

62043

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

TUNUS'TA OSMANLI DÖNEMİ MİMARİSİ

I

DOKTORA TEZİ

62043
d.c.14

Danışman

Prof. Dr. Abdüsselâm ULUÇAM

Hazırlayan
Kadir PEKTAŞ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURUMU
REKTÖRLÜĞÜ

Van-1997

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından Arkeoloji ve Sanat Tarihi

Anabilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAN

Üye(Danışman) : Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAN

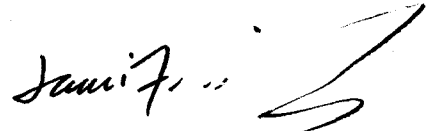
Üye : Prof. Dr. Hamza GİNDÖÇÜ

Üye : Doç. Dr. Recai KARAHAN

Üye :

Onay: Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.....

Müdür

ÖNSÖZ

Kuruluşundan sonra 250 yıllık zaman dilimi içinde üç kıtaya yayılan Osmanlı Devleti'nin sadece çıkış yeri olan Anadolu'da değil, sahip olduğu tüm bölgelerde imar faaliyetlerine önem verdiği bir gerçektir. Milli sınırlarımız dışındaki Türk mimari eserleri üzerinde yapılan araştırmalara bir yenisini daha ekleyebilmek amacıyla üstlendiğim doktora tezi için gittiğim Tunus'ta, bunu daha yakından görme imkânına kavuştum.

Yaklaşık üç asır Türk idaresinde kalan Tunus'ta yapılan bir çok eser, -siyasi amaçların çok ötesinde- Osmanlının gittiği yerde adalet ve eşitliği temin etme düşüncesinin birer şahidi olarak halâ ayaktadır ve halk tarafından kullanılmaktadır. Bu iyi niyetli idareye dayalı ortak geçmişimiz, yıllardır süren kasıtlı propagandaya rağmen, binlerce kilometre uzağımızdaki Tunus halkının bize yakınlık duymasının başlıca nedenidir. Araştırmalarımda kolaylık sağlayan Tunuslu yetkililerin yardımlarını bu çerçevede görmek gerekir.

Bu konuda kusursuz araştırma yapabilmek tek kişinin kayretlerinin ötesinde, geniş imkânlarla sahip ve konunun uzmanlarından oluşan bir grubun işidir. Görülebilecek bazı eksikliklerin bu açıdan değerlendirilmesi daha uygundur.

Her şeyden önce, beni böyle bir konuda çalışma yapmaya yönlendiren hocam sayın **Prof. Dr. Abdüsselâm ULUÇAM**'a, değerli fikirlerinden ve yardımlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Arapça kitabeleri okuyarak günümüz türkçesine çeviren öğretim görevlileri Erdoğan ÇAVUŞOĞLU, Burhanettin GÜNEŞ ve M. Akif ÖZDOĞAN ile emeği geçen diğer arkadaşlarıma ayrıca teşekkür ederim.

Ocak / 1997

VAN

Arş. Gör. Kadir PEKTAŞ

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
KISALTMALAR	XVII
1. GİRİŞ	1
1.1. KONUNUN AMACI VE ÖNEMİ.....	1
1.2. KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR.....	4
1.3. METOD VE DÜZEN.....	10
2. TUNUS'UN COĞRAFİ DURUMU VE TARİHÇESİ	12
2.1. COĞRAFİ DURUMU.....	12
2.2. TUNUS'UN TARİHÇESİ.....	14
2.2.1. Başlangıçtan Osmanlı Dönemine Kadar Tunus'un Tarihi Durumu... 14	
2.2.2. Tunus'ta Osmanlı Hakimiyeti.....	16
3. TUNUS'TA HÜKÜM SÜREN SÜLALELER VE DEVLETLER	22
4. TUNUS'TA OSMANLI DÖNEMİNDEKİ ÖNEMLİ YERLEŞME	
MERKEZLERİ	23
4.1. TUNUS.....	23
4.2. KAYRAVAN.....	25
4.3. MEHDİYE.....	27
4.4. BİNZERT.....	29
4.4. SUS.....	31

5. KATALOG	32
5. 1. KÜLLİYELER.....	33
5.1.1. SİDİ SAHİB KÜLLİYESİ.....	33
5.1.2. CEDİD KÜLLİYESİ.....	43
5.1.3. YUSUF SAHİB TAB'A KÜLLİYESİ.....	54
5. 2. CAMİLER.....	62
5.2.4. TÜRK CAMİİ.....	62
5.2.5. DAYI YUSUF CAMİİ.....	65
5.2.6. HANEFİ CAMİİ.....	80
5.2.7. TESTÜR ULU CAMİİ.....	84
5.2.8. SÜLEYMAN ULU CAMİİ.....	89
5.2.9. BİNZERT ULU CAMİİ.....	94
5.2.10. HAMMUDA PAŞA CAMİİ.....	101
5.2.11. LAZ MESCİDİ.....	112
5.2.12. ĞÂR'UL-MELH ULU CAMİİ.....	114
5.2.13. BEY CAMİİ (HANEFİ CAMİİ).....	119
5.2.14. MEHMED BEY CAMİİ (SİDİ MAHREZ CAMİİ).....	125
5.2.15. BARDO SARAY CAMİİ.....	133
5.2.16. HANEFİ CAMİİ.....	138
5.2.17. HACI MUSTAFA HAMZA CAMİİ.....	142
5.2.18. DALİOĞLU MESCİDİ.....	147

5.2.19. HAMMUDA PAŞA MESCİDİ	149
5.2.20. SAĞIR SAY MESCİDİ	152
5.2.21. HACI SÜLEYMAN HAMZA CAMİİ	156
5.2.22. TARRAZ MESCİDİ	161
5.2.23. KATİP ALİ CAMİİ	163
5.3. MEDRESELER.....	167
5.3.24. FETİH MEDRESESİ (ENDÜLÜSİYE MEDRESESİ)	167
5.3.25. MURADİYE MEDRESEDİ (TEVBE MEDRESESİ).....	170
5.3.26. MURADİYE MEDRESESİ (S. İ. CEMİNİ MEDRESESİ).....	173
5.3.27. MEHMED BEY MEDRESESİ.....	179
5.3.28. NAHLÂ MEDRESESİ	182
5.3.29. HÜSEYİNİYE'L-KÜBRA (BÜYÜK HÜSEYİNİYE) MEDRESESİ	185
5.3.30. HÜSEYİNİYE'L-SUĞRA (KÜÇÜK HÜSEYİNİYE) MEDRESESİ.....	188
5.3.31. BÂŞİYE MEDRESESİ.....	189
5.3.32. SÜLEYMANİYE MEDRESESİ.....	196
5.3.33. AŞURİYE MEDRESESİ (MİNARE MEDRESESİ).....	200
5.3.34. BİR'EL-AHCÂR MEDRESESİ (BÂŞİYE MEDRESESİ).....	204
5.4. ZAVİYELER.....	210
5.4.35. SİDİ EL-HALFAVÎ ZAVİYESİ	210
5.4.36. SİDİ EBU'L-HASAN ŞAZELİ ZAVİYESİ.....	213

5.4.37. SİDİ ALİ MAHCUB ZAVİYESİ.....	218
5.4.38. SİDİ ALİ AZZÛZ ZAVİYESİ.....	223
5.4.39. SİDİ MEZRİ ZAVİYESİ.....	227
5.4.40. SİDİ İBRAHİM RİYAHİ ZAVİYESİ.....	231
5.4.41. SİDİ ABDÛLKADİR ZAVİYESİ.....	235
5.4.42. SİDİ ALİ ŞİHA ZAVİYESİ.....	241
5.4.43. SİDİ EBU MEDYEN ZAVİYESİ.....	246
5.4.44. SİDİ ÖMER ABBADA ZAVİYESİ.....	249
5.4.45. SİDİ MAHREZ ZAVİYESİ.....	252
5.4.46. SİDİ EBU LEBABE ZAVİYESİ.....	255
5.4.47. RAMAZANOĞLU ZAVİYESİ.....	258
5. 5. TÜRBELER.....	261
5.5.48. GUREBA CAMİİ TÜRBESİ.....	261
5.5.49. DAYI AHMED HOCA TÜRBESİ.....	263
5.5.50. DAYI MUHAMMED LAZ TÜRBESİ.....	268
5.5.51. AZİZE OSMANA TÜRBESİ.....	273
5.5.52. FELLARİ TÜRBESİ.....	275
5.5.53. ALİ PAŞA TÜRBESİ.....	282
5.5.54. SİDİ BU SAİD TÜRBESİ.....	288
5.5.55. BEY TÜRBESİ.....	290
5.5.56. HAMZA TÜRBESİ.....	296

5. 6. SAVUNMA YAPILARI.....	298
5.6.1.57. GAZİ MUSTAFA BURCU (BURC EL-KEBİR).....	298
5.6.1.58. BÜYÜK BURC (BURC EL-KEBİR,BURC EL-FEVKÂNİ).....	303
5.6.1.59. ALİ REİS BURCU (SİDİ EBU'L-HASAN BURCU).....	308
5.6.1.60. LÛTÂNÎ BURCU (SİDİ ALİ EL-MEKKÎ BURCU).....	311
5.6.1.61. VUSTÂNÎ BURCU.....	315
5.6.1.62. TUNUS BURCU.....	317
5.6.1.63. ENDÛLÛS BURCU (ZUVARA BURCU).....	319
5.6.1.64. KERRÂKE KALESİ.....	321
5.6.1.65. FLİFEL BURCU.....	326
5.6.1.66. RABTA BURCU.....	328
5.6.1.67. SİDİ BİSİLLİ BURCU.....	330
5.6.1.68. BÂB EL-ASEL BURCU (SİDİ YAHYA BURCU).....	332
5.6.2.69. ÇAKMAKÇILAR KIŞLASI (S.EL-MERCÂNİ KIŞLASI) ..	337
5.6.2.70. ATTÂRÎN KIŞLASI.....	343
5.6.2.71. BAŞMAKIYE KIŞLASI.....	349
5.6.2.72. SİDİ AMİR KIŞLASI.....	357
5.6.3.73. BÂB'EL-DİVAN.....	362
5.6.3.74. BÂB'EL-HUHA.....	364
5.6.3.75. BÂB-I CEDİD.....	367
5.6.3.76. BÂB-I CELLADÎN.....	370

5.6.3.77. BAB-I TUNUS	373
5.6.3.78. BÂB'EL-HADRA	377
5.6.3.79. BÂB'EL-BAHR	380
5.6.3.80. BÂB-I CEDİD	384
5.6.3.81. BÂB-I SA'DÛN	385
5. 7. ÇARŞILAR	387
5.7.82. TÜRK ÇARŞISI	387
5.7.83. BİRKA ÇARŞISI	388
5.7.84. KEBABCI ÇARŞISI	389
5.7.85. HAFSİ ÇARŞISI	390
5.7.86. BALAGCİYE (PABUÇCULAR) ÇARŞISI	391
5.7.87. BEY ÇARŞISI	392
5. 8. HANLAR	393
5.8.88. FRANSIZ HANI	393
5. 9. KÖPRÜLER	396
5.9.89. MECEZ'EL-BÂB KÖPRÜSÜ	396
5. 10. ÇEŞME VE SEBİLLER	400
5.10.90. DAYI YUSUF (AYN-I CEREYNA) ÇEŞMESİ	400
5.10.91. DAYI YUSUF ÇEŞMESİ (BÂB'EL-MEDİNE ÇEŞMESİ) ..	405
5.10.92. DAYI YUSUF ÇEŞMESİ	407
5.10.93. BÂB'EL-CEDİD ÇEŞMESİ	409

5.10.94. ZEYTÛNE CAMİİ ÇEŞMESİ.....	411
5.10.95. MUSTAFA KAHYA ÇEŞMESİ.....	412
5.10.96. DAYI İBRAHİM ÇEŞMESİ.....	414
5.10.97. DAYI MUSTAFA SEBİLİ.....	417
5.10.98. HAMMUDA PAŞA SEBİLİ.....	419
5.10.99. YUSUF SAHİB TAB'A ÇEŞMESİ.....	423
5.10.100. YUSUF SAHİB TAB'A SEBİLİ.....	426
5.10.101. YUSUF SAHİB TAB'A SEBİLİ.....	428
5.10.102. SÜLEYMAN SEBİLİ.....	429
5.10.103. AYN-I TASSAT ÇEŞMESİ.....	433
5.11. SARAYLAR VE EVLER.....	434
5.11.104. BARDO SARAYI.....	434
5.11.105. DİVAN.....	441
5.11.106. DAYI OSMAN EVİ.....	446
5.11.107. RAMAZAN BEY EVİ.....	448
5.11.108. BİN ABDULLAH EVİ.....	450
5. 12. DAHA ÖNCE İNŞA EDİLEN ESERLERE OSMANLI DÖNEMİNDE YAPILAN EKLEME VE ONARIMLAR.....	452
5.12.1.1. ZEYTÛNE CAMİİ.....	452
5.12.1.2. SAFAKS ULU CAMİİ.....	460
5.12.1.3. SUS ULU CAMİİ.....	463
5.12.2.4. SİDİ KASIM ZELİCİ ZAVİYESİ.....	466

5.12.2.5. SİDİ ABİD GARYANI ZAVİYESİ	469
5.12.3. DİĞER YAPILAR.....	472
5.12.3.1. Camiler:	472
5.12.3.1.6. Kayravan Sidi Ukba Camii.....	472
5.12.3.1.7. Tunus-Kasr Camii	476
5.12.3.1.8. Manastır-Ulu Camii.....	477
5.12.3.1.9. Tunus-Kasba Camii:	477
5.12.3.1.10. Tunus-Tevfik Camii.....	479
5.12.3.1.11. Tunus-Ebu Muhammed Camii	479
5.12.3.1.12. Tunus-Harmal Camii	480
5.12.3.1.13. Tunus-Sidi Bekir Camii	480
5.12.3.1.14. Safaks-Sidi Ye's Camii.....	480
5.12.3.2. Medrese ve Zaviyeler:	481
5.12.3.2.15. Tunus-Şammaiye Medresesi	481
5.12.3.2.16. Tunus-Sidi Bin Arus Zaviyesi	481
5.12.3.3. Ribatlar:	482
5.12.3.3.17. Sus-Sus Ribatı.....	482
5.12.3.3.18. Manastır-Manastır Ribatı.....	482
6. KAYNAKLARDA ADI GEÇEN YAPILAR:	483
6.1. CAMİ VE MESCİDLER:	483
6.1.1. ALİYE-DAYI YUSUF CAMİİ.....	483

6.1.2. TUNUS-DAYI YUSUF MESCİDİ.....	483
6.1.3. GAFSA-LAZ MESCİDİ.....	483
6.1.4. TEBURBA-TEBURBA CAMİİ:.....	484
6.1.5. MANASTIR-LAZ MESCİDİ:.....	486
6.1.6. BECÂ-HANEFİ CAMİİ:.....	486
6.1.7. GABİS-MURAD BEY CAMİİ:.....	486
6.1.8. KEF-MEHMED BEY CAMİİ:.....	486
6.1.9. GAFSA-MEHMED BEY CAMİİ:.....	487
6.1.10. CEBEL-MENAR-MESCİD:.....	487
6.1.11. SİDİ BU SAİD-ULU CAMİİ:.....	487
6.1.12. TUNUS-ALİ PAŞA MESCİDİ:.....	487
6.1.13. MANASTIR-HANEFİ CAMİİ:.....	488
6.1.14. MEHDİYE TÛMA (İKİZLER) MESCİDİ:.....	488
6.1.15. SUS-DRİBA CAMİİ:.....	488
6.1.16. HAMAMET-SİDİ EBU ALİ CAMİİ:.....	489
6.2. MEDRESELER:.....	490
6.2.17. BECA-HANEFİ MEDRESESİ:.....	490
6.2.18. KEF-MEHMED BEY MEDRESESİ:.....	490
6.2.19. NEFTA-MEDRESE:.....	490
6.2.20. TÛZER-BEY MEDRESESİ:.....	490
6.2.21. KAYRAVAN-HÛSEYİNİYE MEDRESESİ:.....	491

6.2.22. NEFTA-HÜSEYİNİYE MEDRESESİ:.....	491
6.2.23. SAFAKS-HÜSEYİNİYE MEDRESESİ:.....	491
6.2.24. SUS-HÜSEYİNİYE MEDRESESİ:.....	491
6.3.ZAVİYELER:.....	492
6.3.25.ZAĞVAN-SİDİ ALİ AZZŪZ ZAVİYESİ:.....	492
6.3.26. TESTŪR-SİDİ NASR EL-GARVAŞİ ZAVİYESİ:.....	492
6.3.27. KEF-SİDİ MAHLŪF ZAVİYESİ:.....	492
6.3.28. KAYRAVAN-LUVANİYE ZAVİYESİ:.....	493
6.3.29. RADİS-SİDİ EBU YAHYA ZAVİYESİ:.....	493
6.3.30. SİDİ BU SAİD-EBU MEHDİ GUMRİNİ ZAVİYESİ:.....	493
6.3.31. MANASTIR-SAMMAT ZAVİYESİ:.....	493
6.3.32. MANNUBA-SEYYİDE MENNUBİYE ZAVİYESİ:.....	494
6.3.33. TUNUS-SİDİ BEŞİR ZAVİYESİ:.....	494
6.4. TŪRBELER:.....	495
6.4.34. TUNUS-BEKTAŞ HOCA TŪRBESİ:.....	495
6.4.35. TUNUS-DZİRİ TŪRBESİ:.....	495
6.4.36. HAMAMET-SİDİ YUSUF TŪRBESİ:.....	495
6.4.37. TUNUS-DAYI KARA MUSTAFA TŪRBESİ:.....	495
6.4.38. TUNUS-EBU TAGAN TŪRBESİ:.....	496
6.4.39. MARSA-ABDULAZİZ TŪRBESİ:.....	496
6.4.40. MALGA (MUALLAK)-ABDULAZİZ EL-MUALLAKİ TŪRBESİ:.....	496

6.5. ASKERİ YAPILAR:.....	497
6.5.41. HALK'UL-VÂDÎ-KÜÇÜK BURC (BURC'EL-SAĞİR):.....	497
6.5.42. TABARKA-MESÛDÎ BURCU:.....	497
6.5.43. TABARKA-CEDİD BURCU:.....	498
6.5.44. CEBEL-MENAR-CEBEL-MENAR KALESİ:.....	498
6.5.45. TUNUS-MENNUBİYE KALESİ:	498
6.5.46. HALK'UL-VÂDÎ-TERSANESİ:.....	499
6.5.47. TUNUS-BİRİNCİ ALAY KIŞLASI:	499
6.5.48. TUNUS-TOBCİYE KIŞLASI:.....	500
6.5.49. KAYRAVAN HÜSEYİNİYE KIŞLASI:.....	500
6.6. ÇARŞILAR:.....	501
6.6.50. TUNUS-LEFFE (DOKUMACILAR) ÇARŞISI:.....	501
6.6.51. TUNUS-SAKKACİN ÇARŞISI:.....	501
6.6.52. KAYRAVAN-ÇİFTE ÇARŞI:	501
6.6.53. KAYRAVAN-BALAGCİYE (PABUÇCULAR) ÇARŞISI:	502
6.6.54. KAYRAVAN-MAVÂCİL ÇARŞISI:.....	502
6.6.55. TUNUS-CEDİD (YENİ) ÇARŞI:.....	502
6.7. KÖPRÜLER:.....	503
6.7.56. BİNZERT-DAYI OSMAN KÖPRÜSÜ:	503
6.7.57. BİNZERT-BAB-I TÛNİS KÖPRÜSÜ:.....	503
6.7.58. TEBURBA-DAYI YUSUF KÖPRÜSÜ:.....	503

6.7.59. KAYRAVAN-EBU HAMİD KÖPRÜSÜ:.....	503
6.7.60. KAYRAVAN-TELET KÖPRÜSÜ:	504
6.7.61. EL-FAHS-ZÜBABE KÖPRÜSÜ:.....	504
6.7.62. KEF-BELED'EL-KADİM KÖPRÜSÜ:.....	504
6.7.73. KEF-KABBUŞ KÖPRÜSÜ:	504
6.7.64. CİLMA-CİLMA VADİSİ KÖPRÜSÜ:	504
6.7.65. TUNUS-AHVAŞ KÖPRÜSÜ:.....	505
6.7.66. TUNUS-HİTİ VADİSİ KÖPRÜSÜ:	505
6.7.67. TUNUS-FEDDAN KÖPRÜSÜ:.....	505
6.7.68. TUNUS-HADRÂ KÖPRÜSÜ:.....	505
6.7.69. KAYRAVAN-BALGA KÖPRÜSÜ:	505
6.7.70. RADİS-ALİ PAŞA KÖPRÜSÜ:	506
6.7.71. MATER-KÖPRÜ:	506
6.7.72. HERGLA-AMUŞ VADİSİ KÖPRÜSÜ:	506
6.8. DİĞER SU MİMARİ ESERLERİ:.....	507
6.8.73. TUNUS-KÖŞK MİDHASI:	507
6.8.74. KAYRAVAN-MİDHALAR:.....	507
6.8.75. TUNUS-MUTON MEYDANI SEBİLİ:.....	507
6.8.76. TUNUS-KAADİN MEYDANI SEBİLİ:.....	508
6.8.77. SİDİ BU SAİD-ŞERİF SEBİLİ:	508
6.8.78. SİDİ BU SAİD-Bİ'REL-HALLADİ SEBİLİ:	508

6.8.79. TUNUS-MESİD EL-MEŞRİF SEBİLİ:.....	508
6.9. SARAYLAR VE EVLER:.....	509
6.9.80. TUNUS-BAYRAM TÜRKİ EVİ:.....	509
6.9.81. TUNUS-HADDAD EVİ:.....	509
6.9.82. TUNUS-BEY EVİ:.....	509
6.9.83. TUNUS-HÜSEYİN EVİ:.....	510
6.9.84. TUNUS-CELÛLİ EVİ:.....	511
7. TUNUS'TAKİ OSMANLI DEVRİ MİMARİ ESERLERİNİN KRONOLOJİK LİSTESİ:.....	512
8. DEĞERLENDİRME:.....	521
8.1. PLAN VE MEKÂN ANLAYIŞI:.....	521
8.1.1. KÜLLİYELERDE:.....	521
8.1.2. CAMİ VE MESCİDLERDE:.....	523
8.1.2.1. Çok Destekli Plan:.....	524
8.1.2.2. Merkezi Plan:.....	527
8.1.2.3. Tek Kubbeli Plan:.....	528
8.1.3. MEDRESELERDE:.....	529
8.1.4. ZAVİYELERDE:.....	531
8.1.5. TÜRBELERDE:.....	533
8.1.6. SAVUNMA YAPILARINDA:.....	535
8.1.6.1. Kalelerde:.....	535
8.1.6.2. Kışlalarda:.....	536

8.1.7. ÇARŞILARDA:	536
8.1.8. HANLARDA:	537
8.1.9. KÖPRÜLERDE:	537
8.1.10. DİĞER SU MİMARİSİNDE:	538
8.1.11. SARAYLAR VE KONAKLARDA:	540
8.2. MALZEME VE TEKNİK:	542
8.2.1. TAŞ-MERMER:	542
8.2.2. TUĞLA:	543
8.2.3. AHŞAP:	543
8.2.4. ALÇI:	544
8.2.5. ÇİNİ:	544
8.3. YAPI ELEMANLARI:	546
8.3.1. STRÜKTÜREL ELEMANLAR:	546
8.3.1.1. Destek ve Geniş Unsurlar:	546
8.3.1.2. Örtü Sistemleri:	549
8.3.2. MİMARİ ELEMANLAR:	551
8.3.2.1. Cephe Düzenleri ve Taçkapılar:	551
8.3.2.2. Minareler:	553
8.3.2.3. Mihrablar:	556
8.3.2.4. Minberler:	559
8.3.2.5. Mahfiller:	560

8.3.2.6. Tilâvet Kürsüleri:	561
8.4. SÜSLEME:	562
8.4.1. GEOMETRİK SÜSLEME:	562
8.4.2. BİTKİSEL SÜSLEME:	564
8.4.3. FİĞÜR:	567
8.4.4. YAZI:	568
9. SONUÇ	571
10. SUMMARY	576
11. BİBLİYOGRAFYA	577
12. ÇİZİM LİSTESİ	590
13. RESİM LİSTESİ	598

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.y.	Adı Geçen Yer
A.H.R.O.S.	Arab Historical Review for Ottoman Studies
A.S.M.T.	Association Sauvegarde de la Medina de Tunis
A.Ü.İ.F.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
a.y.	Aynı Yazar
Bkz. Dn.	Bakınız Dipnot
C.C.F.	Chaiers Charles de Foucoud
I.T.A.A.U.T.	Institut Technologique D'Art D'Architecture et D'Urbanisme de Tunis
İ.A.	İslam Ansiklopedisi
I.B.L.A.	Institut des Belles Lettres Arabes
I.N.P.	Institut National de Patrimoine
İ.Ü.Küt.	İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
M.T.S.K.B.Ö.	Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiri Özetleri
R.A.	Revue Africaine
R.N.M.S.A.D.C.	Recueil des Notices et Memoires de la Société Archeologique du Département de Constantine
R.T.	Revue Tunisienne
T.D.V.İ.A.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu

1. GİRİŞ

1.1. KONUNUN AMACI VE ÖNEMİ

Yüzölçümü ve nüfusu ile Kuzey Afrika'nın en küçük ülkesi olan Tunus, tarihte adını ilk kez önemli bir Fenike kolonisi olan Kartaca şehri ile duyurmuştur. Uzun süren Roma ve Bizans egemenliğinin ardından 647 yılından itibaren hissedilmeye başlayan Arap akınları ile bölge hızlı bir İslâmlaşma sürecine girmiştir. 670'de, sadece Tunus'un değil tüm Kuzey Afrika'daki dini yaşantının oluşumunda büyük rol oynayan Kayravan şehri kurulmuştur.¹ Ukbe bin Nafi'nin 671'de inşa ettirdiği büyük camii ile Kayravan'ın İslâm aleminin dördüncü dini merkezi olarak kabul edilmesi, bölgeyi bir ölçüde kutsallaştırmıştır. Öte yandan Roma döneminde yerle bir edilen Kartaca'nın yakınına kurulan Tunus şehri Ağlebiler döneminde başkent olmuş, Hafsiler zamanında en parlak günlerini yaşamıştır.²

XVI. yüzyıla gelindiğinde, bölgenin Osmanlı-İspanyol çekişmesinin odak noktası olduğunu görüyoruz. Endülüs Emevi Devletine son verdikten sonra gözünü Kuzey Afrika'ya diken İspanya ile amansız bir mücadeleye giren Osmanlı Devleti, izlediği kararlı politikalar sayesinde bölgeyi tamamen kontrolü altına alarak Akdeniz'de üstünlük sağlamış, buraların Hristiyanlaşmasına engel olmuştur. 1574 yılından itibaren tamamen Osmanlı hakimiyetine giren Tunus, Türklerin Orta Akdeniz'de artan nüfuzlarına paralel olarak eski parlak günlerine geri dönmüştür. Garp Ocakları adıyla anılan Cezayir, Libya ve Tunus eyaletlerindeki Türk denizcilerinin Akdeniz'deki yabancı gemilere ve Avrupa şehirlerine karşı giriştikleri seferlerden elde ettikleri ganimetlerle, Osmanlı Devleti'ne bağlı bu eyaletlerin zenginleştiği bir gerçektir. XVII.yüzyılda inşa edilen Dayı Yusuf Camii, Hammude Paşa Camii ve

¹ İslam Ansiklopedisi, VI, İstanbul, 1993, 467-471 (Yver).

² İslam Ansiklopedisi, XII/2, İstanbul, 1988, 60 (Brunschvig).

Mehmed Bey Camii (Sidi Mahrez Camii) gibi önemli dini yapıtlar, Tunus'ta dönemin maddi refahını yeterince yansıtan örneklerdir.³

Türkiye'de, Osmanlı Devletinin hüküm sürdüğü bazı ülkelerdeki Türk sanat eserleri üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Ancak imparatorluğun sınırları göz önüne alındığında bunların yetersiz kaldığı görülmektedir. 1574-1881 yılları arasında üç yüz yılı aşkın bir süre Tunus'u fiilen idare eden Osmanlıların bu zaman dilimi içinde meydana getirdiği mimari eserler hakkında ülkemizde bugüne kadar ayrıntılı bir araştırma yapılmamıştır. Bu alanda doğan eksikliği gidermek ve kültür mirasımızın tanıtılmasında bir halka daha ekleyebilmek amacıyla böyle bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Burada Osmanlı döneminde Tunus'ta ortaya konan mimari eserlerin tümünü içeren ayrıntılı bir katalog çalışması hedeflenmemiştir. Bununla birlikte, mümkün olduğu kadar çok eser incelemeye alınarak bu dönemdeki yapıların plan şemaları ve süsleme programları üzerinde durulmuş ve sanat özelliklerinin genel hatları ile ortaya konmasına çalışılmıştır.

Tunus'ta Osmanlı döneminde inşa edilen yapılar, benzer örneklerini Anadolu ve Mısır'da gördüğümüz, daha çok cami-türbe ya da medrese-mescid ve sebil gibi kompleksler ile halkın büyük saygı gösterdiği velilerin türbesinin çevresinde yapılan zaviyeler, çarşılar, çeşme ve sebiller, saraylar ve gösterişli konaklardan meydana gelmektedir.

XIX.yüzyılın başlarına kadar gelirinin büyük bölümünü Akdeniz'deki seferlerden sağlayan Tunus, zaman zaman Avrupa devletleri ve Cezayir'in saldırılarına uğramaktaydı. Bununla birlikte yerli kabileler ile yeniçerilerin sık sık isyanları ile karşılaşan ülkede şehirleri koruyan surlar takviye edildi ve askeri tesisler yapıldı.

³ J. Binous; Tunis La Ville et Les Monuments, Tunus, (1980), 94, 96, vd.

Bunların başında, gerekli görülen yerlere inşa edilen kalelerle, başkentte Hammuda Paşa tarafından yaptırılan kışlalar gelmektedir.

Osmanlı döneminde yapılan çarşılar, kendinden önce burada mevcut olan Hafsi çarşıları ile büyük benzerlik içindedir. Tunus'ta Zeytûne Camii'nin çevresinde yer alan çarşılar üzeri beşik tonoz örtülü dar bir sokağın iki yanındaki dükkanlardan meydana gelmektedir. Tamamı günümüzde de kullanıldığı için büyük bir bölümü yenilenmiştir.

Tunus Osmanlı mimarisinde önemli bir mahalli etki görülmektedir. Bunun yanı sıra, XVII.yüzyılın ortalarından itibaren plan şeması ve süslemede kendini hissettirmeye başlayan Türk tesiri yanında, özellikle tezyinatta Endülüslü sanatkârların getirdiği İspano-Moresk üslubu ile Avrupalı -özellikle İtalyan- sanatçıların katkılarını gösteren Barok etkilerle karmaşık bir sanat üslubu gözlenmektedir.

1.2. KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

VII.yüzyılın ortalarında İslâm topraklarına katılan Tunus'ta şehir merkezleri ve önemli yapılar hakkında XI.yüzyıldan itibaren, bölgeye gelen Müslüman seyyahlar aracılığı ile bilgi edinilmektedir. Bunlar daha çok kişisel tespitlere dayanan yüzeysel bilgilerden öteye geçmemektedir. Tunus'taki tarihi eserleri bilimsel metotlarla inceleyen ilk çalışmalar XIX.yüzyıldan itibaren Batılı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Sömürge döneminde Fransızlar tarafından hız verilen yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılara, bugün "Institut National Du Patrimoine" (Milli Eserler Enstitüsü) ve "Association Souvegarde de la Medina de Tunis" (Tunus Şehrini Koruma Derneği) adlı kuruluşlar tarafından devam edilmektedir. Bunların yapmış olduğu yayınlarla, çeşitli tarihlerde yazılan bilimsel eserler, Tunus ve Fransa'daki üniversitelerde ortaya konan akademik çalışmalar, kaynakların temelini oluşturmaktadır.

Bölgeyi XI.yüzyılda ziyaret eden Ebu Ubeyd El-Bekrî, daha çok coğrafya kitabı özelliği taşıyan eserinde, Tunus ve Kayravan şehirleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Şehirleri koruyan surlar, giriş kapıları, dini ve sosyal içerikli tesisler yanında dönemin ekonomik ve kültürel yapısına ışık tutan özlü bilgilerin aktarıldığı bu eser, 1911 yılında Fransızca'ya tercüme edildi.⁴ Daha sonra bölgeye gelen İdrisî ve Ticânî gibi Müslüman seyyah ve coğrafyacılar eserlerinde,⁵ bu yüzyıllardaki tarihi olaylara detaylı bir şekilde yer vermişler, şehirlerdeki savunma yapıları ile dini eserlere değinmişlerdir.

⁴ Ebu Ubeyd El-Bekrî, *Kitâb'al-Masâlik ve'l-Memâlik* (Trc. Slane, *Description de L'Afrique, Cezayir*, 1911), 22, vd.

⁵ İdrisî; *Nuzhet'el-Muşâk* (Trc.DOZY-GOEJE) Leiden, (1866); Ticânî, *Rihle*, (1853).

XV.yüzyılda Tunus, Kayravan ve Mehdiye şehirlerine uğrayan Leo Africanus, buradaki askeri tesisleri, camiler ve saray yapıları hakkında önemli bilgiler vermiştir.⁶

Tunus'ta Osmanlı dönemi ile ilgili derli toplu bilgiler veren ilk eser, İbn-i Ebi Dinâr El-Kayravânî'nin 1698 yılında telif ettiği "Kitâb'ul-Mûnis fi Ahbâr-ı Ifrikiye ve Tunis" adlı kitaptır. Bunun yanı sıra İbn-i Makdîş'in 1813'de yazdığı eserinde,⁷ kronolojik sıraya göre önemli olaylara, mimari yapılarla bunları yaptıran şahıslara ve eserlerin üzerindeki kitabelere rastlamak mümkündür.

Piri Reis'in 1525 yılında yazdığı ünlü "Kitâb-ı Bahriyye" adlı eserinde Tunus, Binzert, Ğâr'ul-Melh, Mehdiye, Manastır ve Cerbe adası gibi sahil şeridindeki önemli yerleşme merkezlerinin haritalarının yanında (Res. 1), kısa tarihçeleri, coğrafi konumları ve mevcut askeri yapıları üzerinde değerli bilgiler aktarılmıştır. Ayrıca Zekeriyazâde'nin, Cerbe adasının fethiyle sonuçlanan deniz seferini konu alan "Ferah-Cerbe Fetihnamesi" adlı kitabında, bölgenin coğrafi yapısı ile savaşta geçen olaylar anlatılmaktadır. Lokman'ın "Şehnâme-i Selimhan" adlı meşhur eserinde, 1574 yılında Osmanlı ordusunun Tunus'un Halk'ul-vâdi limanı önünde gösteren ve bölgenin coğrafi yapısı ile kaleyi aslına uygun şekilde tasvir eden iki minyatürü dikkat çekicidir (Res. 2). Sahhaf Şeyhi-zâde Es'ad Efendi'nin İstanbul'da yazdığı kitapta,⁸ Osmanlı döneminde Tunus'ta geçen olaylar, hicri takvime göre kronolojik sırayla verilmektedir.

XVIII.yüzyılın ortalarından itibaren Tunus, batılı seyyah ve tarihçilerin uğrak yeri haline gelmiştir. Bunlar, o tarihlerdeki şehirlerin durumlarını gösteren bir çok eserler yazmışlardır. XIX.yüzylında Fransız mühendisler Tunus'un haritasını çıkarmıştır (Res. 3). Sömürge döneminden önce Tunus'u gezen HESSE-WARTEGG

⁶ Leo Africanus; Description de L'Afrique (Nşr. Remusio), (1937).

⁷ İbn-i Makdîş; Nuzhet'ul-Enzâr fi Acâibi't-Tevârîh ve'l-Ahbar, (1813).

⁸ Sahhaf Şeyhi-zâde Es'ad Efendi; Hülâsâ-ı Târîh-ı Tûnis-ı Garb, İstanbul, (1846).

ile, 1883 yılında Kayravan, Gabis ve Manastır şehirlerini dolaşan BODDY,⁹ bölgedeki insanların yaşayışlarını, sosyal ve ekonomik hayatı, idare tarzı ve mevcut dini yapıları tafsilatlı bir şekilde anlatmıştır.

XIX.yüzyılın sonlarından itibaren Tunus'ta özellikle Fransız arkeolog ve sanat tarihçileri tarafından sistemli araştırmalara başlanmıştır. IBLA, REVUE TUNISIENNE, REVUE AFRICANE ve AFRICAN gibi dergilerde bilim alemine sunulan bu çalışmalar daha çok arkeolojik niteliklerde olmasına rağmen, Osmanlı dönemindeki mimari eserlerin bir bölümüne de yer verildiği görülmektedir.

XX.yüzyılın başlarında Henry SALADIN tarafından yapılan araştırmalar¹⁰ yanında, Georges MARÇAIS'nin incelemeleri çeşitli tarihlerde yayınlanan kitaplarda yer almaktadır.¹¹ Özellikle MARÇAIS'nin çalışmaları kroki, plan, resim ve karşılaştırmalı değerlendirmeler yönünden çok kapsamlı olup, bu konuda araştırma yapanların yegâne kaynağıdır. Bu arada konu ile ilgili olarak PELLEGRIN, RAYMOND, LÉZINE ve MANTRAN gibi araştırmacıların kitap ve makaleleri,¹² yüzyılımızın ortalarına doğru sistemli çalışmaların giderek hızlandığını göstermektedir. Böylelikle Tunus'ta Osmanlı döneminden kalan sanat eserlerine dikkatler yoğunlaşmış, dünya tarihi ve sanatı ile ilgili genel bilgiler içeren kitaplarda bunların bir bölümü tanıtılmıştır.¹³

⁹ Chevalier Ernest von de Hesse-Wartegg; Tunisia: The Land and the People, London, (1882); Alexandra A.Boddy; The Kairwan The Holy: Scenes in Mohammedan Africa, (1885).

¹⁰ H. Saladin; Tunis et Kairouan, Paris, (1908).

¹¹ G. Marçais; Manuel D'Art Musulman L'Architecture, II, Paris, (1927); a.y.; Tunis et Kairouan, Paris, (1937); a.y.; L'Architecture Musulmane D'Occident, Paris, (1957).

¹² Bkz. Genel Bibliyografya.

¹³ A. Hutt; Islamic Architecture: North Africa, London, (1977), 162-163; D. Hill - L. Golvin; Architecture of the Islamic World, London, (1978), 220-221; G. Goodwin; A History of Ottoman Architecture, London, (1977), 358.

Hüseyin Hoca'nın Osmanlı fethinden sonra geçen olayları anlatan "Zeylu Beşâir-i Ehl-i İmân Bi-fütuhât-ı Âli Osmân" adlı kitabı, İbn-i Ebi Diyâf'ın sekiz ciltlik eseri ve Hasan Hüsni Abdulvahhab'ın telif ettiği kitap,¹⁴ Tunus'taki Osmanlı tarihi ile ilgili tüm konuları toplamış durumdadır. Tunus Milli Arkeoloji ve Sanat Enstitüsünün uzun yıllar müdürlüğünü yapan Süleyman Mustafa ZBISS'in mimari eserler hakkında pek çok yayını bulunmaktadır.¹⁵ ZBISS'in, Hüseyini dönemindeki yapım faaliyetlerinin tümünü ele alan ve yapıların daha çok tarihçelerini ve son durumlarını açıklayan, küçük bir elkitabı niteliğindeki eseri, çalışmalarımızda temel başvuru kaynağı olmuştur.

Bu araştırmalarda kitabeler konusunda da önemli çalışmaların gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Kayravan'daki tüm kitabeler okunarak yayınlanmıştır.¹⁶ Tunus ve Manastırdaki kitabelerden ancak Hafsi dönemine kadar olanlar yayınlanmış, Osmanlı devrinde yazılanlar okunmamıştır.

Tunus'taki mimari eserler üzerinde yapılan araştırmaların bir bölümünü, belirli yapı türleri üzerinde yapılan çalışmalar oluşturmaktadır. Bunlara örnek olarak, Fransız sanat tarihçisi Jacques REVAULT'un tarihi ev, konak ve saray yapıları hakkında yayınlanan kitaplarını gösterebiliriz.¹⁷ Oldukça detaylı bir çalışmanın ardından neşredilen bu eserlerde, yapılar kroki, plan, kesit, cephe çizimleri ve uzun değerlendirilmelerle tanıtılmaktadır. Bununla birlikte, çarşılar hakkında WAGNER ve SCHARABI'nin yayınlanan eserleri; askeri yapılar konusunda Néji DJELLOUL'un

¹⁴ Ahmed Bin Ebî Ziyâf; Ithâf-u Ehli'z-Zamân Bi-Ahbâr-ı Mülûk-ı Tûnis ve Ahdi'l-Emân, I-VIII, Tunus, (1963); H. Hüsni Abdulvahhâb; Hulâsat-u Târih-u Tûnis, Tunus, (1983).

¹⁵ Bkz. Genel Bibliyografya, ZBISS, S. Mostapha.

¹⁶ B. Roy - P. Poinssot; Inscription Arabes de Kairouan, Paris, (1950).

¹⁷ Bkz. Genel Bibliyografya, REVAULT, Jacques.

yeni basılan doktora tezi, gerçekten önemli bir boşluğu dolduran çalışmalar olarak değer kazanmaktadır.¹⁸

Tunus'taki sanat tarihi ile ilgili çalışmaların önemli bir bölümü üniversiteler tarafından yürütülmektedir. Abdelaziz DAOULATLI'nin Hafsiler döneminde Tunus şehrinin mimari dokusunu ele alan tezi ile, Hédi BOUTIA'nin Binzert şehrindeki tarihi eserleri konu alan doktora tezi basılmıştır.¹⁹ Bununla birlikte tek tek yapıları inceleyen küçük çaplı çalışmalara rastlanmaktadır.

Türkçe olarak Şemseddin Sami'nin "Kâmûs'ul-Âlâm" adlı eseri ile çeşitli ansiklopedilerde, konuyla ilgili maddeler bulunmaktadır. Mehmet MAKSUDOĞLU'nun 1966 yılında yaptığı, "Tunus'ta Osmanlı Hakimiyeti" konulu doktora tezi, bu konuda Türkiye'deki en önemli çalışmalar arasındadır. Bunun yanında Aziz Samih, Mes'ud KOMAN, İ. H. UZUNÇARŞILI ve A. ÇAY gibi araştırmacı ve bilim adamlarımızın Osmanlı dönemindeki Tunus tarihine yönelik kitap ve makaleleri bulunmaktadır. Prof. Dr. Filiz YENİŞEHİRLİOĞLU; "Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıları" adlı eserinde, Tunus'taki mimari yapıların bir listesini vermektedir. Ayrıca Prof. Dr. Mehmet ŞEKER'in başkent Tunus'taki Türkçe kitabeler konusundaki değerli incelemeleri bulunmaktadır.²⁰

Zağvan'da faaliyetlerini sürdüren, Abdülcelil TEMİMİ yönetimindeki Osmanlı ve Moresk Araştırma İnceleme ve Dökümantasyon Merkezi (CEROMDI), daha çok tarih alanında araştırmalar yapmaktadır. Osmanlı döneminde Tunus'un tarihi, sosyal, kültürel ve ekonomik yönleri ile sanat faaliyetleri hakkında tebliğlerin sunulduğu

¹⁸ Néji Djelloul; Les Fortifications Côtières Ottomanes de La Régence de Tunis (XVI e - XIX e - siècles), Zağvan, (1995).

¹⁹ Hédi BOUTIA; Bizerte: Les Monuments Islamiques, Tunus, (1992).

²⁰ Bkz. Genel Bibliyografya, ŞEKER, Mehmet.

sempozyum ve seminerler düzenleyen merkez, bu tebliğleri, her yıl çıkardığı AHROS adlı bir dergide yayınlamaktadır.

1.3. METOD VE DÜZEN

Çalışmalarımızın ilk aşamasında, Tunus'taki mimari eserler hakkında bir ön hazırlık yapılmıştır. Bu dönemde, Türkiye'de temin ettiğimiz kaynaklardan yararlanarak, inceleme yapacağımız eserlerin bir listesi çıkarılmıştır. Daha sonra 1995-1996 yılları arasında Tunus'ta dört ay süren bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmalarımız sırasında, sonradan tespit ettiğimiz eserler de çalışma kapsamına alınmıştır. Bazı askeri yapı ve yönetim binaları dışında, dilediğimiz tüm eserlerde inceleme yapma imkânı bulunmuştur. Bu nedenle gerek fotoğraf çekiminde, gerek diğer materyallerin temininde herhangi bir sıkıntı ile karşılaşılmamıştır.

Daha önceden bir bölümü elde edilen mimari çizimler, mahallinde kontrol edilmiştir. Çeşitli yayınlardan, tez ve arşivlerden ozalit yoluyla temin edilen kopyalar, alınan ölçü ve notlara göre yeniden çizilmiştir. Üzerinde detaylı araştırmaya rastlayamadığımız yapıların ölçüleri alınarak planları tarafımızdan çizilmiştir. Eserlerin son durumlarını belgelemek ve tanıtımlarını ortaya koymak amacıyla, fotoğraf sayısında kısıtlama yoluna gidilmemiştir.

Katalogda incelediğimiz eserlerin büyük bir bölümünün tarihçeleri kaynaklardan, bazılarının da üzerindeki kitabelerinden tercüme yoluyla elde edilmiştir. Bugün mevcut olmayan veya orijinal şeklini yitiren yapıların resimleri Tunus Kültür Bakanlığı bünyesindeki enstitü ve müzelerden alınmıştır. II. Abdülhamit zamanında, imparatorluğa bağlı vilayetlerin resimlerinin çekilerek oluşturulduğu albümde, Tunus'taki şehirlerle mimari yapıların XIX.yüzyıldaki durumlarını gösteren resimlerden de faydalanılmıştır.

300 yılı aşan uzun bir süre Türk idaresinde kalan Tunus'ta, İstanbul'a bağlı olarak idareyi elinde bulunduran Beyliklerin kısa tarihçeleriyle, Osmanlı dönemindeki Tunus'taki önemli yerleşme merkezleri belirtilmiştir. Katalog, iki bölümden

oluşmuştur. İlkinde çalışmamızın aslını oluşturan Osmanlı devrinde yapılan eserler incelenmiştir. Kaynaklardan ve araştırmalarımız sırasında yaptığımız tesbitlerin sonucunda "Daha Önce İnşa Edilen Eserlere Osmanlı Döneminde Yapılan Ekleme ve Onarımlar" başlıklı katalogun ikinci bölümü ortaya konmuştur. Katalogta incelenen eserlerin inşa tarihlerini esas alan bir sıralama yerine, yapı tiplerine göre kronolojik sırayla tanıtılması uygun görülmüştür.

Tüm eserler "Tarihçesi", "Kitabeleri" ve "Yapının İncelenmesi" şeklindeki başlıklar altında tanıtılmıştır. Bilhassa kaynaklarda rastlayamadığımız kitabelerin büyük bir bölümü titizlikle okunarak, orijinal metinleriyle birlikte Türkçe anlamlarına da yer verilmiştir. Eserlerin tanıtılmasında belirli bir sistem takip edilmiş, ancak yapı türlerinin farklı özellikleri göz önüne alınarak ayrı alt başlıklar kullanılmıştır. Yapıların dış cepheleri, plan özellikleri, varsa süslemeleri, bilimsel metodlara uygun olarak incelenmiştir. "Kaynaklarda Adı Geçen Yapılar" başlığı altında, çeşitli nedenlerle detaylı inceleme fırsatı bulamadığımız ya da bugün mevcut olmayan eserler, yapı türlerine göre tanıtılmıştır.

Değerlendirme bölümünde konumuz kapsamına giren tüm eserler plan, mimari ve süsleme açısından önce kendi aralarında, sonra benzerleri ile karşılaştırılmıştır. Özlü bir şekilde değerlendirmesi yapılan eserlerin sanat tarihindeki yeri vurgulanmıştır.

2. TUNUS'UN COĞRAFİ DURUMU VE TARİHÇESİ

2.1. COĞRAFİ DURUMU

Bir Kuzey Afrika ülkesi olan Tunus'un kuzey ve doğusunda Akdeniz, batısında Cezayir, güneydoğusunda Libya yer almaktadır (Çiz. 1).

Kuzeyden güneye 756 km. boyunca uzanan ülke topraklarının doğudan batıya en geniş kesimi 351 km.yi bulmaktadır. 153.300 km² lik yüz ölçüme sahip Tunus, fazla yüksek olmayan dağlarla kaplı kuzey bölgeleri dışında genellikle düz bir araziye sahiptir.¹ Akdeniz sahiline doğru uzanan kuzeydeki Byzecene dağ silsilesinde bulunan Şambi Tepesi (1544 m.) ülkenin en yüksek noktasıdır. Cezayir ve Libya'nın çevrelediği güney kesimde Büyük Sahra (Sahra-i Kebir) vardır.

Çöküntü-tuz gölü olan Şat'ül-Cerîd, Tunus'un tam ortasında, çölün bulunduğu kesim ile kuzey bölgeleri adeta birbirinden ayıran bir sınır teşkil etmektedir. Bununla birlikte, ülkenin belli başlı iki akarsuyu olan Mecerda ve Miliane nehirleri tarıma elverişli topraklardan geçerek Tunus Körfezine dökülür. Toplam uzunluğu 460 km. yi bulan Mecerda nehrinden özellikle elektrik üretimine sulamada geniş çapta yararlanılır.²

Bol miktarda yağış alan kuzey bölgesinde Akdeniz iklimi hakimdir. Bu nedenle ülkenin kuzeyinde Akdeniz iklimine elverişli her türlü ürün yetiştirilebilmektedir.³ Güneye inildikçe çöl ikliminin özellikleri görülmeye başlar. Ülkenin orta bölgelerinde

¹ A. Köksal; Afrika Coğrafyası, I, Ankara, (1976), 53-54; İslam Ansiklopedisi, XII/2, İstanbul, 1988, 68 (Brunschvig).

² Meydan Larousse, XII, İstanbul, 1988, 311 (Lacoste).

³ İn'amullah Han; Bugünkü İslam Devletleri ve Ülkeleri (Çev: O. Keskiöğlü), (1966), 254; F. Kansu, Arkitekt, 433, İstanbul, 1996, 78.

geniş hurmalıklar ile bozkır bitki örtüsü yaygındır. Çöl ise -az sayıdaki vahalar dışında- bitki örtüsünden yoksundur. Yaz aylarının ortalama sıcaklığı +40 °C; kışın +21 °C dir.

İdari yönden 23 valiliğe ayrılan Tunus'ta, nüfusun çoğunluğunu oluşturan Araplar ile az sayıda Berberi vardır. Orta Akdeniz'deki konumu ile stratejik öneme sahip Tunus'un resmi dili Arapça ve Fransızca'dır.

Petrol üretimi yönünden komşuları kadar şanslı olmayan, tarım ve hayvancılığa bağlı zayıf bir ekonomik yapıya sahip Tunus, 1200 km. yi bulan kıyı şeridi ile son yıllarda turizmden önemli gelirle elde etmektedir.⁴

⁴ Meydan Larousse, XII, İstanbul, 1988, 311 (Lacoste); O. Kansu, a.g.e., s.79 vd.; K. Tayfur, Atlas, 35, İstanbul, 1996, 51-52.

2.2. TUNUS'UN TARİHÇESİ

2.2.1. Başlangıçtan Osmanlı Dönemine Kadar Tunus'un Tarihi Durumu

Tunus'ta tespit edilen ilk yerleşimler Fenikeliler zamanına rastlamaktadır. MÖ. IX.yüzyılda kurulan ve Fenikelilerin en önemli ticaret kolonisi olan Kartaca şehri, bugünkü Tunus'un doğu kıyılarında yer almaktadır.⁵ Zamanla güçlenerek günümüzdeki Tunus'un büyük bir bölümü ile, diğer Fenike kolonilerini egemenliği altına alan Kartaca'nın Batı Akdeniz ticaretinde kısa sürede söz sahibi olması, Akdeniz'de pek çok kolonisi bulunan Roma İmparatorluğu ile karşı karşıya gelmesine neden oldu.⁶ MÖ. 264-146 yılları arasında iki devlet arasında meydana gelen Pön Savaşları, Roma'nın Kartaca şehrini ele geçirmesi ile sona erdi.⁷

MS. 439 yılında Vandallar bölgeyi işgal ederek Kartaca'yı kendilerine başkent yaptılar. 534 yılından itibaren ülkede bu kez Bizans egemenliği başladı. İç çatışmalar ve mezhep kavgaları sonucu parlak günlerine bir türlü dönemeyen Kartaca, Müslüman Arapların bölgeye gelişi ile terk edildi. Bunun yerine, hemen yakınında önceleri küçük bir köy durumunda olan Tunus şehri önem kazandı.⁸

İslâmın doğuşundan kısa bir süre sonra bölgeye yönelen Müslüman Arap akınları, 647 yılında bugünkü Tunus topraklarına ulaştı. Kuzey Afrika'da zaten zayıf durumda olan Bizans varlığı bu akınlara dayanamadı ve Müslümanlar Tunus'ta kısa bir

⁵ H. Demircioğlu, *Roma Tarihi I*, Ankara, (1953), 212; Kansu, a.g.e., s.79; Meydan Larousse, VII, İstanbul, 1988, 38-40.

⁶ A. Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, (1984), 295.

⁷ Pön Savaşları hakkında geniş bilgi için bkz. Demircioğlu, a.g.e., s.217-274; Mansel, a.g.e., s.294-295.

⁸ İslam Ansiklopedisi, XII/2, İstanbul, 1988, 60 (Brunschvig); Meydan Larousse, XII, İstanbul, 1988, 313 (Rullière-Oizon).

süre içinde kontrolü sağladı.⁹ Ülkenin fethinde büyük rol oynayan Ukbe bin Nafi'nin 670 yılında kurduğu Kayravan şehri,¹⁰ Müslüman Arapların bölgede önemli bir üssü durumuna geldi.

Abbasiler zamanında Ifrikiye eyaleti olarak düzenlenen bugünkü Tunus, 800'de Kayravan'ı eyalet merkezi haline getiren Ağlebilerin yönetiminde yarı bağımsız bir statü kazandı. Daha sonra bölgeyi egemenliği altına alan Fatimîler, başkentlerini Kahire'ye taşıdıktan sonra Tunus'u kendilerine bağlı Zîrilere bıraktı. Kısa süre sonra bağımsızlıklarını ilan eden Zîriler zamanında bölgeye yapılan yoğun Bedevi akınları, ülkede köklü değişikliklere yol açarak Araplaşma sürecini daha da ileriye götürdü. Bunu izleyen karışıklık dönemi, 1160 yılında Muvahhidlerin Tunus'a egemen olmaları ile son buldu.

İlk başta Muvahhidler adına Ifrikiye'yi yöneten Hafsîler, 1228'de Tunus merkez olmak üzere bağımsız bir devlet kurdu. Bu dönemde Tunus, İspanya'da göçmen olarak gelen Müslüman toplulukların getirdiği uygarlıkla hızlı bir gelişme sürecine girdi.¹¹ XIII. yüzyılın başlarından itibaren zayıflamaya başlayan Hafsî Devleti, XVI. yüzyılın başlarında İspanyolların himayesini kabul etmek zorunda kaldı.¹² Yine bu dönemde Osmanlıların hizmetindeki Hızır ve Oruç Reisin yoğunlaşan saldırıları ile Tunus, Kuzey Afrika'daki Osmanlı-İspanyol çekişmesinin odak noktası haline geldi.

⁹ G. Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi (Çev. F. Işılhan), Ankara, (1981), 131.

¹⁰ Kayravan şehri hakkında geniş bilgi için bkz. İslam Ansiklopedisi, VI, İstanbul, 1993, 467-471 (Yver); P. Jervis, Environmental Design, 1-2, Roma, 1989, 36-53.

¹¹ İbn-i Haldun, Mukaddime, III, (Çev.: Z. Kadiri Ugan), İstanbul, (1991), 156.

¹² İslam Ansiklopedisi, V/1, İstanbul, 1988, 82 (Yver); İslam Ansiklopedisi, XII/2, İstanbul, 1988, 75 (Brunschvig).

2.2.2. Tunus'ta Osmanlı Hakimiyeti

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılın ilk yarısında Kuzey Afrika kıyılarının büyük bir bölümünü elinde bulunduruyordu. Fakat henüz Osmanlı egemenliğine girmemiş olan Tunus'un stratejik önemini kavrayan Barbaros Hayrettin Paşa, Osmanlı donanmasının çoğu zaman kalabileceği Halk'ul-vâdi limanının önemini ve Mısır'ın emniyeti açısından bu ülkenin mutlaka alınması gerektiğini Kanuni Sultan Süleyman'a arz etti.¹³ Bunun üzerine Kanuni'nin 1534 yılında donanma ile birlikte gönderdiği Barbaros Hayrettin Paşa Tunus'u Osmanlı topraklarına kattı. Fakat bir yıl sonra Tunus'u işgal eden Şariken, ülkenin yönetimini, kendisi ile anlaşılan Hafsîlerden Mevlay Hasan'a verdi. Bu durum Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali Paşa ile Turgut Reis'in tekrar harekete geçmesine neden oldu. 1556'da Gafsa, 1558'de Kayravan ve nihayet 1569 yılında Tunus tekrar Osmanlı hakimiyetine girdi.

1571 yılında Osmanlı donanmasının İnebahtı önünde bozguna uğramasından sonra 1573'te Avusturya prensi Don Juan, Tunus'u yeniden işgal etti. Uzun süre İspanyol himayesindeki Hafsi yönetiminden bıkan Tunus halkı bu durumdan kurtulmak için Sultan II. Selim'e müracaat etti.¹⁴ Kısa süre içerisinde eskisinden daha güçlü bir donanma ile Akdeniz'deki durumunu yeniden kendi lehine çeviren Osmanlılar, Tunus'u kesin olarak toprakların katmaya karar verdi.

Serdar tayin edilen Koca Sinan Paşa ve Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa komutasındaki Osmanlı donanması önce Tunus şehrini, ardından İspanyolların tahkim

¹³ Peçevi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi, I, (Haz. B. Sıtkı Baykal), İstanbul, (1992), 348; Katib Çelebi; Tuhfetü'l-Kibar Fî Esfâri'l Bihâr, (Çev. O. Ş. Gökyay), İstanbul, (1980), 67; A. Samih İltar; Şimali Afrika'da Türkler, İstanbul, (1937), 98.

¹⁴ İ. H. Uzunçarşılı; Belleten, XVIII, 72, Ankara, 1954, 565.

ettiği Halk'ul-vâdi kalesini, şiddetli muharebelerden sonra ele geçirdi (1574).¹⁵ Böylece İspanyol himayesindeki Hafsî saltanatı son bulup Tunus'ta, Cezayir ile Trablusgarb (Libya)'da olduğu gibi bir Osmanlı bahriye eyaleti kuruldu.¹⁶

Tunus, 1574 yılından itibaren, İstanbul'dan atanan paşa ünvanında bir beylerbeyi, ve onun başkanlığında toplanan yüksek rütbeli askerlerden meydana gelen Divan tarafından yönetildi. Bununla birlikte Emîrül-evtan adı verilen Tunus sancak beyleri de idarede önemli nüfuza sahipti.¹⁷

DAYILAR DÖNEMİ

XVI.yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devletinde ortaya çıkan duraklama belirtileri, merkezden uzak bir eyalet olan Tunus'ta etkili bir şekilde görülmeye başladı. Merkezi denetimin zayıflaması sonucu Tunus'taki müstakil yeniçeri ocağının kumandanları olan ağalar "Dayı"¹⁸ unvanı ile yönetimde söz sahibi olurken, beylerbeyiler, padişahın ülkedeki temsilcisi durumuna düştüler.

Sonraki yöneticiler tarafından da benimsenerek uygulanan, ülke idaresi ile ilgili kuralların koyucusu Dayı Osman (1593-1610)'dan sonra başa geçen Dayı Yusuf

¹⁵ Peçevi İbrahim Efendi; a.g.e., s.355; Katib Çelebi; a.g.e., s.151; İlder, a.g.e., s.124; Hüseyin Hoca, Zeyl-ü Beşâir-i Ehl-i İman Bi-Fütûhâtî Âl-i Osman (Haz. Tâhir El-Mâmûrî), Tunus, (1975), 85, 86, vd; P. Tuğlacı; Osmanlı Şehirleri, İstanbul, (1985), 401.

¹⁶ Garb Ocakları olarak da adlandırılan bu eyaletlerin idari yapılanması hakkında daha geniş bilgi için bkz. İlder, a.g.e., s.125-130; Y. Öztuna, Devletler ve Hanedanlar : İslam Devletleri II, İstanbul, (1989), 479; D.İ.A., XIII, İstanbul, 1996, 382-386 (Çetin).

¹⁷ J. Von Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi, VI, (1984); Mufassal Osmanlı Tarihi, III, (1959), 1255-1261.

¹⁸ Dayılık müessesesi için bkz. İslam Ansiklopedisi, III, İstanbul, 1988, 501-502 (Yver).

zamanında (1610-1637) Tunus zenginleşti ve imar faaliyetleri canlandı.¹⁹ Aynı tarihlerde İspanyol zulmünden kurtulmak için göç eden Müslümanlara kapılarını açan Tunus'ta yeni Endülüs yerleşim merkezleri oluştu.²⁰

Bu dönemde sancak beyi olan Murad Bey'in iyi idaresi İstanbul tarafından takdir edilerek kendisine paşa unvanı ile beylerbeyliği verildi. Murad Paşa'nın 1632 yılında ölümü üzerine yerine oğlu Hammûda Bey (asıl adı Muhammed'dir) sancak beyi oldu. Dayı Yusuf'dan sonra yerine geçen Dayı Usta Murad ve Dayı Ahmed Hoca zamanında Hammûda Bey'in nüfuzu iyice arttı. 1647 yılında ölen Dayı Ahmed Hoca'dan sonra Hacı Mehmed'i dayılığa getiren Hammûda Bey, Tunus'un idaresini tamamen eline aldı.²¹ Bu tarihten itibaren beyler tarafından atanan dayıların eyalet yönetimindeki nüfuzları kısılmış oldu.²² Tunus'ta dayılık müessesesi en son Hüseyin bin Ali Paşa tarafından kaldırıldı.

MURADİ BEYLERİ DÖNEMİ

1610-1637 yılları arasında beylik yapan Murad Paşa'dan sonra, onun soyundan gelenlerin sancak beyi olduğunu görüyoruz.²³ Murad Paşa'nın oğlu Hammuda Bey'in iyi idaresi ve bu dönemde Avrupa kıyılarına yapılan seferler nedeniyle Tunus parlak bir dönem geçirdi. İstanbul'un paşalık unvanı verdiği Hammuda Bey yönetimden çekilerek yerine oğlu Murad Bey'i bıraktı. Murad Bey'in ölümünden sonra oğlu Mehmed Bey

¹⁹ Abdulvahhab, a.g.e., s.163-164; Hüseyin Hoca, a.g.e., s.92-93; İbn-i Ebî Dînar, El-Mu'nis fi Ahbâr-ı Ifrikiya ve Tûnis, Tunus, 184; Ebi'd-Diyaf, a.g.e., s.34.

²⁰ S. M. Zbiss; Awraq, I, Tunus, (1978), 55-57.

²¹ İlter, a.g.e., s.140.

²² D. İ. A., VI, İstanbul, 1992, 13 (Maksudoğlu).

²³ Sancak beylerinin atanmasında Osmanlı hükümetinin rolü hemen hemen hiç yoktu. Muradi ailesi içinden uygun görülen ya da bir önceki bey tarafından atanan kişiler sancak beyi olarak İstanbul'a bildiriliyor, Osmanlı Devleti'de bunu tasdik ediyordu. İlter, a.g.e., s.137; Tuğlacı, a.g.e., s.401.

1675 yılında sancak beyi olarak Tunus'u yönetmeye başladı. Kardeşi Ali Bey ile yaklaşık on yıl süren mücadelenin sonunda iktidarını sağlamlaştıran Mehmed Bey, tüm eyalette canlı bir imar faaliyetine girişti. 1694 yılında Cezayirli Dayı Şaban Tunus'a saldırarak işgal etmişse de Mehmed Bey şehri geri aldı. 1696 yılında ölen Mehmed Bey'in yerine geçen kardeşi Ramazan Bey'in 1698'de öldürülmesinden sonra Murad Bey sancak beyi (Emîr'ül-evtân) oldu.

Murad Bey 1702 yılında çıktığı Cezayir seferinde, komutanlarından İbrahim Şerif tarafından öldürüldü. İbrahim Şerif bununla da kalmayarak Murad Bey'in tüm ailesini öldürterek Muradi hanedanına son verdi.²⁴

HÜSEYİNİ BEYLERİ DÖNEMİ

1705 yılında Cezayirli Tunus topraklarına saldırdı. Tunus ordusundaki komutanlardan Hüseyin bin Ali emirleri yerine getirmeyince Cezayirli Kef'i aldılar ve İbrahim Şerif'i esir ettiler. Ordu ile birlikte Tunus'a dönen Hüseyin bin Ali ittifakla sancak beyliğine seçildi. Aynı yıl Tunus şehrine saldıran Cezayirli Dayı Mustafa'yı geri püskürten Hüseyin bin Ali'nin idarenin başına geçmesiyle Tunus'ta sükunet devri başladı.

Osmanlı Devleti 1708'de Hüseyin bin Ali Bey'e beylerbeyliği payesi ile paşalık ünvanı verdi. 1710 yılında sancak beyliği de Hüseyin bin Ali Paşa'ya tevcih edildi ve beyliğin veraset sistemine göre onun soyundan gelenlere verilmesi resmen kabul edilerek,²⁵ Hüseyinler dönemi başlamış oldu.²⁶

²⁴ P. Grandchamp; *Revue Tunisienne*, Tunus, 1941, 231; Hüseyin Hoca, a.g.e., s.108; Ebi'd-Diyâf, a.g.e., s.83; Abdulvahhab, a.g.e., s.175; İlder, a.g.e., s.149.

²⁵ Ebi'd-Diyâf, a.g.e., s.97; Abdulvahhab, a.g.e., s.180; İlder, a.g.e., s.150; Öztuna, a.g.e., s.481.

²⁶ P. Grandchamp; *Revue Tunisienne*, Tunus, 1936, 474-475; Uzunçarşılı, a.g.e., s.72.

Yaklaşık otuz sene iktidarda kalan Hüseyin bin Ali Paşa, yeğeni Ali Paşa tarafından yönetimden uzaklaştırıldı. 1755 yılında Hüseyin bin Ali Paşa'nın oğullarının da yer aldığı Cezayir ordusu Tunus'a girdi. Ali Paşa öldürülerek yerine Mehmed Bey getirildi (1756). Mehmed Bey'in kısa süren idaresinden sonra başa geçen Ali Bey (1759-1782) ve onun oğlu Hammuda Paşa zamanında (1782-1814)²⁷ huzur ve sükun yeniden sağlandı. Mahmud Bey zamanında Cezayir Fransızlar tarafından işgal edildi. 1838 yılında Osmanlı Devleti, Tunus'ta azalan nüfuzunu teyit etmek için bir donanma gönderdi. Fakat Fransızların engellemesi sonucu olumlu netice alınamadı.

1838 yılında bey olan Seydi Ahmed Paşa zamanında Avrupa etkileri Tunus'a hissedilir şekilde girmeye başladı. Bu dönemde orduda önemli ıslahatlar yapılmış, Fransızların askeri alandaki katkıları ile ordunun modernleştirilmesi yoluna gidilmiştir.

1860 yılında Mehmed Sadık Bey'e müşirlikle²⁸ Tunus eyalet valiliği verildi. Mehmed Sadık Bey'in, Osmanlı Devleti ile bağlarını kuvvetlendirmek amacıyla Tunuslu Hayrettin Paşa'yı İstanbul'a göndermesi²⁹ Fransızları telaşlandırdı. Fransa Bâb-ı Âli'ye baskı yaparak Osmanlı Devletinin Tunus'da nüfuzunu kuvvetlendirmesine engel olmaya çalıştı. Fransa'nın 1871 yılında Avrupa'da yenilgiye uğramasından istifade ile Osmanlı Devleti yayınladığı fermanla, Tunus beyliğini doğrudan doğruya kendi idaresine aldığını bildirdi.³⁰ Bu fermanı tanımayan Fransa, Tunus'da günden güne artmakta olan İtalyan etkisini³¹ de göz önüne alarak burayı işgal etmeye karar verdi.

²⁷ Hammuda Paşa dönemi hakkında geniş bilgi için bkz. R. El-İmam; *Siyâsetü Hammûda Bâşâ fi Tûnis*, Tunus, (1980).

²⁸ Bu dönemde eyalet valilerine verilen beylerbeyi ünvanı, "müşir" olarak değiştirilmiştir. İter, a.g.e., s.171.

²⁹ Tunuslu Hayrettin Paşa'nın İstanbul'a gitmesinden sonra gelişen olaylar hakkında bkz. M.Mesud Koman, *İstanbul Belediyesi Dergisi*, 36, 37, 39, 40, İstanbul, 1966-1967.

³⁰ İter, a.g.e., s.173; Uzunçarşılı, a.g.e., s.580.

³¹ A. Çay; VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, 1967, 497-519.

1881 yılında Cezayir sınırında çıkan bir karışıklığı bahane ederek Tunus'u ilhak etti. 12 Mayıs 1881'de Fransa ile Tunus Beyi arasında imzalanan Bardo Anlaşması işgali resmileştirmiş, Mersa Sözleşmesi (1883) ise Fransızların Tunus'taki kesin denetimini sağlamıştır. Osmanlı Devleti işgali protesto etmiş ve Fransa'nın Tunus'taki egemenliğini tanımamıştır. Fransız sömürge rejimi ancak 1918 Sevr Anlaşmasında kabul edilmiş, bu tarihe kadar Tunus, Osmanlı Devletinin bir eyaleti sayılmıştır.³²

İşgalden sonra Hüseyini beylerinin yönetiminde kalmasına müsaade edilmiş, fakat fiili yönetim Fransızların elinde olmuştur. Bu tarihten itibaren ülkenin tüm yer altı ve yer üstü zenginliklerine Fransa tarafından el konuldu. Mecerda Vadisi ile Bon Burnu'ndaki verimli araziler Avrupalı çiftçilere dağıtıldı. İşletmeye açılan zengin fosfat yataklarından sağlanan tüm gelir Fransa'ya aktarıldı. Bu sömürü faaliyetleri yerli halkta hoşnutsuzluk uyandırdı. 1890'lı yıllardan itibaren başlayan muhalefet hareketleri II.Dünya Savaşından sonra hızlandı. Nihayet 1956 yılında Fransa, Tunus'un tam bağımsızlığını öngören bir anlaşmayı imzalamak zorunda kaldı. Aynı yıl Habib Burgiba'nın önderliğinde cumhuriyet kuruldu ve beylik kurumu kaldırıldı. Böylece, yaklaşık 250 yıldan beri Tunus'da söz sahibi olan Türk asıllı Hüseyini hanedanının idaresi son buldu.

³² Öztuna, a.g.e., s.483.

3. TUNUS'TA HÜKÜM SÜREN SÜLÂLELER VE DEVLETLER

1. Fenike (Kartaca) Devleti = MÖ. VI.yy - II.yy.
2. Büyük Roma İmparatorluğu = MÖ. II.yy - MS. V.yy.
3. Vandallar = V.yy. - 535
4. Bizans İmparatorluğu = 537 - 670
5. Emeviler = 670 - 750
6. Abbasiler = 750 - 800
7. Ağlebiler = 800 - 909
8. Fatimiler = 909 - 1159
9. Muvahhidler = 1159 - 1288
10. Hafsiler = 1288 - 1574
11. Osmanlı Devleti = 1574 - 1881
12. Fransa = 1881 - 1956
13. Tunus Cumhuriyeti = 1956 - •••

4. TUNUS'TA OSMANLI DÖNEMİNDEKİ ÖNEMLİ YERLEŞME MERKEZLERİ

4.1. TUNUS

Fenikelilerin en büyük kolonisi Karataca'nın çok yakınında yer alan Tunus, Sicumi gölü ile Akdeniz arasında kurulmuştur. Osmanlı döneminde eyalet merkezi haline gelen şehir, bugün Tunus Cumhuriyetinin başkentidir.

Şehrin ilk olarak ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Kartaca'nın ikbal dönemlerin de, varlığını bazı kayıtlardan öğrendiğimiz Tunus, uzun süre bu ünlü şehrin gölgesinde kalmıştır. 698 yılında tamamen yıkılan Kartaca'dan sonra önem kazanmaya başlayan şehirde, Emevi valisi İbn-i Habbab tarafından 732 yılında ilk büyük dini tesis olan Zeytûne Camii inşa edilmiştir.¹ Tarihi kaynaklardan ve gravürlerden, beş kapı ile girilen Tunus'un taş ve kerpiçten yapılan surlarla çevrildiği anlaşılmaktadır (Res. 4). Şehrin tam ortasında etrafı çarşı (sûk)larla çevrelenen Zeytûne Camii (Res. 5) (Çiz. 2), batıda sur duvarları ile tahkim edilmiş hükümdar saraylarının bulunduğu Kasba (Kasaba) yer alıyordu² (Res. 6-7).

İspanyollarla uzun süren mücadelelerin ardından hakimiyeti eline geçiren Türklerin, Tunus'ta canlı bir imar faaliyetine giriştiği görülür. Başta, -bazı güçlükler nedeniyle- birkaç kale ve caminin onarımı ile yetinilmiştir.³ Ancak, XVII. yüzyılın başlarından itibaren -özellikle Dayı Yusuf ve Hammuda Paşa tarafından- yaptırılan camiler, Hanefi mezhebine göre tedrisat yapan medreseler, çarşılar, zaviyeler, çeşme ve sebil gibi yapıtlarla şehirde Türk mimari eserleri hakim duruma

¹ İslam Ansiklopedisi, XII/2, İstanbul, 1988, 61 (Brunschvig).

² A. Raymond; Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, (Çev.: A.Berktaş), İstanbul, 1995, 23.

³ S. M. Zbiss; Tunus'ta Türk Sanatı, I. M. T. S. K., Ankara, 1962, 413-417.

gelmiştir⁴ (Çiz. 3-4) (Res. 8). Bunun yanında yönetici durumunda olan Türklerin ileri gelenlerinin yaptırdığı evler ve gösterişli konaklarla, şehrin özellikle batı yönünde Türk mahalleleri oluşmaya başlamıştır (Res. 9-10).

Osmanlı Devletinin sınırları içinde muazzam bir düzeye ulaşan iç ticaret nedeniyle, diğer Arap şehirleri gibi Tunus'da devamlı büyümüştür.⁵ "Medine" olarak adlandırılan ve etrafını surların çevrelediği şehrin asıl kısmının dışında yeni mahalleler oluşmuştur. Zamanla genişleyen Tunus, XVIII. yüzyılda bilhassa Hammuda Paşa tarafından surlarla çevrelenerek bugünkü şeklini ana hatları ile almıştır. Bu dönemde yapılan pek çok askeri tesisle bir kışla şehri görünümü kazanan Tunus'ta XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Avrupa etkileri hissedilmeye başladı. Nüfusun 80 bine ulaştığı tahmin edilen 1860 yılında⁶ Bey'in teşvikiyle Fransız mühendis Colin de Marseille şehrin haritasını çıkardı. Bu yüzyılda şehrin, Hıristiyan halkın çoğunlukta olduğu Bâb'el-Bahr'den deniz yönüne doğru yayıldığı görülür.⁷ Bununla birlikte, aynı dönemde Müslümanların yoğun olduğu mahallelerde zaviyelerin sayısında önemli oranda artışın olması kayda değer bir husustur. Bugün büyük bir bölümü ayakta olan cami, medrese, zaviye ve türbelerin yanında kapalı çarşıları, büyük saray ve ahşap kafesli cumbalı evleri, Osmanlı mimarisinin Tunus'taki canlı hatıraları durumundadırlar (Res. 11).

⁴ F. Yenişehirlioğlu, Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları, Ankara, (1989), 163.

⁵ A. Raymond; İktisat ve İş Dünyası Dergisi, 44-45, İstanbul, 1993; a. y., Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, (Çev.: A. Berktaş), İstanbul, (1995), 18-21.

⁶ Raymond, a.g.e., s.33.

⁷ M. Amodei, Environmental Design, 1, Roma, 1984, 26.

4.2. KAYRAVAN

Ukbe bin Nafi tarafından 670 yılında kurulan şehir, İslam ordularının hareket noktası ve ikmal üssü olarak inşa edilmiştir. Başkent Tunus'un 167 km. güneyinde, Vâdi Zerûd ve Vâdi Mergellil akarsularının arasındaki geniş ovanın ortasında yer almaktadır.⁸

Kayravan, etrafı surlarla çevrilen eski "Medine" ile bunun dışındaki geniş yerleşim bölgelerinden meydana gelmektedir. Osmanlı döneminde tamamen yenilenerek günümüze ulaşan surlar, 3.125 m. uzunluğundadır.⁹ Düzgün kesme taş, kırma taş, tuğla ve yer yer kerpiç malzeme ile inşa edilen surların aralarına açılan giriş kapıları Hüseyini Beyleri tarafından yeniden inşa edildi. Medine'nin doğusunda, şehirle aynı tarihte inşa edilen Sidi Ukba Camii, ortada ise, aralarında yer yer cami ve küçük mescitlerin bulunduğu çarşılar ve hemen hemen hepsinin birer avlusu olan evlerden meydana gelmektedir (Res. 12-13).

Kuruluşundan sonra, uzun yıllar Kuzey Afrika'daki Arap valilerin kaldığı merkez olduğu için pek çok mimari eserle donatılmıştır (Çiz. 5). Özellikle Ağlebiler döneminde en parlak zamanını yaşayan şehirde, birbiri ardınca muhteşem binalar yükselmeye başladı. Bu eserlerle tipik bir Arap şehri görünümünü kazanan Kayravan'da yapılaşma faaliyeti Osmanlı döneminde de devam etti.

XVII. yüzyılda, çarşıların ortasında inşa edilen Bey Camii (Hanefi Camii)'nin inşası ile Sidi Sahib Külliyesi'nin büyütülmesi; XVIII. yüzyılda Bâb-ı Cedid, Bâb-ı Tûnis, Bâb-ı Cellâdîn, Bâb-ı Hûha ve Hüseyiniye kışlasının yapımı; XIX. yüzyılda Sidi

⁸ Ebu Ubeyd'El-Bekri, Kitâb el-Masâlik ve'l-Memâlik, (Trc. Slane, Description de L'Afrique), Cezayir, (1911); İslam Ansiklopedisi, VI, İstanbul, 1993, 467-471 (Yver); P. Jerwis, Environmental Design, 1-2, Roma, 1989, 36.

⁹ Şemseddin Sami; Kamûs'ul-Âlâm, V, İstanbul, (1896), 3798.

Ömer Abbada Zaviyesi'nin inşası Türk döneminde ortaya konan önemli eserler olarak dikkat çekmektedir.

XIX. yüzyılın sonlarında 21 cami, 30 zaviye, pek çok medrese ve diğer hayır eserlerinin bulunduğu bildirilen¹⁰ ve halk tarafından kutsal belde olarak kabul edilen Kayravan, Tunus'un Avrupa etkisinin en az görüldüğü şehirlerden biridir.

¹⁰ Şemseddin Sami, a.g.e., s.3798.

4.3. MEHDIYE

Eski bir Fenike yerleşme merkezinin yerine, Fatimi hükümdarı Ubeyd'ullah Mehdi tarafından 912 ya da 916 yıllarında kurulan Mehdiye,¹¹ kaynaklarda Ifrikiye olarak da anılmaktadır. Sus ile Safaks arasında yer alan şehir, Akdeniz'e doğru, ortalama 500 m. genişliğinde ve 1500 m. uzunluğunda çıkıntı yapan yarımada şeklindedir (Res. 14).

Başlangıçta sadece Mehdi ve onun maiyetindekilerin ikameti için inşa edilen şehir,¹² bugün çok az bir bölümü ayakta kalan surlarla çevrenmekteydi. Anakara ile bağlantısı, batıdaki surların arasındaki Skifa El-Kahlâ adı verilen abidevî bir kapı ile sağlanan Mehdiye'de surların güneybatı yönünde, denizin doldurulması ile elde edilen bir alana yapılan Câmî'ul-Kebir, bunun biraz doğusunda çeşitli ek yapılardan meydana geldiği anlaşılan saray bulunmaktadır (Res. 15-16).

Şehrin Osmanlı döneminde hızlı bir gelişme gösterdiği söylenemez. Uzun yıllar Akdeniz'deki Avrupalılara ait ticaret gemilerine korku salan korsanların başlıca üssü olan Mehdiye'de, orijinal şeklini büyük ölçüde yitiren büyük camiden sonra en önemli yapı 1595 yılında Ebu Abdullah Muhammed Paşa tarafından yaptırılan Burc'El-Kebir'dir. Bunun yanında, varlığını günümüzde de sürdüren Türklere Hamza ailesinin ileri gelenleri tarafından yaptırılan Hacı Mustafa Hamza ve Süleyman Hamza camileri ile türbe, Ramazanoğlu Zaviyesi, Dalioğlu Mescidi Osmanlı döneminde yapılan belli başlı eserlerdir (Çiz. 6).

¹¹ Şemseddin Sami, a.g.e., IV, s.4497; İslam Ansiklopedisi, VII, İstanbul, 1993, 493 (Marçais).

¹² S. Santelli, Medinas, Tunus, (1992), 44.

Doğu bölümü mezarlık ve geniş boş alanlarla kaplı olan şehir, dar sokakların çevresindeki üzeri açık avlulu evleri, aralarda cami ve mescitlere yer verilen çarşısı ile daha çok Müslüman-Arap şehri karakteri taşımaktadır.¹³

¹³ S. Santelli, *Environmental Design*, 1-2, Roma, 1989, 59.

4.4. BİNZERT

Tunus'un 60 km. kuzey doğusunda yer alan Binzert, ince bir kanalın denize bağlandığı 110 km² lik bir alanı kaplayan gölcük ile Akdeniz arasında bulunmaktadır (Res. 17).

Sicilya ile Afrika kıyıları arasındaki deniz yoluna hakim stratejik bir yerde bulunan şehir, 698 yılında Müslüman Arapların eline geçmiştir.¹⁴ XVI. yüzyıla kadar durgun bir halde kalan Binzert, 1534 yılında Tunus'u fetheden Barbaros Hayrettin Paşa'ya savaş yapmaksızın teslim oldu. Fakat kısa zaman sonra Şariken Binzert'i hakimiyetine aldı. Bir süre sonra İspanyolların eline geçen şehir 1574 yılında kesin olarak Osmanlı egemenliğine girdi.

Kanalın batı yakasına yerleştirilen ve kalın sur duvarları ile çevrelenen eski Medine'nin doğusunda Ağlebiler zamanında inşa edilen, oldukça iyi tahkim edilmiş Kasba bulunmaktadır (Res. 18). Tüm surlar ve Kasba, Dayı Yusuf tarafından 1635 yılında, XVIII. yüzyıl ortalarında Ali Paşa tarafından ve XIX. yüzyıl başlarında Hammuda Paşa tarafından önemli onarımlar geçirdi.¹⁵ XVII. yüzyıldan itibaren şehirde Türk eserleri yapılmaya başlandı. Dayı Muhammed Laz XVII. yüzyılda Kasba'nın çok yakınında Ulu Camii'ni yaptırdı. Bu arada Dayı Yusuf, Dayı İbrahim ve Mustafa Kahya ve Dayı Mustafa şehrin çeşitli yerlerinde birçok çeşme, sebil ve büyük bir bölümü bugün orijinal şeklini kaybeden zaviyeler yaptırdı.¹⁶

Türk nüfusu, şehri korumak üzere Kasba'da yerleşen yeniçeriler ile yönetici durumunda olan Dayı ve Beylerin ailesinden meydana gelmekteydi. İspanya'dan göç

¹⁴ D. İ. A., V, İstanbul, 1992, 467; İslam Ansiklopedisi, II, İstanbul, 1993, 665 (Yver).

¹⁵ N. DJELLOUL; AHROS, 7-8, Zağvan, 1993, 175.

¹⁶ H. Bouita; Bizert: Les Monuments Islamiques, Tunus, (1992).

eden Müslümanların bir bölümünün yerleştiği Binzer'te yerli Araplar, Türkler ve Endülüs Müslümanları iç içe yaşamaktaydı.

4.4. SUS

Adruntum adlı eski bir Roma yerleşmesinin bulunduğu yerde kurulmuştur. Şehrin, Medine olarak adlandırılan en eski bölümünü çevreleyen surlar ve Kasba, Ağlebiler zamanında inşa edilmiş,¹⁷ ekleme ve genişletmelerle son şeklini Osmanlı döneminde almıştır (Çiz. 7).

Kuzey surlarına yakın olarak inşa edilen Ribat ve bunun karşısındaki Ulu Camii, dar tutulan sokakların iki yanındaki avlulu evleri, üzeri tonozla örtülen ve oldukça karmaşık bir plan gösteren çarşıları ile tipik bir Arap şehri görünümündedir.

Tunus'un diğer şehirlerinde olduğu gibi Sus'da da Osmanlı döneminde yoğun bir imar faaliyeti görülür. 1675 yılında, Ulu Camii'nin avlusuna, harim yönünde bir galeri eklendi. 1722 yılında Sus Ribatı'nın doğu bölümü medreseye çevrildi. 1770 yılında Fransızlar, 1784 ve 1786 yıllarında Venedikliler tarafından tahrip edilen şehrin surları tamamen yenilendi. 1847 yılında Driba Camii inşa edildi ve Ribat önemli bir onarım geçirdi. Şehri koruyan Türk askerlerinin ve komutanlarının kaldığı Kasba, 1862 ve 1866 yıllarında iki defa genişletildi. 1864 yılında surların güneydoğu bölümüne Bâb-ı Cedid açıldı.¹⁸ XIX. yüzyılın sonlarında Kayravan'a kadar uzanan demiryolu ve oldukça işlek bir deniz ticaretinin olduğu bilinmektedir¹⁹ (Res. 19).

¹⁷ Şemseddin Sami, a.g.e., IV, s.2686.

¹⁸ A. Lézine; Sousse: Les Monuments Muslumans, Tunus, 38-40.

¹⁹ Şemseddin Sami, a.g.e., s.2686.

5. KATALOG

KATALOG NO : 5.1.1.
YAPININ ADI : SİDİ SAHİB KÜLLİYESİ¹
BULUNDUĞU YER : Kayravan
RESİM : 20 - 29
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : 04.01.1996

TARİHÇESİ :

Hz. Muhammed (SAV)'in arkadaşlarından Hz. Ebu Zam'a Belevî'nin gömüldüğü söylenen türbe, ilk olarak XIV. yüzyılda inşa edilmiş² ve Hammuda Paşa³ tarafından tamir edilmiştir.⁴ Mehmed Bey⁵ 1092 (1681) yılında buraya bir zaviye ile minare ekletmiş⁶ ve 1096 (1684-1685)'de türbeyi yeniden onarmıştır. Türbe 1265 (1848-1849) yılında Ali kızı Azime tarafından tekrar tamir ettirilmiş; 1301 (1883-

¹ Bu külliye, halk arasında Berber Camii ya da Sidi Sahib Zaviyesi olarak tanınmaktadır.

² A. Hutt, *Islamic Architecture: North Africa*, London, (1977), 162.

³ Asıl adı Muhammed olan Hammûda, babası Murad Paşa'dan sonra 1631 yılında Bey oldu. Zamanında, artan deniz seferleri ve iyi idare nedeniyle ülke huzurlu bir dönem geçirdi. 1658 yılında İstanbul, kendisine Paşalık ünvanını tevcih etti. Tunus'ta Sidi Ahmed bin Arus Zaviyesi'nin yanındaki camiinden başka Azzâfin Çarşısı'nda Maristan yaptırdı. 1662 yılında yönetimi oğluna bırakan Hammuda Paşa 1666 yılında öldü. Ahmet Bin Ebi'd-Diyâf, *Ithâf-u Ehli'z Zemân Ahbâr-ı Tûnis ve Ahdu'l-Emân*, I, Tunus, (1963), 37; H. Hüsni Abdülvahhab; *Hülâsat-u Târih-i Tûnis*, Tunus, (1975), 168.

⁴ S. Mostapha Zbiss; *A Travers Les Monuments. Musulmans De Tunisie*, Tunus, (1963), 46.

⁵ 1675 yılında başa geçen Mehmed Bey, kardeşi Ali Bey'le uzun süre iktidar mücadelesi yaptı. 1684 yılında Tunus'ta denetimi tamamen sağladıktan sonra pekçok hayır eseri yaptırdı. Kayravan'da Sidi Sahib Zaviyesi'ne yaptırdığı eklemelerden başka, Tunus'taki Sidi Mahrez Camii'nin inşasına başladı. 1696 yılında ölen Mehmed Bey, Hammuda Paşa Camii avlusundaki türbesine gömüldü. Ebi'd-Diyâf, a.g.e., s.78; Abdülvahhab, a.g.e., s.173-174.

⁶ Zbiss, a.g.e., s.46; *Les Mosques De Tunis*, Tunus, (1970).

1884) yılında Seyyid El-Hac Tahir Bin Hasan ile Seyyid El-Lebban ve bunun oğlu Mustafa bin Salih yenilemiştir.⁷

Giriş kapısı üzerindeki kitabesine göre zaviye, Endülüslü Ahmed'in iki oğlu Ahmed ve Mustafa'nın eseridir.

KİTABELER:

Külliyede pek çok kitabe bulunmaktadır. Zaviyenin avluya bakan giriş kapısı üzerinde 1092 tarihli (K. 1) ve türbeye girişi sağlayan kapının iç mekâna bakan duvarında 1096 tarihli (K. 2) yapım kitabesi ile bunun üzerinde 1301 yılında (K. 3) onarım kitabeleri yer almaktadır. Yapıda bulunan diğer kitabeler dua niteliği taşımaktadır.⁸

1. Beyaz mermer üzerine bozuk nesih karakterli harflerle yazılan kitabe altı satırdır.

Orijinal Metin:

بسم الله الرحمن الرحيم وصلى الله على سيدنا محمد و اله
اسس هذه الزاوية المباركة قواعدها الملك الهمام صاحب الصدقات
والقربات ابو عبد الله محمد باشا صاحب كرسي و مدينة تونس ابن الملك الهمام المرحوم
برحمة الملك الجواد ابي الخيرات مراد باشا و جعل الزاوية لصاحب رسول الله صلى
الله عليه و سلم ابو زمعة البلوى على يدي صانعيها الشقيقين البانيين لها
احمد و مصطفى ولدي احمد الاندلسي عرف لسمر بتاريخ اوائل
شهر الله رجب عام اثنين و تسعين و الف

⁷ B. Roy- P. Poinssot; Inscriptions Arabes De Kairouan, II, (1950), 73-74.

⁸ Kitabeler için bkz. Roy - Poinssot, a.g.e., s.65-76.

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmanirrahîm, ve sallâ'llâhu 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi
Essese hâzihi'z - zâviyete'l - mübârekete kavâ'ideha'l - melikü'l - hümâmu
sâhibu's - sadakâti

Ve'l-kurubâti Ebu'Abdullâhi Muhammed Bâşâ sâhibu kursiyin ve medineti
Tûnise ibn'ül-meliki'l-humâmi'l-meshûmi

Bi-rahmeti'l-meliki'l-cevâddi Ebi'l-hayrati Murâd Bâşâ ve ce'ale z-zâviyeteli-
sâhibi Rasûli'llâhi sallâ

Allâhu 'aleyhi ve selleme Ebî Zam'ati'l-Belevî 'ala yedey sâni'ayhâ's-şakkayni'l-
bâniyeyni lehâ

Ahmedu ve Mustafa veleday Ahmed'ul-Endelûsî 'urife li-semmere bi-târihi
evâyili şehri'l-lâhi recebe 'âmin isneyni ve tis'îne ve elfin.

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim alan Allah'ın adıyla, Sâlât, Efendimiz Muhammed'e ve onun
âline olsun.

Bu kutlu zaviyeyi doğruluk sahibi, cesur ve cömert melik

Tunus şehrinin ve tahtının sahibi, Abdullah'ın babası Mehmed Paşa, (ki o)-
merhum, cesur ve cömert

İyiliği çok, Hayırların babası Murad Paşa'nın oğludur, Resulullah (S.A.V.)'in
arkadaşı

Ebû Zam'a Belevi için zaviye yaptı, onun iki bânisi

Endülüslü Ahmed'in iki oğlu Ahmed ve Mustafa'dır, tarihi bin doksan, ikinin
Recep ayı olarak bilindi (M. 1681).

2. Mavi zemine, sarı renkli, sülüs karakterli harflerle yazılan kitabe beş beyitten oluşmaktadır (Res. 20).

Orijinal Metin:

ايا زيرا قبر السري الذي اعتلى
 ابي رمعة من فاق مجدا مكملا
 عليك به ان رمت امرا تنل به
 لان به الداعي يجاب معجلا
 وقايد اهل القيروان لحشر
 به قد حوت فخرا كيثرب وانجلا

محمد باي نجل كهف مرادنا
 لمنشى ذا الحسن زيد تجملا
 فعامله بالاحسان ياخير ناصر
 وبلغه مايرجوه منك تفضلا

وفى عام ست مع تسعين بعد الف
 لقد تمها و اليمن قد جاء و اقبلا

Transkripsiyon:

Eyâ zâyıran kabre's-seriyyi'l-lezî'telê
 Ebâ Zam'ate men fâka mecden ve mükemmelen
 'Aleyke bihî en remet emran tenelbihi
 Li-enne bihi'd-da'î yucâbu mu'accelen
 Ve kâyidu ehli'l-Kayravâni li-mahşeri
 Bihi kad havet fahran ke-Yesribe ve'ncelâ

Muhammed Bâý necle kehfe Murâdinen

Limunşie za'l-husnâ zîde tecemmelen

Fe-âmilhu bi'l-ihsani yâ hayra nâsirin

Ve-belliğhu mâ yercûhu minke tefeddelen

Ve fi 'âmin sitte ma'a tis'ine ba'de elfin

Lekad temmehâ ve'l-yümnü kad câe ve akbalâ

Türkçe Anlamı:

Ey küçük bir nehir (gibi olan) kabrin ziyaretçisi

(Bu kabir), iyilik ve mükemmellik yönünden üstün olan Ebu Zam'a'nındır.

Güç yetireceğin şeyle yardım etmen sana gereklidir

Onunla dua edenin duasına icabet edilir.

Kayravan ehlinin komutanı ki

Yesrib'e eşit şeref sahibiydi.

Sığınak yeri Murad soyundan olan Muhammed Bey

İyilikler sahibi yapıcının güzellikleri bol olsun.

Ey yardımcılarının en hayırlısı, güzellikle muamele et

Onun senden istediği şeye fazlasıyla ulaştır.

Bin doksan altı yılında (M. 1684-1685)

Onu tamamlamış ve onunla bereket gelmiştir.

3. Beyaz zemine bozuk nesih harflerle yazılmış kitabe yedi satırdır.

Orijinal Metin:

الحمد لله
 زوق هذه القبة الصحابية
 سى صالح اللبان وسي الحاج
 الطاهرين حسن و ابنهم
 مصطفى بن صالح اللبان المذكور
 عام ١٣٠١ رجمهم الله
 فى حجة

Transkripsiyon:

Elhamdulillahil'lâh
 Zevvaka hâzihi'l-kubbetu's-sahabiyyetu
 Sî Sâlihu'l-Lebbânu ve Sî El-Hâc
 Et-Tâhir bin Hasan ve ibnuhum
 Mustafa bin Sâlih El-Lebbâni'l-meskûri
 'Âmin 1301 rahimehumullahu
 fi hüccetin.

Türkçe Anlamı:

Hamd Allah'a aiddir
 Sahabenin bu kubbesini (türbesini)
 Seyyid Sâlih El-Lebbân ve Seyyid El-Hâc

Tâhir bin Hasan ve oğulları

Mustafa bin Salih El-Lebbân yaptırdı.

Yıl 1301 (M.1883-1884) Allah onlara rahmet etsin

(Bu) hizmetleri için.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Şehrin kuzeydoğu yönünde, geniş bir alana yayılan külliye türbe, cami, zaviye ve minareden oluşmaktadır. Bugün müze olarak kullanılmaktadır. Özellikle türbe, halkın büyük saygı gösterdiği önemli ziyaret yerlerinden biridir.

Değişik dönemlerde eklenen yapılardan meydana gelen külliye, karmaşık bir plan şeması göstermektedir. Kale şeklindeki manzumenin dış duvarları, doğu cephesinin güney bölümü tuğla, diğer yerleri üzeri sıvanmış kesme taştandır (Res. 21-22). Külliye doğu cephede atnalı kemerli iki, kuzey cephede bir kapıdan girilmektedir. Bunlardan kuzey kapıdan geçilen revaklı avlunun güneyindeki hol ile zaviye avlusuna ulaşılmaktadır. Güneybatı köşede yükselen kare minarenin yanındaki kapı, türbenin önündeki revaklı avluya açılmaktadır. Manzumenin kuzeyindeki küçük avlunun çevresinde beşik tonozlu küçük hücreler ile tuvaletler bulunmaktadır. Avlunun batı kenarındaki üzeri beşik tonoz örtülü ince-uzun hol ise zaviye avlusuna götürmektedir. Batısında caminin bulunduğu zaviye, ortasını dıştan dilimli bir kubbenin örttüğü diğer bir hol ile türbe avlusuna bağlanmaktadır.

b) Türbe:

Külliye güneybatısında yer alan türbeye, kuzeyindeki revaklı avluya açılan düz atkılı bir kapı ile girilmektedir (Res. 23). 7.30 x 7.30 m. ölçülerinde kare bir

mekândan ibaret olan türbe, geçişi tromplarla sağlanan kubbe ile örtülmektedir. Köşelerde yer alan dört mermer sütunun arasındaki madeni kafesle çevrelenen sandukanın bulunduğu iç mekân kuzey, doğu ve batı duvarına açılan pencerelerden ışık almaktadır.

Türbenin iç mekânının duvarları, yerden üç metreye kadar çini, buradan kubbe kilit taşına kadar kalem işi ile süslenmiştir.

Daire, eşkenar dörtgen ve elips motiflerinin içinde yer alan bitkisel süslemelerinin görüldüğü XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Tunus'ta imâl edilen düşük kaliteli çiniler, siyah konturlarla kuşatılan büyük panolar halinde duvarları kaplamaktadır. Bunun üzerinde tüm duvarları dolanan yeşil zemine beyaz renkli sülüs harflerle yazılmış bir kitabe kuşağı ve aralarında dört kitabe yer alan biri büyük biri küçük olarak dizilen sekizgen panolar yer almaktadır. Buradan kubbe geçişlerine kadar olan duvar yüzeyleri, birbiri ardınca tekrar eden geometrik motiflerle kaplıdır. En üstte, kartuşlar içine alınmış Esmâ-i Hüsnâ'nın yazılı olduğu bir kitabe kuşağından sonra tromplar gelmektedir. Bunun üzerinde içlerinde alçı bezemelere yer verilen dilimli kemerciklerden oluşan bir kuşak ile sülüs karakterli ayet kitabesi gelmektedir (Res. 24). Kubbenin içi, beyaz ve mor renkli konturla çerçevelenen ve kilit taşında birleşen altıgen şeklindeki geometrik bezeme ile kaplıdır.

Türbenin avlusu, köşelerde üçer adet olmak üzere 29 mermer sütuna yaslanan 22 atnalı kemerli revakla çevrelenmektedir (Res. 25). Kare altlıklar üzerinde yükselen ve silmelerle kuşatılan atnalı kemerlerin alınlıkları, vazo içinden çıkan ince kıvrık dallarla birbirine bağlanan üsluplaştırılmış palmet ve rumi motiflerden oluşan bitkisel bezeme ile kaplıdır. Revak duvarları yerden 2.90 m. ye kadar çini ve bunun üzerindeki alçı panolarla süslenmiştir. Duvarların en alt bölümündeki çiniler, mavi ve yeşil renkli basit çiçek desenlerinden oluşmuştur. Bunun üzerinde, siyah konturlarla sınırlandırılan çini panoların içinde, üstten iki renkli taşlı atnalı kemerle çevrelenen yüksek soğan

kubbeli, minareli yapılar ve altta vazo içinden çıkan hatayı bezemelerden meydana gelen kompozisyonlara yer verilmiştir.

c) Zaviye:

Külliyenin tam ortasında bulunan zaviyeye, kuzeydeki geniş avluya açılan ve üzerinde yapım kitabesi bulunan düz atkılı açıklığının üzeri atnalı kemerle çevrilmiş bir kapıdan geçilmektedir (Res. 26).

Zaviye, dikdörtgen planlı revaklı avlunun çevresindeki 18 hücreden meydana gelmektedir. Avluya açılan düz atkı taşlı mermer söveli kapılardan girilen hücreler beşik tonozla örtülmektedir. Güneyinde caminin bulunduğu zaviyenin, 28 sütuna yaslanan atnalı kemerlerle 20 gözlü revakların üzeri düz örtülüdür (Res. 9).

Kare altlıklı mermer sütunların üzerinde, yüksek bir üzengi tablası ile geçilen kemerler, üstte düğüm yapan sade silmelerle çerçevelenmektedir. Revakların duvarlarını belirli bir yüksekliğe kadar kaplayan çiniler, tamamen yenilenmiştir.

Avlunun güneydoğu köşesindeki kapı ile girilen beşik tonozlu holden, bu kez daha küçük ölçülerde olan avlulu ikinci bölüme gelmektedir. Kuzeyinde tuvaletler, güney ve batı köşesinde hücrelere yer verilen bu mekân, zaviyeye sonradan eklenmiş olup herhangi bir özellik taşımamaktadır.

d) Cami:

Zaviyenin revaklı avlusuna açılan, ortadaki yüksek atnalı kemerli yandakiler düz atkılı üç kapıdan girilmektedir. 16.90 x 8.20 m. ölçülerindeki iç mekânda, birbirlerine atnalı kemerlerle bağlanan dördü duvarlara bitişik sekiz sütunla taşınan

mihrab önü kubbe, diğerleri çapraz tonoz örtülü dokuz bölümden meydana gelen çok destekli plan şeması görülmektedir.

Mihrab duvarlarının yan bölümleri atnalı kemerli derin nişlerle teşkil edilmektedir. 35 cm. kalınlığında ve 2.30 m. yükseklikteki taş sütunlar, düz başlıklara sahiptir. İç mekândaki kemerler, tuğladan meydana gelmektedir. Revaklı avluya açılan giriş cephesinde iki, batı cephesinde altı üstlü dört pencere ile aydınlatılan harimde süsleme bulunmamaktadır.

Güneydoğu duvarın ortasında yer alan, yuvarlak bir niş şeklindeki mihrab (Res. 10), mermerdendir. Meandır başlıklı sütunceler üzerindeki iki renkli taştan atnalı kemer, üstte ve yanlar da düğümler oluşturan kalın bir silme ile çevrelenmektedir. Siyah konturla kuşatılan kemer alınlıklarının köşelerinde, içlerinde 12 kollu yıldız motifleri bulunan kare levhalar yer almaktadır.

e) Minare:

Kuzeydeki avlunun güneybatı köşesinde yer alan minare, kare bir blok halinde yükselmektedir. Minare gövdesi, ince silmelerle üç bölüme ayrılmaktadır. Köşede bir sütun bulunan birinci bölüm yüksek atnalı kemerlerden oluşmaktadır. Bundan daha kısa kemerlerden oluşan ikinci kısmın ardından, köşeleri birbirine değecek şekilde yerleştirilen karelerden oluşan son bölüm gelmektedir. Dört ikiz kemerli pencere şeklindeki şerefeden sonra kısa tutulan petek ile minare son bulmaktadır.

KATALOG NO	: 5.1.2.
YAPININ ADI	: CEDİD KÜLLİYESİ
BULUNDUĞU YER	: Tunus / Sabbağın (Kuru Temizleyiciler) Sokağı
RESİM	: 30 - 44
ÇİZİM	: 8
İNCELEME TARİHİ	: 14.12.1995

TARİHÇESİ :

Hüseyini Beyliği'nin kurucusu Hüseyin Bin Ali Paşa⁹ tarafından 1139 (1726-1727) yılında yaptırılan cami ve türbeden meydana gelen komplekse,¹⁰ Ali Paşa II 1181 (1767-1768) yılında medrese ile sebil ekletmiştir. Minare 1309 (1891-1892) tarihinde önemli bir onarım geçirmiştir.

Külliye günümüzde bakımlı durumdadır.

⁹ Aslen İsfendiyaroğullarından Ali Bey'in oğludur. Cezayirliilerle yapılan savaşta kumandan olan Hüseyin Bin Ali emirleri dinlemeyince, Tunus Beyi İbrahim Şerif esir edildi. Ordu ile birlikte Tunus'a dönen Hüseyin Bin Ali, Vatan Beyi seçildi (1705). 1710 yılında İstanbul'dan gelen bir fermanla kendisine Sancak Beyliği verildi ve 1757 yılına kadar idareyi elinde tutan Hüseyini Beyliği böyle kurulmuş oldu. 1739 yılında yeğeni Ali Paşa tarafından yönetimden uzaklaştırıldı ve Kayravan'da muhasara edilerek öldürüldü. Hüseyin Bin Ali Bey'in pek çok hayır eseri bulunmaktadır. Tunus'ta Cedid Külliyesi'nden başka; Nahla, Hüseyiniyetü'l-Kübra ve Suğra medreseleri ile Safaks, Kayravan ve Nefta'da medreseler yaptırmıştır. Sidi Kasım Zelici ve Sidi Mahrez zaviyelerini tamir ettirmiş ve ülkeyi pek çok hayır eseri ile donatmıştır. Ebi'd-Dıyâf, a.g.e., II, s.85-103; Abdülvahhab, a.g.e., s.179-182; P. Grandchamp; Abre Genealogique de la Famille Hassinite (1705-1936), Revue Tunisienne, Tunus, 1936, 474-476; İ. H. Uzunçarşılı; Belleten, XVIII, (1954), 72; İslam Ansiklopedisi, V/1, İstanbul, 1993, 640-641 (Yver).

¹⁰ Georges Marçais, Manuel D'Art Musulman L'Architecture, II, Paris, (1927); a.y., L'Architecture Musulmane D'Occident, Paris, (1954), 463; S. Mostapha Zbiss, Monuments Musulmans D'Epoque Hüsseinite en Tunisie, Tunus, (1955), 12; Muhammed Bin El-Hoca, Târîh-i Meâlîme't-Tevhid fi'l-Kadîmi ve fi'l-Cedid, Tunus, (1985), 210-211.

KİTABELER:

Caminin içindeki Tilâvet Kürsüsü'nde 1139 H. (K. 1) ve sebilin sokağa açılan penceresi üzerinde 1181 H. (K. 2) tarihli kitabeler bulunmaktadır. Ayrıca minarenin giriş kapısı üzerinde 1306 H. tarihli bir onarım kitabesi mevcuttur.

1. Tilâvet Kürsüsü'nün üzerindeki tek satırlık kitabe sülüs hatla yazılmıştır.

Orijinal Metin:

١١٣٩ الممام حسين الامير الذي له في التلاوة جليل و قد
جاذ في الحسن الختام بما ارخه و شكل جميل سنة

Transkripsiyonu:

El hümâmü Huseynu'l-emîru'l-lezî lehû fî't-tilâveti celfîlün. Ve kad câze fî'l-husni'l-hitâmi bimâ errehûhu ve şeklü cemîlün senete 1139.

Türkçe Anlamı:

Kur'an okuyuşu güzel olan Emir Hüseyin, bu eserin yapımını güzel bir şekilde tamamladı. Yıl 1139.

2. Sebil penceresi üzerindeki nesih kitabe sekiz beyitten oluşmaktadır.

Orijinal Metin:

سقى الله من اجرى السقاية مايري
من السقم البادى او الداخلى الصدر
فيا مبرد امن عذبها فادع هكذا
لمن قد شفى اكباد مثلك فى الحر

حبال علي بن الحسين بمثله
 كثيرا و لاكن هذه تحفة الدهر
 لما انها حاذت ضريحا لاضله
 وجامعه فازداد عوننا على الذكر
 و قد رمزت عند الكمال بانه
 بخير اذا ما الناس خافوا من الشر من الشر
 فليس (؟) يرى من بعد ذا مايسوه
 وفي ضمن ذا جمع السلامة والظفر
 وذي نعمة ما حان ها ذوايالة
 بتونس لاقبلا ولا بعد ذا العصر
 وان كنت عن سرالاشارة سايلا
 فمطلعه تاريخها صفراخير

سنة ١١٨١

Transkripsiyonu:

Saka'l-lahu men ecrâ's-sikâyetü mâ yübriu

Mine's-sakami'l-bâdî ev'ed-dâhili's-sadru

Feyâ müberredu emine azbehâ fe'd'u hâkezâ

Limen kad şefâ ekbâde mislike fi'l-harri

Habâke 'Aliyy'ü-bnü'l-Hüseynî bî-mislihâ

Kesiran ve lâkin hâzihi tuhfetu'd-dehri

Limâ ennehâ hâzet derîhan li-aslihi

Ve câme'ahü fe-zdâde 'avnen 'alâ'z-zikri

Ve kad remezet 'inde'l-kemâli bi-ennehu

Bi-hayrin iz emme n-nâsu hâfu mine's-şerri

fe-leyse yerâ min ba'di ze'men yüsevvihi (?)

Ve fî dimnî zâ ceme'a's-selâmete ve'z-zafere

Ve zî n'imetin mâ hânehâ zû iyâletin

Bi-Tûnise lâ kablen velâ ba'de ze'l-asri

Ve in künte 'an sirri işareti sâyilen

Fematla'uhû fârî huhâ Saferu'l-hayri

Senetü 1181

Türkçe Anlamı:

Göğüsteki hastalığa şifa olan suyu akıtan kişiyi Allah sulasın.

Ey (suyu) soğutan (Allah): Onu tatlı kıl. Sen de ciğerlerinin hararetine şifa verene dua et.

Ali oğlu Hüseyin'in ölüm sebebi de bunun gibiydi. Fakat (bu sebil), bu zamana bir hediyedir.

Bunu aslında kabirde korunmak için yaptı. Onu topladı, zikri kolaylaştırmak için yardım etti.

Olgun insanlar nezdinde, insanların kötülük işlemekten korkmadıkları zamanlarda onun hayırla uğraşması rumuz oldu.

Bundan sonra ona eşit bir şey görülmeyecektir ve bunda selâmet ve zafer toplanmıştır.

Tunus'ta ondan önceki asırda da, sonraki asırlarda da hüküm makamındaki hiç bir nimet verici ona hainlik etmedi.

Eğer sen işaretin sırrını sorarsan onun kaynağı, "Sefru'l-Hayr" olan tarihidir.

Yıl 1181 (1767-1768).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Doğudan Sabbağın, güneyden Sidi Kasım sokakları ve batıdan evlerle çevrelenen geniş bir alana kurulan külliye'nin varlığı, yüksek binaların sınırlandığı dar sokaklar arasında yükselen sekizgen gövdeli minaresi ile anlaşılabilir (Res. 30).

Cami, medrese, türbe ve sebilden meydana gelen külliye'ye, doğu cephesindeki düz atkılı iki kapıdan girilmektedir. Sokağa bakan doğu yönünde dar bir avlunun bulunduğu caminin kuzeyinde revaklı avlu çevresinde yer alan hücrelerden meydana gelen medrese, doğu cephesinde sebil ve batıda türbe bulunmaktadır (Çiz. 8).

b) Avlu:

Kuzey-güney yönünde uzanan dar avlu, düzgün bir dikdörtgen plan göstermektedir. Avlunun batı cephesi, yüksek altlıklar üzerindeki dört sütuna dayanan ve günümüzde tamamen yenilenmiş olan düz örtülü bir revakla çevrelenmiştir (Res. 31). Kısa tutulan güney duvarının ortasında siyah-beyaz taştan atnalı kemerli bir mihrab nişi ile bunun iki yanında imam odasına açılan kapı ve pencereye yer verilmiştir. Avlunun kuzeydoğu köşesinde bir minare ile kuzeyinde, çapraz tonozla örtülü sebile geçit veren bir hol bulunmaktadır.

c) Cami:

17 x 14.20 m. ölçülerindeki harime, avluya açılan iki kapıdan girilmektedir. İç mekânda, birbirlerine ve duvardan taşıntı yapan yarım payelere dayanan 12 sütun ile oluşturulan mihraba paralel dört nefin, ortada dikine bir nefle kesilmesinden meydana gelen plan şeması uygulanmıştır. Orta nefin mihrab önü kubbe, diğer üç bölümü dört yönden kemerler üzerinde yükselen çapraz tonozlarla örtülürken, yanlardaki mihraba paralel neflerin üst örtüsünü tekne tonozlar oluşturmaktadır.

Kare altlıklar üzerinde yükselen 40 cm. kalınlığındaki mermer sütunlar, üst köşeleri ve ortasında taşıntılı sarmallar ile bunların arasındaki yüzeylerin barok tarzındaki taşıntılı stilize yaprak motifleriyle bezendiği başlıklara sahiptir. Başlıkların üzerinde siyah-beyaz taşlardan oluşan yüksek bir üzengi tablası ile üst örtüyü taşıyan kemerlere geçilmektedir (Res. 32).

Duvarlar yerden 3.20 m. yüksekliğe kadar çini, buradan üst örtü başlangıcına kadar alçı ile bezenmiştir (Res. 39). Zeminden bir metreye kadar olan yüzey Tunus'ta imâl edilen çinilerle, bunun üzeri sır altı tekniğindeki kaliteli İznik çinileri ile kaplanmıştır.¹¹ Bunlar arasında yer yer kırmızı rengin kullanıldığı Rodos işi ve mavi-beyaz renklerin hakim olduğu Haliç işi çinilere rastlanmıştır. Gerek renk kalitesi ve gerekse desen zenginliği ile dikkat çeken bu çinilerin bir bölümü Sidi Kasım Zelici Çini Müzesinde sergilenmektedir.

Mihrab duvarındaki çini kompozisyon; hançer yaprağı ve nar çiçekleri ile sivri uçlu küçük yapraklı çiçek motiflerinden oluşan mavi-beyaz çinilerin çevrelediği geniş yüzeylerin içinde, aralarında kırmızı renkli yaprakların bulunduğu, ince dallarla

¹¹ A. Daoulalı; *La Ceramique Ottomane en Tunisie à l'époque Turque et Hüsseinite (XVIe-XIX siéde)*, IX. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiri Özetleri, İstanbul, 1991, 63.

birbirine bağlanan yeşil renkli gül ve papatyaların üzerinde nar çiçeği motifinden meydana gelmektedir.

Yarım payelerle dört bölüme ayrılan harimin yan duvarlarını kaplayan çini levhalar, kompozisyon olarak birbirlerine benzemektedir (Res. 35). Doğu duvar, iki yanda daha küçük bir yüzeyi kaplayan mavi-beyaz çinilerin arasında, içleri kırmızı renklerle tezyin edilen yeşil ve mavi renkli hançer yaprakları, güller ve çiçeklerin ortasındaki büyük palmetlerden oluşan kompozisyonlardaki çinilerle kaplıdır (Res. 36). Harimin batı duvarı da yine aynı şekilde mavi-beyaz çinilerin arasında, üstteki küçük güllerin bulunduğu kıvrık dallarla çevrelenen iri bir nar çiçeği ile yanlarda iki ince lâle motifine yer verilen çini kompozisyonlar görülmektedir. Harimin kuzey duvarındaki çini kompozisyon da; geniş daireler içinde, ortadaki gül motifine kıvrık dallarla bağlanan küçük gülçelerden oluşmaktadır.

Duvarların üst bölümü, içi alçı bezeme ile kaplı atnalı kemerli alınlıklar şeklinde düzenlenmiştir. Bu alınlıklardaki süsleme, içi palmet, rumi ve kıvrık dallarla dolgulanan büyük palmetler; dört yönde düğüm motifleri bulunan daire ve altıgenler; birbiri içine geçen sekizgen yıldız motiflerinden oluşmaktadır.

İç mekânı örten tonozların içi süslemesiz bırakılmıştır.

Duvara oyulmuş yuvarlak nişli mihrab, tamamen mermer malzeme ile yapılmıştır (Res. 36). İki yandaki sütunceler üzerinde yükselen siyah-beyaz taştan atnalı kemer, yanlarda ve üstte düğümler oluşturan kalın bir silme ile kuşatılmıştır. Siyah bir çizgi ile kuşatılan kemer alınlıklarına, ortasında 16 kollu bir yıldız bulunan kare levhalar yerleştirilmiştir. Mihrab kavsarası tamamen alçı bezeme ile kaplıdır. Mihrabın alt bölümü, üst kısımları atnalı kemerli alınlıklarla çevrelenen farklı renklerdeki mermer levhalar teşkil edilmiştir.

Mermerden yapılmış minberin aynalık ve korkuluğun alt bölümündeki levhalarda, Barok tarzda stilize, renkli bitkisel bezemeye yer verilmiştir (Res. 37). Kırık çerçeve çizgisi ile kuşatılan süpürgeliğin atnalı kemerinin alınlıklarında da aynı mermer bezeme bulunmaktadır. Minberin duvarla birleşim yerindeki düz atkılı yüksek açıklıkla, dört sütüce üzerinde yükselen külahında, yüzeyden taşkın olarak işlenen Barok-Rokoko tarzda soyut bitkisel süsleme yer almaktadır.

Tilavet kürsüsü, ahşap oturma ve kitap konan kürsüden oluşmaktadır. Alt bölümleri düz kare, üstleri ajurlu levhalardan oluşmaktadır. Kitap konan kürsünün üst kısmında tek satırlık bir kitabe yer almaktadır.

d) Minare:

Sokaktan avluya geçilen kapının sağında yer alan minare, bir metre yükseklikteki kare bir altlık üzerinde yükselmektedir. Avluya açılan kapısı üzerinde, simetrik olarak işlenmiş stilize iki palmetin arasındaki ay yıldız motifinin üzerinde mermer tamir kitabesi yer almaktadır (Res. 38). Düzgün kesme taş işçiliğinin görüldüğü sekizgen gövde, üstte iki renkli taşlarla atnalı kemerle son bulmaktadır. Bunun üzerinde, yine iki renkli taşlarla oluşturulmuş kırık çizgilerden, birbirine küçük taş kemerlerle bağlanan konsolların taşıdığı şerefeye geçilmektedir. Mermer şerife korkulukları geometrik motiflerle süslüdür. Fazla geniş olmayan bir saçakla kapatılan şerefeden sonra, üzerinde üçgen biçimli çıkıntılar bulunan kısa petek ve prizmal külah bölümü yer almaktadır.

e) Medrese:

Harimin kuzeyinde yer alan iki katlı medreseye, Sabbağın sokağına açılan düz atkılı bir kapıdan girilmektedir. Üzeri çapraz tonozlarla örtülü, farklı boyutlardaki üç

holden ulaşılan 17x13 m. ölçülerindeki avlu, dört yönden revakla çevrenmektedir. Birbirine atnalı kemerlerle bağlanan 16 sütun ve köşelerde L şeklindeki payelerle oluşturulan revaklar düz örtülüdür (Res. 39).

Medresenin güney cephesinde, ortadaki siyah-beyaz taşlardan atnalı kemerli, diğerleri düz atkılı iki kapıdan camiye girilmektedir (Res. 40). İki renkli taştan kalın bir silme ile çevrenen orta kapının kemer alınlıklarında geometrik motifli kare levhalara yer verilmektedir. Bunun üzerindeki yuvarlak kemerli pencere, dikine yerleştirilen siyah-beyaz taşlarla üstten çevrenmektedir.

Avluya açılan düz atkılı kapılardan girilen ve bunların üzerindeki pencerelerden ışık alan 16 hücre, beşik tonozla örtülmektedir. Avlunun kuzeybatı köşesindeki bir kapıdan, -daha küçük- ikinci avluya geçilmektedir. Bunun güneyinde, düzgün olmayan plana sahip düz örtülü büyük hücre dershanedir. Avlunun kuzeyindeki abdest alma yerlerinin önünde mutfak ve iki hücre, doğu köşede tuvalet hücreleri bulunmaktadır.

Sokağa açılan kapının önündeki holün sağında yer alan merdivenlerden medresenin ikinci katına çıkılmaktadır. Dört yönünde de hücelere yer verilen üst kat, camiye bakan güney cephesi dışında üç yönden revaklarla çevrenmektedir. Payeler üzerinde yükselen yuvarlak kemerlerle meydana getirilen revaklar düz örtülüdür. Alt kattaki plan düzeninin büyük ölçüde tekrar edildiği üst katta, hüceler beşik tonozlarla örtülmektedir.

İçinde bir kütüphanenin bulunduğu bildirilen medrese,¹² günümüzde Tunus Diyanet Bakanlığı tarafından kullanılmaktadır.

¹² Binous, a.g.e., s.77.

f) Sebil:

Medresenin giriş kapısının solunda yer alan sebile, ilk hole açılan bir kapıdan girilmektedir. Üzeri düz örtülü küçük bir mekândan ibaret sebinin sokağa açılan düz atkılı penceresinin iki yanında sütunlar, üstünde ise yapım kitabesi bulunmaktadır.

g) Türbe:

Sidi Kasım Türbesi olarak bilinen yapıya, batıdaki çıkmaz sokağa açılan bir kapının önündeki çapraz tonozlu holden girilmektedir. Cami ve medresenin batı cepheleri boyunca uzanan türbe, iki kubbe ve düz örtülü mekan ile kuzeyde daha küçük ölçülerde iki hücreden meydana gelmektedir (Res. 41).

Giriş holünden geçilen tromplu kubbeli geniş mekân, ikişer sütun ve üçer atnalı kemerle iki yana açılan bir avlu niteliğindedir. Camiye açılan bir kapı ile de girilebilen bu mekânın duvarlara yeni yerleştirilen çinilerle kaplıdır (Res. 42).

Güney köşede yer alan, sandukaların bulunduğu asıl türbe mekânı, köşelerde dörder sütunla bağlanan kemerler üzerinde 5.50 m. çapında bir kubbe ile örtülmektedir. Kubbeye geçişler tromplarla sağlanmaktadır. Güneye açılan düz atkılı bir pencereden ışık alan iç mekânın duvarları, kemerlerin orta bölümlerine kadar bezemesiz düz bir yüzey halinde devam etmekte (Res. 43), buradan kubbe kilit taşına kadar zengin alçı bezeme ile kaplanmaktadır (Res. 44).

Kemerlerin çevrelediği yüzeyler; aralardaki haç motifleri ile ayrılan sekiz kollu yıldız motifleri ve altıgenler ile sekizgenlerin arasındaki düğümlü dairelerden meydana gelen alçı bezeme ile bezenmektedir. Bunun üzerinde, sülüs karakterli kalın bir yazı kuşağı ile kubbe geçiş unsuru olan tromplar yer almaktadır. Dokuz kollu yarım yıldızlar ve bunların devamındaki altıgenler ile eşkenar dörtgenlerle süslenen

trompların arasındaki yuvarlak kemerli alınlıkların içinde renkli camlı pencereler bulunmaktadır. Kubbe, kilit taşındaki çok kollu yıldız motifinden dağılan kalın bordürlerin arasındaki beş kollu yıldız ve birbirine zıt yerleştirilen kaz ayağı motifleri ile bezenmiştir. Bu motiflerin arasında, çok ince oyma tarzda yapılmış stilize bitki ve kıvrık dallara yer verilmiştir.

KATALOG NO	: 5.1.3.
YAPININ ADI	: YUSUF SAHİB TAB'A KÜLLİYESİ
BULUNDUĞU YER	: Tunus / Halfavin Meydanı
RESİM	: 45 - 60
ÇİZİM	: 9 - 10
İNCELEME TARİHİ	: 20-21.12.1995

TARİHÇESİ:

Hammuda Paşa zamanında vezirlik yapan Yusuf Sahib Tab'a¹³ tarafından inşa ettirilen külliye'nin inşâsı 1223/1808-1809 yılında başlamış, 1229/1813-1814 yılında tamamlanmıştır.¹⁴ Külliye'nin mimari El-Hâc Sasi Bin Frica'dır.¹⁵

Cami en son 1970 yılında önemli bir onarım geçirmiştir.¹⁶ Külliye yapıları bakımlı durumdadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

¹³ Aslen Boğdan'lı olan Yusuf Sahib Tab'a, 1781 yılında Hammuda Paşa tarafından köle olarak satın alındı. Zekası ve kabiliyeti ile kısa zamanda dikkat çekerek vezirliğe getirildi. Hammuda Paşa zamanında Tunus'ta yoğunlaşan inşa faaliyetlerine büyük katkısı olan Yusuf Sahib Tab'a'nın, başkent Tunus'taki külliye'den başka Mâter'de bir köprü, Safaks'da hastane ve ülkenin değişik yerlerinde pekçok çeşme ve sebil yaptırdığı kayıtlıdır. S. Zmerli; Revue Tunisienne, Tunus, 1935, 37-50; Abdulvahhab, a.g.e., s.194-195; El-Hoca, a.g.e., s.214.

¹⁴ Zbiss, a.g.e., (1955), s.13 - Bazı kaynaklarda külliye'nin tamamlanma tarihi 1812 olarak verilmektedir.; Marçais, a.g.e., (1927), s.850; a.y., a.g.e., (1954), s.462; D. Hill - L. Golvin; Islamic Architecture in North Africa, (1976), 98.; El-Hoca, a.g.e., s.214.

¹⁵ A. Pellegrin; C. C. F., Tunus, 1950, 231.; Zbiss, a.g.e., (1955), s.13.

¹⁶ Binous, a.g.e., s.14.

a) Genel:

Geniş bir alanı kaplayan külliye cami, medrese, hamam, türbe ve kütüphaneden meydana gelmektedir. Yapılar, dıştan duvarlarla kuşatılan ve sokağa göre oldukça yüksek tutulan bir alan içinde yer almaktadır. Bu alanın güneydoğusunda geniş bir revaklı avlu içinde cami, kuzeybatıda medrese ve kütüphane, batıda türbe bulunmaktadır (Çiz. 9). Bunun dışında kalan hamam da, batıdaki Sidi Ali Alevi sokağının kenarında yer almaktadır.

Halfavin Meydanı ve Sidi Ali Alevi sokağına açılan atnalı kemerli kapılardan girilen külliye yapılarından revaklı avlunun çevresinde yer alan cami, kütüphane ve türbe alttaki dükkanlar ile bodrum katı üzerinde yükselirken, medrese ve onunla aynı hizadaki yapılar ise daha alçakta kalmaktadır.

Dıştan düzgün kesme taş mimarisi gösteren külliye, meydana bakan doğu cephesindeki revakları ve avlu seviyesinden itibaren yükselen minaresi ile dikkat çekmektedir (Res. 45).

b) Avlu:

Harimi U şeklinde saran avluya, batı cephesindeki dıştan merdivenlerle çıkılan bir kapı ve doğu cephesinde kapının önündeki holden merdivenlerle ulaşılmaktadır.

Zemini düzgün kesme taşla döşenen avlunun güneydoğu cephesi ve harim revaklarla çevrelenmektedir. Avlunun doğusunda bulunan mihrabın ön kısmında ve dıştan avluya ulaştıran merdivenlerin iki yanında yer alan revaklar, Halfavin Meydanına bakan sakin bir ortam meydana getirmektedir (Res. 46-47).

Kare altlıklar üzerindeki mermer sütunlara dayanan atnalı kemerle oluşturulan revakların üzeri düz örtülüdür. Sütunlar kompozit başlıklara sahiptir. Harimi

çevreleyen revakların köşelerinde payelere yer verilmiştir. Avluyu batıdan ve kuzeyden çevreleyen duvarlar, üst bölümü atnalı kemerli alınlık şeklinde değerlendirilen sade nişlerle teşkil edilmiştir. Harimin avluya bakan cepheleri, duvara bitişen yarım daire sütunların üzerindeki atnalı kemerlerle çevrelenen nişler şeklinde düzenlenmiştir. Bu yüzeyler yerden kemer başlangıcına kadar mermerle kaplanmış olup, kenarlardan kalın siyah çizgilerle çevrelenmiştir. Bunların içinde yer alan mermer söveli kapı ve pencere açıklıklarının üst bölümleri, cepheden taşıntılı iki yandaki kıvrımlı stilize bitki motiflerinin arasında bir kenger yaprağı ile en üstte uçları yukarı bakan hilal motifi ve altta tabağın içinde çeşitli çiçeklerle bezenmiştir (Res. 48).

c) Cami:

Avlu revaklarına açılan beş kapıdan girilen harim, 31.50x26.25 m. ölçülerinde dikdörtgen bir mekâna sahiptir. İç mekân, kuzey duvarda ve kible duvarı önünde mihraba paralel iki nef ile, bunların arasında beş kemer gözlü mihraba dik dokuz neften oluşan bir plan şeması görülmektedir. Diğerlerinden daha geniş tutulan orta nef ile yan neflerin köşeleri kubbe, diğer yerler tekne tonozlarla örtülmektedir. Mihrab önündeki sivri kubbe, dıştan yüksek tutulan sekizgen bir kasnağa diğerleri dairevi kasnaklar üzerinde yükselmektedir (Res. 49).

Kubbelerin kasnakların açılan sekizer pencere dışında, dördü güney cepheye diğerleri avluya açılan on iki pencereden ışık alan iç mekânda karanlık bir hava hakimdir.

Yerden 4 m. yüksekliğe kadar beyaz mermerle kaplanan duvarların üst bölümü atnalı kemerli alınlık şeklinde değerlendirilmiştir. Siyah konturla çevrelenen duvarların üst bölümü, enlemesine uzanan iki kalın çizginin üstten yanlara doğru eğim yapan çizgilerle kesilmesinden meydana gelen mermer kaplama ile bezenmiştir.

İç mekânda yer alan 45x45 cm.kare altlıklar üzerinde yükselen, 50 sütun birbirlerine atnalı kemerlerle bağlanmaktadır (Res. 50). 3.70 m. yüksekliğindeki yivli sütunların üzerinde kompozit sütun başlıkları bulunmaktadır (Res. 51). Bunlar, alttaki delikli kenger yapraklar üzerinde yer alan kıvrımların arasında ucu yukarı doğru bakan hilâl ve altta istiridyе kabuğu motiflerden oluşmaktadır. Sütun başlığı üstte yumurta ve inci dizileri ile son bulmaktadır.

Sütunlara yaslanan ve içlerinde farklı renklerde eşkenar dörtgenlere yer verilen dört atnalı kemer üzerinde yükselen mihrab önü kubbesi, yukarı doğru daralarak uzanan sekizgenlerden meydana gelmektedir (Res. 52). Geçişî pandantiflerle sağlanan kubbe, tabak içinden çıkan stilize çiçek motiflerinin bulunduğu bölüm ile bunun üzerinde pencerelere yer verilen iki yüksek kasmağa oturmaktadır.

Neflerin üzerini örten tonozların içindeki alçı bezeme onarımlar sırasında yenilenmiştir. Bunlarda, bir vazo içinden çıkan kıvrık dalların çevresinde çok ince işlenmiş stilize bitki motiflerinden oluşan bezemenin yanı sıra sekiz kollu yıldız motiflerinin tüm yüzeyi kaplaması ile meydana gelen geometrik süslemeler görülmektedir.

Kible duvarının ortasında yer alan mihrab, zengin bir mermer işçiliğinin eseridir (Res. 53). Dıştan siyah renkli kalın bir konturla çevrelenen mihrabın atnalı kemeri, iki yandaki yivli iki sütunce üzerinde yükselmektedir. İki ince silme ile çevrelenen kemerin dış yüzeyi ikili temren; iç kısmı farklı renklerdeki eşkenar dörtgen, sekizgen, dikdörtgen ve elips şeklindeki panolarla bezenmiştir. Kemer kilit taşında sivri uçlu stilize yapraklardan oluşan taşıntılı bir bitki bezeme, kemer alınlıklarında ise sarı renkli rozetlere yer verilmiştir. Mihrab kavsarası kaytan konsollarla yedi bölüme ayrılmış olup içleri, iki yanda küçük yarım daire yapraklardan oluşan farklı renklerdeki bezemelerle doldurulmuştur. 1.50 m. lik girintiye sahip mihrabın alt bölümü, duvara bitişik sütuncelerle gri, mor ve pembe renklerdeki mermer panolardan oluşan yedi

bölüme ayrılmıştır. Bunların, üstleri, ucunda hilâl motifi bulunan sivri kemerli alınlıklarla son bulmaktadır.

Tamamen mermerden yapılan minber, yapının inşasında çalışan İtalyan sanatçıların etkisini açık şekilde göstermektedir (Res. 54). İki sütunce üzerindeki yuvarlak kemerli kapısı üzerinde, iri ve taşıntılı barok tarzdaki stilize yapraklarla çevrelenen dış bükey kartuş yer almaktadır. Kaytan silmeli ince uzun silmelerle bölümlenen yan aynalıklar üstleri sivri kemerlerle son bulan siyah, gri ve pembe renklerdeki damarlı mermer panolardan meydana gelmektedir. Minberin külâhı, dört sütunce üzerinde yükselen yelken tonoz şeklindedir. Düz atkılı süpürgelik ile sivri kemerli nişler arasındaki yüzey, ucunda hilâl motifi bulunan ince-uzun bitki dalının iki yanındaki stilize yaprak, kıvrık dal ve rumilerden oluşan bezemenin yanında buğday başaklarının yer aldığı bir kompozisyonla süslenmiştir.

Harimin içindeki müezzin mahfili ve tilâvet kürsüsü son onarımda tamamen yenilenmiştir.

d) Minare:

Avlunun doğu duvarının kenarında yer alan minare 90 cm. yükseklikteki kare bir altlık üzerinde yükselmektedir (Res. 55). Gövdeden kalın bir konsolla ayrılan pabuçluğun sekiz kenarı atnalı kemerlerle teşkil edilmiştir. Sekizgen gövdenin her bir yüzeyi, üstte siyah-beyaz renkli atnalı kemerli nişlerle son bulmaktadır. İki renkli kırık çizgilerle oluşturulan ve tüm gövdeyi dolanan mermer panonun üzerinde, kalın konsollarla taşınan şerefe yer almaktadır. Aralarında sivri kemerli küçük nişler bulunan konsolların üzerindeki şerefe korkulukları, barok tarzda stilize ve ileri taşkın bitkisel bezeme ile tezyin edilmiştir. Şerefenin üzerini örten saçak, her kenardaki iki sütunce ile taşınmaktadır. Üçgen biçimli küçük taşlarla son bulan kısa tutulan peteğin

üzerindeki prizmal külâh, balık pulu biçimindeki yeşil kiremitlerle kaplanmıştır. En üstte alem yer almaktadır.

e) Medrese:

Camiye göre daha alçakta kalan medreseye (Res. 56), Sidi Ali Alevi sokağına açılan atnalı kemerli sade bir kapıdan girilmektedir. Biri, ortası düz yanları çapraz tonozlu, diğeri tamamen düz örtülü iki bölümlü giriş holünden bir kapı ile medrese avlusuna geçilmektedir.

14x13.50 m. ölçülerindeki üzeri açık avlunun dört kenarı, birbirine atnalı kemerlerle bağlanan 24 sütunla taşınan bir revakla çevrelenmektedir (Res. 57). Revakların köşeye gelen kısımlarına üçer sütun yerleştirilmiştir. 35 cm. kalınlığındaki mermer sütunların silindirik biçimli başlıkları, dörder adet taşıntılı ve ince yapraklı gül beneklerle süslenmiştir. Üzeri düz çatı ile örtülen revakların avluya bakan duvarlarını kaplayan çini levhalar ve bunun üzerindeki alçı panolar onarımlarda tamamen yenilenmiştir.

Avlunun çevresinde yer alan 22 hücreye, düz atkılı kapılardan girilmektedir. 3x1.90 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı hücrelerin üzeri beşik tonozlarla örtülmektedir. İçinde herhangi bir bezeme unsuruna rastlanmayan hücrelerin, ahşap kapıları yenidir.

f) Türbe:

Avlunun batı duvarının kenarında yer alan türbe, dıştan sekizgen kasnak üzerine yükselen kubbesi ile, diğeri yapılarından ayrılmaktadır (Res. 58).

Sidi Ali Alevi sokağına açılan atnalı kemerli kapıdan girilen merdivenli ve beşik tonoz örtülü uzun holden, üzeri çapraz tonozla örtülen bir ön mekâna geçilmektedir. Ayrıca avluya açılan bir kapı ile de giriş sağlanan bu bölümün batı duvarının ortasındaki düz atkılı kapı ile türbeye geçilmektedir.

7x7 m. ölçülerinde kare planlı türbe, köşelerde yer alan yivli üçer sütuna dayanan kemerler üzerinde yükselen bir kubbe ile örtülmektedir. Duvarlara, dıştan kalın silmelerle çevrelenen düz atkılı üç pencere açılmıştır. Duvarlar, yerden 3.25 m. yüksekliğe kadar siyah konturlarla kuşatılan damarlı beyaz mermerlerle kaplanmıştır (Res. 59). Üst bölümü yumurta ve inci dizisinden oluşan frizden sonra gelen kemer alınlığı içindeki çini bezeme yenidir.

Duvarlardan kubbe kasnağına geçişi sağlayan pandantiflerin içlerinde, vazodan çıkan kıvrık dalların arasında palmet, rumi ve stilize yaprak motiflerinden oluşan alçı bezeme yer almaktadır (Res. 60). Kubbe kasnağına açılan renkli camlı pencerelerin arasında, bir vazodan çıkan kıvrık dal ve bitki saplarına yapışık palmet ve rumilerin kapladığı panolara yer verilmiştir. Pandantiflerde olduğu gibi kubbenin içi de tamamen alçı bezeme ile kaplanmıştır. Üstteki kilit taşında birleşen kalın bordürlerin sınırladığı yüzeylerin içinde, yine vazodan çıkan ve oldukça geniş kıvrımlar yapan stilize bitki dalları, palmet, rumi ve yapraklardan oluşan süsleme yer almaktadır.

g) Kütüphane:

Külliyede, kütüphane olarak tanımlanan iki yapı bulunmaktadır. Biri avlunun kuzey köşesinde, diğeri türbenin doğusunda yer almaktadır.

Avlunun kuzey köşesinde yer alan ilk kütüphaneye, dış sokağına açılan merdivenli bir holün sonundaki kapıdan girilmektedir. Bu hole ve dış cephelere açılan

iki pencere ile aydınlatılan iç mekân, duvara kemerlerle bağlanan ortadaki paye üzerinde yükselen dört çapraz tonozla örtülmektedir. Düzgün bir dörtgen plan göstermeyen yapının batı duvarında dolap nişi yer almaktadır. Bunun güneyinde bulunan çapraz tonozlu iki hücre, kütüphaneden ayrı olarak düzenlenmiş olup girişleri avluya açılan kapılarla sağlanmıştır.

Türbenin giriş kapısı önündeki mekânın doğu duvarına açılan bir kapı ile girilen diğer kütüphane, kuzey-güney doğrultusunda uzanan, 7.80x3.20 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bir mekândan ibarettir. Bu mekânın üzeri tekne tonozla örtülmüştür. Batı duvarına bir pencere açılan bu mekân fazla bir özellik taşımamaktadır.

h) Hamam:

Doğu ve güneyden evlerle çevrili olan hamama, Sidi Ali Alevi ve Selam sokağına açılan iki kapıdan girilmektedir. Bunlardan günümüzde açık tutulan kuzeydeki kapıdan, biri daha büyük tutulan iki giriş holüne geçilmektedir. Üzeri çapraz tonozla örtülen bu hollerden Düz atkılı bir kapı ile soyunmalığa girilir. Orta bölümü dört sütun üzerinde yükselen 6.50 m. çapında bir kubbe yanları çapraz tonozlarla örtülü merkezi plan şemasına sahip soyunmalıktan sonra, üzeri beşik tonozlarla örtülü üç ayrı mekân halinde düzenlenen ılıklik gelmektedir. Bunun sonundaki bir kapı ile, bir tarafında helâların yer aldığı ince-uzun holden sıcaklık bölümüne girilmektedir (Çiz. 10).

Sıcaklık, dört sütuna dayanan 3.90 m. çapında bir kubbe ile örtülen orta bölüm ile bunun çevresinde çapraz tonozlu yan kısımlardan meydana gelmektedir. Çapraz tonozlar, birbirine kemerlerle bağlanan yanlardaki ikişer sütuna oturmaktadır. Batısında, beşik tonozlu külhan yer almaktadır.

KATALOG NO	: 5.2.4.
YAPININ ADI	: TÜRK CAMİİ
BULUNDUĞU YER	: Cerbe / Humt Sûk-Cezayir Meydanı
RESİM	: 61 - 65
ÇİZİM	: 11
İNCELEME TARİHİ	: 23.12.1995

TARİHÇESİ:

Camiinin yapım tarihi konusunda kaynaklarda herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

Kesin olarak XVI. yüzyıl ortalarında Osmanlı egemenliğine giren Cerbe adasındaki¹⁷ Türk Camiinin, günümüzden yüzyıl kadar önce genişletildiği bilinmektedir.¹⁸ Bu genişletmenin uzun bir zaman içinde ortaya çıkan ihtiyaçlardan kaynaklandığını düşünerek caminin; Cerbe adasının Türklerin eline geçtiği XVI. yüzyıl ortalarından, XVII. yüzyıl sonlarına kadar geçen süre içinde yapılmış olabileceğini söyleyebiliriz.

Günümüzde bakımlı durumda olan camide, onarımlar devam etmektedir.

¹⁷ Cerbe adası, Avrupa devletleriyle yaklaşık 20 yıl süren mücadelelerden sonra Osmanlı topraklarına katıldı. Önceleri Trablusgarb beylerbeyliği sınırları içinde yer alan Cerbe, 1620 yılında Tunus eyaletine bağlandı. Y. Öztuna, Devletler ve Hanedanlar: İslam Devletleri II, (1989), 479; İslam Ansiklopedisi, III, İstanbul, 1933, 105-108.

¹⁸ Cerbe Müftülüğü yetkilileri, Türk Camii'inde iki defa genişletme yapıldığını ve bunlardan sonuncusunun günümüzden yaklaşık yüzyıl kadar önce gerçekleştirildiğini belirtmektedir.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Adanın en önemli yerleşim merkezi olan Humt Sûk adlı kasabanın sosyal faaliyetlerin yoğunlaştığı Cezayir Meydanında yer alan cami, geniş bir avlu içinde, beyaza boyanmış beden duvarları üzerinde yükselen kasnaksız kubbeleri ve silindirik minaresi ile dikkat çekmektedir (Res. 61). Alçak tutulan dış avlu duvarlarından üç kapı ile girilen caminin kuzeyinde revaklı bir avlu bulunmaktadır. Bunun batısında, girişi dış caddeden sağlanan tuvaletler yer almaktadır.

Son yıllarda caminin kible yönüne üç sıra halinde üzerleri kubbe ile örtülmüş yirmi dört bölüm daha eklenmiştir.

Alçak tutulan dış avlu duvarları hemen hemen hiç bir özellik göstermemektedir. Düz atkı taşlı kapı ve pencerelerle dışa açılan harimin beyaza boyanan beden duvarları da tamamen sadedir (Res. 62).

b) Avlu:

Camiinin doğusundaki Habib Tâmur sokağına açılan basit yuvarlak kemerli bir kapıdan girilen avlu, U şeklinde bir revakla çevrelenmektedir. Üç yönde de ikişer bölümlü olarak düzenlenen revaklar, kare payeleri birbirine bağlayan yuvarlak kemerlerden oluşmaktadır. Günümüzde avlu duvarına yakın olan revakların kemerleri kapatılmış ve bu kısımlar, avluya açılan mekânlar haline getirilmiştir. İki kademe halinde teşkil edilen avlunun kuzey cephesinde, girişi dıştan sağlanan üçgen şeklinde tuvalet hücreleri yer almaktadır.

c) Harim:

14.50x11.40 m. ölçülerindeki ilk mekân, on iki ayakla taşınan 20 basık kubbe ile örtülen çok destekli plan şeması göstermektedir (Çiz. 11). Birbirlerine ve duvardan taşıntı yapan payelere yuvarlak kemerlerle bağlanan ayakların köşeleri pahlanmıştır (Res. 63). Daha sonra bunun doğusuna, -yine aynı plan düzenine göre- on bölümlü bir mekân eklenerek harim 24.10x11.40 m. boyutlarına ulaşmıştır. Bu ek mekânın doğusundaki bölümler mihrab duvarına paralel uzanan beşik tonozlarla, diğer yerler tromplu kubbelerle örtülmüştür (Res. 64). Avluya açılan giriş kapısının karşısındaki mihrab nişinin iki yanında; imamın namazdan önce hazırlandığı ve camiye ait malzemelerin bulunduğu küçük odalar bulunmaktaydı. Kible cephesinden taşıntı yapan bu mekânlar son yıllarda kaldırılarak, harime enlemesine üç nef daha eklenmiştir.

Örtü sisteminde görülen farklı uygulamalar, harimin kuzey cephesinden taşıntı yapan ve 1 m. derinliğinde bir eyvan biçiminde içe açılan mekân ile farklı formdaki bazı payeler yapı ile çok fazla oynandığını göstermektedir.

Caminin yeni olan mihrabı ve minberi sanatsal özellik taşımamaktadır.

d) Minare:

Harimin kuzeybatısında kare bir kaide üzerinde yükselen minareye, revaklı avluya açılan basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Oldukça kalın tutulan silindirik gövdeden düz bir silme ile şerefeye geçilmektedir. Gövdeye göre daha kısa ve ince olan petek bölümünün üzerinde konik külahla minare son bulmaktadır (Res. 65).

KATALOG NO	: 5.2.5.
YAPININ ADI	: DAYI YUSUF CAMİİ
BULUNDUĞU YER	: Tunus, Başbakanlık Sarayı Yanı
RESİM	: 66 - 77
ÇİZİM	: 12 - 13
İNCELEME TARİHİ	: 13.12.1995

TARİHÇESİ:

Giriş kapısı üzerindeki kitabesine göre Dayı Yusuf¹⁹ tarafından yaptırılan caminin inşası 1023 (1614) yılı Kasım ayında başlamış, 1024 (1615) Eylül ayında tamamlanmıştır.²⁰ Dayı Yusufun ölümünden sonra oğlu Ahmed Çelebi'nin yaptırdığı türbe,²¹ giriş kapısı üzerindeki kitabelerine göre 1049 (1639-40) yılında inşa edilmiştir. Kitabede türbeyi yapan kişinin Endülüslü Galip oğlu Muallim Muhammed olduğu belirtilmektedir.

Cami ile birlikte yaptırılan medrese, Muhammed Sadık Bey zamanında ortadan kalkmıştır.

¹⁹ Dayı Osman'ın 1019 (1610) yılında ölümünden sonra yerine geçen Dayı Yusuf bu görevini Murad Bey ve Hammuda Paşa dönemlerinde yürüttü. Dayı Yusuf zamanında, Tunus ve Cezayir'e bağlı kabilelerin sınırda huzursuzluk çıkarması üzerine 1614 yılında ilk defa Tunus-Cezayir hududu belirlendi. Cezayir'le yapılan mücadeleler sırasında kendisine isyan eden Kef arabaları üzerinde denetim sağlayan Dayı Yusuf zamanında Tunus huzurlu bir dönem geçirdi. Kendi adıyla anılan camiden başka medrese, hamam, çarşılar, Bab-ı Cezire'de mescid, Binzert'de pekçok çeşme ve Teburba'da köprü yaptırdı. 1047 (1637) yılında ölen Dayı Yusuf, cami avlusundaki türbesine gömüldü. Ebi'd-Dıyaf, a.g.e., I, s.33-34; Hüseyin Hoca, Zeyl-ü Beşâir-i Ehl-i İman bî Fütuhâti Âl-i Osman, Tunus, (1975), 92-93; A. Samih İter, Şimali Afrika'da Türkler, İstanbul, (1937), 138-139.

²⁰ İnşa tarihi, M. Bin El-Hoca, a.g.e., s.177'de 1612 olarak; G. Marçais, a.g.e., (1954), s.461 ve Binous, a.g.e., s.96'da 1616 olarak verilmektedir.

²¹ Ebi'd-Dıyaf, a.g.e., I, s.34.

KİTABELER:

Cami ve türbede yedi kitabe bulunmaktadır.

Harimin kuzey cephesinin ortasındaki avluya açılan giriş kapısı üzerinde 1024 H. tarihli Türkçe (K. 1) (Res. 66) ve Arapça (K. 2) kitabeler bulunmaktadır. Kare mekanlı türbenin dört cephesinde de kitabelere yer verilmiştir (K. 3; K. 4; K. 5; K. 6; K. 7) (Res. 67).

1. Cami giriş kapısı üzerindeki, mermer üzerine sülüs karakterli harflerle yazılmış beş beyitlik Türkçe kitabe (K. 1).

Orijinal Metin:

يا بدى يوسف طای امر حقله
 جمع سحر افرین سحر حلال
 صاحینه حق مبارک ایلسون
 کم میسر ایلدى اول ذوالجلال
 اهل خیر و اهل حق صاحب کرم
 رحمت ایده اکه نیرو بی زوال
 روحنی تا حثراولنجه داءئما
 خیرله یاد ایده لر بودر مأل
 سیرایدوب اول جامع انس و ملک
 دیدیلر تاریخنی جنت مثال

Transkripsiyon:

Yapdı Yusuf Dâyi²² emr-i Hak'la

Câmi'u sihr âferîn sihr helâl

Sahibîne hak mübarek eylesûn

Kim müyesser eyledi Zül-Celâl

Ehl-i hayr ve ehl-i hak sâhib-kerem

Rahmet îde âna nîru(?)bi-zavâl.

Ruhunu tâ haşr olunca dâima

Hayırlı yâd îdeler budur meâl

Seyr idûb ol câmii ins-u melek

Dediler tarihini "Cennet Misâl" (1625).

Türkçe kitabenin yan bölümlerinde de kitabelere yer verilmiştir. Bunlardan sağdaki ayet kitabesi, diğeri yapım kitabesidir.

2. Orijinal Metin:

سلام عليكم طتم فادخلو هاخالدين

وكانت البداية في العاشر شهر شوال المكرم

من شهور سنة ثلاث وعشرين والى اول ماصلى

فيه صلاة الجمعة في اليوم الثانى والعشرين من

رمضان المبارك سنة اربعة و عشرين والى كتبه حسن بن سليمان

²² "bunu Softa", M. Şeker, Başşehir Tunus'taki Türkçe Kitabeler, İstanbul, (1994), 18.

Transkripsiyonu:

Selâmun 'aleykum tıbtum fe'd-hulûhâ halidîn²³

Ve kâneti'l-bidâyetu fi'l-'âşiri şehri-i şevvâli'l-mükerremi

Min şuhûri senete selâse ve'ısrîne ve elfu ve evvelu mâ sulliye

Fîhi salâti'l-cum'atı fi'l-yevmi's-sânî ve'l-'ısrîne min

Ramazâne'l-mubâreki senete erba'a ve'ısrîne ve elfu, Ketebehû Hasenü'bnü

Süleyman

Türkçe Anlamı:

"Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedi kalmak üzere girin buraya".

1023 yılının mükerrem aylarından Şevval ayının onunda başladı ve 1024 yılının kutlu Ramazan ayının yirmi ikisinde ilk cum'a namazı kılındı. Onu Süleyman oğlu Hasan yazdı.

3. Türbenin güney cephesinin üst bölümünde, kartuşlar içine alınmış sülüs hatlı usta kitabesi dört satırdır.

Orijinal Metin:

صنع هذه القبة المشيدة
المعلم محمد بن غالب الاندلسي
مشقه العبد الفقير الى ربه القديم
محمد بن الشيخ المرحوم عبدالكريم

²³ Kur'an: 39/73.

Transkripsiyonu:

Sana'a hâzihi'l-kubbetu'l-müşeyyedete
 El-mu'allimu Muhammed'ubnu Ğâlib'il-Endülûsî
 Maşakkahu'l-'abdu'l-fakîru ilâ Rabbihi'l-Kadîmi
 Muhammed'ubnu'-Şeyhu'l-meshûmu 'Abdülkerîm

Türkçe Anlamı:

Bu sağlam kubbeyi (Türbeyi) Endülüslü Galip oğlu Muallim Muhammed yaptı.
 Bunu, Kadîm olan Allah'a muhtaç Merhum Şeyh Abdülkerim oğlu, fakir kul
 Muhammed yazdı.

4. Türbenin güney cephesindeki pencere alınlığındaki beş beyitlik sülüs kitabe,
 1049 H. tarihini vermektedir.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 هَذَا صَرِيحٌ مَفْرُودٌ فِي جَامِعِ
 جَمْعِ الْخَاسِنِ مِثْلَهُ لَا يُوْجَدُ
 فِيهِ ثَوِيٌّ بِجَرِّ الْمَكَارِمِ يُوْسُفُ
 اِنْشَاءً مَحَاسِنَهُ السَّنِيَّةِ اَحْمَدُ
 كُلُّ الْعُقُولِ لَقَدْ قَضَتْ بِكَمَالِهِ
 كَالْبَدْرِ حَفَّ بِهَاتِيهِ الْفَرْقَدُ

فابسط اكفك بالدعاء لربه
ان قمت فى الاسحار يا متهدج
يا حسنه من مشهد وافى على
وقف المراد فارخوه مشهد
سنة ١٠٤٩

Transkripsiyonu:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Hâzâ darîhun mufredun fî câmi'in

Ceme'al-mehâsine misluhû lâ yûcedu

Fîhi sevâ bahr'ul-mekârime Yûsufu

Enşee mehâsinehu's-seniyyete Ahmedu

Kullu'l-'ukûli lekad fekad bi-kemâlihi

Ke'l-bedri huffe behâleteyhi'l-ferkadu

Fe'bsut ekuffeke bid'du'âi li-Rabbihî

În kumte fî'l-eshâri yâ muteheccidu

Ya husnehu min meşhedîn vâfâ'alâ

Vefki'l-Murâdi ferrihûhu meşhedu

Senete 1049

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Bu türbe benzerleri arasında tektir, benzeri bulunmayan güzelliklere sahiptir.

Güzellikler denizi Yusuf, bu güzel eseri inşa etmiştir.

Bu eser, ayın on dördü gibi tüm güzelliklerle bezenmiştir.

Ey Tehecüde (namazına) kalkan kişi! Elini aç ve Allah'a dua et.

Böylesine güzel bir eseri yapmaya nasip eden Allah'a şükürler olsun de.

Yıl 1049 (1639-1640).

5. Türbenin doğu cephesindeki pencere alınlığı üzerinde yazılan beş beyitlik kitabe sülüs harflerle yazılmıştır.

Orijinal Metin:

بسم الله الرحمن الرحيم

مولای یارب الكتاب المنزل

رحمك امطرها بهذا المنزل

هذا عبيدك يوسف متوسل

متشفع بجناب اشرف مرسل

هبه الضيافة الخلد التي

اعددتها للمتقين الكمل

و افتح له باب الرضا واحشره مع

رضوان حزب في الرعيل الاول

ان النزيل اذا اناخ بباب من

يدعى الكريم حياه كل مؤمل

Transkripsiyonu:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Mevlâya Yâ Rabbe'l-kitâbi'l-munzeli

Ruhmâke emtîrhâ bi-hâza'l-menzili

Hâzâ 'ubeyduke Yûsufu mutevessilu

Muteşeffî'un bi-cenâbi eşrafe murseli

Helhu'd-diyâfete cenneti'l-huldi'lletî

E'dedtehâ li'l-muttakîne'l-kummele

Ve'ftah lehu bâbe'r-ridâ va'hşurhu ma'a

Rıdvâne hızbin fi'rra'îli'l-evveli

İnne'n-nezile izâ enâha bi-bâb-i men

Yûd'al-kerîme habahu kullu muemmîli.

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Mevlâm, Kitabı indiren Allah'ım! Bu yere rahmet yağmurunu nasip et!

Bu kulun Yusuf, peygamberlerin en şerefisini sana vesile ediyor ve şefaatını umuyor.

Onu, senden korkan kulların için hazırladığın ebedi cennetine misafir et.

Ona rıza kapını aç ve cennete ilk girenlerle beraber haşret

Bu türbenin kapısına gelen kişi, duaları kabul eden Allah'a dua etsin.

6. Türbenin batı cephesindeki pencere alınlığı üzerinde yer alan sülüs kitabe altı beyitten oluşmaktadır.

Orijinal Metin:

يارب عبدك يوسف وافتاك
 فى وفد توحيد يريد قرأكا
 فاجعل ضيافته التميم وهب له
 من بعد ادخال الجنان رضاكا
 ان الكريم اذا اتته ضيوفه
 ابداهم وجه الرضى ضحاكا
 ولانت اكرم من اناخ بيابه
 وفدا لعصاة وودهم رحماكا
 فيخاتم الرسل الكرام واله
 حقق رجا مستمطر و جداكا
 حاشى ترديد المؤمل (؟) عضوكم
 صفرا (؟) ولبس له رحيم سواكا

Transkripsiyonu:

Yâ Rabbi 'abdüke Yûsufu vâfâkâ
 Fî vefdi tevîdîn yurîdu karaekâ
 Fe'c'al dıyafetehu'n-naîme ve heb lehû
 Min ba'di idhâli'l-cenâni rdâkâ
 İnnel-kerîme izâ etethu duyûfuhû
 Ebedel-hemmi veche'r-rida dahhâkâ
 Ve leente ekrim men enâha bi-bâbî
 Vefdu'l-'usâti ve vüddûhum ruhmâkâ

Febihâtemi rusulil-kirâmi ve ilâhi
 Hakkık recâ mustamtirin vücâkâ
 Hâşâ terdîdi'l-müemmili (?)'afveküm
 Sıfran (?) ve leyse lehu rahîmu sivâkâ.

Türkçe Anlamı:

Yâ Rabbi, kulun Yusuf senin birliğine inanıyor ve senin rızanı istiyor
 Onu naim Cennetinde misafir et ve rızanla ona cennet nasip et
 Kerim bir kişiye misafir geldiği zaman ona son derece ikram eder, güler yüz
 gösterir.

Sen kapına gelenlere kerim olarak davranırsın, günahkârlara merhamet edersin
 Son Peygamberin (Hz. Muhammed) şefaatinı ve onun bizlere iltifat etmesini
 nasip et

Afv eden sensin, senden başka hiç bir kimse günahkârları affedemez.

7. Türbenin kuzey cephesinde sülüs karakterli harflerle yazılmış ayet kitabesi²⁴
 yer almaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Camii, Başmakiye, Türk ve Birka çarşılarının çok yakınında, Tunus'un ticari
 faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir bölgesinde bulunmaktadır.

²⁴ Kur'an: 31/33-34.

Kuzeyden güneye doğru yükselen eğimli bir arazinin düzleştirilmesi ile elde edilen bir alana kurulan camii, dıştan yüksek avlu duvarları ile çevrilmektedir. Doğusunda üzeri kapalı Birka Çarşısı, kuzeyinde dar tutulan Sidi Bin Ziyad sokağının kenarındaki yüksek duvar ile dikkat çeken Başbakanlık Sarayı (Dar El-Bey) ve güneybatısında Başmakiye Kışlası ile çevrelenen cami, dıştan -ancak- kuzeybatı köşede yükselen sekizgen minaresi ve kare türbesi ile algılanabilmektedir (Res. 68).

Güneyden başka yapılarla çevrilen camiye, batıdakiler düz atkılı ve özelliksiz, diğerleri bezemeli beş kapıdan girilmektedir. Birka Çarşısı ve Sidi Bin Ziyad caddelerine açılan, mermer malzeme ile yapılmış iki renkli taştan atnalı kemerli kapıların önündeki merdivenle avluya ulaşılmaktadır.

b) Avlu:

Yol durumu nedeniyle kuzey bölümü batıdan doğuya doğru daralan avlu, harimi U şeklinde çevrelemektedir. Bugün yıkılmış olan kuzeybatı köşedeki iki hücreli yapının yanında minare ve türbe yer almaktadır. Güney köşede, düz atkılı bir kapı ile girilen üzeri açık mekân haziredir. Harimin güneydoğusunda, cami görevlilerinin kalmasına mahsus hücrelerin avluya bakan duvarında ortada yuvarlak kemerli sade bir mihrab nişi ile kapı ve pencere açıklıkları bulunmaktadır (Res. 69). Harime girişi sağlayan doğu ve batıdaki kapıların önünde, iki sütun üzerinde eğimli bir saçak yer almaktadır.

Köşelerde L şeklinde payeler ile on dört sütuna yaslanan on bir atnalı kemerli revak şeklindeki son cemaat yerinin üzeri düz çatı ile örtülmüştür (Res. 70). Kare altlıklı mermer sütunların üzerindeki dış cepheler, açık kahverengi taş malzeme ile yapılmıştır. Üst bölüm, konsolların üzerinde yeşil kiremitle kaplı çatı ile son bulmaktadır. Harime, son cemaat yerinden açılan düz atkılı üç kapıdan girilmektedir.

Diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulan mermer söveli orta kapının üzerinde mermer kitabeler yer almaktadır (Res. 71).

c) Harim:

27.50x24.50 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı harime, avludan beş kapı ile girilmektedir. 48 sütunla taşınan, mihrab önü kubbeli diğerleri 56 çapraz tonozla örtülen iç mekânda, çok destekli plan şeması görülmektedir (Çiz. 12). Mihrab eksenindeki orta bölüm, diğerlerine göre daha geniştir.

Mihrab önü bölümünün üzerini örten kubbe, ikisi duvara bağlı dört sütunu birbirine bağlayan kemerler üzerinde yükselmektedir. Geçiş tromplarla sağlanan kubbenin içi, tonozlar ve beden duvarları gibi beyaza boyanmış olup süslemesizdir. Kubbe, dört yönüne pencere açılan yüksek sekizgen bir kasnakla çatı seviyesinden taşıntı yapmaktadır (Res. 72).

Duvarlara açılan, alttakiler daha geniş ve yüksek iki katlı pencerelerle aydınlatılan iç mekânda, -Tunus'taki diğer camilerde olduğu gibi- lûş bir hava hakimdir (Res. 73).

Mihrabın sağında, geniş bir kare içinde dört büyük sekizgen ile bunların ortasında sekiz kollu yıldız motifinden oluşan mermer pano (Çiz. 13) ve, içi alçıdan bitkisel bezeme ile kaplı mihrabın üzerindeki kemer alınlığı dışında duvarlar süslemesizdir.

Altıksız olarak yere oturan taş sütunların kalınlıkları 40-50 cm. arasında değişmektedir. Sütunların üzerinde çeşitli formlarda başlıklara rastlanmaktadır. Yapının kuzeyindeki kapıya yakın üç sıra sütundan yanları eğimli, ortası silmelerle ince uzun yaprak biçimindeki Hafsi tipi sütun başlıkları bulunmaktadır. Bunun yanında, üç

kademe halinde sıralanan ortası delikli kenger yapraklarından oluşan Korint başlıkları ile; iki-üç kademeli olarak dizilen sivri uçları üstten hafif taşıntılı düz yapraklarla ve köşelerdeki yüzeysel sarmalların altındaki çizgilerin iki yanda yaprak motifleri oluşturması ile ortaya çıkan sütun başlıkları bulunmaktadır.

Kible duvarının ortasında yer alan mermer mihrab, üç yönden siyah konturla çerçevelenmektedir (Res. 74). İki yandaki sütunceler üzerinde yükselen iki renkli taştan mihrab atnalı kemerini çevreleyen silmeler üstte bir düğüm oluşturmaktadır. Tamamen alçı malzeme ile kaplanan kavsara, kolları aşağı doğru inen altı köşeli yıldız motifi ile süslenmektedir. Bunun altında, ince bir kuşak içinde ayet kitabesi²⁵ ve üzeri, dilimli kemer biçiminde sona eren ince uzun dokuz mermer pano yer almaktadır.

Mihrabın sağında yer alan minber, kaliteli bir mermer işçiliği eseridir (Res. 75). İki sütunce üzerinde yükselen ahşaptan yuvarlak kemerli bir giriş kapısı ile, dört sütunce üzerinde yükselen prizmatik külahı bulunmaktadır. Bezemesiz düz yüzey halindeki yan aynalıkların altında yer alan süpürgeliği, dıştan silmelerle çevrelenen iki renkli taşla yapılan atnalı kemerlidir.

d) Türbe:

Avlu duvarına bitişik olan türbenin kuzeybatı cephesi sokağa bakmaktadır. Cami yönündeki cephesinde yer alan düz atkılı bir kapı ile girilen 5.50x5.70 m. ölçülerinde mekân aynalı tonozla örtülmektedir. Türbenin çatısı, yeşil kiremitli prizmatik bir külahla kaplanmıştır.

Yerden belirli bir yüksekliğe kadar mermerle kaplanan dış cephelerin düzenlenmesi birbirinin aynıdır. Köşeleri altlı üstlü ikişer sütunce ile yumuşatılan

²⁵ Kur'an: 3/18

cepheler, yanlarda atnalı kemerli ikişer niş ve, ortada iki sütuna yaslanan yüksek atnalı kemerin çevrelediği daha geniş bir niş içinde düz atkılı birer pencere ile teşkil edilmiştir (Res. 76). Sülüs karakterli kitabelere yer verilen pencere alınlıkları yine aynı formdaki bir kemerle çevrelenmiştir. İki renkli taşlı kemerler üstte düğümler oluşturan silmelerle kuşatılmıştır. Ortadaki büyük kemer ile pencere alınlığını kuşatan kemer, dıştan siyah çizgi ile konturlanmıştır.

Dayı Yusuf ile yüksek dereceli memurlara ait on iki sandukanın bulunduğu iç mekânda duvarlar, köşelerdeki sütunlara dayanan iki renk taşlı atnalı kemerlerle genişletilmiştir. Dış cephelerde olduğu gibi yapının içindeki kapı ve pencere alınlıklarının üzerinde, üç yönden siyah renkli kalın çizgilerin çevrelediği atnalı kemerlere yer verilmiştir. Türbenin tavanı, üzeri yıldızlanan alçı kabartma şeklindeki geometrik bezeme, ile süslenmiştir. Bu geometrik kompozisyon en üstte iç içe geçen sekizgenlerin etrafında sekiz kollu yıldızlar ile aralarda, içleri gülçelerle dolgularan daire ve beş kollu yıldızlardan oluşmaktadır.

e) Minare:

Tunus'ta inşa edilen ilk sekizgen minare olması ile önem kazanmaktadır. Bu yönüyle, daha sonra yapılacak olan sekizgen minarelerin prototipidir.

1.80 m. yüksekliğinde kare kaide üzerindeki minareye, avluya açılan düz atkılı bir kapı ile girilmektedir. Kalın konsollarla üç bölüme ayrılan ve düzgün kesme taş işçiliği gösteren sekizgen gövdenin üzerinde, küçük yuvarlak kemerli iri konsolların taşıdığı şerefe yer almaktadır (Res. 77). Mermer şerefe korkulukları daireler içinde 12 kollu yıldız motifleri ile bezenmiştir. Şerefenin üzeri, sekiz sütunce üzerinde yükselen bir saçakla örtülmektedir. Bundan sonra yuvarlak kemerli nişlerle hareketlilik

kazandırılan ve üstünde üçgen biçimli çıkmalara yer verilen kısa petek bölümü gelmektedir. Minare, yeşile boyanmış prizmal külah ve alem ile son bulmaktadır.

KATALOG NO	: 5.2.6.
YAPININ ADI	: HANEFİ CAMİİ
BULUNDUĞU YER	: Zağvan / Şüheda Caddesi
RESİM	: 78 - 81
ÇİZİM	: 14
İNCELEME TARİHİ	: 09.01.1996

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre 1030 (1620-1621) yılında inşa edilen caminin bânisi hakkında kesin bir bilgimiz bulunmamakla birlikte bu tarih, Dayı Yusuf ile kısmen Murad Bey'in idarede söz sahibi olduğu döneme rastlamaktadır. Fakat gerek Dayı Yusufun ve gerekse Murad Bey'in yaptırmış oldukları eserler arasında bu yapının adından bahsedilmemektedir. Cami günümüzde bakımlı durumdadır.

KİTABELER:

Son cemaat yerinin batı duvarında yer alan Türkçe kitabe (K. 1) 1030 H. tarihini vermektedir. Kitabe yazarı Zâdî'dir.

1. 80x50 cm. boyutlarındaki mermer blok üzerine yazılan dört satırlık manzum kitabe sülüs karakterlidir.

Orijinal Metin:

جون مقام طاعة على اول اهل خير
عزم ايدوب بو جامعی قلدی بنا

مجمع اهل صلوة اولسون ديو
 حق رضاسبجون جاليشدى دائما
 چونكه ييغمبر ايلدى اول جامعى
 بوليسر اجرنى اول يوم الجزا
 نشيدوب زادى ديدى تاريخ اكا
 كلكل ايله آنده بش وفتى ادا
 سنة ۱۰۳۰

Transkripsiyon:

Çün makâm-ı tâ'ate âlî ôl ehl-i hayr
 'Azm îdûb bu câmi'i kıldı binâ

Mecma'i ehl-i salât olsun deyû
 Hak rızasîçûn çâlışdı dâima

Çünki Peygamber eyledi Câmi'i
 Bûlîser ecrini evvel yevmu'l-cezâ

Neşyedûb Zâdî dedi târih ânâ
 Gelgil eyle ânda beş vakti edâ

Sene 1030 (1620-1621).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Kuzey ve kuzeydoğu köşede Şüheda caddesine açılan kapılarla girilen camiinin, yüksek tutulan avlu duvarları ile kare minaresi ilk anda göze çarpan

unsurlardır (Res. 78). Doğu ve batıdan dar çıkmaz sokaklarla çevrili yapının güneybatı duvarı evlerle bitişik vaziyettedir. Avlunun kuzey duvarında atnalı kemerli sade bir çeşme nişi bulunmaktadır.

b) Son Cemaat Yeri:

Harimin avluya bakan cephesindeki son cemaat yeri, orijinalliğini kaybetmiş beş sütuna dayanan altı yuvarlak kemerle teşkil edilmiştir. Önündeki dar avlu gibi son cemaat yerinin de üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Harime, kadınlar bölümüne ve batıdaki imam odasına son cemaat yerinden açılan düz atkılı kapılardan girilmektedir (Res. 79).

c) Harim:

14.80x9.70 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı harime son cemaat yerinden açılan düz atkılı bir kapı ile girilmektedir. Sekiz sütunun taşıdığı 15 çapraz tonozla örtülen iç mekânda çok destekli plan şeması uygulanmıştır (Çiz. 14). Mihrab eksenindeki orta bölüm yanlara göre daha geniş tutulmuştur.

Kadınlar bölümü, payeleri birbirine bağlayan yuvarlak kemerlerle harime açılmaktadır. Bu bölümdeki kuzey duvarın üstündeki ahşap mahfile, son cemaat yerinden bir kapı ile girilmektedir. 5.80x9.70 m. boyutlarındaki bu mekânın üzeri, ortada iki sütuna dayanan altı çapraz tonozla örtülüdür.

2.80 m. yükseklikteki taş sütunların üzerinde, üsluplaştırılmış akan yaprakları ile bezeli Korint tipi sütun başlıkları bulunmaktadır.

Batıda iki, güney duvarda üç pencereden ışık alan iç mekânın aydınlatması başarılı değildir. Camiinin kuzey duvarında solda bir dolap nişi, sağda ise imam odasına geçit veren kapı açıklığı vardır.

Harim giriş kapısının tam karşısında yer alan mihrab yenilenmiştir (Res. 80). Yanlardaki sütunceler üzerinde yükselen atnalı kemerli mihrabın kavsarası istiridye yivlidir.

Mihrabın solunda bir dolap nişi, sağında da cuma namazlarından sonra içine minberin yerleştirildiği 1.85 m. uzunluğunda diğer bir niş bulunmaktadır. Altına yerleştirilen bilyelerle ray üzerinde hareket edebilen ahşap minber yenidir.

e) Minare:

3.60x3.70 m. boyutlarındaki minare, caminin kuzeybatı köşesinde kübik bir blok halinde yükselmektedir (Res. 81). Dört cephesinde yer alan ikiz pencerele şerefeden sonra gövdenin üst kısmı merdivensi çıkıntılarla hareketlendirilmiştir. Gövdenin üstünden itibaren başlayan petek kısa tutulmuştur. Bunun üzerindeki piramit külahla minare son bulmaktadır.

KATALOG NO	: 5.2.7.
YAPININ ADI	: TESTÛR ULU CAMİİ
BULUNDUĞU YER	: Testûr ²⁶ / Ulu Camii Sokağı
RESİM	: 82 - 88
ÇİZİM	: 15
İNCELEME TARİHİ	: 17.01.1996

TARİHÇESİ:

Muhammed Tağrîni²⁷ tarafından 1040 (1630) yılında yaptırılan caminin²⁸ avlusuna, 1174 (1760-1761) yılında güneş saati eklenmiştir. 1968 ve 1991 yıllarında iki defa onarım gören Ulu Camii, bugün bakımlı durumdadır.

KİTABELER:

Camii inşa tarihini veren bir kitabe bulunmamaktadır. Avlunun ortasına yerleştirilen güneş saati üzerindeki tek satırlık kitabe (K. 1) sülüs karakterlidir.

1. Orijinal Metin:

الحمد لله عمل هذا الفقير الى ربه عبده احمد الحرار سنة ١١٧٤

²⁶ Testûr şehri, İspanya'dan göç eden Endülüs müslümanlarının bir bölümünün, XVII.yüzyıl başlarında buraya yerleştirilmesi ile kurulmuştur. Günümüzde büyük bir kasaba görünümünde olan Testûr, başkent Tunus'un kuzeyinde bulunmaktadır. A. Hopkins; Etudes Sur Les Morisques Andalous, Tunus, 1983, 103.

²⁷ Buraya yerleşen Endülüslü müslümanlardan Tağrîni ailesine mensubtur. Bu aile büyük bir ihtimalle Kuzey İspanya'daki Aragon şehrinden buraya gelmiştir. G. Marçais, Revue Tunisienne, 49, 50, 51, Tunus, 1942, 159.

²⁸ Marçais, a.g.e., 1942, s.158.

Transkripsiyonu:

Elhamdulillâhi 'amele hâze'l-fakîru ilâ rabbihi'abduhu Ahmed El-Harrâr. Senete 1174.

Türkçe Anlamı:

Allah'a hamdolsun, Allah'ın fakir kulu Ahmed El-Harrar bunu yaptı. Yıl 1174 (1760-1761).

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Şehrin en büyük camii durumundaki yapı, ana caddenin kuzeyinde yer almaktadır. Camiye toplam beş kapı ile girilmektedir. Harim ile bunun kuzeyi ve batısındaki iki ayrı revaklı avludan meydana gelen Ulu Cami, doğudan batıya doğru hafif alçalan eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir (Res. 82). Avlunun kuzey köşesinde kare bir minare, ortasında güneş saati bulunmaktadır. Harimin ve revaklı avlunun üstü kiremit çatı ile kaplıdır.

b) Dış Cepheler:

Camiinin yüksekte kalan doğu bölümü dışındaki tüm duvarların alt kısımlarında, yerden 1.20 m. yüksekliğe kadar kaba yonu taş duvar örgüsü görülmektedir. Bunun üzerinde farklı genişliklerdeki düz yüzeyler ile bunların arasındaki düz örgülü tuğlalardan meydana gelen beden duvarları, camiye girişi sağlayan kapılar dışında sağır bırakılmıştır (Res. 83). Duvarlar üstte bir sıra kirpi saçakla son bulmaktadır.

c) Avlu:

Harimin kuzeybatısındaki avluya, batıdaki daha geniş ve yüksek tutulan düz atkılı üç kapıdan girilmektedir.

26.50x18 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı avlu, dört yönden revakla çevrelenmektedir. Kompozit başlıklara sahip yirmi taş sütun, dikine yerleştirilmiş tuğlalarla örülen yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanmaktadır (Res. 84). Düz tuğla örgülü kemer alınlıklarından sonra tek sıra halinde uzanan kirpi saçakla eğimli çatıya geçilmektedir.

Ortasında bir güneş saati, kuzey köşesinde minare bulunan avludan düz atkılı üç kapı ile harime girilmektedir. Kapıların üzeri, dikine yerleştirilen tuğlalarla basık kemerli alınlıklar şeklindedir.

Harimin güneybatısındaki daha küçük ölçülerde olan diğer revaklı avlu aynı özellikleri taşımaktadır.

d) Harim:

Biri dış sokağa, diğerleri revaklı avlulara açılan 26.50x18.70 m. ölçülerinde ve yuvarlak kemerlerle bağlanan kırk sekiz sütunun taşıdığı 63 çapraz tonozla örtülen harimde çok destekli plan şeması görülmektedir. Mihrab önü ve iç mekânın tam ortaya gelen bölümü istiridye yivli tromplarla geçilen kubbe ile örtülmüştür (Çiz. 15).

Dış cephelerde olduğu gibi iç mekân da düz tuğla örgülü duvarlardan oluşmaktadır. Duvarların üstlerine açılan az sayıdaki pencerelerden ışık alan harim, lûş bir etki bırakmaktadır (Res. 85).

c) Avlu:

Harimin kuzeybatısındaki avluya, batıdaki daha geniş ve yüksek tutulan düz atkılı üç kapıdan girilmektedir.

26.50x18 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı avlu, dört yönden revakla çevrelenmektedir. Kompozit başlıklara sahip yirmi taş sütun, dikine yerleştirilmiş tuğlalarla örülen yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanmaktadır (Res. 84). Düz tuğla örgülü kemer alınlıklarından sonra tek sıra halinde uzanan kirpi saçakla eğimli çatıya geçilmektedir.

Ortasında bir güneş saati, kuzey köşesinde minare bulunan avludan düz atkılı üç kapı ile harime girilmektedir. Kapıların üzeri, dikine yerleştirilen tuğlalarla basık kemerli alınlıklar şeklindedir.

Harimin güneybatısındaki daha küçük ölçülerde olan diğer revaklı avlu aynı özellikleri taşımaktadır.

d) Harim:

Biri dış sokağa, diğerleri revaklı avlulara açılan 26.50x18.70 m. ölçülerinde ve yuvarlak kemerlerle bağlanan kırk sekiz sütunun taşıdığı 63 çapraz tonozla örtülen harimde çok destekli plan şeması görülmektedir. Mihrab önü ve iç mekânın tam ortaya gelen bölümü istiridye yivli tromplarla geçilen kubbe ile örtülmüştür (Çiz. 15).

Dış cephelerde olduğu gibi iç mekân da düz tuğla örgülü duvarlardan oluşmaktadır. Duvarların üstlerine açılan az sayıdaki pencerelerden ışık alan harim, lûş bir etki bırakmaktadır (Res. 85).

Kible duvarından ileri doğru taşıntı yapan dikdörtgen planlı mekâna, dış sokaktan ve mihrabın solundan kapılarla girilmektedir. Cuma günleri dışında minber, mihrabın sağındaki yuvarlak kemerli açıklıktan bu mekân içine alınmaktadır.

40 cm. kalınlıkta ve 2.60 m. yükseklikteki taş sütunlar kare kaideler üzerinde yükselmektedir. Sütunların üzerinde Korint ve Kompozit sütun başlıkları bulunmaktadır.

Cami orta ekseninde yer alan mihrab, duvara 1.50 m. girinti yapmaktadır. İkişer katlı kaş kemerlerle teşkil edilen alt bölümün üzerinde istiridye yivli kavsara yer almaktadır. Kavsarayı çevreleyen yuvarlak kemer, önden taşıntı yapan yüksek kaideli ince sütunlarla taşınan üçgen alınlıkla çevrelenmektedir (Res. 86). Alınlığın tepe noktasında ve yanlarında, uçları yukarı bakan prizmalar bulunmaktadır. Alınlığın içineki, dört satırlık bozuk nesih karakterli harflerle yazılmış kitabe okunamamaktadır.

Yapının günümüzdeki ahşap minberi yenilenmiştir.

Camide süsleme olarak, sütun başlıkları ve mihrabtan başka, harimin ortasındaki kubbenin içinde bulunan alçı üzerine boyama ile yapılmış bezemeyi göstermek mümkündür. Yüzeyler, uçları küçük palmetlerle sonlanan ve simetrik olarak işlenen rumi kompozisyonun doldurduğu, ortaları şişkin stilize çiçek motiflerinin yan yana dizilmesi ile süslenmiştir. Bunların altında, uçları birleşerek palmetler oluşturan hançer yaprakları bulunmaktadır. Daha alttaki trompların etrafı da, karmaşık şekilde işlenen kıvrık dal, rumi, palmet ve stilize yaprak motiflerinden oluşan bitkisel bezemenin arasına yerleştirilmiş Kelime-i Tevhid ve dua sözleri ile doldurulmuştur (Res. 87).

e) Minare:

4.50x4.50 m.ölçülerindeki kare minare, XX. yüzyılın başlarında yapılan onarımlarla bugünkü görünümünü almıştır (Res. 88) kuzey cepheden taşıntı yapan düzgün kesme taş malzemenin kullanıldığı kaideden, kalın bir konsolla düz tuğla duvar örgüsüyle meydana getirilen iki bölümlü gövdeye geçilir. Gövdenin üzerinde, bugün tüm yüzeyleri çini ile kaplı şerefe yer almaktadır.²⁹ Şerefenin dört cephesine de ikiz pencereler açılmaktadır. Bunun üzerinde, yine sekizgen kısa petekten sonra prizmal külâh gelmektedir.

²⁹ G. Marçais tarafından yayınlanan eski bir resimden, minarenin şerefe ve petek kısmında çini kaplamanın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bkz., a.g.e., 1942, s.161.

KATALOG NO	: 5.2.8.
YAPININ ADI	: SÜLEYMAN ULU CAMİİ
BULUNDUĞU YER	: Süleyman ³⁰ , Burgiba Caddesi
RESİM	: 89 - 94
ÇİZİM	:
İNCELEME TARİHİ	: 15.01.1996

TARİHÇESİ:

Dayı Usta Murad³¹ tarafından yapımına başlanan cami, onun ölümünden sonra 1053 (1643-44)'de tamamlandı.³² Camiye, 1170 (1756-1757) yılında güneş saati eklenmiştir. Ali Paşa tarafından 1170 (1756-1757) yılında tamir edilen³³ yapı, günümüzde bakımlı durumdadır.

KİTABELER:

Yapım kitabesi mihrabın solunda yer almaktadır (K. 1). Ayrıca son cemaat yeri mihrabın üzerinde (H. 1175) ve güneş saati üzerinde kitabeler bulunmaktadır.

³⁰ Tunus'un 30 km. güneydoğusunda bulunan bir kasabadır. XVII. yüzyıl başlarında Dayı Osman zamanında, İspanya'dan göç eden Müslümanlar tarafından kurulmuştur. S. Mostafa Zbiss, Awraq, I, Tunus, 1978, 56.

³¹ Aslan İspanya'dan gelen Müslümanlardan olan Usta Murad, 1637 yılında Dayı oldu. Tunus donanmasının başında Akdeniz kıyısındaki bir çok Avrupa şehrine seferler düzenledi. Ğar'ül-melh'te dini ve askeri tesisler yaptıran Dayı Usta Murad 1640 yılında öldü. Ebi'd-Diyâf, a.g.e., II, s.37-38; Hüseyin Hoca, a.g.e., s.164-165; İlter, a.g.e., s.139.

³² S. Mostafa Zbiss, Etudes sur les Marisques Andalous, 3, Tunus, 1983, 207.

³³ Zbiss, a.g.e., s.207.

1. Nesih karakterli harflerle yazılan mermer kitabe dokuz satırdır.³⁴

Orijinal Metin:

بسم الله الرحمن الرحيم وصلى الله على سيدنا محمد و على اله
حيس المكرم اوسته مراد اسنيول في حياته ثلث الحمام الكائن ببلد
سليمان الاندلسى على الجمع الاعظم بها على من يقرأ كل صباح يوم
وعلى فقراء البلد تقسمون غلته اشانا بالسواء فاربعة اثمان (؟)
للفقراء والاربعة الباقية ثمن منها يصرف على الجامع و الثلاثة اثمان
للفقراء الثلاثة احد ممن امام المسجد و شرط الحيس المذكور ان
يقبض غلة الحيس لنفسه مادام حيا فاذا مات حازه
اهل الحيس ينتفعون به على النسبة المذكورة وقصدا
بذلك وجه الله الكريم (؟) انه لا يضيع اجر المحسنين سنة ١٠٥٣

Transkripsiyonu:

Bismillahirrahmânirrahîm, ve sallâ'llâhu 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve'alâ âlihi
Habbese'l-mukerem Usta Murâd-ı İspanyul fi hayatihi seluse'l-hamâmu'l-kâin-i
bi-beledi

Süleymane'l-Endülüsî 'alâ'l-câmi'i-l 'azami bihâ 'alâ men yakrau kulle sabâhi
yevmin

Ve 'alâ fukarâi'l-beledi taksimûne ğilletehû işânen bi-ssvâi fe-erba'ate esmânin

Li'l-fukarâi ve'l-erba'atu 'l-bâkiyetin semenin minhâ yusrafa 'alâ'l-câmi'i ve's-
selâsetu esmânin

Li'l-fukarâ's-selâseti ehadun inimen imâmu'l-mescidi ve şartu'l-muhabbisi'l-
mezkûri en

Yakbida ğillete'l-hubusi li-nefsihi mâdâme hayyen fe-izâ mâte hâzâhu

³⁴ Zbiss, a.g.e., s.207-208.

Ehl-u'l-hubusi yentefi'üne bihi 'alâ'n-nisbeti'l-mezkûri kasden

Bi-zâlike vecih'llâhi'l-kerîmi innehû lâ yudî'u ecra'l-muhsinin³⁵ senete 1053

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan adıyla, salât ve selam, Hz. Muhammed'e ve âline olsun. İspanyol Usta Murad hayatta iken Endülüslü(lerin) Süleyman şehrinde bulunan büyük camiye hergün sabah (Kur'an) okuyacak olanlara sarf edilmek ve hamamın gelirini aralarında eşit bir şekilde bölüşmek üzere aynı şehrin fakirlerine vakfetti. Sekizde dördü fakirlere, sekizde biri camiye, sekizde üçü ise cami imamının da aralarında bulunduğu üç kişiye sarf edilecektir. Vakfedenin şartı hayatta olduğu müddetçe vakfın gelirini kendisi alacaktır. Öldükten sonra ise yukarıdaki nispetlere göre pay sahiplerine dağıtılacaktır. Vakfedenin maksadı "İyilik yapanların ecrini boşa çıkarmayan Allah" ın rızasını kazanmaktır. Yıl 1053 (1649-1644).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Caddeye açılan yenilenmiş atnalı kemerli kapılardan girilen caminin doğu ve kuzeyindeki iki ayrı avlu bulunmaktadır. Kuzeydeki revaklı avlunun doğu köşesinde de kare minare yükselmektedir (Res. 89). Yapının genelinde düzgün kesme taş işçiliği hakimdir.

³⁵ Kur'an: 9/120.

b) Avlu:

Harimin kuzeyinde yer alan avluya, ortada ve yanlarda üç kapıdan girilmektedir. Avlunun camiye bakan güney cephesi ve yanları, 13 taş sütuna yaslanan, 14 atnalı kemerli bir revakla çevrelenmektedir (Res. 90). Harime geçit veren atnalı kemerli kapılardan ortadakinin sağında, siyah-beyaz taştan atnalı kemerli ve istiridye yivli kavsaralı mihrab bulunmaktadır. Beyaza boyanan cephe içinde, düzgün kesme taş malzeme ile yapılan giriş kapılarının dikkat çektiği son cemaat yerinin üzeri düz çatı ile örtülüdür (Res. 91).

Doğuda yer alan daha küçük ölçülerdeki avlu, kible duvarına yerleştirilen mihrab nişi dışında herhangi bir özellik göstermemektedir.

c) Harim:

25.30x17.85 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı yapıya, son cemaat yerine açılan üç, doğudaki avluya açılan bir kapıdan girilmektedir. Kemerlerle bağlanan 44 sütunla, mihrab önü kubbe ve 34 çapraz tonozla örtülen harimde çok destekli plan şeması görülmektedir (Res. 92).

Harimin batı duvarında iki pencere, mihrab duvarında solda imam odasına geçit veren kapı, sağda minberin içine girdiği derin niş bulunmaktadır. Tamamen beyaza boyanan duvarların üst bölümünü, taşıntılı iki konsol dolanmaktadır. Mihrab duvarındaki konsolların arasında kûfi karakterli ayet kitabeleri yer almaktadır.

Pendantiflerle geçişi sağlanan mihrab önü kubbesi sadedir. Diğer mekânları örten çapraz tonozların, kalın silmeli tonoz nervürleri ile ayrılan bölümlerin ortasına, içinde stilize yapraklı çiçekler bulunan kabaralar yerleştirilmiştir.

Yere altlıksız olarak oturan taş sütunların yükseklikleri farklıdır (Res. 93-94). Sütun başlıklarının her biri değişiktir. Yüzeyden taşıntı yapan iri kenger yapraklarından oluşan Korint başlıklarının yanı sıra, üst köşeleri kıvrımlı ortalarında, sivri uçlu yapraklı çiçekler, yapraklı dallar bulunan Kompozit ve bunların değişik varyasyonlarının görüldüğü sütun başlıklarına rastlanmaktadır.

Kible duvarının ortasında yer alan mihrab, günümüzde tamamen beyaza boyanmıştır. Mihrabın eski resimlerinde görülen, sütunceler üzerinde yükselen atnalı kemerinin alınlıklarında ve alt kısmında, stilize kıvrık dallar, palmet, rumi ve çiçeklerden oluşan bitkisel bezemenin, Endülüs etkisi taşıdığı anlaşılmaktadır.³⁶

Mihrabın sağındaki nişin içine girip-çıkabilecek şekilde yapılan ahşap minber yenidir.

d) Minare:

4.80x4.80 m. ölçülerindeki kare minareye, avluya açılan düz atkılı bir kapı ile girilmektedir. Konsollarla bölümlenen gövdenin üzerinde, dört yöne açılan ikiz kemerli pencerelerin üç yönden iki sıra çini ile süslendiği şerefeye yer almaktadır. Üst bölümü aynı çini levhalarla bezenen şerefeden sonra, kısa tutulan sekizgen petek ve prizmal külahla minare son bulmaktadır.

³⁶ S. Mostafa Zbiss, El-Hidaye, 1, Tunus, 1984, 55; Les Mosquee de Tunisie, Tunus, (1973), 73.

KATALOG NO	: 5.2.9.
YAPININ ADI	: BİNZERT ULU CAMİİ
BULUNDUĞU YER	: Binzert /
RESİM	: 95 - 104
ÇİZİM	: 16 - 18
İNCELEME TARİHİ	: 26.01.1996

TARİHÇESİ:

Mihrabın üzerinde yer alan kitabesine göre 1063 (1652-53) yılında inşa edilen caminin bânisi hakkında bugüne kadar farklı yorumlar yapılmıştır.

S. Mostafa ZBISS, bu tarihte Muhammed Laz'ın Dayı olduğunu belirttiikten sonra, kitabede sadece "Muhammed Dayı" adının zikredilip, "Laz" lâkabına yer verilmediğine dikkat çekmiştir. Bu nedenle Dayı Muhammed Laz ile, bu tarihlerde Bey olan Hammûda Paşa'dan herhangi birinin camiinin bânisi olabileceği fikrine temkinle yaklaşmıştır.³⁷

Kitabe tarihini yanlışlıkla 1060 H. olarak veren H. BOUAITA'da bu camiinin, - aynı zamanda Ebû Muhammed lâkabı ile tanınan- ve pek çok hayır eseri bulunan Hammûda Paşa tarafından yaptırıldığını ileri sürmektedir.³⁸

Bu konuya açıklık getirmek için Dayı Muhammed Laz'ın yaptırdığı eserlere göz atmamız yeterli olacaktır. Bu kişinin inşa ettirdiği diğer yapıların kitabelerinde Dayı Muhammed adı ile yetinilmiş, "Laz" lâkabına ise hiç yer verilmemiştir. Dayı Muhammed Laz'ın tamir ettirdiği Kasba ve Kasr camilerinin minareleri³⁹ ile, Laz

³⁷ S. Mostafa. Zbiss, El-Hidâye, 6, Tunus, 1980, 79.

³⁸ H. Bouaita, IBLA., 170, 226, (1992).

³⁹ İslam Ansiklopedisi, XII/2, İstanbul, 1988, 65 (Brunschvig); Binous, a.g.e., s.80-81.

Türbesi'ndeki kitabelerde⁴⁰ bu durum açıkça görülmektedir. Bu nedenle Binzert Ulu Camiinin kitabesinde geçen ve bu camii yaptıran Dayı Muhammed adlı kişinin Dayı Muhammed Laz olduğunu kabul etmemiz yanlış olmayacaktır.⁴¹

1203 (1788-1789) yılında avluya bir güneş saati eklenmiştir. 1995 yılı içinde tamir edilen cami günümüzde bakımlı durumdadır.

KİTABELER:

İç mekândaki mihrabın üst bölümünde 1063 H. tarihli (K. 1) inşa kitabesi bulunmaktadır. Ayrıca avludaki güneş saati üzerinde 1203 H. tarihli (K. 2) başka bir kitabe mevcuttur.

1. Beyaz mermer üzerine sülüs karakterli harflerle yazılmış kitabe yedi satırdır (Res. 95).

Orijinal Metin:

⁴⁰ Şeker, a.g.e., s.20, 22.

⁴¹ Kitabede "... El-Hâc Muhammed Dâyı" ibaresi geçmektedir. Osmanlı dönemindeki Tunus tarihini ele alan kaynaklarda bu yıllarda yönetimde söz sahibi olan iki kişiden Muhammed Laz'ın Hacı olduğunun belirtilmesi; bu caminin bânisi olabileceği ileri sürülen Hammuda Paşa hakkında ise tarihi kaynakların hemen hepsinde böyle bir kayda yer verilmemesi bu savımızı kuvvetlendirmektedir. Ebi'd-Dıyâf, a.g.e., II, s.36-37.

Ahmed Hoca'dan sonra 1647 yılında Dayılığa seçilen Muhammed Laz hakkında yeterince bilgimiz bulunmamaktadır. Döneminde halk tarafından sevildiği kaydedilmektedir. 1653 yılında ölmüş ve Kasba Meydanındaki türbesine gömülmüştür. Yukarıda bahsettiğimiz hayır eserlerinden başka Kayravan yolu üzerinde bir de köprü yaptırdığı kaydedilmiştir. Ebi'd-Dıyâf, a.g.e., II, s.39; Hüseyin Hoca, a.g.e., s.94.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 إنما يعمر مساجد الله من آمن بالله و اليوم
 الآخر و اقام الصلاة, و أتى الزكاة
 ولم يخشى الا الله فعسى ان يكون من المهتدين
 و بعد, فقد احتسب ببناء هذا الجمع و جه الله
 تعالى الحاج الناسك المبرور محمد دای
 غفرا لله له في أوائل شعبان المعظم سنة ثلاث وستين و الف

Transkripsiyonu:

Bismillâhirrahmânirrahîm

İnnemâ ya'muru mesâcide'l-lâhi men âmen bi'l-lâhi ve'l-yevmi

El-Âhiri ve ikâme's-salâti ve âti'z-zekâti

Ve lem yahşâ illa'l-lâhu fe'asâ en yekûne mine'l-muhtedîn⁴²

Ve ba'de fekad ihtesebe bi-binâ : hâze'l-câmi'u vecha'l-lâhi

Teâlâ El-Hâc'u'n-nâsiku'l-mebrûru Muhammed Dâyı

Ğaffara 'l-lâhu lehû⁴³ evâili şa'bâne'l-muazzami senete selâse ve sittine
 ve elfin.

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan ve zekatı veren ve Allah'dan başkasından korkmayan kimseler imar ederler. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır.

Ve sonra, bu camii bina eden Allah'ın hoşnutluğunu kazanmış olan

Hacı Muhammed Dayı'yı Allah bağışlasın, 1063 yılı Evaili Şaban ayı (1653).

⁴² Kur'an: 9/18.

⁴³ Kitabeyi okuyan Zbiss, bu kelimeyi atlamıştır. Bkz., a.y., a.g.e., (1980), s.79.

2. Mermerden güneş saati levhasının altındaki bozuk nesih harflerle yazılmış kitabe dört satırdır.

Orijinal Metin:

وضع هذه السیطة

المباركة العبد

الفقیر لربه احمد

العمر سنة ١٢٠٣

Transkripsiyonu:

Vada'a hâzihi's-sîtatü

El-mübâarakatü'l-'abdu.

El-fakîru li-rabbihi Ahmed

El-'Umarî , senete 1203.

Türkçe Anlamı:

Bu kutlu saati, Allah'ın fakir kulu Ahmed El-Umarî koydu. Yıl 1203.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Harim ve bunun önündeki dar avludan meydana gelen cami, güneyden kuzeye doğru yükselen eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Daha alçakta kaldığı için iyice yükseltelen caminin güney cephesi altta dükkanlar üzerinde yükselmektedir (Res. 96). Camiye kuzeyden ve güney cephesinin iki yanındaki merdivenlerden çıkılan kapılarla

girilmektedir. Caminin batısında yer alan ve duvara bitişik beş sütunun bulunduğu düz örtülü dar ve uzun hol, son cemaat yerine açılmaktadır.

b) Son Cemaat Yeri:

Avluya kuzey ve doğudan düz atkılı iki kapı ile girilmektedir. Avlunun harim yönündeki cephesi, yanlarda duvardan taşintılı payeler ile, ortada üç sütunu birbirine bağlayan dört kemerli revaktan oluşmaktadır. (Res. 97). Üzeri düz bir çatı ile örtülü son cemaat yerinde harime girişi sağlayan düz atkılı iki kapının yanında atnalı kemerli sade bir mihrab nişi bulunmaktadır. Avlunun batı duvarının önünde, çatıdaki güneş saatine ulaşılan merdivenler yer almaktadır. Harime göre batıya kaydırılan revaklı avlunun kuzeyinde minare, tuvaletler ve abdest alma yerleri bulunmaktadır.

c) Harim:

Harime doğu, batı ve kuzey yönlerde açılmış düz atkılı altı kapıdan girilmektedir. 20x18.80 ölçülerindeki kare planlı iç mekânın üst örtüsü, yanlarda duvarlara bağlı, ortada serbest otuz iki sütunla taşınan, mihrab önü kubbe ve çapraz tonozlardan meydana gelmektedir (Çiz. 16), (Res. 99). Dıştan belli edilen yüksek mihrab önü kubbesine istiridye yivli tromplarla geçilmektedir.

Duvarlara açılan dört büyük pencereden ışık alan iç mekânda aydınlatma yeterince sağlanamamıştır.

Kare altlıklar üzerinde yükselen kahverengiye boyanmış taş sütunlar 40 cm. kalınlığında ve 2.70 m. yüksekliktedir. Bunların üzerinde, uçları yuvarlatılmış düz silmelerden meydana gelen sade sütun başlıkları ile yüksek tablalar yer almaktadır. Yalnız mihrabın yanlarındaki sütunlar, Korint tipi sütun başlıklarına sahiptir.

Güney duvarın tam ortasında yer alan mermer mihrab, yanlarda ikişer sütunce üzerinde yükselen siyah-beyaz renkli taşlarla atnalı kemeri ile, Dayı Yusuf ve Hammûde Paşa camilerinin mihrablarına benzemektedir (Res. 100) (Çiz. 17). Güney cepheden taşıntı yapan mihrab en dışta, " 'Afiyetü li'l-lâhi'l-vâhid" ibaresinin tekrarlandığı bordürle çevrelenmektedir. Atnalı kemeri kuşatan düz silmeler üstte ve yanlarda düğümler oluşturmaktadır. Alçı malzeme ile yapılmış, iki kademe halinde düzenlenen istiridye yivli kavsarının altındaki kuşakta yer alan ayet kitabesinden⁴⁴ sonraki alt bölüm, dilimli kemerciklerden meydana gelmektedir.

Caminin orijinal minberi kaldırılmış, yerine bugünkü ahşap minber konmuştur.

Doğu duvarın ortasındaki atnalı kemerli derin niş, içinde su bulunan kapların konduğu yer olarak kullanılmaktadır (Res. 101).

Mihrabın üzerindeki kemerin içini tamamen kaplayan, çok renkli geometrik motiflerden meydana gelen çiniler önemli ölçüde yenilenmiştir.

Avlunun kuzeydoğu köşesinde yer alan minareye, revaklara açılan düz atkılı kapı ile girilmektedir (Çiz. 18). Çatı seviyesine kadar kare şeklinde yükselen minarenin sekizgen gövdesinde fazla derin olmayan nişlerin içindeki çiniler tamamen yenilenmiştir. Gövdenin üzerinde, kaş kemerli konsollu çıkmalarla taşınan ikiz pencere şerefeden sonra kısa petek kısmı ve piramidal külah gelmektedir (Res. 102).

e) Diğer Yapılar:

Avlunun güneybatısından bir merdivenle, dış bir kapı ve yuvarlak kemerli ikiz pencere ile açılan dikdörtgen bir hücreye geçilmektedir. Burası cami görevlilerinin kalması için düşünülmüş bir mekân olmalıdır.

⁴⁴ Kur'an: 24/36-37.

Bu merdivenle, çatı üzerinde yer alan güneş saatine ulaşılmaktadır (Res. 103). Güneş saati, küp blok halinde yükselen altlık üzerinde bulunan 50x50 cm. boyutlarında mermer levhadan meydana gelmektedir (Res. 104). Bu levhanın kuzey yönünde üzerine çivinin monte edildiği, köşeleri pahlanarak kare biçiminde yükselen ve üstü çam kozalağı şeklinde son bulan mermer bir taş bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.2.10.
 YAPININ ADI : **HAMMUDA PAŞA CAMİİ**
 BULUNDUĞU YER : Tunus,Sidi Bin Arus ve Kasba sokaklarının arasındaki alanda
 RESİM : 105 - 118
 ÇİZİM : 19 - 22
 İNCELEME TARİHİ : 12.12.1995

TARİHÇESİ:

Tarihini belirten herhangi bir kitabeye rastlanmayan caminin, Hammuda Paşa⁴⁵ tarafından 1654-1655 yılında inşa ettirildiği kaydedilmektedir.⁴⁶ Cami avlusu içinde yer alan türbe de, kitabelerine göre 1097 (1685-1686) tarihinde -camiden yaklaşık 32 yıl sonra- Hammuda Paşa'nın vasiyeti üzerine Murad Bey⁴⁷ tarafından yaptırılmıştır.

Caminin mimarı aslen Kurtuba'lı Muhammed Nigro'dur.⁴⁸

KİTABELER:

Türbenin giriş kapısının bulunduğu batı yönü hariç diğer üç cephesindeki pencereler üzerinde biri Türkçe 1098⁴⁹ diğerleri Arapça 1097 (K. 1), (K. 2) tarihli üç kitabe yer almaktadır.

⁴⁵ Bkz. Katalog No: 5.1.1.

⁴⁶ Marçais, a.g.e., 1927, s.850; a.y., a.g.e., 1954, s.462; S. Mostafa Zbiss; Les Monuments De Tunis, Tunus, (1971), 18; Hill-Golvin, a.g.e., s.98; Michell, a.g.e., s.221; El-Hoca, a.g.e., s.182.

⁴⁷ Mehmed Bey'in oğlu olan Murad Bey, amcası Ramazan Bey'in 1698 yılında ölümünden sonra başa geçti. 1702 yılında Cezayir'e saldırdı. Fakat komutanlarından İbrahim Şerif, ordudaki hoşnutsuzluğu iyi değerlendirerek, Murad Bey ile tüm ailesini öldürdü. İter, a.g.e., s.148-150.

⁴⁸ H. Saladin; Tunis et Kairouan, Paris, (1908), 56-58; L. A. Mayer; Islamic Architects and Their Works, Geneve, (1956), 101.

1. Türbenin batı cephesindeki 1097 H. tarihini veren kitabe beyaz zemine sülüs karakterli harflerle yazılmıştır.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 وقته من بديع الحسن منظرها
 يبنى العقول فلا يلفاها مثل
 اوصى بتأسيسها الباشا الامير
 محمد هو ابنه مراد اذدنا الاجل
 فلم يقم بعده بالعهد متندر
 حتى تصدى لذاك الماجد البطل
 محمد ابن مراد باى تونس من
 بمجده و علاه يضرب المثل
 فشاد بنيانها بالفور مبتدرا
 لم يشه عنه تقصير و لافشل
 واصل ذلك مما كان عينه
 لصرفه جده كى يحصل الامل
 فى عام سبع و تسعين مكملة
 من بعد الف تقضى ذلك العمل

⁴⁹ Kitabe için bkz. Şeker, a.g.e., s.24.

Transkripsiyonu:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Vaktuhû min bedî'il-husni manzaruhâ

Yubnâ'l- 'ukûlu felâ yûlfâlehâ mislu

Evsâ bi-te'sîsihâ'l-bâşâ'l-emîru

Muhammedun huve ibn-u Murâdin iz denâ'l-ecele

Felem yekum ba'dehû bi-l 'ahdi muntazaru

Hattâ tasaddâ lizâke'l-mâcidu'l-batalu

Muhammed ibnü Murâdin Bâ-yi Tûnise men

Bi-mecdihi ve alâhu yadribu'l-meselu

fe-şâde bünyânuhâ bi'l-fevri mübtediran

Lem yasnihi 'anhu taksîru velâ feselu

Ve aslu zâlike mimmâ kâne 'ayyenehû

Li-sarfihi cedduhû key- yahsulu 'l-emelu

Fî'âmi seb'a ve tis'ine mükemmeleten

Min ba'di elfin tukdû zâlike'l-'amelu

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Bu türbenin görünüşüne bakıldığı zaman, akıllara şaşkınlık veren, benzeri olmayan bir yapı olduğu görülür.

Muhammed oğlu Murad'a ölüm anı yaklaştığı zaman vasiyet etmiştir.

Bu kahraman oğul hükümdar olunca babasının vasiyetine uygun hareketlerde

bulunmuştur.

Muhammed Bey oğlu Murad Tunus'ta dillere destan oldu

Adaletle hükmetmiş, haksızlık ve yanlışlık yapmamıştır.

Hayatını, emellerini gerçekleştirmek için en güzel şekilde değerlendirmiştir.

Bu türbenin yapımı, tam olarak bin doksan yedi yılında gerçekleşmiştir (1685-1686).

2. Türbenin camiye bakan doğu cephesindeki 1097 H. tarihli kitabe yine sülüs hatla yazılmıştır.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ومقام مجد بالبهاء ينور
 قد حل فيه اهله و بدور
 اوصى بتأسيس البناء عليم ال
 باشا محمد السرى المشهور
 وسعى لتنفيذ الوصية بعده
 بالجد لافضل و لا تقصير
 نجل ابنه باى البلاد محمد
 ضرغامها و اميرها المنصور
 فاتم ذلك من الذى اوصى به
 فى صرف ذلك جده المذكور
 فانتم فى سبع تلى تسعين بع
 دالالف فهو مقر مسطور
 فالله يمنحهم سوايع رحمة
 ويعمهم بالعفو فهو غفور

Transkripsiyonu:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Ve mâkamu mecdin bi'l-behâi yenûru

Kad halle fihi ehilletun ve budûru

Evsâ bi-te'sîsi'l-binâi 'aleyhumu el

Bâşâ Muhammedu's-seriyyu'l-meşhûru

Ve sa'â li-tenfizi'l-vasiyyeti ba'dehu

Bi'l-ciddi lâ feşelu ve lâ taksîru

Neclu ibnihi Bêy'ul-bilâdi Muhammedin

Dirġâmuhâ ve emîruha'l-mensûru

Feetemme zâke mine'llezî evsâbihi

Fî sarfi zâlike cedduhu'l-mezkûru

Fe-intemme fi seb'in te lâ tis'îne ba'

de'l-elfu fehûve makarru mestûrun

Fe'llâhu yemnahum sevâbiġa rahmetin

Ve ya'ummuhum bi'l-'afvi fe-huve ġafûru

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Burası büyük övgü makamıdır, buraya gelen (türbenin) parlaklığının nurunu görür.

Bu yapının tesisini meşhur Muhammed Paşa (Hammuda) vasiyet etmiştir.

Onun oğlunun neslinden bu vasiyeti ciddiyetle kusursuz olarak gerçekleştirmek için

Beldelerin beyi Muhammed çalıştı, bahadır ve hükümdara yardımcı

İsmi anılan atanın vasiyet ettiği bu eserin yapımı

Bin doksan yedi yılında yapımı tamamen bitmiştir.

Allah onlara rahmet etsin ve affetsin, zira o günahları affedendir.

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Güneyden Sidi Bin Arus Zaviyesi, kuzey ve batıdan dar sokaklarla çevrelenen cami batıdan doğuya doğru yükselen eğimli bir arazi üzerinde kurulmuştur. Tunus'un eski çarşılarının yoğunlaştığı bir bölgesinde yer alan ve yüksek binaların bulunduğu dar sokaklarla çevrelenen yapı -Tunus'taki diğer camiler gibi- dıştan düzgün kesme taş işçiliği gösteren yüksek avlu duvarları ve sekizgen minaresi ile anlaşılabilir (Res. 105).

Camiye düz atkılı ve sade üç kapıdan girilmektedir. Bunlardan kuzeydeki iki yanındaki merdivenlerden, sokağa göre yüksek tutulan avluya ulaşılmaktadır. Avlunun güney köşesinde türbe, batı köşesinde minare ve güneydoğusunda hazire bulunmaktadır.

Genellikle kaliteli kesme taş işçiliğine sahip yapı, avlunun içindeki minare ve türbesi ile Dayı Yusuf ve Cedid camilerine benzemektedir.

b) Avlu:

Bulunduğu yerdeki alanın topoğrafik yapısı nedeniyle düzgün bir planlama göstermeyen avlu, harimi U şeklinde sarmaktadır. Zemini düzgün kesme taş ile kaplanan avluda içe taşıntı yapan kuzeydeki giriş kapısı iki renkli taştan atnalı kemerli, diğer kapı ve pencereler düz atkılıdır. Harim ve avlunun doğu bölümü, 48 sütuna yaslanan 38 atnalı kemerden oluşan revaklara çevrelenmektedir. Revakların üzeri düz örtülüdür. Dört yönden revaklarla çevrelenen doğu avlunun kible duvarının, yanları da düz atkılı iki kapı, ortasına atnalı kemerli bir mihrab nişi yerleştirilmiştir (Res. 106). Dıştan siyah konturla çerçevelenen mihrabın iki renkli taşla örtülen atnalı kemerini çevreleyen silmeler üstte ve yanlarda düğümler oluşturmaktadır. Doğu bölümündeki revaklar kuzey duvarına kadar devam etmektedir. Zeminden biraz daha yüksek tutulan bu revaklara açılan kapılardan, kuzey köşede yer alan düz örtülü iki hücreye girilmektedir.

Kare altlıklar üzerinde yükselen mermer sütunlar çok değişik başlıklara sahiptir. Ortasında ucu yarım daire biçimli ince-uzun bir yaprağın bulunduğu düz başlıkların yanı sıra, üst üste üç katlı olarak dizilen kenger yaprakları ile Korint tipi ve dört köşesi kıvrımlı, ortası hilal motifli sütun başlıklarına rastlanmaktadır. Beş sıra beyaz, bir siyah taşlarla örtülmüş atnalı kemerler üstte düğüm yapan sade silmelerle çevrelenmektedir. Kemerlerin üzerinde düz iki silmeden sonra tek sıra halinde uzanan konsol dizisi ile çatıya geçilmektedir.

Harimin avluya açılan kapı ve pencereleri kaliteli mermer süslemeleri ile dikkat çekmektedir (Res. 107). İbadet mekânına açılan kuzey cephenin ortasındaki iki renkli

taştan atnalı kemerli kapı, süslemeleri ile diğerlerinden farklıdır. Üstte ve yanlarda düğümler oluşturan silmelerin çevrelediği atnalı kemerin alınlıklarına geometrik panolar yerleştirilmiştir. Kapı, aralarında sekiz kollu yıldızların bulunduğu siyah zemin içinde beyaz karelerden oluşan mermer bezeme ile üç yönden kuşatılmıştır. Harime açılan diğer kapılar ile pencereler düz atkılı ve mermer sövelidir. Bunların üstten basık kemerle çevrelenen alınlıklarının içi, mermerden iki çeyrek daire ile süslenmiştir (Res. 108). Pencere açıklıkları ile kemer başlangıçları arasındaki yüzey, enlemesine üç çizginin üstten yanlara doğru eğim yapan dik çizgilerle kesilmesinden oluşan siyah-beyaz mermer panolarla kaplanmıştır.

c) Harim:

Avluya açılan yedi kapı ile girilen harim 24.50x16.50 m. ölçülerinde bir alanı kaplamaktadır. İç mekânda, dört kemer gözlü mihraba dik yedi nefin, kible duvar önünde enlemesine bir nefle kesilmesinden meydana gelen plan uygulanmıştır (Çiz. 19-20).

Orta nefin enine nefle kesiştiği mihrab önü bölümü, kemerler üzerinde yükselen 2.90 m. çapında tromplu kubbe, bunun yanları enlemesine tekne tonoz ve köşeler çapraz tonozlarla örtülmektedir. Mihraba dik uzanan neflerin örtü sistemi, daha geniş tutulan orta sahin beşik tonoz, diğerleri tekne tonozlarla oluşturulmuştur. Dıştan hafif sivri tutulan mihrab önü kubbesi kare ve sekizgen kasnaklar üzerinde yükselmektedir (Res. 109).

Duvarlara açılan on pencereden ışık alan iç mekânın aydınlatması başarılı değildir. Yarım daire sütunlarla bölümlenen duvarlar, yerden 4.50 m. yükseğe kadar mermerle kaplanmıştır (Res. 110). Mermer kaplamanın üst kısımlarında, kare içindeki dikdörtgenlerden oluşan panolara yer verilmiştir. Bunun üzerindeki atnalı kemerli

alınlıklardan bir bölümünün içi boş bırakılmış, bir bölümü alçı ile bezenmiştir. Bu süslemeler, aralarında altıgenler ve düğümler bulunan daireler ile, içlerinde ince yapraklı stilize çiçekler bulunan sekizgenlerin yan yana dizilmesinden meydana gelmiştir. İç mekândaki duvarların mihrabın sağına gelen bölümüne iki dolap nişi, soluna iki kapı açılmıştır. İmam odasına açılan bu kapılar, sekiz kollu yıldızların etrafında altıgenlerden meydana gelen geometrik bezeme ile üç yönden çevrelenmiştir.

Kare altlıklar üzerinde yükselen 2.80 m. yükseklikteki mermer sütunların üzerindeki başlıktan sonra 1 m. uzunluğundaki üst tabladan altı sıra açık kahverengi bir siyah taşla örülen atnalı kemerlere geçilmektedir (Res. 111). Kemerleri çevreleyen silmeler üstte düğüm oluşturmaktadır.

İç mekândaki sütun başlıklarının hepsi birbirinin aynıdır. Bunlar, üst köşedeki kıvrımların aşağı inen dış çizgilerinin üzerindeki stilize palmetin üzerinde ve sarmalların arasında farklı yönlere bakan üç hilâlli bezeme ile köşelerde kıvrık dalların üzerinde yanlara bakan iki hilâl motifinden oluşmaktadır.

Harimin üzerini örten tonozların içi boş bırakılmıştır.

Tamamen mermerle kaplanan mihrab, kible duvarının ortasında yer almaktadır. İki yanda meandır başlıklı sütunceler üzerinde yükselen iki renkli taştan atnalı kemeri çevreleyen silmeler üstte ve yanlarda içinde yıldız motifleri bulunan düğümler oluşturmaktadır (Res. 112). Dıştan kalın bir konturla çevrelenen kemer alınlığının köşelerine geometrik formla kare panolar yerleştirilmiştir. Alçı malzeme ile kaplanan kavsaranın alt bölümü, iç içe geçen altıgenler ile yedi köşeli geometrik öğelerle bezenmiştir. Mihrabın alt bölümü, üzeri yuvarlak kemerlerle çevrelenen farklı renklerdeki mermer panolarla teşkil edilmiştir.

Mihrabın sağında ye alan minber, düzgün bir mermer işçiliğinin eseridir (Res. 113). İki ince sütunce ile taşınan yuvarlak kemerli kapısı üzerindeki altıgen kartuş

içine Kelime-i Tevhid yazılmıştır. Üst kısmı, orta kolları uzun altıgenlerle tezyin edilen aynalıkların altında, iki renkli taştan atnalı kemerli süpürgelikler bulunmaktadır. Yine dört sütunce üzerinde yuvarlak kemerlere oturan prizmal külâhı yer almaktadır.

d) Türbe:

Avlunun güney köşesinde, harime göre hafif çapraz yerleştirilen kare planlı türbenin üzeri, yeşil kiremitle kaplı piramidal bir çatı ile örtülmüştür (Res. 114). Köşelere yerleştirilen sütunlarla görünüşü yumuşatılan dış cephelerin düzenlemesi, -bazı farklılıklar dışında- birbirinin aynıdır.

Ortada iki renkli taştan geniş bir atnalı kemerin çevrelediği yüzey içinde, üstten atnalı kemerle kuşatılan düz atkılı pencerelerin alınlıklarında sülüs karakterli mermer kitabelere yer verilmiştir (Res. 115). Pencerelerin kemer alınlıklarının köşesi, üç kollu yarım yıldızlara bitleştirilmiş biri ortada diğerleri kenarlarda beş kareden oluşan bir geometrik motifle bezenmiştir. Bunun üzerindeki yüzey içinde, sekiz kollu yıldız motifinin çevresinde altıgenlerden oluşan iki kare panoya yer verilmiştir. Duvarların yan bölümleri üstte iki renkli taştan ikiz kör pencere, altları düz nişlerle teşkil edilmiştir. Bunlardan güneye ve doğuya bakan cephelerdeki nişler boş bırakılırken diğerleri geometrik ve bitkisel süslemelerin bulunduğu mermer panolarla kaplanmıştır. Sokağa bakan cephedeki nişlerde dört yönden düğümler meydana getiren büyükçe bir daire içinde, ortası altıgenle dolgulanan Mühr-ü Süleyman motifinin altlı üstlü tekrar edilmesinden oluşan kompozisyonlara yer verilmiştir (Çiz. 21).

Türbenin batı cephesinin ortasında, iki yandaki sütunlar üzerinde yükselen iki renkli taşlı atnalı kemerle çevrelenen giriş kapısı mermer süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Düz atkılı kapı açıklığı ve bunun üzerindeki yuvarlak kemerli alınlık, siyah zemine beyaz hilal ile dört yapraklı çiçeklerin bulunduğu elipslerin arasında, gri

zemin üzerine kuş figürü formu verilmiş ince uzun rumi ve palmetlerden oluşan renkli mermer bezemeli bordürle çevrelenmiştir. Alınlığın içindeki küçük pencerenin çevresi iki yanda simetrik olarak yerleştirilmiş, uçları kıvrımlar oluşturan ve kavis yaparak alta doğru inen kalın rumilerle bezenmiştir. Cephenin yanlarındaki nişler, ortadaki sekizgenlerin çevresinde altı köşeli yarım yıldızlarla oluşturulmuş geometrik kompozisyonlarla kaplıdır (Çiz. 22).

5.90x5.90 m. ölçülerindeki iç mekânın duvarları 3.10 m. yüksekliğe kadar mermerle kaplanmıştır. Siyah, beyaz ve gri renklerde iç içe geçen dikdörtgen panolar şeklinde düzenlenen duvar yüzeylerinin arasındaki pencerelerin üzeri, siyah-beyaz mermer panolarla bezenmiştir. Bunun üzerinde içi iki sıra mukarnaslarla dolgulan dilimli kemerler geometrik ve bitkisel bezemelerle dolgulanmıştır. Üstte kaplamaları dökülen genişçe bir yüzeyin ardından iç kısmı sarı yaldızla boyanan mukarnas dolgulu dilimli kemer dizisine yer verilmiştir. Türbeyi örten aynalı tonoz, üzeri boyanan alçı kabartma şeklindeki, altı ve sekiz kollu yıldızlarla oluşturulan geometrik bezeme ile kaplanmıştır (Res. 116).

e) Minare:

90 cm. yükseklikteki kare bir kaide ile atnalı kemerli yüzeyler şeklinde düzenlenen pabuçluğun üzerinde sekizgen gövde yükselmektedir (Res. 117). Üç sıra halinde uzanan beyaz kırık çizgilerle bezenen kısımdan sonra, konsollarla taşınan ve korkulukları geometrik desenlerle süslenen şerefe gelmektedir (Res. 118). Sekiz sütunce ile taşınan geniş saçağın ardından kısa tutulan petek ve prizmal külah yer almaktadır.

KATALOG NO : 5.2.11.
 YAPININ ADI : LAZ MESCİDİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Dar El-Celd Sokağı
 RESİM : 119 - 120
 ÇİZİM : 23 - 25
 İNCELEME TARİHİ : 13.12.1995

TARİHÇESİ:

Mescidin avlusunda, baş taşında ölüm yılı 1076 (1665-66) olarak verilen Dayı Mustafa Laz'ın⁵⁰ mezarı bulunmaktadır. Tarihi ve yaptırımı konusunda kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadığımız mescidi, burada gömülü bulunan Mustafa Laz'ın, Dayılık yaptığı 1653-1666 yılları arasında yaptırmış olabileceği düşüncesindeyiz.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Dar El-Celd sokağına açılan düz atkılı bir kapı ile girilen mescid, batı ve güneyden başka yapılarla çevrilidir. Dar bir sokak içinde evler arasına sıkışmış olan yapı, bir avlu ve bunun önündeki harimden ibarettir (Çiz. 23-24).

⁵⁰ Mustafa Laz, Dayı Muhammed Laz'ın 1063/1653 yılında ölümünden sonra, Hammuda Paşa zamanında Dayı oldu. 1065/1654-55 yılında Ğâru'l-Melh'e saldıran İngilizlerle mücadele etmiş, burada çeşitli askeri ve dini tesisler yaptırmıştır. Yumuşak ve dindar kişiliği ile tanınan Dayı Mustafa Laz, Zilhicce 1075/24 Haziran 1665 yılında ölmüştür. Hüseyin Hoca, a.g.e., s.94-95; Ebi'd-Diyaf, a.g.e., I, s.39-40.

b) Dış Cepheler ve Avlu:

Altı üstlü iki pencere ve bir kapının bulunduğu beyaza boyanan dış cepheler fazla bir özellik göstermemektedir (Res. 119) (Çiz. 25).

Düz atkılı bir kapı ile girilen avlunun güney köşesinde tuvalet ve abdest alma yerleri bulunmaktadır. Duvarlara bitişik sütunlara bağlı iki kemerli üç bölüme ayrılan avlunun ahşap bir kafesle kapatılan batı bölümünde, Dayı Mustafa Laz'ın sandukası bulunmaktadır.

c) Harim:

Düzgün bir dikdörtgen plan göstermeyen harime, avluya açılan düz atkılı bir kapıdan girilmektedir. Atnalı kemerlerle bağlanan -ikisi duvara bitişik- dört sütun ile, mihraba paralel iki neften meydana gelen plana sahip harim düz örtülüdür.

İç mekân duvarları beyaza boyanmıştır. Mihrab duvarına iki dolap nişi, kuzey ve doğu duvarlara pencereler açılan harimin batı duvarı sağır bırakılmıştır (Res. 120).

Harimin kuzeybatı köşesinde özelliksiz ahşap mahfil bulunmaktadır.

Kare altlıklar üzerinde yükselen sütunlar, Korint tipi başlılara sahiptir.

Kible duvarının ortasında yer alan mihrab, yuvarlak bir niş şeklindedir. İki renkli taştan atnalı kemer, kalın ve siyah konturla çevrelenmektedir. Mihrab kavsarası, altta çapraz yerleştirilen altıgenlerin, kalın çizgilerle üstteki yarım yıldızla bağlanması ile oluşan bir kompozisyon ile süslenmektedir.

KATALOG NO : 5.2.12.
 YAPININ ADI : ĞÂR'UL-MELH ULU CAMİİ
 BULUNDUĞU YER : Başkent Tunus'un yaklaşık 40 km. kuzeybatısında bulunan
 : Ğâr'ül-Melh (Porto Farina)'dadır.
 RESİM : 121 - 126
 ÇİZİM : 26
 İNCELEME TARİHİ 01.02.1996

TARİHÇESİ:

Cami, Dayı Mustafa Laz tarafından⁵¹ 1070/1659-1660 yılında inşa ettirilmiştir.

KİTABELER:

Caminin kuzey cephesi ortasında yer alan düz atkılı giriş kapısının üzerinde Türkçe 1070 H. (K. 1) tarihli kitabe bulunmaktadır. Cami içinde daha önceden tespit edilerek yayınlanan Kur'an-ı Kerim dolabı üzerindeki 1072 H. (K. 2) tarihli kitabe,⁵² bu dolabın orijinal şeklini yitirdiği tamiri sırasında tamamen ortadan kalkmıştır.

Cami giriş kapısı üzerindeki, beş beyitlik sülüs kitabe (K. 1) şöyledir.

1. Orijinal Metin:

ساعى خيرات اولان اهل سخا
 خان محمد دورنده جودى خدى

حجى مصطفى او صاحب خير حيون
 ايلدى جامع شريفه ابتدا

⁵¹ Bkz. Katalog No: 5.2.11.

⁵² Kitabe için bkz. Halid-Ali Tarhunî, El-Hidaye, 2, Tunus, 1983, 97.

راه حقدہ ایلوب سعی فزون

حمد لله بولوب اخر انتها

دولتی افزون عمری مزید

هر نماز ایجون قلند قجه دعا

هاتف غیبی ددی تاریخ ایجون

ایله بش و قتی که سنه اندا ادا

سنه ۱۰۷۰

Transkripsiyon:

Sâ'i-i hayrât olan ahl-i sehâ

Hân Muhammed devrinde cûdî hûdâ

Hacı Mustafa o sâhib-i hayrçûn

Eyledi cami'-i şerîfe ibtida

Râh-ı hakda eyleyûb sa'y füzûn

Hamdu lillâh bulûb âhir intihâ

Devleti efzûn ömri mezîd

Her namâz içün kılındıkça duâ

Hâtıf-ı ğaybî dedî târih içün

Eyle beş vaktini sen anda eda. Sene 1070 (1659-1660).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Şehrin yüksekçe bir yerinde bulunan camiye, dış avlu duvarlarına açılan düz atkılı iki kapıdan girilmektedir. Kuzeyden güneye doğru inen eğimli bir arazi üzerinde geniş bir alana kurulan cami dıştan, avlunun doğu köşesinde yükselen kare minaresi ve kesme taş malzeme ile örülmüş beyaza boyanan dış avlu duvarları ile dikkat çekmektedir (Res. 121). Harimin kible yönünün iki tarafında revaklara yer verilmiştir. Avlunun kuzey duvarında merdivenle çıkılan bir güneş saati ile doğu duvarına açılan bir kapıdan giriş sağlanan tuvaletler ve abdest alma yerleri bulunmaktadır.

b) Avlu:

Harimi U şeklinde saran avlunun güney yan bölümlerinde, mihrab duvarına paralel üçer atnalı kemerli revaklar (Res. 122), doğu köşesinde minare ve kuzey duvarı ortasında merdivenle çıkılan bir güneş saati bulunmaktadır.

Harimin kuzeyinde, köşelerde L biçimindeki payeler ile, kare altlıklar üzerinde yükselen on sütuna dayanan dokuz atnalı kemerli son cemaat yeri bulunmaktadır (Res. 123). Harim ile dış avlu duvarları gibi kemer altlıkları, köşe payeleri ve sütunlar da düz beyaza boyanmıştır. 3.30 m. genişliğindeki son cemaat yerinin ortası tromplu kubbe, yanları aynalı tonozlardan meydana gelen örtü sistemi üstten belli olmaktadır. Buradan harime açılan ortadaki düz atkılı kapının mermer yapım kitabesi yer almaktadır (Res. 124).

c) Harim:

Batı duvarda iki, doğu ve kuzey duvarlara açılan birer kapı ile girilen iç mekân 17.80x17.80 m. ölçülerinde kare planlıdır. Birbirlerine kemerlerle bağlanan 36 sütun

ile, mihrab önü üstten taşıntılı tromplu kubbe ve 25 çapraz tonozla örtülen harimde çok destekli plan şeması görülmektedir (Çiz. 26).

Altıksız olarak yere oturan sütunlardan on altısı serbest diğerleri duvara bitişiktir. 35 cm. kalınlığındaki taş sütunlar, biri üst köşeleri kıvrımlı ortası hilal motifli diğeri ortasında küçük bir çıkıntı bulunan iki türlü başlıklara sahiptir.

Tamamen beyaza boyanan iç mekân, 1.90 m. kalınlığındaki duvarlara açılan beş pencereden ışık almaktadır (Res. 125).

Kıble duvarının tam ortasında yer alan mihrab atnalı kemerlidir (Res. 126). İki yandaki meandır başlıklı sütunceler üzerinde yükselen iki renkli taştan atnalı kemeri çevreleyen silmeler üç düğüm oluşturmaktadır. Duvara 1.35 m.girinti yapan istiridye yivli kavsaralı mihrabın alt bölümü kaş kemerli yedi pano ile teşkil edilmiştir.

Mihrabın sağında yer alan mermer minber, yapıyla uyumlu ölçülerdedir. Basit kemerli bir kapısı ile yanlarda iki renkli taştan yuvarlak kemerli süpürgelikleri bulunmaktadır. Dört ince sütunce üzerinde yükselen prizmatik külaha sahip minber sadedir.

Mihrabın üstündeki renkli camlı yuvarlak kemerli pencere ile bunun yanlarında alçı malzeme ile yapılmış geometrik bezemeye yer verilmiştir.

d) Minare:

4.70 m. genişliğindeki kare minare avlunun kuzeybatı köşesine yerleştirilmiştir. Konsollarla ayrılan düz yüzeyler halinde yükselen gövdenin üzerinde dört ikiz pencereli şerefe bulunmaktadır. Kısa tutulan petek kısmı kademeli iki bölümden meydana gelmektedir. Şeref ve petek kısmının üstlerindeki üçgen biçimindeki taşıntılar

minareye hareketlilik kazandırmaktadır. Yarım daire şeklindeki yeşil kiremitlerle örtülen külâhın üzerinde bir alemle son bulmaktadır.

e) Diğer Yapılar:

Caminin doğusunda yer alan tuvaletler ve abdest alma yerleri günümüze bazı değişikliklerle ulaşmış olup fazla bir özellik göstermemektedir.

Avlunun kuzey duvarının ortasındaki güneş saatine avludan altı basamak merdivenle çıkılmaktadır. 1.10x1.10 m.ölçülerindeki kare mermer levhanın ortasında, bir ucu duvara bağlanan çivi bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.2.13.
 YAPININ ADI : **BEY CAMİİ (HANEFİ CAMİİ)**
 BULUNDUĞU YER : Kayravan, 7 Ekim Caddesi
 RESİM : 127 - 130
 ÇİZİM : 27
 İNCELEME TARİHİ : 03.01.1996

TARİHÇESİ:

1094 (1683) yılında Mehmed Bey⁵³ tarafından yaptırılmıştır. 1239 (1823-1824) yılında cami avlusuna konan güneş saati Ahmed bin Kasım Ammar Es-Sûsî'nin eseridir.

Cami günümüzde bakımlı durumdadır.

KİTABELER:

Mihrab duvarına asılmış bir çerçeve içinde 1094 H. (K. 1) tarihli ve güneş saati üzerinde 1239 H. (K. 2) tarihli kitabelerden başka, caminin yan duvarlarının üzerinde iki dua kitabesi mevcuttur.

1. Sarı renkli kağıt üzerine siyah harflerle yazılmış, -Besmele ve Salâvat bölümü hariç- beş beyitlik sülüs kitabe, çerçeveleterek mihrab duvarına asılmıştır.

⁵³ Bkz. Katalog No: 5.1.1.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ

لِلَّهِ مَعَ جَابَا لِأَشْرَاقٍ قَدْ ظَهَرَا

وَحَسَنُهُ وَبِهَاءِ حَيْرِ الْفِكْرَا

قَدْ حَفَّ بِالْعِلْمِ وَالْقُرْآنِ وَالْإِثْرَا

وَكَمِ جَمِيلٍ وَخَيْرَاتٍ بِهِ ظَفَرَا

بِهِ سَهَارِيحٍ مِنْ مَاءٍ لِمَنْ ضَمَا

مِنْ أَنْشَاءِ فَاقٍ فِي مَعْرُوفِهِ الْإِمْرَا

مُحَمَّدِ بَايٍ مِنْ شَاعَتِ مَائِرُهُ

نَجَلٍ مَرَادٍ بِهِ كُلِّ الْوَرَى فَتَخْرَا

فِي عَامٍ مَعَ الْفِ تَسْعِينَ وَارْبَعَةَ

تَمَّ الْبِنَاءُ شَعْبَانَ وَاشْتَهَرَا

سَنَةِ ١٠٩٤

Transkripsiyonu:

Bismillâhirrahmânirrahîm Ve Sallâl'l-lâhu 'ala seyyîdina ve Mevlâna
Muhammedin ve 'ala âlihi ve sahibihi ve sellim

Li'l-lâhi ma'a câbâ li-esrâki kad zeherâ

Ve husnuhû ve behâhu hayyara'l-fikrâ

Kad haffe bi'l'îlmi ve 'l-kur'âni ve'l-esarâ

Ve kem cemîlun ve hayrâtun bihi zaferâ

Bihi sehârîcu min mâin limen damâ

Men enşâhu fâka fi ma'rûfihî'l-âmirâ

Muhammed Bâyu men şâ'at meâsiruhû
Necl-ü Muradin bihi küllü'l-vera feteharra

Fi 'âmin ma'a elfin tis'îne ve erba'atin
Temme'l-binâubihi şa'bânu ve'steherâ
Senete 1094

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.
Allah'ın lütfü olan bu eser Sabah ve akşam ne güzel
Güzelliği ve parlaklığı insanın düşüncesini hayrette bırakıyor.
Burada ilim, Kur'an ve Hadis eğitimi yapılmaktadır
Burası ne güzel bir hayattır.
Bahçesinde su fiskiyeleri vardır,
Onu inşa edenin üstün işleri bilinmektedir.
İyilikleri her tarafa yayılmış Mehmed Bey
Bütün güzelliklere sahip Murad soyundandır.
Bin doksan dört yılının
Şaban ayında bina tamamlanmıştır.

Yıl 1094 (1683)

2. Güneş saatinin mermer levhası üzerindeki kitabe şöyledir.

Orijinal Metin:

١٢٢٩
من عمل الفقير الربيه الحليم
الغفار عبده احمد بن قاسم عمار السوسى

Transkripsiyon:

1239

Min 'ameli'l-fakîri ilâ rabbihi

El-Halimu'l-Ğaffârü 'abduhu Ahmed Bin Kâsım 'Ammâr Es-Sûsî

Türkçe Anlamı:

Bağışlayıcı ve yumuşak olan Allah'ın fakir kulu Sus'lu Kasım Ammar'ın oğlu Ahmed'in eseridir. 1239 (1823-1824).

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Altta dükkanlar üzerinde yükselen fevkâni cami, 7 Ekim caddesine açılan düz atkılı bir kapıdan merdivenle çıkılmaktadır (Res. 127). Harimin doğusundaki revaklı küçük avlu ile, batıdaki kadınlar bölümü ilk yapımdan; kuzeydeki avlu ise bu ilk yapıya, muhtemelen güneş saatinin bulunduğu tarihlerde yapılan eklemelerdir.

b) Avlu:

Düzgün bir plan göstermeyen harimin doğusundaki avlu, üç sütun ve beş kemer gözlü L şeklindeki bir revakla çevrelenmektedir. Bu avlunun güneyindeki bir kapıdan imam hüccesine, batıdaki kapıdan da harime girilmektedir. Avlunun geniş kenarını oluşturan kuzeybatı duvarı, taşıntı yapan payelerle kemerli dört nişle teşkil edilmiştir.

Sonradan eklendiğini belirttiğimiz kuzeydeki avluda da düzgün bir planlama görülmemektedir. Caminin altında yer alan pasajdan merdivenlerle ulaşılan avlunun, harime bakan güney cephesi ile kısa tutulan yan bölümleri revakla çevrilmektedir. Dört sütuna yaslanan beş yuvarlak kemerle oluşturulan düz örtülü son cemaat yerine, avludan beş basamak merdivenle çıkılmaktadır. İlk yapımdan olan kadınlar bölümünün önündeki ve bunun tam karşısındaki üç gözlü revakların üzeri düz örtülüdür (Res. 128). Avlunun kuzeyindeki iki mekânın önünde, merdivenlerle çıkılan bir güneş saati bulunmaktadır.

c) Harim:

20.80x17.60 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı harime, batı cephesinden ve son cemaat yerinden dört kapı ile girilmektedir. İç mekânı örten düz çatıyı taşıyan 30 sütunla çok destekli plan şeması gösteren harimin, mihrab eksenindeki orta bölüm, diğerlerine göre daha geniş tutulmuştur (Çiz. 27).

Birbirlerine kemerlerle bağlanmayan mermer sütunlar, tavana kadar yükselen üzenji tablaları ile çatıyı taşımaktadır (Res. 129). Tavanı günümüzde tamamen ahşap ile kaplanarak orijinalliğini kaybetmiştir. Duvarlara açılan çok sayıda pencereden ışık alan iç mekânda süsleme bulunmamaktadır.

Sokaktan camiye çıkılan merdivenlerin iki yanında bulunan düz örtülü dikdörtgen planlı mekânlar, kadınların namaz kılması için yapılmıştır. Bunlardan harimin güneybatısındaki 11.25x8.70 m. ölçülerindeki mekânın ortasında iki sütun, kuzeybatıdaki büyük ölçülerdeki diğer mekânda sekiz sütun bulunmaktadır.

Duvara 95 cm. kadar girinti yapan bir niş şeklindeki mihrab, harimin güneydoğu duvarının hafif soluna kaydırılmıştır. Sade bir mermer işçiliği gösteren

mihrabın atnalı kemeri, istiridye yivli kavsarayı çevrelemektedir. Alt bölümde yer alan dikdörtgen panolar içindeki bitkisel bezeme yenidir.

Mihrabın sağındaki ahşap minber yeni konmuştur.

d) Minare:

Harimin kuzeybatı köşesinde kare bir kütle halinde yükselen minareye, son cemaat yerine açılan kapıdan girilmektedir. Üstten çıkıntı yapan üçgenlerle son bulan gövdenin üzerinde kısa tutulan petek ve prizmal külah yer almaktadır (Res. 130).

e) Diğer Yapılar:

Caminin güneyinde, ilk yapımdan olan birinci avlunun batısında ve diğer büyük avlunun çevresinde yer alan hücreler günümüzde boş halde tutulmaktadır. Hangi amaçla yapıldıkları konusunda herhangi bir ipucu taşımayan bu mekânlar özelliksizdir.

KATALOG NO : 5.2.14.
 YAPININ ADI : MEHMED BEY CAMİİ (SİDİ MAHREZ CAMİİ)
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Sidi Mahrez Sokağı
 RESİM : 131 - 147
 ÇİZİM : 28
 İNCELEME TARİHİ : 16.12.1996

TARİHÇESİ:

Caminin yapımına ilk olarak Mehmed Bey⁵⁴ tarafından 1692 yılında başlanmıştır. 1696 yılında Mehmed Bey ölünce cami inşaatına, onun yerine geçen Ramazan Bey tarafından devam edilmiştir. 1698 yılında Ramazan Bey'in de ölmesinden sonra cami, Murad Bey⁵⁵ bir yıl sonra tamamlatmıştır.⁵⁶

1981 yılında önemli bir onarım geçiren yapı günümüzde bakımlı durumdadır.

⁵⁴ Bkz. Katalog No: 1

⁵⁵ 1698 yılında başa geçen Murad Bey, iki yıl sonra Cezayir'e saldırdı. Fakat mağlup olarak geri döndü. Bu sırada ayaklanan Kayravan halkı üzerine yürüdü. Halk arasında pek sevilmeyen Murad bey 1702'de tekrar Cezayir'e yöneldi. Bu kez askerin memnuniyetsizliği gün yüzüne çıkınca bunu değerlendiren komutanlardan İbrahim Şerif, Murad Bey'i ve tüm ailesini öldürdü. İlter, a.g.e., s.148-149; Abdulvahhab, a.g.e., s.174-175.

⁵⁶ El-Hoca, a.g.e., s.185; M. Beji Bin Mamı; L'Architecture Ottomane: La Mosquee M'hamed Bey á Tunis, IX, M. T. S. K., Bildiri Özetleri, İstanbul, 1991, 115.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Daha önceden burada bulunan küçük bir mescidin⁵⁷ yerine inşa edilen cami, önceden beri şehrin çarşılarının yoğun olduğu bir bölgesinde bulunmaktadır (Res. 131). Yüksek tutulan dış avlu duvarları nedeniyle yakından kolayca algılanamayan camiye düz atkılı üç kapıdan girilmekte olup kapılar sadedir. Sokaktan merdivenle çıkılan yüksek bir alan üzerinde inşa edilen cami, beden duvarlarından kubbe kilit taşına kadar kademeler halinde yükselen dış cepheleriyle şehrin genel silueti içinde ve dikkatleri üzerine çekmektedir (Res. 132-133). Revak kemerlerinin üzerinde aşırı yükseltile kalkan duvarları nedeniyle, üst örtü sistemindeki kademelenme avludan görülmemektedir (Res. 134).

Caminin harimini -kible yönü hariç- üç yönden saran revaklı avlu, güney köşede üzeri çapraz tonozlarla örtülen imam evi, avlunun doğusunda da kare minare yer almaktadır.

Günümüzde çok sayıda küçük satıcı kulübesi ile adeta kapanan avlu duvarları, düzgün kesme taş işçiliği dışında başka bir özellik göstermemektedir.

b) Avlu:

Sidi Mahrez ve Zeheb sokağı ile güneydeki çıkmaz sokağa açılan kapıların önündeki merdivenlerden ulaşılan revaklı avlu, harimi U şeklinde sarmaktadır. Ayrıca imam odasını ve avlunun güneydoğu duvarını da çevreleyen revaklar, köşelerde altı duvar payesi ile 26 sütun üzerindeki 24 atnalı kemerden meydana gelmektedir. Üzeri

⁵⁷ Marçais, a.g.e., (1954), s.462.

düz çatı ile örtülen revakların kemerleri ve kemer alınlıkları kahverengi taşlarla örülmüştür (Res. 135).

Avlunun doğu yönündeki kible duvarında, iki yandaki düz atkılı pencerelerin ortasında istiridye yivli kavsaralı, atnalı kemerli bir mihrab nişi yer almaktadır (Res. 136). Avludan harime girişi sağlayan doğu, batı ve kuzey cephelerdeki dokuz kapıdan yanlardakiler düz atkılı, diğerleri atnalı kemerlidir. İki renkli taştan atnalı kemeri çevreleyen silmeler üstte ve yanlarda düğümler oluşturmaktadır.

c) Harim:

20x20 m. ölçülerinde kare planlı iç mekân; birbirine kemerlerle bağlanan dört haçvari payenin taşıdığı 11.70 m. çapındaki merkezi kubbe (Res. 137) ile, bunun dört yönündeki yarım kubbe ve köşelerde birer küçük kubbeden meydana gelen plan şemasına sahiptir (Çiz. 28). Dışa taşıntı yapan duvar payeleri, fil payelere kemerlerle bağlanmaktadır. Ortaya gelen kısımları pahlanan fil payelerin aralığı 10.20 m., yerden kilit taşına kadar kubbenin yüksekliği 29 m.dir.⁵⁸ Ayaklardan orta kubbeye pandantiflerle geçilmektedir (Res. 138).

Cami beden duvarları ile orta kubbe, yarım kubbeler ve eksedraların kasnaklarına açılan 34 pencereden ışık alan iç mekânın aydınlatılmasında yeterince başarılı olunamamıştır.

İç mekâna taşıntı yapan payeler hariç, yerden 4.10 m. yükseğe kadar beyaz mermerle kaplanan duvarlardaki kapı, pencere ve dolap nişleri kalın siyah konturla çerçevelenmektedir. Harimin köşelerindeki duvarlar, 2.55x1.75 m. boyutlarında mermer panolarla kaplıdır. Panoların içinde koyu renkli sekiz kollu yıldız motiflerinin

⁵⁸ Binous, a.g.e., s.110.

çevresinde altıgen ve sekizgenlerden oluşan geometrik bezeme bulunmaktadır. Caminin beden duvarlarında, altısı kible cephesinde olmak üzere 12 dolap nişi yer almaktadır.

Kible cephesindeki dolap nişlerinin üzerinden mihrabın üst hizasına kadar ki yüzey, yer yer mercan kırmızısının kullanıldığı sır altı tekniğindeki Rodos işi İznik çinileri ile kaplanmaktadır.⁵⁹ Tüm mihrab duvarı boyunca uzanan çini bezeme, minberin önüne gelen bölümde ve taşıntılı duvar payelerinde de bulunmaktadır (Res. 139). Bunlardan özellikle mihrabın iki yanında yer alan çiniler, gerek renkleri ve gerekse desen zenginlikleri ile dikkat çekicidirler (Res. 140). Bir büyük bir küçük panolar halinde sıralanan üç farklı kompozisyon görülmektedir. Bu kompozisyonlar, içlerinde gül bezekler bulunan daireler ve papatyalarla sarılan sivri uçlu yapraklı çiçeklerin yan yana dizilmesinden oluşan desenlere sahip çini çerçeve bordürü ile kuşatılmaktadır.

İlk kompozisyon; içinde simetrik olarak dört lâlenin bulunduğu zemini kırmızı renkli büyükçe bir elips motifinin çevresinde, uçları sivri hançer yaprakları ile ortada nar çiçekleri ve bunların etrafını dolgulayan ince dallara bağlı küçük gül bezeklerden meydana gelmektedir.

Diğerine göre daha geniş yer kaplayan ikinci kompozisyon; içlerinde küçük karanfiller bulunan nar çiçekleri ile, küçük lâleler ve kırmızı güllerin yer aldığı çiçeklerin içinden çıkan yeşil renkli ince kıvrık dalların ucunda, kırmızı renkli lâlelerin ardarda dizilmesinden meydana gelmekte olup zemin rengi, diğerlerinde olduğu gibi temiz beyazdır.

⁵⁹ Daoulatlı, a.g.e., 1991, s.63.

Tam ortada yer alan küçük ölçülerdeki üçüncü kompozisyon; yana doğru genişleyen kıvrık dallar üzerinde kırmızı ve yeşil renklerle altlı üstlü simetrik olarak işlenmiş iri palmet motiflerinden oluşmaktadır.

Mihrabın üst hizasında caminin tüm duvarlarını dolaşan alçı bezeme, yan yana dizilen yuvarlak kemerli panolardan meydana gelmektedir. Kible duvarındaki alçı panolar iki farklı kompozisyon göstermektedir. Bunlardan ilki; içlerinde çok ince tarzda işlenmiş palmet, rumi ve lâle motiflerine yer verilen zülfüaruslarla meydana gelen bir süslemeye sahiptir. Diğer panoda; küçük dairelerin içleri ve çevreleri yine küçük dikdörtgenlerle doldurulmuş büyük üç yapraklı çiçeklerin tüm pano yüzeyini kaplamasından oluşan bir bezeme görülmektedir.

Bu cephe dışında caminin diğer duvarları ile payeler üzerinde bulunan yuvarlak kemerle çevrelenen alçı panolar; düz bir yüzeyin ortasında farklı şekillerde işlenen sekiz kollu yıldızlar ile içleri palmet, rumi ve kıvrık dallarla dolgulanmış madalyon şeklindeki şemse motiflerden meydana gelmektedir. Bu panolardan duvarların üst bölümlerine kadar boş bırakılan düz bir yüzeyden sonra, alçıdan konsol biçiminde garip bir firiz tüm duvarları dolanmaktadır. Bunun üzerindeki, eksedralardan, orta kubbenin kilit taşına kadar olan bütün yüzeyleri bezeyen alçı kaplama sonradan yapılmış olup, orijinalde bu satırlar boş bırakılmıştır (Res. 141-142).

Kalın konsollarla beş bölüme ayrılan payeler (Res. 143), yerden 1.60 m. ye kadar siyah mermerle kaplanmaktadır. Bunun üzerindeki çini bezeme, 1.50x1 m. ölçülerindeki panolardan meydana gelmektedir. Sır altı tekniğindeki İznik çinilerinden meydana gelen panolar, dıştan siyah bir çizgi ile çerçevelenmektedir. Bu panolar; kırmızı renkli ince bir çizginin çevrelediği beyaz zeminli daire içinde, ortada kırmızı ve yeşil renkli küçük yaprakların bulunduğu şesberklere ince kıvrık dallarla bağlanan ve ortası kırmızı, yaprakları yeşil papatyalardan oluşan kompozisyonun 20 çini levhada ayrı ayrı tekrarlanmasından oluşmaktadır.

Payelerden merkezi kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerin içlerine, üste doğru kademelenerek yükselen dilimli kemerlerin sınırladığı mavi zeminli yüzeylerde beyaz renkli sülüs karakterli ayet kitabesi yer almaktadır.⁶⁰ Bunun çevresinde üçer selvi motifi ile köşelerde din büyüklerinin isimlerine yer verilmiştir.

Pendantiflerden sonra, ihlas suresi ile "El-Ğaniyya'l-lâh"⁶¹ ibarelerinin dizildiği palmet firizi gelmektedir. Bunun üzerinde altlı üstlü yerleştirilen çiçek dizilerinden oluşan kuşak ve yuvarlak kemerli sekiz pencerenin açıldığı dairevi kubbe kasnağı yer almaktadır.

Caminin kible duvarının ortasındaki mermer mihrab, 3.35 m. yüksekliktedir. İki yanda meandır başlıklı sütunceler üzerinde yükselen atnalı kemerli mihrab, dıştan kalın siyah çizgilerle çerçevelenmiştir (Res. 144).

İki renkli taşla yapılan atnalı kemer dıştan, ilki siyah-beyaz taşlarla oluşturulmuş diğeri düz iki silme ile çevrenmektedir. Düz silmeler iki yanda ve üstte, içinde yıldız motifleri bulunan düğümler oluşturmaktadır. Siyah konturla sınırlandırılan kemer alınlıklarının üst köşelerine sekiz kollu yıldız motifinin işlendiği geometrik bezemeli kare panolar yerleştirilmiştir.

Atnalı kemerin çevrelediği, kolları uzun altıgenlerin arasındaki palmet ve stilize çiçek motifleri ile süslenen alçı kavsaranın altındaki kısım, üstleri atnalı kemerli yedi mermer pano ile teşkil edilmiştir.

Mihrabın sağında yer alan 4.90 m. uzunluğundaki minber mermerdendir (Res. 145). Meandır başlıklara sahip sütunlar üzerinde yükselen yuvarlak kemerli kapının kemer alınlıkları, koyu yeşil zemine sarı renklerle işlenmiş kıvrık dallarla süslenmiştir. Yenilenen ahşap korkuluklarının alt bölümünde, siyah mermer yüzeyler arasına

⁶⁰ Kur'an: 31/33.

geometrik bezemelerle doldurulmuş kare panolar yer almaktadır. Orta kolları uzun altıgenlerle oluşturulmuş büyük bir üçgen motifinin bulunduğu yan aynalıkların alt bölümünde yuvarlak kemerli süpürgelik bulunmaktadır. Kemer alınlıkları -minberin kapısında olduğu gibi-, koyu yeşil bir zemine sarı renkli stilize palmet, rumi ve kıvrık dallarla tezyin edilmiştir.

Kuzeybatı payenin yanında bulunan müezzin mahfili, pembe renkli dört sütun arasında ahşaptan üçer atnalı kemerli alt bölüm ile merdivenle çıkılan parmaklıklı bir üst bölümden meydana gelmektedir (Res. 146). Ahşap üzerine yapılan kalem işi bezemeler onarımlar sırasında yapılmıştır.

Müezzin mahfilinin önündeki tilâvet kürsüsü de tamir edilmiştir. Kitap konan öndeki kürsü ile oturmaya yarayan bir bölümden oluşmaktadır.

d) Minare:

Avlunun doğu duvarına bitişik olan minare, burada daha önceden var olan mescide aittir.⁶²

2.50 m. genişliğinde düz kare bir blok halinde, caminin yarım kubbeleri seviyesine kadar yükselen minareye, revaklara açılan düz atkılı bir kapı ile girilmektedir. Dört yöne, yuvarlak kemerli ikiz pencerelerle açılan balkon şeklindeki şerefesi, üstten taşıntı yapan küçük üçgenlerle son bulmaktadır. Bunun üzerindeki kısa tutulan petek bölümünün ardından prizmatik külah gelmektedir (Res. 147).

⁶¹ Türkçe Anlamı. "Allah zengindir."

⁶² Binous, a.g.e., s.110.

e) Diğer Yapılar:

Avlunun kuzey köşesinde yer alan imam evine, Karmatu sokağı ve cami avlusuna açılan merdivenli iki kapı ile girilmektedir. Bir kapı ile harime bağlanan dikdörtgen planlı bu mekân, ortada haçvâri iki ayak üzerinde yükselen altı çapraz tonozla örtülmektedir.

KATALOG NO : 5.2.15.
 YAPININ ADI : **BARDO SARAY CAMİİ**
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Bardo
 RESİM : 148 -155
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 16.01.1996

TARİHÇESİ:

Hüseyin Bin Ali Paşa⁶³ 1117-1153 (1705-1740) tarafından inşa ettirilen camiye, Muhammed Sadık Paşa⁶⁴ 1276-1299 (1859-1882) yılında genişletmiştir.⁶⁵

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Geniş bir avlu içinde saray yapılarının kuzeyinde yer alan camiye, beş kapıdan girilmektedir. İlk yapı; harim ile bunun önündeki revaklı avlu ve batı köşedeki bir minareden meydana gelmektedir. Daha sonra harimin doğusuna uzunca bir ibadet mekânı ile, batıya önünde üzeri açık küçük bir avlu bulunan son cemaat yeri eklenmiştir. Beyaza boyanan yüksek duvarları ve batı cephesinde yükselen kare

⁶³ Bkz. Katalog No: 5.1.2.

⁶⁴ Mehmed Sadık Paşa 1859 yılında başa geçti. Bu dönemde Fransa'nın Tunus üzerinde etkisi günden güne yoğunlaştı. Buna karşılık Mehmed Sadık Paşa, Tunus'lu Hayrettin Paşa aracılığı ile Osmanlı Devletinin desteğini almaya çalıştı. 1871 yılında Bardo Sarayı'nda okunan bir ferman ile Tunus, -Mehmed Sadık Paşa'nın yönetiminde kalmak üzere- doğrudan Osmanlı Devletine bağlandı. Bunun üzerine telaşlanan Fransızlar, 1881 yılında Tunus'u işgal etti. Bir yıl sonra Mehmed Sadık Paşa öldü. İltar, a.g.e., s.171-172; Uzunçarşılı, a.g.e., s.560.

⁶⁵ Zbiss, a.g.e., (1955), s.11.

minaresi ile saray yapıları arasında ilk bakışta ayırtedilebilen camii, günümüzde bakımlı durumdadır.

b) Dış Cepheler:

Caminin saray yapılarına bakan batı cephesi, minare ve bunun yanındaki çini süslemeli kapısı ile daha dikkat çekicidir (Res. 148). Atnalı kemerli açıklıklı mermer kapıyı üç yönden çevreleyen çini bezeme duvarın üst bölümüne kadar devam ederek çatıya ulaşmaktadır. Genellikle sarı, koyu yeşil ve beyaz renklerin hakim olduğu geometrik kompozisyonlardan meydana gelen süsleme, XVIII.yüzyılda Tunus'ta benzerlerini sıkça gördüğümüz çini bezemeler ile aynı üslup özelliklerini taşımaktadır.

Yapının tüm duvarlarını, çatı seviyesinde iki sıra çini dolanmaktadır. Caminin batı cephesinde, üzeri beşik tonozlarla örtülü mihrab duvarına dik altı neften meydana gelen son cemaat yeri, yuvarlak kemerlerle dışa açılmaktadır (Res. 149). Bunun güney duvarında yuvarlak kemerli sade bir niş bulunmaktadır.

Caminin düz atkılı mermer söveli kapı ve pencerelerinin yer aldığı diğer cepheleri, beyaza boyanan sade duvarlardan meydana gelmektedir.

c) Avlu:

Batı cephedeki kapıdan girilen, üzeri beşik tonoz örtülü ince uzun holden bir kapı ile revaklı avluya geçilmektedir. 17.80x12 m. ölçülerindeki avlu, kare kaideler üzerinde 2.60 m. yükseklikteki sütunları birbirine bağlayan on dört yuvarlak kemerle oluşturulan revakla dört yönden çevrelenmektedir (Res. 150). Asma yaprağı ve üzüm salkımlarının işlendiği ortadaki geniş yüzeyin üzerinde yumurta ve inci dizilerinden meydana gelen sütun başlıkları Avrupa etkisini açıkça ortaya koymaktadır (Res. 151).

Avludan harime geçilen kapılardan ortadaki, kaliteli bir mermer işçiliği göstermektedir. Kapının yan bordürlerinde gri ve siyah zemine işlenen, altta iki volütün üzerinde kenarları çiçekli uzun yapraklar, ortadaki güllerin çevresinde çiçek açmış papatyalar ile gülçelerin dışa taşıntılı tarzda ele alındığı görülmektedir. Bunun üzerindeki, kapı yuvarlak kemerinin içinde, stilize dört yapraklı çiçeklerin bulunduğu siyah zeminli küçük dikdörtgenler yer almaktadır. Kemerin üzerinde yanlardaki volütlerin üzerinde dışa taşıntılı tarzda verilmiş büyük bir kenger yaprağı bulunmaktadır. Kapının üst bölümünün yanlarında ise, uçları volütle sonlanan karşılıklı ikişer rumi motifine yer verilmektedir. Yanlardan ve üstten taşıntılı silmelerle çevrelenen kapının genelinde barok özellikler ağır basmaktadır.

d) Harim:

Doğu cephesinden ve revaklı avludan altı kapı ile girilen harim, caminin ilk yapımından olan, sonradan buna eklenen iki bölümden meydana gelmektedir.

I.Bölüm:

Avludan üç kapı ile girilen 18.90x17 m. ölçülerindeki iç mekân, yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanan yirmi beş sütunla, mihraba dik altı neften meydana gelmektedir. Harim, batı cephesine ve revaklı avluya açılan pencerelerden ışık almaktadır. Bu bölümdeki mermer sütunlar kompozit ve, -revaklı avluda görüldüğü gibi- asma yaprağı ile üzüm salkımı motiflerinin yer aldığı başlıklara sahiptir.

Mihrab nişi, revaklı avluya açılan ortadaki kapının ekseninde yer almaktadır. Sütunlar üzerinde yükselen siyah-beyaz renkli taşlardan meydana gelen atnalı kemerli mihrab, 1.50 m. genişliğe ve 1.10 m. derinliğe sahiptir. "El-ğaniyya'l-lah" ibarelerinden

oluşan yazı kuşağı ile çevrelenen kavsara, orta kolları uzun altıgenlerin arasında beş kollu yıldızlardan meydana gelen alçı bezeme ile doldurulmuştur.

II.Bölüm:

Muhammed Sadık Bey tarafından yapılan genişletmede, ilk bölümün solundaki iki nef tekrar düzenlenmiş ve bunun doğusuna, 9.40x45 m.ölçülerinde kuzeye doğru uzanan bir mekân eklenmiştir. Bu mekân, üzeri beşik tonozlarla örtülü mihraba dik üç neften meydana gelmiştir (Res. 152). Caminin ilk yapımından olan ve genişletmeler sırasında yenilenen iki neften sağdakine bir mihrab nişi daha açılmış, bu bölümün üzeri 2.90 m. çapında küçük bir kubbe ile örtülmüştür.

Doğudan iki kapı ile girilen ek bölümün giriş kapılarının arasına ve kible duvarına açılan basık kemerli geniş pencereler açılmıştır. 2.60 m. yükseklikteki sütunlar, alttan ve üstten ikişer silme ile çevrelenen düz başlıklara sahiptir.

Bu kısmın mihrabı, siyah-beyaz mermer taşlarla bölümlenen alt kısmı ve boş bırakılan kemer alınlıkları dışında diğerinin aynıdır (Res. 153).

İki mihrabın arasındaki nef içine yerleştirilen minberin külahı, korkulukları ve bordo renkli iki sütunun taşıdığı kapısının yuvarlak kemeri ahşap; diğer yerleri mermerdendir (Res. 154). Düz aynalıkların altında biri büyük iki atnalı kemerli süpürgeliği bulunmaktadır.

Minberin yer aldığı nefin giriş kapısına yakın tarafına yerleştirilen ahşap müezzin mahfili, dört yönden sepet kulpu kemerler üzerinde yükselmektedir (Res. 155). Bunun önündeki iki bölümlü tilâvet kürsüsü de ahşaptandır. Farklı genişlikteki dikdörtgen panolardan oluşan düz yüzeyler, beyaz metalden gülçe motifleri ile süslenmiştir.

e) Minare:

Caminin batı cephesinin ortasında yükselen kare minareye, revaklı avluya açılan düz atkılı bir kapıdan girilmektedir. Düz bir silme ile iki bölüme ayrılan gövdenin beyaz cepheli yüzeyleri yeşile boyanarak çerçevenmiştir. Bunun üzerinde ikiz kemerli dört pencereden meydana gelen şerefe ve kısa tutulan petek bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.2.16.
 YAPININ ADI : HANEFİ CAMİİ
 BULUNDUĞU YER : Testûr / Kurtuba Sokağı
 RESİM : 156 - 160
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 17.01.1996

TARİHÇESİ:

1757 yılında Abdülatif Sahali tarafından yaptırılan Hanefi Camii, 1968 yılında tamir edilmiştir.⁶⁶ Bazı kaynaklarda Abdülatif Camii olarak da geçen⁶⁷ cami günümüzde bakımlı durumdadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Doğudaki Kurtuba sokağına açılan düz atkılı bir kapı ile girilen cami kuzey, güney ve batı yönlerden başka yapılarla çevrelenmektedir. Zemin kesme taş döşeli 16.50x7.60 m. ölçülerindeki avlu batıya doğru uzatılmıştır. Kuzey cephesi dışında, üzeri düz örtülü U şeklinde bir revak ile çevrelenen avlunun kuzeydoğu köşesinde minare bulunmaktadır (Res. 156). Harim ve revakların üzeri kiremit çatılıdır.

⁶⁶ Kitabesi olmayan Hanefi Camii hakkında kaynaklarda yeterince bilgi bulunmamaktadır. Son onarımdan sonra giriş kapısının yanına yerleştirilen tanıtım yazısından caminin tarihi ve banisinin adını öğrenmekteyiz.

⁶⁷ Marçais, a.g.e., 1942, s.157.

b) Son Cemaat Yeri:

Avlunun güneyinde yer alan son cemaat yeri revakı, altı sütunu birbirine bağlayan yedi yuvarlak kemerden meydana gelmektedir (Res. 157). 175 m. genişliğindeki son cemaat yerinin üzeri düz örtülüdür. Buradan açılan düz atkılı üç kapı ile harime girilmiştir. Diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulan ortadaki kapının sağında atnalı kemerli mihrabiye yer almaktadır.

c) Dış Cepheler:

Caminin sokağa bakan doğu cephesinde düz atkılı dört pencere ile iki kapı açıklığı bulunmaktadır. Avluya geçit veren düz atkılı kapı açıklığı üstten yuvarlak kemerle çevrelenmektedir. Bunun hemen yanındaki son cemaat yerine açılan diğer kapı ise düz silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Bu cephedeki pencerelerin üstleri dikine yerleştirilmiş tuğlalardan meydana gelen basık kemerli düz alınlık şeklindedir.

Doğu cephe, pencerelerin altında taş, bunun üzerinde testere dişli saçak kornişine kadar tuğla malzeme ile örülmüş duvarlardan meydana gelmektedir.

Yapının diğer cepheleri başka yapılarla çevrelediğinden değerlendirmeye alınmamıştır.

d) Harim:

Son cemaat yerinden üç kapı ile girilen harim, 10.30x10.10 m. boyutlarında kareye yakın bir mekândan ibarettir. Ortadaki dört tanesi serbest, diğerleri duvara bağlı on altı sütun ile üzeri dokuz çapraz tonozla örtülen çok destekli plan şemasına sahip harim, doğu ve batı cephelere açılan yedi pencereden ışık almaktadır (Res. 158-159).

30 cm. kalınlığında ve 2.75 m. uzunluğundaki taş sütunlar altlıksız olarak yere oturmaktadır. Sütunların üzerinde meandırlı sütun başlıkları ile fazla yüksek olmayan tablalar bulunmaktadır.

Üst örtüsü ve duvarları beyaza boyanan harim süslemesizdir.

Kıble duvarının tam ortasında yer alan mihrab, sütunceler üzerinde yükselen atnalı kemerli sade bir niş şeklindedir. Duvara 1.30 m. girinti yapan mihrabın istiridye yivli kavsarasının altında, dilimli kaş kemerli yüzeyler yer almaktadır.

Zağvan Hanefi Camii minberi gibi, mihrabın yanındaki niş içine girip-çıkabilecek şekilde düzenlenmiş olan minber, tamamen yenilenmiştir.

Girişin sağındaki sütuna yaslanan ve herhangi bir özelliği bulunmayan Tilâvet Kürsüsü diğer örneklerde olduğu gibi, kürsü ile oturma ile iki bölümden meydana gelmektedir.

e) Minare:

Avlunun güneybatı köşesinde yer alan minare, 2.95x2.95 m. ölçülerinde kare bir blok halinde yükselmektedir. Düzensiz iri taşlarla örülmüş 2.40 m. yükseklikteki kaide kısmından, düz iki silme ile gövdeye geçilmektedir. Silmelerle birbirinden ayrılan iki bütün halinde düzenlenen gövdede, alttaki birinci bölüm, düz tuğla duvar örgüsü şeklinde düzenlenmiş olup çatı seviyesine kadar yükselmektedir. Düz iki silme arasında sarı, yeşil ve mavi renklerin hakim olduğu geometrik desenli çini bordür ile, küçük ölçülerde kare şeklinde kesilen tuğlaların oluşturduğu eşkenar dörtgenlerle süslenen ikinci bölüme geçilmektedir (Res. 160).

Yine aynı özellikleri taşıyan bordürden sonra, düz tuğla duvar örgülü şerefe gelmektedir. Dört cephesinde de, ikiz pencerelerin bulunduğu şerefeden sonra, daha kısa tutulan yine aynı tuğla örgüsüne sahip son bölüm yer almaktadır.

Bunun üzerinde silindir şeklindeki kısa petek bölümünün ardından dairevi bir külahla minare son bulmaktadır.

KATALOG NO : 5.2.17.
 YAPININ ADI : HACI MUSTAFA HAMZA CAMİİ
 BULUNDUĞU YER : Mehdiye / Ali Paşa Sokağı
 RESİM : 161 - 168
 ÇİZİM : 29
 İNCELEME TARİHİ : 30.12.1995

TARİHÇESİ:

Hacı Mustafa Hamza⁶⁸ tarafından 1192 (1778) yılında yaptırılmıştır.⁶⁹ Cami 1914 yılında onarım görmüştür. Minare, şerefe altındaki kısa yazıtına göre 1940 yılında tamir edilmiştir. Yapı bakımlı durumdadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Camiye, kuzey cepheden dört, batı cepheden bir kapı ile girilmektedir (Res. 161). Yüksek bir duvarla çevrelenen dar avluda minare, cami görevlilerine ayrılmış hücreler ile tuvalet ve abdest alma yerleri bulunmaktadır.

⁶⁸ Günümüzde de mevcudiyetini sürdüren Mehdiye'deki zengin Türk sülalelerinden Hamza ailesine mensup Hacı Mustafa Hamza hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

⁶⁹ Zbiss, a.g.e., (1955), s.12; S. Santelli, inşa tarihini 1772 olarak vermektedir. Medinas, Tunus, (1992), 80.

b) Dış Cepheler:

Avlunun Ali Paşa sokağına bakan kuzey duvarı düz atkı taşlı dört kapı ve atnalı kemerli bir çeşme nişi ile hareketlendirilmiştir (Res. 162). Bunlar ile, avluya batıdan girişi sağlayan diğer kapıda görülen çini bezeme tamamen yenilenmiştir. Beyaza boyanan avlu duvarları üstten kalın bir silme ve küçük merdivensi çıkmalarla son bulmaktadır.

Caminin kuzey duvarında, harime geçilen düz atkılı dört kapı ile altta iki küçük, üstte dört büyük pencere yer almaktadır. Alt pencereler ve kapılardan ikisinin üzeri yuvarlak kemerli alınlıklar şeklindedir (Res. 163). Caminin doğu ve güney duvarları, başka yapılarla birleşiktir. Dar sokağa bakan batı cephe ise, duvarlara açılan altı üstlü düz pencerelerle teşkil edilmiştir.

c) Avlu:

Harimi kuzey ve doğudan saran L şeklindeki avlunun kuzey cephesinin sağ tarafında sekizgen minare yer almaktadır. Avlunun diğerine göre daha geniş tutulan doğu kolunun camiye bakan yönünde son cemaat yeri ile, güney duvarının ortasında mihrab nişi ve cami görevlilerine ayrılmış hücreye geçit veren düz atkı taşlı bir kapı bulunmaktadır. Yine avluya açılan bir kapıdan girilen abdest alma yerleri ve tuvaletleri kuzeye yerleştirilmiştir.

Caminin doğu cephesinde yer alan son cemaat yeri 25 cm. kalınlığında dört sütuna dayanan atnalı kemerli beş gözlü revak şeklindedir (Res. 164). Harime açılan düz atkı taşlı iki kapı ile pencere nişlerinin açıldığı duvarlar düz beyaza boyanmıştır. Son cemaat yerinin üzeri düz örtülü olup kuzeyinde dış sokağa, güneyinde imam odasına geçit veren iki kapı bulunmaktadır.

d) Harim:

Son cemaat yerinde iki, kuzeyden dört düz atkılı kapıdan girilen harim, 16.10x13.80 m. boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Beş sıra halinde düzenlenen sütunlarla çok destekli plana (Çiz. 29) sahip harim, sütunları ve duvardan taşıntı yapan payeleri birbirine bağlayan atnalı kemerlerin üzerinde çapraz tonozlarla örtülmüştür (Res. 165). Orta bölümden duvar payeleri ile ayrılan sağdaki kadınlar bölümü düz örtülüdür.

Güney duvarda mihrabın iki yanında kitaplık nişleri ile köşelerde, cuma hutbesinden önce imamın hazırlandığı ve camiye ait malzemelerin bulunduğu küçük hücrelere geçit veren kapılar yer almaktadır. Bu duvardaki mihrab ve dolap nişleri ile kapıların dışındaki yüzeyler yerden 3.10 m. yüksekliğe kadar çini, buradan tavana kadar alçı panolarla kaplıdır.

Çini bezemede üç farklı kompozisyonun kullanıldığı görülmektedir. Zeminden 1.65 m. kadar yüzeyi kaplayan birinci kompozisyon; matlaşmış beyaz bir zemine yeşil renkli dörtgenlerle bağlanmış, birbiri içine geçen dairelerin çevresinde sekiz küçük yaprağın bulunduğu stilize çiçeklerden meydana gelmektedir. Bunların çevresinde yine birbiri ardınca devam eden hançer yaprakları ve mavi rengin kullanıldığı iri stilize çiçekler yer almaktadır. Duvarların üst bölümünde rastlanılan çiniler; atnalı kemerler içinde vazodan çıkan, stilize edilmiş sivri uçlu kıvrık dallar ve çeşitli bitkisel motiflerle meydana getirilmiştir. Bununla birlikte yine atnalı kemerler içinde, çevresinde dört minarenin bulunduğu soğan biçiminde kubbeli cami tasvirlerine de rastlanmaktadır. Kalite ve desen zenginliği açısından Tunus'taki yapılarda gördüklerimizle eşdeğer olan bu çinilerin renkleri matlaşmış ve sırları yer yer dökülmüştür.

Çini bezemenin üzerindeki kemerin içini dolduran alçı panolarda; yan yana yerleştirilerek tüm yüzeyi kaplayan stilize iri palmetler içinde çok ince kıvrık dallar, rumi ve lotuslardan meydana gelen bir bezeme görülmektedir.

Mihrabı, caminin ana ekseninden sola kaydırılmıştır. İki yandaki sütunceler üzerindeki atnalı kemer yivlidir (Res. 166). Kemer dıştan çevreleyen silme iki yanda ve üstte üç düğüm yapmaktadır. Kemer alınlıkları, birinci kompozisyonda anlatmış olduğumuz çinilerle kaplanmıştır.

Mihrabın sağındaki taş malzeme ile yapılmış minber günümüze orijinal şekli ile ulaşmıştır. Minberin kapısının iki sütun üzerinde yükselen atnalı kemerli çiçek motifleri ile bezenmiştir. Yan aynalıklar farklı boyutlarda panolar halinde düzenlenmiş olup kırmızı, mavi ve sarı renklerle boyanmıştır. Altta sade atnalı kemerli süpügelik bulunmaktadır (Res. 167).

Cami içindeki iki sütun arasına yerleştirilen Tilâvet Kürsüsü ahşaptandır. Kur'an okuyan kişinin oturduğu birinci kısmın önünde kitap koymaya yarayan diğer kısım yer almaktadır. Kitabın konduğu kürsünün üstünde, açık yeşil zemine pembe, mavi ve koyu kahverengi renklerle bir sepet içinden çıkan iki gül ve yaprak motifleri işlenmiştir. Bunun altındaki ince bir bordür içinde "Besmele" ve "Fetih" suresinin ilk ayetleri yazılmıştır.

e) Minare:

Kuzey avlu duvarına bitleştirilen sekizgen minare, dış sokağa ve avlu içine taşıntı yapmaktadır. Kare kaide üzerinde yükselen sekizgen gövdeli minareye, avluya açılan bir kapıdan girilmektedir. Gövde fazla derin olmayan atnalı kemerlerle iki bölüme ayrılmıştır. Balkon şeklindeki uzun şeref, yine atnalı kemerli pencerelerle teşkil edilmiştir (Res. 168).

f) Diğer Yapılar:

Son cemaat yerinin bulunduğu doğu avlunun güneyinde, imamın kalması için düzenlenmiş hücreler bulunmaktadır. Yine, kuzeyden bir kapı ile bu avluya açılan üzeri düz örtülü abdest alma yeri ve bunun önünde yer alan, ortadan bir kemerle ayrılan iki çapraz tonozla örtülü tuvalet hücresi bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.2.18.
 YAPININ ADI : DALIOĞLU MESCİDİ
 BULUNDUĞU YER : Mehdiye / Mannûba Sokağı
 RESİM : -
 ÇİZİM : 30 - 31
 İNCELEME TARİHİ : 30.12.1995

TARİHÇESİ:

XVIII.yüzyıl sonlarında inşa edilen mescidin⁷⁰ bânisi bilinmemektedir.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Kuzey ve doğu yönlerden başka yapılarla çevrelenen mescid, dar bir avlunun iki kenarına yerleştirilen harim ile tuvalet ve abdest alma yerlerinden oluşmaktadır.

b) Avlu:

Sokağa açılan basık kemerli sade bir kapıdan girilen avlu, ortadan bir kemerle ayrılan iki bölümden oluşur. Sağdaki geniş bölümün güney kenarında merdivenlerle güneş saatine ulaşılır. Bunun batı kenarında harim yer alır. Giriş kapısının önündeki kısmın doğu kenarında ise tuvaletler bulunmaktadır.

⁷⁰ Santelli, a.g.e., s.83.

c) Harim:

Yamuk planlı harim, ortada iki sütuna yaslanan kuzey-güney yönündeki yuvarlak kemerlerle mihraba dik üç nefe ayrılmıştır (Çiz. 30-31). Neflerin üzeri düz örtülüdür. İç mekân, kible duvarının üst bölümüne ve avluya bakan doğu duvarına açılan düz atkılı pencerelerden ışık almaktadır.

Mihrabın sol tarafında, ortasında atnalı kemerli kapı bulunan ahşap bir bölme ile ayrılan kısım, imamın namazdan önce hazırlandığı ve mescide ait malzemelerin bulunduğu mekândır. İç mekânda süslemeye rastlanmamaktadır.

Kible duvarının ortasında yer alan mihrab, atnalı kemerlidir. İstiridye yivli kavsaraya sahip mihrab düzgün kesme taş işçiliğinin eseridir.

KATALOG NO : 5.2.19.
 YAPININ ADI : **HAMMUDA PAŞA MESCİDİ**
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Kasba Sokağı
 RESİM : 169 - 170
 ÇİZİM : 32 - 33
 İNCELEME TARİHİ : 23.11.1995

TARİHÇESİ:

Hammuda Paşa⁷¹ tarafından 1220 (1805) yılında yaptırılmıştır.⁷² Yapıda kitabeye rastlanmamıştır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Kasba sokağına açılan bir kapıdan girilen mescid doğu, batı ve güney yönlerden başka yapılarla kuşatılmıştır. Düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilen yapı, dar bir avlunun önündeki küçük bir mekândan ibarettir (Çiz. 32).

⁷¹ 1781 yılında Tunus Beyi olan Hammuda Paşa, ilk yıllarında Ali ve Mehmed Beylerin isyanı ile uğraştı. Bu isyan bastırıldıktan sonra Venedik ve Trablusgarp Beylerbeyliği ile mücadelelere girişti. Bunları başarı ile atlatan Hammuda Paşa, ülkede sükuneti sağladı. Tunus üzerindeki Cezayir baskısını kaldırmak için bazı tedbirler aldı. Bunun üzerine 1806 yılında Cezayirliler ile Tunus arasında çıkan savaş, Tunus'un zaferi ile sonuçlandı. Hammuda Paşa 1814 yılında Bardo Sarayı'nda öldü. 33 sene süren beyliği sırasında memlekette huzuru sağlamış ve imar faaliyetlerine büyük önem vermiştir. Özellikle başkentte pek çok askeri tesisler yaptırmıştır. İter, a.g.e., s.160-167; R. El-İmam, Siyâset-ü Hammûda Paşa fî Tûnis, Tunus, (1980), 320.

⁷² Zbiss, a.g.e., (1955), s.13.

b) Dış Cepheler ve Avlu:

Batıdan doğuya doğru alçalan eğimli bir arazi üzerinde kurulan mescidin sokağa bakan kuzey cephesi, beyaza boyanan duvardaki kapı ve pencereleri kuşatan düzgün kesme taş kaplama ile dikkate çekmektedir (Res. 169) (Çiz. 33).

Batıdan doğuya doğru daralan 13.60 m. uzunluğundaki dar avlunun doğu kenarında dikdörtgen bir niş bulunmaktadır.

c) Harim:

Avluya açılan düz atkılı bir kapı ile girilen harim, 13.50x6.60 m. boyutlarındadır. Yuvarlak kemerlerle bağlanan dört sütunla mihrab duvarına paralel iki neften meydana gelen harim, yine avluya açılan iki pencereden ışık almaktadır.

Duvarlar yerden 2.90 m. yüksekliğe kadar çini, bunun üzeri -kuzey duvarı dışında- alçı panolarla kaplıdır.

XIX.yüzyılda Tunus'ta yapılan çinilerin bir bölümü günümüzde yenilenmiştir. Genellikle yeşil zemine sarı, siyah ve beyaz renklerin kullanıldığı, ince çizgilerle çerçevelenen kareler içinde yer alan soyut bitkisel motiflere yer verilen çiniler fazla bir özellik göstermemektedir.

Duvarların üst kısmını kaplayan alçı bezeme, aralarında selvi motifleri bulunan yuvarlak kemerli panolardan meydana gelmektedir. Birbiri içinden geçerek tüm yüzeye dağılan sekiz kollu yıldızlar ile bunların arasında oluşan beş ve altı kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik kompozisyonlar, detayda görülen bazı farklılıklar dışında tüm panolarda tekrar edilmiştir.

Sekizgen altlıklar üzerinde yükselen mermer sütunlar 2.70 m. uzunluğundadır. Köşelerinde ve ortalarında iri taşıntılı sarmalların bulunduğu sütun başlıklarından hemen sonra başlayan kemerler alçı ile kaplıdır.

Giriş ekseninde yer alan mermer mihrab, duvara oyulmuş yedi köşeli bir niş şeklindedir (Res. 170). İki yandaki sütunceler, üzerinde yükselen siyah-beyaz taşlardan atnalı kemer, içinde küçük gül bezeklere yer verilen ince bir silme ile çevrelenmektedir. İstiridye yivli kavsaraya sahip mihrabın kemer alınlıklarının köşelerinde beş kollu yarım yıldızla bitişen kare motifleri yer almaktadır. Mihrabın alt bölümü, farklı renklerdeki mermer panolarla kaplıdır.

KATALOG NO : 5.2.20.
 YAPININ ADI : SAĞİR SAY MESCİDİ
 BULUNDUĞU YER : Testûr / Burgiba Caddesi
 RESİM : 171 - 173
 ÇİZİM : 34
 İNCELEME TARİHİ : 18.01.1996

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre 1227 (1812) yılında inşa edilen mescidin bânisi bilinmemektedir.

KİTABELER:

Son cemaat yerinden harime girişi sağlayan kapının solunda, 30x60 cm. ölçülerindeki mermer levha üzerinde, bozuk nesih karakterli harflerle yazılan on satırlık kitabe (K. 1), 1227 tarihini vermektedir.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 انظر له نورا بدا مشهودا ياولدى من قدغدا مسعودا
 فى ظلمة الاسواق الاخ كأغما نشر الصباح على الظلام بنودا

يارنة الشيطان منه اذ ندا نادى قولى خاسنا مطرودا
وغنيمة السعداء اذ لم يلهمهم شئى فلبوا ركعا و سجودا
قرت به لذوى الديانة اعين و غدا به خراب الشقا مفتودا
لله اسسه الندى هو أمل ان سوف يحور اجره الموعودا
رجحت تجارته فانفق فانبا ليناى فى دار النعيم خلودا
فلمثل هذا يضع تستبق النهى عليه و تنفطر اللثام كيودا
فاقبله من بانيه يارب الورى من لا يخبى الامل مقصودا
فأجب بفضلك الدعوتى اذ قلت فى تاريخه جارى الصغير جودا
سنة ١٢٢٧

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Unzur lehû nûran bedâ meşhûdan yâ veledî min kad ğaden mes'ûden

Fi zulmeti'l-asvâki'l-ahi kemer ennemâ neşara's-sabâhu 'alâ'z-zulâmi bünûden

Yâ rennete's-Şeytâni minhu izi'n-nidâ nâdî kavli hâsien matrûden

Ve ğanimetu's-su'adâi iz lem yülemmehüm şey'un felebev rukk'an ve sücûden

Karrat-bihi li zevi'd-diyâneti a'yunun ve ğadâ-bihi harâbu's-şakâ mef'ûden

Li'llâhi essesehu'n-nedâ huve emelu enne sevfe yuharreru ecruhu'l-mev'ûden

Rabihat ticâretuhu fe-enneka fe-enbee li yenâle fi dâri'n-na'îmi hulûden

Fele mislu hâzâ yede'u testebiku'n-nehye 'aleyhi ve tenfetiru'l-liême kebûden

Fa'kbilhu min bânihi yâ Rabbe'l-verâ men lâ yuhayyibu'l-emelu maksûden

Fe-ecib bi-fadlike'd-da'vetî iz kultu fi târihihi câri's-sağir-i cûden

senete 1227

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Ey oğlum! Ona yarının saadetinden ortaya çıkmış bir nur olarak bak.

Kardeş sokakların karanlığında sanki o karanlıklar üzerine aydınlık yaymaktadır.

Şeytanın kötü sesine karşılık, benim sözüm onu kovucu olur.

Mutlu insanların ganimeti kendilerine bir şey sağlamayınca rükû ve sûcudla karşılık versinler.

Dindar gözler onunla aydınlandı, gönüle dokunmuş olarak güçlüklerin yıkıntısı onunla gitti.

Onu hayır olarak Allah için yaptı ki, o vâdedilmiş sevabı yazılacak olan emelidir.

Ticareti kazançlı oldu, infak etti, cennette devamlı kalacağına haberinin ilettili.

Bunun gibi şeylerle onun üzerine kötülüklerden alıkoymayı ve kötülüklerin yok edilmesini vaz etti.

İstenilen ümitleri boşa çıkarmayan vera sahiplerinin Rabbi: Onu bânisinden kabul et.

Tarih için: "Câri 's-Sağîr-i cûden" dediğim zaman fazlımla duamı kabul et.

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Batıdan İbn-i Hatip sokağı, diğer yönlerden ev ve dükkanlarla çevrelenen mescide, Burgiba caddesine açılan düz atkılı kapının önündeki beşik tonozla örtülü bir hol ile girilmektedir. Batı köşesinde minare ve güneyinde son cemaat yerinin bulunduğu dar avlu ile ibadet mekânından meydana gelmektedir. Yapıda kesme taş ve tuğla malzemenin kullanıldığı görülmektedir (Res. 171).

b) Avlu:

Düzgün bir dikdörtgen plan göstermeyen avlunun harim yönünde, üç taş sütuna yaslanan dört gözlü son cemaat yeri bulunmaktadır (Res. 172). Harime bakan duvarına bir kapı ve iki pencere açılan son cemaat yeri, düz örtülüdür. Avlu ve son cemaat yeri cepheleri beyaza boyanmış olup sadedir.

c) Harim:

Düzgün bir dikdörtgen plan göstermeyen, 8.10, 8.50x5 m. ebatlarındaki iç mekân, ikisi duvara bağlı dört sütunla taşınan atnalı kemerler üzerindeki dört çapraz tonozla örtülmektedir (Çiz. 34).

Güneydoğu köşede küçük bir kapı ile harime açılan mekân depo olarak kullanılmaktadır. Duvarlar sade olup düz beyaza boyanmıştır.

Üst örtüyü taşıyan taş sütunlar, Korint tipi başlıklara sahiptir.

Mihrab giriş ekseninde yer almaktadır (Res. 173). İki sütunce üzerinde yükselen iki renkli taştan atnalı kemer, üstte ve yanlarda üç düğüm yapan sade silmelerle kuşatılmıştır. Yuvarlak niş şeklindeki mihrabın kavsarası ve alt bölümü bezemesizdir.

d) Minare:

Avlunun batı köşesinde, 2.80 m. genişliğindeki kare bir kaide üzerinde yükselen minare tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. İnce silmelerle bölümlenen gövdeden sonra, ikiz kemerli pencerelerle oluşturulan şerefe, kısa tutulan petek ve bunun üzerinde konik külah yer almaktadır (Res. 174).

KATALOG NO : 5.2.21.
 YAPININ ADI : HACI SÜLEYMAN HAMZA CAMİİ
 BULUNDUĞU YER : Mehdiye / Ulu Camii'nin kuzeyinde, Süleyman Hamza Sokağı
 RESİM : 174 - 180
 ÇİZİM : 35
 İNCELEME TARİHİ : 01.01.1996

TARİHÇESİ:

Cami, Tilâvet Kürsüsü üzerindeki kitabesine göre Hacı Süleyman Hamza tarafından 1239 (1824) yılında yaptırılmıştır.⁷² 1241 (1825-1826) yılında avluya eklenen Güneş Saati, Ahmed Bin Kasım Ammâr Es-Sûsî'nin eseridir. 1976 yılında önemli bir onarım geçiren yapı,⁷³ günümüzde bakımlı durumdadır.

KİTABELER:

Tilâvet Kürsüsü üzerindeki 1239 H. tarihli kitabeden (K. 1) başka, Güneş Saati üzerinde 1241 H. tarihli bir kitabe (K. 2) daha bulunmaktadır.

1. Pembe zemine siyah renkli harflerle yazılan tek satırlık kitabe sülüs karakterlidir.

Orijinal Metin:

⁷² Caminin 1830 yılında inşa edildiğini kadeden Santelli, bu konuda herhangi bir delil göstermemektedir. Bkz. Santelli, a.g.e., s.81.

⁷³ Santelli, a.g.e., s.81.

بسم الله الرحمن الرحيم وصلى الله على سيدنا محمد و على اله و صحبه و سلم
اسس هذا المسجد المنعم سليمان ابن المرحوم الحاج سليمان حمزة
واتم تأسيسه في شعبان ١٢٢٩

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm, Ve salla'llâhu 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve 'alâ âlihî ve sahbihî ve sellem. Essese hâze'l-mescidu'l-muna'ami Süleyman ibn'ul-merhûm'ul-Hâc Süleymân Hamza, Veetemme te'sîsihû 2 fi şa'bân 1239.

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Allah'ın salat ve selamı, Hz. Muhammed'e, âline ve arkadaşlarına olsun. Bu sağlam mescidi merhum Hacı Süleyman Hamza oğlu Süleyman tesis etti ve yapıyı 1239 yılının Şaban ayının ikisinde tamamladı (1824).

2. Güneş Saati'nin altında bulunan bozuk nesih harflerle yazılan kitabe iki satırdır.

Orijinal Metin:

١٢٤١ سنة من عمل الفقير الى ربه الخليم الغفار عبده احمد قاسم
عمار السوسى غفرا الله له و للمسلمين كل الانوار.

Transkripsiyon:

1241 Sene - Min 'ameli'l-fakîri ilâ Rabbihi'l-Halimu'l Ğaffâru 'abduhu Ahmed
Kasım 'Ammar Es-Sûsî ,ğaffarâllâhu lehû veli'l-müslimîne külli'l-envâri

Türkçe Anlamı:

Halim ve Bağışlayıcı olan Allah'ın fakir kulu Sus'lu Kasım Ammar oğlu
Ahmed yaptı,
Allah onu ve tüm nurlu Müslümanları affetsin.

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Camiye, avlunun doğu cephesindeki atnalı kemerli bir kapıdan girilmektedir. Düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilen cami, sokak seviyesinden yükseltilen bir alan üzerinde yer almaktadır.

b) Avlu:

L biçimindeki dar avlunun, yüksek tutulan güney duvarı yıkılarak yeniden yapılmıştır (Res. 174). Bunun ilk durumunu gösteren Santelli'nin verdiği plana göre avlu duvarına açılan dört pencere ve kapı bugün tamamen kapatılmıştır. Bu cephedeki avluya geçit veren tek kapı, düzgün bir kesme taş işçiliği göstermekte olup üstten taşınılıdır. İki yandaki kaytan silmeli sütunceler üzerinde yükselen atnalı kemeri, üstte ve yanlarda düğüm yapan silmelerle çevrelenmiştir. Kapının üstünde ve kemer alınlıklarında stilize yaprak motiflerine yer verilmiştir.

Caminin avluya bakan doğu duvarındaki kapı ve pencereler açık kahverengi taş malzeme ile cephe içinde belirtilmiştir (Res. 175), güneydeki açıklıklar da düz bırakılmıştır.

c) Harim:

İç mekâna doğudan iki, güney ve batıdan birer kapı ile girilmektedir. Ahşap bir kafesle ayrılan kadınlar bölümü dışında harim, 12.20x12.20 m. ölçülerinde kare planlıdır. Camide, birbirlerine atnalı kemerlerle bağlanan 16 sütunun taşıdığı çapraz tonozlarla örtülen harimde çok destekli plan şeması görülmektedir (Çiz. 35).

Dikdörtgen payelerle sınırlandırılan batıdaki kadınlar bölümünün üzeri düz örtülüdür. 4.70x12.20 m. ölçülerindeki bu mekâna tuvaletlerin yakınındaki bir kapıdan girilmektedir.

Kadınlar bölümünün üzerindeki daha geniş olmak üzere on bir pencereden ışık alan iç mekânın aydınlatılması başarılı değildir.

Kare kaideler üzerinde yükselen sütunlar 30 cm. kalınlıkta ve 1.85 m. yükseklikte (Res. 176). Sütun başlıkları, uçları yukarı bakan hilal içinden çıkan iki çizginin köşelerde oluşturduğu sarmallardan ibarettir. Bunun üzerinde 70 cm. uzunluğunda tablası bulunmaktadır.

Tamamen yenilenerek günümüze ulaşan ahşap mahfil ise iç mekânı U şeklinde dolanmaktadır.

Kadınlar bölümü hariç tutulursa mihrabın cami güney duvarının tam ortasında kaldığı görülmektedir (Res. 177). 2.20 m. yükseklikte, 90 cm. derinlikteki mihrabın kavsarası istiridye yivlidir. Sütunceler üzerinde yükselen yivli atnalı kemerini çevreleyen silmeler üstte ve altlarda üç düğüm yapmaktadır. Kemer alınlıkları, Tunus'taki yapılarda bolca örneğini görmüş olduğumuz XIX.yüzyılda imâl edilen kalitesiz çinilerle kaplanmıştır.

Mihrabın sağında yer alan minber cami iç mekânı ile uyumludur. Küçük sütunlarla taşınan yuvarlak kemerli kapısının üzerini ay-yıldız motifi süslemektedir.

Yüksek tutulan dört sütun üzerindeki piramit külâhı, farklı boyutlardaki geometrik panolarla bölümlenen aynalıkları ve atnalı kemerli süpürgeliği ile minber düzgün bir taş işçiliğinin eseridir (Res. 178).

Tilâvet Kürsüsü, yine oturmalık ve bunun önündeki kitap konan kürsü ile birlikte iki bölümden oluşmaktadır (Res. 179). Kürsünün en üstünde, sepet içinden çıkan çeşitli renklerdeki meyveler ve gül demetlerinden oluşan bezemenin gerçekçi bir üslupla işlendiği görülmektedir. Bunun altında tek satır halinde uzanan kitabe kuşağından sonra, dört yöne doğru uzanan kolların ortada kare, yanlarda farklı geometrik formlar meydana getirmesi ile süslenen geniş bir yüzey yer almaktadır.

d) Minare:

Avlunun güneybatı köşesinde yer alan minare, muhtemelen 1976 yılı onarımında bugünkü şeklini almıştır. Yenileme sırasında şerefe yıkılarak minarenin gövdesi önemli oranda yükseltilmiştir (Res. 180).

1.70 m. yüksekliğinde kare kaide üzerinde sekizgen olarak yükselen minarenin, asıl gövde bölümü ortadan geçen bir konsolla ikiye ayrılmıştır. Gövdenin her kenarı altı üstlü, yüzeysel atnalı kemerlerle teşkil edilmiştir. Eski resimlerinden anlaşıldığı kadarıyla çıkıntılı bir konsolla ayrılan şerefe, sekiz sütunce ile taşınan saçağı ile balkon biçimindeydi. Minare en üstte piramit külâhla son buluyordu.

e) Diğer Yapılar:

Avlunun doğusunda düz örtülü dikdörtgen bir hücre ile güneydoğusunda on üç basamaklı merdivenle çıkılan Güneş Saati bulunmaktadır. Caminin kuzeybatı köşesinde de abdest alma yeri ve tuvaletler yer almaktadır.

KATALOG NO : 5.2.22.
YAPININ ADI : TARRAZ MESCİDİ
BULUNDUĞU YER : Tunus / Sidi Bin Arûs Caddesi
RESİM : 181 - 182
ÇİZİM : 36
İNCELEME TARİHİ : 11.12.1995

TARİHÇESİ:

İlk defa Hafsiler tarafından inşa edilen mescid, Mustafa Bey⁷⁴ tarafından 1836 yılında tamamen yenilenmiştir.⁷⁵ Günümüzde sağlam durumdadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Batı cephesinin ortasında yer alan düz atkılı bir kapı ile girilen mescid, diğer yönlerden başka yapılarla çevrilmiştir. Yapının sokağa bakan batı cephesinde giriş kapısı ve yanlardaki pencerelerin bulunduğu alt bölümde kahverengi kesme taş malzeme kullanılmış, üst kısımlar beyaza boyanmıştır (Res. 181).

⁷⁴ Hüseyin Bey'in 1835 yılında ölümünden sonra Mustafa Bey, Osmanlı Devleti tarafından Tunus Beylerbeyliğine getirildi. 1837 yılında ölen Mustafa Bey'in iki buçuk yıl süren kısa dönemi boyunca önemli bir olay vuku bulmadı. İlter, a.g.e., s.169-170.

⁷⁵ Zbiss, a.g.e., (1995), s.13.

b) Harim:

Düzdün bir dikdörtgen plan göstermeyen iç mekân, ortadaki 45 cm. kalınlığındaki sütunu duvarlara bağlayan kemerlerin taşıdığı dört çapraz tonozla örtülmektedir (Çiz. 36).

Düz beyaza boyanan duvarlar herhangi bir özellik göstermemektedir. Yalnız doğu duvara iki niş açılmıştır.

Yuvarlak bir niş şeklinde duvara ayrılmış mihrab, düzdün bir kesme taş işçiliği göstermektedir (Res. 182). Sütunceler üzerinde yükselen bir atnalı kemere sahip mihrab süslemesizdir.

KATALOG NO : 5.2.23.
 YAPININ ADI : KATİP ALİ CAMİİ
 BULUNDUĞU YER : Cerbe / Mahbûbin Mahallesi
 RESİM : 183 - 188
 ÇİZİM : 37
 İNCELEME TARİHİ : 23.12.1995

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre, Kâtipler sülalesinden⁷⁶ Hamdan oğlu Ali tarafından 1310 (1894-1895) yılında inşa ettirilmiştir.

KİTABELER:

Cami giriş kapısı üzerinde, 1310 H. tarihli bir kitabe (K. 1) bulunmaktadır.

1. Üzeri tamamen boyandığı için bir bölümü okunamayan kitabe rik'a karakterli harflerle yazılmıştır.

Orijinal Metin:

هذا مسجد

.....

بناه على نجل حمدان كاتب

له الجد يرجو الله فضلا مؤبدا

فاجرى له الديان ارا مضاعفا

و اولاه فى الفردوس قصرًا مشيدا

⁷⁶ Bu aile günümüzde de varlığını korumaktadır.

ومذ فاح مسك الختم قلت
مورخا على على العباد خلد مسجدا

من نظم الفقير منيب الهاشمي النابلي عفى عنه سنة ١٣١٠
٢٤٨ ٦٣٤ ١٠٨ ١١٠ ١١٠

Transkripsiyon:

Hâzâ mescidun

.....

Benâhu 'Aliyyun neclu Hamdânin Kâtibun

Lehu'l-ceddu yercû'llâhe fadlen müebbeden

Fe-ecrâ lehu'ddeyânu ecran mudâ'afen

Ve evlâhu fi'l-firdevsi kasran müşeyyeden

Ve müz fâha miskû'l-hatmi kultü

Müverrihan 'Aliyyun 'alâ'l-'ibâdi hallede mesciden

Min nazmi'l-fakîri münibu'l-Hâşimiyyi'n-Nabilî 'a fâ'anhu senete 1310

110, 110, 108, 634, 248

Türkçe Anlamı:

Bu mescid.....

.....

Bu camiyi Katip Hamdan oğlu Ali yaptırmıştır

Onun ataları, Allah'ın ebedi ihsanını ister.

Allah onun ecrini kat kat versin

Ve, son derece sağlam olan Firdevs kasrına (cennetine) koysun

Ve bu camiden misk kokusu yayılır.

Tarih düşüren, "Bu caminin bânisi Ali kulların yücesidir" dedi.

(Bu) şiir, -Allah onu affetsin- Nabel'li Haşimîden'dir yıl 1310 110, 110, 108, 634, 248.⁷⁷

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Dıştan fazla yüksek olmayan duvarla çevrelenen avlunun ortasında bulunan caminin doğusunda, üzeri beşik tonozlu imam evi, kuzeybatı köşesinde üzeri kubbelerle örtülen üç gözlü bir revak bulunmaktadır. Kubbeli iç mekânı ve son cemaat yeri ile dikdörtgen planlı caminin batısında, üzeri kubbe ile örtülü kadınlar bölümü yer almaktadır. Camiye avlunun kuzey duvarları ortasına açılan basit bir kapıdan girilmektedir (Res. 183). Silmelerle çevrelenen düz atkılı kapı ve pencerelerin açıldığı yapının dış cepheri oldukça sadedir (Res. 184). Çok az tamir gören yapı orijinal özelliğini korumaktadır.

b) Son Cemaat Yeri:

Harimin kuzeyinde bulunmaktadır. Farklı kalınlıklara sahip altı sütuna oturan beş gözlü son cemaat yerinin yan bölümleri kubbe, daha geniş tutulan orta kısmı elips biçiminde değişik bir örtü ile kapatılmaktadır (Res. 185). Bunun içi ortası delik küçük daire şeklinde tuğlalarla kaplanmış, kubbelerin içi de düz beyaza boyanmıştır.

⁷⁷ Bu rakamlar kitabede boş kalan son satırı doldurmak amacıyla yazılmış olmalıdır.

Sade bir silme ile çevrelenen atnalı kemerli giriş kapısının üzerinde yapım kitabesi bulunmaktadır. Kemer alınlıkları düşük kaliteli Tunus çinileri ile süslenmiştir.

c) Harim:

9.30x7 m. ölçülerindeki iç mekânın planı, 5.20 m. çapında bir kubbe ile örtülen orta bölümün, daha küçük on bir kubbenin örttüğü U şeklinde bir koridorla sarılmasından meydana gelmektedir (Çiz. 37). Orta kubbe mihrab önünde duvarlara, diğer yönlerde, sekiz sütuna oturmaktadır (Res. 186). Trompla geçilen merkezi kubbe ile, son cemaat yerinden girilen kapının önündeki elips biçimli örtünün iç kısmı, ortası delik küçük tuğlalarla kaplanmıştır (Res. 187).

Yan kısımlar, orta mekâna atnalı kemerlerle açılmaktadır. Bu kubbelerin içi ve duvarlar düz beyaza boyanmıştır.

Harimin güneybatısında yer alan Kadınlar Bölümü'ne dıştan bir kapı ile girilmektedir. Caminin batı cephesinden dışa taşıntı yapan bu kısım, 3.60 m. çapında tromplu bir kubbe ile örtülmektedir.

Giriş ekseninde yer alan mihrab, yanlarda sütunceler üzerinde yükselen basit silmelerle çevrelenmiş atnalı kemerli bir niş şeklindedir. Dıştan silmelerle kuşatılan mihrabın etrafı içi üsluplaştırılmış çiçeklerle dolgulanmış büyük daire motiflerinin yer aldığı çini bezeme ile kaplanmıştır (Res. 188).

Mihrabın sağındaki taş minber, iki sütun üzerindeki atnalı kemerli bir girişi, çini ile kaplanmış yan aynalıkları ve dört sütunceye oturan küçük kubbeli bir külâhı mevcuttur.

KATALOG NO : 5.3.24.
 YAPININ ADI : FETİH MEDRESESİ (ENDÜLÜSİYE MEDRESESİ)
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Rakka Sokağı
 RESİM : 189 - 190
 ÇİZİM : 38 - 39
 İNCELEME TARİHİ : 04.12.1995

TARİHÇESİ:

Dayı Yusuf zamanında, İspanya'dan göç eden Müslümanlar tarafından 1034/1624-25 yılında inşa edilmiştir.⁷⁸ Kurucuları nedeniyle Endülüsiye Medresesi olarak da anılmaktadır.

KİTABELERİ:

Günümüzde onarım halinde olan medresede yapmış olduğumuz incelemelerde, avlu duvarı üzerinde bulunduğu bildirilen kitabeye⁷⁹ rastlanmamıştır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Düzgün plan şeması göstermeyen medrese, doğu kenarında çarpık yerleştirilen mescidin yer aldığı avlunun çevresinde sıralanan talebe hücrelerinden meydana gelmektedir (Çiz. 38). Halen devam eden onarımlarla orijinal yapısını kaybetmek üzere

⁷⁸ Zbiss, a.g.e., (1971), s.55; a.y., a.g.e., (1981), s.32; El-Hoca, a.g.e., s.297.

⁷⁹ Arapça kitabede inşa tarihi ve yapım sırasında çalışan personelin adları bulunmaktaydı. Bkz. Zbiss, a.g.e., (1971), s.53.

olan yapıda, kapı ve pencere sövelerinde kaplama olarak düzgün kesme taş, diğer bölümlerde üzeri sıva ile kapatılan moloz taş malzemenin kullanıldığı görülmektedir.

b) Dış Cepheler:

Doğudan başka yapılarla çevrelenen medrese, düz atkılı pencerelerin açıldığı düz duvarlardan meydana gelmektedir.

Medreseye, güney cephesinin ortasındaki bir kapıdan girilmektedir. İki yanında sütunların bulunduğu kapı, herhangi bir özellik göstermemektedir (Res. 189).

c) Avlu:

Üzeri düz örtülü bir holden geçilen avluda, çarpık yerleştirilen mescid nedeniyle düzgün bir dikdörtgen plan görülmemektedir. Hücrelere açılan kapı ve pencerelerin yer aldığı avlu duvarları, üzeri sıvanmış düz yüzeylerden meydana gelmektedir (Çiz. 39).

d) Mescid:

Avluya açılan -ortadaki daha geniş ve yüksek- iki kapı ile girilen mescid, mihrab duvarına dik üç neften meydana gelmektedir. Ortadakiler serbest, diğerleri duvara bağlı altı sütunu birbirine bağlayan kemerlerle ayrılan nefler tekne tonozla örtülmektedir. Duvara derin oyulmuş yuvarlak niş şeklindeki mihrab atnalı kemerlidir. Moloz taş dolgulu duvarların kaplama taşları sökülmüştür (Res. 190).

e) Hücresler:

Avluya açılan kapılardan girilen hücrelerin üst örtüsünü beşik tonoz oluşturmaktadır. Yapılan onarımlarla orijinalliğini yitiren hücreler, avluya ve sokağa açılan pencerelerden ışık almaktadır.

Medresenin güney köşesinde tuvaletler ve abdest alma yerleri bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.3.25.
 YAPININ ADI : MURADIYE MEDRESEDİ (TEVBE MEDRESESİ)
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Kumaş Çarşısı
 RESİM : 191 - 192
 ÇİZİM : 40 - 41
 İNCELEME TARİHİ : 21.11.1995

TARİHÇESİ:

Tunus'ta çıkan bir isyanda yıkılan bir kışlanın yerine, Murad Bey⁸⁰ tarafından 1084/1673-74 yılında inşa ettirilmiştir.⁸¹ Yapı 1981 yılında önemli bir onarım geçirmiştir.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel

Zeytûne Camii'nin çok yakınında, dört yönden çarşılarla çevrelenen bir alan içinde yer alan iki katlı medrese, dikdörtgen planlı bir avlunun etrafındaki talebe hücreleri ve mescidden meydana gelmektedir (Çiz. 40-41).

Dükkanlarla çevrelendiği için varlığı dıştan anlaşılmayan medresede düzgün kesme taş işçiliği görülmektedir.

⁸⁰ Babası Hammuda Paşa'nın çekilmesi üzerine, yerine Murad Bey geçti. Zamanında önemli bir hadise olmadı. Oğullarını sancaklara tayin eden Murad Bey 1675 yılında öldü. Bir çok hayır eseri bulunmaktadır. Kumaş Çarşısı'ndaki medreseden başka, Mecez El-Bâb'da ve Kayrahan yolunda köprüler, Gabis ve Becâ'da cami yaptırmıştır. Ebi'd-Diyâf, a.g.e., II, s.42-43; Abdulvahhab, a.g.e., s.169.

⁸¹ Ebi'd-Diyâf, a.g.e., II, s.42; Binous, a.g.e., s.92; El-Hoca, a.g.e., s.299.

b) Avlu:

Kumaş Çarşısı'na açılan düz atkılı kapının önündeki hollerden geçilen avlu, 11.75x12.75 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Taş sütunlar üzerinde yükselen atnalı kemerli 16 gözlü revaklar, avluyu dört yandan çevrelemektedir (Res. 191). Revaklar düz örtülüdür. Hücreler avluya düz atkılı kapı ve pencerelerle açılmaktadır.

Avlunun kuzeydoğu köşesindeki bir kapıdan girilen hücrenin içinden merdivenlerle ikinci kata çıkılmaktadır. Köşelerde paye, ortada sütunlar üzerinde yükselen ikinci kat revakları, çatıyı düz bir şekilde taşımaktadır. Bunun üzerinde tek sıra halinde uzanan konsolla çatıya geçilmektedir.

c) Mescid:

Avlunun güneydoğu kenarında yer alan mescid, siyah-beyaz taşlardan atnalı kemerli bir kapı ile girilmektedir. Kapının iki yanında mermer söveli iki pencere yer almaktadır. 8.20x7 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı medrese, birbirlerine kemerlerle bağlanan dört sütun ile çapraz tonozla örtülen dokuz bölümden meydana gelmektedir.

Duvarlar ve üst örtüyü oluşturan tonozlar bezemesizdir. Duvara bir metre kadar girinti yapan mihrab, mermerdendir (Res. 192). Siyah-beyaz taştan atnalı kemeri çevreleyen silmeler yanlarda ve üstte düğümler oluşturmaktadır. Kalın siyah konturlarla çevrelenen kemer alınlıkları boş bırakılmıştır. Alçıdan mihrab kavsarası, kolları üstteki yarım madalyonda birleşen ters üçgenler ve yedi kollu yıldızlarla süslenmektedir.

c) Hücresler:

Avlunun kuzey ve doğu kenarında yer alan alt kattaki dokuz hücre, beşik tonozlarla örtülmektedir. Dolap ve ocak nişi gibi unsurlara rastlanmayan hücrelerden doğudakiler, ara duvarları günümüzde kaldırılarak birleştirilmiştir.

Avluyu dört yönden çevreleyen ikinci kattaki hücreler, diğerleri ile aynı özellikleri göstermektedir. Revaklara açılan düz atkılı kapılardan girilen hücreler, dışa açılan pencerelerden ışık almaktadır.

Medresenin güney köşesinde tuvaletler ve abdest alma yerleri bulunmaktadır.

KATALOG NO	: 5.3.26.
YAPININ ADI	: MURADIYE MEDRESESİ (SİDİ İBRAHİM CEMİNİ : MEDRESESİ)
BULUNDUĞU YER	: Cerbe / Humt Sûk, S. İbrahim Cemini Meydanı
RESİM	: 193 - 199
ÇİZİM	: 42
İNCELEME TARİHİ	24.12.1995

TARİHÇESİ:

Medrese, Murad Bey⁸² tarafından 1085 (1674) yılında yaptırılmıştır.⁸³ Burada müderrislik yapan Sidi İbrahim Cemini⁸⁴ 1134 (1721-1722) yılınca ölünce, medresenin içinde, Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından inşa edilen⁸⁵ türbesine gömülmüştür. Medrese de aynı yıl önemli bir onarım görmüştür.⁸⁶

KİTABELERİ:

Türbenin güney duvarında, mermer üzerine bozuk nesih harflerle yazılmış 1134 H. tarihli bir kitabe (K. 1) bulunmaktadır.

⁸² Bkz. Katalog No: 5.3.25.

⁸³ Ebi'd-Dıyâf, a.g.e., II, s.103; Zbiss, a.g.e., (1995), s.14.

⁸⁴ Sahabeden Mikdad Bin Esved'in soyundan geldiği rivayet edilen S. İbrahim Cemini, 1624-1625 yılında, Cerid civarındaki Cimne'de doğdu. Dokuz sene Mısır'da Hadis öğrenimi gören İbrahim Cemini, Cerbe adasında Gureba Camii civarında yerleşti. Bu yıllarda inşa edilen Muradiye Medresesi'ne müderris olarak atandı. 96 sene yaşayan Sidi İbrahim Cemini, ölümüne kadar burada görev yaptı. Ebi'd-Dıyâf, a.g.e., II, s.103.

⁸⁵ Ebi'd-Dıyâf, a.g.e., II, s.103.

⁸⁶ Zbiss, a.g.e., (1995), s.14.

1. Orijinal Metin:

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ضريح قد حوا علم العلوم الزاخرة
 الجمينى العلم الفريد حاوى المعالى الفخرة
 ثانى الربيعه مضى امسى نزيل الاخرة
 من عام اربعة ايامها متواترا
 بعد الثلاثين خلت مائة والف ظاهرة
 سنة ١١٣٤

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm
 Hazâ darîhun kad havâ 'ilmu'l-'ulûmi'z-zâhira
 El-Cemini'l'alemu'l-ferîdu havî'l-me'âlî'l-fâhira
 Sâni'r-rabiati made emsê nezîlu'l-âhirati
 Min 'âmin erba'atun madat eyyâmuha mütevâtira
 Ba'de's-selâsîne hallet ve elfun zahira

Sene 1134 (1721-22)

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla
 Bu türbe yüksek ilimlerin sancağını barındırmaktadır.
 Cemini, övülecek hasletleri taşıyan biricik alemdir.
 Ahirete göçüşü, Rebî'a'nın ikisinde oldu
 Günleri ardarda gelen dördüncü yılda,

Açıkça geçen bin yüz otuzdan sonra
Yıl 1134 (1721-1722)

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Geniş bir alan içinde yer alan iki katlı medrese, yüksek tutulan beden duvarları ile dıştan kale görünümündedir (Res. 193). Medreseye, güney cephesine açılan dört kapıdan girilmektedir. Büyük bir revaklı avluyu U şeklinde saran talebe hücreleri, batıda mescid, kuzeydoğu köşede türbe, yapının doğusunda geniş bir alanı kaplayan hazire ve fırından meydana gelmektedir (Çiz. 42). Medresenin kuzeyinde, duvarla çevrelenen geniş bir avlunun çevresinde yer alan yapılar, bugün Şehir Koruma Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Günümüzde bazı küçük değişikliklerle ulaşan medresenin mescidi kullanılmakta, talebe hücreleri boş tutulmaktadır.

b) Dış Cepheler:

Düzensiz şekilde yerleştirilen kapı ve pencere nişlerinin açıldığı dış cepheler beyaz sıva ile kaplıdır. Yapının yüksek beden duvarlarının üzerinde, dıştan belli edilen beşik tonozlar ile yüksek bir kasmağa oturan ve yeşil kiremitlerle kaplanan türbenin kubbesi dikkati çekmektedir.

c) Avlu:

Avluya, güney cephesinin ortasında yer alan kapının önündeki beşik tonozlu bir holden girilmektedir. Güneybatısında içe doğru çıkıntı yapacak şekilde yerleştirilen mescidin bulunduğu avlu, iki katlı revaklarla çevrelenmektedir (Res. 194-195). Alt kat revakları sivri kemerlerle bağlanan 23 paye ile 26 gözden meydana gelirken, üst kat revakları 26 payeyi birbirine bağlayan 30 sivri kemerden oluşmaktadır. Revaklar düz örtülüdür (Res. 196). Zemini kesme taşla döşenen avluda, iki küçük su deposu ve bir güneş saati ile mezarlar bulunmaktadır.

d) Mescid:

Dıştan, üzerinde sandukaların bulunduğu seki ile çevrelenen mescid, kible duvarındaki avluya açılan bir kapı ile girilmektedir (Res. 197). Düzgün bir dikdörtgene oturmayan iç mekân, 9x11 m. ölçülerindedir. Yuvarlak kemerlerle bağlanan, altısı serbest diğerleri duvara bitişik 12 paye ile mihraba dik dört neften meydana gelen plana sahiptir. Neflerin üzeri beşik tonozlarla örtülmektedir.

Mescidin kuzey ve güney duvarlarında, yarım payelere yaslanan yuvarlak kemerli üçer niş açılmıştır. İç mekân, doğu ve kuzey duvarlara açılan pencerelerle aydınlatılmıştır.

Kible duvarının sağına kaydırılan mihrab, hafif çarpık yerleştirilmiştir. Yuvarlak kemerli sade bir nişten ibarettir.

e) Dershane ve Talebe Hücreleri:

Medresenin altta 30, üst katında 33 hücre bulunmaktadır. Revaklara açılan düz atkılı kapılardan girilen hücreler, dışa açılan küçük pencerelerden ışık almaktadır.

Ölçüleri 2.80, 3.70x1.70 m. arasında değişen hücreler beşik tonozlarla örtülmektedir. Bunların duvarları tamamen düz beyaza boyanmış olup ocak ve dolap nişi gibi öğelere rastlanmamıştır.

Avlunun güneybatı köşesinde yer alan dershaneye, revaklara ve güney cepheye açılan iki ayrı kapıdan girilmektedir. Doğu-batı yönlerdeki yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanan dört paye ile, üzeri beşik tonozlarla örtülü üç neften meydana gelen plan şeması görülmektedir. Kemerler, doğu ve batı yönlerde duvardan taşıntılı payelere oturmaktadır. Yuvarlak kemerli üç derin nişle teşkil edilen güney duvarına açılan iki pencereden ışık almaktadır. Dershanenin kuzey ve doğu duvarlarında iki dolap nişi bulunmaktadır. Dershanenin alt kattaki kurgusu, üstte de aynen tekrarlanmaktadır.

f) Türbe:

Avlunun güneydoğu köşesinde revaklara açılan bir kapıdan girilen türbe, 9x8.70 m. boyutlarında kareye yakın bir mekân ile buraya açılan küçük bölümlerden oluşmaktadır.

Sidi İbrahim Cemini'nin sandukasının bulunduğu bölüm, ortada dört sütun üzerinde yükselen ve yanlara doğru kemerlerle genişletilen bir kubbe, köşelerde çapraz tonozlarla örtülen yan kısımlardan meydana gelen merkezi plan şemasına sahiptir. Duvarlar bezemesizdir (Res. 198). Geçiş iştiridye yivli tromplarla sağlanan kubbenin içi -bu bölgedeki yapılarda sıkça görülen- tuğladan, ortası delik küçük halklarla bezenmiştir (Res. 199).

Doğu duvarı payandalarla desteklenen türbenin yüksek bir kasnak üzerinde yükselen kubbesi, dıştan balık pulu biçimindeki yeşil kiremitlerle kaplıdır.

Buradan bir kapı ile geçilen kuzeydeki mekânın üst örtüsü, ortadaki serbest yanlardaki duvardan taşıntılı payelere bağlı iki kemerle düz çatılı iki bölüme ayrılmaktadır.

Bundan başka, içinde mezarlar bulunan kuzeydoğu köşedeki uzun bir hol ile güneyde dikdörtgen bir mekân yer almaktadır.

g) Hazire ve Fırın:

Yapının doğusunda yer alan hazire, alçak duvarlarla çevrelenmektedir. Hazireye girişi sağlayan güneydeki kapının sağında, üzeri basık bir kubbe ile bunun yanında beşik tonozlu uzunca bir mekândan oluşan fırın bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.3.27.
 YAPININ ADI : MEHMED BEY MEDRESESİ
 BULUNDUĞU YER : Gabis / Sidi Ebu Lubabe Caddesi
 RESİM : 200 - 206
 ÇİZİM : 43 - 45
 İNCELEME TARİHİ : 25.12.1995

TARİHÇESİ:

Mehmed Bey (1675-1696)⁸⁷ tarafından yaptırılan medrese, Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından tamir ettirildi.⁸⁸

Medrese giriş kapısının önündeki çapraz tonozlu mekânın duvarına yerleştirilen kitabe, H. 40 (660-661) tarihini vermektedir.⁸⁹

Medrese günümüzde El Sanatları Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Geniş bir bahçe içinde yer alan dikdörtgen planlı medrese, revaklı avlu çevresinde talebe hücreleri, mescid, minare ve tuvaletlerden meydana gelmektedir (Çiz. 43-44-45).

⁸⁷ Bkz. Katalog No: 5.1.1.

⁸⁸ Zbiss, a.g.e., (1955), s.14.

⁸⁹ Bu tarih, aynı zamanda medresenin hemen yanında türbesi bulunan Hz. Muhammed'in arkadaşlarından Hz. Ebû Lebâbe'nin ölüm yılıdır.

b) Dış Cepheler:

Kaba yonu duvar örgüsünün görüldüğü dış cepheler oldukça sadedir (Res. 200). Doğu cephesinin güney yönüne kaydırılan atnalı kemerli medrese giriş kapısı, düzgün kesme taş mimarisiyle dikkat çekmektedir (Res. 201). Dıştan, ortadaki dairelere düğümlerle bağlanan kartuşlarla ve bundan sonra yarım dairelerden meydana gelen iki bordürle çevrelenen kapının atnalı kemeri, üstte ve yanlarda düğümler oluşturan sade silmelerle çerçevesizdir.

Düz atkılı üç giriş kapısı ve pencere nişlerinin açıldığı yapının diğer cepheleri de aynı özellikleri göstermektedir (Res. 202). Batı cephesinden taşıntı yapan minare kaidesi, sonradan örülen bir duvarla kapanmıştır (Res. 203).

c) Avlu:

12.80x12.40 m. boyutlarındaki kareye yakın avlu, dört yönden revaklarla çevrelenmektedir (Res. 204). Köşelerde L şeklinde payelere, ortalarda sekiz sütuna yaslanan 12 atnalı kemerden meydana gelen revaklar düz örtülüdür.

Kare altlıklar üzerinde yükselen sütunlar Hafsi sütun başlıklarına sahiptir. Bunun üzerindeki yüksek üzenge tablasından sonra başlayan atnalı kemerlerin aralarında, içinde mühr-ü Süleyman motifinin yer aldığı daireler bulunmaktadır. Hürelere girişi sağlayan kapıların bulunduğu avlu duvarları sadedir (Res. 205).

Medresenin kuzeyinde üç, güneybatısında da küçük ölçülerde bir avlu daha bulunmaktadır. Kuzeydoğu köşedeki avlunun çevresinde tuvaletler ile iki sütun yaslanan üç kemerli abdest alma yerleri yer almaktadır. Batı köşedeki avlunun önündeki merdivenlerden dama çıkılmaktadır.

d) Mescid:

Revaklı avludan ve kuzeyden açılan düz atkılı iki kapı ile girilen mescidde, dört sütun üzerinde yükselen kemerlerle mihrab önü kubbe diğerleri çapraz tonoz örtülü dokuz bölümden meydana gelen plan şeması görülmektedir.

Mihrab, dıştan silmelerle çevrelenen sade bir atnalı kemerden meydana gelmektedir.

Kuzeybatı köşede açılan bir kapı ile minareye çıkılmaktadır. Ayrıca çatı seviyesinde bir kapı ile de girilebilen minare, kare bir blok halinde yükselmektedir (Res. 206). İkiz kemerli pencerelerin açıldığı şerefeden sonra konik bir külah gelmektedir.

e) Hücreler:

Medresenin, revaklı avlu çevresinde 16 ve diğer avluların etrafında beş hücre bulunmaktadır. Üzeri beşik tonozlarla örtülen hücreler, günümüzde ara duvarları kaldırılarak birbiri içinden geçilebilen mekânlar haline getirilmiştir. Avlunun kuzey ve güney kenarında yer alan hücreler 3.80x2.20 m., batı kenarındakiler -giriş holünün yanındaki küçük mekân hariç- 5.50x3, 2.20 m. ölçülerindedir. Diğer hücreler ise boyut olarak birbirinden farklıdır.

KATALOG NO : 5.3.28.
 YAPININ ADI : NAHLÂ MEDRESESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Küttâb Sokağı
 RESİM : 207 - 211
 ÇİZİM : 46
 İNCELEME TARİHİ : 18.11.1995

TARİHÇESİ:

Hüseyin Bin Ali Paşa⁹⁰ tarafından 1126 / 1714 yılında inşa ettirilmiştir.⁹¹
 Günümüzde Din İşleri Bakanlığı tarafından kullanılmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Kuzey köşedeki düz atkılı bir kapı ile girilen (Res. 207) medrese doğudan dükkanlar, kuzeyden Yüncüler Çarşısı, güneyden Bâşiye Medresesi ve batıdan evlerle çevrelenen bir alan içinde yer almaktadır. Düzgün kesme taş mimarisi görülen yapı, revaklı avlunun çevresinde sıralanan hücreler ve mescidden meydana gelmektedir (Çiz. 46).

⁹⁰ Bkz. Katalog No: 5.1.2.

⁹¹ Zbiss, a.g.e., (1955), s.14; El-Hoca, a.g.e., s.306.

b) Avlu:

11.30x10.60 m. boyutlarındaki avlu, köşelerdeki dört paye ve 16 sütunla 12 atnalı kemerden meydana gelen revakla dört yönden çevrelenmektedir (Res. 208). Revaklar düz örtülüdür.

Zemini kesme taşla döşenmiş olan avluda bulunan sütunlar, 40 cm. ölçülerindeki kare altlıklar üzerinde yükselmektedir (Res. 209). Sütun başlıkları, üst köşelerdeki sarmallardan çıkan çizgilerin birleşerek ucu yukarı bakan hilâlin içinden geçmesiyle oluşmaktadır. Başlıkların ortasında gül bezekler, sarmalların altında da üç dilimli yaprak motifleri bulunmaktadır (Res. 210).

c) Mescid:

Avlunun güneydoğu kenarında yer alan mescid, 7.30x4.70 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Avludan üç kapı ile girilen mescidin üst örtüsü, birbirlerine ve duvarlara kemerlerle bağlanan iki sütunla taşınan altı çapraz tonozdan oluşmaktadır.

Mescide girişi sağlayan kapılardan daha geniş ve yüksek tutulan ortadaki, dıştan silme ile çevrelenen siyah-beyaz taştan atnalı kemerlidir. Silmeler kemerin üstünde ve yanlarında düğümler oluşturmaktadır.

Yuvarlak niş şeklinde duvara oyulan mihrab, yine iki renkli taştan bir atnalı kemere sahiptir (Res. 211). Mihrab kavsarası, beş kolu yıldız motiflerinin bulunduğu alçı bezemelerle kaplıdır. Üstteki kemer alınlığında, alçı malzeme ile yapılmış palmetlerden meydana gelen bir kompozisyon yer almaktadır.

Beyaz sıva ile kaplanan duvarlardan, mihrabın iki yanında dolap nişleri bulunmaktadır.

d) Hücreseler:

Revaklı avlunun çevresinde yer alan 16 hücrenin iç ölçüleri farklıdır. Beşik tonozla örtülen talebe hücrelerinden bir bölümü, ara duvarları kaldırılarak birleştirilmiştir. Düz atkı taşlı kapı ve pencereleri revaklı avluya açılan hücrelerden mescidin iki yanında yer alanlara, beşik tonozlu hollerden girilmektedir.

Medresenin kuzeyinde, ortadaki sütuna yaslanan iki kemerli abdest alma yerleri ile üç tuvalet hücresi bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.3.29.
 YAPININ ADI : HÜSEYİNİYE'L-KÜBRA (BÜYÜK HÜSEYİNİYE)
 : MEDRESESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Surdû Sokağı
 RESİM : 212 - 213
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ 24.01.1996

TARİHÇESİ:

Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından XVIII.yy. başlarında inşa ettirilmiştir.⁹²
 Günümüzde özel mülke ait marangoz atölyesi olarak kullanılmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Batı cephesine açılan düz atkılı bir kapı ile girilen medrese, revaklı avlu çevresinde sıralanan hücreler ile mescidden meydana gelmektedir. Yapı içinde bulunduğu bildirilen minare⁹³ bugün mevcut değildir.

b) Dış Cepheler:

Doğu, güney ve güneybatıdan başka yapılarla birleşik olan medresenin kuzey cephesi düz beyaza boyanmış yüksek duvarlardan oluşmaktadır. Üstten basık kemerli

⁹² Zbiss, a.g.e., (1971), s.55-56; a.y., a.g.e., (1980), s.33; Binous, a.g.e., s.74.

⁹³ Zbiss, a.g.e., (1971), s.56; a.y., a.g.e., (1980), s.33.

bir nişle çevrelenen medrese giriş kapısının, çivilerle oluşturulmuş çeşitli geometrik şekiller bulunan ahşap kapı kanatları oldukça yıpranmıştır (Res. 212).

c) Avlu:

Üzeri iki çapraz tonozla örtülen, 9x2.85 m. ölçülerinde bir holle girilen avlu, 15.10x13.80 m. boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Avlu, 22 sütuna yaslanan 14 atnalı kemerle taşınan, düz örtülü revaklarla dört yönden çevrelenmektedir (Res.213). Talebe hücrelerine açılan düz atkılı kapı ve pencere açıklıklarının bulunduğu avlu duvarlarının yerden yarısına kadar olan yüzeylerini kaplayan çiniler yenidir.

Zemini düzgün kesme taş döşeli avluda bir su kuyusu bulunmaktadır.

Kare altlıklar üzerinde yükselen 40 cm. kalınlığındaki sütunların başlıkları, köşelerdeki kıvrımlardan çıkan çizgilerin ortada ileri taşkın düğüm oluşturmasından meydana gelmektedir. Düz silmelerle çevrelenen kemerlerin üzerinde tek sıra halinde uzanan bir konsol dizisinden sonra, yeşil kiremitle kaplı eğimli çatı gelmektedir.

d) Mescid:

Avlunun doğusunda yer alan mescide ortadaki daha geniş ve yüksek düz atkılı üç kapı ile girilmektedir. Ortadaki dört sütuna dayanan atnalı kemerler üzerinde yükselen, mihrab önü kubbe diğerleri çapraz tonozlu dokuz bölümden meydana gelen bir plan şeması görülmektedir.

İç mekânda, Korint tipi sütun başlıklarının üzerinde yükselen kemerler siyah-beyaz taştandır.

İki sütunce üzerinde yükselen siyah-beyaz taştan mihrabın atnalı kemeri, üstte ve yanlarda düğümler oluşturan silmelerle çevrenmektedir. Alt bölümü yuvarlak bir niş şeklindeki mihrabın kavsarası istiridye yivlidir.

e) Hücreler:

Mescidin bulunduğu doğu kenarı hariç avlu, üç yönden hücrelerle çevrenmektedir. Üzeri beşik tonozlarla örtülen hücrelere avluya açılan kapılardan girilmektedir. Medresenin kuzeyi iki katlı olarak düzenlenmiştir. Buradaki hücreler avluya, yuvarlak kemerli beş pencere ile açılmaktadır.

Avlunun kuzeydoğu köşesindeki kapıdan girilen bir holle tuvaletlere gidilmektedir.

KATALOG NO : 5.3.30.
 YAPININ ADI : HÜSEYİNİYE'L-SUĞRA (KÜÇÜK HÜSEYİNİYE)
 : MEDRESESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Surdû Sokağı
 RESİM : -
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ 24.01.1996

TARİHÇESİ:

Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından 1128 / 1715 yılında yaptırılmıştır.⁹⁴ Bugün ev olarak kullanılmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Güney cephesine açılan sade bir kapıdan girilen medrese, diğer yönlerden evlerle çevrelenmektedir. Bir avlu çevresinde yer alan hücrelerden meydana gelen eser, orijinal yapısını kaybetmek üzeredir.

b) Avlu ve Hücreler:

Küçük bir avlu çevresinde beşik tonozlu hücrelerden oluşan yapı pek fazla bir özellik göstermemektedir.

⁹⁴ El-Hoca, a.g.e., s.309.

KATALOG NO : 5.3.31.
 YAPININ ADI : BÂŞİYE MEDRESESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Küttâb Sokağı
 RESİM : 214 - 220
 ÇİZİM : 47 - 48
 İNCELEME TARİHİ : 17.11.1995

TARİHÇESİ:

Medrese, Ali Paşa⁹⁵ tarafından 1166 (1752-1753) yılında inşa ettirilmiştir.⁹⁶

KİTABELER:

Yapının sokağa açılan giriş kapısı üzerinde 1166 H. tarihli kitabesi (K. 1) bulunmaktadır (Res. 214). Üç yönden mermer kabartma şeklinde, iri ve taşıntılı sarmallar ile stilize bitki motiflerinin çevrelediği kitabe on bir beyit olup satırları kartuşlar içine alınmıştır. Yazı türü sülüsüdür.

⁹⁵ Hüseyin Bin Ali Paşa'nın yeğeni olan Ali Paşa I, Cezayirlilerin desteğini alarak Tunus üzerine yürüdü. Amcası ile yaptığı savaşı kazandı ve 1734 yılında Tunus'u ele geçirdi. Ali Paşa I zamanında bir müddet huzurlu bir dönem geçiren eyalette, iktidar mücadeleleri yeniden başladı. Hüseyin Bin Ali Paşa'nın iki oğlu Mehmed ve Ali Bey'lerin Cezayir'deki faaliyetleri olumlu netice verdi. Cezayir ordusunun desteğinde Tunus'u kuşatan Mehmed ve Ali Bey'ler şehri ele geçirdi ve Ali Paşa I ile ailesini öldürdü (1756). Abdüvahhab, a.g.e., s.182-184; İter, a.g.e., s.154-157.

⁹⁶ Binous, a.g.e., s.84; El-Hoca, a.g.e., s.317.

Orijinal Metin:

بسم الله الرحمن الرحيم وصلى الله على سيدنا محمد واله وسلم تسليما

تأمل بديع الحسن صنعة الايدى
وشاهد جمال السر فى الوضع من بعد

وعزج على هذى المباني فانما
دعتك الدواعى من اساطينها الملد

تجد جنة لا الطرف يرتد خاسا
لديها ولاوجه الملاحه فى صد

يود مدير اللحظ فى عرصاتها
اذاشامها بدأ فراعا الى العود

تناسق مافيها و حسبك أن ترى
فكل الذى جانتة واسطة العقد

ولو نطقت قالت و احمر بصدقها
لى الفخر بالباننا وفزت به وحدى

على ومن يحكيه عزما وهمة
اذا ما تصدى بانيا لعلا المجد

اقام بها للعلم صيتا و كم له
مزايا على الاسلام من طيب النقد

بناها و يانى الله الايشيه

باحسن اذيلقاه فى جنة الخلد

واذا كملت باليمن والفقح ارخت
منازل فتح حلها ايمن السعد

سنة ١٢٦٦

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm Ve Salla'l-lâhu 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi
ve selleme teslimen

Teemmel bedî'a'l-husni min san'ati'l-eydi
Ve şâhid cemâle's-sirri fi'l-vad'i min b'adi.

Ve'azzic 'alâ hâzî'l-mebânî fe-innemâ
De 'atke 'd-devaî min esâtîniha'l-muldi.

Tecid cenneten la't-tarfu yerteddu hâsien
Ladeyhâ velâ vechu'l-melâhati fi saddî

Yeveddu mudîru'l-lahzi fi'arasâtiha
Îzâ şâmehâ bedee ferağan ile'l-'avdi

Tanâsak mâ fihê ve hasbuke en terâ
Feküllü'l-lezî cânethu vâsitetü'l-akdi

Vele natakât kâlet ve ehri bi sîdkîha
Liyel-fahru bi'l-bâşâ ve fütü bihî vahdî.

'Aliyyun ve men yahkîhi 'azmen ve himmeten
Îzâ má tasadda bâniyen li'ula'l-mecdi.

Ekâme bihâ li'l'îlmi sâyiten ve kem lehû
Mezâyâ 'ale'l-İslâmi min tayyibin én-nakdi.

Binâhâ ve yâni'l-lâhu illâ yüsîbuhu
Bi-ahsani iz yelkâhu fi cenneti'l-huldi

Ve izâ kemulte bi'l-yumni ve'l-fethi errahat
Menâzilu fethin halleha eymene's-s'adi.
senete 1266

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Salât ve selam Hz. Muhammed'e ve âline olsun.

Önce elin işlediği göz kamaştırıcı güzelliği düşün, sonra birbiri üstüne konulan taşların dizilişindeki ahengi seyret.

Şu binalara dikkat et, zira onların uzun sütunları seni davet ediyor.

Bir cennet görürsün ki göz ona bakmakla yorulmaz, o da yüzünü göstermemezlik yapmaz.

Göz ucuyla ona bakarak yetinmeye çalışsan, kokusunu alınca bir daha bakar.

Ondaki her şey uyum içinde olup, senin onu sadece görmen yeterlidir, onun herşeyi birbirini tamamlar.

Eğer konuşabilseydi doğruluğunu haykırırdı, ben de böylece bunu (medreseyi) tek başıma yapmakla övünebilirim.

Onun ismi Ali'dir, herkes onu azim ve himmet sahibi olmakla yâd eder, o bir ustaya yardım elini uzattı mı mecd sahibi olur.

Buraya ilim yerleştirdi, onun tasaddukta bulunmasının yanında, haiz olduğu daha bir çok meziyetleri vardır.

Ebedi olan cennette karşılığını göreceği umuduyla, onu güzel şekilde inşa etmeye çalıştı.

Onu hayırla tamamladı ve açtığına, "Mutlulukla sonuçlanan fetih evleri" (şeklinde) tarihlendi.

Yıl 1266 (1752-1753).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Küttab sokağına açılan düz atkılı bir kapı ile girilen medrese, revaklı avlunun çevresinde yer alan mescid, talebe hücreleri ve sebilden meydana gelmektedir (Çiz. 47-48). Kuzeyden Nahla Medresesi, güneyden Süleymaniye Medresesi, güneydoğudan Ali Paşa Türbesi ve batıdan Sûk El-Reba'a ile çevrilen yapının giriş kapısı ile sebil penceresinin bulunduğu doğu cephesi dışı bakmaktadır.

b) Avlu:

Giriş kapısının önündeki, üç yönden küçük kemerlerle oluşturulan sedirlerle çevrelenmiş uzun holden, siyah-beyaz taşlardan örülmüş atnalı kemerli bir kapı ile avluya girilmektedir. 15.50x13.70 m. boyutlarındaki avlu, birbirlerine atnalı kemerlerle bağlanan 12 sütunla oluşturulan revaklarla dört yönden çevrelenmektedir (Res. 215).

Düz çatı ile örtülen revakların duvarlarında, hücreler açılan düz atkılı kapı ve pencere nişlerine yer verilmiştir. Avlu duvarlarının mescide bakan kenarı çini ile bezenmiş, diğer duvarları boş bırakılmıştır (Res. 216).

Zemini düzgün kesme taşla döşenmiş olan avludaki sütunlar yuvarlak alınlıklar üzerinde yükselmektedir. Sütunların köşeleri kıvrımlı, ortası düğümlü başlıklarının üzerinde yükselen atnalı kemerli siyah-beyaz taştandır (Res. 217). Üstte düğüm yapan bir silme ile çevrelenen kemerlerden sonra bir konsol dizisinden yeşil kiremitle kaplı eğimli çatı gelmektedir.

c) Mescid:

Avlunun batısında yanlardakiler düz atkılı, ortadaki iki renkli taştan atnalı kemerli üç kapı ile girilen mescid 14.60x14.60 m. ölçülerinde kare planlıdır. Atnalı kemerlerle birbirine bağlanan 16 sütun ile çok destekli plana sahiptir. Mescidin üzeri mihrab önü kubbe, diğer yerler 24 çapraz tonozla örtülmektedir. Kuzey duvarında kapılarla girilen üç küçük mekân bulunmaktadır.

Duvarları yerden belirli bir yüksekliğe kadar kaplayan çiniler yenidir. Bunun üzerinde, kırmızı ile çerçevesi, mavi zemine sülüs karakterli beyaz harflerle yazılmış Esmâ'ül-Hüsna'nın yazılı olduğu kitabe kuşağı tüm duvarları dolanmaktadır (Res. 218). Duvarların bunun üzerindeki bölümleri ve örtü sistemi süslemesizdir. Sütunlara yaslanan kemerler de siyah-beyaz taştandır.

Derin yuvarlak bir niş şeklindeki mermer mihrab, yanlardaki sütunceler üzerinde yükselen siyah-beyaz taştan atnalı kemerlidir (Res. 219). Kemerini çevreleyen silme, üç düğüm yapmaktadır. Siyah bir konturla çevrelenen kemer alınlığı, yarım yıldızlara bitişen karelerden meydana gelen geometrik bezeme ile doldurulmuştur.

d) Hücreler:

Revaklı avlu çevresinde, farklı ölçülerdeki 13 hücre yer almaktadır. Biri çapraz tonoz, diğerleri beşik tonozla örtülen hücreler düz beyaza boyanmıştır.

Medresenin güneyinde, üzeri beşik tonozla örtülü ince uzun holün sonunda tuvaletler ve abdest alma yerleri bulunmaktadır (Res. 220).

e) Sebil:

Avluya geçişi sağlayan ince uzun holün sağındaki bir kapıdan geçilen bir mekân sebile açılmaktadır. Üzeri düz bir ahşap tavanla örtülen sebinin sokağa açılan pencere açıklığında, içine şerbetin konduğu mermer havuz bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.3.32.
 YAPININ ADI : SÜLEYMANİYE MEDRESESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Süleymaniye Medresesi Sokağı
 RESİM : 221 - 228
 ÇİZİM : 49
 İNCELEME TARİHİ : 21.11.1995

TARİHÇESİ:

Ali Paşa I⁹⁷ genç yaşta ölen oğlu Süleyman için 1168 (1754-1755) yılında yaptırmıştır.⁹⁸ Medrese günümüzde Sanat Merkezi olarak kullanılmalıdır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Kuzeyden Bâşiye Medresesi, doğudan Ali Paşa Türbesi, batıdan Sûk El-Reba'a ile çevrelenen Süleymaniye Medresesi'ne, güneyindeki kendi adını verdiği sokağa açılan bir kapıdan girilmektedir. Revaklı avlunun çevresinde yer alan talebe hücreleri, mescid ve tuvaletlerden meydana gelmektedir (Çiz. 49).

b) Dış Cepheler:

Doğu, batı ve kuzeyden başka yapılarla bitişik olan yapının güney cephesi, revaklı giriş kapısı ve mescidin bu yöne açılan pencereleri ile önem kazanmaktadır.

⁹⁷ Bkz. Katalog No: 5.3.30.

⁹⁸ Zbiss, a.g.e., (1955), s.17; a.y., a.g.e., (1971), s.56; a.y., a.g.e., (1981), s.33; El-Hoca, a.g.e., s.320.

Düz atkılı altı pencerenin açıldığı duvarlar sadedir (Res. 221). Sokaktan dört basamak merdivenle çıkılan giriş kapısının yönü doğuya bakmaktadır. Yüksek altlıklar üzerinde yükselen köşedeki küçük sütunların, ortadaki daha kalın sütuna iki atnalı kemerle bağlanması ile oluşan revakın içinde yer alan giriş kapısı mermerdir (Res. 222-223). Dıştan kalın konturla çevrelenen kapının, siyah-beyaz taştan atnalı kemeri üç düğüm yapan sade bir silme ile kuşatılmaktadır. Kemer alınlıklarının köşeleri bir yarım yıldızla bitişen karelerle bezenmektedir.

Güney cepheye açılan mescidin düz atkılı mermer söveli pencereleri çini ile bezenmiştir.

c) Avlu:

Medrese giriş kapısından, üzeri kubbe ile örtülen bir hole geçilmektedir. Holün, girişin karşısındaki duvarında altı küçük kemerle oluşturulan bir sedir yer almaktadır. Sedirin bulunduğu batı duvarı ile soldaki duvar, yerden 2.20 m. ye kadar çini ile kaplıdır. Bunlar kompozisyon olarak; Hacı Mustafa Hamza Camii'nde gördüğümüz açık yeşil zemine mavi renkli iri yapraklar ve koyu kahverengi çiçek motifli çinilerin, bir vazodan çıkan stilize palmet, rumi ve kıvrık dallardan meydana gelen panolar çevrelemesinden meydana gelmektedir (Res. 224).

Bu holden sade atnalı kemerli bir kapı ile avluya girilmektedir. 16x11.40 m. ölçülerindeki dikdörtgen avlu, köşelerde üçer tane olmak üzere 25 sütun ile atnalı kemerli 17 gözden oluşan revaklarla dört yönden çevrelenmektedir (Res. 225). Avludan bir seki ile ayrılan revaklar düz örtülüdür. Hürelere girişi sağlayan düz atkılı kapı ve pencerelerin açıldığı duvarlar yalındır.

Dairevi altlıklar üzerindeki sütunlar, üst köşelerdeki kıvrımlardan çıkan çizgilerin ortada ileri taşkın düğümler oluşturduğu başlıklara sahiptir (Res. 226).

Bundan sonra, üstlerinde düğümler bulunan siyah-beyaz taşlardan atnalı kemerlerle, avluya doğru eğim yapan saçaklar yer almaktadır.

d) Mescid:

Yandakiler düz atkılı, ortadaki atnalı kemerli üç kapı ile avludan girilmektedir (Res. 227). Ortada yer alan atnalı kemerli kapı, medrese giriş kapısı ile aynı özellikleri göstermektedir. Kapılar, dıştan çini ile çevrelenmektedir.

9.80x8.20 m. ölçülerindeki iç mekânın üst örtüsü, birbirlerine atnalı kemerlerle bağlanan altı sütun ile 12 bölüme ayrılmaktadır. Bunlardan mihrab önü bölümü kubbe, diğer yerler çapraz tonozlarla örtülmektedir.

Mescid duvarları, yerden 2.10 m. yüksekliğe kadar çini ile kaplıdır. Bir vazo içinden çıkan soyut bitkisel motiflerle teşkil edilen kompozisyonlardan meydana gelen panolar, siyah konturlarla birbirinden ayrılmaktadır. Bu panolar, alt ve üstten stilize hançer yaprakları, çiçekler ve kıvrık dallardan oluşan beyaz zemine mavi, yeşil ve sarı renklerin hakim olduğu bitkisel bezeme ile çevrelenmektedir.

Kible duvarındaki iki pencerenin ortasında yer alan mermer mihrab, duvara ayrılmış yuvarlak bir niş şeklindedir. İki sütunce üzerinde yükselen siyah-beyaz taşlardan meydana gelen atnalı kemeri, üstte ve yanlarda düğümler yapan silmeler kuşatmaktadır. Siyah konturla çevrelenen kemer alınlıkları, yarım yıldızla bitişen karelerle doldurulmaktadır. İstiridye yivli kavsaralı mihrabın alt bölümü, gri ve siyah mermer panolarla kaplanmaktadır (Res. 228).

e) Hücreseler:

Revaklı avlu çevresinde yer alan 21 hücrenin iç ölçüleri farklıdır. Üzeri beşik tonozlarla örtülen hücreler, düz beyaza boyanmıştır. Avlunun güney köşesinde, üzeri kubbe ile örtülen büyük mekân dersane olmalıdır.

Avlunun batısındaki bir kapı ile girilen holün sağındaki merdivenlerden çatıya çıkılmaktadır. Bu holün devamında tuvaletlere ve abdest alma yerlerine girilmektedir.

KATALOG NO : 5.3.33.
 YAPININ ADI : AŞURİYE MEDRESESİ (MİNARE MEDRESESİ)
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Aşuriye Sokağı
 RESİM : 229 - 234
 ÇİZİM : 50 - 52
 İNCELEME TARİHİ : 18.11.1995

TARİHÇESİ:

Üzerinde herhangi bir kitabeye rastlanmayan medrese, 1170 (1756) yılında Ali Paşa II⁹⁹ tarafından yaptırılmıştır.¹⁰⁰

Medrese günümüzde bakımlı durumdadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Aşuriye sokağına açılan bir kapı ile girilen medrese, revaklı avlu çevresinde yer alan iki katlı hücreler, mescid ve minareden meydana gelmektedir (Çiz. 50-51). Basık kemerli bir alınlıkla çevrelenen giriş kapısı ve sade pencerelerinin bulunduğu beyaza boyanan yüksek duvarlarının üzerinde yükselen kare minaresi ile dıştan adeta cami görünümündedir (Res. 229).

⁹⁹ Mehmed Bey'in ölümü üzerine 1758 yılında Ali Paşa II vatan beyi oldu. Ali Paşa II'in idaresinin ilk 11 yılı sükunet içinde geçti. Bu dönemde tüm eyalette imar faaliyetleri arttı. 1779 yılında Fransa ile ihtilâf çıktı. Binzert, Ğar'ül-Melh, Manastır ve Sus gibi önemli şehirleri bombalayan Fransızlarla 1772 yılında anlaşma sağlandı. 1783 yılında ölen Ali Bey II, daha hayatında iken iktidarı oğlu Hammûda Paşa'ya bıraktı. Bıraktı. Abdülvahhab, a.g.e., s.185-187; İlder, a.g.e., s.157-160.

b) Dış Cepheler:

Medrese, doğu cepheleri dışında diğer yönlerden başka yapılarla çevrelenmektedir. Yapının sokağa bakan doğu duvarı oldukça yalındır. Cephenin biraz soluna kaydırılmış olan, kahverengi taşlarla meydana getirilen giriş kapısının nispeten sade yapısı, doğu cephesi ile uyum içindedir (Çiz. 52).

c) Avlu:

Kapının önündeki üç basamak merdivenle çıkılan beşik tonozlu giriş holünün kuzey ve batı duvarları, 70 cm. yüksekliğindeki yuvarlak kemerli sedirlerle çevrelenmektedir (Res. 230). Bunun solundaki bir kapıdan geçilen ikinci holden on bir basamaklı bir merdivenle avluya ulaşılmaktadır. 17.50x15.70 m. ölçülerindeki avlu, dört yönden revaklarla çevrelenmektedir (Res. 231). Birbirine atnalı kemerlerle bağlanan 28 sütun ile 20 gözlü revaklar düz çatı ile örtülmektedir (Res. 232). Zemini düzgün kesme taşlarla döşenen avludaki sütunlar; 40 cm. kalınlığındaki kare altlıklar üzerinde yükselmekte olup meandırlı ve köşelerindeki kıvrımlardan çıkan çizgilerin ortadaki hilal motifinin içine girmesiyle meydana gelen başlıklara sahiptir (Res. 233). Hücrelere girişi sağlayan kapı ve pencerelerin açıldığı avlu duvarları beyaza boyanmıştır. Gösterişsiz revak kemerleri ve alınlıklarının üzerinde bir sıra konsol dizisinden sonra yeşil kiremitli, çatıya geçilmektedir.

d) Mescid:

Avlunun güneyinde yer alan mescid, siyah-beyaz taşlardan atnalı kemerli bir kapı ile girilmektedir. 10x4.80 m. boyutlarındaki yatık dikdörtgen planlı iç mekân

¹⁰⁰ Zbiss, a.g.e., (1955), s.15.

yandakiler duvara bitişik dört sütun ile taşınan altı çapraz tonozla örtülmektedir. Avluya açılan iki pencereden ışık alan mescidin kible duvarında iki dolap nişi bulunmaktadır. Mescidin duvarları bezemesizdir.

Giriş kapısının ekseninde yer alan mihrab, sütunceler üzerinde yükselen iki renkli taştan atnalı kemerlidir. Dügümler yapan silmeler ve kemer alınlıkları siyah konturla çevrelenmektedir (Res. 234). Alınlıklar, altıgen kollu haç ve eşkenar dörtgen motiflerinin bulunduğu kare levhalarla süslenmektedir. İstiridye yivli kavsaralı mihrabın alt bölümündeki çini kaplama sonradandır.

e) Hücreler:

Avlunun çevresindeki 22 hücre beşik tonozla örtülmektedir. Düz atkılı kapı ve pencerelerle revaklara açılan hücrelerden bir bölümü, ara duvarları kaldırılarak birleştirilmiştir. Tuvaletlerin doğusunda yer alan dört hücreye avludan geçit veren uzun hol duvarla kapatılmıştır. Avlunun güney köşesindeki holün sonundan merdivenle ikinci kata çıkılmaktadır. İkinci katta, güney köşede ve batıda 19 hücre bulunmaktadır. Düz çatı ile örtülü hücreler boş tutulmaktadır.

Yapının kuzeyinde, dar bir avlu çevresinde sıralana tuvaletler tamamen yenilenmiştir.

f) Minare:

Medresenin kuzeydoğu köşesinde yer alan minareye içten geçit veren kapı kapatılmıştır. Doğu cephesine açılan merdivenli bir kapı ile girilen minare, kare bir blok halinde yükselmektedir. İkiz kemerli dört pencerenin bulunduğu şerefeden üstte

üçgen şeklindeki çıkıntılarla son bulmaktadır. Kısa tutulan petek kısmının üzerinde piramidal külah ve alem yer almaktadır.

KATALOG NO : 5.3.34.
 YAPININ ADI : Bİ'R'EL-AHCÂR MEDRESESİ (BÂŞİYE MEDRESESİ)
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Paşa Sokağı
 RESİM : 235 - 240
 ÇİZİM : 53 - 54
 İNCELEME TARİHİ : 29.11.1995

TARİHÇESİ:

Ali Paşa II¹⁰¹ tarafından 1170 / 1756-57 yılında yaptırılmıştır.¹⁰²

Medrese bugün Tunus Belediyesi'ne bağlı Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır.

KİTABELER:

Medrese yapısı içinde yer alan sebilin, sokağa açılan penceresi üzerinde 1170 H. (K. 1) tarihli kitabe mevcuttur.

1. Orijinal Metin:

بنا الباشا على دارعلم
 لوجه الله يسعى في الثواب
 و هياها ليوم ليس يلقا
 سوى الانفاق في فعل الصواب

¹⁰¹ Bkz. Katalog No: 5.3.32.

¹⁰² Zbiss, a.g.e., (1955), s.15; a.y., a.g.e., (1971), s.57; a.y., a.g.e., (1981), s.33; El-Hoca, a.g.e., s.320.

واجرافى السيل لها سيلا
 زلال ماؤه شبه الرضاب
 اعدا لله جنات و حورا
 لمن يبنى المساجد فى المأب
 من يسق العطاش له ثواب
 عن المختار من جاء بالكتاب
 فيارب العباد ان له فضلا
 و سامحه غدا يوم الحساب
 و قد تمت لسبعين و الف
 ومع مائة فممن غير ارتياب

Transkripsiyon:

Bena'l-Bâşâ 'Aliyyu dâre 'ilmin
 Li-vechillâhi yes'â fi 's-sevâbi

Ve hayyâhâ li-yevmin leyse yelkan
 Siva'l-infâki fi'li's-sevâbi

Ve ecrâ fi's-sebîli lehâ sebîlen
 Zülâle mâuhu şibhe'r -ridâbi

E'addallahü cennâtin ve hûren
 Limen yebna'l-mesâcide fi'l-meâbi

Men yeski'l- 'itâşe lehü sevâbun
 'Ani'l-muhtâri men câe bi'l-kitâbi

Feyâ rabbe'l- 'abâdienne lehû fadlan

Ve semihhu ğaden yevme'l-hisâbi

Ve kad temmet li-seb'îne ve elfa

Ve ma'a mietin femin ğayri irtiyabi

Türkçe Anlamı:

Ali Paşa, sevap kazanarak Allah'ın hoşnutluğunu elde etmek amacıyla bir ilim yurdu (medrese) yaptırdı.

Doğru işte, infaktan (malı Allah için harcamak) başkasıyla karşılaşmayacak bir gün için onu hazırladı.

Bu yolda, ona, bala benzer soğuk ve tatlı suyu olan bir sebil (inşa ettirerek) devam etti.

Susamışlara su veren kimse için, Kitabı (Kur'an) getiren Hz. Peygamber'den bir hoşnutluk vardır.

Ey kulların Rabbi! Üstünlük ona aittir. Kıyamet günü onu affet.

Bu eser şüphesiz bin yüz yetmiş tarihinde tamamlandı (M.1756-1757).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Sokağa bakan batı cephesi iki katlı olarak düzenlenen medrese, revaklı avlu çevresinde yer alan talebe hücreleri ve mescidden meydana gelmektedir (Çiz. 53-54). Düzgün bir dikdörtgen plan göstermeyen yapı kuzey, güney ve batı yönlerden evlerle çevrelenmektedir.

b) Dış Cepheler:

Medresenin dışa bakan tek cephesi olan batı duvarında, altlı üstlü yerleştirilen yüksek pencereler ile giriş kapısı ve sebil yer almaktadır (Res. 235).

Medrese giriş kapısının, basık kemerle çevrelenen düz atkılı açıklığının üzerinde boyama olarak yapılmış kare panonun iki yanında kıvrık dallarla şekillendirilmiş vazo motifleri yer almaktadır. Giriş kapısının hemen yanında bulunan sebilin dışa açılan penceresi tamamen mermerdendir. Dıştan siyah konturla çevrelenen üç kenarlı pencere açıklığı, taşıntılı ve düz silmelerle çerçevelenmektedir. İki yandan, kıvrımlı başlıklı ince sütunlarla çevrelenen pencerenin üzerinde yapım kitabesi yer almaktadır. Kitabenin üzerinde, yanlardan ortaya doğru gelerek kıvrım yapan sarmalların altında, cepheden taşıntılı stilize yapraklardan meydana gelen barok süslemeye yer verilmektedir (Res. 236).

c) Avlu:

Giriş kapısından beş basamaklı merdivenle çıkılan ince-uzun hol üç çapraz tonozla örtülmektedir. Güney ve batı duvarı, küçük yuvarlak kemerlerle teşkil edilen taş sedirlerle kaplanan giriş holünün tüm duvarları, benzerleri XVIII.yüzyıldaki diğer yapılarda gördüğümüz; bir vazo içinden çıkan üsluplaştırılmış kıvrık dallar ve çiçeklerle ve sekiz küçük yapraklı dairevi çiçeklerin çevresindeki iri mavi yapraklardan oluşan çinilerle süslenmektedir (Res. 237). Tonoz başlangıcına kadar devam eden çini kaplamadan sonra, ortada madalyon şeklindeki sekiz kollu büyük bir yıldızın iki yanındaki selvilerden meydana gelen alçı bezeme bulunmaktadır. Bu holün sağındaki bir kapıdan ikinci bir geçiş mekânından atnalı kemerli bir kapı ile avluya girilmektedir.

15.75x14.90 m. boyutlarındaki avlu, 26 sütuna yaslanan 18 atnalı kemerli revaklarla dört yönden çevrelenmektedir (Res. 238). Revaklar düz örtülüdür.

Hücrelere açılan kapı ve pencere açıklıklarının bulunduğu avlu duvarlarını süsleyen çini kaplama yenidir.

Kare altlıklar üzerinde yükselen 40 cm. kalınlığındaki sütunlar, üst köşeleri kıvrımlı, ortaları düğümlü başlıklara sahiptir. Sütunlara yaslanan siyah-beyaz taştan atnalı kemerler, üstte düğüm yapan düz silmelerle çevrelenmektedir. Bir sıra halinde uzanan konsol dizisinden sonra, yeşil kiremitle kaplı eğimli bir çatı gelmektedir.

d) Mescid:

Avlunun batı kenarında yer alan mescide, revaklara açılan üç kapıdan girilmektedir. Kapılardan ortadaki siyah-beyaz taştan atnalı kemerli, yandakiler düz atkılıdır. Düzgün bir dikdörtgen plan göstermeyen mescidin batı duvarı daha kısadır. Birbirlerine kemerlerle bağlanan sekiz sütunla taşınan mihrab önü istiridye yivli tromplarla geçilen kubbe diğerleri çapraz tonozlarla örtülen mescidin kuzey duvarında iki küçük mekân ile bir dolap nişi bulunmaktadır.

Duvarlar yerden 2.70 m. ye kadar çini ile kaplıdır. Giriş holünde görmüş olduğumuz ve XVIII.yüzyılda Tunus'ta imal edilen bu çinilerdeki kompozisyonlar siyah konturlarla çerçevelenmektedir (Res. 239). Bundan sonra, mavi zemine sülüs karakterli beyaz harflerle Esmâ'ül-Hüsna'nın yer aldığı yazı kuşağı tüm duvarları dolanmaktadır. Bunun üzerinde, iki katlı panolar halinde düzenlenen ve şemseler ve sekiz kollu yıldızlar ile selvi motiflerin işlendiği alçı süsleme bulunmaktadır.

İki yanında dolap nişlerinin bulunduğu atnalı kemerli mihrab, duvara oyulmuş yuvarlak kemerli bir niş şeklindedir (Res. 240). Sütunceler üzerinde yükselen kemer siyah-beyaz taştandır. İlki yine siyah-beyaz taştan diğeri düz iki silme ile çevrelenmektedir. Dıştan siyah konturla çevrelenen silmeler üç düğüm meydana getirmektedir. Kemer alınlıklarının köşelerinde, bir yarım yıldızla bitişen karelerden

oluşan bir bezemeye yer verilmektedir. İstiridye yivli kavsaralı mihrabın alt bölümü, pembe ve siyah renkli dokuz mermer pano ile kaplanmaktadır.

e) Dershane ve Hücreler:

Medresenin doğu cephesinde, yan yana iki büyük bölümden meydana gelen dershane iki katlıdır. Avlunun kuzeydoğu köşesindeki holün solundaki merdivenlerden ikinci kata çıkılmaktadır. Alt ve üst katları düz çatı ile örtülen dershane, dışa açılan iki katlı pencerelerden ışık almaktadır. Alttaki pencereler düz atkılı, üsttekiler atnalı kemerlidir.

Medrese yer alan 29 hücre, bugün ara duvarları kaldırılarak birleştirilmiştir. Yapının güney cephesinden ileri doğru çıkıntı yapan beşik tonozlu holün iki yanında ve revaklı avlu çevresinde sıralanan hücreler beşik tonozlarla örtülmektedir.

f) Sebil:

Giriş kapısının sağında yer alan sebil, 2.55x2.45 m. ölçülerinde kare bir mekândan ibarettir. Üzeri düz örtülü sebilin kuzey duvarında bir niş bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.4.35.
 YAPININ ADI : SİDİ EL-HALFAVÎ ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Sidi El-Halfavî Çıkmaz Sokağı
 RESİM : 241 - 245
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 08.12.1995

TARİHÇESİ:

1640 yılında ölen Sidi El-Halfavî'nin türbesinin bulunduğu zaviyenin¹⁰³ inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bugün Sidi El-Halfavi'nin soyundan gelen ailenin¹⁰⁴ ikamet ettiği yapı sağlam durumdadır.

YAPININ İNCELENMESİ

a) Genel:

Bab'ül Hadra civarında, Sidi El-Halfavî çıkmaz sokağının sonunda yer alan Zaviye, iki türbe, üzeri açık bir avlunun çevresinde hücreler ile batıdaki abdest alma yerleri ve tuvaletlerden meydana gelmektedir.

Dıştan yapıyı L şeklinde saran revaklar ve kare bir kasnak üzerinde yükselen soğan biçimli kubbesi ile dikkati çeken yapıda (Res. 241), serbest bir planlama görülmektedir.

¹⁰³ Binous, a.g.e., s.118.

¹⁰⁴ Çeşitli yöntemlerle halk arasında korkulan bazı hastalıkları iyileştirdiğine inanılan El-Halfavi, bunu kendi soyundan gelenlere de öğretmiştir. Bu gelenek Sidi El-Halfavi Zaviyesi'nde halâ devam etmekte olup, çeşitli hastalıkların tedavisi için halk buraya gelmektedir. Bkz. Binous, a.g.e., s.118.

b) Dış Cepheler:

Doğu, batı ve güneyden evlerle çevrelenen yapının kuzey ve batı cepheleri revaklarla çevrelenmektedir (Res. 242). Köşelerde duvar payeleri ile ortalarda dokuz sütuna dayanan tuğladan yedi atnalı kemerle taşınan revaklar düz örtülüdür. Türbe ve bunun iki yanındaki hücreler ile tuvaletlere açılan düz atkılı dört kapı ve iki pencere nişinin açıldığı revak duvarları, beyaza boyanan sade cephelerden oluşmaktadır.

c) Türbe:

Zaviyede, revaklara açılan bir kapıdan girilen Side El-Halfavi'nin mezarının bulunduğu türbe ile; doğudaki bir kapıdan merdivenle inilen ikinci bir türbe bulunmaktadır.

1. Atnalı kemerli bir kapıdan girilen türbe, ortadaki kubbeli bölüme eyvan şeklinde üç yönden açılan mekânlardan oluşmaktadır. Her köşede, üçer tane bulunan toplam 12 sütunu birbirine bağlayan atnalı kemerlerin taşıdığı 4.80 m. çapındaki kubbe, dıştan balık pulu biçimindeki yeşil kiremitlerle kaplıdır. Orta bölüme açılan 5.80x3.20 m. ölçülerindeki üç eyvan düz örtülüdür. Bunlardan soldakinde, dıştan ahşap bir kafesle çevrelenen Sidi El-Halfavi'nin sandukası bulunmaktadır (Res. 243). Doğu ve batıda yer alan eyvanların yan duvarlarına, ortadaki bir sütuna bağlanan atnalı kemerli nişler açılmaktadır. Duvarlar yerden 2.20 m. yüksekliğe kadar çini, bunun üzerinden kubbe kilit taşıma kadar, -boş yer kalmamak üzere- alçı bezemelerle kaplanmaktadır.

Tunus'ta imal edilen ve kalitesi düşük olan çinilerde desenler basit çizgilerle şekillenmiştir. Siyah konturlarla birbirlerinden ayrılan, aynı kompozisyonların tekrar edildiği panolarda; beyaz zemin üzerinde mavi renkli sekiz yaprağın ortasında sarı renkli dairelerden meydana gelen soyut kemerler görülmektedir.

Çini levhaların üst kısmından sonra başlayan alçı bezemelerde çok farklı motiflere rastlanmaktadır. Kemerlerde ve kemerlerin çevrelediği beşik kemerli alınlıklarda, içlerinde çok ince çizgilerle oluşturulmuş ajurlu düğümlerin bulunduğu palmetler; kemer alınlıkları ve aralarında, ortalarında altı kollu yıldızların yer aldığı daireler bulunmaktadır. Bunun üzerinde yeşil zemine kûfi harfli beyaz harflerle dua cümlelerinin tekrar edildiği bir kitabe kuşağının ardından, dört yönünde düğüm motifleri bulunan büyük dairelerin yer aldığı kare panolar, tüm duvarı dolanmaktadır. Kartuşlar içine alınan sülüs harflerle yazılan ikinci bir kitabe kuşağından istiridye yivli tromplara geçilmektedir. Trompların arasındaki yüzeyler, ortası renkli camlı pencere şeklinde değerlendirilen yuvarlak kemerli üçlü panolar halinde düzenlenmektedir (Res. 244). Tromplardan sonra, tekrar edilen dua ibarelerinden oluşan süsleme amaçlı yazı kuşağından kubbeye geçilmektedir (Res. 245). Kubbenin içi, aralarında palmet, rumi ve küçük düğümlerin bulunduğu ajurlu bezemelerin bulunduğu beş kollu yıldızlar ve sivri uçları birbirine değecek şekilde yerleştirilen büyük kaz ayağı motiflerinden oluşan alçı süsleme ile kaplanmaktadır.

2. Kuzey cephenin doğusundaki düz atkılı bir kapıdan merdivenle inilen diğer türbe her köşede ikişer tane bulunan sekiz sütun üzerindeki yuvarlak kemerlerin taşıdığı bir kubbe ile örtülmektedir. Kubbeli mekanın solunda düz örtülü bir bölüm daha yer almaktadır.

d) Hücreler:

Kuzey cephede revakların batı ve doğu duvarları ile büyük ölçülerdeki türbe mekânının güney duvarlarına açılan dört kapıdan girilen hücreler, Zaviye'de oturan aileler tarafından kullanılmakta olup orijinal yapısını kaybetmişlerdir.

KATALOG NO : 5.4.36.
 YAPININ ADI : SİDİ EBU'L-HASAN ŞAZELİ¹⁰⁵ ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Cellâz Mezarlığı
 RESİM : 246 - 247
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 28.01.1996

TARİHÇESİ:

İlk olarak 14.yüzyılda Hafsiler zamanında inşa edilen zaviye, Osmanlı döneminde, Ali Paşa I zamanında 1156 (1743-1744) ve 1231 (1815) yılında Şeyh Ömer El-Meddeb tarafından yapılan eklemeler ve onarımlarla günümüze ulaşmıştır.¹⁰⁶

Tunus'un istiklalinde önemli bir manevi dayanak noktası olan zaviyede, onarımlar bağımsızlıktan sonra da devam etmiştir.

KİTABELER:

Yapıya girişi sağlayan kapının üzerindeki beş beyitlik nesih hatlı mermer kitabe 1156 H. (K. 1) tarihlidir.

¹⁰⁵ 1593 (1196-1197) yılında Tunus'ta Şazıla'da doğmuş Fas'lı âlimlerden Abdüsselâm Bin Maşîş'in büyük etkisinde kalan Ebu'l-Hasan Şazeli, Tunus'a gitti. Fakat halk arasında büyük şöhreti nedeniyle takibata alınınca, Mısır'daki İskenderiye şehrine geldi. Kendi kurmuş olduğu Şazeli tarikatı özellikle Tunus, Cezayir ve Mısır'da oldukça yaygındır. Ebu'l-Hasan Şazeli, Mısır'da Hameysina mevkiinde 1258 yılında öldü. İmâm-ı Şarâni, Tabakât-ül Kübra (Akçiçek terc.), 1986, 778; İslam Ansiklopedisi, XI, İstanbul, 1993, 315 (Cour).

¹⁰⁶ Zbiss, a.g.e., (1955), s.17.; Pellegrin, a.g.e., s.227-228.

1. Orijinal Metin:

ابا الحسن المشهور الناس بالفضل
 كفى شرفا ان جدكم سيد الرسل
 سقالك من العلم اللدنى شربه
 فاضحت فحول العلم من سحبتها تمل
 واصبحت قطب الاولياء و غوثهم
 و قائده يرفى حضرة القروب الرصل
 طريقتك الغراء نور لمهد
 على مهج للشرع ثابتة الاصل
 تعطف على من ام با بك قاصدا
 لحضرتكم قد ضاق ذرعا من الخل
 سنة 1106

2. Transkripsiyon:

Ebe'l-Haseni'l-meşhûri'n-nâsi bi'l-fadli
 Kefâ şerefen en ceddekum seyyidu'r-rusuli
 Seğâke mine'l-'ilmi'l-ledünniyyi şerbeten
 Feeddahat fe-havlu'l-'ilmi min suhbihâ tumli
 Ve esbahat kutbe'l-evliyâi ve ğavsuhum
 Ve kâidehum fi hadrati'l-kurûbi'l-vasli

Tarikatuke'l-ğarrâu nûrun li-mühtedin

'Alâ menhecin li'ş-şer'i sâbitehu'l-asli

Teattaf 'alâ men emme bâbeke kâsiden

Li-hadratikum kad dâka zer'an mine'l-mahli

Sene 1156

3. Türkçe Anlamı:

Ebu'l-Hasan, insanlar arasında fazilet yönüyle meşhurdur. Rasüllerin efendisinin ceddiniz olması şeref olarak yeter. (Allah) seni ledunni ilimden içirsin ki sen ilimde her şeyi cezbedersin. Evliyanın kutbu ve gavsı oldun. Vusûlde (Allah'a) yakın kişilerin önderi oldun. Kökü sabit, kaynağı şeriat üzere olan parlak tarikatın hidayet isteyenler için nurdur. Sıkıntıdan bunalmış olarak sizin için kapınıza gelenler şevkat görmüştür. Yıl 1156 (1743-1744).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Cellaz Mezarlığı'nın bulunduğu Tunus'a hakim bir tepe üzerinde yer almaktadır (Res. 247). Siyah-beyaz taştan atnalı kemerli bir kapı ile (Res. 247) girilen zaviye, revaklı avlu çevresinde sıralanan türbe, mescid ve talebe hücrelerinden meydana gelmektedir. Batıdan doğuya doğru alçalan eğimli bir arazi üzerinde kurulan zaviye uzaktan türbenin üzerini örten soğan biçimindeki yeşil kubbesi ve yüksek duvarları ile dikkat çekmektedir.

b) Dış Cepheler:

Beyaza boyanan yüksek beden duvarlarına açılan özelliiksiz düz atkılı pencerelerin açıldığı dış cepheler, yapılan onarımlarla tamamen yenilenmiştir.

c) Avlu:

Zaviye giriş kapısının önündeki, çapraz tonozla örtülen uzunca bir holden geçilen avlu, doğu ve güney yönlerden L şeklinde bir revakla çevrelenmektedir. Üzeri düz bir çatı ile örtülen revaklar, kare altlıklar üzerindeki 11 sütuna yaslanan dokuz yuvarlak kemerden meydana gelmektedir. Doğusunda türbe, batısında küçük mescidin yer aldığı avlunun kuzeydoğu köşesinde, halk tarafından suyu kutsal kabul edilen kuyu bulunmaktadır.

d) Türbe:

Avluya açılan atnalı kemerli bir kapıdan girilen türbe, kubbe ile örtülen kemerlerle açılan iki yan kısımdan meydana gelen dikdörtgen plan şeması göstermektedir. Doğu ve batıdakiler duvara bitişik, diğerleri serbest 12 paye üzerinde yükselen yuvarlak bezemelere oturan soğan biçimindeki kubbeye istiridye yivli tromplarla geçilmektedir. Kubbe ile örtülen alanın iki yanındaki bölümler düz örtülüdür.

Duvarların üst kısmında kubbe kilit taşına kadar yüzeyleri kaplayan alçı bezeme yenilenmiştir.

Türbenin içinde, bu zaviyede yaşayan tarikat büyüklerinin mermer sandukalı mezarları bulunmaktadır.

e) Mescid:

Avlunun güneybatısındaki düz atkılı bir kapı ile girilen mescid, üzeri çapraz tonozla örtülen küçük bir mekândan ibarettir. Aynı zamanda çeşitli dini törenlerin de yapıldığı mescidin, siyah-beyaz taştan atnalı kemerli sade bir mihrabı bulunmaktadır.

Mescidin iki yanında yer alan hücreler, günümüzde zaviyenin bakımı ile meşgul aile tarafından kullanılmakta olup orijinal yapısını kaybetmişlerdir.

KATALOG NO : 5.4.37.
 YAPININ ADI : SİDİ ALİ MAHCUB ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Kûsûr'us-Sâf¹⁰⁷
 RESİM : 248 - 257
 ÇİZİM : 55
 İNCELEME TARİHİ : 02.01.1996

TARİHÇESİ:

XVIII.yy. da inşa edilen bu zaviye için Ali Paşa II¹⁰⁸ (1758-1781) pek çok vakıf tahsis etmiştir.¹⁰⁹

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Cami, üç türbe, minare, şeyh veya müridlerin ikameti için yapılmış hücreler, güneş saati, hazire, tuvalet ve abdest alma yerlerinden meydana gelen zaviye geniş bir alan içinde yer almaktadır.

Yapılar, büyük bir avlunun çevresinde düzensiz olarak yerleştirilmiştir. Avlunun batısında cami ve hazire, doğusunda hücreler ve minare, kuzeyinde Sidi Ali Mahcub ve Sidi Kasım türbeleri ile tuvaletler, güneyinde Sidi Ali bin Şeyh türbesi ile hücreler bulunmaktadır (Çiz. 55).

¹⁰⁷ Mehdiye'nin 12 km. güneyinde küçük bir kasabadır.

¹⁰⁸ Bkz. Katalog No: 5.3.32.

¹⁰⁹ Zbiss, a.g.e., (1955), s.16.

b) Dış Cepheler:

Doğu cephesine açılan, ikisi atnalı kemerli dört kapı ile girilen zaviye kuzey ve batıdan dar sokaklar, güneyden evlerle çevrelenmektedir. Beyazla sıvanan duvarlarda düzgün kesme taş malzemedan yapılan kapı ve pencere açıklıklarına yer verilen dış cepheler fazla bir önem taşımamaktadır (Res. 248).

c) Avlu:

Avluya, doğu cepheye açılan düz atkılı iki kapı ile girilmektedir. Bir seki ile diğer yerlerden ayrılan avlunun güney bölümü biraz daha yüksektir. Zemin düzgün kesme taş malzeme ile döşenmiştir (Res. 249).

d) Cami:

Doğu cephesinde avluya açılan iki kapı ile girilen cami (Res. 250), tam bir dikdörtgen alana oturmaktadır. İç mekânda, atnalı kemerlerle bağlanan duvarlardan taşıntılı payeler ve ortada 20 sütunla taşınan 30 çapraz tonozla örtülmektedir. Yapıda minberin bulunduğu orta bölümün gerisinde, fazladan iki sütun yer almaktadır.

Düz atkılı pencerelerin açıldığı duvarlar süslemesizdir. İç mekandaki farklı yüksekliklerde ve değişik başlıklara sahip sütunlar devşirme olmalıdır (Res. 251-252).

Kible duvarının bir nef soluna kaydırılan mihrab, duvara derin şekilde oyulmuş yuvarlak niş şeklindedir. İki sütunce üzerinde yükselen yivli atnalı kemer, üç düğüm yapan sade bir silme ile çevrelenmektedir. Dıştan düz silmelerle kuşatılan mihrabın kemer alınlıkları çini ile kaplıdır (Res. 253).

Mihrabın sağında yer alan minberin içine girdiği niş, güney cephesinden dışa taşıntı yapmaktadır. Günümüzdeki ahşap minber yenidir.

e) Türbeler:

Avlunun çevresinde üç türbe bulunmaktadır. Farklı zamanlarda inşa edilen bu yapılar, dıştan beyaza boyanan sade duvarlar üzerinde kare ve sekizgen kasnaklara oturan soğan kubbeleri ile dikkat çekmektedir.

Sidi Ali Mahcub Türbesi:

Yerinde aldığımız bilgilerden öğrendiğimiz kadarıyla bu zaviyenin ilk şeyhi olan Sidi Ali Mahcub'un türbesi, caminin kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Avluya açılan çapraz tonozlu bir ön mekândan girilen türbe (Res. 254), 6x3.75 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Köşelerde dört sütuna yaslanan kemerler üzerinde yükselen kubbe istiridye yivlidir. Türbenin bir kemerle ayrılan kuzey bölümü beşik tonozla örtülmektedir.

Sidi Kasım Türbesi:

Sidi Ali Mahcub Türbesi'nin doğusunda yer alan bu yapı, 9.50x6.50 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. İki serbest diğerleri duvarlara bağlı sekiz sütun üzerinde yükselen 5.50 m. çapındaki bir kubbe ile bunun önündeki iki çapraz tonozla örtülen bölümden meydana gelmektedir. Kubbeye geçişi sağlayan istiridye yivli trompların yanlarında ikişer sütunce yer almaktadır (Res. 255). Kubbenin içi, ortası delik yuvarlak tuğlalarla kaplıdır.

Sidi Ali Bin Şeyh Türbesi:

Avlunun güneyinde yer alan türbe, duvarlardan taşıntılı payelere yaslanan atnalı kemerler üzerinde yükselen 4.75 m. çapındaki bir kubbe ile örtülmektedir (Res. 256). Kubbeye geçişi sağlayan istiridye yivli trompların, iki yanında yine sütuncelere yer verilmektedir. Burada da kubbenin içi, ortası delik yuvarlak tuğlalarla kaplanmıştır.

f) Hücreler:

Avlunun doğu ve güneyinde yer alan beş hücreden biri çapraz tonoz, diğerleri beşik tonozlarla örtülmektedir. Avluya açılan düz atkılı kapılardan girilen hücrelerin iç ölçüleri farklıdır.

Minarenin arkasında yer alan ve duvardan taşıntılı payelere dayanan kemerlerle beşik tonoz örtülü üç bölüme ayrılan mekâna tek kapı ile girilmektedir. Diğerlerinden daha geniş tutulan bu mekânın semâhane ya da derslane olarak kullanılmış olabileceği düşüncesindeyiz.

g) Minare:

Avlunun batı yönüne açılan düz atkılı kapı ile girilen minare, kare bir blok şeklinde yükselmektedir. Giriş kapısının üzerindeki kûfi kitabe ile pencereyi, üstten tek sıra halindeki testere dişi çevrelemektedir. Gövdesi kalın konsollarla bölümlenen minarenin üst bölümü, testere dişi ile çevrelenen bordürlerle süslenmektedir. En altta, içleri 16 yaprak ve çarkı feleklerle doldurulan dairelerin arasındaki kaş kemerli nişlerin bulunduğu bordürden sonra yazı kuşağı ve üstte iç bükey şeklindeki çanaklardan meydana gelen son bordür yer almaktadır (Res. 257). Taç şeklindeki sivri kemerli

çıkıntılarla son bulan minarenin gövdesinin üzerinde, yivli bir kubbecikle örtülen ve dört pencere ile açılan şerefe bölümü yer almaktadır.

h) Diğer Yapılar:

Zaviyenin kuzeybatı köşesinde, yedi basamak merdivenle çıkılan hazire yer almaktadır.

Avlunun ortasında, 1.10 m. genişlikte ve 1.30 m. yükseklikte bir güneş saati bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.4.38.
 YAPININ ADI : SİDİ ALİ AZZÛZ ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Sidi Ali Azzûz Sokağı
 RESİM : 258 - 261
 ÇİZİM : 56 - 59
 İNCELEME TARİHİ : -

TARİHÇESİ:

Muhammed El-Hafs Paşa¹¹⁰ tarafından Sidi Ali Azzûz¹¹¹ ve talebeleri için yaptırılan zaviye, Ali Paşa II (1758-1781) zamanında tamir edilmiştir.¹¹²

Günümüzde bakımlı durumdaki yapı parti merkezi olarak kullanılmaktadır.

¹¹⁰ Muhammed El Hafs, Murad Bey'in 1675 yılında ölümü üzerine Tunus Divanı tarafından Vatan Beyliği'ne seçildi. Fakat bunu kabul etmeyen Mehmed Bey, şehirden çıkarak taraftarlarını topladı. Şehre gelerek beyliği zorla aldı ve amcası Mehmed El Hafs'ı İstanbul'a gönderdi. Padişah IV. Mehmed, Muhammed El Hafs'ı Tunus Beyliği'ne tayin edip donanma ile gönderdi ise de bu girişim başarılı olmadı. 1678 yılında Muhammed El Hafs, paşa rütbesi ile Tunus'a geldi. 1682 yılına kadar Tunus Beylerbeyliği görevini yürüttü. Bu süre içinde Beylerin etkisini azaltıp beylerbeylik makamının eski nüfuzunu canlandırmaya çalıştı. Abdulvahhâb, a.g.e., s.170; İltar, a.g.e., s.141-142.

¹¹¹ Fas'da doğmuş olan S. Ali Azzûz, XVII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Fas'dan Tunus'a gelerek burada yerleşmiştir. Kısa sürede halkın saygı gösterdiği bir kişi durumuna gelen S. Ali Azzûz hac dönüşünde, talebeleri ile birlikte Tunus'un 60 km. güneyindeki Zağvan'a yerleşmiştir. 1710 yılında ölen Sidi Ali Azzûz, Tunus'taki zaviyesine gömüldü. Ebi'd-Diyaf, a.g.e., II, s.102; Binous, a.g.e., s.102-103.

¹¹² Zbiss, a.g.e., (1971), s.62; a. y., a.g.e., (1981), s.36.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Ortadaki bir avlu çevresinde yer alan mescid, semâhane ve hücrelerden meydana gelen zaviyede, düzgün bir plan şeması görülmemektedir (Çiz. 56). Yüksek tutulan beden duvarları nedeniyle, semâhane ve mescidi örten büyük kubbeleri bile sokaktan fark edilemeyen yapı bugün evler arasında sıkışmış vaziyettedir.

b) Dış Cepheler:

Sokağa bakan doğu cephesinin ortasındaki, üstten basık kemerli yüzeysel bir nişle çevrelenen düz atkılı kapı ile girilen zaviye (Res. 258) diğer üç yönden evlerle çevrelenmektedir.

c) Avlu:

Üzeri çapraz tonozlu bir holden girilen avlu, düzgün bir dikdörtgen plan göstermemektedir (Çiz. 57-58). Avlunun güneyinde mescid, doğu ve batısında hücreler, kuzeyinde dini törenlerin yapıldığı kubbelerle örtülen büyük semâhane yer almaktadır (Res. 259). Mescid ve semâhaneye girişi sağlayan kapılar atnalı kemerli, diğerleri düz atkılıdır (Res. 260). Avlunun batısında, yuvarlak kemerli derin bir nişle genişletilen duvarın sağındaki hücrenin avluya bakan duvarına, içinde küçük bir su kuyusu bulunan niş açılmıştır (Res. 261). Beyaza sıvanan cephelerin boydan boya çevreleyen çini süsleme kuşağı¹¹³ bugün mevcut değildir.

¹¹³ Binous, a.g.e., s.103.

d) Semâhane:

Avlunun kuzeyinde bulunan semâhanede, yan bölümlerin ortaya kemerlerle eyvan biçiminde açılmasından meydana gelen T şeklinde plan şeması görülmektedir. Kare altıklı mermer sütunlar üzerindeki atnalı kemerlere oturan dört kubbe ile örtülmektedir. Diğerlerine göre daha küçük bir kubbe ile örtülen arka kısım, zaviyenin kuzey cephesinden dışa taşıntı yapmaktadır (Çiz. 59). Semahanenin, diğerlerinden daha geniş tutulan 4.10 m. çapındaki bir kubbe ile örtülen batı bölümünde, ahşaptan ajurlu bir kafesle çevrelenen Sidi Ali Azzûz'un sandukası yer almaktadır. Yapının tüm duvarlarını, yerden tromplara kadar kaplayan çinilerle üst örtüyü süsleyen alçı kabartmalar tamamen yenilenmiştir.

e) Mescid:

Semâhanenin tam karşısında yer alan mescid, 4.87x4.75 m. boyutlarında kareye yakın bir plan göstermektedir. Batı ve güney yönlerde yuvarlak kemerli nişler, kuzey ve doğuda duvarlar üzerinde yükselen 4.40 m. çapında tromplu bir kubbe ile örtülmektedir. Kible yönünde atnalı kemerli sade bir mihrab nişi yer alan mescid süslemesizdir.

f) Hücreler:

Zaviyede beş hücre bulunmaktadır. Farklı ölçülerde olan ve bir bölümü bugün değişikliğe uğrayan bu hücrelerden batıdaki ve giriş holünün solundaki beşik tonoz, mescidin güneydoğusundaki tekne tonoz ve zaviyenin doğusunda bulunan iki hücre düz çatı ile örtülmektedir. Yapının kuzeydoğu köşesinde yer alan hücreye avludan geçit veren kapı kapatılmıştır. Buraya giriş sokağa açılan bir kapıdan sağlanmaktadır.

Zaviyenin güneydoğu köşesindeki beşik tonozlu holden geçilen mekânlar tuvalet ve abdest alma yerleridir.

KATALOG NO : 5.4.39.
 YAPININ ADI : SİDİ MEZRİ ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Manastır / Mezri Mezarlığı
 RESİM : 262 - 268
 ÇİZİM : 60
 İNCELEME TARİHİ : 31.12.1995

TARİHÇESİ:

1536 (1141) yılında Manastır'da ölen İmam Mezri¹¹⁴'nin mezarının bulunduğu yerde, 1177 (1763-1764) yılında Ali Paşa II tarafından yaptırılmıştır.¹¹⁵ Yapı 1967 yılında tamir edilmiştir.

KİTABELER:

Avludan türbe mekânına geçit veren kapı üzerinde, bozuk nesih harflerle 1177 H. tarihli kitabe bulunmaktadır.¹¹⁶

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Ribatın yanındaki büyük mezarlığın içinde yer almaktadır. Düzgün kesme taş malzeme ile yapılan giriş revakı, fazla yüksek tutulmayan beyaza boyanan dış duvarları

¹¹⁴ S. Mostaba Zbiss, Manastır, Ses Monuments (1964), 6.

¹¹⁵ Zbiss, a.g.e., (1955), s.17.

¹¹⁶ Zbiss, a.g.e., (1964), s.6.

ve kuzey cephesinde türbenin üzerini örten kubbesi ile dıştan dikkat çekmektedir (Res. 262).

Zaviye, revaklı bir avlunun güneyindeki türbe ve bunu üç yönden saran hücrelerden meydana gelmektedir (Çiz. 60).

b) Dış Cephele:

Yapıya girişi sağlayan kapının önünde, köşelerde L şeklindeki payelerle on sütuna dayanan beş atnalı kemerli bir revak bulunmaktadır. Düz atkılı pencerelerin bulunduğu güney cepheden ileri taşıntı yapan giriş revakı, tek sıra konsol ile taşınan yeşil kiremitle kaplı eğimli bir çatı ile örtülmektedir (Res. 263-264). Yapının diğer cepheleri, kuzeydeki hücrelerin bulunduğu yan bölümler dışında sağır duvarlardan oluşmaktadır.

c) Avlu:

18.60x18.60 m. boyutlarında kare avlu, köşelerde L şeklindeki payelere ve 24 sütuna yaslanan 28 atnalı kemerli revaklarla dört yönden çevrelenmektedir. Zemini mermer döşeli avludan bir seki ile yükselen revaklar düz örtülüdür (Res. 265). Kare altlıklar üzerinde yükselen 35 cm. kalınlığındaki sütunlar, ortadan üst köşelere doğru çıkan ince çizgilerin kıvrımlar oluşturduğu başlıklara sahiptir. Kısa bir üzengi tablasından sonra başlayan ve sade silmelerle kuşatılan atnalı kemerlerin üst hizasından itibaren tüm duvarları iki silme dolanmaktadır. Bunun üzerindeki, bugün beyaza boyanan kısım, son onarımda eklenmiştir.

Avlunun kuzey duvarına, biri türbeye diğeri hücrelere geçit veren üç kapı ile dört pencere nişi açılmaktadır. Bu cephede, duvarları yerden pencerenin üst hizasına kadar kaplayan çini levhalar yenidir (Res. 266).

d) Türbe:

7.20x7.20 m. ölçülerindeki kare mekanlı türbe, köşelerde ve ortada duvarlardan taşintılı payelere bitişik sütunları birbirine bağlayan atnalı kemerler üzerinde yükselen bir kubbe ile örtülmektedir. 6.20 m. çapındaki kubbeye, istiridye yivli tromplarla geçilmektedir (Res. 267). İki kalın silme ile çerçevelenen ve yanlardaki duvara bitişik sütuncelerle sınırlandırılan trompların arasında kalan yüzeyler, ortasında pencere bulunan üç kaş kemerli nişle teşkil edilmektedir. Üstte kaş kemerli kör nişlerle meydana getirilen kasnaktan, içi yeşil sırlı küçük tuğla halkalarla kaplı kubbeye geçilmektedir (Res. 268).

Duvarlar, yerden kubbe geçişlerine kadar çini ile kaplıdır. Sütunların üst hizasına kadar olan yüzeylerde, beyaz zemine, eşkenar dörtgenlerin içindeki mavi renkli daireler ve ince kıvrık dallardan meydana gelen kompozisyon görülmekte olup ortalarındaki üsluplaştırılmış çiçeklerin bulunduğu büyük daire motiflerinden oluşan çiniler yeni konmuştur.

Kemerlerin içini ve üst kısımları kaplayan çinilerde, sarı zemine, içlerinde beyaz renkli küçük çiçekler bulunan mavi yapraklardan meydana gelen kompozisyon görülmektedir.

e) Hücresler:

Türbeyi üç yönden saran hücelere türbenin doğu ve batı duvarlarından, revaklardan ve dış cephelere açılan toplam yedi kapıdan girilmektedir. Günümüzde, şehrin önemli bir ziyaret yeri olan türbenin bakımını üstlenen ailelerin kaldığı hüceler, tamamen değiştirilerek orijinal yapısını kaybetmiştir.

KATALOG NO : 5.4.40.
 YAPININ ADI : SİDİ İBRAHİM RİYAHİ ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Sidi İbrahim Sokağı
 RESİM : 269 - 274
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 01.12.1995

TARİHÇESİ:

Tunus halkı içinde manevî nüfuza sahip Sidi İbrahim Riyahi¹¹⁷'nin ölümünden sonra Ahmed Bey I¹¹⁸ tarafından 1267 (1850) yılında yaptırılan zaviye, 1295 (1878) yılında Muhammed Sadık Bey tarafından restore edilmiştir.¹¹⁹

KİTABELER:

Mescidi örten kubbenin kasmağı üzerinde kartuşlar içine alınmış Arapça kitabe yer almaktadır. Sülüs kitabede rakamla 1267 H. tarihi geçmektedir.

¹¹⁷ 1768 yılında Testûr'da doğan Sidi İbrahim Riyahi, Zeytûne Medreselerinde eğitim gördü. Üstün zekası ile kısa zamanda dikkat çekerek müderrisliğe getirildi. Aşuriye ve Bi'r'El-Ahcar medreselerinde görev yaptı. Vezir Yusuf Sahib Taba'nın desteği ile bugünkü zaviyesinin bulunduğu mahalle kendisine mülk olarak verildi. Fas'da Ticâniye tarikatının kurucusu Sidi Ahmed Ticânî ile görüşen Sidi İbrahim Riyahi, bu tarikatın özellikle Tunus'taki Türkler arasında yayılmasında büyük rol oynamıştır. Binous, a.g.e., s.109.

¹¹⁸ Zbiss, a.g.e., (1955), s.18.

¹¹⁹ Zbiss, (1971), s.64; a. y., a.g.e., (1981), s.36; Binous, a.g.e., s.109.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Sidi İbrahim sokağına açılan doğu cephesindeki kapıdan girilen zaviye, tamamen evlerle çevrelenmektedir. Dıştan, balık pulu biçimindeki yeşil kiremitlerle kaplı yeşil kubbe ile belli olan yapı, revaklı avlu çevresinde semahane, türbe ve hücrelerden meydana gelmektedir.

b) Dış Cepheler:

Yapının dışı bakan tek cephesi olan doğu duvarında, ortada atnalı kemerli bir kapı ve bunun yanlardaki düz atkılı dört pencere ve bugün kurnası bulunmayan çeşme yer almaktadır (Res. 269).

Düz beyaza boyanan duvarların içinde, düzgün kesme taş yapısı ile hemen dikkat çeken kapının atnalı kemeri, içi gül bezeklerle dolgular ve üstte düğüm oluşturan bir silme ile çerçevelenmektedir. Kemer alınlıklarında, bir vazo içinden çıkan kıvrık dal ve stilize bitki motiflerinden meydana gelen bezeme yer almaktadır.

c) Avlu:

Giriş kapısının önündeki üzeri iki çapraz tonozla örtülü 5x2.20 m. ölçülerindeki holden, avluya açılan kare bir mekâna girilmektedir. Kuzey-güney yönünde uzanan 9.15x5.90 m. boyutlarındaki avlunun doğu ve batı kenarlarında, ikişer sütuna yaslanan atnalı kemerlerden oluşan altı gözlü revaklara yer verilmektedir (Res. 270).

Zemini mermerle döşenen avlunun duvarlarını kaplayan çiniler yenidir. Hücrelere ve semahaneye açılan düz atkılı kapı ve pencere nişleri mermer sövelidir.

Revakların beyaza boyanan sade atnalı kemerleri, sekizgen altlıklar üzerinde yükselen mermer sütunlarla taşınmaktadır. Sütunlar, Korint tipi başlıklara sahiptir (Res. 271).

d) Semahane:

Avlunun kuzey kenarındaki üç kapı ile girilen semahane, duvarlar üzerinde yükselen 9 m. çapındaki bir kubbe ile örtülmektedir (Res. 272). Dıştan yeşil kiremitlerle kaplı hafif şişkin kubbe, yuvarlak kemerli pencerelerin açıldığı dairevi bir kasnağa oturmaktadır.

Batısındaki türbe ile doğu ve kuzeyindeki hücrelere geçit veren düz atkılı beş kapının bulunduğu semahanenin güney duvarında, atnalı kemerli bir mihrab nişi yer almaktadır. Yuvarlak bir niş şeklindeki mermer mihrabın kavsarası, yeşil zemine altın yaldızlı kûfi karakterli harflerle yazılan bir ayet kitabesi ile süslenmektedir (Res. 273). Duvarları yerden üst kısımlara kadar süsleyen çiniler yenidir. Bunun üzerinde, Esmâ-i Hüsna'nın yazıldığı kartuşlar ile üstte sülüs karakterli harflerle ayet kitabeleri yer almaktadır (Res. 274). Tromplar ile bunların arasındaki yüzeyler, yukarı doğru kademeler halinde yükselen alçı mukarnas dizisi ile çerçevelenmektedir. Trompların içinde, yeşil çizgilerle çerçevelenen alçı kabartma şeklindeki palmetlerden meydana gelen bezemelere rastlanmaktayken, diğer yüzeylerin içinde yuvarlak kemerli pencereler bulunmaktadır. Bunun üzerinde, kartuşlar içine alınan mavi zemine beyaz renkli sülüs harfler ile yazılan bir kitabe kuşağı ve renkli camlı pencerelerin açıldığı kubbe kasnağı yer almaktadır. Yuvarlak kemerli pencerelerin arası, içinde kabartma şeklinde alçı bezeme bulunan üç dilimli kemerli panolarla süslenmektedir. Daha sonra,

yuvarlak kemerli nişlerin bulunduğu ikinci kuşakla, 16 kollu yıldızlarla süslenen kubbeye geçilmektedir.

e) Türbe:

Semahanenin duvarında, yanında iki büyük pencere bulunan kapıdan türbeye girilmektedir. Üzeri üç çapraz tonozla örtülü ince-uzun bir mekân şeklindeki türbenin duvarlarını kaplayan çiniler, avlu duvarlarındakilerin aynısıdır.

f) Hücreler:

Giriş holünün iki yanında, avlunun kuzey ve güney kenarlarında, semahanenin doğu ve kuzey kenarlarında düz atkılı kapılardan girilen hücreler, ara duvarları kaldırılarak birleştirilmiştir. Üzeri beşik tonozla örtülen ince-uzun birer mekân haline getirilen bu odalar sadedir.

KATALOG NO : 5.4.41.
 YAPININ ADI : SİDİ ABDÜLKADİR ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Divan Sokağı
 RESİM : 275 - 276
 ÇİZİM : 61
 İNCELEME TARİHİ : 22.11.1995

TARİHÇESİ:

Kadiri şeyhi Hacı Muhammed El-Mâzûni tarafından inşa ettirilmiştir. Zaviyenin yapımı 1263 (1846) yılında başlamış, 1269 (1852) yılında tamamlanmıştır.¹²⁰

KİTABELER:

Zaviyenin Divan sokağına açılan kapısı üzerinde 1269/1852 tarihli kitabe (K. 1) yer almaktadır. Bozuk nesih harflerle yazılmış, Besmele ve Salavât hariç on beyitten oluşan kitabede satırlar kartuşlar içine alınmıştır.

1.Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا وَ مَوْلَانَا مُحَمَّدٍ وَ سَلَّمَ

النظر له ما ان له من مثيل

تأوى رحيب ومقام جميل

¹²⁰ Zbiss, a.g.e., (1955), s.18; a.y., a.g.e., (1971), s.62-64; a.y., a.g.e., (1981), s.36; de zaviyenin 1267 (1850) yılında tamamlandığı belirtilmektedir. Fakat giriş kapısı üzerinde yer alan kitabede 1269 H. tarihi kesin olarak verilmektedir. Bu nedenle yapının tamamlanma tarihi olarak 1269 (1852) yılını kabul etmek gerekmektedir.

الجلى من لايدانا و هل
يلقى كمحيي الدين حامى التزيل

ماطيل المدح بموف بما
فيه فكتر القول تزر قليل (قليل؟)

طوبي لمن قدضمه سلكة
فهو لراجي الفور نعم الدليل

زد و زده الصافى و كرامنا
فهو بما يرجو المرید الكفيل

اسسه يرجورض ربه

ونيله منه (؟) الثواب الجزيل

محمد يعزى بماذونى

مستمطرا فصل الاله الجليل

فيه كتاب الله يتلى وكم

فيه لطيب الذكر من سلسيل

قال لسان الصدق ارخه هو

مقام ذكر و محل جليل

سنة ١٢٦٩

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm. Ve Sallâ'llâhu'alâ seyyidînâ ve mevlânâ
Muhammedin ve sellem

En'nazaru lehu enne lehu min mesîlin
Te'vâ rahîbun ve mekâmu celîlin

Yensebu lil-ğavsi'l-lezî sîtehu
Şâ'a şuyû'u'ş-şemsi fi külli ciyelin

El-celiyyu men lâ yüdânâ ve hel
Yülkâ kemuhî'd-dîni hâmiye't-tezîli

Mâ tâyele'l-medhu bi-mûfin bimâ
Fîhi fe-kessiri'l-kavle tezeru (?) kalili

Tûbâ limen kad zammehû silketün
Fehuve li-râcî'l-fevre ni'me'd-delili

Zid ve zidhu's-sâfi ve kuraminâ
Fehuve bimâ yercü'l-mürîdu'l-kefli

Essesehu yercü rıza rabbihi
Ve neylehû minhu's-sevâbe'l-cezîli

Muhammedu y'uzî bi-mâzûnî
Müstemtiran fasalli illâ lehû'l-celîli

Fîhi kitabu'l-lâhi yütlâ ve kem
Fîhi li-tayyibi'z-zikri min selsebîli

Kâle lisâni's-sıdki errihuhû hüve
Makâmu zikrin ve mahallu celîli

Senete 1269

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Salât ve Selam efendimiz, yardımcımız Muhammed'e olsun

Ona bak, onun misli yoktur. Burası geniş bir yerdir ve güzel bir makam barındırır.

Her çağda güneşin ışıklarının yayıldığı gibi şöhreti yayılan Gavs'a nisbet edilir. Bir insan değersiz bir iş yaparsa, Muhyiddin gibi Kur'anın koruyucusuna kavuşamayacağı açıktır.

Yaptığı şeyden dolayı vefalı olanı medh etmek uzun sürmez. Hal böyle olunca, sözü çok söyleyen az şey elde eder.

Yolunu tutup gidene ne mutlu! Zira o en güzel delile dayanan yolu istemektedir.

Arttır, ve yine saflığı, temizliği arttırır. Zira müritler onlarla kefile ulaşmayı isterler.

O, Rabbinin rızasını isteyerek yaptı, ve ondan dolayı da çok sevaba nail oldu.

Muhammed Mâzûni onun rahmet yağmuruyla izzet buldu ve sadece o Celil olana (Allah'a) ibadet etti.

Onda okunan Allah'ın kitabıdır. Tatlı su gibi olan nice güzel ibadetler orada yapılır.

Doğruluk dili onu tarihlendir dedi: "O zikir makamıdır ve Celil olan Allah'ın yeridir".

Yıl 1269 (1852).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Kuzeyden güneye doğru yükselen eğimli bir arazi üzerinde kurulan zaviyede düzgün bir plan şeması görülmektedir (Çiz. 61). Revaklı avlu çevresinde yer alan mescid, türbe ve tuvaletlerden meydana gelen yapı yarı harap vaziyettedir.

b) Dış Cepheler:

Eğimli bir arazi üzerine kurulan zaviyenin dış duvarları kuzeye doğru yükselmektedir. Batı cephesinin ortasında iki yandan merdivenlerle çıkılan atnalı kemerli giriş kapısı, beyazla sıvanan cephe içinde düzgün kesme taş mimarisi ile dikkat çekmektedir (Res. 275). Kapı ve atnalı kemeri, içi küçük gülbezeklerle dolgulı silmelerle çerçeveselendirilmiştir.

Düz atkılı büyük pencerelerle dışa açılan mescid dışında zaviyenin diğer cepheleri sağır duvarlardan meydana gelmektedir.

c) Avlu:

Üzeri düz örtülü bir holle girilen 9.50x6.50 m. ölçülerindeki dikdörtgen avlu kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Kuzey ve güney kenarları, ikişer sütuna yaslanan altı yuvarlak kemerli revakla çevrelenen avlunun duvarları, yerden m. ye kadar çini ile kaplanmıştır (Res. 276). Sarı zemine siyah-beyaz renklerden oluşan sekiz kollu yıldızların kuşattığı geniş panolar, gri ve sarı renkli sekizgenlerle bunların arasındaki eşkenar dörtgenlerden meydana gelen kompozisyonların bulunduğu çiniler, XVIII.yüzyılda Tunus'ta yapılan düşük kaliteli örneklerdir. Çini kaplamanın üzerinde,

içinde kıvrık dallar ve stilize çiçeklerin çıktığı vazolardan meydana gelen kompozisyonların işlendiği alçı panolar yer almaktadır.

d) Mescid:

Avlunun güneydoğusunda yer alan mescide düz atkılı bir kapı ile girilmektedir. Mescidin, ortada kubbe yanlarda aynalı tonozlardan oluşan üst örtüsü birbirlerine kemerlerle bağlanan dört sütunla taşınmaktadır. 9x8.60 m. ölçülerindeki kareye yakın iç mekân, ikisi avluya diğerleri dış cephelere açılan on pencereden ışık almaktadır.

Daha geniş tutulan orta bölümün üzerini örten istiridye yivli tromplarla geçilmektedir. Tromplardan kubbe eteğine kadar ki yüzey üsluplaştırılmış bitkisel motiflerle, kubbenin içi de sekiz kollu bir madalyondan oluşan alçı bezeme ile kaplanmıştır.

e) Hücreler:

Revaklı avluyu üç yönden saran 14 hücre düz örtülüdür. Avluya açılan kapılardan girilen bu mekânlar günümüzde oldukça harp vaziyettedir.

Avlunun kuzey köşesinde iki tuvalet hücresi ile üzeri açık abdest alma yerleri bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.4.42.
 YAPININ ADI : SİDİ ALİ ŞİHA ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Selâm Sokağı
 RESİM : 277 - 285
 ÇİZİM : 62 - 64
 İNCELEME TARİHİ : 06.12.1995

TARİHÇESİ:

Ahmed Paşa'nın vezirlerinden Mustafa Haznedar¹²¹ tarafından 1269 (1852) yılında yaptırılmıştır.¹²² Kadiri zaviyesi olan yapının mimarı Şeyh Ahmed'dir.¹²³

Zaviyenin üzeri açık avlusunun, sütunları kaldırılarak yerlerine demir iskeletli beton direkler konmuştur. Zaviye günümüzde restore edilmektedir.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Yusuf Sâhib-Taba'a Camii'nin çok yakınında yer alan zaviye, revaklı avlusunun gerisinde semahane ile, bu tarikatın sağlam bir şekilde yayılması için yapılmış

¹²¹ İlter, a.g.e., s.170; de Ahmed Paşa'nın 1846 yılında Paris'e yaptığı ziyarette, Paşa'nın maiyyetinde bulunduğu ve Tunus'un maliyesinden sorumlu olduğu kaydedilen Mustafa Haznedar hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz.

¹²² Zbiss, a.g.e., (1955), s.18; T. Brik; Pathologie et Technicques de Restauration Cas de la Zaouia Sidi Chiha, (I.T.A.A.U.T., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tunus, (1985), 94.

¹²³ Brik, a.g.e., s.94.

medreseden¹²⁴ meydana gelmektedir. Yapı düzgün bir dikdörtgen plan göstermektedir (Çiz. 62-63). Yüksek beden duvarlarının sınırladığı geniş bir alan içinde yer alan zaviye, dıştan semahanenin üzerini örten kubbeleri ile dikkat çeker (Res. 278).

b) Dış Cepheler:

Kuzeyden Yusuf Sâhib-Taba'a Hamamı, batıdan evlerle çevrelenen zaviyenin Selam sokağına bakan doğu ve güney cepheleri, kapı ve pencere nişlerinin açıldığı beyaza boyanan yüksek duvarlardan meydana gelmektedir. Yapının batı cephesinin semahanenin yan kısımlarını örten kubbelerin altına gelen bölümü, saçak hizasından yukarı doğru kalkan duvar şeklinde yükselmektedir (Res. 279). Bunun üzerinde, düz atkılı pencerelerin açıldığı yuvarlak kasnaklara oturan yan kubbeler yer almaktadır.

Yapıya iki ayrı kapıdan girilmektedir. Zaviye avlusuna geçit veren güney cephedeki mermer kapı, siyah-beyaz renkli taşlardan atnalı kemerlidir. Üstler ve yanlarda düğümler oluşturan sade bir silme ve siyah konturla çevrelenmektedir. Hürelere geçit veren diğer kapı da atnalı kemerli olup düzgün bir kesme taş işçiliği göstermektedir.

c) Avlu:

Giriş kapısının önündeki çapraz tonozlu bir holden geçilen avlu, dört yönden revaklarla çevrelenmektedir. Kaldırılan orijinal sütunların yerine beton payelerle taşınan 12 gözlü revaklar düz örtülüdür. Tamamen yenilenen payeler ve basık kemerler hiç bir özellik taşımamaktadır (Res. 280). Avlunun güneyindeki giriş kapısının iki yanında çapraz tonozlu iki mekân daha bulunmaktadır. Batı duvarına

¹²⁴ Binous, a.g.e., s.114.

açılan niş şeklindeki çeşme mermerdendir. Çeşme nişi atnalı kemerle çevrelenmiş olup barok tarzda üsluplaştırılmış çiçek motifleriyle süslenen ayna taşı, alttan üste doğru kalınlaşan oval bir altlık üzerinde yer almaktadır.

Avluya açılan kuzeydeki çapraz tonozlu eyvanın duvarları, XIX.yüzyılda Tunus'ta imâl edilen çinilerle; duvarların üst kısımları ve üst örtü alçı kaplama ile süslenmektedir (Res. 281). Bu eyvana açılan kapılardan iki yanda yer alan çapraz tonozlu mekânlara geçilmektedir.

Eyvanın duvarları, beyaz zemine kahverengi, mavi ve yeşil renklerle yapılmış, içinde sekiz yapraklı çiçeklerin bulunduğu elipslerin arasındaki yapraklar ve soyut kıvrımlı kompozisyonlardan meydana gelen çinilerle kaplıdır. Geniş bir yüzeyi kaplayan bu çiniler, yine içlerinde sekiz yapraklı çiçeklerin yer aldığı eşkenar dörtgenlerle oluşturulan bir çini kompozisyonu ile çerçevelenmektedir. Duvarların üst bölümündeki basık kemerli alınlıklar, içinde düğümlere yer verilen damla motiflerinin küçük kaş kemerciklerle çevrelenmesinden meydana gelen stilize bitki motifleri ile; palmet, rumi ve kıvrık dallardan oluşan küçük kompozisyonların tekrar ederek tüm yüzeyi doldurmasından oluşan alçı süsleme ile kaplanmaktadır.

d) Semahane:

Eyvanın kuzey duvarının ortasına açılan 2.50 m. yükseklikteki bir kapıdan semahaneye girilmektedir. 15x9.10 m. ölçülerinde dikdörtgen mekânlı semahanede; ortada serbest iki kalın sütun ve köşelerde duvara bağlı yarım sütunlara oturan kemerler üzerinde yükselen, köşelerde ikişer kubbe ortada ise iki yarım kubbenin düz bir tavanla birleşmesinden meydana gelen değişik bir tonoz örtüsünün görüldüğü plan şeması uygulanmıştır (Çiz. 64).

Ortadaki büyük ölçülerdeki tonoz örtüsü ve yanlardaki kubbeler, istiridye yivli tromplar üzerindeki yüksek kasnaklara oturmaktadır. Kubbeli yan bölümler, köşelerde ikişer payanda ile desteklenen ve iki katlı kasnak üzerinde yükselen tonozlu orta bölüme göre çok alçakta kalmaktadır (Res. 282).

İç mekanda duvarlar, yerden kemer üzengi taşına kadar çini, bunun üzerinden başlayarak tüm örtü sistemini kaplayan alçı süslemelerle tezyin edilmiştir (Res. 283). Duvar yüzeylerini kaplayan ve siyah konturla çerçeve içine alınan çini kompozisyonlar, içinde sarı ve yeşil renkli sekiz yapraklı papatyaların bulunduğu kare motiflerinden meydana gelmektedir. Bunun üzerinde, mavi zeminli kartuşlar içinde sülüs harflerle yazılmış Esmâ'ül-Hüsna'dan sonra tromplara kadar olan yüzey; palmet, rumi ve üsluplaştırılmış kıvrık dallarla dolgulanan bir çerçeve içinde, yanlardaki iki selvinin ortasında yer alan sekiz kollu büyük bir yıldız motifinin bulunduğu dikdörtgen şeklindeki alçı panolarla süslenmektedir. Trompların arasında, içi üsluplaştırılmış palmetlerle dolgulanan yuvarlak kemerli panoların üzerinde, renkli camlı pencerelerle aralarındaki kabartma şeklindeki stilize bitki motiflerinin bulunduğu alçı panolar yer almaktadır. Orta bölümde, düz atkılı pencerelerin bulunduğu ikinci kasnaktan sonra gelen tonoz örtünün yan bölümleri, ortada geniş bir dikdörtgen alçı panonun iki yanında birleşen kalın bordürlerle süslenmektedir (Res. 284-285). Yanlardaki kubbelerin içi de aynı şekilde, ortadaki geniş bir yıldız motifinde birleşen kalın sekiz bordürle kaplanmaktadır (Res. 9).

e) Medrese:

Zaviyenin kuzeyinde yer alan medrese, üzeri açık bir avlunun çevresinde sıralanan hücreler ve mescidden meydana gelmektedir. 15x15 m. ölçülerinde kare bir alanı kaplayan medreseye dıştan ve semahanenin kuzeydoğu köşesinde açılan iki kapı ile girilmektedir.

7.50x6.50 m. boyutlarındaki avlunun çevresinde beşik ve çapraz tonozlarla örtülen 16 hücre yer almaktadır. Avlunun güney kenarının ortasında üzeri çapraz tonozla örtülü bir mescid bulunmaktadır. Hücrelerin ve mescidin avluya bakan giriş kapılarının üzerine düz atkılı pencereler açılmaktadır.

f) Diğer Yapılar:

Beşik tonozlu giriş holünün solunda altı sütun üzerinde yükselen çapraz tonozlu ve sağda düz örtülü iki türbe mekânı yer almaktadır.

Büyük türbenin kuzeyinde 9.20x6 m. ölçülerinde tekne tonozlu bir mekân ile doğusundaki çapraz tonozlu mekân, semahaneye açılmaktadır. Diğer hücrelere göre biraz daha geniş tutulan bu bölümler, semahane gibi toplu ibadetler için yapılmış olmalıdır.

Zaviyenin doğusunda yer alan iki büyük mekândan, soldaki, içinde üç sandukanın bulunduğu türbe, diğeri tuvalet ve abdest alma yerleri olarak kullanılmaktadır.

KATALOG NO : 5.4.43.
 YAPININ ADI : SİDİ EBU MEDYEN ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Bâb-1 Cedid Civarı
 RESİM : 286 - 289
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 04.12.1995

TARİHÇESİ:

Muhammed Bey (1854-1859) tarafından inşa ettirilen zaviyede¹²⁵ günümüzde yoksul aileler oturmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Kuzeyden Abdulkasım Şâbbi caddesi, güneyden İbn'ül-Berâ çıkmaz sokağı ve doğudan evlerle çevrelenen zaviyeye batı cephesinin ortasındaki atnalı kemerli bir kapıdan girilmektedir (Res. 286). Revaklı avlunun çevresinde yer alan hücreler ve semahaneden meydana gelen yapıdaki, özellikle güneydoğudaki hücreler ve semahane yarı harap vaziyettedir.

b) Dış Cepheler:

Yapı dıştan, sekizgen karnak üzerinde yükselen balık pulu biçimindeki yeşil kiremitlerle kaplı soğan kubbesi ile dikkat çekmektedir. Zaviyenin tüm dış cepheleri, düz atkılı pencerelerin açıldığı beyaza boyanan yüksek duvarlardan oluşmaktadır.

Kahverengi taşlarla yapılan atnalı kemerli giriş kapısı sade bir özellik göstermektedir. İçi küçük gülbezeli dolgulu silme ile çevrelenen atnalı kemerin üzerinde taşıntılı, sade bir konsol yer almaktadır.

c) Avlu:

Üzeri iki çapraz tonozla örtülen uzun bir giriş holünden, zemini düzgün kesme taş döşenmiş avluya geçilmektedir. 8.40x5.70 m. ölçülerindeki dikdörtgen avlunun doğu ve batı kenarları, dört ince sütuna dayanan altı atnalı kemerli revakla çevrelenmektedir (Res. 287). Revakların üzeri düz örtülüdür. Kapı ve pencere nişlerinin açıldığı avlu duvarları, yerden 2.90 m. ye kadar çini ile kaplanmaktadır. XIX.yüzyılda Tunus'ta yapılan kalitesi düşük olan bu çinilerin benzerlerine giriş holü ve semahanede de rastlanmaktadır.

Sekizgen altlıklar üzerinde yükselen mermerden ince sütunlar, Korint tipi başlıklara sahiptir.

d) Semahane:

Zaviyede toplu ibadetlerin yapıldığı semahaneye, avlunun doğu duvarında, yanında iki pencere bulunan düz atkılı, mermer söveli bir kapı ile girilmektedir.

Köşelerdeki üçer sütuna yaslanan dört kemer üzerinde yükselen 7 m. çapında bir kubbe ile örtülmektedir. Kubbeye pandantiflerle geçilmektedir (Res. 288). Doğu ve güney duvarlarına açılan kapılardan hücrelere geçilen semahanenin duvarları, yerden 2.90 m. yüksekliğe kadar çini, bunun üzerinden itibaren kubbe kilit taşına kadar alçı ve kalem işi ile bezenmektedir (Res. 289). Bu bezemeler yer yer dökülmektedir.

¹²⁵ Zbiss, a.g.e., (1955), s.18; a.y., a.g.e., (1971), s.64; a.y., a.g.e., (1981), s.36; Binous, a.g.e., s.67.

Semahanenin duvarlarını kaplayan çinilerin kompozisyonu, avluda görmüş olduğumuz çini kompozisyonların aynısıdır. Çini kaplamanın üzerinde kubbeyi taşıyan kemer alınlıklarında; içinde ince kıvrık dallar, rumiler ve düğüm motiflerinin bulunduğu palmet dizilerine yer verilmektedir. İçinde küçük palmetlerin bulunduğu daire motifleri ile süslenen pendentiflerin üzerindeki sekiz pencerenin açıldığı kubbe kasnağında, ince kıvrık dallar ve üsluplaştırılmış çiçek motifleri ile doldurulan eşkenar dörtgen ve palmet dizilerinin bulunduğu yuvarlak kemerli alçı panolar yer almaktadır. Kubbenin içinde, ortada 16 kollu bir yıldız motifini içine alan sekizgenin her kenarından çıkan kalın bordürlerden meydana gelen alçı bezeme yer almaktadır. Bu bordürlerin arası zemini maviye boyanmış, alçı kabartma olarak yapılan vazo içinden çıkan kıvrık dallara bitişik palmet ve rumilerden oluşan kompozisyonlarla süslenmektedir.

e) Hücreler:

Giriş holü ve avlunun iki yanında yer alan dört hücreye, düz atkılı ve mermer söveli kapılardan girilmektedir. Bugün ailelerin barınağı olan hücreler düz örtülüdür. Semahanenin güneydoğu köşesinde açılan düz atkılı bir kapı ile girilen hücreler ise günümüzde çok harap vaziyette olup orijinal şeklini kaybetmiştir.

KATALOG NO : 5.4.44.
 YAPININ ADI : SİDİ ÖMER ABBADA ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Kayravan / İbn-, Zübeyr Sokağı
 RESİM : 290 - 293
 ÇİZİM : 65
 İNCELEME TARİHİ : 03.01.1996

TARİHÇESİ:

Halk arasında halâ saygı duyulan biri olan Şeyh Ömer Bin Salim¹²⁶ ve talebeleri için Muhammed Sadık Bey¹²⁷ 1276-1299 (1855-1882) tarafından yaptırılmıştır.¹²⁸ Bağımsızlıktan sonra bir müddet Sağlık Bakanlığı'nın kullandığı yapının, 1995 yılında batı bölümü müzeye çevrilmiştir. Günümüzde zaviyenin büyük bir kısmında restorasyon devam etmektedir.

Zaviye halk arasında Sabr Camii olarak da bilinmektedir.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Değişik maksatlarla kullanıldığı için üzerinde çok oynama yapılmış olan zaviyeye, doğusundaki Sidi Me'mun sokağından altı, güneyindeki İbn-i Zübeyr

¹²⁶ Müze müdürü Monci CEMMÂLİ'den aldığımız bilgilere göre; Ayyâr kabilesine mensub, Haddadlar ailesinden olup tam ismi Ömer Bin Salim Bin Miftah El-Ayyârî'dir. Okuma yazması olmayan Şeyh Ömer Bin Salim, devlet adamlarına yakınlığı ile tanınıyordu. Asıl mesleği demircilik olup, onun yaptığı kabul edilen demir eşyalar burada sergilenmektedir.

¹²⁷ Bkz.Katalog No: 5.2.15.

¹²⁸ Zbiss, a.g.e., (1955), s.16.

sokağından bir kapı ile girilmektedir. Zaviye dıştan, küçük tuğlalarla örülen beden duvarları üzerinde yükselen kare ve sekizgen kaideli dört yivli kubbe ile dikkat çekmektedir (Res. 290). Kesme taş ve tuğla işçiliğinin görüldüğü yapının, müze olarak kullanılan batı bölümü dışında diğer kısımları kapalı tutulmakta olup restore edilmektedir.

b) Dış Cepheler:

Yapının dış cepheleri, küçük tuğlalarla örülen sade duvarlardan meydana gelmektedir. Zaviyeye, düz atkılı pencerelerin arasındaki atnalı kemerli kapılardan girilmektedir. Bugün açık tutulan batı bölüme geçit veren kapı, iki yandaki sütunceler üzerinde yükselen geniş atnalı kemerle çevrelenen yuvarlak kemerli bir açıklık şeklindedir (Res. 291).

c) Türbe:

Yapının güneybatı köşesinde yer alan türbeye, ortada kubbe yanlarda iki çapraz tonozlu uzun bir mekandan girilmektedir (Res. 292). 5.60 m. çapındaki duvarlar üzerinde yükselen kubbe ile örtülen türbe oldukça sadedir.

Türbeye geçişi sağlayan iki çapraz tonozun arasında yer alan kubbe, köşelerde ve ortadan 12 ayağa dayanan atnalı kemerler üzerinde yükselen duvarlara oturmaktadır. 6.30 m. genişliğindeki bu mekânın üst duvarlarında beş satırlık kûfi kitabe yer almaktadır. Yanlarında ikişer sütuncenin bulunduğu trompların içleri ve ara bölümlere düz atkılı pencereler açılmıştır. Bunun üzerinde, yuvarlak kemerli nişlerle çerçevelenen 16 pencerenin bulunduğu kasnaktan sonra, içi istiridye kabuğu biçiminde yivli kubbe yer almaktadır (Res. 298).

d) Diğer Yapılar:

Günümüzde zaviyenin güney ve doğu duvarlarına açılan kapılardan giriş sağlanan diğer yapılar, ara duvarları kaldırılarak birbiri içinden geçilebilen mekânlar durumuna gelmiştir (Çiz. 65). Genellikle duvarlar üzerindeki kemerlere dayanan kubbeler ve çapraz tonozlu bölümlerden meydana gelen bu yapılar çok değişikliğe uğradığı için, işlevleri hakkında bir şey söyleyememekteyiz.

KATALOG NO : 5.4.45.
 YAPININ ADI : SİDİ MAHREZ ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Sidi Mahrez Sokağı
 RESİM : 294 - 298
 ÇİZİM : 66
 İNCELEME TARİHİ : 27.11.1995

TARİHÇESİ:

İlk olarak Hafsiler zamanında yaptırılan bu zaviyenin¹²⁹ tüm cepheleri ve kubbeleri Muhammed Sadık Bey tarafından 1279 (1862) yılında tamamen yenilenmiştir.¹³⁰ İç kısmında, halkın büyük saygı gösterdiği Sidi Mahrez'in türbesinin yer aldığı Zaviye, 1981 yılında önemli bir onarım geçirmiştir.

KİTABELER:

Zaviyenin giriş kapısı üzerindeki kitabe, mermer üzerine nesih karakterli harflerle yazılmıştır. Kitabede 1279 tarihi verilmektedir.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Sokağa açılan atnalı kemerli bir kapı ile girilen yapı, iki yanında küçük bir türbe ile büyükçe bir hücre bulunan holden ulaşılan avlunun kuzeybatısındaki zaviye ve türbeden meydana gelmektedir (Çiz. 66). Dıştan zaviyenin üzerini örten kubbe ve

¹²⁹ Binous, a.g.e., s.112.

bunun yanındaki tonoz örtüsü ile ayırdedilebilen yapı, giriş kapısının bulunduğu cephe dışında diğer yönlerden başka yapılarla çevrelenmektedir.

b) Dış Cepheler:

Batı cephenin güney köşesine yakın yerde bulunan atnalı kemerli giriş kapısı, dıştan sade silmelerle kuşatılmaktadır. Kapının iki yanındaki düz atkılı pencerelerin üzerinde basık kemerli alınlıklar bulunmaktadır. Düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilen bu cephede, giriş kapısının üzerinde mermer kitabe yer almaktadır.

c) Semahâne:

Girişin önündeki üzeri beşik tonozla örtülü ilk holden üzeri dört çapraz tonozla örtülen 20.50x5 m. boyutlarındaki ikinci bir hol ile küçük bir avluya ulaşılmaktadır. Doğu ve güney kısmı yeni yapılan bir revakla çevrelenen avludan (Res. 294), düz atkılı bir kapı ile çapraz tonozlu giriş holüne geçilmektedir. İki yanındaki hücrelere geçişi sağlayan kapıların bulunduğu bu holden semahaneye girilmektedir.

8.75 m. çapındaki bir kubbe ile örtülen semahanenin duvarlarına, türbeye çevresindeki hücrelere geçiş sağlayan düz atkılı kapılar ve derin nişler açılmıştır (Res. 295). Duvarları yerden kubbe geçişlerine kadar kaplayan çiniler yeni monte edilmiştir. Yarım çapraz tonoz biçimindeki trompların içi yıldız motiflerinin işlendiği alçı kabartmalarla süslenmiştir (Res. 296). Tromplar arasındaki yüzeylerde, içlerine de küçük palmetler bulunan alçı dairelere yer verilmiştir. Kubbenin içi, kilit taşı çevreleyen geniş bir sekizgen içinde, yeşil zemine sarı harflerle yazılmış kitabe kuşağı

¹³⁰ Zbiss, a.g.e., (1955), s.18; a.y., a.g.e., (1971), s.64; El-Hoca, a.g.e., s.199.

ve bunun altından itibaren kalın bordürlerle süslenmiştir. Bordürlerin arası, ince siyah çizgilerle yapılmış kabartma şeklindeki bezemelerle kaplanmıştır.

d) Türbe:

Semahanenin kuzeyindeki bir kapıdan girilen türbe, 18.70x7.90 m. ölçülerindeki dikdörtgen bir mekândır. İki yandaki yarım kubbelerin düz bir tonozla birleşmesinden meydana gelen tonozla örtülen iç mekânın duvarları, yerden tromp başlangıçlarına kadar çini ile kaplanmaktadır. Tümü yeni yerleştirilen bu çinilerin üstünde sülüs karakterli bir ayet kuşağı tüm duvarları dolanmaktadır (Res. 297). İçi alçıdan bitkisel bezeme ile bezenen trompların üzerinde, kartuşlar içine yazılan Esmâ'ül-Hüsna'nın yazıldığı kuşak yer almaktadır. Buradan itibaren tamamen yeşile boyanan üst örtünün alt bölümleri, sarıya boyanan yivli nişlerden meydana gelen kemerlerle süslenmektedir (Res. 298). Bunun üzerinde beyaz, mavi ve kırmızı renkli çizgilerle çerçevelenen yüzeylerin için, çok büyük stilize yaprak motifleri ile süslenmektedir.

Trompların seviyesindeki yüzeyler içine ve doğu duvara açılan pencerelerden ışık alan iç mekânın kuzeybatı yönünde Sidi Mahrez'in sandukası bulunmaktadır.

e) Hücreler:

Zaviyeye geçilen holün iki yanında çapraz tonozlu üç hücre yer almaktadır. Zaviyenin güneybatısındaki giriş holünün solunda bir, sağında düz örtülü dört hücre bulunmaktadır. Hücreler bezemesiz olup önemli bir özellik göstermektedir.

KATALOG NO : 5.4.46.
 YAPININ ADI : SİDİ EBU LEBABE ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Gabis / Sidi Ebu Lebabe Mahallesi
 RESİM : 299 - 304
 ÇİZİM : 67
 İNCELEME TARİHİ : 26.12.1995

TARİHÇESİ:

Hz. Muhammed'in arkadaşlarından Hz. Ebu Lebabe¹³¹ 'ye atfedilen mezarın bulunduğu yerde, Muhammed Sadık Bey zamanında 1291 (1874) yılında inşa edilmiştir. Zaviyenin mimarı Hasan Bin Tayyib El-Tûnisî'dir.¹³²

1990'lı yıllarda onarım gören ve eklemeler yapılan zaviye, günümüzde bakımlı durumdadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Şehrin güneyindeki yüksek bir tepe üzerinde yer alan Sidi Ebu Lebabe Zaviyesi, Muhammed Bey Medresesi'nin çok yakınında bulunmaktadır.

¹³¹ Medine'nin Eys kabilesinden olan Hz. Ebu Lebâbe (R.A.), Hz. Muhammed (S.A.V.)'in önde gelen arkadaşlarındandır. İslâm'ın ilk devirlerindeki tüm gazalara katılmıştır. Bu zaviyenin çok yakınında bulunan Mehmed Bey Medresesi'ndeki kitabede, Hz. Ebu Lebabe'nin 40 (660-661) yılında Gabis'de vefat ettiği belirtilmekteyse de kaynaklarda böyle bir kayda rastlanmamaktadır. İbn-i Sa'd, Tabakât'ul-Kübrâ, III, Beyrut, 457; A.Nedvi, S.S. Ensari, Büyük İslâm Tarihi, III, (Çevirilen: A. Genceli), İstanbul, (1984), 312-315.

¹³² Zbiss, a.g.e., (1955), s.16.

Doğusuna, sokaktan yükseltilen bir platform üzerindeki bir revaklı avlu eklenen zaviye, türbe ve mescidden meydana gelmektedir (Çiz 67).

b) Dış Cepheler:

Dıştan yüksek beden duvarlarının üzerindeki soğan kubbesi ile dikkat çeken zaviyeye (Res. 299), sokağa revaklarla açılan doğu cephenin ortasındaki kapıdan geçilen revaklı avlu ile girilmektedir (Res. 300). İlk yapımdan olan zaviyenin batı duvarı dıştan payandalarla desteklenmektedir. Bu cephede, türbenin düz bir şekilde yükselen duvarı üzerindeki sekizgen kasnağa oturan yivli soğan biçimli kubbesi yer almaktadır (Res. 301).

Yapının doğu cephesinde düz atkılı iki kapıdan girilmektedir. Bunlardan güneydekinin önünde bulunan ilk yapımdan olan revak, altı sütuna yaslanan atnalı kemerli beş gözden meydana gelmektedir. Son eklemelerle tüm doğu cephe revakla kuşatılmıştır (Res. 302). Avlu zemininden yükseltilen bir seki üzerinde yer alan sütunların üzerindeki silmelerle çerçeveselenen kemerlerin alınlıkları, XIX.yüzyıl Tunus işi çinilerle ve içinde 16 yaprak bulunan taşıntılı kabaralarla süslenmektedir (Res. 303).

c) Türbe-Mescid:

17.60x8.40 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı iç mekân, kuzey-güney yönünde uzanan beşik tonozlarla örtülen üç nefli mescid kemerlerle açılan türbeden meydana gelmektedir.

Üst örtüsü birbirine yuvarlak kemerlerle bağlanan 12 sütunla taşınan mescidin duvarları içten yuvarlak kemerli nişlerle teşkil edilmektedir. Mescidin duvarları sadedir.

Kible duvarının ortasında yer alan mermer mihrab, iki yandaki sütunceler üzerinde yükselen iki renkli taştan atnalı kemerlidir (Res. 304). Dıştan siyah konturla çerçvelenen mihrabın kavsarası istiridye yivlidir.

Kuzey ve batıdan duvarlara güneydoğu köşede L şeklindeki payeye dayanan kemerler üzerinde yükselen bir kubbe ile örtülen türbe, mescidin kuzeybatı yönünde yer almaktadır. Duvarları ve tromplu kubbesi bezemesizdir.

KATALOG NO : 5.4.47.
 YAPININ ADI : RAMAZANOĞLU ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Mehdiye / Sidi Cabir Sokağı
 RESİM : 305 - 306
 ÇİZİM : 68 - 69
 İNCELEME TARİHİ : 01.01.1996

TARİHÇESİ:

1289 (1872) yılında inşa ettirilmiştir.¹³³ Kimin tarafından yaptırıldığı konusunda kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadığımız Zaviye bugün bakımlı durumdadır. Yapının kuzeyindeki hücrelerin bulunduğu bölüm, günümüzde orijinal yapısını tamamen kaybetmiş olup ilkokul olarak kullanılmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Düzen bir plan şeması göstermeyen zaviye mescid, dikdörtgen bir avlunun çevresinde yer alan hücreler, minare ve hazireden meydana gelmektedir (Çiz. 68-69).

Bugün evler arasına sıkışmış vaziyetteki yapı, sokağa açılan atnalı kemerli giriş kapısı ve duvarların üzerinde yükselen sekizgen minaresi ile dıştan daha çok camiye benzemektedir (Res. 305).

¹³³ Santelli, a.g.e., s.92.

b) Mescid:

Beşik tonozlu ince-uzun bir holden bir kapı ile geçilen dar avlunun doğusunda yer alan mescide düz atkılı bir kapı ile girilmektedir (Res. 306). Tamamen düzgün bir dikdörtgen plan göstermeyen mescid iç mekânı, dört sütunu birbirine bağlayan kemerler üzerindeki dokuz çapraz tonozla örtülmektedir.

Duvarlar ve üst örtü bezemesizdir. Güneydoğu duvarının ortasına açılan atnalı kemerli mihrab nişi, istiridye yivli bir kavsaraya sahiptir. Mihrabın iki yanındaki dolap nişleri bugün pencere haline getirilmiştir.

c) Hazire:

Giriş holünün önündeki üzeri açık avlunun solundaki hazire düz örtülüdür. Bu hazirede ve, mescidin güneyindeki revakların içinde, Ramazanoğulları sülalesine mensup kişilerin mezarları bulunmaktadır.

d) Hücreler:

Zaviyenin kuzeyinde, üzeri açık bir avluyu üç yönden 13 hücre sarmaktadır. Üzeri beşik tonozla örtülen bu hücreler, daha büyük tutulan kuzey köşelerdeki iki hücre dışında 2x1.80 m. ölçülerindedir. Dıştan düz silmelerle çerçevelenen düz atkılı kapılarla girilen hücreler, bugün orijinal yapısını kaybetmiş durumdadır.

e) Minare:

Giriş holünün sağındaki bir kapıdan girilen minare, dam seviyesinden itibaren sekizgen bir gövde halinde yükselmektedir. Altında küçük kemerli nişler bulunan kalın

silmelerle iki bölüme ayrılan gövdeden sonra dört pencerenin açıldığı şerefe kısmının üzeri aynı şekildeki nişler ve bir dış sırası ile süslenmektedir. Minare, prizmal bir külah ile son bulmaktadır.

f) Diğer Yapılar:

Mescidin önündeki revaklı avlunun güneyindeki kemerle birbirinden ayrılan mekânlar, bugün tamamen değiştirilmiş olup tuvalet ve abdest alma yerleri haline getirilmiştir.

KATALOG NO : 5.5.48.
 YAPININ ADI : GUREBA CAMİİ TÛRBESİ
 BULUNDUĞU YER : Cerbe / Humt Sûk
 RESİM : 307 - 308
 ÇİZİM : 70
 İNCELEME TARİHİ : 24.12.1995

TARİHÇESİ:

Seyyid Hamid El-Minyevi ve oğlu Ahmed El-Minyevi'nin mezarlarının bulunduğu türbenin yapım tarihi ve bânisi hakkında kaynaklarda herhangi bir kayda rastlayamadık. Yerinde aldığımız bilgilerden, Seyyid Hamid El-Minyevi'nin 1003 (1594-1595) yılında öldükten sonra buraya gömüldüğünü öğrenmekteyiz.¹³⁴ Buna göre türbenin, XVI. yüzyıl sonraları ile XVII. yüzyıl başlarında inşa edildiğini söyleyebiliriz.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Doğusunda Gureba Camii bulunan türbe, beyaza boyanan sade duvarları üzerindeki, köşelerde küçük kubbeler ve dört yönden yarım kubbelerle çevrelenen soğan biçimindeki merkezi kubbesi ile önem kazanmaktadır (Res. 307).

¹³⁴ Bu bilgiler, Gureba Camii'nin imamı ve Seyyid Hamid El-Minyevi'nin soyundan gelen Muhammed Tayyib'den alındı.

b) Dış Cepheler:

Düz atkılı pencerelerin açıldığı sade beden duvarlarından oluşan dış cepheler önemli bir özellik göstermemektedir. Kuzey cephede yer alan giriş bölümü, cephe duvarına dik uzanan yuvarlak kemerlerle bağlanan payelerin taşıdığı üç beşik tonozla örtülmektedir. Yanlarda duvarlarla çevrelenen bu bölüm, kuzeyden güneye doğru daralmaktadır.

c) Türbe Mekânı:

11.20x9.70 m. ölçülerindeki dikdörtgen iç mekânda, birbirlerine ve duvardan taşınılı yarım sütunlara yuvarlak kemerlerle bağlanan dört sütunun taşıdığı 4.65 m. çapındaki bir kubbenin çevresindeki dört yarım kubbe ile köşelerde küçük kubbelerden meydana gelen merkezi plan şeması görülmektedir (Çiz. 1) (Res. 308). Merkezi kubbe ile köşelerdeki küçük kubbelere istiridye yivli tromplarla geçilmektedir.

İç mekânda herhangi bir süslemeye rastlanmamaktadır. Kubbenin içi, ortası delik tuğla halkalarla kaplıdır.

KATALOG NO : 5.5.49.
 YAPININ ADI : **DAYI AHMED HOCA TÜRBEŚİ**
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Dâr'El-Bey
 RESİM : 309 - 312
 ÇİZİM : 71
 İNCELEME TARİHİ : 30.11.1995

TARİHÇESİ:

1057 (1647) yılında ölen Dayı Ahmed Hoca'nın¹³⁵ türbesi XVII.yüzyılın ilk yarısında yaptırılmıştır. Türbe günümüzde Milli Arşiv olarak kullanılmaktadır.

KİTABELER:

Yapının sokağa bakan batı cephesindeki pencerenin üzerinde 1057 H. tarihli Arapça kitabe (K. 1) bulunmaktadır.

1. Beyaz zemine siyah renkli, kolları uzatılmış altıgenlerle dört yönden çevrelenen kitabe beş satırdır. (Res. 309).

¹³⁵ Önceleri Divân Kâtibi olan Ahmed Hoca 1640 yılında dayı oldu. Mülayim kişiliği ile halk ve ordu tarafından sevilen biriydi. Halk'ul-vâdi'ye saldıran Malta şövalyelerinin yıktığı burcun yanına yeni bir burç inşa ettirdi. Dayılık yaptığı süre içinde Tunus'ta veba hastalığı baş gösterdi. Öyle ki, bu vak'a "Ahmed Hoca Vebası" olarak anılır. Şammâiyye Medresesi'ni de tamir ettirdiği bilinen Dayı Ahmed Hoca 1057 (1647) yılında öldü ve bugünkü türbesine gömüldü. Ebi'd-Dıyâf, a.g.e., II, s.38-39; Hüseyin Hoca, a.g.e., s.93-94; İlter, a.g.e., s.139.

Orijinal Metin:

امولای مامن ملكة ليس نفذ الى بابك الا على سعى الدای احمد
 وخلف دار الفنا مصرها و ساير الى دار البقی و احمد
 فما هذه الدنيا بدار اقامة ولا ملك فيها مقيم مخلد
 اتاك بلا زاد يرجى ضيافت و قد بسطت منه لرحمتك اليد
 وماعنده زاد سوى حسن ظنه بانك تعفو عن كثير و ترفد
 ومن عادية القوام الكرام اذا اتى يرتد اليهم اكرمهم وانجدوا
 وانت اجل الاكرمين فهب له رضاك فانت المنعم المتودد
 وعامله بالفضل الذي انت اهله وحقق رحاه انت للعفو مورد
 وامطر بيت ثنا الرضى منك سيدى على بأشا قد كان اياك نعيد
 قضى نجه المحتوم انشدت ارخوا قضى دولة الاقبال
 فى العين احمد سنة ١٠٥٨

Transkripsiyon:

Emevlâye mâ min melâiketin leyse nefide ilâ bâbîke illâ 'alâ s'ayi'd-Dâyı Ahmed
 Ve halfü dârul-fenâ mûsrahâ ve sâyera ilâ dâri'l-bekâ ve Ahmedu
 Femâ hâzihi'd-dünya bi-dâri ikâmetin ve lâ melike fihâ mukîmun muhalledu
 Etâke bilâ zâdin yerci diyâfeten ve kad besatte minhu li-rahmetike'l-yedu
 Ve mâ 'indehu zâdün sivâ husnuhû zannehu bi-enneke t'afû 'an kesîrin ve
 terfedu
 Ve min 'âdâtî'l-kavmi'l-kirâmi izâ etâ yertedde ileyhim ekremûhu ve encidû
 Ve ente ecellü'l-ekramîne feheb lehû ridâke fe-ente'l-mun'imu'l-müteveddedu
 Ve 'âmilhu bi'l-fadlî'l-lezî ente ehluhu ve hakkik rahâhu ente li'l-afvi mevridu
 Ve emtir beyte senâ (?)'r-rîda minke seyyidi Ali Bâşâ kad kâne iyyake nabudu
 Kadâ nahbuhu'l-mahtûmu'n-şeddet errihû kadâ devlete'l-ikbâli fi'l'ayni Ahmedu
 Senete 1057

Türkçe Anlamı:

Yer almaktadır. Rabbi! Meleklerden niceleri Ahmed Day'ın sa'yinden dolayı senin kapına geldiler.

Burası (onun) dünya hayatının sonundaki evidir, O, Ahmed olarak kıyamete yürüdü.

Bu dünya devamlı kalma yeri değildir ve onda ebedi olarak ikamet eden melik de yoktur.

Senden bir ziyafet umarak sana azıksız geldi ve senin rahmetin için el açtı.

Onun, senin bir çoklarını af ve yardım edeceğin hüsn-ü zannından başka bir şeyi yoktu.

Birisi gelipte onlardan bir şey istediği zaman ona ikram etmek ve yardımcı olmak cömertler topluluğunun adetlerindedir.

Sen cömertlerin en büyüğün, Ona rızanı ver, zira son nimet verici ve şefkatlisin

Ona, sana ait olan fazlınla muamele et, Onun amellerini gerçek kıl, Senin afvedici (olduğun) bilindir.

Rahmet yağmurunu bu öğülen yere yağdır. Rıza sendendir.

Efendimiz Ali Paşa yalnız sana ibadet edenlerdendi.

Ecel vuku buldu, sonuç tarihlemeyi gerekli kıldı. Ahmed kendince ikbal devletine ulaştı.

Yıl 1057 (1647).

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Dâr'El-Bey olarak bilinen bugünkü Başbakanlık Sarayı yapılar topluluğu içinde yer alan Dayı Ahmed Hoca Türbesi, dar bir avlu ile asıl türbe mekânı ve bunun

yanındaki ek bölümden meydana gelmektedir. Sokağa bakan cephesinde beden duvarları üzerindeki yüksek kare kaideye oturan ve balık pulu biçimindeki yeşil kiremitlerle kaplı hafif sivri kubbesi ile dikkat çekmektedir (Res. 310).

b) Dış Cepheler:

Sidi Bin Ziyad sokağı bakan batı cephesi dışında başka yapılarla çevrelenmektedir. Türbeye girişi sağlayan kuzey köşedeki düz atkılı kapı, üstten geniş ve yüksek bir basık kemerli nişle kuşatılmaktadır. Genellikle kahverengi taşlardan meydana gelen batı cephe, tamamen mermerle kaplanan üç pencere ve diğerlerinden daha yüksek tutulan ortadaki pencerenin üzerindeki kitabe ile teşkil edilmiştir.

c) Avlu:

Giriş kapısının önündeki, yanlarda yüksek platformlar üzerinde sütunların yer aldığı holden avluya geçilmektedir. Avlunun doğusundaki düz atkılı kapılardan girilen hücreler bulunmaktadır. Ortadaki iki sütun ile yanlarda duvardan taşınılı payelere dayanan atnalı kemerli üç gözlü revakın bulunduğu dar avludan türbe mekânına, iki yanında pencereler bulunan düz atkılı bir kapı ile girilmektedir (Res. 311).

d) Türbe Mekânı:

6.20x6.10 m. ölçülerindeki kareye yakın iç mekân, köşelerde duvardan taşınılı sütunlar üzerinde yükselen kemerlere oturan 5.35 m. çapındaki bir kubbe ile örtülmektedir (Çiz. 71). Kubbeye istiridye yivli tromplarla geçilmektedir.

Sekiz pencere ve iki dolap nişinin açıldığı türbenin duvarları, kubbeyi taşıyan kemerlerin başlangıcına kadar çini, burada kubbe kilit taşına kadar alçı süslemelerle kaplanmaktadır (Res. 312). Duvarları kaplayan çiniler tamamen yenilenmiştir.

Köşelerdeki sütunları birbirine bağlayan kemerlerin içinde iki ayrı alçı süsleme kompozisyonu görülmektedir. Dört yönünde düğümleri bulunan büyük dairelerin çevrelerindeki altıgen ve sekizgenlerden meydana gelen ilk kompozisyon, süsleme amaçlı dar bir süsleme kuşağı ile çerçevelenmektedir. Diğerinde, içinde kıvrık dallar ve rumiler bulunan iri palmetlerden meydana gelen bitkisel bezeme kompozisyonu görülmektedir. Trompların aralarındaki yuvarlak kemerli pencerelerin açıldığı panolar, içleri stilize bitki ve düğüm motifleri ile dolgulanmış küçük yarım dairelerle süslenmektedir. Kubbe kilit taşındaki büyük 16 kollu yıldızla birleşen bordürlerin arasında altıgen ve sekizgenler, içi iri hatlı soyut kıvrık dallarla doldurulan dikdörtgen panolardan meydana gelen alçı bezeme görülmektedir.

Türbe mekânının güney duvarının ortasına açılan düz atkılı bir kapı ile düz örtülü yan bölüme girilmektedir. Burada süsleme bulunmamaktadır.

KATALOG NO : 5.5.50.
 YAPININ ADI : DAYI MUHAMMED LAZ TÜRBESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Kasba Meydanı
 RESİM : 313 - 317
 ÇİZİM : 72
 İNCELEME TARİHİ : 27.11.1995

TARİHÇESİ:

XVII.yüzyıl ortalarında Dayı Muhammed Lâz¹³⁶ tarafından yaptırılmıştır.¹³⁷ 1063 (1653) yılında ölen Dayı Muhammed Lâz ile yakınlarının gömüldüğü türbede günümüzde yoksul aileler barınmaktadır.

KİTABELER:

Türbenin meydana bakan batı cephesindeki pencere üzerinde yer alan sülüs hatlı Türkçe kitabe 16 satırdır (K. 1).

1.Orijinal Metin:

ابو الخيرات والحسنات يارب
 ابو الضعفاء محمد دای يارب
 قيو که عاجز محتاج واردی
 وفقير صفر يد طايو که ایردی

¹³⁶ Bkz. Katalog No: 5.2.9.

¹³⁷ Zbiss, a.g.e, (1971), s.49; a.y., a.g.e., (1981), s.30; Binous, a.g.e., s.98.

دیدی لاتقنکوا من رحمة الله
انکله جبل یاسی کسدک ای شاه

جمیعاهل توحید اشاره
عصاة مؤمنین اولدی بشارت

عجمیدر اکر مغفورایدہ سک
رعایننی بنا ایدوب حظ کدرسک

که ایرر فضلکه یوقدر نهایت
دخی احسانکه یوق حدی غایت

سنة بیک التمش اوج شوال اینده
یکرمی اجونجی کون صالی کوننده

فنادن انتقال ایتدی بقایه
رضاکی استیوا ایردی لقایه

Transkripsiyon:

Ebu'l-Hayrât ve'l-hasenât yâ Rab
Ebu'd-duafâi Muhammed Dâyi yâ Rab
Kapûna 'âciz-i muhtâc vardı
Ve fakîr-i sıfır yed tâpûna irdi
Dedi "La taknetû min rahmetli'l-lâh"¹³⁸
Ânınla habl-i ye'si kesdin ey şâh
Cemî'an ehl-i tevhîde işâret
'Usât-ı mü'minîne oldu beşâret
'Acebmîdir eğer mağfûr idesin (?)
Ki irer fazlına yokdur nihâyet

¹³⁸ Kur'an: 39/53.

Dahi ihsânına yök haddî ğâyet
 Sene bin altmış üç şevvâl ayında
 Yirmi üçüncü gün sâlfî gününde
 Fenâdan intikâl itti bekâya
 Rızanı isteyû irdi likâya.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Kasba meydanına hakim bir köşede yer alan türbe, normal zeminden yükseltilen bir alan üzerine inşa edilmiştir. Düz atkılı bir kapı ile girilen yapı, revaklı avlunun kuzeyindeki türbe ile bunun doğusundaki bir mekândan meydana gelmektedir (Çiz. 72).

b) Dış Cepheler:

Yapıya girişi sağlayan kapı ile mermer söveli iki pencerenin bulunduğu kuzey ve batı cepheler, atnalı kemerli sathi nişlerle teşkil edilmiştir (Res. 313). Kahverengi taşlarla örülen bu duvarlar ile, düz beyaza boyanan doğu cephe üzerinde, balık pulu biçimindeki yeşil kiremitlerle kaplanan soğan kubbe yükselmektedir.

c) Avlu:

Kuzey ve güney yönlerden, dörder sütuna yaslanan atnalı kemerli revaklarla çevrelenen 9.15x5.50 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Batı duvarına küçük bir kuyunun bulunduğu niş ile güney duvarına atnalı kemerli bir mihrab nişi açılan avlunun duvarlarının üst bölümü alçı ve çini bezeme ile kaplıdır.

Avlunun güney duvarındaki bezeme mihrabın üst kısmından itibaren başlamaktadır. Alt kısımda, dua kelimelerinden oluşan ince bir yazı kuşağının çevrelediği yüzeyler içinde iri düğüm motifleri ile bezenen alçı panolardan sonra beyaz zemine mavi renkli dairelerin içinde yaprakların işlendiği çini süsleme yer almaktadır. Revakların kemerleri tamamen alçı süslemeler ile kaplanmaktadır (Res. 314). İnce yazı kuşakları ile çevrelenen panolarda, içinde kıvrık dallar ve küçük rumilerin işlendiği palmetlerden meydana gelen bitkisel bezeme görülmektedir.

Türbenin avluya bakan kuzey cephesi ile revakların yan duvarlarının alt bölümü çini, üstü alçı ile süslenmektedir (Res. 315). Siyah konturla birbirinden ayrılan çinilerde, aralarında eşkenar dörtgenler oluşan küçük dairelerden ve içlerinde üsluplaştırılmış bitki motifleri bulunan geniş yuvarlaklardan meydana gelen iki farklı kompozisyon görülmektedir. Duvarların üst kısmındaki alçı bezeme, büyük bir yıldız motifini çevreleyen ve dışında üç düğüm motifi bulunan bir atnalı kemerle bunun üzerinde, içinde papatya şeklinde küçük çiçeklerin yer aldığı eşkenar dörtgenlerden meydana gelmektedir.

d) Türbe Mekânı:

Avludan atnalı kemerli bir kapı ile girilen türbe, köşelerde kare altlıklı ikişer sütun üzerindeki yuvarlak kemerlere oturan 4.60 m. çapındaki bir kubbe ile örtülmektedir (Çiz. 72). Kubbeye istiridye yivli tromplarla geçilmektedir. Kemerleri taşıyan mermer sütunlar, Korint tipi başlıklara sahiptir (Res. 316).

Duvarlar yerden 2.60 m. yüksekliğe kadar yeşil zemine, dıştan sarı renkli çizgi ile çevrelenen mavi dairelerin içinde sekiz yapraklı papatyalardan meydana gelen çinilerle kaplanmaktadır. Bunun üzerinden başlayarak kubbe kilit taşına kadar tüm yüzeyler alçı ile kaplanmaktadır. Geniş kemerlerin çevrelediği yüzeyler, dört yönünde

düğümle bulunan dairelerle ve yan yana dizilen palmetlerle süslenmektedir. Alınlıkları, içinde stilize rümi ve çiçek motiflerine yer verilen palmetlerle kaplanan kemerlerin üst kısmındaki tromplardan sonra alt bölümü yuvarlak kemerli panolarla süslenen kubbe yer almaktadır. En üstteki 16 kollu büyük yıldız motifinden çıkan bordürlerin uç kısımlarında altıgen ve sekizgenler, aralarında düğüm motifleri görülmektedir.

Türbe mekânının doğusundaki bir kapıdan tekne tonozla örtülen yan bölüme geçilmektedir. Dışa bir pencere ile açılan bu mekân sade duvarlardan oluşmaktadır.

KATALOG NO : 5.5.51.
 YAPININ ADI : AZİZE OSMANA TÜRBESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Şammâiye Çıkma Sokağı
 RESİM : 318 - 321
 ÇİZİM : 73
 İNCELEME TARİHİ : 22.11.1995

TARİHÇESİ:

Tunus'ta meydana getirdiği hayır eserleri ile tanınan Azize Osmana 1669 yılında ölmüştür. Öldükten sonra vasiyetine uyularak, türbeleri yan yana bulunan büyük babası Dayı Osman ile Şeyh Sidi Bin Arûs'un mezarlarının yanına gömülmüştür.¹³⁹ Daha sonra, Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından 1122/1710 yılında, Azize Osmana'nın mezarı üzerine türbe inşa edilmiştir.¹⁴⁰

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Şammaiye sokağından girilen merdivenli uzun bir hol ile ulaşılan Azize Osmana Türbesi, bugün Sidi Bin Arus Türbesi ile ara duvarları kaldırılarak birleştirilmiştir (Res. 318). Kuzeyde Sidi Bin Arus Zaviyesi, doğu ve batıdan evlerin çevrelediği bir alan içinde yer almaktadır. Azize Osmana'nın mezarının bulunduğu kubbeli mekâna kemerlerle açılan yan bölümler ile, girişi ayrı bir kapıdan sağlanan sağdaki mekândan meydana gelen kompleks yapıda düzgün bir planlama görülmektedir.

¹³⁹ Binous, a.g.e., s.89.

¹⁴⁰ Zbiss, a.g.e., (1955), s.19.

b) Türbe Mekânı:

Türbeye, bugün ahşap bir kafesle kapatılan güney cephedeki atnalı kemerli kapı ile girilmektedir. Kuzey ve güney duvarlarda köşelerdeki sütunları birbirine bağlayan kemerlere ve yanlarda duvarlara oturan 6.60 m. çapındaki kubbe ile örtülen bölüme, yuvarlak kemerle düz örtülü iki mekân açılmaktadır (Çiz. 73). Kubbeye istiridye yivli tromplarla geçilmektedir. Kubbeli mekân, yerden 2.70 m. ye kadar çini, bunun üzerinden kubbe kilit taşına kadar alçı ile süslenmektedir (Res. 319).

Kubbeli mekânda duvarlar, yerden 2.70 m. ye kadar kaplayan çiniler yeni konmuştur. Yalnız, buraya açılan ortadaki mekânın güney ara duvarlarında yer alan çiniler orijinaldir (Res. 320). Bu çiniler kompozisyon olarak; içinde küçük yeşil yaprakların bulunduğu sarı renkli büyük dairelerin, sarı zemine yeşil renkli eşkenar dörtgenlerle çevrenmesinden meydana gelmektedir. Kubbeyi taşıyan kemerler, içi çok ince biçimde kıvrık dallar ve düğümlerin işlendiği stilize bitkisel motiflerle süslenmektedir. Yanlarda duvara bitişik sütuncelerle sınırlandırılan trompların arasındaki yuvarlak kemerli alınlıkların içinde, renkli camlı yuvarlak kemerli pencereler yer almaktadır (Res. 321). Kilit taşındaki 16 kollu büyük yıldızdan çıkan ve içlerinde küçük düğümlerle bağlanan çok değişik formlardaki bitkisel motiflerin bulunduğu bordürlerle süslenmiştir.

Uzun holün sağındaki bir kapı ile girilen diğer türbe mekânı iki çapraz tonozla örtülmektedir. Tonozlar güneyde duvara bitişik bir, orta bölümde birbirine yuvarlak kemerlerle bağlanan iki sütunla taşınmaktadır. İçinde ön sandukanın bulunduğu bu mekânda düzgün bir dikdörtgen plan görülmektedir. Doğu ve batı duvarlarına üç niş açılmış olan duvarlar süslemesizdir.

KATALOG NO : 5.5.52.
 YAPININ ADI : **FELLARİ TÜRBEŞİ**
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Turbet'El-Bey Sokağı
 RESİM : 322 - 324
 ÇİZİM : 74
 İNCELEME TARİHİ : 10.12.1995

TARİHÇESİ:

1122 (1710-1711) yılında Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından hanımı için yaptırılmıştır.¹⁴¹ Türbede günümüzde yoksul aileler kalmaktadır.

KİTABELER:

Türbenin dış cephesindeki pencerelerin üzerinde üç kitabe bulunmaktadır. Bunlardan güney cephesindeki kitabede (K. 1) yapının bânisinin adı; batı cephesindeki kitabede (K. 2) yapının inşa tarihi verilmektedir. Kitabeler, aslen Endülüslü Muhammed El-Vezir Sarrâk tarafından yazılmıştır.¹⁴²

1. Dıştan atnalı kemerli sathi bir nişle çevrelenen düz atkılı mermer penceresinin üzerinde yer alan beş beyitlik Arapça kitabe, duvara dokuz çivi ile monte edilmiştir. Kitabenin kartuşlar içine alınan satırları ve dışı stilize bitki motifleri ile süslenmiştir (Res. 322).

¹⁴¹ Mohamed El-Aziz Ben Achour, I.B.L.A., I, 155, Tunus, (1985), 49-50.

¹⁴² Ben Achour, a.g.e., s.49.

Orijinal Metin:

ارض و مغفرة بالنور قد غشى
امر تاج مملكة بالحسن قد وشى
امر تربة نشأت عن اذ شرف معتبر
بأن راح المنايا للفن ملي
حسين بن على باى مملكة
من حلمه كل ملك الوفى رستای
يسائل الرب بالهادى البشير عسى
بمحض فضل غدا يلقاه قد رضى
ياربنا ياولى العزم الكرام اطل
بقاه فوق منصات الهنا جلى
واغفر جناياته واقبل دعای فى
تاريخه الطف به ياخير من دعى

Transkripsiyon:

Arada ve mağfireten bi'n-nûri kad ğaşâ
Emra tâcu memleketin bi'l-husni kad vaşâ
Emru türbetin neşet 'an iz şerefin mu'teberin
Bi-enne râha'l-manâyâ li'l-fenni müliyu
Huseyn'ubn-u'Aliyyin bâ-y-u memleketin
Min hilmihî külle mülkin el-vefâ rustâye

Yusâilu'r-rabbe bi'l-hâdi'l-beşîri 'asâ
Bi-mehdi fadlin ğadâ yelkâhu kad radâ

Yâ Rabbenâ, yâ veliyye'l-'azmi'l-kirâmi etil
Bakâhu fevka minsâtin elheneñ cüllie

Ve'ġfir cinâyâtihi ve'kbil du'âye fi
Târîhihi eltif bihi yâ hayra men du'ie

Türkçe Anlamı:

Dünyayı nurla bir maġfiret kaplamıştır
Ülkenin baş işini iyilikle süslemişti.
Türbe işi, değerli bir mertebeden dolayı ortaya çıktı
İstenilen gaye sanatlı bir şekilde ortaya kondu.
Ülkenin beyi Hüseyin Bin Ali
Düşlediği rüyayı gerçekleştirecek, vefa örneği bir eser yaptırdı.
O, yol gösterici ve müjdeleyici olan Allah'dan
Ahirette lütfunu ve rızasını ister.
Ey Rabbimiz, Ey kerem sahibi,
Çalışmalarımızın devamını nasib et ve bizi bu işlerden ayırma
Günahlarımızı affet, dualarımızı kabul et.
Tarihi: "Yapılan duaları kabul edenlerin en iyisi sensin".

2. İlki ile aynı özelliklerden olan diğer kitabe, 1122 tarihini vermektedir.

Orijinal Metin:

اليك مد امر المؤمنين يدا
يستمطر العفو من صحبي الرضا مددا

قد اشفقت قلبه الى الوعيد وما

اعدت من عملي ليومها عددا .

وغاية الامر ان حفي الوري عمل

وقربة ان لي في الفضل معتمدا

فالامر يومئذ لله ان له

في خلفه رحمة المرء خصمك عددا

وهاك عبدك يامولاي اعترفا

وانت ذاالفضل فاغفر ماجفني و بدا سنة ١١٢٢

Transkripsiyon:

İleyke medde emiru'l-müminine yeden

Yestemtiru'l-'afve min sahbî'r-ridâ mededen

Kad eşfakte kalbehû ilâ'l-va'îdi vemâ

Ü'iddet min 'ameli li'yevmihâ 'adeden

Ve ğâyetu'l-emri en hıffe'l-verâ 'amelun

Ve kurbetu enne lî fi'l-fadli mu'temededen

Fe'l-emru yemeizin li'llâhi inne lehu

Fî halfihi rahmeten el-mer'u hasmuke 'adeden

Ve hâke 'abduke yâ mevlâye mu'terifen

Ve ente zü'l-fadli fa'gfir mâ cefâ ve beden

senete 1122

Türkçe Anlamı:

Sana müminlerin emiri el uzattı
 Sen kendini affettirmeyi istiyordun
 Onun kalbi hesap gününde ürperir
 O güne amel hazırlamak gerekir
 Amelde takvâ sahibi olmak işin nihayetidir.
 Yakınlıktaki güvencemiz onun fazlıdır.
 O gün işler Allah'a aittir
 Allah rahmet sahibidir, ama dünyada senin düşmanların çoktur.
 Ya Rabbi ! İşte kulun günahlarını itiraf ediyor
 Sen ise ihsan sahibisin, beni affet sene 1122 (1710-1711).

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Düz atkılı bir kapı ile girilen avlunun güneydoğusunda türbe ile doğusunda yer alan diğer bir mekândan meydana gelmektedir. Batıdan evlerle çevrelenen yapının, yüksek beden duvarları üzerindeki kare kasnağa oturan soğan biçimindeki kubbesi, balık pulu şeklindeki yeşil kiremitlerle kaplıdır (Res. 323).

b) Dış Cepheler:

Yapının avluya geçit veren düz atkılı giriş kapısının bulunduğu 10 m. uzunluğundaki batı duvarı beyazla sıvanmış sade duvarlardan oluşmaktadır. Kubbe ile örtülen asıl türbe mekân ile bunun kuzeyindeki ek bölüm, atnalı kemerli sathi nişlerle teşkilatlandırılmıştır. Türbe mekânında dış cephelerin ortasından yer alan pencereler, üstten nişlerle çevrelenmektedir. Mermer söveli pencerelerin üzerinde yapım kitabeleri

bulunmaktadır. Koyu kahverengi taşlardan meydana gelen dış cephelerin köşeleri, duvara bitişik olarak yerleştirilen sütunlarla yumuşatılmıştır.

c) Avlu:

10x7 m. ölçülerindeki dikdörtgen avlunun türbeye bakan güneydoğu kenarında, kare altlıklı dört mermer sütuna dayanan üç atnalı kemerli düz örtülü revak yer almaktadır. Avlunun, batıdaki hücreler ve doğudaki ek mekâna girişi sağlayan düz atkılı kapıların açıldığı cepheler sadedir.

d) Türbe Mekânı:

Türbenin avluya bakan cephesi, ortadaki iki renkli taştan atnalı kemerli kapının iki yanındaki nişlerle teşkil edilmiştir. Nişlerin iç kısmını ve duvarları kaplayan çinilerde, sarı zemine, küçük palmetlerle bağlanan siyah-beyaz renkli sekiz kollu yıldızlardan oluşan kompozisyon görülmektedir. Bu çinilerle üstteki alçı bezeme yer yer dökülmüş vaziyettedir.

6x6 m. ölçülerindeki kare mekân, köşelerde taşıntılı duvar payelerinin önünde ikisi duvara bağlı dört sütun üzerindeki geniş yuvarlak kemerlere oturan 5 m. çapındaki bir kubbe ile örtülmektedir (Çiz. 74). Kubbeye istiridye yivli tromplarla geçilmektedir. Düz atkılı üç pencerenin açıldığı beden duvarları 2.60 m. ye kadar çini, bunun üzerinden itibaren kubbe kilit taşına kadar alçı ile bezenmektedir.

Mavi zamine beyaz renklerle iki hançer yaprağının arasında yanlara doğru açılan karanfillerden meydana gelen kompozisyonun görüldüğü çiniler, üste doğru sivri bir şekilde yükselen dilimli ince yaprakların oluşturduğu geniş panolar halindeki

çinileri çerçevelemektedir. Bunlar, kalın siyah konturlarla birbirinden ayrılan geniş panolar halindedir.

Kubbeyi taşıyan kemerlerin içleri dört yönünde düğümler bulunan dairelerin çevresindeki altıgen ve sekizgenlerden meydana gelen alçı bezeme ile kaplıdır (Res. 324). Kemer alınlıkları ve trompların arasındaki yuvarlak kemerli alçı panolarda iç kısımları çok ince kıvrık dallar, palmet, rumi ve hatayi motiflerinden oluşan karmaşık bitkisel bezeme görülmektedir. Kubbenin içi de, tepedeki 16 kollu yıldızdan çıkan kolların arasındaki beş kollu yıldızlar ve altıgenlerden meydana gelen geometrik bezeme ile kaplanmaktadır.

Türbe mekânının kuzeyindeki yamuk planlı ek bölüm, duvarlardan taşınılı payelere ve biri ortada diğerleri yanlardaki dört sütunla taşınan dört çapraz tonozla örtülmektedir. Bu kısım ve avlunun batısındaki hücreler, türbenin bakımını yapan kişilerin barınması için yapılmış olmalıdır.

KATALOG NO : 5.5.53.
 YAPININ ADI : ALİ PAŞA TÜRBESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Küttâb Sokağı
 RESİM : 325 - 331
 ÇİZİM : 75
 İNCELEME TARİHİ : 21.11.1995

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre Ali Paşa I'nın ölümünden sonra (1756-1757)'de yaptırılan türbe¹⁴³ -hemen bitişiğindeki- Başıye Medresesi'nden yaklaşık dört yıl sonra tamamlanmıştır.

KİTABELER:

Küttâb sokağına açılan giriş kapısı üzerindeki altı beyitlik sülüs kitabesi (K. 1) şöyledir.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لِلَّهِ تَرْبٌ لَّاحٌ مِّثْلُ جَنَّاتٍ

يَزْهَوْنَ بِنُورِ رَبِّهِمْ كَلَّ جَنَّاتٍ

فَإِذَا نَظَرْتَ إِلَىٰ بَدِيعِ صَنِيْعِهِ

يَغْنِيكَ عَنِ رَوْضِ وَعْنِ بَسْتَانِ

¹⁴³ Zbiss, a.g.e., (1955), s.19.

امسى كبير الانس فى ارجائه
 من حله اضحى بجزر امان
 سبقت اليه من المهيم رحمة
 دارت على الاجسام كالاكفان
 قد انشا الباشا على بن محمد
 حال الحياة الشرب للابدان
 مذتم بعد وفاته ارخته
 بالعلم تراب طاب والقران

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Li'l-lâhi türbün lâha misle cenâni

Yezhû bi-nûri rabâhu külle cenâni

Feizâ nazarte ile bedî'i sanî'ihî

Yuğnîke 'an ravzin ve'an bustâni

Emsê kebîru'l-insi fi ircâihî

Men hallehu adhâ bi-hırzi emânin

Sebekat ileyhi mine'l-muheymini rahmetun

Dârat 'ala'l-ecsâmi ke'l-efkâni

Kad enşee'l-Bâşâ Aliyyu'bnu Muhammedin

Hâlu'l-hayâti'ş-şurbu li'l-ebdâni

Müz temme b'ade vefatihi errahtuhû
Bi'l-ilmî türâbe tâbe ve'l-Kur'âni.

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Allah için yapılan bu türbe, cevher gibi güzeldir ve son derece güzel bir şekilde parlamaktadır.

Yapımındaki güzelliğe bakarsan seni bir bahçe ya da bostana bakmaya muhtaç bırakmaz.

İşleri bir an önce yapmada insanların en iyisi idi. Emin olan (bu) sağlam yapı onun işlerindedir.

Müheymin olan Allah'ın rahmeti onu geçti ve (yapı) cesetler üzerindeki kefenler gibi parladı.

Yapıyı Muhammed'in oğlu Ali Paşa yaptı. Bedenler için su neyse hayatın hali odur.

Vefatından sonra tamamlandı, toprağı ilimle tarihledim. "Müjdeler ve Kur'an (Onun) olsun".

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Küttâb sokağına açılan atnalı kemerli bir kapı ile girilen türbe, düz örtülü giriş holü ile revaklı avlunun kuzeyindeki kubbeli mekândan meydana gelmektedir. Kuzeyde Bâşiye, batıdan Süleymaniye medreseleri ile çevrelenen yapının genelinde görülen düzgün dikdörtgen plan şeması, revaklı avlunun güney ve batısındaki küçük mekânlarla bozulmaktadır.

b) Dış Cepheler:

Türbenin sokağa bakan doğu cephesinde düz atkılı büyük bir pencere ile, güney köşeye yakın yerde siyah-beyaz taşlardan atnalı kemerli giriş kapısı yer almaktadır (Res. 325). Kapı kemerini çevreleyen silmeler üç düğüm oluşturmaktadır. Üstte, çivilerle duvara monte edilen mermer yapım kitabesi bulunmaktadır.

c) Avlu:

Giriş kapısından altı basamakla, üzeri düz örtülü hole çıkılmaktadır. Üç yönden yuvarlak kemer sedirlerle çevrelenen holün sağındaki bir kapıdan avluya girilmektedir. 8.40x8.40 m. ölçülerindeki kare avlu, 12 sütunu birbirine bağlayan atnalı kemerli 12 gözlü revakla dört yönden çevrelenmektedir. Avlu duvarları, yerden 2.40 m. ye kadar çini, bunun üzerinde çatıya kadar alçı ile süslenmektedir.

Çini kompozisyonlar, siyah konturlarla ayrılan geniş panolar halinde yer almaktadır (Res. 326). En altta, gri zemine, mavi renkli dört palmetin üç dilimli ince yapraklarla çevrelenmesi ile oluşan kompozisyon görülmektedir. Bunun üzerinde; beyaz zemine mavi, yeşil ve sarı renklerin ağırlıkta olduğu vazo içinden çıkan stilize çiçekler, uçları sarmallı yapraklar ve kıvrık dallardan meydana gelen kompozisyonlar ile, yine koyu sarı renkli zemine içinde küçük papatyaların işlendiği gri renkli eşkenar dörtgenlerden oluşan çini panolar yer almaktadır. Panoların araları, mat beyaz zemine yeşil renkli dörtgenlerle bağlanmış, iç içe geçen dairelerin çevresinde kahverengi küçük yapraklar ile hançer yaprakları ve mavi renkli iri stilize çiçeklerle meydana gelen kompozisyonların görüldüğü çinilerle kaplanmaktadır.

Duvarların üst bölümünü ve revak kemerlerini bezeyen alçı panolar, süsleme amaçlı dua ibarelerinin yazıldığı ince kuşaklarla çerçevelenmektedir. Revak duvarlarındaki alçı süslemeler, yuvarlak kemerli panolar içinde yer almaktadır.

Bunlarda, iç kısımları çok ince kıvrık dallar ve düğümlerle doldurulmuş iri palmetler ve üç dilimli yapraklardan meydana gelen bitkisel süsleme görülmektedir. Revak kemerleri ve alınlıklarındaki alçı bezemeler dikdörtgen panolar içinde yer almaktadır. Yine yazı kuşakları ile ayrılan panoların iç kısımlarını, iri soğan biçimli motiflerin arasında, ince kıvrık dallarla yapılan stilize yapraklar, palmet ve rumilerle süslenmektedir (Res. 327).

Avlunun kuzey duvarının ortasında asıl türbe mekânına geçit veren atnalı kemerli mermer kapı, silmelerle çerçevelenmektedir (Res. 328). Kapının kemer kilit taşında barok tarzda cepheden taşıntılı büyük bir yaprak motifi işlenmektedir. Kemer alınlıkları, yine taşıntılı şekilde yapılan iri kıvrımlı dalları bulunan yapraklarla süslenmektedir.

d) Türbe Mekânı:

Sokağa bakan doğu cephesi ile Başıye Medresesi'ne bakan kuzey ve batı cephelerine demir parmaklıklı düz atkılı pencereler açılan türbenin, dıştan beyaza boyanan düz beden duvarları üzerinde balık pulu biçimindeki yeşil kiremitlerle kaplanan büyük kubbesi yer almaktadır.

İç mekân, köşelerdeki üçer sütuna dayanan yuvarlak kemerler üzerinde yükselen 7.10 m. çapındaki bir kubbe ile örtülmektedir (Çiz. 75). Kubbeye pandantifle geçilmektedir. Duvarlar yerden 3.5 m. ye kadar mermer kaplama, bunun üzerinden kubbe kilit taşına kadar alçı ile süslenmektedir.

Kalın konsollarla, ortadaki daha geniş üç bölüme ayrılan mermer kaplamalarda İtalyan sanatçılarının etkisi büyüktür. Kırmızı ve siyah konturla çevrelenen düz panolardan oluşan küçük bölümlerin arasındaki geniş yüzeyler S, C şekilleri ile stilize rumiler meydana getiren yeşil ve sarı renkli kıvrımlarla süslenmektedir (Res. 329).

Bunun üzerinde mavi zemine beyaz harflerle Esmâ'i-Hüsna'nın yazıldığı kitabe kuşığı tüm iç mekân duvarlarını dolanmaktadır.

Kubbeyi taşıyan kemerlerin içleri ve pendentifler, ince kıvrık dallara bağlanan rumi, lotus ve uçları sarmallı yapraklardan meydana gelen bordürlerin çevrelediği vazo içinden çıkan stilize bitkisel motiflerle bezenmektedir (Res. 330-331). Kubbede, kilit taşıdaki büyük 16 kollu yıldız motifinde birleşen kalın bordürlerin arasında vazo içinden çıkan kıvrık dallar ve stilize yapraklardan meydana gelen alçı bezeme görülmektedir.

KATALOG NO : 5.5.54.
 YAPININ ADI : SİDİ BU SAİD TÜRBEŞİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Sidi Bu Said¹⁴⁴
 RESİM : 332 - 333
 ÇİZİM : 76
 İNCELEME TARİHİ : 11.11.1995

TARİHÇESİ:

İlk olarak Osmanlı öncesi dönemde inşa edilen Sidi Bu Said Türbesi, Ali Paşa II (1758-1781) tarafından genişletilerek bugünkü şeklini aldı.¹⁴⁵ Günümüzde onarım görmekte olan türbe, halkın saygı gösterdiği önemli bir ziyaret yeridir.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Dış sokaktan merdivenlerle çıkılan oldukça yüksek bir alan üzerinde inşa edilen türbe, birbirine kemerlerle açılan üç mekândan meydana gelmektedir. Türbenin güneyinde küçük bir mescid ve son cemaat yeri bulunmaktadır.

b) Türbe Mekânı:

Yapının beyaza boyanan dış cepheleri hemen hiç bir özellik göstermemektedir. Ortadaki çapraz tonozlu, yandakiler tromplu kubbeli üç bölümden oluşan türbenin (Res. 332), iç mekânındaki süslemelerin tümü yenidir. Sidi Bu Said'in sandukasının

¹⁴⁴ Başkent Tunus'un 10 km. kadar kuzeyinde bulunan küçük bir kasaba.

bulunduğu sağdaki bölümü örten kubbe, köşelerdeki duvarlara yaslanan dört yuvarlak kemer üzerine oturmaktadır. Kubbeye tromplarla geçilmektedir. Kubbe ile örtülen batı kemerdeki diğer bölümün duvarlarında pencerelerle iki dolap nişı yer almaktadır.

Mihrab duvarına dik kemerlerle bağlanan, on sütunun taşıdığı beşik tonozlu üç neften meydana gelen son cemaat yeri, mescid ile türbenin arasında bulunmaktadır. İki renkli taştan atnalı kemerli mihrab da yenilenmiştir (Res. 333).

¹⁴⁵ Zbiss, a.g.e., (1955), s.17.

KATALOG NO : 5.5.55.
 YAPININ ADI : BEY TÜRBEŞİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Turbet El-Bey Sokağı
 RESİM : 334 - 345
 ÇİZİM : 77 - 78
 İNCELEME TARİHİ : 28-29.11.1995

TARİHÇESİ:

İlk olarak Ali Paşa II (1758-1782) tarafından inşa ettirilen¹⁴⁶ türbenin çevresine, XIX ve XX.yüzyıllarda eklemeler yapılmıştır.¹⁴⁷ Bu eklemelerle büyük bir kompleks halini alan Bey Türbesi, uzun süre Tunus'u yöneten (1705-1958) Hüseyinî Beyleri ve onların yakınlarının gömüldüğü bir hükümdarlık mezarlığıdır. 1964-1968 yılları arasında önemli bir onarım geçiren yapı bugün müze olarak kullanılmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Bey Türbesi, batı köşedeki ilk bölümün çevresinde ihtiyaç oldukça yapılan eklemelerle büyük ve karmaşık bir yapılar topluluğu şekline geldi (Çiz. 77). Tunus'ta yerleşmelerin yoğun olduğu bir yerde, evler arasında sıkışmış durumdaki Bey Türbesi, dıştan yeşil kiremitlerle kaplı kubbeleri ile anlaşılabilir (Res. 334).

¹⁴⁶ Zbiss, a.g.e., (1955), s.19; Binous, a.g.e., s.73; Ben Achour, a.g.e., s.49.

¹⁴⁷ Zbiss, a.g.e., (1971), s.50; a.y.; a.g.e., (1981), s.30; Binous, a.g.e., s.73; Achour, a.g.e., s.51.

b) Dış Cepheler:

Türbet El-Bey sokağına açılan atnalı kemerli sade bir kapı ile girilen kompleksin tüm dış cephelerinin düzenlemesi birbirinin aynısıdır. Alt ve üstten mermer kaplama kuşaklarla çevrelenen ve kahverengi taşlarla örülmüş duvarlardan meydana gelen dış cepheler, süsleme amaçlı duvar payeleri ile hareketlendirilmiştir (Res. 335-336). Mermer panolar ve duvar payeleri barok tarzdaki kıvrık dallar ve yapraklardan meydana gelen çiçek motifleri ile süslenmektedir. Cepheleri alt ve üstten çevreleyen mermer kuşaklarla duvar payeleri, kalın silmelerle çevrelenmektedir. Duvarlar, en üstte tek sıra halinde uzanan kirpi korniş ile düz silmelerden meydana gelen saçakla sona ermektedir. Bunun üzerinde, balık pulu biçimindeki yeşil kiremitlerle kaplanan soğan şeklinde kubbeler yer almaktadır.

c) Türbe Yapıları:

İnşa tarihleri kesin olarak bilinmeyen yapılar, kolaylık olması açısından numaralandırılarak tanıtılacaktır.

1. Ali Paşa II tarafından yaptırılan bu ilk bölüm, türbe mekânı ile bunun doğusundaki revaklı avludan meydana gelmektedir. Sokağa açılan kapıdan girilen çapraz tonozla örtülen iki holden avluya geçilmektedir. Avlunun batı kenarında düz atkılı, yüksek bir kapı ile girilmektedir (Res. 337). 10.50x10.50 m. ölçülerindeki kare bir, iç mekâna sahip türbe, bir metre kalınlığında dört paye ile taşınan 4.75 m. çapındaki orta kubbenin çevresinde yer alan dört yarım kubbe ve köşelerde eksedralardan meydana gelen merkezi plan şemasına sahiptir. Kilit taşına kadar 12 m. yüksekliğindeki orta kubbeye pandantif, yarım kubbe ve eksedralara istiridye yivli tromplarla geçilmektedir (Çiz 78). Yapının beden duvarlarına düz atkılı beş pencere açılmıştır.

Hüseyin Beylerinin mezarlarının bulunduğu bu mekânın¹⁴⁸ duvarları ve payeler, yerden 2.75 m. yüksekliğe kadar renkli mermer panolarla kaplıdır (Res. 338-339). İnce, beyaz çerçevelerle birbirinden ayrılan ve 40x1.90x95x1.90 m. ölçülerindeki mermer panolar damarlı siyah, pembe, sarı, yeşil ve açık kırmızı renklerdedir. Türbenin güney duvarının kapıya yakın kısmında yer alan mermer pano, içi kahverengi ve siyah çizgilerle boyalı ortası geniş bir vazodan çıkan S, C kıvrımları oluşturan Barok tarzda bitkisel desenlerle bezenmektedir (Res. 340). İki yanda simetrik olarak düzenlenen bu kompozisyonun orta bölümünün iki yanında dört kuş figürü yer almaktadır. Ortada büyük bir yaprağın üzerine basar vaziyette yerleştirilen kuşlardan biri başını geriye doğru çevirmiş, diğeri de yukardan sarkan meyveye uzanmış şekilde resmedilmiştir. Kuşların vücutları, çizgi şeklinde verilen siyah tüylerle kaplanmıştır. Türbenin kuzey duvarında yine geniş bir pano içinde, altta geniş bir kıvrım yapan stilize bitki motiflerinin üst bölümü, simetrik olarak işlenmiş iki ejderha başı şeklinde sona ermektedir. Burunları hafif kıvrık ve dilleri dışa çıkmış şekilde tasvir edilen bu ejderhalar, iki yanında birer kuş figürü bulunan ortası geniş bir vazoyu taşımaktadır (Res. 341). İki kanadını açmış, birbirine bakar vaziyette duran kuşlar, diğer figürlerle aynı özellikleri göstermektedir. Yapının, girişin karşısına gelen duvarında da iki yandaki panolarda, yine iki kuş figürü yer almaktadır. Üstten sarkan meyveye uzanmış şekilde tasvir edilen bu figürlerde vücut ayrıntıları belirtilmemiştir. Bunların üst bölümlerinde, yukarı doğru S ve C kıvrımları yaparak çıkan stilize bitki desenlerinden oluşan kompozisyon en üstte hilâl motifi ile sona ermektedir.

Duvarları kaplayan mermer panoların üstünden itibaren, tüm üst örtüde görülen alçı bezeme başlamaktadır. "Allâh-u Ekber", "Hüve'l-Bâkî" ve "Bismillâhirrahmânirrahîm" gibi ibarelerin yer aldığı süsleme amaçlı ince bir yazı kuşağı ile çevrelenen alt panolar, içinde dört yapraklı çiçeklerin bulunduğu sekizgenlerden meydana gelmektedir. Payelerin aynı hizadaki yüzeyleri de selvi

¹⁴⁸ Ben Achour, a.g.e., s.51-53.

motifleri ile bezenmektedir. Bunun üzerindeki trompların arasında yuvarlak kemerle çevrili sathlar ile yarım kubbe ve eksedraların içlerinde yine selvi motifleri yer almaktadır (Res. 342). İç içe geçen dairelerin arasında küçük dört yapraklı çiçeklerle süslü pandantiflerin üzerinde yuvarlak kemerli; renkli camlı sekiz pencerenin açıldığı kubbe kasnağı yer almaktadır. Pencereilerin arasındaki yüzeyler, içi kıvrık dallar, rumi ve lotuslarla dolgulu palmetlerle bezenen yuvarlak kemerli panolar halinde düzenlenmiştir. Bunun üzerinde, kilit taşıdaki büyük bir sekiz kollu yıldız motifine bitişen kalın bordürlerle bezenen kubbe yer almaktadır.

Türbenin doğusundaki 10.75x10 m. boyutlarındaki revaklı avlu, 12 mermer sütuna atnalı kemerlerle yaslanan 12 gözlü bir revakla çevrelenmektedir. Üzeri düz örtülü revakların içine sandukalar bulunmaktadır.

2. Kompleksin kuzeydoğusunda yer alan bu bölümler, iki kubbeli mekândan oluşmaktadır. Revaklı avludan girilen ilk bölümde vezirlerin, diğerinde yüksek devlet memurlarının sandukaları bulunmaktadır.¹⁴⁹

İki yanında düz atkılı pencerelerin bulunduğu yüksek bir kapıdan girilmektedir (Res. 343). Gri renkli mermer söveli kapının üst bölümünde, iki yandaki kıvrımların üzerinde taşıntılı bir istiridye kabuğu ve yanlarda hilâl motifleri bulunmaktadır. İç mekân, ortaya gelen köşelerde iki, yanlarda birer tane bulunan 12 sütun üzerindeki yuvarlak kemerlerle taşınan 6.10 m. çapındaki bir kubbe ile örtülmektedir. Bunun yanındaki diğer bölümde, köşelerde birer sütuna dayanan kemerlerin üzerinde yükselen 6.50 m. çapındaki bir kubbe ile örtülmektedir.

Bu iki mekânın süsleme programları birbirinin aynıdır. Duvarlar yerden 3 m. ye kadar büyük bölümü yenilenen Tunus işi çinilerle; bunun üzerinden itibaren alçı bezemelerle kaplıdır (Res. 344). Sarı ve siyah renkli kalın bordürlerle birbirinden

¹⁴⁹ Ben Achour, a.g.e., s.54-55.

ayrılan panolarda, atnalı kemerlerle çerçevelediği yüzeylerin içindeki minareli cami ya da sarayların tasvir edildiği soyut kompozisyonlar görülmektedir.

Kubbeyi taşıyan kemerlerin çevrelediği yüzeylerde, ortada büyük bir sekiz kolu yıldızın iki yanındaki selvi motiflerinin bulunduğu alçı bezemeler bulunmaktadır. Aralarında küçük düğümlerin bulunduğu iç içe geçen dairelerle kaplı pandantiflerin üzerinde yer alan pencerelerin açıldığı kasnakla kubbenin iç kısmı, birinci bölümdeki kubbe ile aynıdır.

3. Revaklı avlunun güneydoğu duvarına açılan düz atkılı bir kapıdan girilen bu mekân; köşelerdeki duvar payelerine yapışık yarım sütunların üzerindeki kemerlere oturan 6.50 m. çapındaki bir kubbe ile örtülen orta bölüm ile buraya açılan, giriş ve bunun karşısındaki yan kısımlardan meydana gelmektedir. Kubbeye pandantiflerle geçilmektedir.

Yerden 2.15 m. ye kadar duvarları kaplayan çini ve bunun üzerindeki alçı bezeme onarımlarda yenilenmiştir.

4. İkinci olarak tanıttığımız türbeden bir kapı ile girilen bu kısım, 10.30x5.60 m. ölçülerindeki geniş orta bölüm ile buraya eyvan şeklinde açılan güneybatı köşedeki beşik tonozlu mekandan meydana gelmektedir. Orta kısmın üzeri, iki yandaki yarım kubbelerin düz bir şekilde birleşmesinden meydana gelen farklı bir beşik tonoz örtü ile kapatılmaktadır. Beyaza boyanan özelliksiz duvarların üzerinde üst örtüye geçişi sağlayan istiridye yivli tromplar yer almaktadır. Bu mekânın güney duvarlarına iki dolap nişi ve doğu duvarına da bir pencere açılmıştır.

5. Dört numarada tanıttığımız mekanın kuzeyindeki kapıdan girilen bölüm, 13.75x7.50 m. ölçülerinde dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Köşelerdeki yarım kubbelerin düz bir çatı ile birleşmesinden meydana gelen tonozlu örtü burada da görülmektedir. Alt bölümü onarımlarda konan çinilerle kaplı yüksek duvarlardan üst

örtüye düz tromplarla geçilmektedir. Duvarların üstleri sekiz kollu madalyonlardan, tavan beyaza boyanmış düz yüzeylerden oluşmaktadır (Res. 345). Bu mekânın ahşap kafesle çevrelenen kuzey kısmında kadınlara ait mezarlar bulunmaktadır.¹⁵⁰

6. Giriş holünün sağındaki kapıdan girilen bir avlu ile bunun önündeki mekândan meydana gelmektedir. Duvarlar üzerinde yükselen 7.75 m. çapında bir kubbe ile örtülmektedir. Kubbeye trompla geçilmektedir.

Duvarlar yerden trompların başlangıcına kadar yeni konmuş çinilerle kaplıdır. Tromplarla bunların arasındaki yüzeyleri çevreleyen yuvarlak kemerler iki renkli taştandır. Kubbe kasnağına açılan 16 pencerenin arasındaki yüzeyler, içlerinde vazodan çıkan üsluplaştırılmış bitkisel desenlerinin yer aldığı yuvarlak kemerli panolar halinde düzenlenmiştir. Kubbe kilit taşındaki büyük sekiz kollu yıldız motiflerinde birleşen kalın bordürlerle süslenen kubbe oldukça yüksek tutulmuştur.

Bu mekânın önünde 9x7 m. ölçülerinde dikdörtgen bir avlu bulunmaktadır. Avlunun zemini mermerle kaplıdır.

7. Altıncı olarak tanıttığımız türbenin avlusundan düz atkılı üç kapı ile girilen 17.20x4.70 m. ölçülerindeki bir mekân ile buraya üç kemerle açılan tonozlu üç bölümden oluşmaktadır. Büyük mekândaki üst örtüye istiridye yivli tromplarla geçilmektedir. Trompların arasında kalan yüzeyler, yuvarlak kemerlerle teşkil edilmektedir.

Trompların arasındaki yuvarlak kemerli panoların içi sekiz kollu yıldız motifleri ile süslenmektedir. Üst örtüde, dikdörtgen panoların iç kısımlarının ortada sekiz kollu yıldız motifleri ile bunların yanlarındaki selvilerden meydana gelen alçı bezeme görülmektedir.

¹⁵⁰ Binous, a.g.e., s.73.

KATALOG NO : 5.5.56.
 YAPININ ADI : HAMZA TÜRBE Sİ
 BULUNDUĞU YER : Mehdiye
 RESİM : -
 ÇİZİM : 79 - 80
 İNCELEME TARİHİ : 30.12.1995

TARİHÇESİ:

Mehdiye'de bulunan Hamza ailesinden ileri gelen kişilerin gömüldüğü türbenin, kimin tarafından ve ne zaman yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte, Mehdiye'de yine Hamza ailesi mensuplarının, XVIII. ve XIX.yüzyıllarda iki cami inşa ettirdiğini göz önünde tutarak türbenin de aynı dönemlerde yapılmış olabileceğini tahmin ediyoruz.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Sokağa açılan atnalı kemerli bir kapıdan girilen yapı, türbe mekânı ile bunun kuzeydoğusundaki bir avludan meydana gelmektedir. Giriş kapısının bulunduğu güneybatı cephe dışında evlerle çevrelenen türbe, birbirine dik açı ile kesen iki bölümden meydana gelmektedir.

b) Türbe Mekânı:

Yamuk bir iç mekâna sahip türbede, atnalı kemerlerle birbirine bağlanan 45 cm. kalınlığındaki dört payenin taşıdığı 4.30 m. çapındaki orta kubbenin çevresinde,

çapraz ve tekne tonozlarla örtülen yan bölümlerden meydana gelen merkezi plan şeması görülmektedir (Çiz. 1). Ortadaki ayakları yanlara bağlayan kemerler doğu, batı ve kuzey duvarlarda taşıntı yapan payelere yaslanmaktadır. İç mekân düzgün bir dörtgene oturmadığı için kubbenin çevresindeki yan bölümlerin ölçüleri farklıdır. Köşelerinde kalın silmelerle kuşatılan trompların yer aldığı kasağa, atnalı kemerli dört pencere açılmıştır.

İç mekânda süsleme bulunmamaktadır.

c) Avlu:

Türbe mekânının kuzeybatısındaki bir kapıdan girilen avluda da düzgün bir plan görülmemektedir. Kuzeyinde, iç kısma bir kemerle açılan beşik tonozlu eyvanın bulunduğu avlunun üzeri açıktır.

KATALOG NO : 5.6.1.57.
 YAPININ ADI : GAZİ MUSTAFA BURCU (BURC EL-KEBİR)
 BULUNDUĞU YER : Cerbe Adası
 RESİM : 346 - 354
 ÇİZİM : 81
 İNCELEME TARİHİ : 24.12.1995

TARİHÇESİ:

XIII.yüzyıldan kalan eski bir kale üzerine, Hafsî sultanı Ebu Fâris tarafından 1432 yılında inşa ettirilmiştir.¹⁵¹ Yapı, Turgut Reis'in Cerbe adasını 1560 yılında fethinden sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın emri ile tamir edilmiştir. 1571-72 yılına kadar devam eden çalışmaları sonunda esaslı değişiklikler geçiren Gazi Mustafa Burcu, böylece son şeklini almıştır. Sömürge döneminde Fransız ordusunun buraya yerleşmesi sonucu yapıda bazı tahribatlar meydana gelmiştir. Daha sonra mimari önemi anlaşılan bu eser 1904 yılında koruma altına alınmış, 1968 yılından itibaren başlayan onarımlar ile bugünkü görünümüne ulaşmıştır.¹⁵²

KİTABELER:

Yapının onarımından sonra konan 908 H. tarihli (K. 1) kitabe bugün mevcut değildir.

1.Orijinal Metin:

¹⁵¹ Néji DJELLOUL, Les Fortifications Côtières Ottomones de lâ Régence De Tunis (XVI e-XIX siècles), I, Zağvan, (1955), 322.

¹⁵² R. Garib, Séminaire Pour La Sauvegarde de L'Architecture et de L'Environnement de Djerba, Tunis, 1975, 61-62; O. Aslanapa, Türk Kültürü, XIX, 217, 1980, 107-108.

بسم الله الرحمن الرحيم
 وصلى الله على سيدنا محمد وآله

جدد هذا القتيل
 المبارك بعد افتتاحه

عن امر مولانا السلطان
 ابي الفتوح سليمان خان

بواسطة البشا ابرا
 المواهب درغوت

على يد القائد المكرم
 غازى مصطفى

فى سنة ثمانية و تسعمائه

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm Sallâllâhu'ala seyyidina Muhammedin ve âlihi
 Ceddede hâze'l-kastile
 El-Mubâreke ba'de iftitâhihi
 'An emri mevlânâ's-Sultân
 Ebi'l-fütûhi Süleyman Hân
 Bi-vâsitati'l-Bâşâ ibra..(?)
 El-mevâhibu Durğût
 'Alâ yedi'l-kâidi'l-mükerremi

Ĝâzi Mustafa

Fi senete semâniyetin ve tis'amietin¹⁵³

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Salât ve Selâm Efendimiz - Hz.Muhammed-'e ve yakınlarına olsun. Bu kutlu kale, fethinden sonra Efendimiz, Fatihlerin babası Sultan Süleyman Han'ın emri, Turgut Paşa'nın vasıtasıyla, değerli komutan Gazi Mustafa tarafından 908 yılında yenilendi.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Adanın kuzeyinde yer alan kale, köşeleri yuvarlak burçlarla desteklenen kare planlı ilk yapının, daha geniş ve yüksek duvarlarla çevrilerek genişletilmesinden meydana gelmiştir. Düzgün bir plan şemasına göre inşa edilmeyen dış duvarlar, dörtgen ve yuvarlak burçlar, ve duvar payeleri ile sağlamlaştırılmıştır (Çiz. 81). Doğu cephenin sağ tarafındaki kapıdan girilen kalenin üst katında ortada koğuşlar, batıda mescid, koğuşların önünde su sarnıcı bulunmaktadır.

b) Dış Cepheler:

Dıştan fazla geniş olmayan bir hendekle çevrelenen kalenin dış cepheleri kuzeydekiler yuvarlak, diğerleri dört köşe burçların bulunduğu yüksek duvarlardan oluşmaktadır (Res. 346-347).

¹⁵³ O. Aslanapa, a.g.e., s.107-108.

Hendeği aşan küçük bir köprü ile giriş kapısına ulaşılır (Res. 348-349). Köşelerde burçlarla desteklenen doğu cephenin sağ tarafına kaydırılan atnalı kemerli sade giriş kapısı, hemen kuzeyinde, kontrol amaçlı yuvarlak burç yer alır.

c) I. Bölüm:

29x29 m. ölçülerindeki kare planlı yapının 2 m. kalınlığındaki duvarlar, köşelerde yuvarlak ve sekizgen, ortada dört köşe burçlarla desteklenmiştir. Kuzey köşedeki yuvarlak burçlar bugün yıkılmış olup, yerden 1.50 m. kadar yükselen alt bölümü günümüze ulaşmıştır (Res. 350-351). Yapının doğusundaki merdivenlerden, önünde geniş bir alan bulunan koğuşlara çıkılır. Bugün avluya bakan pencereleri kapatılmış olan hücrelere üstten bir kemerle çevrelenen yuvarlak kemerli sade kapılardan girilir. Ara duvarların bir bölümü kaldırılarak birleştirilen bu koğuşlardan doğudaki küçük olanı, duvardan taşintılı ikişer payeye dayanan iki beşik tonozla; diğerleri duvardan taşintılı payeler üzerinde yükselen beş beşik tonozla örtülmektedir. Kuzey-güney yönünde uzanan tonozlar dıştan belli edilmiştir (Res. 352). Hücrelerin önünde küçük bir sarnıç mevcuttur.

d) II. Bölüm:

İlk yapıyı dört yönden duvarlarla çevrenmesinden meydana gelmektedir. Bunlardan giriş kapısının bulunduğu doğu cephe 63 m.; köşelerde ve ortalarda üç yuvarlak burç ve payandalarla desteklenen denize bakan kuzey cephe 56 m.; ortasında geniş bir yuvarlak burcun yer aldığı batı cephe 59 m.; dört adet dikdörtgen kule ile desteklenen güney cephe 50 m. uzunluğundadır.

Giriş holünden geçilen avlunun solunda üzeri beşik tonozlarla örtülü odalar bulunmaktadır. Güney cephede kulelerin üst bölümüne ve seğirdim yerlerine

merdivenlerle çıkılmaktadır. Yapının diğer cephelerindeki duvarların üst bölümünü dolanan seğirdim yerleri yer yer kesilmektedir.

Yapının kuzeyinde, zemin katta yer alan hücrelerin büyük bölümü yıkılmış durumdadır.

f) Mescid:

İlk yapının önündeki geniş alanın doğusundaki üç basamaklı merdivenlerden mescidin küçük avlusuna girilmektedir. Avlu, kuzey ve batıdan L şeklinde bir revakla çevrelenmektedir. Ortada serbest, köşelerde duvara bağlı payeler üzerinde yükselen atnalı kemerlerle oluşturulan beş gözlü revaklar düz örtülüdür (Res. 354). Revakların içinden iki atnalı kemerli kapı ile girilen harim, ortadan bir kemerin ayırdığı üzeri kubbe ile örtülen iki bölümden meydana gelmektedir. Güney duvarına sade bir mihrab nişi, kuzeydoğu köşedeki duvarlara basit bir niş açılan duvarlar bezemesizdir.

KATALOG NO : 5.6.1.58.
 YAPININ ADI : BÜYÜK BURC (BURC EL-KEBİR, BURC EL-
 : FEVKÂNİ)
 BULUNDUĞU YER : Mehdiye
 RESİM : 355 - 365
 ÇİZİM : 82 - 83
 İNCELEME TARİHİ : 30.12.1995

TARİHÇESİ:

Ebu-Abdullah Muhammed Paşa tarafından 1004/1595 yılında yaptırılmıştır.¹⁵⁴
 1721 yılında tamir edilen yapı,¹⁵⁵ bugün müze olarak kullanılmaktadır.

KİTABELER:

Giriş holünün solundaki yuvarlak kemerli kapı üzerinde 1004 H. tarihli yapım kitabesi (K. 1) bulunmaktadır.

1. Nesih karakterli harflerle yazılan kitabe beş satırdır.

Orijinal Metin:

الحمد لله ولا حول ولا قوة الا بالله
 والصلاة والسلام على رسول الله

¹⁵⁴ Djelloul, a.g.e., s.274.

¹⁵⁵ Yapının giriş kapısı üzerinde, 1721 tarihli Türkçe onarım kitabesi bugün mevcut değildir.
 Marçais, a.g.e., (1954), s.482.

كامل هذا الحصار المبارك بحمد الله وبعونه
 على يد عبد الله الأمير الارشد ابى عبد
 الله محمد ياشا اعزه الله فى عزه شهر محرم
 سنة ١٠٠٤

Transkripsiyon:

Elhamdulillâhi ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâh
 Ve's-salâtu ve's-selâmu 'alâ Rasûlillâh
 Kümmele hâze'l-hisâru'l-mubâreku bi-hamdillâhi ve bi-'avnihi
 'Ala yedi 'Abdillâhi'l-emîri'l-erdeşi Eba 'Abd
 Allâhu Muhammed Bâşâ e'azzallâhu fi 'izzihî şehra muharremin senete 1004.

Türkçe Anlamı:

Hamd Allah'a aittir, güç ve kuvvet ancak Allah'tandır
 Salât ve Selâm Allah'ın Rasûlüne olsun.
 Bu kutlu hisar Allah'a hamdolsun onun yardımıyla tamamlandı.
 Allah'ın kulu, olgun emir Ebu Abdullah Muhammed Paşa
 Allah onun izzetini arttırsın, aziz Muharrem ayı yıl 1004 (1595).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Osmanlı döneminde Mehdiye'deki başlıca askeri tesis olan yapı; Akdeniz'e doğru çıkıntı yapan yarım adanın uç bölümünde yer almaktadır. Batı ve doğu köşede cepheden dışa taşıntı yapan perde istihkamları nedeniyle düzgün bir dikdörtgen plan görülmemektedir. Kale, giriş holünün önündeki uzun holden girilen geniş avlunun doğusunda mescid, güneyinde merdivenlerle ulaşılan üst kattaki hücreler ve nöbetçi

kulelerinden meydana gelmektedir (Çiz. 82). Duvarların köşelerinde kırma ve düzgün kesme taş, diğer yerlerinde farklı boyutlardaki taşlarla yapılan kaba yonu duvar örgüsü görülmektedir.

b) Dış Cepheler:

Yapıya giriş kapılarının bulunduğu batı (Çiz. 83) cephesi dışında diğer cepheleri sağır duvarlardan meydana gelmektedir (Res. 355). Yapının tüm cepheleri, kalın bir konsolun üzerinde dendanlar ve köşelerde kubbeli küçük gözetleme hücreleri yer almaktadır.

Kaleye girişi sağlayan iki kapısı, cepheden içe doğru girinti yapan orta bölümün yanlarında yer almaktadır (Res. 356-357). Bunlardan güneydekinin sivri kemerli açıklığı üstten basit bir atnalı kemerle kuşatılmaktadır. Bu cephenin ortasındaki duvarlar, yanlardan daha yüksek tutulmuş olup kaş kemerli ve yarım daire açıklıklı pencereler ile küçük mazgal delikleri açılmıştır.

c) Giriş Holü:

Güneydeki kapıdan giriş hölüne geçilmektedir. Üzeri çapraz tonozla örtülü bir ön bölümün solunda, doğuya doğru uzanan büyük hole geçit veren yuvarlak kemerli kapı yer almaktadır. Dıştan silmelerle çevrelenen, içinde kare ve dörtgenlerin bulunduğu panolarla süslenen kapının üzerinde, ortada yapım kitabesi ve bunun yanlarında, içinde stilize yapraklar ve yarım dairelere yer verilen küreler bulunmaktadır (Res. 358-359). Kapı kemerinin alınlıkları ucu yukarı bakan hilal ile ikişer mühr-ü Süleyman motifi ile süslenmektedir.

Bu kapıdan girilen 16.50x3.75 m. ölçülerindeki ince-uzun hol, beşik tonozla örtülmektedir. Yan duvarlarında altı eyvanın bulunduğu holün solunda, L şeklinde bir geçiş ile avluya ulaşılmaktadır.

d) Avlu:

Tamamen düzgün bir dikdörtgen plan göstermeyen avlu yaklaşık 50x30 m. ölçülerindeki bir alanı kaplamaktadır. Güneydoğu köşesinde mescid, güneybatısında üst kata çıkan merdivenler, batı cephesinin ortasında ve kuzeybatı yönünde büyük hücreler ile doğusunda kuyu bulunan avlunun doğu, kuzey ve güney cepheleri yüksek tutulan sağır duvarlardan meydana gelmektedir (Res. 360-361).

e) Koğuşlar:

Avlunun batı cephesinin solundaki merdivenlerden üst kata çıkılmaktadır. Üst katta, yapının batısında kuzey-güney yönünde uzanan on koğuş yer almaktadır (Res. 362). Yuvarlak kemerli kapılar ile kaş kemerli pencerelerin bulunduğu koğuşlar, dörder basık kemerle oluşturulan değişik bir örtü sistemine sahiptir (Res. 363). Doğu cephesinde, duvarların ortasına açılan iki yuvarlak kemerli revakların önündeki merdivenlerden dama çıkılmaktadır (Res. 364).

f) Mescid:

Avlunun güneydoğu köşesinde yer alan mescid, 9x7 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Dört sütuna yaslanan üç gözlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Sağında abdest alma yerleri bulunan son cemaat yerinden iki kapı ile harime girilmektedir. Kible duvarına paralel kemerlerle birbirine bağlanan iki sıra halindeki sekiz sütunla,

üzeri beşik tonozlarla örtülen üç neften meydana gelmektedir. Mihrab ve yan duvarlarına derin nişler açılan duvarlarda süslemeye rastlanmamaktadır. Yanlarda iki sütunce üzerinde yükselen yuvarlak kemerli niş şeklindeki mihrabı sadedir.

g) Nöbetçi Kuleleri ve Diğer Yapılar:

Yapının duvarlarının üst köşelerinde, beş basamaklı merdivenle çıkılan gözetleme hücreleri, 1.80x1.60 m. ölçülerinde küçük bir mekândan ibarettir. 1.35 m. çapında kubbe ile örtülen bu mekanların üç küçük penceresi bulunmaktadır (Res. 365).

Kalenin zemin katında, dış duvarlar ile avlu ve giriş holünün çevresindeki mekânların arasında kalan mekânlar, toprak zeminli, özelliksiz büyük boşluklardan meydana gelmektedir.

KATALOG NO : 5.6.1.59.
 YAPININ ADI : ALİ REİS BURCU (SİDİ EBU'L-HASAN BURCU)
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Cellaz Mezarlığı Yanında
 RESİM : 366 - 367
 ÇİZİM : 84
 İNCELEME TARİHİ : 19.12.1995

TARİHÇESİ:

İlk olarak XVII.yüzyıl başlarında, Dayı Yusuf zamanında Ali Sâbit Reis tarafından inşa ettirilen yapıya, Ali Paşa 1755 yılında ekleme yapmıştır.¹⁵⁶ Hammuda Paşa tarafından 1810 yılında önemli bir onarım geçiren Burç günümüzde sağlam durumdadır.

KİTABELER:

Yapının giriş kapısı üzerinde, Hammuda Paşa tarafından 1225 H. yılında tamir edildiği bildiren Türkçe kitabesi bulunmaktadır.¹⁵⁷

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Şehrin batısında, Tunus-Zağvan karayolunun solundaki tepe üzerinde bulunan yapı, kuzeyden güneye doğru hafifçe alçalan eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır

¹⁵⁶ Zbiss, a.g.e., (1955), s.27; a.y., a.g.e., (1971), s.74; a.y., a.g.e., (1981), s.38; Binous, a.g.e., (1980), s.74.

¹⁵⁷ Djelloul, a.g.e., (1995), s.119.

(Res. 366). İlk yapımdan olan sekizgen burcun güneyine sonradan eklenen bir yapıdan meydana gelmektedir (Çiz. 84). Yontma ve farklı boyutlardaki kesme taş malzeme ile inşa edilen kaba yonu duvar örgüsüne sahip olan cepheler, uzaktan masif bir görünüş arz eder.

b) Dış Cepheler:

Kuzeyde yer alan sekizgen bölümün duvarları, tüm cepheyi dolanan kalın konsolun üzerinde dendanlar ve köşelerde nöbetçi kuleleri ile teşkil edilmiştir. Bunun güneyindeki diğer mekânın, kalın bir sıva ile kapatılan moloz taş dolgulu duvarları, kuzeye doğru alçalmaktadır. Doğu cephesinin ortasına açılan atnalı kemerli sade giriş kapısı dışında, yapının tüm cepheleri sağırdır (Res. 367).

I. Bölüm:

2 m. kalınlığındaki ve 10 m. yüksekliğindeki duvarlarla çevrelenen sekizgen planlı ilk bölümün çevresi 126 m. yi bulmaktadır. Bugün iç donanımı bulunmayan bu mekânın duvarlarının üst köşelerinde, merdivenle girilen ve üzer küçük penceresi olan kubbe ile örtülü nöbetçi kuleleri yer almaktadır. Muhtemelen güney cephesinde bulunan giriş kapısı, buraya bir yapı eklendiği için kapatılmıştır.

II. Bölüm:

Giriş kapısından çapraz tonozlu bir holden geçilen ek bölüm 45x32 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. 19.80x15 m. ölçülerindeki avlunun güneyinde mescid, kuzeyinde top mermilerin konduğu depo, ortasında su sarnıcı ve çevresinde hücreler yer almaktadır.

Sağında iki pencere bulunan düz atkılı bir kapıdan girilen mescid, yanlarda, duvardan taşıntılı payelerle ortadaki iki sütuna dayanan iki çapraz tonozla örtülmektedir. 14x9.75 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı iç mekâna sahip mescidin mihrabı kapatılmıştır.

Avlunun doğusundaki çapraz tonozlarla örtülü üç hücre 4.20x3 m. ölçülerindedir. Bunun güneyinde, bir ara duvarı ve kemerlerle ayrılan, yine çapraz ve beşik tonozlarla örtülen büyük bir koğuş yer almaktadır.

Avluya açılan bir kapı ile girilen kuzeydeki depo bölümü 22.80x6 m. ölçülerinde olup çapraz tonozla örtülüdür.

KATALOG NO : 5.6.1.60.
 YAPININ ADI : LÛTÂNÎ BURCU (SİDİ ALİ EL-MEKKÎ BURCU)
 BULUNDUĞU YER : Ğar'ül-Melh
 RESİM : 368 - 371
 ÇİZİM : 85
 İNCELEME TARİHİ : 27.01.1996

TARİHÇESİ:

1070 (1659-1660) yılında Serasker El-Hac Mustafa tarafından yaptırılmıştır.¹⁵⁸
 Günümüzde içinde ailelerin barındığı burç bakımsız durumdadır.

KİTABELER:

1. Sülüs harflerle yazılan kitabe beş beyittir (Res. 368).

Orijinal Metin:

بمحمد الله زهى قلعه سنه بنا نيت اولدى

سفائين اهل اسلامى حراسته رحصت اولدى

كه ليمان غر الملح رجالى ميز لكاه ايكن

خان محمد زمانده يكيدين عمارت اللدى

سرعسكر حاجى مصطفى سعى ايدوب فى سبيل الله

ميسر قيلدى اتمامين فيض حقدن وسعت اولدى

¹⁵⁸ Djelloul, a.g.e., (1995), s.374.

زین ایدوب متتها طویلر جابجا دشمنه ناظر
 که اطرافه اشتهار بولوب کفاره يك هیبت اولدی
 عجب حصر حصیر اولدی دنیلدی اشوکا تاریخ
 مناسب کلدی بناسی بو قلعه همت اولدی

سنة ۱۰۷۰

Transkripsiyon:

Bi-hamdi'llâh zehî kal'asına binâ niyyet oldu

Sefâin-i ehl-i İslâmı harâste-i ruhsat oldu

Ki limân-ı Ğâr'ul-Melh ricâlimiz lekâh iken

Hân Muhammed zemânında yeniden imâret oldu

Serasker Hacı Mustafa sa'y îdüb fi sebilillâh

Müyesser kıldı itmâmın feyz-i hakda vüs'at nail oldu

Zîn îdüb münteha toplar câbecâ düşmana nâzır

Ki etrâfa iştikâr bülüb küffâra pek heybet oldu

Aceb huser-i hasîr oldu denildi işbûnâ târîh

Münâsib geldi binâsî bu kal'a-i himmet oldu.

Sene 1070 (1659-1660).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Dıştan alçak duvarlarla çevrili olan yapı 76.50x56.50 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır (Çiz 85). Üzeri açık dikdörtgen bir avlunun çevresinde koğuşlar,

depolar ve toplanma yeri bulunan kale tek katlı bir yapıdır. Giriş kapısında düzgün kesme taş, diğer yerlerinde moloz ve yontma taş malzemenin kullanıldığı dış cepheler, kaba yonu tekniğinde örülen duvarlardan oluşmaktadır. Yapının köşelerinde yer alan dört adet kuleden güneydekiler harap durumdadır.

b) Dış Cepheler:

Yapının giriş kapısı dışında tüm cepheler evlerle çevrelenmiştir. Yanlarda yüksek kare altlıklar üzerindeki sütunlara oturan yüksek bir atnalı kemerle çevrelenen eyvansı kapının, meandır başlıklı sütunceler üzerinde yükselen ve basit silmelerle çevrelenen atnalı kemerli açıklığından içeri girilmektedir (Res. 369). Kapı açıklığının üzerinde yapım kitabesi yer almaktadır.

Kalenin denize bakan güney cephesinde, topların yerleştirildiği mazgal delikleri bulunmaktadır.

c) Avlu:

Dört sütun üzerinde yükselen üç çapraz tonozla örtülü giriş holünden yuvarlak kemerli bir kapı ile avluya girilmektedir. Sol tarafında dama çıkılan merdivenlerin bulunduğu giriş holünün tonozları tuğla ile yapılmıştır.

41.75x32 m. boyutlarındaki dikdörtgen avlu, beyaza sıvanmış moloz taş dolgulu duvarlardan meydana gelmektedir. Güneydeki hücreler geçit veren kapılar, dıştan yuvarlak kemerli geniş nişlerle çevrelenirken, diğerleri düz atkılı ve yuvarlak kemerli basit açıklıklar şeklindedir (Res. 370-371).

d) Hücresler:

Avlu, giriş holünün bulunduğu batı cephesi dışında üç yönden 13 hücre ile çevrelenmektedir. Doğudaki iki tanesi çapraz tonozla diğerleri düz çatı ile örtülen hücrelerden kuzey kenardakiler daha geniştir.

e) Diğer Yapılar:

Yapının köşelerinde, avludan girilen hollerle kulelere ulaşılmaktadır. Avlunun güney kenarındaki hücrelerin arkasında, köşelerdeki giriş holünden geçilen, depo olarak kullanılan altı hücre bulunmaktadır. Yapının kuzeydoğu köşesinde, 11.80x10 m. ölçülerinde bir mekâna sahip toplanma yeri (oratoryo); avlunun ortasında bir su kuyusu yer almaktadır.

KATALOG NO : 5.6.1.61.
 YAPININ ADI : VUSTÂNİ BURCU
 BULUNDUĞU YER : Ğar'ul-Melh
 RESİM : -
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 28.01.1996

TARİHÇESİ:

Usta Musa El-Endülüsî tarafından 1048-1050 (1638-1640) yılları arasında inşa edilen yapı 1881 yılında genişletilmiştir.¹⁵⁹ Bugün ortaokul olarak kullanılmaktadır.

KİTABELER:

Yapının geniş kapısı üzerindeki kitabesi iyice deforme olduğu için okunamamıştır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Ulu Camii'nin güneybatısında yer alan bu kale, köşeleri sekizgen kulelerle desteklenen dikdörtgen planlı yapının önünde yarım daire şeklindeki diğer bölümden meydana gelmektedir.

¹⁵⁹ Djelloul, a.g.e., (1995), s.371.

b) Dış Cepheler:

Denize bakan güney cephesinden kuzeye doğru alçalan eğimli bir arazi üzerine kurulan yapının dış cepheleri kahverengi taşlarla örülmüştür. Kalın bir silmenin dolandığı sağır duvarların üst bölümünde dandanlara yer verilmiştir. Güneydeki yarım daire yapının duvarlarına büyük mazgal pencereleri açılmıştır.

Yapıya girişi sağlayan kuzey cephenin ortasındaki kapı, düz atkılı açıklığın, yanlardaki sütunlara üzerinde yükselen geniş bir atnalı kemerle çevrelenmesinden meydana gelmektedir. Kapı açıklığı ile çevre kemerinin arasında kitabe yer almaktadır.

c) Avlu:

Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı yapının avlu duvarlarında, koğuşlara açılan yuvarlak kemerli nişlerle çevrelenen düz atkılı kapı ve pencere nişlerine yer verilmiştir.

Yapıdaki koğuşlar günümüzde orijinal yapısını kaybetmiştir.

KATALOG NO : 5.6.1.62.
 YAPININ ADI : TUNUS BURCU
 BULUNDUĞU YER : Ğar'ul-Melh
 RESİM : -
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 27.01.1996

TARİHÇESİ:

İngiliz baskınından sonra, şehirdeki mevcut askeri tesislere ek olarak inşa edilen bu yapı, Hammuda Paşa tarafından (1631-1666) yaptırılmıştır.¹⁶⁰

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Dıştan alçak tutulan geniş bir duvarla çevrelenen yapı, yanlarda sekizgen kulelerle desteklenen ve düz bir şekilde devam eden duvarların kuzeydeki yarım daire şeklindeki bir yapıdan meydana gelmektedir.

b) Dış Cepheler:

Kahverengi taşlarla örülen düz duvarlar, kalın bir silme ile iki bölüme ayrılmaktadır. Üst kısmında dendanlara yer verilen yapının kuzeydeki duvarlarında mazgal pencereleri bulunmaktadır.

¹⁶⁰ Djelloul, a.g.e., (1995), s.379.

c) Avlu:

Batı cephesinden girilen yapının avlu duvarlarına, depo ve koğuşlara geçit veren düz atkılı kapılar bulunmaktadır.

Yapının beşik tonozla örtülen koğuş ve depoları günümüzde sağlam durumdadır.

KATALOG NO : 5.6.1.63.
 YAPININ ADI : ENDÜLÜS BURCU (ZUVARA BURCU)
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Sağlık Bakanlığı Arkası
 RESİM : 372 - 374
 ÇİZİM : 86
 İNCELEME TARİHİ : 18.12.1995

TARİHÇESİ:

İlk yapımı Muradî döneminde (XVII.yy.) gerçekleştirilen¹⁶¹ Endülüs Burcu, Ali Paşa I (1734-56) tarafından genişletilmiştir.¹⁶²

Yapı günümüzde oldukça harap durumdadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Tunus'un kuzeydoğusunda, Bâb-ı Sa'dûn Meydanı'na hakim bir tepe üzerinde kurulan yapı, genel olarak yamuk bir plan göstermektedir. Kaleyi en dıştan sınırlandıran duvarların önünde üzeri düz örtülü bir ara bölümden sonra kalın bir duvarla çevrelenen hendek yer almaktaydı. Bunun önünde yaklaşık 3 m. kalınlığında bir duvarın kuşattığı düz bir bölümden sonra biri geniş ve yüksek üç burçla çevrelenen avlu bulunuyordu (Çiz. 86).

¹⁶¹ Zbiss, a.g.e., (1971), s.72; a.y., a.g.e., (1981), s.38.

¹⁶² Zbiss, a.g.e., (1955), s.28.

b) Dış Cepheler:

Yapının dış duvarlarının büyük bir bölümü yıkılmış, günümüze hendeği çevreleyen kuzey duvarının bir bölümü ile iki burç ve bunları bağlayan büyük beden duvarı kalmıştır (Res. 372). Kıрма ve yontma taş malzeme ile inşa edilen dış cepheleri üstten kalın bir konsol dolanmaktadır. Bunun üzerinde, günümüzde büyük bir bölümü yıkılmış olan dendanlar yer almaktadır (Res. 373-374).

Yapının bugün ayakta olan doğusunda 10.50 m. çapında daire planlı burcun içinde, günümüzde tamamen harap durumda olan küçük hücreler bulunmaktadır. Bunun batısındaki 24 m. çapında daire planlı büyük burç, sadece temel seviyesinde günümüze ulaşmıştır. Muhtemelen, duvarların üzerinde nöbetçi kuleleri bulunan burcun iç kısmı boş durumdaydı.

KATALOG NO : 5.6.1.64.
 YAPININ ADI : KERRÂKE KALESİ
 BULUNDUĞU YER : Halk'ul-Vâdî¹⁶³ (La Goulette)
 RESİM : 375 - 381
 ÇİZİM : 87
 İNCELEME TARİHİ : 19.01.1996

TARİHÇESİ:

İlk olarak Hafsiler zamanında inşa edilen ve İspanyollar tarafından tahkim edilen kale, 1743 ve Hammûda Paşa zamanında 1796-97 yılında yapılan onarım ve eklemelerle günümüze ulaşmış durumdadır.¹⁶⁴ Ahmed Bey tarafından 1832 yılında eklenen cami, bugün kütüphane olarak kullanılmaktadır.

KİTABELER:

Kalenin güney surlarının önündeki kapının yola bakan güney cephesi üzerinde 1211 H. tarihli Osmanlıca kitabe (K. 1) bulunmaktadır.

1. Mermer üzerine sülüs karakterli harflerle yazılmış, Besmele ve Salavât hariç altı beyitlik kitabe (Res. 375).

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلَّمَ
 يَادِشَاهِ رُبْعِ مَسْكُونِ خِدَاوَنْدِ غَيْفُورِ
 حَضْرَةِ شَاهِ سَلِيمِ بْنِ مَصْطَفَى خَانَ جَسُورِ

¹⁶³ Başkent Tunus'un 10 km. doğusunda bir kasaba.

¹⁶⁴ Djelloul, a.g.e., (1995), s.142-143.

دین و دنیا سی اوله معمو هر دم بیقصور
 ایده منصور مظفر حضره رب غفور
 حضره حموده یاشا والی نکشعور
 ساحل دریاده انشا ایلدی نجه ثعور
 اوله حد و اب مکان جنت رضوان حور
 یابدی بر برج معلا کورسه اعدا وفجور
 نیم خوفیله اولور لر داخل قعر بحور
 کوش ایدنجه وصف برج حضره شاه وقور
 اولدی حمیره وطویلر بعته فرمان صدور
 ایدر اقیب و کریم بانسی یر خبور

سنة ۱۲۱۱

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm Ve sallâ'llâhu 'alâ seyyidina Muhammedin ve sellem

Pâdişâh-ı rub'ı meskûn Hüdâvend-i ğayfûr

Hazret-i Şah Selim Bin Mustafa Hân-ı Cesûr

Din ü dünyâsı ola ma'mûr her dem bî-kusûr

İde mansur muzaffer Hazret-i Rabb-i Ğafur

Hazret-i Hammûda Pâşâ Vâli-i nîk-şuûr

Sahil-i deryâda inşâ eyledi nice suğûr

O la cedd ü ebb mekânı cenneti rıdvân hûr
Yapdı bir burc-i mu'allâ, göre a'dâ¹⁶⁵ ve fücûr

Nîm havfiyle olurlar dâhil-i ka'r-ı buhûr
Gûş idince vasf-ı burc-ı Hazret-i şâh-ı vakûr

Oldı humbara vü toplar ba'sine ferman sudûr
İde Rakîb (?) ü Kerimâ banisi¹⁶⁶ pür hubûr
Sene 1211 (1796-1797).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

1574 yılında büyük bir bölümü yıkılmış olan kalenin, iki büyük burcunun bulunduğu kuzey bölümünün Osmanlı döneminde genişletilmesi ile bugünkü yapı ortaya çıkmıştır. Saint Barba ve Saint George burçlarının önüne eklenen yarım daire şeklindeki sur duvarlarından meydana gelen kalede mescid, su sarnıcı, depo ve koğuşlar bulunmaktadır.

b) Dış Cepheler:

Yapının kalın, iki konsolun dolandığı dış cepheleri, kaba yonu tekniğinde inşa edilen yüksek duvarlardan meydana gelmektedir (Res. 376). Alt bölümü, -giriş kapısı dışında- sağır bırakılan duvarların, konsolla ayrılan üst kısımlarına basık kemerli mazgal pencereleri açılmıştır (Res. 377). Kaleye girişi sağlayan batı cephenin güneyine kaydırılmış olan büyük kapı, kule şeklinde cepheden dışa taşıntı yapmaktadır (Res.

¹⁶⁵ "a'dây-ı", Şeker, a.g.e., (1994), s.44.

378). Geniş ve yüksek bir atnalı kemerin çevrelediği eyvan şeklindeki kapı oldukça sadedir.

Bugün dış duvarlarının büyük bölümü orijinal şeklini kaybeden doğudaki yarım daire formu yapının, güneyindeki giriş kapısı sağlam durumdadır (Res. 379). Kapının, üzerinde yapım kitabesinin yer aldığı düz atkılı açıklığı, sade bir atnalı kemerle çevrelenmektedir.

c) I. Kat:

Batı cephedeki kapılardan girilen yapının alt katı, sağır olarak düz bir şekilde yükselen duvarlarla çevrelenmektedir. Yamuk bir plan şeması gösteren iki burcun ortasında büyük bir hol şeklindeki dikdörtgen bir alandan meydana gelen ilk bölümde, doğu ve batı köşeleri birer kule ile desteklenen soldaki Saint Georges Burcu'nda büyük bir su sarnıcı bulunmaktadır. Güneydeki Saint Barba Burcu'nda kapının önündeki geniş bir giriş bölümü ile geçişi arkadaki küçük kapıdan sağlanan silah ve mermi depoları ile koğuşlar yer almaktadır. Kalenin doğusunda yarım ay şeklindeki ek bölümün duvarlarına büyük mazgal delikleri açılmıştır (Çiz. 87).

d) II. Kat:

Kuzeydeki Saint Georges Burcu'nun doğusundaki atnalı kemerli sade bir kapıdan üst kata çıkılmaktadır. Yapının kuzeybatı ve güneybatı köşelerindekiler dışında tüm duvarlarına büyük mazgal pencereleri açılmıştır. Kalenin doğudaki ek bölümünün üst kat duvarları sağırdır.

¹⁶⁶ "bâb-ı sene", Şeker, a.g.e., (1994), s.44.

Saint Georges Burcu'nun ortasında yer alan cami, 22x18.50 m. ölçülerinde dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Caminin, mihrab önü kubbe, diğerleri çapraz tonozlardan oluşan üst örtüsü, 16 tanesi ortada diğerleri duvara yakın 36 sütunla taşınmaktadır. Sade tromplarla geçilen mihrab önü kubbesi dıştan belli edilmiştir (Res. 380). Tamamen beyaza boyanan dış ve iç cepheler önemli bir özellik göstermemektedirler (Res. 381). Mihrabın iki renkli taştan atnalı kemeri üstte ve yanlarda düğümler oluşturan sade bir silme ile kuşatılmaktadır. Mihrab kemeri ve alınlığı siyah bir konturla çevrelenmektedir.

KATALOG NO : 5.6.1.65.
YAPININ ADI : FLİFEL BURCU
BULUNDUĞU YER : Tunus / Rabta Tepesi'nin Güneyi
RESİM : 382 - 383
ÇİZİM : 88
İNCELEME TARİHİ : 18.12.1995

TARİHÇESİ:

Ali Paşa I tarafından 1156/1743 yılında inşa ettirilen yapı,¹⁶⁷ sömürge döneminde Fransız ordusunun barut deposu olarak kullanıldı. Günümüzde sağlam durumdadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Tunus'un kuzeyinde, Bardo ve Mellasin'e giden yola hakim durumda olan Rabta tepesinin güney yamacında bulunmaktadır. Batıdan doğuya doğru yükselen eğimli bir arazi üzerinde kurulan yapı dairevî planlıdır.

b) Dış Cepheler:

Yanlarda, ileri doğru çıkıntı yapan iki burcun bulunduğu doğu cephenin ortasındaki atnalı kemerli sade bir kapı ile girilmektedir (Res. 382). Kaba yonu duvar örgüsünün görüldüğü dış cepheler, giriş kapısının üst hizasında kalın bir konsolla kuşatılmaktadır. Bunun arkasındaki dairevi yapının dış duvarları, eğim nedeniyle batıya

doğru yükselmektedir. En üstte, bugün kapatılmış olan yuvarlak kemerli pencerelerle mazgal deliklerinin bulunduğu dış cephelerde, küçük üçer yuvarlak kemerli konsollar üzerinde yükselen nöbetçi kuleleri yıkılmıştır (Res. 383).

c) Avlu:

Üzeri beşik tonoz ve çapraz tonozlarla örtülen L şeklindeki holden avluya girilmektedir. İki yanında beşik tonozlu iki eyvanın bulunduğu avlunun kuzeyinde, batıya doğru yükselen bir rampa bulunmaktadır (Çiz 88). Avlunun batısındaki bir kapıdan, büyük dairevi mekâna girilir.

2.30 m. kalınlıkta duvarlarla çevrilen, 40 m. çapında daire planlı bu mekânın içi boş bulunmaktadır. Kalın tutulan duvarlarının üzerinde rahatça dolaşmayı sağlayan seğirdim yerleri bulunmaktadır.

¹⁶⁷ Zbiss, a.g.e., (1955), s.28; Ebi'd-Diyâf, a.g.e., II, s.125; Binous, a.g.e., (1980), s.116.

KATALOG NO : 5.6.1.66.
 YAPININ ADI : RABTA BURCU
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Rabta Tepesi
 RESİM : -
 ÇİZİM : 89 - 90
 İNCELEME TARİHİ : 19.12.1995

TARİHÇESİ:

Yine Ali Paşa I (1734-56) tarafından yaptırılmıştır.¹⁶⁸ Günümüzde hapishane olarak kullanılmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Flifel Burcu'nun güneydoğusunda yer alan bu yapı, Rabta tepesinin doruğuna kurulmuştur. Bugün tamamen ortadan kalkan kalın bir duvarla çevrelenen 88x86 m. ölçülerinde kareye yakın bir alana inşa edilmiştir. Dış duvarın önündeki üzeri kapalı bir alandan sonra ikinci bir çevre duvarı ve hendek gelmektedir. Çevre duvarı ve hendeği kuşatan yüksek savunma duvarlarının, köşeleri burç şeklinde dışa taşınılıdır. Bunun önündeki asıl yapı, dört köşesinde dairevi burçlara yer verilen kareye yakın bir mekândan ibarettir (Çiz. 89).

¹⁶⁸ Zbiss, a.g.e., (1955), s.28; a.y., a.g.e., (1971), s.74; a.y., a.g.e., (1981), s.36; Binous, a.g.e., (1980), s.116.

b) Dış Cepheler:

Yapıyı dıştan kuşatan çevre duvarı, beyazla sıvanmış düz yüzeylerden oluşmaktadır. Bugün tamamen yenilenmiş olan güney cephenin ortasındaki kapıdan girilen asıl mekânı çevreleyen dış duvarlar, tüm cepheleri kuşatan kalın konsolların üzerindeki dendanlar ve mazgal delikleri ile hareketlendirilmiştir (Çiz. 90).

c) Avlu:

Silmelerle çevrelenen atnalı kemerli bir kapıdan üzeri iki çapraz tonozla örtülen hole girilmektedir. Buradan yuvarlak kemerli bir kapı ile girilen avlu düzgün bir dörtgen plan göstermektedir. Avlunun güneyinde, köşelerdeki daire planlı burçlara geçit veren düz örtülü üç hücre bulunmaktadır.

d) Köşe Kuleleri (Burçlar):

2 m. kalınlığında ve 7.30 m. yüksekliğindeki burçlar, duvarlar üzerindeki dar seğirdim yerleri ile birbirine bağlanmaktadır. Ali Reis ve Flifel burçlarında görmüş olduğumuz nöbetçi kulelerine burada da yer verilmektedir. Gözetleme amacı ile yapılan bu mekânların içi boş tutulmaktadır.

Köşe kuleleri ile dış duvarlar arasında kalan alandaki koğuşlar bugün değişikliğe uğramıştır.

KATALOG NO : 5.6.1.67.
 YAPININ ADI : SİDİ BİSİLLİ BURCU
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Bâb'ul-Hadra'nın kuzeyinde, Hâdi Es-Saîd Caddesi
 RESİM : 384 - 385
 ÇİZİM : 91 - 92
 İNCELEME TARİHİ : 03.02.1996

TARİHÇESİ:

Hammûda Paşa (1781-1813)'nın, beyliğinin ilk yıllarında yaptırdığı¹⁶⁹ bu eser günümüzde tamir edilmektedir.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Caddenin hemen kenarında yükselen, dıştan kalın ve yüksek duvarlarla çevrelenen iki katlı yapı, dıştan düzgün bir plan şeması göstermektedir. Kuzeybatı köşede, üstten basık kemerin çevrelediği düz atkılı bir kapı ile (Res. 384) girilen burç, dar bir avlunun çevresinde yer alan toplanma yeri ve silah, cephane, v.s. gibi malzemelerin depo edildiği mekânlardan meydana gelmektedir.

b) Dış Cepheler:

Yapıyı dıştan çevreleyen yüksek duvarlar, düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Kalın bir konsolla çevrelenen duvarların üst bölümünde konsolsu çıkmalar

¹⁶⁹ Zbiss, a.g.e., (1981), s.37.

üzerinde yükselen kubbeli nöbetçi kuleleri yer almaktadır (Res. 385). Üst kısımdaki dendanların araları duvarlarla örülerek kapatılmıştır.

I. Kat:

2 m. kalınlığındaki duvarların çevrelediği geniş alanın ortasında yer alan alt kat binalarına, batıdan bir kapı ile girilmektedir. İnce uzun bir holden girilen avlunun çevresinde, üzeri çapraz tonozlarla örtülen üç depo ve toplanma yeri bulunmaktadır (Çiz. 91). Çapraz tonozlar, duvarlara bağlı payeler üzerinde yükselmektedir.

II. Kat:

Yapının güneyindeki rampa ile çıkılan ikinci katta düzleştirilmiş bir alan şeklindeki terasa açılan depo ve avlu bulunmaktadır (Çiz. 92). Depo, ortadaki serbest ve diğerleri duvara bağlı payelerle taşınan beş çapraz tonozla örtülmektedir. Üzeri açık avlunun terasa açılan kapısı bugün kapatılmıştır.

KATALOG NO : 5.6.1.68.
 YAPININ ADI : BÂB EL-ASEL BURCU (SİDİ YAHYA BURCU)
 BULUNDUĞU YER : Tunus, Kale Sokağı
 RESİM : 386 - 388
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 07.12.1995

TARİHÇESİ:

Hammuda Paşa tarafından 1216 (1801-1802) yılında inşa ettirilen¹⁷⁰ burçta günümüzde yoksul aileler barınmaktadır.

KİTABELER:

Yapının giriş kapısı üzerinde 1216 H. tarihli bir kitabesi (K. 1) bulunmaktadır (Res. 380).

1. Mermer levha üzerine sülüs hatla yazılmış Türkçe kitabenin yazarı Celâli'dir.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَصَلَّى اللّٰهُ عَلٰی سَیْدِنَا مُحَمَّدٍ وَ سَلَم

بِحَمْدِ اللّٰهِ زَهٰی بَرَجِ بَلَنْدِ اَرْكَانِ سُلْطَانِی

اَیْدِهِ مَزْ مَدْحَنِیْ اَصْلًا جِهَانِدَه نَطَقْ اِنْسَانِی

كَلُوبِ عَیْنِ حَقِیْقَتْلَه نَظَرِ قَلَانِ اَیْدِرِ تَحْسِیْنِ

كِه دَنِیَادَه بُولْنَمَازِ دَیْرِ بُونَكِ اَمْتَالِیْ وَ اَقْرَانِیْ

¹⁷⁰ Ebi'd-Dıyaf, a.g.e., III, s.38; Zbiss, a.g.e., (1955), s.30; R. El-İmâm; a.g.e., 232.

ندكلو ايلسم دقت دكلدر قابل تعريف
تمدح اتمده زيرا بولنماز وصفك امكاني

جهان اقليمك قطبي ولي الله ايله جمله
كلوب هر دمده بي شهبه ايدرلر آنده ديواني
ايدوب بو برجده جمعيت اوقورلر سورة فتحي
خصوصا سيد يحيى كه اولمشدر نكههاني

اولوب توفيق باريه موقف اول كرمكاره
ارشدي غريدن و شرقه ضياء عدل و احساني

زمان شه سليم خنده يابوب بوبرج رعنايي
خراب ايتدي عدو قلبك زياد اولدي آنك شآني

غزاتك چشم انواري عدالت معدني ذاتي
شها حمودة باشاي كريم الشان كرمكاني
ضيا كسب ايلسون عالم آنك ذات شريفيله
كه اسب عدليدر دا ئم ايدن عالمده جولاني

سر افراز جهان اولسون هماره شمس اضحوا وش
طراوت و يرسون انسانه دمادم ابر نيساني

تمام اولدي دعا فصلي بو ادنا عبد عاجزده
اولوب ذهن ضعيفنه بودم الهام رباني

ديدي اعدايه نسبتله جلالى بنده سي تاريخ
اوله نصرت ايله دائم حمايه نام عنواني

سنة ستة عشر و مآتين و الف

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm Ve Sallallâhü alâ seyyidinâ Muhammed ve sellem

Bi-hamdillâhi zehî burc-ı bülend-i erkân-ı sultânî

Îdemez medhinî aslâ cihân da nutk-ı insânî

Gelüb ayn-i hakîkatle nazar kılân îder tahsîn

Ki dünyâda bulunmâz dır bunun emsâlî ve akranî

Ne denlü eylesem dikkat deġildir kâbil-i ta'rîf

Temedduh itmede zîrâ bûlunmâz vasfın imkânî

Cihân ikliminin kutbî veliyyu'l-lah ile cümle

Gelüb her demde bî şübhe îderler ânda dîvânî

Îdüb bû burcda cem'iyet okûrlar Sûre-i Fethî

Husûsan Seyyid Yahyâ ki olmuşdur nigezbânî

Olüb tevfik-i bâriye muvaffak ol keremkârâ

Erişdi garbden ve şarka diyâ-ı adl u ihsânî

Zemân-ı Şeh Selim Hânda yâbüb bû burc-ı ra'nâyî

Harâb îtdî aduv kalbin ziyad oldî ânın şânî

Guzâtın çeşm-i envârî adalet ma'denî zâtî

Şehâ Hammûda Bâşây-ı kerîmü'-ş-şân-ı keremkânî

Ziyâ kesb eylesün âlem ânın zât-ı şerîfiyle

Ki esb-i'adlîdür dâim îden 'âlemde¹⁷¹ cevânî

¹⁷¹ "âlem". Şeker, a.g.e., s.49.

Ser-efrâz-ı cihân olsun hümâ reh-şems-i edhâ-veş

Tarâvet vîrsün insâna demâdem ebr-i nîsânî

Tamâm oldî duâ faslî bû ednâ 'abd-ı 'âcizden

Olûb zihn-i da'îfine bû dem ilhâm-ı rabbânî

Dîdi a'dâya nisbetle Celâlî bendesî târîh

Ola nusret île dâim himaye nâm-ı 'üvvânî

Senete sitte 'aşara ve mieteyni ve elf 1216¹⁷² (1801-1802).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Tunus'u batıdan çeviren sur duvarlarına bitişik olarak inşa edilen bu yapı, dikdörtgen bir avlu çevresindeki koğuşlardan meydana gelmektedir. Önemli bir mimari özellik göstermeyen yapının dış cepheleeri, yontma ve moloz taşlarla örülen duvarların bugün yer yer dökülmüş olan beyaz sıva ile kaplanmasından meydana gelmektedir.

Batı cephesinde, dıştan silmelerle çevrelenen iki kademeli atnalı kemerli bir kapı ile yapıya girilmektedir. Kapının üzerinde yapım kitabesi yer almaktadır (Res. 387).

b) Avlu ve Koğuşlar:

Ortası çapraz tonozla örtülen ince uzun bir holle (Res. 388) avluya girilmektedir. Dikdörtgen planlı avlunun kuzey ve doğu cephesinin ortasındaki bir,

¹⁷² R. Mantran; Oriens, 18-19, Leiden, 1967, 186-187; Şeker, a.g.e., s.46-49.

güney cephesindeki üç kapıdan koğuşlara girilmektedir. Bugün depo olarak kullanılan ve çok değişikliğe uğramış olan koğuşlar, üzeri çapraz tonozlarla örtülü büyük mekânlar halindedir.

KATALOG NO : 5.6.2.69.
 YAPININ ADI : ÇAKMAKÇILAR KIŞLASI (SİDİ EL-MERCÂNİ
 : KIŞLASI)
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Zeytune Cami Sokağı
 RESİM : 389 - 392
 ÇİZİM : 93
 İNCELEME TARİHİ 25.11.1995

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre, II. Mahmud zamanında Hammuda Paşa tarafından 1224 (1809) yılında yaptırılmıştır.¹⁷³ Bu dönemde Tunus'ta inşa edilen kışlaların mali finansmanı zengin tüccarlar tarafından sağlanmıştı. Bu kışlanın tüm yapım masraflarını tüccar El-Hac Ahmed Mebaza karşılamıştır.¹⁷⁴

Yapı, 1894-1897 yılları arasında Sadıkî Koleji olarak hizmet verdi. 1956 yılında İlähiyat Fakültesi haline getirilen kışla,¹⁷⁵ bugün Milli Kütüphane'nin periyodiklerinin bulunduğu depo olarak kullanılmaktadır.

KİTABELER:

Kışlanın giriş kapısı üzerinde 1224 H. tarihli Türkçe kitabe (K. 1) bulunmaktadır. Ayrıca koğuşların kapıları üzerinde, burada kalan askerlere ait lakâpları içeren mermer levhalar yer almaktadır.

¹⁷³ Zbiss, a.g.e., (1955), s.27.

¹⁷⁴ Ebi'd-Diyaf, a.g.e., III, s.26.

¹⁷⁵ Binous, a.g.e., s.103.

1. Satırları kartuşlar içine alınan 18 beyitlik kitabe sülüs hatla yazılmıştır.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلَّمَ

خدایه صد هزار اولسون ثنا وحمد بیایان

صلاة ایله سلام دخی رسول الله علیایه

که اولدر لطف وفضليله ایدر توفیقتی احسان

سرتاج اوجاقلیان شه حمودة یاشایه

کلوب اولذات عالیشان نظر قلدقده عزتله

جیوشه ایلدی حقا محبت غایه الغایه

جهاد قصدايله انجق توکل ایلیوب حقه

درونی عزم و جهد ایتدی اوجاغی جهر و احیایه

اولوب توفیق باريله مظفردات یر جودی

سخا کنزندن اولدا را ایدوب انعام ضعه فایه

بیك ایکیوز یکرمی برده قوله نان عزیز ترتیب

ایدوب اول ماه شعبانده موفق اولدی اعطایه

بوصورتله اولوب مجبور یکیدن ایتمکه تنظیم

قول و قولزاده اورطه سین ذخی اوطله لر انشایه

بو جمله دن بری جقماقجیلر اسمیله شهرتیاپ

قرارگاه غزایان اولوب ادنا واعلایه

دخی یر مکتب عرفان علاوه قلدی قصد ایله

اوقونه علم ایله قران که اولدر مسلمه مایه

زمان خان محمدك اوائل دولتی ایجره
 تمام ایدوب بو اتاری کنه حمد ایتدی مولایه
 بوخیراتی کوروب ایتمم مراد تعریف و توصیفه
 بنم کلک دوزبانم کلامی صغمر املایه
 همان اخلاص شوقیله ال اجدم خیر دعواته
 اشیدن صدق قلب ایله دیه آمین بومعنایه
 اجیلوب هم قیاندقجه بوباب دار منصوره
 باذن الله دوشه ترعب قلوب جیش اعدایه
 اوله عساکر ایله معمور بیوتک جر اطرافی
 زوال کسترمیه الله دوطاق دار رعنایه
 بودر اقصای مافی البال همیشه عدل ودولتله
 امانت اوله بانسی جناب حفظ مولایه
 جلالی دورت زیادتله اولور اتمام بو تاریخک
 یایلدی حسبه الله او طه لرجند باشایه

سنة اربع وعشرين وماتین و الف

اجلدقجه قیانسون عین اعدایه بحق سورة انا فتحنا . یا فتاح , یا رزاق

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm Ve Sallâllâhu 'alâ Seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve selleme

Hudâya sad hezâr olsun senâ vü hamd-i bî-pâyân

Salât ile selâm dahi Rasûlullâh-ı 'ulyâya

Ki oldur lutf u fadlıyla ider tevfikımı ihsân
Ser-i tâc-ı ocakluyân Şeh-i Hammûda Pâşâya

Gelüp ol zât-ı 'âlî-şân nazar kıldıkda hayretle
Cuyûşa eyledi Hakka muhabbet ğâyetü'l-ğâye

Cihâd kasdı-y-ile ancak tevekkül eyleyüp Hakka
Derûnî 'azm u cehd itdi ocağ cehr u ihyâya

Olup tevfik-ı Bâriyle muzaffer zât-ı pûr cûdı
Seha kenzinden ol dârâ idüp in'âm zuafâya

Bin iki yüz yirmi birde kula nân-ı 'azîz-i tertîb
İdüp ol mâh-ı şa'bânda muvaffak oldu ı'tâyâ

Bu sûretle olup mecbûr yeniden itmeğe tanzim
Kul ve kulzâde ortasın dahî odalar inşâyâ

Bu cümleden beri Çakmakçılar ismiyle şöhret-yâb
Karargâh-ı gazâ-pûyân olup ednâ vü a'lâyâ

Dahî bir mekteb-i 'ırfân 'ilâve kıldı kasd ile
Okuna'ilm ile Kuran ki oldurur müslime mâye

Zemân-ı Han Mahmûdun evâil-i devleti içre
Temâm idüp bu âsârı gine hamd itdi Mevlâyâ

Bu hayrâtı görüp itsem murad ta'rif u tavsîfe
Benim kilik-i dü-zebânım kelâmı sığmaz imlâyâ

Hemân ihlâs şevkiyle el açdum hayr-ı da'vâta
İşiden sıdk-ı kalb ile diye âmin bu ma'nâyâ

Açılıp hem kapandukça bu bâb dâr-ı mansûra

Bi-iznillâh düşe tara'ub kulûb-ı ceş-i a'dâya

Ola 'asâkir ile ma'mûr buyûtun çar etrafı

Zevâl göstermiye Allah du tâk-ı ra'nâya

Budur aksây-ı bâki'l bal (?) hemîşe âdl u devlette

Emânet ola bânîsi Cenâb-ı hıfz-ı Mevlâya

Celâli dört ziyadete olur itmâm bu târihin

Yapıldı hasbeten lillâh odalar cünd-i Pâşâyâ

Sene erba'a ve 'ışrîn ve mihrab'eteyn veelf, 1224¹⁷⁶

Bunun altındaki orta bölümde, "Açıldukça kapansun 'ayn-ı a'dâ, bi-hakkı Sure-i Innâ fetehnâ"; sağda, "Ya Fettâh"; solda, "Ya Rezzâk" ibareleri bulunmaktadır (Res. 389).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Kuzeyden Uzer Çarşısı, doğu ve batıdan dükkanlarla çevrili olan kışlaya, Zeytûne Cami sokağına açılan atnalı kemerli bir kapıdan girilmektedir. Üst örtüsünü iki beşik tonozun oluşturduğu holden geçilen iki katlı yapı, revaklı avlunun çevresinde yer alan uzun koğuşlardan meydana gelmektedir (Çiz. 93).

¹⁷⁶ Mantran, a.g.e., s.191-192; Şeker, a.g.e., s.32-34.

b) Avlu:

20.75x9.90 m. ölçülerindeki iki katlı dikdörtgen avlu, 16 sütuna dayanan 12 atnalı kemerle taşınan düz örtülü revaklarla çevrelenmiştir. Avlunun alt katında olduğu gibi ikinci katta da aynı şekilde revaklara yer verilmiştir (Res. 390). Kare altlıklara oturan taş sütunların üzerinde yükselen kemerlerin içi alternatif olarak siyah ve beyaza boyanmıştır. Beyazla sıvanmış düz cephelerden oluşan duvarlara, koğuşlara geçit veren atnalı kemerli kapılar açılmıştır (Res. 391). Üstte düğüm yapan sade silmelerle çevrelenen kapı kemerinin üzerinde, koğuşlarda kalanların adlarının yazıldığı mermer levhaların yerleştirildiği küçük nişler bulunmaktadır.

Yapının ikinci katına avlunun güney kenarındaki merdivenlerden çıkılmaktadır. Avlunun, giriş holünün karşısına gelen kuzey duvarının ortasında, atnalı kemerli bir niş şeklinde su kuyusu yer almaktadır (Res. 392). İçi küçük gülbezeklerle süslenen silmelerin çevrelediği iki renkli taştan atnalı kemerle çevrelenen kuyunun, kemer yüzeyinin içi, beyaz zemine mavi ve kırmızı renklerle yapılan oldukça basit bitkisel motiflerden oluşan kompozisyona sahip çinilerle süslenmektedir.

c) Koğuşlar:

Avluya bir kapı ve pencere ile açılan koğuşlardan doğudakiler, avluya paralel, diğerleri enlemesine düzenlenmektedir. Üzeri çapraz tonozlarla örtülen koğuşların boyutlarında belirli bir düzen görülmektedir. Altta, batı kenardaki hücrelerden birine mihrab nişi açılarak, burası mescid haline getirilmiştir.

Alt ve üst katlardaki koğuşların düzenlemesi, birbirinin aynısıdır. Yalnız, altta yapının kuzeydoğu köşesindeki tuvaletler, üstte koğuş olarak düzenlenmiştir.

KATALOG NO : 5.6.2.70.
 YAPININ ADI : ATTARÎN KIŞLASI
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Attarîn Çarşısı
 RESİM : 393 - 396
 ÇİZİM : 94 - 95
 İNCELEME TARİHİ : 24.11.1995

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre Sultan Mahmud zamanında, Hammuda Paşa tarafından 1229 (1814) yılında inşa ettirilmiştir. Hammuda Paşa'nın Tunus'ta yaptırdığı üçüncü kışladır.¹⁷⁷ Bugün Milli Kütüphane olarak hizmet vermektedir.

KİTABELER:

Attarin Çarşısına açılan giriş kapısı üzerindeki kemer içinde, 1229 H. tarihli Türkçe kitabe (K. 1) bulunmaktadır. Ayrıca koğuşların giriş kapıları üzerinde, burada kalanlara ait isim levhaları yer almaktadır.¹⁷⁸

1. Dıştan siyah konturla çevrelenen, 15 beyitlik Türkçe kitabe, sülüs hatla yazılmıştır. Bunun iki yanında, siyah zemine, sülüs karakterli beyaz harflerle yazılan dua cümlelerine yer verilmiştir (Res. 393).

¹⁷⁷ Zbiss, a.g.e., (1955), s.27.

¹⁷⁸ Şeker, a.g.e., s.51-54.

Orijinal Metin:

بسم الله الرحمن الرحيم صلى الله على سيدنا محمد و سلم

حمد ايدلم صدقله حقه هزار صد هزار

كه ايلدى نصرت ايله اوجاغى حقا بنام

اوله صلوات و سلام هم دخى محبوبنه

كه اولدى مفيح الامم لطف ايله يوم القيام

خير دعالر اوله همودة ياشايه كم

ايلدى انشا كينه عسكره بويله مقام

اول شه روى زمين داور دارا كزين

زادة عبدالحميد نسل نسيل كرام

حضرة محمود خان دولت عدلنده اول

قصد جهاد ايليوب و يردى اوجاغه نظام

ليل و نهار مطلب حضرة حقدن بودر

اخذ ايده اعدا دن اول نصرت ايله انتقام

ايله حاصل آنك خير ايله حق نيتك

فتح ايله تسهيل ايده هرنيه ايتسه مرام

مطلبى مقبول اوله دنيا و اخرى ده هم

ايله اعداسنى عدلى ايله انهزام

اوليالر باطنى ياردم ايده لر آكا

نصرت ايله دشمانه غالب اوله اول همام

حفظ ايده الله آنى جمله كدردن دخى

دولت ايله عمرينى ايله هم برد وام

ویرمیہ اصلا الم ذات کرمکارینہ
 ہم دخی منصورایدہ حضرۃ رب الانام
 حقہ الن قالدیروب صدقلہ آمین دیہ
 بودعائی ایشیدن بندئہ حواص ایله عوام
 یازدی جلالی قولی شوق ایله تاریخ آکا
 او سطرہ مراد او طہ سن ناز ایله قلدی تمام

سنة تسعة و عشرين و مأتین و الف من هجرة من له العز و الشرف

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm Ve Sallâllâhu 'alâ Seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve selleme

Hamd idelim sıdkile Hakka hezâr sad hezâr
 Ki eyledi nusret ile ocağı hakkâ bezeme-nâm
 Ola salât u selâm hem¹⁷⁹ dahi mahbûbına
 Ki oldu şefî'ul-ümem lutf ile yevmu'l-kıyâm

Hayr du'âlar ola Hammûda Pâşâ'ya kim
 Eyledi inşâ gine 'askere böyle makâm

Ol şeh-i rûy-ı zemin dâver-i dârâ-güzîn
 Zâde-i 'Abdü'l-hamid nesl-i nesîl-i kiram

Hazret-i Mahmûd Hân devlet-i 'adlinde ol
 Kasd-i cihâd eyleyüp virdi ocağa nizâm

¹⁷⁹ Bu kelimeye yer verilmiştir. Şeker, a.g.e., s.36.

Leyl ü nehâr matlabı Hazret-i Hakk'dan budur

Ahz ide a'dâdan ol nusret ile intikâm

Eyliye hâsıl ânın hayr ile hak niyyetin

Feth ile teshîl îde her niye itse merâm

Matlabi makbûl ola dünyâ vü uhrâda hem

Eyliye a'dâsını adl ile inhizâm

Evliyâlar bâtını yârdım îdeler ânâ

Nusret ile düşmâna galip ola ol hümâm

Hıfz ide Allah ânı cümle kaderden dahi

Devlet ile ömrünü eyliye hem ber-devâm

Virmeye aslâ elem zât-ı kerem kârına

Hem dahi mansûr ide Hazret-i Rabbu'l-Enâm

Hakka elin kaldırıp sıdkile âmîn diye

Bu du'âyı işiden bende-i hâs ile 'avâm

Yazdı Celâlî kulu şevk ile târihânâ

Usta Murâd odasın nâz ile kıldı temâm

Sene tis'atü ve 'ısrîn ve mie'teyn ve elf (1229) min hicreti men lühü'l-'Izzü ve 'ş-şerefü

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Çarşıların yoğun olarak bulunduğu Zeytûne Camii civarında yer alan kışla, ilk yapımda koğuş olarak düzenlenen batı cephe de dahil olmak üzere tamamen dükkanlarla çevrelenmektedir (Res. 394). Oldukça büyük ölçülerde inşa edilen yapı, revaklı avlu çevresinde yer alan koğuşlardan meydana gelmektedir.

Attarîn Çarşısı'na açılan geniş ve yüksek tutulan atnalı kemerli bir kapıdan, yanlardaki platformlar üzerine oturan küçük sütuncelerin taşıdığı iki çapraz tonozla örtülü bir hol ile girilen kışla iki katlıdır (Res. 395).

I.Kat:

Alt kat, revaklı avlunun bulunduğu dikdörtgen planlı ilk bölüm ile bunun kuzeyinde, küçük bir avlunun çevresinde büyük koğuşların yer aldığı ikinci bölümden meydana gelmektedir (Çiz. 94).

Giriş holünden, atnalı kemerli bir kapı ile 22.50x6.70 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı avluya girilmektedir. Köşelerde ikişer tane olmak üzere 16 sütun üzerinde yükselen 12 atnalı kemerli revakla dört yönden çevrelenmektedir. Revakların üzeri çapraz tonozlarla örtülmektedir. Avlunun kuzey ve batı kenarları, birbirine kemerlerle bağlanan, üç veya dört sütuna dayanan çapraz tonozlarla örtülü uzun koğuşlarla çevrelenmektedir. 14x5.60 m. ölçülerindeki bu mekânlar, revaklara atnalı kemerli giriş kapıları (Res. 396) ve düz atkılı pencerelerle açılmaktadır. Avlunun doğu kenarında, ince ara duvarlarla birbirinden ayrılan büyük hücreler, kuzeyinde de birbiri içinden geçilebilen küçük mekânlara yer verilmektedir.

Revaklı avlunun güneyindeki uzun holden merdivenle, ikinci bölüme çıkılmaktadır. Holün sonunda, yanları çapraz tonozla örtülü ortası açık, 20.60x4.20 m. ölçülerindeki avluya ulaşılır. Bunun kuzeyinde yer alan ince uzun koğuşlar avluya paralel, güneydekiler dik olarak uzanmaktadır. Avlunun sağındaki çapraz tonozla örtülen büyük mekân bugün kütüphanenin yönetim merkezi, güneydeki koğuşlar kitap deposu olarak kullanılmaktadır. Ortada iki sütuna dayanan altı çapraz tonozun örttüğü büyük koğuşun doğu duvarında yuvarlak kemerli ve üstü, yarım üçgen prizma şeklinde sona eren ocak nişi bulunmaktadır. Bunun kuzey köşesindeki bir kapıdan, 3.90x3.40 m. boyutlarındaki dikdörtgen planlı küçük mescide geçilmektedir.

II.Kat:

Alt kattan, revaklı avlunun doğusundaki merdivenlerle ikinci kata çıkılmaktadır. Alttaki ilk bölümün üzerinde yükselen ikinci kat, revaklı avlunun çevresindeki koğuşlarından meydana gelmektedir (Çiz. 95).

Koğuşlardan, avlunun güney ve batı kenarında yer alanlar -sayıları değişen- sütunların taşıdığı çapraz tonozlarla örtülürken kuzeydeki mekânlar düz çatı örtüsüne sahiptir. Avlunun güney köşesindeki 15.30x9.20 m. ölçülerindeki bir koğuşun üst örtüsü, diğerlerinden farklı olarak iki haçvâri paye ile taşınmaktadır.

KATALOG NO : 5.6.2.71.
 YAPININ ADI : BAŞMAKIYE KIŞLASI
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Dziriye Çarşısı
 RESİM : 397 - 401
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 20.11.1995

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre 1230 (1814) yılında Hammuda Paşa tarafından yaptırılan kışla 1880 yılında Sadiki Hastanesi haline getirilmiştir.¹⁸⁰ Günümüzde Azize Osmana Hastanesi olarak hizmet vermektedir.

KİTABELER:

Kışla'nın giriş kapısı üzerinde 1230 H. tarihli yapım kitabesi yer almaktadır (K. 1).

1. Her birinde yedi beyit bulunan üç bölüm halinde düzenlenen Türkçe kitabede satırlar kartuşlar içine alınmıştır. 21 beyitten oluşmaktadır. Yan bölümlerinde siyah zemine beyaz renkli harflerle dua ibarelerine yer verilmiştir.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ

بِحَمْدِ اللَّهِ شَرَفَ بَوْلَدِي يَنْهَ جَيْشِ عَزَائِيَانِ

يَا بِلْدِي أَنْلِرْ يُوَيْلَهْ مَفْرَحْ دَارِ سُلْطَانِي

¹⁸⁰ Zbiss, a.g.e., (1955), s.32.

اولوب توفیق باریه موفق رای تدبیری
 شروع ایتدکده انشایه بودار نصرت ارکانی
 اوسلطان کرمکار سریر سلطنت ارا
 که اعنی هموده یاشا کریم الشان کرمکانی
 او ذات معدلت کامک بودم اوصاف ومدحیله
 عجمی ایلسه م تحریک بن اول کلک ذار افشانی
 که زیر ا نزد عدلنده بنم سر حواجه سلطان
 هم اولدم حسن تعبیرله وقتک سر سخندانی
 شجاعت بختنه دائر ایدرسم ذاتنی تعریف
 اودر اقلیم غرب ایجره زمانک سر مهرمانی
 عدوی ایلدی تسخیر شعاع سیف خونریزی
 ایدنجه سمت بندنامه درونی عطف بیکانی
 تحمل ایتمیوب اصلا انک شمشیر ضربنه
 هلاک اولدی الحمد لله اوجاغک جمله دشمانی
 سخاوت طبعنی توصف بکامشکل ایدی انجق
 بودم ذهن ثقیلمه سهولت ویردی ربانی
 که اولدر حسن همته کمال جهد و غیرتله
 اوجاغی ایلیین معمور و یروب نان فراوانی
 وجود خیر الودی شرفخشای عالمدر
 جهانی ایتدی مالامال انک انعام و احسان
 در و کوهر برابردر انک عندنده خاک ایله
 سزادر ذاته حقا دینلسه ختم ثانی
 نیجه انواع خیراته ایدر شوق و سرور ایله
 دمادم صرف نقدنه بلا شک اول سخاکانی

بودخی بر اثر در کم جهان آبادان اولدقجه
حاجی بکطاش ارنلری ایدر لر آنده دیوانی

شهنشاه جهان ار اشه سلطان محمودك
زماننده بنا ایتدی بو شکل قصر ایوانی

ایدوب اتمامنه غیرت مجرد فی سبیل الله
غزا قصدی ایله اسکان ایده آنده دلیرانی

درون وزیر و بلاسی بو رسم اوزره تمام اولدی
دخی بشماقچیلر نامی ایله زین اولدی عنوانی

زهی دار شرف آرا شرف اوزره شرف بولدی
ضمیمه اولدغی آنده اکا بو بیت سلطانی

او بیت نزهت افزا کم نظارتکاه عالمدر
قدیمدن بو زمان اسمیله مسما شهرت و شانی

همیشه طول عمر ایله معمر اولدی بناسی
اوله یارد مجسی هر دم جناب شاه یزدانی

مجوهر حرفه درت ضم ایت جلالی بوله سن تاریخ
مظفر اوله فوز ایله بلطف سر یزدانی

Bunun sağında;

حسبی الله لا اله الا هو توکلت علیه و هورب العرش العظیم

Solunda;

حسبنا الله و نعم الوکیل نعم المولی و نعم النصیر

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm Ve Sallâ'llâhu 'alâ seyyidina Muhammed

Bi-hamdillâhi şeref buldu yine ceş-i gâzâbüyân

Yapıldı anlara böyle müferreh dâr-ı sultânî

Olup tevfik-i Bâriye muvaffak re'y ü tedbîri

Şüru' itdükde inşâya bu dâr-ı nusret erkânı

O sultân-ı kerem-kârâ serîr-i saltanat-ârâ

Ki a'nî Hammûda Pâşâ kerimü'ş-şân keremkânı

O zât-ı ma'delet-kânın bu dem evsâf u medhiyle

Aceb mi eyleşem tahrîk ben ol kılîk-i dürr-i eşânı

Ki zirâ nezd-i 'adlînde benim sırr hâce-i Sultân

Hem ol dem hüsn-i ta'birle bu vaktin sırrı-suhandânı

Şecâ'at bahsine dâir idersem zâtını ta'rif

Odur iklim-i garb içre zemânın ser-i kahramânı

'Adûyı eyledi teshîr şu'â-i seyfi hûn-rîzi

Edince semt-i bednâme derunî 'atf-i peykânı

Tahammül etmeyûp aslâ ânın şimşîr-i darbına

Helâk oldı bi-hamdillâh ocağın cümle düşmânı

Sehavet tab'ını tavsîf bana müşkil idi ancak

Bu dem zihni sakîlime suhûlet virdi Rabbânî

Ki oldur hüsn-i himmetle kemâl-i cehd u gayretle
Ocağı eyleyen ma'mûr¹⁸¹ vîrüp nân-ı firâvânı

Vücûd-ı hayru'l-vedî (?) şeref-bahşây-ı 'âlemdür
Cihânı itdi mâl-â-mâl ânın in'âm u ihsânı

Dürr ü gevher beraberdür ânın 'inde hak ile
Sezâdur zâtına hakkâ denilse Hâtem-i sâni

Nice enva'ı hayrete ider şevk u sürûr ile
Demâdem sarf-ı nakdine bilâ-şek sehâ-kânı

Bu dahî bir eserdür kim cihân âbâdan oldıkça
Hacı Bektâş erenleri iderler anda dîvânı

Şehinşâh-ı cihân-ârâ şeh Sultan Mahmûdun
Zemânında bina itdi bu şekl-i kasr-ı eyvânı

İdüb itmâmına gayret mücerred fi sebîlillâh
Gazâ kasdı ile iskân ide anda dilirânı oldu

Derûn-ı zîr ü bâlâsı bu resm üzere temâm
Dahî Paşmakçılar nâm ile zeyn oldu ünvânı

Zihi dâr-ı şeref-ârâ şeref üzre şeref buldu
Zamîme olduğu anda âna bu beyt-i Sultânî

O beyt-i nüzh-et-efza kim nezâret-gâh-ı 'âlemdür
Kadîmden bu zemân ismiyle müsemma oldu bânîsî

¹⁸¹ "Mağmur", Şeker, a.g.e., s.42.

Hemîşe tûl-i 'ömr ile mu'ammer oldı bânisi
Ola yardımcısı her dem Cenâb-ı Şâh-ı Yezdani

Mücevher harfe dört zam it Celâlî bulasın târîh
Muzaffer ola feyziyle bi-lutf-i sırrı Yezdani¹⁸²

Sağda,

Hasbunallahi lâ ilâhe illâ hüve tevekkeltü'aleyhi ve hüve rabbu'l-'arşil'azîm¹⁸³

Solda,

Hasbunallahi ve ni'mel vekil, ni'mel mevlâ veni'me'n nasîr¹⁸⁴

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Başbakanlık Sarayı'nın çok yakınında yer alan kışla, çevresine eklenen yapıların ortasında bulunmaktadır. Dıştan, mimari hususiyet göstermeyen iki katlı yapı, revaklı avlu çevresinde sıralanan büyük koğuşlardan meydana gelmektedir.

I.Kat:

Düzgün bir dikdörtgen plan görülmeyen ilk katta, etrafında çeşitli mekânların bulunduğu iki avlulu düzenleme görülmektedir.

Doğu cephesinin solundaki atnalı kemerli kapıdan giriş holüne geçilmektedir. İçi gül bezeklerle dolgulu kalın silmelerle çevrelenen kapı kemerinin üzerinde, mermer

¹⁸² Mantran, a.g.e., s.189-191; Şeker, a.g.e., s.41-42.

¹⁸³ Kur'an: 9 / 129.

¹⁸⁴ Kur'an: 8 / 40.

kitabe yer almaktadır (Res. 397). Kitabenin üst bölümünde, barok tarzda taşıntılı şekilde verilmiş bir kenger yaprağının iki yanında kıvrımlar bulunan stilize bitkisel süsleme bulunmaktadır.

7.85x4.40 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı giriş holünün üzeri, dört çifte sütunla taşınan ortada çapraz yanlarda beşik tonozlarla örtülmektedir. Buradan geçilen beşik tonozlu daha küçük ikinci bir holden ilk avluya girilmektedir.

20x10.20 m. ölçülerindeki avlu, atnalı kemerlerle birbirine bağlanan 14 sütunun taşıdığı 14 gözlü revaklarla dört yönden çevrelenmektedir (Res. 398). Revakların üzeri çapraz tonozlarla örtülmektedir. Doğu-batı yönünde uzanan avlunun çevresindeki koğuşlar, üzerlerinde burada kalanların ad veya lâkaplarının yazıldığı mermer levhalar bulunan, iki renkli taştan atnalı kemerli on bir kapı ile girilmektedir (Res. 399). Tümü çapraz tonozla örtülen koğuşların iç ölçüleri birbirinden farklıdır. Bugün hastane yöneticilerinin kaldığı bu odalar süslemesizdir.

Avunun batısındaki, 6.90x1.65 m. ölçülerindeki ince-uzun holden yedi basamak merdivenle ikinci avluya çıkılmaktadır. 15x4.75 m. ölçülerinde ve doğu-batı yönünde uzanan avlunun kısa kenarları geniş kemerlerle teşkil edilmiştir (Res. 400). Kuzey ve batı kenarlarında sekiz koğuş bulunmaktadır. Yine farklı boyutlardaki bu koğuşlar çapraz tonozla örtülmektedir. Bunlardan kuzeybatı köşedeki tuvalet olarak düzenlenmiştir.

II.Kat:

Alt katta birinci avlunun güneyinde, ikinci avlunun doğusundaki merdivenlerle kışlanın ikinci katına çıkılmaktadır. Plan olarak alt katın aynısı büyük ölçüde tekrar edilmiştir. Yüksek olmayan sütunlarla taşınan revaklar bugün camekânla kapatılmıştır

(Res. 401). Aynı şekilde atnalı kemerli kapılardan girilen çapraz tonozla örtülen büyük koğuşlar, günümüzde laboratuvar olarak kullanılmaktadır.

KATALOG NO : 5.6.2.72.
 YAPININ ADI : SİDİ AMİR KIŞLASI
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Sidi Ali Azzouz Meydanı, Kışla Sokağı
 RESİM : 402 - 403
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : -

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre Sultan Mahmud zamanında, Hammuda Paşa tarafından 1229/1814 yılında inşa edilmiştir.¹⁸⁵ Kışlanın tüm yapım masrafları, Tunus'lu zengin tüccar El-Hâc Ahmed Başhamba karşılamıştır.¹⁸⁶

Himaye döneminde bir Fransız şirketi tarafından kullanılan kışlanın iç kısmı yıkık durumdadır.

KİTABELER:

Giriş kapısı üzerinde yer alan 1229 H. tarihli bir kitabe (K. 1) yer almaktadır.

1. Üstten atnalı kemerle çevrelenen kapı açıklığının üzerinde bulunan Türkçe kitabe 12 beyitten oluşmaktadır. Beyaz mermer levha üzerine nesih harflerle yazılan bu kitabenin yanlarında siyah zemine beyaz renkli sülüs harflerle dua cümleleri yer almaktadır. Bakımsızlığı nedeniyle oldukça zor okunan kitabesi şöyledir.

¹⁸⁵ Zbiss, a.g.e., (1955), s.27; Şeker, a.g.e., s.39.

¹⁸⁶ Ebi'd-Diyâf, a.g.e., III, s.26.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلَّمَ

حضرت شاه جهان سلطان محمود هدی

ایده منصورو مظفر تا الی یوم القیام

عمر نوح ایله سریرنده مقیم اولسون مدام

تادوش فرمانته (?)

صایسند حضرت هموده باشای دخی

ایده توفیقه مقارن اورسن عدای هسام

بو اوجق بولمش ایکن اریاح ازماندن حلل

ویردی بنیاد بروج نو اوده ایله نظام

اولدی عهدنده بنا بر نیجه اوده و هسور

دور عدلنده اولوبدر (?)

درکه حاجت روادر عاجزه حسن حسین

اجناد (?)

ری و تدبیر غزادر فکر تعمیر بلاد

کار بنیاد قله در قصد عدای (?)

صوت شمسیر سر انداز بولمش انجلا

ضرب اعناق عدویه سعی ایدر صبح شام

جمع معمار کرمله تونس احیی ایدوب

ویردی بومعلی قیول اودیه حسن نظام

هیئت جسمندن ایردی قلب عادایه

اولدی عادانک غیاری تاریخه رمز اعلام

دیو نیاز لطف دائم بویله سر شار ایلسون
 کستان اجره نواکش بلبل ایتکجه حرام
 جاگر قمرضم ایت غیار صالحا ایله حساب
 رمزایله تاریخ اولور هم جشمته عادایه سحام

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm Ve Sallâ'llâhu 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve sellem

Hazret-i şâh-ı cihân-ı sultân Mahmûdı, Hudâ

İde mansûr u muzaffer tâ ilâ yevmi'l-kıyâm

Ömr-i Nûh ile serîrinde mukîm olsun müdâm

Tâ dûş fermânına..... (?)

Sâyesinde Hazret-i Hammûda Bâşâ'yı dahî

İde tevfiika mukârın ursun a'dâya husâm

Bu ocak bulmuş iken eryâhı ezmândan hâlel

Virdi bünyâd-ı bürûc-ı nev oda ile nizâm

Oldı ahdinde binâ bir nice oda vü husûr

Devr-i 'adlinde olubdur.....(?)

Dergeh-i hâcet-revâdur 'âcize hısn-ı hasîn

.... ecnâd.....(?)

Re'y ü tedbîri gazâdur fikr-i ta'mîri bilâd

Kân bünyâd-ı kılâ'dur kasd-ı a'dây-ı...(?)

Satvet-i şemsîr-i ser-endâzı bulmuş incilâ
Darb-ı a'nâk-ı 'adûya sa'y ider subh u şâm

Cam'i mi'mâr-ı keremle Tûnis'i ihyâ idûp
Virdi bu mu'allâ kapulu odaya hüsnü nizâm

Heybeti cisminden irdi kalb-i a'dâya ... (?)
Oldı a'dânın ğıyârı târihe remz-i ilâm

Deyu nîyâz lütf-u dâim böyle sersâr eylesün
Güsîtân içre nevâ-keş bülbül etdikçe hirâm

Çâker-i kamer-i zamm it ğıyârı (?) Sâlihâ eyle hisâb
Remz ile târih olur hem çeşme-i a'dâya sihâm¹⁸⁷

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Günümüzde boş tutulmakta olan harap durumdaki kışla, dıştan oldukça yüksek tutulan beden duvarları ile dikkat çekmektedir. Tunus'taki diğer kışlalar gibi bu da iki katlı bir yapıdır.

b) Dış Cepheler:

Yapıya, batı cephesinin ortasındaki atnalı kemerli eyvan şeklinde bir kapıdan girilmektedir. Dıştan sade silmelerle çevrelenen büyük kapı kemeri ile yine atnalı kemerli kapı açıklığının arasında mermer yapım kitabesi yer almaktadır. Ana giriş

¹⁸⁷ Şeker, a.g.e., s.39.

kapısının yan bölümleri ve doğu cephesindeki hücreler bugün dükkan olarak kullanılmaktadır (Res. 402). Kaba yonu ve moloz taş dolgulu duvarların kalın bir sıva ile kaplanmasından meydana gelen dış cephelere düz atkılı pencereler açılmıştır (Res. 403).

İç kısmı büyük ölçüde harap durumda olan yapı, büyük bir ihtimalle revaklı avlu çevresinde büyük koğuşlardan meydana gelen bir plan şeması göstermekteydi.

KATALOG NO	: 5.6.3.73.
YAPININ ADI	: BÂB'EL-DİVAN
BULUNDUĞU YER	: Safaks
RESİM	: 404 - 405
ÇİZİM	: -
İNCELEME TARİHİ	: -

TARİHÇESİ:

İlk yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen Bâb'El-Divan, Ali Paşa I tarafından 1161 (1748) yılında tamamen yenilenmiştir. En son Muhammed Sadık Bey zamanında (1859-1882) restore edilerek bugünkü görünümünü almıştır.¹⁸⁸

KİTABELER:

Kapının eski şehre bakan kuzey cephedeki kemer alınlığı içinde 1161 H. tarihli bir kitabe bulunmaktadır. Mermer levha üzerine kûfi hatla yazılan kitabe on satırdır (Res. 404).

YAPININ İNCELENMESİ:

Şehrin güney surlarının ortasında yer alan bu kapı, doğu-batı yönünde uzanan kemerli üç girişten oluşmaktadır (Res. 405). Üstlerinde üçgen şeklinde dendanlara yer verilen bu girişlerden yandakiler 7 m. genişliğinde 5 m. uzunluğunda geniş atnalı kemerli açıklıklardan ibarettir. Öne doğru taşıntı yapan orta kapı, diğerlerine göre daha küçük ölçülerindedir. 15 m. uzunluğundaki cephenin ortasında, bugün beyaza

¹⁸⁸ Zbiss, a.g.e., (1955), s.30.

boyanmış 2.5 m. genişliğinde ve 5 m. yüksekliğinde atnalı kemerli bir açıklığa sahiptir. İnce-uzun yivlerle teşkil edilen atnalı kemer, yanlarda ve üstte üç düğüm yapan silmelerle çevrelenmektedir. Bunun üzerinde, tek sıra halinde uzanan bir kornişle ayrılan, içi yivli beş kör kemer bulunmaktadır. Üst köşelerde taşıntılı plastırlar sonlanan orta bölümün üzerinde, üç mazgal deliği yer almaktadır.

Kapıların yan bölümleri dükkan olarak düzenlenmiştir. Basık kemerli kapılardan girilen dükkanlar düz örtülüdür. Orta kapıdan girilen, 19 m. uzunluğunda ve 2.5 m. genişliğindeki ince-uzun holün düz çatı örtüsü kuzey tarafta, duvardan taşıntılı payelere dayanan dört kemerle taşınmaktadır. Bunun şehir içine bakan kuzey cephesi, yanlardaki sütunlara dayanan atnalı kemerli bir açıklığa sahiptir.

KATALOG NO : 5.6.3.74.
 YAPININ ADI : BÂB'EL-HUHA
 BULUNDUĞU YER : Kayravan
 RESİM : 406 - 407
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : -

TARİHÇESİ:

Kitabesinde Bâb'ul-Câmi (Cami Kapısı) olarak adlandırılan bu kapı, Ali Paşa II tarafından 1185 (1771-1772) yılında yaptırılmıştır.

KİTABELER:

Kapının, şehir dışına bakan cephesinde 1185 H. tarihli bir kitabesi (K. 1) mevcuttur.

1. Mermer levha üzerine yazılan beş beyitlik kitabe sülüs karakterli harflerle yazılmıştır.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 اللَّهُ أَكْبَرُ لَأَحْبَبُ بَابِ الْجَامِعِ
 كَضِيَاءِ صَبِيحٍ أَوْ كَبْرَقِ لَامِحٍ
 فَحَلَاهُ فِيهَا لِلْمَشَاهِدِ نَزْهَةً
 وَتَشْوَفُ وَبَشَوْقِ لِلْسَامِعِ

لما الهمام على ابداء نفعه
 بالسور احداثه به لمنافع
 فالله ينفعه بيته وما
 يبغى له يسعى بغير ممانع
 فجزاه خيرا اذا اتى تاريخه
 خير الصلاح نعى باب الجامع
 سنة ١١٨٥

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Allâh-u ekberu lâha Bâb'ul-câmi'u
 Ke-diyâ'i subhin ev ke-berkin lâmihin

Fe-halâhu fihâ lil-müşahidi nuzheten
 Ve teşevvefe ve teşevvaka li'ssâm'i

Lema'l-humâmu 'Ali ebdâ nef'ihi
 Bi-ssûri ehdasehu bihi li-menafi ',

Fe'llâhu yenfa'uhû bi-niyyetihi vemâ
 Yebği lehû yes'â bi-ğayri mümani'i.

Fe-cezâhu hayran izâ etê târîhuhu
 Hayru'ssalâhi nemê bi-Bâb'il-Câmi'i
 senete 1185

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Allah en büyüktür, Cami Kapısı sabah ışığı veya yıldırım gibi parıldamaktadır.

Ona bakan kişinin içini açmakta, onu duyan şevke gelmektedir.

Hümâm Ali (Bey) bu eseri insanların hizmetine sunmuştur.

Allah onu, niyetine göre mükafat versin

Onun için hayırlı bir mükafat vereceği (kapının) tarihi,

Yararlı işlerin en önemlisi bu

Cami Kapısı'nın yapımında olmuştur.

Yıl 1185 (1771-1772).

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Şehrin güneyinde bulunan kapı, diğerleri ile aynı özellikleri taşır. Biri doğuya, diğeri güneye bakan iki kapıdan meydana gelmektedir. Kapıların arasında, kalın iki kemerle çevrelenen çapraz tonoz örtülü dar bir hol bulunmaktadır.

Şehir dışına bakan güneydeki kapının, sur duvarlarından taşıntı yapan üst bölümünde dandanlara yer verilmiştir. İki yandaki sütunlar üzerinde yükselen geniş bir atnalı kemerle çevrelenen basık kemerli kapı açıklığının üzerinde mermer kitabe yer almaktadır (Res. 406). Sütunlar ve kapı söveleri taş, diğer yüzeyleri tuğla malzeme ile inşa edilmiştir.

Doğudaki diğer kapı yine, mermer sütunlara oturan geniş bir atnalı kemer düz atkılı kapı açıklığını çevrelemektedir. Kapı açıklığının üzerinde basık kemerli düz bir alınlık bulunmaktadır (Res. 407).

KATALOG NO : 5.6.3.75.
 YAPININ ADI : BÂB-I CEDİD
 BULUNDUĞU YER : Kayravan / Zeytûne Camii Karşısı
 RESİM : 408
 ÇİZİM : 96
 İNCELEME TARİHİ : 04.01.1996

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre, 1185 (1771-1772) yılında Ali paşa II tarafından yaptırılmıştır.

KİTABELER:

Kapının batı cephesinde, 1185 H. tarihli bir kitabe (K. 1) mevcuttur.

1. Mermer üzerine sülüs hatla yazılan kitabe beş beyitten oluşmaktadır.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

كَمَالِ السَّرِّ يَظْهَرُ مِنْ بَعِيدِ

بِسُورِ لَاحٍ مِنْ مَلِكٍ سَعِيدِ

سَلِيلِ حَسَنِ بَايِ عَلِيِّ بَاشَا

سَنَا الْعِلْيَاءِ ذِي الرَّايِ السَّيِّدِ

لَهُ بِالْقَيْرَوَانِ نِظَامِ سُورِ

بَدَا كَنْظَامِ عَقْيَانِ بَجِيدِ

ومفتاح الفلاح سعى اليها

فحل الباب للخير المديد

من الباب المبارك جز وارخ

سنا البركات فى الباب الجديد

سنة ١١٨٥

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Kemâlu's-sirri yazharu min ba'îdin

Bi-sûrin lâha min melekin sa'îdin

Selîlu Hüseyin Bâyu 'Ali Bâşâ

Sena'l'ulyâu zi'r-ra'yi's-sedîdi

Lehu bi'l Kayravânî nizâmu surûrin

Bedâ ke-nizâmî 'ikyânin bi-ceyyidin

Ve miftâhu'l-fellâhi sa'â ileyhâ

Fe-halle'l-bâbe li'l-hayri'l-medîdi

Mine'l-bâbi'l-mubâreki cezze ve erraha

Sena'l-berekâtu fi'l-Bâbi'l-Cedîdi

Senete 1185

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Kıymetli olanın kemali uzaktan zahir olur, ki o mutlu bir melikten ortaya çıkmıştır.

Hüseyin Bey'in sülalesinden Ali Paşa'nın yalın kılıcı güçlü bir söz sahibi olarak

yükseklerde parladı.

Onun Kayravan'da çok güzel, huzur veren altın gibi bir düzeni vardır.

Oraya koşan çiftçilerin anahtarı (konumunda o), hayra uzanan kapıları açandır.

Bu kutlu kapıya ihtiyaç duydu ve onu tarihledi. Bâb'ul-Cedid'den bereket yağdı.

Yıl 1185 (1771-1772).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Şehrin batı sur duvarlarının arasına yerleştirilen bu kapıda, yanlardaki iki sütun üzerinde yükselen yüksek atnalı kemerin çevrelediği yine atnalı kemerli açıklığından oluşan genel kurgu tekrar edilmiştir (Çiz. 1). Kapının şehre bakan doğu cephesi yüksek ve basit bir yuvarlak kemerli açıklıktan ibarettir. Üzerinde dendanlara yer verilen kapının şehir dışına bakan batı cephesinde, silmelerle çevrelenen atnalı kemerli kapı açıklığının üzerinde mermer kitabe bulunmaktadır (Res. 408). Kapı yanlardan keskin bir eğim yaparak sur duvarları ile birleşmektedir.

KATALOG NO : 5.6.3.76.
 YAPININ ADI : BÂB-I CELLADÎN
 BULUNDUĞU YER : Kayravan
 RESİM : 409 - 410
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 04.01.1996

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre 1185 (1771-1772) yılında Ali Paşa II tarafından yaptırılmıştır.

KİTABELER:

Kapılardan kuzeydekinin açıklığının üzerinde, her iki cephede de kitabe yer almaktadır. Bunlardan batı cephesinde yer alan kitabe (K. 1), rakamla 1185 H. tarihini taşımaktadır.¹⁸⁹

1. Beş beyitlik sülüs hatla yazılan mermer kitabe, dört yönden çini levhalarla süslenmektedir.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 سُوْر الْمَدِيْنَةِ فَاَقِ بِالْتَحْسِيْنِ
 وَابَابِ مِنْهُ كَفْرَةَ بَجِيْنِ
 فَاَنْظُرْهُ وَاَدْعِ لِمَنْ سَعَى اللَّهُ فِي
 تَجْدِيْدِهِ بِالنَّصْرِ وَالتَّمْكِيْنِ

¹⁸⁹ B. Roy - P. Pomssot, Inscriptions Arabes De Kairouan, II, Paris, (1950), 94-95.

نجل الحسين علي باشا من له
 عزمات ما مون وعز امين
 كثرت مزاياه فحساب لها
 عجزت عن الاحصاء والتبيين
 حث الخطا ل ترى الكمال مؤرخا
 فالحسن خط بياب جلادين
 سنة 1185

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Sûr'ul-medineti fâka bi't-tahsîni

Ve'l-bâbu minhu ke-ğurratin bi-cebîni

Fe'nzurhu ve'd'u li-men sa'â lillâhi fi

Tecdîdihî bi'n-nasri ve't-temkini

Neclu'l-Huseyni 'Ali Bâşâ men lehû

'Azemâtun mêmûnun ve 'izzü emîni

Kesurat mezâyâhu fe-hisâbun lehâ

'Acezet 'ani'l-ihsâi ve't-tebyîni

His el-hatâ li-tenâ'l-kemâli müverrihan

Fe'l-husnu hattin bi-Bâb-ı Cellâdîn

Senete 1185

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Şehrin suru güzellikte üstün oldu, onun kapısı iki tarafıyla hilal gibidir.

Ona bak, onun yenilenmesine gayret edenlere başarı ve istikrar için dua et.

Hüseyin'in torunu Ali Paşa ve onunla hukuk sahibi olanlar memnun ve izzüemir(?)

Onun güzellikleri yoktur, onun hesabını yapanlar saymaktan ve açıklamaktan aciz kalmıştır.

Cellâdın Kapısı'ndaki güzel yazı ve son tarihi görmek için adımları (ona yürüyenleri) teşvik et.

Yıl 1185 (1771-1772).

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Şehrin doğusundaki sur duvarlarına açılan bu kapı, atnalı kemerli yan yana iki açıklıktan meydana gelmektedir (Res. 409). Düzgün kesme taş ve tuğla ile yapılan kapının üzerinde, ortadakiler diğerlerinden daha büyük tutulan iki sıra dendan bulunmaktadır. Kapının şehir dışına bakan batı cephesinde, 3.10 m. genişlikteki atnalı kemerli kapı açıklığı üstten geniş bir yuvarlak kemerle çevrelenmektedir. Bunun şehre bakan yönünde ise iki renkli taştan sade atnalı kemerli kapı açıklığı, yanlardan sütunlar üzerinde yükselen geniş bir atnalı kemerle kuşatılmıştır (Res. 410). Kemerler ve kemer alınlıkları kesme taş, bunların araları tuğla malzeme ile örülmüştür.

KATALOG NO : 5.6.3.77.
 YAPININ ADI : BAB-I TUNUS
 BULUNDUĞU YER : Kayravan
 RESİM : 411 - 413
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 04.01.1996

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre Ali Paşa II (1758-1781) tarafından yaptırılmıştır.

KİTABELER:

Birbirine çok yakın üç kapının üzerinde üç kitabe¹⁹⁰ yer almaktadır. (K. 1).

1. Soldaki kapının şehir dışına bakan cephesi üzerindeki beş beyitlik kitabe sülüs hatla yazılmıştır.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هذا الذى بسمو منشاها سما

وبحسن طلعت الزمان تبسما

ما للبلاد الباب الا هكذا

حسن و حصن فاق كل منهما

¹⁹⁰ Roy - Poinssot, a.g.e., s.91-93.

فابن الحسين على باشا اظهرت
 عزماته سورا يسرك كلما
 ودعا لابواب المدينة بهجة
 فانت محيته بوجه الانتما
 ياداخلا للقيروان مورخا
 من باب تونس جز مصانا فى الحما

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Hâze'llezî bi-sumuvvin menşâhu semmen

Ve bi-husni tal'atihu'z zamânu tebesemâ

Mâ li'l-bilâdi'l-bâbu illâ hâkezâ

Husnun ve hisnun fâka kulle minhumâ

Fe'bnu'l-Huseyni'Ali Bâşâ azharat

'Azamâtihî sûran yesirruke kulle mâ

Ve de'â li-ebvâbi'l-medîneti behçeten

Fe-etet muhîbetuhû bi-vechi'l-entumâ

Yâ dâhilen li'l-Kayravâni müverrihan

Mîn Bâb-ı Tûnise cezze mesânen fi'l-hamâ

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Bu zamanı güldüren en güzel ve şahane yapıdır.

Hiçbir ülkede böylesine güzel, kale gibi bir kapı yoktur.

Hüseyin'in oğlu Ali Paşa, bu suru her türlü ihtişam katarak yaptırmıştır. Şehrin kapısının yüzünde son derece parlaklık ve güzellik görülmektedir. Ey Kayravan'a giren tarihçi; (bu) eşi görülmemiş Tunus Kapılarındandır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Şehri çevreleyen surların kuzeybatısında, birbirine çok yakın üç kapıdan meydana gelmektedir (Res. 411). Bunlardan kuzeydeki, basit bir kapı ile ortadaki kapının içinden de geçilebilen dükkanlara, diğerleri de, şehrin sur içi bölümüne açılmaktadır.

Tuğla malzemenin kullanıldığı surların arasında kesme taş mimarisi ile dikkat çeken kapıların tümü, köşelerde yüksek altlıklar üzerinde yükselen sütunlara dayanan geniş bir atnalı kemerle kuşatılmaktadır. Duvar cephesinden taşıntısı olmayan bu kapıların üst bölümünde, tüm sur duvarı boyunca devam eden dandanlara yer verilmiştir. Kapıların açıklığı 3.10 m., girintisi 2.60 m. dir.

Dükkanlara açılan kuzeydeki kapının şehir dışına ve dükkanlara bakan cepheleri birbirinin aynısıdır (Res. 412). Fazla geniş olmayan bir holün iki yanındaki açıklıklardan meydana gelen orta kapı ile bunun solundaki üçüncü kapının şehre bakan kuzeybatı cephesi, geniş bir atnalı kemerden ibarettir. Bunun şehre bakan güney cephesi; yanlardaki sütunlara dayanan geniş ve yüksek atnalı kemerle çevrelenen, siyah-beyaz renkli mermerden atnalı kemerli bir açıklıktan oluşmaktadır (Res. 413). Üstte düğüm yapan silme ile çevrelenen kapı kemerinin, siyahla konturlanan alınlıklarının köşesinde, sekiz köşeli yarım yıldız motifine birleşen beş kareden meydana gelen geometrik süslemeye yer verilmektedir. Kapı açıklığının üzerinde

kitabe bulunmaktadır. Soldaki üçüncü kapı, orta kapı ile aynı özellikleri göstermektedir.

KATALOG NO : 5.6.3.78.
 YAPININ ADI : BÂB'EL-HADRA
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Bâb'el-Hadra Meydanı
 RESİM : 414 - 415
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 26.11.1995

TARİHÇESİ:

İlk olarak XIII. - XIV.yüzyıllarda Hafşiler zamanında¹⁹¹ inşa edilen bu eser, hemen yanında Hammuda Paşa tarafından yaptırılan burcun 1216 (1802) yılında sona eren inşası sırasında genişletilmiştir.¹⁹² 1315 (1897) tarihinde tamir edilen kapı (Res. 414) en son 1984 yılında yenilenmiştir.

KİTABELER:

Güneydeki kapının şehre bakan cephesinde 1315 H. tarihli bir kitabe (K. 1) bulunmaktadır.

1. Kitabe sülüs hatla yazılmış olup tek satırdır.

Orijinal Metin:

باب الحضراء جود بنيانه سنة ١٣١٥

¹⁹¹ Zbiss, a.g.e., (1971), s.34.

¹⁹² Zbiss, a.g.e., (1955), s.30.

Transkripsiyon:

Bâb'el-Hadrâ ceddede bünyânehû, senete 1315

Türkçe Anlamı:

Bâb'el-Hadra yapısı yenilendi, yıl 1315 (1897)

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Şehrin doğusundaki sur duvarlarının dışına açılan bu kapı, günümüzde şehir içinde kalmıştır. Dik açı oluşturacak şekilde yerleştirilen iki kapıdan meydana gelmektedir (Res. 415).

I.Kapı:

Doğu-batı yönünde uzanan soldaki kapının atnalı kemeri, yanlardan yukarı doğru kademeler halinde yükselen kalın bir konsolla çevrelenmektedir. 3 m. kalınlığında, 9.50 m. genişlikteki büyük atnalı kemerin sol tarafında, bu kez daha küçük ölçülerde yine atnalı kemerli küçük bir açıklık bulunmaktadır. Büyük kemerin üst bölümündeki konsolların alt bölümü, iki yanda üçer kabara ile süslenmiştir. Kapının arka tarafında bu kabaraaların arasında onarım kitabesi yer almaktadır. Kapının üst bölümü ucu yarım daire şeklindeki dendanlarla son bulmaktadır.

II.Kapı:

Kuzey-güney yönünde yerleştirilen bu kapının 3 m. kalınlığında ve 7 m. kalınlığındaki atnalı kemerler üzerine oturmaktadır. Diğerinde olduğu gibi düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilen kapı kemerinin yanlarında mazgal delikleri, üstünde dandanlar bulunmaktadır.

İç kısımlarındaki dar yollarla birbiri içinden geçebilen kapılar ortasındaki duvarların üst köşesinde konsol biçimindeki çıkmalar üzerine oturan kubbeli küçük bir nöbetçi kulesi bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.6.3.79.
 YAPININ ADI : BÂB'EL-BAHR
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Viktorya Meydanı
 RESİM : 416
 ÇİZİM : 97
 İNCELEME TARİHİ : 26.11.1995

TARİHÇESİ:

İlk yapım tarihi bilinmeyen Bâb'el-Bahr, bugünkü görünümüne Ahmed Paşa'nın 1264 (1847) yılında yaptırdığı onarımla gelmiştir.¹⁹³ Kapı 1985 yılında tekrar yenilenmiştir.

KİTABELER:

Kapının doğu ve batı cepheleri üzerinde 1263 H. tarihli iki onarım kitabesi (K. 1) bulunmaktadır.

1. Batı cephedeki kapı kemerinin üzerinde yer alan kitabe, altı beyitten oluşmaktadır. Kitabe, mermer levha üzerine sülüs hatla yazılmıştır.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مَا شَاءَ اللَّهُ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَي سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَ سَلَّمَ

بَابِدَاعِ هَذَا الْبَابِ قَدْ صَدَرَ الْأَمْرُ

مِنَ الْمَلِكِ السَّامِيِّ الدَّارِ مِنْ لَه الْفَخْرِ

¹⁹³ Zbiss, a.g.e., (1955), s.30; a.y., a.g.e., (1981), s.23.

فجاء عديم المثل ابراز شكله
على صورة غيرا يناسبها القدر
ولا بدع فى ابداعه فمشيده
تأنق فى احكام اثاره الدهر
وماهى اولى ما افاد فكم له
بتونس من صنع يشاد به الذكر
ولما اكتسى ثواب التمام و اشرفت
محاسنه اللاتى يباهى بها العصر
غدا الدهر يشد واذ يقول مورخا
بنا احمد ذا الباب مراد له النصر
سنة ١٣٦٤

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm Mââallâh Ve sallâ'llâhu 'ala seyyidinâ Muhammedin
ve sellem

Bi-ibdâ'i hâze'l-bâbi kad sadara'l-emru

Mine'l-meliki's-sâmiyyi'd-dâru men lehu'l-fahru

Fe-câu 'adîme'l-misli ibrâzu şeklihi

'Alâ sûretin ğayran yûnâsibuha'l-kadaru

Ve lâ bid'a fi ibdâ'ihî fe-meşîduhu

Teennaka fi ahkâmin âsârihî'd-dehra

Ve mâ heyve ûlî mâ efâde fe-kem lehû
Bi-Tûnise men sene'a yüşâdu bihi'z-zikru

Ve lemmâ iktese sevbe't-temâmi ve eşrakat
Mehâsinuhû'l-lâtî yübâhî bihâ'l-'asru

Ğaden ed-dehru yeşuddu ve iz yekûlu müverrihan
Benâ Ahmedu za'l-bâbi murâdun lehu'n-nasru
Senete 1264.

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Maşaallah Sâlat ve selam Efendimiz Muhammed'e olsun.

Bu kapının yapımına başlama işi

Övgüye lâyık yüce melik tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu yapının özellikleri benzersizdir.

Şekli öncekilerine benzemez, kendine ait özelliğe sahiptir.

İlk defa böyle bir eser yapılmıştır.

Oldukça sağlam olup uzun sürecektir.

Tunus'ta yapılan bu eser

Her tarafta anılmakta ve ondan övgüyle bahsedilmektedir.

Bu eserin yapımı tamamlanınca,

Güzelliği ve şahaneliği asrın övünç kaynağı haline geldi.

Gelecekte zaman bu görüşü destekleyecektir.

"Bu kapıyı Ahmed, zafer isteyerek yaptı"

Yıl 1264 (1847).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Kuzey-güney yönünde uzanan kapı 15.80x8.70 m. boyutlarında bir alanı kaplamaktadır (Çiz. 97). Farklı ölçülerdeki kesme taş malzeme ile yapılan kapının doğu ve batı cephelerinin ortasında, dıştan sade silmelerle hareketlendirilen iki kademeli geniş bir atnalı kemer yer almaktadır (Res. 416). Beyaz renkli düzgün kesme taş ile kaplanan atnalı kemerin üzerinde yapım kitabesi ve tek sıra halindeki dış dizisinden oluşan saçak kornişini bulunmaktadır. Kapının daha geniş tutulan doğu ve batı cephelerinin üst bölümünde uzaktan dendan görünümü veren üzeri üçgen alınlık şeklindeki süsleme amaçlı çıkmalara yer verilmiştir.

İç kısımda, basık tutulan kemerli iki bölüm ortasında kuzey-güney yönünde uzanan mekân, tekne tonozla örtülmüştür.

KATALOG NO : 5.6.3.80.
YAPININ ADI : BÂB-I CEDİD
BULUNDUĞU YER : Sus
RESİM : 417
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : 02.01.1996

TARİHÇESİ:

Üzerinde herhangi bir kitabeye rastlanmayan bu kapı 1864 yılında açılmıştır.¹⁹⁴

YAPININ İNCELENMESİ:

Şehri çevreleyen surların güneybatısına yerleştirilen kapı, iki yanda küp blok halinde yükselen, üzeri dandanlı iki kuleden ibarettir (Res. 417). Üst bölümün başlangıcında kalın bir konsol yer almaktadır. Kemer v.s. gibi ayrıntılara yer verilmeyen kapı düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir.

¹⁹⁴ A.Lézine, Sousse, Les Monuments Musulmans, 38.

KATALOG NO : 5.6.3.81.
 YAPININ ADI : BÂB-I SA'DÛN
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Bâb-ı Sa'dun Meydanı
 RESİM : 418 - 420
 ÇİZİM : 98
 İNCELEME TARİHİ : 26.11.1995

TARİHÇESİ:

İlk inşasının ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmeyen Bâb-ı Sa'dûn, sonuncusu 1321/1903 yılında gerçekleştirilen Türk dönemindeki yenilemelerle bugünkü şeklini almıştır.

KİTABELER:

Kapının batı cephesinde kemerlerin üst bölümünde, 1321 H. tarihli bir kitabe (K. 1) yer almaktadır.

1. Tek satırlık kitabe sülüs hatla yazılmıştır.

Orijinal Metin:

باب ابى سعدون جدد بنيانه سنة ١٣٢١

Transkripsiyon:

Bâb-ı Ebî Sa'dûn ceddede bünyanehu. Senete 1321

Türkçe Anlamı:

Bâb-ı Ebî Sa'dûn'un yapısı yenilendi. Yıl 1321 (1903)

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Osmanlı döneminde şehri baştan başa çevreleyen surların kuzeydoğu köşesinde bulunan kapı, bugün kendi adını verdiği meydanın ortasında kalmıştır. Kuzey-güney yönünde 29 m. uzunluğundaki kapı, yanlardan payandalarla desteklenmiştir (Çiz. 98). Köşeleri yarım yuvarlak sütuncelerle yumuşatılan payelere dayanan 4.65 m. genişliğindeki üç atnalı kemerle teşkil edilen kapının iki üst köşesinde, konsolu çıkmalara oturan ve üçer mazgal deliğinin bulunduğu kubbeli küçük nöbetçi kulubeleri yer almaktadır (Res. 418-419). Yapının her iki cephesinde de kemer alınlıkları, çeşitli şekillerde dizilen tuğlalarla tezyin edilmiştir (Res. 420). Kapının doğu cephesi, yanlardan ortaya doğru iki kademe yaparak yükselen kalın bir konsolla çevrelenmektedir. Bu cephede, üstten konsolla çevrelenen ortadaki kemerin üzerinde tamir kitabesi yer almaktadır.

KATALOG NO : 5.7.82.
 YAPININ ADI : TÜRK ÇARŞISI
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Zeytûne Camii Civarı
 RESİM : 421
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 02.02.1996

TARİHÇESİ:

Dayı Yusuf (1610-37) tarafından yaptırılmıştır.¹⁹⁵ Günümüzde bu çarşıda deri eşya ve Türk tipi terlikler satılmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

Zeytûne Camii'nin kuzeydoğusunda yer alan çarşının güneyinde Attarin Çarşısı, kuzeyinde Birka Çarşısı bulunmaktadır. Üst örtüsü ve dükkanların büyük bir bölümü tamamen yenilenmiştir. Yuvarlak kemerli geniş bir açıklık ile girilen, 80 m. uzunluğunda ve 5 m. genişliğindeki bir koldan oluşan çarşının orta bölümü tromplu yüksek bir kubbe, diğer kısımları beşik tonozla örtülmektedir (Res. 421). 3 m. genişliğinde ve 5 m. derinliğindeki dükkanların önünde, yüksek altlıklara oturan sütunlara yer verilmiştir.

¹⁹⁵ İbn-i Ebî Dinar, El-Münis Ahbâr-ı İfrikîye ve Tunis, 184, (1698); Marçais, a.g.e., (1954), s.480; Zbiss, a.g.e., (1971), s.81; a.y., a.g.e., (1981), s.42; M. Scharabi, Der Bazar, Tübingen, (1985), 158.

KATALOG NO : 5.7.83.
 YAPININ ADI : BİRKA ÇARŞISI
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Başbakanlık Sarayı Civarı
 RESİM : 422 - 423
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 30.01.1996

TARİHÇESİ:

Dayı Yusuf (1610-1637) tarafından yaptırılmıştır.¹⁹⁶ Bugün çarşıda sarraflar bulunmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

Esir Pazarı olarak inşa edilen¹⁹⁷ Çarşı, bir ucu Bey Çarşısı'na bir ucu Leffe Çarşısı'na ulaşan 60 m. uzunluğunda 3 m. genişliğinde bir kol ile bunu dik açı ile kesen Türk ve Kebabcı çarşılarına çıkan diğer bir bölümden meydana gelmektedir. Üzeri beşik ve çapraz tonozlarla örtülen bu kolların kesiştiği bölümün sağındaki mekân, birbirine kemerlerle bağlanan altı sütunla üst örtüsü dokuz bölüme ayrılmaktadır. Orta bölüm, 3.5 m. çapında bir kubbe ile, yan kısımlar çapraz tonozlarla örtülmektedir (Res. 422-423).

¹⁹⁶ Marçais, a.g.e., (1954), s.481; Binous, a.g.e., s.96; Zbiss, a.g.e., s.42.

¹⁹⁷ Binous, a.g.e., s.96; Scharabi, a.g.e., s.154.

KATALOG NO : 5.7.84.
 YAPININ ADI : KEBABCI ÇARŞISI
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Zeytûne Camii Civarı
 RESİM : 424
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 01.02.1996

TARİHÇESİ:

XVII.yy.da yaptırılan¹⁹⁸ çarşının bânisi hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

YAPININ İNCELENMESİ:

Kuzey-güney yönünde uzanan bu yapı, kuzeyden Türk Çarşısı, güneyden Leffa Çarşısı ile çevrelenmektedir. Üzeri beşik tonozla örtülen 60 m. uzunluğunda ve 3 m. genişliğindeki çarşının iki yanında toplam 38 dükkan bulunmaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere Kebapçılar Çarşısı olarak inşa edilmişse de, XIX.yüzyıldan itibaren bunlar ortadan kalkmıştır¹⁹⁹ (Res. 424).

¹⁹⁸ Zbiss, a.g.e., s.81; a.y., a.g.e., s.42.

¹⁹⁹ Scharabi, a.g.e., s.155.

KATALOG NO : 5.7.85.
YAPININ ADI : HAFSİ ÇARŞISI
BULUNDUĞU YER : Tunus / Sidi Bin Ziyad Sokağı
RESİM : -
ÇİZİM : 99
İNCELEME TARİHİ : -

TARİHÇESİ:

Muhammed El-Hafsi Paşa tarafından XVII.yüzyılın sonlarında yaptırılmıştır.²⁰⁰

YAPININ İNCELENMESİ:

Bey Çarşısı, Sidi Bin Ziyad sokağı ve Kasba sokağına açılan atnalı kemerli altı kapı ile girilen çarşı, doğu-batı yönünde uzanan iki uzun koridorun çevresindeki dükkanlardan oluşmaktadır. Bunlardan soldaki koridor 70 m. uzunluğunda ve 4 m. genişliğinde olup iki yanında 36 dükkan bulunmaktadır. 65 m. uzunluğundaki diğer koridorun çevresinde de 32 dükkana yer verilmiştir. İç ölçüleri değişebilen dükkanların tümü beşik tonoz, koridorlar çapraz tonozlarla örtülmektedir (Çiz 99).

Düzgün bir planlamanın görüldüğü çarşıda bugün dokumacılar ve fes imalatçıları bulunmaktadır.

²⁰⁰ Marçais, a.g.e., (1954), s.480.

KATALOG NO : 5.7.86.
 YAPININ ADI : BALAGCIYE (PABUÇÇULAR) ÇARŞISI
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Zeytûne Camii Civarı
 RESİM : 425 - 426
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 29.01.1996

TARİHÇESİ:

Muhammed Raşid Bey tarafından 1170(1756) yılında yaptırılmıştır.²⁰¹

YAPININ İNCELENMESİ:

Attarin Çarşısı'nın Zeytune Camii'ne bitişik olan kuzey bölümünde yuvarlak kemerli geniş bir açıklıkla başlamaktadır. Doğuya doğru alçalan eğimli bir arazi üzerine kurulan çarşıda düzgün bir planlama görülmemektedir. İki yanı dükkan olarak düzenlenen üzeri beşik tonozla örtülü 4 m. genişliğindeki bir hol şeklinde uzanan ilk bölümden (Res. 425), iki yana doğru geçitlerle açılan ve dört kalın sütunun taşıdığı çapraz tonozlu geniş bir mekâna girilmektedir (Res. 426). Çarşının merkezi durumundaki bu kısmın sağındaki yuvarlak kemerli bir geçitten, üzeri yine beşik tonozla örtülen çarşının ikinci kısmına girilir. İki yanında dükkanların bulunduğu bu bölüm, güneydoğuya doğru hafif kıvrım yaparak uzanmaktadır (Çiz. 2).

Toplam 130 m. uzunluğundaki çarşının,²⁰² dükkanlarının açıldığı ince uzun hol, beşik tonoz örtüye açılan tepe pencereleri ile aydınlatılmaktadır.

²⁰¹ Zbiss, a.g.e., (1955), s.32; a.y., a.g.e., (1981), s.42.

²⁰² Scharabi, a.g.e., s.154.

KATALOG NO : 5.7.87.
 YAPININ ADI : BEY ÇARŞISI
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Başbakanlık Sarayı Yanı
 RESİM : 427 - 428
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 03.02.1996

TARİHÇESİ:

Hammûda Paşa (1781-1813) tarafından yaptırılmıştır.²⁰³ Bugün çarşıda genellikle kumaş satıcıları bulunmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

Doğu batı yönünde uzanan 80 m. uzunluğunda ve 4 m. genişliğinde bir sokak ile güneyden bu bölüm açılan daha kısa ikinci bir holden meydana gelmektedir.²⁰⁴ Kasba sokağı ve Birka Çarşısı'na açılan iki kademeli atnalı kemerli kapı ile girilen çarşı (Res. 427) Dâr'El-Bey (Başkanlık Sarayı)'in güney cephesine bitişik olarak inşa edilmiştir.

Dâr'El Bey'in çarşıya bakan duvarlarının alt bölümü, üstteki daha küçük ikişer pencereyi çevreleyen atnalı kemerli nişlerle teşkil edilmektedir. Beşik tonozla örtülen dükkanlara, geniş ve yüksek atnalı kemerli kapılardan girilmektedir (Res. 428).

²⁰³ Zbiss, a.g.e., (1955), 32; a.y., a.g.e., (1971), s.84; a.y., a.g.e., (1981), s.42.

²⁰⁴ Scharabi, a.g.e., s.154.

KATALOG NO : 5.8.88.
 YAPININ ADI : FRANSIZ HANI
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Eski Gümrük Sokağı
 RESİM : 429 - 430
 ÇİZİM : 100 - 101
 İNCELEME TARİHİ :

TARİHÇESİ:

Hammuda Paşa tarafından 1659-1661 yılında inşa ettirilen yapı,²⁰⁵ Fransızlar tarafından kiralanarak konsolosluk olarak kullanıldı.²⁰⁶

İki bölümden meydana gelen hanın güneydeki kısmı bugün İngiltere Elçiliği tarafından kullanılmakta, diğerinde yoksul aileler kalmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Yaklaşık 50 kadar iş yerinin bulunduğu tahmin edilen Han, toplam olarak 1000 m²'lik bir alanı kaplamaktadır.²⁰⁷ Birbirine bitişik olarak düzenlenen iki yapıdan meydana gelmektedir. Güneyden elçilik binaları, kuzey ve doğudan dükkanlarla

²⁰⁵ Binous, a.g.e., s.102.

²⁰⁶ Bu han, Tunus'ta 1667 yılına kadar görev yapan Fransız konsolosu Jean Le Vacher tarafından kiralanmıştır. Bu nedenle, hanın inşasının tamamlanmasından hemen sonra konsolosluk haline getirildiği anlaşılmaktadır. Tunus'taki Fransız konsolosları hakkında bkz. J. Revault; *Le Fondouk Des Français et Les Consuls de France à Tunis (1660-1860)*, Paris, (1984), 102.

²⁰⁷ A. Raymond; *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri* (Çev. Berktaş), İstanbul, (1955), 197.

çevrelenen orijinal şeklini kaybetmiştir. Bu nedenle dıştan hiç bir mimari özellik göstermektedir.

İki ayrı revaklı avlu çevresindeki koşullardan meydana gelen yapı iki katlıdır.

I.Bölüm:

Hanın güney kısmını oluşturan bu bölüme, sokağa açılan batı cephesinin ortasındaki atnalı kemerli bir kapıdan girilmektedir (Res. 429). İki çapraz tonozla örtülen uzunca bir holden 15.60x14 m. ölçülerindeki dikdörtgen avluya geçilir. Avlu, 16 sütuna yaslanan atnalı kemerlerle taşınan 16 gözlü revakla dört yönden çevrelenmektedir (Çiz. 100).

Avluya açılan düz atkılı kapılardan girilen koşulların, yapılan ekleme ve onarımlarla orijinal yapılarını büyük ölçülerde kaybettiği görülmektedir. Fakat avlunun özellikle doğu ve batı kenarında yer alan büyük ölçülerdeki bu mekânların üzeri, ortadaki sütunlara dayanan çapraz tonozlarla örtülmektedir. Boyutlarında ve yerleşim düzenlerinde belirli bir düzen görülmemektedir. Avlunun doğu ve kuzeybatısından girilen merdivenlerle ikinci kata çıkılmaktadır. Burada, alt katta rastladığımız büyük koşulların yerine oldukça karmaşık bir plan gösteren üzeri düz örtülü küçük hücreler yer almaktadır. Hücreler avluya düz atkılı pencerelerle açılmıştır.

II.Bölüm:

Eski Gümrük Sokağına açılan atnalı kemerli bir kapı ile girilmektedir (Res. 1). Üç yönde düğümler yapan silmelerle çevrelenen kapı mermer meandır başlıklı sütunceler üzerinde yükselmektedir. Madeni kapı kanatları üzerinde kalın çiviler bulunmaktadır. Giriş kapısından, üzeri yine iki çapraz tonozla örtülen ince-uzun

holden 15.80x12 m. ölçülerindeki avluya girilmektedir. 16 sütun üzerinde yükselen atnalı kemerli 16 gözlü revaklar düz örtülüdür (Çiz. 101).

Kare altlıklar üzerindeki taş sütunlar, üst köşeleri pahlanmış ortası yarım daire dilimli başlıklara sahiptir. Revak kemerleri özelliksizdir (Res. 430).

Düz atkılı kapı ve pencerelerle avluya açılan koğuşlar, ortadaki sütunlara oturan çapraz tonozlarla örtülmektedir. Koğuşlar, boyutları ve üst örtüyü taşıyan sütunların sayısı ile belirli bir düzen göstermektedir.

Avlunun kuzey ve batı köşelerinden merdivenlerle ikinci kata çıkılmaktadır. Birinci bölümde olduğu gibi burada da büyük boyutlardaki koğuşlar yerine, karmaşık bir plan gösteren düz örtülü küçük hücrelere yer verilmektedir.

KATALOG NO : 5.9.89.
 YAPININ ADI : MECEZ'EL-BÂB KÖPRÜSÜ
 BULUNDUĞU YER : Mecez'El-Bâb²⁰⁸
 RESİM : 431 - 433
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 14.01.1996

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre Murad Bey II tarafından 1088 (1678) yılında yaptırılmıştır.²⁰⁹
 Sağlam durumdaki köprü kullanılmaktadır.

KİTABELER:

Köprünün üzerinden geçen yolun batı yönünde, mermer üzerine sülüs hatla Besmele hariç sekiz beyitlik 1088 H. tarihli kitabe (K. 1).

1.Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لِلَّهِ قَنْطَرَةُ الْأَمِيرِ مَرَادٍ

ابْنِ الْأَمِيرِ مُحَمَّدِ بْنِ الْمَرَادِ

²⁰⁸ Tunus'un 60 km. güneybatısında, Endülüs müslümanlarının yerleştiği bir kasaba. Zbiss, a.g.e., (1978), s.56.

²⁰⁹ Marçais, a.g.e., (1954), s.483.

فى الحسن و الاتقان ما نظر امرؤ

شبهاتها لوطاف كل بلاد

فتقبل اللهم منه السعى فى

انشائها لمرور هذا الوادى

واجعل ثراه اذا اتاك ميمما

عفوا و مغفرة ليوم معاد

وقد انتهى منها البناء و تم فى

رجب الاصب و ساعة الاسعاد

نعيد الف مع ثمانين ارخت

تتلو ثمانية بلا ترداد

من هجرة الحادى الى نهج الهدى

وشفيح ملهوف عديم الزاد

صلى الله عليه جل جلاله

يتلوه تسليم بغير نفاد

سنة ١٠٨٨

2. Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Li'llâhi kantaratu'l-emîri Murâdu

Ïbnu'l-emîri Muhammedu'bnü'l-Murâdi

Fi'l-husni ve'l-itkâni mâ nazara imriun

Şibhen lehâ lev tâfe külle bilâdi

Fe-tekabbel Allâhumme minhu's-sa'yi fi

Înşâihâ li-mürûri hâza'l-vâdi

Ve'cal serâhu izâ etâke müemmimen
'Afvem ve mağfiraten li-yevmi me'âdi

Ve kad intehâ minhâ'l-binâu ve temme fi
Recebi'l-esabbi ve sâ'ati'l-es'âdi

Nu'îdu elfu ma'a semânîne errahat
Tetlû semâniyete bilâ terdâdi

Min hicreti'l-hâ dî ilâ nehci'l-hudâ
Ve şefi'u melhûfin 'adîmu'z-zâdi

Sallâ'llâhu 'aleyhi celle celâluhû
Yetlûhu teslîme bi-ğayri nefâdi
senete 1088

3. Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Murad oğlu, Emir Mehmed oğlu Emir Murad, Allah rızası için bir köprü yaptırmıştır.

O kadar güzel ve sağlam ki, bir kimse dünyayı dolaşsa bunun benzerini göremez.

Allahım ! Bu eserin inşaasında yapılan çalışmaları kabul et.

Ahret gününde avf ve mağfiret istemek için sana gelecek bu kulu nasiblerdir.

Bu eserin yapımı en iyi zamanda, Receb ayında tamamlandı.

Bin seksen sekiz yılında bu esere tarih düşüldü.

Hidayet verenin (Allah'ın) yakınına hicret eden, azıksızlara azık veren ve insanların şefaatchısı (Hz. Muhammed'e) sonsuz salât ve selam olsun.

Yıl 1088 (1678).

YAPININ İNCELENMESİ:

Günümüzde de kullanılmakta olan köprü, Mecez'El-Bâb kasabasının ortasından geçen Mecerda nehri üzerinde bulunmaktadır.

Kuzey-güney yönünde uzanan 120 m. uzunluğunda ve 6 m. genişliğindeki köprü yedi gözlüdür (Res. 431). Yanlardan orta bölüme doğru yükselen köprünün kemerlerinin genişlikleri de buna uygun olarak değişmektedir. Köprü ayaklarına, menba tarafında üçgen planlı selyaranlar yerleştirilmiştir. Orta bölümde, batı yönün yola bakan yüzeyinde dikdörtgen kitabelik bulunmaktadır (Res. 432).

Köprünün yan cephelerinde, ayakların üst bölümüne sekiz boşaltma kemeri yerleştirilmiştir.

Köprünün suyla temas eden ayaklarının alt bölümü iki renkli kesme taş, boşaltma kemerleri tuğla ve diğer yerleri kahverengi düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Köprü gözlerinin üzerinde tüm yapı kalın bir konsolla kuşatılmaktadır (Res. 433).

KATALOG NO : 5.10.90.
 YAPININ ADI : DAYI YUSUF (AYN-I CEREYNA) ÇEŞMESİ
 BULUNDUĞU YER : Binzert / 3 Ocak 1952 Meydanı, Nâ'ûre Sokağının
 : Başlangıcında
 RESİM : 434 - 435
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ 11.01.1996

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre 1041 (1631-1632) yılında Dayı Yusuf tarafından yaptırılan çeşme, Endülüslü Muallim Ali Bin Desim'in eseridir.²¹⁰

KİTABELER:

Çeşmenin üzerinde 1041 H. tarihli Türkçe ve Arapça yapım kitabesi (K. 1) bulunmaktadır.

1. 1.00x1.50 m. ölçülerinde mermer levha üzerine yazılan kitabe, ince bir çizgi ile ayrılan üstteki yedi beyti Türkçe, altı beyti Arapça olmak üzere 13 beyitten oluşmaktadır. Harfler sülüs hatlıdır (Res. 434).

Orijinal Metin:

اب روی عسکر نصرانتر
 یعنی یوسف طایی او مراد یانور (۹)

²¹⁰ A. Gafsi-Slama, AHROS, 9-10, Zağvan, 1994, 219.

بموجود و غيٺ لطفندن ڀنه
روضه حسناتي قلدي سنروتر (؟)

بيڪ اولوب تاريخ قوق برده ايڪن
دور سال هجرت خير البشر

حق ايجون بو عين اجرا ايلدي
نوش ايده تا رهروان بحر و بر

تشنه لبلر اولديغنجه رطب كام
باغ امالي اولايير برك و ير

دولت وعمرن خدا ايده فزون
انجق اولور بويله حيرات و اثر

علي يد المعلم علي بن دسيم الاندلس
في اويل ربيع الثاني عام واحد اربعينه بعد الالف

الله اهل سيوافي عصرنا
للمصالحات وفك قيد المعسر

فخر الزمان الداي يوسف من راى
انفاقه الاسوال اريح متجر

اجرى المياه بكل ثغر راجيا
يوم الجزا ورود نهر الكوثر

هذ السبيل له فشاهد حسنه
منه بنى زرت صفت للمبصر

ردايتها الظامى سيلا رايقا
 كالسلسيل مذاقه كالسكر
 نعم السيل فقد اتى تاريخه
 انشأ السيل لنا عزيز العسكر

Transkripsiyon:

Âb-1 rûy-1 'asker nusret eser
 Ya'nî Yûsuf Tâyı o merd yâ nûr (?)
 Bahr-i cûd ve ğays lutfundan yine
 Ravza-i hüsânâyı kıldı Senbroter (?)

Bin olûb târih kırk birde iken
 Devr-i sâl hicret hayr'ul-beşer
 Hak îçûn bû'aynî icrâ eyledî
 Nüş îde tâ rehrevân-ı bahr u ber
 Teşne lebler olduğunca ruteb kâm
 Bâĝ-ı âmâlî ola pür berk u ber

Devlet ve ömrün Hüdâ îde füzûn
 Ancak olur böyle hayrât u eser

'Alâ yedi'l-Mu'allimi 'Aliyy'ubn-u Desîmi'l-Endulûsî
 fi evâilî rebî's-sânî 'âmin vâhidun erba'îne ba'de'l-elfi

Allâhu ehelle seyyiden fi 'astrinâ
 Li'ssâlihâti vefekke kayde'l-mu'assiri

Fahru'z-zamâni'd-Dâyı Yûsufu men raê

Enfâkuhu'l-emvâle erbaha mutteciri

Ecral-miyâhe bi-kulli suğrin râciyen

Yevme'l-cezâ vurûde nehri'l-kevseri

Hâza's-sebîlu lehû fe-şâhidun husnehû

Minhu buniye zurte safat li'l-mubsiri

Rud eyyuhe'z-zâmî sebîlen râyikan

Ke's-selsebîli mazakahû kemer's-sukkeri

Ni'me's-sebîlu fekad etâ târihuhû

Enşee's-sebîle lenâ 'azîzu'l- 'askeri

Türkçe Anlamı:

Allah asrımıza bir seyyid bahşetti

Zorları kolaylaştıran...

Zamanın övüncü Yusuf Dâyı

Ceza günündeki kevser nehrini umarak

Zorlukla suyu akıttı

Bu sebil, onun güzelliğinin şâhididir.

Onun yaptırdığını sen ziyaret edip gördün.

Ey susamış kişi, sebinin suyundan iç

Pınar gibi selsebil şeker gibidir.

Sebil nimetine tarih verdi.

"Sebili Aziz Asker inşa ettirdi."

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Yanlarda iki sütunle sınırlanan, 16.50 m. uzunluğundaki duvara bitişik tek bir cepheden ibarettir (Çiz. 1). Düzgün kesme taş malzeme ile yapılan duvarın ortasında, siyah-beyaz renkli taşlardan meydana gelen atnalı kemerli bir nişin bulunduğu mermer kaplamalı geniş bir alınlıktan meydana gelmektedir (Res. 435). Ortadaki yapım kitabesinin altında, siyah kalın bir çizgi ile konturlanan dikdörtgen yüzeyin ortasında, içinden kıvrık dalların ve yaprakların çıktığı bir vazoun işlendiği pano yer almaktadır. Bunun hemen altında günümüzde mevcut olmayan, -kurna ile suyun aktığı yerde havuz bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.10.91.
 YAPININ ADI : DAYI YUSUF ÇEŞMESİ (BÂB'EL-MEDİNE ÇEŞMESİ)
 BULUNDUĞU YER : Binzert / Kasba Sokağı, Bâb-ı Medîne'nin Karşısı
 RESİM : 436
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 11.01.1996

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre 1041 (1631-1632) yılında Dayı Yusuf tarafından yaptırılmıştır.

KİTABELER:

Çeşmenin doğu cephesi üzerinde 1041 H. tarihli bir kitabe (K. 1) bulunmaktadır.

1. 95x65 cm. boyutlarında mermer levha üzerindeki kitabe kûfi hatla yazılmıştır.

Orijinal Metin:

لا اله الا الله
 محمد رسول الله
 نصر من الله وفتح قريب
 وبشر المؤمنين يا محمد
 ... المكرم يوسف ١٠٤١

Transkripsiyon:

Lâ ilâhe illâllâh
 Muhammedün Resûlullâh
 Nasrun min'allâhi ve fethun karîb
 Ve beşşiri'l-mu'minîn²¹¹ Yâ Muhammed
 ... el-mukerrem Yûsuf ... 1041

Türkçe Anlamı:

Allah'dan başka ilâh yoktur
 Muhammed Allah'ın peygamberidir.
 Allah'ın yardımı ve fetih yakındır
 Ve inananları müjdele Ey Muhammed
 ... kerem sahibi Yusuf ... 1041 (1631-1632).

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Arkasındaki evlerin duvarından dışa taşıntı yapan üç cepheli bir çeşmedir. 4.20 m. uzunluğundaki doğu cephenin üstünde, üçgen şeklinde taşıntı yapan bir alınlık bulunmaktadır (Res. 436). Çeşmeyi üstten kalın bir konsol dolanmaktadır. Doğü cephede, konsolun alt kısmında, ortada bir kitabe yükselmektedir. Beyaza boyanan çeşme sadedir.

²¹¹ Kur'an: 61 / 13.

KATALOG NO : 5.10.92.
 YAPININ ADI : DAYI YUSUF ÇEŞMESİ
 BULUNDUĞU YER : Binzert / Kasba surlarının güney köşesinde
 RESİM : 437
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 11.01.1996

TARİHÇESİ:

Dayı Yusuf tarafından 1041 (1631-1632) yılında yaptırılmıştır.

KİTABELER:

Mermer levha üzerine yazılmış 1041 H. tarihli kitabesi (K. 1) bulunmaktadır.

1. Kûfi karakterli harflerle yazılmış kitabe beş satırdır.

Orijinal Metin:

لا اله الا الله

محمد رسول الله

نصر من الله وفتح قريب

وبشر المؤمنين يا محمد

... المكرم يوسف ١٠٤١

Transkripsiyon:

Lâ ilâhe illâllâh

Muhammed Resûlullâhün

Nasrun min'allâhi ve fethun karîb

Ve beşşiri'l-mu'minîn²¹² Yâ Muhammed

... el-mukerrem Yûsuf ... 1041

Türkçe Anlamı:

Allah'dan başka ilâh yoktur

Muhammed Allah'ın peygamberidir.

Allah'ın yardımı ve fetih yakındır

Ve inananları müjdele Ey Muhammed

... kerem sahibi Yusuf ... 1041 (1631-1632).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Sur duvarı içine 60 cm. kadarlık bir girinti içine yerleştirilen çeşme, 2.30 m. yüksekliğinde ve 65 cm. enindedir. Çeşmenin ortasında, üstten ince silmelerle çevrelenen kitabe yer alır. Üst kısmı üçgen prizma şeklinde sona eren çeşmede, suyun aktığı yerde küçük bir havuzcuk bulunmaktadır (Res. 437).

²¹² Bkz. Dn., 211.

KATALOG NO : 5.10.93.
 YAPININ ADI : BÂB'EL-CEDİD ÇEŞMESİ
 BULUNDUĞU YER : Binzert / Bâb'el-Cedid Civarı
 RESİM : 438
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 11.01.1996

TARİHÇESİ:

Şekil olarak Dayı Yusuf tarafından yaptırılan çeşmelerle çok yakın benzerlik içinde olan eserin üzerindeki kitabesinde, sonradan lâtin harfleri ile eklenmiş 1049 (1639-1640) tarihi verilmektedir.

KİTABELER:

Çeşmenin üzerinde 1041 H. tarihli kitabe (K. 1) bulunmaktadır.

1. İki satırlık kitabe kûfi harflerle yazılmıştır.

Orijinal Metin:

لا اله الا
 محمد رسول الله
 سنة ١٠٤٩

Transkripsiyon:

Lâ ilâhe illâllâh
 Muhammedün Resûlullâh
 1049, senete

Türkçe Anlamı:

Allah'dan başka ilâh yoktur

Muhammed Allah'ın peygamberidir.

Yıl, 1049

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Duvardan taşıntılı üç cepheli bir blok şeklindeki çeşmenin üzerinde üçgen alınlık bulunmaktadır (Res. 438). Sol tarafı sonradan örülen bir duvarla kapatılan çeşme oldukça sadedir.

KATALOG NO : 5.10.94.
YAPININ ADI : ZEYTÛNE CAMİİ ÇEŞMESİ
BULUNDUĞU YER : Tunus / Zeytûne Camii
RESİM : 439
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ :

TARİHÇESİ:

Kaynaklarda hakkında bilgiye rastlanmayan çeşmenin üst bölümündeki mermer levhalar XVII. ve XVIII.yüzyıllara işaret etmektedir.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Zeytune Camii'nin doğu cephesinin ortasında, camiye çıkılan çeşmenin merdivenlerin başlangıcında bulunmaktadır. Kahverengi taşlardan yapılan atnalı kemerli niş şeklindeki çeşmenin alt bölümünde, ortada elips oluşturan iki yandaki S kıvrımları, üst bölümünde dört yöne giden çizgilerin ortada eşkenar dörtgen meydana getirdiği siyah-beyaz renkli mermer panolar yer almaktadır (Res. 439).

KATALOG NO : 5.10.95.
 YAPININ ADI : MUSTAFA KAHYA ÇEŞMESİ
 BULUNDUĞU YER : Binzert / Sidi Kapılar'kapılar Çıkmaz Sokağı
 RESİM : 440
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 11.01.1996

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre 1111 (1699-1700) yılında Mustafa Kahya tarafından yaptırılmıştır.

KİTABELER:

Duvarın üst bölümünde, 1111 H. tarihli kitabe (K. 1) yer almaktadır.

1. Mermer levha üzerine sülüs harflerle yazılan Arapça kitabe üç satırdır.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 هذه سقاية مباركة ان شاء الله تعالى
 انشا بناء ها و اجرايها مصطفى كاهيه
 كان الله تعالى له و ذلك سنة ١١١١

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm
 Hâzihi sikâyetun mubâreketun inşâallâhu te'âlâ

Enşê binâuhâ ve icrâyhâ Mustafa Kahya
Kâne'llâhu (?) te'âlâ lehû ve zâlike senete 1111

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla
Bu kutlu çeşme, Allahu Teâlâ'nın izniyle
Onun binâ ve ihyasını Mustafa Kahya yaptı
O Allah'ındır ve yıl 1111 (1699-1700).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Günümüzde kalın bir sıva ile kapanarak orijinal özelliğini yitiren çeşmeden, altta yuvarlak kemerli basit bir niş ile üstteki kitabesi kalmıştır (Res. 440). Kitabeyi dıştan çevreleyen çiniler yenidir.

KATALOG NO : 5.10.96.
 YAPININ ADI : DAYI İBRAHİM ÇEŞMESİ
 BULUNDUĞU YER : Binzert / Kasba'nın kuzeyindeki dar bir çıkmaz sokakta
 : bulunuyor
 RESİM : 441
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ 11.01.1996

TARİHÇESİ:

Kitabeye göre 1114 (1702-1703) yılında Dayı İbrahim tarafından yaptırılmıştır.

KİTABELER:

Çeşmenin duvarı üzerindeki kitabe (K. 1), 1114 H. tarihlidir.

1. Sülüs hatla yazılan ve beş beyitten oluşan kitabe 45x38 cm. boyutlarındadır.

Orijinal Metin:

اجري الامير فرات عذبا سايع

للشان (؟) بر حيق غسل مورد

قد وجه الله ثم توابه

لاللريا و لالليل السوداء

هو الذى ابراهيم ياشة عصرنا

باى العساكر بالشريعة مقتد

لاتعجبوا فى نعته بمحاسن

فلانه من البيت محمد

ياربنا اغفر ذنبه ما (?) قدجنا

وابدله بلاحسان يوم الموعد

سنة ١١١٤

Transkripsiyon:

Ecrâ'l-emîru firâtu 'azben

Li-şşâni(?) bi-rahîki 'aseli mevrudin

Kad emme Vecha'llâhi sümme sevâbehû

Lâ li-riyâ ve lâ li-neyli's-sevdedi

Hüve'd Dâyi İbrâhîm Pâşate asrunâ

Bâyil-'asâkiri bi'ş-şerî'ati muktedin

Lâ Tû'cibû fi na'tihî bi-mahâsini

Feli-ennehû mine'l-beyti Muhammedin

Yâ Rabbenâ iğfir zenbuhu mâ (?) kadcenâ

Ve'bdilhu bi'l-ihsâni yevme'l-mev'idi

Senete 1114

Türkçe Anlamı:

Emir tatlı, berrak bir su akıttı ki

Bu halis bal gibi göze, şan işidir.

(Bununla) Allah'ın sevâbını ve ona ulaşmayı ummuştur

Ne riyâ, ne de şöhret içindir.

O ki asrımızın Paşası Dayı İbrahim'dir.

(Kendisine) uyulan şerîatın askerlerinin beyidir.

Onun na'tındaki gzellilere hayret etmeyin
Çünkü o Muhammed'in beytindedir.
Ey Rabbimiz, onun geçmiş günahlarını bağışla!
Onları (günahları) kıyamet gününde sevaba evir
Yıl 1114 (1702-1703).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Yanlarda duvara bağlı, fazla yüksek olmayan sütunceler üzerine oturan basık yuvarlak kemerli bir eyvan şeklinde sokağa açılmaktadır (Res. 441). 2.60 m. açıklıktaki kemer, kahverengi taşlarla örülmüştür. Duvar içine 1.30 m. girinti yapan eyvanın ortadaki duvarının üzerinde mermer kitabe yer almaktadır.

KATALOG NO : 5.10.97.
 YAPININ ADI : DAYI MUSTAFA SEBİLİ
 BULUNDUĞU YER : Binzert / Neccâîn Sokağı
 RESİM : 442
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 11.01.1996

TARİHÇESİ:

Dayı Mustafa tarafından 1121 (1709-1710) yılında yaptırıldı.

KİTABELER:

Giriş kapısı üzerinde, 1121 H. tarihli bir kitabesi bulunmaktadır.

1. 35x35 cm. boyutlarında kare mermer levha üzerine sülüs harflerle yazılan kitabe üç satırdır.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 سَعَى فِي اجْرَاءِ هَذَا السَّبِيلِ وَاحْيَانَهُ
 ابْتِغَاءً وَجَهَ اللَّهُ الْكَرِيمِ وَرَجَاءَ ثَوَابِهِ
 مَصْطَفَى دَايِ بِنْتَارِيخِ قَعْدَةِ الْحَرَامِ
 ١١٢١ سَنَةً

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm
 Sa'â fi ecrâ hâze's-sebili ve ihyâihî
 İbtiğâ ve'challâhi'l-kerimi ve racâe sevâbihî
 Mustafa Dâyı bi-târîhi ka'dete'l-harâmi
 senete 1121

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla
 Bu sebilin ihyâsı ve icrâsı için çalıştı
 Kerim olan Allah'ın rızası ve sevâbını umdu
 Dayı Mustafa tarih ka'dete'l-Haram (ay)ı
 Yıl 1121 (1709-1710).

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Üstü bugün parti binası olarak kullanılan sebilin giriş kapısının üzerinde yapım kitabesi ve cepheden taşintılı çizgilerle oluşturulmuş üçgen alınlık yer almaktadır (Res. 442). Düz örtülü dikdörtgen bir mekândan ibaret olan yapı depo olarak kullanılmaktadır.

KATALOG NO : 5.10.98.
 YAPININ ADI : **HAMMUDA PAŞA SEBİLİ**
 BULUNDUĞU YER : Mannuba / Tren İstasyonu Karşısı
 RESİM : 443 - 444
 ÇİZİM : 102 - 103
 İNCELEME TARİHİ : 21.01.1996

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre 1208 (1793-1794) yılında Hammuda Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bugün oldukça harap durumdadır.²¹³

KİTABELER:

Sebilin 1208 H. tarihli bir kitabesi (K. 1) bulunmaktadır.

1. Sağ köşedeki üzeri kubbe ile örtülü su deposunun kuzey cephesi üzerinde, 135x70 cm. ölçülerinde mermer levha üzerine sülüs harflerle yazılmış kitabe dört beyitten oluşmaktadır.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَسَلَّمَ

هَذَا سَبِيلٌ شَاهِدٌ لِابْنِ السَّبِيلِ

مَلِكٌ يَكْلَلُ تَاجَهُ الْمَجْدُ الْإِثْمِيلُ

²¹³ 1962 ve 1971 yıllarında bu eser üzerinde çalışan J. Revault, Sebilin planını çıkarmıştır. Ayrıca sebilin Mannûba Belediyesi ile Tarihi Eserler Servisi tarafından restore edildiğini belirtmiştir. Bkz. Palais et Résidence d'été de la Région de Tunis (XVI - XIX siècles), Paris, (1974), 361.

همودة باشا المؤيد نصره
 فخر الملوك سليل ذى الفخر الطويل
 لما افاض على الورى انعامه
 ورأى العموم على بقية كل جيل
 اجراه من برد بغوطة نزهة
 ارخ سبيل قد حلا كالسلسيل ١٢٠٨

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm Ve sallâllâhu 'ala seyyidina Muhammedin ve sellem

Hâza sebilun şâdehû li-ibn-i's-sebili

Melikun yukellilu tâcehû 'l-mecdu 'l-esîlu

Hammûda Bâşâ 'l-müeyyed nasruhu

Fahr'ul-mulûki selîlun zi'l-fahri't-tavîli

Lemmâ efâde 'alâ'l-verâ en âmehü

Ve rae'l'umûme 'alâ bakiyyetin küllü cîlin

Ecrâhu min bereden bi-ğavtati nüzhetin

Errihu sebîl kad halâ ke's-selsebile 1208

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Salât ve Selâm efendimiz Muhammed'in üzerine olsun

Bu, yolcular için asil, mecd ve taç sahibi melik tarafından yapılmış bir sebildir.

Meliklerin efendisi (asil) soya ve uzunca şöhret dönemine sahip, zaferini teyid etmiş Hammûda Paşa'dır.

Nimetlerini halka saçtığını, diğer bütün nesiller genellikle gördü.

Güzel bir gezinti yerinde serinlik için icra ettiği o (sebilin) tarihi, "sebil, selsebil gibi gayet güzeldir. 1208."

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Geniş bir bahçe içinde yer alan sebil, iki katlıdır. İki su deposu, yalak, su kuyusu, koğuşlar, mahzen, kahvehane, abdest alma yerleri ve mescidden meydana gelen yapının; batıdaki kubbeli su deposu, yalaklar ve dış duvarları dışında diğer bölümleri tamamen yıkılmıştır.

I.Kat:

Yan yana düzenlenmiş iki dikdörtgen bölümden meydana gelmektedir. Bunlardan doğudakinde, beş sütuna oturan dört gözlü bir revakın içinden girilen kahvehane ile koğuşlar bulunmaktadır. Üzeri iki çapraz tonozla örtülen 10.50x2.50 m. ölçülerindeki kahvehanenin, doğu ve güney duvarları ile revakın içindeki dış cephesinde, üzerinde oturan banketlerle çevrelenmektedir. Bunun çevresinde farklı boyutlarda, çapraz tonozlarla örtülü üç koğuş yer almaktadır (Çiz. 102).

Batıdaki diğer bölümün dış cephelerinde, sol köşede ve ortada üzeri kubbe ile örtülü iki küçük su deposunun aralarındaki ince-uzun yalaklar bulunmaktadır, (Res. 443). Yuvarlak kemerli bir kapıdan girilen 15.50x16 m. ölçülerindeki avlunun ortasında bir su kuyusu ile doğusunda, ortası çapraz tonoz yanları beşik tonozlarla örtülen mahzen yer almaktadır.

Köşelerdeki su depolarından bugün batı köşedeki ayaktaadır. 2.20 m. çapında, 4.40 m. yüksekliğinde küçük bir soğan şeklinde kubbe ile örtülen bu mekanın, kitabenin bulunduğu kuzey duvarı dışında tüm cephelerin kaplama taşları sökülmiştir (Res. 444). Ortasında kitabe yer alan kuzey cephe, sade bir silme ile çevrelenen iki renkli taştan atnalı kemerle süslenmiştir.

II.Kat:

Alt kattaki revaklı bölümün sağındaki rampa şeklinde, üzeri beşik tonozlu bir hol ile üst kata çıkılır. Avlunun ortasında, tuğladan sekizgen iki payenin bulunduğu su kuyusu yer almaktadır. Yanlarda duvarlara, ortada iki sütuna dayanan üç gözlü revak şeklinde avluya açılan doğudaki mescid beşik tonozla örtülmektedir (Çiz. 103). Dışa taşıntı yapan mihrabın solunda bir ikiz pencere bulunmaktadır. Mescidin bulunduğu doğu bölüm dışında avlunun duvarları banketlerle çevrelenmektedir.

KATALOG NO : 5.10.99.
 YAPININ ADI : YUSUF SAHİB TAB'A ÇEŞMESİ
 BULUNDUĞU YER : Sidi Bu Said
 RESİM : -
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ : 11.11.1995

TARİHÇESİ:

Vezir Yusuf Sahib Tab'a²¹⁴ tarafından 1209 (1794) yılında yaptırılmıştır.²¹⁵

KİTABELER:

Çeşmenin üzerinde 1209 H. tarihli bir kitabe (K. 1) bulunmaktadır.

1. Sülüs karakterli harflerle yazılan kitabe yedi beyittir.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَسَلَّمَ

ذَا مَوْرَدٍ جَادِيهِ

رَاجِي ثَوَابِ رَبِّهِ

يُوسُفُ حَوْجَةِ الرُّضَى

صَاحِبِ طَابِعِ الْبَهَى

²¹⁴ Bkz. Katalog No: 5.1.3.

²¹⁵ S. Mostafa Zbiss, Sidi Bou Said, Tunus, (1975), 26.

فخر العلامودة

باشا فذا من سيبه

عز عبدلية زها

بطيب وقربه

بحسن نية و من

اخلاصه فى ربه

جازا ربي جنة

و كوثر ابشره

ياواردا فادع و قل

تاريخه بشره سنة ١٢٠٩

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm Ve sallâllâhu 'ala seyyidina Muhammedin ve sellem

Zâ mevrudin câde bihi

Râci sevâbe rabbihi

Yûsufu hüccete'r-ridâ

Sâhibun tâbi'ul-behi

Fahr'ulâ Hammûde

Bâşâ fezâ min sîbihi

'Azze 'abdaliyyete zehâ

Bî-tîbi ve kurbihî

Bi-husni niyyetin ve min

İhlâsihî fi rabbihi (?)

Câzâ rabbi cennetin
Ve kevsere ibşir bihi

Yâ variden fed'u ve kul
Târîhahû beşşir bihî senete 1209

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, salât ve selâm efendimiz Muhammed'e olsun

Bütün varlıklar onda mevcuttur, (ama) o Allah'tan sevab ümit eder

Rızanın delili olan Yusuf, (kendisine) iyi bir şekilde bağlananların sahibidir.

O, yüksek övünç (sahibi) Hammuda Paşa'dandır (?).

Ona kulluk (tabi olarak) azizlik, yakınlık güzeldir.

O iyi niyetli ve Rabbine karşı samimidir.

Allah'tan cenneti ve kevseri ister

Ey suya gelen kişi, ondan iç !, tarihi "Onu müjdele", yıl 1209 (1794).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Caddeye paralel uzanan duvardan taşıntı yapan üç cepheli bir çeşmedir. Daha geniş tutulan ön cephede mermer kitabe yer almaktadır. Düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilen çeşmenin her cephesinde ikişer kurnanın takıldığı delikler mevcuttur. Suyun aktığı yerde küçük bir havuz ile suyun tahliye edildiği kanallar bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.10.100.
 YAPININ ADI : YUSUF SAHİB TAB'A SEBİLİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Bâb-ı Abdüsselâm
 RESİM : 445
 ÇİZİM : 104
 İNCELEME TARİHİ : 21.10.1995

TARİHÇESİ:

Hammûda Paşa'nın ünlü veziri Yusuf Sahib Tab'a tarafından 1804 yılında inşa ettirilmiştir.²¹⁶

KİTABELER:

Kubbe kasnağını içten dolanan sülüs hatlı yapım kitabesi okunamamıştır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Şehrin kuzeydoğusunda, bugün ortadan kalkmış olan Bâb-ı Abdüsselâm'a yakın bir yerdedir. Koyu kahverengi taşla inşa edilen kemerleri ve üstte soğan biçimli kubbesi ile dikkat çekmektedir (Res. 445).

²¹⁶ Zbiss, a.g.e., (1955), s.1; a.y., a.g.e., (1981), s.26.

b) Dış Cepheler:

Kuzey ve doğu yönlerden başka yapılarla bitişik olan yapının, güney köşedeki payeye dayanan iki atnalı kemer, uç uca eklenmiş dörtgen ve altıgenlerden oluşan bordür ile çevrelenmektedir. Sebilin üzerini örten soğan şeklinde kubbe, üst üste bindirilmiş balık pulu biçimindeki yeşil kiremitlerle kaplanmıştır.

c) İç Mekân:

Güney köşede L şeklinde payeye dayanan iki kemer, kuzey ve doğuda duvarlara oturan 3.25 m. çapındaki bir kubbe ile örtülmektedir (Çiz. 104). Kubbeye pendentiflerle geçilmektedir. İç mekanda, duvarların önündeki suyun aktığı havuzlar, muhtemelen Kartaca harabelerinden getirilen antik döneme ait lahit parçalardan yapılmıştır.²¹⁷

²¹⁷ Zbiss, a.g.e., (1981), s.26.

KATALOG NO : 5.10.101.
YAPININ ADI : YUSUF SAHİB TAB'A SEBİLİ
BULUNDUĞU YER : Tunus / Sidi Beşir Sokağı
RESİM : -
ÇİZİM : 105 - 106
İNCELEME TARİHİ :

TARİHÇESİ:

Vezir Yusuf Sahib Tab'a tarafından XIX.yy. başlarında inşa ettirilmiştir.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Sidi Beşir ve Sidi Abdülcelil sokaklarının kesiştiği köşede bulunan sebil, iki yana doğru devam eden duvarın içine 3 m. kadar girinti yapan 9.80 m. uzunluğundaki dikdörtgen bir mekândan ibarettir (Çiz. 105). Köşelerde duvara bitişik ortada serbest dört sütuna oturan, siyah-beyaz taştan üç atnalı kemerle dışa açılmaktadır. Üstte düğüm oluşturan sade silmelerle çevrelenen kemerlerin aralarında kalın açıklıklar, altta kare üstte sekiz köşeli yıldızlardan oluşan geometrik motiflerle bezenen madeni levhalarla kapatılmıştır (Çiz. 106). Tek sıra halinde uzanan dış şeklindeki saçak korniş ile kiremit kaplı eğimli çatıya geçilir.

KATALOG NO : 5.10.102.
 YAPININ ADI : SÜLEYMAN SEBİLİ
 BULUNDUĞU YER : Süleyman / Habib Burgiba Caddesi, Ulu Camii'nin 40 m.
 : kadar doğusunda.
 RESİM : 446
 ÇİZİM : -
 İNCELEME TARİHİ 15.01.1996

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre, Emir Rıza Mustafa sülalesinden Ahmed adlı biri tarafından 1255 (1839-1840) yılında yaptırılmıştır.

KİTABELER:

Sebil penceresi üzerinde 1255 H. tarihli yapım kitabesi (K. 1) bulunmaktadır.

1. 50x43 cm. boyutlarındaki mermer levha üzerine sülüs harflerle yazılan kitabe beş beyitten oluşmaktadır.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَسَلَّمَ

الانظر لحسن حواه السيل

واشفا هيب الضما فانطقا

لاحمد عبي ملوك الزمان

سليل الامير الرضى مصطفىا

فوافا بربدا من ابية
 الا هكذا شان اهل الوفا
 كفا الناس ضر الذي يتكون
 جزاه الجليل بماقد كفا
 وقد عم نفعا بفضل الاله
 فارخه ماء ومنه الشفا
 سنة ١٣٥٥

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm Ve sallâllâhu 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve sellem

Elâ unzur li-husnin havâhu's-sebîli

Ve'sfâ li-heybi'd-damâ fe'ntafâ

Li-Ahmede 'ayyi (?) mulk-i 'z-zamâni

Selilu'l-emiri 'r-Ridâ Mustafâ

fevâfâ bi-berri bedee min ebîhi

Ïllâ hâkezâ şâne ehlu'l vefâ

Kefê'n-nâse durre'l-lezî yeşteekûne

Cezâhu'l-celîli bimâ kad kefâ

Ve kad 'amme nef'an bi-fadli 'lilâhi

Fe'rrihhu mâe ve minhu 'şşifâ

senete 1255

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın salât ve selâmı efendimiz

Muhammed'in üzerine olsun.

Sebilin sahip olduğu güzelliğe dikkatle bak

O, şiddetli susuzluğu giderebilir ve şifa verir

(Sebil), zamanın meliklerinin kıskandığı Ahmed'indir.

O, Emir Rıza Mustafa sülalesindedir.

Sahrada vefâsıyla belirmesi babasındandır.

Vefa ehlinin durumu ancak böyle ortaya çıkar

Şikâyet, insanlara zarar olarak yeter

Allah onun karşılığı olarak ceza verir

Allah'ın yardımıyla onun faydasını genelleştirmiş

Onu "su ve şifa ondandır" (şeklinde) tarihle

Yıl 1255 (1839-1840).

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Cadde üzerinde yer alan sebil, bugün pasaj içinde kalan bir kapıdan girilen, düz örtülü küçük bir hücre ve bunun düz atkılı bir pencere ile açıldığı yuvarlak kemerli bir eyvandan meydana gelmektedir (Res. 446).

İki yanda meandır başlıklı sütunceler üzerinde yükselen atnalı kemerle dışa açılan eyvanın derinliği 1.10 m. dir. Kahverengi taşlarla örülen 1.80 m. genişlikteki atnalı kemer, içlerinde küçük gülbezekler bulunan silmelerle çevrelenmektedir. Düz bir alınlık şeklinde yükselen duvar üzerinde bir sıra testere dış kornişle kiremit çatıya geçilmektedir. Duvardan taşıntılı üç adet konsolsu çıkma üzerinde su kasesi v.s. gibi

malzemelerin konduğu bir altlığın bulunduğu pencere ve üzerindeki kitabe, sarı zemine siyah-beyaz renklerle yapılan sekizgen yıldız motiflerinin tekrarlandığı çinilerle çerçevenmektedir.

KATALOG NO : 5.10.103.
YAPININ ADI : AYN-I TASSAT ÇEŞMESİ
BULUNDUĞU YER : Sidi Bu Said / 7 Ekim Meydanı
RESİM : 447
ÇİZİM : -
İNCELEME TARİHİ : 11.11.1995

TARİHÇESİ:

Kitabesine göre 1261 (1845) yılında yaptırılmıştır. Kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

KİTABELER:

Çeşmenin meydana bakan ön cephesi üzerinde 14 satırlık mermer kitabe bulunmaktadır. Bozuk nesihle yazılan kitabe 1261 H. tarihini vermektedir.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Caddeye paralel olarak uzanan duvardan taşını yapan üç cepheli çeşmedir. Düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilen yapının üstünde tek sıra yeşil kiremitle kaplı eğimli bir çatı yer alır (Res. 447). Üç cephede de, altta yeri belli olan ikişer kurna yeri vardır. Suyun aktığı yerde küçük havuzcuklarla, su tahliye kanalları bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.11.104.
 YAPININ ADI : BARDO SARAYI
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Bardo
 RESİM : 448 - 458
 ÇİZİM : 107 - 110
 İNCELEME TARİHİ :

TARİHÇESİ:

İlk olarak Hafsi döneminde inşa edilen saray, XVI.yüzyıl sonlarından itibaren Türkler tarafından kullanıldı.²¹⁸ Osmanlı döneminde, sarayda ilk onarım Hammuda Paşa (1631-1665) tarafından gerçekleştirildi. Yapıyı tamir ettiren ve süslemelerini yenileyen Hammuda Paşa, inşa ettirdiği su kemerleri ile saraya su getirdi.²¹⁹ Tunus Kasbası'ndaki eski sarayı terk ederek tamamen buraya yerleşen Murad II Bey (1665-1675)'den itibaren devamlı olarak kullanılan saraya, ihtiyaca göre eklemeler yapıldı. Yapıyı çevreleyen surları tamir ettiren ve burçlarla takviye ettiren Hüseyin Bin Ali Paşa (1705-1735)'in burada halen mevcut olan camiden²²⁰ başka medrese ve hamam²²¹ da inşa ettirdiği kaydedilmektedir.²²² Hammuda Paşa (1781-1813), bugün Paşa Odası ve Kubbet'ul-Hamra (Kırmızı Kubbe) adı verilen bölümleri ekletmiştir. Bundan sonra Hüseyin Bey II (1831-1832), Ahmet Bey I (1847), Muhammed Bey (1854-1859) ve Muhammed Sadık Bey (1869) tarafından onarım ve eklemeler yapılarak²²³ günümüze

²¹⁸ Revault, a.g.e., (1974), s.305.

²¹⁹ L. Poinssot; Quelques Edifices du Moyen Age et des Tempes Modernes Atlas de Tunisie, (1936), 51; Revault, a.g.e., (1974), s.305.

²²⁰ Bkz. Katalog No: 224.

²²¹ Ebi'd-Diyâf, a.g.e., II, s.95; Zbiss, a.g.e., (1955), s.11.

²²² Zbiss, a.g.e., (1955), s.33.

²²³ Zbiss, a.g.e., (1955), s.33.

kadar ulaşan sarayın kuzey bölümü Milli Müze, güney bölümü Parti Meclisi olarak kullanılmaktadır (Res. 448).

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Saray, farklı dönemlerde yapılan eklemelerden meydana geldiği için genelde belirli bir plan düzeni göstermektedir. Dıştan köşeleri kalın burçlarla takviye edilen, bugün sadece doğu ve batı duvarları mevcut olan surların çevrelediği geniş bir alanın ortasında saray, kuzeydoğu köşesinde cami, doğusunda Haznedar Konağı ve doğu surlarına dayalı olarak yerleştirilen askeri okul ile garnizon (Res. 449) bulunmaktadır (Çiz. 107).

b) Dış Cepheler:

İki veya üç katlı pencerelerle hareketlendirilen sarayın dış cepheleri beyaza boyanmış sade duvarlardan oluşmaktadır. Yapının duvarlarına üç katlı olarak açılan pencerelerin bazıları ahşap cumba şeklindedir. Sarayın birbirine yakın olarak düzenlenen iki ayrı bölümüne, önünde revaklara yer verilen birer kapı ile girilmektedir (Res. 450). Kuzeydeki ilk bölüme geçit veren kapının önündeki düz örtülü revak, yedi sütuna yaslanan altı atnalı kemerden oluşmaktadır. Güneydeki ikinci bölümün girişinin önünde de, 12 sütuna dayanan atnalı kemerli, üzeri çapraz tonozla örtülü 11 gözlü bir revak bulunmaktadır. Bunun dışında yapının dış cepheleri fazla bir özellik taşımaktadır.

c) Mimari Durumu:

Kuzey-güney yönünde uzanan ve birbiri içinden geçilebilen karmaşık yapılardan meydana gelen sarayın etrafında değişik amaçlarla kullanılan dairelerin yer aldığı üç büyük avlusu bulunmaktadır (Çiz. 108). Kuzeyde ortada büyük bir avlunun bulunduğu ilk bölüm ile, yan yana iki avlu ve bunun çevresindeki yapıların oluşturduğu güneydeki diğer bölüm ile iki büyük yapıdan meydana gelmektedir.

Kuzeyde yer alan ilk bölüm revaklı bir avlunun çevresinde Karşılama Odası, Harem, Müzik Odası, Yemek Odası, sarayın görevlilerinin ikametine ayrılmış odalar ve hamam gibi bölümlerden meydana gelmektedir. İkinci bölüm de büyük ölçülerde iki revaklı avlunun etrafında yer alan Paşa Odası, Bey Odası, vezirler, yüksek memurlar, müderris ve şeyhlerin kaldığı odalar ile Kabul Salonu ve dinlenme odalarından meydana gelmektedir.

Avluların etrafında genel toplantıların yapıldığı, resmi işlerin ve günlük ihtiyaçların karşılandığı birimler yer alırken; ikamete ayrılan dairelerin daha geri planda kaldığı görülmektedir. Ayrıca sarayın içindeki avlu ve dairelerde, sade tutulan dış cephelerle tezat teşkil eden yoğun bir süsleme programı ile karşılaşmaktadır (Res. 451).

I.Bölüm:

Sarayın kuzey bölümüne, doğu cepheye açılan atnalı kemerli sade bir kapı ile girilmektedir. İnce-uzun bir holden ortada altı mermer sütuna, yanlarda duvarlara dayanan dokuz çapraz tonozla örtülü bir mekâna geçilmektedir (Res. 452). Çevresindeki odalara geçilen kapıların açıldığı bu mekânın batısındaki merdivenlerden ulaşılan bir hol ile Karşılama Odası'na girilmektedir. Birbiri içinden geçilebilen üç ayrı mekândan meydana gelen bu bölümün, diğerlerinden daha geniş tutulan 18x13.50 m.

ölçülerindeki ilk odası 11 m. çapında basık bir kubbe ile örtülmektedir (Res. 453). Kubbenin içi altın yaldızlı, altıgenlerle birbirine bağlanan sekiz kollu yıldız motifleri ile süslenmektedir.

Karşılama Odası'nın güney duvarına açılan kapıdan birinci avluya girilmektedir. 28.50x18 m. boyutlarındaki avlunun üzeri kapalıdır. Köşelerde üçer tane olmak üzere toplam 24 sütunla 16 atnalı kemerden meydana gelen revaklar çapraz tonozla örtülmektedir. Avlunun güney kenarında altı sütuna oturan beş gözlü ek bir revakla Harem'e girilmektedir.

19x19 m. boyutlarındaki kare iç mekâna sahip Harem'de, kaburga kubbeli orta mekâna açılan dört eyvandan meydana gelen haçvari plan görülmektedir. Eyvanlar ve köşelerdeki mekânlar, içten sekizgen kasnağa oturan basık kubbelerle örtülmektedir. Orta bölümün kubbesi, atnalı kemerlerle birbirine bağlanan sekiz mermer sütun ve bunların aralarındaki duvarlara oturmaktadır. Haremin duvarları yerden 3 m. ye kadar çini, bunun üzerinden itibaren başlayarak tüm üst örtü alçı süsleme ile kaplanmaktadır (Res. 454) (Çiz. 109).

Avlunun doğu kenarının ortasındaki bir kapı ile Müzik Odası (Beyt'el-Avâda)'na girilir. 25x7 m. ölçülerindeki iç mekân iki katlıdır. Orta bölüm, duvarlara oturan elips biçimindeki basık bir kubbe ile örtülmektedir. Yanlarda, dörder sütun üzerinde yükselen yine elips şeklinde bir örtü sistemine sahip mahfiller bulunmaktadır (Res. 455). Bu mekanın beyaza boyanan sade duvarlarına karşılık üst örtüde farklı bir süsleme düzenlemesi görülmektedir. Orta kısmın tavanı, uçları merkezdeki kabartma biçimindeki elips de birleşen kaburgalarla yelpaze şeklinde düzenlenmiştir. Kaburgaların arası, kırmızı ve mat zemine yapılan soyut bitki motifleri ile süslenmiştir. Duvarlarla tavan arasındaki silmelerle ayrılan yüzeyler ve tavanın köşeleri Barok tarzda soyut bitkisel desenlerden meydana gelen kalem işi bezeme ile kaplıdır.

Avlunun batısında, ortası elips yanları küçük kubbe ile örtülü Yemek Odası bulunmaktadır. Bunun solundaki bir kapıdan küçük hamama geçilmektedir. Kabul Odasının batısındaki hollerden, iki yanında ikamete ayrılmış T planlı büyük dairelerin bulunduğu avluya girilir. Kuzey ve güney yönünde dikdörtgen planlı hücreler ile köşelerde kahvelerin yer aldığı avlunun kısa kenarları, ikişer sütuna oturan atnalı kemerli üç gözlü revaklarla çevrelenmektedir (Res. 456). Yivli mermer sütunlar üzerinde yükselen siyah-beyaz taştan meydana gelen atnalı kemerleri, üstte düğüm yapan sade silmeler çerçeveler. Kemer alınlıklarına, ortadaki sekizgende birleşen eşkenar dörtgen ve altıgenlerin oluşturduğu geometrik kompozisyonlu kare panolar yerleştirilmiştir. Avlunun tüm duvarları, XVIII. ve XIX.yüzyıldan Tunus işi çinilerle kaplanmıştır. Doğu ve batı yöndeki dairelerin duvarları da yerden 2.30 m. ye kadar çini, bunun üzeri ve üst örtü tamamen alçı kaplama ile bezenmiştir (Res. 457). Duvarların üzerinde, alçıdan dilimli kemerli dikdörtgen panolara yer verilmiştir. Üç dilimli yapraklı, damla motifleri, küçük kaş kemercikler ve soyut kıvrımlardan meydana gelen kompozisyonun daha ince palmet, rumi ve düğüm motifleri ile dolgulanmasından oluşan panoların üzerinde, tek sıra halinde uzanan bir palmet firizi bulunmaktadır (Res. 458). Aynalı tonozla örtülen tavanın, oyma tekniğinde sekizgen ve düğüm motifleri ile süslenen tonoz kollarının arasındaki yüzeylerde stilize palmet, rumi, S ve C kıvrımlarından meydana gelen bitkisel bezeme görülmektedir.

II.Bölüm:

Önünde, tüm cepheyi saran bir revak bulunan eyvan şeklindeki giriş kapısının sağında Mahkeme Salonu, solunda Muhafız Odası bulunmaktadır. Doğu-batı yönünde uzanan 23x10.50 m. ölçülerindeki Mahkeme Salonu, birbirine kemerlerle bağlı 12 sütunla teşkil edilen üç nefli bazilika şeklindedir. Muhafız Odası, ortada dört sütunun taşıdığı dokuz çapraz tonozla örtülen 11 m. genişliğinde kare bir mekândan ibarettir.

Bahçeye açılan ana giriş kapısının önündeki holden (skifa), 27.50x25 m. ölçülerindeki büyük avluya girilmektedir. 32 sütuna oturan 30 atnalı kemerli revaklı dört yönden çevrelenen avlunun doğusunda tekne tonozlarla örtülen haçvari planlı -Paşa'nın tahtının bulunduğu- Paşa Odası (Beyt'el-Bâşâ) ve Hazine, batısında Şeyhler Odası (Beyt'el-Meşâyih) yer almaktadır. Avlunun güney kenarının ortasındaki kapıdan, uzun bir holün sonundaki merdivenlerle ikinci kata çıkılmaktadır. Bunun güneydoğu köşesinde, çarpık olarak yerleştirilen üçüncü avlunun etrafında, saraydaki görevlilere ait daireler bulunmaktadır. 25x18.50 m. ölçülerindeki dikdörtgen avlu, 30 sütuna dayanan 30 atnalı kemerli revakla dört yönden çevrelenmektedir. Avlunun doğusunda Başkâtip ve Vezîr-i Adliye (Adalet Bakanı)'nin; batısında memurlar, Müderrisler ve Muhafızların; güneyinde ise Bey'in tahtının bulunduğu Ayna Odası bulunmaktadır. Güney köşede küçük bir Dinlenme Yeri (Beyt'ül-Ka'ad), bunun solundaki ince-uzun holün güney kenarında terasa çıkan merdiven ile Bey ve ailesinin kaldığı düz örtülü mekânlar yer almaktadır. İkinci holün güneyinde holden merdivenlerle, yine Bey'in tahtının bulunduğu büyük bir mekânla bunun arkasındaki geniş dinlenme yerine çıkılmaktadır. Sarayın güney bölümüne çapraz olarak yerleştirilen bu bölüm düz örtülüdür.

d) Hamam:

Bardo Sarayı'nın avlusunda, caminin doğu yönünde yer alan hamam, Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Yapıda farklı bir planlama ile karşılaşılmaktadır. Güney cephenin batı köşesindeki kapı ile, üzeri beşik tonozla örtülen giriş mekânına (skifa) geçilmektedir. Buradan bir kapı ile, dört sütunla taşınan 7.50 m. çapında bir kubbenin örttüğü orta mekâna girilmektedir (Çiz. 110). Ortasında yuvarlak bir göbek taşı bulunan bu mekânın solundaki geçiş mekânının güney köşesinde iki tuvalet mevcuttur. Bunun

kuzeyinde üç halvet hüccresinin bulunduğu geniş bir mekâna geçilmektedir. Ortadaki bir sütuna bağlanan doğu-batı yönündeki kemerlerle iki bölüme ayrılan bu mekânın sağında daha küçük ölçülerde bir dinlenme yeri ve külhan yer almaktadır. Göbek taşının bulunduğu orta mekân dışında diğer bölümler beşik tonozla örtülmektedir.

KATALOG NO : 5.11.105.
 YAPININ ADI : DİVAN
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Kasba, Divan Sokağı
 RESİM : 459 - 461
 ÇİZİM : 111
 İNCELEME TARİHİ : 13.01.1996

TARİHÇESİ:

Osmanlı döneminde askeri toplantıların yapıldığı ve şer'îye mahkemesinin kurulduğu bir çeşit yönetim binası olan Divan'ın²²⁴ XVI.yüzyıl sonu XVII.yüzyıl başında inşa edildiği kabul edilmektedir.²²⁵ Yapıda 1142 (1729-1730) ve 1272 (1855-1856) yıllarında onarımlar yapılmıştır. Günümüzde sağlam durumda olup kütüphane olarak kullanılmaktadır.

KİTABELER:

Divan'daki mescidin giriş kapısı üzerinde 1142 H. tarihli (K. 1)²²⁶, sokağa açılan dış kapının önündeki giriş mekânının duvarı üzerinde ve Beyt'ül-Kâdi'nin avluya açılan giriş kapısı üzerinde 1272 H. tarihli kitabeler bulunmaktadır.

1. Besmele ve Ayet bölümü hariç üç beyitlik sülüs hatlı kitabe Türkçe'dir. Kitabe, Muhammed Bin Ali Karaburunlu tarafından yazılmıştır.

²²⁴ İslam Ansiklopedisi, XII/2, İstanbul, 1988, (Brunschvig).

²²⁵ Binous, a.g.e., s.104.

²²⁶ Mantnan, a.g.e., s.185; Şeker, a.g.e., s.30.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 سَلامٌ عَلَیْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوْهَا خَالِدِیْنَ
 مَنْظَرِ عَالَمِ اَرَادِرِ زَمْرَةَ یَكْجَرِیَانَ
 قَرَوَلُوْرٍ هَرِّ صَبْحِ اَنْدِهْ یَوْلِ اَرْكَانِ
 مَظْهَرِ كَرَمِ اَوْلِیَا دِیْوَانَ عَالِی
 تَكَّةِ سُلْطَانِ حَاجِی بَكْطَاشِ وَّلِی
 یَسْنَدِیْدِهْ قَلْسَلِرِ عَجْمِی حَاصِ عَامِ
 سَنَةِ بَیْكَ یُوْزِ قَرَقِ اِیْكَیْدِهْ اَوْلْدِی تَمَامِ

نقحه محمد بن علی قربورنلی

Bismillâhirrahmânirrahîm

Selâmun 'aleykum fe'd-hulûhâ hâlidin²²⁷

Manzar-ı 'âlem-ârâdır zümre-i Yeniçeriyân

Kurulur her subh ânda yol erkân

Mazhar-ı kerem-i evliyâ divân-ı 'âlî

Tekke-i sultân-ı Hâc-ı Bektâş-ı Velî

Pesendide kılsalar acebmi has(u) âm.

Sene bin yüz kırk ikide (1729-1730) oldu temâm

Nemmakahu Muhammed Bin Ali Karaburunlu

²²⁷ Kur'an: 39 / 73.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Revaklı bir avlunun çevresinde, belirli bir plana göre düzenlenmeyen kadın odası, mescid, zindan ve hücrelerden meydana gelmektedir (Çiz. 111). Divan, giriş kapısının bulunduğu kuzeybatı cephesi dışında diğer yönlerden evlerle çevrelenmektedir. Yapıya iki renkli taştan atnalı kemerli bir kapı ile girilmektedir (Res. 459). Kemerin her taşı, üstten yarım daire şeklinde dalgalı bir silme ile kuşatılmaktadır. Kapı kemeri üzerinde düğüm motifi oluşturan siyah konturla çevrelenmektedir. Kapının iki kanatlı ahşap kapısında, Tunus'ta pek çok örneğini gördüğümüz şekilde, çivilerin meydana getirdiği süslemeler bulunmaktadır.

b) Avlu:

Yapının dış kapısından, üzeri çapraz tonozla örtülü giriş hölüne girilmektedir. Sade duvar yüzeylerinin üzerindeki yuvarlak kemerli alınlıklar ve tonoz tamamen alçı bezeme ile kaplıdır (Res. 460). Giriş kapısının tam karşısına gelen duvarda onarım kitabesinin çevresinde, yaprakların içinde küçük palmetlerin yer aldığı bitkisel dekor görülmektedir. Ortada, sekiz kollu yıldız motifinde birleşen kolların dört bölüme ayırdığı çapraz tonozun iç kısımlarında, daireler içinde altı kollu yıldızlar ve lotuslardan meydana gelen bitkisel süsleme kompozisyonu yer almaktadır.

Bu holün, solundaki beşik tonozlu bölümden girilen çapraz tonozlu bir mekândan avluya geçilmektedir. 20.80x13 m. ölçülerindeki avlu, kuzey-güney istikametinde uzanan atnalı kemerlerle birbirine bağlanan 34 sütunla, ortası daha geniş beş neften meydana gelmektedir (Res. 461). Avlunun orta bölümü düz çatı ile örtülürken yan bölümler enlemesine uzanan kemerler üzerine oturan çapraz ve beşik tonozlarla örtülmektedir. Avlunun uzun kenarının yanlarındaki sütunlar ile ortadakiler

aynı hizada bulunmaktadır. Zemini mermerle döşenen avlunun orta bölümünde, dikdörtgen bir altlık üzerinde yükselen küçük mermer havuz bulunmaktadır.

Kare altlıklar üzerinde yükselen 40 cm. kalınlığındaki taş sütunlar, ortadan iki yana doğru kıvrılarak açılan düz çizgilerin üst köşelerde kıvrım oluşturduğu sade başlıklara sahiptir.

c) Kadı Odası:

Avlunun güney cephesinde geniş ve yüksek atnalı kemerli bir kapıdan girilen 8.15x4.80 m. ölçülerinde dikdörtgen bir mekândan ibarettir. Üç çapraz tonozla örtülen bu bölümün doğu ve batı dolap iki dolap nişi, giriş kapısının yanlarına düz atkılı iki pencere açılmıştır.

d) Mescid:

Avlunun güneydoğu köşesine açılan bir kapı ile girilen mescid, doğu ve batı duvarı nişlerler genişletilmiş dikdörtgen planlıdır. Üzeri çapraz tonozla örtülen mescidin güney duvarında, yuvarlak kemerli niş şeklinde sade bir mihrab bulunmaktadır. Doğu cephesine açılan bir pencereden ışık olan mescidin ortasında, Bektaş Paşa'ya ait olduğu kaydedilen sanduka yer almaktadır.²²⁸

e) Hücreler:

Herhangi bir düzene göre yerleştirilmeyen hücrelerin üzeri beşik ve çapraz tonozlarla örtülmektedir. Avlunun doğu ve batı kenarında ortası çapraz tonoz, yanları

²²⁸ Marçais, a.g.e., (1954), s.480.

beşik tonozlarla örtülen iki uzun hol bulunmaktadır. Kadı odası ile mescidin arasında, üzerini iki çapraz tonozun örttüğü dikdörtgen mekândan bir kapı ile başka bir hücreye girilmektedir. Kadı odasının tam karşısında yer alan ve orta nefe geniş bir kapı ile açılan büyük mekândan zindana geçilmektedir. Bunun doğu duvarına açılan bir kapıdan, ara duvarları kaldırılarak birleştirilen üç hücre bulunmaktadır. Hücrelerde süslemeye rastlanmamaktadır.

f) Zindan:

Divan'ın kuzeyinde yer alan zindana, giriş holünün doğusundaki uzun mekândan girilmektedir. Belirli bir plan düzeni göremediğimiz zindan, duvarların kenarlarında ve orta bölümde, kısa tutulan kare ve sekizgen payelerle taşınan oldukça alçak tutulan düz tavanla örtülmektedir.

g) Diğer Yapılar:

Zindanın hemen solunda yer alan tuvaletlere, giriş holünün solundaki bir kapıdan girilmektedir. Bu mekânlar günümüzde önemli değişikliklere uğramıştır.

Zindana geçit veren kapının solundaki merdivenlerden dama çıkılmaktadır. Burada da bugün depo olarak kullanılan küçük bir kaç hücre bulunmaktadır.

KATALOG NO : 5.11.106.
 YAPININ ADI : **DAYI OSMAN EVİ**
 BULUNDUĞU YER : Tunus / El-Mebaza'a Sokağı
 RESİM : 462
 ÇİZİM : 112 - 113
 İNCELEME TARİHİ : 14.01.1996

TARİHÇESİ:

Yeniçeri isyanları nedeniyle Kasba'nın dışında, Dayı Osman tarafından XVI.yüzyıl sonu XVII.yüzyıl başlarında yaptırılmıştır.²²⁹ XIX.yüzyılın başlarında Hüseyin Bey II'in ikamet ettiği konak kısa bir zaman sonra terk edilmiştir. Bu yüzyılda Frank-Afrika'lılar Derneği'nin merkezi olarak kullanılmış, daha sonra başarısız bir restorasyon geçirmiştir. Avlusu en son 1936 yılında düzenlenerek bugünkü görünümüne ulaşmıştır.²³⁰

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Kuru Temizleyiciler (Teinturiers) ve El-Mebaza'a sokaklarının arasında yer alan bu yapı da konak özelliği göstermektedir. Revaklı avlu çevresindeki çeşitli mekânlardan meydana gelen yapıda düzgün bir plan şeması görülmemektedir (Çiz. 112).

²²⁹ J. Revault; Palais et Demeures de Tunis, (XVIe et XVIIe siècles), Paris, (1980), 93.

²³⁰ Binous, a.g.e., s.78.

b) Mimari Durumu:

Yapı, kuzeydoğu köşedeki yüksek giriş portali dışında evlerle çevrelenmiştir. İki yanda kahverengi kesme taş malzeme ile sınırlanan kapının orta bölümü tamamen mermerle kaplanmıştır (Res. 462). Köşelerdeki sütunlardan sonra, dikey olarak yerleştirilen dikdörtgenlerin meydana getirdiği siyah-beyaz mermer panolar ve dıştan siyah bir konturla çevrelenen düz atkılı kapı açıklığı gelmektedir. Üzerinde altıgen ve sekizgenlerin bulunduğu mermer panolara yer verilen kapı açıklığı üstten siyah-beyaz renkli taştan geniş bir atnalı kemerli nişe çevrelenmektedir. Bunun üzerinde yanlara doğru eğim yapan siyah-beyaz çubuklarla oluşturulan mermer panolardan üç konsolla taşınan saçağa geçilmektedir. Kapının ahşap kanatları -Tunus'ta benzer örneklerini sıkça gördüğümüz-, çivilerle meydana getirilen çeşitli geometrik şekillerle süslenmiştir (Çiz. 113).

Dış kapıda, üzeri düz örtülü giriş mekânına (driba) girilmektedir. Duvarlarına, sütunları birbirine bağlayan atnalı kemerli nişlerin açıldığı bu mekândan, üzeri yine düz örtülü iki ayrı bölüm halindeki giriş holünden (skifa) üzeri açık avluya girilmektedir.

16.50x12 m. ölçülerindeki avlunun kuzey ve güney kenarları revakla çevrelenmektedir. 12 sütuna oturan atnalı kemerli on gözlü revak düz örtülüdür. Avlunun dört kenarının ortasındaki kapılardan T şeklindeki mekânlara girilmektedir. Bu mekânların köşelerinde küçük hücrelere yer verilmiştir. Yapının batı köşesinde bir mescit, avlunun doğu köşesinde ise üst kata götüren merdivenler bulunmaktadır.

Yapının hücrelerinde ve diğer iç mekânlarında duvarlar üst kısımlara kadar çini, bunun üzerinde alçı panolarla süslenmiştir. Fakat bunların büyük bir bölümü yenilenmiştir.

KATALOG NO : 5.11.107.
 YAPININ ADI : RAMAZAN BEY EVİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Ramazan Bey Meydanı
 RESİM : -
 ÇİZİM : 114
 İNCELEME TARİHİ : 14.01.1996

TARİHÇESİ:

XVII.yüzyılın sonlarında, Ramazan Bey tarafından yaptırılmıştır.²³¹

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Paşa Sokağı ile Dâ'El-Celd sokağının çevrelediği alan içinde yer alan bu yapı, gerek planlaması ve gerek dış görünüşü ile daha çok konak özelliği göstermektedir. Doğu-batı yönünde uzanan üzeri çapraz tonozlarla örtülen ince-uzun bir holden girilmektedir. Revaklı avlunun çevresinde sıralanan hücreler, divan, hamam ve mahzenlerden meydana gelmektedir.

b) Mimari Durumu:

Biri çapraz tonozlu diğeri düz örtülü iki holden girilen bu yapı, revaklı avlu çevresinde yer alan çeşitli mekânlardan oluşmaktadır. 17x10 m. ölçülerindeki üzeri açık avlu, kuzey ve güneyden köşelerde iki, ortada birer sütuna dayanan atnalı kemerli altı gözlü revakla çevrelenmiştir. Avludan bir kapı ile girilen kuzeydeki divan, üzeri

²³¹ Revault, a.g.e., (1971), s.242.

açık bir avluya açılan beşik tonozlu üç eyvan ile bunun çevresindeki küçük hücrelerden oluşmaktadır. 10.50x8.50 m. ölçülerinde bir alanı kaplayan divan, bir çeşit toplanma yeri olarak düşünülmüştür.

Avlunun diğer kenarlarında birer kapı ile girilen mekânlardan yandakiler T şeklinde düzenlenmiştir. Misafirlerin ağırlandığı ve köşelerinde küçük hücrelere yer verilen bu mekânlar düz örtülü olup zengin süslemesi ile dikkat çeker. Duvarlar, yerden üst kısma kadar çini, bunun üzerinde alçı kaplama ile bezenmiştir. Avlunun güney köşesindeki kapıdan girilen holün solundaki merdivenlerden üst kata çıkılmaktadır. Bu holden batısında mutfak, kuzeyinde hamam bulunan küçük bir avluya girilmektedir (Çiz. 114).

KATALOG NO : 5.11.108.
 YAPININ ADI : BİN ABDULLAH EVİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Bin Abdullah Sokağı
 RESİM : 463 - 464
 ÇİZİM : 115
 İNCELEME TARİHİ : 15.01.1996

TARİHÇESİ:

İnşa tarihi ve yaptıranı kesin olarak bilinmeyen bu eserin XVIII.yüzyıl başlarından kaldığı sanılmaktadır.²³² Bugünkü görünümüne, XIX.yüzyılda burada oturan Süleyman El-Hanefi'nin ekleme ve onarımları ile ulaşmıştır. 1875 yılında Tunus'lu zenginlerden Muhammed Tahir Bin Abdullah tarafından satın alınan ev, 1941 yılında devlet mülkü haline getirildi. 1964 yılından itibaren Geleneksel Halk Sanatları Müzesi olarak kullanılmaktadır.²³³

YAPININ İNCELENMESİ:

Bin Abdullah sokağına bakan dar bir çıkmaz sokağa açılan atnalı kemerli bir kapıdan girilen bu yapı daha çok konak özelliği göstermektedir. İki katlı olarak inşa edilen yapı, revaklı avlunun çevresindeki hücreler ve çeşitli mekânlardan meydana gelen plan ile, Tunus evlerinde görmüş olduğumuz ana şemayı tekrarlamaktadır (Çiz. 115).

²³² Revault, a.g.e., (1971), s.244-245.

²³³ Binous, a.g.e., s.76.

16x15.80 m. boyutlarındaki kareye yakın avlu, kare altlıklar üzerinde yükselen 12 mermer sütuna dayanan atnalı kemerli 12 gözlü revakla dört yönden çevrelenmektedir. Zemini tamamen mermerle kaplanan avlunun ortasında, mermerden barok tarzda, bir fiskiye bulunmaktadır (Res. 463). Mermer söveli kapı ve pencere nişleri, İtalyan sanatçıların katkılarını yansıtan taşıntılı meyve ve stilize çiçek motifleri ile bezenen küçük su kuyusu nişlerinin (Res. 464) açıldığı avlunun duvarları çini ve alçı süslemelerle kaplanmıştır. Yerden 2.20 m. ye kadar duvarları bezeyen çiniler tamamen yenilenmiştir. Duvarların üst kısımları ve kemerler, çeşitli düğüm ve vazolar içinden çıkan stilize bitkisel motiflerden oluşan alçı kaplama ile süslenmiştir.

Avluya açılan düz atkılı kapılardan girilen dört yöndeki mekanlarda yine T şeklinde bir düzenleme görülmektedir. Bunların uzun kenarlarının yan bölümleri beşik tonoz, diğer yerleri düz çatı ile örtülmektedir. Bu mekânların köşelerinde, üzeri çapraz tonozla örtülen hücrelere yer verilmiştir.

Ortası çapraz tonoz yanları beşik tonozla örtülen giriş holünün (driba) önündeki mekândan (skifa) girilen güney köşedeki mahzenin üzeri, duvara yakın iki sütunu bağlayan bir kemerle ayrılan çapraz tonozlarla kapatılmaktadır. Yapının doğu köşesinde yer alan diğer mahzene çıkmaz sokağa açılan bir kapıdan girilmektedir. Ortadaki sütunu duvarlara bağlayan kemerlerle ikiye ayrılan bu mekân dört çapraz tonozla örtülmüştür.

Avluda olduğu gibi günlük yaşamda kullanılan odalarda duvarlar yerden 2.20 m. ye kadar çini, bunun üzerinden itibaren alçı ile kaplanmıştır.

KATALOG NO : 5.12.1.1.
 YAPININ ADI : ZEYTÛNE CAMİİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus
 RESİM : 465 - 474
 ÇİZİM : 116
 İNCELEME TARİHİ : 09.12.1995

TARİHÇESİ:

İlk olarak Emevi valilerinden Hasan Bin Numan tarafından M.VIII.yüzyılın başlarında tesis edilen yapı, Abdullah ibn-i Habbab tarafından 114-116 (732-735) yenilendi.²³⁴ Daha sonra Abbasi Halifesi Müstain'in emri ile Ağlebilerden II.Ziyadetullah tarafından genişletildi.²³⁵ Fatimî halifelerinden Azizbillâh zamanında, 381-385 (991-995) yılında mihrab önü kubbesi ve avludaki revakları yeniden inşa edilerek süslendi.²³⁶ Tunus'ta idareyi elinde bulunduran hükümdarların bu camiye olan ilgisi devam etti. Beni Horosan zamanında caminin doğu ve kuzeyindeki kapıları yenilendi. Kitabelerine göre doğudaki kapı Abdurrahman Bin Muhammed İbni'l-Fakîh Mahriz tarafından 457 (1065)'de; kuzey cephenin ortasındaki kapı da 474 (1082) tarihinde Şeyh Ebu Muhammed Abdulhak İbni Abdülaziz İbni Horosan tarafından açıldı.²³⁷ Hafsiler zamanında 648 (1250-1251) yılında Mustansırbillah, avlunun doğusuna bir çeşme ilave etmiştir. 716 (1316-1317) Hafsilerden Ebi Yahya Zekeriyya'nın tamir ettirdiği camide, 822 (1419)'da avlunun minare yönündeki revaklardan Ebu Faris Abdülaziz El-Hafsi tarafından bir kütüphane tesis edildi. Yine

²³⁴ Zbiss, a.g.e., (1971), s.9; a.y., a.g.e., (1981), s.17.

²³⁵ A. Daoulatli; El-Hidâye, 2-3, Tunus, 1979-1980, 78; S. Mostafa Zbiss; El-Hidaye, 4, Tunus, 1982, 44.

²³⁶ Zbiss, a.g.y.

²³⁷ Kitabeler için Bkz. S. Mostafa Zbiss, El-Hidaye, 5, Tunus, 1982, 21.

caminin güneydoğu köşesinde Hafsilerden Ebu Amr ve Osman 854 (1450-1451) yılında kütüphane yaptırdı.²³⁸

Zeytune Camii'ne önceden beri süre gelen ilgi, Türk döneminde de devam etti. İlk olarak 991 (1583) yılında mihrab ve minberin süslemeleri yenilendi.²³⁹ Bunu, üzerindeki kitabeye göre (K. 1) 1084 (1638-1639) yılında cami imamı Tâc'ul-Ârifin Osmâniye'l-Karşî tarafından yenilenen mihrab önü kubbesi ile, aynı tarihte caminin doğu cephesini saran bir revakın eklenmesi izledi.

Daha sonra Hammuda Paşa minareyi tamir ettirmiş ve şerefesini ahşap korkuluklarla çevirmiş,²⁴⁰ Murad Bey üzerinde 1084 (1673-1674) tarihli bir kitabe (K. 2) bulunan Kur'an dolabının süslemelerini yenilemiştir. Mihrabın solunda yer alan İmam Odası da, giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine (K. 3) göre 1211 (1797) yılında Vekil-i Hac Ali Bu Hacle tarafından tamir edilmiştir. 1834 ve 1896 yıllarında minare önemli bir onarım geçirerek bugünkü görünümüne ulaşmıştır²⁴¹ (Res. 465)

KİTABELER:

Caminin mihrab önü kubbesinde H. 1048 tarihli (K. 1), Kur'an Dolabı üzerinde H. 1084 tarihli ve İmam Odası'nın giriş kapısı üzerinde H. 1211 yılından Osmanlı dönemine ait üç kitabesi bulunmaktadır.

1. Mihrab önü kubbesinin eteğinde yer alan tek satırlık kitabe kûfi hatla yazılmıştır.

²³⁸ S. Mostafa Zbiss, El-Hidaye, 6, Tunus, 1982, 78-79.

²³⁹ Zbiss, a.g.e., 6, s.80.

²⁴⁰ Zbiss, a.g.e., 6, s.79.

²⁴¹ Zbiss, a.g.e., (1971), s.12; a.y., a.g.e., (1981), s.17; Binous, a.g.e., s.85.

Orijinal Metin:

بسم الله الرحمن الرحيم انا فتحنا لك فتحا مبينا ليغفر لك الله ما تقدم من ذنبك
وماتأخر و يتم نعمته عليك و يهديك صراطا مستقيما. مما اذن الله جلت
عظيمته برفعه و تشييده فيسرامره و اعان عليه بتأييده احياء هذه
القبة الشريفة و تجديدها و بيان حال منشئها و تأسيسها على يدي
الشيخ الامام علم الاعلام و المحققين تاج العارفين العثماني القرشي ناظر
هذا المسجد الجامع و امامه و خطيبه حيز التاريخ عام ثمانية و اربعين
والف من الهجرة النبوية انما يعمر مساجدا لله²⁴²...

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm. İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ. Li-yağfire
leka'llâhu mâ tekaddeme min zenbike ve mâ teehhara ve yütimme
ni'metehû'aleyke ve yehdiyeke sirâten mustakîmâ²⁴³ Mimmâ Ezzene'llâhu cellet
'azîmetehû bi-ref'ihî ve teşyîdihî fe-yüssiru emrehu ve e'âne 'aleyhi bi-te'yîdihî
ihyâe hâzihi 'l-kubbeti 'ş-şerîfeti ve tecdîdihâ ve beyâne hâle münşeihâ ve
te'sîsihâ 'alâ yedi 'ş-şeyhi 'l-imâmi 'ilmü'l-a'lâmi ve'l-muhakkikîn Tâc'ul-'ârifîn
El-'Osmâni'yu'l-Kuraşîyyü nâziru hâze'l-mescidi 'l-câmi'i ve imâmuhû ve
hatîbuhû hayyeze't-târiha 'âme semâniyetü ve erba 'îne ve elfin mine'l-hicreti'n-
Neberiyeti. İnnemâ, ya'muru mesâcida'llâhi²⁴⁴...

²⁴² Zbiss, a.g.e., 6, s.79.

²⁴³ Kur'an; 48 / 1-2.

²⁴⁴ Kuran : 9 / 18.

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla (Ey Muhammed): Doğrusu biz sana apaçık bir zafer vermişizdir. Allah böylece, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar, sana olan ni'metini tamamlar, seni doğru yola eriştirir. Azameti yücelmiş olan Allah'tan, bu şerefli kubbenin yenilenmesi işlerini kolaylaştırıp ona yardım etmiş ve inşa ve tesis edenin durumunu ilimler imamı, hatibi Şeyh Osmaniye'l-Kuraşî eliyle (nasib etmiştir). Tarih: Hicret-i Nebevi'nin 1048'ine rastlamıştır. Muhakkakki Allah'ın mescidlerini, Allah'a iman edenler...

2. Kur'an dolabı üzerindeki kitabe sülüs harflerle yazılmıştır.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَدًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ ... أَنَّهُ لَقَرَأَ كَرِيمٌ ...
 لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ... جَدَّدَ رَسْمَ هَذَا الصَّنَدُوقِ الْمُبَارَكِ الْمَعْدِلِصَحْفِ
 كَلَامِ اللَّهِ جَلَّ جَلَالُهُ الْعَبْدِ الْمَحْتَاكِ إِلَى رَحْمَةِ رَبِّهِ الصَّمَدِ مُرَادَ بَايِ
 245
 ابْنِ مُحَمَّدٍ بَاشَا تَعَدَّهُ اللَّهُ بِرَحْمَتِهِ سَنَةَ أَرْبَعَةٍ وَثَمَانِينَ وَ الْف

Transkripsiyon:

Kul lev kâne ' l-bahru mededen li-kelimâti Rabbi lenefide'l-bahr.²⁴⁶ İnehû le-
 Kur'anın kerîm La yemussuhu ille'l-mutahherûn.²⁴⁷ Ceddede resme hâze's-
 sandûki'l-mübâreki'l-mu'iddi li-mushafin kelâmi'llâhi celle celâluhû'l-'abdu'l-
 muhtâcu ilâ rahmeti Rabbihi's-samedi Murâd Bêy ibn-ü Muhammed Bâşâ
 Teğaddehû'llâhu bi-rahmetihi. Senete erba'ate ve semânine ve elfu.

²⁴⁵ Zbiss, a.g.e., 6, s.80.

²⁴⁶ Kur'an: 18 / 109.

²⁴⁷ Kur'an: 56 / 79.

Türkçe Anlamı:

... Bu kutlu sandığı, Allah'ın kelamı olan mushafa kıymet vermediği için Samed olan Allah'ın rahmetine muhtaç kulu, Muhammed Paşa'nın oğlu, -Allah onu rahmeti ile ni'metlendirsin- Murad Bey yeniledi. Yıl 1084 (1638-1639).

3. İmam Odası'nın giriş kapısı üzerindeki sülüs kitabe 13 satırdır (Res. 466).

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ

لذ بيت رفعت اعلامه

بدوام الذكر الله ليعلی

كل حين يسطع النوربه

من علوم العاملين الكمل

جامع للسر اضحی باهرا

من بناء رايق في المقل

محل الوعظ امسى زاهرا

وعمائى والامام حافل

رونق الحسن به اذا ارخوا

انه نورالحسن للبيت جلى

جدد على يد وكيل الحاج على بوحجله في عشر من رمضان المعظم سنة ١٢١١

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm Ve sallâ'llâhu 'ala seyyidinâ Muhammed

Liz bi-beytin rufi'at nalı i'lâmuhû

Bi-devâmi'z-zikri'llâhi li-yu'lâ

Kulle hînin yesta'u'nnûru bihi

Min 'ulûmi'l-'âmilîne'l-kummeli

Cami'un li's-sirri edhâ bâhıran

Min binâin râyikin fi'l-mikali

Bi-mahalli'l-va'zi emsê zâhıran

Ve bi-mâin ve'l-emâmu hâfilün

Revnaku'l-husni bihi izâ errahû

Ennehû nûru'l-husni lil-beyti celiyyü

Cüddide 'alâ yedi vekîli'l-hâcci 'Alî Bû

Hacle fi 'aşera min ramazâne'l-mu'azzami

Senete 1611.

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Sâlât Efendimiz Muhammed'e olsun

Ona ilâmının yüceliğinden ve yüce Allah'ın zikrinin devamından dolayı iyi bir ev olarak gör.

Her zaman nur yayılması için, mükemmel olmak için alimlerin ilminden amel eder.

Aşikare olarak sırların toplayıcısı, azlık içinde hoşâ giden binalardandır.

Açıkça va'z mahalli olan (bu yer) geniştir ve önü de açıktır.

Güzelliğin süsü onunladır. Tarihlenince: "O güzelliğin nurudur, erlerin en genişidir".

Hac vekili Ali Bu Hacle tarafından 1211 (1797) yılı Ramazan'ın onunda yenilenmiştir.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Eski Medine'deki çarşıların ortasında yer alan cami, şehrin en eski yapısıdır. Harim ve kuzeyindeki geniş revaklı avlu ile, bunları doğudan çevreleyen revaklardan meydana gelen yapı, form olarak düzgün bir dikdörtgen plan göstermektedir.

Revaklarla çevrelenen doğu cephesi haricinde, dar geçitli kapalı çarşılarla çevrelenen cami, dıştan ancak kare gövdeli yüksek minaresi ile kavranabilmektedir.

b) Avlu:

Harimin kuzeyindeki yamuk planlı avlu, dört yönden revakla çevrelenmektedir (Res. 467-468). Kare altlıklar üzerindeki mermer sütunlara oturan atnalı kemerlerin taşıdığı revakların avluya bakan cepheleri renkli taşlarla yapılan bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiştir.

c) Harim:

Harim, orta ve yandakiler daha geniş mihraba dik 15 nefin, mihrab önünde enlemesine bir nefle kesilmesinden meydana gelen bir plana sahiptir (Çiz. 116). Mihrab

önü bölümü ve bunun aksındaki, avluya açılan revakların orta bölümü tromplu kubbe ile diğer nefler düz çatı ile örtülmektedir. Enlemesine uzanan yedi sıra halindeki sütunlar birbirlerine atnalı kemerlerle bağlanmaktadır (Res. 469).

d) Osmanlı Döneminde Yapılan Onarım ve Eklmeler:

Camiye XVII.yüzyılda eklenen, harim ve avluyu doğudan çevreleyen revaklara, dış sokaktan 12 basamaklı merdivenle çıkılmaktadır (Res. 470-471). Kibleye dik uzanan atnalı kemerlerle birbirine bağlanan ve, -biri caminin doğu duvarına bitişik- üç sıra halinde sıralanan 48 sütunla taşınmaktadır. 54x6.5 m. boyutlarındaki bu bölümün üzeri düz çatı ile örtülmektedir.

Osmanlı döneminde pek çok defa yenilenen mihrab, yanlarda ikişer sütunce ile taşınan atnalı kemeri ve kavsarasındaki yoğun alçı süslemeleri ile dikkat çekmektedir (Res. 472). Son yıllarda yapılan onarımlarda yeniden şekillendirilen alçı süslemelerde, çok ince tarzda işlenen palmet, rumi ve soyut bitkisel motifler ve kûfi karakterli kitabe kuşakları ile daha çok Endülüs etkisi ağır basmaktadır (Res. 473).

Mihrabın solunda İmam Odası'na geçit veren giriş kapısı, dıştan siyah çizgilerle konturlanan beyaz mermerle kaplanmıştır. Kapı açıklığının üzerinde, siyah-beyaz taşlardan oluşan yuvarlak kemerin çevrelediği mermer kitabe yer almaktadır.

Avlunun kuzeybatı köşesindeki kare minare 9 m. genişliğinde ve 44 m. yüksekliğindedir.²⁴⁸ Kahverengi taşlarla kaplanan gövdenin ortasındaki dilimli kemerler ile şerefe ve petek bölümündeki mermer bezemeler daha çok Almohad ve Endülüs etkilerini göstermektedir (Res. 474).

²⁴⁸ Binous, a.g.e., s.85.

KATALOG NO : 5.12.1.2.
 YAPININ ADI : SAFAKS ULU CAMİİ
 BULUNDUĞU YER : Safaks
 RESİM : 475 - 481
 ÇİZİM : 117
 İNCELEME TARİHİ : 30.12.1995

TARİHÇESİ:

Ağlebiler döneminde, Kadı Ali Bin Salim tarafından inşa ettirildi.²⁴⁹ 988 ve 1085 yıllarında yenileme ve onarımlar geçiren cami,²⁵⁰ 1172 (1758) yılında yapılan eklemelerle bugünkü şeklini almıştır.²⁵¹

KİTABELER:

Osmanlı döneminde eklenen mihrabın kavsarasının alt bölümünde dört satırlık kûfi kitabe, 1176 H. tarihini vermektedir.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Eski Medine'de, çok sayıda çarşının bulunduğu yoğun bir ticaret merkezinin ortasında yer almaktadır. Cami, doğu yöndeki harim ve dar bir avlu ile bunun batısına

²⁴⁹ Zbiss, a.g.e., (1963), s.48; Les Mosques de Tunisie, (1973), 123.

²⁵⁰ Michell, a.g.e., s.220.

²⁵¹ a.g.e., (1973), s.123; Hill-Golvin, a.g.e., s.105.

Osmanlı döneminde eklenen ibadet mekânından meydana gelmektedir. (Çiz. 117). Yapının kuzey cephesinin ortasında minare bulunmaktadır.

b) Dış Cepheler:

Caminin XVIII.yüzyılda eklenen batı bölümünün cepheleri düzgün kesme taş malzeme ile yapılmış sade duvarlardan oluşmaktadır. İlk yapımdan olan doğu cephe, silmelerle zenginleştirilen yuvarlak kemerli kapı ve pencere nişleri ile teşkil edilmiştir (Res. 475).

c) Avlu:

Harimin kuzeyinde yer alan avlu dört yönden revakla çevrenmektedir. Payeler üzerinde yükselen atnalı kemerli revakların mihrab aksındaki bölümü kubbe (Res. 476), diğer yerleri çapraz tonozlarla örtülmektedir. Avlunun kuzeybatı köşesinde yükselen kare gövdeli minareye revakların içinden girilmektedir (Res. 477). Minarenin gövdesi, kalın tutulan alt bölümün üzerinde daha kısa ve dar olarak yapılan iki bölümden oluşmaktadır. Her iki kısmın üst bölümleri, kufi hatlı kitabeleri ile iç bükey dairelerle süslenmiştir.

d) Harim:

İbadet mekânı, IX.yüzyıldan olan doğudaki ilk bölüm ile XVIII.yüzyıldaki ekleme sırasında buraya eklenen batı kısmından meydana gelmektedir.

Caminin ilk harim, atnalı kemerlerle birbirine bağlanan 20 sütunla teşkil edilen, mihrab önü bölümü kubbe diğer yerleri çapraz tonozlu 30 bölümden oluşmaktadır. Güney duvarın ortasında atnalı kemerli sade bir mihrab nişi yer almaktadır (Res. 478).

e) Osmanlı Döneminde Yapılan Ekleme:

İlk ibadet mekânı ihtiyacı karşılayamaz duruma gelince, harim ve avluyu batıdan tamamen çevreleyen bir bölüm eklenerek cami genişletildi. 51x18.50 m. boyutlarındaki bu ek yapı, 45 çapraz tonozla örtülen dikdörtgen bir mekândan ibarettir (Res. 479). Kuzeybatı köşesi biraz içe çekildiği için dikdörtgen plan bozulmuştur. İlk ibadet mekânı ile ek yapının birleştiği orta bölümdeki tonozlar üçer sütunla taşınmaktadır. Bu mekânın ortasında, avluya bakan kuzey kısmı ile diğer bölümü sınırlandıran üç haçvari payeye yer verilmiştir.

Caminin güney duvarının ortasına bir de mihrab nişi açılmıştır (Res. 480). Yanlardaki sütunceler üzerinde yükselen atnalı kemerli mihrabın kemer alınlıkları ve bunun üst kısmı, stilize bitkisel kompozisyonlarından oluşan çinilerle kaplanmıştır. Sarı ve bordo renklerle boyanan uçları yarım daire kaz ayağı motifleri ile süslenen kavsaranın alt bölümünde, kûfi onarım kitabesi bulunmaktadır (Res. 481). Bunun alt bölümü, ince-uzun nişlerle teşkil edilmiştir.

KATALOG NO : 5.12.1.3.
 YAPININ ADI : SUS ULU CAMİİ
 BULUNDUĞU YER : Sus
 RESİM : 482 - 483
 ÇİZİM : 118
 İNCELEME TARİHİ : 08.01.1996

TARİHÇESİ:

Ağlebi emirlerinden Ebu'l-Abbas tarafından 850-851 yılında yaptırılmıştır.²⁵² Mehmed Bey 1086 (1675-1676) yılında harimin avluya bakan kuzey yönüne bir son cemaat yeri ekletmiştir.²⁵³ Cami duvarlarının kuzeydoğu köşesine 1225 (1780) yılında Hacı Hüseyin Habbaz tarafından eklenen sebil bugün mevcut değildir.²⁵⁴

KİTABELER:

Osmanlı döneminde eklenen son cemaat yeri revakının avluya bakan dış cephesinin üzerinde H. 1086 tarihli kitabenin (K. 1) bir bölümü tahrip olmuştur.

1. Bozuk nesih harflerle kabartma olarak yazılan tek satırlık kitabenin bazı kısımları tahrip olmuştur.

²⁵² KAC. Creswell; A Short Account of Early Muslim Architecture, Beyrut, (1968), 272.

²⁵³ Lézine, a.g.e., s.35.

²⁵⁴ Zbiss, a.g.e., (1955), s.22.

Orijinal Metin:

الحمد لله جدد هذا ... محمد الكسرا و غفرا لله لهم سنة ١٠٨٦

Transkripsiyon:

Elhamdulillâhi cüddide hâze ... Muhammed'ül-küsra(?) ve ğaffara'llâhu
lehum senete 1086 (1675-1676).

YAPININ İNCELENMESİ:**a) Genel:**

Eski Medine'yi çevreleyen surların kuzeydoğu köşesinde yer alan cami, harim ve bunun kuzeyindeki revaklı avludan meydana gelmektedir. Caminin doğu cephesinin iki köşesinde, yuvarlak planlı kulelere yer verilmiştir. Doğu ve batı yönlerdeki çapraz tonozlarla örtülen revakları ve abdest alma yerleri ortadan kalkmıştır. Bugün geniş bir alanın ortasında kalan cami köşelerdeki kuleleri, üst bölümünde dendanlara yer verilen düzgün kesme taşla yapılan duvarları ile kale görünümüne sahiptir (Res. 492).

b) Avlu:

Altı kapı ile girilen dikdörtgen planlı avlu, ilk yapımda, harime bakan güney cephesi dışında, üç yönden 24 payeye dayanan beşik tonozlu 27 gözlü revakla çevrelenmekteydi. Osmanlı döneminde, avlunun güney cephesine 11 atnalı kemerli bir revak eklenmiştir.

c) Harim:

İbadet mekânında birbirine atnalı kemerlerle bağlanan 60 sütunla, çok destekli plan şeması görülmektedir. Mihrab önü ve bunun aksındaki orta kısmın üzeri kubbe, kible yönündeki enlemesine üç nef çapraz tonoz, diğer nefler de beşik tonozlarla örtülmektedir (Çiz. 118). İç mekânda süsleme bulunmaktadır.

d) Osmanlı Döneminde Yapılan Ekleme:

Avlunun harime bakan güney cephesine inşa edilen revaklar 41x3.80 m. boyutlarındadır. Ortadakiler ikişerli olmak üzere 12 sütunun taşıdığı 11 atnalı kemerden meydana gelmektedir (Res. 483). İlk yapımdan olan revaklara göre daha yüksek tutulan bu bölüm, avlunun üst cephelerini dört yönden dolanan kûfi kitabenin güneyindeki kısmını kapatmaktadır.

KATALOG NO : 5.12.2.4.
 YAPININ ADI : SİDİ KASIM ZELİCİ ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Tunus / Bâb-ı Halid
 RESİM : 484 - 489
 ÇİZİM : 119 - 120
 İNCELEME TARİHİ : 05.12.1995

TARİHÇESİ:

XV.yüzyılın ikinci yarısında Hafsiler tarafından inşa edilmiştir.²⁵⁵ Aslen Endülüslü olan ve halk tarafından büyük saygı gösterilen Sidi Kasım Zelici 1496 yılında ölünce, zaviyenin içinde yaptırılan türbesine gömüldü. XVII.yüzyılda önemli bir onarım geçiren yapı, XVIII.yüzyılda Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından genişletilerek bugünkü durumuna geldi.²⁵⁶ Bakımsızlık nedeniyle zamanla harap olan yapı, 1976-1979 yılları arasında Tunus ve İspanya kültür bakanlıkları tarafından ortaklaşa olarak restore²⁵⁷ edildikten sonra Çini Müzesi haline getirildi.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Dıştan, son yıllarda yenilenen özelliksiz avlu duvarlarının ortasında piramidal külahlı türbesi ile dikkat çeken zaviyeye (Res. 484) Bâb-ı Halid meydanına açılan merdivenli bir kapıdan girilmektedir (Res. 485). Üzeri düz örtülü üç mekân halindeki

²⁵⁵ Marçais, a.g.e., I, (1927), s.309.

²⁵⁶ A. Daoulatli; Tunis sous Les Hafsides, Tunis, (1981), 206; Binous, a.g.e., s.69.

²⁵⁷ A. Daoulatli; Zâviyetü Sidi Kasım Ez-Zelici, İspanya Kültür Bakanlığı Tanıtım Broşürü.

giriş holünden geçilen revaklı avlunun batısında türbe, kuzeyinde hücreler ve giriş holünün sağında mescid yer almaktadır (Çiz. 119).

b) Avlu:

Düzgün bir dikdörtgene oturmayan avlunun doğu kenarı biraz daha geniş tutulmuştur. Yaklaşık olarak 17.10x16 m. boyutlarındaki avlu, dört yönden revaklarla çevrelenmiştir. Köşelerde L şeklinde payelerle, bunların arasındaki 24 sütuna yaslanan 20 atnalı kemerli revaklar düz çatı ile örtülmüştür. Avlunun zemini ve sütunlar mermer kemerler kahverengi taşlarla yapılmıştır (Res. 486).

c) Türbe ve Hücreler:

Avlunun batı kenarının ortasında yer alan türbe, ortadaki bir atnalı kemerle iki bölüme ayrılan bir mekândan meydana gelmektedir. Üzeri yeşil kiremitlerle kaplı prizmal bir külahla örtülen türbenin yer yer atnalı kemerli nişlerin açıldığı duvarları, Cuerda Seca tekniğindeki çinilerle kaplıdır²⁵⁸ (Res. 487-488).

Kuzey yönde yer alan dört hücrenin ara duvarları kaldırılmıştır. Hücrelerin kuzeyindeki tuvaletlerin bulunduğu dikdörtgen mekân ve batısındaki bugün çapraz tonozlarla örtülen mekânlar tamamen değiştirilmiştir.

d) Osmanlı Döneminde Yapılan Ekleme ve Onarımlar:

Türbenin avluya bakan cephesindeki giriş kapılarının aralarında, kemerlerin XVIII.yüzyılda inşa edilen pek çok yapıda görmüş olduğumuz çini levhalara

²⁵⁸ Daoulathı, a.g.e., 1981, s.207.

rastlanmaktadır. Mat beyaz zemine, yanlardaki içi kahverengi çiçeklerin yeşil dallarla iri mavi yapraklara bağlanmasından oluşan kompozisyona sahip çinilerin aynısını Başıye, Süleymaniye ve Bi'r El-Ahcar medreselerinde görmek mümkündür.

Zaviyenin güneydoğu köşesinde Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından eklenen mescid, 9.20x8 m. boyutlarında bir iç mekâna sahiptir. Plan olarak, atnalı kemerlerle birbirine bağlanan sekiz sütunla mihrab duvarına paralel üç neften meydana gelmektedir. Neflerin üzeri düz çatı ile örtülmektedir. Kuzeyinde üç gözlü bir revaka yer verilen mescidin batısındaki çapraz tonozlu mekânlar şeyhin ikameti için ayrılmıştır.

Kemer alınlıklarında alçı bezemeye yer verilen mescidin duvarları sade bırakılmıştır (Res. 489). İki sütunce üzerinde yükselen, siyah-beyaz taştan atnalı kemerli mihrab, siyah konturla üç yönden çevrenmektedir. Üstten bir düğüm yapan silme ile çevrelenen atnalı kemerin üzerindeki pencere, yine alternatif dizilen siyah-beyaz taştan yuvarlak kemerle çevrenmiştir. Bunun yanlarında da, dört farklı yöne dağılan siyah çizgilerin ortadan kare meydana getirdiği mermer panolara yer verilmiştir (Çiz. 120).

KATALOG NO : 5.12.2.5.
 YAPININ ADI : SİDİ ABİD GARYANI ZAVİYESİ
 BULUNDUĞU YER : Kayravan
 RESİM : 490 - 494
 ÇİZİM : 121
 İNCELEME TARİHİ : 03.01.1996

TARİHÇESİ:

XV.yüzyılda yaşayan Sidi Abid Garyani²⁵⁹ ve talebeleri için Hafsiler tarafından yaptırılmış olmalıdır. XVIII.yüzyılda restore edilen ve süslemeleri yenilenen zaviye günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

YAPININ İNCELENMESİ:

a) Genel:

Surlarla çevrilen Medine'nin içindeki kendi adını verdiği sokakta yer alan zaviye, giriş kapısının bulunduğu kuzey cephe dışında başka yapılarla çevrenmektedir. Revaklı avlunun çevresindeki türbe, mescid ve hücreler ile güneydoğu köşedeki ikinci avludan meydana gelen yapı iki katlıdır.

Yapıya geçit veren giriş kapısı, yanlardaki sütunlara dayanan yüksek bir atnalı kemerle çevrenmektedir (Res. 490). Mermer söveli, düz atnalı kapı açıklığının üzerinde iki renkli mermer kaplama; kemer alınlığı içinde de XVIII.yüzyılda inşa edilen yapılarda örneklerini sıkça gördüğümüz çini kaplama bulunmaktadır (Res. 491).

²⁵⁹ Ch. Monchicourt, R.T., 7-8, Tunus, 1931, 315-316.

b) Avlu:

Dört köşesinde küçük hürelere yer verilen avluda haçvari plan görülmektedir. 13x11.75 m. boyutlarındaki avlu, köşelerde L şeklinde payeler ile bunların arasındaki 16 sütuna oturan 12 atnalı kemerli ve düz örtülü bir revakla dört yönden çevrelenmektedir (Çiz. 121). Kare altlıklı mermer sütunlara dayanan siyah-beyaz taştan atnalı kemerler, yanlarda ve üstte üç düğüm yapan silmelerle çevrelenmektedir. Duvarları, yerden 2.80 m. yükseğe kadar çini, bunun üzerinde alçı bezeme ile kaplıdır (Res. 492). Çevresindeki bölümlere açılan giriş kapıları ve pencerelerin bulunduğu revak duvarlarının mescide bakan güney cephesinin ortasında, iki renkli taştan atnalı kemerli mermer bir mihrab nişi bulunmaktadır (Res. 493).

Üst kattaki revaklar, kemersiz olarak düz örtüyü taşıyan kısa sütunları dışında diğerlerinin aynısıdır.

c) Türbe:

Avlunun doğusunda yer alan 5.10x4.50 m. ölçülerindeki türbe prizmatik bir çatı ile örtülmektedir. Türbenin güney köşesinde Sidi Abid Garyani, bunun karşısında da Hafsi sultanı Mevlay Hasan'a atfedilen sanduka bulunmaktadır.

d) Mescid:

Avlunun güneyindeki mescid, yanlarda duvardan taşintılı payeler ile bunların arasındaki dörder sütunla meydana getirilen, mihrab duvarına paralel üç neften meydana gelmektedir. Sütunlar birbirlerine atnalı kemerlerle bağlanmaktadır. Duvarları süslemesizdir.

e) Osmanlı Döneminde Yapılan Ekleme ve Onarımlar:

Zaviyenin güneydoğu köşesinde, XVIII.yüzyılda eklenen ikinci bir revaklı avlu bulunmaktadır. Köşelerde L şeklindeki payelerin arasında yer alan 16 sütunla, 12 atnalı kemerden meydana gelen avlunun köşelerinde yine küçük hücreler yer almaktadır. Zemini mermerle kaplanan bu avluda devşirme sütun başlıkları dışında süsleme görülmemektedir (Res. 494).

Bunun dışında giriş kapısını süsleyen çiniler ile birinci avludaki iki renkli taştan mermer kaplamalar, duvarlardaki çini ve alçı bezemelerin tümü Osmanlı döneminde yenilenmiştir.

5.12.3. DİĞER YAPILAR

5.12.3.1. Camiler:

5.12.3.1.6. Kayravan Sidi Ukba Camii:

671 yılında Ukbe Bin Nafi tarafından yaptırılan camiye Osmanlı döneminde bir güneş saati eklenmiş, avludan harime geçit veren kapılar ile maksura yenilenmiştir.

Maksura:

Minberin sağında yer alan ahşap maksura, giriş kapısı üzerindeki kitabesine göre Abdullah Türki oğlu Topal Mustafa tarafından 1034 (1624-1625) yılında onarılmıştır (Res. 495-496). Nesih hatla yazılan kitabe,²⁶⁰ bugün mevcut değildir.

Orijinal Metin:

الحمد لله
 امر بتزقيع هذه
 المقصورة طبال
 مصطفى بن عبد الله
 التركي غفر الله لوالده
 في ربيع الاول عام ١٠٣٤

Transkripsiyon:

Elhamdullillâh
 Emere bi-terkî'i hâzihi

²⁶⁰ Roy - Poinssot, a.g.e., II, s.23.

El-maksûratu Tubâl
 Mustafa Bin 'Abdullah
 El-Türkî Ğaffara'llâhu li-vâlidî
 fi Rebî'il-evveli 'âmi 1034

Türkçe Anlamı:

Allah'a Hamdolsun Abdullah Türkiöglü Topal Mustafa bu maksuranın ibadete açılmasını emretti. Allah onun babasını mağfiret etsin. Rebiülevvel ayı 1034 (1624) yılı.

Güneş Saati:

Avlunun ortasındaki güneş saatini, kitabesine göre 1258 (1842-1843) yılında Ahmed Bin Kasım Ammar Es-Sûsi yapmıştır. Güneş saatinin üzerindeki iki satırlık kitabe bozuk hatla yazılmıştır.

Orijinal Metin:

١٢٥٨
 من عمل الفقير الربيه الحليم
 الغفار عبده احمد بن قاسم عمار السوسي

Transkripsiyon:

1258

Min'ameli'l-fakiri ilâ Rabbihi'l-Halim

El-Gaffâru 'abduhu Ahmed Bin Kâsım 'Ammâr Es-Sûsi

Türkçe Anlamı:

1258 (1842-1843): Bağışlayıcı ve çok yumuşak olan Allah'ın fakir kulu Suslu Kasım Ammar oğlu Ahmmed'in eseridir.

2.20 m. yükseklikte ve 1.10 m. genişlikte kare bir bloğun üzerinde yer alan 80x57 cm. ölçülerindeki mermer levhadan oluşan güneş saatine beş basamaklı merdivenle çıkılmaktadır (Res. 497). İki büyük dört çivinin bulunduğu mermer levhanın (Res. 498) arkasında, ipin bağlanması için yapılmış üçgen çıkıntı bulunmaktadır.

Bâb-ı Bahû:

Avludan, mihraba dik uzanan orta nefe geçit veren Bâb-ı Bahû adı verilen kapı, 1244 (1828-1829) yılında yenilenmiştir. Ahşap kapı üzerindeki kartuşlar içine alınan kitabe sülüs hatla yazılmıştır (Res. 499).

Orijinal Metin:

يا ناظرا نلت المنى
وجزيت بالاجر الوفى
ذا الباب البهو من
جامع اصحاب النبى
صلى عليه الله فى
كل صباح وعشى
طال المداعليه فاح
تاج لتجديد زكى

حقا فؤرخ اذخلى

تجدد الباب البهى

Transkripsiyon:

Yâ nâziran nilte'l-menâ

Ve cezzeyte bi'l-ecri'l-vefâ

Ze'l-Bâb'il-Bahû min

Câmi'i eshâbi'n-Nebiyi

Sallî 'aleyhi'llâhu fi

Küllî sabâhin ve aşiyi

Tâle'l-medâ 'aleyhi fâh

Tâce li-tecdîdi zekâ

Hakkan fe-urrihu udhuli

Teceddede 'l-Bâb'ul-Behâ.

Türkçe Anlamı:

Ey seyreden (istediğine) ulaştın.

Vefa ecriyle mükâfatlandırdın.

Ferahlık Kapısı (Bâb-ı Bahû) olan

Peygamber ahabının camisinden

Allah ona bütün

Sabah akşam salât eder.

Uzun süre (olunca) bunun üzerine
(Bâb-1) Bahû'nün yenilenmesine ihtiyaç duyuldu.

Gerçekten o (şöyle) tarihlendi:
"Yenilenen Bâb-1 Bahû'dan gir".

5.12.3.1.7. Tunus-Kasr Camii

Horasan hükümdarlarından Emir Ahmed Bin Horasan (1100-1128) tarafından yaptırılmıştır.²⁶¹ Caminin ibadet mekânı ile kare gövdeli minaresini, Dayı Muhammed Laz 1054 (1644-1645) yılında tamir ettirmiştir.²⁶² Minarenin gövdesinin alt bölümünde sülüs hatla yazılmış, 1054 H. tarihli onarım kitabesi bulunmaktadır (Res. 500).

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَاَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى
الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللَّهَ فَعَسَى اُولَئِكَ وَاَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُهْتَدِينَ وَيَعِدُ فَقَدْ هَذِهِ الصُّومَةُ عَلَي يَدِي
الْحَاجِّ النَّاسِكِ الْمُقَدَّسِ مُحَمَّدِ دَايِ حَفِظَهُ اللَّهُ تَعَالَى سِتَّةَ اَرْبَعٍ وَحَمْسِينَ وَبَعْدَ اَلْفِ

كتبه ... (٩)

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm. İnnemâ ya'muru mesâcida'llâhi men âmene bi'llâhi
ve'l-yevmi'l âhiri ve ikâme's-salâti ve âtî'z-zekâti

Ve lem yahşâ illâ'llâhi fe'-asâ ulâike en yekûne mine'l-muhtedin.²⁶³ Ve ba'de

²⁶¹ Zbiss, a.g.e., (1963), s.39; Binous, a.g.e., s.80.

²⁶² Zbiss, a.g.e., (1964), s.5; a.y., a.g.e., (1955), s.12.

²⁶³ Kur'an: 9 / 18.

fekad hâzihi's-savma'atu

'Alâ yed'il-Hâcu'n-nâsiku'l-mukaddesi Muhammed Dâyı hafezehu'llâhu te'alâ
senete erba'a ve hamsîne ve ba'de'l-elf.

Ketebehu(?)

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve kıyamet gününe iman eden, namazı kılan, zekatı veren,

Allah'tan başkasından korkmayanlar imar ederler. Umulur ki onlar doğru yola erenlerden olurlar Ve sonra bu minare

Mukaddes Haccın (gereklerini) yapan Muhammed Dayı -Allah onu korusun- tarafından bina edildi. Yıl 1054 (1644-1645).

Onu (?) yazdı.

5.12.3.1.8. Manastır-Ulu Camii

XIII.yüzyılda Hafsiler'in yaptırdığı camiyi, XVIII.yüzyılda Ali Paşa II restore ettirmiştir.²⁶⁴

5.12.3.1.9. Tunus-Kasba Camii:

Bâbu'l-Minare Caddesinin başlangıcında yer alan cami, Hafsi sultanı Ebu Zekeriya I tarafından 629 (1233) yılında inşa ettirilmiştir.²⁶⁵

²⁶⁴ Zbiss, a.g.e., (1955), s.12.

²⁶⁵ Zbiss, a.g.e., (1971), s.13; a.y., a.g.e., (1981), s.18.

1574 yılında Tunus'ta denetimi ele geçiren Türkler, Kasba Camii'nin ahşap minber yerine mermer bir minber eklemiştir. Bunun yanında küçük tadilâtlar yapılarak cami, hanefilerin namaz kılması için düzenlenmiştir.²⁶⁶

Caminin kuzeybatı köşesindeki kare gövdeli minare (Res. 501), şerefesinin üzerindeki Türkçe kitabeğe göre 1061 (1651) yılında tamir edilmiştir. Sülûs hatla yazılan kitabe üç beyitten oluşmaktadır.

Orijinal Metin:

بيك الشمس بر رمضان غره سنه
 تمام اولدى سعادتله بو بنياد
 محمد داينك سعييله اولدى
 رضا الله ايجون بو تحفته ايجاد
 الهى سن قبول ايت بذلن انك
 جو سنددر قمو خيراته ارشاد

Transkripsiyon:

Bin altmış bir Ramazan ğurresinde
 Temâm oldı se'âdetle bu bünyâd
 Muhammed Dâ'yı'nın sa'yiyle oldı
 Rızâullâh içün bu tuhfe-i icâd
 İlâhi sen kabul et bezlin²⁶⁷ anın
 Çû sendedir kamu hayrata irşâd

²⁶⁶ Zbiss, a.g.e., (1962), s.414.

²⁶⁷ "Bedelin", Şeker, a.g.e., s.20.

Cami en son Muhammed Sadık Paşa tarafından 1291 (1874) yılında tekrar onarılmıştır.²⁶⁸

5.12.3.1.10. Tunus-Tevfik Camii

XIII.yüzyılın ortalarında Hafsilerden Ebu Zekeriya'nın eşi Atf tarafından yaptırılmıştır.²⁶⁹ Mihrab kemerinin üzerindeki kitabeye göre 1271 (1854-1855) yılında tamir edilmiştir.

Orijinal Metin:

كلما دخل عليها زكريا المحراب سنة ١٢٧١

Transkripsiyon:

Kulle mâ de hale 'aleyhâ Zekerîyye'l-mihrab²⁷⁰ senete 1271

5.12.3.1.11. Tunus-Ebu Muhammed Camii

Şeyh Muhammed El-Murcâni tarafından XIII.yüzyılda yaptırılmıştır.²⁷¹ Caminin minaresi XX.yüzyılın başlarında restore edilmiştir.²⁷²

²⁶⁸ Zbiss, a.g.e., (1955), s.13.

²⁶⁹ Zbiss, a.g.e., (1963), s.39; Binous, a.g.e., s.68.

²⁷⁰ Kur'an: 3 / 37 .

²⁷¹ Binous, a.g.e., s.112.

²⁷² Les Mosques de Tunis, (1973), s.62.

5.12.3.1.12. Tunus-Harmal Camii

Hafsi döneminde; XIII.yüzyılda inşa edilen cami, Dayı Yusuf'un veziri Ali Sabit (ölümü 1631) tarafından XVII.yüzyılın başlarında tamir ettirilmiş ve genişletilmiştir.²⁷³ Hüseyin Bin Ali Paşa zamanında XVIII.yüzyılın başlarında tamir ettirilmiş ve genişletilmiştir.²⁷⁴ Caminin batı cephesinde yer alan ve dua cümlelerinden oluşan üç satırlık sülüs kitabe, muhtemelen bu onarımlardan sonra konmuştur²⁷⁵ (Res. 502).

5.12.3.1.13. Tunus-Sidi Bekir Camii

XIV.yüzyılda Hafsiler tarafından inşa edilen cami, Dayı Yusuf zamanında Ali Sabit tarafından tamir edilmiştir. El-Canâiz Camii olarak da bilinen yapının minaresi XIX.yüzyılın sonlarında tamamen yenilenmiştir²⁷⁶ (Res. 503).

5.12.3.1.14. Safaks-Sidi Ye's Camii

Kasba meydanının kuzey köşesinde yer alan cami, 852 (1448-1449) yılında yapılmıştır. Caminin içindeki minber kitabesine göre 1311 (1893-1894) yılında onarılmıştır.²⁷⁷

²⁷³ J. Akkari-Weriemmi, Africa, X, Tunus, 1988, 305-308.

²⁷⁴ Zbiss, a.g.e., (1955), s.13.

²⁷⁵ Kitabe için Bkz. Akkari-Weriemmi, a.g.e., s.305.

²⁷⁶ Binous, a.g.e., s.66.

²⁷⁷ a.g.e., (1973), s.127.

5.12.3.2. Medrese ve Zaviyeler:

5.12.3.2.15. Tunus-Şammaiye Medresesi

Hafsi sultanı Ebu Zekeriya tarafından 1249 yılında yaptırılmıştır.²⁷⁸ XVII.yüzyıl ortalarında harabe haline gelen medrese Dayı Ahmed Hoca tarafından tamir edildi.²⁷⁹

5.12.3.2.16. Tunus-Sidi Bin Arus Zaviyesi

Hafsiler tarafından 1437 yılında yaptırılmıştır. 1654 yılında bitişiğindeki caminin inşası sırasında tamir edilen zaviye,²⁸⁰ son yıllarda iki katlı hale getirilmiştir.

²⁷⁸ Binous, a.g.e., s.88

²⁷⁹ Binous, a.y.

²⁸⁰ Binous, a.g.e., s.93.

5.12.3.3. Ribatlar:

5.12.3.3.17. Sus-Sus Ribatı

Ağlebi emiri Ziyâdetâ'llâh tarafından 206 (821) tarihinde tamamlanmıştır²⁸¹ (Res. 504). Ribatın doğu bölümü, 1722 yılında medreseye çevrilmiştir²⁸² (Res. 505).

5.12.3.3.18. Manastır-Manastır Ribatı

Hartama tarafından 180 (796) yılında yaptırılan bu ribat,²⁸³ Hammuda Paşa (1781-1813) tarafından zaviye haline getirilerek Şeyh Sidi Du'ib ve talebelerine tahsis edildi²⁸⁴ (Res. 506).

²⁸¹ S. K. Yetkin; İslam Mimarisi, Ankara, (1965), s.64; Zbiss, a.g.e., (1963), s.50-51.

²⁸² Lézine, a.g.e., s.76.

²⁸³ Zbiss, a.g.e., (1963), s.57; Yetkin, a.g.y.

²⁸⁴ Zbiss, a.g.e., (1955), s.26.

6. KAYNAKLARDA ADI GEÇEN YAPILAR:

6.1. CAMİ VE MESCİDLER:

6.1.1. ALİYE¹-DAYI YUSUF CAMİİ

Son cemaat yeri mihrabiyesinin üzerindeki dokuz satırlık Arapça kitabesine² göre 1016 (1607-1608) yılında Dayı Yusuf tarafından yaptırılmıştır. Orijinal şeklini büyük ölçüde kaybetmiştir.

6.1.2. TUNUS-DAYI YUSUF MESCİDİ

Dayı Yusuf (1610-1637)'un Bâb-ı Cezire civarında yaptırdığı belirtilen mescid,³ günümüzde bulunmamaktadır.

6.1.3. GAFSA-LAZ MESCİDİ

Arapça kitabesine⁴ göre 1665 yılında Hacı Mustafa Laz'ın inşa ettirdiği mescid Kasba içinde bulunmaktaydı.

6.1.4. TEBURBA⁵-TEBURBA CAMİİ:

Cami kitabesine göre 1080 (1669-1670) yılında Hacı Cafer Musli ile -adı okunamayan- diğer bir kişi tarafından yaptırılmış ve 1248 (1832-1833) yılında tamir

¹ Tunus-Binzert arasında, İspanya'dan göçeden Müslümanların yerleştiği bir kasaba.

² Kitabe için bkz. A. Devletli, R.E.L.M.A.T., Tunus, 1973, 285-289.

³ İbn Ebi Dinar, El-Mûnis fi Ahbâr-ı Ifrikiya ve Tûnis, Tunus, (1967), 186.

⁴ Kitabe için bkz. M. Mercier, RNMSADC., VII, Constantine, 1893, 131-132.

⁵ Tunus'un 30 km. batısında yer alan bir kasaba.

edilmiştir. II. Dünya Savaşı'nda top mermilerinin isabet ettiği caminin, mihrab önu kubbesi dışında tüm üst örtüsü yıkılmış ve yeniden yapılmıştır. Harim son yıllarda yanlarına yapılan eklemelerle genişletilmiştir.⁶

Mihrab önu kubbesinin eteğini dolanan nesih hatlı kitabe şöyledir.

Orijinal Metin:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اِنَّمَا یَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مِنْ بِاللّٰهِ وَالیَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلَاةَ وَاٰتٰی
الرِّزْكَاءَ وَاَلَمْ یَخْشِ اِلَّا اللّٰهَ اَسَسَ هٰذَا الْجَامِعَ الْمُبَارَكَ عَاى یَدِی الْحَاجِّ جَعْفَرِ مَوْسَلِی وَا الْحَاجِّ
... (؟) وَذَلِكْ فِی اَوَاخِرِ شَوَّالِ عَامِ ثَمَانِیْنَ وَا لْف

Transkripsiyon:

Bismillâhirrahmânirrahîm. "İnnemâ ya'muru mesâcida'llâhimen âmene bi'llâhi ve'l-yevmi'l-âhiri ve ikâme's-salâti ve âti'z-zekâti ve lem yahşe illa'llâh"⁷ Üssise hâze'l-câmi'ul-mubâreku 'alâ yedi'l-Hac Ca'fer Muslî ve 'l-Hâc... (?) ve zâlike fi evâhiri şevvâli 'âmin semânîne ve elf.

Türkçe Anlamı:

Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. "Allah'ın mescidlerini, Allah'a ve kıyamet gününe iman eden, namaz kılan, zekatı veren ve ancak Allah'tan korkanlar imar eder". Bu mübarek cami, Hacı Cafer Musli ve Hacı ... tarafından 1080 yılı, Şevval ayının sonlarında tesis edildi (1670).

⁶ S. Mustafa Zbiss; El-Hidaye, III, Tunus, 1983, 44.

⁷ Kur'an: 9 / 18.

Şehrin doğusundaki ana caddenin başlangıcında bulunan cami, harim ve bunun kuzeyindeki üzeri açık avludan meydana gelmektedir.

Atnalı kemerlerle birbirine bağlanan 35 sütunla çok destekli plan şemasının görüldüğü yapının, mihrab önü kubbesi dışındaki üst örtüsü tamamen yenilenmiştir. 1248 yılında ve XX.yüzyıl ortalarında yeniden yapılarak günümüze ulaşan tavanın, ilk yapımda ahşap olduğu ileri sürülmektedir.⁸ İstiridye yivli tromplarla geçilen mihrab önü kubbesinde süslemeye rastlanmamaktadır.

Kible duvarının ortasında yer alan mermer mihrab, dıştan siyah konturla çevrelenmektedir. Yanlardaki sütunceler üzerinde yükselen siyah-beyaz taştan mihrab atnalı kemerini sade bir silme kuşatmaktadır. Kavsaranın alçı bezemesi yenilenmiştir. Mihrabın üst bölümünde "El-Mülki li'llâh" ibaresinin tekrarlanmasından meydana gelen bir yazı kuşağı bulunmaktadır.

Caminin minber ve tilavet kürsüsü yenidir.

Dikdörtgen planlı avlunun harime bakan güney kenarında revaka yer verilmiştir.⁹ Avluya açılan bir kapı ile girilen minare kare bir blok halinde yükselmektedir. Üstte, dört yöne bakan ikiz pencerelerden oluşan şerefesi silmelerle çevrelenmektedir. Üçgen biçiminde küçük taşlarla sona eren gövdeden sonra ince ve kısa olan petek ve alem yer almaktadır.

⁸ Zbiss, a.g.e., (1983), s.44.

⁹ a.g.e., 46.

6.1.5. MANASTIR-LAZ MESCİDİ:

Kaynaklarda hakkında herhangi bir kayda rastlanmayan bu mescid, adına bakılırsa XVII.yüzyılda Dayılık yapan Muhammed Laz, Ali Laz ve Mustafa Laz tarafından yaptırılmış olabilir. Bugün ortadan kalkmıştır.

Eski bir resimden surlara yakın olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır (Res. 507). Mescide geçit veren atnalı kemerli kapının yanında kare bir kaide üzerinde sekizgen gövdeli güdük bir minare yükselmekteydi. İkiz pencerelerle dört yöne açılan şerefeden sonra kısa tutulan petek bölümü ile bölgedeki minare formlarının bir benzeridir.

6.1.6. BECÂ-HANEFİ CAMİİ:

Murad Bey (1664-1675) tarafından yaptırılmıştır.¹⁰

6.1.7. GABİS-MURAD BEY CAMİİ:

Murad Bey'in inşa ettirdiği kaydedilen¹¹ camiye araştırmalarımızda rastlanamamıştır.

6.1.8. KEF-MEHMED BEY CAMİİ:

Mehmed Bey (1675-1688) tarafından yaptırılmıştır.¹²

¹⁰ Hasan Hüsni Abdulvahhab; Hülasatu Târihi Tunis, Tunus, (1968), 169; Hüseyin Hoca, Zeylü Beşâir-i Ehl-i İmân Bi-fütuhâti Âl-i Osman, Tunus, (1975), 98.

¹¹ Ahmed Bin Ebi'd-Dıyâf, İthâf-u Ehli'z-Zamân Bi-Ahbâr-ı Mülûk-i Tûnis ve Ahdil-Emân, II, 1963, 43; Abdulvahhab, a.g.e., s.169; Hüseyin Hoca, a.g.e., s.98.

¹² Ebi'd-Dıyâf, a.g.e., II, s.62.

6.1.9. GAFSA-MEHMED BEY CAMİİ:

1687-1688 yılında Gafsa'nın surlarını tamir ettiren¹³ Mehmed Bey, burada bir de cami yaptırmıştır.¹⁴

6.1.10. CEBEL-MENAR-MESCİDİ:

Hüseyin Bin Ali Paşa (1705-1740) tarafından yaptırılmıştır.¹⁵

6.1.11. SİDİ BU SAİD-ULU CAMİİ:

Sidi Bu Said Zaviyesi'nin çok yakınında Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.¹⁶ Zaviye ile birlikte son yıllarda esaslı bir onarım geçiren cami günümüzde de kullanılmaktadır.

6.1.12. TUNUS-ALİ PAŞA MESCİDİ:

Ali Paşa I (1734-1756)'nin yaptırdığı mescid,¹⁷ Kasba sokağında bulunmaktadır. Başbakanlık Sarayı'na çok yakın olan bu mescid, günümüzde Dışişleri Bakanlığı tarafından kullanılmakta olup Şehrin Koruma Derneği (ASMT.)'nin koruma kapsamına alınmıştır.¹⁸

¹³ M. Mercier; RNMSADC., VII, Constantine, 1893, 2-3.

¹⁴ Ebi'd-Diyâf, a.g.y.

¹⁵ Ebi'd-Diyâf, a.g.e., II, s.101.

¹⁶ S. Mostafa Zbiss, Monuments Musulmans D'Époque Hüsseinite en Tunisie, Tunus, (1955), 12.

¹⁷ Ebi'd-Diyâf, a.g.e., II, s.144.

¹⁸ Sauvegarde et Mise en Valeur de la Medina de Tunis, Tunus, (1974), 15.

6.1.13. MANASTIR-HANEFİ CAMİİ:

1178 (1764) yılında Şeyh Ali Murad tarafından inşa ettirilen cami,¹⁹ bağımsızlıktan sonra tamamen yıktırılarak Burgiba tarafından yeniden yapılmıştır.²⁰ Yeni inşa edilen minarenin Hammuda Paşa ve Dayı Yusuf cami minarelerine benzerliği gözden kaçmamaktadır (Res. 508).

6.1.14. MEHDİYE TÛMA (İKİZLER) MESCİDİ:

Etcâniye Meydanı'nda bulunan mescidin 1850 yılında yapıldığı kaydedilmektedir.²¹ Avlusu bulunmayan yapı, kare planlı ibadet mekânından meydana gelmektedir. Harim, birbirlerine kemerlerle bağlanan dört sütunla taşınan, düz örtülü dokuz bölümden oluşmaktadır.²²

6.1.15. SUS-DRİBA CAMİİ:

Ahmed I Bey (1837-1854) tarafından yaptırılmıştır.²³ Orijinalliğini büyük ölçüde yitiren harim bugün, atnalı kemerlerle bağlanan 18 sütunla düz örtülü 28 bölümden meydana gelmektedir. Daha geniş tutulan orta bölümün mihrab önü kısmı kubbe ile örtülmektedir. Harimin kuzeyinde üzeri açık bir avlu bulunmaktadır.

¹⁹ Zbiss, a.g.e., (1955), s.12.

²⁰ S. Mustafa Zbiss; Monastir, Les Monuments, Tunus, (1964), 5.

²¹ a.g.y.

²² a.g.y.

²³ Zbiss, a.g.e., (1955), s.12; A. Lézine, Sousse Les Monuments Musulmans, 75.

6.1.16. HAMAMET-SİDİ EBU ALİ CAMİİ:

Muhammed Sadık Bey zamanında (1859-1882), Hacı Şaban tarafından yaptırılmıştır.²⁴

²⁴ Zbiss, a.g.e., (1955), s.11.

6.2. MEDRESELER:

6.2.17. BECA-HANEFİ MEDRESESİ:

Mehmed Bey (1675-1688)'in yılında yaptırdığı bu medrese Hanefi mezhebine göre eğitim yapmaktaydı.²⁵

6.2.18. KEF-MEHMED BEY MEDRESESİ:

Mehmed Bey tarafından inşa ettirilmiştir.²⁶

6.2.19. NEFTA-MEDRESE:

Mehmed Bey'in yaptırdığı belirtilen medreseye,²⁷ araştırmalarımızda rastlanmamıştır.

6.2.20. TÛZER-BEY MEDRESESİ:

Kaynaklarda Mehmed Bey tarafından yaptırıldığı kaydedilen²⁸ bu yapı, orijinal özelliğini tamamen kaybetmiştir. Bugün zaviye olarak kullanılmaktadır.

²⁵ Ebi'd-Diyâf, a.g.e., II, s.62; Hüseyin Hoca, a.g.e., s.103.

²⁶ Hüseyin Hoca, a.g.y.

²⁷ a.g.y.

²⁸ Ebi'd-Diyâf, a.g.y.

6.2.21. KAYRAVAN-HÜSEYİNİYE MEDRESESİ:

Hüseyin Bin Ali Paşa'nın 1136 (1723) yılında inşa ettirdiği medrese²⁹ bugün mevcut değildir.

6.2.22. NEFTA-HÜSEYİNİYE MEDRESESİ:

Hüseyin Bin Ali Paşa'nın 1136 (1723) yılında yaptırdığı³⁰ medreseye incelemelerimizde rastlanamamıştır.

6.2.23. SAFAKS-HÜSEYİNİYE MEDRESESİ:

Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından yine 1136 (1723) yılında yaptırılmıştır.³¹

6.2.24. SUS-HÜSEYİNİYE MEDRESESİ:

Hüseyin Bin Ali Paşa'nın yaptırdığı medrese,³² günümüzde ortadan kalkmıştır.

²⁹ Ebi'd-Diyâf, a.g.e., II, s.101; Abdulvahhab, a.g.e., s.181.

³⁰ Ebi'd-Diyâf, a.g.y.; Abdulvahhab, a.g.y.

³¹ Ebi'd-Diyâf, a.g.y.; Zbiss, a.g.e, (1955), s.14.

³² Abdulvahhab, a.g.y.

6.3.ZAVİYELER:

6.3.25.ZAĞVAN-SİDİ ALİ AZZÛZ ZAVİYESİ:

Muhammed El-Hafsi Paşa tarafından XVII.yy. ikinci yarısında yaptırılmıştır.³³ Hanefi Camii'nin çok yakınında yer alan zaviye, üzeri açık bir avlu çevresinde sıralanan hücreler ile üzeri geniş ve yüksek bir kubbe ile örtülü semahane ve prizmal çatılı türbeden meydana gelmektedir. Türbe ve dairevi bir kasnak üzerinde yükselen semahanenin kubbesi, balık pulu biçiminde yeşil kiremitlerle kaplıdır (Res. 509).

6.3.26. TESTÛR-SİDİ NASR EL-GARVAŞI ZAVİYESİ:

El-Hâc Abdulvâhid El-Mağravî'nin 1149 (1736) yılında inşa ettirdiği bu yapı, 1921 yılında mimar Ahmed Şerif tarafından restore edildi.³⁴ Onarımlarla bazı değişiklikler geçiren zaviye, dar bir avlunun çevresindeki küçük mescid ya da semahane, türbe ve hücrelerden meydana gelmektedir.

6.3.27. KEF-SİDİ MAHLÛF ZAVİYESİ:

Yaptırını ve inşa tarihi kesin olarak bilinmeyen yapının XVIII.yüzyılda yaptırıldığı kaydedilmektedir.³⁵ Cami ve türbe mekânı ile küçük hücrelerden meydana gelen yapıda kare gövdeli bir minare yer almaktadır.

³³ J. Binous, Tunis, La Ville et Les Monuments, (1980), 103.

³⁴ Zbiss, a.g.e., (1955), s.17.

³⁵ Les Mosques de Tunisie, (1973), 155.

6.3.28. KAYRAVAN-LUVANİYE ZAVİYESİ:

1698 yılında ölen Muhammed El-Avânî'nin mezarının bulunduğu yerde, muhtemelen Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.³⁶

6.3.29. RADİS-SİDİ EBU YAHYA ZAVİYESİ:

Halkın büyük saygı gösterdiği Sidi Ebu Yahya El-Kasbi'nin mezarının bulunduğu yerde inşa edilen zaviyenin banisi Hüseyin Bin Ali Paşa'dır.³⁷

6.3.30. SİDİ BU SAİD-EBU MEHDİ GUMRİNİ ZAVİYESİ:

Ebu Mehdi Gumrini'nin türbesinin çevresindeki zaviye Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır. Günümüzde orijinal şeklini kaybetmiştir.³⁸

6.3.31. MANASTIR-SAMMAT ZAVİYESİ:

Şeyh Ebu Ali Yunus Bin Sammat ve talebeleri için Ali Paşa II (1758-1781) tarafından yaptırılmıştır.³⁹

³⁶ Zbiss, a.g.e., (1955), s.16.

³⁷ Zbiss, a.g.e., (1955), s.17.

³⁸ Zbiss, a.g.y.

³⁹ a.g.y.

6.3.32. MANNUBA-SEYYİDE MENNUBİYE ZAVİYESİ:

Hüseyin Paşa II (1823-1855) tarafından inşa ettirilmiştir.⁴⁰ Türbesi günümüzde ziyaret yeri olan zaviye orijinal şeklini kaybetmiştir.

6.3.33. TUNUS-SİDİ BEŞİR ZAVİYESİ:

1826 yılında ölen Sidi Beşir Şerifin türbesinin çevresinde Hüseyin Paşa II tarafından yaptırılmıştır.⁴¹

⁴⁰ a.g.y.

⁴¹ Zbiss, a.g.e., (1955), s.18; M. Şeker, Başşehir Tunus'taki Türkçe Kitabeler, İstanbul, 1994, 24.

6.4. TÜRBELELER:

6.4.34. TUNUS-BEKTAŞ HOCA TÜRBEŞİ:

Divan'da kâtiplik yapan Bektaş Hoca'nın, üzerindeki Türkçe kitabesine göre⁴² (Res. 510) 1688-1689 yapılan türbesinde bugün yoksul aileler barınmaktadır.

6.4.35. TUNUS-DZİRİ TÜRBEŞİ:

Tunus'lu zengin toprak sahiplerinden olan Dziri'nin türbesi Adliye caddesinde bulunmaktadır. XVIII.yüzyılın ilk yıllarında inşa edilen yapı, son şeklini XIX.yüzyılda aldı.⁴³

6.4.36. HAMAMET-SİDİ YUSUF TÜRBEŞİ:

1118 (1706) yılında Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından yaptırıldı.⁴⁴

6.4.37. TUNUS-DAYI KARA MUSTAFA TÜRBEŞİ:

Hüseyin Bin Ali Paşa'nın 1131 (1718) yılında Kasr Camii'nin çok yakınında yaptırdığı⁴⁵ türbe, bugün tamamen ortadan kalkmıştır.

⁴² Binous, a.g.e., s.

⁴³ Zbiss, a.g.e., (1955), s.16.

⁴⁴ Ebi'd-Diyâf, a.g.e., II, s.101.

⁴⁵ Zbiss, a.g.e., (1955), s.19.

6.4.38. TUNUS-EBU TAGAN TÜRBEİ:

Ali Paşa I zamanında 1165 (1751) yılında yapılmıştır.⁴⁶ Paşa sokağı ile Sidi İbrahim sokağının kesiştiği köşede bulunan türbe, üzeri kubbe ile örtülü kare bir mekândan meydana gelmektedir.

6.4.39. MARSA-ABDULAZİZ TÜRBEİ:

Ebu Abdullah Abdülaziz El-Mahdavi'nin, Marsa Mezarlığındaki türbesi, Hammuda Paşa zamanında yapılmıştır.

6.4.40. MALGA (MUALLAK)-ABDULAZİZ EL-MUALLAKİ TÜRBEİ:

Hüseyin Bin Ali Paşa'nın yaptırdığı⁴⁷ türbenin üzeri, Hammuda Paşa (1781-1813) tarafından kubbe ile kapatılmıştır.

⁴⁶ a.g.y.

⁴⁷ Zbiss, a.g.y.

6.5. ASKERİ YAPILAR:

6.5.41. HALK'UL-VÂDÎ-KÜÇÜK BURC (BURC'EL-SAĞİR):

Dayı Ahmed Hoca tarafından 1640 yılında yaptırılmıştır.⁴⁸ Doğu cephesinin, ortasına açılan bir kapıdan girilen dikdörtgen planlı ilk kısmın batısında, yarım daire şeklinde ikinci bir bölümden meydana gelmektedir (Çiz. 122). Doğu cephesinin köşeleri sekizgen burçlarla, ikinci bölümün yan duvarları da kalın payelerle tahkim edilmiştir.

Birinci bölüm 24x17 m. ölçülerindeki geniş avlusu, batı kenarı dışında üç yönden koğuşlarla çevrelenmektedir. Koğuşlar düz örtülüdür. Avlunun batı cephesinin ortasındaki kapıdan ikinci bölüme geçilmektedir. Yarım daire planlı bu bölümün yan köşelerinde daha küçük ölçülerde birer koğuş, geri kalan yerlerinde içine top yerleştirilen geniş mazgal delikleri bulunan sekiz eyvan yer almaktadır.

6.5.42. TABARKA-MESÛDÎ BURCU:

Yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen yapının, XVII. ve XVIII.yüzyıllarda inşa edildiği kabul edilmektedir. Hüseyin Bin Ali Paşa (1705-1740)'in kuzeydoğu köşesine daire planlı büyük bir burç inşa ettirdiği yapı, Ali Paşa tarafından 1743 yılında restore edildi.⁴⁹

31.50x26 m. boyutlarındaki dikdörtgen planlı burcun kuzeydoğu ve güneydoğu köşeleri ve büyük burçlarla takviye edilmiştir. Kuzey-güney yönünde

⁴⁸ Néji Djelloul; Les Fortifications Cotieres Ottomanes de la Régence de Tunis, (XVIe-XIXe siècles), I, Zağvan, (1995), 149.

⁴⁹ Djelloul, a.g.e., s.194.

uzanan ince-uzun mekânlardan meydana gelen yapının güneydoğu köşesindeki burcu gözetleme kulesi olarak düzenlenmiştir (Çiz. 123).

6.5.43. TABARKA-CEDİD BURCU:

1154 (1741) yılında Yunus Bey tarafından yaptırılmıştır.⁵⁰ Kare planlı yapının köşeleri dairevi burçlarla teşkil edilmiştir. Bu plan düzeni ile Tunus'taki Rabta Burcu'na benzemektedir.

6.5.44. CEBEL-MENAR-CEBEL-MENAR KALESİ:

Ali Paşa I (1734-1756) tarafından yaptırılmıştır.⁵¹

6.5.45. TUNUS-MENNUBİYE KALESİ:

Tunus'un batısındaki Seyyid Mennubiye tepesi üzerinde yer alan bu kale, Ahmed Paşa I tarafından 1169 (1755) yılında yaptırılmıştır.⁵² Ağlebiler döneminde, üzeri tonozlarla örtülü yedi sarnıcın bulunduğu bildirilen yapının yerinde inşa edilen kale, günümüzde tamamen ortadan kalkmıştır.⁵³

⁵⁰ Ebi'd-Diyâf, a.g.e., II, s.125; Djelloul, a.g.e., s.195-196.

⁵¹ Ebi'd-Diyâf, a.g.e., II, s.144.

⁵² a.g.y.

⁵³ Djelloul, a.g.e., s.120.

6.5.46. HALK'UL-VÂDÎ-TERSANESİ:

1774 yılında Hammuda Paşa tarafından yaptırılmıştır.⁵⁴ 60x50 m. boyutlarında geniş bir alana inşa edilen bu yapı, kuzey ve güney cephelerden geçilebilen ince bir holün iki yanındaki doğu-batı yönünde uzanan mekânlardan meydana gelmektedir (Çiz. 124). Holün doğusundakiler tek, batısındakiler ikili olarak düzenlenen bu mekânlar, yuvarlak kemerli geniş açıklıklarla birbirine bağlanmaktadır. Giriş holünün güneyde yer alan kapının önündeki bölümü kubbe, iç mekânların orta bölümü çapraz tonoz diğer yerler düz çatı ile örtülen bina günümüzde sağlam durumdadır.

6.5.47. TUNUS-BİRİNCİ ALAY KİŞLASI:

Hasan Bey II'in inşasına başladığı bu yapı, kardeşi Mustafa Bey tarafından (1251) 1835-1836 yılında tamamlanmıştır.⁵⁵ Medine'nin kuzeybatı yönünde, Bâb-ı Gürgâni'ye yakın bir yerde bulunmaktadır.

Üzerinde Arapça yapım kitabesinin⁵⁶ yer aldığı yuvarlak kemerli bir kapı ile girilen yapı, 98x52 m. boyutlarındaki revaklı avlunun çevresindeki 53 hücreden meydana gelmektedir. Zemini düzgün kesme taş döşenen avlunun ortasında mermer bir çeşme mevcuttur.

⁵⁴ Djelloul, a.g.e., s.141.

⁵⁵ Djelloul, a.g.e., s.127.

⁵⁶ G. Dolot, R.T., XV, Tunus, 1908, 294.

6.5.48. TUNUS-TOBCİYE KIŞLASI:

Tunus şehrinin kuzey yönünde, bugünkü üniversite sitesinin girişine yakın bir yerde bulunmaktadır. Ahmed Paşa tarafından 1256 (1839) yılında yaptırılmış ve Muhammed Sadık Bey tarafından genişletilmiştir.⁵⁷

6.5.49. KAYRAVAN-HÜSEYİNİYE KIŞLASI:

Medine'nin kuzeyden saran surlardan orta kesimine yerleştirilen kışla, Ahmed Bey I tarafından (1263) 1846 yılında inşa ettirilmiştir. Muhammed Sadık Bey zamanında onarım geçirmiştir.⁵⁸ Kare planlı avlu, dört yönden dikdörtgen planlı koğuşlarla kuşatılmıştır. Kışlanın sokağa bakan kuzeydoğu köşesinde mescide yer verilmiştir. Yapıda kesme taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır.

⁵⁷ Zbiss, a.g.e., (1955), s.28; Djelloul, a.g.e., s.127.

⁵⁸ Djelloul, a.g.e., s.127.

6.6. ÇARŞILAR:

6.6.50. TUNUS-LEFFE (DOKUMACILAR) ÇARŞISI:

Bânisi kesin olarak bilinmeyen bu çarşı, XVIII.yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir.⁵⁹ Sakkacîn Çarşısı'nın doğu yönünde başlayarak Kumaş Çarşısı'na doğru uzanmaktadır. Üzeri çapraz tonozla örtülen 80 m. uzunluğunda ve 3 m. genişliğindeki bir yolun iki tarafında sıralanan dükkanlardan meydana gelmektedir. Çarşıda dokumacılar ve manifaturacılar faaliyetlerini halâ sürdürmektedir.

6.6.51. TUNUS-SAKKACİN ÇARŞISI:

Bugün deri eşya satıcılarının bulunduğu çarşı, Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.⁶⁰ Leffe Çarşısı'nın batı yönünde, Bâb-ı Menara'dan saraçlar pazarına doğru uzanan yol üzerinde yer almaktadır. Üzeri çapraz tonozla örtülen, 180 m. uzunluğunda 3 m. genişliğindeki ince-uzun koridorun iki yanında sıralanan dükkanlardan meydana gelmektedir.⁶¹

6.6.52. KAYRAVAN-ÇİFTE ÇARŞI:

Hüseyin Bin Ali Paşa'nın 1133 (1720) yılında yaptırdığı çarşının geliri, buradaki Hüseyniye Medresesi'ne vakfedilmiştir.⁶²

⁵⁹ M. Schanabi, Der Bazar, Tübingen, (1985), 156.

⁶⁰ Zbiss, a.g.e., (1955), s.32; a.y., La Medina'de Tunis, Tunus, (1981), 42.

⁶¹ Scharabi, a.g.e., s.157.

⁶² Zbiss, a.g.e., (1955), s.32.

6.6.53. KAYRAVAN-BALAGCİYE (PABUÇCULAR) ÇARŞISI:

Ali Paşa II tarafından 1182 (1768) yılında inşa ettirilmiştir.⁶³

6.6.54. KAYRAVAN-MAVÂCİL ÇARŞISI:

Sarnıçlar Çarşısı olarak da bilinen bu yapı Ali Paşa II (1758-1781) tarafından yaptırılmıştır.⁶⁴

6.6.55. TUNUS-CEDİD (YENİ) ÇARŞI:

Yusuf Sahib Tab'a tarafından XIX.yüzyılın başlarında yaptırılmıştır.⁶⁵ Halfavîn meydanındaki aynı kişinin inşa ettirdiği caminin kuzeyinde yer almaktadır.

⁶³ a.g.y.

⁶⁴ a.g.y.

⁶⁵ a.g.y.

6.7. KÖPRÜLER:

6.7.56. BİN ZERT-DAYI OSMAN KÖPRÜSÜ:

Dayı Osman (1593-1610) tarafından Tunus-Binzert yolu üzerinde yaptırıldığı kaydedilmektedir.⁶⁶

6.7.57. BİN ZERT-BAB-I TÛNİS KÖPRÜSÜ:

Dayı Osman tarafından yaptırılan⁶⁷ köprü bugün mevcut değildir. Eski resimleri göz önüne alınarak yapılan restitüsyonuna göre bu eser, ortadakiler daha geniş ve yüksek yuvarlak kemerli yedi gözden meydana gelmektedir. Menba yönünde üçgen şeklinde selyaranlar bulunmaktaydı. Köprü'nün orta bölümünde üstte, küçük kemerli konsollar yer almaktaydı (Çiz. 125).

6.7.58. TEBURBA-DAYI YUSUF KÖPRÜSÜ:

XVII.yüzyıl başlarında Dayı Yusuf tarafından yaptırılan köprü, Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından tamir edilmiştir.⁶⁸

6.7.59. KAYRAVAN-EBU HAMİD KÖPRÜSÜ:

Tunus-Kayravan yolu üzerinde Dayı Muhammed Laz (1637-1653)'in yaptırdığı köprü Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından tamir edilmiştir.⁶⁹

⁶⁶ Hüseyin Hoca, a.g.e., s.192.

⁶⁷ Hédi Bouita, Binzert: Les Monuments Islamiques, Tunus, (1992), 122.

⁶⁸ Zbiss, a.g.e., (1955), s.25.

⁶⁹ Hüseyin Hoca, a.g.e., s.74.

6.7.60. KAYRAVAN-TELET KÖPRÜSÜ:

Tunus-Kayravan yolunda Murad Bey (1664-1675) tarafından yaptırılmıştır.⁷⁰

6.7.61. EL-FAHS-ZÜBABE KÖPRÜSÜ:

Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından inşa ettirilmiştir.⁷¹

6.7.62. KEF-BELED'EL-KADİM KÖPRÜSÜ:

Tunus-Kef yolunda, Beled'el-Kadim mevkiinde Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.⁷²

6.7.73. KEF-KABBUŞ KÖPRÜSÜ:

Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından, Kef yakınlarında inşa edilmiştir.⁷³

6.7.64. CİLMA-CİLMA VADİSİ KÖPRÜSÜ:

Tunus-Gafsa yolu üzerinde Sébitla yakınlarında, Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.⁷⁴

⁷⁰ Ebi'd-Diyâf, a.g.e., II, s.43.

⁷¹ a.g.y.

⁷² Ebi'd-Diyâf, a.g.y.; Zbiss, a.g.y.

⁷³ Zbiss, a.g.y.

⁷⁴ a.g.y.

6.7.65. TUNUS-AHVAŞ KÖPRÜSÜ:

Ali Paşa II tarafından yaptırılmıştır.⁷⁵

6.7.66. TUNUS-HİTİ VADİSİ KÖPRÜSÜ:

Ali Paşa II tarafından yaptırılmıştır.⁷⁶

6.7.67. TUNUS-FEDDAN KÖPRÜSÜ:

Ali Paşa II tarafından yaptırılmıştır.⁷⁷

6.7.68. TUNUS-HADRÂ KÖPRÜSÜ:

Ali Paşa II tarafından yaptırılmıştır.⁷⁸

6.7.69. KAYRAVAN-BALGA KÖPRÜSÜ:

Yine Ali Paşa II tarafından, Tunus-Kayravan yolunda inşa ettirilmiştir.⁷⁹

⁷⁵ Ebi'd-Diyâf, a.g.e., II, s.175; Zbiss, a.g.y.

⁷⁶ Zbiss, a.g.y.

⁷⁷ Ebi'd-Diyâf, a.g.y.; Zbiss, a.g.y.

⁷⁸ Ebi'd-Diyâf, a.g.y.; Zbiss, a.g.y.

⁷⁹ Zbiss, a.g.e., (1955), s.24.

6.7.70. RADİS-ALİ PAŞA KÖPRÜSÜ:

Üzerindeki kitabelerine göre⁸⁰ 1180 (1766-1767) yılında Ali Paşa II tarafından yaptırılmıştır.

Milyan nehri üzerinde bulunmaktadır. Doğu-batı yönünde uzanan, yuvarlak kemerli yedi gözden meydana gelmektedir (Res. 511). 55.70 m. uzunluğa, 7.80 m. genişliğe ve 9.20 m. yüksekliğe sahip köprünün kemerlerinin genişliği 5.90 m. yi bulmaktadır.⁸¹ Köprü ayaklarının menba yönündeki kısımlarında selyaranlara yer verilmiştir. Kemerlerin üst bölümünde kalın bir konsolun dolandığı köprüde düzgün kesme taş işçiliği görülmektedir.

6.7.71. MATER-KÖPRÜ:

Tunus-Mater yolu üzerinde, vezir Yusuf Sâhib Tab'a tarafından XIX.yüzyılın başlarında yaptırılmıştır.⁸²

6.7.72. HERGLA-AMUŞ VADİSİ KÖPRÜSÜ:

Reşid adlı bir mimar tarafından yapılan köprü, Ahmed Paşa I tarafından 1849 yılında inşa ettirilmiştir.⁸³

⁸⁰ Kitabeler için bkz. M. Boussigei, R. T., 28-29, Tunus, 1936, 461-463.

⁸¹ Boussige, a.g.e., s.464-465.

⁸² Abulvahhab, a.g.e., s.195.

⁸³ Zbiss, a.g.y.

6.8. DİĞER SU MİMARİ ESERLERİ:

6.8.73. TUNUS-KÖŞK MİDHASI:⁸⁴

Dayı Yusuf zamanında (1610-1737), Ali Sabit tarafından yaptırılmıştır.⁸⁵ Türk Çarşısı'nın içinde bulunmaktadır.

İki yandan revakla çevrelenen avlunun ortasında, çevresinde oturma yerleri olan şadırvanın yer aldığı yapıda düzgün kesme taş işçiliğinin görüldüğü belirtilmektedir.⁸⁶

6.8.74. KAYRAVAN-MİDHALAR:

Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından, şehrin farklı yerlerinde üç midhann yaptırıldığı kaydedilmektedir.⁸⁷

6.8.75. TUNUS-MUTON MEYDANI SEBİLİ:

Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.⁸⁸

6.8.76. TUNUS-KAADİN MEYDANI SEBİLİ:

Aynı kişi tarafından yaptırılmıştır.⁸⁹

⁸⁴ Abdest almak ya da bazı temizliklerin yapılması için inşa edilmiş eserler.

⁸⁵ Binous, a.g.e., s.119.

⁸⁶ a.g.y.

⁸⁷ Zbiss, a.g.e., (1955), s.21.

⁸⁸ Zbiss, a.g.e., (1955), s.22.

⁸⁹ a.g.y.

6.8.77. SİDİ BU SAİD-ŞERİF SEBİLİ:

Sidi Bu Said Zaviyesi'nin çok yakınında yapılan bu sebil, Ali Paşa II'nın eseridir.⁹⁰

6.8.78. SİDİ BU SAİD-Bİ'R'EL-HALLADİ SEBİLİ:

Yine Ali Paşa II tarafından Sidi Bu Said Zaviyesi'nin yakınında yaptırılmıştır.⁹¹

6.8.79. TUNUS-MESİD EL-MEŞRİF SEBİLİ:

Ali Paşa II tarafından yaptırıldığı kaydedilmektedir.⁹²

⁹⁰ Zbiss, a.g.e., (1955), s.21.

⁹¹ Zbiss, a.g.e., (1955), s.22.

⁹² a.g.y.

6.9. SARAYLAR VE EVLER:

6.9.80. TUNUS-BAYRAM TÜRKİ EVİ:

XVI.yüzyılın sonu ile XVII.yüzyılın başlarında inşa edilen bu yapıyı, Dayı Yusuf zamanında Divan'da kâtiplik yapan El-Hac Bayram El-Türkî yaptırmıştır.⁹³ Sidi Ali Azzûz sokağın açılan ince-uzun bir holden girilen yapı, revaklı bir avlu çevresindeki dairelerden meydana gelmektedir.

6.9.81. TUNUS-HADDAD EVİ:

XVI.yüzyılın sonu ile XVII.yüzyılın başlarında, fes imalâtçısı Said El-Haddâd El-Endülüsi'ye aittir. Haddad ailesinin durumunun zayıflaması üzerine XIX.yüzyılda bir çok aileye kiraya verilen bu yapı 1966 yılında önemli bir restorasyon geçirdi.⁹⁴

İki katlı olarak düzenlenen bu ev, revaklı avlunun çevresinde altı büyük salondan meydana gelmektedir. Saray içinde, alışlagelen sınıflandırmaya aykırı olarak, hizmetçilerle ev sahiplerinin konutları bir arada düzenlenmiştir. Salonların çevresindeki dört büyük odada mermer ocaklara yer verilmiştir.⁹⁵

6.9.82. TUNUS-BEY EVİ:

İlk olarak Dayı Yusuf (1610-1637) zamanında inşa edilen saray Muradî Beyleri tarafından genişletildi.⁹⁶ 1795 yılında tamamen yenilenen bu yapı, daha çok

⁹³ J. Revault; Palais et Demeure de Tunis (XVI^eet-XVIIIe siècles), Paris, 1980, 166.

⁹⁴ Revault, a.g.e., (1980), s.170; Binous, a. e., s.82-83.

⁹⁵ Binous, a.g.e., s.83.

⁹⁶ Revault, a.g.e., (1980), s.323.

yabancı konuklar için ayrılmıştır.⁹⁷ Kasba meydanında bulunan yapı günümüzde Başbakanlık Sarayı olarak kullanılmaktadır. Revaklı avlu çevresinde T planlı dairelerden meydana gelen sarayda oldukça yoğun alçı ve kalem işi bezeme görülmektedir. Özellikle alçı süslemelerin Fas'tan getirilen sanatçılar tarafından yapıldığı belirtilmektedir.⁹⁸

6.9.83. TUNUS-HÜSEYİN EVİ:

Ali Paşa II (1758-1781)'nın damadı İsmail Kahya tarafından yaptırılan bu saray, 1858 yılında önemli bir onarım geçirmiştir.⁹⁹ Himaye döneminde, Fransız ordusunun genel merkezi olarak kullanılan¹⁰⁰ yapıda bugün Institut National de Patrimoine (Milli Eserler Enstitüsü) hizmet vermektedir.

Bugün Kasr meydanına açılan atnalı kemerli bir kapı ile girilen bu yapı, yine revaklı bir avlunun çevresinde T şeklinde planlanan daireler ve arkada küçük hücrelerden meydana gelmektedir. İki katlı olarak düzenlenen yapının üst katında da aynı düzenleme görülmektedir. Avlunun kuzeydoğu köşesindeki kapıdan geçilen geniş iç avlunun güneyinde küçük bir hamam bulunmaktadır. Hamamın sıcaklık bölümü kubbe, diğer yerleri beşik tonozlarla örtülmektedir.

⁹⁷ Binous, a.g.e., s.97-98.

⁹⁸ Binous, a.g.e., s.98.

⁹⁹ J. Revault; Palais et Demeures de Tunis (XVIIIe et XIXe siècles), Paris, (1971), 229.

¹⁰⁰ Binous, a.g.e., s.81.

6.9.84. TUNUS-CELÛLİ EVİ:

Kuru Temizleyiciler Çarşısı civarında bulunmaktadır. Günümüzde de varlığını devam ettiren Türk asıllı Celûli ailesinin kaldığı bu ev, XVIII.yüzyılda inşa edilmiştir.¹⁰¹

Sidi Et-Tincî sokağına açılan atnalı kemerli bir kapıdan üzeri dört çapraz tonozla örtülen giriş holünden (driba), düz çatılı ikinci bir geçiş bölümü (skifa) ile avluya girilmektedir. Doğu ve batı kenarları revakla çevrelenen avlunun etrafında T şeklinde daireler bulunmaktadır. Avlunun güneyinde daha küçük bir iç avlunun çevresinde mutfaklar ve tuvalet yer almaktadır.

¹⁰¹ Revault, a.g.e., (1971), s.68.

**7. TUNUS'TAKİ OSMANLI DEVRİ MİMARİ ESERLERİNİN
KRONOLOJİK LİSTESİ:**

Cerbe,	Gazi Mustafa Burcu	1560
Mehdiye,	Büyük Burç	1595
Binzert,	Dayı Osman Köprüsü	1593-1610
Binzert,	Bâb-ı Tunus Köprüsü	1593-1610
Cerbe,	Türk Camii	XVI. - XVII.yy
Tunus,	Dayı Osman Evi	XVI. - XVII.yy
Tunus,	Bayram Türki Evi	XVI. - XVII.yy
Tunus,	Haddâd Evi	XVI. - XVII.yy
Tunus,	Bardo Sarayı	XVI. - XVII.yy
Tunus,	Ali Reis Burcu	XVII.yy başları
Teburba,	Dayı Yusuf Köprüsü	XVII.yy başları
Tunus,	Dayı Yusuf Camii	1614
Tunus,	Türk Çarşısı	1610-1637
Tunus,	Birka Çarşısı	1610-1637
Tunus,	Köşk Midhası	1610-1637
Tunus,	Bey Evi	1610-1637
Zağvan,	Hanefi Camii	1620-1621
Tunus,	Fetih Medresesi	1624-1625
Testur,	Ulu Camii	1630

Binzert,	Dayı Yusuf Çeşmesi	1631-1632
Binzert,	Dayı Yusuf Çeşmesi	1631-1632
Binzert,	Dayı Yusuf Çeşmesi	1631-1632
Ğar'ül Melh,	Tunus Burcu	1631-1631
Kayravan,	Ebu Hamid Köprüsü	1637-1653
Ğar'ül Melh,	Vustânî Burcu	1638-1640
Binzert,	Bâb-ı Cedid Çeşmesi	1639-1640
Tunus,	Sidi Halfavi Zaviyesi	1640
Halk'ul-vadi,	Küçük Burç	1640
Süleyman,	Ulu Camii	1643-1644
Tunus,	Dayı Ahmed Hoca Türbesi	1647
Binzert,	Ulu Camii	1652-1653
Tunus,	Dayı Muhammed Laz Türbesi	1653
Tunus,	Hammuda Paşa Camii	1654-1655
Ğar'ül-Melh,	Ulu Camii	1659-1660
Ğar'ül-Melh,	Lûtânî Burcu	1659-1660
Tunus,	Fransız Hanı	1659-1660
Beca,	Hanefi Camii	1664-1675
Kayravan,	Telet Köprüsü	1664-1675
Tunus,	Laz Mescidi	1665-1666
Tunus,	Azize Osmana Türbesi	1669

Teburba,	Teburba Camii	1670
Tunus,	Muradiye Medresesi	1673-1674
Cerbe,	Muradiye Medresesi	1674
Gabis,	Murad Bey Medresesi	1674-1675
Kef,	Mehmed Bey Camii	1675-1688
Kef,	Mehmed Bey Medresesi	1675-1688
Beca,	Hanefi Medresesi	1675-1688
Nefta,	Nefta Medresesi	1675-1688
Tuzer,	Bey Medresesi	1675-1688
Gabis,	Mehmed Bey Medresesi	1675-1696
M.El-Bâb,	Mecez 'El-Bâb Köprüsü	1678
Tunus,	Sidi Ali Azzuz Zaviyesi	1678-1688
Kayravan,	Bey Camii	1682-1683
Gafsa,	Mehmed Bey Camii	1687-1688
Tunus,	Bektaş Hoca Türbesi	1688-1689
Tunus,	Mehmed Bey Camii	1687-1688
Binzert,	Mustafa Kahya Çeşmesi	1699-1700
Tunus,	Kebabcı Çarşısı	XVII.yy.
Kayravan,	Sidi Sahib Külliyesi	XVII.yy. İkinci yarısı
Zağvan,	Sidi Ali Azzuz Zaviyesi	XVII.yy. İkinci yarısı
Tunus,	Hafsi Çarşısı	XVII.yy. sonları

Tabarka,	Mesudi Burcu	XVII.-XVIII.yy.
Tunus,	Zeytûne Camii Çarşısı	XVII.-XVIII.yy.
Tunus,	Hüseyniye'l-Kübra Medresesi	XVIII.yy. başları
Tunus,	Hüseyniye'l-Suğra Medresesi	XVIII.yy. başları
Tunus,	Endülüs Burcu	XVIII.yy. başları
Tunus,	Bin Abdullah Evi	XVIII.yy. başları
Tunus,	Dziri Türbesi	XVIII.yy. başları
Tunus,	Leffe Çarşısı	XVIII.yy. ilk yarısı
Tunus,	Celûli Evi	XVIII.yy.
Binzert,	Dayı İbrahim Çeşmesi	1702-1703
Cebel-Mener,	Cebel-Menar Mescidi	1705-1740
Sidi Bu Said,	Ulu Camii	1705-1740
Sus,	Hüseyniye Medresesi	1705-1740
Kayravan,	Luvaniye Zaviyesi	1705-1740
Radis,	Sidi Ebu Yahya Zaviyesi	1705-1740
Sidi Bu Said,	Ebu Mehdi Gumrini Zaviyesi	1705-1740
Tunus,	Sakkacin Çarşısı	1705-1740
El-Fahs,	Zûbabe Köprüsü	1705-1740
Kef,	Beled'El-Kadim Köprüsü	1705-1740
Kef,	Kabbuş Köprüsü	1705-1740
Cilma,	Cilma Köprüsü	1705-1740

Kayravan,	Kayravan Midhalar	1705-1740
Tunus,	Muton Meydan Sebili	1705-1740
Tunus,	Kaadın Meydan Sebili	1705-1740
Hamamet,	Sidi Yusuf Türbesi	1706
Tunus,	Fellari Türbesi	1709-1710
Tunus,	Nahlâ Medresesi	1714
Tunus,	Dayı Kara Mustafa Türbesi	1718
Kayravan,	Çifte Çarşı	XVIII.yy. İlk başları
Kayravan,	Hüseyniye Medresesi	1723
Nefta,	Hüseyniye Medresesi	1723
Safaks,	Hüseyniye Medresesi	1723
Tunus,	Cedid Külliyesi	1726-1727
Tunus,	Divan	1730-1731
Tunus,	Rabta Burcu	1734-1756
Cebel-Mener,	Cebel-Menar Kalesi	1734-1756
Tunus,	Ali Paşa Mescidi	1734-1756
Testur,	Sidi Nasr El-Garvâşi Zaviyesi	1736
Tabarka,	Cedid Burcu	1741
Tunus,	Flifel Burcu	1743
Halk'ul-vadi,	Kerrake Kalesi	1743
Tunus,	Ebu'l-Hasan Şazeli Zaviyesi	1744

Safaks,	Bâb'El-Divan	1748
Tunus,	Ebu Tagan Türbesi	1751
Tunus,	Bâşiye Medresesi	1752-1753
Tunus,	Süleymaniye Medresesi	1754-1755
Tunus,	Mennubiye Kalesi	1755
Tunus,	Aşuriye Kalesi	1756
Tunus,	Balagciye Çarşısı	1756
Tunus,	Bi'r 'El-Ahcar Medresesi	1756-1757
Testur,	Hanefi Camii	1757
Kusûr 'Es-Saf,	Sidi Ali Mahcûb Zaviyesi	1758-1782
Tunus,	Bey Türbesi	1758-1782
Kayravan,	Bâb-ı Tunus	1758-1782
Manastır,	Sammat Zaviyesi	1758-1782
Kayravan,	Mavâcil Çarşısı	1758-1782
Tunus,	Ahvaş Köprüsü	1758-1782
Tunus,	Hiti Köprüsü	1758-1782
Tunus,	Feddan Köprüsü	1758-1782
Tunus,	Hadra Köprüsü	1758-1782
Kayravan,	Balga Köprüsü	1758-1782
Sidi Bu Said,	Şerif Sebili	1758-1782
Sidi Bu Said,	Bi'r 'El-Halladi Sebili	1758-1782

Tunus,	Mesid El-Meşrif Sebili	1758-1782
Tunus,	Hüseyin Bey Evi	1758-1782
Tunus,	Fransız Hanı	
Manastır,	Sidi Mezri Zaviyesi	1763-1764
Manastır,	Hanefi Camii	1764
Radis,	Ali Paşa Köprüsü	1766-1767
Kayravan,	Balagciye Çarşısı	1768
Kayravan,	Bâb 'El-Huha	1771-1772
Kayravan,	Bâb-ı Cedid	1771-1772
Kayravan,	Bâb-ı Cellâdin	
Mehdiye,	Hacı Mustafa Hamza Camii	1778
Tunus,	Sidi Bisilli Burcu	1781-1814
Tunus,	Bey Çarşısı	1781-1814
Malga,	Abdülaziz El-Muallakî Türbesi	1781-1814
Marsa,	Abdülaziz Türbesi	1781-1814
Halk'ul-vadi,	Halk'ul-vadi Tersanesi	1794
Sidi Bu Said,	Yusuf Sahib-i Tab'a Çeşmesi	1794
Mannuba,	Hammuda Paşa Sebili	1796
Kef,	Sidi Mahluf Zaviyesi	XVIII.yy.
Mehdiye,	Dalioğlu Mescidi	XVIII.yy.sonları
Tunus,	Bardo Saray Camii	XVIII. - XIX.yy.

Mehdiye,	Hamza Türbesi	XVIII. - XIX.yy.
Tunus,	Bâb 'El-Asel Burcu	1803
Tunus,	Yusuf Sahib Tab'a Sebili	1804
Tunus,	Hammuda Paşa Mescidi	1805
Tunus,	Yusuf Sahib Tab'a Külliyesi	1808-1809
Tunus,	Çakmakçılar Kışlası	1809
Testur,	Sağır Sa'y Mescidi	1812
Tunus,	Attârin Kışlası	1814
Tunus,	Başmakiye Kışlası	1814
Tunus,	Sidi Amir Kışlası	1814
Mehdiye,	Hacı Süleyman Hamza Camii	1823-1824
Mannûba,	Seyyide Mannûbiye Zaviyesi	1823-1858
Tunus,	Cedid Çarşısı	XIX.yy.başları
Mater,	Köprü	XIX.yy.başları
Tunus,	Yusuf Sahib Tab'a Sebili	XIX.yy.başları
Tunus,	Birinci Alay Kışlası	1835-1836
Tunus,	Tarraz Mescidi	1836
Sus,	Driba Camii	1837-1854
Tunus,	Tobciye Kışlası	1839
Süleyman,	Süleyman Sebili	1839-1840
Sidi Bu Said,	Ayn-ı Tassat Çeşmesi	1845

Kayravan,	Hüseyniye Kışlası	1846
Tunus,	Sidi Abdülkadir Zaviyesi	1846-1852
Tunus,	Bâb 'El-Bahr	1847
Hergla,	Amûş Vadisi Köprüsü	1849
Mehdiye,	Tûma Mescidi	1850
Tunus,	Sidi İbrahim Riyahi Zaviyesi	1850
Tunus,	Sidi Ali Şiha Zaviyesi	1852
Tunus,	Sidi Ebu Medyen Zaviyesi	1854-1859
Kayravan,	Sidi Ömer Abbada Zaviyesi	1855-1882
Hamamet,	Sidi Bu Ali Camii	1859-1882
Tunus,	Sidi Mahrez Zaviyesi	1862
Sus,	Bâb-ı Cedid	1864
Mehdiye,	Ramazanoğlu Zaviyesi	1872
Gabis,	Sidi Ebu Lebâbe Zaviyesi	1874
Cerbe,	Kâtip Ali Camii	1892-1893
Tunus,	Sidi Beşir Zaviyesi	XIX.yy.
Tunus,	Bâb-ı Sa'dûn	1903.

8. DEĞERLENDİRME:

8.1. PLAN VE MEKÂN ANLAYIŞI:

8.1.1. KÜLLİYELERDE:

Genellikle bir cami çevresinde toplanmış medrese, kütüphane, han, hamam, imaret v.b. gibi çeşitli yapılardan meydana gelen mimari kompozisyonlar külliye olarak tanımlanmaktadır.¹

Yüzyıllar boyu çeşitli Avrupa devletleri ile komşusu Cezayir'in saldırılarına uğradığından, Tunus'ta, kalın surlarla çevrilen şehirlerin dış kesimlerinde yerleşim çok seyrek olmuştur. Bu nedenle, zamanla kalabalıklaşan sur içi şehir (Medine) lerde, büyük programlı külliye yapımı sınırlı kalmıştır. Tunus'ta Osmanlı mimarisinde, diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi cami ve türbe etrafında oluşturulan yapılardan meydana gelen iki farklı külliye tipine rastlanmaktadır. Kuzey Afrika'ya fütihat için gelen sahabeden Hz. Ebu Zam'a Belevi'nin Kayravan'daki türbesi, halk arasında manevi merkez haline gelmiş, bunun yanına eklenen zaviye ve cami ile birlikte burası büyük bir külliyeeye dönüşmüştür. İran, Irak ve Anadolu'da türbelerin etrafında gelişen bu tür külliye örnekleri sıkça görülmektedir. İran'da İlhanlı döneminden Veramin'de İmamzâde Yahya (1262), Yezd'de Seyyid Rükneddin (1325) türbeleri; Timurlu döneminde yapılan Herat'da Şeyh Abdullah Ensari Külliyesi (1425), Irak'da İmâm-ı Âzam (767), Ma'ruf El-Kerhi (816), Abdülkadir Geylâni (1165), Şeyh Ömer Sühreverdi (1234) külliyelerinin, türbelerin etrafına eklenen yapılardan meydana geldiği anlaşılmaktadır.² Yine aynı şekilde Konya'da Mevlâna Külliyesi, Eskişehir'de

¹ D. Hasol; Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, (1990), 327; M.Sözen - U. Tanyeli; Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, (1992), 144.

² Geniş bilgi için Bkz. A. Uluçam; Irak'taki Türk Mimari Eserleri, Ankara, (1989), 23-53.

Seyyid Battal Gazi ve Eyüp'te Eyüp Sultan Külliyesi bu türün Anadolu'daki örneklerdir.

Bunlar, farklı zamanlarda inşa edilen yapılardan meydana geldiğinden karmaşık bir plan düzeni sergilerler. Tunus'ta türbe çekirdekli külliyele tek örnek olan Kayrahan'daki Sidi Sahib Külliyesi'nde, revaklı avluların çevresindeki mekânlardan meydana gelen manzume, beşik tonozlarla örtülen ince-uzun hollerle birbirine bağlanmaktadır. Revaklı geniş bir avlunun batısındaki türbe ile, yine bir avlu çevresinde sıralanan hücrelerden oluşan zaviye ve cami, genel olarak iki farklı düzenlemeye işaret etmektedir. Bu yönüyle ortada türbe ve mescid ile geniş bir avlunun etrafında sıralanan diğer yapılardan meydana gelen kompozisyonların görüldüğü Irak'taki aynı tür külliyelerden ayrılmaktadır. Yüksek duvarları ve sivri kubbesi ile türbe, manzume içinde ilk dikkat çeken yapıdır. Avluya bakan cephesinin kuzey köşesine yerleştirilen minare ile kompleks içinde yeri vurgulanan cami, yapılar topluluğunun ikinci önemli elemanıdır. Yapıların yerleşimindeki genel kompozisyonu ile Sidi Sahib Külliyesi, geometrik olmaktan çok organik bir planlama sergiler. Bununla birlikte iç mekânlarda görülen çini süslemelerle külliye bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır.

Cami çekirdekli külliyelerin ise asıl gelişimi Osmanlı döneminde olmuştur. Cami ile genellikle ortak bir avlunun çevresinde yer alan çeşitli yapılardan meydana gelen bu komplekslerin Tunus'ta iki örneğine rastlanmaktadır. Bunlardan Cedid Külliyesi, caminin kuzeyindeki revaklı avlunun çevresinde sıralanan U şeklindeki medrese ve sebül ile güney köşede yer alan bir türbeden meydana gelmektedir. Yapıların bu yerleşim düzeni, Osmanlı döneminde inşa edilen bir çok külliye de görülmektedir. Mimar Sinan tarafından İstanbul'da yapılan Beşiktaş'daki Sinan Paşa Külliyesi (1555), Topkapı Kara Ahmed Paşa Külliyesi (1558), Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi (1558), Eyüp Zal Mahmud Paşa Külliyesi (1579-1580), Kadırga (1571-1572) ve Payas (1574) Sokollu Külliyesi caminin revaklı avlusunu U şeklinde

saran medreseleri ile bu türün en güzel örneklerini oluştururlar. Yine Sinan'a mâl edilen Van'daki Hüsrev Paşa Külliyesi (1567-1568) (Çiz. 126) bugün yıkılmış olan medresenin yanı sıra, türbenin yerleşim biçimi ile de dikkat çekicidir. Burada caminin güneydoğu köşesine yerleştirilen türbe, Cedid Külliyesi'nde güneybatı köşede bulunmaktadır. Bu özellikleri ile Cedid Külliyesi; Osmanlı mimarlığında İstanbul ve Anadolu'da bir çok yapıda uygulanan, cami ile aynı avluyu paylaşan medreseden oluşan komplekslerin Tunus'taki güzel bir örneği olarak değer kazanmaktadır.

Halfavîn meydanında yer alan Yusuf Sahib Tab'a Külliyesi, dükkanlar üzerinde yükselen fevkâni camii, türbe ve kütüphaneleri; zemin seviyesindeki medresesi ile asli özelliğini yitirmiş bir çok mekân ve kuzeydoğu köşede yer alan hamamdan meydana gelmektedir. Osmanlı mimarlığında bu şekilde yapıları farklı seviyelerde inşa edilen külliyeler bulunmaktadır. Bunların en güzel örneklerinden biri Eyüp'deki Zal Mahmud Paşa Külliyesi'dir (Çiz. 127). Avluya bakan cephesindeki bir sıra hücrenin üzerinde yükselen fevkâni cami ile kuzeyindeki medrese aynı seviyededir. Merdivenle inilen doğudaki diğer medrese ve türbe daha alçakta kalmaktadır. Fakat, gerek yapıların düzenlenişinde, gerekse genel mimari kompozisyonda önemli farklılıklar bulunmaktadır. Mimar Sinan'ın eseri olan Zal Mahmud Paşa Külliyesi ana hatları ile klasik Osmanlı mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır. Harimi üç yönden saran avlunun kuzeyindeki diğer yapılardan oluşan planlaması ile Yusuf Sahib Tab'a Külliyesi'ndeki cami-avlu ilişkisi Dayı Yusuf, Hammuda Paşa ve Mehmed Bey camilerinde de görülmektedir.

8.1.2. CAMİ VE MESCİDLERDE:

Osmanlı döneminde Tunus'ta inşa edilen camilerde üç farklı plan şeması görülmektedir. Bunları türlerine göre çok destekli, dört yarım kubbeli merkezi plan ve

tek kubbeli orta mekânın yan koridorlarla genişletildiği plan şemaları olarak sınıflandırmak mümkündür.

8.1.2.1. Çok Destekli Plan:

Hz. Muhammed (S.A.V.)'in sağlığında (622) Medine'de yapılan caminin hurma dallarından oluşan üst örtüsü ahşap direklerle taşınmıştı. Bu şema, sonraki camilerin ön modeli olmuştur.³ Asıl mimari şeklini büyük ölçüde yitiren Kûfe Camii (637), düz tavanın bir çok destekle taşınmasından meydana gelen planı ile bu tarzı yansıtmıştır. İslâm'ın yayıldığı diğer bölgelerde de yaygın olarak kullanılan çok destekli plan düzeni zamanla geliştirilmiştir. Harimdeki ayak ya da sütunlar, birbirlerine kemerlerle bağlanmış, genellikle çapraz tonozlardan meydana gelen örtü sistemi bu kemerlerle taşınmıştır. Bazen üst örtünün kemersiz olarak doğrudan doğruya sütunlara dayandırıldığı örneklere de yer verilmiştir.

Tunus'ta camiler, önceden beri çok destekli plan düzeninde inşa edilmiştir. Bunların en eski örnekleri, Ağlebiler tarafından 850-851 yılında yapılan Safaks ve Sus Ulu camileridir. Tunus'ta Horasan hanedanı tarafından yaptırılan Kasr Camii (1100-1128), Hafsilerin yaptırdığı Harmal, Kasba (1235) (Çiz. 128), Tefvik (1235), El-Bekir (XV.yy), Bâb El-Akvâs (XV.yy) (Çiz. 129) ve Mellâsin (1435) camileri,⁴ bu plan tipine göre inşa edilen diğer yapılardır.

Osmanlı döneminde de Tunus'ta inşa edilen camilerin büyük bir bölümü çok destekli plan şeması göstermektedir. Tunus'ta Dayı Yusuf ve Bardo camileri ile Laz, Tarraz ve Hammuda Paşa mescidleri; Testur'da Ulu Cami, Hanefi Camii ve Sağır Say Mescidi; Mehdiye'de Hacı Mustafa Hamza ve Süleyman Hamza camileri; Kayravan

³ S. K. Yetkin, İslâm Mimarisi, Ankara, (1965), 9.

⁴ Geniş bilgi için Bkz.; A. Daoulatlı; Tunis ses Hafside, Tunus, (1980).

Bey Camii, Zağvan Hanefi Camii, Binzert Ulu Camii, Gar'ül-Melh Ulu Camii ve Süleyman Ulu Camii sütunlarla taşınan mihrab önü kubbe, diğer yerlerin çapraz tonozlu bölümlerden meydana gelen planları ile daha önce bu bölgede aynı şemaya göre inşa edilen yapılarla büyük bir benzerlik içindedir. Bunlardan Dayı Yusuf, Süleyman Hamza ve Gâr'ül-Melh Ulu Camii harimi U şeklinde saran revaklı avluları ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Camilerin harim genişliklerinde ve destek sayısında bazı farklılıklar olmakla birlikte plan düzeni, sütunları birbirine bağlayan atnalı kemerler, sütun başlıkları ve mihrab gibi ayrıntılarda dahi büyük bir benzerlik görülmektedir.

Aynı grup içinde değerlendirebileceğimiz Cerbe Türk Camii'nde harim, -diğerlerinden farklı olarak- kubbelerle örtülmüştür. İncelediğimiz eserler arasında bu yönüyle Türk Camii tek örnek durumundadır. Cerbe adasının 1620 yılına kadar idari bakımdan bağlı olduğu Trablusgarb (Libya)'da Osmanlı devrinde inşa edilen camilerde bu planın yaygın bir şekilde kullanıldığını görüyoruz.⁵ Bunlardan Trablusgarb Gürcü Camii (XVI.yy) (Res. 513), El-Naka Camii (1610-1611), Derne Ulu Camii (1689-1690)'ni örnek olarak vermek mümkündür. Aynı şekilde Osmanlı döneminden Reşid Zağlül Camii (XVII.yy.) (Res. 513) çok kubbeli plan şemasının Mısır'daki temsilcisi durumundadır.

Bunlardan ayrı olarak Osmanlı döneminde, kible duvarına dikey uzanan neflerin mihrab önünde enine bir nefle kesilmesinden oluşan plana sahip camiler de inşa edilmiştir. Bu plan şemasının Tunus'ta önceki dönemlerde de sıkça uygulandığı görülmektedir.

Tunus'ta 864 yılında inşa edilen Zeytûne Camii, Muvahhidlerden kalan Tinmel Ulu Camii (Çiz 130) ve Merakeş Kutubiye Camii (1139-1163) (Çiz. 131) ile

⁵ P. Cuneo, The Multi-Dome Mosque Architecture of Tripoli Libya, Between Regional Tradition and Ottoman Influence, IX, Türk Sanatları Kongresi, I, Ankara, 1995, 514.

Merinilerin eseri olan Taza Ulu Camii (1291),⁶ plan yönünden Seydi Ukba Camii'nin etkisinde kalmışlardır. Bu plan şeması Tunus'ta Osmanlı döneminde inşa edilen Hammuda Paşa ve Yusuf Sahib Tab'a camilerinde de uygulanmıştır.

Hammuda Paşa Camii, mihraba dik yedi nefin kible yönünde enine bir nefle kesilmesinden meydana gelirken, aynı plan şeması Yusuf Sahib Tab'a Camii'nde yanlara iki ve giriş yönünde mihraba paralel bir nef eklenerek tekrar edilmiştir. Bu plan şemasının bir benzeri, Hafsiler tarafından Tunus'ta 1375 yılında inşa edilen El-Halik Camii'nde görülmektedir (Çiz. 132). Kible duvarına dik beş nef, mihrab önünde iki kemer boyunca enine bir nefle kesilmektedir. Harim yan bölümlerine dik, giriş yönüne enine bir sahn eklenerek ortaya çıkan plan düzeni ile El-Hâlik Camii'nin, Hammuda Paşa Camii ve -özellikle- Yusuf Sahib Tab'a Camii'ne olan yakınlığı gözden kaçmamaktadır.

Kayravan, Tinnel, Merakeş ve Taza'daki camiler plan şeması ve mihrab önü bölümlerinin kubbeli olması ile Hammuda Paşa ve Yusuf Sahib-i Tab'a Camii'lerine benzemekle birlikte, düz çatılı nefleri ve harimle aynı genişlikteki revaklı avluları ile ayrılmaktadır. Türkler tarafından inşa edilen bu iki camide görülen, bir köşesinde sekizgen minare ile yaptıran kişinin türbesi bulunan ve harimi U şeklinde saran avlu formu, Tunus'ta Osmanlı döneminde ortaya çıkmıştır.

Cedid Camii mihraba paralel dört nefin ortada dikey bir nefle kesilmesiyle oluşan planı ile Şam Emeviye Camii (705-714), Fatimilerin yaptığı Kahire'deki El-Ezher (972) (Çiz. 133) ve El-Hakim (1003) camilerine benzemektedir. Yalnız bu camilerde Cedid Camii'nden farklı olarak, T biçimi oluşturan neflerin çatı seviyesinden daha yüksek tutulması ile transept plan belirgin bir şekilde ortaya konmuştur. Emeviye Camii'nde dikey nefin orta bölümünde, El-Ezher ve El-Hakim Camii'lerinde mihrab

⁶ S. Kemal Yetkin, İslam Sanatı Tarihi, Ankara, (1954), 24.

önü ve harimin güney köşelerinde kubbeye yer verilmekte, nefler düz çatı ile kapatılmaktadır.

8.1.2.2. Merkezi Plan:

XVII.yüzyılın sonlarında inşa edilen Mehmed Bey Camii, orta kubbenin çevresindeki dört yarım kubbe ve köşelerde eksedralardan meydana gelen merkezi plan şeması ile klasik Osmanlı mimarisinin Tunus'taki temsilcisi durumundadır. Osmanlı döneminde burada yapılan camilerde daha sonra tekrar edilmeyen bu şemanın türbelerde kullanıldığı görülmektedir. XVIII.yüzyılın ortalarında yapılan Bey Türbesi ile Mehdiye'de Hamza Türbesi, merkezi plan şemasının Tunus'daki diğer örnekleridir.

Osmanlı mimarlığında erken dönemlerden itibaren uygulanan ve Mimar Sinan tarafından 1548 yılında Şehzade Camii ile tekrar ele alınan bu şema, anıtsal ölçüde Sedefkâr Mehmed Ağa'nın inşa ettiği Sultan Ahmed Camii'nde tekrar edilmiştir. Merkezi plan şeması daha sonrada başkentin yanı sıra diğer eyaletlerde de kullanılmıştır. Tunus'taki Mehmed Bey Camii'nden başka Cezayir'de Peşeriye Camii (XVII.yy.), Humus Ulu Camii (1840) ve Kahire'de Kavalalı Mehmed Ali Paşa Camii buna örnek olarak gösterilebilir. Tüm bu yapılar içinde Mehmed Bey Camii'nin en yakın benzerleri Diyarbakır Fatih Paşa Camii (1516-1520) ve İstanbul Şehzade Camii (1544-1548)'dir. Fatih Paşa Camii (Çiz. 134)'nin dikdörtgen planlı taşıyıcıları, kuzey köşelerdeki tabhane mekânları, kapı ve pencere gibi ayrıntıları dışında dört ayağa dayanan orta kubbenin çevresindeki yarım kubbeleri ve köşelerde tromplu küçük kubbelerden oluşan plan şeması, Mehmed Bey Camii'nde aynen tekrarlanmıştır.

Fevkâni bir yapı olarak inşa edilen ve kademeler halinde yükselen örtü sistemi ile şehrin silüetine hakim durumda olan Mehmed Bey Camii, şişkin yarım kubbeleri ile Kahire'deki Mehmed Ali Paşa Camii (Res. 514) ve Humus Ulu Camii'ne

benzemektedir. Mehmed Bey Camii, Türk mimarisinde sevilerek uygulanan, orta kubbenin çevresindeki dört yarım kubbe ve eksedralardan oluşan merkezi plan şemasının Tunus'a taşınmış bir örneği durumundadır. Bu yönüyle adeta Tunus'ta Osmanlı hakimiyetini simgelemektedir.

8.1.2.3. Tek Kubbeli Plan:

Katip Ali Camii, tek kubbeli orta mekânın üç yönden sekiz sütunla taşınan kubbeli bölümlerle U şeklinde çevrelenmesinden meydana gelen harim ve beş gözlü son cemaat yeri ile Tunus'taki tek örnek durumundadır. Yerli etkileri taşıyan kasnaksız kubbeleri, sade dış cepheleri ve kadınlara ayrılan batıdaki bölüm dışında iç mekân kurgusu ile daha çok Osmanlı mimari geleneğini yansıtmaması bakımından önem taşır.

İstanbul Eyüp'deki Zal Mahmud Paşa Camii'nde de kubbeli orta mekânın üç yönden genişletilmesinden oluşan plan şeması görülmektedir. Fakat burada merkezi kubbe, ikisi serbest, diğerleri kible duvarına bağlı dört paye üzerindeki kemerlere oturmakta, bunların arasındaki sütunlar sadece yan bölümleri ve mahfilleri taşımaktadır.

Kubbe ile örtülen mekânın üç yönden tonoz ve küçük kubbelerle sarıldığı İstanbul Çarşamba'daki İsmail Ağa Camii (1725) ve İzmir Şadırvanaltı Camii (1815) (Çiz. 135), bu plan şemaları ile Katip Ali Camii'nin en yakın benzerleridir. Bununla birlikte her iki camide orta mekânı kuşatan bölümlerde çapraz ve beşik tonozlara yer verilmesi; Şadırvanaltı Camii'nde harimi L şeklinde saran son cemaat yeri bu yapıların birbirinden farklı yönleridir.

Tunus'taki camiler, genellikle zemin seviyesinden yükseltelen bir alan üzerinde inşa edilmiştir. Çoğunda uygulanan çok destekli plan şeması ve sıcak iklim gibi nedenlerle mekân ve örtü sistemi alçak tutulmuştur. Daha iyi vurgulamak amacıyla

mihrab önü kubbesi, yapıların çatı hizasından yükseltilmiştir. Bu plan düzeninin sağladığı avantajlarla geniş bir alana yayılan camiler, yine iklim nedeniyle az sayıda açılan pencerelerle loş ve karanlık kalmıştır.

8.1.3. MEDRESELERDE:

Tunus'un çeşitli bölgelerinde Osmanlı döneminde pek çok medrese inşa edilmiştir. Çoğu günümüze ulaşamayan bu eserlerin büyük bir bölümü, ülkenin yöneticisi olan Türklerin mensup olduğu Hanefi Mezhebi için yapılmıştır.⁷ Tunus'taki Osmanlı medreselerinin genel özelliklerini sağlıklı bir şekilde ortaya koyabilmek için daha önceki bu tip yapılara bakmak gerekmektedir.

Hafsi sultanı Ebu Zekeriya'nın 1249 yılında yaptırdığı Şammaiye Medresesi, Dayı Ahmed Hoca tarafından tamir edilmiş ve Hanefiler için yeniden düzenlenmiştir. Bu nedenle Hafsi medreselerinin tipolojisi için, 1437'de inşası tamamlanan Tunus'taki Muntasiriye Medresesi'ni gözden geçirmemiz daha yararlı olacaktır. Bu yapı dikdörtgen avluya açılan üç eyvan ve beşik tonozla örtülen hücrelerle, güneydeki eyvandan girilen mescidden meydana gelen plan düzenine sahiptir (Çiz. 136). Bu şeması ile Merinilerin eseri olan Fas'taki Ebu İnaniye Medresesi (1335)'ne benzer (Çiz. 137).

Osmanlı medreselerinde ise, İspanya'dan gelen Müslümanlar için yapılan Fetih (Endülüsiye) Medresesi dışında diğer tüm yapılarda revaklı avlu, mimari şemanın vazgeçilmez unsuru olmuştur. Bu yapılar genellikle üç yönden beşik tonozlu hücrelerle çevrelenen avlunun bir kenarında mescidden meydana gelmiş, avluya açılan eyvanlara yer verilmemiştir.

⁷ A. Pellegrin; C.C.F., 2, Paris, (1950), 229-232.

Caminin revaklı avlusunun U şeklinde saran hücrelerden oluşan planı ile Cedid Medresesi (Çiz. 8), Kayseri'deki Hacı Kılıç (1235) (Çiz. 138), Beşiktaş Sinan Paşa, Topkapı Kara Ahmed Paşa gibi medreselerle yakın benzerlik içindedir. Bir külliyeyle bağlı olarak inşa edilen Yusuf Sahib Tab'a Medresesi de revaklı avluyu dört yönden çevreleyen hücrelerden meydana gelmektedir.

Bu ikisi dışında Tunus'taki Osmanlı medreselerinin tamamı bağımsız olarak inşa edilmiştir. Bu yapıların tümünde mescide yer verilmiş ve süsleme yoğunluk kazanmıştır. Mescidler, birbirlerine atnalı kemerlerle bağlanmış sütunlara yaslanan tonozlarla örtülü çok destekli plan şeması göstermektedir.

Cedid, Bâşiye ve Bi'r'El-Ahcâr medreselerinin, sokağa bakan cephelerinde sebillerle yer verilmiştir. Bâşiye Medresesi'nde, sebinin karşısında dış cephenin diğer tarafına da yapının bânisinin türbesi yerleştirilmiştir. Medreselerde, türbe ve sebinin birlikte düşünüldüğü ve türbede yatan kişiyi hayırla anma fikriyle ortaya çıkan bu plan anlayışını, XVII. ve XVIII.yüzyıllarda İstanbul'da inşa edilen pek çok Osmanlı medresesinde görmek mümkündür.

Tunus'taki medreselerin bir bölümünün Zeytûne Camii'nin çevresinde inşa edildiği görülür. Caminin batısındaki Kumaş Çarşısı'nın güney köşesinde Muradiye Medresesi, Kitapçılar Çarşısı'nda da yakın tarihlerde ve birbirine birleşik olarak yapılan Süleymaniye, Bâşiye ve Nahlâ medreseleri yer alır. Bunlardan Süleymaniye ve - yukarıda bazı özelliklerine değindiğimiz- Bâşiye medreseleri büyük ölçüleri ile dikkati çekerken Nahlâ Medresesi daha küçük ve sadedir.

Medreselerde rastladığımız diğer bir özellik de minarelere yer verilmesidir. Bunlardan Gabis'de Mehmed Bey Medresesi ve Tunus'ta Aşuriye Medresesi'nin minaresi ayakta, Hüseyniye'l-Kübra Medresesi'ne ait minare ise bugün mevcut değildir. Aşuriye Medresesi'nde sokağa bakan kuzey cephede, Hüseyniye Medresesi'nde girişin

sağında yer alan bu minareler, -Fas Ebu İnanıye ile İran ve Anadolu'daki medreselerde de görüldüğü gibi- daha çok bu yapıların vurgulanması amacını taşımaktadır.

Tunus'taki Osmanlı medreseleri, zaten sıkışık olan kent dokusu içinde sivil yapılarla birleşik olarak düzenlenmiştir. Ayrıca bu yapılarda süsleme daha ziyade iç mekânda yoğunlaştığı için dıştaki diğer yapılar arasında kolayca fark edilememektedir. Etrafında hücrelerin ve mescidin bulunduğu avlunun dört yönden revakla çevrilmesi ve avluya açılan eyvanlara yer verilmemesi bu yapıları daha öncekilerden ayırmaktadır. Bununla birlikte genel olarak serbest bir düzenleme, çok destekli plana sahip mescidler, üzeri beşik tonoz örtülü dikdörtgen planlı hücreler ile kapı, pencere ve kemer formlarında daha çok yerel sanat etkileri ağır basmaktadır.

8.1.4. ZAVİYELERDE:

Bir tasavvuf müessesesi olan zaviye, "herhangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçenlere bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan, yerleşme merkezlerinde ya da yol üzerindeki bina veya bina topluluğu"⁸nu ifade eder. Zaviyeler, Kuzey Afrika'daki diğer ülkelerde olduğu gibi Tunus'ta da köklü bir geçmişe sahiptir. İlk olarak askeri amaçlarla kurulan ribatların yanı sıra inşa edilen pek çok zaviyenin, bölgenin İslâmlaşmasında başlıca etken olduğu bilinmektedir.

Tunus'ta zaviye yapımı, Osmanlı devri boyunca devam etmiştir. Genel olarak şeyhin türbesi, namaz kılınan veya sohbet yapılan "tevhidhane" ve dervişlerle misafirlerin ikametine ayrılan odalardan meydana gelen bu yapılarda, -bazı farklı düzenlemeler olmakla birlikte- belirli bir plan şeması uygulanmıştır. Varlığı, dıştan balık pulu biçimindeki yeşil kiremitlerle kaplı kubbeleriyle anlaşılabilen zaviyelere,

⁸ İslam Ansiklopedisi, XIII, İstanbul, 1993, 468, (Ocak-Farûki).

tonozlu uzun hollerle giriş sağlanmıştır. Genellikle revaklarla çevrelenen avlunun etrafında tonozla örtülen derviş hücreleri ve üzeri kubbe ile kapatılan tevhidhaneye yer verilmiştir.

Bu plan, tevhidhanenin karşısındaki avluya açılan eyvan dışında, 1435 yılında Hafsiler tarafından inşa edilen Sidi Bin Arus Zaviyesi'nde (Çiz. 139) tatbik edilmiştir. Sidi İbrahim Riyahi, Sidi Ebu Medyen ve Sidi Ebu'l-Hasan Şazeli zaviyelerinde aynı planlama belirgin şekilde görülür. Sadece dışa ve tevhidhaneye açılan hücreleri bulunan Sidi Mezri Zaviyesi, dikdörtgen bir avlunun çevresindeki derviş hücrelerinin tevhidhaneden ayrı olarak düzenlendiği Sidi Ali Şiha Zaviyesi; üzeri kubbe ile kapatılan orta mekânın çevresindeki hücreler ve farklı bir beşik tonoz örtüye sahip türbe bölümü ile Sidi Mahrez Zaviyesi, bu plan şemasının değişik varyasyonlarını oluşturur. Geniş bir alanı kaplayan mescid ve hücrelerin bulunduğu avlu ile yan yana iki dikdörtgen mekândan oluşan ve türbeye yer verilmeyen Sidi Abdülkadir Zaviyesi (Çiz. 61) bu düzenlemeye uymamaktadır.

Büyük bölümü orijinal şeklini kaybeden Sidi Halfavi Zaviyesi'nin bir köşesinde sandukaların yer aldığı tevhidhanesi, orta bölümü kubbe yanları düz çatı ile örtülen T şeklindeki planı ile farklı bir uygulamayı teşkil etmektedir. Aynı düzenleme Sidi Ali Azzûz Zaviyesi'nde de (Çiz. 56) görülmektedir. Fakat burada tüm mekân kubbe ile örtülmektedir.

Giriş kapısının hemen yanında yükselen minaresi, derin bir holün sağındaki mescid ile bunlardan ayrı olarak düzenlenen avluyu U şeklinde saran derviş hücrelerinden oluşan Mehdiye'deki Ramazanoğlu Zaviyesi (Çiz. 68) ve Kayravan'daki Sidi Sahib Zaviyesi, bu uygulamaları ile daha çok Tunus'taki medrese yapılarına benzemektedir.

Gabis Sidi Ebu Lebabe Zaviyesi, dikdörtgen planlı mescidi kuzeybatı köşesinde yükselen kubbe ile örtülü kare mekânlı türbeden oluşan planı ile farklı bir form sergiler (Çiz. 67).

Kayravan'daki Sidi Ömer Abbada Zaviyesi'ni bugünkü mevcut şekliyle belirli bir gruba dahil etmek mümkün değildir. Uzun yıllar farklı amaçlarla kullanılan yapı, birbirini içinden geçilen bir çok mekândan oluşur.

8.1.5. TÜRBELEERDE:

Tüm İslâm dünyasında olduğu gibi Tunus'ta da türbe yapılarının yaygınlaşmasında başlıca rolü Türklerin oynadığı anlaşılmaktadır. Gerçekten de Osmanlı dönemi öncesi Tunus'ta az sayıda türbe yapısı bulunmaktayken, Türklerin gelişi ile cami, medrese ve zaviyeler içinde veya müstakil olarak çok sayıda türbe inşa edilmiştir.

Tunus türbelerinde üç farklı plan şeması görülmektedir. Bunları kısaca; kare planlı, dikdörtgen planlı ve dört destekle taşınan orta kubbenin çevresindeki yarım kubbelerden meydana gelen merkezi planlar olarak sınıflandırmak mümkündür.

Köşelerdeki sütunlara yaslanan atnalı kemerler üzerinde kubbe ya da yanlardan ortaya doğru gelindikçe daralan prizmatik çatılı üst örtüye sahip kare planlı türbeler, diğerlerine göre daha yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Duvarların köşelerindeki sütunlara oturan prizmatik bir çatıyla örtülen Dayı Yusuf ve Hammuda Paşa türbeleri, Hafsilerden kalan Sidi Abid Garyani Zaviyesi'ndeki Mevlay Hasan'ın gömülü olduğu türbe ve Sidi Kasım Zelici Türbesine benzemektedir. Aynı şemanın daha sonraki yıllarda geliştirildiği anlaşılmaktadır. Buna göre giriş cephesine revaklı bir avlu eklenmekte, asıl türbe mekânı sütunlara oturan soğan biçiminde kubbe ile örtülmektedir. Dayı Ahmed Hoca, Dayı Muhammed Laz, Azize Osmana, Fellari, Ali

Paşa, Sidi Kasım Sebapti (Cedid), Yusuf Sahib-i Tab'a ve Bey Türbesi'ndeki bazı mekânlarda bu plan düzeni görülmektedir. Bunlardan Dayı Ahmed Hoca, Dayı Muhammed Laz, Azize Osmana ve Fellari türbelerinde (Çiz. 71, 72, 73), asıl bölümün yanında dikdörtgen planlı ayrı bir mekâna yer verilmekte; Azize Osmana, Sidi Kasım Sebapti ve Yusuf Sahib Tab'a türbelerinden başka diğerlerinin kubbeleri balık pulu biçiminde yeşil kiremitle kaplanmaktadır.

Dikdörtgen planlı ince-uzun mekânların farklı bir beşik tonozla kapatıldığı türbe örneklerine Bey Türbesi'nde 4, 5 ve 7 no'lu bölüm olarak tanıttığımız mekânlarda görülmektedir (Çiz. 77). Duvarlardan genellikle istiridye yivli tromplarla geçilen bu üst örtü sistemine Sidi Mahrez ve Sidi Ali Şiha zaviyelerinin türbe-tevhidhane bölümlerinde de rastlanmaktadır. Tunus'taki yapılarda gördüğümüz bu üst örtü biçimine, Türk mimarisinde rastlanılmamaktadır.

Dört paye ile taşınan orta kubbenin yarım kubbe ya da tonozlar ve köşelerde ekzedralarla genişletildiği merkezi planı Cerbe Muradiye Medresesi'ndeki Sidi İbrahim Cemini'nin türbesinde, Gureba Camii'nin yanındaki türbede, Tunus'ta Bey Türbesi'nde ve Mehdiye'de Hamza Türbesi'nde uygulanmıştır. Böylece, Mehmed Bey Camii'nden sonra Tunus'taki türbelerde de bu plan şemasının denenmiş olması, Osmanlı mimarisinin etkilerini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Aynı şekilde, dört yarım kubbeli merkezi plan şemasının türbelerde uygulandığı diğer bir örnek, Kahire'deki Hasan Paşa Tahir'in kardeşinin türbesidir (1809).⁹ Hakkında detaylı bilgiye sahip olamadığımız bu eser hafif şişkin kubbeleri, köşe kuleleri ve hareketli dış cepheleri ile Tunus'taki bu planın görüldüğü türbelerden ayrılmaktadır. Bu yapılar, İslâm mimarisinde merkezi plan şemasının türbelerde tatbik edildiği nadir örnekler olarak değer kazanmaktadır.

⁹ D. - B. Abouseif, *Islamic Architecture in Cairo*, Cairo, (1996), 167.

Türbe mekânının köşelerindeki bölümler Hamza ve Bey Türbesi'nde kubbe, diğerlerinde çapraz tonozlarla kapatılmıştır. Sidi İbrahim Cemini ve Hamza türbelerinde orta kubbenin etrafındaki tonozlar dıştan gizlenmiş; Bey Türbesi ve Cemini Türbesinde üst örtü sistemi, dıştan yeşil kiremitlerle kaplanmıştır.

8.1.6. SAVUNMA YAPILARINDA:

8.1.6.1. Kalelerde:

Bir Kuzey Afrika ülkesi olan Tunus'ta, Avrupa devletlerinin Akdeniz yoluyla yaptığı saldırılar ve yerliler tarafından çıkarılan isyanlar nedeniyle Osmanlı devri boyunca şehirlerin surları yenilenmiş, halkın Burç adını verdiği bir çok kale inşa edilmiştir.

Tunus'ta yüksek duvarlarla kuşatılan kalelerin ortasında genellikle geniş avlular yer almaktadır. Çapraz tonozlu büyük mekânlardan oluşan koğuş ve depolar bu avluların çevresine yerleştirilmiştir. Yapıların, kalınlığı bir metreyi aşan duvarları kare, dikdörtgen ya da yuvarlak burçlarla takviye edilmiştir. Cerbe'de Gazi Mustafa Burcu, Mehdiye'de Büyük Burç (Çiz. 82), Gâr'ul-Melh'de Lûtânî, Vustânî ve Tunus burçları, Tunus'ta Rabta (Çiz. 89), Bisilli ve Bâb'El-Asel burçları, Kerrâke Kalesi'nde (Çiz. 87), -detayda kalan bazı farklı düzenlemeler olmakla birlikte- bu plan uygulanmıştır. Bunlardan Vustânî Burcu ve Tunus Burcu ile Kerrake Kalesi'nin denize bakan cephelerinde, içine dönemin en önemli silahı olan topların yerleştirildiği yarım daire planlı yapılar eklenmiştir.

Başkent Tunus'un güney girişinde bir kontrol merkezi olarak inşa edilen Ali Reis Burcu'nda, sekizgen planlı ilk binanın kuzeyine dikdörtgen bir yapı eklenmesinden oluşan farklı bir düzenlemeye rastlanmaktadır. Üçgene yakın düzenlemeye sahip Endülüs Burcu ve genel kurgusu ile atnalı şeklinde bir plana

rastlanılan Flifel Burcu, benzer örnekleri başka yapılarda uygulanmayan değişik bir planlamanın görüldüğü diğer yapılardır.

8.1.6.2. Kışlalarda:

Hammuda Paşa zamanında Tunus'ta beş kışla yapılmıştır.¹⁰ Bunlardan biri tamamen yok olmuş, diğerleri orijinal mimari şekillerini koruyarak günümüze ulaşmıştır.

Düz beyaza boyanan dış cepheleriyle diğer yapılardan ayırdedebilmek oldukça güç olan bu yapılar, dikdörtgen planlı revaklı bir avlunun çevresinde yer alan çapraz tonozlu geniş koğuşlardan meydana gelmektedir.

Attârîn (Çiz. 94-95) ve Mercani kışlalarında daha belirgin bir şekilde görülmek üzere, üst katların aksine zemin katta yapıların yana doğru genişlemesiyle dikdörtgen planlama bozulmuştur. Daha çok içe dönük bir planlamanın görüldüğü bu eserlerde hemen hemen tüm mekânların üzeri çapraz tonozlarla örtülmüştür.

8.1.7. ÇARŞILARDA:

Tunus'ta Osmanlı döneminden kalan çarşılar iki farklı plan şeması görülmektedir. Bunlardan ilki, düz bir şekilde uzanan ve birbirini dik açılarla kesen; diğeri de geniş bir kıvrım yaparak devam eden ve belirli bir düzene göre tertip edilmeyen koridorlardan meydana gelmektedir. Üzeri beşik tonoz ve çapraz tonozlarla örtülen bu koridorların iki yanında dükkanlar yer almaktadır.

¹⁰ R. El-İmam, *Siyâset-ü Hammûda Bâşâ fi't-Tûnis*, Tunus, (1980), 236.

Birka, Hafsi ve Bey çarşıları düz bir şekilde uzanan koridorların yanlarındaki dükkanlar ile diğer Osmanlı şehirlerinde görülen çarşılarla benzemektedir. Halep'te Hüsreviye Külliyesi (1537), Lüleburgaz Sokollu Külliyesi (1564) ve Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi (1577)'ndeki çarşılarda ve Halep Behram Paşa Çarşısı (Çiz. 140)'nda bu plan düzeni ana hatları ile görülmektedir.

Türk, Kebapçı ve Pabuçcular çarşıları düzgün bir plan göstermeyen, kıvrım yaparak uzanan hollerden meydana gelen şemaları ile Tunus'ta Hafsiler tarafından yapılan Attârîn Çarşısı'na benzemektedir.

8.1.8. HANLARDA:

Tunus'un çevresindeki Cezayir ve Trablusgarb eyaletleri ile olan siyasi mücadeleler ve şehirlerarası ticaretin yaygın olmaması gibi nedenlerle han yapımı fazla önem kazanmamıştır. Bu yapıların Osmanlı döneminde inşa edilen en önemli örneği olan Fransız Hanı da yüzyıllarca Fransa Konsolosluğu olarak kullanılmıştır.

Bugüne önemli değişikliklerle gelen Fransız Hanı, revaklı avlu çevresinde çapraz tonozlarla örtülen geniş mekânların bulunduğu yan yana düzenlenen iki yapıdan oluşmaktadır. Hafsiler tarafından yaptırılan Attârîn Hanı (Çiz. 141, Res. 515), revaklı avlu çevresindeki çapraz tonozlu koğuşları ile Fransız Hanı'nın en yakın benzeridir. Fakat Fransız Hanı'ndaki birleşik olarak düzenlenmiş iki mekân ile oldukça geniş koğuşlar Attârîn Hanı'nda görülmemektedir.

8.1.9. KÖPRÜLERDE:

Tunus'un en önemli akarsuyu olan Miliane Nehri üzerinde bir çok köprü yapılmıştır.

Osmanlı devrinde yapılan köprülerin başında Mecez'El-Bâb Köprüsü ile Ali Paşa Köprüsü gelmektedir. Form olarak Anadolu'daki taş köprülerle büyük bir benzerlik içinde olan Mecez'El-Bâb Köprüsü ortadaki ana kemeri yüksek, yanlardakiler daha küçük yedi yuvarlak kemerden oluşmaktadır (Res. 431).

Binzert'de Dayı Osman'ın yaptırdığı Bâb-ı Tûnis Köprüsü (Çiz. 125), Ali Paşa Köprüsü (Res. 511) ve Cedide Köprüsü, ortadaki daha geniş ve yüksek yedi yuvarlak kemerden meydana gelen kurguları ile Mecez'El-Bâb Köprüsü'ne benzemektedir. Aynı düzenleme -kemer sayısında farklılık olmakla birlikte-, Hafsiler tarafından inşa edilen ve Hüseyin Bin Ali Paşa'nın tamir ettirdiği¹¹ Rades-Hamam Lif yolu üzerindeki köprüde de görülmektedir.

Edirne'deki II. Beyazıt Köprüsü,¹² Mimar Sinan tarafından yapılan Svilengrad'daki Çoban Mustafa Paşa Köprüsü, Alpullu'da Sokollu Mehmed Paşa Köprüsü ve Çorlu Köprüsü¹³ aynı düzenlemenin görüldüğü Osmanlı döneminde inşa edilen diğer yapılardır.

8.1.10. DİĞER SU MİMARİSİNDE:

Köprülerden başka Tunus su mimarisi, saray ve evlerin avlusundaki selsebiller, su kuyuları, camilerin yakınındaki abdest alma yerlerinin dışında halkın temizlik ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmış tesisler (midha), hamamlar, çeşme ve sebillerden meydana gelmektedir.

¹¹ S. Mostafa Zbiss, *Monuments Musulmans D'Époque Hüssenite en Tunisie*, Tunus, (1955), 25.

¹² E. H. Ayverdi; *Osmanlı Mimarisinde II. Beyazid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)*, İstanbul, 1983, 127.

¹³ A. Kuran; *Mimar Sinan*, İstanbul, (1986), 402-403.

Osmanlı döneminde yapılan konak niteliğindeki evlerin büyük bir bölümünde mermer selsebillere yer verilmektedir. Bir ihtiyacı karşılamaktan çok avlunun genel kompozisyonunu tamamlayan bir eleman olarak karşımıza çıkan bu eserlerin en güzel örnekleri Bin Abdullah Evi ve Bardo Sarayı'nda görülmektedir (Res. 463, 456). Kaliteli bir mermer işçiliği görülen selsebillerde Avrupalı sanatçıların etkisi açıktır.¹⁴

Yazların oldukça kurak geçtiği Tunus'ta su ihtiyacını karşılamak amacıyla bir çok kuyu açılmıştır. Bunlardan Hamamet'te Hangût 'El-Hamamet'¹⁵ ve Kayravan Hûta Kuyusu orijinal şeklini kaybetmiştir.

Temizlik ihtiyacını gidermek amacıyla Hafsiler döneminde Attârîn Midhası yapılmıştır. Aynı amaçla Dayı Yusuf tarafından Türk Çarşısı'nın içinde Köşk Midhası ile Hüseyin Bin Ali Paşa tarafından Kayravan'da üç midha yaptırılmıştır. Revaklı bir avlunun ortasında, çevresinde oturma yerleri bulunan şadırvandan meydana gelen bu yapılar Attârîn Midhası'nın yakın benzerleridir.

G. Marçais tarafından tanıtılan Bardo Hamamı'nın sütunlara yaslanan bir kubbe ile örtülen göbek taşının bulunduğu sıcaklık bölümünün çevresindeki beşik tonozlu mekânlardan oluşan planı (Çiz. 110), klasik Osmanlı hamamlarından çok farklı olan düzenlemesi ile dikkat çekmektedir. Aynı şekilde oldukça dağınık bir düzenlemeye sahip Yusuf Sahib Tab'a Hamamı'nda da belirli bir plan düzeni görülmemektedir.

Osmanlı döneminde hemen her mahallede cami ve medrese gibi yapıların yakınında sebil ya da çeşmeler yapılmıştır. Bunlardan günümüze ancak az bölümü ulaşmıştır.

¹⁴ Binous, a.g.e., s.76.

¹⁵ Zbiss, a.g.e., (1955), s.21.

Tunus'taki sebiller genel olarak düz tavanlı küçük odaların sokağa bakan cephelerinde, sütunlara yaslanan bir kemerle çevrelenen düz atkılı pencerelerden meydana gelmektedir. Çoğunlukla bronz parmaklıklara sahip pencerelerin önünde su kâsesini koymak amacıyla mermer altlıklarla küçük havuzlar bulunmaktadır. Bazı değişikliklere uğramış olmakla birlikte Binzer'te Dayı Mustafa Sebili, Süleyman Sebili, Bâşiyе, Cedid ve Bir'El-Ahcâr medreselerinin sebilleri bu şekildedir. Mısır'da Osmanlı devrinde yapılan pek çok sebil bununla aynı formdadır.¹⁶ Yusuf Sahib Tab'a'nın Tunus'ta yaptırdığı; ortada L şeklinde bir payeye yaslanan iki atnalı kemerle dışa açılan çift cepheli sebil ile sütunlara yaslanan dört kemerden oluşan tek cepheli diğer sebili biraz daha farklı bir tarzdadır. Hammuda Paşa'nın Mannûba'da yaptırdığı sebil ise suyun dağıtıldığı kubbeli iki küçük mekân, bunların arasındaki yalıklar, abdest alma yerleri, mescid ve küçük kahvehanesiyle, hiç bir yerde benzer örneği görülmeven değişik bir form sergilemektedir.

Tunus'taki çeşmeler, genellikle duvara bağlı tek cephelidir. Bunların en görkemlisi Binzer'te Dayı Yusuf tarafından inşa ettirilen Ayn-ı Cereyna çeşmesidir (Res. 419). Ayrıca, Binzer'te yine aynı kişinin yaptırdığı anlaşılan ve üst kısımları prizmatik külah biçimindeki üç çeşme, basit yapıları ile birbirine benzemektedir (Res. 421, 422). Atnalı kemerli bir nişten ibaret Zeytûne Camii'nin doğu cephesindeki çeşme ile yuvarlak kemerli eyvan şeklindeki Dayı İbrahim Çeşmesi'nin Anadolu'da pek çok yakın örnekleri bulunmaktadır.

8.1.11. SARAYLAR VE KONAKLARDA:

Zengin mermer, alçı ve çini bezemeleriyle izleyenleri hayran bırakan konaklarda belirli bir plan şeması uygulanmıştır. Skifa adı verilen üzeri tonozlu giriş

¹⁶ Mısır'daki sebiller için Bkz. M. Hamid El-Hüseyni, El-Esbilet'ül-Osmaniye Bi-Medîneti'l-Kâhire (1517-1798), Kahire, 1988.

mekânlarından geçilen, bir ya da daha fazla revaklı avluların çevresinde yer alan T planlı mekânlarla (Kaa)¹⁷ bunların gerisindeki günlük ikamete ayrılmış odalar, hamam, tuvalet gibi bölümlere yer verilmiştir. Osman Evi, Ramazan Bey Evi, Bin Abdullah Evi, Bayram Türki Evi, Bey Evi gibi sivil mimari örneklerinin hepsinde bu plan türü - küçük farklılıklarla- tekrar edilmiştir.¹⁸

Farklı dönemlerde eklenen bir çok yapıdan oluşan Bardo Sarayı'nda, yapılar surlarla çevrelenen geniş bir alanın içinde yer almaktadır. Cami, hamam ve askeri okul gibi yapılar bu sahanın doğusunda, saray erkânının kaldığı asıl bölüm de büyük bir kompleks halinde batıda bulunmaktadır.

¹⁷ G. Akın, Orta Asya Merkezi Mekân Geleneği, Ankara, (1990), 108.

¹⁸ Tunus evleri hakkında geniş bilgi için Bkz. J. Revault, Palais et Demeures De Tunis, Paris, (1967); Palais et Résidences D'Été de la Région de Tunis (XVIe-XIXe siècles), Paris, (1974); La Habitation Tunisoise, Paris, (1978).

8.2. MALZEME VE TEKNİK

Tunus, coğrafi bakımdan iki farklı arazi yapısına sahiptir. Nisbeten dağlık bir arazinin görüldüğü ülkenin kuzey bölgelerinde bol miktarda kalker tabakaları mevcuttur.¹⁹ Geniş düzlükler ve çöllerden oluşan ülkenin iç kesimlerinde ise kerpiç, tuğla ve kiremit yapımına elverişli topraklar bulunmaktadır. Akdeniz iklimine bağlı olarak görülen makiliklerin sahil şeridi ile sınırlı kalması ve ormanların çok seyrek olması yapılarda ahşap malzemenin sınırlı bir şekilde kullanılmasına sebep olmuştur. Kum ve kireç duvar örgülerinde harç amacıyla ve sıvalarda; alçı ile çininin de daha çok yapıların süslemesinde kullanıldığı görülmektedir.

8.2.1. TAŞ-MERMER:

Tunus'ta Fenike ve Romalılardan bu yana belirli bölgelerde taş ocakları işletilmektedir. Ülkedeki mimari eserlerin büyük bir bölümünde başlıca yapım malzemesini, kahverengiye yakın sarımtırak taş oluşturmaktadır. Bunun yanında beyaz renkli mermerin de duvar kaplaması olarak yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Dayı Yusuf, Hammuda Paşa, Mehmed Bey ve Cedid camileri ile Tunus'taki diğer dini ve sivil yapıların büyük bir bölümü düzgün kesme taşla inşa edilmiştir. Bununla birlikte Endülüs, Flifel, Hammuda Paşa burçları, Cerbe ile Mehdiye'deki kaleler, şehirleri çevreleyen surlar kaba yonu taşla kaplanan tuğla ve moloz taş dolgulu duvarlarla yapılmıştır.

Eski Kartaca şehri harabelerinden getirilen mermer sütun ve sütun başlıklarına, yeni inşa edilen bu eserlerde yer verilmiştir. Sidi Sahib, Cedid ve Yusuf Sahib Tab'a

¹⁹ İslam Ansiklopedisi; XII/2, İstanbul, 1988, (Brunschvig).

külliyeleri, başkent Tunus'taki camilerin hemen hemen tamamında, Süleymaniye ve Bi'r'El-Ahcar medreseleri başta olmak üzere tüm medreselerde, zaviyelerde, türbelerde, sivil mimaride -bilhassa Bardo Sarayı'nda- ve kışlaların giriş cephelerinde kapı-pencere çerçeveleri, mihrab, minber, sanduka kapağı, avlu zemini ve duvar kaplamalarında bol miktarda mermer kullanılmıştır.

8.2.2. TUĞLA:

Kayravan, Tûzer ve Testur gibi ülkenin iç kesimlerindeki bölgelerde, taş malzemenin yanı sıra tuğlanın da kullanıldığı görülmektedir.

Testur'da Ulu Cami, Hanefi Camii ve Sağır Say Mescidi'nde ve Kayravan'da Sidi Ömer Abbada Zaviyesi'nde duvarlar düz tuğla örgülüdür. Tuğlaların üst kısımlarında çapraz olarak dizilmiş tuğla sıralarıyla oluşturulan kirpi saçaklar yer alır (Res. 82, 156). Testur'daki minarelerin tümü tuğladır. Sağır Say Mescidi'nin minaresi düz örgülü tuğlalardan meydana gelirken Hanefi Camii'nin minaresinin gövdesinde tuğlaların eşkenar dörtgen oluşturacak şekilde dizildiği görülür. Bunun dışında başkent Tunus'ta tuğla az da olsa kullanılmıştır. Buna örnek olarak, Sidi Halfavi Zaviyesi'nin revak kemerleri (Res. 241) ve Bâb-ı Sa'dûn kemer alınlıkları gösterilebilir. Tuğlaların ölçüleri Sidi Ömer Abbada Zaviyesi'nde 4x10 cm., 4x12 cm., 4x4 cm.; Testur Hanefi Camii'nde 5x12 cm., 5x15 cm.dir.

8.2.3. AHŞAP:

Tunus'ta çok sınırlı bulunan ahşap malzemeye mimaride az yer verilmiştir. Bazı yapılarda kapı-pencere kanatları, minber, müezzin mahfili, tilavet kürsüsü ve evlerin tavanları ahşaptan yapılmıştır. Cedit, Hacı Mustafa Hamza (Res. 165), Süleyman Hamza, Yusuf Sahib-i Tab'a camilerindeki tilavet kürsüleri; Kayravan'da Seydi Ukba

Cami'nin maksurası ve kapıları²⁰ (Res. 495-499); Bey Türbesi ile Fellari Türbesi'nin kapıları; Yusuf Sahib Tab'a Camii'nin müezzin mahfili, Bin Abdullah Evi ve Osman Evi'nin tavanları günümüze kadar ulaşmış ahşap örneklerdir.

8.2.4. ALÇI:

Duvar yüzeyleri, tavanlar, mihrab nişleri ve pencere çerçevelerine uygulanan alçı, Tunus'ta Osmanlı devrinde yapılan eserlerin başlıca süsleme öğelerinden biridir. Bunun nedeni, önceki dönemlerden beri bölgedeki yapılarda bu malzemenin yoğun bir şekilde kullanılmış olmasıdır. Genellikle süsleme amacıyla kullanılan alçıda bezemeler kurumadan kalıpla şekillendirildiği gibi kuruduktan sonra kazıma yoluyla da yapılabilmektedir. Özellikle türbelerde yoğunlaşan alçı bezeme diğer yapı türlerinde de önemli bir yer kaplar. Hammuda Paşa, Mehmed Bey, Cedid, Yusuf Sahib Tab'a camilerinde duvarların üst bölümlerinde ve tavanda (Res. 53, 138-140); Süleymaniye, Bâşiye ve Bi'r'El-Ahcar medreselerinin mescid bölümünde (Res. 239-240); Bey Türbesi, Dayı Ahmed Hoca, Dayı Muhammed Laz, Fellari, Ali Paşa, Sidi Kasım Sebatti ve Dayı Yusuf türbelerinde (Res. 312, 316, 321, 330, 342); zaviyelerin türbe ve tevhidhane bölümlerinin hemen hepsinde yoğun şekilde alçı bezeme ile karşılaşılır. Tunus'taki yapılarda gördüğümüz alçı süslemenin genellikle Fas ve Endülüs etkisini taşıdığı kabul edilmektedir.²¹

8.2.5. ÇİNİ:

Mihrabı lüster tekniğinde çinilerle kaplı Kayravan'da Seydi Ukba Camii'nden itibaren Mağrib'de dini yapıların büyük bir bölümü çini ile süslenmiştir. Özellikle XIII.

²⁰ G. Marçais, L'Architecture Musulmane D'Occident, Paris, (1954), 487-488.

²¹ Binous, a.g.e., s.98.

ve XV.yüzyıllarda mimaride çini kullanımı iyice yerleşmiş, Endülüs'ten gelen Müslümanların getirdiği Kuru İp (Cuerda Seca) tekniği²² ile yapılan çiniler yapıları bezemeye başlamıştır. Osmanlı döneminde de çini, yapıların başlıca süsleme ögesi olmuştur. XVII.yüzyılın sonlarında inşa edilen Mehmed Bey Camii ve XVIII.yüzyılın başlarından Cedid Camii'nde harim, mercan kırmızısının sır altına alındığı İznik çinileri ile süslenmiştir.²³ Bunların dışında Tunus'ta Osmanlı döneminde inşa edilen ya da yenilenen yapıları bezeyen çiniler, buradaki çini fırınlarında imâl edilmiştir.

Minareleri çini ile süslenen Bardo Saray Camii, Testur Ulu ve Hanefi camileri ile Süleyman Ulu Camii dışında, çini kaplama, yapıların daha çok iç mekânında yoğunlaşmaktadır. Genellikle zaviye, türbe ve konaklarda çini bezeme önemli yer tutarken, diğer yapılarda daha az rastlanmaktadır. Camilerde yukarıda adı geçenlerden başka Hacı Mustafa Hamza Camii ve Hammuda Paşa Mescidi'nde; Başıye, Süleymaniye, Bi'r'El-Ahcar medreselerinde ve Bardo Sarayı'nda çini süsleme bulunmaktadır. Bunun yanında Sidi Ali Mahcub ve Sidi Ebu Lebabe zaviyeleri ile Gurebe Camii ve Hamza türbeleri haricinde tüm zaviye ve türbe yapılarında yoğun bir çini bezeme programı ile karşılaşmaktadır.

²² Marçais, a.g.e., (1954), s.487.

²³ A. Daoulatti, La Ceramique Ottomane en Tunisie à L'époque Turque et Hüsseinite (XVIe-XIXe siècle), IX, M.T.S.K.B.Ö., İstanbul, 1991, 63.

8.3. YAPI ELEMANLARI

8.3.1.STRÜKTÜREL ELEMANLAR:

8.3.1.1. Destek ve Geniş Unsurlar:

Paye, Sütun ve Sütun Başlıkları:

Tunus'ta, merkezi plan düzeni ile klasik Osmanlı mimarisinin en önemli örneği durumunda olan Mehmed Bey Camii'nin üst örtü sistemi, orta mekâna bakan yüzleri düzlenmiş dört haçvâri paye ile taşınmaktadır. Haçvâri payelerin Osmanlı sanatında yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Bursa Şehadet Camii (1366-1369), Bergama Ulu Camii (1398), Sofya Mahmud Paşa Camii (XV.yy.), Eski Fatih Camii (1462-1470), Konya Selimiye Camii (1566), Şerefeddin Camii (1636), İstanbul Yeni Camii (1663) ile Issız Han (1394) bu tip payelere rastlanılan yapılardır. Bunlardan, orta kısma bakan yönleri düzlenen Konya Şerafeddin Camii'nin²⁴ payeleri, Mehmed Bey Camii'nin taşıyıcıları ile yakın bir benzerlik içindedir.

Bundan başka camilerde duvarlara gömülmüş yarım payeler bulunmaktadır. Camilerin son cemaat yerinde ve yapıların avlularını çevreleyen revakların köşelerinde genellikle L şeklinde payelere yer verilmektedir (Res. 70, 123).

Tunus'taki yapıların üst örtüsü genellikle sütunlarla taşınmaktadır. Bunların üzerinde bir başlık ile üst tabla yer almaktadır. Mermer ya da taş malzeme ile yapılan sütunların uzunlukları 80 cm. ile 2.50 m. arasında değişmektedir. İki katlı olan yapıların üst katında avluyu çevreleyen revaklarda bodur sütunların kullanıldığı görülmektedir. Bunun en güzel örnekleri Muradiye Medresesi (Res. 191), Başmakiye, Attârîn ve Mercani kışlalarında bulunmaktadır (Res. 390, 391, 395).

²⁴ G. Goodwin, A History of Ottoman Architecture, London, (1971), 258; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, (1985), 341-342.

Sütun ile onun taşıdığı üst yapı arasındaki mimari parça olan sütun başlıklarında, Osmanlı dönemi yapılarında çok farklı türlerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan en çok kullanılanı -Hafsi yapılarında da sıkça rastlanılan-²⁵ yan köşeleri hafif iç bükey ve ortasında uçları yarım daire şeklinde ovalleştirilen düz başlıklardır (Çiz. 142). Zeytûne Camii'nin Türk döneminde eklenen doğu cephesindeki revaklarda, Dayı Yusuf Camii'nin harimi ve avlusunda (Res. 70), Ğar'ül-Melh Ulu Camii'nde (Res. 125), Binzert Ulu Camii'nde (Res. 99), Süleyman Ulu Camii avlu revaklarında (Res. 91), Gabis Mehmed Bey Medresesi'nde (Res. 204), Cedid Medresesi'nde (Res. 39) ve daha bir çok yapıda bu başlıkları görmek mümkündür.

Bu dönemde görülen diğer bir başlık türü de -bazı farklı varyasyonlarına rastlanılan ve Türk tipi olarak nitelenen-²⁶ üst köşelerdeki sarmallardan çıkan çizgilerin ortada birleştiği yerde ucu yukarı bakan hilal motiflerinin bulunduğu sütun başlıklardır. Sarmalların altında genellikle iri yaprak motifleri yer alır. Çizgiler bazen ortada ileri taşkın düğümler yapar (Çiz. 143). Hammuda Paşa Camii (Res. 111), Mehmed Bey Camii (Res. 136), Süleyman Hamza Camii (Res. 176), Aşuriye, Başiye, Süleymaniye, Nahlâ medreseleri (Res. 217, 226, 232), Sidi Mezri Zaviyesi (Res. 267), Divan (Res. 461), Mercani Kışlası'nda bu tip sütun başlıklarına rastlanır.

Bunların yanında Korint, Toskan, Kompozit ve çeşitli Gotik sütun başlıklarının da kullanıldığı görülmektedir. Bunlar, genellikle çevredeki harabelerden devşirme olarak getirilmiş ya da Avrupalı veya Endüslü sanatçılar tarafından yapılmış başlıklardır.

²⁵ Marçais, a.g.e., (1954).

²⁶ Marçais, a.g.e., (1954).

Kemerler:

Tunus yapılarında daha çok, Mağrib mimarisinin karakteristik bir özelliği olan "atnalı kemer" kullanılmıştır. İslâm sanatında ilk defa Şam Emeviye Camii'nde görülen ve Kayravan Sidi Ukba ve Kurtuba Camii'nde (Res. 518) yaygın olarak kullanılan atnalı kemer, "itme kuvvetine ihtiyaç kalmadan yükseltilmiş"²⁷ ve bu nedenle iç mekânın yüksekliğinin artmasına imkân sağlamıştır. Az sayıda pencerenin açıldığı bu camilerde harim avludan gelen ışıkla aydınlatıldığı için, iç mekânı yükselterek ışığın daha iyi alınmasına neden olan atnalı kemer, bölgedeki yapıların vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir.

Tunus'ta Türk döneminde de aynı nedenlerle, tüm yapılarda atnalı kemer tercih edilmiştir.²⁸ Bunun yanında, Türk Beylerinin emrinde çalışan ve bu dönemde inşa edilen bir çok eserin yapımını gerçekleştiren Endülüslü mimar ve sanatkarların da atnalı kemerin yaygınlaşmasında önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Tunus'ta bu geleneğe uymayan tek örnek, sivri kemerlerin kullanıldığı Cerbe'deki Türk Cami'dir.

Tromp ve Pandantifler:

Tunus Osmanlı mimarisinde kubbe ya da tonoz örtüye geçişlerde, tonoz bingi adı da verilen tromplar ile pandantifler kullanılmıştır.

Pendantifler düz olarak yapılmıştır. Bazı istisnalar olmakla birlikte içlerinde, bir vazodan çıkan kıvrık dallar, palmet ve rumilerden oluşan soyut bitkisel bezemeye yer verilmiştir. Mehmed Bey Camii, Ali Paşa ve Yusuf Sahib Tab'a türbelerinde (Res. 60,

²⁷ Yetkin, a.g.e., (1965), s.14.

²⁸ Bunun için, yapıların tümünün tanıtıldığı Katalog bölümüne bakınız.

141) iç mekânı örten büyük kubbede; Yusuf Sahib Tab'a Camii'nde mihrab önü kubbesinde geçişler pandantifle sağlanmıştır.

Tunus yapılarında pandantife göre daha çok kullanılan tromplar, düz ve istiridye yivli olmak üzere iki değişik biçimde karşımıza çıkmaktadır. Düz tromplar Kâtip Ali Camii büyük harim kubbe geçişinde (Res. 186), Mehmed Bey Camii yarım kubbe geçişinde (Res. 142), Sidi Mahrez Zaviyesi ve Sidi İbrahim Riyahi Zaviyesi (Res. 274, 296), Sidi Sahib ile Sidi Bu Said türbelerinde ve Türk Çarşısı'nda görülmektedir. İstiridye yivli tromplar ise Cedid, Testur Ulu ve Binzert Ulu camilerinde; Sidi Halfavi, Sidi Ebu'l-Hasan Şazeli, Sidi Ali Mahcûb, Sidi Ali Şiha (Res. 283), Sidi Ebu Medyen, Sidi Ömer Abbada (Res. 293) zaviyelerinde; Gureba Camii, Dayı Ahmed Hoca, Dayı Muhammed Laz, Azize Osmana, Sidi Kasım Sebabtı, Fellari ve Bey (Res. 342) türbelerinde mevcuttur.

8.3.1.2. Örtü Sistemleri:

Tonozlar:

Tunus'taki yapıların üzeri, daha önceki dönemlerde de yaygın olarak kullanılmış olan çapraz tonozla örtülmektedir. Bunun yanında beşik tonoz ile nadir olarak aynalı tonozun da kullanıldığı görülmektedir. Cerbe Türk Camii ve Mehmed Bey Camii dışında tüm camilerde, zaviyelerde, Azize Osmana ve Ali Paşa türbeleri, haricindeki bütün türbelerde, savunma yapılarında, çarşılarda ve evlerde üst örtüyü çapraz tonoz oluşturmaktadır. Bununla birlikte Tunus'taki medreselerin tüm hücreleri beşik tonozla örtülmektedir. Birka ve Kebapçı çarşıları ile Gâr'ul-Melh Ulu Camii'nin son cemaat yerinde de aynalı tonozla rastlanmaktadır.

Bunlardan ayrı olarak, yarım kubbe biçimindeki yan kısımların iç bükey şeklindeki bir tavanla birleşmesinden oluşan değişik tarzda basık tonoz örtüsünün

kullanıldığı görülmektedir. Genellikle türbeleri ve zaviyelerin tevhidhane bölümlerinin üzerini örten bu tonoz türü, geniş mekânları örtmek amacıyla kullanılmıştır. Sidi Mahrez Zaviyesi, Sidi Ali Şiha Zaviyesi ve Bey Türbesi'nde (Res. 284, 298, 342) gördüğümüz bu örtü sistemi Musul'daki Nebi Yunus Külliyesi'nde rastlanmaktadır. Fakat buradaki tonozların, Tunus'taki benzerlerinin tersine daha küçük mekânların örtmek amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kubbeler:

Daha önceki dönemlerde camilerin mihrab önü bölümleri ve mihraba dik uzanan nefin avluya bakan kısımlarında yer verilen kubbenin, Türklerin Tunus'a gelişi ile kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. Böylece Osmanlı devrinde camilerden başka türbe, zaviye, çarşı, sebil ve askeri yapılarda kubbeye yer verilmiştir.

Bölgede ilk olarak Seydi Ukba Camii'nde görülen mihrab önü kubbesine Tunus'ta Zeytûne, Kasr, Kasba, Halik ve Tefvik camilerinde de yer verilmiştir.²⁹ Mihrab önü kubbesi Osmanlı döneminde inşa edilen camilerde de devam etmiştir. Dayı Yusuf, Hammuda Paşa, Bardo Sarayı, Cedid ve Yusuf Sahib Tab'a camileri ile Testûr, Binzert, Süleyman ve Ğâr'ul-Melh Ulu camilerinde bu bölüm kubbe ile örtülmüştür. Bunlardan Yusuf Sahib Tab'a Camii'nde harimin köşeleri ile orta nefin avluya bakan bölümünde de kubbeye yer verilmiştir (Res. 49). Bu kubbeler, dışa hafif sivri olarak aksettirilmiştir. Harimi örten 20 kubbesiyle Cerbe Türk Camii, Tunus'taki Osmanlı camileri içinde istisna teşkil etmektedir.

Klasik Osmanlı mimarisinin Tunus'taki güzel bir örneği olan Mehmed Bey Camii, dört payenin taşıdığı hafif sivri formlu merkezî kubbesi, bunun çevresindeki yarım kubbe ve köşelerdeki küçük kubbeleri ile Türk etkisini açıkça ortaya

²⁹ S. Mostafa Zbiss; *Les Coupoles Tunisiennes Dans Leur Evolution*, Tunus, (1959), 17, 18, 19, v.d.

koymaktadır. Merkezi plan şemasının uygulandığı Bey Türbesi, Gureba Camii Türbesi ve Hamzalar Türbesi'nde, kasnaksız olarak yükselen soğan biçimindeki orta kubbeler ile şişkin yarım kubbeler ya da tonozlar mahalli tesirleri ön plana çıkarmaktadır.

Bunlardan başka zaviyelerin türbe ya da tevhidhane bölümleri kubbe ile örtülmektedir. Genellikle istiridye yivli tromplarla geçilen ve dıştan hafif şişkin soğan biçimli kubbelerin balık pulu biçiminde yeşil kiremitlerle kaplandığı görülmektedir. Sidi El-Halfavi, Sidi Ebu'l-Hasan Şazeli, Sidi İbrahim Riyahi ve Sidi Ebu Medyen zaviyelerinde (Res. 241, 247, 272, 286) bu tip kubbelere rastlanmaktadır. Sidi Ali Mahcub, Sidi Ali Azzuz ve Sidi Mezri zaviyelerinde de (Res. 249, 259, 262) kubbeler dıştan düz beyaza boyanmıştır. Zaviyelerde görülen bu kubbe formunun aynı türbelerde de tekrar edilmiştir.

8.3.2. MİMARİ ELEMANLAR:

8.3.2.1. Cephe Düzenleri ve Taçkapılar:

Tunus'taki külliye, cami ve zaviye gibi büyük ölçekli yapıların bir dış duvarla çevrelendiği görülmektedir. Bunlar genellikle yüksek avlu duvarları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çoğu cephe oluşturan bu duvarlar, yapıların avlusuna geçit veren atnalı kemerli kapılar dışında düzgün kesme taş işçilikli sade duvarlardan meydana gelmektedir. Sidi Sahib, Cedid ve Yusuf Sahib Tab'a külliyelerinde bunların en güzel örneklerine rastlanmaktadır. Bu dış duvarlar nedeniyle hem yapıların dışında, hem de içte iki değişik cephe düzeni ortaya çıkmıştır. Özellikle camilerde belirginleşen bu düzenlemeye göre, dış duvarların sade yapısının tersine, içte harimi saran atnalı kemerli revaklarla hareketli bir cephe anlayışı hakimdir. Tarraz ve Sağır Say mescidleri dışında Tunus'taki tüm cami ve mescidlerde bu uygulama görülmektedir (Res. 106,

123). Aynı düzenlemeye, Osmanlı döneminde İstanbul ve Anadolu'da inşa edilen bir çok külliye³⁰ ve Irak'da türbe çekirdekli külliyelerde de³¹ rastlanmaktadır.

Tunus yapılarında genellikle atnalı kemerli olan dış giriş kapılarında yoğun bir süsleme ile karşılaşılmaktadır. Dışa taşıntı yapmayan kapıları çevreleyen silmelerde yer alan çok küçük gülbezeklerle, üst ve alt köşelerde tek blok taşlar üzerine alçak kabartmalı stilize kıvrık dallar, bunların yegane süslemesini oluşturmaktadır. Sidi Sahib Külliyesi, Yusuf Sahib Tab'a Külliyesi, Süleyman Ulu Camii, Mehmed Bey Camii, Hacı Süleyman Hamza Camii (Res. 174), Mehmed Bey Medresesi (Res. 201), Aşuriye Medresesi, Bi'r'El-Ahcar Medresesi, Sidi Ali Azzuz Zaviyesi, Sidi İbrahim Riyahi Zaviyesi (Res. 269), Sidi Ebu Medyen Zaviyesi (Res. 286), Başmakçılar Kışlası (Res. 397), Çakmakçılar Kışlası (Res. 389) ve Sidi Amir Kışlası (Res. 402) kapıları bu şekildedir. Bunun yanında kemer ve kemer alınlıkları siyah-beyaz taşla süslenen mermer kaplamalı kapılara da rastlanmaktadır. Bu düzenleme Dayı Yusuf Camii, Süleymaniye Medresesi ve Sidi Ali Şiha Zaviyesi'nde (Res. 278) görülmektedir. Bunlardan Süleymaniye Medresesi'nde giriş kapısının önündeki revaklarla bu cephe vurgulanmıştır (Res. 221).

Diğerlerinden farklı bir düzenleme de Kayrahan'da bir çok örneği bulunan, yanlarındaki yüksek altlıklar üzerinde yükselen geniş bir atnalı kemerin içinde, üzerinde kitabe bulunan yine atnalı kemerli bir açıklıktan meydana gelen kapılardır. Bab'El-Huha (Res. 406), Bâb-ı Cedid (Res. 408), Bâb-ı Celladin (Res. 409) ve Bâb-ı Tûnis (Res. 413) ile Fetih Medresesi'nin giriş kapısında bu kapı formu görülür.

Tunus'taki Türk döneminde inşa edilen türbelerin büyük bir bölümünde dış cepheler, atnalı kemerli sathi nişlerle teşkilâtlandırılmıştır. Düz atkılı pencerelerin üzerinde mermer kitabelere yer verilmiştir. Dayı Ahmed Hoca (Res. 310), Dayı

³⁰ M. Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul, (1975), 164, 166, 176, 196.

Muhammed Laz (Res. 313) ve Fellari (Res. 323) türbelerinde görülen Mağrib etkili bu cephe düzeni Bey Türbesi'nde biraz farklı bir şekli uygulanmıştır (Res. 336). Köşeleri sütunlarla yumuşatılan yapının duvarları, yine fazla taşıntısı olmayan plastırlarla bölümlenmiştir. Barok tarzda stilize bitki motifleri ile süslenen plastırların alt ve üst kısımlarında ince bir silme ve konsol tüm cepheyi dolaşmaktadır. En üstte silmeler ve bir dış dizisi ile son bulan bu cephe düzeni İtalyan üslubunu göstermektedir.³²

Savunma amacıyla yapılan kalelerde de duvarlar dörtgen ya da yuvarlak kulelerle takviye edilmiştir. Dışa doğru genişleyen basık kemerli mazgal pencereleri bulunan duvarların üst bölümlerinde dendan ve köşelerde kubbeli küçük nöbetçi hücrelerine yer verilmiştir. Bu yapılara girişi sağlayan atnalı kemerli kapılar sade tutulmuştur. Cerbe'de Gazi Mustafa Burcu (Res. 349), Mehdiye Büyük Burç (Res. 356), Ali Reis Burcu (Res. 367), Kerrake Kalesi (Res. 377) ve Rabta Burcu'nun dış cephelerinde tüm bu sayılan özellikler görülmektedir. Yalnız Gazi Mustafa Burcu'nda duvarları destekleyen çok sayıda kule ve burca diğer yapılarda yer verilmemiştir. Diğerlerinde, köşelerdeki dışa taşıntılı dikdörtgen büyük burçlarla cepheler enlemesine üç bölüme ayrılmıştır.

8.3.2.2. Minareler:

Tunus'ta Osmanlı devrinde yapılan minareler üç farklı şekilde ele alınmıştır. İlki, bölgede gelenekselleşen ve Mağrib-Endülüs etkisini gösteren kare minareler; diğeri Türklerin gelmesi ile yapılmaya başlayan sekizgen minareler,³³ sonuncusu da yuvarlak gövdeli, şeref ve petek kısmı ile Türk tipi minaredir.

³¹ Uluçam; a.g.e, s.249-250.

³² Binous, a.g.e., s.73.

³³ İslam Ansiklopedisi, VIII, İstanbul, 1993, 327, (Diez); A. Pellegrin, Paris, (1950); Zbiss, a.g.e., (1962), s.415.

Kuzey Afrika'nın en büyük ve en önemli dini mabedi olan Sidi Ukba Camii'nin kare gövdeli minaresi (Res. 497), daha sonra bölgede yapılan Mağrib ve Endülüs tipi minarelerin öncüsü olmuştur.³⁴ Tunus'taki Zeytûne Cami minaresi (Res. 5), Merakeş'deki Kutubiye Camii minaresi (Res. 516), Rabat'ta Hasan Camii minaresi (1196), Mağrib şehirlerinde erken tarihlerde yapılan minarelerdir. Horasan hükümdarları ile Muvahhidlerin varisi olarak Tunus'u yöneten Hafsiler zamanında da bu tip minarelerin yapımı devam etmiştir. Kasr, Kasba, Halik, Tefvik ve Sidi Beşir camilerinin kare planlı minareleri bunun en güzel örnekleridir. Osmanlı döneminde inşa edilen camilerin büyük bir bölümünde kare minareler yapılarak bu gelenek sürdürülmüştür. Tunus'ta Bardo Sarayı Camii (Res. 148), Kayravan'da Sidi Sahib Külliyesi (Res. 29) ve Bey Camii (Res. 130), Zağvan Hanefi Camii (Res. 81), Süleyman, Ğâr'ul-Melh Ulu camileri (Res. 89, 121), Testûr'da Hanefi Camii ve Sağır Say Mescidi (Res. 156)'nin minareleri kare planlı olarak inşa edilmiştir. Testûr Ulu Camii'nin kare gövdeli minaresi üstte sekizgen olarak devam eden şerefe kısmı ile farklı bir tarzda ele alınmıştır.

Bu minareler plan olarak mahalli geleneği yansıtmakla birlikte tezyinatta bazı farklılıklar göstermektedir. Zeytûne, Kasr, Kasba ve Sidi Beşir camilerinde minarelerin gövdesini, en alttaki sütüncelere dayanan dilimli kemerler süslemektedir. Osmanlı dönemi minarelerinde ise gövde çinilerle bezenmektedir.

Tunus'ta kare bir kaide üzerinde yükselen sekizgen gövdeli minareler ikinci önemli grubu oluşturmaktadır. Bölgede Türk minaresi olarak nitelenen bu kuleler, kaidesiz bodur ve kalın olan kare minarelere göre daha yüksek ve zarif bir etki bırakmaktadır. Minarenin üst bölümünde kaş kemerli konsollar üzerine oturan, ajurlu mermer korkuluklu bir şerefe yer almaktadır. Bunu örten, genellikle ahşaptan olan geniş saçağın üzerinde, kısa bir petek bölümünün ardından prizmatik külâh

³⁴ Yetkin, a.g.e., (1954), s.27.

gelmektedir. İlk olarak Dayı Yusuf Camii'nde ortaya çıkan sekizgen minareye daha sonra Hammuda Paşa, Binzert Ulu, Hacı Mustafa Hamza, Süleyman Hamza, Cedid, Yusuf Sahib Tab'a ve Manastır Hanefi camileri (Res. 508) ile Ramazanoğlu Zaviyesi'nde (Res. 305) de yer verilmektedir. Bunlardan, şerefe kısmı daha geniş ve uzun tutulan Binzert Ulu, Hacı Mustafa Hamza ve Süleyman Hamza camilerinin minaresi ile; sekizgen gövdenin üzerinde prizmatik bir külâhtan ibaret kalan Ramazanoğlu Zaviyesi 'nin minaresi başkent Tunus'taki benzer örneklerine göre daha farklı bir form göstermektedir.

Sekizgen gövdeli minarelere Anadolu Türk mimarisinde rastlanmamaktadır. Bununla birlikte Libya'da Osmanlı devrinde inşa edilen camilerde sekizgen planlı minareler yapılmıştır. Bu tipin en güzel örneklerinden biri, Trablusgarb Ahmed Paşa Camii'nin minaresidir (Res. 517). Minarenin sekizgen bir kütle halinde yükselen gövdesinden sonra, şerefenin üzerindeki nisbeten kısa tutulan petek ve külâh, Tunus minarelerinden farklı yönüdür. Libya'daki diğer camilerde de benzerlerinin bulunduğunu düşündüğümüz Ahmed Paşa Camii minaresi petek kısmına yer verilmeyen Tunus'taki benzerlerine göre Anadolu minaresinin özelliklerine daha yakındır.

Tunus'ta tek örnek olarak rastladığımız Cerbe Türk Camii'nin minaresi, kare kaide üzerinde yuvarlak gövdesi, kısa tutulan petek kısmı ve bunun üzerindeki mahrutî külâh ile dikkati çekmektedir (Res. 65). Anadolu ve İstanbul ile Osmanlı hakimiyetine giren pek çok ülkede benzerlerini gördüğümüz bu minare, genellikle kare ve sekizgen planlı Tunus minarelerinin yanında bir istisna teşkil etmektedir.

8.3.2.3. Mihrablar:

Müslümanların namazda yöneldiği kibleyi ve toplu kılınan namazlarda imamın bulunduğu yeri gösteren mihrab, Emeviler zamanında VIII.yüzyıldan itibaren duvara oyulmuş bir niş şeklini almıştır.³⁵ Kemer, kavsara, sütunceler gibi ayrıntıları ile son şeklini IX.yüzyılda alan mihrablara, camilerin harim ve avlularının yanı sıra türbe, ribat ve saraylarda da yer verilmeye başlanmıştır. Plan ve süslemeleriyle çeşitli bölgelerde değişik örneklerine rastlanılan mihrablar, İslâm sanatındaki farklı üslupların en belirgin bir şekilde görülebildiği mimari elemanlar olarak önem kazanmıştır.

Tunus'ta Osmanlı döneminden kalan en eski mihrab, Cerbe Gazi Mustafa Burcu'nun mescidinde yer almaktadır. Yarım yuvarlak planlı nişin, basit sivri kemerle çevrelendiği oldukça sade bir örnektir. Başkent Tunus'ta Türk devrinin ilk dini yapısı olan Dayı Yusuf Camii'nin, kible duvarının ortasında yer alan mihrabı, iki renkli taştan atnalı kemeri ve geometrik alçı bezemeli kavsarası ile dikkat çekicidir (Res. 74).³⁶ En güzel örneğini Kurtuba Camii'nde (Res. 518) görmüş olduğumuz atnalı kemerli mihrab formu, Tunus yapılarındaki Mağrib etkisini açıkça göstermektedir. Daha sonra yapılan eserlerde de bu formun -bazı farklılıklarla- aynen tekrarlandığı görülmektedir. Mihrabları daha iyi inceleyebilmek amacıyla niş planlarını göz önünde tutarak, yarım daire ve çok kenarlı planlı olarak iki ana grupta incelemek mümkündür.

Hammuda Paşa Camii'nin avlusundaki mihrab nişi, yarım yuvarlak planda duvara gömülmüş, yanlardaki iki sütunceye oturan siyah-beyaz taştan atnalı kemerle çevrelenmiştir. Bardo Saray Camii'ndeki iki mihrab da (Res. 153), Testûr'da Sağır Say Mescidi'nde (Res. 172), Sidi Sahib, Nahlâ ve Başıye medreselerinde, Sidi Ali Mahcûb, Sidi Ebu Lebabe ve Ramazanoğlu zaviyeleri mihrablarında bu plan uygulanmıştır.

³⁵ İslam Ansiklopedisi, VIII, İstanbul, 1993, 294-295; Ö. Bakırer, Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları, 1976, XXVII.

³⁶ S. Mostafa Zbiss, El-Hidâye, I, 55, Tunus, 1984.

Bunların en erken örnekleri Mısır'da Tolunoğlu Camii (879), El-Cuyûşî Camii (IX.yy.), Kahire El-Ezher Camii (1126) mihrablarıdır.³⁷ İran'da İsfahan Pir-i Bakran Türbesi'nde, Irak'da Haseki Camii'nde, Anadolu da Selçuklu çağında inşa edilen pek çok eserde, Hasankeyf Sultan Süleyman Camii (1351), Filibe Hüdevandigâr Camii, Bursa Orhan Bey Camii, İstanbul'da Beyazid ve Fatih Camileri ile yapılan diğer cami, medrese ve türbelerin çoğunda mihrablar yarım yuvarlaktır.

Tunus'ta Türk döneminde birinci derecede çok kenarlı planlı mihrabın benimsendiği anlaşılmaktadır. Buna göre mihrabın alt bölümü, duvara gömülmüş ince sütunce ve plastirlara yaslanan küçük kör kemer veya düz mermer panolarla dokuz, on, on iki kenardan meydana gelmektedir. Yukarıda adı geçenlerden başka Tunus'taki diğer tüm camilerle Süleymaniye Medresesi ve Bi'r'El-Ahcar Medresesi'nin mescidlerinin mihrabları bu şekildedir. İran ve Irak'da 3 ve 5 köşeli mihrablara³⁸ rastlanırken çokgen planlar daha çok Anadolu'da görülmektedir. Konya Hasbey Dâr'ül-Huffazî (1421),³⁹ Fındıklı Molla Çelebi Camii (1561), Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii (1554-1558), Babaeski Semiz Ali Paşa Camii (1561-1565), Üsküdar Çinili Camii (1640), Elmalı Ömer Paşa Camii (1610) ve Gülşehir Karavezir Camii (1779) çokgen planlı mihrabın bulunduğu yapılardır.

Tamamı kesme taş malzeme ile yapılan Tunus mihrablarının büyük bir bölümünde çok kaliteli mermer işçiliğine rastlanmaktadır. Dayı Yusuf Hammuda Paşa, Binzert Ulu, Mehmed Bey, Cedid, Yusuf Sahib Tab'a ve Bardo Sarayı Camii ile, Fetih ve Cerbe Muradiye Medresesi dışındaki tüm medreselerin mescidlerinde, Gabis Sidi Ebu Lebabe Zaviyesi ve Sidi İbrahim Riyahi Zaviyesi'nde, Çakmakçılar Kışlası'nın mescidindeki mihrablar, mermerle kaplıdır. Genellikle beyaz renkli mermerin

³⁷ Bakırer, a.g.e., s.11-13.

³⁸ Bakırer, a.g.e, s.22; Uluçam, a.g.e, s.253.

³⁹ Bakırer, a.g.e, s.239, 240.

kullanıldığı mihrabların, yanlardaki sütüncelere yaslanan siyah-beyaz taştan atnalı kemeri, üstte ve yanlarda düğümler oluşturan siyah konturla çevrelenmektedir. Kemer alınlıkları, içinde çeşitli geometrik kompozisyonların bulunduğu kare panolarla ya da sekiz kollu yıldızla bitleştirilmiş karelerle süslenmektedir. Bunlar içinde Yusuf Sahib Tab'a Camii'nin mihrabı küçük farklılıkları ile dikkat çekmektedir (Res. 48). Atnalı kemeri yivli iki sütunce üzerinde yükselen mihrab, farklı renklerdeki mermer bezemeleri, kavsarayı bölümleyen taşıntılı halat örgüsü ve kemer kilit taşında yine taşıntılı verilen kenger yapraklarından oluşan soyut bitkisel süslemeleri ile Mağrib, Barok ve Ampir sanat öğelerinin bir arada kullanıldığı eklektik bir üslup göstermektedir.

Testûr'da İspanya'dan gelen Müslümanlar tarafından inşa edilen Ulu Camii'nin kesme taşla yapılan mihrabı ilgi çekicidir. Atnalı kemerin üzerinde, sütunlara oturan kırık üçgen alınlığı ile daha çok Romanik üslubu yansıtır.

Kenar çerçeveleri, iki renkli taştan atnalı kemerleri, düğümler meydana getiren silmeleri v.b. özelliklerin ortak olarak görüldüğü Tunus'taki Osmanlı mihrablarında, kavsara genellikle iki şekilde düzenlenmiştir. Bunlardan en yaygın olanı, istiridye yivli kavsaralardır. Zağvan Hanefi Camii, Süleyman, Testûr, Binzert, Ğâr'ul-Melh Ulu camileri, Kayravan Bey Camii, Tunus Mehmed Bey Camii'nin avlusu, Testûr Hanefi Camii (Res. 158), Hammûda Paşa Mescidi (Res. 170), Mehdiye Süleyman Hamza Camii, Bâşiye, Süleymaniye, Aşuriye ve Bi'r'El-Ahcar medreseleri, Sidi Ebu Lebabe ve Ramazanoğlu Zaviyesi mescidlerinin mihrab kavsaraları istiridye yivlidir. Bu yivlere yer verilmeyen mihrab kavsaraları Testûr Sağır Say, Laz ve Tarraz mescidleri, Cedit ve Katip Ali Camii, Sidi Sahib ve Sidi Ali Mahcub Zaviyesi'nin mescidlerinde olduğu gibi, süslemesiz düz bir şekilde ya da alçı ile kaplıdır. Hammuda Paşa Camii, Mehmed Bey Camii, Bardo Saray Camii, Hacı Mustafa Hamza Camii, Tunus Muradiye ve Nahlâ medreselerinin alçı kaplamalı mihrab kavsaraları çeşitli geometrik ve bitkisel kompozisyonlarla süslüdür. İstiridye yivli kavsaraya sahip Kasr Camii'nin mihrabı ile

alçı kaplamalı Kasba Camii'nin mihrab kavsarası,⁴⁰ bu iki formun Osmanlı öncesi dönemlerde de Tunus'ta görüldüğünün kanıtıdır.

Kûfi yazı ile bezenen Sidi İbrahim Riyahi Zaviyesi'nin mihrabı ile Yusuf Sahib Tab'a Camii'nin kaytan silmeli konsollarla düz yüzeylere ayrılan mihrab kavsarası (Res. 53), diğerlerine göre biraz daha farklılık göstermektedir.

8.3.2.4. Minberler:

İlk olarak hicretin VII.yılında yapılan minber, bugünkü görünümünü M.VIII.yüzyılda almıştır.⁴¹ Sanat Tarihi bakımından büyük önem taşıyan Kayravan Sidi Ukba Camii'nin minberi gibi Tunus'ta Osmanlı öncesi dönemlerde yapılan minberler tamamen ahşaptır. Osmanlı devrinde bu gelenek kısmen devam etmekle birlikte minberlerin daha çok kârgir olarak yapıldığı görülür.⁴²

Tunus'taki kârgir ilk minber, Kasba Camii'nin XVI.yüzyılın sonlarındaki tamiri sırasında yapılmıştır.⁴³ Kapı, korkuluk, yan aynalıklar ve külah kısmı ile Klasik bir Osmanlı minberidir. Daha sonra yapılan Dayı Yusuf Camii, Hammuda Paşa Camii, Mehmed Bey Camii ve Bardo Saray Camii minberleri de yine mermerden olup klasik özellikleri devam ettirmektedir. Bunlarda görülen tek farklılık, kapı ve süpürgeliklerin siyah-beyaz taştan yapılmış atnalı kemerli oluşudur (Res. 75, 114, 144).

Cedid Camii'nin mermer minberinde, diğerlerinden farklı olarak daha çok Barok hatlar hakimdir. Yan aynalıkları çok renkli stilize bitki motifleri ile süslenen minberin dört ince sütuna oturan külahı ve giriş kapısında Toskana tipi sütun

⁴⁰ Zbiss, a.g.e., I, s.53-54.

⁴¹ İslam Ansiklopedisi, VIII, İstanbul, 1993, 335 (Diez).

⁴² Zbiss, a.g.e., (1962), s.415.

⁴³ Zbiss, a.g.e., s.413; a.y., El-Hidâye, IV, 77-81, Tunus, (1980).

başlıklarına oturan dış bükey taç bölümü İtalyan sanatçılarının rolünü açıkça göstermektedir (Res. 37).⁴⁴ İnce-uzun mermer panolardan oluşan yan aynalıkları, kabartma olarak işlenen stilize çiçek, kıvrık dal ve başak motifleri, dört ince sütunceye yaslanan yelken tonoz biçimindeki külâhı ile Yusuf Sahib Tab'a Camii'nin minberi için de aynı şeyleri söylemek mümkündür.

Osmanlı devrinde yapılan ahşap minberlerden günümüze önemli bir örnek ulaşmamıştır. Bunlardan Zağvan Hanefi Camii ile Testûr Ulu ve Hanefi camilerinin tekerlekle taşınan ahşap minberleri yeniden yapılmıştır.

8.3.2.5. Mahfiller:

Camilerde hükümdar, valiler, müezzinler veya kadınların namaz kılmaları için ayrılmış, taş ya da ahşap parmaklıkla çevrili yüksekçe bölüme "mahfil" denilmektedir.⁴⁵ Özellikle İstanbul'da çok görkemli örneklerine rastlanılabilen mahfillere, Tunus camilerinin pek azında yer verilmiştir.

Mehmed Bey Camii'nde güneybatıdaki büyük payeye bitişik olarak yerleştirilen müezzin mahfili, aralarında ahşaptan üçer atnalı kemerin bulunduğu köşelerdeki dört mermer sütunla taşınan ahşap parmaklıklardan meydana gelmektedir.

Hammuda Paşa Camii ve Cedid Camii'nin müezzin mahfilleri biraz daha sade bir özellik göstermektedir. Hammuda Paşa Camii'nin üst örtüye dayanan ahşap müezzin mahfili, ortadaki daha geniş üçer kaş kemerli dört yönden çevrelenmektedir. Aynı formu tekrar eden Cedid Camii'nin müezzin mahfili natüralist üsluptaki çiçek motifli bitki süslemeleri ile dikkat çekmektedir.

⁴⁴ Marçais, a.g.e., (1954), s.463; Binous, a.g.e., s.77.

⁴⁵ Hasol, a.g.e., s.340.

Hammuda Paşa, Kayravan Bey, Hacı Mustafa Hamza ve Süleyman Hamza camilerinde daha fazla cemaat almak amacıyla yapılan mahfiller, kible duvarına U şeklinde bitişen, harimi üç yönden çevreleyen balkon biçiminde düzenlenmiştir. Laz Mescidi'nde ise harimin güneybatı köşesine alınmıştır. Mahfillerin harime bakan ön yüzleri ahşap parmaklıklarla çevrilmiştir.

8.3.2.6. Tilâvet Kürsüleri:

Tunus camilerinde namazdan önce veya sonra, görevli kişilerin Kur'an okunması için "Tilâvet Kürsüsü" yapılmıştır. Bunlar, birisi Kur'an okuyanın oturduğu oturma ile üzerine kitap okunan iki bölümden meydana gelmiştir.

Genellikle ahşap malzeme ile yapılan tilavet kürsülerinin büyük bir bölümü yenilenmiştir. Orijinal şeklini koruyarak günümüze ulaşan Cedid Camii'nin tilâvet kürsüsünde gerek oturma ve gerekse kitaplık kısmında düz karelere ayrılan bölümler ajurludur. Değerli kitapların saklandığı kitaplığın üst bölümünün dış kesimi, kitap cildi biçiminde metal kaplama ile süslenmiştir.

Asli şeklini koruyan diğer bir örnek de Süleyman Hamza Camii'nde bulunmaktadır. Üzerinde yapım tarihini veren kitabenin yer aldığı kürsü, yine aynı şekilde iki bölümden oluşmaktadır. Kare ve dikdörtgenlere ayrılan yan bölümlerin içlerinde bu kez gerçekçi bir üslupta meyve ve çiçek motiflerine yer verilmiştir.

8.4. SÜSLEME:

Tunus Osmanlı mimarisinde, plan şeması ve mekân organizasyonunda olduğu gibi süslemede de belirli bir üslup görülmektedir. Taş-mermer, tuğla, alçı, ahşap ve

çini gibi malzemeler üzerine işlenen bu süslemelerde, diğer İslâm ülkelerindeki yapılarda olduğu gibi geometrik, bitki, yazı ve figür kullanılmıştır.

8.4.1. GEOMETRİK SÜSLEME:

Tunus'taki Osmanlı yapılarında geometrik süsleme genel olarak mermer ve alçı ile kaplanan yüzeylerde rastlanmaktadır. Bu süsleme örneklerini geometrik geçmeler, düğüm motifleri, çeşitli yıldız ve madalyon formları ile zikzak ve eşkenar dörtgenler oluşturmaktadır.

Geometrik süslemede en çok görülen örnek, yıldız formları ile bunlardan çıkan veya bağlanan kolların oluşturduğu kompozisyonlardır. 6, 8, 10 ve 16 köşeli yıldızlarla kompozisyonu tamamlayan kırık hatlar ve çokgenler tek başına bir örnek oluşturduğu gibi farklı ana motiflerin yanında, boş yüzeyleri doldurmak amacıyla küçük ölçüde süsleme ögesi şeklinde de görülmektedir.

Hammuda Paşa Türbesi giriş kapısının iki yanında altı üstlü olarak, ortadaki sekizgenin çevresinde iç içe düzenlenen sekiz kollu yıldızlarla bunları meydana getiren kolların oluşturduğu bir kompozisyon mevcuttur (Çiz. 21). Türbenin sokağa bakan batı cephesinde pencerenin iki yanındaki mermer panolarda, beyaz zemine siyah kırık çizgilerin kesişmesiyle ortadaki altı köşeli yıldız ve düzgün altıgenlerin dıştan yine altı köşeli büyük bir yıldızla çevrelendiği geometrik kompozisyon yer almaktadır. Dıştan dört yönünde düğümler bulunan bir daire ile çevrelenen bu süsleme örneği (Çiz. 22), XI.yüzyılda Büyük Selçuklulardan XVII.yüzyılda Osmanlı mimari süslemelerine kadar tekrarlanan önemli bir kompozisyonudur. II. Harrekan Kümbeti'nde (1093), Siirt Ulu Camii minaresinde (1124), Sivas Buruciye Medresesi (1271)'nin türbesindeki üçgen pendentiflerde, Bursa Yeşil Camii'nin (1420) son cemaat yerinde, Gebze Çoban

Mustafa Paşa Camii (1523-1524) şadırvan şebekelerinde ve Eminönü Yeni Camii kapı kanatlarında (Çiz. 144) bu geometrik süsleme mevcuttur.⁴⁶

Dayı Yusuf Türbesi'nin tavanında sekiz kollu yıldızların dörtlü gruplar halinde ortalarındaki bir sekizgene bağlanması ile meydana gelen geometrik kompozisyon örneği bulunmaktadır. Nahcivan Kümbeti (1186) (Çiz. 145), Cuga Köyü Kümbeti (XIII.yy.) (Çiz. 146), Amasya Gök Medrese (1271), Kayseri Döner Kümbet (1276), Beyşehir Eşrefoğlu Camii (1204), Bursa Yeşil Türbe ve Edirne Muradiye Camii'nde (1432) rastlanan bu süsleme,⁴⁷ Türk Sanatı'nın etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Bilhassa türbelerin duvarlarında, örtü sistemine kadar devam eden alçı kaplamada çeşitli geometrik bezemelerle karşılaşmaktadır. Duvarların üst bölümü, genel olarak etrafı düğümlü dairelere bitişen altıgenler ve sekizgenlerin çevresindeki 6 ve 8 kollu yıldızların iki farklı kompozisyon ile süslendiği görülmektedir. Dayı Muhammed Laz, Dayı Ahmed Hoca, Sidi Kasım Sebapti, Azize Osmana ve Fellari türbelerinin duvarlarında bu bezemeler görülmektedir. Hammuda Paşa Camii minberinin aynalıklarının üst bölümünde yan yana sıralanan altıgenler; Sidi Halfavi Zaviyesi kubbesinin içinde beş kollu yıldız ve ok ucu motifleri; Cedid Camii'nin alçı kaplamalı mihrab kavsarasındaki altıgen ve yıldız süslemeleri; Hammuda Paşa Mescidi'nin duvarların üst bölümündeki alçı kaplı yüzeylerde, ortadaki altıgene bağlanan sekiz kollu yıldız kompozisyonları; Sidi Mahrez Zaviyesi'nde trompların içindeki meandırlar ve Sidi Ali Mahcub Zaviyesi minaresinin üst bölümündeki çarkı felekler (Res. 257), Anadolu Türk mimarisinde benzerlerine sıkça rastlanan geometrik süslemelerdir.

⁴⁶ S. Mülayim, Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler-Selçuklu Çağı-, Ankara, (1982), 84-85.

⁴⁷ Mülayim, a.g.e., s.85-86.

Tunus'ta Osmanlı dönemi yapılarında rastlanan siyah-beyaz mermer kaplama önemli bir yer tutmaktadır. Hammuda Paşa Camii ve Mehmed Bey Camii'nin dış cephelerinde, Dayı Yusuf Camii ve Yusuf Sahib Tab'a Camii'nin iç kısmında, özellikle kapıların çevresi ile pencere alınlıklarını süsleyen bu kompozisyonlar daha çok Mısır etkisini göstermektedir.⁴⁸

8.4.2. BİTKİSEL SÜSLEME:

Tunus'taki Osmanlı yapılarını süsleyen bitki örnekleri, bir vazo içinden çıkan kıvrık dallar ve stilize yaprak motifleri ile daha çok Endülüs ve Mağrib etkilerini taşımaktadır. Bunun yanında palmet ve rumi motifleri ise özellikle Anadolu'dan getirilerek buradaki yapılarda kullanılan çinilerin motiflerinde Osmanlı sanatının tesirleri görülmektedir.

Süslemenin büyük bir bölümünü oluşturan bitkisel bezemede, çeşitli örneklerle rastlanmaktadır. Bunlardan Sidi Sahib Zaviyesi'nin avlu revaklarındaki kemer alınlıklarında taş üzerine (Çiz. 147); Ali Paşa Türbesi'nin pandantiflerinde (Res. 330), Yusuf Sahib Tab'a Camii'nin tonozlarında ve türbenin kubbesinde alçı kaplama üzerine; Süleymaniye ve Bi'r'El-Ahcar medreseleri ile Hacı Mustafa Hamza Camii ve Sidi Mahrez Zaviyesi'ndeki çini levhalarda (Res. 224, 339, 296) vazo içinden çıkan S ve C kıvrımları yapan dallar, girift olarak işlenmiş stilize yaprak motifleri yer almaktadır. Zamanla eski karmaşık yapısını kaybederek sadeleşen bu kompozisyonlardan başka kıvrık dallar, stilize iri yapraklarla palmet ve rumilerden meydana gelen bitkisel bezemeler de mevcuttur. Testûr Ulu Camii'nde harimin orta bölümünü örten kubbenin içinde (Res. 87) ve Süleyman Ulu Camii'nin mihrabında bunları görmek mümkündür. Ayrıca, özellikle Suriye ve Mısır Hıristiyan sanatının süsleme repertuarından olan ve Kayravan Sidi Ukba Camii'de dahil olmak üzere Emevi

⁴⁸ Marçais, a.g.e., (1954), s.485.

dönemi yapılarının bir çoğunda görülebilen akantus ve asma yaprağı ile üzüm salkımından oluşan kompozisyonların bir benzeri Bardo Sarayı Camii'nin kapı, pencere ve sütun başlıklarında (Res. 151) görülmektedir.

Cedid Camii minberinde (Res. 37), Ali Paşa ve Bey Türbesi'nin (Res. 340) duvarlarında, farklı renklerdeki mermerlerle meydana getirilen iri ve stilize yaprak motiflerinin oluşturduğu Barok kompozisyonlar İtalyan sanatçılara mâledilmektedir.⁴⁹

Bununla birlikte sütun başlıklarında da yoğun bir bitkisel bezeme ile karşılaşmaktadır. Özellikle Endülüslü sanatçıların önemli rol oynadığı XVII.yüzyıldaki Tunus şehrinde ve Endülüs kasabalarında yapılan camilerde, üsluplaştırılmış akantus ve kenger yaprakları ile köşelerde helezonlardan oluşan yüksek kabartma şeklinde süslenmiş sütun başlıklarına rastlanmaktadır. Türk döneminde yaygın olarak görülen diğer bir sütun başlığı şekli de, ortadaki hilal motifinin ortasına gelen çizginin üst köşelerde oluşturduğu sarmalların alt kısımlarında üç dilimli yonca yaprağı motiflerinden meydana gelmektedir. Her iki tip örneği, Tunus'ta Osmanlı devrinde inşa edilen yapılarda görmek mümkündür.

Süslemeye görülen diğer bir özellik, geometrik ve bitkisel motiflerin iç içe kullanılmış olmasıdır. Osmanlı dönemi boyunca, yapıların tezyinatında görülen bu süslemeler genellikle alçı kaplamalı yüzeylerde görülür. Kare, eşkenar dörtgen ya da sekizgenler içinde, ortası delinerek ince çizgilerle dantela gibi işlenmiş palmet ve rumi motifleri yer alır. Palmetlerin sınırlarını oluşturan dış çizgiler, bazen birbirine yaslanan küçük sıra kemer formları da meydana getirir. Bu geometrik formların içinde yer yer düğüm motifleri, gülbezek, papatyalar, stilize çiçek ve yaprak desenlerine de rastlanır. Bunları Cedid Camii'nde, duvarların üst bölümündeki kemer alınlıklarında; Sidi Kasım Sebati, Azize Osmana türbeleri ve Sidi Ali Şiha Zaviyesi'nin tevhidhane bölümü

girişinin önündeki mekânın duvarlarının üst bölümünde; Laz Türbesi'nde revakların kemer alınlıklarında (Res. 315) ve Sidi Halfavi Zaviyesi'nde kubbenin iç süslemesinde görmek mümkündür. Ayrıca Nahlâ Medresesi'nde mihrabın üst kısmındaki kemer alınlığında (Res. 210), Sidi Ali Şiha ve Sidi Ebu Medyen zaviyelerinde tevhidhane kısmının üst örtü başlangıçlarındaki alınlıklarda ve Ali Paşa Türbesi'nin revaklarında görüldüğü gibi; yine içleri delinerek dantela biçiminde ince çizgilerle yüksek kabartmalı olarak işlenmiş palmet ve rumi motiflerine de yer verilmiştir. Motiflerin işlenişi ile genel kompozisyon bakımından en yakın benzerini Elhamra Sarayı mescidinin mihrabında gördüğümüz bu süslemelerde (Res. 519), Endülüs sanat üslubunun etkileri açıkça görülmektedir.

XVIII.yüzyıl Tunus süslemeleri arasında en fazla dikkati çeken örneklerden biri de, genel olarak duvarların üstündeki alınlıklarda yer alan selvi motifleridir. İçleri, eşkenar dörtgenlerin bulunduğu şeritlerle çerçevelenen gülbezek ve rumi motifleriyle süslenen selviler, bölgede Osmanlı öncesi yapılarda görülmektedir. Mehmed Bey Camii'nde merkezi kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerde kalem işi olarak (Res. 141); Nahlâ, Aşuriye ve Bi'r'El-Ahcar medreselerinde, Sidi Ali Şiha Zaviyesi ve Bey Türbesi'nde alçı kaplama üzerinde ortadaki sekiz kollu madalyonun iki yanında selvi motifleri mevcuttur (Res. 234-237).

Bunlardan başka ahşap üzerine yapılmış çiçek ve meyva motiflerinden oluşan natüralist süsleme kompozisyonlarına da rastlanmaktadır. Yusuf Sahib Tab'a Camii müezzin mahfili üzerinde, iki yanında yeşil yapraklar bulunan ince dallara bağlı kırmızı gül ve gülbezek ve motiflerinde gerçeğe yakın bir anlatım bulunmaktadır. Süleyman Hamza Camii'nin tilâvet kürsüsünde, beyaz zemin üzerine yapılan farklı renklerdeki gül ve sepet içinde üzüm salkımları ile diğer meyvelerden oluşan süslemelerde tamamen natüralist bir anlatımla karşılaşmaktadır (Res. 179).

⁴⁹ Zbiss, a.g.e., (1971), s.50; Binous, a.g.e., s.73.

Mehmed Bey Camii'nin mihrab duvarında ve payeler üzerinde, Cedid Camii'nin iç mekânında duvarlar sıraltı tekniğindeki İznik çinileri ile süslenmiştir. Beyaz zemin üzerine kırmızı, mavi ve yeşil renklerle meydana getirilen lâle, nar çiçeği, karanfil ve hançer yaprağı gibi bezeme öğelerinde -XVI.yüzyıl Osmanlı mimari eserlerinde benzerlerine sıkça rastlandığı gibi- gerçeğe yakın bir anlatım söz konusudur (Res. 34, 35, 140).

8.4.3. FİGÜR:

İslâm Sanatında resim ve heykele fazla ilgi gösterilmemiştir. Osmanlı Devleti'nin hakimiyetindeki diğer eyaletlerde olduğu gibi Tunus'ta da figüre çok az yer verilmiştir.

Tunus'ta Osmanlı eserleri içinde figürün bulunduğu tek yapı Bey Türbesi'dir. Hüseyin Beyleri'nin gömülü olduğu kısmın iç duvarlarındaki renkli mermer kaplama üzerinde kuş ve ejder figürleri bulunmaktadır. Kuzey duvarda, alttaki vazodan çıkan ve S, C kıvrımları oluşturan bitki dalları ile stilize yaprakların arasında simetrik olarak düzenlenen karşılıklı dört kuş figürü yer almaktadır (Res. 340). Biri başını geriye doğru çevirmiş, diğeri de yukarıdan sarkan üzüm salkımına uzanmış şekilde resmedilen kuşların vücut hatları siyah çizgilerle belirlenmektedir. Genel olarak gerçeğe yakın bir anlatımın bulunduğu figürlerde göz, ağız ve kanat gibi ayrıntılarda pek başarılı olunamamıştır.

Türbenin girişin karşısına gelen batı duvarında yer alan panolarda, yine üstten sarkan üzüm salkımına uzanan iki kuş tasviri bulunmaktadır. Fakat bu figürlerde vücut ayrıntılarına yer verilmemiştir (Res. 341).

Yapının kuzey duvarındaki panoda altta geniş kıvrımlar yapan Barok tarzındaki yaprakların üst bölümü, simetrik olarak işlenmiş iki ejder başı şeklinde sona

ermektedir. Burunları kıvrık, dilleri dışa çıkmış şekilde tasvir edilen bu ejderler, iki yanda kuş figürü bulunan ortası geniş bir vazoyu taşımaktadır. Kanatlarını açmış ve birbirine bakar vaziyette tasvir edilen kuşlarda gerçeğe yakın bir anlatım bulunmaktadır.

Bu figürlerde genel olarak uzuvların basitleştirilerek verilmesi, hayvan motiflerinin kıvrık dallarla karıştırılması ve gövdelerde süsleme amaçlı nokta ya da basit kıvrımlar şeklindeki beneklere yer verilmesi Avrasya hayvan stilini devam ettiren Anadolu Selçuklu'dan Osmanlı'ya geçen figür sanatının etkisini göstermektedir.

8.4.4. YAZI:

İslâm Sanatında önemli bir yer tutan yazı, yapıların süslemesinde geometrik ve bitkisel motifler kadar çok kullanılmıştır. Tunus Osmanlı mimarisinde yazıya, yapının tarihçesinin yanında ayet ve hadiselerle kitabe amacına yönelik olarak veya genel kompozisyon içinde süsleme maksadıyla yer verilmiştir. Bu iki şeklin tek tek ya da her ikisinin bir arada kullanıldığı örneklerine çeşitli dönemlerde inşa edilen eserlerde rastlanmaktadır.

Tunus'taki Osmanlı devri yapılarında bulunan yazı örneklerinin önemli bir bölümünü kûfi kitabeler⁵⁰ oluşturmaktadır. Bu örneklerden en ilginç olanları, dua metinlerinden oluşan kelimelerin ard arda dizilmesi ile meydana gelen süsleme amaçlı kitabelerdir. Genellikle, geometrik ya da bitkisel motiflerle bezenmiş alçıdan geniş yüzeyleri kuşatan çerçevelerin içinde yer alan bu yazıların harfleri kabartma şeklindedir. Cedid Camii'nin duvarlarındaki kemer alınlıkları, Mehmed Bey Camii'nde mihrabın üst hizasındaki yüzeyler, Sidi Halfavi Zaviyesi, Dayı Ahmed Hoca Türbesi

⁵⁰ Adını Kûfe şehrindeki ilk kitabe örneğinden olan Kûfi yazı, karakter olarak köşeli harflerden meydana gelmektedir. Sözen - Tanyeli, a.g.e., s.141.

(Res. 312), Laz Türbesi (Res. 318), Ali Paşa Türbesi, Bey Türbesi'nin revakları, kubbeleri ve duvarları süsleyen alçı panolarını bu şekilde süslenmiş yazı kuşakları donatmaktadır.

Sidi Ali Mahcûb Zaviyesi'nde minarenin giriş kapısı üzerindeki kitabede, harflerin başlangıç ve sonlarına rumi şeklinde yaprak motifleri birleştirilerek çiçekli kûfi adıyla tanınan yazı şekli kullanılmıştır. Sidi Ömer Abbada Zaviyesi'nde türbenin üzerini örten kubbenin alt bölümünde, kabartma olarak yapılmış iri harflerle kûfi yazı kuşaklarına yer verilmiştir.

Sidi İbrahim Riyahi Zaviyesi'nde mihrab kavsarası, Osmanlı Sanatında benzerlerine sık rastlanan satrançlı kûfi kitabe ile süslenmiştir (Res. 273).

Günümüze kadar gelebilen Tunus'taki Osmanlı devri yapılarında en çok görülen yazı örneği sülüs kitabelerdir. Genellikle taş-mermer kitabeler üzerine yazılan örnekleri yanında alçı ve ahşap yüzeylere yazılmış sülüs kitabelere de rastlanmaktadır. Bunların bir bölümünü yapıların inşası ile ilgili bilgiler veren tarih kitabeleri oluşturmaktadır. Dayı Yusuf Camii'nin giriş kapısı üzerinde, Binzert Ulu Camii mihrabının üst bölümünde (Res. 95), Bâşiye Medresesi, Attârîn Kışlası, Sidi Amir Kışlası ve Başmakçılar Kışlası'nın giriş kapısı üzerinde (Res. 397), Dayı Muhammed Laz, Dayı Ahmed Hoca (Res. 309) ve Fellari Türbesi'nin pencere alınlıklarında (Res. 322) ve Mecez'El-Bâb Köprüsü'ndeki sülüs kitabeler bu şekildedir. Bununla birlikte çeşitli mesajlar içeren ayet kitabeleri ile monogram şeklinde sülüs hatla yazılmış Allah, Muhammed (A.S.), dört Halife ve Kelime-i Tevhid ibareleri, yüklenmiş oldukları anlamların yanı sıra süsleme amacını da taşımaktadır. Sidi Sahib Türbesi'nin kubbe başlangıcında, Dayı Yusuf Camii mihrab kavsarasının alt bölümünde Mehmed Bey Camii'nin pendentiflerinde, Bâşiye, Bi'r'El-Ahcar ve Süleymaniye Medresesi mescidlerinin mihrab üst hizasında (Res. 228), Sidi İbrahim Riyahi Zaviyesi'nin kubbe kasnağında sülüs hatla yazılmış ayet kitabeleri bulunmaktadır. Kışlaların tarih

kitabelerinin yan kısımlarında koyu zemine beyaz harflerle yazılmış "Yâ Allah, Yâ Rezzak" ve Fetih suresinin ilk ayetleri ile Sidi İbrahim Riyahi Zaviyesi'nde duvarların üst bölümündeki kartuşlar içine yazılmış Esmâi-Hüsna, süsleme amaçlı diğer örneklerdir.

Nesih ve rik'a karakterli kitabelere, diğerlerine göre daha az sayıda rastlanmaktadır. Sidi Ebu'l-Hasan Şazeli, Sidi Abdülkadir Zaviyesi, Cerbe Muradiye Medresesi ve Sağır Sa'y Mescidi'nde nesih; Katip Ali Camii'nin giriş kapısı üzerinde de rik'a hatlı kitabeler bulunmaktadır. Bu sonuncusu, özellikle XIX.yüzyıldaki İstanbul yapılarındaki yeşil zemine yaldızlı harflerle yazılan pek çok kitabeye benzemektedir.

9. SONUÇ

VII.yüzyılın ikinci yarısında İslâmı tanıyan Tunus'a, Osmanlı hakimiyeti bundan yaklaşık dokuz asır sonra girmiştir. İslâm inancının iyice yerleştiği bu uzun zaman diliminde, ortaya konan mimari, süsleme ve el sanatlarında Endülüs-Mağrib Sanatı'nın etkisi çok açık bir şekilde görülmektedir. Osmanlı döneminin ilk yıllarında bu gelenek tüm ilkeleri ile devam etmiş, Türk Sanatına ait özellikler ancak XVII.yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. 300 yılı aşkın bir süre Türk idaresinde kalan Tunus, cami, medrese, imaret, saray, han, hamam, çarşı, kışla ve kale gibi mimari eserlerle donatılmıştır. Bunların bir kısmı Tunus'taki bugünkü şehircilik faaliyetleri yüzünden yıkılmış ya da çeşitli tamir ve yenilemeler sonucu mimari özelliğini yitirmiş olmakla birlikte önemli bir bölümü orijinal yapısını devam ettirmiştir.

Tunus'ta külliye inşasına fazla ilgi gösterilmemiştir. İncelediğimiz üç örnekte, türbe ve cami çekirdekli olmak üzere iki farklı külliye tipine rastlanmaktadır. Türbenin çevresindeki yapılardan oluşan Sidi Sahib Külliyesi, Irak'daki benzerlerinde olduğu gibi karmaşık bir plan sergilemesinin yanında, külliye elemanlarının birden fazla avlunun çevresinde sıralanması ile bunlardan ayrılmaktadır. Tunus Cedid Külliyesi caminin revaklı avlusunu U şeklinde saran medrese hücreleri ile, Anadolu ve İstanbul'da inşa edilen pek çok külliye de uygulanan bir plan şemasına sahiptir.

Tunus'ta en çok mihrab önü kubbeli, çok destekli cami planı uygulanmıştır. Bu şema nedeniyle daha geniş bir alanı kaplayan camiler iklimin de etkisiyle fazla yüksek tutulmamıştır. Genellikle mihrab önü bölümü kubbe, diğer kısımlar çapraz tonozla kapatılmıştır. Osmanlı öncesi dönemlerde yaygın olarak kullanılan bu plan düzeni, destek sayısı ve harimin iç bölümlerinde tabii olarak görülen bazı farklılıklar dışında, herhangi bir yenilik getirmeden büyük ölçüde tekrar edilmiştir. Bu camilerde görülen bir farklılık, iç mekânının plan düzeninde değil avlu formundadır. Hafsi camilerinde avlu, harimin sadece kuzey bölümünü kaplamaktayken, Osmanlı döneminde inşa

edilen Dayı Yusuf Camii, Hacı Mustafa Hamza Camii, Süleyman Hamza Camii, Ğâr'ul-Melh Ulu Camii ve Süleyman Ulu Camii'nde avlu harimi U şeklinde sarmaktadır.

Tunus'ta idareyi elinde tutan etkili kişiler tarafından yaptırılan Hammuda Paşa Camii ve Yusuf Sahib Tab'a Camii'nde, kible duvarına dik uzanan neflerin mihrab önü ve girişte enine neflerle kesilmesinden oluşan plan şeması ile Kayravan Sidi Ukba Camii'nin etkisi açıktır. Bunlardan Yusuf Sahib Tab'a Camii'de diğerlerine göre kubbenin daha fazla kullanıldığını görüyoruz. Mihrab duvarına paralel neflerin ortadan dikine bir nefle kesilmesinden oluşan planı ile Cedid Camii, Tunus'taki Osmanlı camileri içinde istisna teşkil etmektedir. Bu yapılar, U şeklindeki avlu formu, sekizgen gövdeli minareleri ve mermer minberleri ile Mağrib'deki benzerlerinden ayrılırlar.

Orta kubbenin çevresinde dört yarım kubbeli merkezi plan şemasının uygulandığı Mehmed Bey Camii ile tek kubbeli orta mekâna üç yönden kemerlerle açılan kubbeli bölümlerden oluşan Kâtip Ali Camii, plan boyutunda Osmanlı mimarisinin Tunus'taki etkilerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Merkezî planın sadece Mehmed Bey Camii'nde değil türbelerde de uygulandığı görülmektedir. Bey Türbesi, Gureba Camii Türbesi ve Hamza Türbesi'nde rastladığımız dört ayağa dayanan orta kubbenin çevresindeki dört yarım kubbeden oluşan şema, bu tesirin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir.

Kuzey Afrika'nın ilim ve kültür merkezi olan Kayravan siyasi çekişmeler ve istilâlar yüzünden zamanla bu önemini Tunus'a bırakmıştır. Zeytûne Camii'nin çevresine Hafsi ve Osmanlı dönemlerinde yapılan çok sayıda medrese günümüze sağlam bir şekilde ulaşabilmiştir. Genellikle revaklı avlunun çevresinde beşik tonozlu hücreler ve mescidden oluşan ve bir kısmı iki katlı olan medreselerde türbe ve sebil ile, -Osmanlı medrese mimarisinde rastlanmayan- minarelere de yer verilmiştir. Zeytûne Camii'nin çok yakınında, birbirine bitişik olarak inşa edilen Süleymaniye, Bâşiye ve

Nahlâ medreseleri, adeta bir medrese sitesi oluşturmuştur. Cedid Camii'nin revaklı avlusunu U şeklinde saran hücrelerden oluşan medresesi, plan düzeni ile Osmanlı etkisini taşımaktadır. Ayrıca Hafsi medreselerinde avluya açılan eyvan formu Türk devrinde tamamen ortadan kalkmıştır.

Tunus'ta Osmanlı döneminden günümüze gelebilen mimari örneklerden biri de zaviyelerdir. Revaklı avlunun çevresinde derviş hücreleri, tevhidhane ve türbeden oluşan zaviyelerin iç mekânlarında yoğun alçı ve çini süsleme ile karşılaşmaktadır. Bunlar genellikle Şazeli ve Ticânî tarikatları için tesis edilmiş olup dıştan tevhidhane veya türbenin üzerini örten yeşil kiremitlerle kaplı soğan şekilli kubbeleri ile dikkat çekmektedir.

Tunus'taki Türk türbe mimarisinde kare planlı ve köşe sütunlarına yaslanan kemerlerin üzerinde yükselen soğan biçimli kubbe ile örtülü yapılar çoğunluktadır. Dayı Muhammed Laz ve Dayı Ahmed Hoca türbeleri bunun en güzel örnekleridir. Ayrıca, yukarıda kısaca değinildiği gibi dört yarım kubbeli merkezi plan düzenine göre inşa edilen türbeler bulunmaktadır. Bunların hemen hemen tümünde süslemeye büyük önem verildiği görülmektedir.

Sık sık dış saldırılara maruz kalan Tunus'ta savunma amaçlı yapıların inşası önem kazanmıştır. Genellikle dörtgen, sekizgen ve daire plandan oluşan kaleler, çeşitli formlardaki kulelerle desteklenen kalın duvarlara sahiptir. Bunlar genellikle geniş bir avlunun çevresinde beşik tonozlu dehlizlerle geçilebilen büyük koğuşlar, depolar ve mescidden oluşmuştur. Lûtâni, Vustâni ve Tunus Burçları ile Kerrake Kalesi'nde olduğu gibi deniz kıyısında bulunan kalelerin sahile bakan yönlerine, içine topların yerleştirildiği mazgallar bulunan duvarlardan oluşan yarım daire planlı bir bölüm eklenmiştir. Hammuda Paşa'nın birbirine yakın tarihlerde yaptırdığı kışlalarda tek tip plan şeması uygulanmıştır. Dikdörtgen planlı revaklı bir avlunun çevresindeki çapraz tonozlu koğuşlardan oluşan yapılar iki katlıdır. Yapıya girişi sağlayan dış kapıları

üzerinde Türkçe kitabelere, koğuş kapıları üzerinde de orada kalan askerlerin Türkçe lâkaplarını belirten levhalara yer verilmiştir.

Osmanlı döneminde Tunus'ta yapılan çarşılar, üzeri tonozlu bir koridorun iki yakasındaki dükkanlardan oluşmaktadır. Bunlardan Türk Çarşısı ile Birka Çarşısı'nda kubbeye de yer verilmiştir. İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin diğer şehirlerindeki çarşılarla benzerlik göstermekle birlikte bir çoğu, belirli bir şemaya göre düzenlenmeyen ve geniş bir kıvrım yaprak devam eden koridorları ile farklılık göstermektedir.

Tunus'taki Türk sebilleri, düz tavanla örtülen küçük ölçekli bir odanın sokağa bakan cephesindeki pencerelerden oluşmaktadır. Bunlar, Mısır ve İstanbul'daki sebillere göre daha basit bir yapıya sahiptir.

Birden fazla revaklı avlu çevresindeki T planlı mekânlarla bunların gerisindeki odalar, hamam ve tuvalet gibi bölümlerden oluşan konak ve evlerde, mimariden çok süslemeye önem verilmiştir. İki renkli taştan atnalı kemerleri, mermer, alçı ve çini bezemeleriyle daha çok Endülüs ve İtalya sanatının etkileri görülmektedir.

Yapılarda, güney Tunus'ta tuğla, kuzeyde taş-mermer kullanılmıştır. Osmanlı dönemi yapıların çoğunda çapraz ve beşik tonoz görülür. Bununla birlikte önemli oranda kubbeye de yer verilmiştir. Kubbeye, istiridyeye yivli tromp ya da düz pandantiflerle geçilmiştir. Türk döneminde ahşap minberlerin yanısıra mermer minberler de yapılmıştır. Camilerde vaiz kürsüsü yerine tilâvet kürsüsü mevcuttur. Çok destekli cami iç mekânları, sıcak iklim nedeniyle pencerelerin az sayıda açılmasından genellikle loş ve kasvetlidir.

Yapılarda çini, alçı ve taş-mermer üzerine süsleme yapılmıştır. Taş-mermer süslemelerde Türk etkili geometrik, Avrupa ve Endülüs etkili bitkisel örnekler hakimdir. XVI.yüzyıl İznik çinilerinin yanısıra Tunus'ta imâl edilen çini levhalar,

yapıları süsleyen başlıca unsurlardandır. Osmanlı döneminde sülüs ve nesih hatlı yazının yanında kûfi karakterli yazı örneklerin de rastlanmaktadır.

Osmanlının merkezden uzak bir eyaleti olan Tunus'ta meydana getirilen mimari eserlerde kendi sanatına ait izleri görmek mümkündür. Tunus'ta, önceki mimari üsluptan farklı olarak Osmanlı döneminde, aynı avlu etrafında yer alan cami, medrese ve türbeden oluşan kompleksler ortaya çıkmıştır. Kubbeyle örtülen orta mekânın dört yönden yarım kubbe ve eksedralarla genişletildiği merkezi planlı yapılar, klasik Osmanlı mimarisinin etkisini açıkça ortaya koyar. Bunun yanı sıra camileri süsleyen İznik çinileri, mermer minberler, bezemede geometrik ve bitkisel kompozisyonlar hep aynı etkiyi belgeleyen unsurlardır. Ayrıca yapılarda, içinde dönemin Osmanlı padişahlarının adının geçtiği çok sayıda Türkçe kitabe vardır. Bugün dahi yaşayan Türkçe yer ve yapı adları yanında, günlük hayatta, giyim-kuşamda, gelenek ve göreneklerde tesbit ettiğimiz örnekler, Tunus'ta Osmanlı kültürünün günümüze kadar ulaşan tanıklarındır.

10. SUMMARY

The Ottoman sovereignty began in Tunisia, a country which had been acquainted with Islam in the second half of the seventh century, approximately nine century after this period. The impressions of Andalusian-Magrib art are clearly seen in the architectural monuments built up in this period. This tradition continued with all its principles in the thresholds of the Ottoman period, the particularities related with Turkish Art have come to the scene from seventeenth century on. That Country, which has been governed by Turks for more than 300 years, is equipped with monuments like mosque, medrese, khan zaouia, bath, bazaar, place, barracks, fort, fountain.

Some traces pertaining to the Ottoman art can be seen in the architectural work built up in Tunisia, a province far from the Ottoman authorities at that time. Unlike the previous architectural styles, the country produced complex structures such as mosque, medrese and tomb stationed in the same platform. The impressions of the classical Ottoman architecture can clearly be seen in works such as Mehmet Bey Mosque (Sidi Mahrez Mosque), Bey Tomb, Gureba Mosque Tomb in Djerbe structures widened with semi-domes from the four directions in the middle setting which is covered by a dome.

In addition to all these monuments, the same impression is documented by some ornamentations of Iznik ceramics, geometrical compositions, marble minbars, octagonal minarets and so on.

There are also many scriptures in Turkish, in which the names of Ottoman Sultans are written. Even in our times, there can be found some similarities between the living style which is led in Tunisia and that of ours in terms of the way of thinking and wearing. All these similarities show us ample evidence to reflect the Ottoman culture in Tunisia.

11. BİBLİYOGRAFYA

ABDULVAHHAB, Hasan Hüsni, Hülâsatu Târîh-i Tûnis, Tunus, 1963.

ABOUSEIF, Doris-Behrens, Islamic Architecture in Cairo, Cairo, (1996), s.166-167.

AKIN, Günkut, Orta Asya Merkez Mekân Geleneği, Ankara, 1990, s.108.

AKKARI-WERIEMMI, Jenina, La Mosquee Harmal: Etude et Travaux de Restauration, **AFRICA**, X, Tunus, 1988, s.293-316.

AMODEİ, Massimo, Tunis 1860-1930 The Formation of a Colonial Town, **ENVIRONMENTAL DESIGN**, I, Roma, 1984, s.26-35.

ASLANAPA, Oktay, Tunus'ta Cerbe Adası Büyük Burcu'nun Fetih Kitabesi ve Mimarisi, **TÜRK KÜLTÜRÜ**, XIX / 217, Ankara, 1980, s.107-111.

ASLANAPA, Oktay, "Mihrab", **İ. A.**, VIII, 1993, s.294-304.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, Osmanlı Mimarisinde II. Beyazid-Yavuz Selim Devri (886-926 / 1481-1520), İstanbul, 1983, s.127.

BAKIRER, Ömür, Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları, Ankara, 1976.

Ben Aşur, Muhammed El-Aziz, Turbet El-Bey, Sepulture des Begg et de la Famille Husaynite à Tunis, **I.B.L.A.**, I, Tunus, 1985, s. 45-84.

Ben El-HOCA, Muhammed, Târîh-i Méâlîme't-Tevhîd fi'l-Kadîmi ve fi'l-Cedîd, Tunus, 1985.

Ben MAMİ, Muhammed, L'Architecture Ottomane: La Mosquée M'hamed Bey à Tunis, **IX.M.T.S.K.B.Ö.**, İstanbul, 1991, s.115.

- BINOUS, Jamile, *Tunis La Ville et Les Monuments*, Tunus, 1980.
- BODDY, Alexandre A., *The Kairwan The Holy : Scenes in Mohammeda, Africa*, 1885.
- BOUSSIGE, M., *Deux Ponts Voisins de Rades*, **REVUE TUNISIENNE**, XXVIII-XIX, Tunus, 1936, s.451-465.
- BOUÏTA, Hédi, *La Grande Mosquee de Bizerte La Tradition Hafside et L'Apport Turc*, **I.B.L.A.**, 170, Tunus, 1992, s.225-233.
- BOUÏTA, Hédi, *Bizerte : Les Monuments Islamiques*, Tunus, 1992.
- BRIK, Tarek, *Pathologie et Techniques de Restauration Cas de la Zaovia Sidi Chiha*, (I.T.A.A.U.T. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tunus, 1985.
- BRUNSCHVIG, Robert, "Tunus", **İ. A.**, XII / 2, İstanbul, 1988, s.60-95.
- COUR, A., "Ebu'l-Hasan Şâzili", **İ.A.**, XI, İstanbul, 1993, s.365.
- CRESWELL, K.A.C., *A Short Account of Early Muslim Architecture*, Beyrut, 1968.
- CUNEO, Paolo, *The Multi-Home Mosque Architecture of Tripoli, Libya, Between Regional Tradition and Ottoman Influence*, **IX.TÜRK SANATLARI KONGRESİ**, I, Ankara, 1995, s.511-519.
- ÇAY, A., *İtalya'nın Tunus'ta Üstünlük Teşebbüsü; Cedeyda Meselesi, Bu Meseleye Osmanlı Devleti'nin Müdahale ve Hakemliği*, **VI.T.T.K. Bildirileri**, Ankara, 1967, s. 497-519.
- ÇETİN, Atilla, *Garp Ocakları*, **T.D.V.İ.A.**, XIII, İstanbul, 1996, s.382-386.

DAOULATLI, Abdelaziz, El-'Anâsir-ı 'l-Ağlebiyye fi Tasmîmi Câmi'u'z-Zeytûne, **EL-HİDAYE**, II-III, Tunus, 1980, s.78-80.

DAOULATLI, Abdelaziz, La Ceramique Ottomane en Tunisie à L'Époque Turque et Hüsseinite (XVIe - XIXe siècles), **IX.M.T.S.K.B.Ö.**, İstanbul, 1991, s.63.

DAOULATLI, Abdelaziz, Tunis sous Les Hafside, Tunus, 1980.

DAOULATLI, Abdelaziz, Zâviyetu Sidi Kâsım Ez-Zalîcî, İspanya Kültür Bakanlığı Tanıtım Broşürü, Madrid (Tarihsiz).

DAOULATLI, Abdelaziz, Inscription à La Mosquee Andalouse D'El-Aliye, **R.E.M.A.T.**, Madrid, 1973, s.285-289.

DEMİRCİOĞLU, R., Roma Tarihi, I, Ankara, 1953.

DIEZ, Ernest, "Mescid", **İ.A.**, VIII, İstanbul, 1993, s.89-101.

DIEZ, Ernest, "Minare", **İ.A.**, VIII, İstanbul, 1993, s.323-329.

DIEZ, Ernest, "Minber", **İ.A.**, VIII, İstanbul, 1993, 335-337.

DIEZ, Ernest, "Kubbe", **İ.A.**, VI, İstanbul, 1993, s.930-944.

DJELLOUL, Néji, Les Fortifications Côtières Ottomane de la Regence de Tunis (XVIe - XIXe siècles), Zağvan, 1995.

DJELLOUL, Néji, Les Fortifications de Bizerte a L'Époque Ottomane, **A.H.R.O.S.**, 7-8, Zağvan, 1993, s.163-204.

DJELLOUL, Néji, Les Fortifications de Tunis à L'Époque Ottomane, **A.H.R.O.S.**, 9-10, Zağvan, 1994, s.95-115.

- DOLOT, E. La Caserne Soussier, **REUVE TUNISIENNE**, XV, Tunus, 1908, s.294.
- Ebi Dıyâf, Ahmed bin Ebi Dıyâf, Ithâfu Ehli'z-Zamân Bi-Ahbâr-ı Mülûk-i Tûnis ve Ahdi'l-Emân, I-VIII, Tunus, 1963.
- El-Bekri, Ebû Ubeyd'El-Bekri, Kitâb'el-Mesâlik ve'l-Memâlik, (Trc. Slane, Description de L'Afrique, Cezayir), 1911.
- EL-BERKAVÎ, Hasan, İslâm Mimarisinin Kimliğini Korumak ve Tarihi Eserlere Fonksiyonlarını Kazandırmak Açısından Menestir (Manastır) Deneyimi, **İSLÂM MİMARİ MİRASINI KORUMA KONFERANSI**, İstanbul, 1987, s.447-451.
- EL-HÜSEYNİ, M. Hamid, El-Esbilet'ül-Osmâniye Bi-Medîneti'l-Kâhire (1517-1798), Kahire, 1988.
- EL-İMAM, Reşad, Siyâsetu Hammûda Bâşâ fi Tûnis, Tunus, 1980.
- EL-ZEVVARI, Ali, Geçmişte ve Günümüzde Safaks Kentinin Suru, **İSLÂM MİMARİ MİRASINI KORUMA KONFERANSI**, İstanbul, 1989, s.467-471.
- GAFSI-SLAMA, A., Un Exemple De L'Ambivalence Artistique et l'Inguistique : Le Sbil (Fontaine Publique) De Youssef Dey (1631) â Bizerte en Tunisie, **A.H.R.O.S.**, 9-10, Zağvan, 1994, s.219.
- GARİB, Raşid, Le Borj Ghazi Mustapha a Houmt - Souk, **SÉMINAIRE POUR LA SOUVEGARDE DE L'ARCHITECTURE ET DE L'ENVIRONNEMENT DE DJERBA**, Tunus, 1975, s.61-67.
- GOODWIN, Godfrey, A History of Ottoman Architecture, London, 1971.

- GRANDCHAMP, Pierre, Les Bey Mouradites, **REVUE TUNISIENNE**, Tunus, 1941, s.227-232.
- GRANDCHAMP, Pierre, Abre Genealogique de la famille Hassinite (1705-1936), **REVUE TUNISIENNE**, Tunus, 1936, s.474-476.
- HAMMER, Josef von, Osmanlı Devleti Tarihi, VI, İstanbul, 1984.
- HAREKÂT, İbrahim, Benzert, **T.D.V.İ.A.**, V, 467-468, İstanbul, 1992, s.467-468.
- HASOL, Doğan, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1990, s.929.
- HESSE-WARTEG, Chevalier Ernest von de, Tunisia: The Land and the People, London, 1882.
- HILL, D. - GOLVIN, L., Architecture of the Islamic World, London, 1976, s.96, 97, 98.
- HOPKINS, N. S., Notes sur L'Histoire de Testour, **ETUDES SUR LES MORISQUES ANDALOUS**, 3, Tunus, 1983, s.103-110.
- HUTT, Antony, Islamic Architecture: North Africa, London, 1977, s.22, 162, 163, v.d.
- Hüseyin Hoca, Zeylu Beşâir-i Ehl-i İmân Bi-Fütuhâti Âli Osman, (Hz. Tâhir El-Mâmûrî), Tunus, 1975.
- İbn-i Ebi Dinâr, Muhammed Ra'înî İbn-i Ebi Dinâr El-Kayravanî, El-Mûnis fî Ahbâr-ı Ifrikiyâ ve Tûnis, Tunus, 1967.
- İbn-i Haldun, Mukaddime, III, (Çev: Z. Kadîrî UGAN), İstanbul, 1991, s.156.
- İbn-i Makdîş, Nuzhet'ul-Enzâr fî 'Acâibi't-Tevârîh ve'l-Ahbar, 1813.

İbn-i Sa'd, Tabakât'ul-Kübrâ, III, Beyrut, s.457.

İdrisî, Nuzhet'el-Muştâk (Trc.: DOZY-GOEJE, 1866).

İLTER, Aziz Samih, Şimali Afrika'da Türkler, İstanbul, 1937.

İn'âmullah Han, Bugünkü İslam Devletleri ve Ülkeleri, (Trc.: O. KESKİOĞLU),
İstanbul, 1966, s.254.

JERVIS, Paola, Kairavan, **ENVIRONMENTAL DESIGN**, 1 - 2, Roma, 1989,
s.36-53.

KAARK, Osman, Kuzey Afrika'da Türk İdare ve Sanatı, (Trc.: S. AKSOY), Ankara,
1959.

KANSU, Filiz, Tunus, **ARKITEKT**, 433, İstanbul, 1996, s.74-81.

Kâtip Çelebi, Tuhfet'ul-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr, (Trc.: O. Ş. GÖKYAY), 1980, s.67.

KOMAN, M. Mesud, Tarih Boyunca Türk-Tunus İlişkileri, **İSTANBUL
BELEDİYESİ DERGİSİ**, 36, 37, 39, 40, İstanbul, 1967, s.24-25, s.20-21,
s.24-25, s.18-19.

KÖKSAL, A., Afrika Coğrafyası, I, Ankara, 1976, s.53-54.

KURAN, Aptullah, Mimar Sinan, İstanbul, 1986, s.402-403, v.d.

LACOSTE, Y., Tunus, **MEYDAN LAROUSSE**, XII, İstanbul, 1988, s.311-316.

Leo Africanus, Description de L'Afrique, (Trc.: Remusio, 1837).

Les Mosques de Tunis, Tunus, 1973.

- LÉZINE, Alexandre, Deux Villes D'Ifrîqiya, Paris, 1971, s.156, 157, v.d.
- LÉZINE, Alexandre, Sousse, Les Monuments Musulmans, Tunus, (Tarihsiz), s.38-40.
- MAKSUDOĞLU, Mehmet, "Bey", **T.D.V.İ.A.**, VI, İstanbul, 1992, s.12-13.
- MAKSUDOĞLU, Mehmet, Tunus'ta Osmanlı Hakimiyeti, **A.Ü.İ.F.**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1966.
- MANSEL, A. Müfid, Ege ve Yunan Tarihi, Ankara, 1984, s.295, 296, vd.
- MANTRAN, Robert, Quelques Inscriptions Turques de Tunis, **ORIENTS**, 18-19, Leiden, 1965-1966, s.185-192.
- MARÇAIS, Georges, L'Architecture Musulmane D'Occident, Paris, 1957.
- MARÇAIS, Georges, "Mehdiye", **İ.A.**, VII, İstanbul, 1993, s.493.
- MARÇAIS, Georges, "Sfakes", **İ.A.**, X, İstanbul, 1993, s.549-550.
- MARÇAIS, Georges, Testour et sa Grande Mosquée, **REVUE TUNISIENNE**, 49, 50, 51, 159, Tunus, 1942.
- MARÇAIS, Georges, Tunis et Kairouan, Paris, 1937.
- MARÇAIS, Georges, Manuel D'Art Musulmane L'Architecture II, Paris, 1927.
- MAYER, L. A., Islamic Architects and Their Works, Geneve, 1956, s.101.
- MERCIER, M., Nouvelle Inscription Arabe de Gafsa-Description de la Kasba, **R.N.M.S.A.D.C.**, VII, Constantine, 1893, s.131-136.
- MERCIER, M., Inscriptions Arabes Inédites de Tunisie, **R.N.M.S.A.D.C.**, VII, Constantine, 1893, s.1-30.

Meydan Larousse, "Kartaca", VII, İstanbul, 1988, s.38-40.

MICHELL, G., Architecture of the Islamic World, London, 1978, s.220-221.

MONCHICOURT, Ch., Essai Bibliographique sur Les Plans Imprimés de Tripoli, Djerba et Tunis-Goulette au XVIe siècle, **REVUE AFRICANE**, XVI, 1925, s.385-418.

Mufassal Osmanlı Tarihi, III, İstanbul, 1959, s.1255-1261.

MUSTAFA, Salih Lemî, El-Kubâbu fî'l-İmâreti'l-İslâmiyye, Beyrut, Tarihsiz, s.30.

MÜLAYİM, Selçuk, Anadolu'da Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler -Selçuklu Çağı-, Ankara, 1982, s.84-86.

NEDVÎ, Ahmed - ENSARÎ, Said Sahib, Büyük İslam Tarihi, III, (Çevren.: A. GENCELİ), İstanbul, 1984, s.312-315.

OCAK, A. Yaşar - FÂRÛKÎ, S.; "Zaviye", İ.A., XIII, İstanbul, 1993, s.468-476.

OSTROGORSKY, G., Bizans Devleti Tarihi, (Trc.: F. Işıltan), Ankara, 1981, s.131, 132, vd..

ÖNEY, Gönül, Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları, Ankara, 1978, s.45-50.

ÖZTUNA, Yılmaz, Devletler ve Hanedanlar: İslam Devletleri, II, Ankara, 1989, s.478-487.

Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, I, (Haz.: B. S. BAYKAL), Ankara, 1992, s.348.

PELLEGRIN, Arthur, Mosques et Zaouïas de Tunis, **C.C.F.**, 2, Paris, 1950, s.220-232.

- Piri Reis, Kitâb-ı Bahriyye, 1525, (İstanbul, 1935),
- POINSSOT, L., Quelques Edifices du Moyen Age et des Tempes Modernes Atlas de Tunisie, 1936, s.51.
- RAYMOND, André, Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, (Çev.: A. BERKTAY), İstanbul, 1995.
- RAYMOND, André, Osmanlı Fetihleri ve Büyük Arap Şehirlerinin Gelişmesi, **İKTİSAT VE İŞ DÜNYASI DERGİSİ**, Haziran, İstanbul, 1993, s.43-50.
- REVAULT, Jacques, Influence de L'Art Turc sur L'Art Tunisien La fin du XVIe et XIX e siècles, **ART TURC**, Aix - en Provence, 1975, s.201-208.
- REVAULT, Jacques, Le Fondouk Des Français et Les Consuls de France à Tunis, (1660-1869), Paris, 1984, s.102.
- REVAULT, Jacques, L'Habitation Tunisoise, Paris, 1978.
- REVAULT, Jacques, Palais et Demeures de Tunis (XVIe et XVII siècles), Paris, 1980.
- REVAULT, Jacques, Palais et Demeures de Tunis (XVIe et XVIII siècles), Paris, 1980.
- REVAULT, Jacques, Palais et Demeures de Tunis (XVIIIe et XIX siècles), Paris, 1971.
- REVAULT, Jacques, Palais et Demeures de Tunis, Paris, 1967.
- REVAULT, Jacques, Palais et Residences d'Été de la Région de Tunis (XVIe - XIX siècles), Paris, 1974.

- REVAULT, Jacques, Palais et Residences d'Été de la Région de Tunis (XVIIe - XIX siècles), Paris, 1974.
- ROY, Bernard, Inscription Arabes de Kairouan, II, Paris, 1950.
- RULIÈRE, G. - OIZON, R., Tunus, **MEYDAN LAROUSSE**, XII, İstanbul, 1988, s.311-316.
- Sahhaf Şeyhî-zâde Es'ad Efendi, Hülâsâi Târîh-i Tûnis-i Garb, İstanbul, 1846.
- SALADIN, Henry, Tunis et Kairouan, Paris, 1908.
- SANTELLI, Serge, Mahdiya, **ENVIRONMENTAL DESIGN**, 1 - 2, Roma, 1989, s.54-59.
- SANTELLI, Serge, Medinas, Tunus, 1992.
- Sauvegarde et Mise en Valeur de la Medina de Tunis, Tunus, 1974.
- SCHARABI, Muhammed, Der Bazar, Tübingen, 1985.
- SÖZEN, Metin - TANYELİ, Uğur, Sanat Kavramı ve Terimler Sözlüğü, İstanbul, 1992, s.144.
- SÖZEN, Metin ve Grubu, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul, 1975, s.164, 166, 176, vd.
- TARHUNİ, Halid-Ali, El-Câmi'ul-Kebîru Bi-Ğâr'il-Melh, **EL-HİDAYE**, 2, Tunus, 1983, s.95-97.
- TAYFUR, Kemal, Tunus, **ATLAS**, 35, İstanbul, 1996, s.44-61.
- ŞEKER, Mehmet, Başşehir Tunus'taki Türkçe Kitabeler, İstanbul, 1994.

Şemseddin Sami, Kâmus'ul-'Alâm, V, İstanbul, 1896, s.2686, 4497, v.d.

Ticânî, Rihle, 1853.

TUĞLACI, Pars, Osmanlı Şehirleri, İstanbul, 1985.

ULUÇAM, Abdüsselâm, Irak'taki Türk Mîmari Eserleri, Ankara, 1989, s.23-53, 230-231.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Tunus'un 1881'de Fransa Tarafından İşgaline Kadar Burada Valilik Eden Hüseyini Ailesi, BELLETEN, XVIII, Ankara, 1954, s.548-580.

YENİŞEHİRLİOĞLU, Filiz, Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları, Ankara, 1989, s.163.

YETKİN, Suut Kemal, İslam Mimarisi, Ankara, 1965.

YETKİN, Suut Kemal, İslam Sanatı Tarihi, Ankara, 1954.

YETKİN, Suut Kemal, İslam Ülkelerinde Sanat, İstanbul, 1984.

YETKİN, Şerare, Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul, 1972, s.13.

YVER, G., "Bizerte", İ.A., II, İstanbul, 1993, s.665.

YVER, G., "Cerbe", İ.A., III, İstanbul, 1993, s.105-108.

YVER, G., "Dayılar", İ.A., III, İstanbul, 1993, s.501-502.

YVER, G., "Hafsiler", İ.A., V / 1, İstanbul, 1993, s.82.

YVER, G., "Hüseyin Bin Ali", İ.A., V / 1, İstanbul, 1993, s.640-641.

- YVER, G., "Kayravan", **Ī.A.**, VI, İstanbul, 1993, s.467-471.
- ZBISS, S. Mostafa, A Travers Les Monuments Musulmans de Tunisie, Tunus, 1963.
- ZBISS, S. Mostafa, Câmi'u Binzert'ul-Kebîr, **EL-HĪDAYE**, 6, Tunus, 1980, s.76-79.
- ZBISS, S. Mostafa, Câmi'ul-Kasba Bi-Tûnis, **EL-HĪDAYE**, 4, Tunus, 1980, s.77-81.
- ZBISS, S. Mostafa, El-Câmi'uz - Zeytûnete'l-Ma'mûr, I-II-III, **EL-HĪDAYE**, 4, 5, 6, Tunus, 1982, s.44-66, s.19-21, s.78-80.
- ZBISS, S. Mostafa, El - Mehârîbu 'l - 'Îmâreti 'd - Diniyyeti Bi'l - Mağribi 'l - Īslâmî, **EL-HĪDAYE**, 1, Tunus, 1984, s.53-54.
- ZBISS, S. Mostafa, El-Mescidu'l-Câmi'u Bi-Teburba, **EL-HĪDAYE**, 3, Tunus, 1983, s.43-46.
- ZBISS, S. Mostafa, La Medina de Tunis, Tunus, 1981.
- ZBISS, S. Mostafa, La Mosquee de Soliman, **ETUDES SUR LES MORISQUES ANDALOUS**, 3, Tunus, 1983, s.207-208.
- ZBISS, S. Mostafa, Les Coupoles Tunisiennes Dans Leur Evolution, Tunus, 1959, s.17, 18, 19, v.d.
- ZBISS, S. Mostafa, Les Monuments de Tunis, Tunus, 1971.
- ZBISS, S. Mostafa, Monastîr, ses Monuments, Tunus, 1964, s.5-6.
- ZBISS, S. Mostafa, Monuments Musulmans D'Époque Hûsseinite en Tunisie, Tunus, 1995.

ZBISS, S. Mostafa, Quelques Site Andalous de Tunisie, **AWRAQ**, I, Madrid, 1978, s.55-57.

ZBISS, S. Mostafa, Sidi Bou Said, Tunus, 1971.

ZBISS, S. Mostafa, Tunus'ta Türk Sanatı, **I. MİLLETLERARASI TÜRK SANATLARI KONGRESİ**, Ankara, 19-24 Ekim, 1959, Ankara, 1962, s.413-417.

Zekeriyyazade, Ferah-Cerbe Fetihnamesi, (Hz. O. Ş. GÖKYAY), İstanbul, 1975.

ZMERLI, S., Une Figure Oubliée Youssef Saheb Et-Tabaa, **REVUE TUNISSIENNE**, Tunus, 1935, s.37-50.

12. ÇİZİM LİSTESİ

- Çizim = 1.** Tunus.
- Çizim = 2.** Zeytûne Camii ve çevresindeki çarşılar (A.S.M.T.'den).
- Çizim = 3.** Tunus şehir planı ve Türk eserleri (A.S.M.T.'den).
- Çizim = 4.** Şehrin çevresindeki askeri yapılar (Djelloul'dan)
- Çizim = 5.** Kayravan (Santelli'den).
- Çizim = 6.** Mehdiye (Santelli'den).
- Çizim = 7.** Sus (Santelli'den).
- Çizim = 8.** Cedid Külliyesi (I.N.P.'den işlenerek).
- Çizim = 9.** Yusuf Sahib Tab'a Külliyesi (I.N.P.'den işlenerek).
- Çizim = 10.** Yusuf Sahib Tab'a Hamamı (A.S.M.T.'den).
- Çizim = 11.** Türk Camii (I.N.P.'den işlenerek).
- Çizim = 12.** Dayı Yusuf Camii (A.S.M.T.'den işlenerek).
- Çizim = 13.** Mihrabın yanındaki mermer pano.
- Çizim = 14.** Zağvan Hanefi Camii.
- Çizim = 15.** Testur Ulu Camii (Marçais'den işlenerek).
- Çizim = 16.** Binzert Ulu Camii (Bouita'dan).
- Çizim = 17.** Mihrab (Bouita'dan).
- Çizim = 18.** Minber (Bouita'dan).
- Çizim = 19.** Hammûda Paşa Camii (A.S.M.T.'den işlenerek).

- Çizim = 20.** Enine Kesit.
- Çizim = 21.** Türbenin dış cephesindeki mermer süslemelerden.
- Çizim = 22.** Türbenin dış cephesindeki mermer süslemelerden.
- Çizim = 23.** Laz Mescidi (A.S.M.T.'den).
- Çizim = 24.** Kesit (A.S.M.T.'den).
- Çizim = 25.** Mescidin dış cephesi (A.S.M.T.'den).
- Çizim = 26.** Ğâr'ul-Melh Ulu Camii.
- Çizim = 27.** Bey Camii (İ.N.P.'den)
- Çizim = 28.** Mehmed Bey Camii (Sidi Mahrez Camii) (İ.N.P.den işlenerek).
- Çizim = 29.** Hacı Mustafa Hamza Camii.
- Çizim = 30.** Dalioğlu Mescidi (Santelli'den).
- Çizim = 31.** Kesit (Santelli'den).
- Çizim = 32.** Hammûda Paşa Mescidi (A.S.M.T.'den).
- Çizim = 33.** Dış Cephesi (A.S.M.T.'den).
- Çizim = 34.** Saġir-i Sa'y Mescidi.
- Çizim = 35.** Hacı Süleyman Hamza Camii (Santelli'den işlenerek).
- Çizim = 36.** Tarraz Mescidi.
- Çizim = 37.** Katip Ali Camii.
- Çizim = 38.** Fetih Medresesi (İ.N.P.'den).
- Çizim = 39.** Boyuna Kesit (İ.N.P.'den).

- Çizim = 40.** Muradiye Medresesi (A.S.M.T.'den, R. Çavuşoğlu).
- Çizim = 41.** Boyuna Kesit (A.S.M.T.'den, R. Çavuşoğlu).
- Çizim = 42.** Cerbe Muradiye Medresesi (İ.N.P.'den işlenerek).
- Çizim = 43.** Mehmed Bey Medresesi (İ.N.P.'den işlenerek, Ş. Öztürk).
- Çizim = 44.** Enine Kesit (İ.N.P.'den işlenerek, Ş. Öztürk).
- Çizim = 45.** Boyuna Kesit (İ.N.P.'den işlenerek, Ş. Öztürk).
- Çizim = 46.** Nahlâ Medresesi (İ.N.P.'den işlenerek).
- Çizim = 47.** Başıye Medresesi (İ.N.P.'den işlenerek).
- Çizim = 48.** Boyuna Kesit (İ.N.P.'den).
- Çizim = 49.** Süleymaniye Medresesi (İ.N.P.'den işlenerek).
- Çizim = 50.** Aşuriye Medresesi, alt kat planı (A.S.M.T.'den işlenerek).
- Çizim = 51.** Aşuriye Medresesi, üst kat planı (A.S.M.T.'den işlenerek).
- Çizim = 52.** Giriş Cephesi (A.S.M.T.'den işlenerek).
- Çizim = 53.** Bi'r'El-Ahcâr Medresesi, alt kat planı (İ.N.P.'den işlenerek).
- Çizim = 54.** Bi'r'El-Ahcâr Medresesi, üst kat planı (İ.N.P.'den işlenerek).
- Çizim = 55.** Sidi Ali Mahcûb Zaviyesi (Santelli'den).
- Çizim = 56.** Sidi Ali Azzûz Zaviyesi (İ.N.P.'den işlenerek, R.Çavuşoğlu).
- Çizim = 57.** Boyuna Kesit (İ.N.P.'den işlenerek, R.Çavuşoğlu).
- Çizim = 58.** Enine Kesit (İ.N.P.'den işlenerek, R.Çavuşoğlu).
- Çizim = 59.** Semahane, enine kesit (İ.N.P.'den işlenerek, R.Çavuşoğlu).

- Çizim = 60.** Sidi Mezri Zaviyesi
- Çizim = 61.** Sidi Abdülkadir Zaviyesi (A.S.M.T.'den işlenerek).
- Çizim = 62.** Sidi Ali Şiha Zaviyesi (Brikk'den işlenerek).
- Çizim = 63.** Boyuna Kesit (Brikk'den)
- Çizim = 64.** Enine Kesit (Brikk'den).
- Çizim = 65.** Sidi Ömer Abbada Zaviyesi (İ.N.P.'den).
- Çizim = 66.** Sidi Mahrez Zaviyesi (İ.N.P.'den işlenerek).
- Çizim = 67.** Sidi Ebu Lebabe Zaviyesi (İ.N.P.'den işlenerek).
- Çizim = 68.** Ramazanoğlu Zaviyesi (Santelli'den).
- Çizim = 69.** Boyuna Kesit (Santelli'den).
- Çizim = 70.** Gureba Camii Türbesi
- Çizim = 71.** Dayı Ahmed Hoca Türbesi
- Çizim = 72.** Dayı Muhammed Laz Türbesi.
- Çizim = 73.** Azize Osmana Türbesi
- Çizim = 74.** Fellari Türbesi
- Çizim = 75.** Ali Paşa Türbesi (İ.N.P.'den).
- Çizim = 76.** Sidi Bu Said Türbesi.
- Çizim = 77.** Bey Türbesi (İ.N.P.'den işlenerek, R.Çavuşoğlu).
- Çizim = 78.** Bey Türbesi I. Bölüm Kesiti (İ.N.P.'den işlenerek, R.Çavuşoğlu).
- Çizim = 79.** Hamza Türbesi (Santelli'den).

- Çizim = 80.** Boyuna Kesit (Santelli'den).
- Çizim = 81.** Gazi Mustafa Burcu (İ.N.P.'den)
- Çizim = 82.** Mehdiye Büyük Burç (Djelloul'den).
- Çizim = 83.** Giriş cephesi (Djelloul'den).
- Çizim = 84.** Ali Reis Burcu (Djelloul'den).
- Çizim = 85.** Lûtânî Burcu (Djelloul'den).
- Çizim = 86.** Endülüs Burcu (Djelloul'den).
- Çizim = 87.** Kerrake Kalesi (Djelloul'den).
- Çizim = 88.** Flifel Burcu (Djelloul'den).
- Çizim = 89.** Rabta Burcu (Djelloul'den).
- Çizim = 90.** Dış cephesi (Djelloul'den).
- Çizim = 91.** Sidi Bisilli Burcu, alt kat planı (Djelloul'den).
- Çizim = 92.** Sidi Bisilli Burcu, üst kat planı (Djelloul'den).
- Çizim = 93.** Çakmakçılar Kışlası (A.S.M.T.'den).
- Çizim = 94.** Attarin Kışlası, alt kat planı (A.S.M.T.'den).
- Çizim = 95.** Attarin Kışlası, üst kat planı (A.S.M.T.'den).
- Çizim = 96.** Kayravan Bâb-ı Cedid.
- Çizim = 97.** Bâb'El-Bahr (Djelloul'den).
- Çizim = 98.** Bâb-ı Sa'dûn.
- Çizim = 99.** Hafsî Çarşısı (Santelli'den).

- Çizim = 100.** Fransız Hanı, alt kat planı (A.S.M.T.'den)
- Çizim = 101.** Fransız Hanı, üst kat planı.
- Çizim = 102.** Hammûda Paşa Sebili, alt kat planı (Revault'dan).
- Çizim = 103.** Hammûda Paşa Sebili, üst kat planı (Revault'dan).
- Çizim = 104.** Yusuf Sahib Tab'a Sebili.
- Çizim = 105.** Yusuf Sahib Tab'a Sebili (İ.N.P.'den).
- Çizim = 106.** Yusuf Sahib Tab'a Sebili ön cephesi (İ.N.P.'den).
- Çizim = 107.** Bardo Sarayı, kroki (Revault'dan).
- Çizim = 108.** Bardo Sarayı (Revault'dan).
- Çizim = 109.** Alçı süslemelerden detay.
- Çizim = 110.** Saray Hamamı (Marçais'den).
- Çizim = 111.** Divan (İ.N.P.'den, R. Çavuşoğlu).
- Çizim = 112.** Dayı Osman Evi (Revault'dan).
- Çizim = 113.** Giriş Kapısı (Revault'dan).
- Çizim = 114.** Ramazan Bey Evi (Revault'dan).
- Çizim = 115.** Bin Abdullah Evi (Revault'dan).
- Çizim = 116.** Zeytûne Camii (A.S.M.T.'den).
- Çizim = 117.** Safaks Ulu Camii (Santelli'den).
- Çizim = 118.** Sus Ulu Camii (Cresswell'den).
- Çizim = 119.** Sidi Kasım Zelici Zaviyesi (İ.N.P.'den).

- Çizim = 120.** Mihrab (Daoulatli'den).
- Çizim = 121.** Sidi Abid Garyani Zaviyesi (Poinssot'dan).
- Çizim = 122.** Halk'ul-Vâdi, Küçük Burç (Djelloul'den).
- Çizim = 123.** Mesûdî Burcu (Djelloul'den).
- Çizim = 124.** Halk'ul-Vâdi Tersanesi (Djelloul'den).
- Çizim = 125.** Bâb-ı Tûnis Köprüsü (Baouita'den)
- Çizim = 126.** Hüsrev Paşa Külliyesi (O. C. Tuncer'den).
- Çizim = 127.** Eyüp Zal Paşa Külliyesi (Sözen'den).
- Çizim = 128.** Kasba Camii (Daoulatli'den)
- Çizim = 129.** Bâb'El-Akvas Camii (Marçais'den).
- Çizim = 130.** Tinmel Ulu Camii (Yetkin'den).
- Çizim = 131.** Merakeş Kutubiye Camii (Yetkin'den).
- Çizim = 132.** El-Hâlik Camii (Marçais'den).
- Çizim = 133.** Kahire El-Ezher Camii (Yetkin'den).
- Çizim = 134.** Diyarbakır Fatih Paşa Camii (Sözen'den).
- Çizim = 135.** İzmir Şadırvanaltı Camii (Sözen'den).
- Çizim = 136.** Muntasiriye Medresesi (Daoulatli'den).
- Çizim = 137.** Fas Ebu İnaniye Medresesi (Yetkin'den).
- Çizim = 138.** Kayseri Hacı Kılıç Kompleksi (Sözen'den).
- Çizim = 139.** Tunus Sidi Bin Arus Zaviyesi (A.S.M.T.'den).

Çizim = 140. Halep-Behram Paşa Çarşısı (Raymond'dan).

Çizim = 141. Attarîn Hanı (Santelli'den).

Çizim = 142. Hafsi tipi sütun başlıkları.

Çizim = 143. Türk tipi sütun başlıkları.

Çizim = 144. İstanbul Yeni Camii, kapı kanatları (Arseven'den).

Çizim = 145. Nahcivan Mümine Hatun Kümbeti'ndeki geometrik desenlerden (Mülayim'den) 341-42.

Çizim = 146. Cuga Köyü Kümbeti'ndeki geometrik desenlerden örnek (Mülayim).

Çizim = 147. Sidi Sahib Külliyesi, kemer alınlıklarındaki bitkisel kompozisyon.

13. RESİM LİSTESİ

Resim = 1. Tunus kıyıları (Kitab-ı Bahriye'de).

Resim = 2. Osmanlı Ordusu'nun Kerrake Kalesini kuşatmasını gösteren minyatür.

Resim = 3. XVIII.yy.da Tunus'u gösteren bir gravür.

Resim = 4. J. Vermeyen'in 1535 yılında Tunus'u tasvir eden gravürü.

Resim = 5. Tunus, genel görünüm XIX.yy. (İ. Ü. Küt. 90598/23).

Resim = 6. A.Cornelli'nin XVII.yy. ortalarında Tunus Kasabasını gösteren gravür.

Resim = 7. J. N. Bellin tarafından yapılan 1764 yılında Tunus ve çevresini gösteren plan.

Resim = 8. Tunus, genel görünüm.

Resim = 9. Tunus'ta Osmanlı dönemine ait sivil mimari örneklerinin yoğun olduğu Paşa sokağından görünüm.

Resim = 10. İki yanında medreselerin yer aldığı Küttap Çarşısı.

Resim = 11. Tunus, Kurū Temizleyiciler Sokağı ve Cedid Camii XIX.yy. (İ. Ü. Küt. 91333/19).

Resim = 12. Kayravan, Sidi Ukba Camii ve çevresi.

Resim = 13. Kayravan, genel görünüm.

Resim = 14. Mehdiye ve Safaks kıyıları (Kitâb-ı Bahriye'den).

Resim = 15. Mehdiye, genel görünüm.

Resim = 16. Mehdiye, Ulu Camii ve çevresi.

Resim = 17. Binzert ve Tunus kıyıları (Kitab-ı Bahriye'den).

Resim = 18. Binzert.

Resim = 19. Sus, genel görünüm.

Resim = 20. Sidi Sahib Külliyesi, onarım kitabeleri.

Resim = 21. Sidi Sahib Külliyesi, genel görünüşü.

Resim = 22. Sidi Sahib Külliyesi, batı cephesi.

Resim = 23. Sidi Sahib Külliyesi, türbe avlusu.

Resim = 24. Sidi Sahib Külliyesi, türbenin iç görünümü.

Resim = 25. Türbenin revaklı avlusu.

Resim = 26. Zaviyenin giriş kapısı.

Resim = 27. Mescidin revaklı avlusu.

Resim = 28. Mihrabın görünüşü.

Resim = 29. Minarenin görünüşü.

Resim = 30. Cedid Külliyesi.

Resim = 31. Harimden görünüş.

Resim = 32. Avludan görünüş.

Resim = 33. Caminin mihrab duvarı.

Resim = 34. Duvarları süsleyen İznik çinileri.

Resim = 35. Çinilerden detay.

Resim = 36. Mihrab.

Resim = 37. Minber.

Resim = 38. Minare üzerindeki tamir kitabesi.

Resim = 39. Avlu revakı ve medrese hücreleri.

Resim = 40. Caminin avluya açılan kapıları.

Resim = 41. Türbenin minareden görünüşü.

Resim = 42. Türbeye bitişik kubbeli mekan.

Resim = 43. Türbenin içinden görünüş.

Resim = 44. Türbede kubbe geçişleri.

Resim = 45. Tunus, Yusuf Sahib Tab'a Külliyesi, genel görünüş.

Resim = 46. Caminin avlu revakları.

Resim = 47. Caminin avlu revakları.

Resim = 48. Harimin avluya açılan pencereleri.

Resim = 49. Harim örtü sisteminin minareden görünüşü.

Resim = 50. Harimden.

Resim = 51. İç mekândaki sütun başlıklarından biri.

Resim = 52. Mihrab önü kubbesinin içten görünüşü.

Resim = 53. Mihrab.

Resim = 54. Minber.

Resim = 55. Minarenin.

Resim = 56. Minareden medrese, türbe, hamam ve diğer yapıların görünüşü.

Resim = 57. Medresenin avlu revakı ve hücreleri.

Resim = 58. Türbenin dış cephesi.

Resim = 59. Türbenin içinden görünüşü.

Resim = 60. Kubbe geçişi.

Resim = 61. Cerbe Türk Camii.

Resim = 62. Caminin kible cephesi.

Resim = 63. Harimin kubbeleri.

Resim = 64. Harimin içinden.

Resim = 65. Minarenin avludan görünüşü.

Resim = 66. Dayı Yusuf Camii Türkçe yapım kitabesi.

Resim = 67. Dayı Yusuf Türbesi Arapça yapım kitabesi.

Resim = 68. Dayı Yusuf Camii.

Resim = 69. Avlu mihrabı.

Resim = 70. Son cemaat yeri.

Resim = 71. Son cemaat yerinden harime geçiş kapısı.

Resim = 72. Harim tavanının minareden görünüşü.

Resim = 73. Harim içi, örtü sistemi.

Resim = 74. Mihrab.

Resim = 75. Minber.

Resim = 76. Türbenin dış cepheleri.

Resim = 77. Minare.

Resim = 78. Zağvan Hanefi Camii.

Resim = 79. Son cemaat yeri.

Resim = 80. Yenilenen mihrab.

Resim = 81. Minare.

Resim = 82. Testur Ulu Camii.

Resim = 83. Kuzey cephe.

Resim = 84. Avlu ve revaklardan görünüş.

Resim = 85. Harim içinden.

Resim = 86. Mihrab.

Resim = 87. Harimin ortasındaki kubbenin içten görünüşü.

Resim = 88. Güneş saati ve minare.

Resim = 89. Süleyman Ulu Camii dış cepheleri ve minare.

Resim = 90. Avludan görünüş.

Resim = 91. Son cemaat yeri.

Resim = 92. Harim içinden ve mihrabdan görünüş.

Resim = 93. Harimin iç örtü sistemi.

Resim = 94. Harimin içinden.

Resim = 95. Binzert Ulu Camii yapım kitabesi.

Resim = 96. Binzert Ulu Camii genel görünümü.

Resim = 97. Son cemaat yeri avlu mihrabı.

Resim = 98. Caminin doğu cephesi.

Resim = 99. Harim içinden.

Resim = 100. Mihrab.

Resim = 101. Harimin içindeki küçük su kuyusu.

Resim = 102. Minare.

Resim = 103. Avlunun çatısı üzerindeki güneş saati.

Resim = 104. Güneş saatinin üst kısmındaki mermer levha

Resim = 105. Hammuda Paşa Camii.

Resim = 106. Avlu ve revaklardan görünüş.

Resim = 107. Avlu mihrabı ve revaklar.

Resim = 108. Harimin dış cephelerindeki mermer kaplama.

Resim = 109. Harim örtü sisteminin üstten görünüşü.

Resim = 110. Harimden sütun ve kemerlerle oluşturulan örtü sistemi.

Resim = 111. Harimden diğer bir görünüş.

Resim = 112. Mihrab.

Resim = 113. Minber.

Resim = 114. Türbenin doğu cephesinden görünüş.

Resim = 115. Pencere alınlıklarındaki kitabe ve geometrik panolar.

Resim = 116. Türbenin üst örtüsü.

Resim = 117. Avludan minarenin görünüşü.

Resim = 118. Minareden detay.

Resim = 119. Laz Mescidi.

Resim = 120. Harim içinden.

Resim = 121. Ğâr'ul-Melh Ulu Camii genel görünüş.

Resim = 122. Avludan görünüş.

Resim = 123. Son cemaat yeri.

Resim = 124. Son cemaat yerinden harime geçiş kapısı.

Resim = 125. Harim.

Resim = 126. Harim örtü sistemi ve mihrab.

Resim = 127. Kayravan Bey Camii

Resim = 128. Kemerli ve merdivenleri yenilenen avludan görünüş.

Resim = 129. Harim içinden.

Resim = 130. Minareden görünüş.

Resim = 131. Sidi Mahrez Camii ve çevresi (İ. Ü. Küt. No: 90598/25).

Resim = 132. Sidi Mahrez Camii genel görünüşü.

Resim = 133. Caminin dıştan diğer bir görünüş.

Resim = 134. Köşedeki kubbelerin avludan görünüşü.

Resim = 135. Avlu revaklarından görünüş.

Resim = 136. Avluda revaklar ve mihrab.

Resim = 137. Orta kubbenin içten görünüşü.

Resim = 138. Paye ve kubbe geçişleri.

Resim = 139. Mihrab duvarı.

Resim = 140. Mihrabın yan kısımlarındaki İznik çinileri.

Resim = 141. Kubbe geçişi ve yarım kubbelerin eski bir resim (Zbiss'den).

Resim = 142. Yarım kubbe ve eksedralardaki yeni yapılan alçı kaplama.

Resim = 143. Harim içinden.

Resim = 144. Mihrab.

Resim = 145. Minber.

Resim = 146. Müezzin Mahfili.

Resim = 147. Minare.

Resim = 148. Bardo Saray Camii.

Resim = 149. Son cemaat yeri.

Resim = 150. Avludan harime geçiş kapıları.

Resim = 151. Avludaki bir sütun başlığı.

Resim = 152. Harim.

Resim = 153. Mihrablar.

Resim = 154. Minber.

Resim = 155. Müezzin Mahfili.

Resim = 156. Testur Hanefi Camii.

Resim = 157. Avlu revaklarından görünüş.

Resim = 158. Mihrab.

Resim = 159. Harim içi, örtü sistemi.

Resim = 160. Minare gövdesindeki tuğla süslemeler.

Resim = 161. Hacı Mustafa Hamza Camii.

Resim = 162. Avlu revakları.

Resim = 163. Cami giriş kapılarından görünüş.

Resim = 164. Avludan harime giriş kapıları.

Resim = 165. Harim içi.

Resim = 166. Mihrab.

Resim = 167. Minber.

Resim = 168. Minare.

Resim = 169. Hammuda Paşa Mescidi Dış Cephe.

Resim = 170. Mihrab.

Resim = 171. Sağır-i Say Mescidi.

Resim = 172. Mihrab.

Resim = 173. Son cemaat yeri ve avludan görünüş.

Resim = 174. Hacı Süleyman Hamza Camii Dış cepheler ve bugünkü minare.

Resim = 175. Avludan Harime geçiş kapıları.

Resim = 176. Harim, içi, örtü sistemi.

Resim = 177. Sütunlar ve mihrab.

Resim = 178. Minare.

Resim = 179. Tilâvet Kürsüsü.

Resim = 180. Minarenin yenilenmeden önceki şekli (Santelli'den).

Resim = 181. Tarraz Mescidi dış cephe.

Resim = 182. Mihrab.

Resim = 183. Katip Ali Camii genel görünüşü.

Resim = 184. Caminin kible cephesi.

Resim = 185. Son cemaat yeri.

Resim = 186. Harimin yan bölümleri ve kubbe geçişleri.

Resim = 187. Harime giriş kapısının önündeki bölümün üzerini örten ovâl kubbenin içten görünüşü.

Resim = 188. Mihrab ve minber.

Resim = 189. Endülüsiye (Fetih) Medresesi sokaktan avluya geçiş kapısı.

Resim = 190. Mescidin mihrabı.

Resim = 191. Muradiye Medresesi revaklı avludan görünüş.

Resim = 192. Mescidin içindeki sütunlar ve mihrab.

Resim = 193. Cerbe-Muradiye Medresesi genel görünüşü.

Resim = 194. Revaklı avlu ve arkada türbenin üzerini örten kubbenin görünüşü.

Resim = 195. Avludan diğer bir görünüş.

Resim = 196. Revakların içi.

Resim = 197. Mescid.

Resim = 198. Türbenin içinden.

Resim = 199. Kubbe ve kubbe geçişlerinin görünüşü.

Resim = 200. Mehmed Bey Medresesi.

Resim = 201. Giriş kapısı.

Resim = 202. Kuzey cephe.

Resim = 203. Batı cephe.

Resim = 204. Revaklı avludaki sütunlardan biri.

Resim = 205. Revaklı avlu ve hücrelere geçiş kapıları.

Resim = 206. Minare.

Resim = 207. Nahlâ Medresesi giriş kapısı.

Resim = 208. Revaklı avludan görünüş.

Resim = 209. Revakların köşelerindeki paye ve sütunlar.

Resim = 210. Mescidin mihrabı.

Resim = 211. Sütun başlığı.

Resim = 212. Hüseyniye'l-Kübra ve Hüseyniye'l-Suğra Medreselerinin giriş kapıları.

Resim = 213. Hüseyniye'l-Kübra Medresesi revaklı avlu ve mescide giriş kapıları.

Resim = 214. Başıye Medresesi yapım kitabesi.

Resim = 215. Revaklı avludan mescide giriş kapıları.

- Resim = 216.** Medrese avlusundan kuyu ve Ali Paşa Türbesi'nin görünüşü.
- Resim = 217.** Avluyu kuşatan revakların içi.
- Resim = 218.** Mescidin iç örtü sistemi.
- Resim = 219.** Mihrab.
- Resim = 220.** Abdest alma yerleri ve tuvaletler.
- Resim = 221.** Süleymaniye Medresesi.
- Resim = 222.** Medrese giriş kapısı.
- Resim = 223.** Kapının önündeki revak ve mihrab önü kubbesinin dıştan görünüşü.
- Resim = 224.** Giriş hölünün duvarlarını süsleyen çini panolar.
- Resim = 225.** Medresenin revaklı avlusu
- Resim = 226.** Sütun başlıkları.
- Resim = 227.** Mescidin avluya bakan cephesi.
- Resim = 228.** Mescidin içinden görünüş.
- Resim = 229.** Aşuriye Medresesi giriş cephesi.
- Resim = 230.** Giriş holünü dolanan sedirler.
- Resim = 231.** Revaklı avlu ve mescide açılan kapı ve pencereler.
- Resim = 232.** Avluyu saran revakların içi.
- Resim = 233.** Revakların köşelerindeki sütunlar.
- Resim = 234.** Mescidin içinden.
- Resim = 235.** Bi'r'El-Ahcâr Medresesi giriş cephesi.

Resim = 236. Medrese dış giriş kapısı ve sebil penceresi.

Resim = 237. Giriş holü.

Resim = 238. Avlu revakları ve hücreler.

Resim = 239. Mescidin duvarlarını süsleyen çiniler ve örtü sistemi.

Resim = 240. Mihrab.

Resim = 241. Sidi El-Halfavi Zaviyesi.

Resim = 242. Yapıyı saran revaklar.

Resim = 243. Sidi El-Halfavi'nin sandukası.

Resim = 244. Kubbe geçişleri.

Resim = 245. Kubbenin içten görünüşü.

Resim = 246. Sidi Ebu'l-Hasan Şazeli Zaviyesi giriş kapısı ve üzerindeki kitabe.

Resim = 247. Zaviyenin genel görünüşü.

Resim = 248. Sâf-Sidi Ali Mahcûb Zaviyesi.

Resim = 249. Avludan görünüş.

Resim = 250. Mescidin avluya açılan giriş kapıları.

Resim = 251. Harim içinden.

Resim = 252. Harim iç örtü sistemi.

Resim = 253. Mihrab ve minber.

Resim = 254. Türbeler.

Resim = 255. Sidi Ali Mahcûb Türbesi kubbe geçişleri.

Resim = 256. Güneş Saati.

Resim = 257. Minareden detay.

Resim = 258. Sidi Ali Azzûz Zaviyesi giriş kapısı.

Resim = 259. Tevhidhanenin avludan görünüşü.

Resim = 260. Avludan görünüş.

Resim = 261. Kuyu ve hücrelere geçiş kapısı.

Resim = 262. Sidi Mezri Zaviyesi'nin genel görünüşü.

Resim = 263. Avlu revakları.

Resim = 264. Giriş cephesi.

Resim = 265. Tevhidhanenin üzerini örten kubbe.

Resim = 266. Tevhidhanenin avludan görünüşü.

Resim = 267. Duvarları kaplayan çiniler ve kubbe geçişleri.

Resim = 268. Kubbe içi.

Resim = 269. Sidi İbrahim Riyahi Zaviyesi giriş cephesi.

Resim = 270. Avlu.

Resim = 271. Sütun başlığı.

Resim = 272. Mescid-Tevhidhanenin üzerini örten kubbe.

Resim = 273. Mihrab.

Resim = 274. Kubbe geçişleri.

Resim = 275. Sidi Abdülkadir Zaviyesi giriş kapısı.

Resim = 276. Avlu revakı.

Resim = 277. Sidi Ali Şiha Zaviyesi genel görünüşü.

Resim = 278. Kuzey cephesi.

Resim = 279. Avlu.

Resim = 280. Tevhidhanenin giriş revakı.

Resim = 281. Tevhidhanenin dıştan üst örtü sistemi.

Resim = 282. Tevhidhane yan bölümleri.

Resim = 283. Orta bölümde üst örtü geçişleri.

Resim = 284. Orta bölümün içten üst örtüsü.

Resim = 285. Yan bölümlerin üzerini örten kubbelerden biri.

Resim = 286. Sidi Ebu Medyen Zaviyesi genel görünüşü.

Resim = 287. Avlu.

Resim = 288. Tevhidhanenin kubbesini taşıyan sütun ve kemerler.

Resim = 289. Duvarların üst bölümünü süsleyen alçı kaplamalar.

Resim = 290. Sidi Ömer Abbada Zaviyesi genel görünüşü.

Resim = 291. Giriş Cephesi.

Resim = 292. İç mekân.

Resim = 293. İçten, kubbe ve kubbe geçişleri.

Resim = 294. Sidi Mahrez Zaviyesi, avlu.

Resim = 295. Semahane içinden.

Resim = 296. Kubbe geçişi.

Resim = 297. Semehane-türbenin içinden görünüş.

Resim = 298. Üst örtü.

Resim = 299. Sidi Ebu Lebabe Zaviyesi.

Resim = 300. Sonradan eklenen bölümün dış cepheleri.

Resim = 301. Zaviyenin batı ve güneydoğu cephelerinden görünüş.

Resim = 302. Doğu cepheden görünüş.

Resim = 303. Revakların kemer alınlıkları.

Resim = 304. İç mekân.

Resim = 305. Ramazanoğlu Zaviyesi.

Resim = 306. Mescide geçiş kapısı.

Resim = 307. Gureba Camii yanındaki türbe kuzey cephesi.

Resim = 308. Üst örtü sistemi.

Resim = 309. Dayı Ahmed Hoca Türbesi yapım kitabesi.

Resim = 310. Genel görünüş.

Resim = 311. Avlu revakı.

Resim = 312. Kubbe geçişleri.

Resim = 313. Dayı Muhammed Laz Türbesi.

Resim = 314. Dış Cephesi.

Resim = 315. Revakların kemer alınlıklarındaki alçı kaplamalar.

Resim = 316. Avlu duvarlarındaki alçı ve çini süslemeler.

Resim = 317. Sütun başlıkları.

Resim = 318. Azize Osmana Türbesi.

Resim = 319. İç mekândaki Dayı Osman'a ait sanduka.

Resim = 320. İçten görünüş.

Resim = 321. Kubbe içi ve geçişleri.

Resim = 322. Fellari Türbesi yapım kitabesi.

Resim = 323. Fellari Türbesi'nin genel görünüşü.

Resim = 324. Kubbeyi taşıyan kemerlerin içindeki alçı kaplamalar.

Resim = 325. Ali Paşa Türbesi giriş kapısı.

Resim = 326. Avlu revakı

Resim = 327. Kemer alınlıkları.

Resim = 328. Avludan türbeye geçiş kapısı.

Resim = 329. İç mekândaki mermer panolardan biri.

Resim = 330. Kubbe geçişleri.

Resim = 331. Kemer içlerindeki alçı süslemeler.

Resim = 332. Sidi Bu Said Türbesi revakları.

Resim = 333. Dıştan türbenin örtü sistemi.

Resim = 334. Bey Türbesi.

Resim = 335. Hüseyini Beylerinin gömüldüğü mekânın dıştan görünüşü (İ. Ü. Küt. 90598/29).

Resim = 336. Aynı cepheden diğer bir görünüş.

Resim = 337. Avlu revakı.

Resim = 338. İç mekândaki sandukalar.

Resim = 339. Kubbeyi taşıyan payeler ve mermer kaplamalı duvarlar.

Resim = 340. Mermer panolarda stilize bitki ve hayvan kompozisyonları.

Resim = 341. Bu kompozisyonlardan detay.

Resim = 342. Yarım kubbelerin içi.

Resim = 343. 2 No'lu mekâna geçiş kapısı.

Resim = 344. 2 No'lu mekânın içten görünüşü.

Resim = 345. 5 No'lu mekânın içten görünüşü.

Resim = 346. Cerbe Adası ve kalesi (Piri Reis).

Resim = 347. Gazi Mustafa Burcu batı cephesi.

Resim = 348. Güneydoğu köşedeki burçlar.

Resim = 349. Giriş kapısı.

Resim = 350. Kapının önündeki küçük köprü.

Resim = 351. Burcun içindeki yıkık duvarlar.

Resim = 352. İçten diğer bir görünüş.

Resim = 353. Batı yöndeki koğuşlar.

Resim = 354. Mescid.

Resim = 355. Mehdiye-Büyük Burç güney cephesi.

Resim = 356. Batı cephesi.

Resim = 357. Batı cephesindeki giriş kapıları ve pencere açıklıkları.

Resim = 358. Giriş holüne açılan yuvarlak kemerli açıklık.

Resim = 359. Yapım kitabesi.

Resim = 360. Burcun batı yönündeki yapılar.

Resim = 361. Avlu.

Resim = 362. Seğirdim yerleri.

Resim = 363. Koğuşların içi.

Resim = 364. Koğuşların dış cepheleri.

Resim = 365. Duvarların üst köşelerindeki nöbetçi hücreleri ve altta mescid.

Resim = 366. Ali Reis Burcu.

Resim = 367. Batı cephe.

Resim = 368. Lûtânî Burcu Türkçe yapım kitabesi.

Resim = 369. Giriş kapısı.

Resim = 370. Avlu.

Resim = 371. Koğuşların avluya açılan geçiş kapıları.

Resim = 372. Endülüs Burcu.

Resim = 373. Yapımın ayakta kalan doğu yöndeki burcu.

Resim = 374. Beden duvarları.

Resim = 375. Kerrake Kalesi Türkçe kitabesi.

Resim = 376. Batı cepheden görünüş.

Resim = 377. Kuzey cephe.

Resim = 378. Giriş kapısı.

Resim = 379. Sonradan eklenen bölüme geçiş kapısı.

Resim = 380. Üst kattaki caminin dıştan görünüşü.

Resim = 381. Harim içinden.

Resim = 382. Flifel Burcu doğu cephe.

Resim = 383. Dairevi yapının dış cepheleri.

Resim = 384. Sidi Bisilli Burcu giriş kapısı.

Resim = 385. Beden duvarları.

Resim = 386. Bâb'El-Asel Burcu Türkçe yapım kitabesi.

Resim = 387. Giriş kapısı.

Resim = 388. Avluya açılan giriş eyvanı.

Resim = 389. Çakmakçılar Kışlası Türkçe yapım kitabesi.

Resim = 390. Revaklı avlu.

Resim = 391. Koğuşların avluya açılan giriş kapıları.

Resim = 392. Su kuyusu.

Resim = 393. Attarin Kışlası Türkçe yapım kitabesi.

Resim = 394. Batı cepheden görünüş.

Resim = 395. Revaklı avlu.

Resim = 396. Koğuşlara geçiş kapıları.

Resim = 397. Başmakiye Kışlası giriş kapısı.

Resim = 398. Avlu.

Resim = 399. Koğuşlara geçiş kapılarından biri.

Resim = 400. İkinci avlu.

Resim = 401. Üst kat revaklarının içi.

Resim = 402. Sidi Amir Kışlası batı cephesi.

Resim = 403. Doğu cephe.

Resim = 404. Bâb-ı Divan onarım kitabesi.

Resim = 405. Kapının genel görünüşü.

Resim = 406. Bâb'El-Hûha güney kapı.

Resim = 407. Doğudaki kapı.

Resim = 408. Bâb-ı Cedid.

Resim = 409. Bâb-ı Cellâdin.

Resim = 410. Kapının arka cephesi.

Resim = 411. Bâb-ı Tunus genel görünüş.

Resim = 412. Kuzey kapısı.

Resim = 413. Orta kapının şehre bakan güney cephesi.

Resim = 414. Bâb'El Hadra eski bir resim (İ. Ü. Küt. 90598/27).

Resim = 415. Bugünkü görünüşü.

Resim = 416. Bâb-ı Bahr.

Resim = 417. Bâb-ı Cedid ve surlar.

Resim = 418. Bâb-ı Sa'dûn doğu cephesi.

Resim = 419. Batı cephe.

Resim = 420. Tuğla dizileri.

Resim = 421. Türk Çarşısı.

Resim = 422. Birka Çarşısı.

Resim = 423. Kubbe ile örtülen orta kısım.

Resim = 424. Kebapçı çarşısı.

Resim = 425. Balagciye Çarşısı.

Resim = 426. Çarşıdan diğer bir görünüş.

Resim = 427. Bey Çarşısı Kasba sokağına açılan giriş kapısı.

Resim = 428. İçten görünüş.

Resim = 429. Fransız Hanı giriş kapısı.

Resim = 430. Avlu revakı

Resim = 431. Mecez'El-Bâb Köprüsü.

Resim = 432. Yakından görünüş.

Resim = 433. Kitabe.

Resim = 434. Dayı Yusuf Çeşmesi (Ayn-ı Cereyna) yapım kitabesi.

Resim = 435. Çeşme.

Resim = 436. Dayı Yusuf Çeşmesi (Bâb-'El-Medine Çeşmesi).

Resim = 437. Dayı Yusuf Çeşmesi.

Resim = 438. Bâb'El-Cedid Çeşmesi.

Resim = 439. Tunus-Zeytune Camii Çeşmesi.

Resim = 440. Mustafa Kahya Çeşmesi.

Resim = 441. Dayı İbrahim Çeşmesi.

Resim = 442. Dayı Mustafa Sebili.

Resim = 443. Hammuda Paşa Sebili.

Resim = 444. Diğer bir görünüş.

Resim = 445. Yusuf Sahib Tab'a Sebili.

Resim = 446. Süleyman Sebili.

Resim = 447. Ayn-ı Tassat Çeşmesi.

Resim = 448. Bardo Sarayı.

Resim = 449. Askeri okula giriş kapısı (Zbiss'den).

Resim = 450. Sarayın dış cepheleri.

Resim = 451. Sarayın içindeki avlulardan (İ. Ü. Küt. 90598/19).

Resim = 452. Giriş holünün sonudaki ara mekân.

Resim = 453. Karşılama Odası.

Resim = 454. Harem.

Resim = 455. Müzik Odası.

Resim = 456. Etrafında kahvelerin bulunduğu küçük avlu.

Resim = 457. Dairelerin içi.

Resim = 458. Duvarların üst bölümün ve tavanı süsleyen alçı kaplamalar.

Resim = 459. Divan.

Resim = 460. Giriş holü.

Resim = 461. Avlu.

Resim = 462. Dayı Osman Evi.

Resim = 463. Bin Abdullah Evi.

Resim = 464. Su kuyusu.

Resim = 465. Zeytune Camii genel görünüşü.

Resim = 466. İmam odasının giriş kapısı üzerindeki kitabe.

Resim = 467. Revaklı avlu.

Resim = 468. Avlunun harim yönündeki revakları.

Resim = 469. Harim içinden.

Resim = 470. Türk döneminde eklenen, Harim ve avluyu doğudan kuşatan revaklar
(İ. Ü. Küt. 90598/20).

Resim = 471. Bugünkü görünüşü.

Resim = 472. Orta nef.

Resim = 473. Yenilenen mihrab ve imam odasına geçilen kapı.

Resim = 474. Minare.

Resim = 475. Safaks Ulu Camii doğu cephesi.

Resim = 476. Camii iç avlusu.

Resim = 477. Minare.

Resim = 478. Caminin ilk mihrabı.

Resim = 479. Harim içinden.

Resim = 480. Osmanlı döneminde açılan mihrab nişi.

Resim = 481. Mihrabdaki onarım kitabesi.

Resim = 482. Sus Ulu Camii genel görünüşü.

Resim = 483. Osmanlı döneminde eklenen revaklar.

Resim = 484. Sidi Kasım Zelici Zaviyesi.

Resim = 485. Giriş kapısı.

Resim = 486. Avlu revakı.

Resim = 487. Türbenin avluya bakan dış cephesi.

Resim = 488. Türbenin içinden.

Resim = 489. Mescidin içinden.

Resim = 490. Sidi Abid Garyani Zaviyesi kuzey cephesi.

Resim = 491. Giriş kapısındaki çini bezemeler ve mermer panolar.

Resim = 492. Avlu.

Resim = 493. Mescidin avluya bakan cephesi.

Resim = 494. Türk döneminde eklenen ikinci avlu.

Resim = 495. Sidi Ukba Camii mihrab, minber ve arkada maksura.

Resim = 496. Maksura.

Resim = 497. Avluda yer alan güneş saati.

Resim = 498. Güneş saatinin mermer levhası.

Resim = 499. Bâb-ı Bahû.

Resim = 500. Tunus-Kasr Camii Minarenin onarım kitabesi.

Resim = 501. Tunus-Kasba Camii minaresi.

Resim = 502. Tunus-Harmal Camii minare kaidesine onarımdan sonra konan kitabe.

Resim = 503. Tunus-Sidi Bekir Camii minaresi.

Resim = 504. Sus Ribatı.

Resim = 505. Medreseye çevrilen doğu bölüm.

Resim = 506. Manastır-Ribatı.

Resim = 507. Manastır-Laz Mescidi.

Resim = 508. Manastır-Hanefi Camii.

Resim = 509. Zağvan-Sidi Ali Azzûz Zaviyesi.

Resim = 510. Tunus-Bektaş Hoca Türbesi Türkçe kitabe.

Resim = 511. Radis-Ali Paşa Köprüsü.

Resim = 512. Trablusgarb-Gürcü Camii.

Resim = 513. Reşid-Zağlûl Camii(A. A. Bayhan'dan).

Resim = 514. Kahire-Mehmed Ali Paşa Camii (A. A. Bayhan'dan).

Resim = 515. Tunus-Attârîn Hanı.

Resim = 516. Merakeş-Kutubîye Camii Minaresi(Yetkin'den).

Resim = 517. Trablusgarb-Ahmed Paşa Camii Minaresi (İ. Ü. Küt. 90404/10).

Resim = 518. Kurtuba Camii Mihrabı (Yetkin'den).

Resim = 519. Gırnata-Elhamra Sarayı mescid mihrabı (Yetkin'den).

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

62043

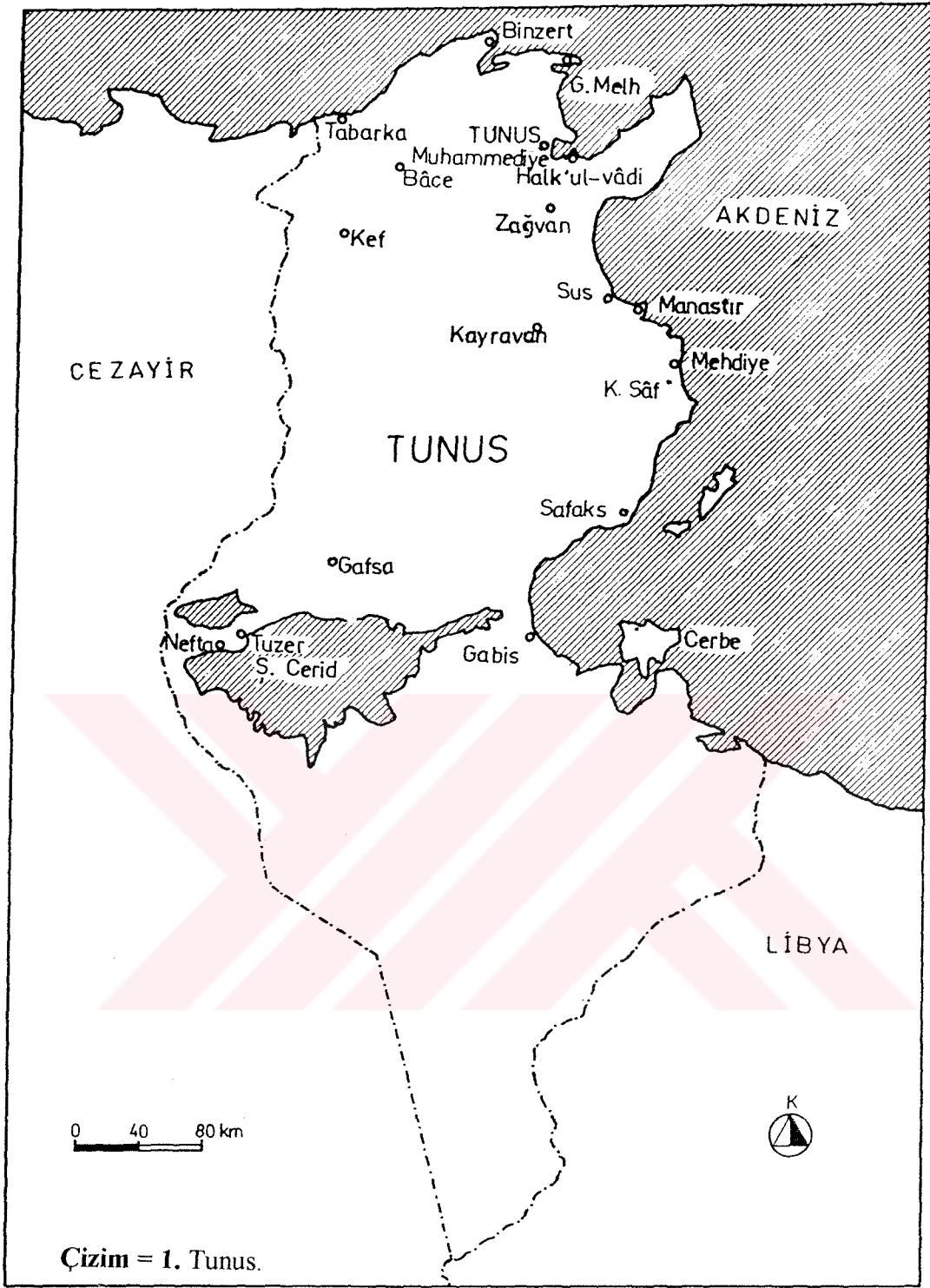
TUNUS'TA OSMANLI DÖNEMİ MİMARİSİ
II

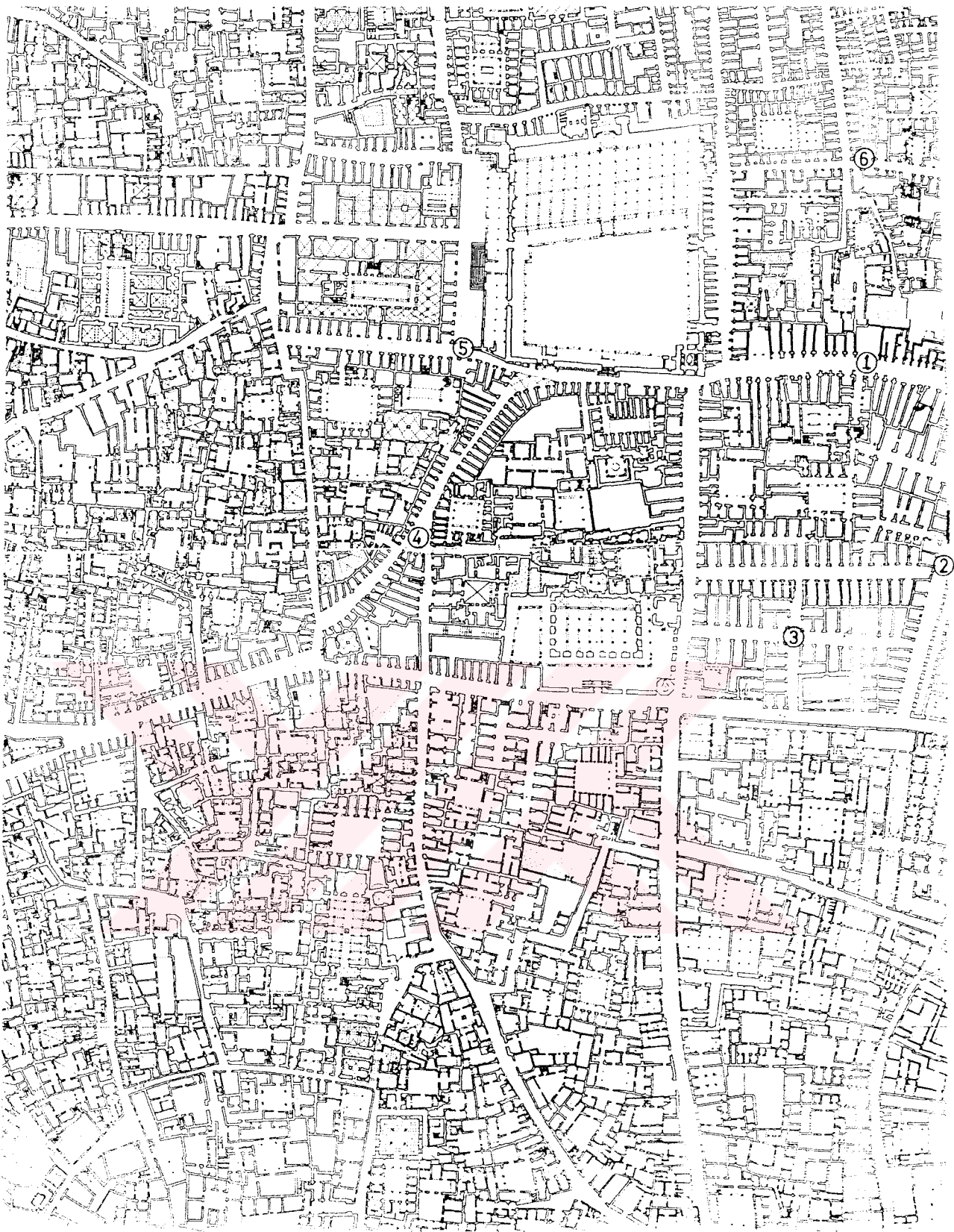
DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Kadir PEKTAŞ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DİNİ İLHANİYAT VE İZMİR

Van-1997

Çizim = 2. Zeytûne Camii ve çevresindeki çarşılar (A.S.M.T.'den)

- 1- Türk Çarşısı
- 2- Bey Çarşısı
- 3- Hafsi Çarşısı
- 4- Balagciye Çarşısı
- 5- Attarin Çarşısı
- 6- Leffe Çarşısı

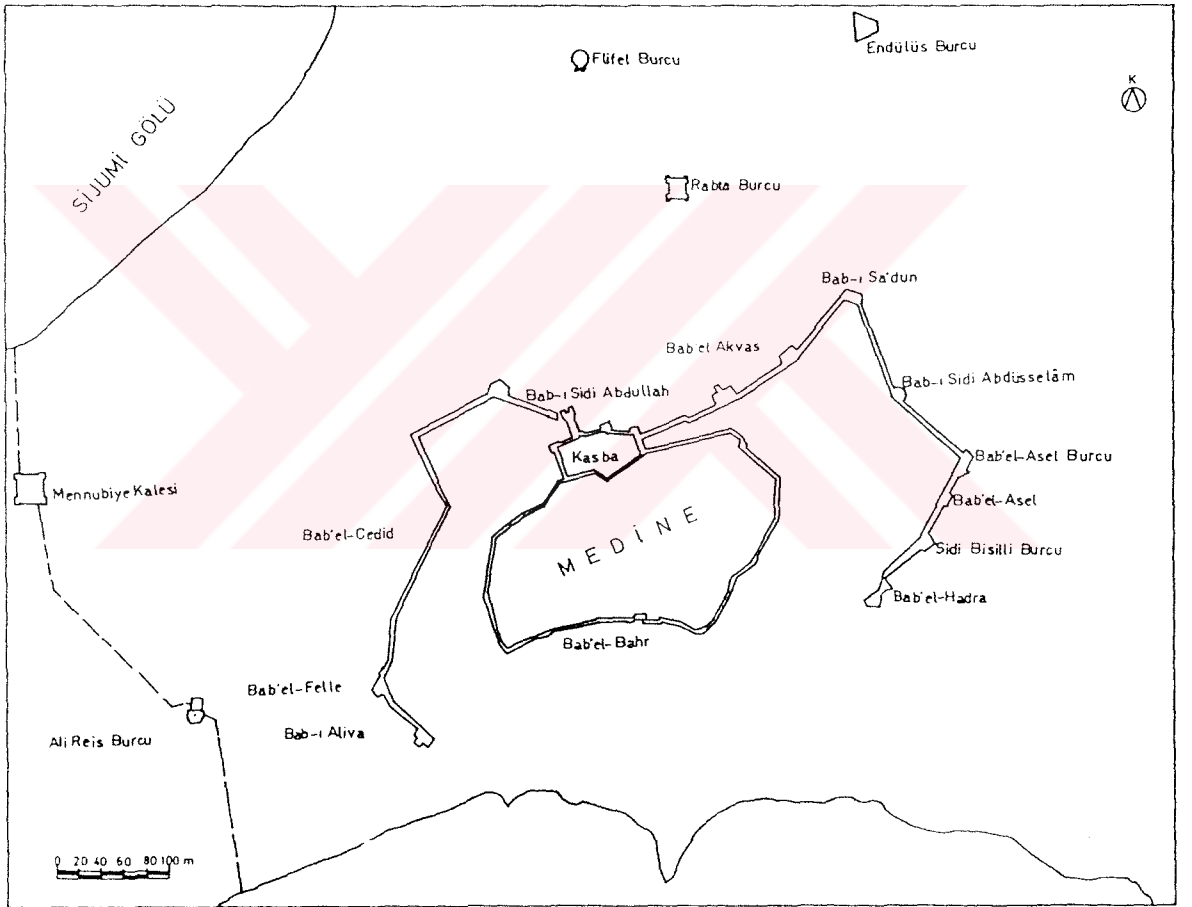

- 1- Ali Paşa Mescidi
- 2- Cedid Külliyesi
- 3- Dayı Yusuf Camii ve Türbesi
- 4- Hammuda Paşa Camii ve Türbesi
- 5- Hammuda Paşa Mescidi
- 6- Lâz Mescidi
- 7- Mehmed Bey Camii (Sidi Mahrez)
- 8- Tarraz Mescidi
- 9- Yusuf Sahib-i Tab'a Külliyesi
- 10- Aşuriye Medresesi
- 11- Bâşiye Medresesi
- 12- Bir'el-Ahcâr Medresesi
- 13- Fetih Medresesi (Endülisiye)
- 14- Hüseyniye'l- Kübra Medresesi
- 15- Hüseyniye'l- Sügra Medresesi
- 16- Muradiye Medresesi (Tevbe)
- 17- Nahlâ Medresesi
- 18- Süleymaniye Medresesi
- 19- Sidi Abdülkadir Zaviyesi
- 20- Sidi Ali Azzûz Zaviyesi
- 21- Sidi Ali Şihâ Zaviyesi
- 22- Sidi Ebu Medyen Zaviyesi
- 23- Sidi El-Halfavi Zaviyesi
- 24- Sidi İbrahim Riyahi Zaviyesi
- 25- Sidi Mahrez Zaviyesi
- 26- Ali Paşa Türbesi
- 27- Azize Osmana Türbesi
- 28- Bektaş Hoca Türbesi
- 29- Bey Türbesi
- 30- Dayı Ahmed Hoca Türbesi
- 31- Dayı Kara Mustafa Türbesi
- 32- Dayı Muhammed Laz Türbesi
- 33- Ebu Tağan Türbesi
- 34- Fellari Türbesi
- 35- Attarin Kışlası
- 36- Bâb'El-Asel Burcu
- 37- Bâb'El-Bahr
- 38- Bâb'El Hadra
- 39- Bâb-ı Sa'dûn
- 40- Başmakiye Kışlası
- 41- Çakmacılar Kışlası
- 42- Sidi Amir Kışlası
- 43- Sidi Bisilli Burcu
- 44- Sûk'El-Vezir Kışlası
- 45- Divan
- 46- Fransız Hanı
- 47- Cedid Çarşısı
- 48- Leffe Çarşısı
- 49- Sakkacın Çarşısı
- 50- Bayram Türki Evi
- 51- Bey Evi
- 52- Bîn Abdullah Evi
- 53- Celûli Evi
- 54- Dayı Osman Evi
- 55- Haddâd Evi
- 56- Hüseyin Evi
- 57- Ramazan Bey Evi
- 58- Zeytune Camii Çeşmesi
- 59- Yusuf Sahib-i Tab'a Çeşmesi

0 100 200 m

- Sağlam Durumda Olan Eserler
 Bugün Mevcut Olmayan yada Orijinal Yapısını Yitirmiş Eserler

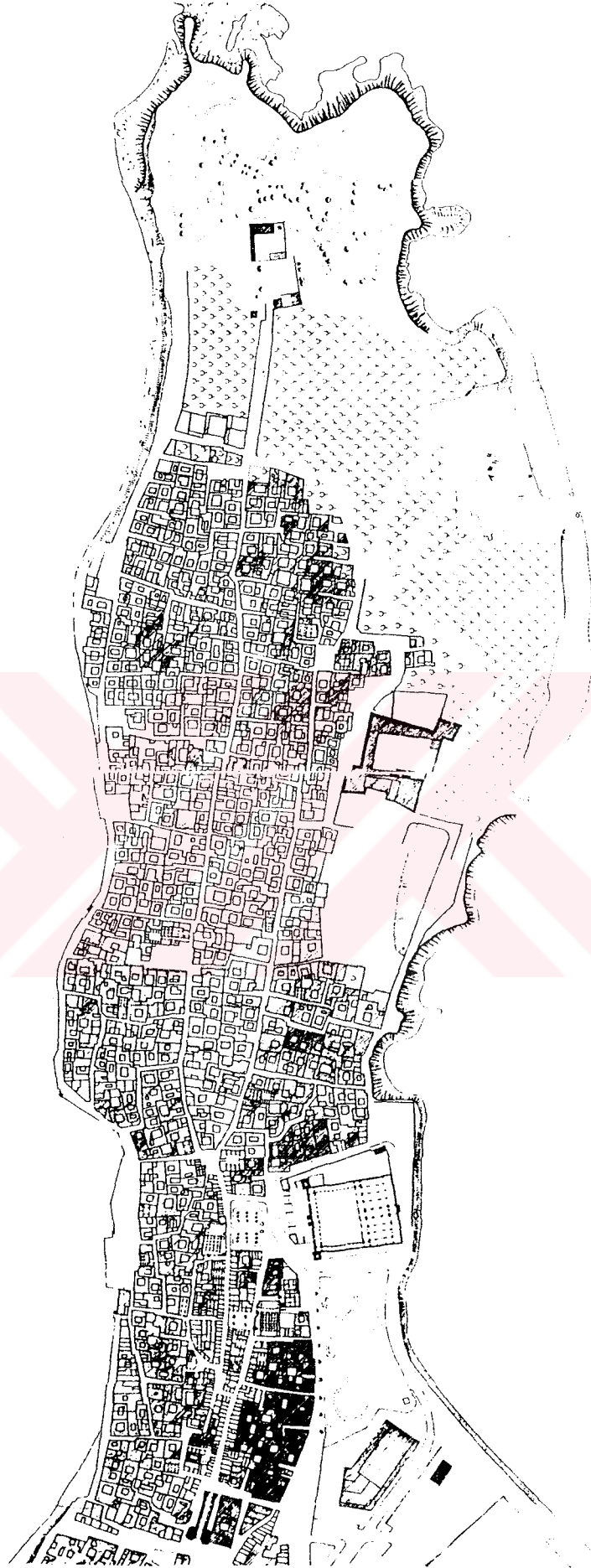
Çizim = 3. Tunus şehir planı ve Türk eserleri (A.S.M.T.'den)

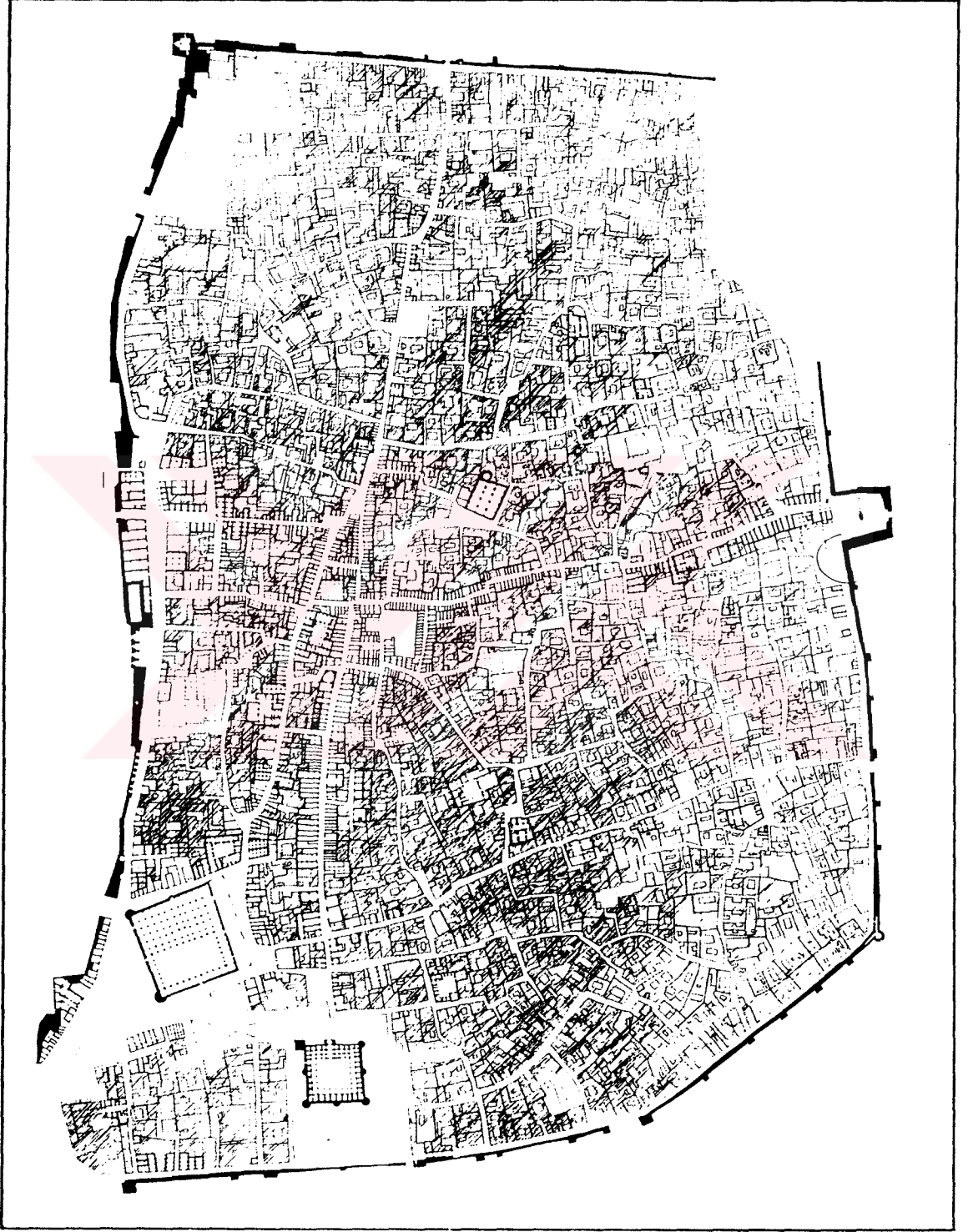
Çizim = 4. Şehrin çevresindeki askeri yapılar (Djelloul'dan)

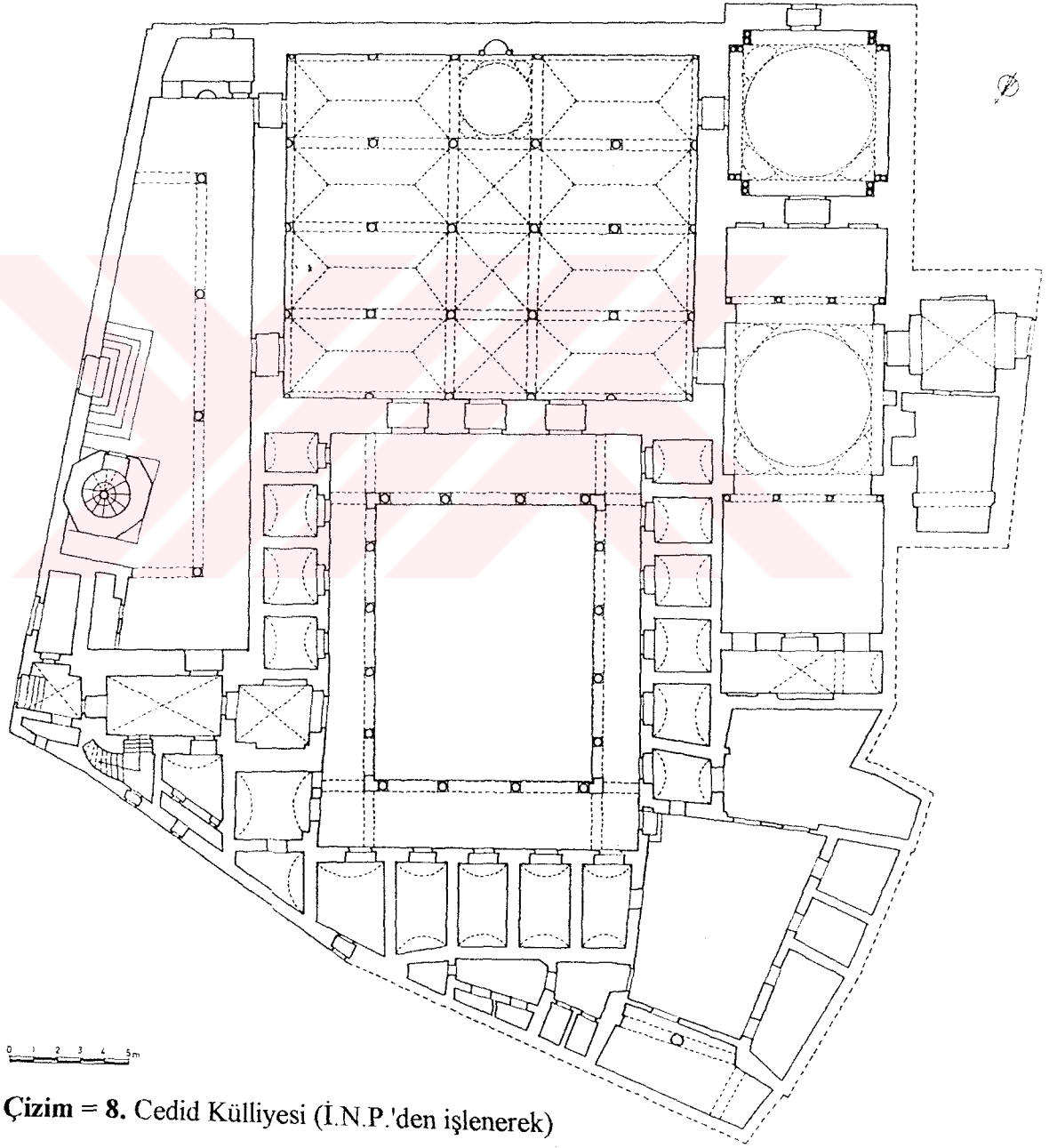
Çizim = 5. Kayravan (Santelli'den).

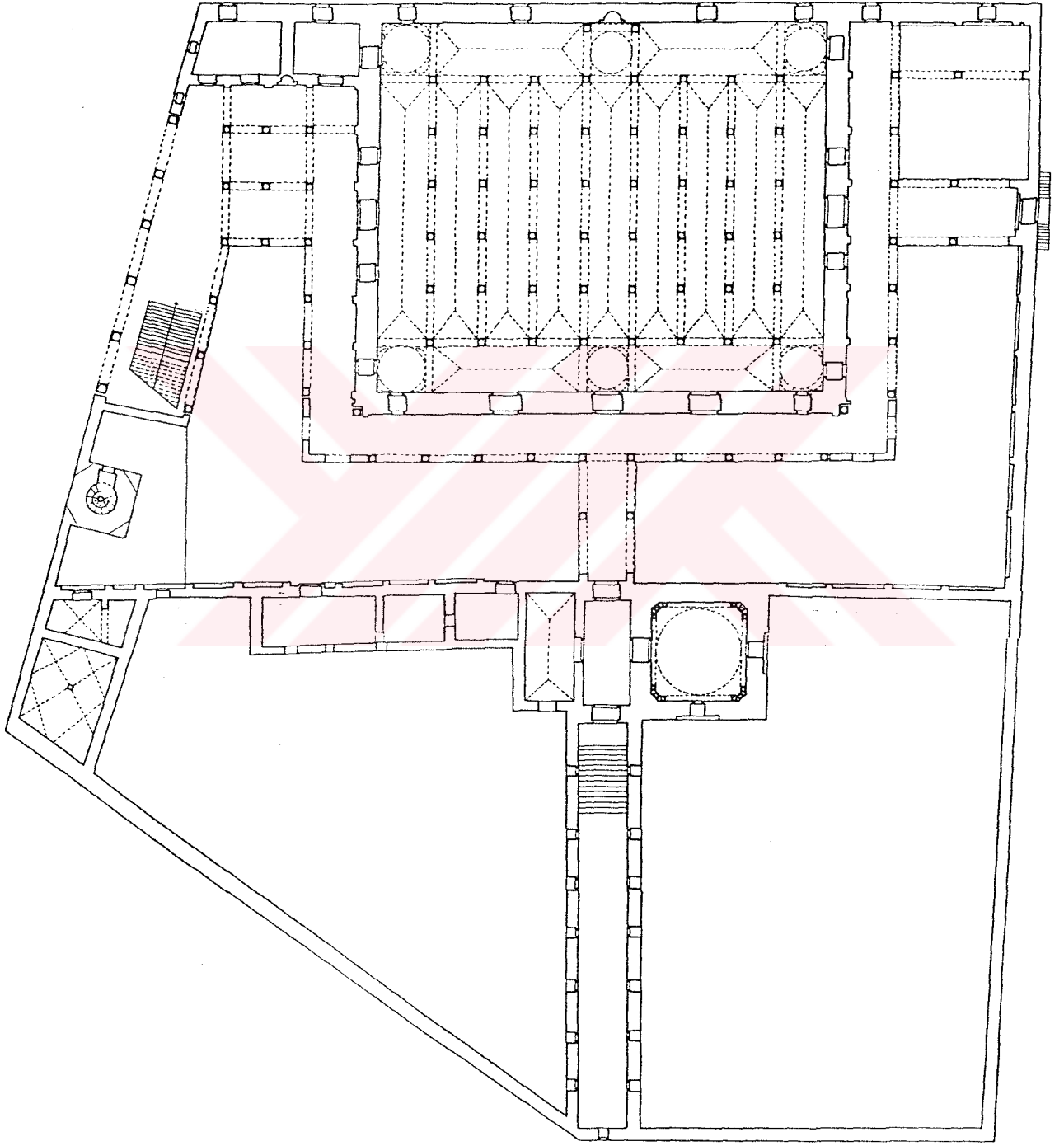
Çizim = 6. Mehdiye (Santelli'den).

Çizim = 7. Sus (Santelli'den)

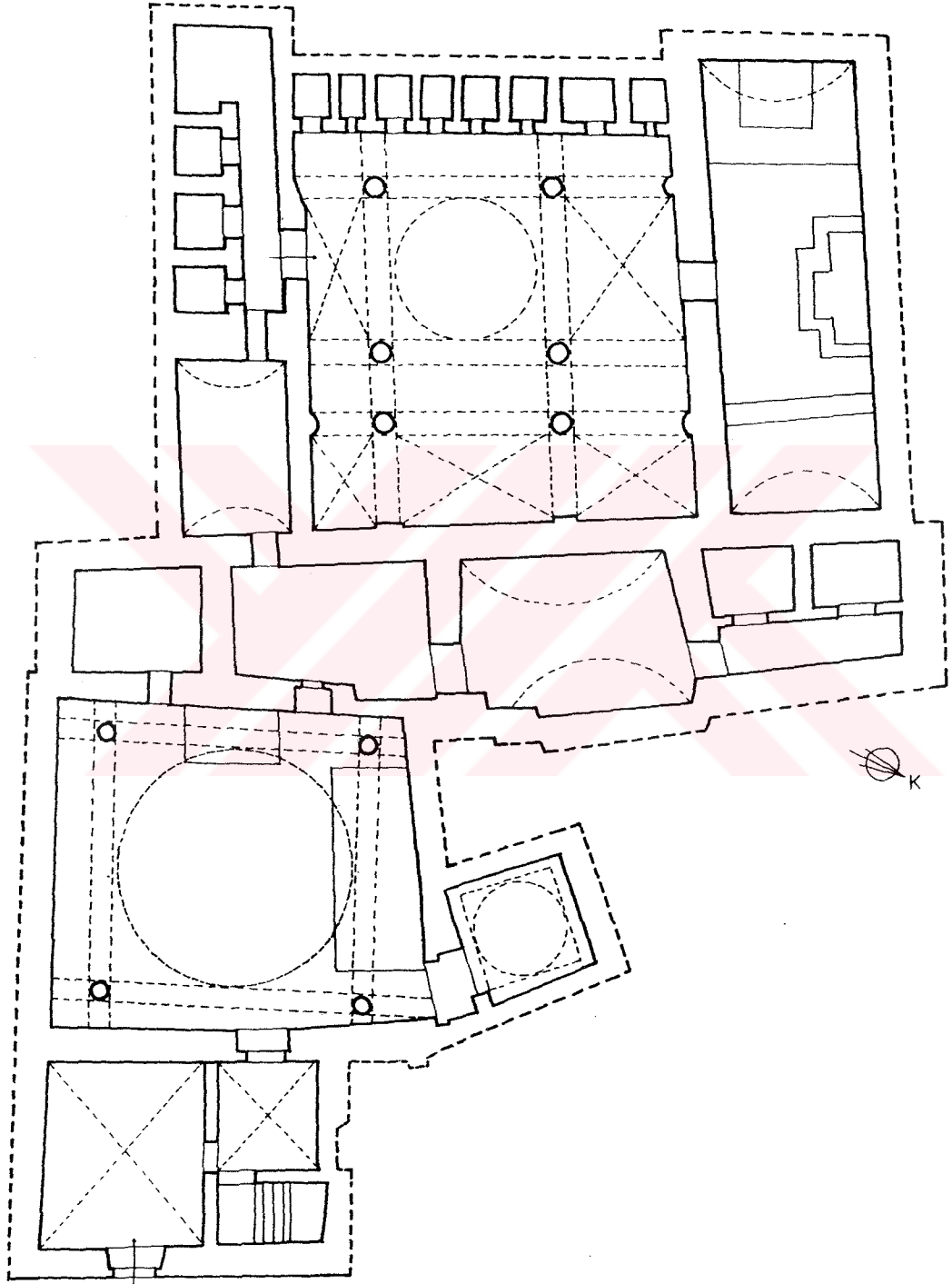
Çizim = 8. Cedid Külliyesi (İ.N.P.'den işlenerek)

0 1 2 3 4 5 Km

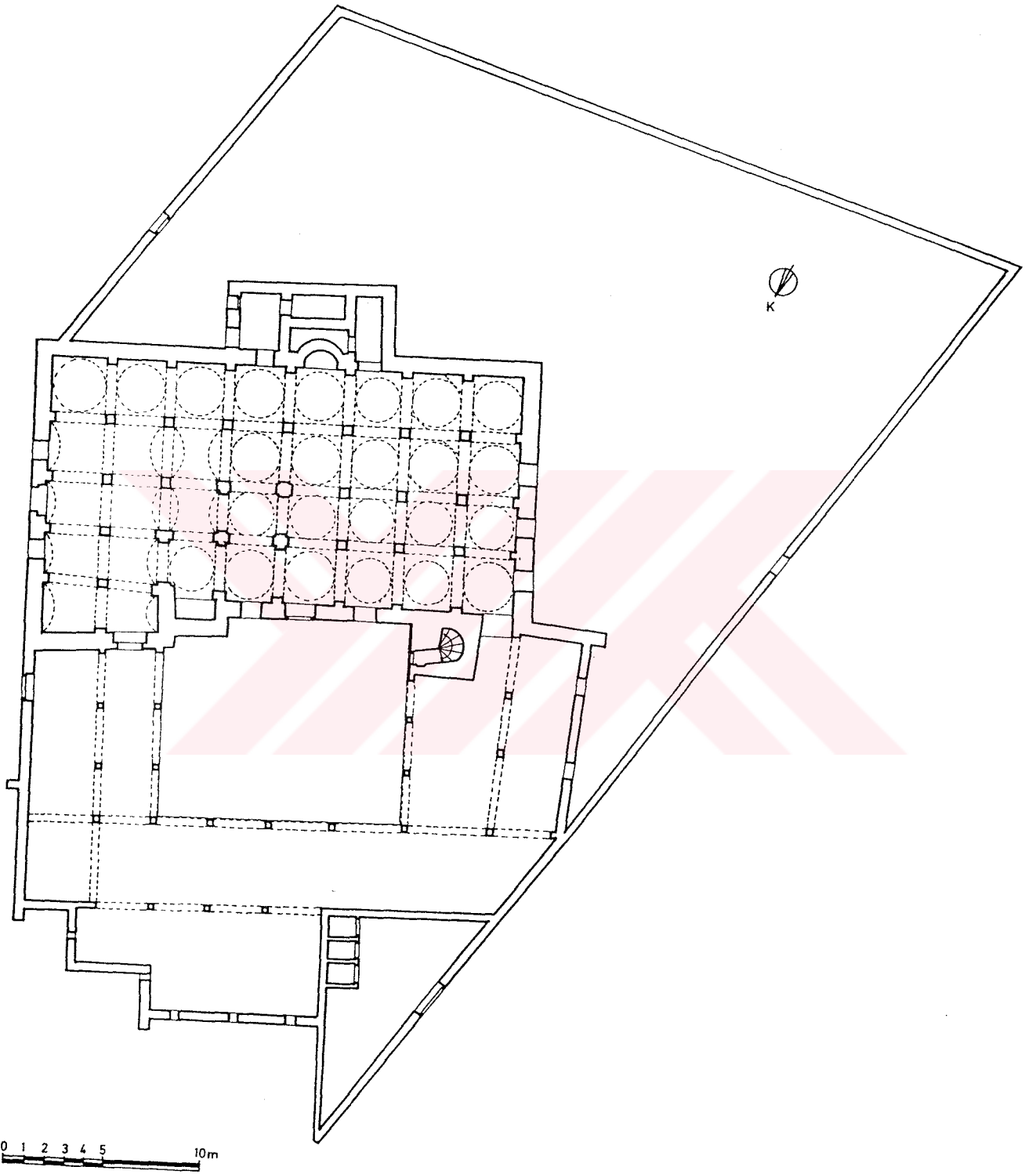
Ø

Çizim = 9. Yusuf Sahib Tab'a Külliyesi (İ.N.P.'den işlenerek)

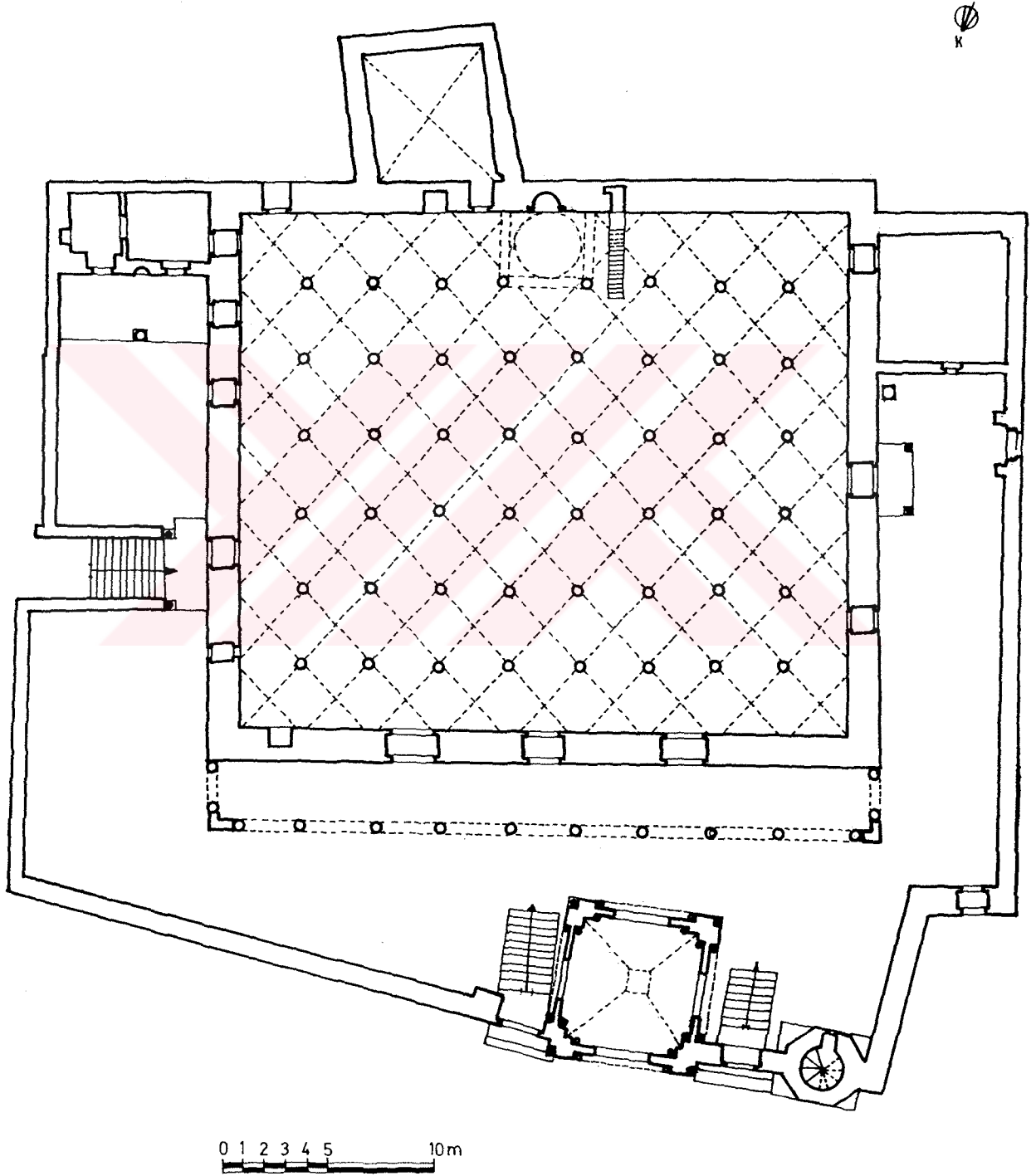

0 1 2 3 4 5 10m

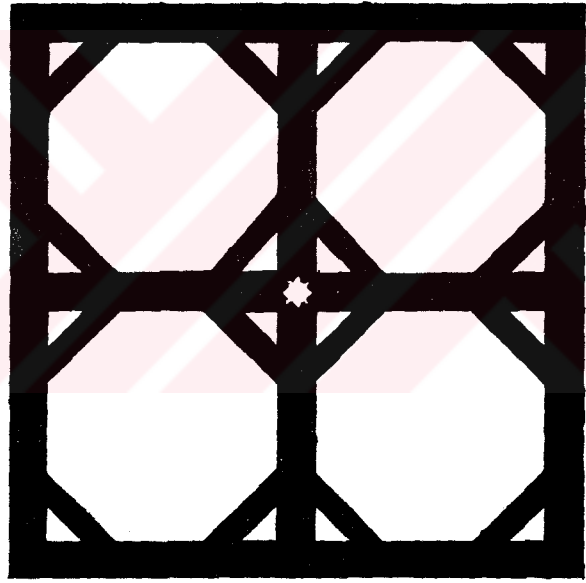
Çizim = 10. Yusuf Sahib Tab'a Hamamı (A.S.M.T.'den)

Çizim = 11. Türk Camii (İ.N.P.'den işlenerek)

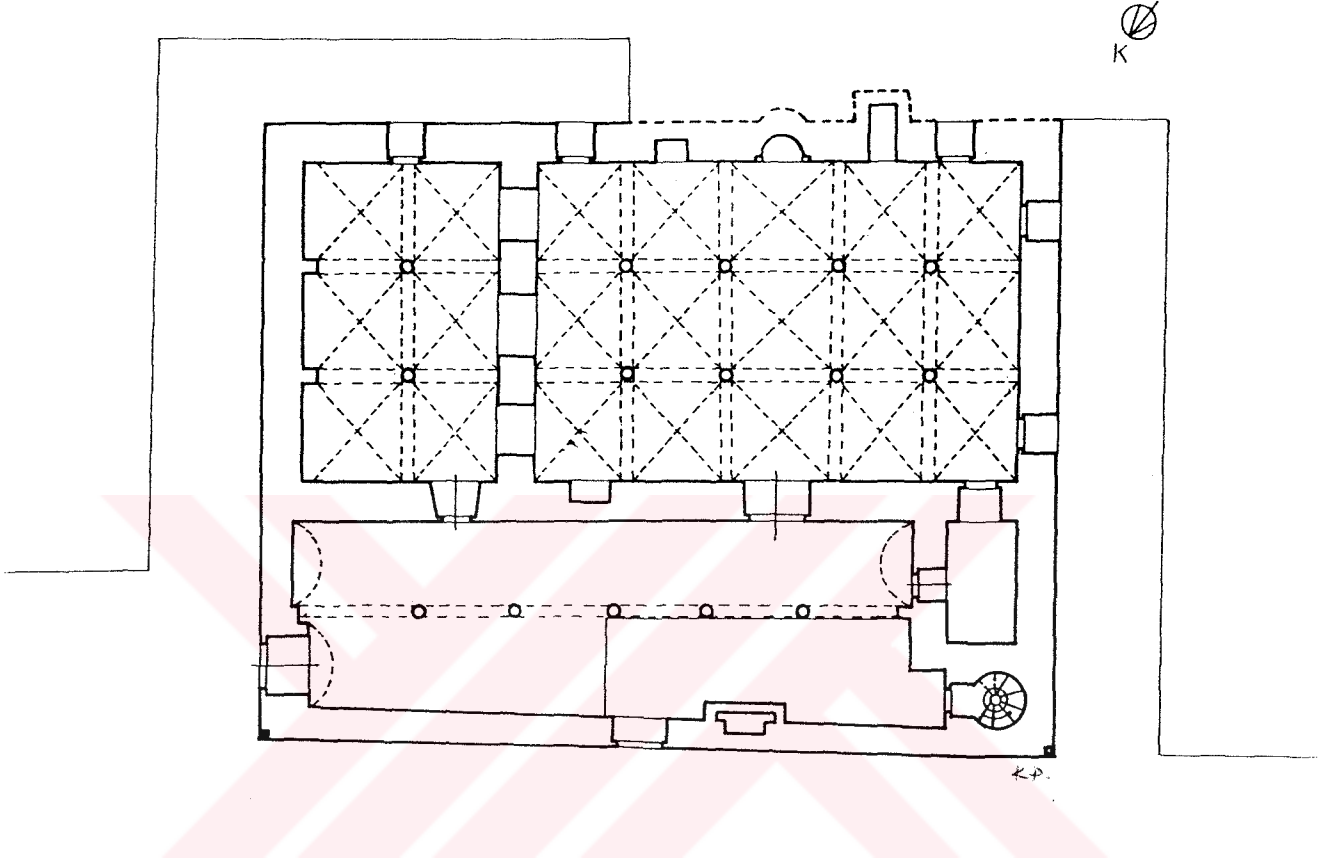

Çizim = 12. Dayı Yusuf Camii (A.S.M.T.'den işlenerek)

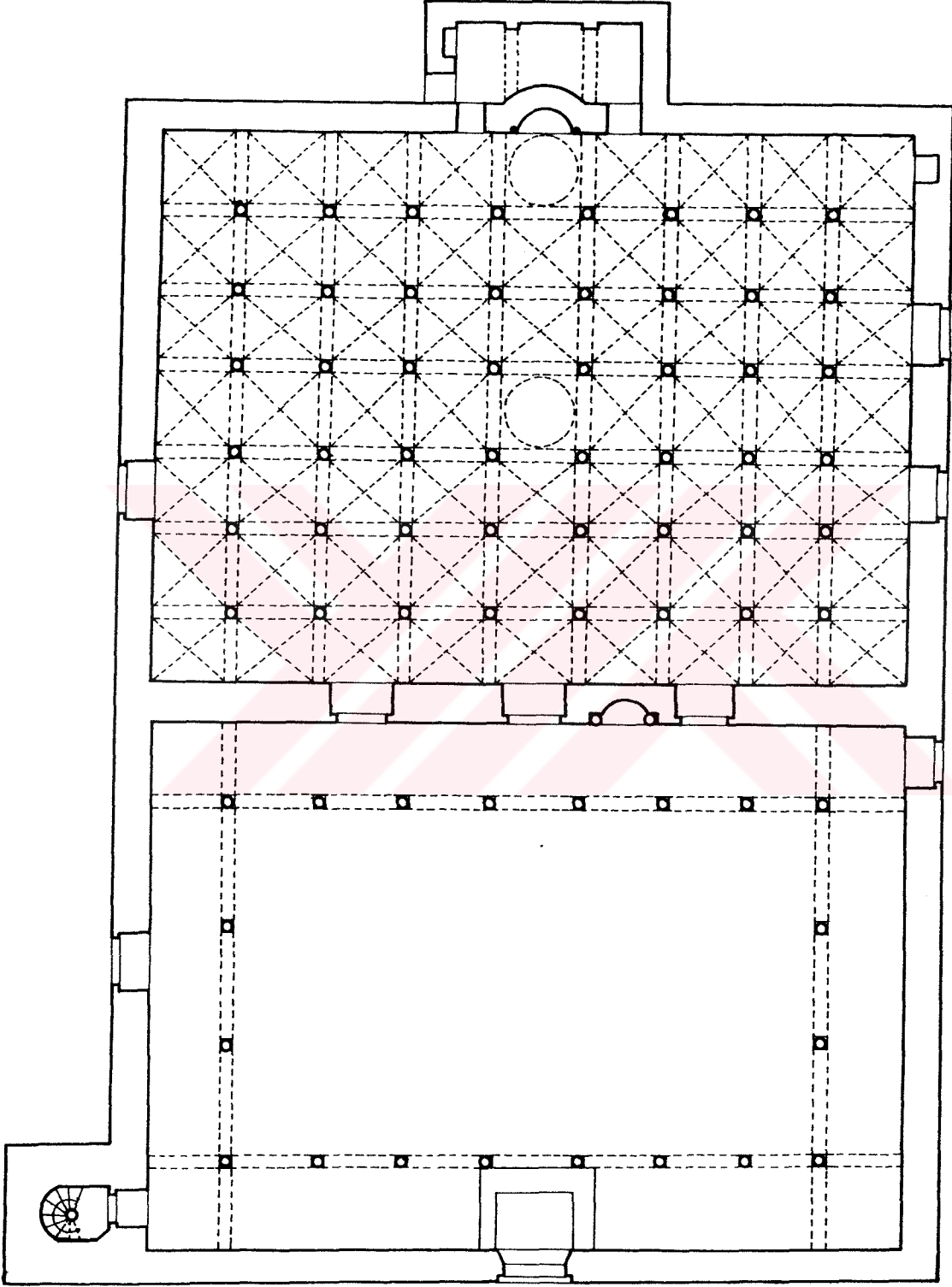
K.P.

Çizim = 13. Mihrabın yanındaki mermer pano.

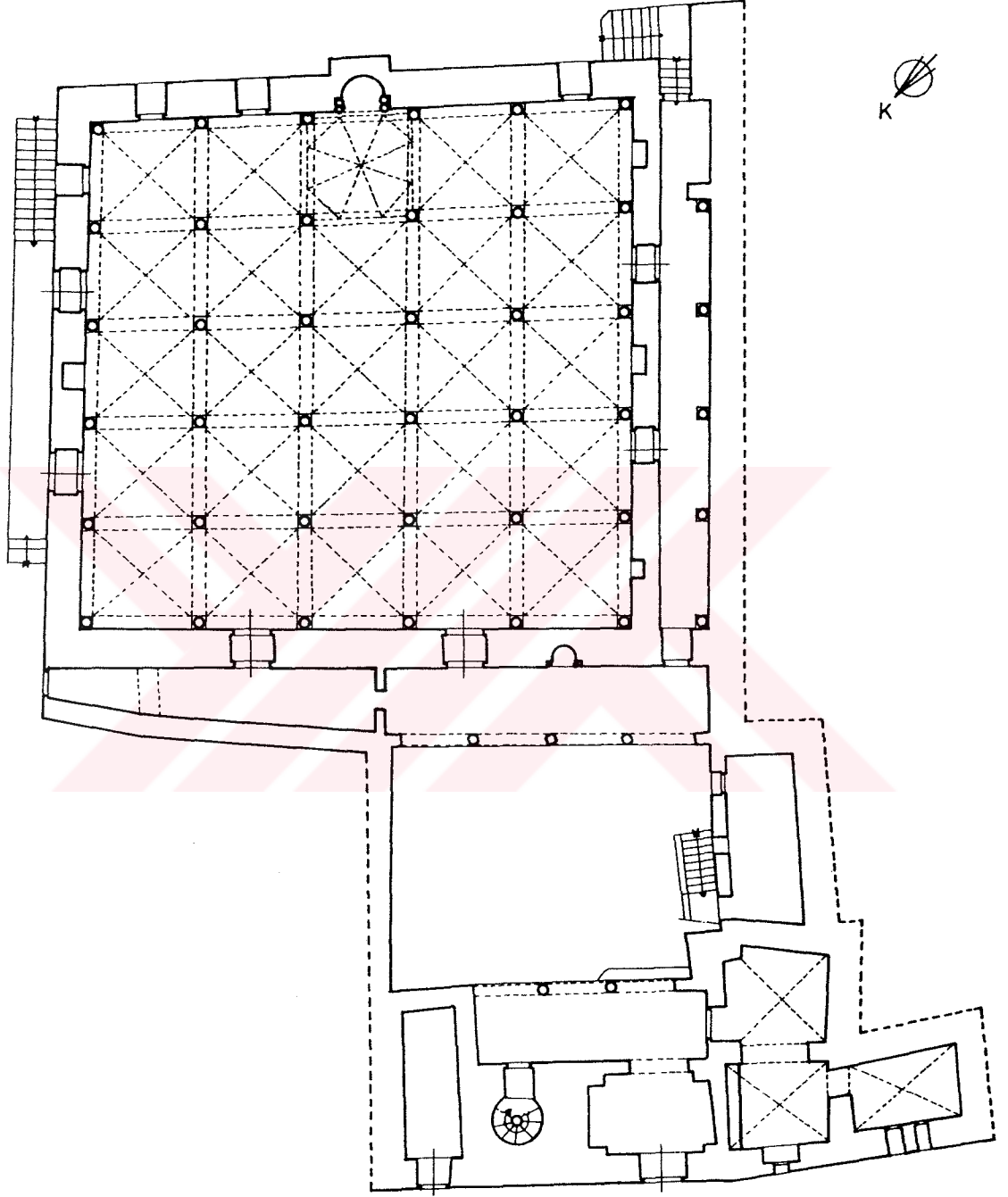
0 1 2 3 4 5m

Çizim = 14. Zağvan Hanefi Camii

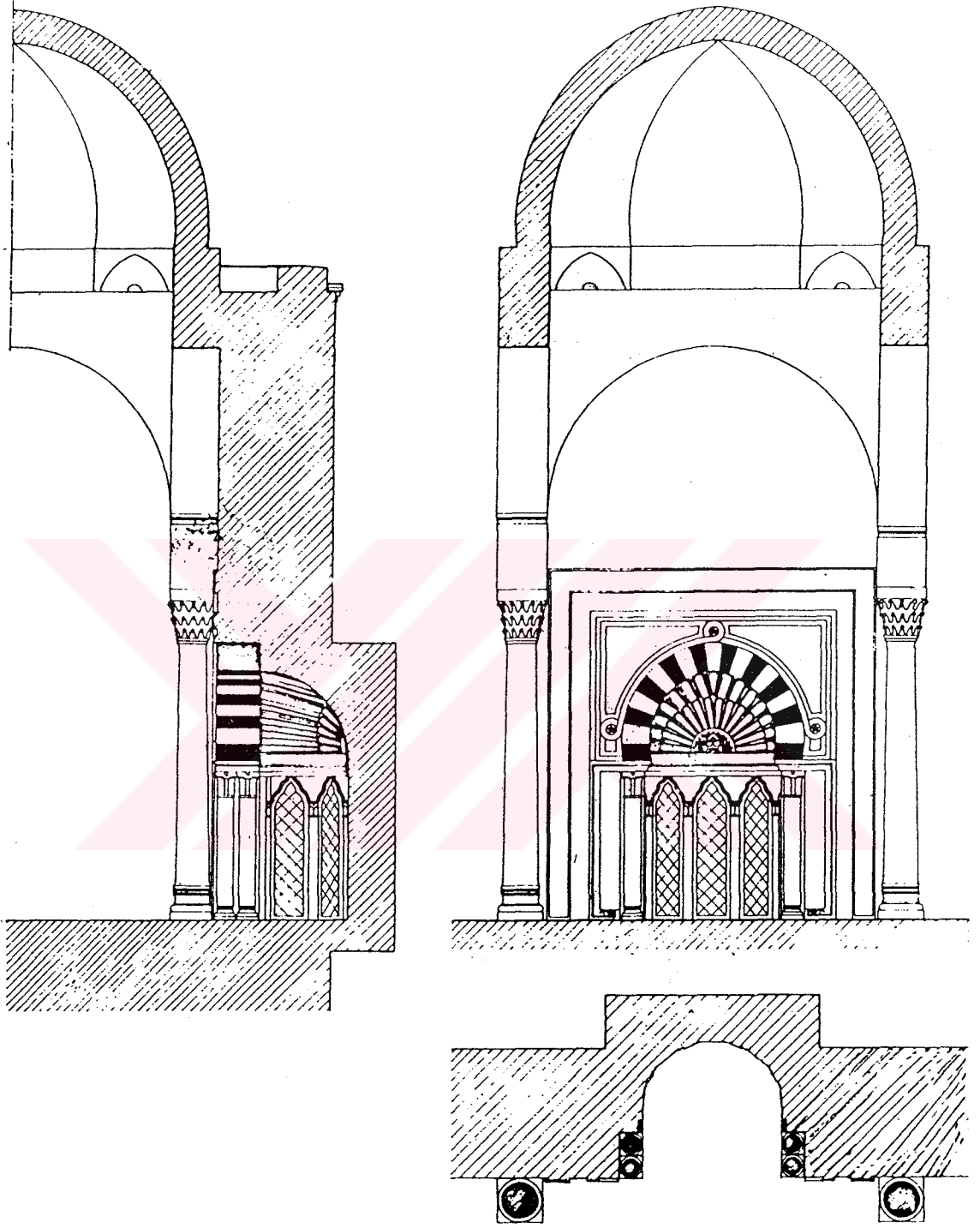
0 1 2 3 4 5 10m

Çizim = 15. Testur Ulu Camii (Marçais'den işlenerek)

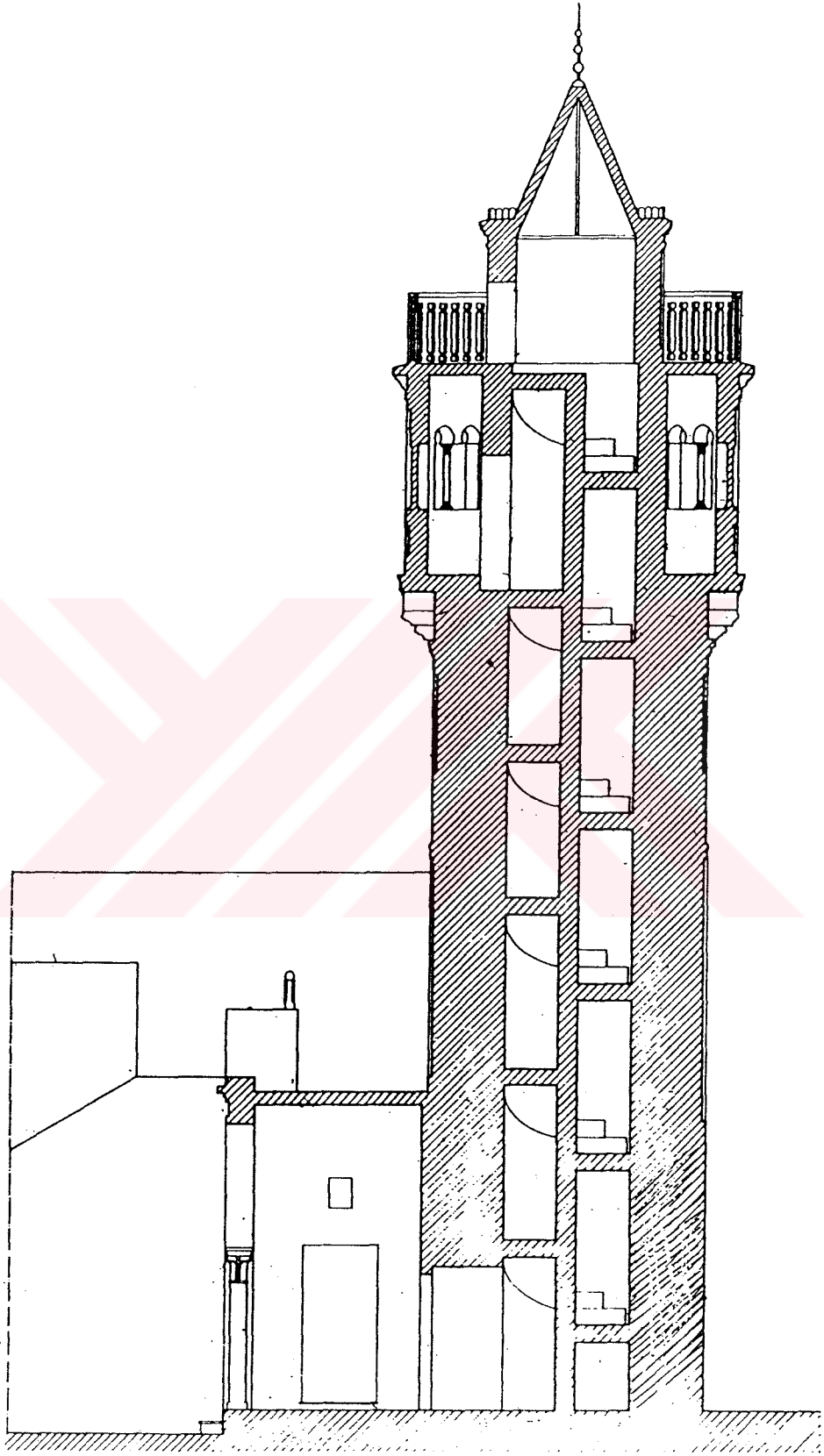

0 1 2 3 4 5 10

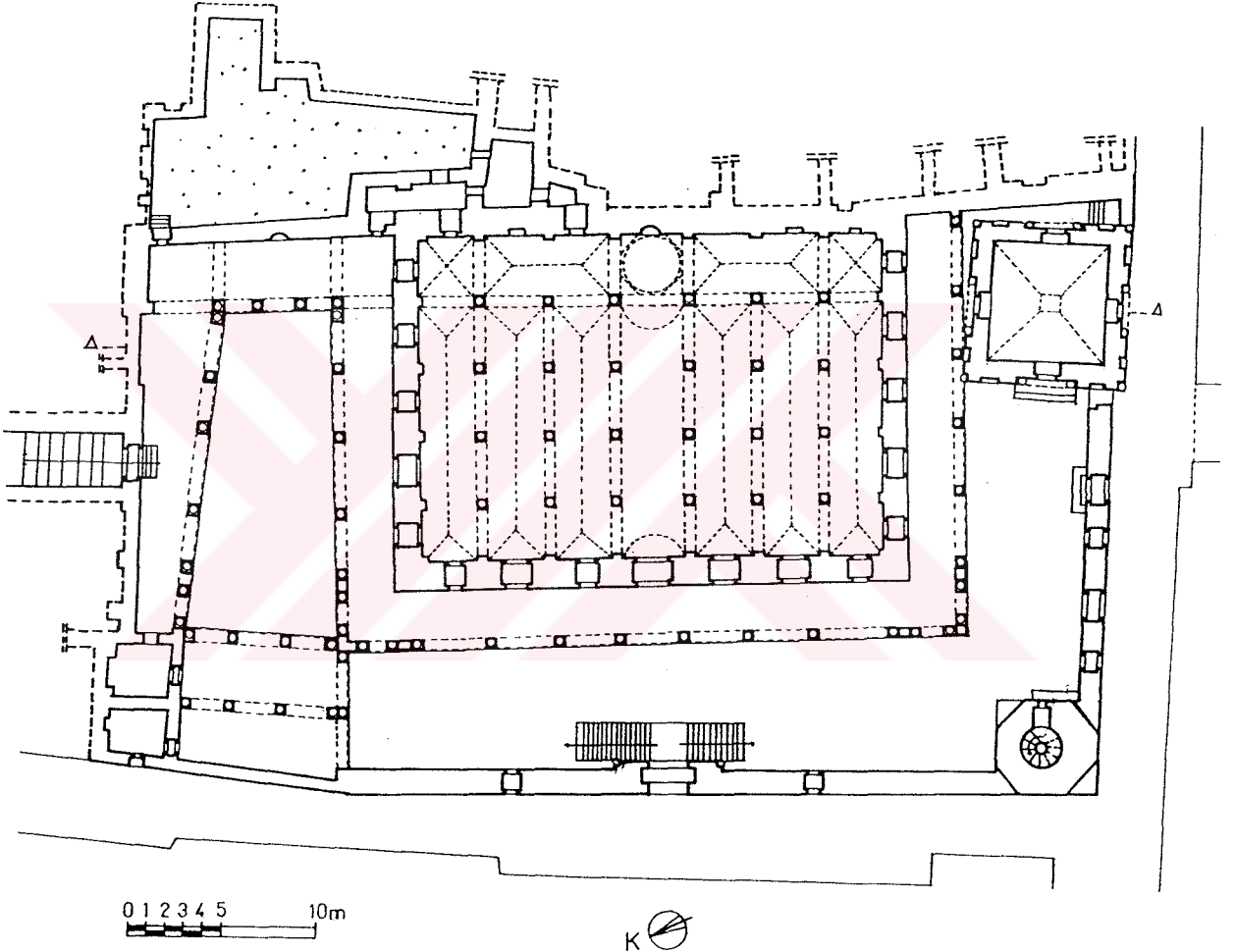
Çizim = 16. Binzert Ulu Camii (Bouita'dan)

Çizim = 17. Mihrab (Bouita'dan).

Çizim = 18. Minare (Bouita'dan).

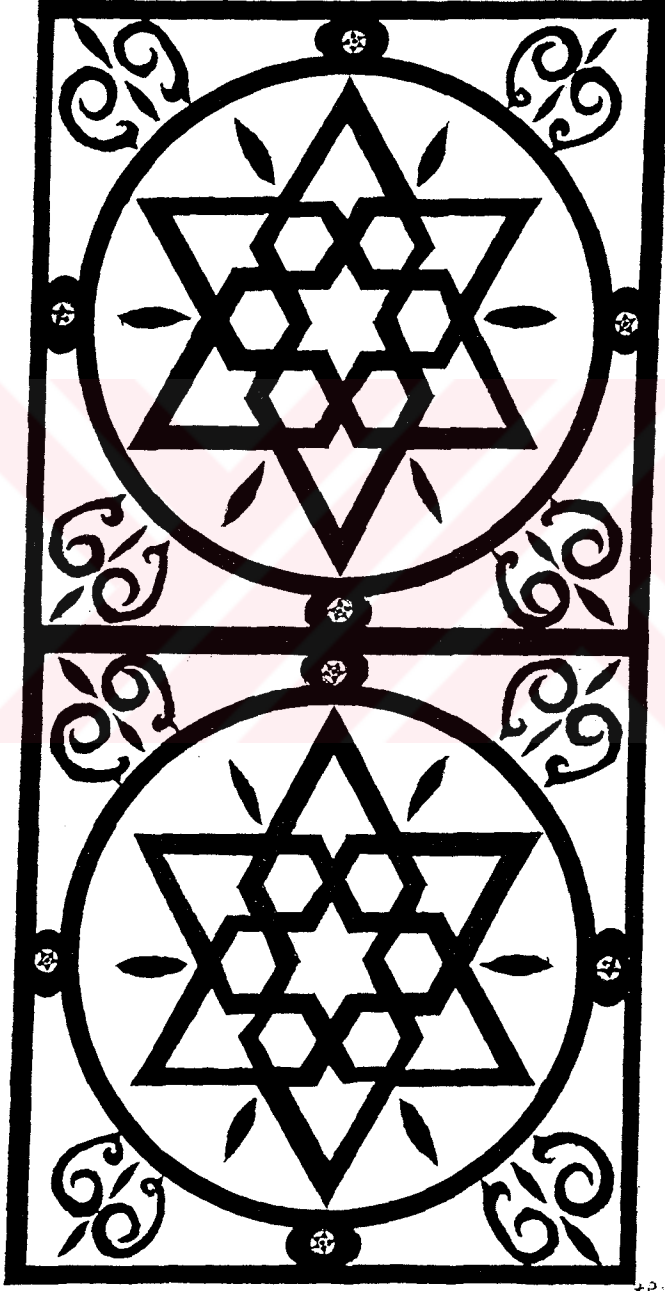

Çizim = 19. Hammûda Paşa Camii (A.S.M.T.'den işlenerek)

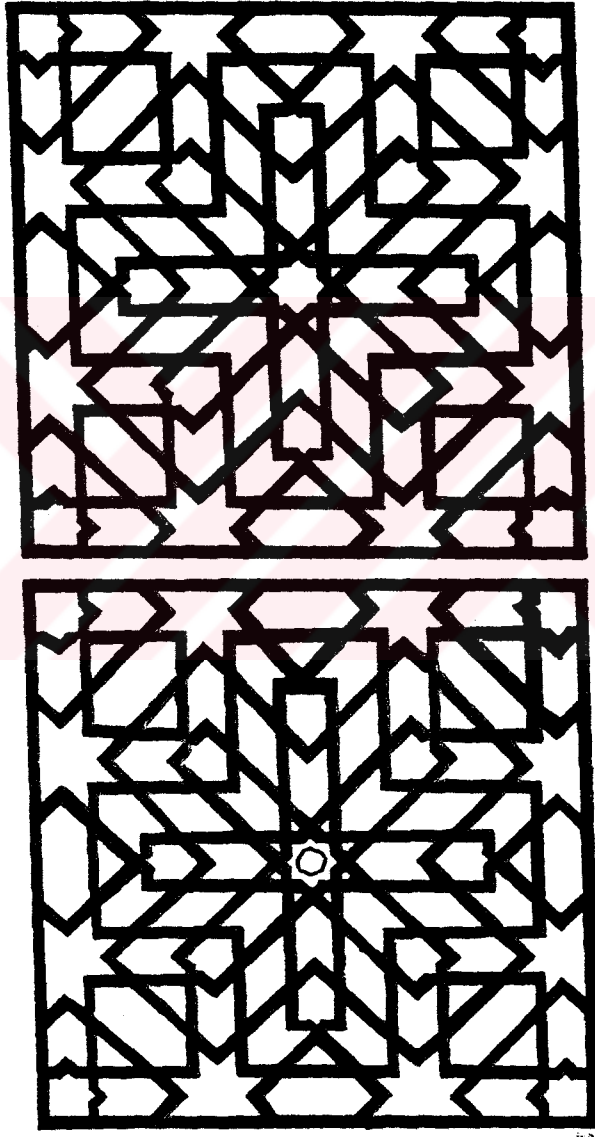

0 1 2 3 4 5 10m

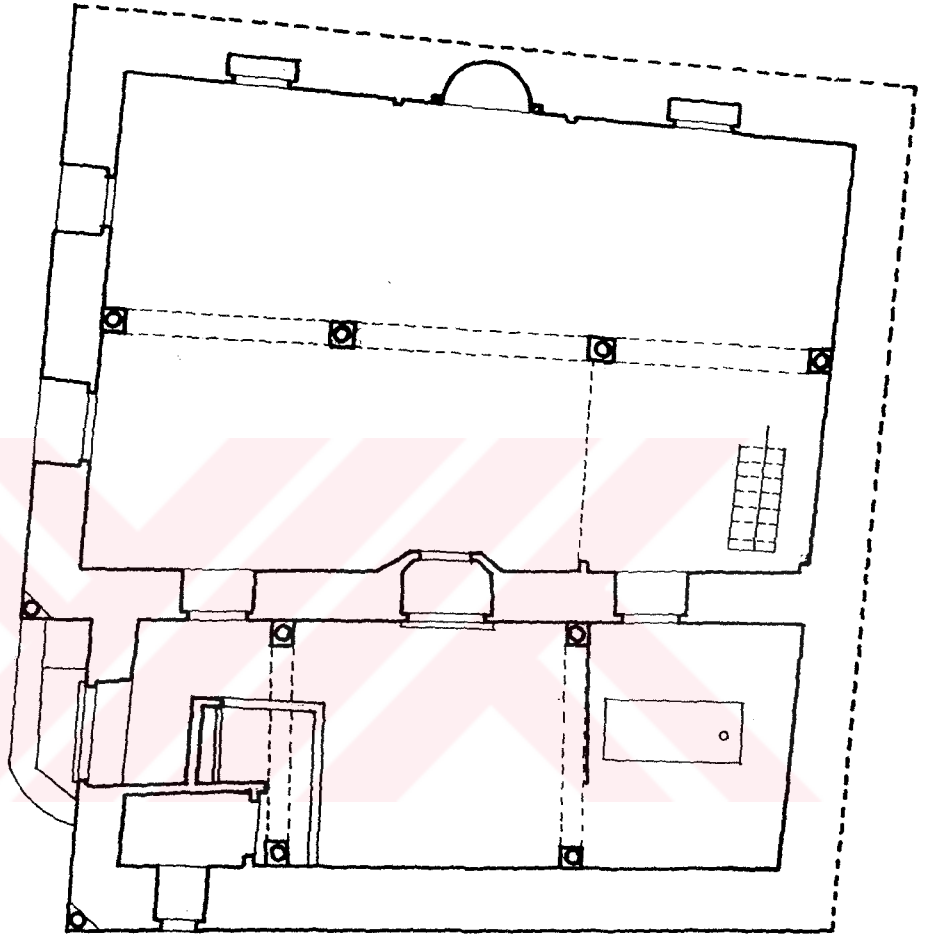
Çizim = 20. Enine Kesit.

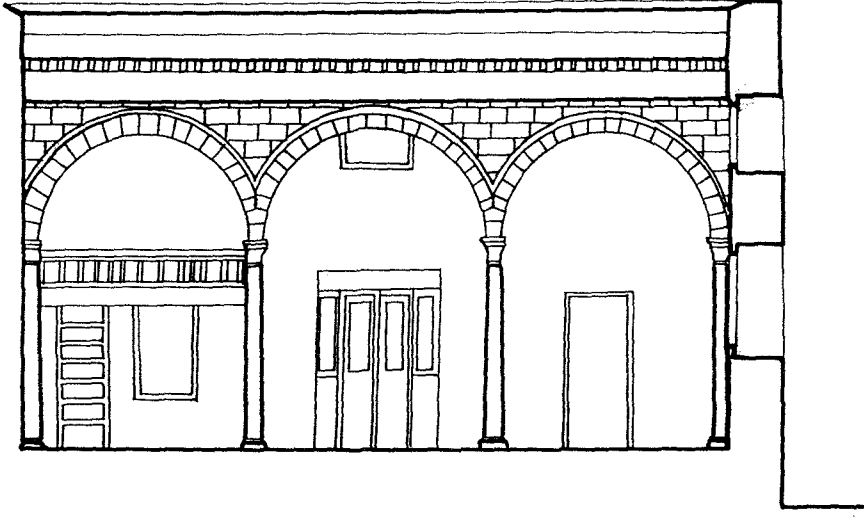
Çizim = 21. Türbenin dış cephesindeki mermer süslemelerden.

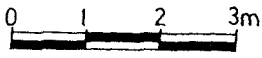
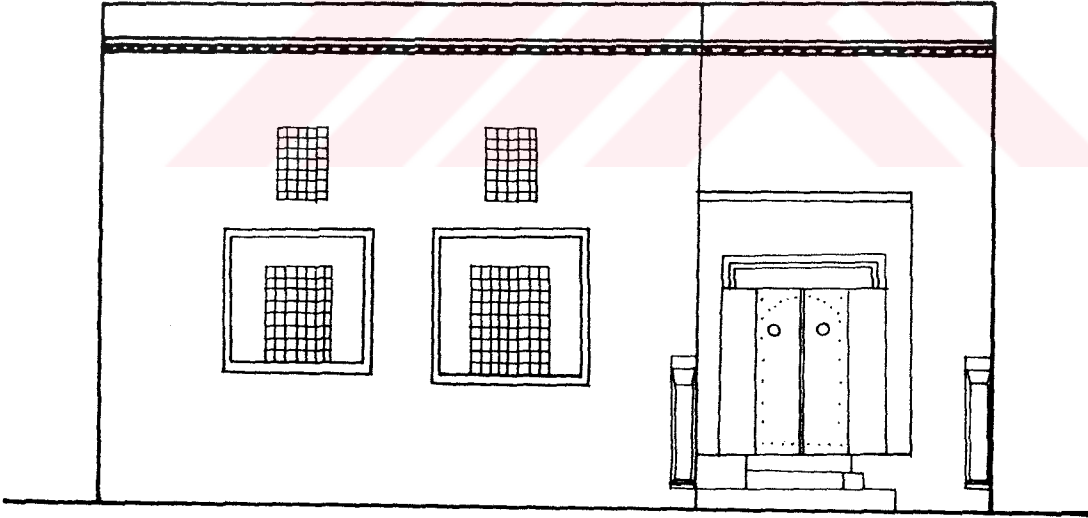
Çizim = 22. Türbenin dış cephesindeki mermer süslemelerden.

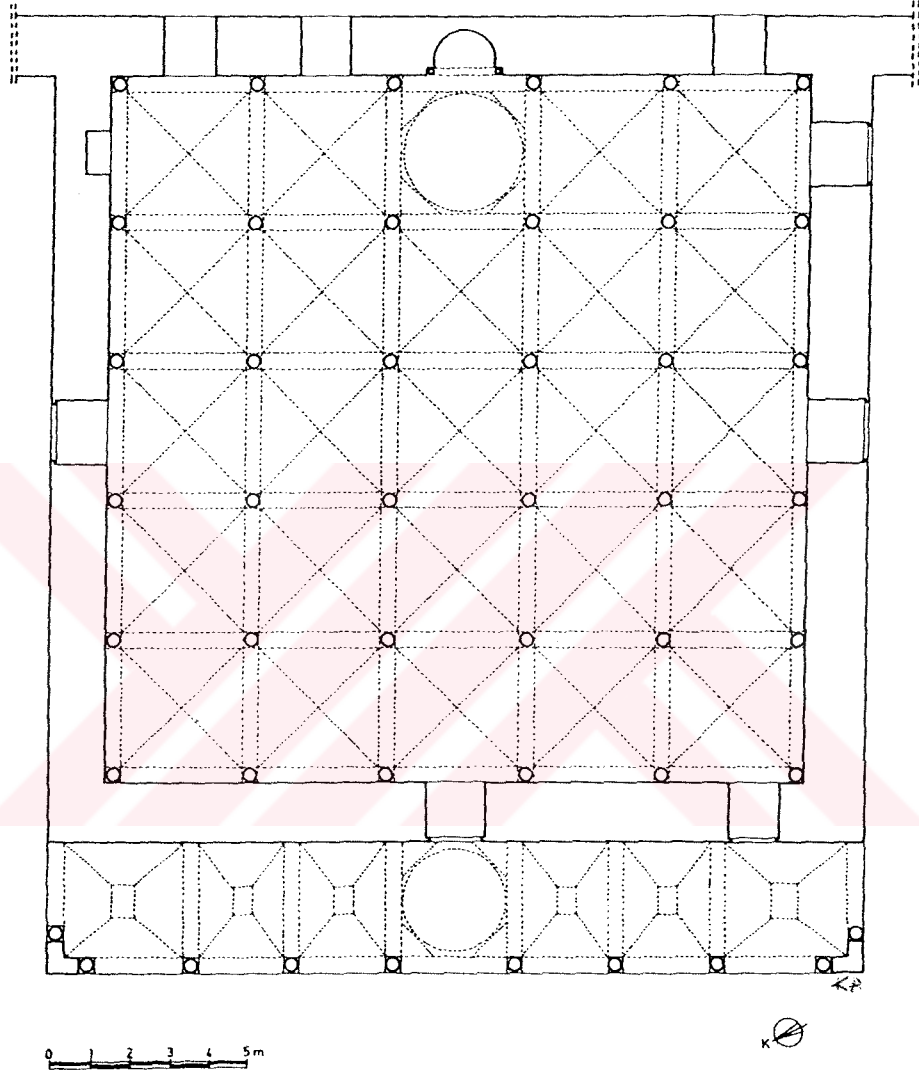
Çizim = 23. Laz Mescidi (A.S.M.T.'den).

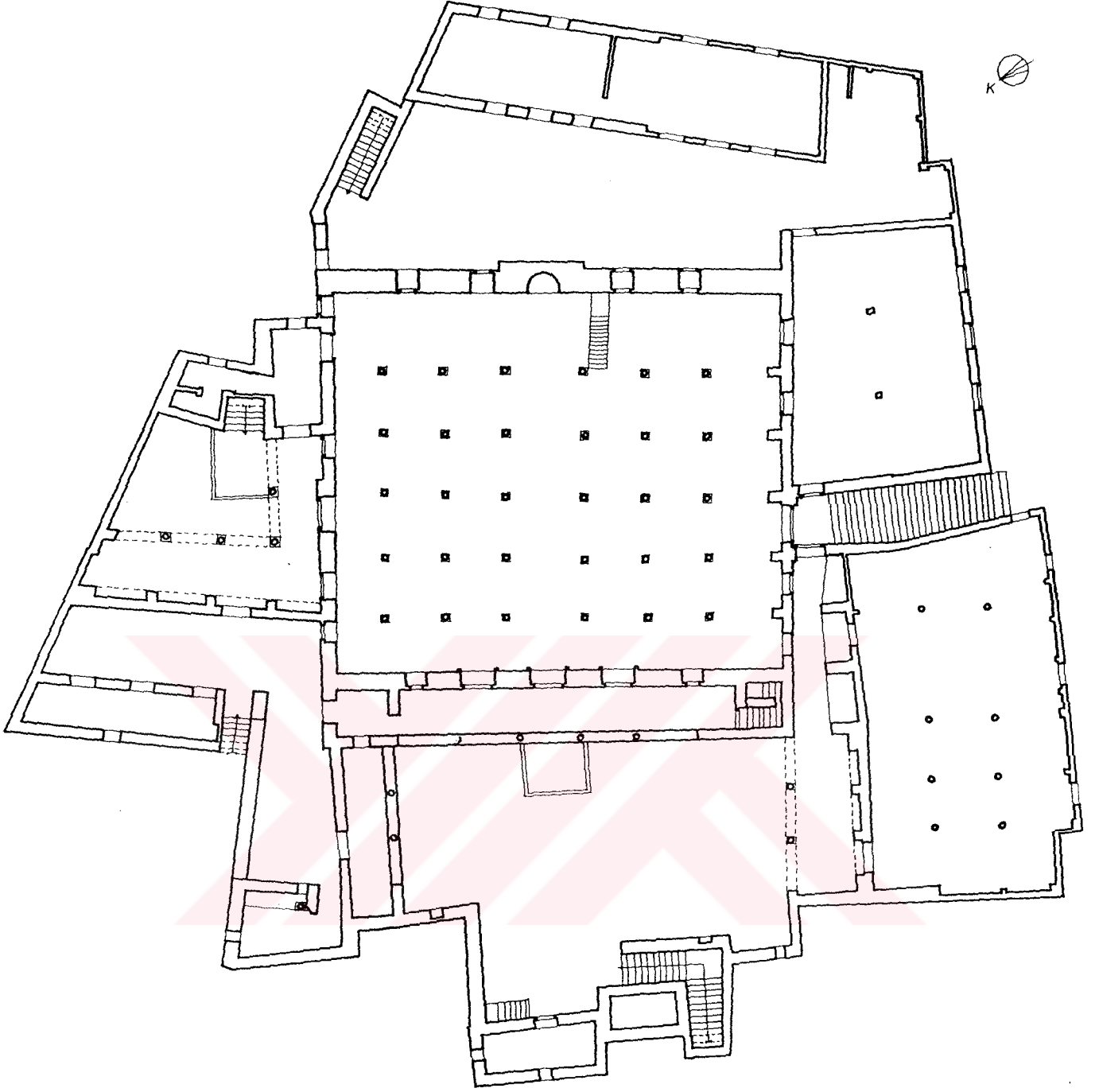
Çizim = 24. Kesit (A.S.M.T.'den)

Çizim = 25. Mescidin dış cephesi (A.S.M.T.'den)

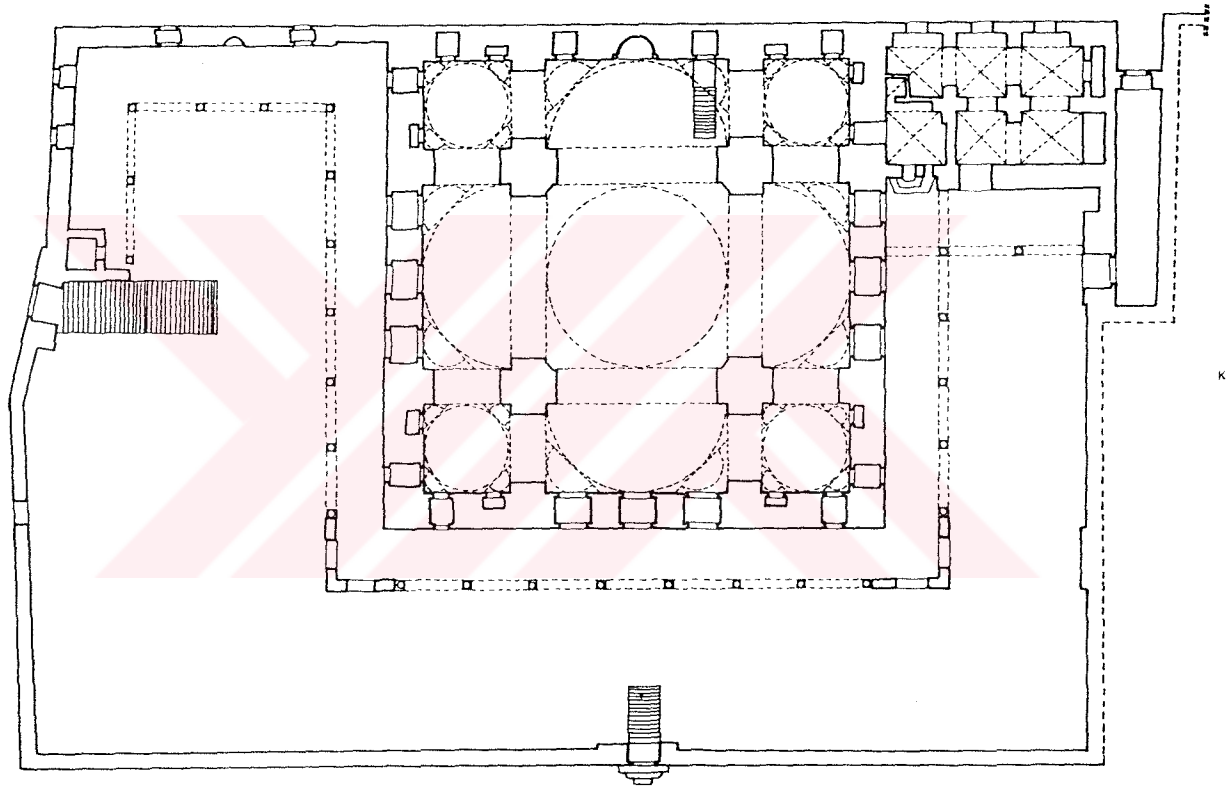

Çizim = 26. Ğâr'ul-Melh Ulu Camii.

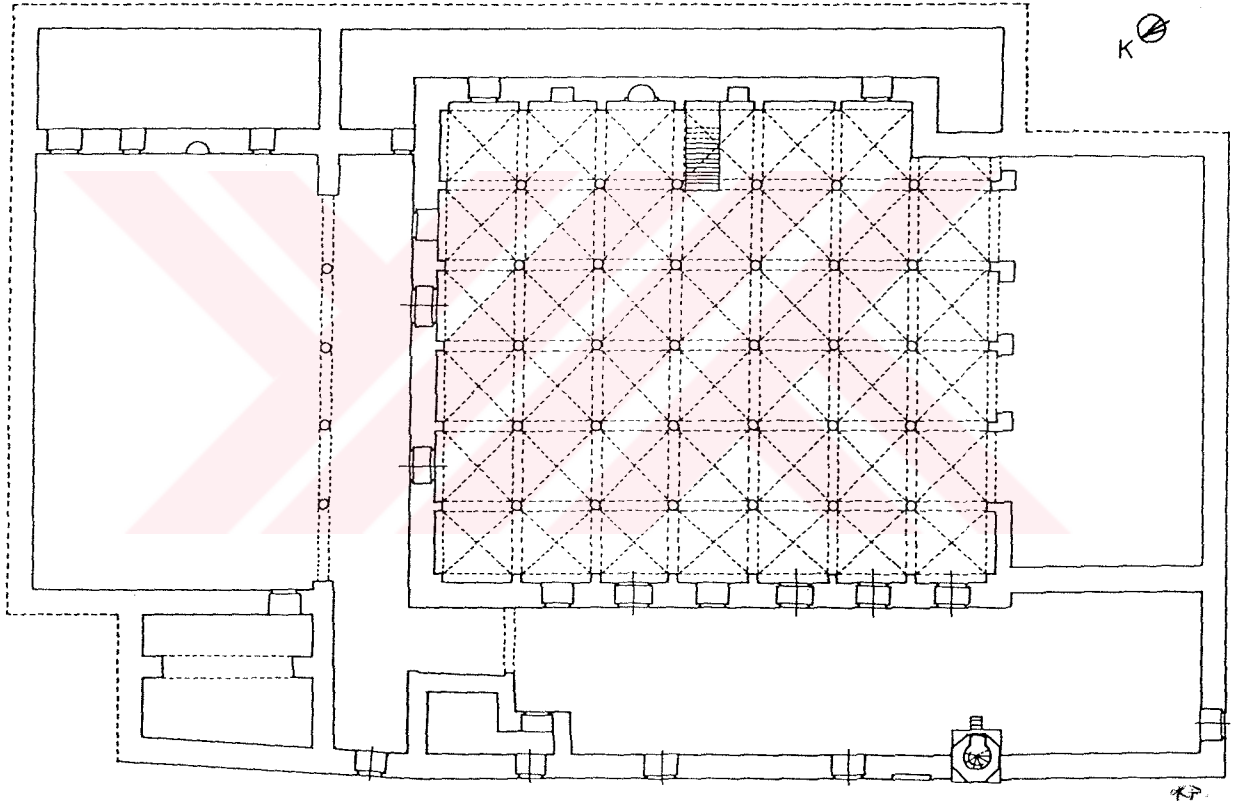

0 1 2 3 4 5 10m

Çizim = 27. Bey Camii (İ.N.P.'den)

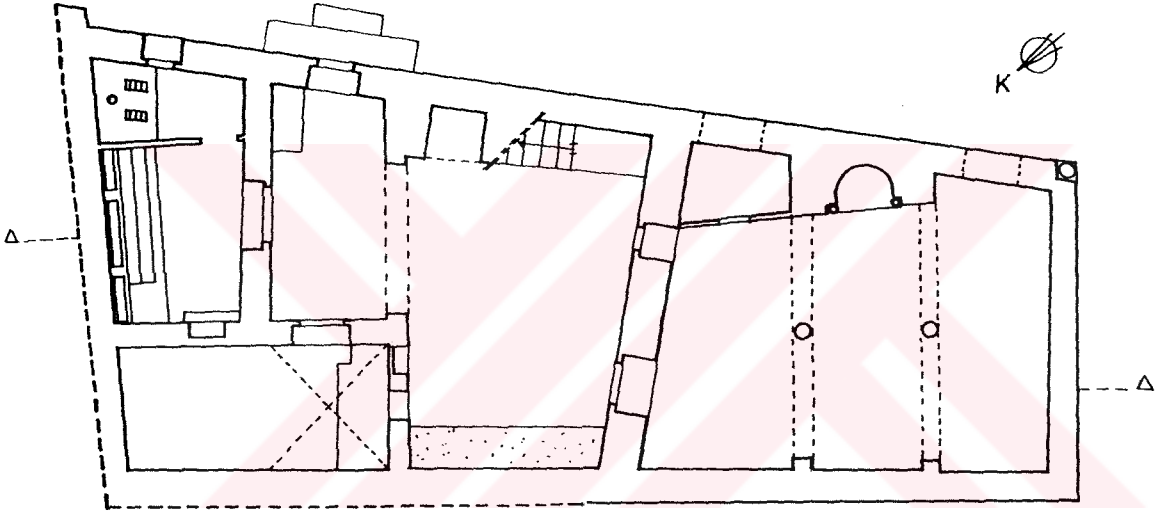

Çizim = 28. Mehmed Bey Camii (Sidi Mahrez Camii) (İ.N.P.den işlenerek)

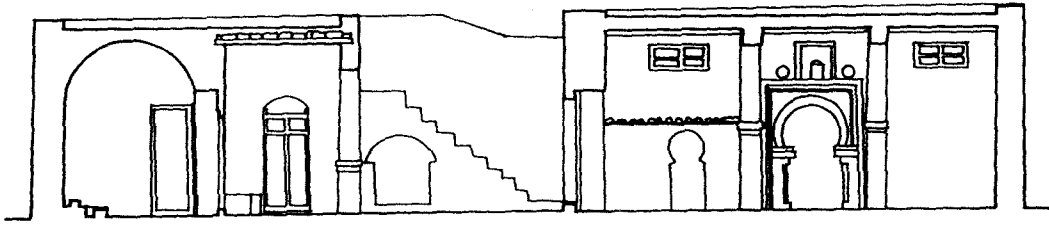
0 1 2 3 4 5m

Çizim = 29. Hacı Mustafa Hamza Camii.

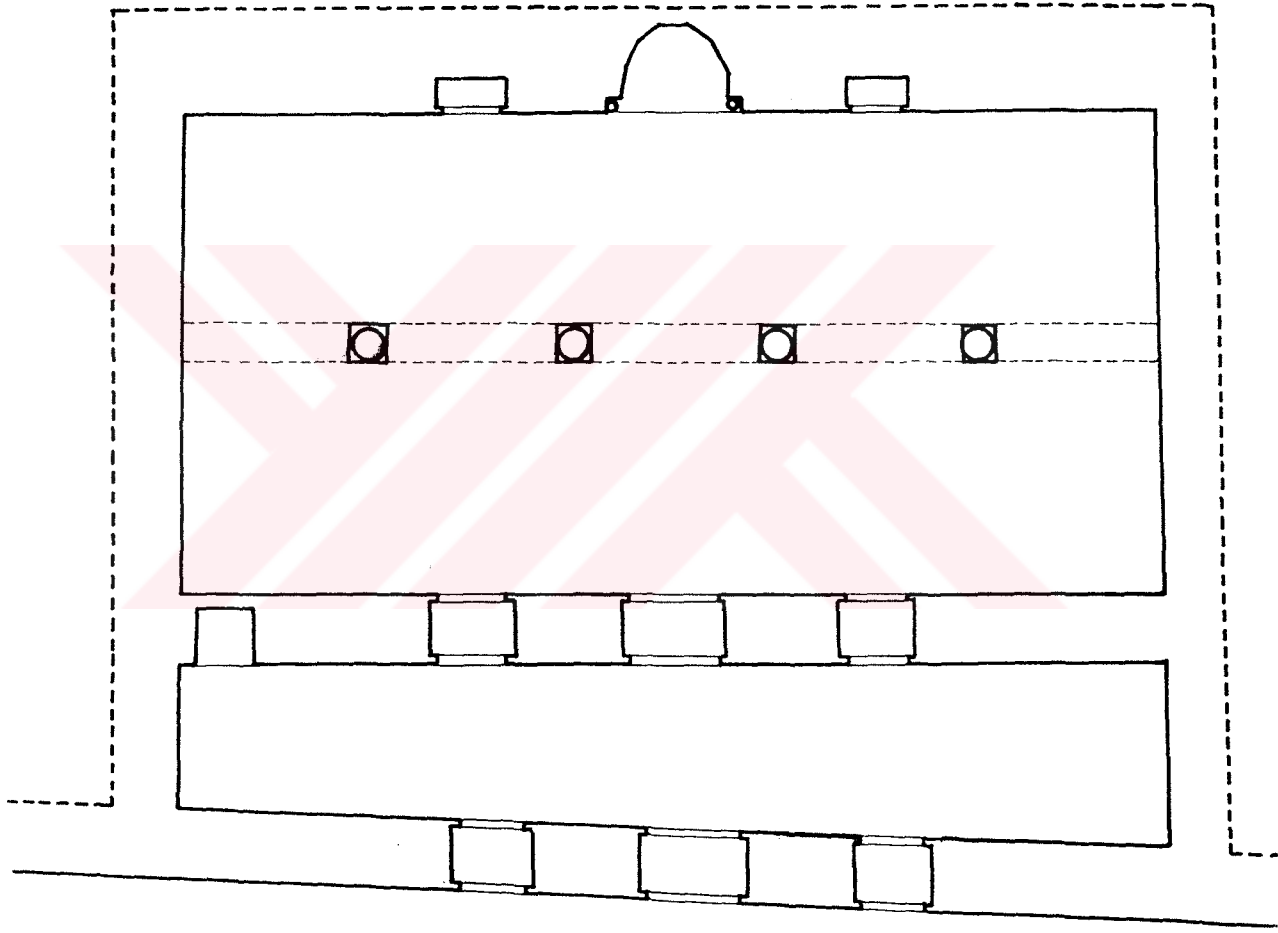

0 5 10m

Çizim = 30. Dalioglu Mescidi (Santelli'den)

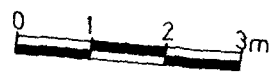
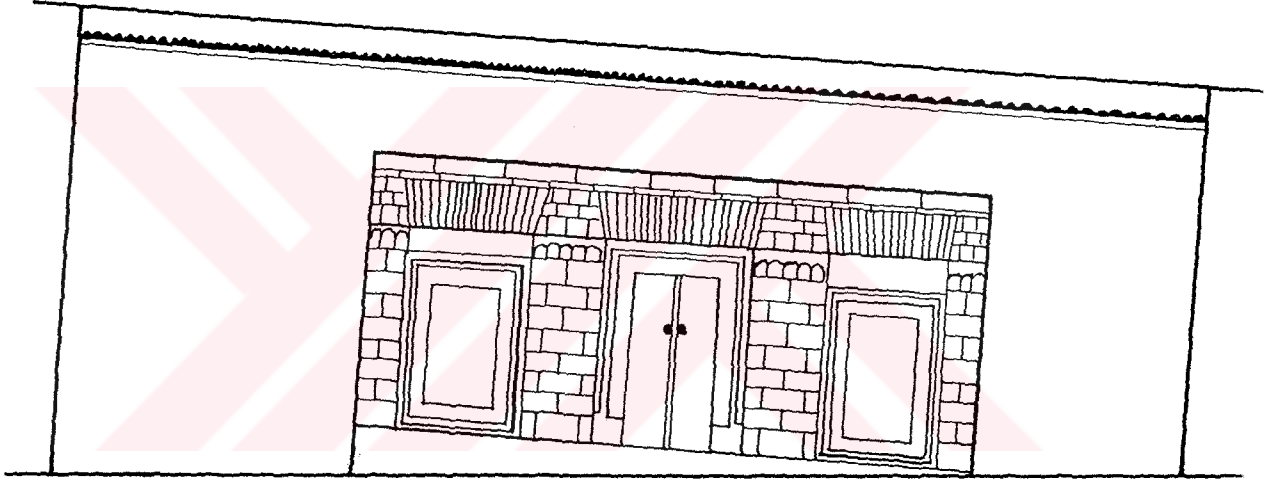
Çizim = 31. Kesit (Santelli'den)

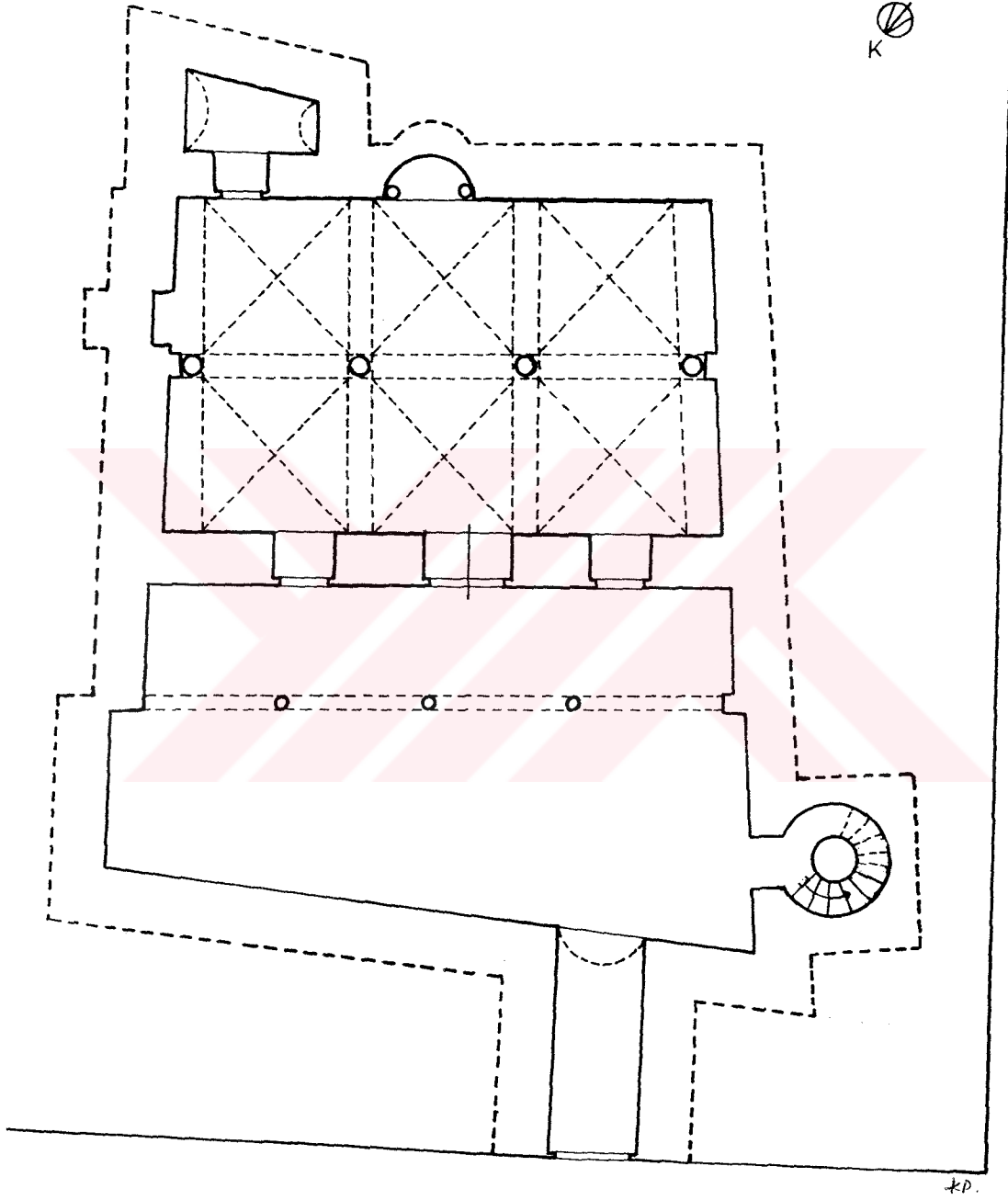
0 1 2 3m

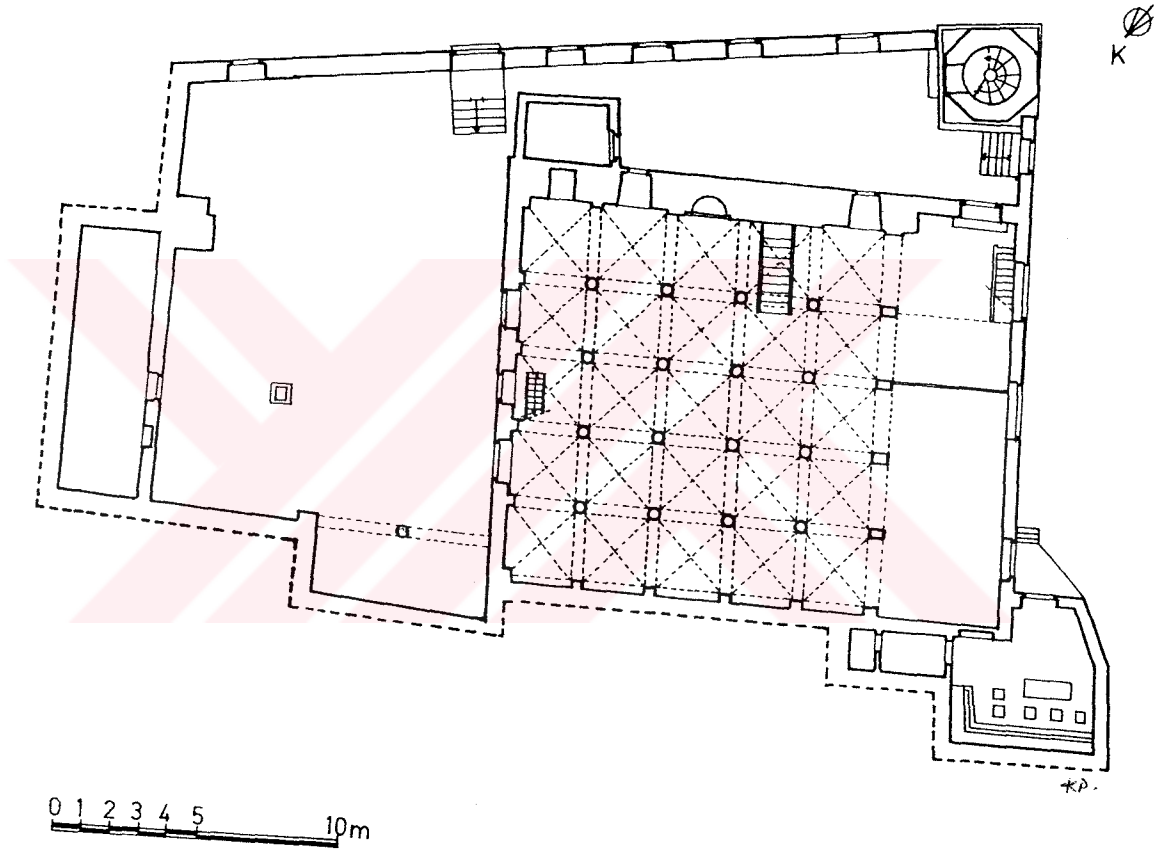
Çizim = 32. Hammûda Paşa Mescidi (A.S.M.T.'den)

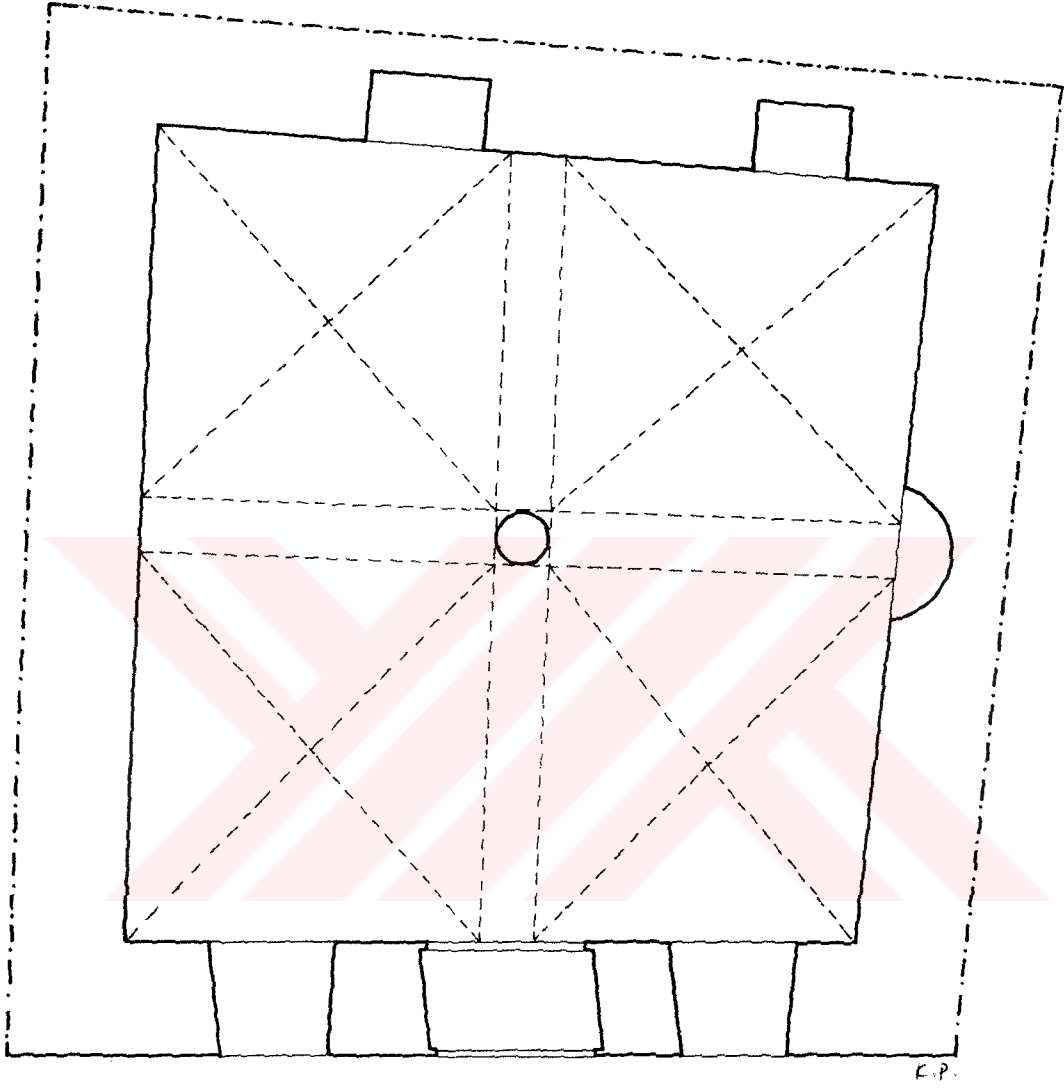
Çizim = 33. Dış Cephesi (A.S.M.T.'den)

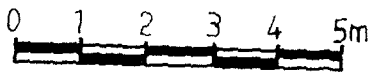
Çizim = 34. Sağir-i Sa'y Mescidi.

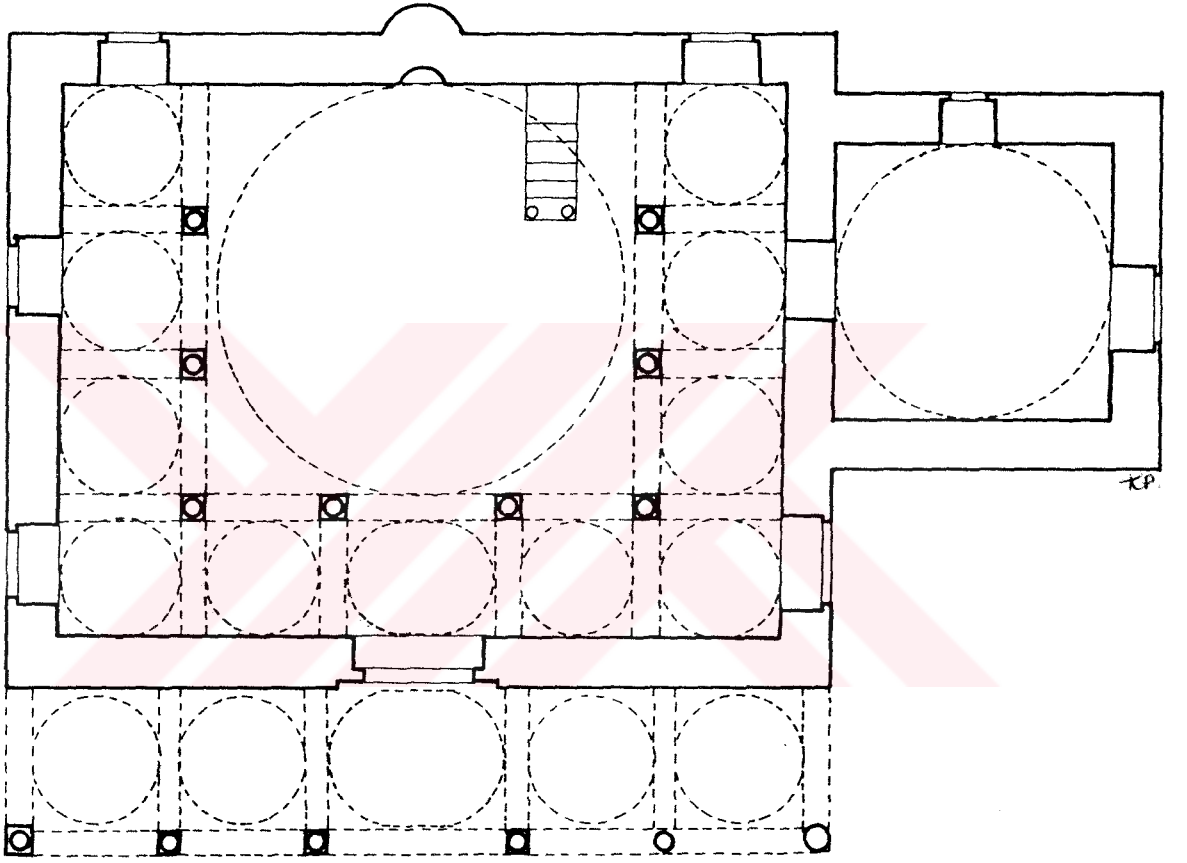
Çizim = 35. Hacı Süleyman Hamza Camii (Santelli'den işlenerek).

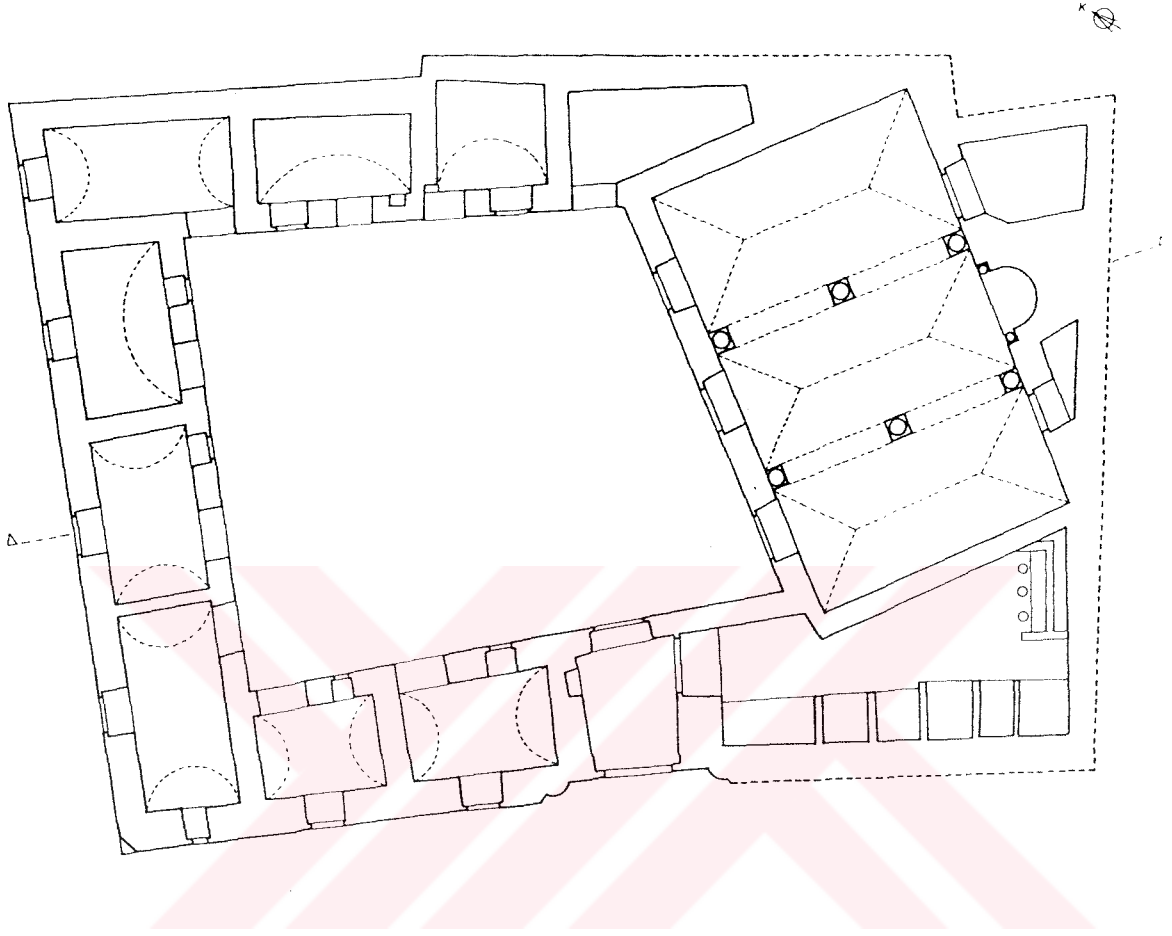
K.P.

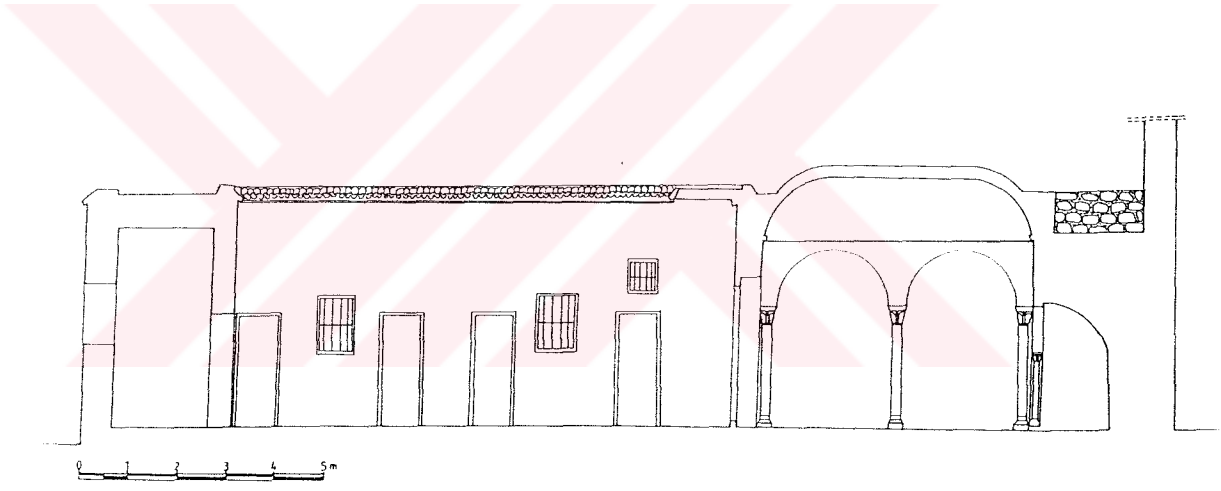
Çizim = 36. Tarraz Mescidi

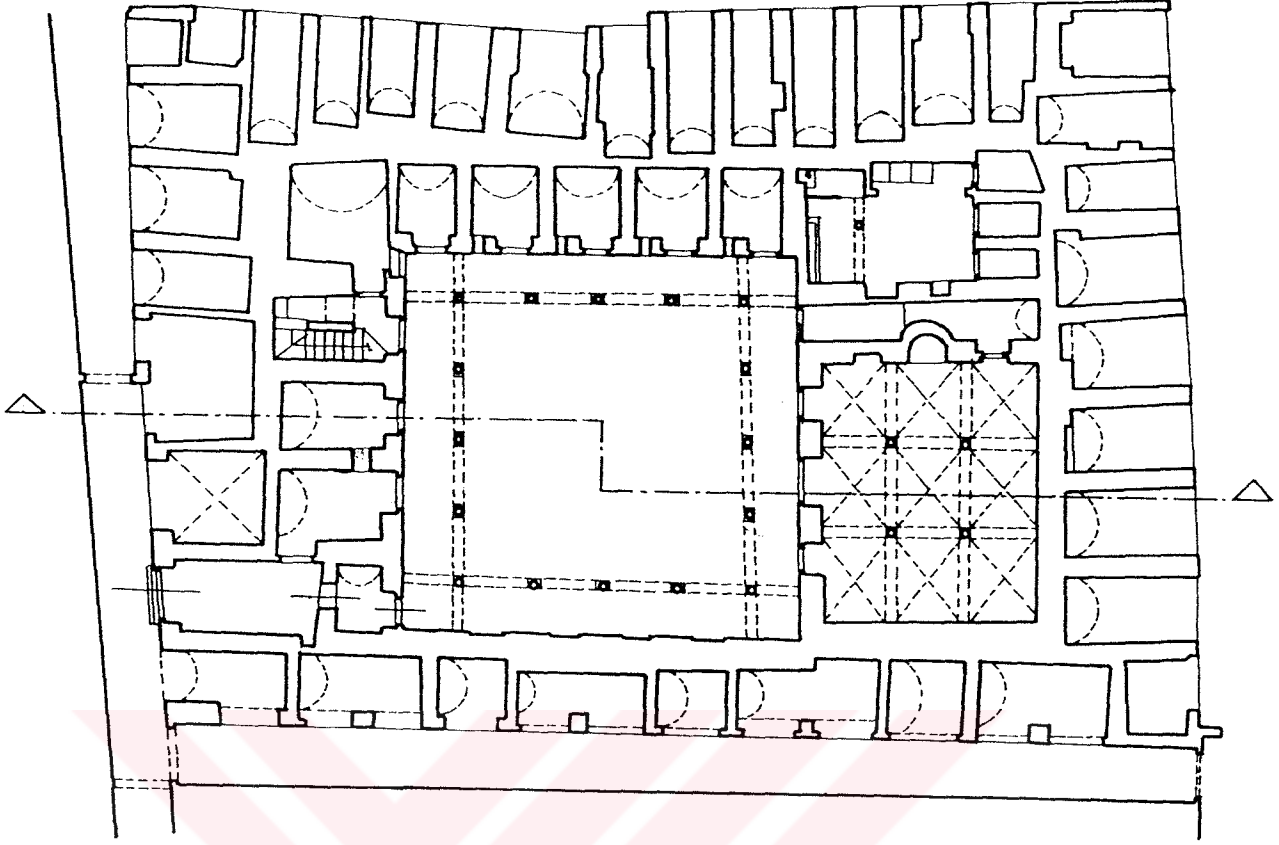
Çizim = 37. Katip Ali Camii.

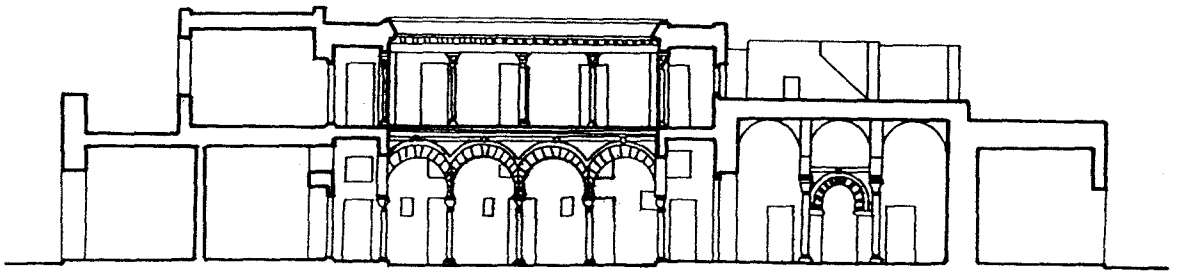
Çizim = 38. Fetih Medresesi (İ.N.P.'den)

Çizim = 39. Boyuna Kesit (İ.N.P.'den)

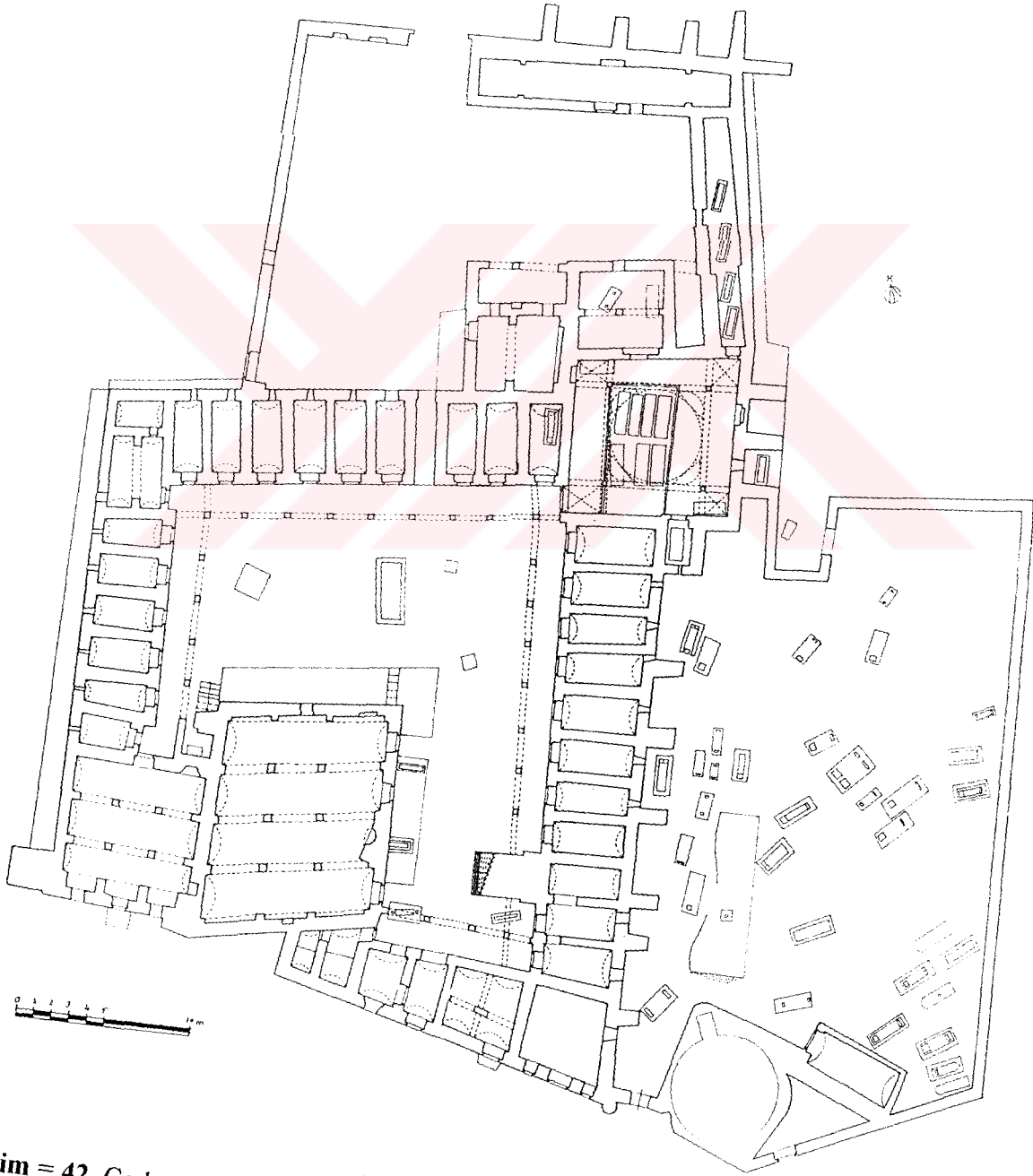

Çizim = 40. Muradiye Medresesi (A.S.M.T.'den, R. Çavuşoğlu)

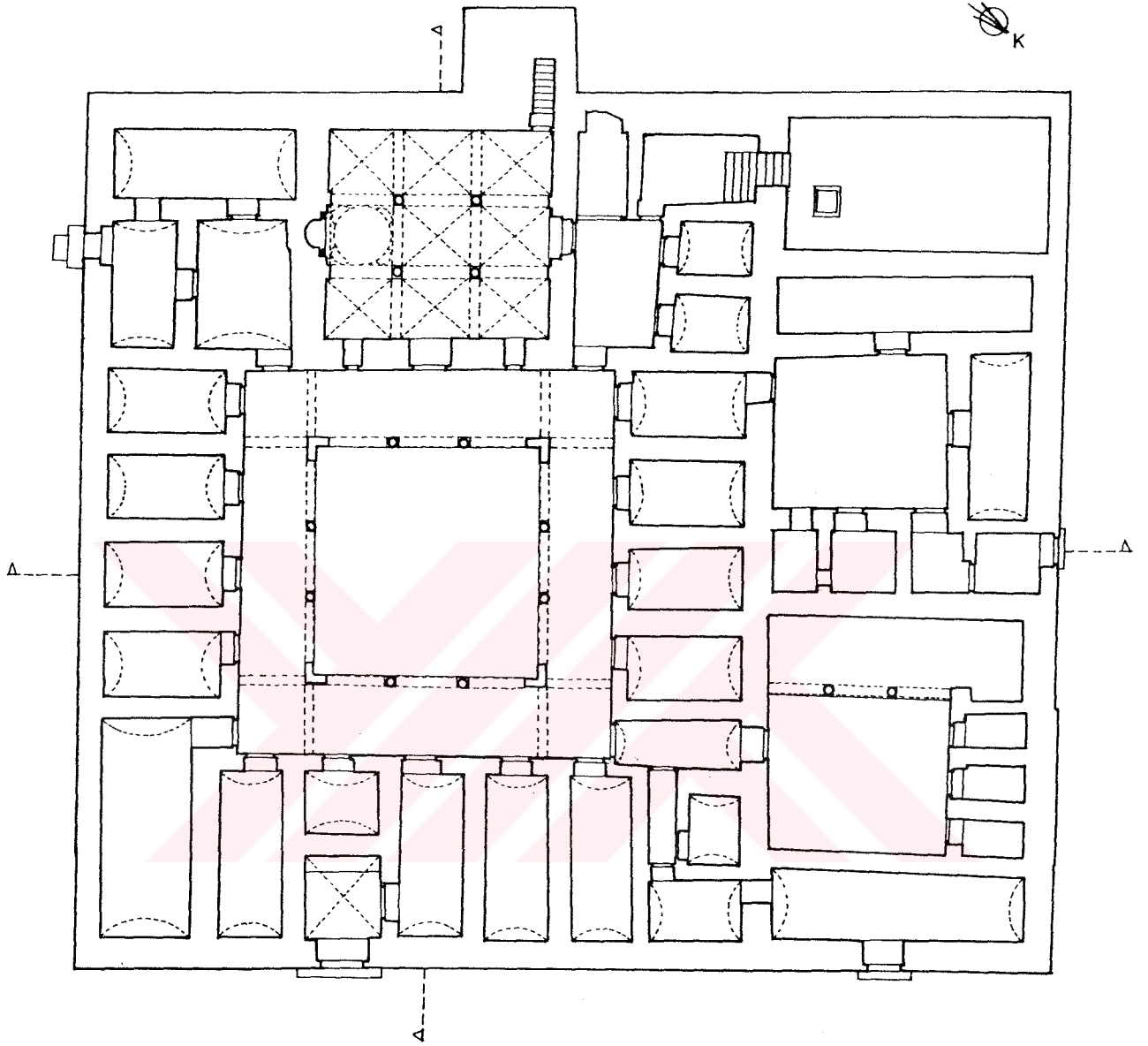

0 1 2 3 4 5m

Çizim = 41. Boyuna Kesit (A.S.M.T.'den, R. Çavuşoğlu)

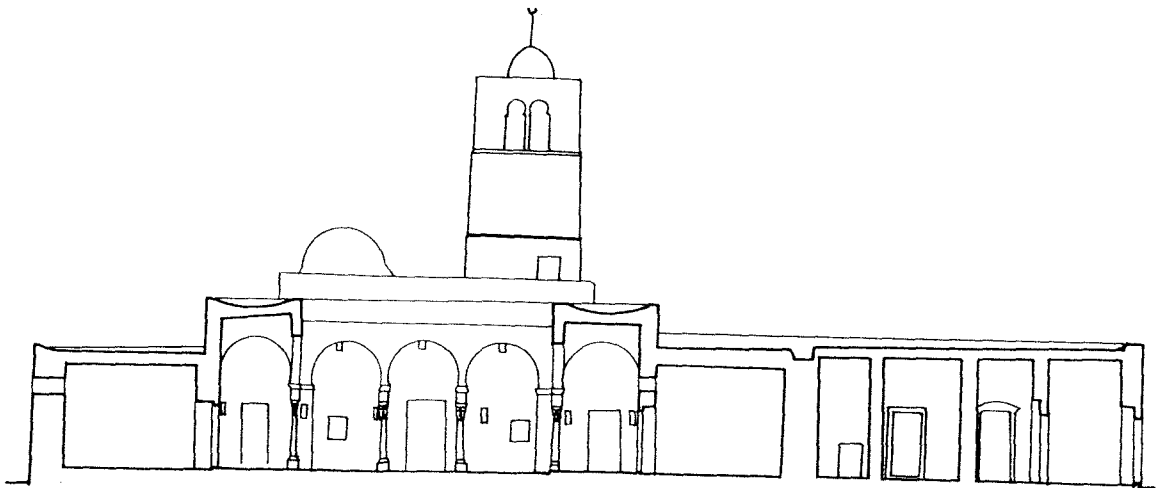

Çizim = 42. Cerbe Muradiye Medresesi (İ.N.P.'den işlenerek)

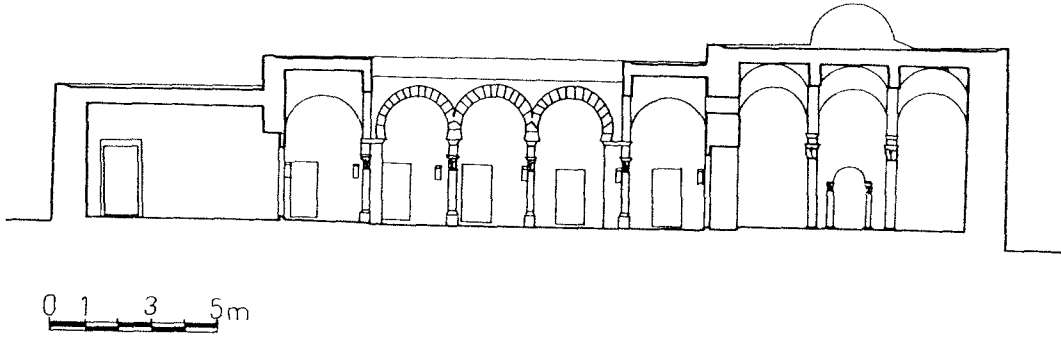

0 1 2 3 4 5m

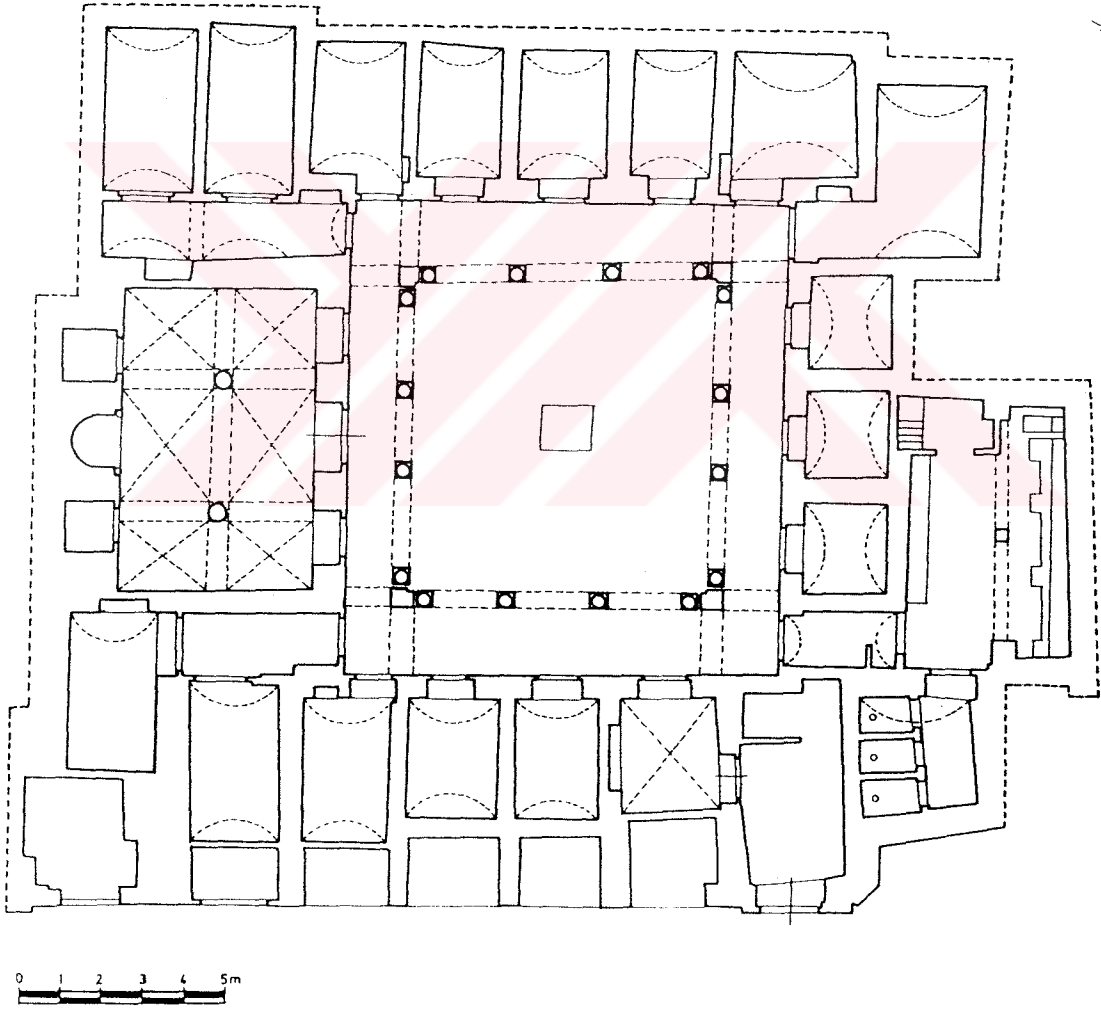
Çizim = 43. Mehmed Bey Medresesi (İ.N.P.'den işlenerek)

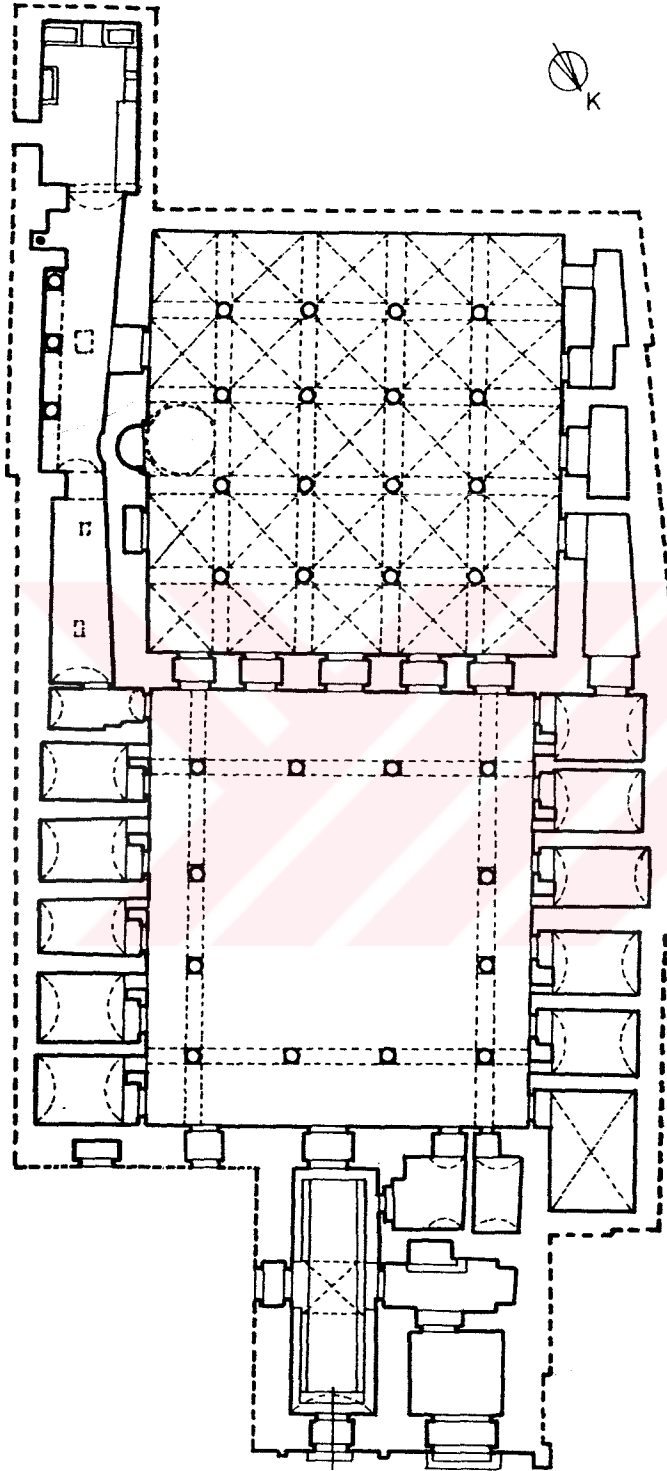
Çizim = 44. Enine Kesit (İ.N.P.'den işlenerek)

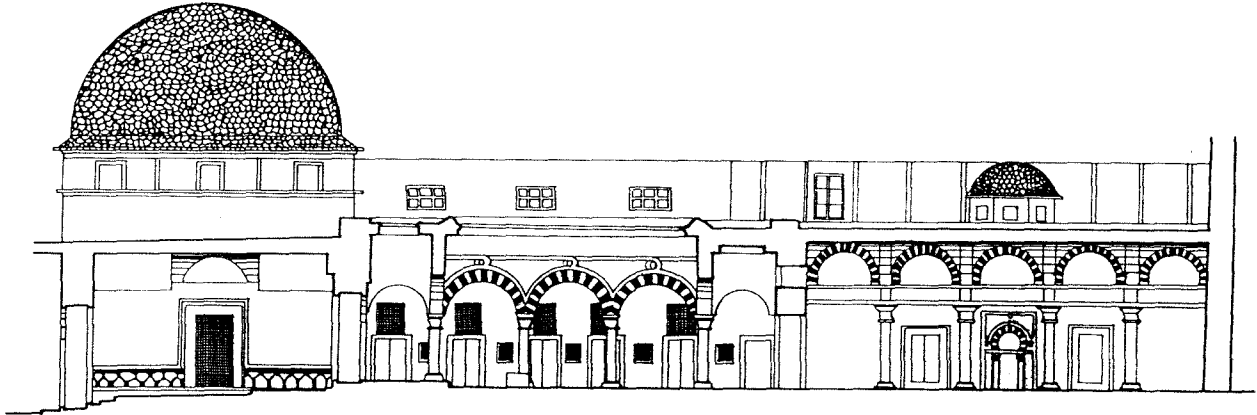
Çizim = 45. Boyuna Kesit (İ.N.P.'den işlenerek)

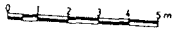
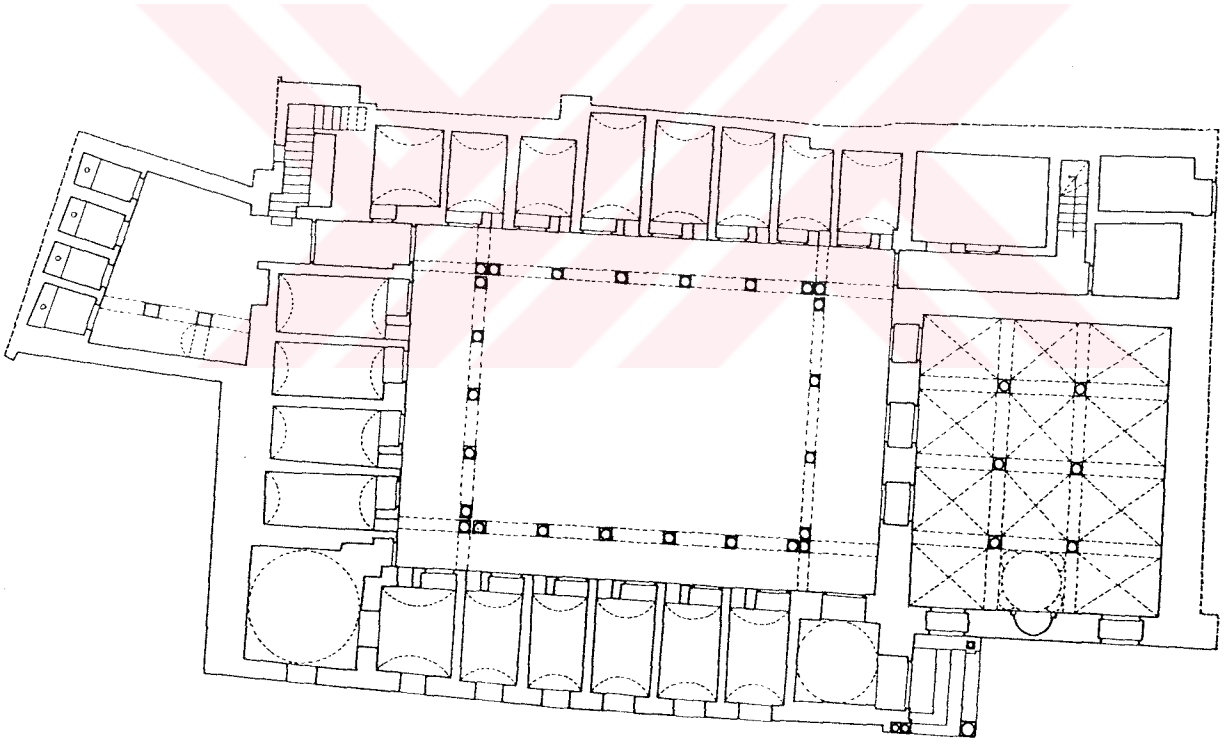
Çizim = 46. Nahlâ Medresesi (İ.N.P.'den işlenerek)

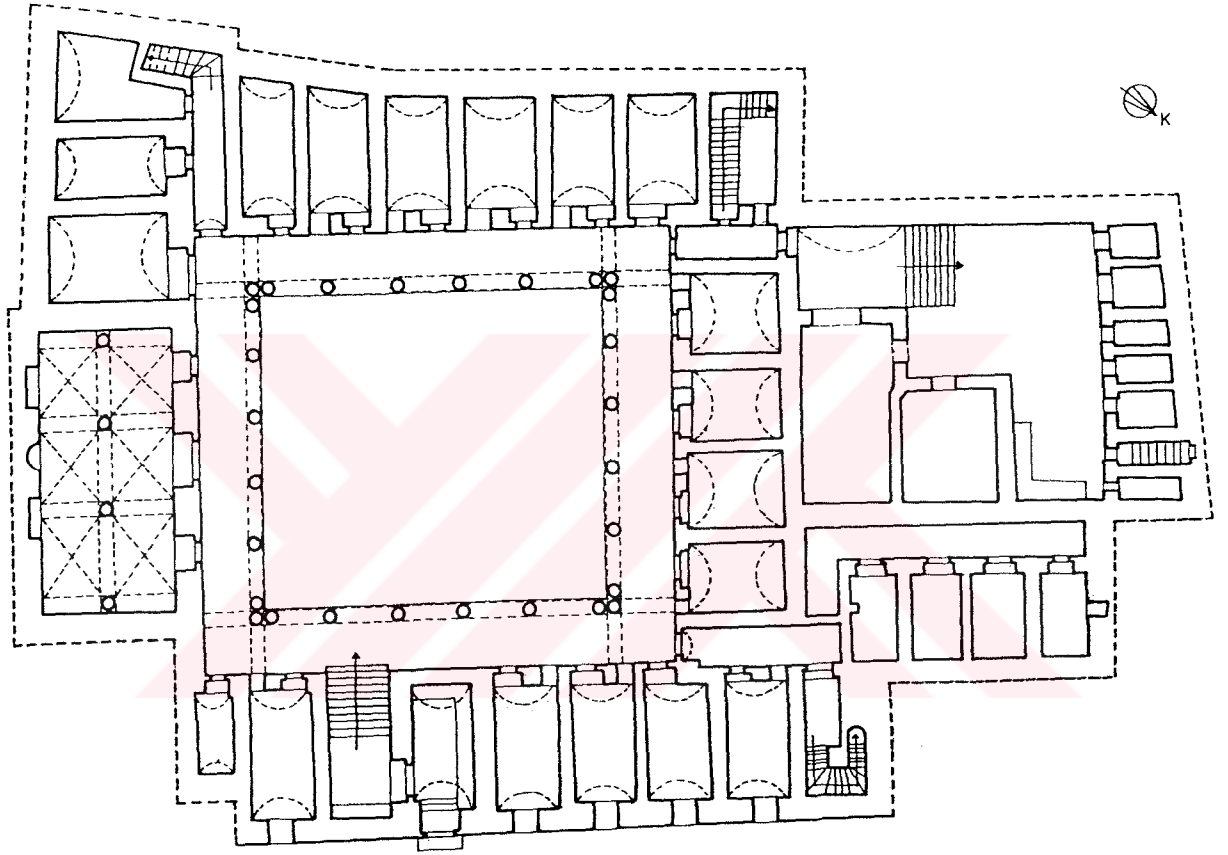
Çizim = 47. Başıye Medresesi (İ.N.P.'den işlenerek)

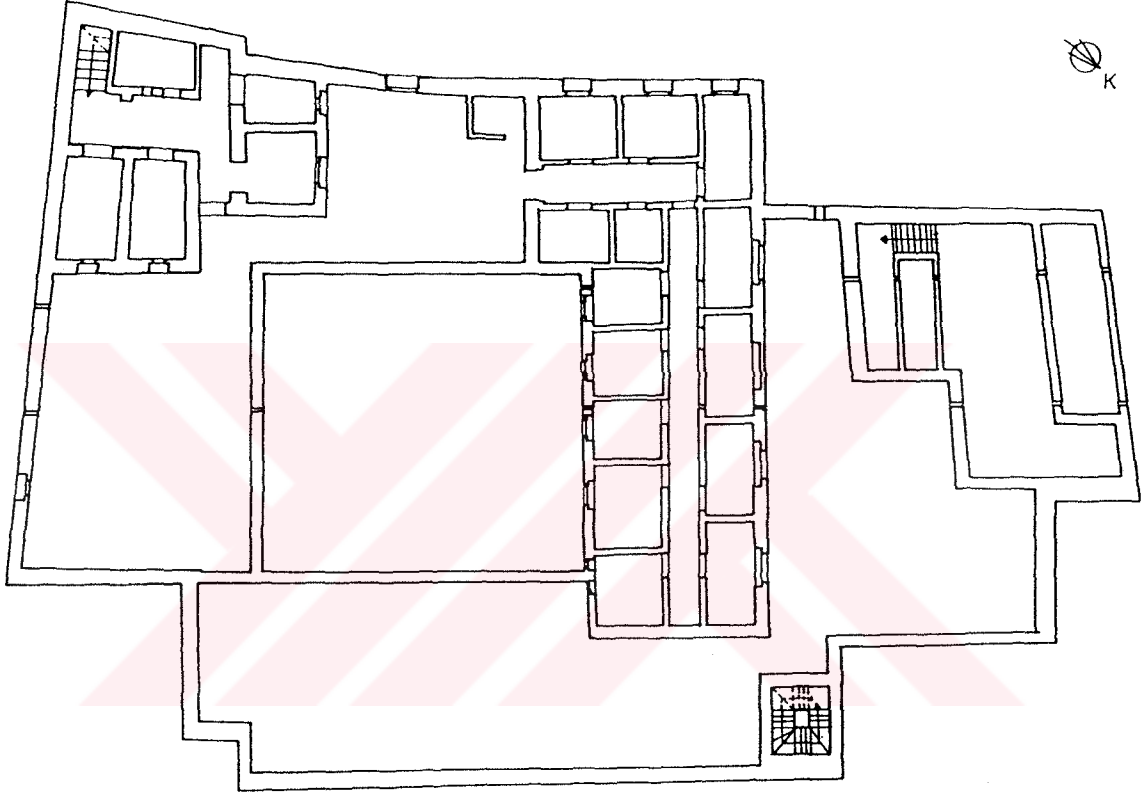
Çizim = 48. Boyuna Kesit (İ.N.P.'den)

Çizim = 49. Süleymaniye Medresesi (İ.N.P.'den işlenerek)

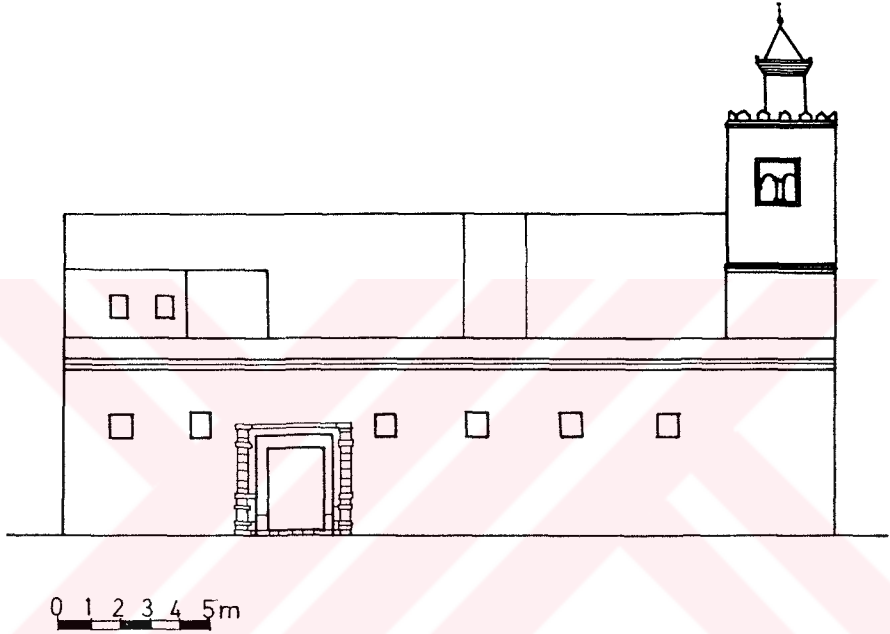

Çizim = 50. Aşuriye Medresesi, alt kat planı (A.S.M.T.'den işlenerek).

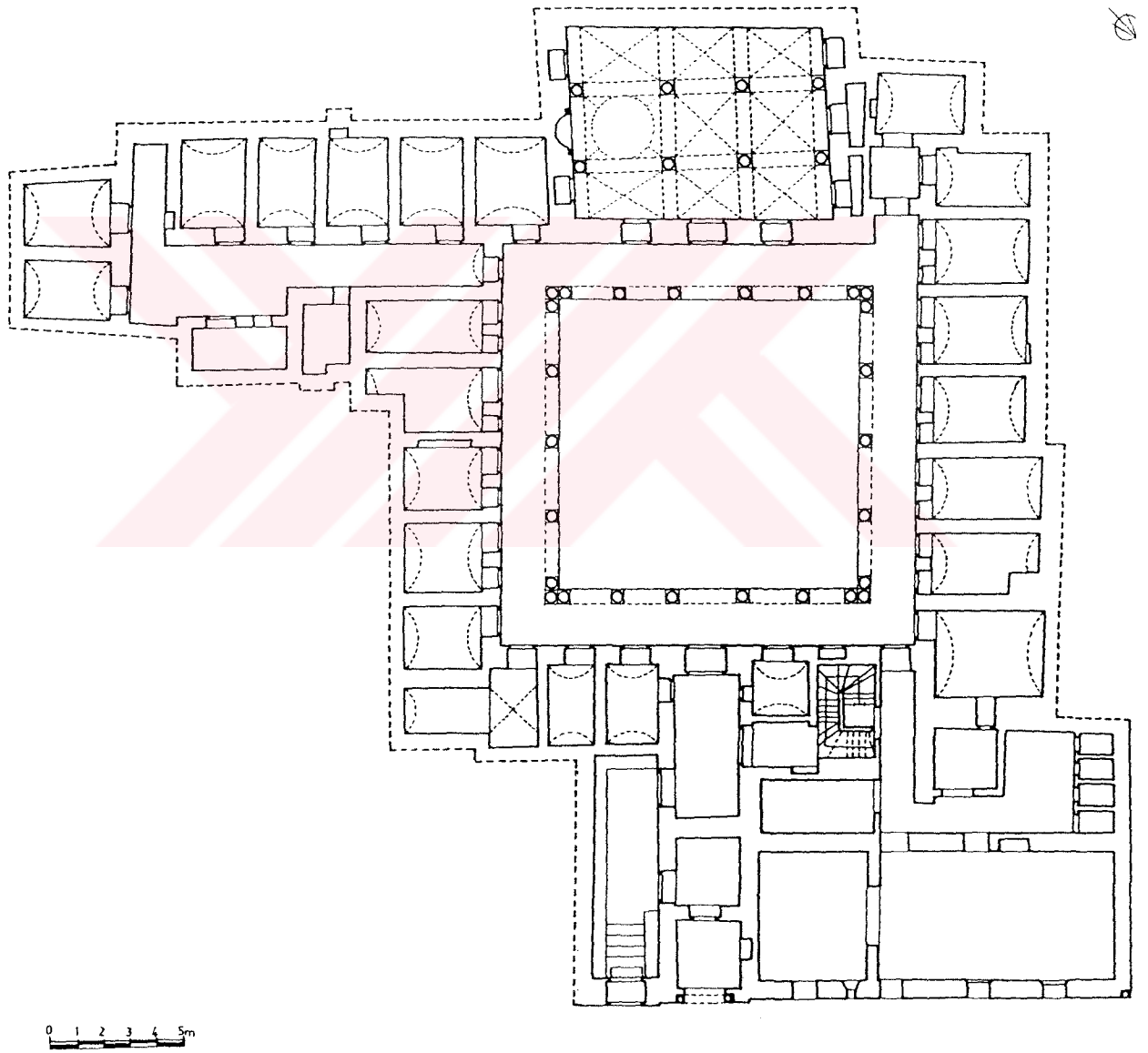

0 1 2 3 4 5m

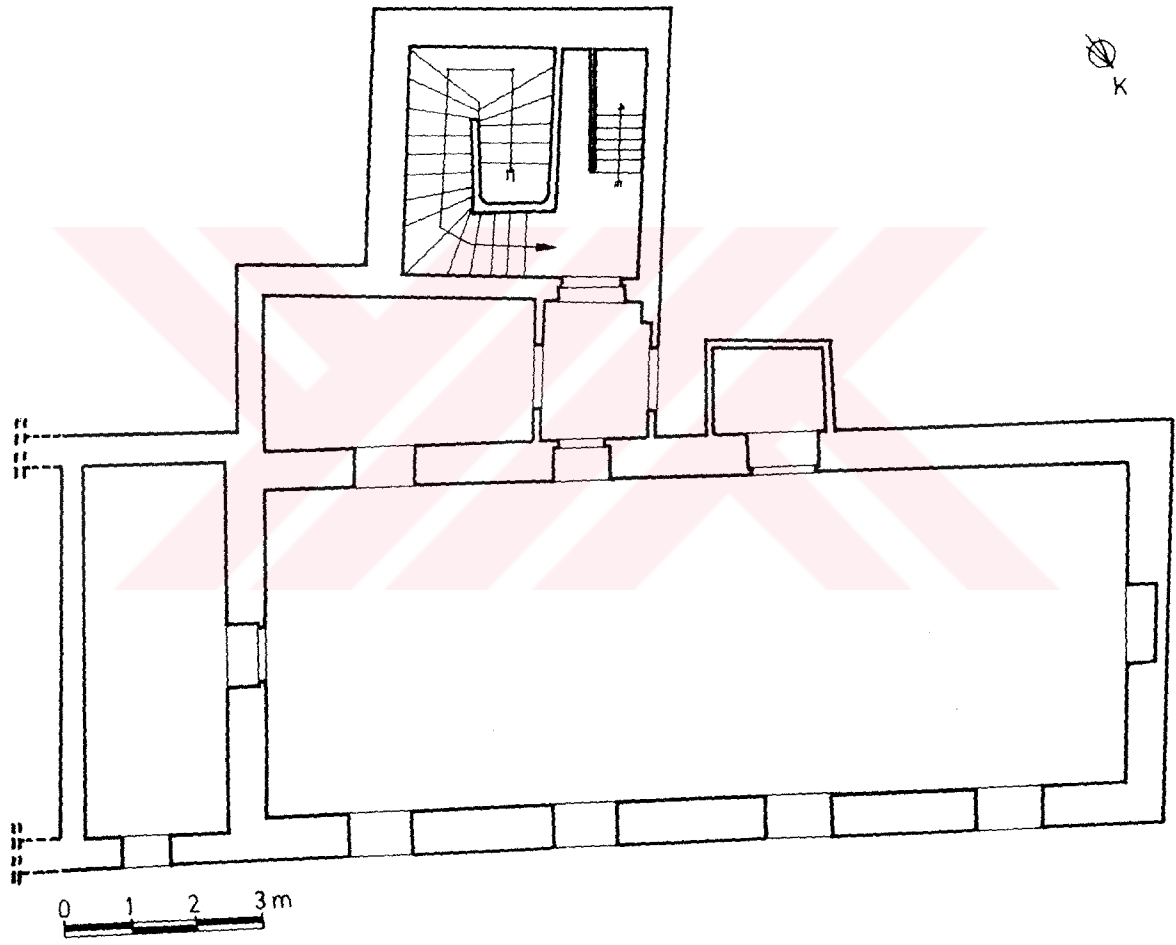
Çizim = 51. Aşuriye Medresesi, üst kat planı (A.S.M.T.'den işlenerek).

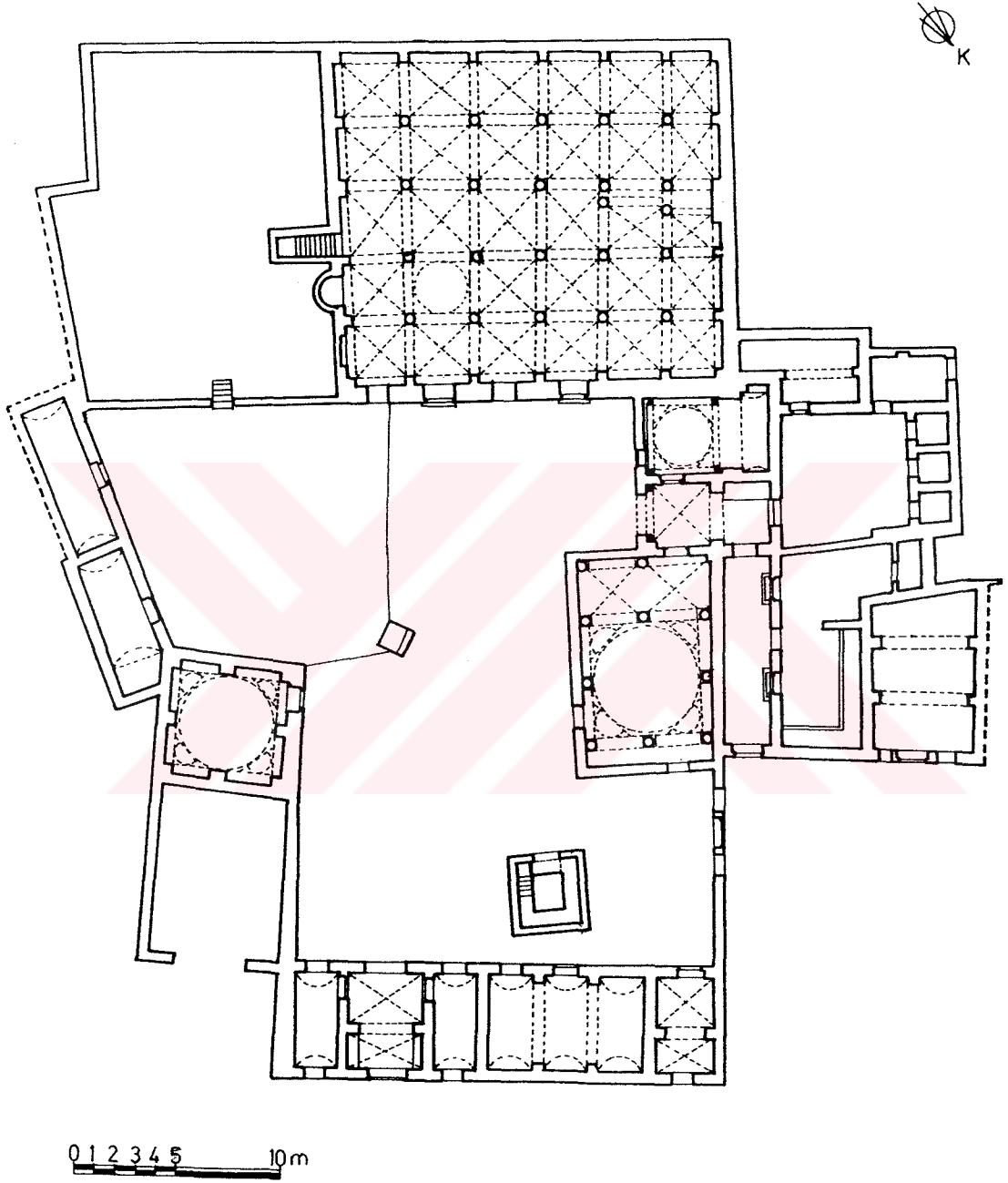
Çizim = 52. Giriş Cephesi (A.S.M.T.'den işlenerek).

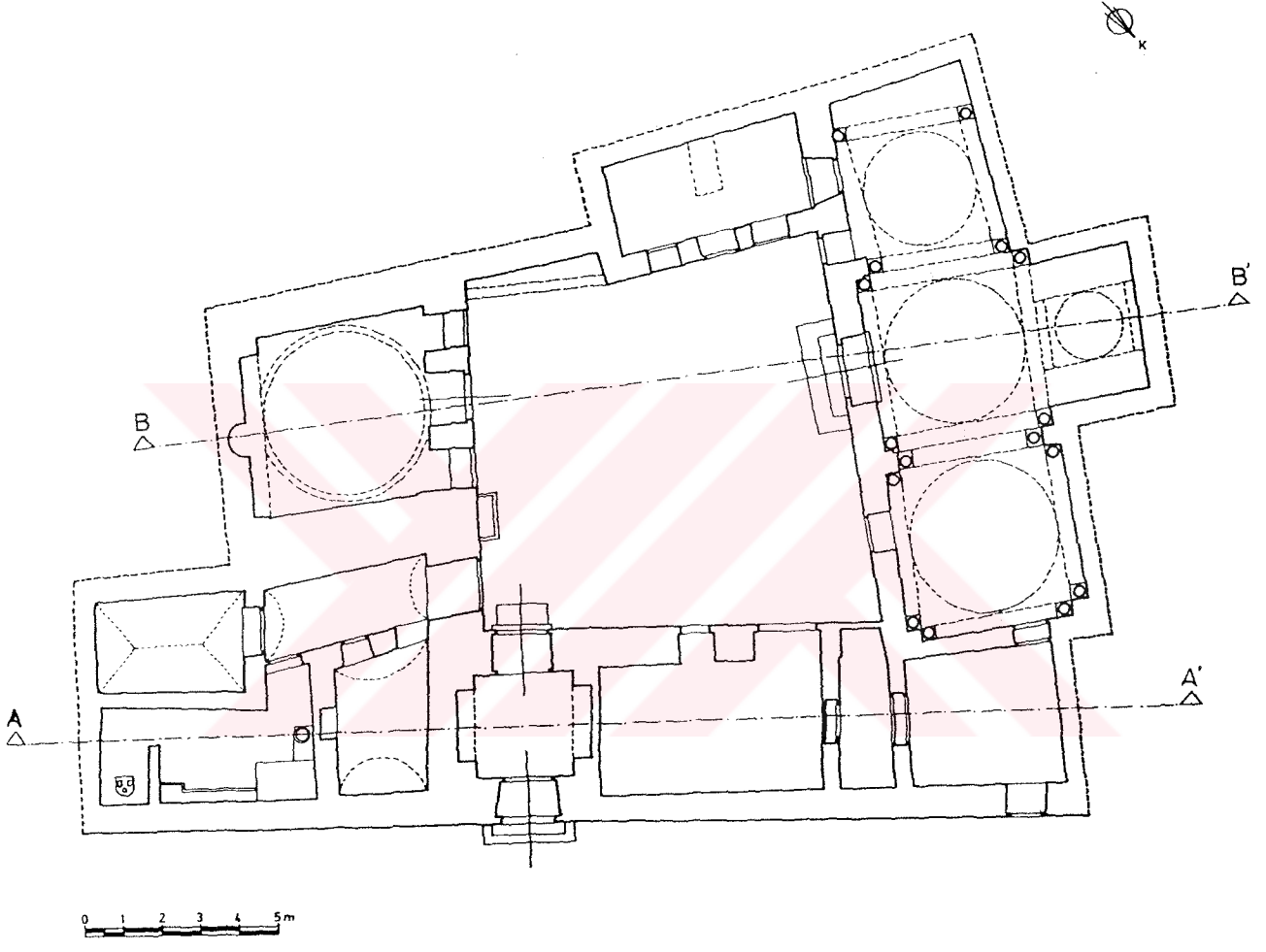
Çizim = 53. Bi'r'El-Ahcâr Medresesi, alt kat planı (İ.N.P.'den işlenerek).

Çizim = 54. Bir'El-Ahcâr Medresesi, üst kat planı (İ.N.P.'den işlenerek).

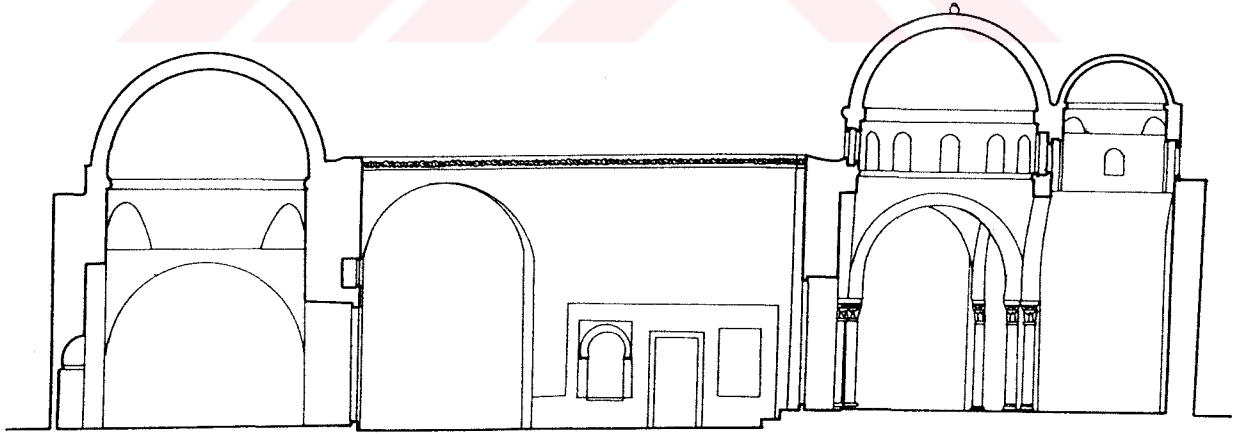
Çizim = 55. Sidi Ali Mahcûb Zaviyesi (Santelli'den).

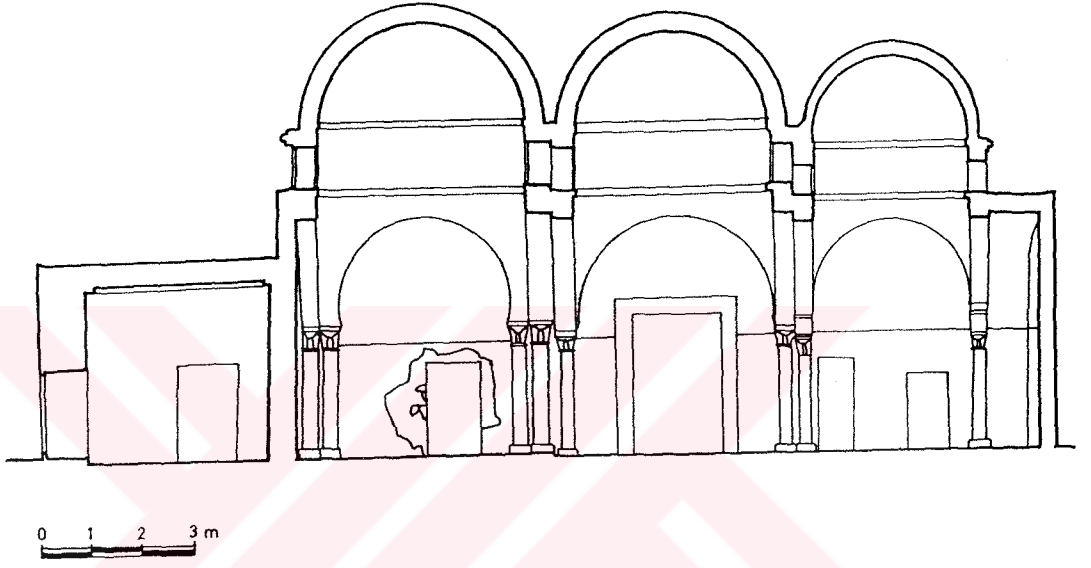
Çizim = 56. Sidi Ali Azzûz Zaviyesi (İ.N.P.'den işlenerek, R.Çavuşoğlu).

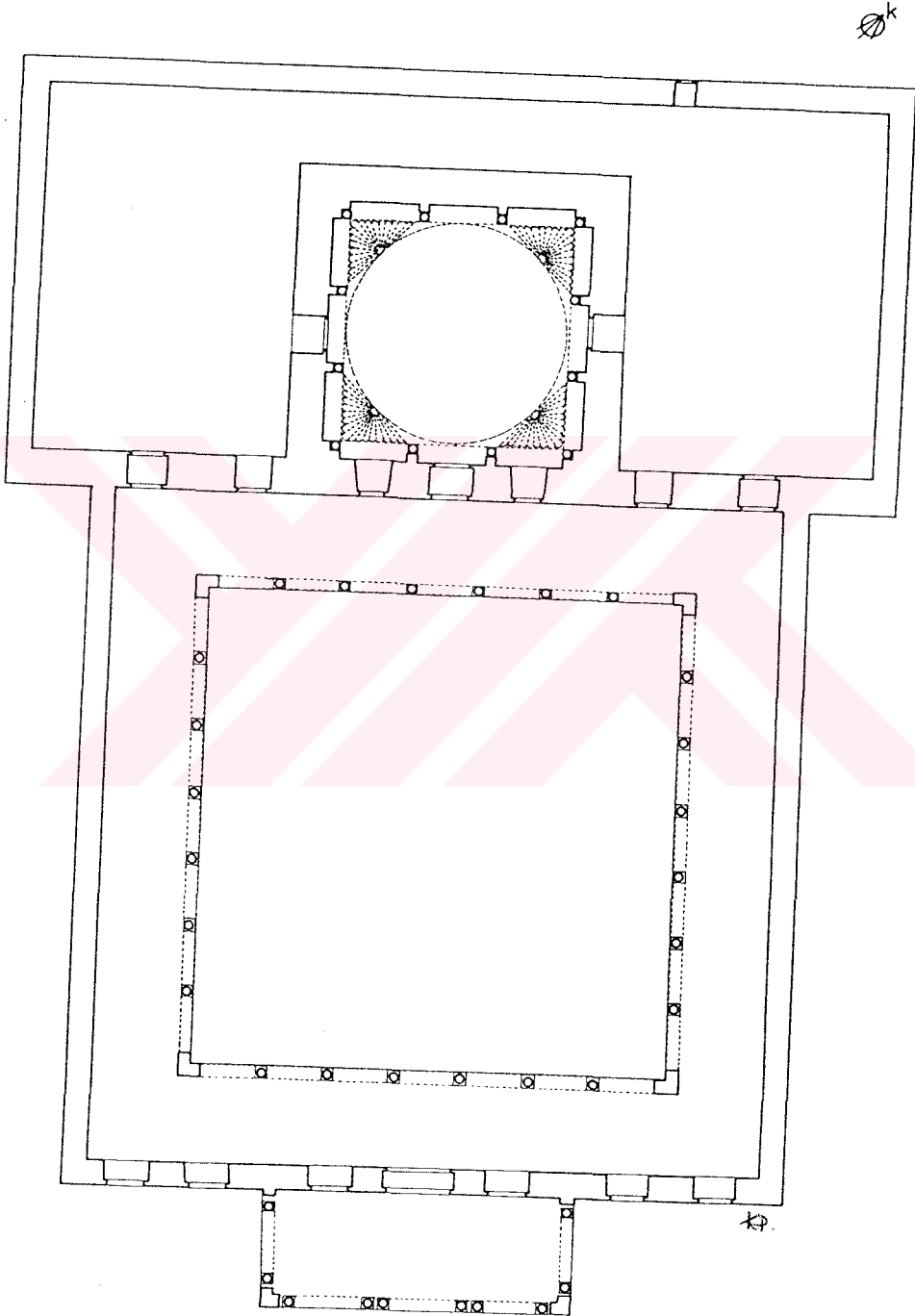
Çizim = 57. A-A' Kesit (İ.N.P.'den işlenerek, R.Çavuşoğlu).

Çizim = 58. B-B' Kesit (İ.N.P.'den işlenerek, R.Çavuşoğlu).

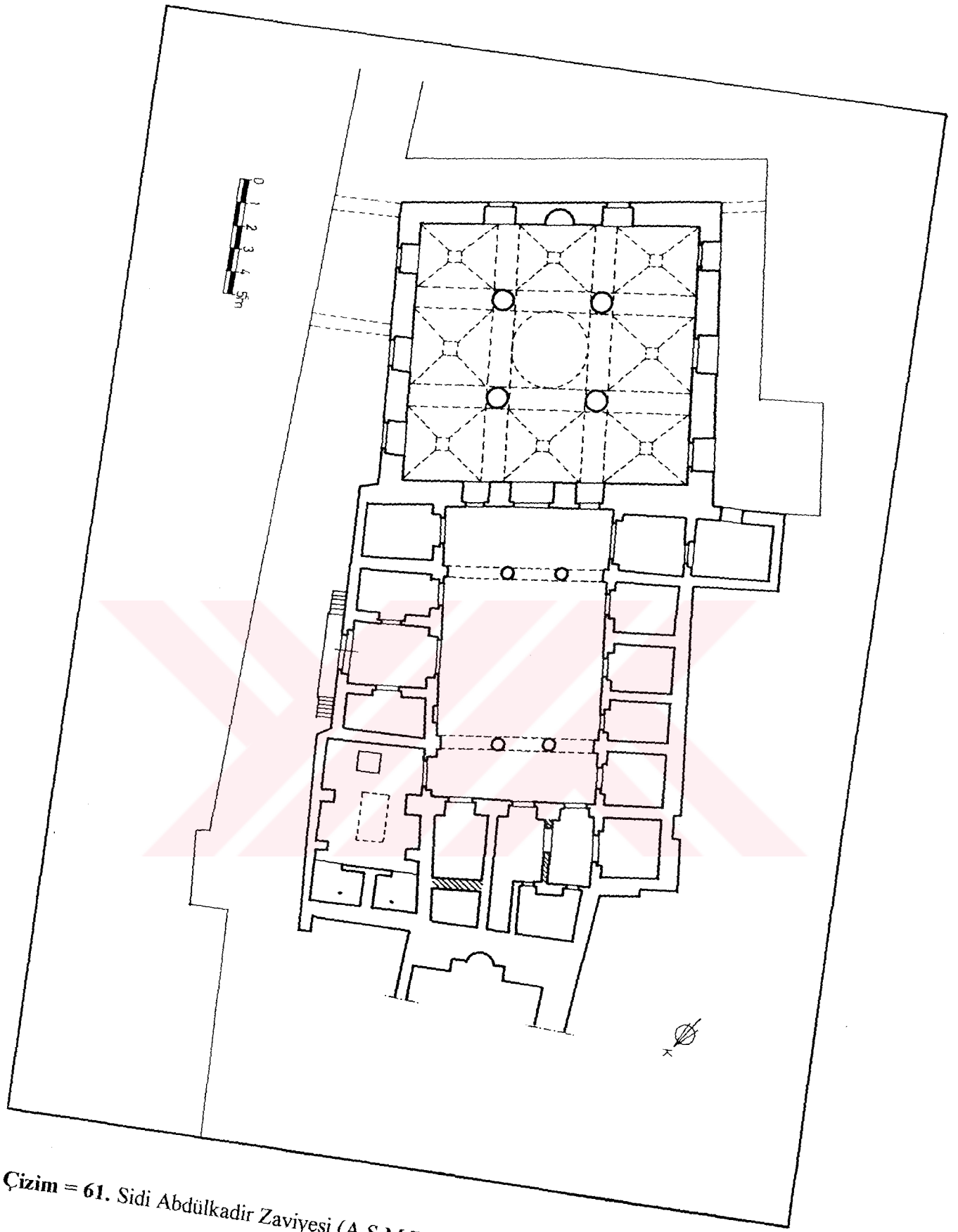

Çizim = 59. Semahane, enine kesit (İ.N.P.'den işlenerek, R.Çavuşoğlu)

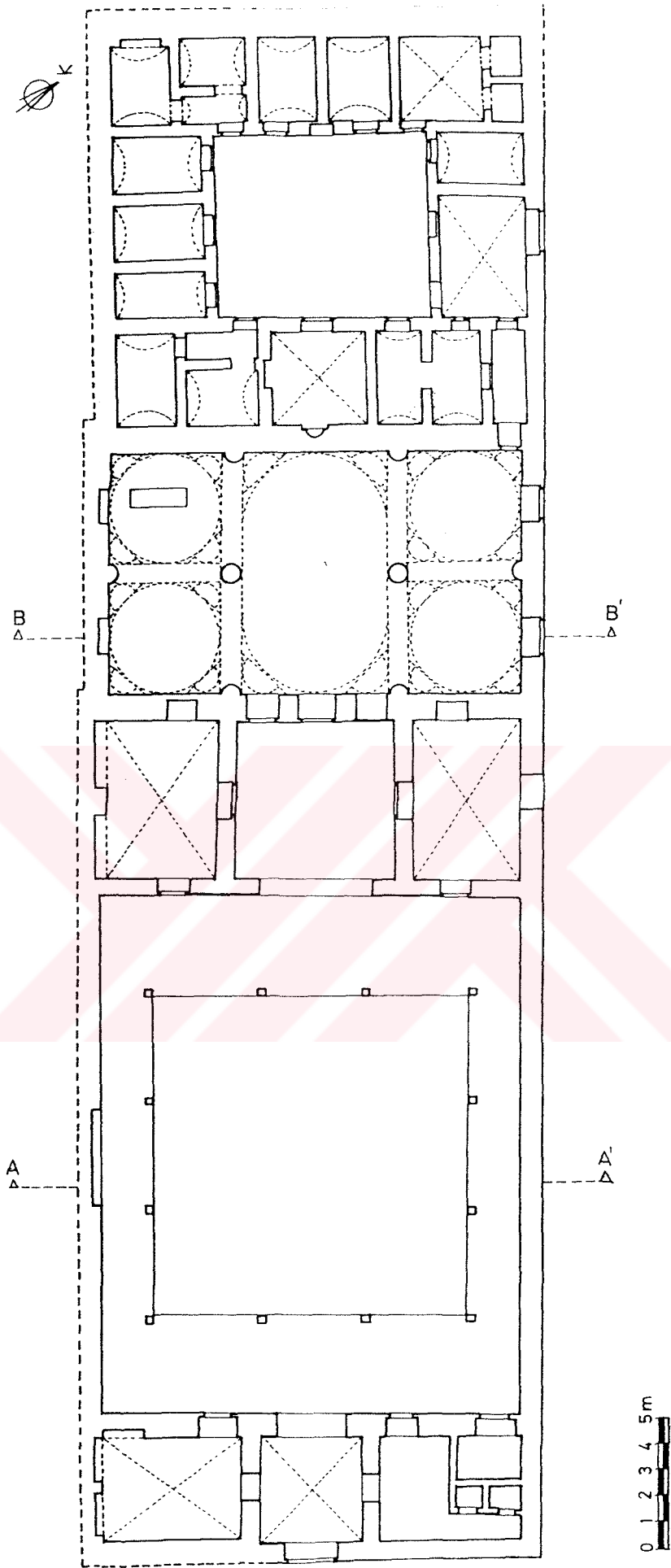

0 1 2 3 4 5m

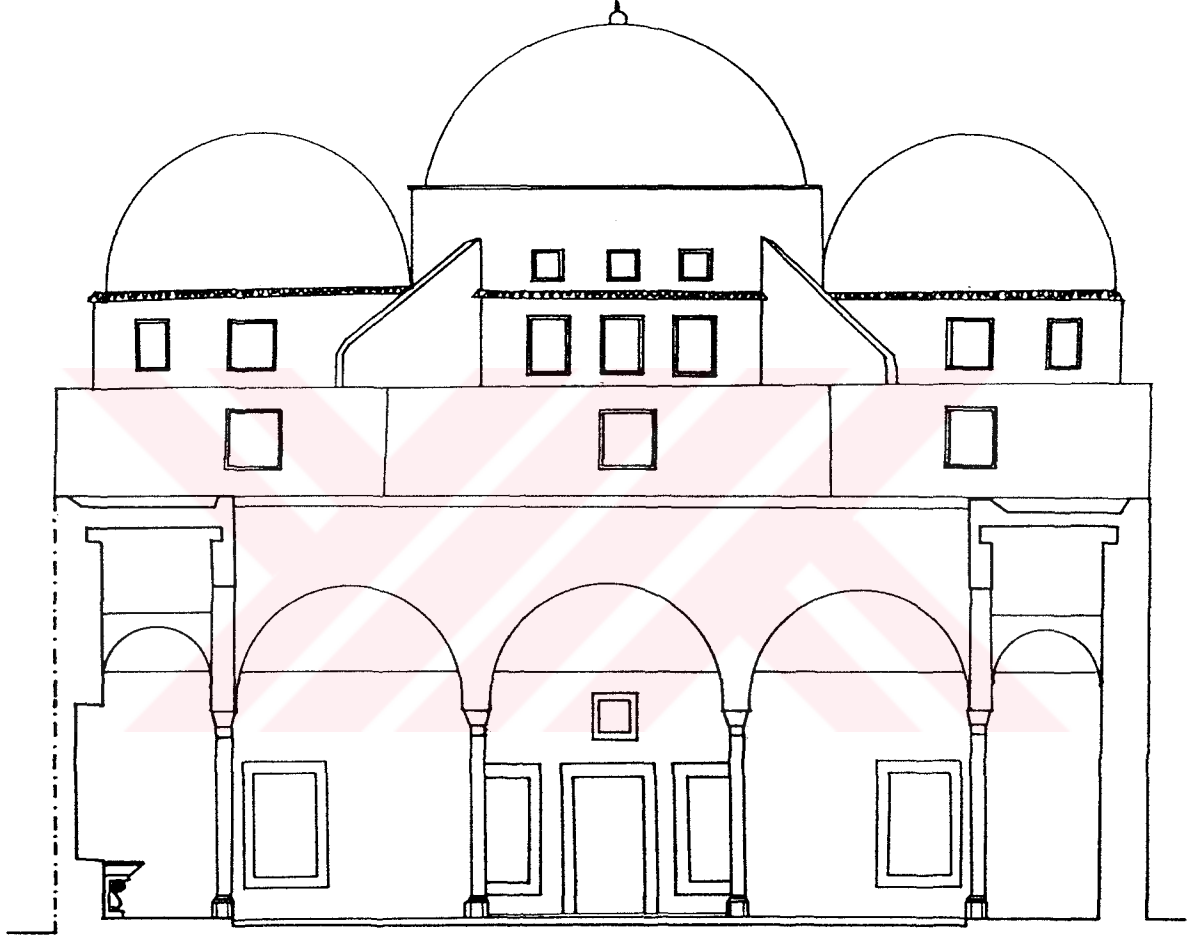
Çizim = 60. Sidi Mezri Zaviyesi

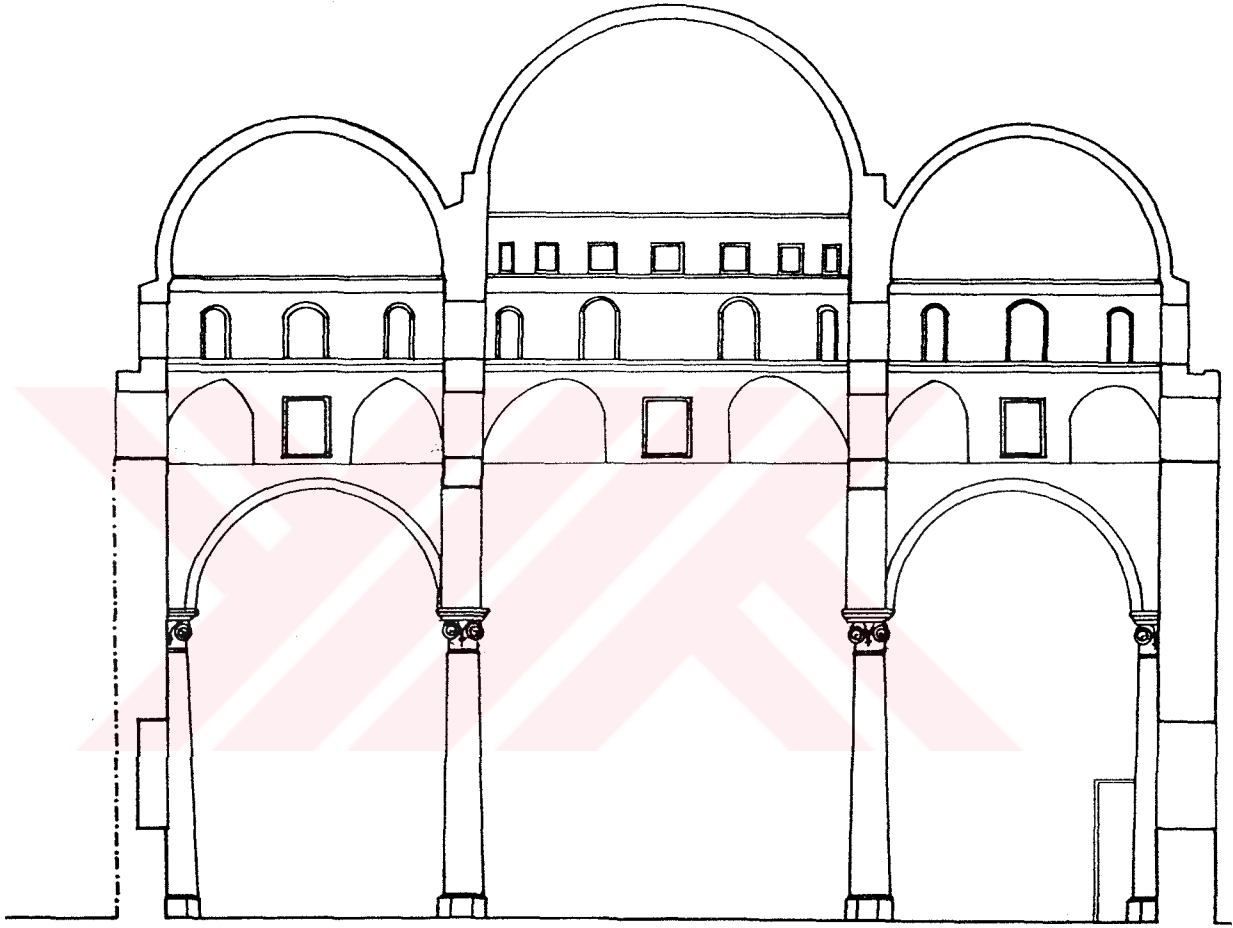
Çizim = 61. Sidi Abdülkadir Zaviyesi (A.S.M.T.'den işlenerek).

Çizim = 62. Sidi Ali Şiha Zaviyesi (Brikk'den işlenerek)

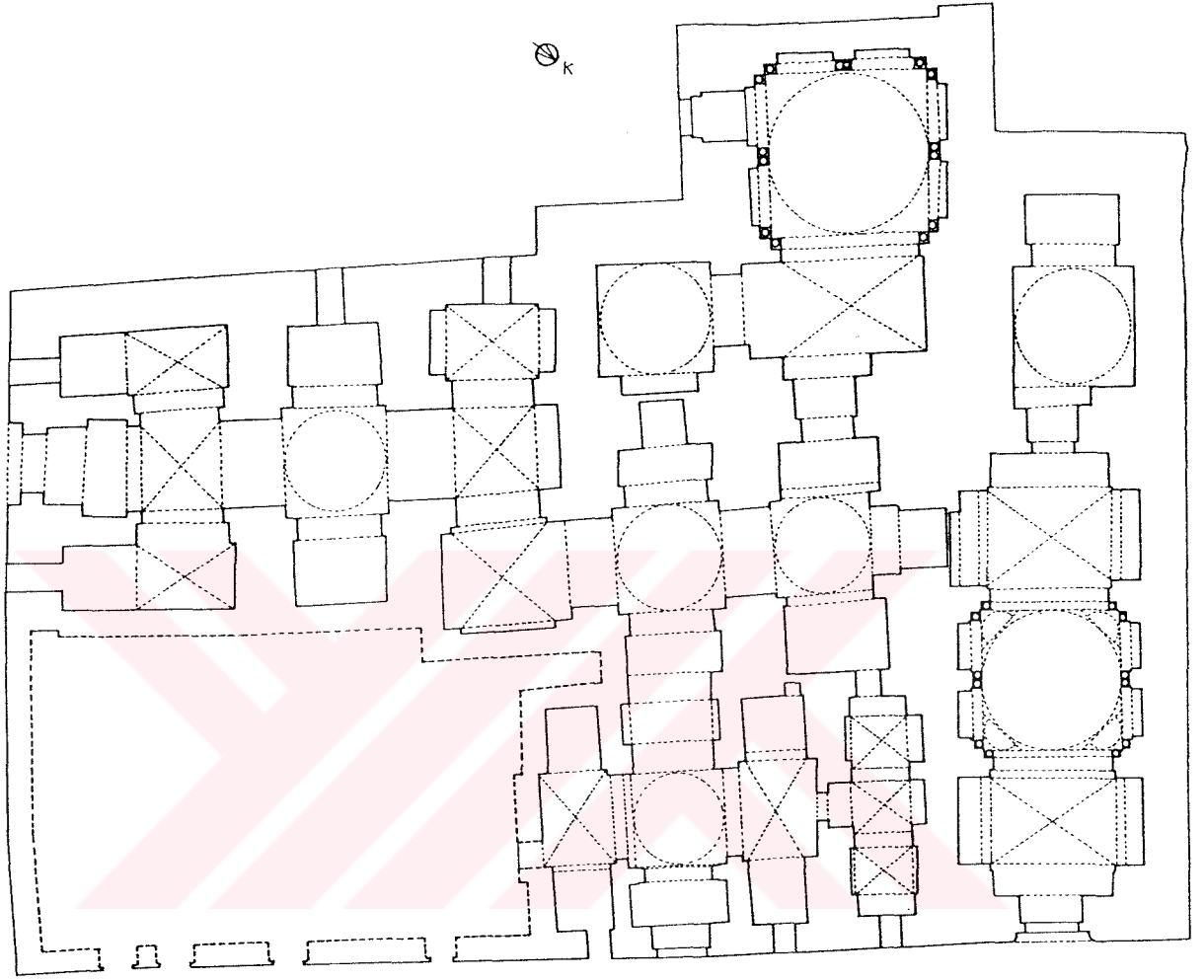

Çizim = 63. A-Δ' Kesit (Brikk'den)

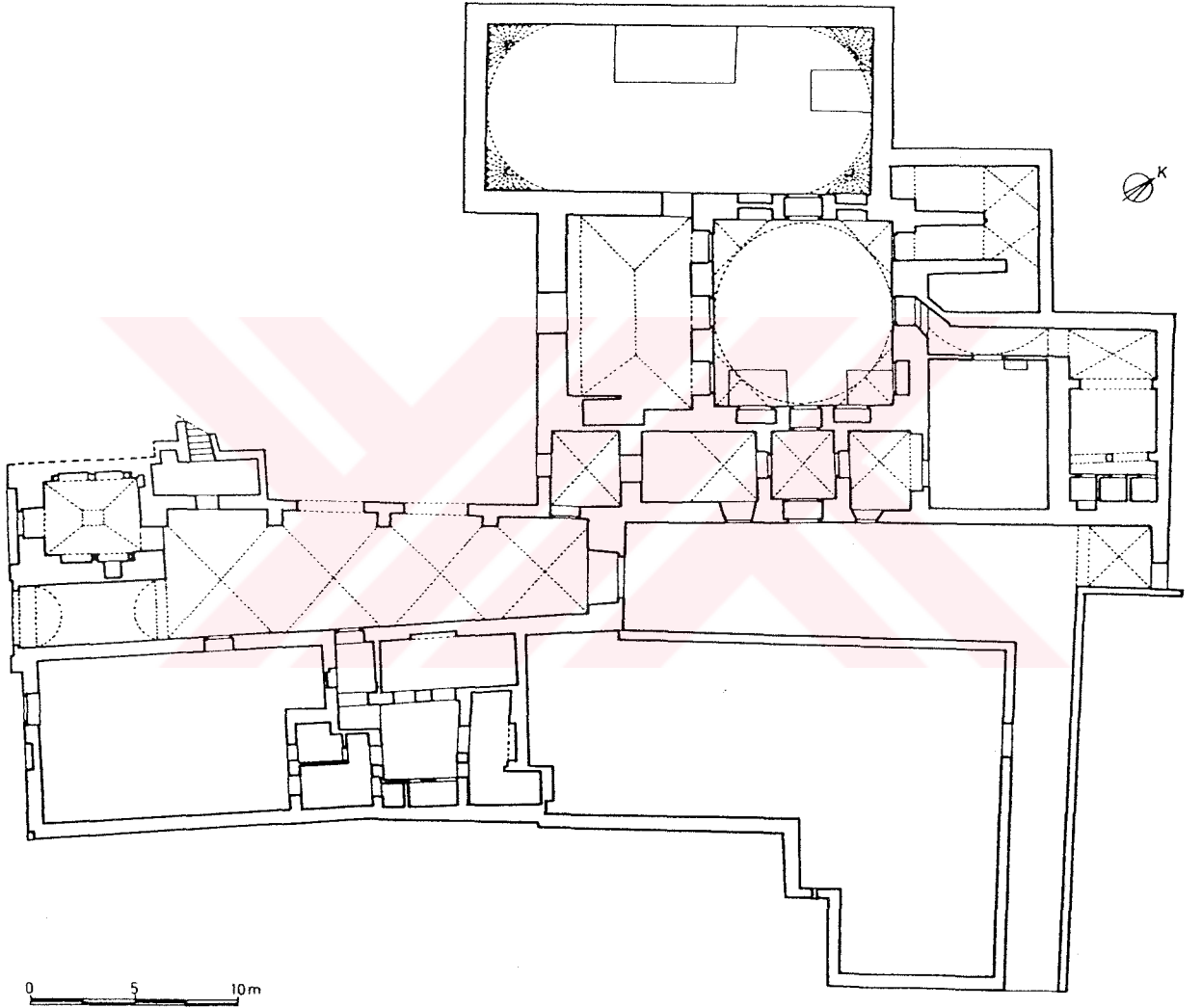

0 1 2 3m

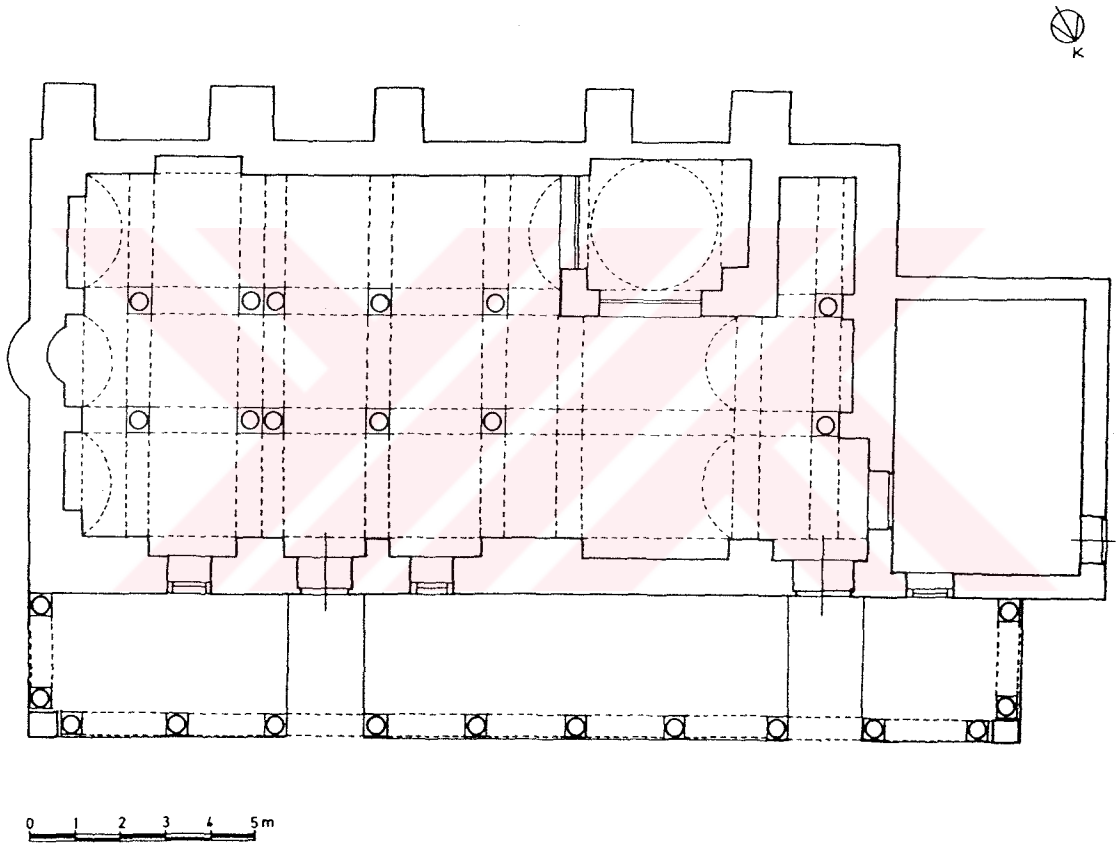
Çizim = 64. B-B' Kesit (Brikk'den).

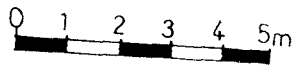
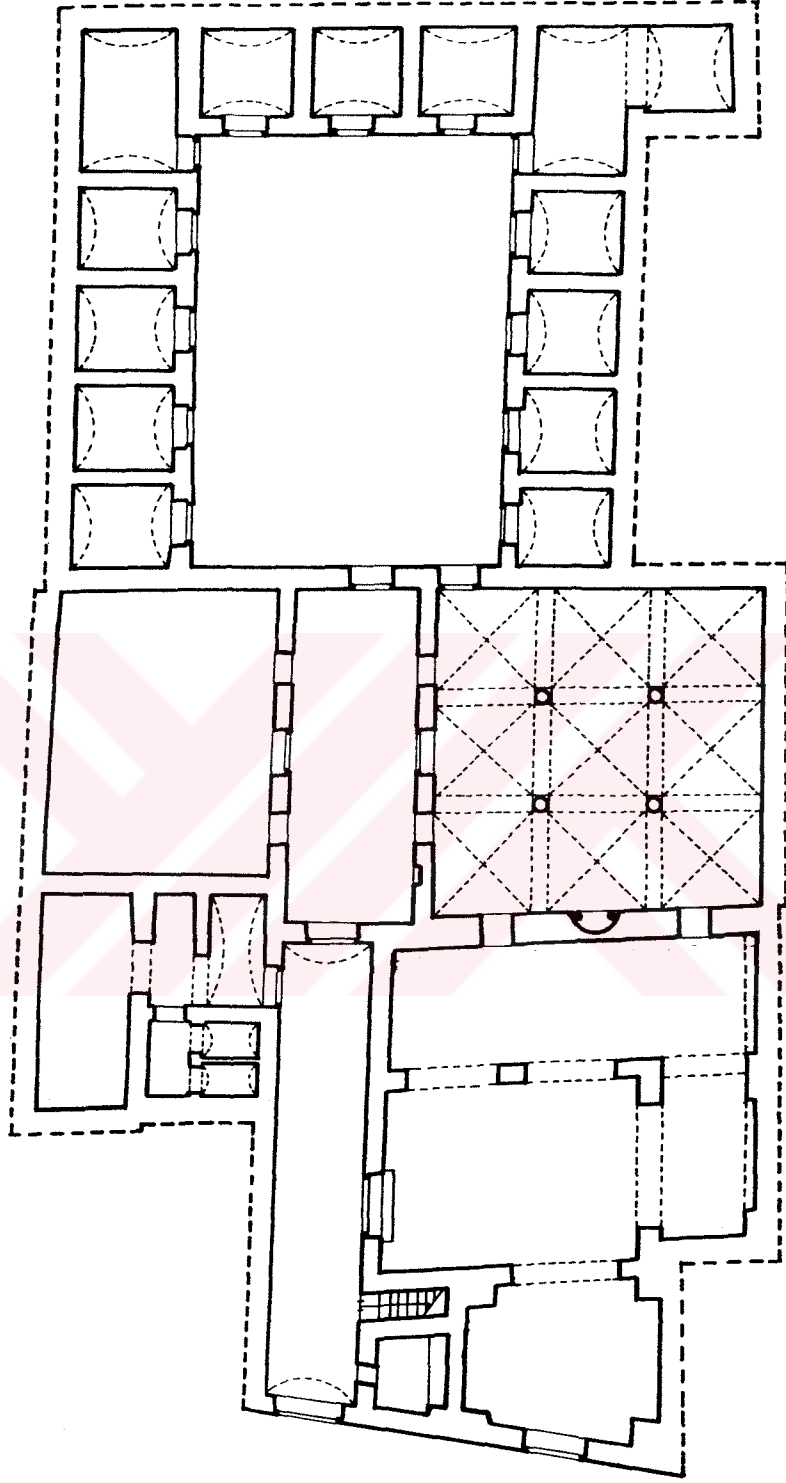
Çizim = 65. Sidi Ömer Abbada Zaviyesi (İ.N.P.'den).

Çizim = 66. Sidi Mahrez Zaviyesi (İ.N.P.'den işlenerek).

Çizim = 67. Sidi Ebu Lebabe Zaviyesi (İ.N.P.'den işlenerek).

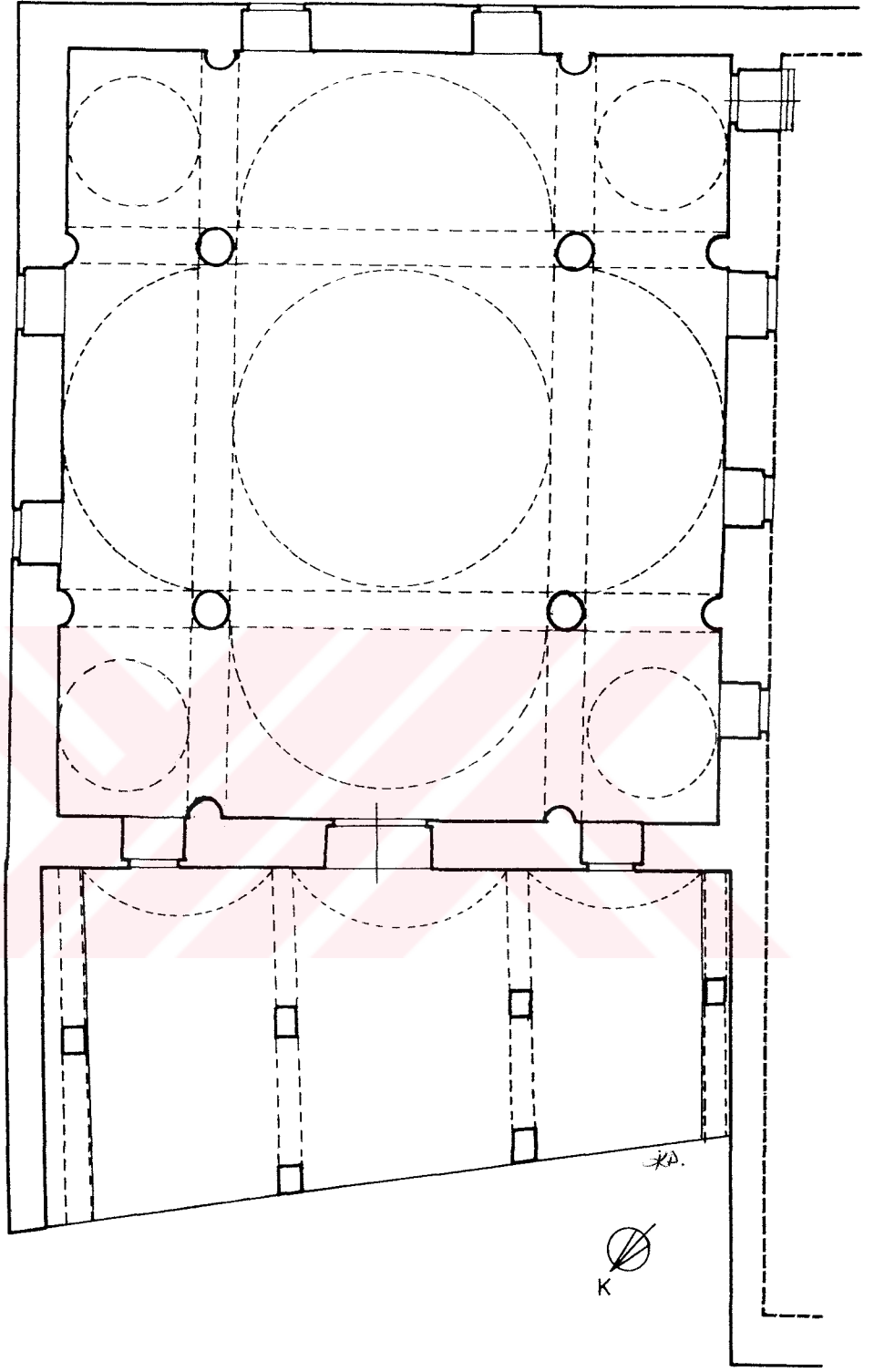

Çizim = 68. Ramazanoğlu Zaviyesi (Santelli'den).

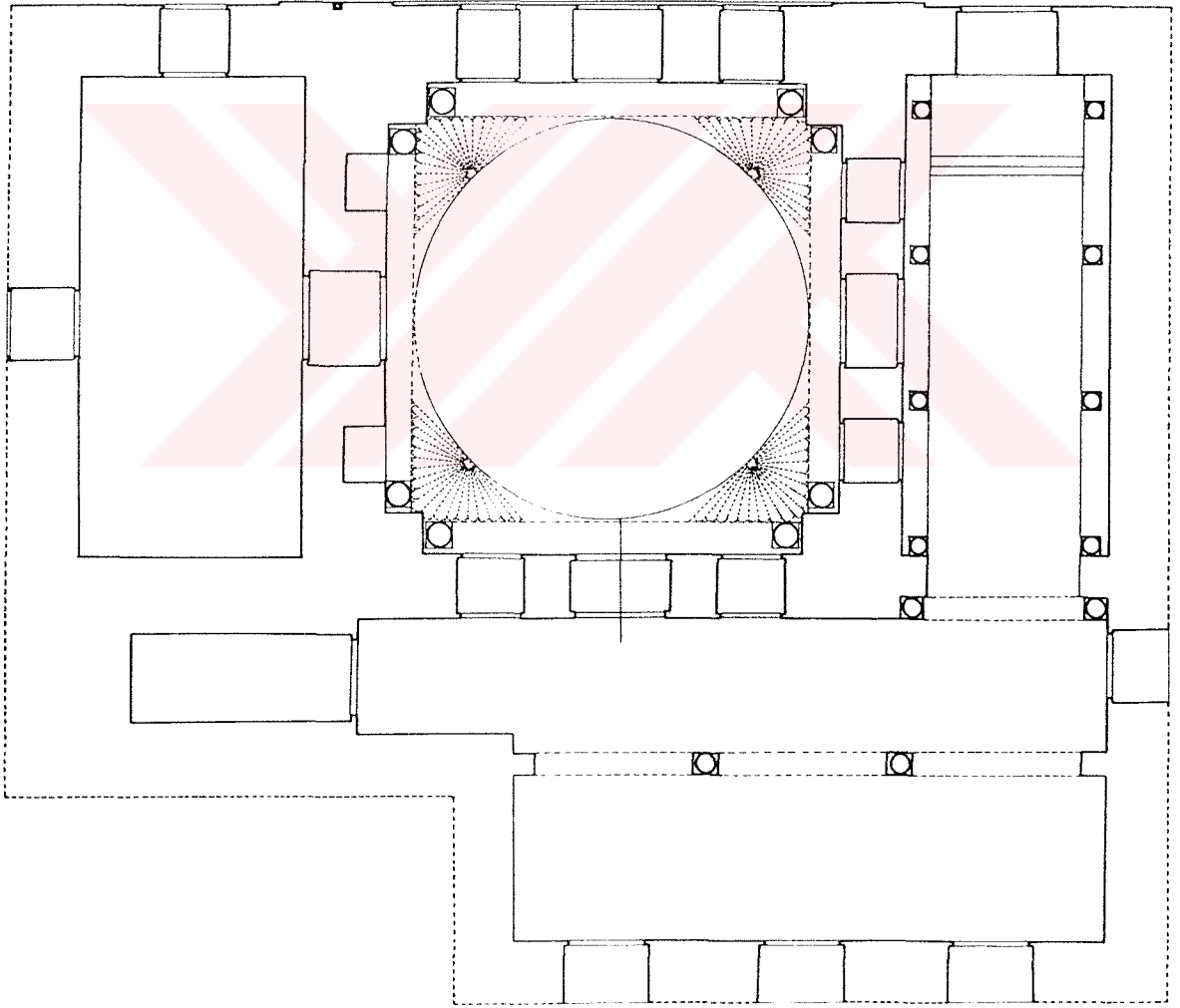

0 1 2 3 4 5m

Çizim = 69. Boyuna Kesit (Santelli'den).

Çizim = 70. Gureba Camii Türbesi

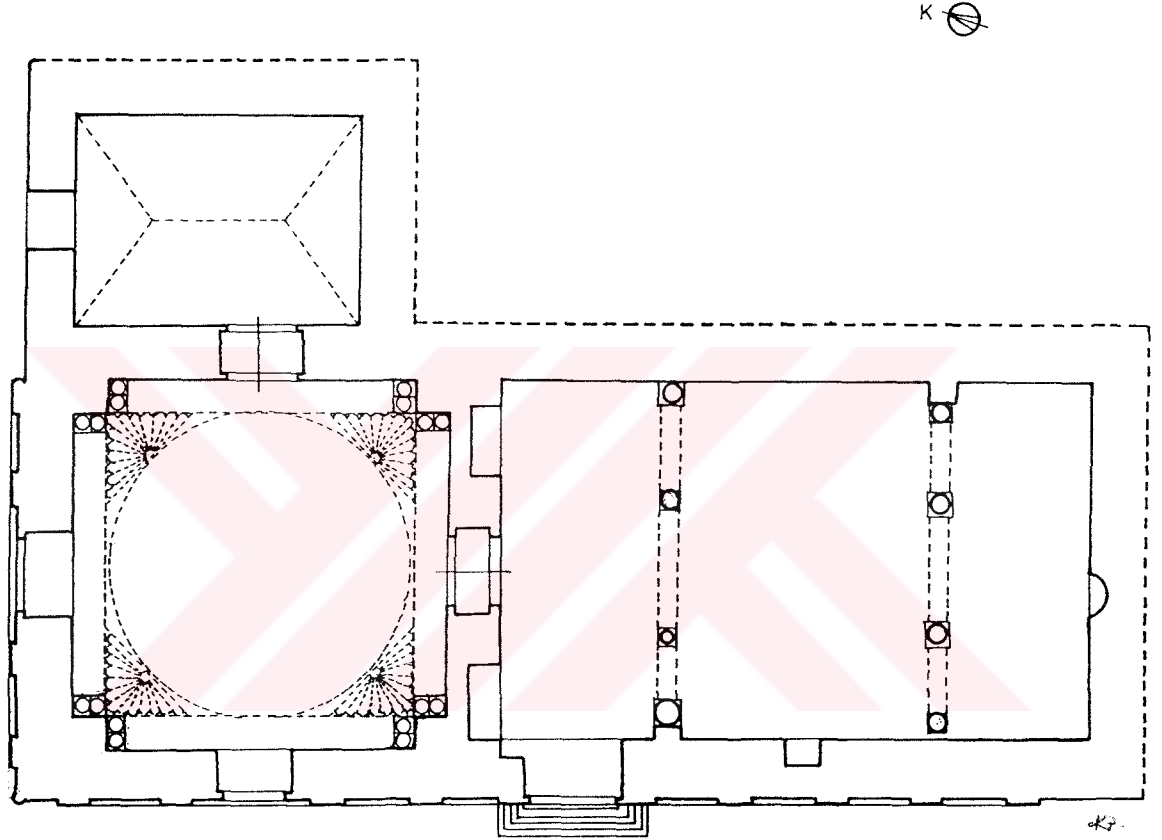

k

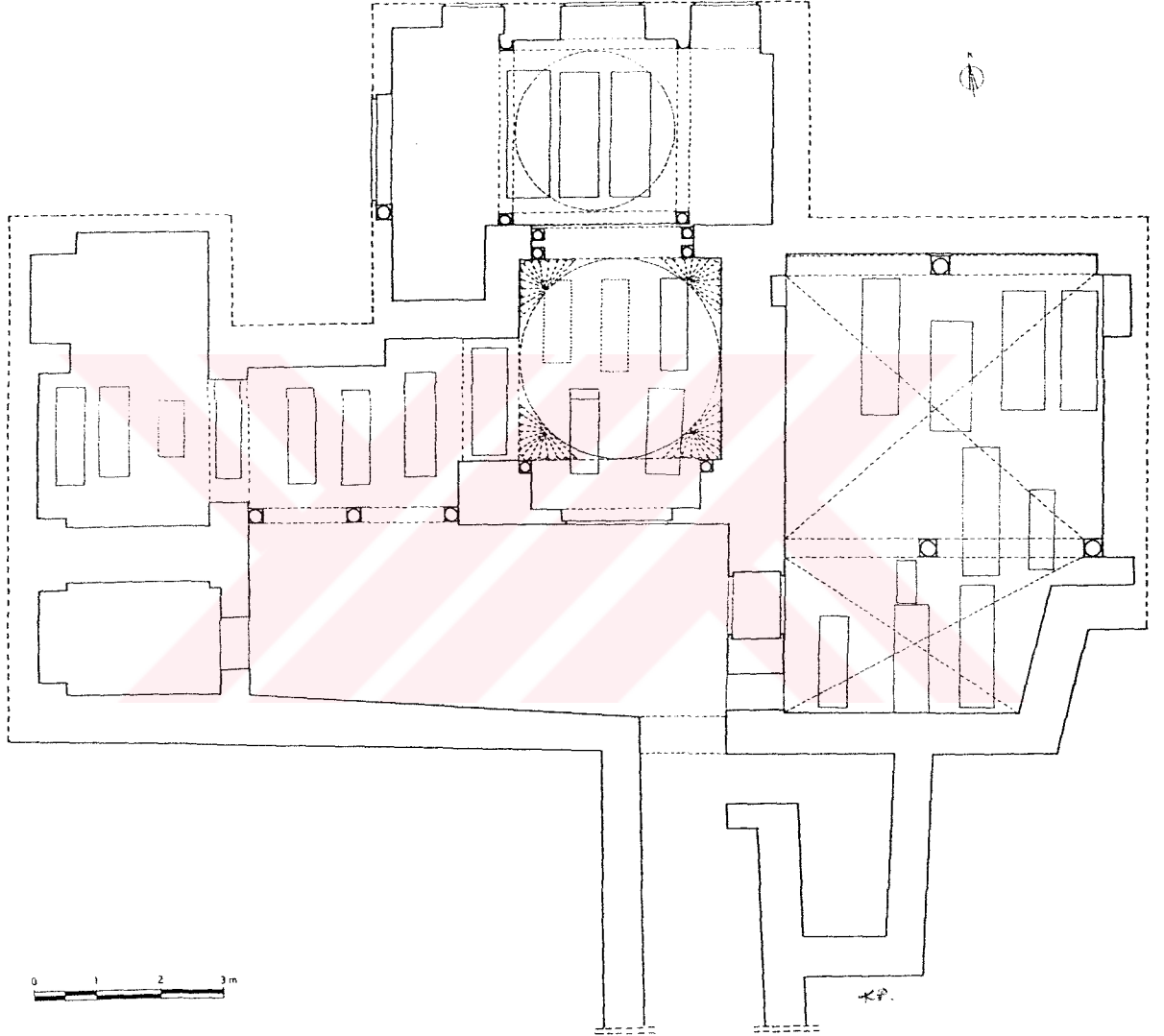
KP.

0 1 2 3 4 5 m

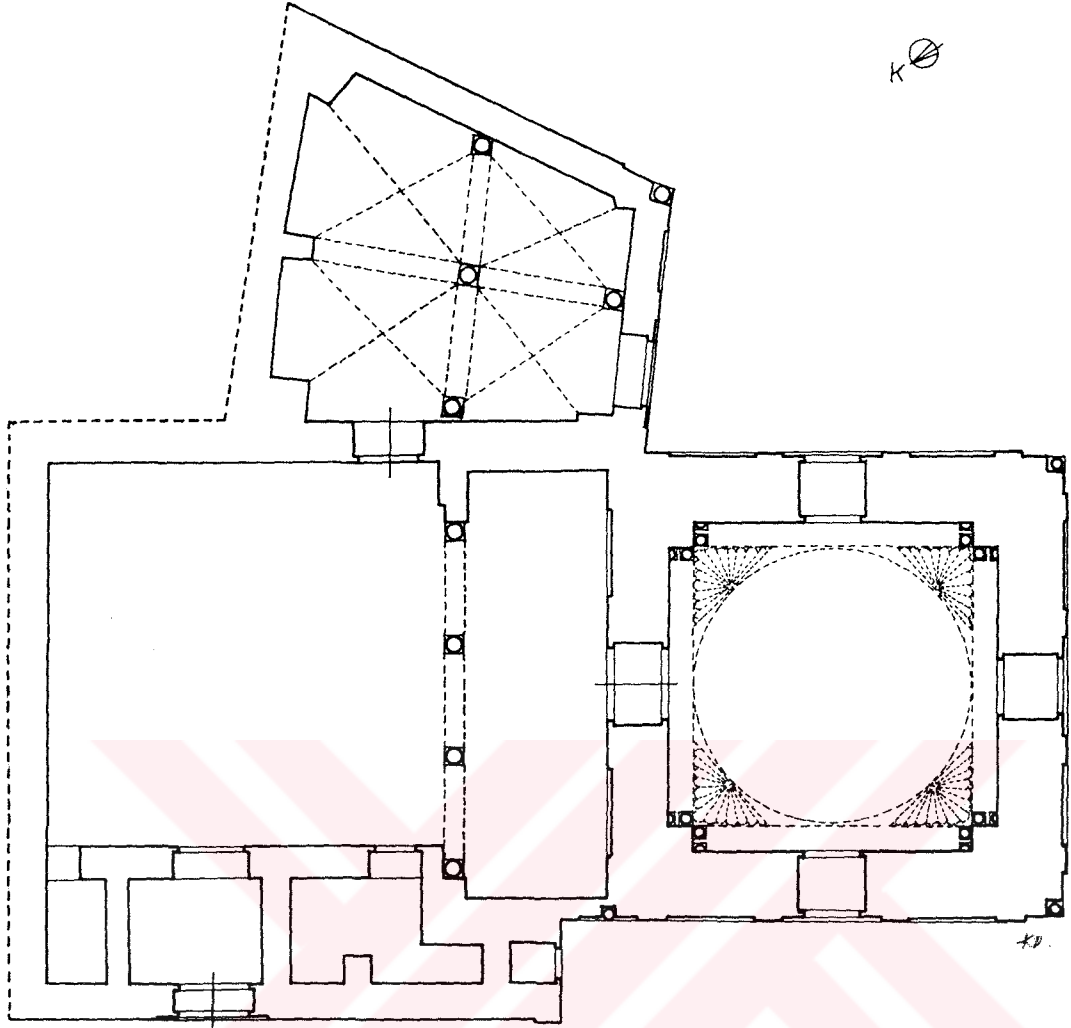
Çizim = 71. Dayı Ahmed Hoca Türbesi

Çizim = 72. Dayı Muhammed Laz Türbesi.

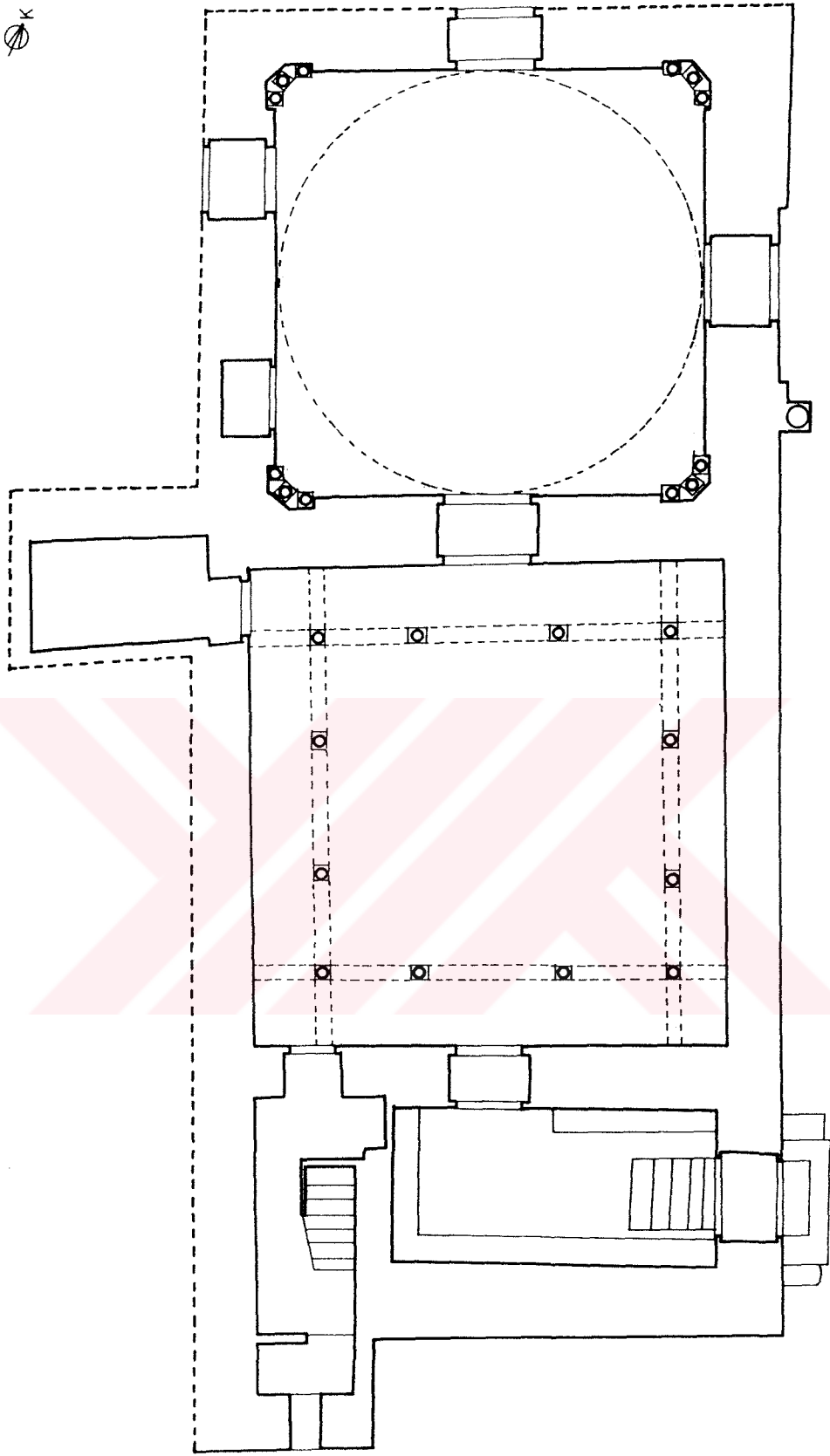
Çizim = 73. Azize Osmana Türbesi

0 1 2 3 4 5 6m

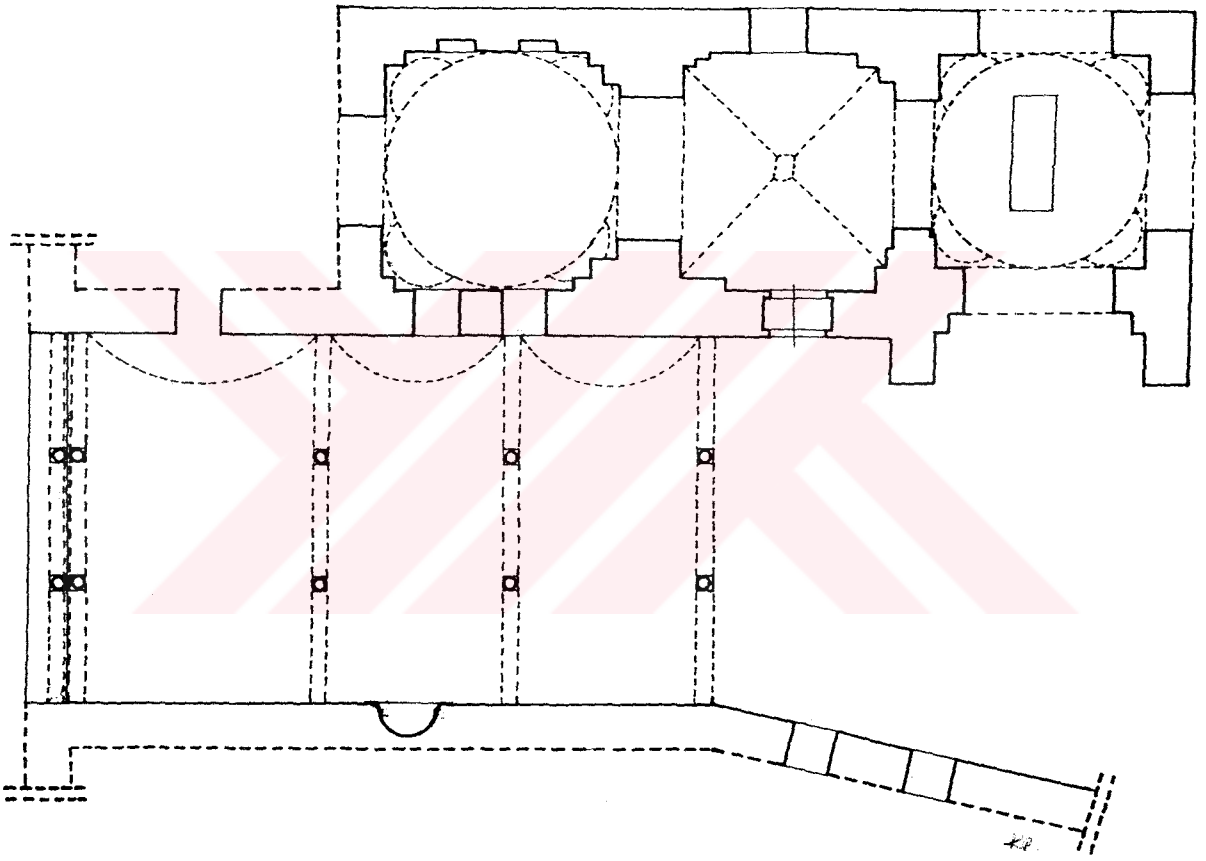
Çizim = 74. Fellari Türbesi

⊙ K

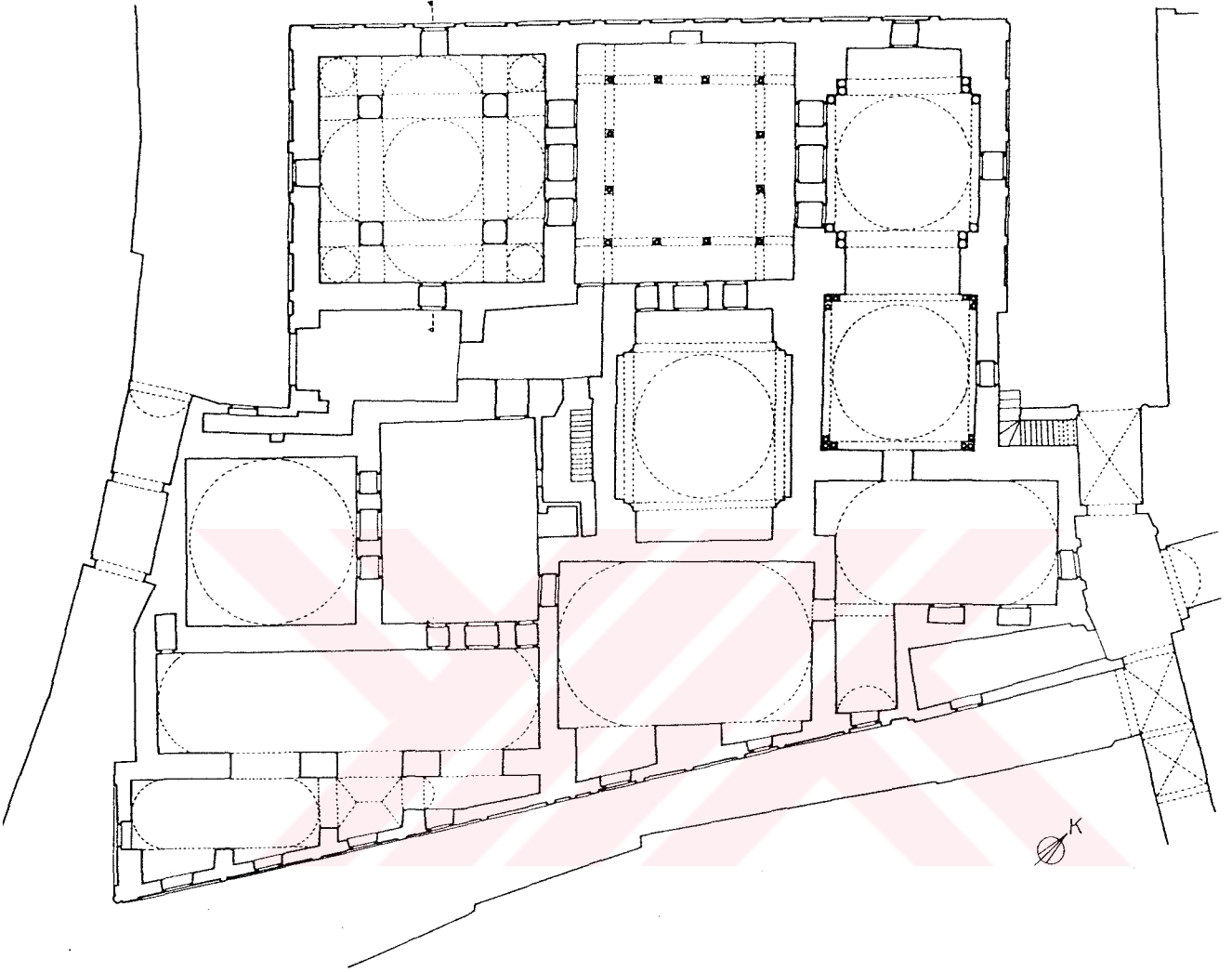
0 1 2 3 4 5 m.

Çizim = 75. Ali Paşa Türbesi (İ.N.P.'den).

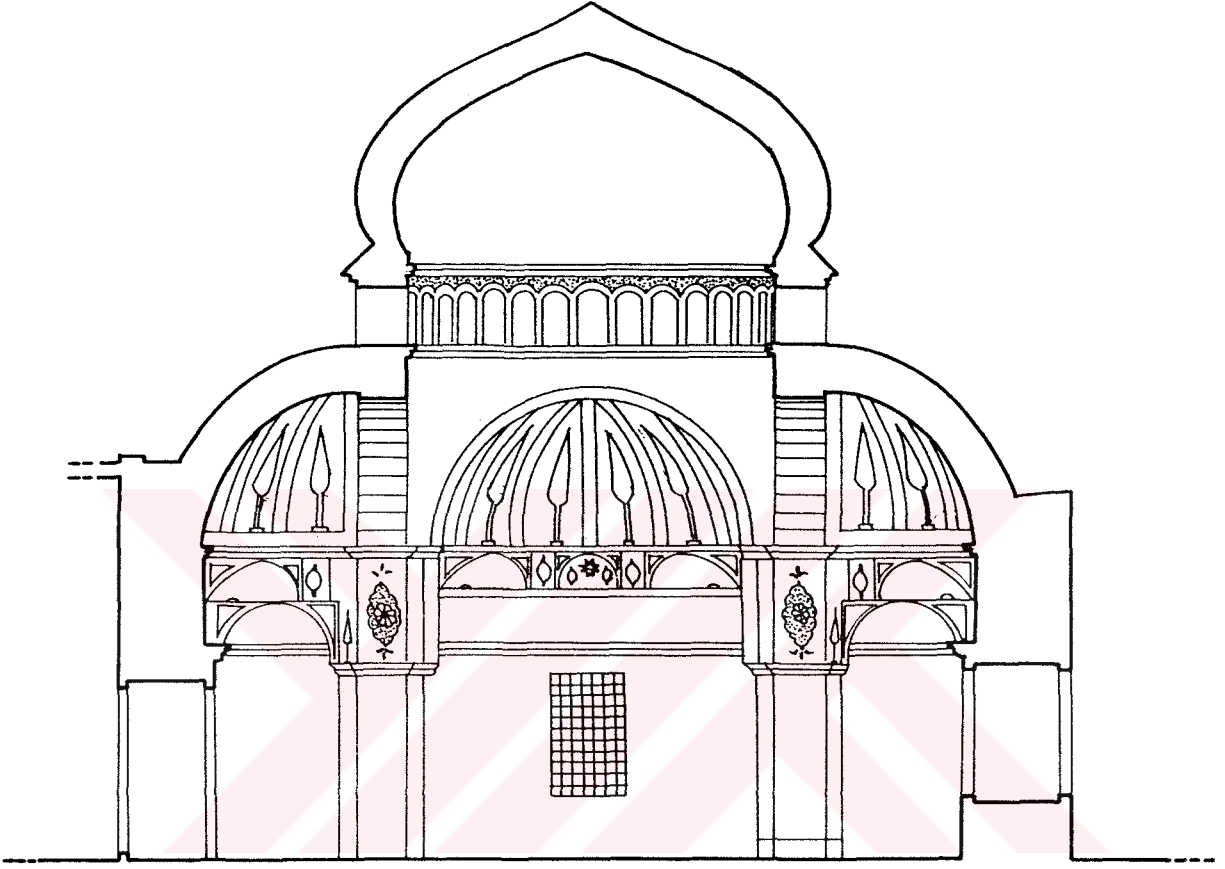

0 1 2 3 4 5m

Çizim = 76. Sidi Bu Said Türbesi.

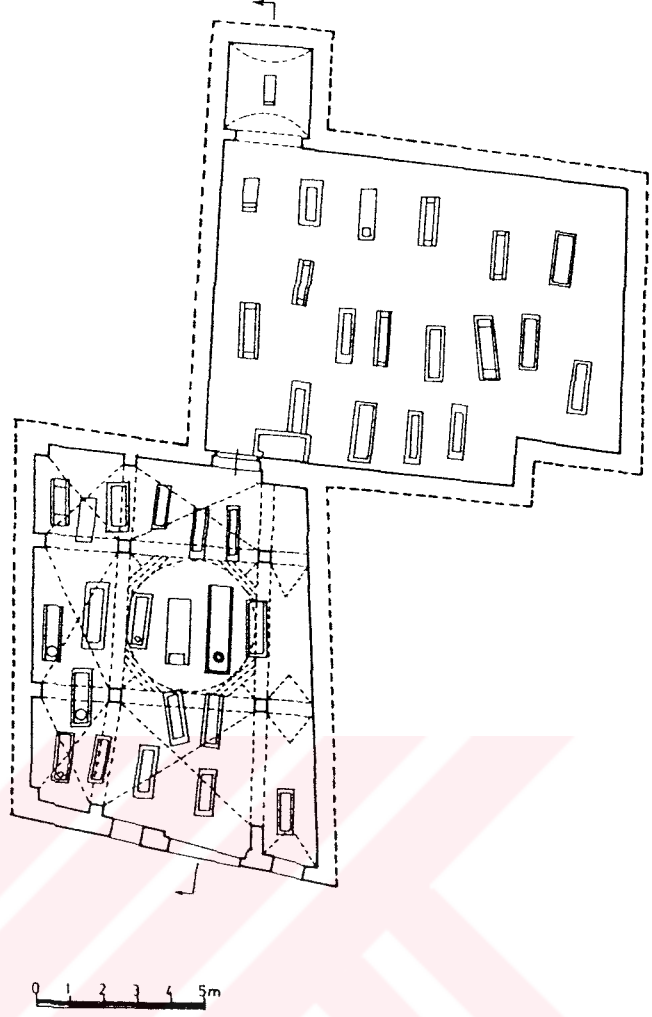

Çizim = 77. Bey Türbesi (I.N.P.'den işlenerek)

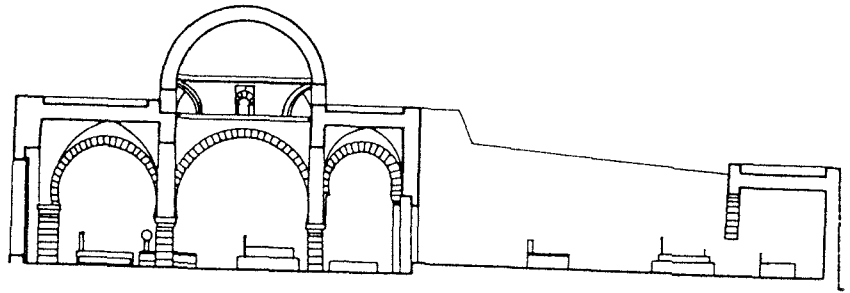

0 1 2 3 m

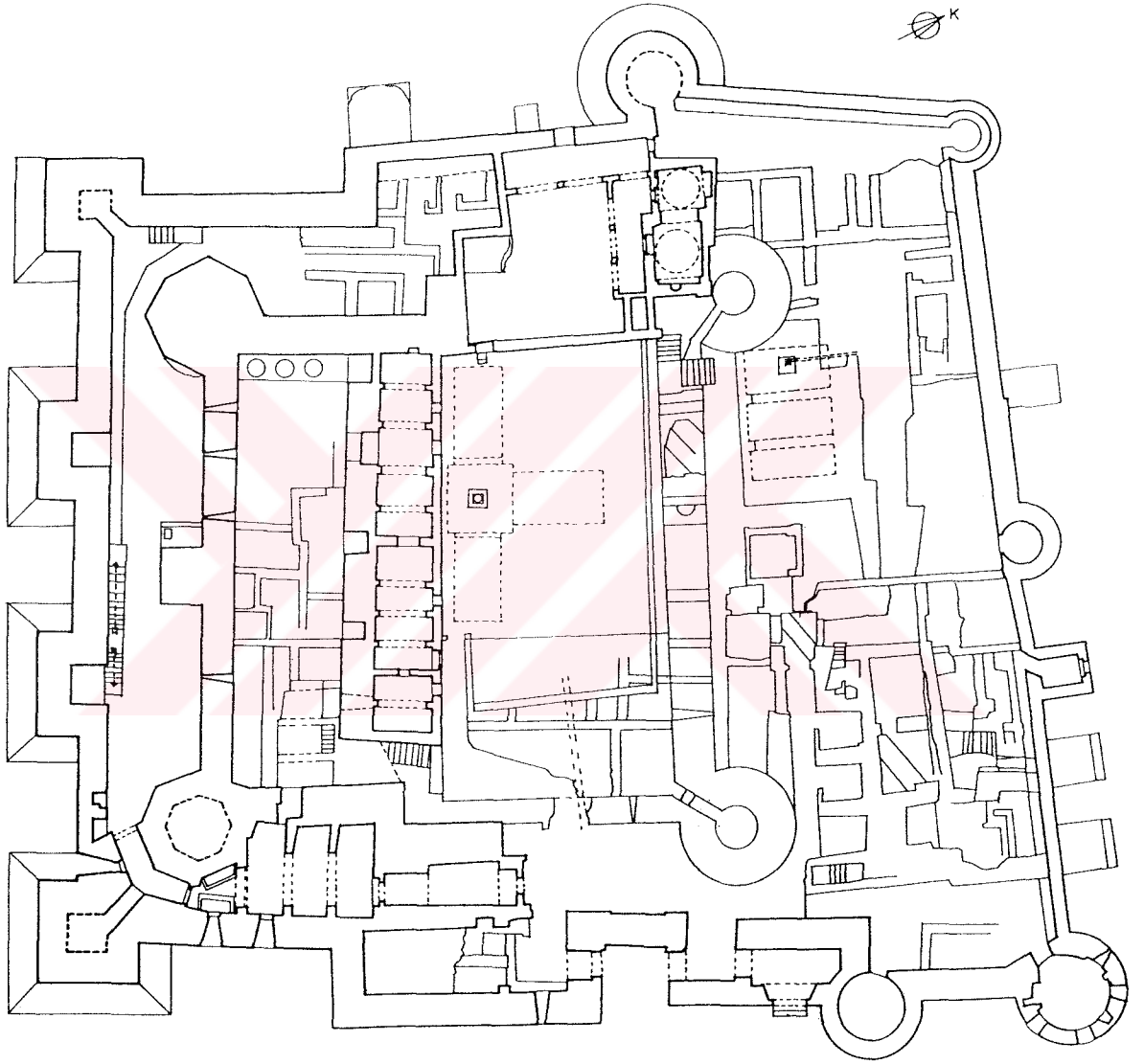
Çizim = 78. Bey Türbesi I. Bölüm Kesiti (İ.N.P.'den işlenerek, R.Çavuşoğlu)

Çizim = 79. Hamza Türbesi (Santelli'den)

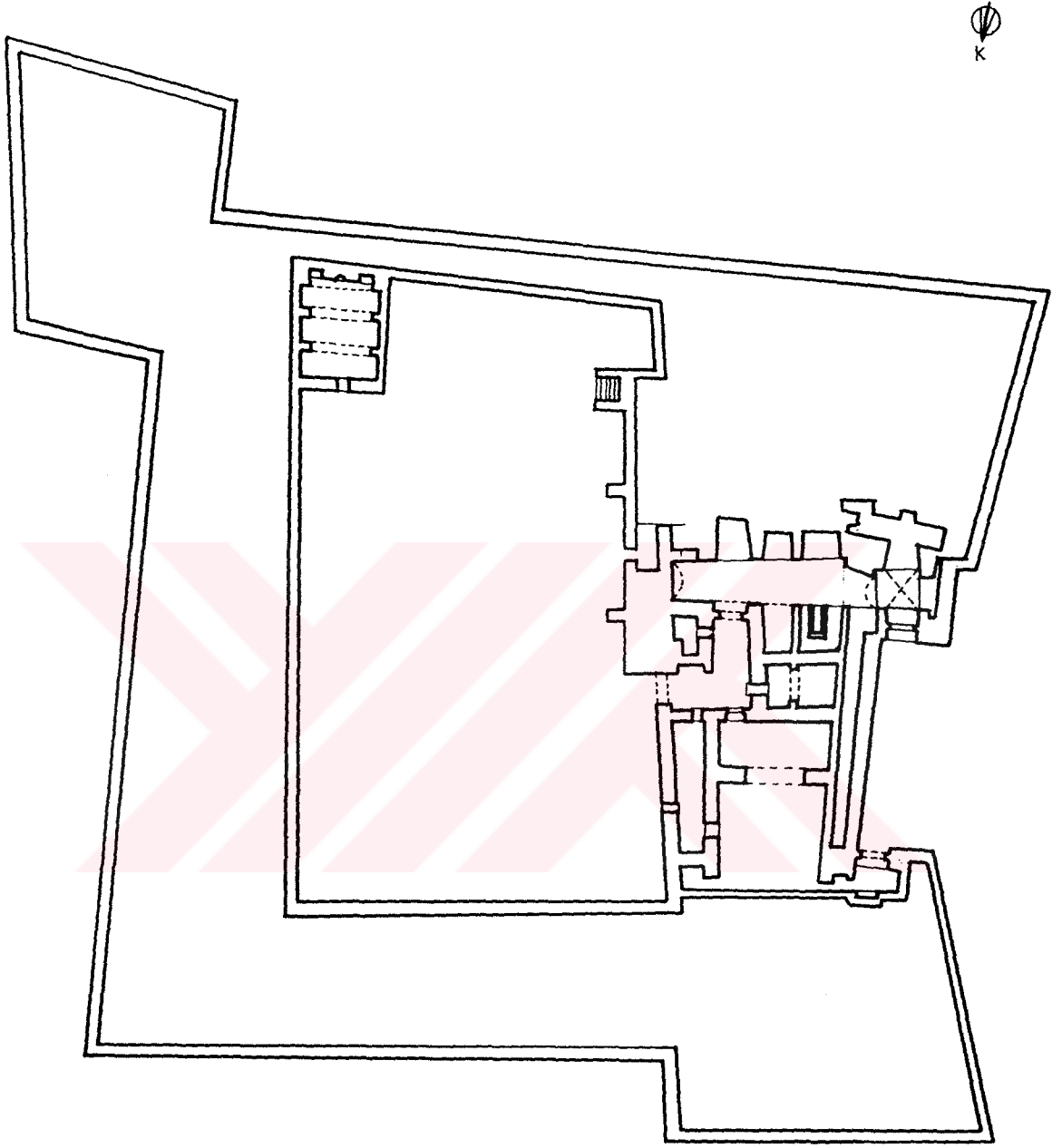

Çizim = 80. Boyuna Kesit (Santelli'den)

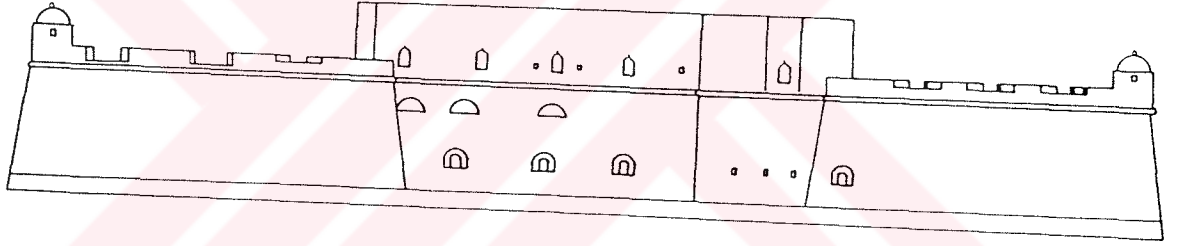
0 1 2 3 4 5 10m

Çizim = 81. Gazi Mustafa Burcu (İ.N.P.'den)

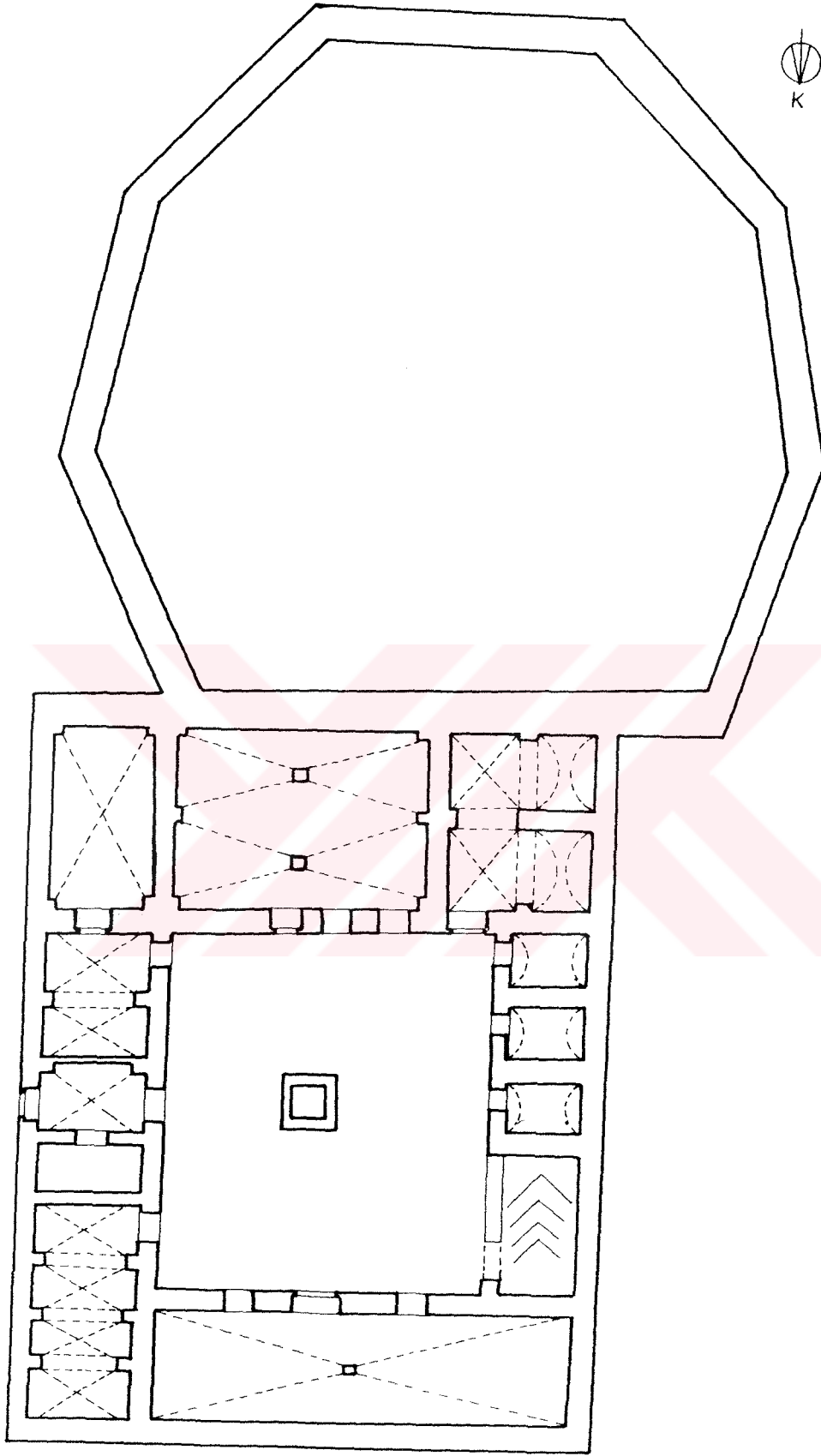
0 10 20 m

Çizim = 82. Mehdiye Büyük Burç (Djelloul'den)

0 5 10m

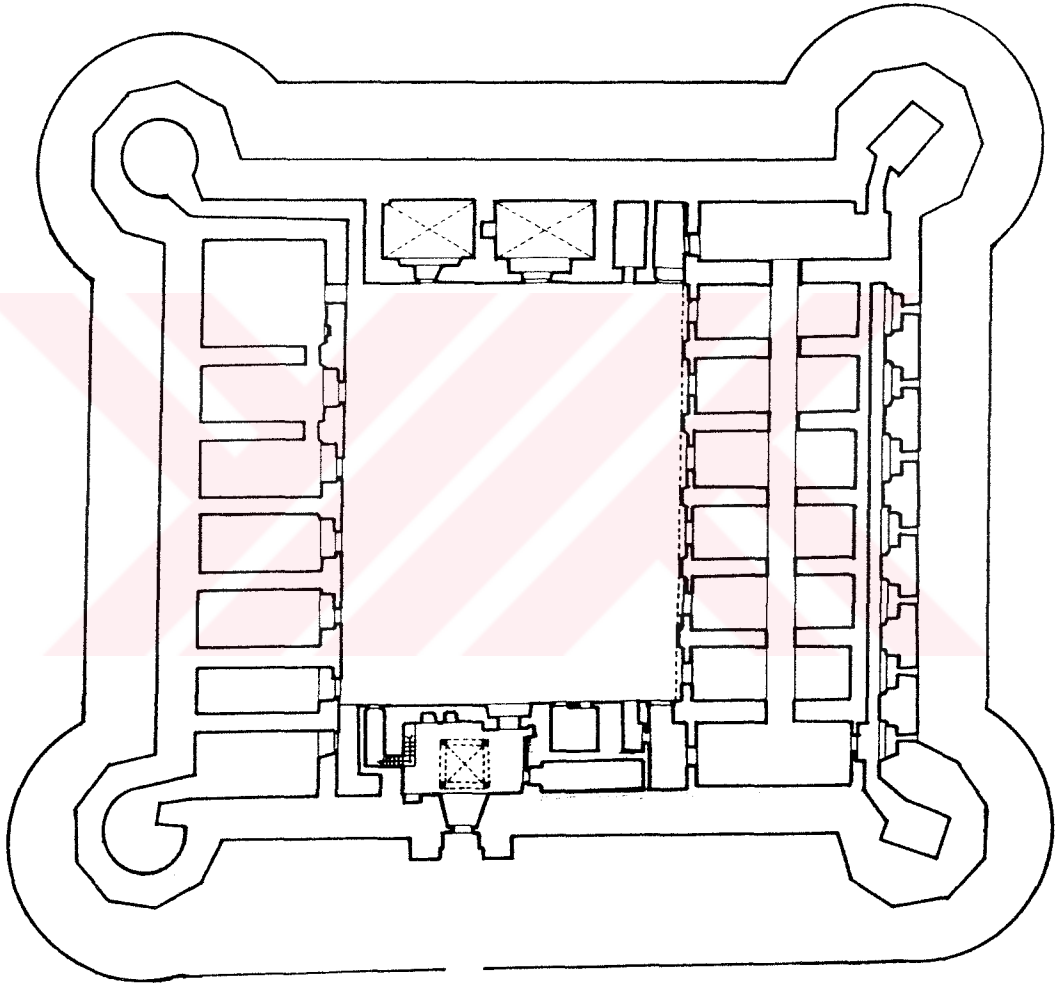
Çizim = 83. Giriş cephesi (Djelloul'den).

0 5 10m

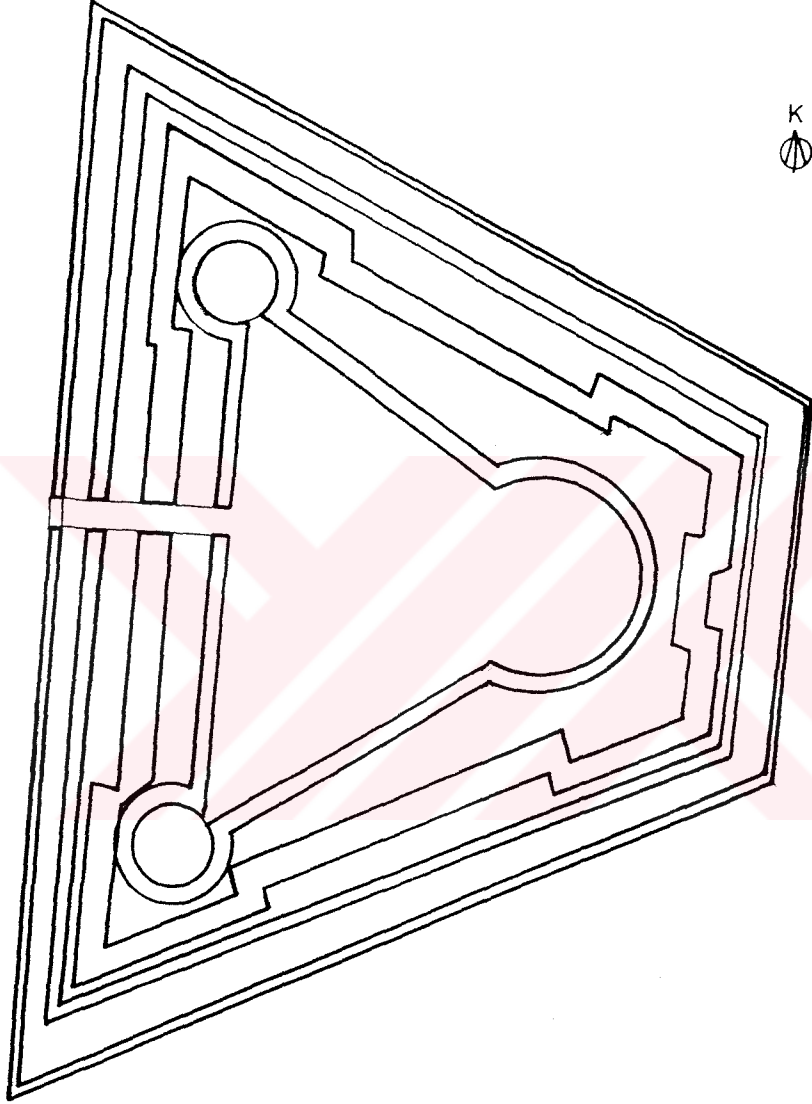
Çizim = 84. Ali Reis Burcu (Djelloul'den).

K

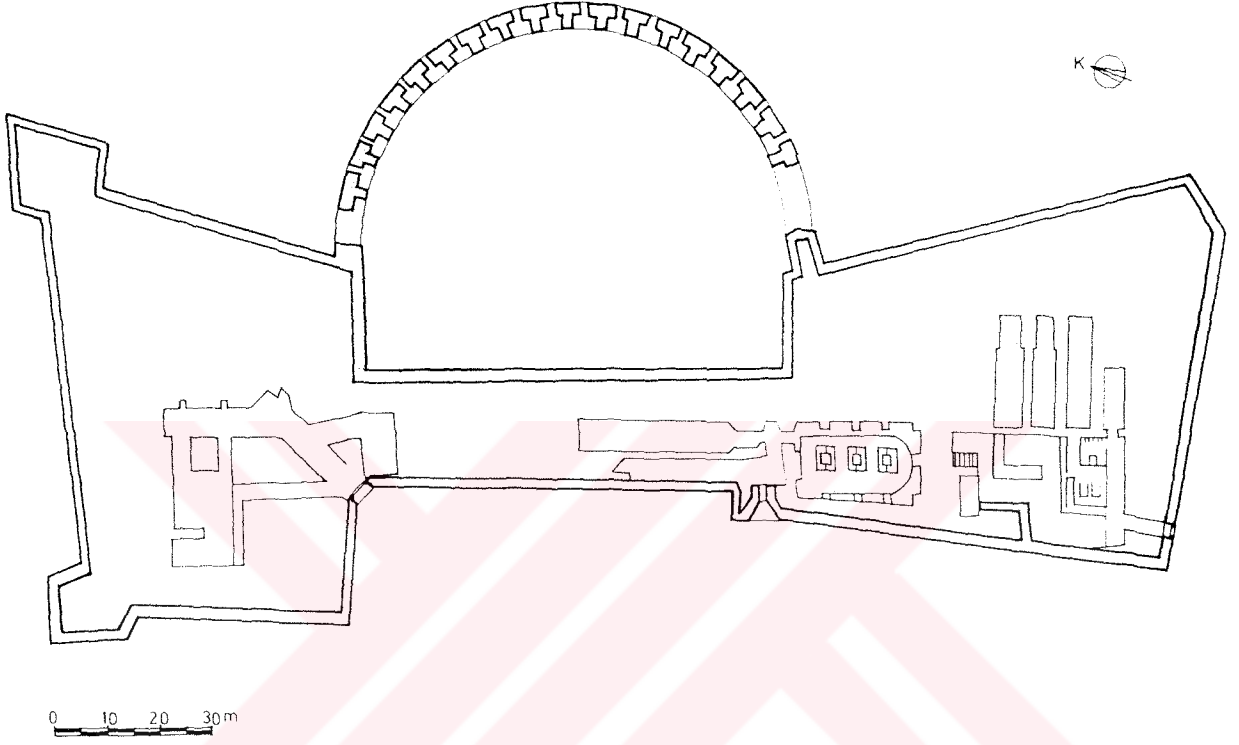
0 10 20 m

Çizim = 85. Lûtânî Burcu (Djelloul'den).

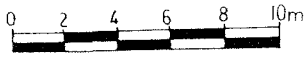
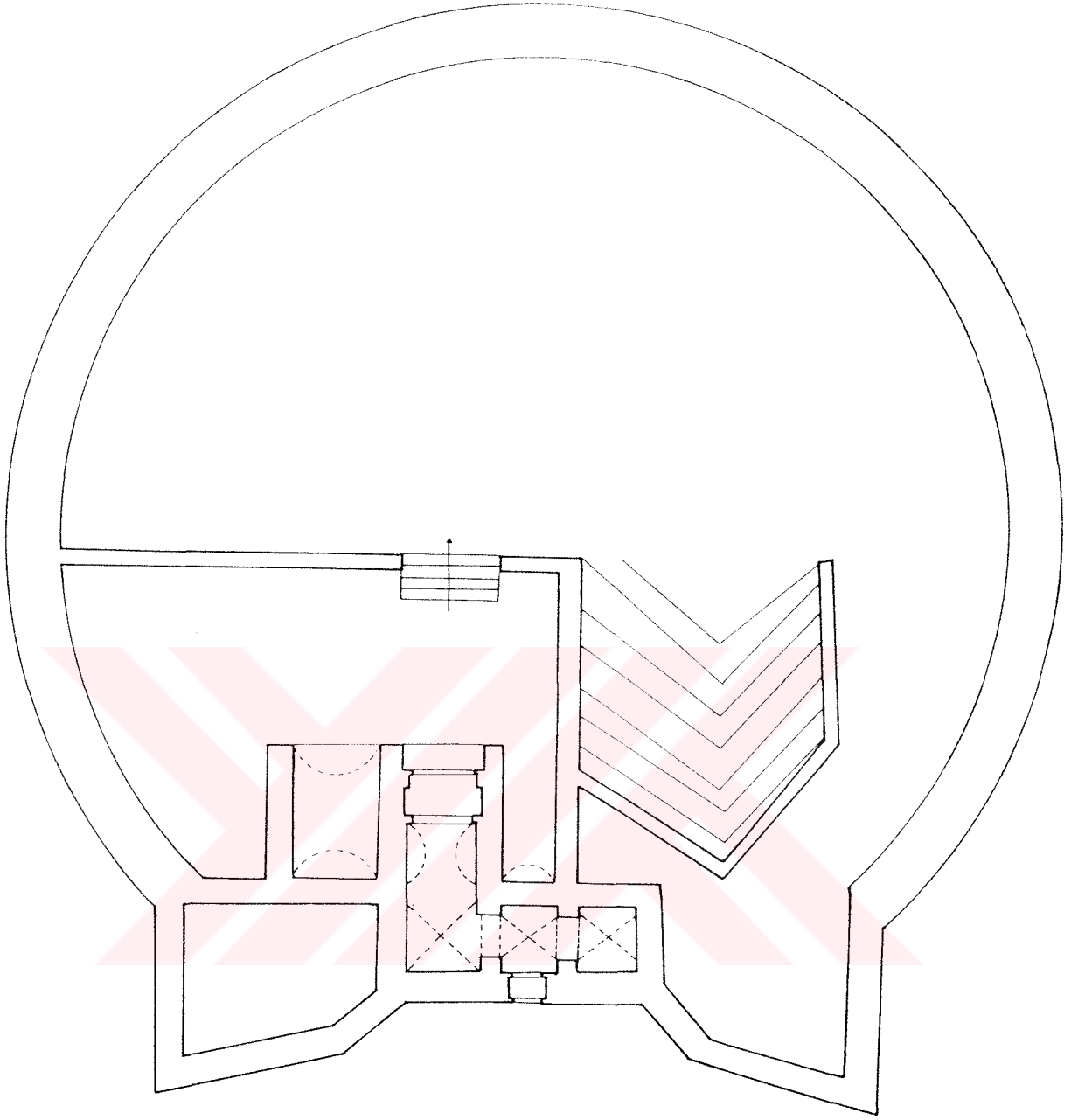

0 10 20 m

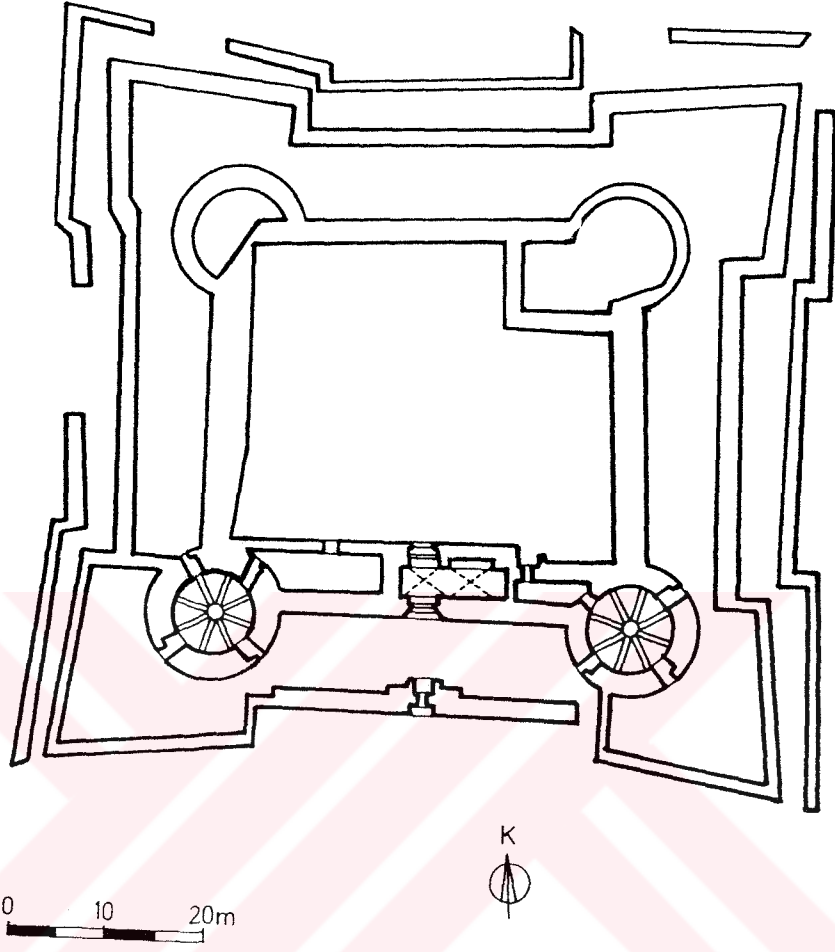
Çizim = 86. Endülüs Burcu (Djelloul'den).

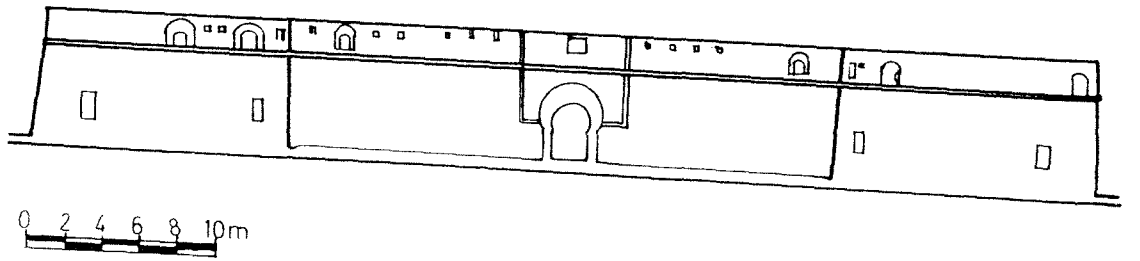
Çizim = 87. Kerrake Kalesi (Djelloul'den)

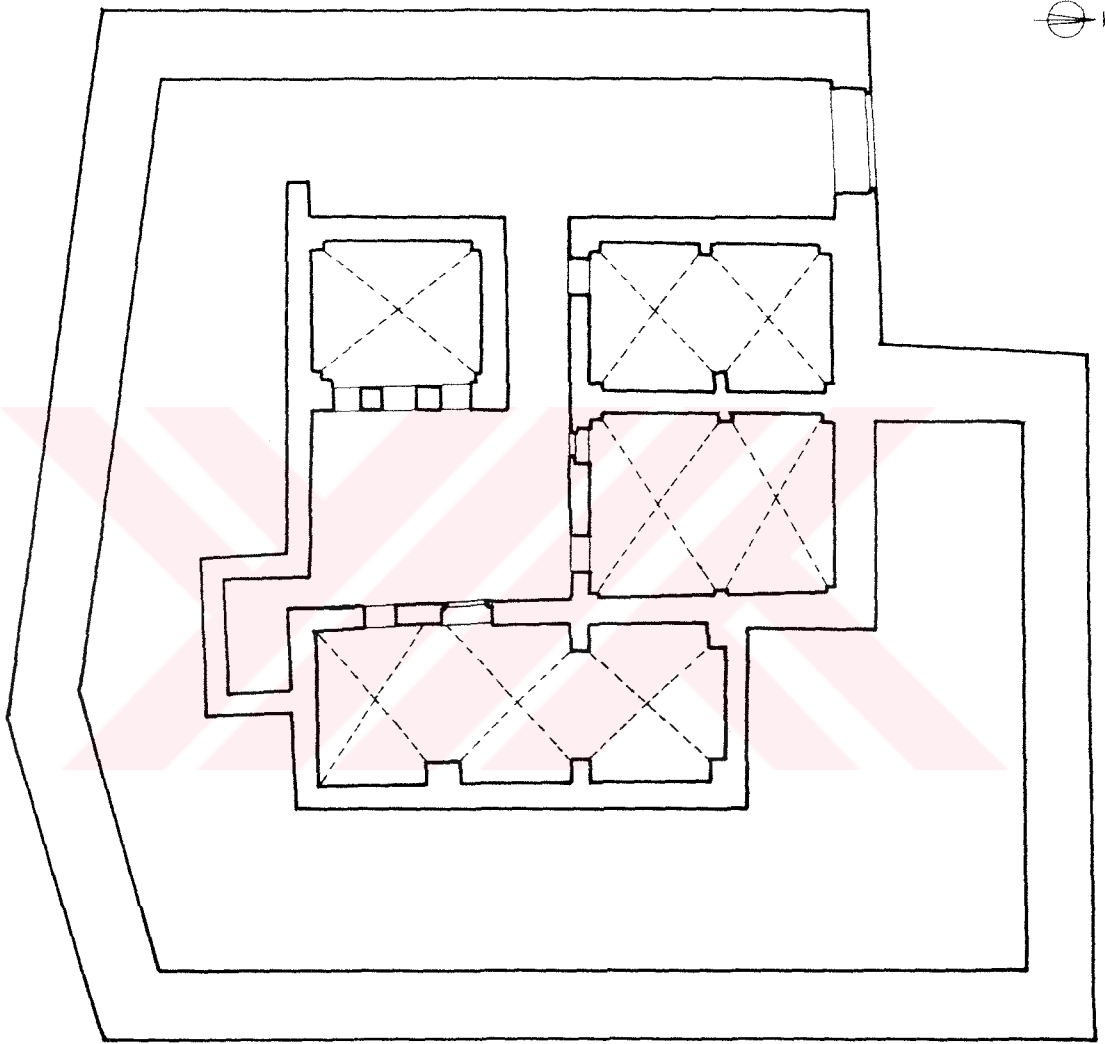
Çizim = 88. Flifel Burcu (Djelloul'den).

Çizim = 89. Rabta Burcu (Djelloul'den).

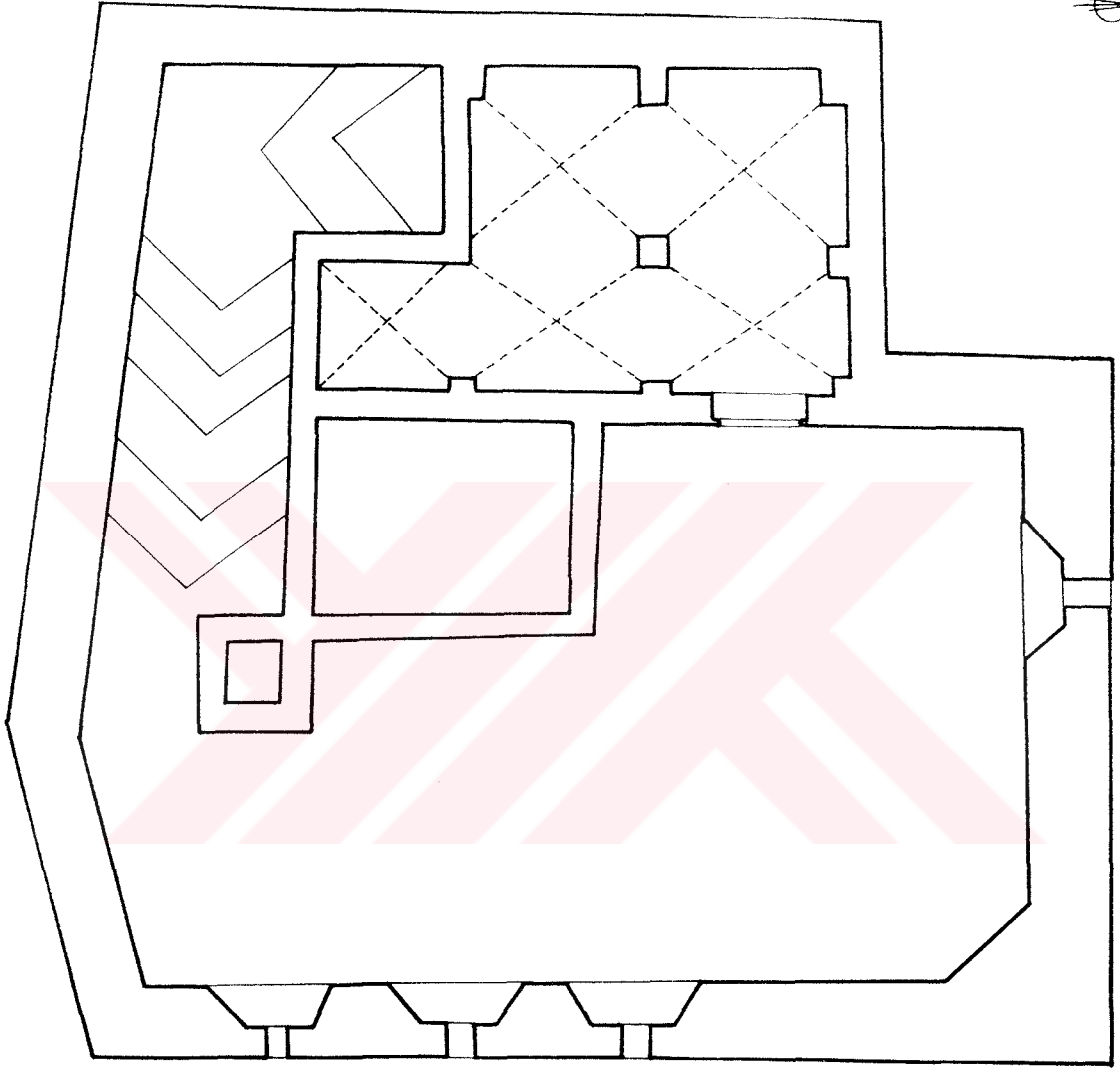

Çizim = 90. Dış cephesi (Djelloul'den).

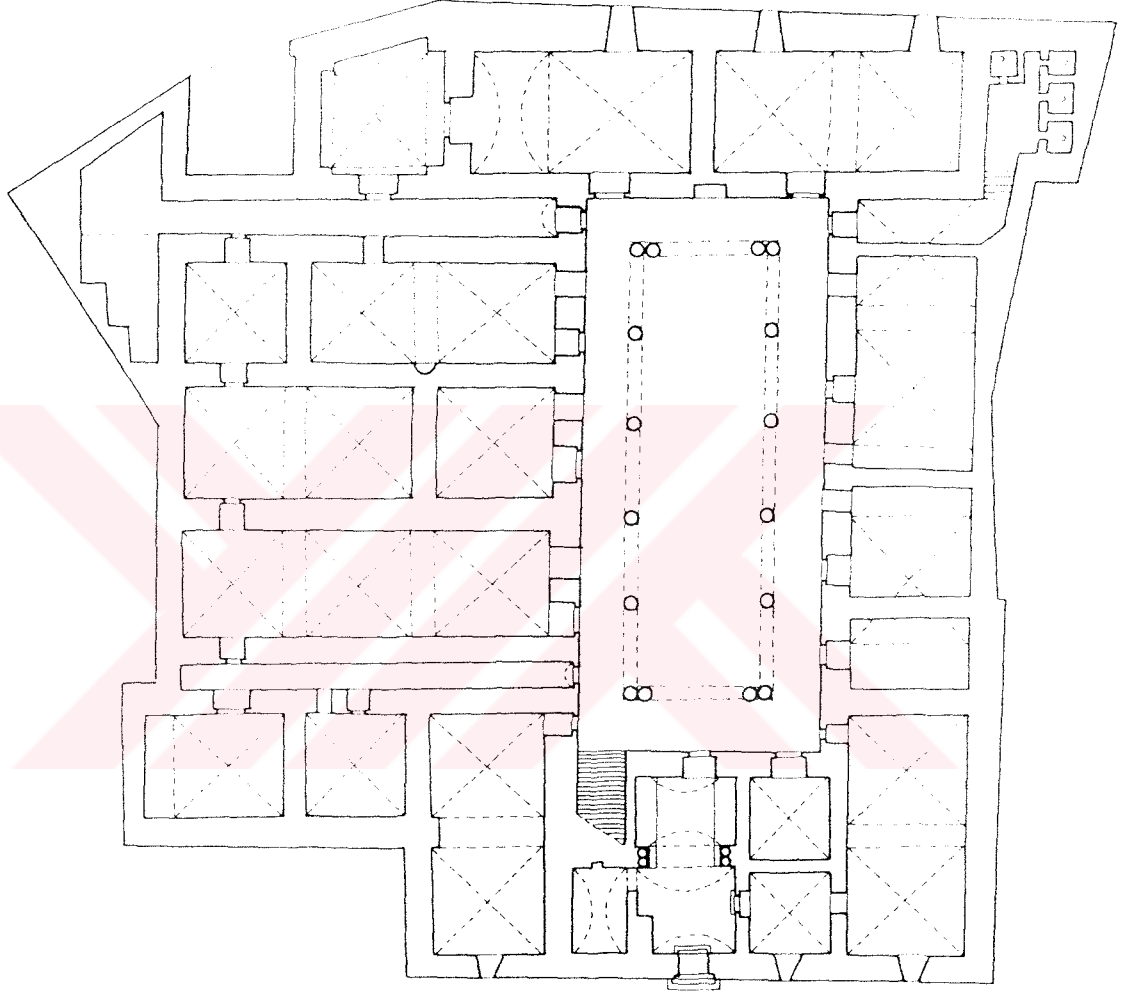

0 1 2 3 4 5 m

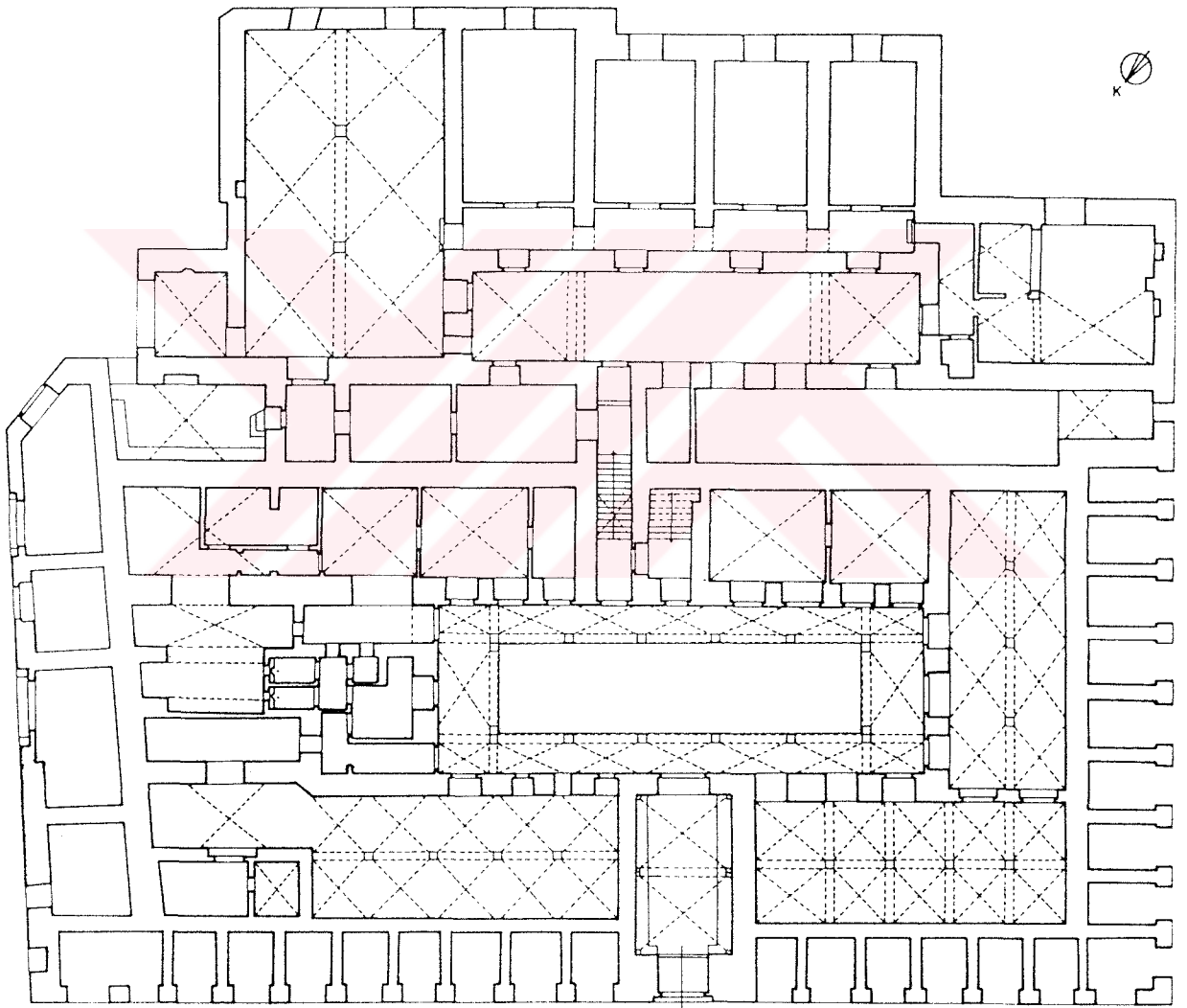
Çizim = 91. Sidi Bisilli Burcu, alt kat planı (Djelloul'den).

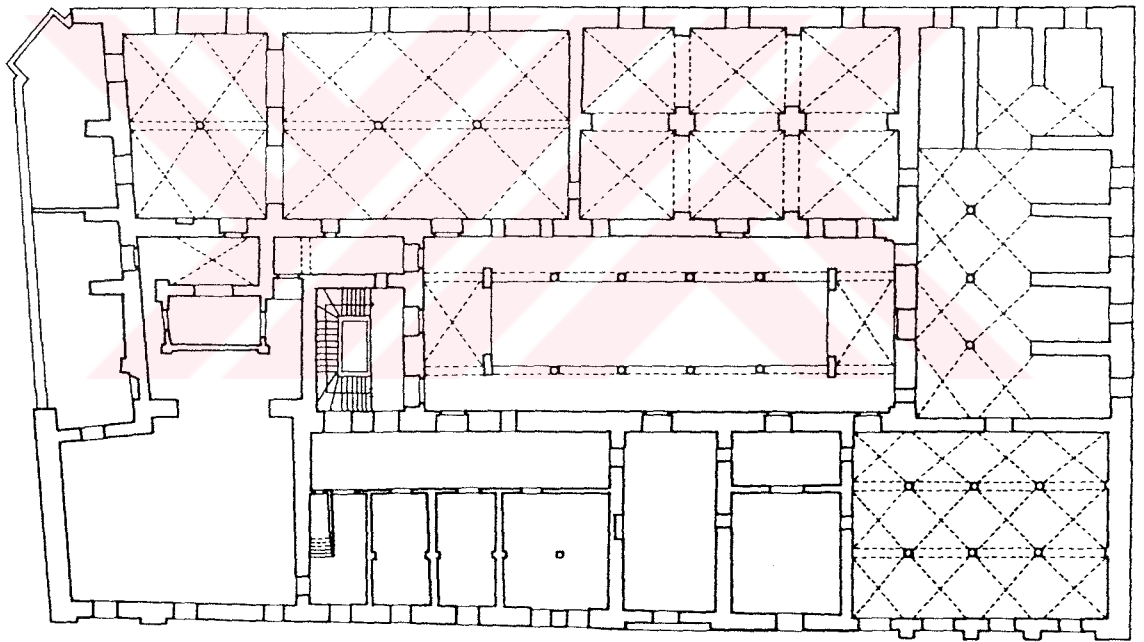
Çizim = 92. Sidi Bisilli Burcu, üst kat planı (Djelloul'den)

Çizim = 93. Çakmakçılar Kışlası (A.S.M.T.'den).

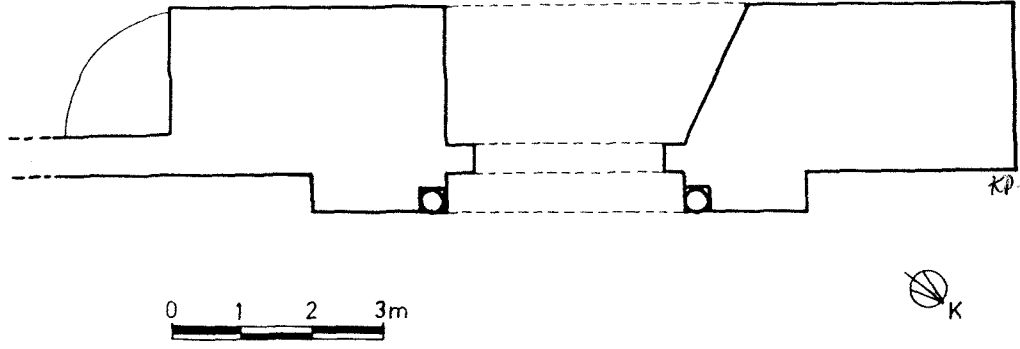
Çizim = 94. Attarin Kışlası, alt kat planı (A.S.M.T.'den).

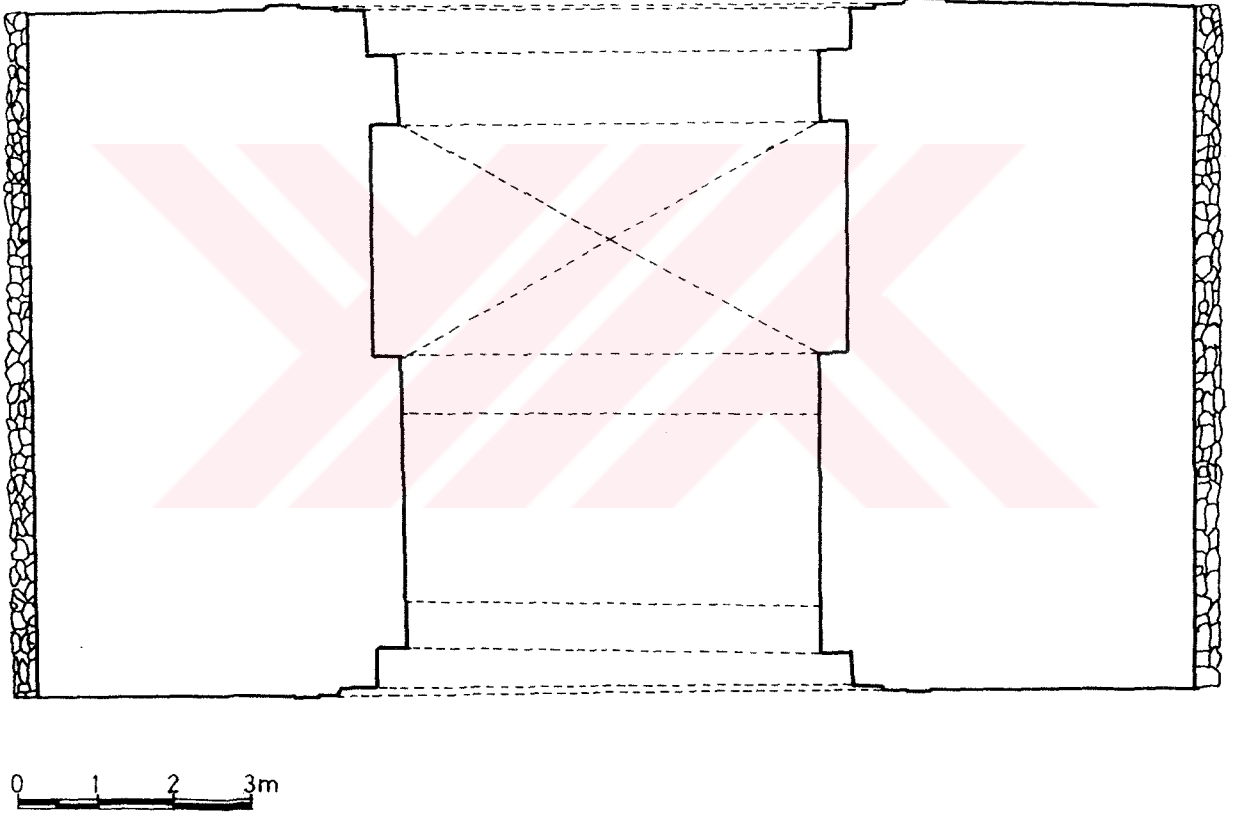
0 1 2 3 4 5m

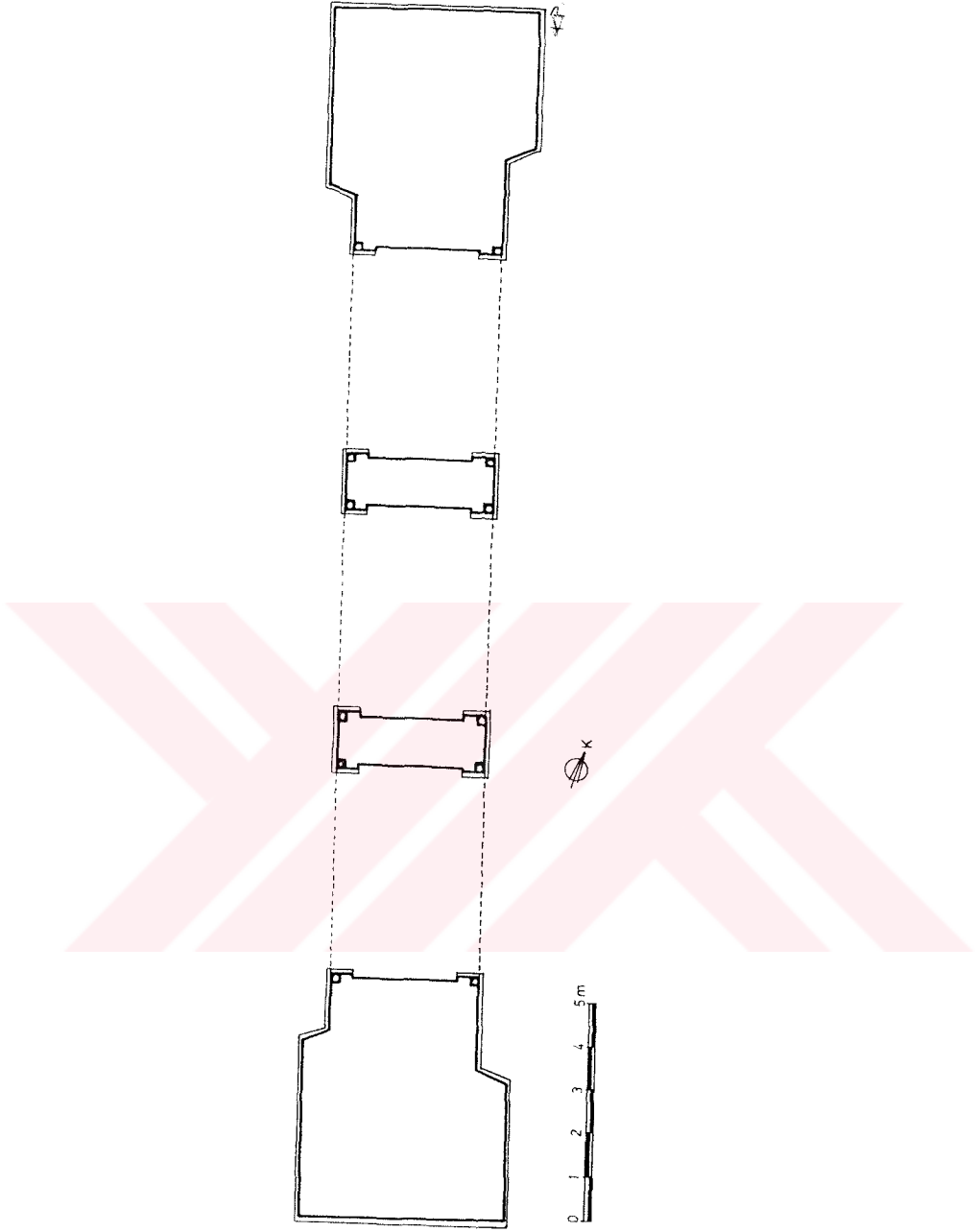
Çizim = 95. Attarin Kışlası, üst kat planı (A.S.M.T.'den).

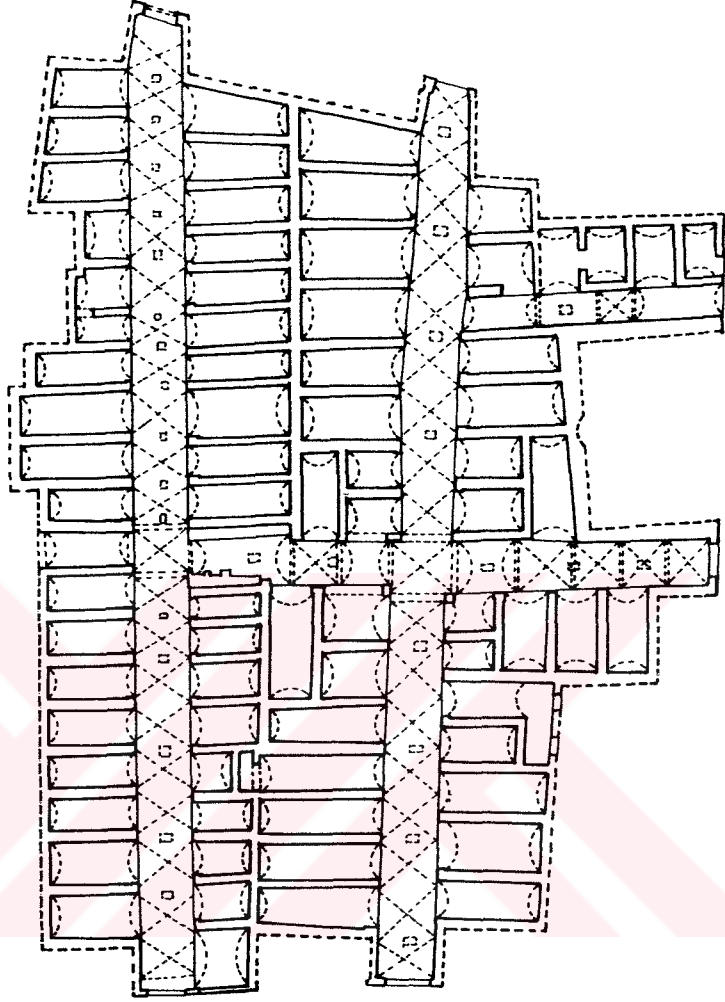
Çizim = 96. Kayravan Bâb-ı Cedid.

Çizim = 97. Bâb'El-Bahr (Djelloul'den).

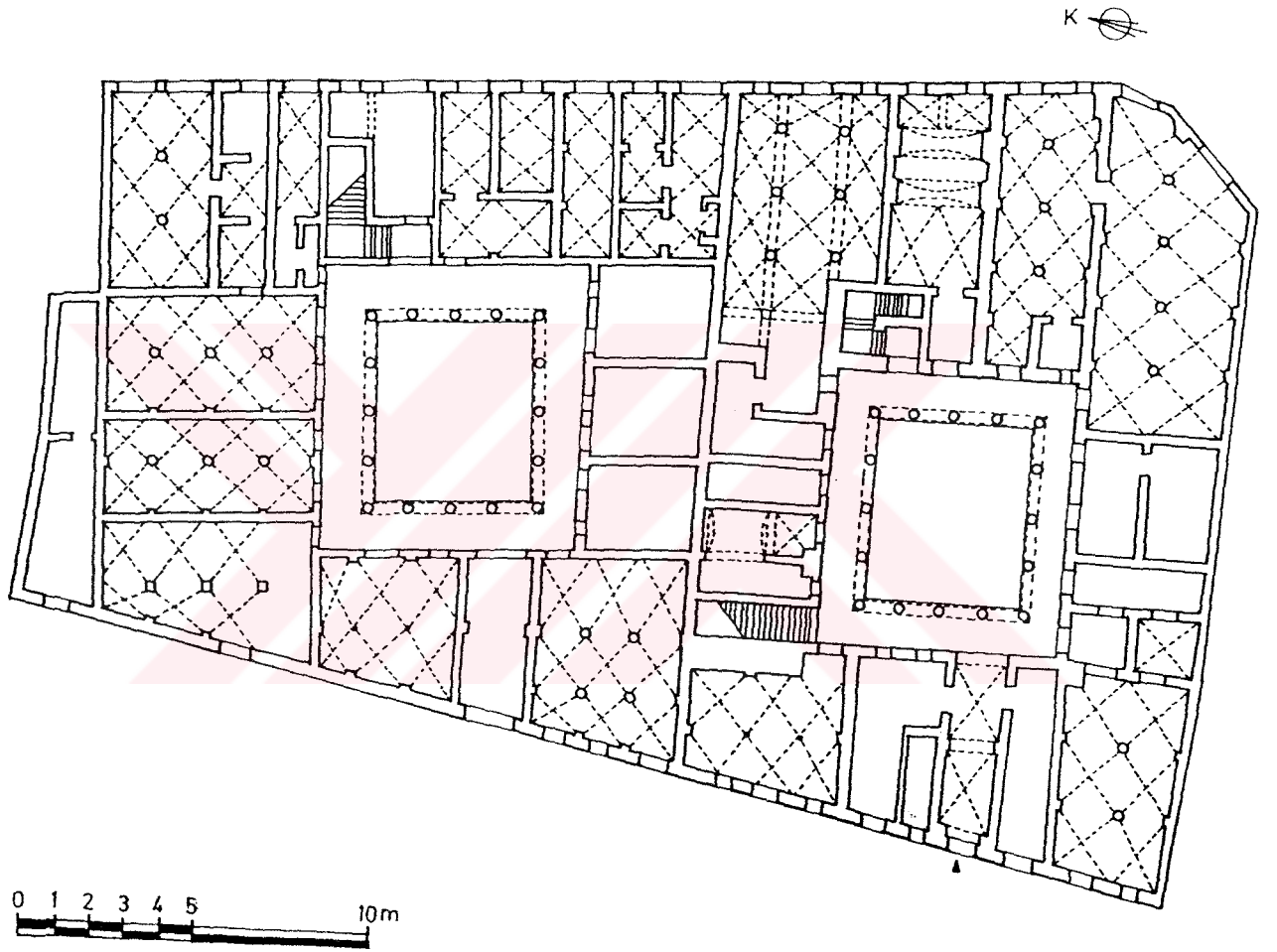

Çizim = 98. Bâb-1 Sa'dûn.

0 10 20m

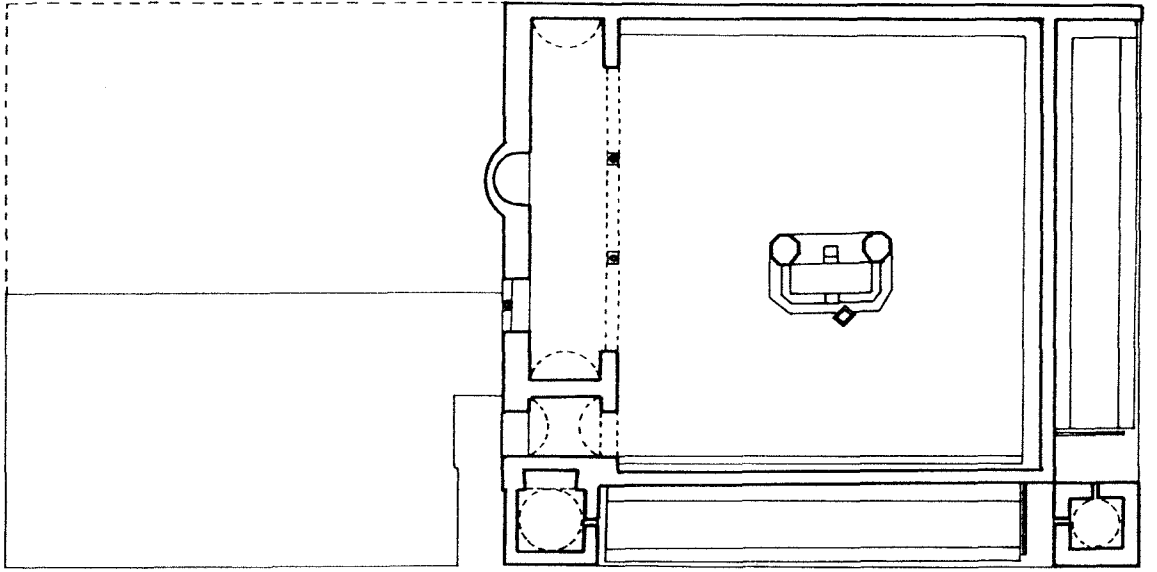
Çizim = 99. Hafsî Çarşısı (Santelli'den).

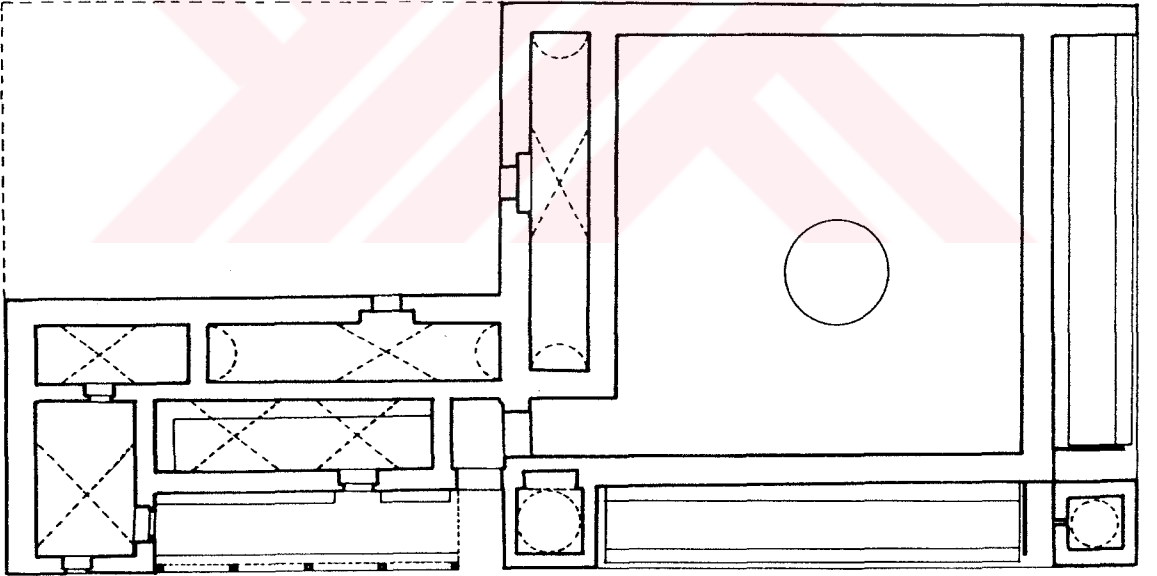
Çizim = 100. Fransız Hanı, alt kat planı (A.S.M.T.'den)

Çizim = 101. Fransız Hanı, üst kat planı.

Çizim = 103. Hammûda Paşa Sebili, üst kat planı (Revault'dan).

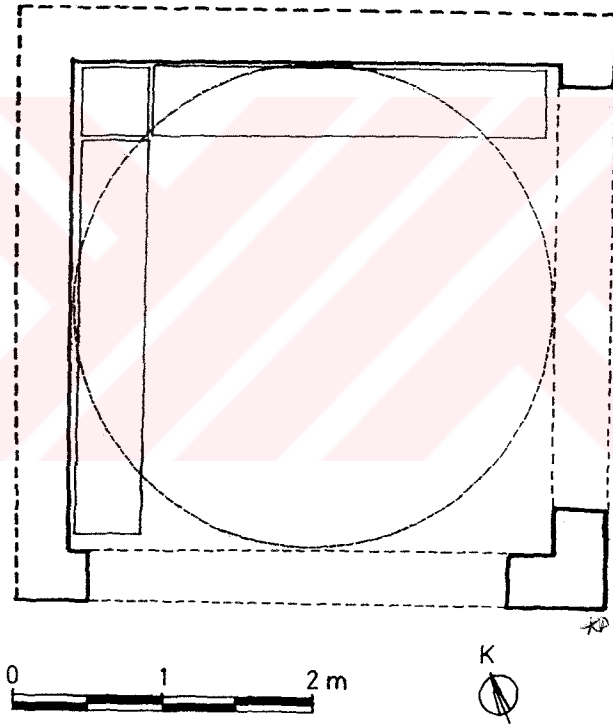

0 1 2 3 4 5m

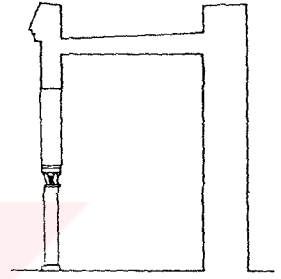
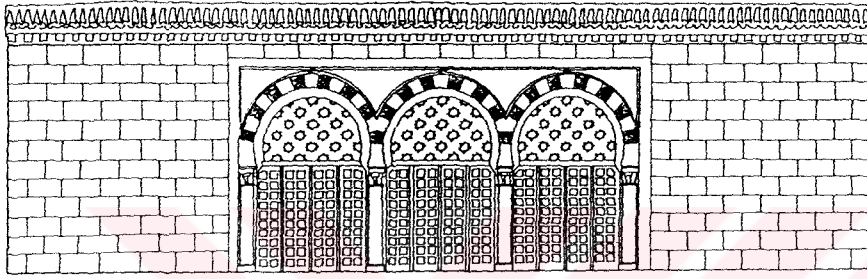

k

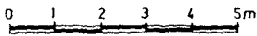
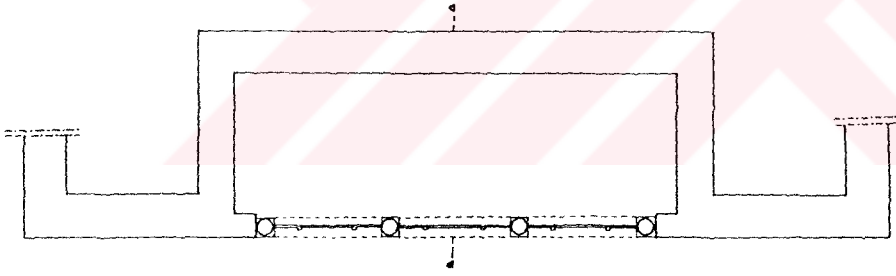
Çizim = 102. Hammûda Paşa Sebili, alt kat planı (Revault'dan).

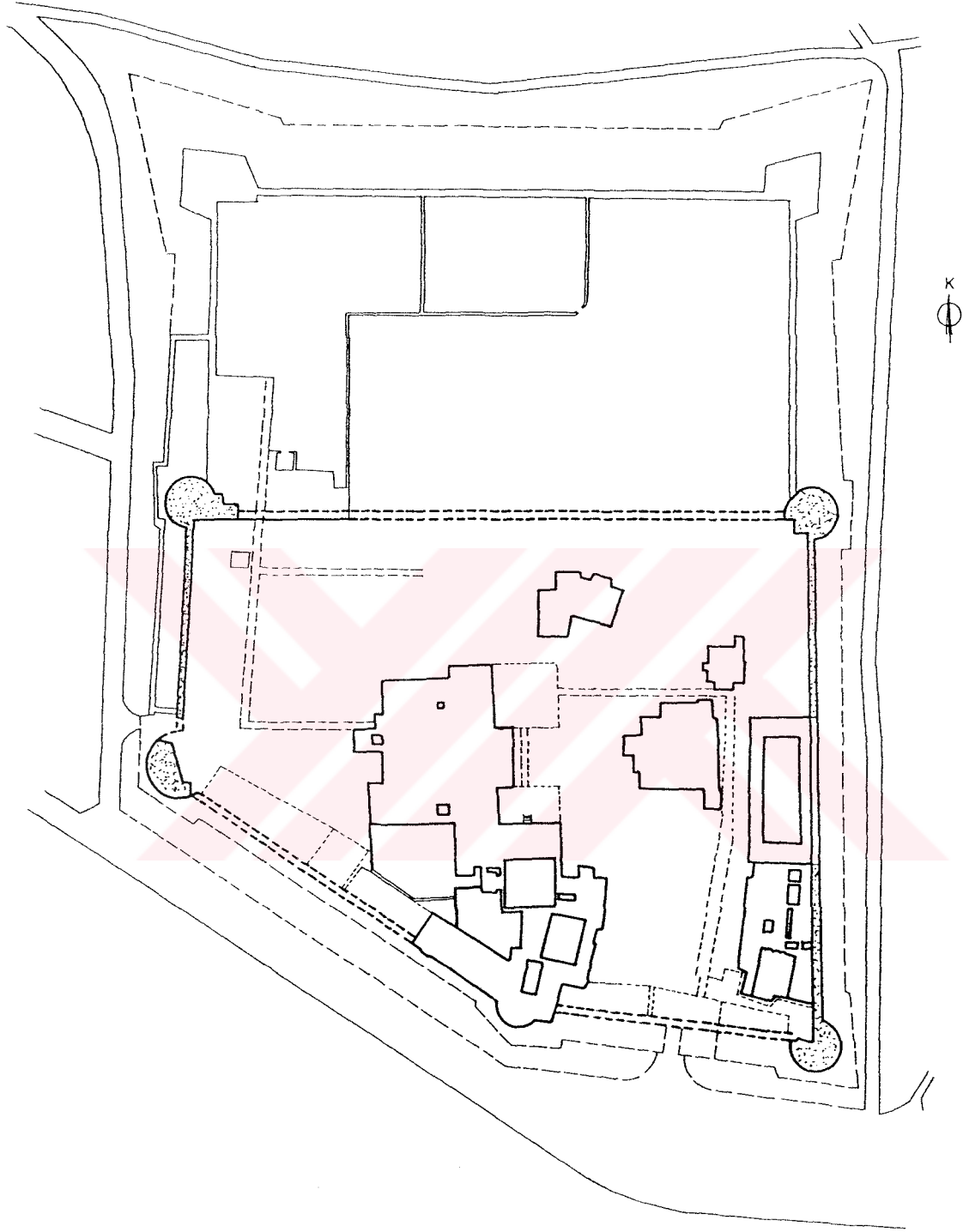
Çizim = 104. Yusuf Sahib Tab'a Sebili.

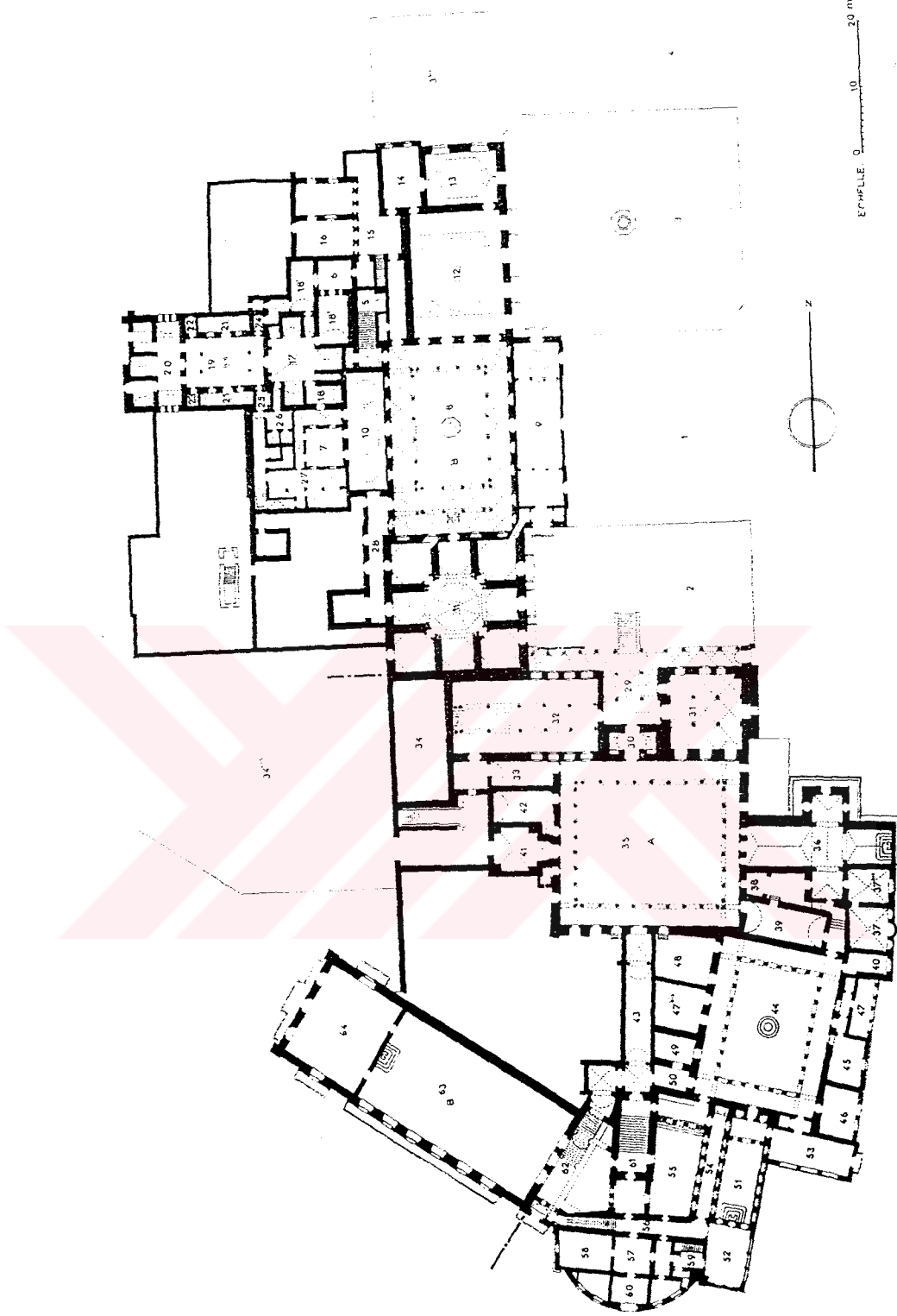
Çizim = 106. Yusuf Sahib Tab'a Sebili ön cephesi (İ.N.P.'den).

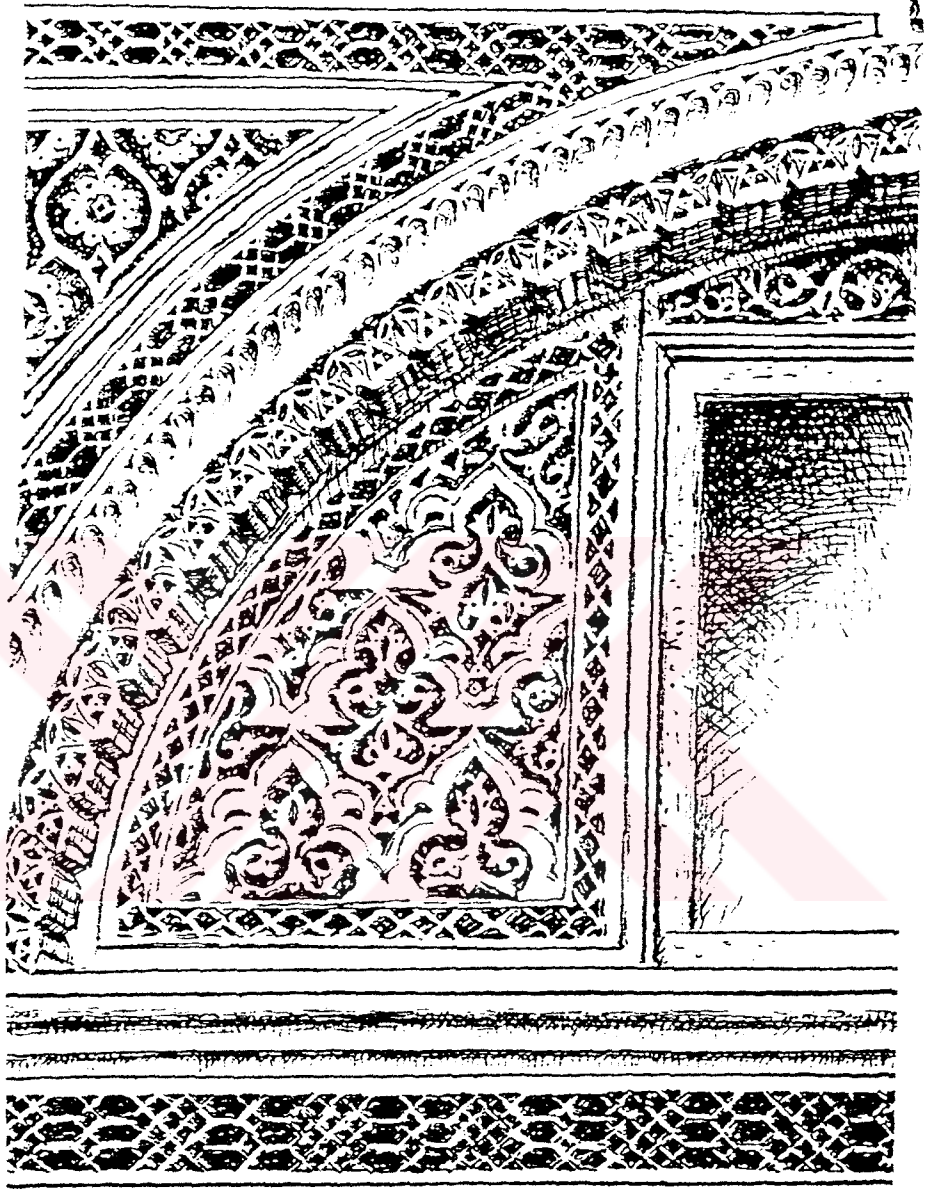
Çizim = 105. Yusuf Sahib Tab'a Sebili (İ.N.P.'den).

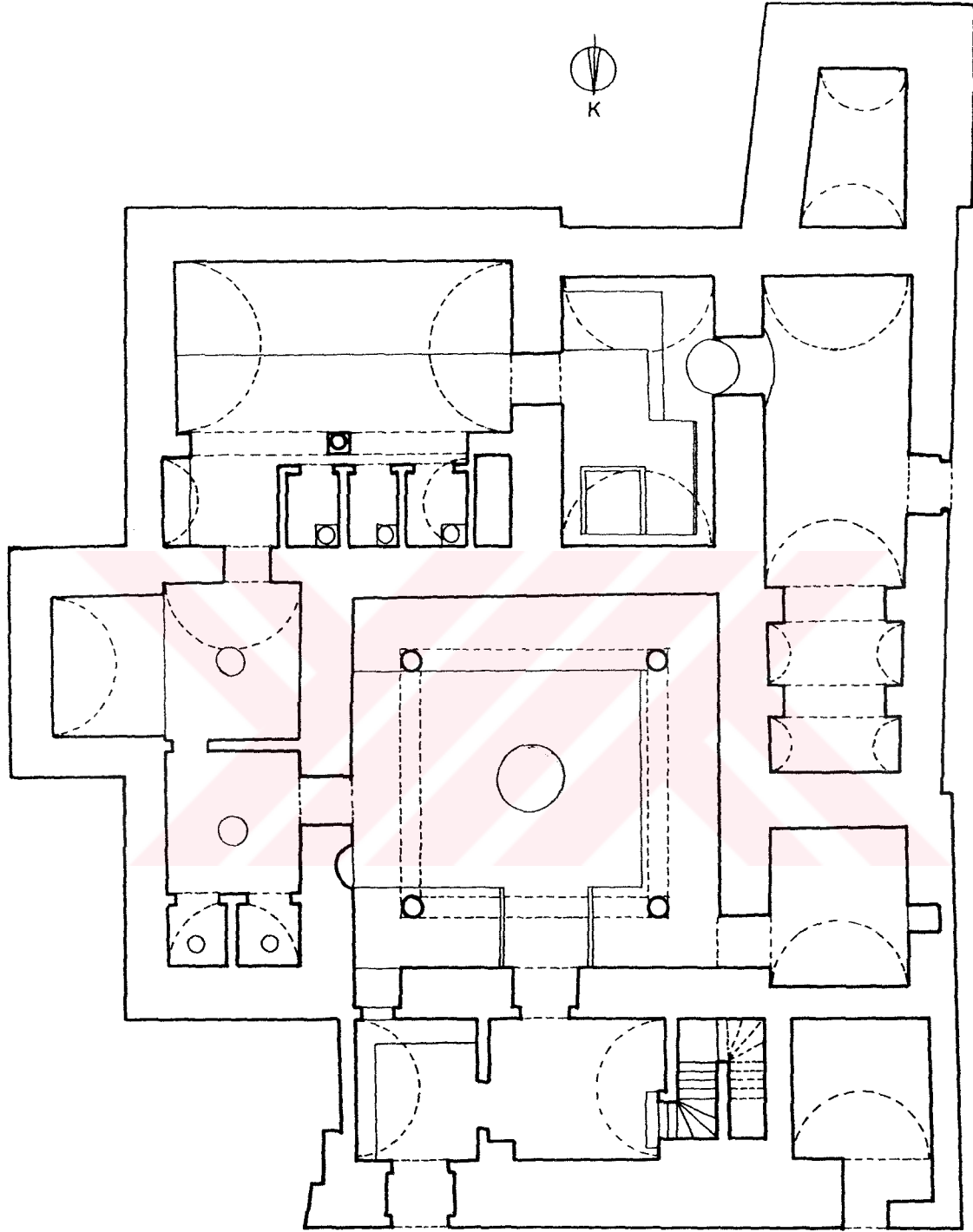
Çizim = 107. Bardo Sarayı, kroki (Revault'dan).

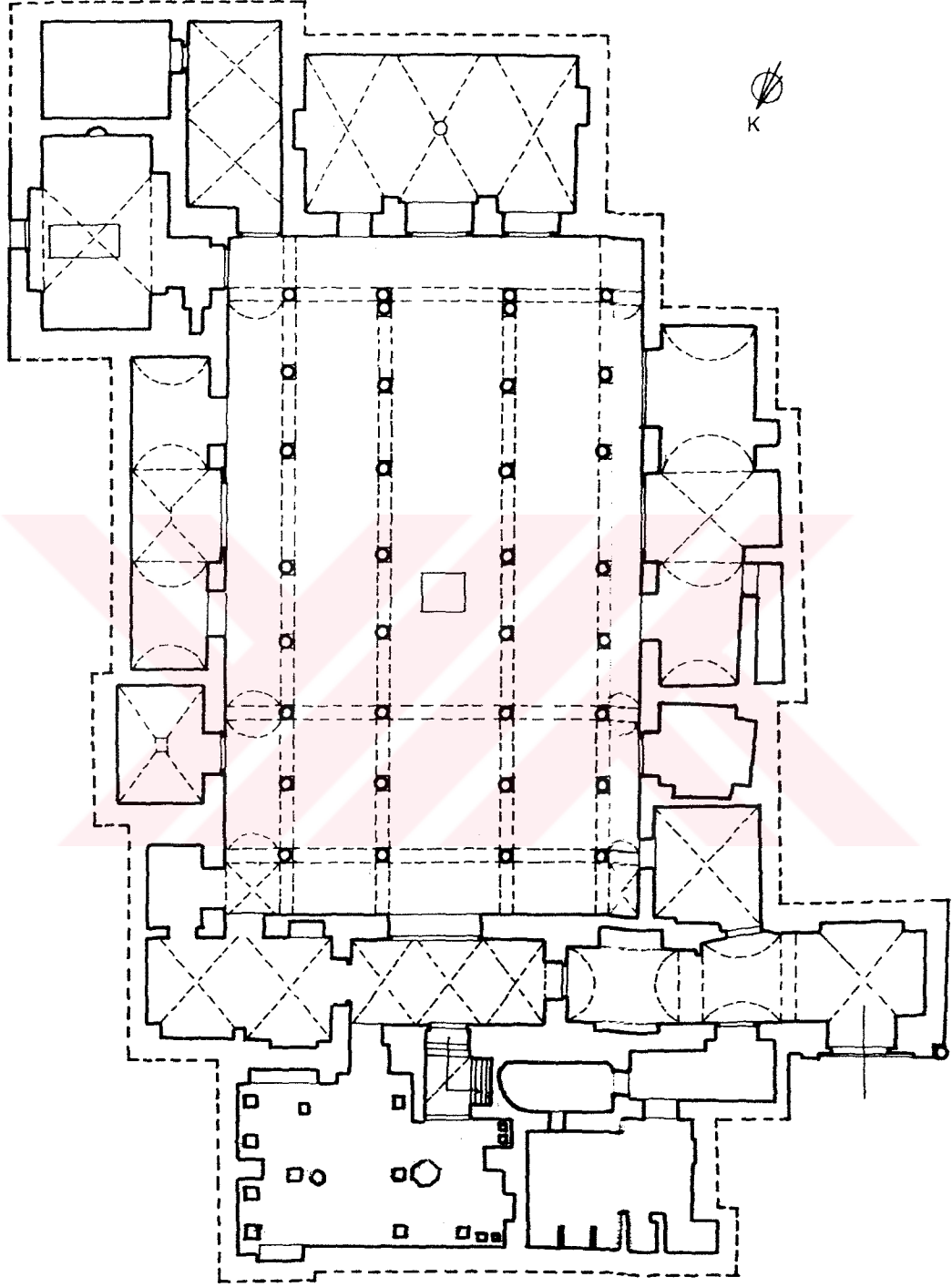
Çizim = 108. Bardo Sarayı (Revault'dan).

Çizim = 109. Alçı süslemelerden detay. (Marçais'den).

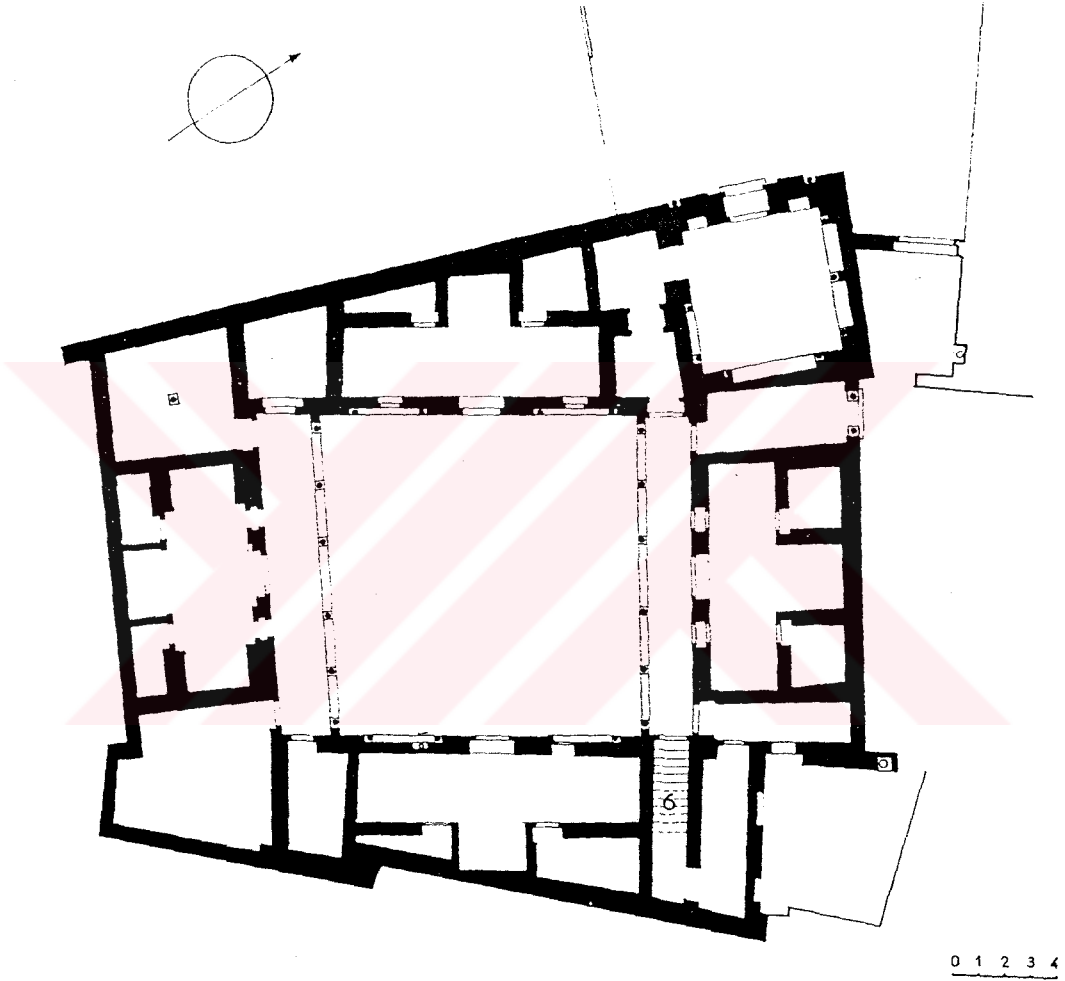

Çizim = 110. Saray Hamamı (Marçais'den).

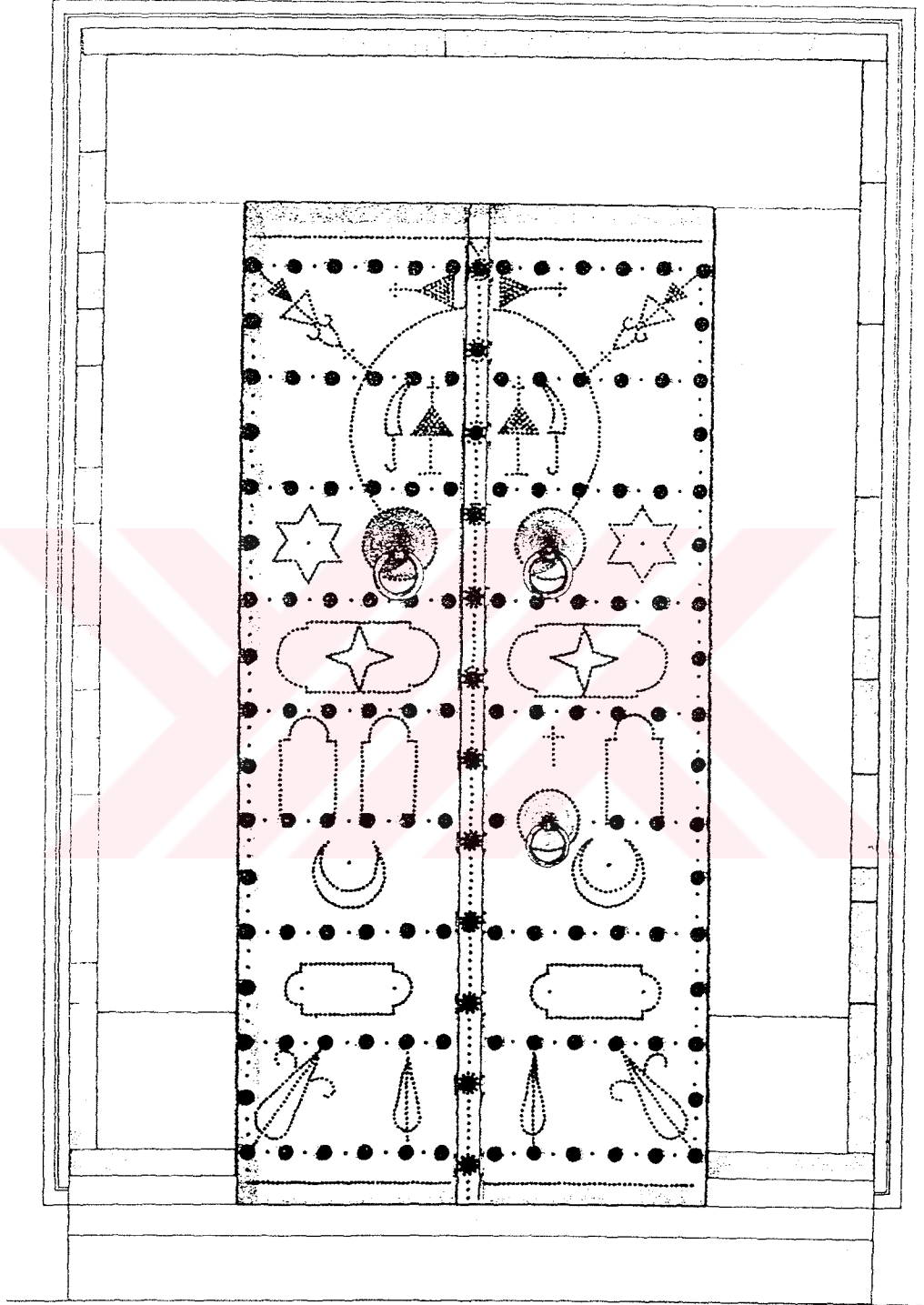

0 1 2 3 4 5 10m

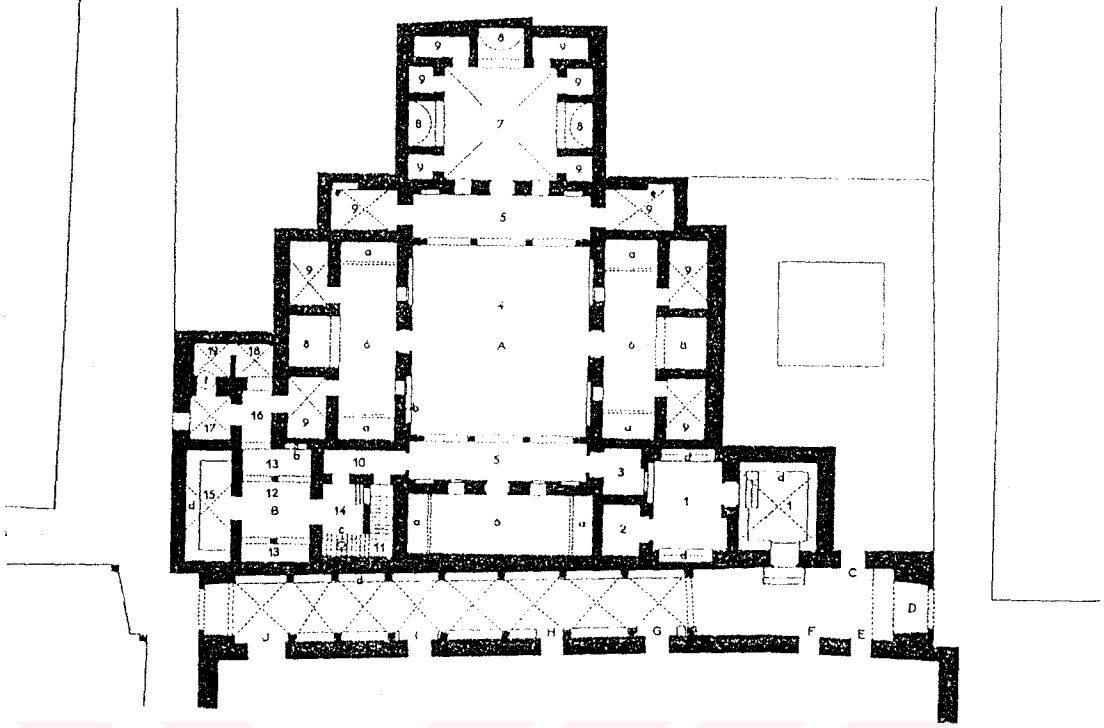
Çizim = 111. Divan (İ.N.P.'den, R. Çavuşoğlu).

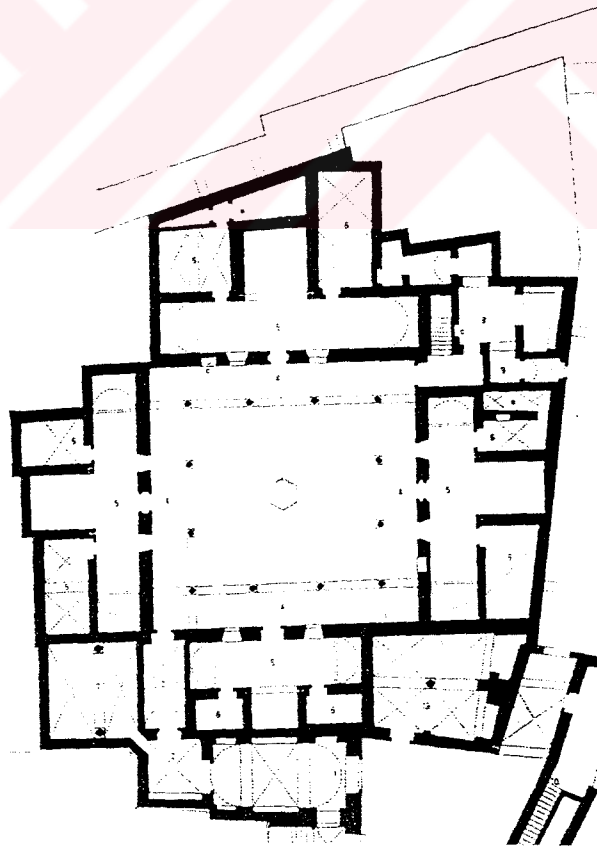
Çizim = 112. Dayı Osman Evi (Revault'dan).

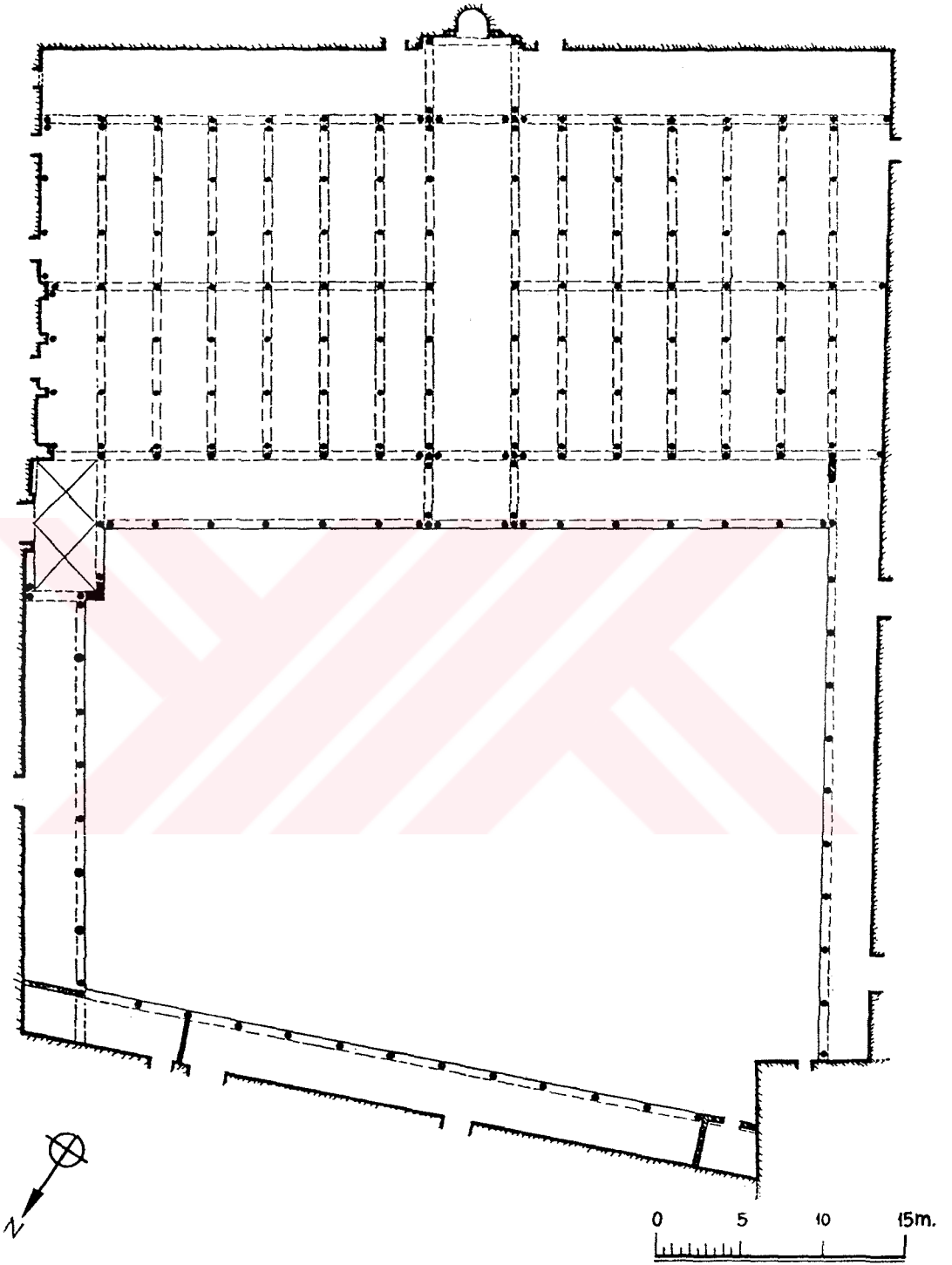
Çizim = 113. Giriş Kapısı (Revault'dan).

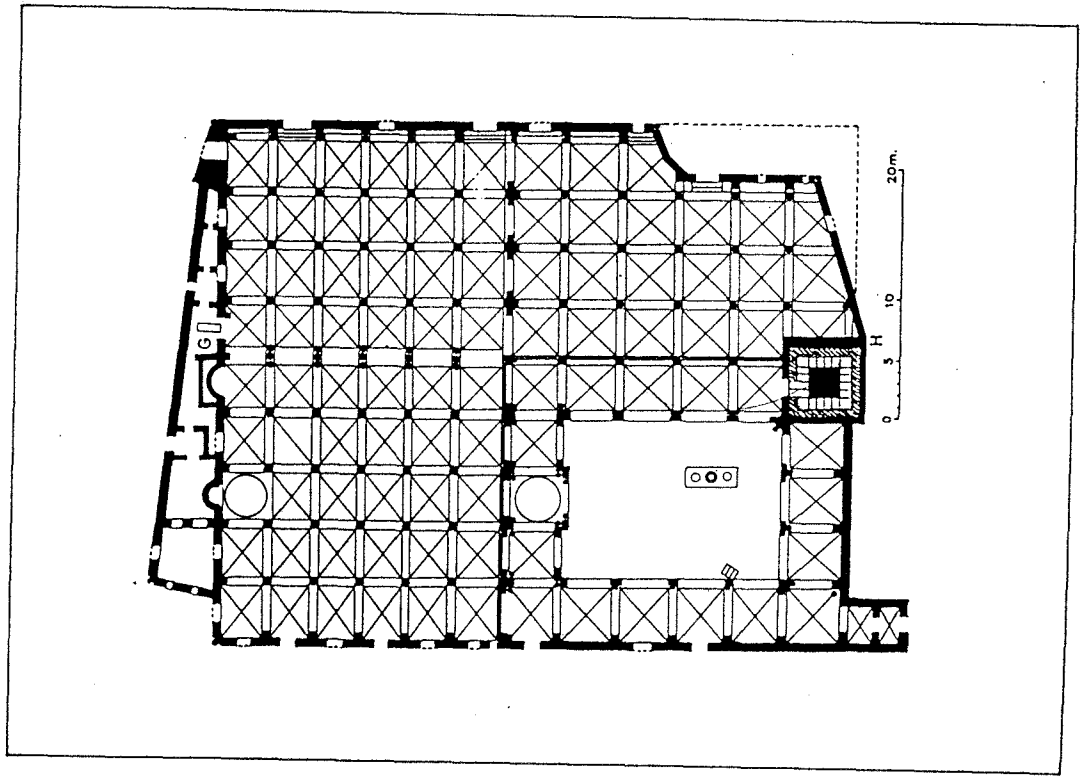
Çizim = 114. Ramazan Bey Evi (Revault'dan).

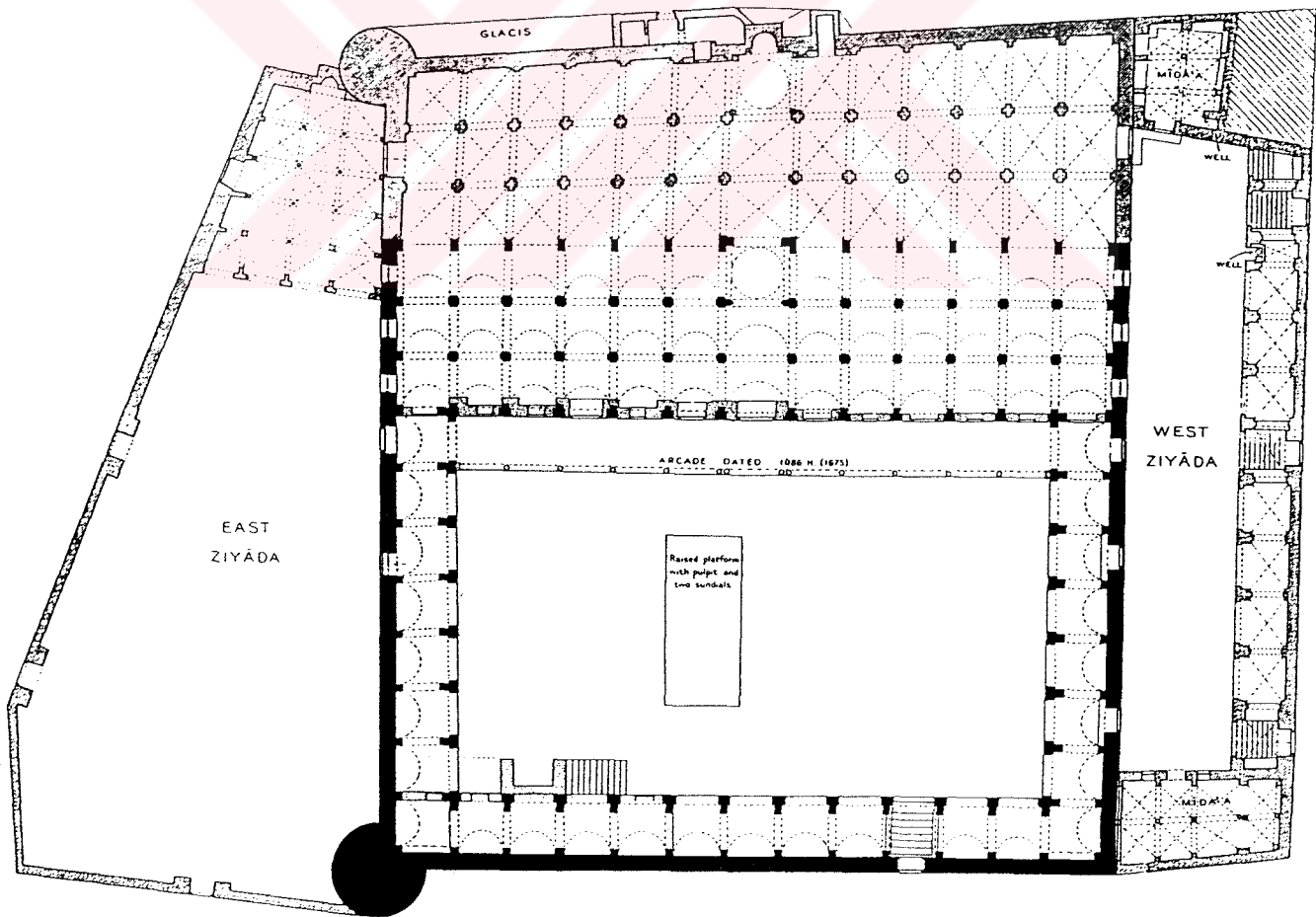
Çizim = 115. Bin Abdullah Evi (Revault'dan).

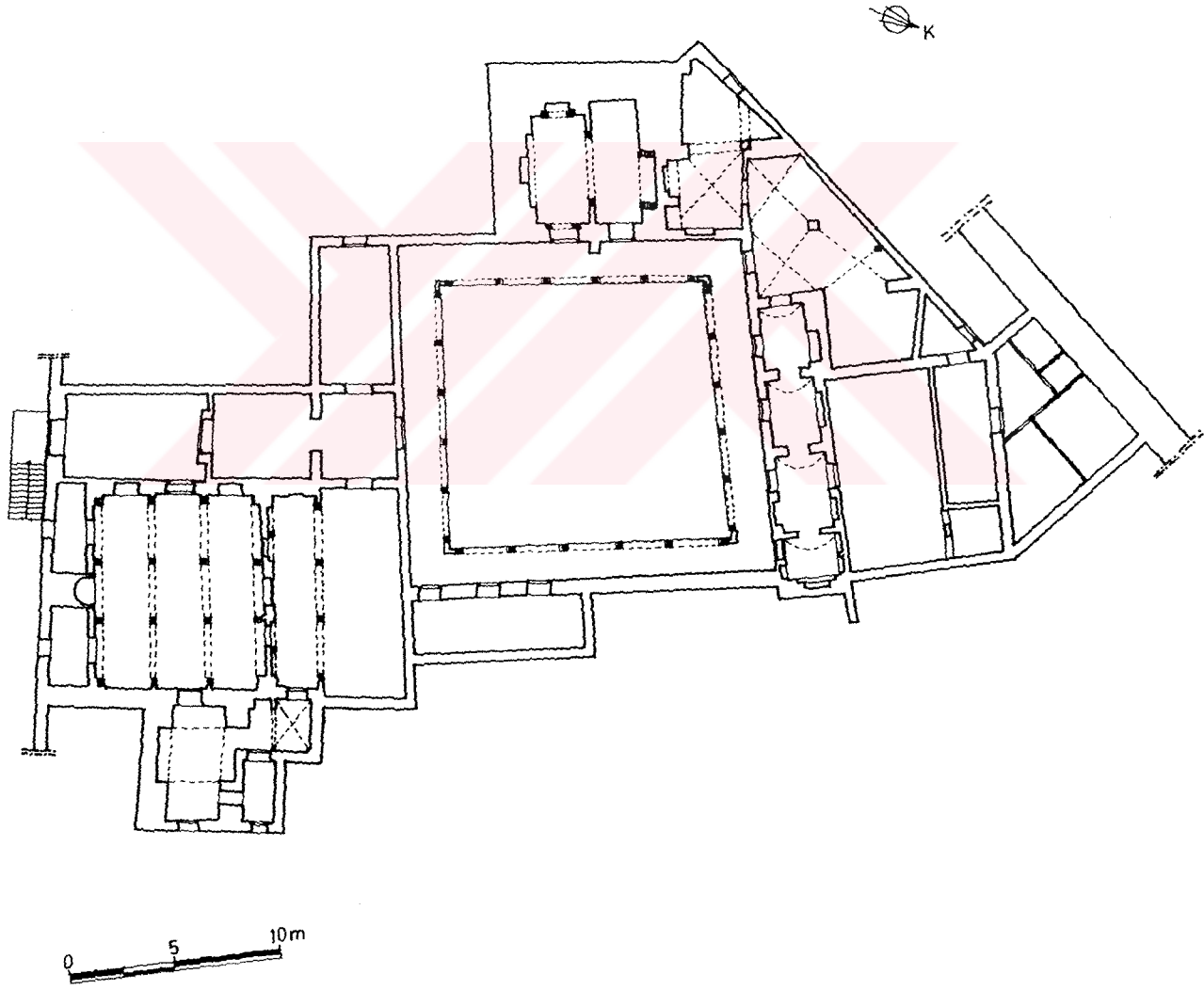
Çizim = 116. Zeytûne Camii (A.S.M.T.'den).

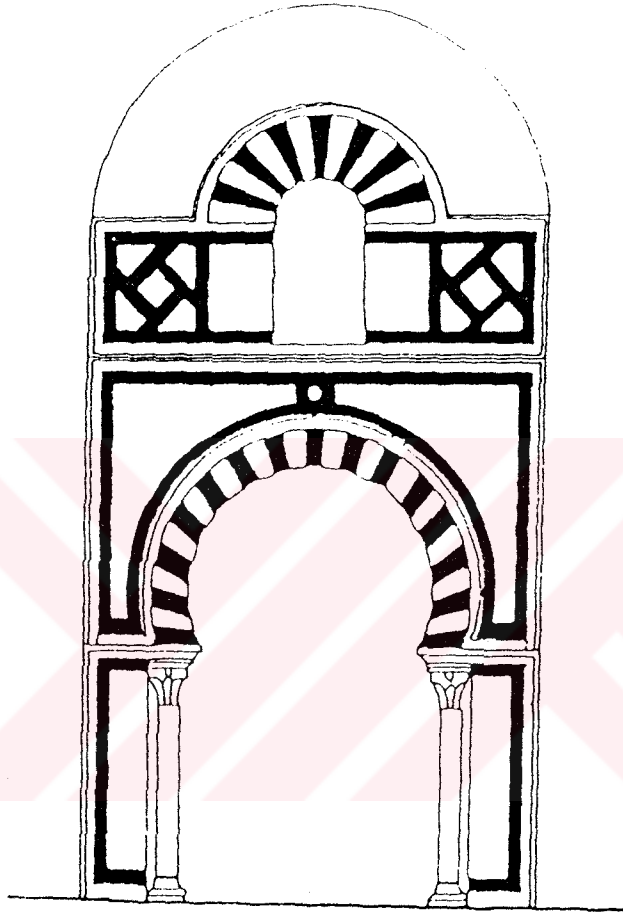
Çizim = 117. Safaks Ulu Camii (Santelli'den).

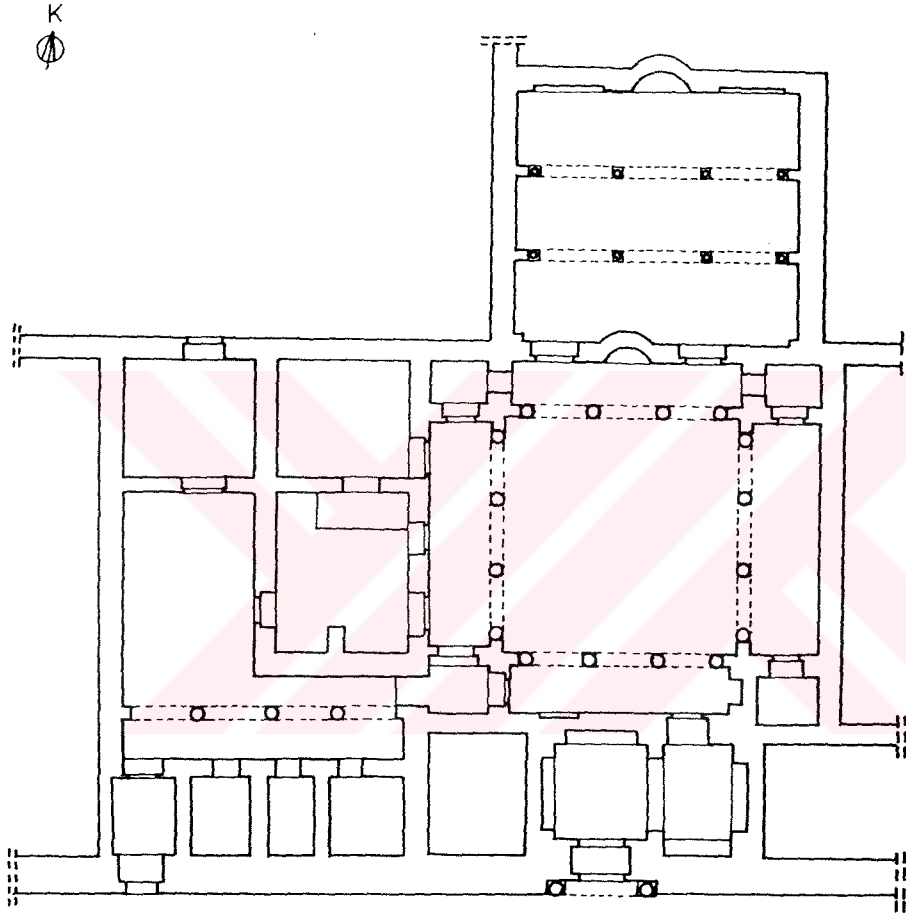
Çizim = 118. Sus Ulu Camii (Cresswell'den).

Çizim = 119. Sidi Kasım Zelici Zaviyesi (İ.N.P.'den).

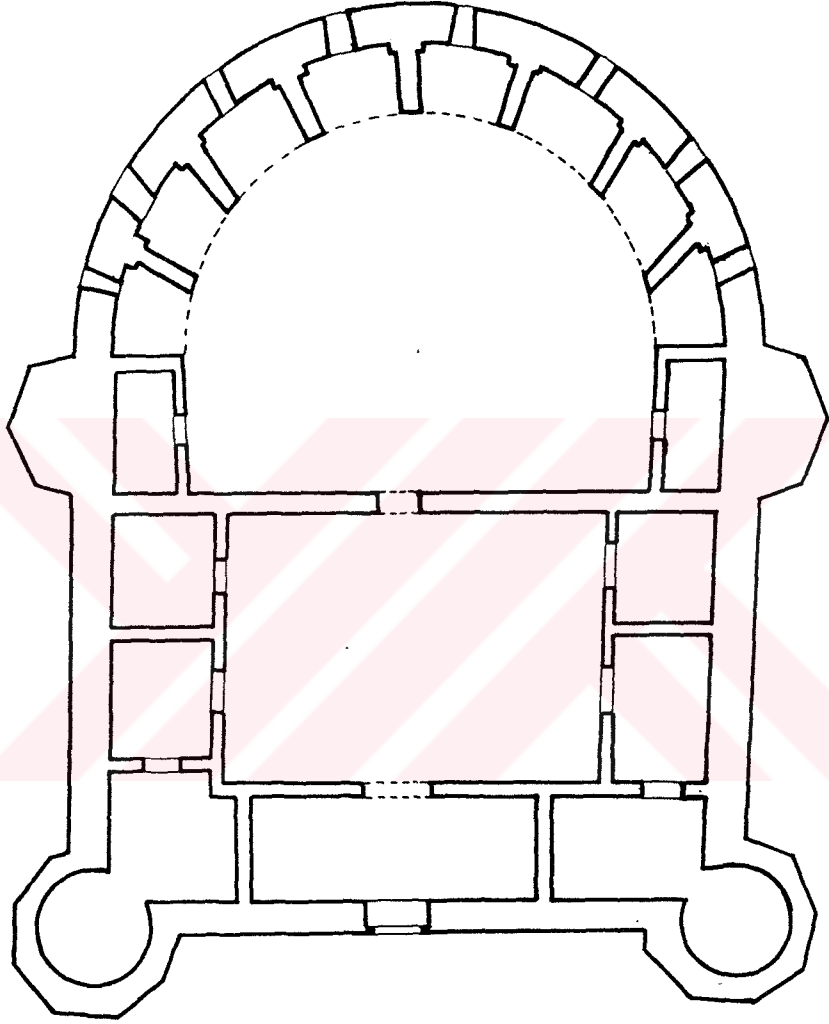
Çizim = 120. Mihrab (Daoulatli'den).

0 1 2 3 4 5 10m

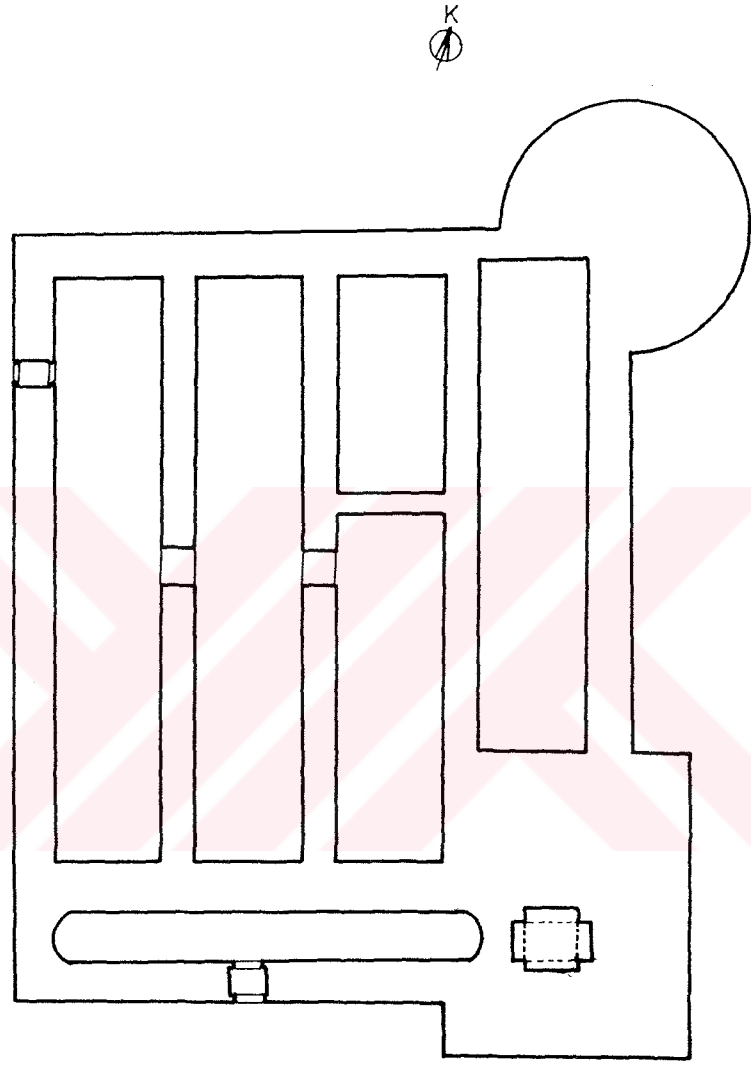
Çizim = 121. Sidi Abid Garyani Zaviyesi (Poinssot'dan).

ØK

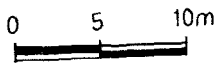
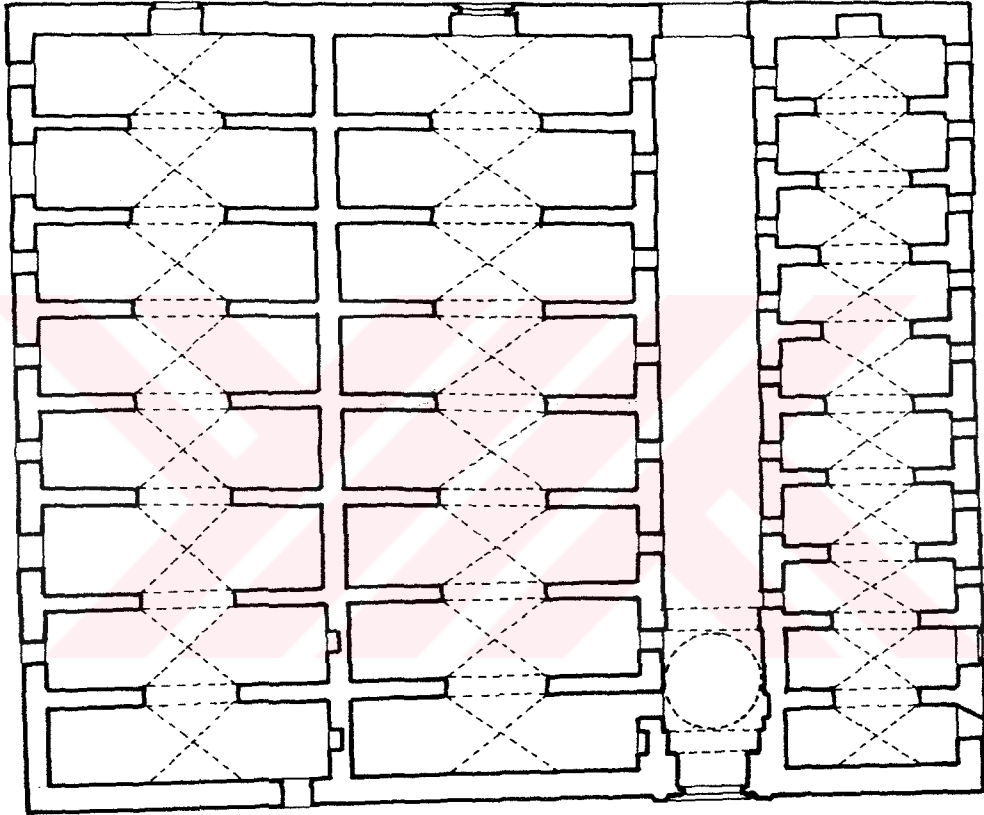
0 5 10m

Çizim = 122. Halk'ul-Vâdi, Küçük Burç (Djelloul'den).

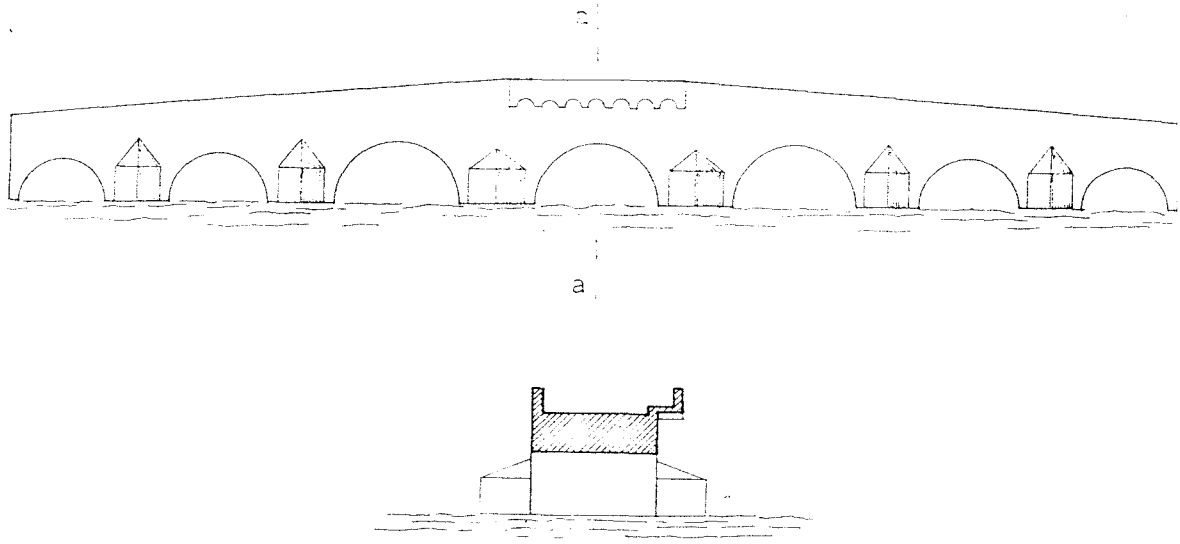

0 5 10m

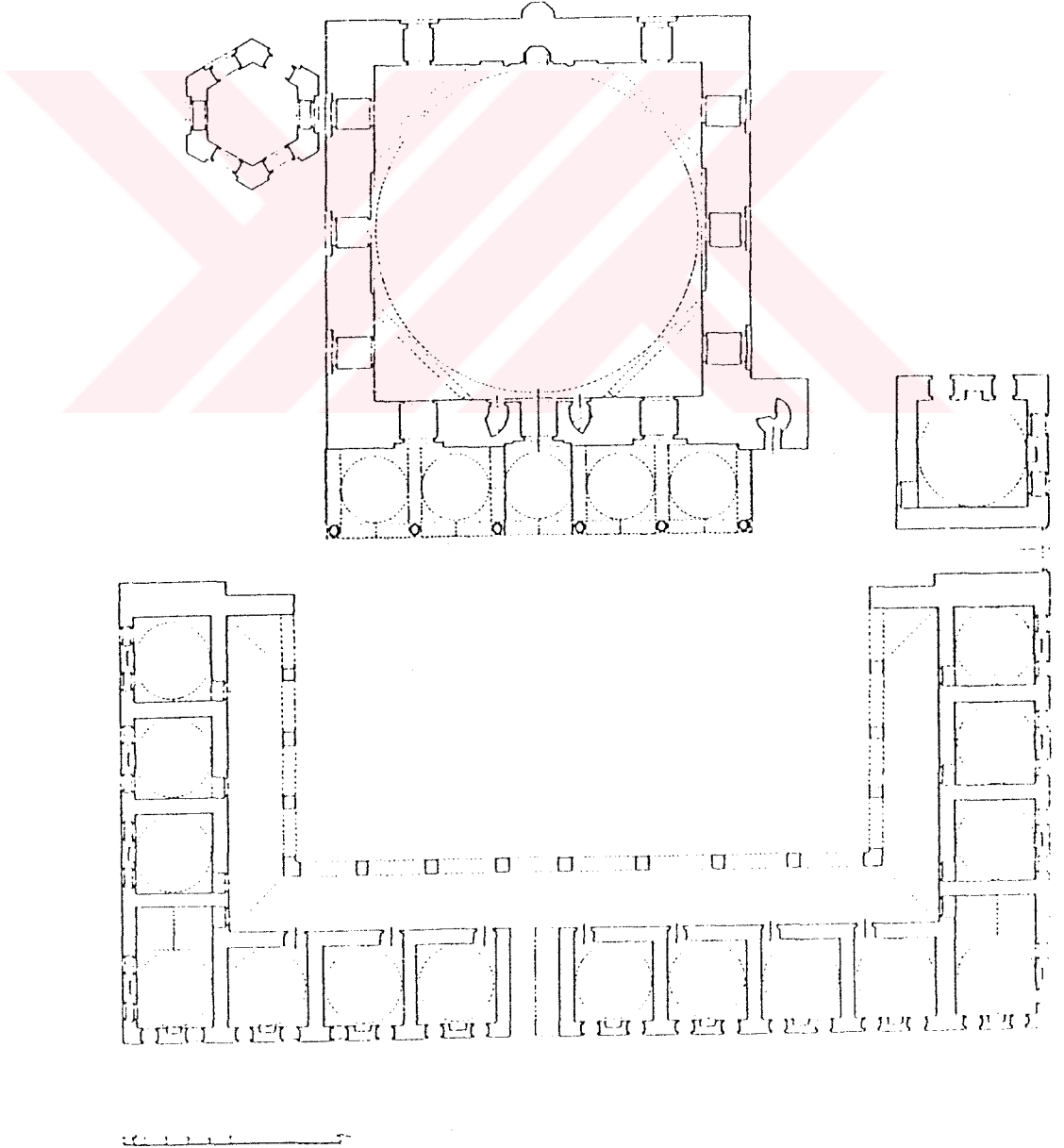
Çizim = 123. Mesûdi Burcu (Djelloul'den).

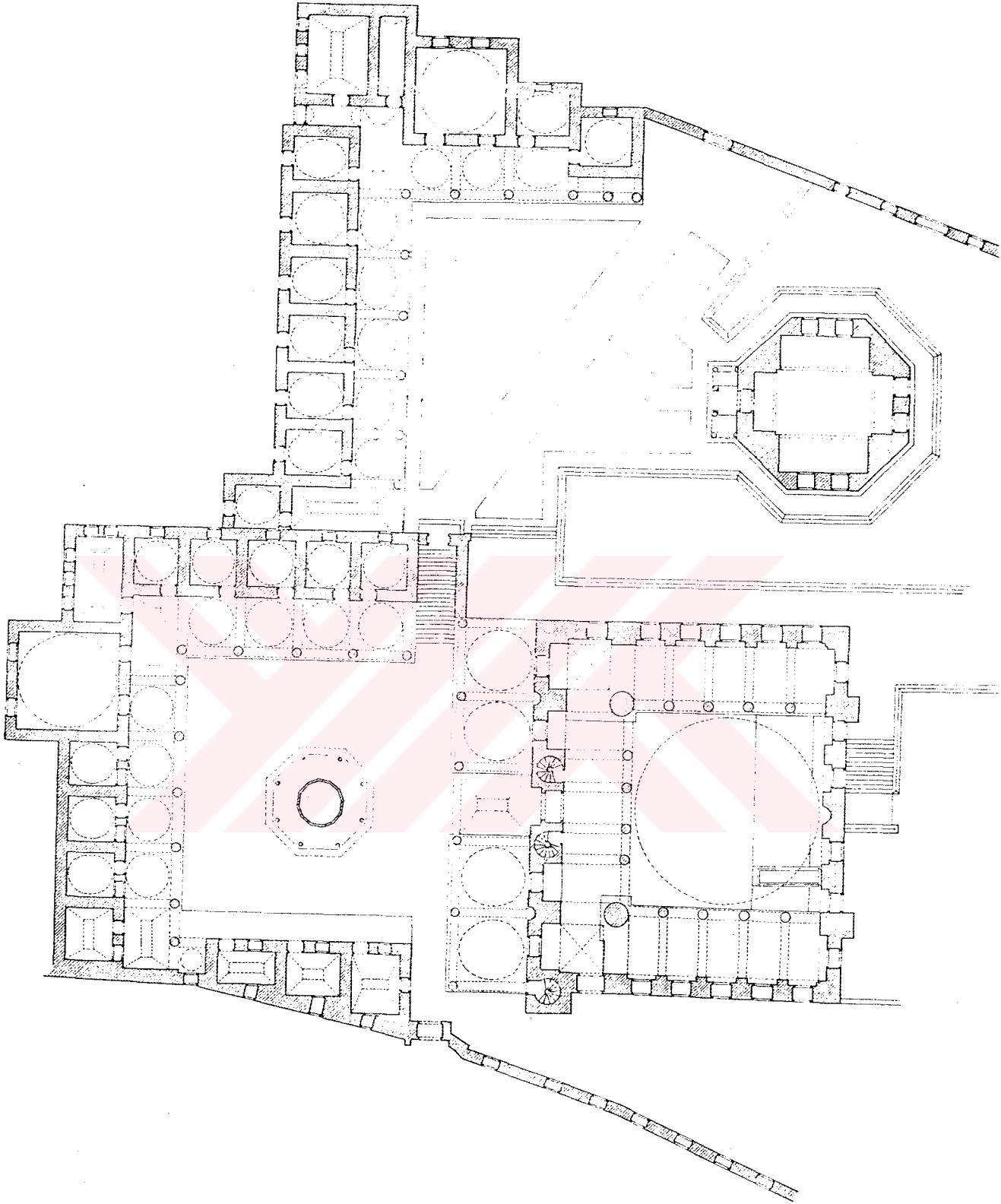
Çizim = 124. Halk'ul-Vâdi Tersanesi (Djelloul'den)

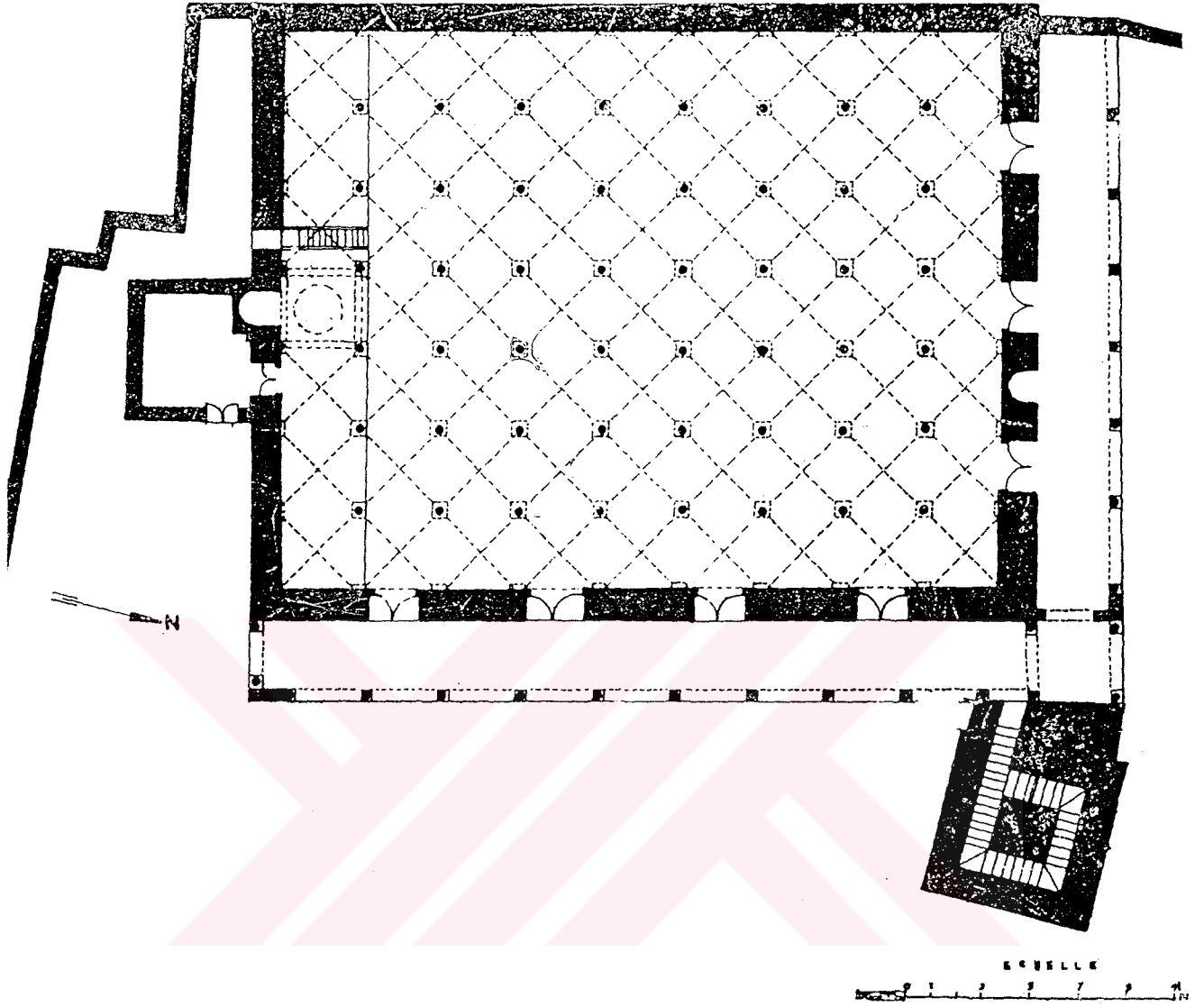
Çizim = 125. Bâb-ı Tûnis Köprüsü (Baouita'den)

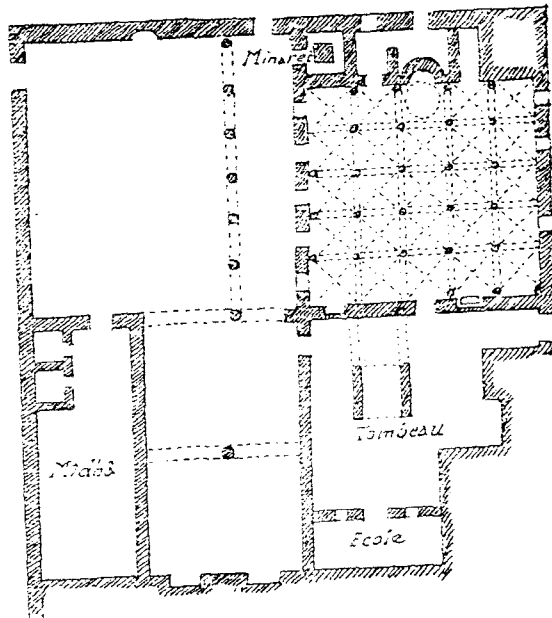
Çizim = 126. Hüsrev Paşa Külliyesi (O. C. Tuncer'den).

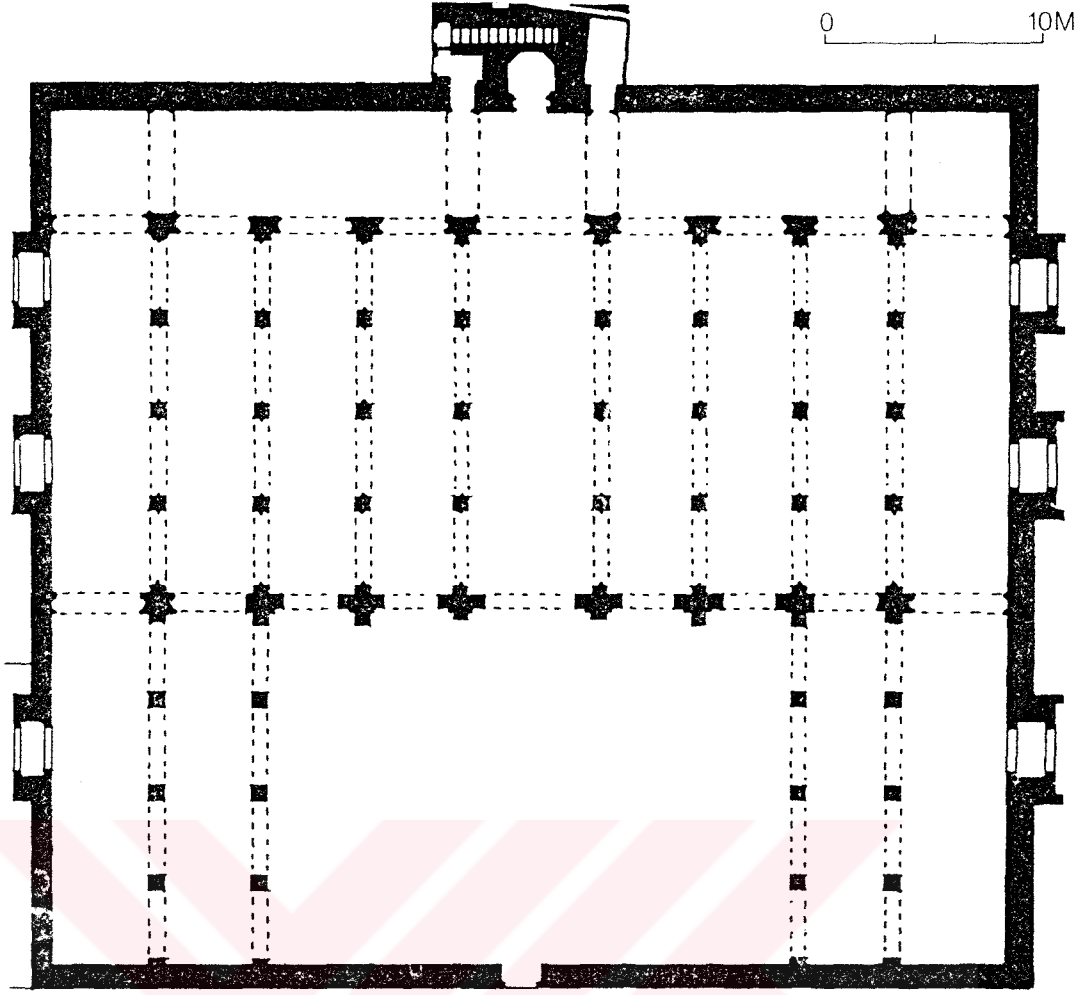
Çizim = 127. Eyüp Zal Paşa Külliyesi (Sözen'den)

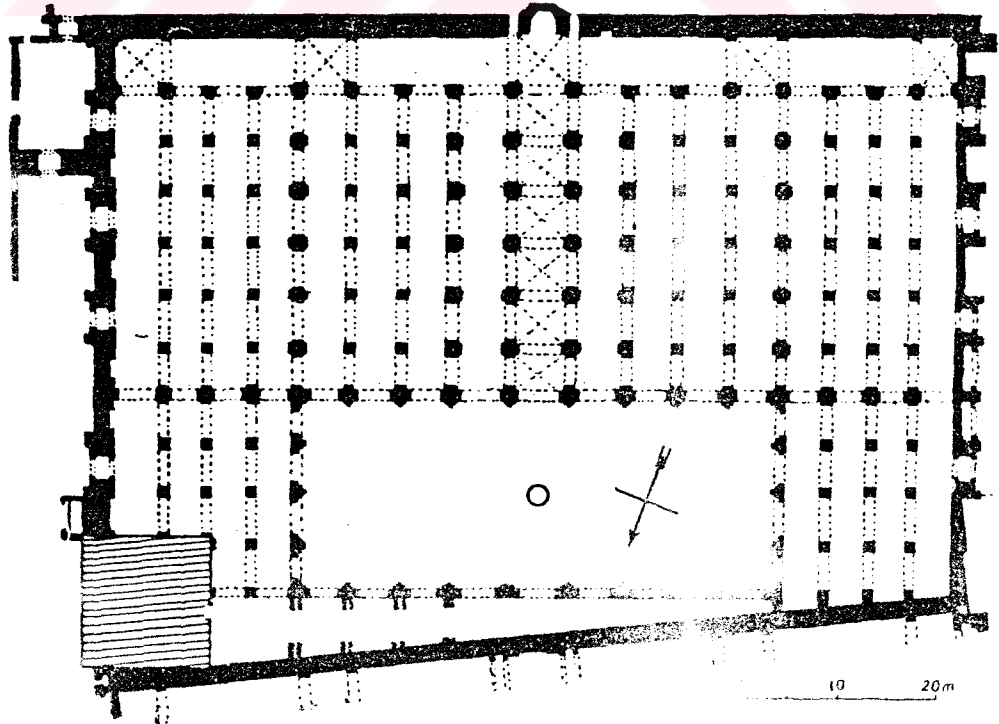
Çizim = 128. Kasba Camii (Daoulatli'den)

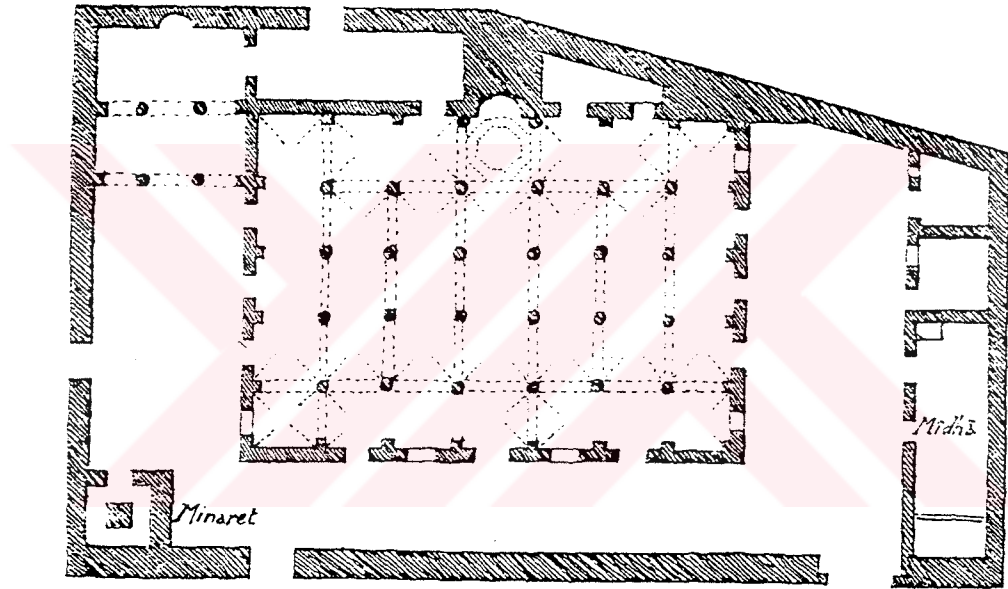
Çizim = 129. Bâb'El-Akvas Camii (Marçais'den).

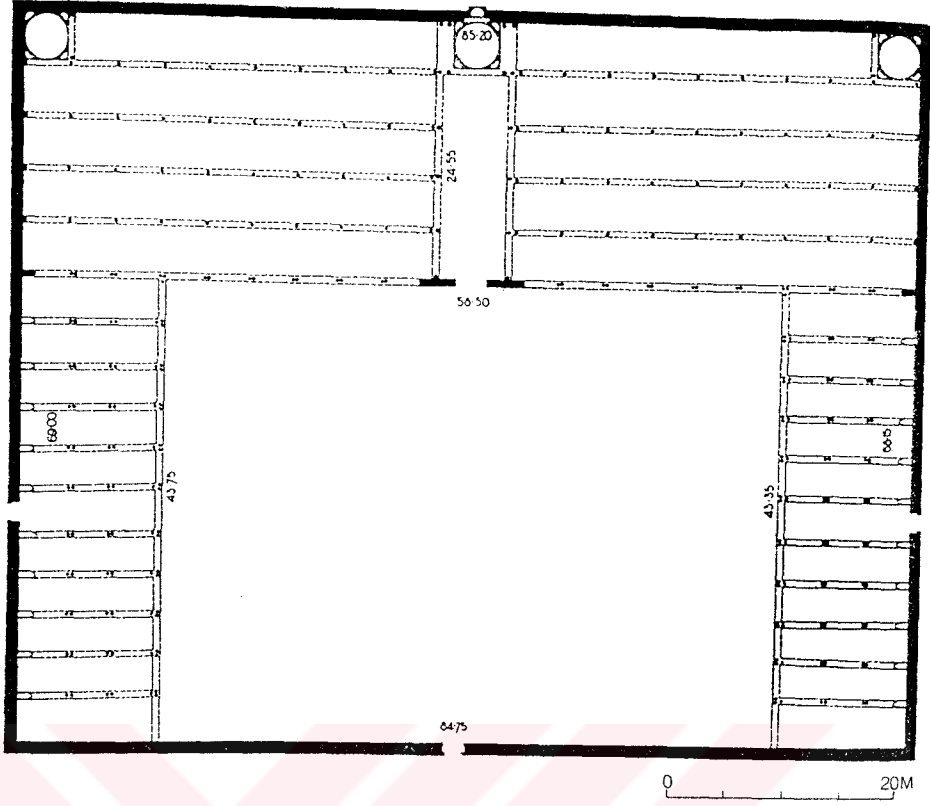
Çizim = 130. Tinmel Ulu Camii (Yetkin'den).

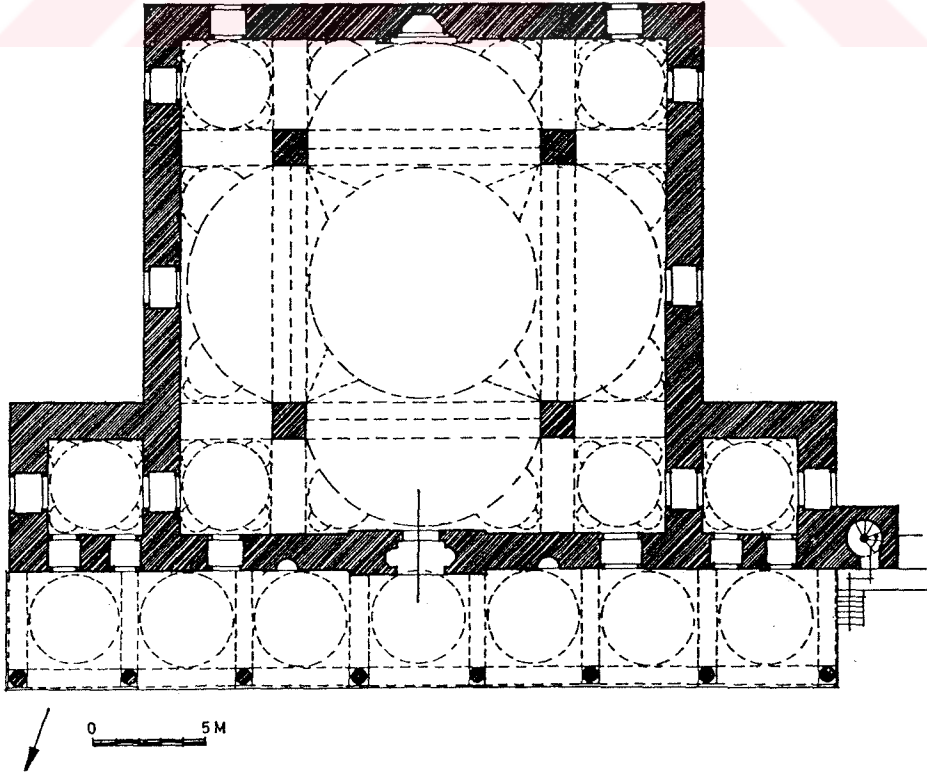
Çizim = 131. Merakeş Kutubiye Camii (Yetkin'den).

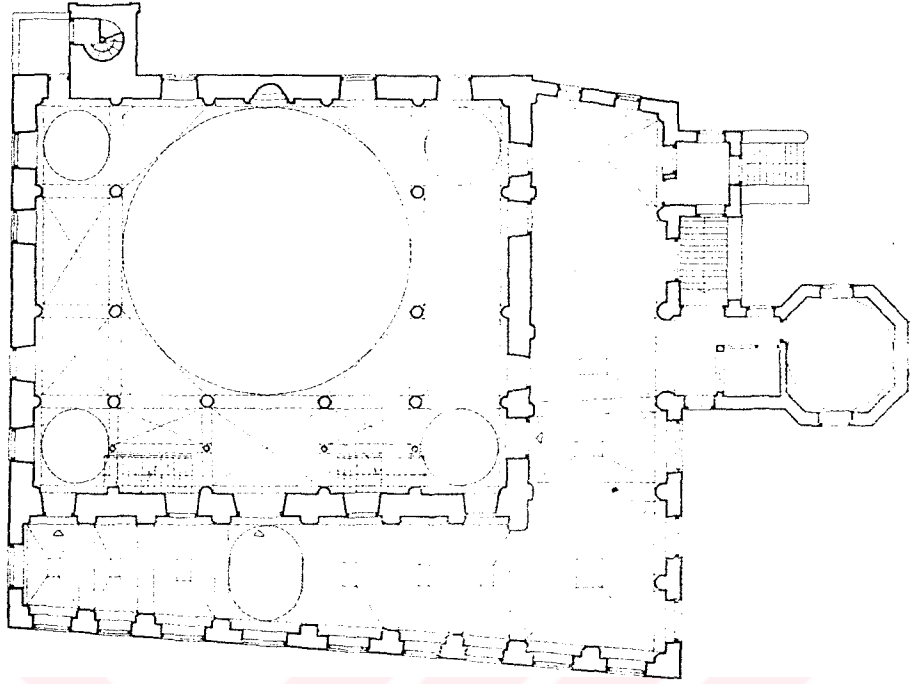
Çizim = 132. El-Hâlik Camii (Marçais'den).

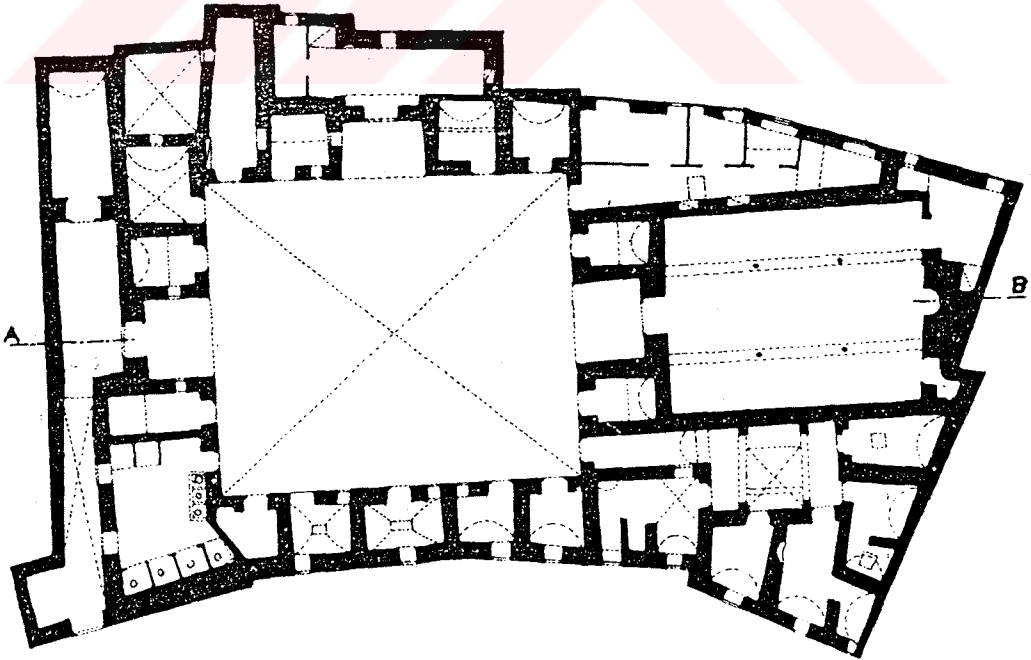
Çizim = 133. Kahire El-Ezher Camii (Yetkin'den).

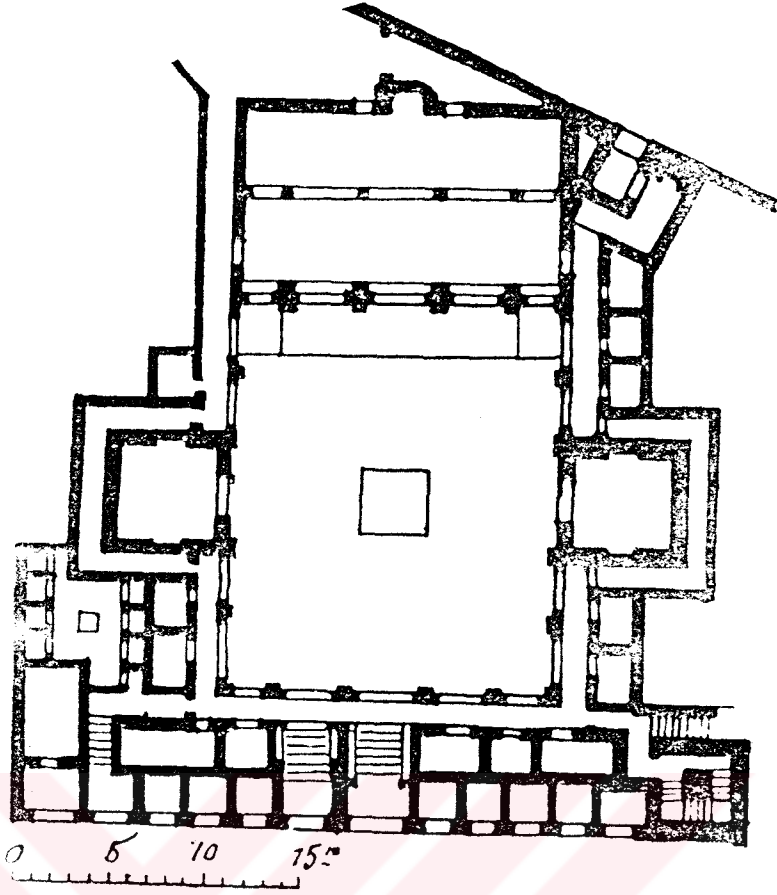
Çizim = 134. Diyarbakır Fatih Paşa Camii (Sözen'den)

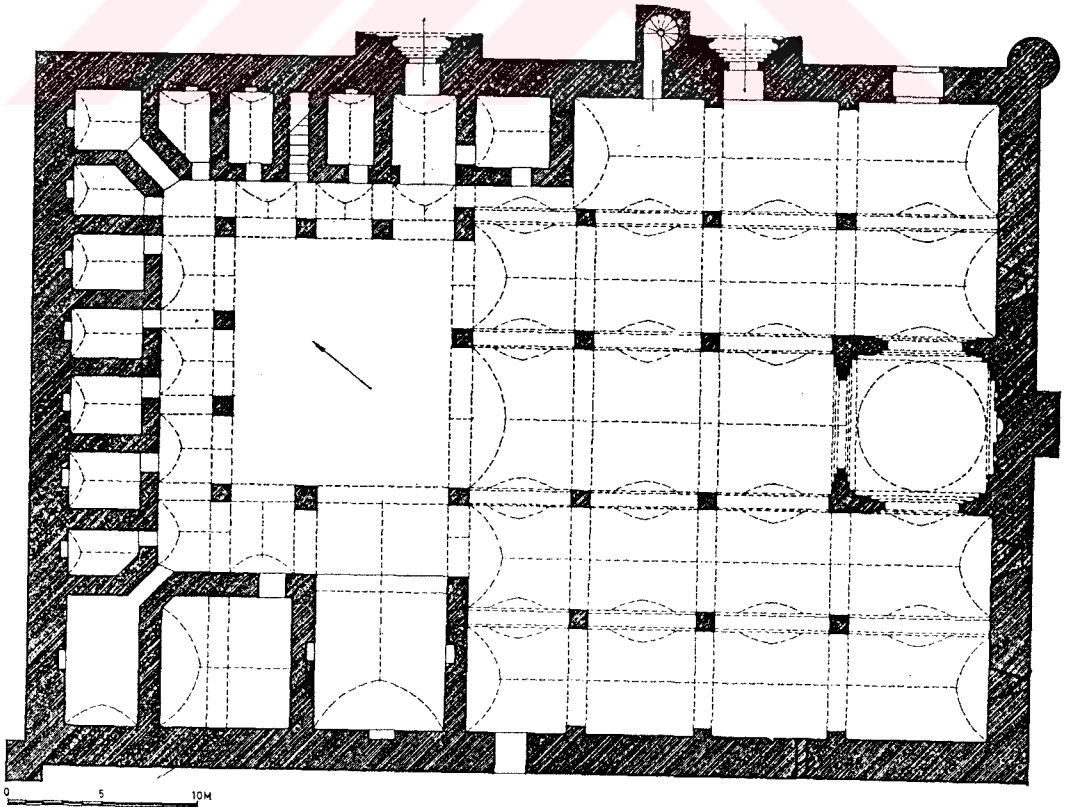
Çizim = 135. İzmir Şadırvanaltı Camii (Sözen'den)

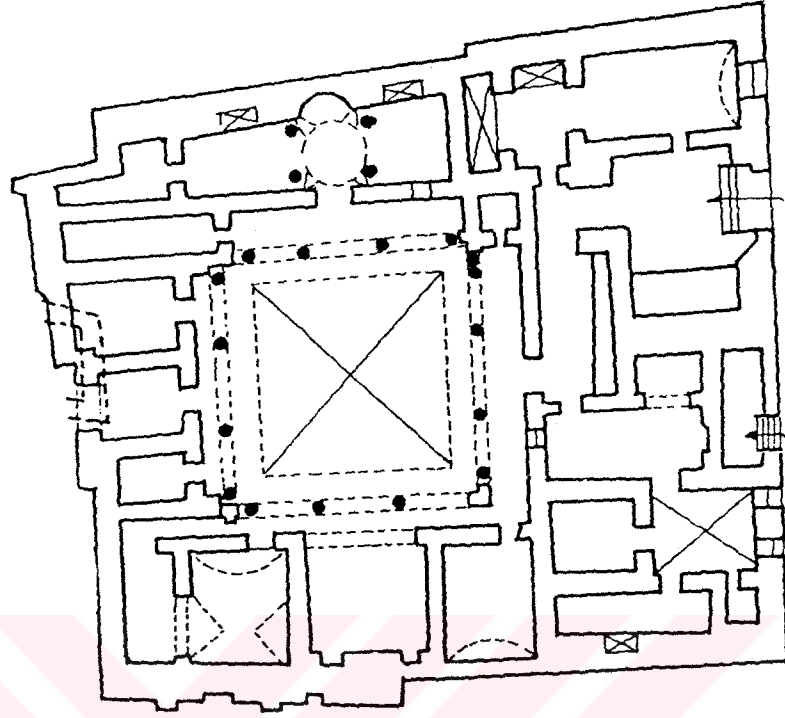
Çizim = 136. Muntasiriye Medresesi (Daoulatli'den).

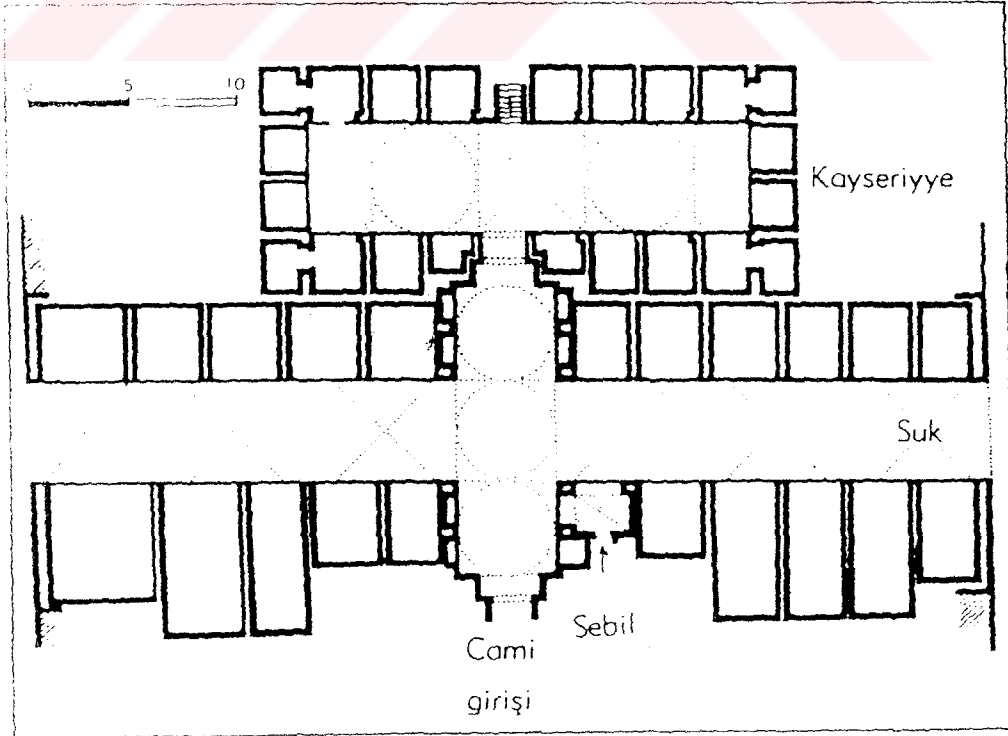
Çizim = 137. Fas Ebu İraniye Medresesi (Yetkin'den)

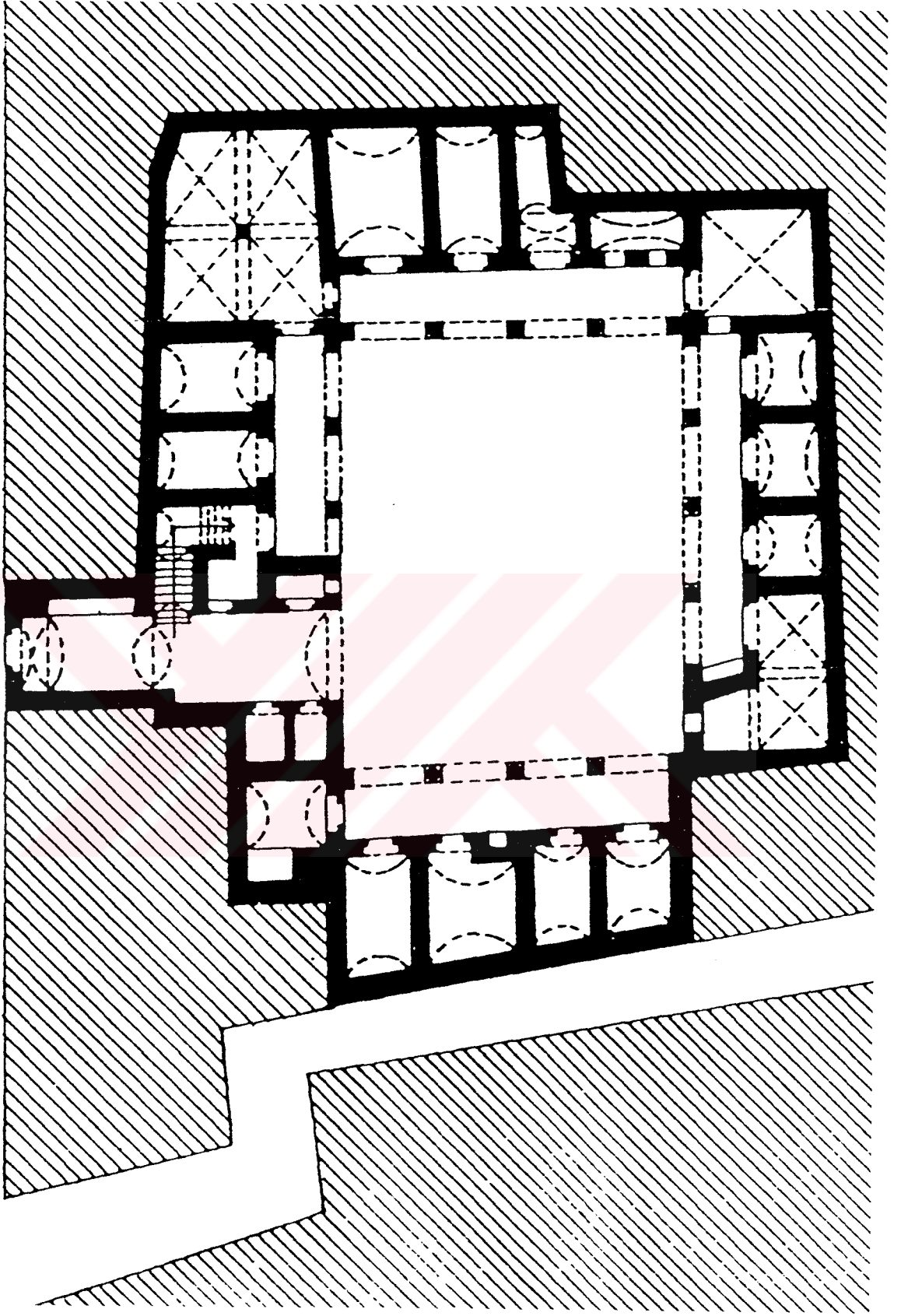
Çizim = 138. Kayseri Hacı Kılıç Kompleksi (Sözen'den).

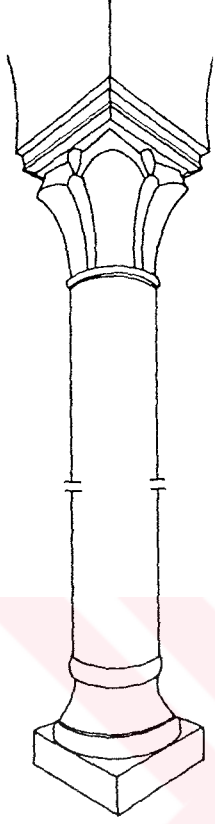
Çizim = 139. Tunus Sidi Bin Arus Zaviyesi (A.S.M.T.'den).

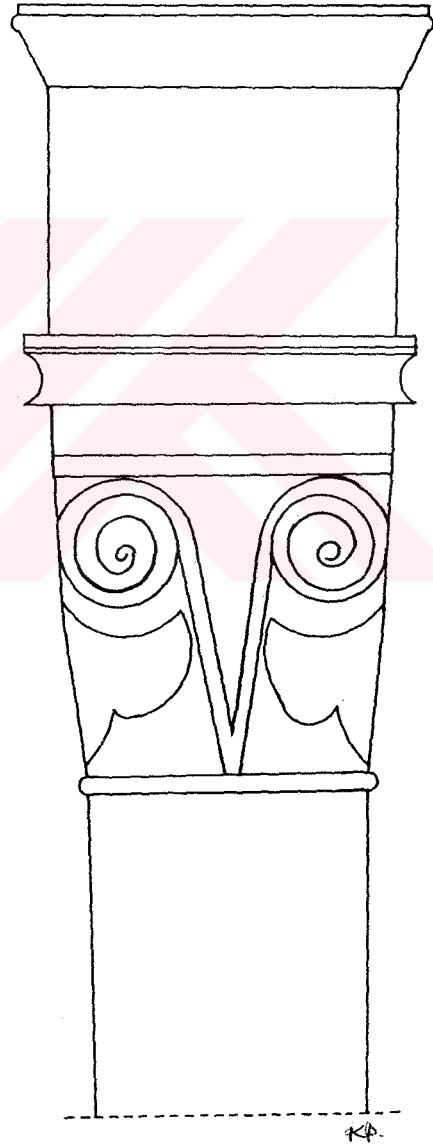
Çizim = 140. Halep-Behram Paşa Çarşısı (Raymond'dan)

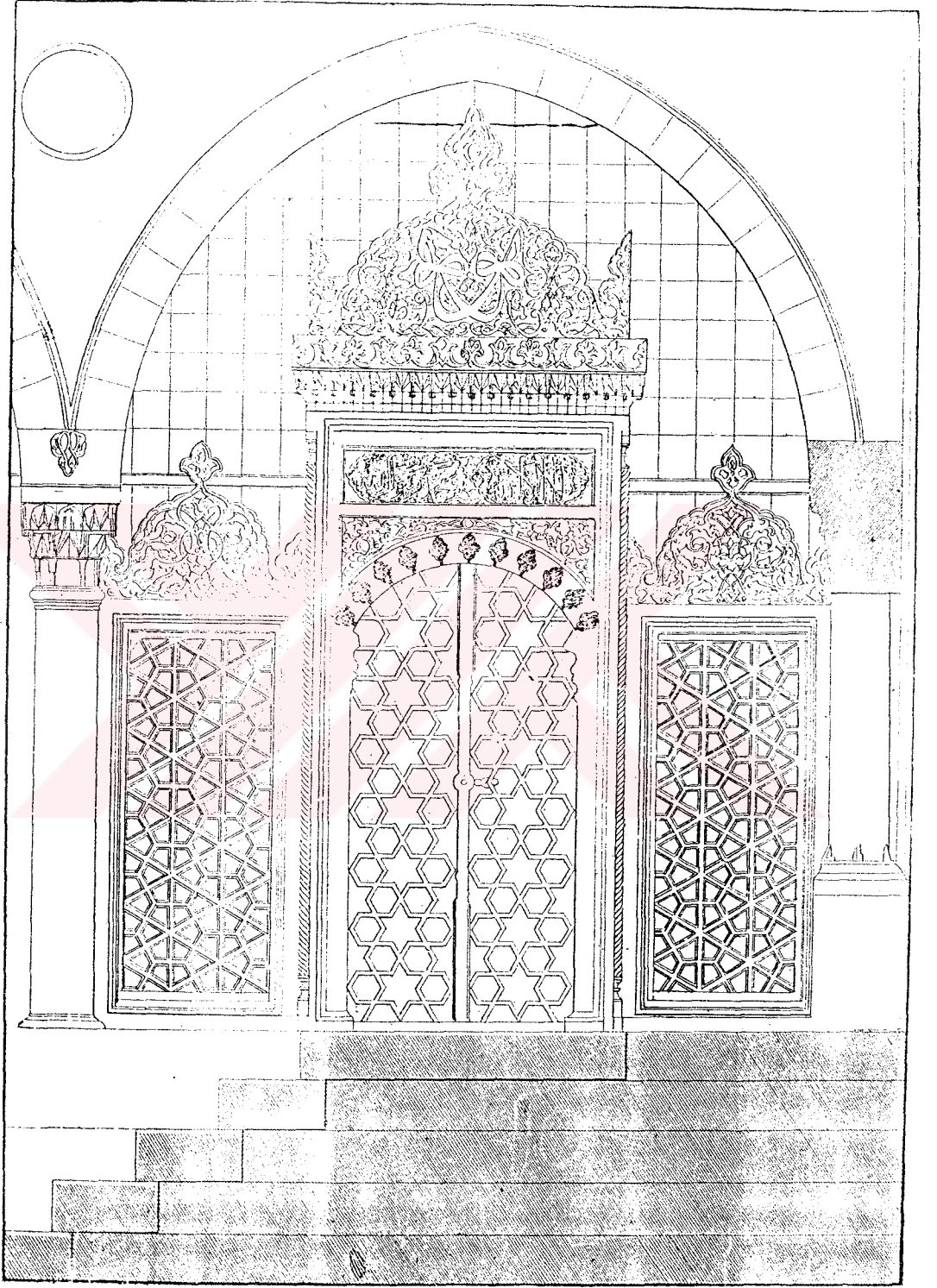
Çizim = 141. Attarîn Hanı (Santelli'den).

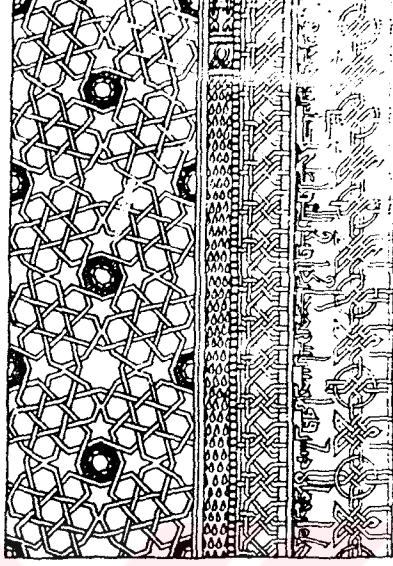
Çizim = 142. Hafsi tipi sütun başlıkları.

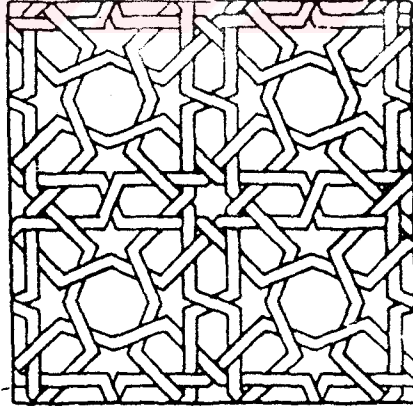
Çizim = 143. Türk tipi sütun başlıkları.

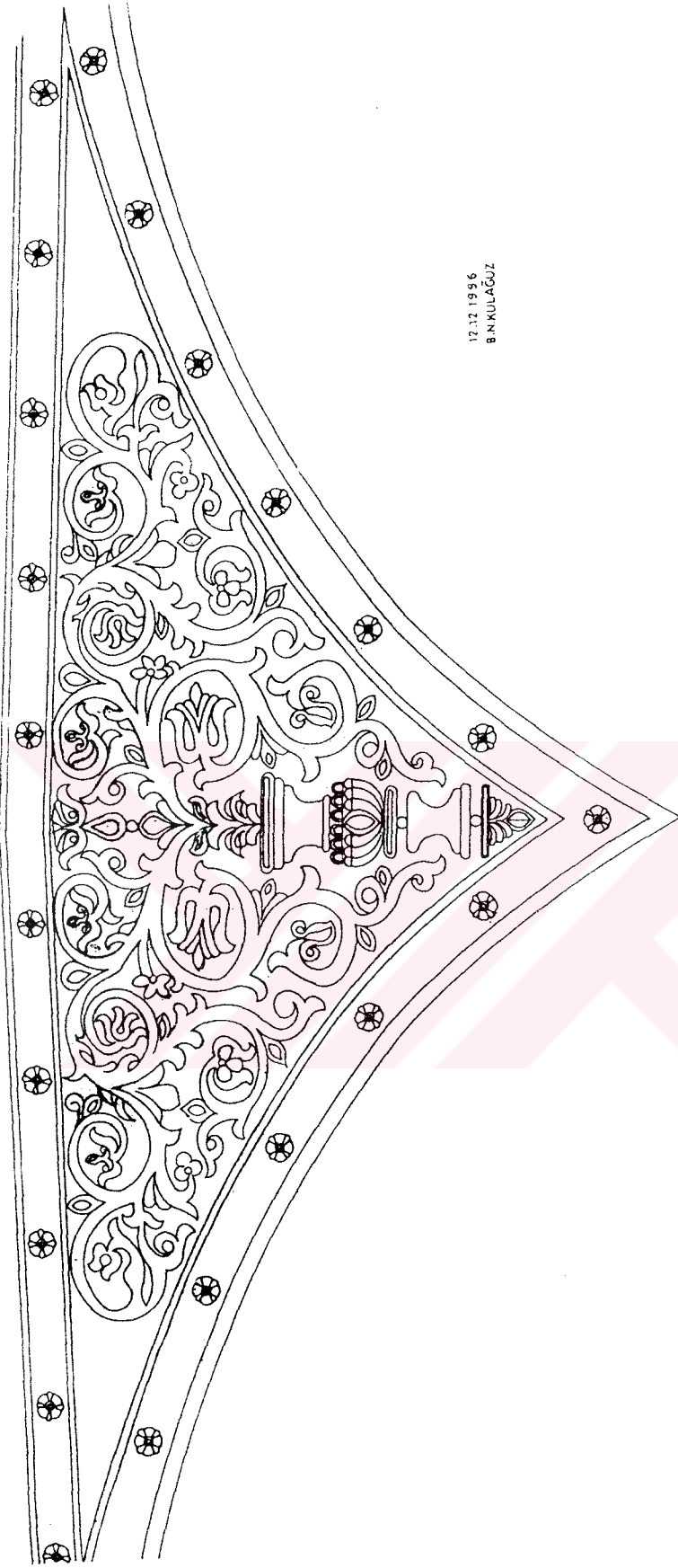
Çizim = 144. İstanbul Yeni Camii, kapı kanatları (Arseven'den).

Çizim = 145. Nahcivan Mümüne Hatun Kümbeti'ndeki geometrik desenlerdeni (Mülayim'den) 341-42.

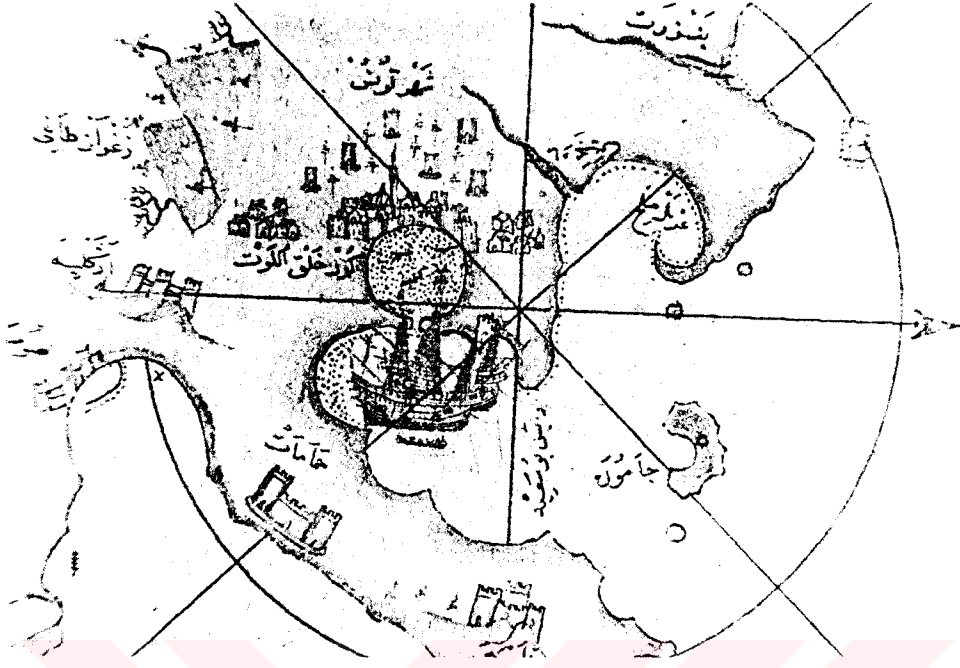

Çizim = 146. Cuga Köyü Kümbeti'ndeki geometrik desenlerden örnek (Mülayim).

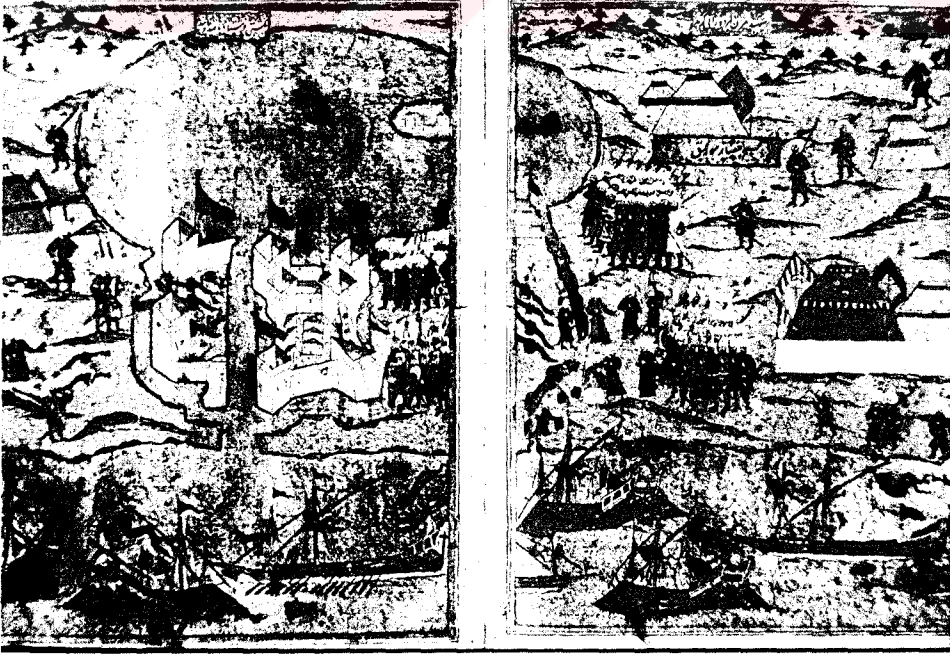

17.12.1996
B.N.KULAGUZ

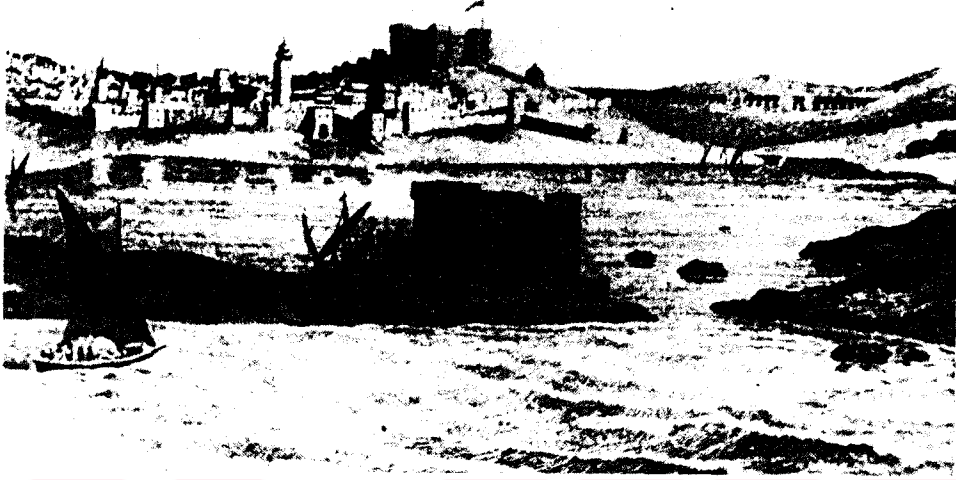
Çizim = 147. Sidi Sahib Külliyesi, kemer alınlıklarındaki bitkisel kompozisyon.

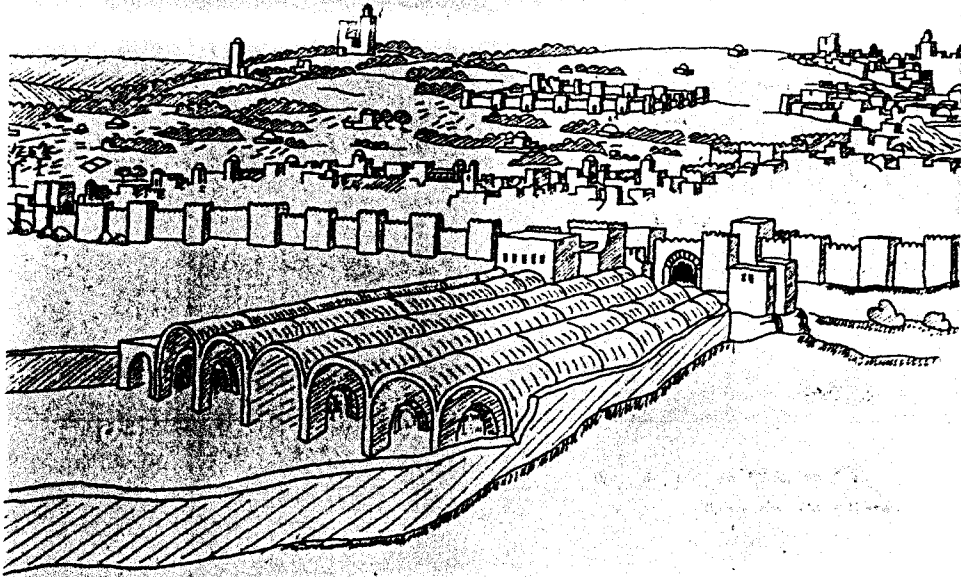
Resim = 1. Tunus kıyıları (Kitab-ı Bahriye'de).

Resim = 2. Osmanlı Ordusu'nun Kerrake Kalesini kuşatmasını gösteren minyatür.

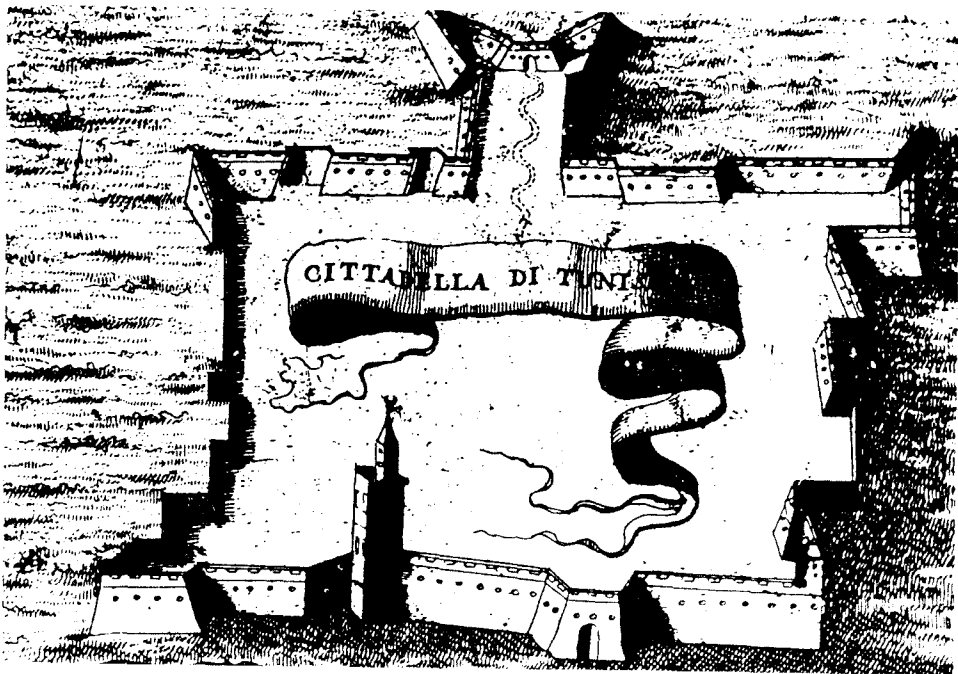
Resim = 3. XVIII.yy.da Tunus'u gösteren bir gravür.

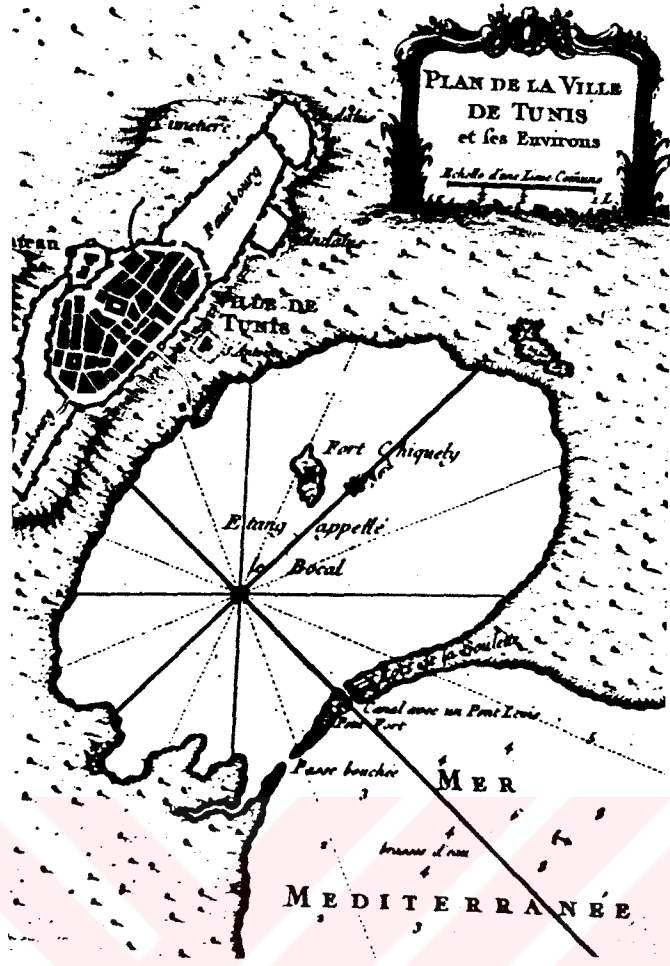
Resim = 4. J. Vermeyen'in 1535 yılında Tunus'u tasvir eden gravürü.

Resim = 5. Tunus, genel görünüm XIX.yy. (İ. Ü. Küt. 90598/23).

Resim = 6. A.Cornelli'nin XVII.yy. ortalarında Tunus Kasabasını gösteren gravür.

Resim = 7. J. N. Bellin tarafından yapılan 1764 yılında Tunus ve çevresini gösteren plan.

Resim = 8. Tunus, genel görünüm.

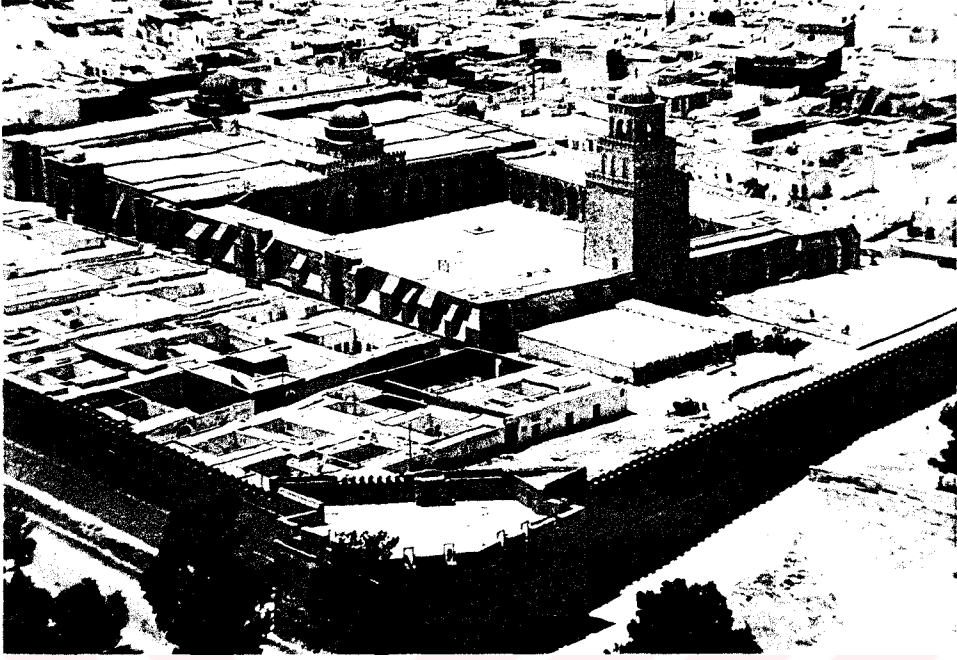
Resim = 9. Tunus'ta Osmanlı dönemine ait sivil mimari örneklerinin yoğun olduğu Paşa sokağından görünüm.

Resim = 10. İki yanında medreselerin yer aldığı Küttap Çarşısı.

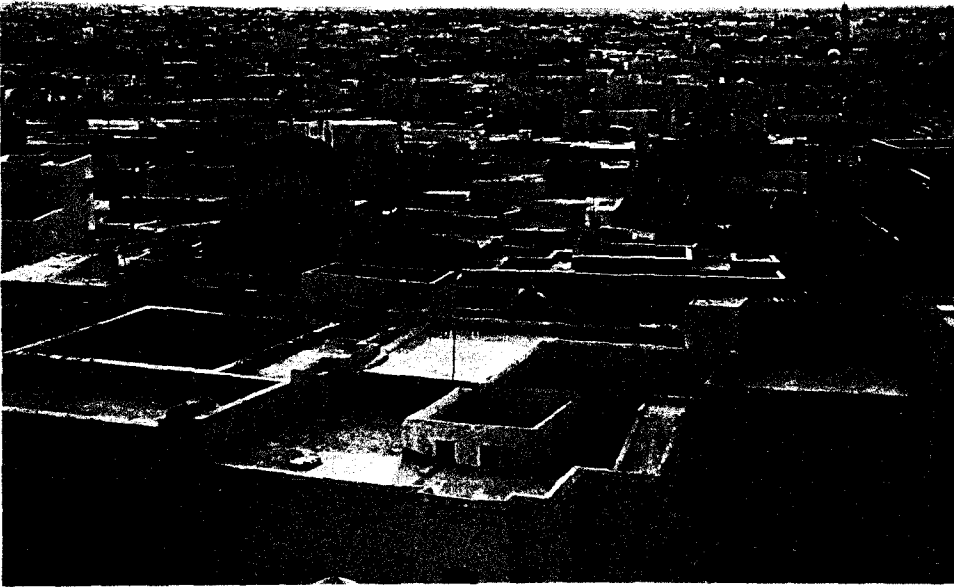

Resim = 11. Tunus, Kuru Temizleyiciler Sokağı ve Cedit Camii XIX.yy. (İ. Ü. Küt. 91333/19).

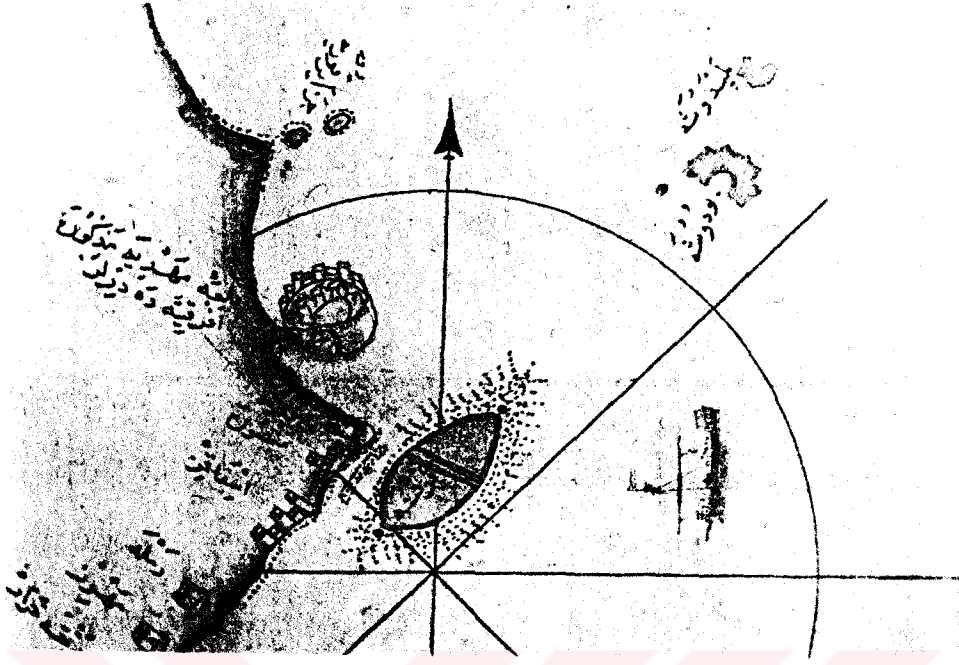

Resim = 12. Kayravan, Sidi Ukba Camii ve çevresi.

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMENTASYON MERKEZİ

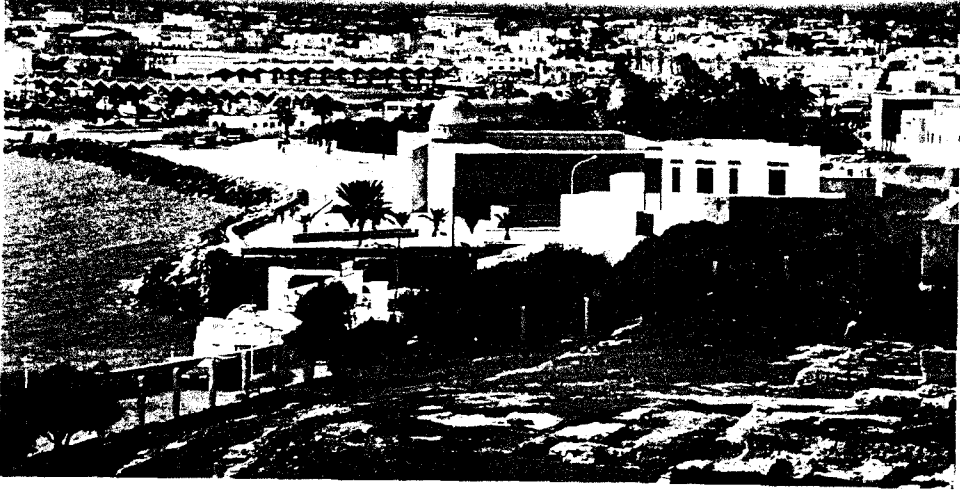
Resim = 13. Kayravan, genel görünüm.

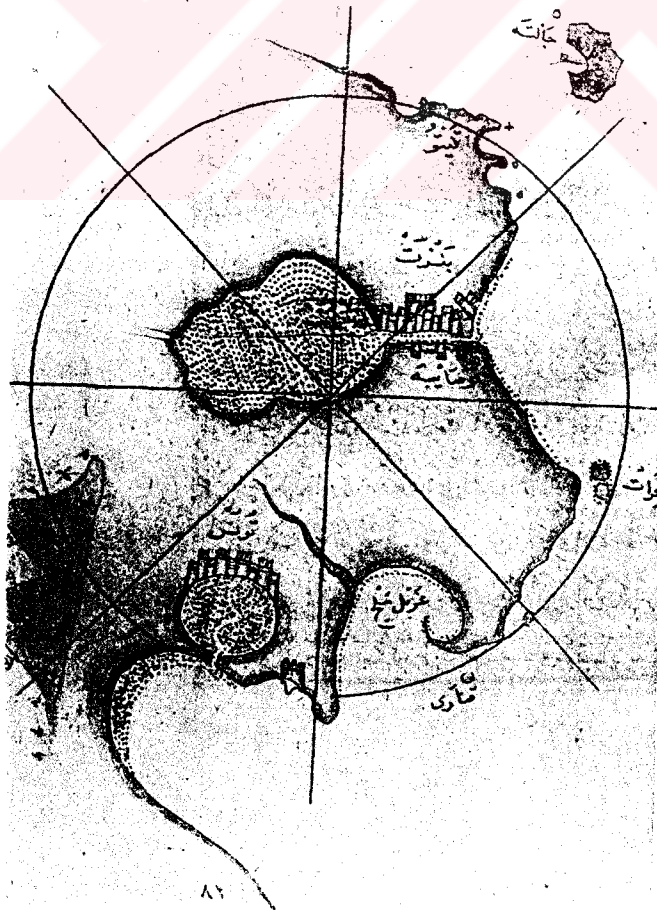
Resim = 14. Mehdiye ve Safaks kıyıları (Kitâb-ı Bahriye'den).

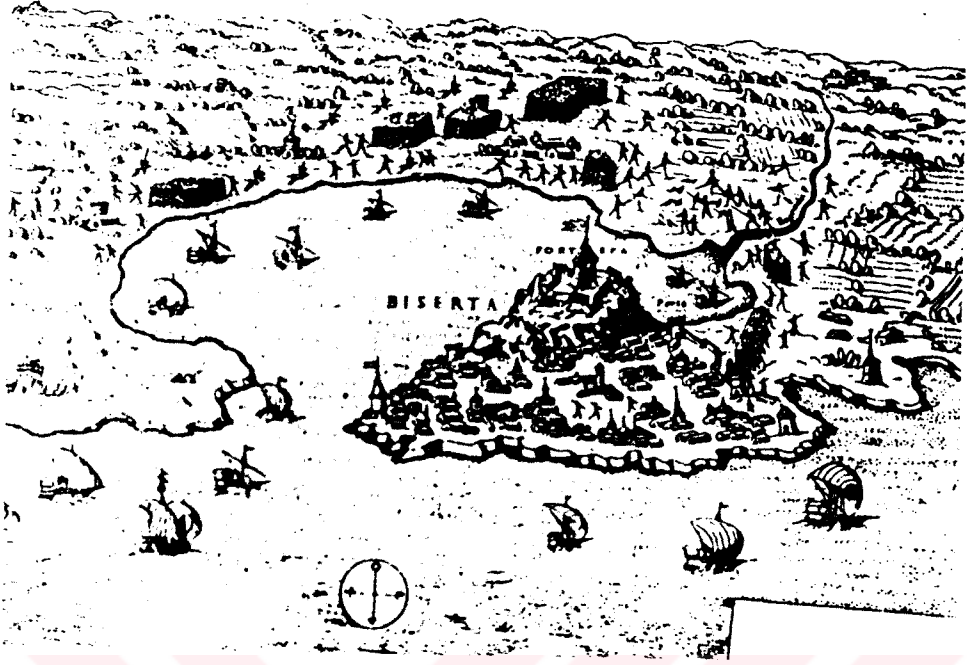
Resim = 15. Mehdiye, genel görünüm.

Resim = 16. Mehdiye, Ulu Camii ve çevresi.

Resim = 17. Binzert ve Tunus kıyıları (Kitab-ı Bahriye'den).

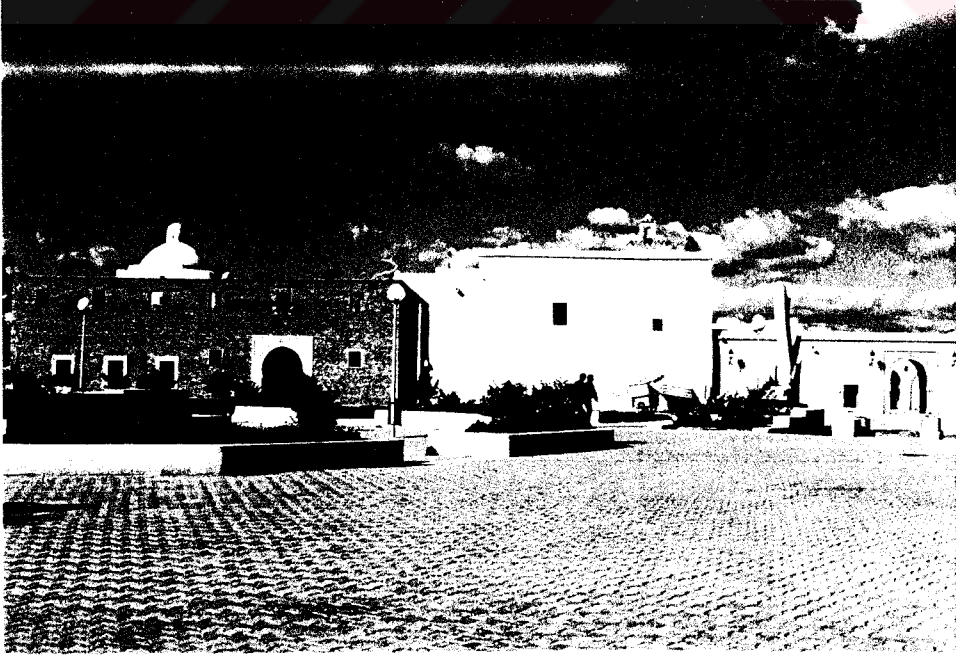
Resim = 18. Binzert.

Resim = 19. Sus, genel görünüm.

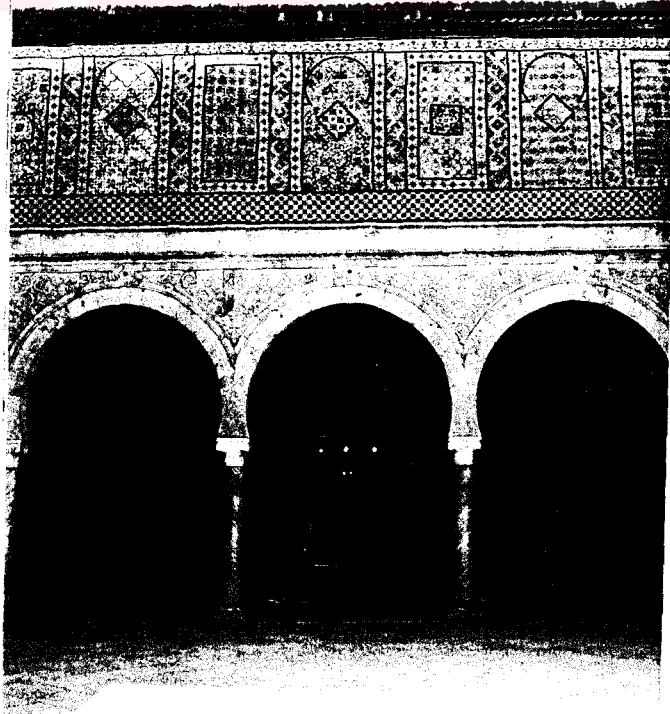
Resim = 20. Sidi Sahib Külliyesi, onarım kitabeleri.

Resim = 21. Sidi Sahib Külliyesi, genel görünüşü.

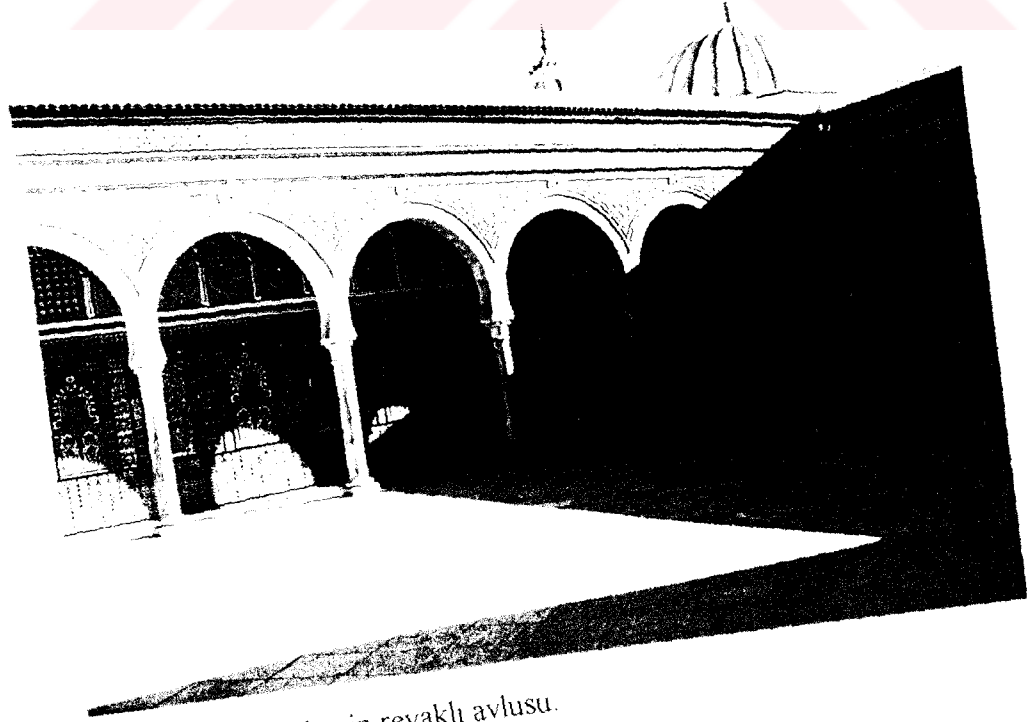
Resim = 22. Sidi Sahib Külliyesi, batı cephesi.

Resim = 23. Sidi Sahib Külliyesi, türbe avlusu.

Resim = 24. Sidi Sahib Kulliyesi, türbenin iç görünümü.

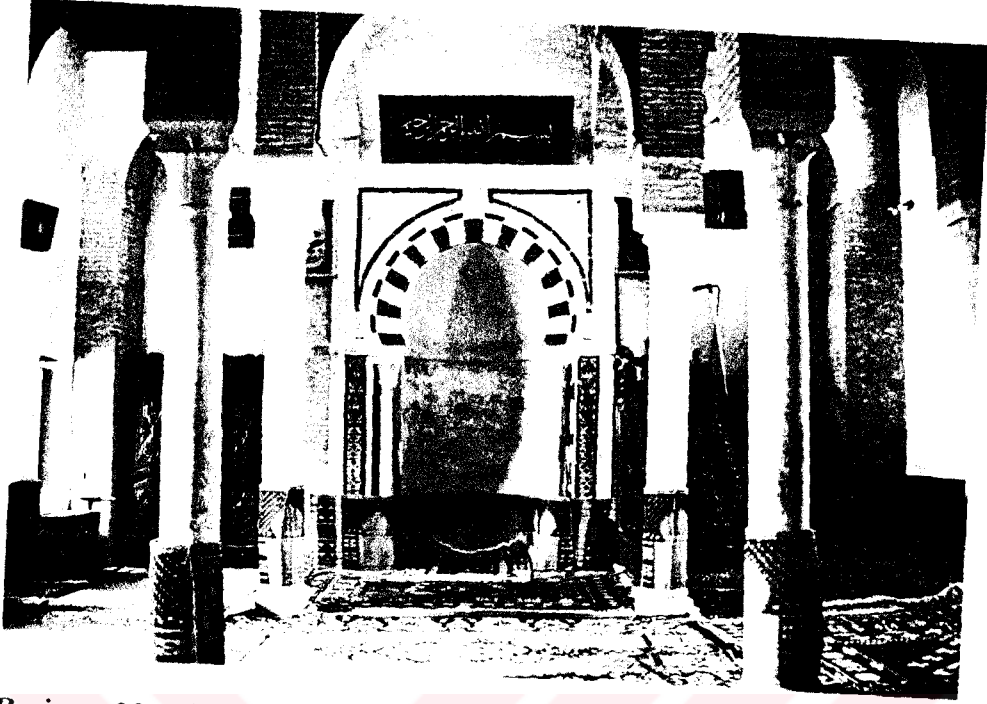
Resim = 25. Türbenin revaklı avlusu.

Resim = 26. Zaviyenin giriş kapısı.

Resim = 27. Mescidin revaklı avlusu.

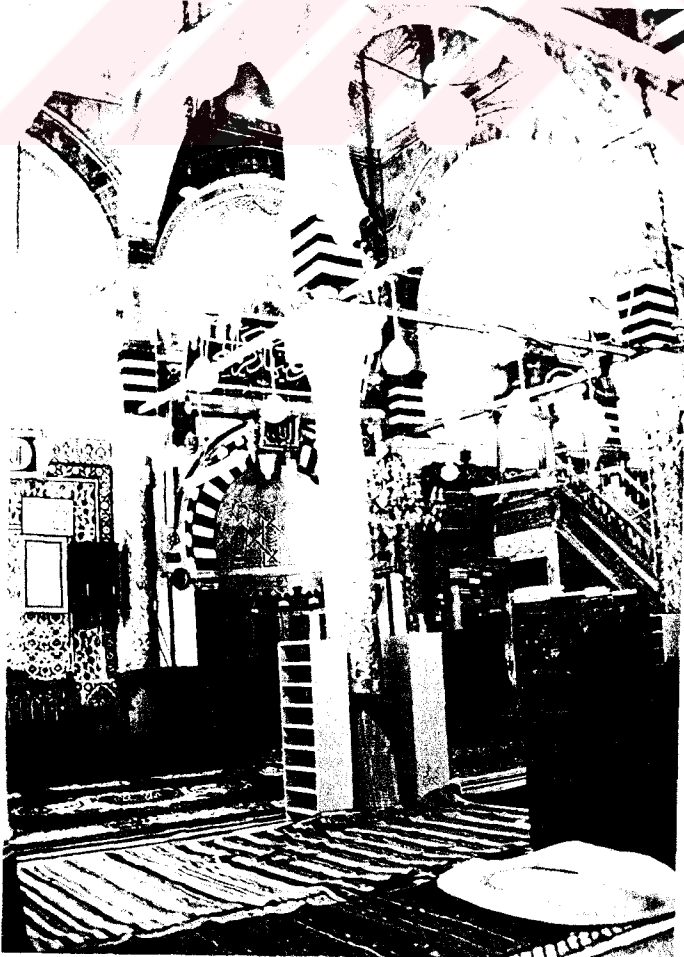
Resim = 28. Mihrabın görünüşü.

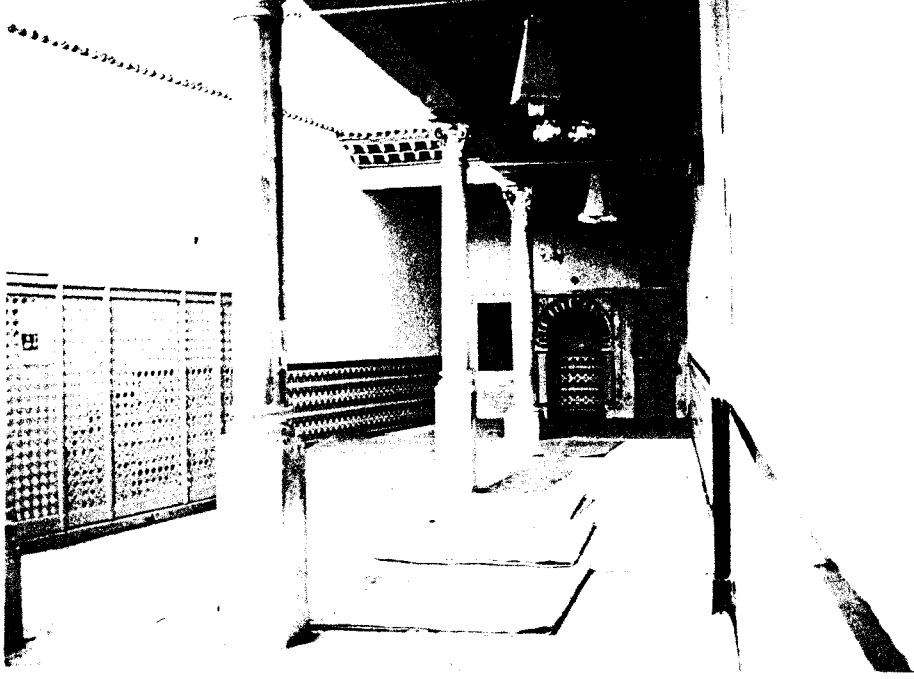
Resim = 29. Minarenin görünüşü.

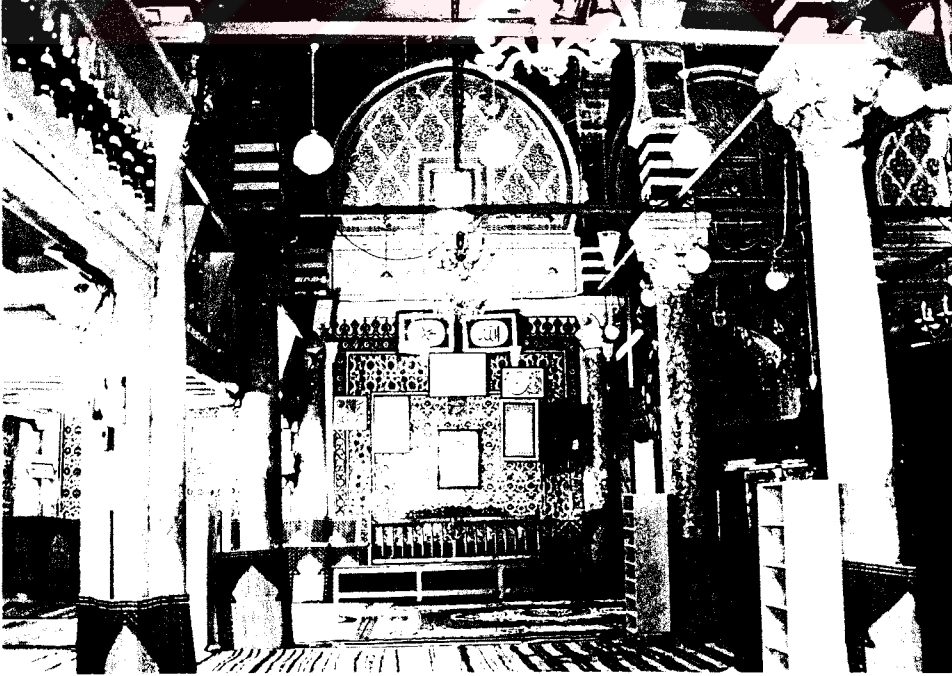
Resim = 30. Cedid Külliyesi.

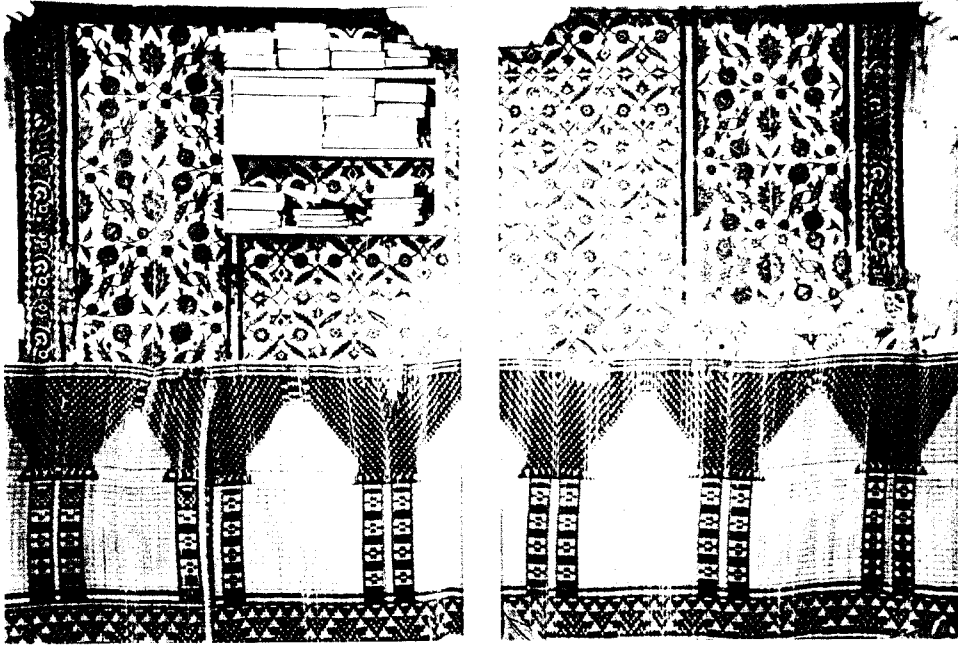
Resim = 31. Harimden görünüş.

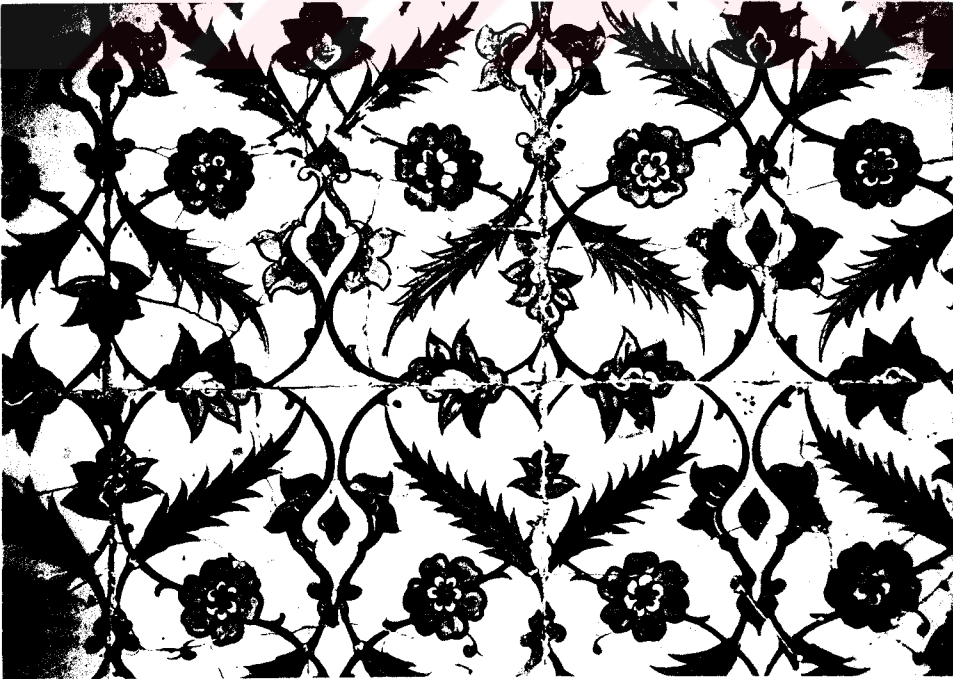
Resim = 32. Avludan görünüş.

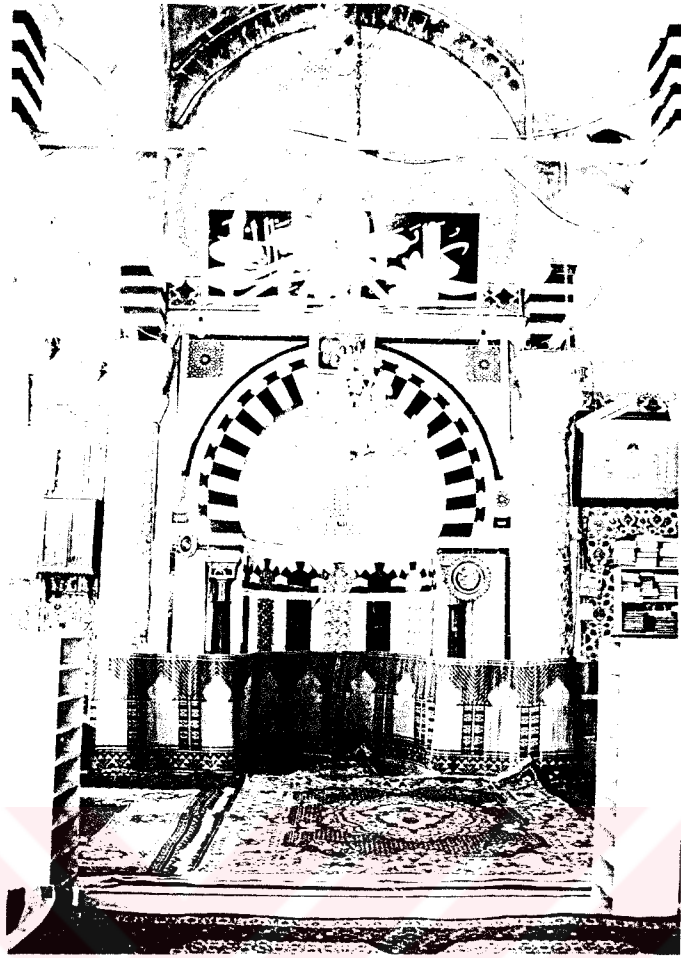
Resim = 33. Caminin mihrab duvarı.

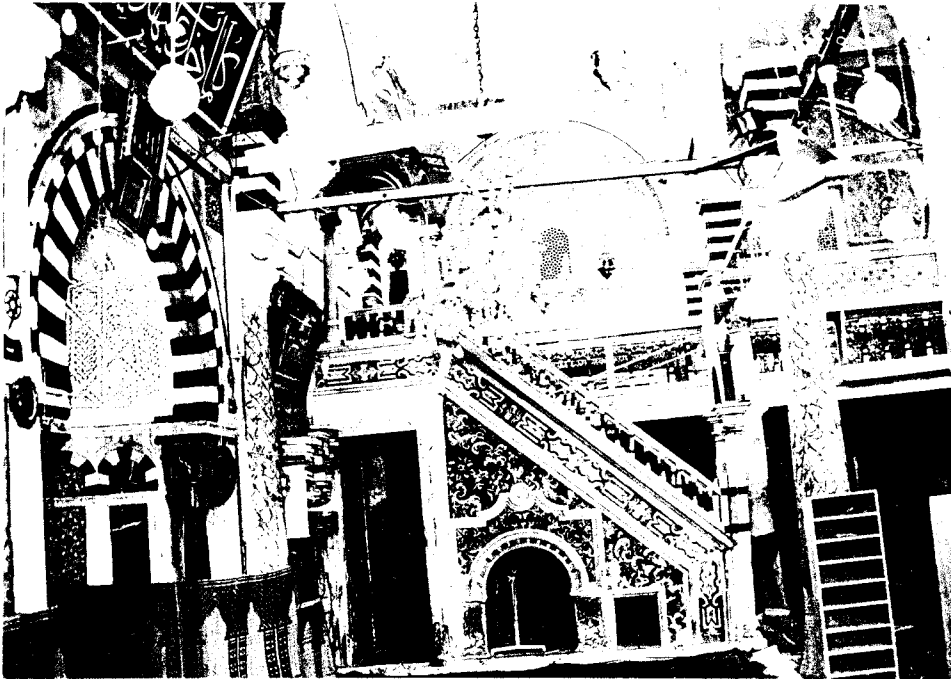
Resim = 34. Duvarları süsleyen İznik çinileri.

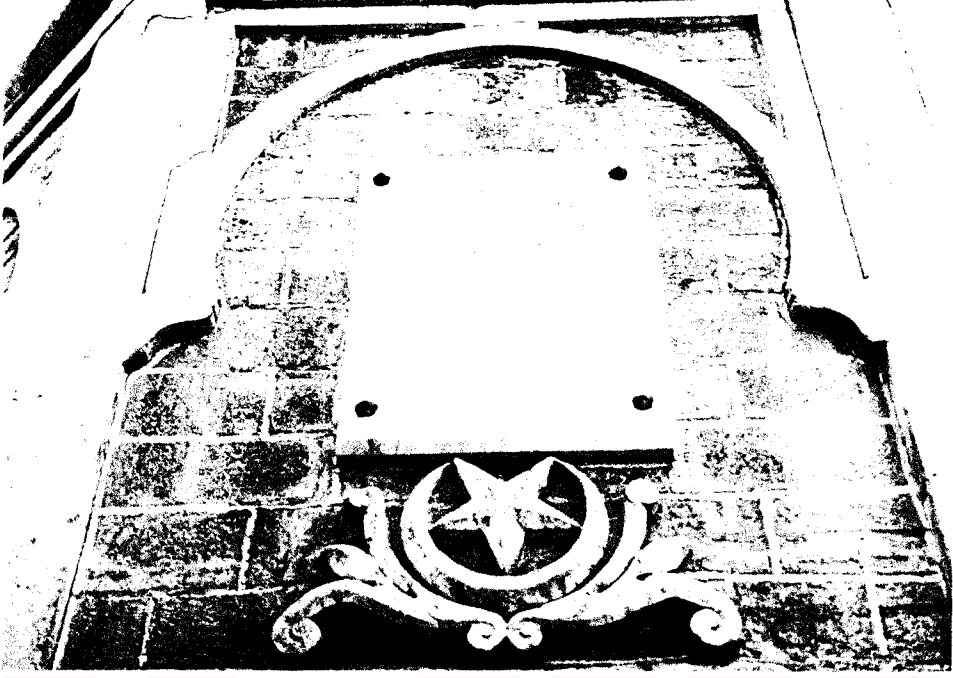
Resim = 35. Çinilerden detay.

Resim = 36. Mihrab.

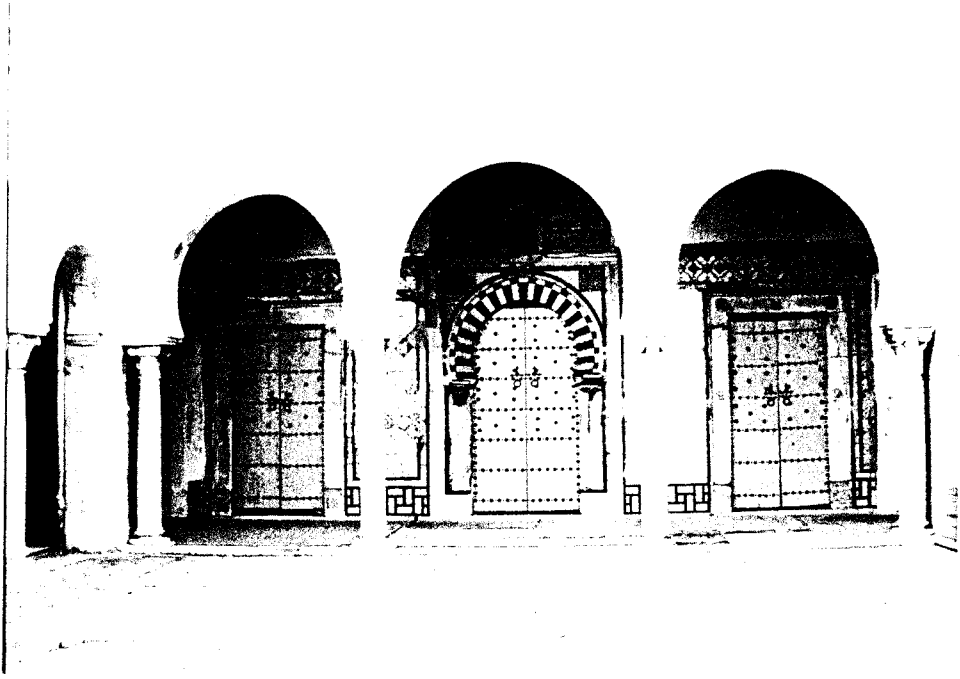
Resim = 37. Minber.

Resim = 38. Minare üzerindeki tamir kitabesi.

Resim = 39. Avlu revakı ve medrese hücreleri.

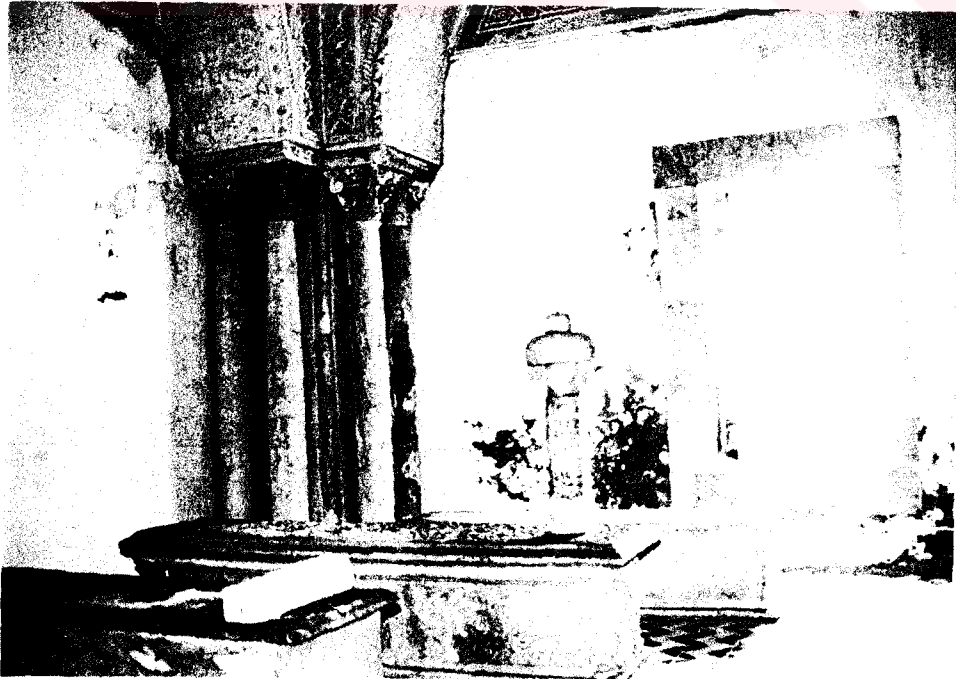
Resim = 40. Caminin avluya açılan kapıları.

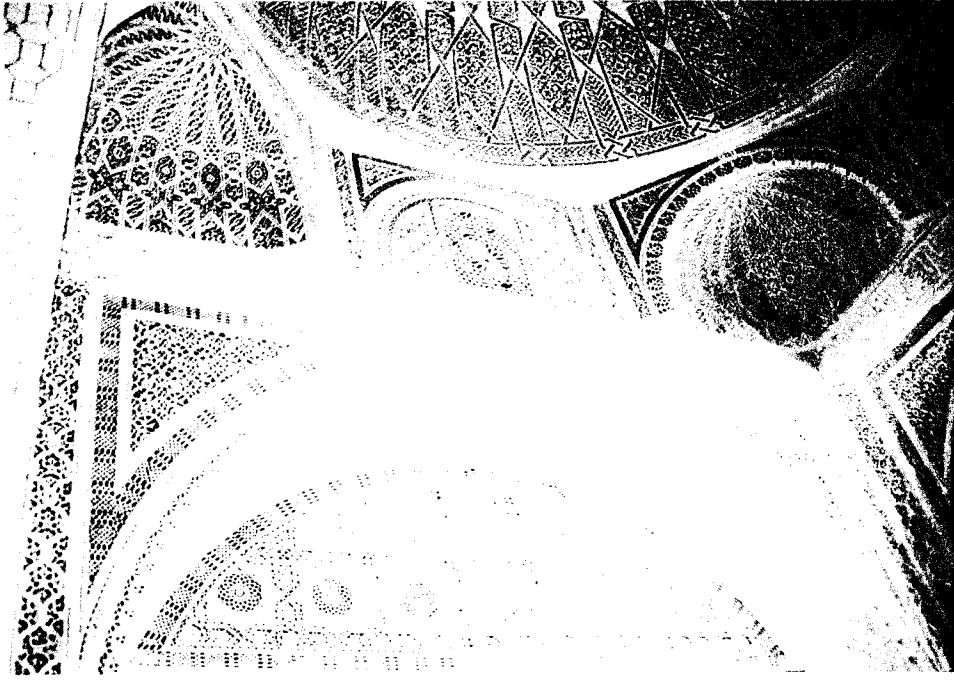
Resim = 41. Türbenin minarenden görünüşü.

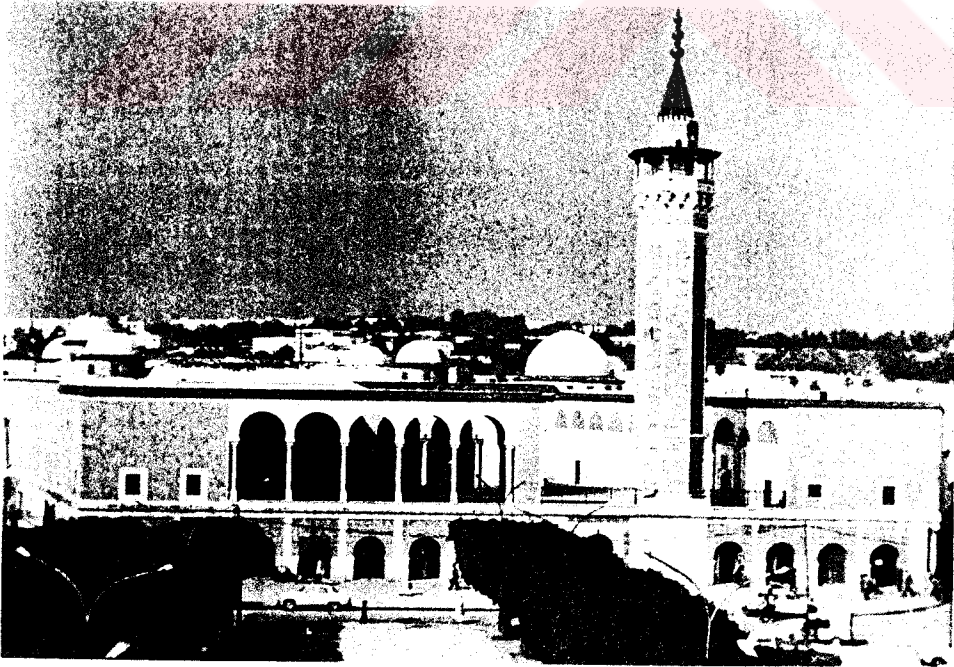
Resim = 42. Türbeye bitişik kubbeli mekan.

Resim = 43. Türbenin içinden görünüş.

Resim = 44. Türbede kubbe geçişleri.

Resim = 45. Tunus, Yusuf Sahib Tab'a Külliyesi, genel görünüş.

Resim = 46. Caminin avlu revakları.

Resim = 47. Caminin avlu revakları.

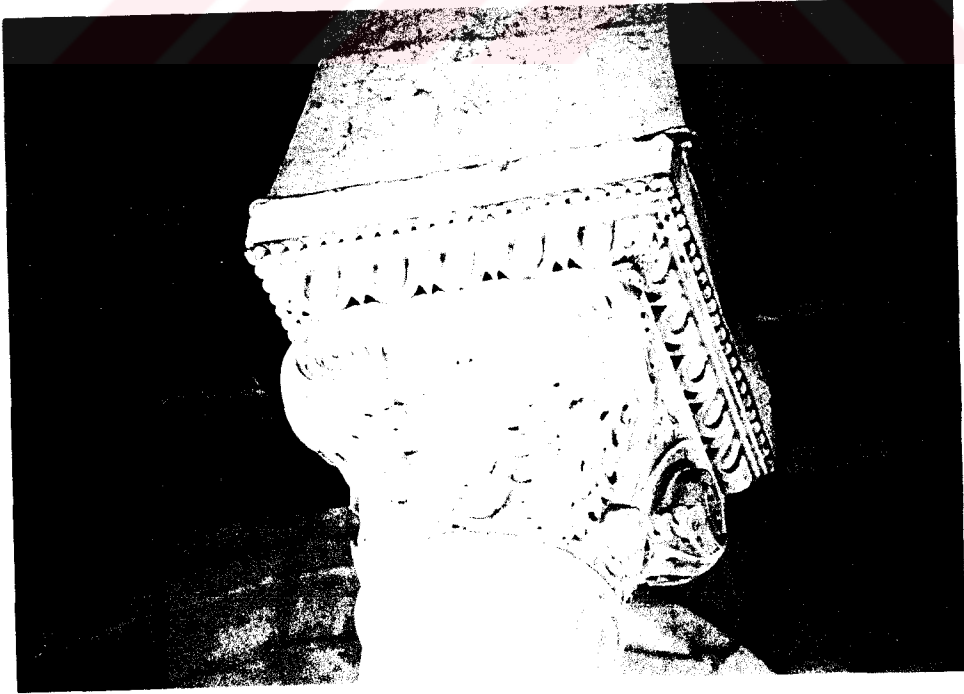
Resim = 48. Harimin avluya açılan pencereleri.

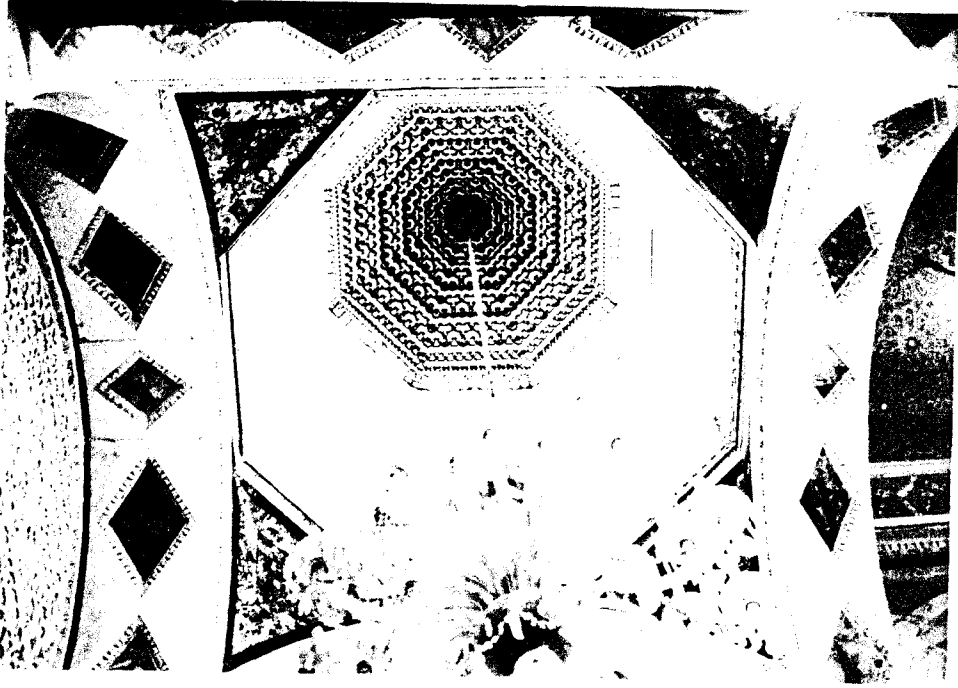
Resim = 49. Harim örtü sisteminin minareden görünüşü.

Resim = 50. Harimden.

Resim = 51. İç mekândaki sütun başlıklarından biri.

Resim = 52. Mihrab önü kubbesinin içten görünüşü.

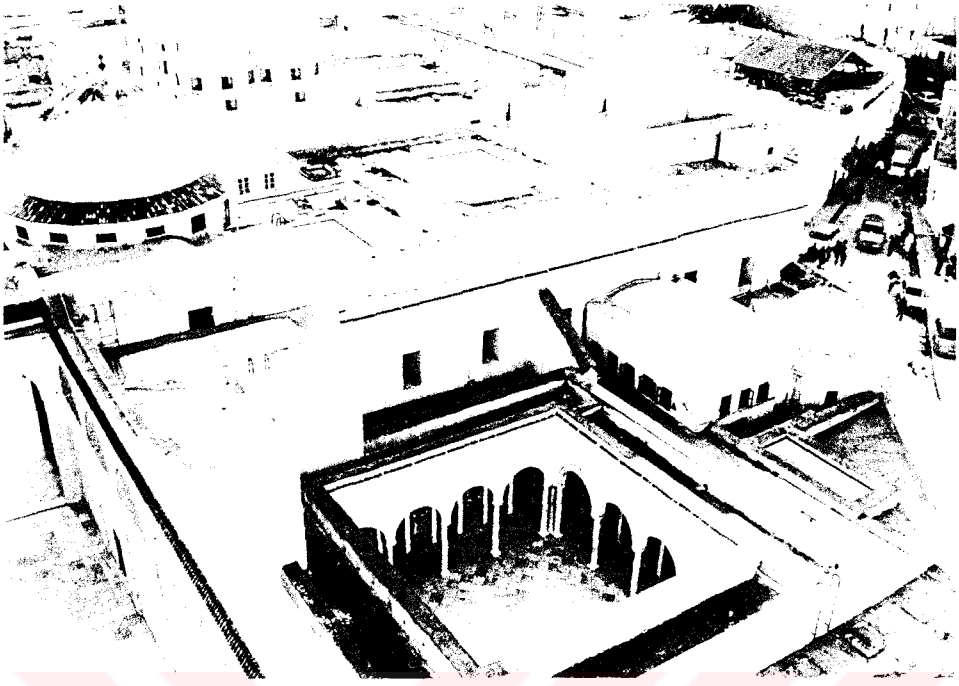
Resim = 53. Mihrab.

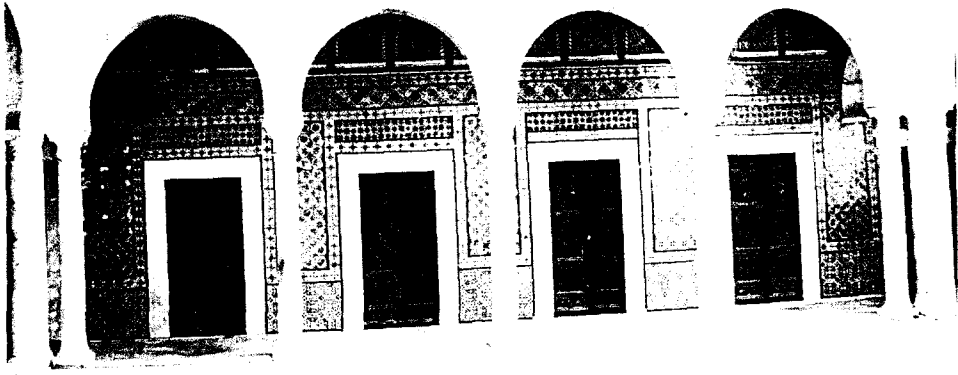
Resim = 54. Minber.

Resim = 55. Minarenin.

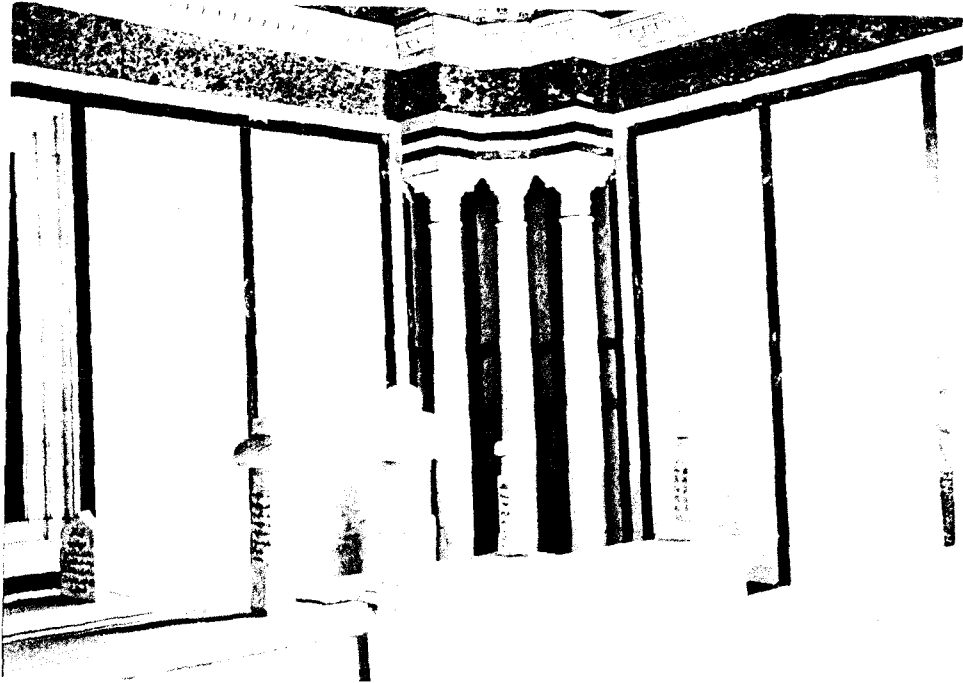
Resim = 56. Minareden medrese, türbe, hamam ve diğer yapıların görünüşü.

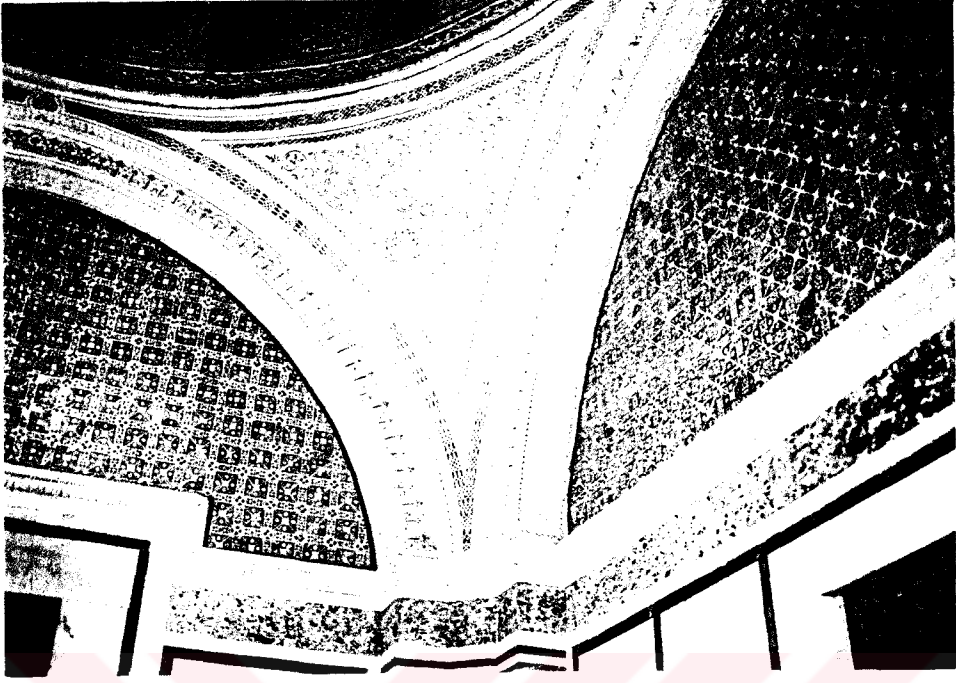
Resim = 57. Medresenin avlu revakı ve hücreleri.

Resim = 58. Türbenin dış cephesi.

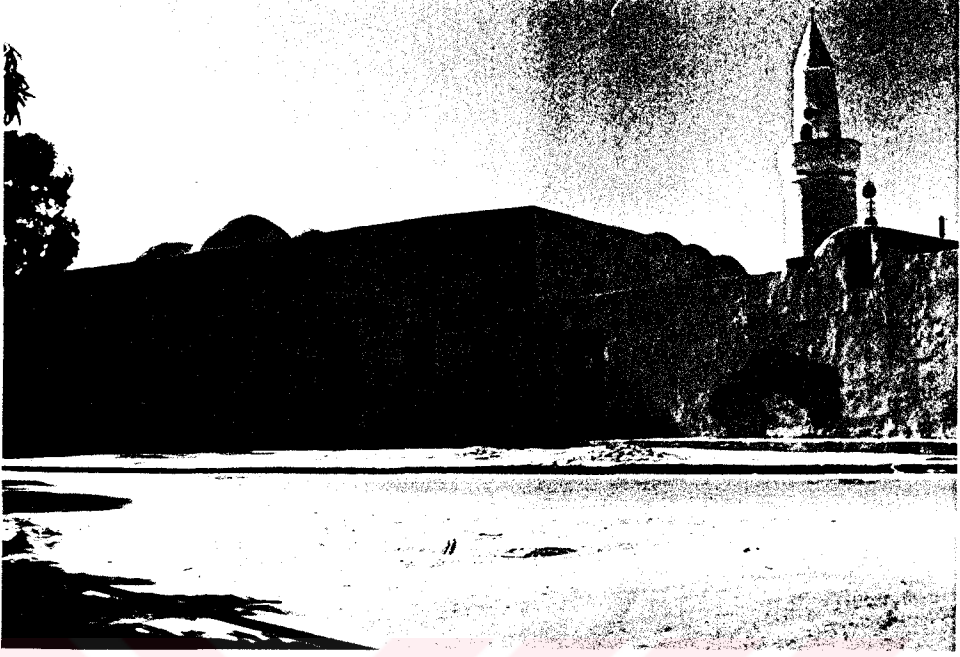
Resim = 59. Türbenin içinden görünüş.

Resim = 60. Kubbe geçişi.

Resim = 61. Cerbe Türk Camii.

Resim = 62. Caminin kible cephesi.

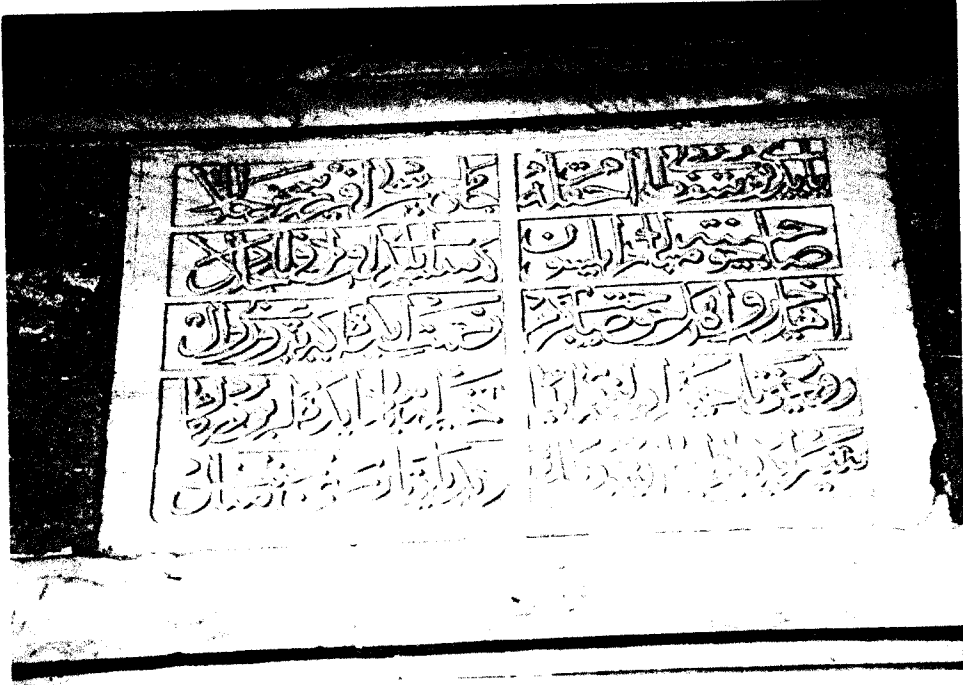
Resim = 63. Harimin kubbeleri.

Resim = 64. Harimin içinden.

Resim = 65. Minarenin avludan görünüşü.

Resim = 66. Dayı Yusuf Camii Türkçe yapım kitabesi.

Resim = 67. Dayı Yusuf Türbesi Arapça yapım kitabesi.

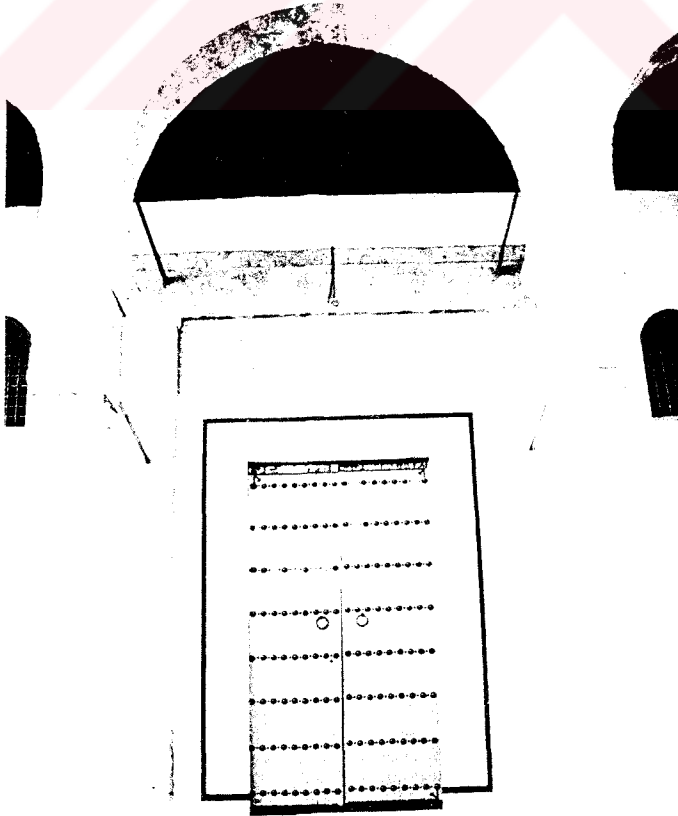
Resim = 68. Dayı Yusuf Camii.

Resim = 69. Avlu mihrabı.

Resim = 70. Son cemaat yeri.

Resim = 71. Son cemaat yerinden harime geçiş kapısı.

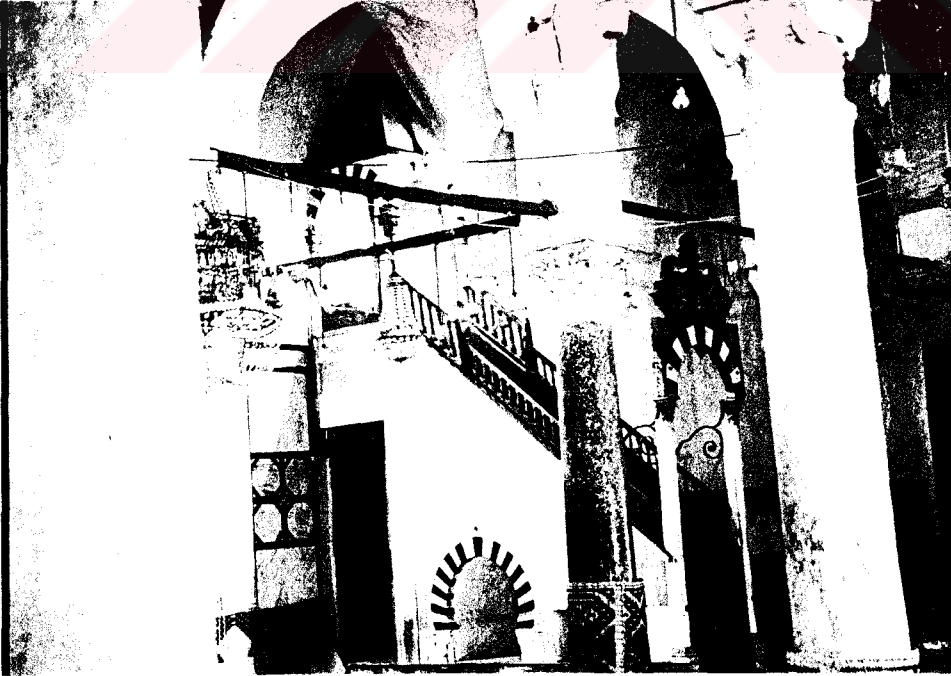
Resim = 72. Harim tavanının minareden görünüşü.

Resim = 73. Harim içi, örtü sistemi.

Resim = 74. Mihrab.

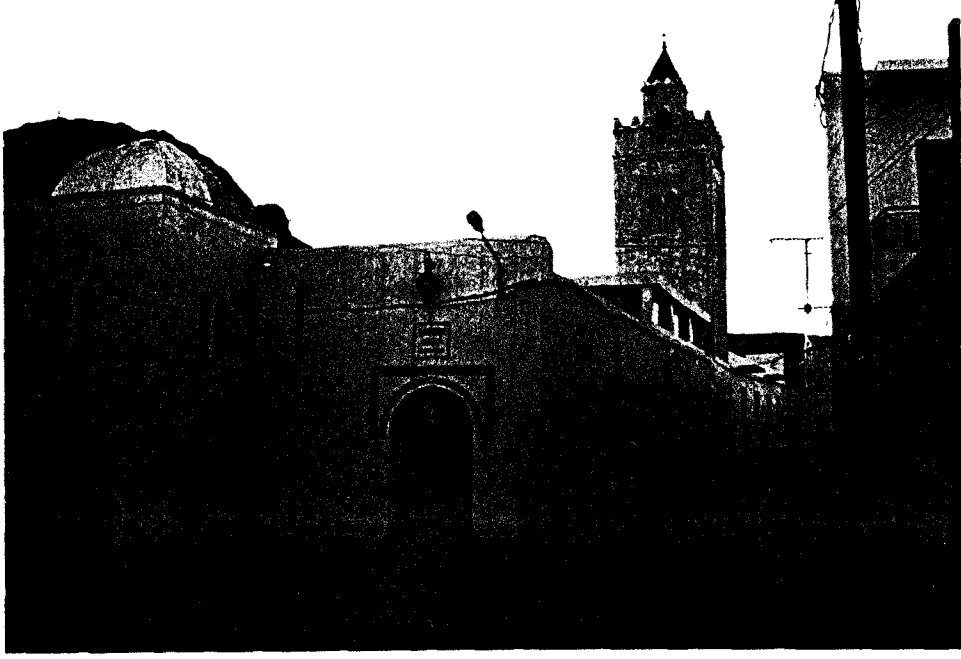
Resim = 75. Minber.

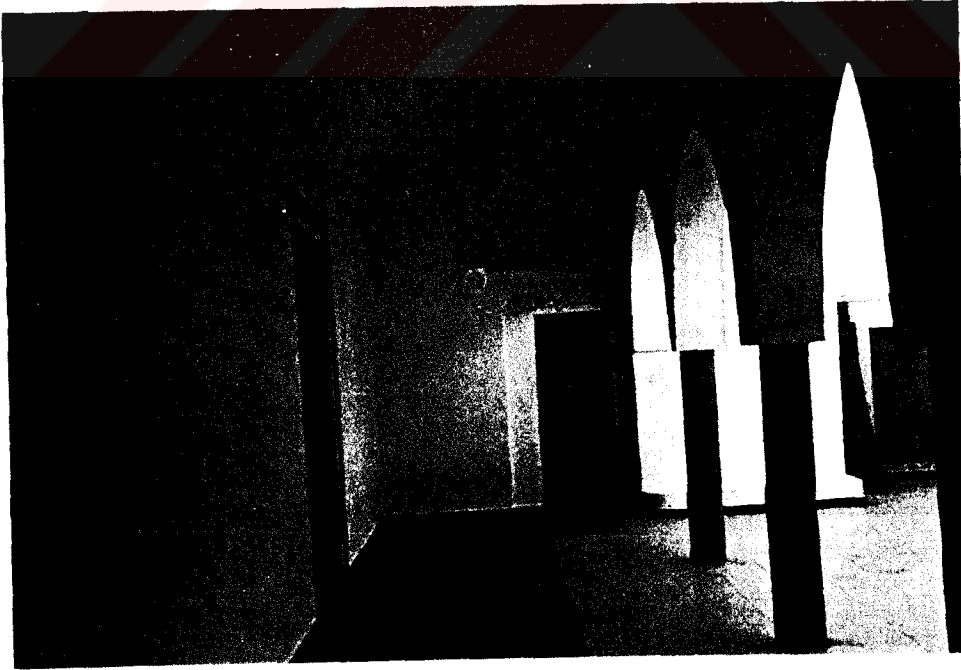
Resim = 76. Türbenin dış cepheleri.

Resim = 77. Minare.

Resim = 78. Zağvan Hanefi Camii.

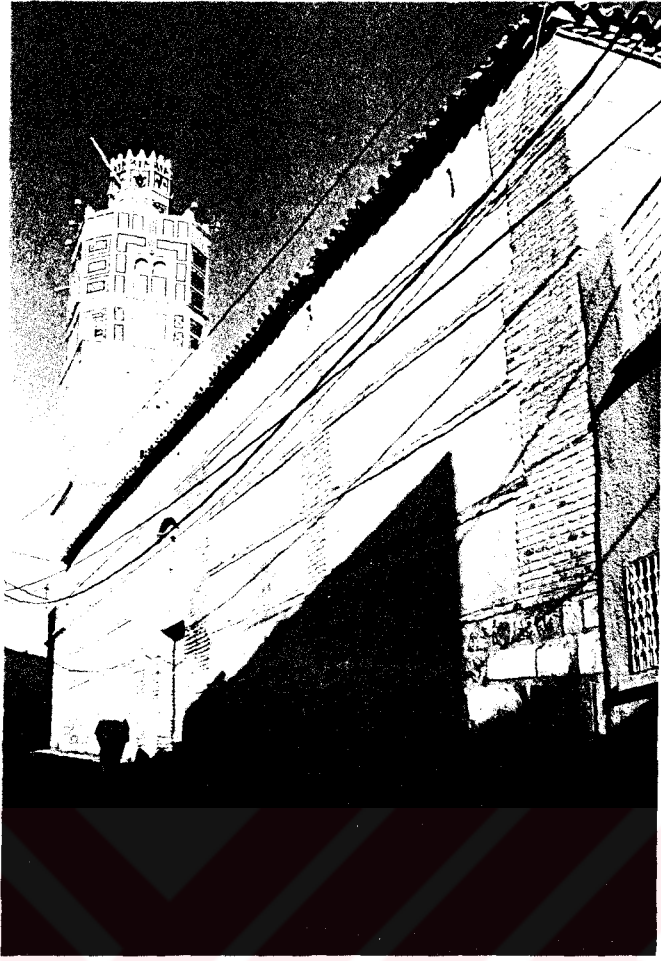
Resim = 79. Son cemaat yeri.

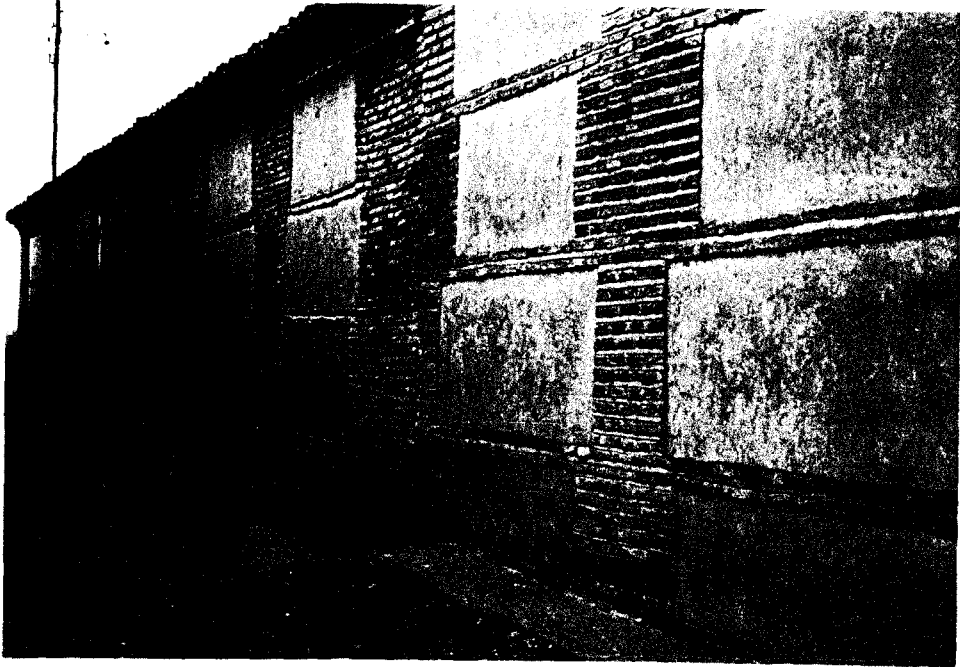
Resim = 80. Yenilenen mihrab.

Resim = 81. Minare.

Resim = 82. Testur Ulu Camii.

Resim = 83. Kuzey cephe

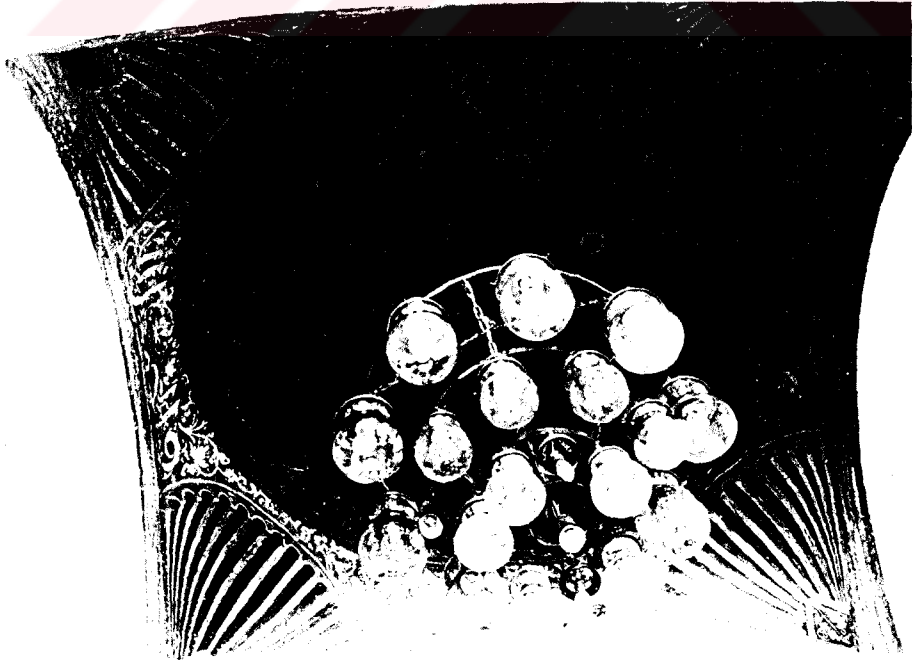
Resim = 84. Avlu ve revaklardan görünüş.

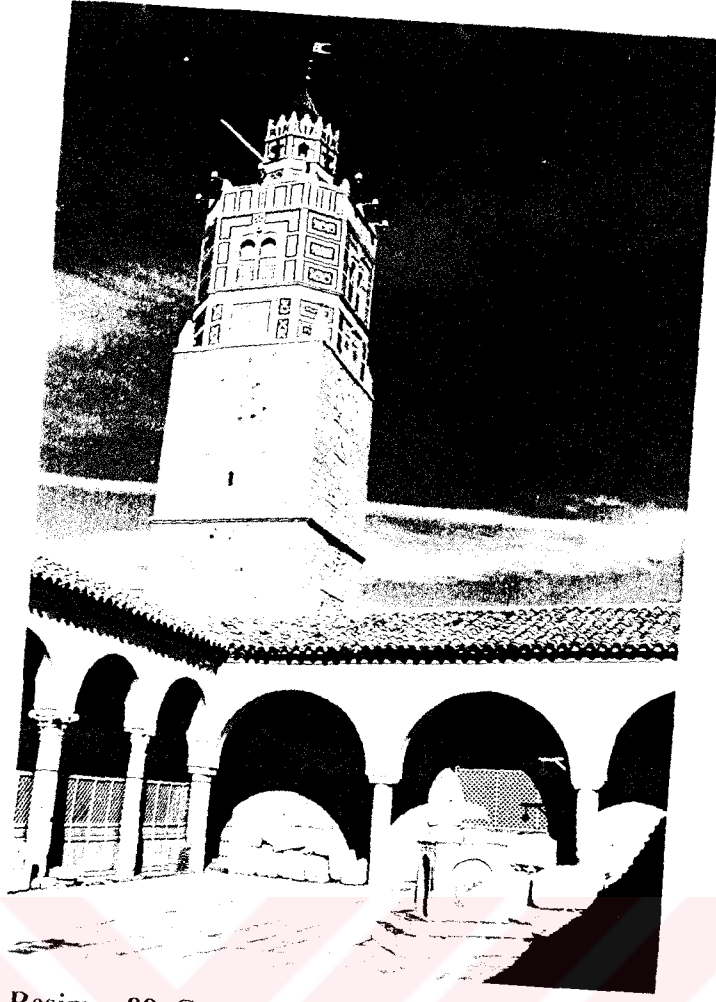
Resim = 85. Harim içinden.

Resim = 86. Mihrab.

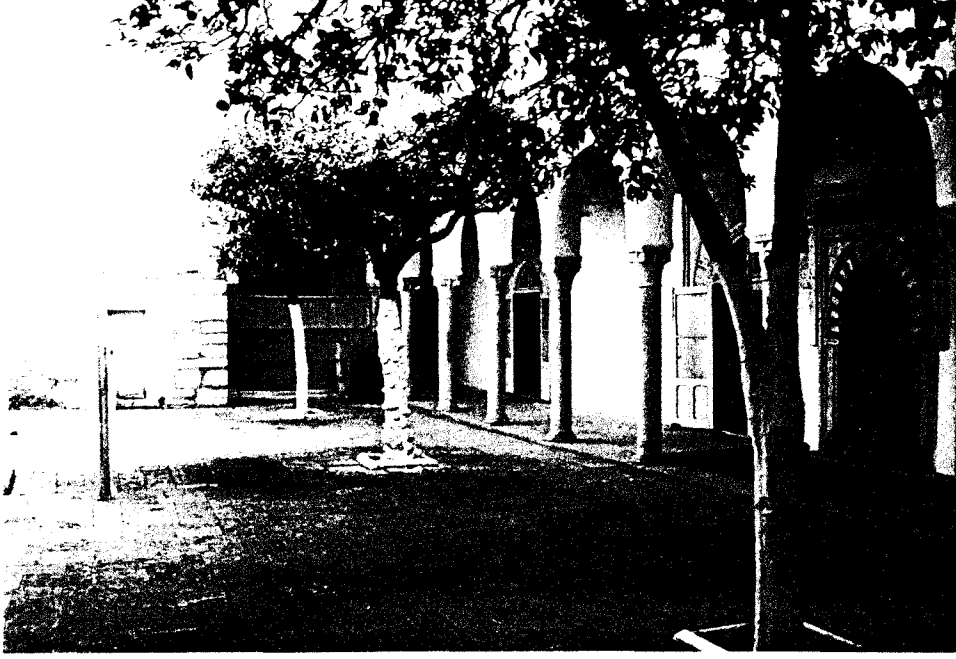
Resim = 87. Harimin ortasındaki kubbenin içten görünüşü.

Resim = 88. Güneş saati ve minare.

Resim = 89. Süleyman Ulu Camii dış cepheleri ve minare.

Resim = 90. Avludan görünüş.

Resim = 91. Son cemaat yeri.

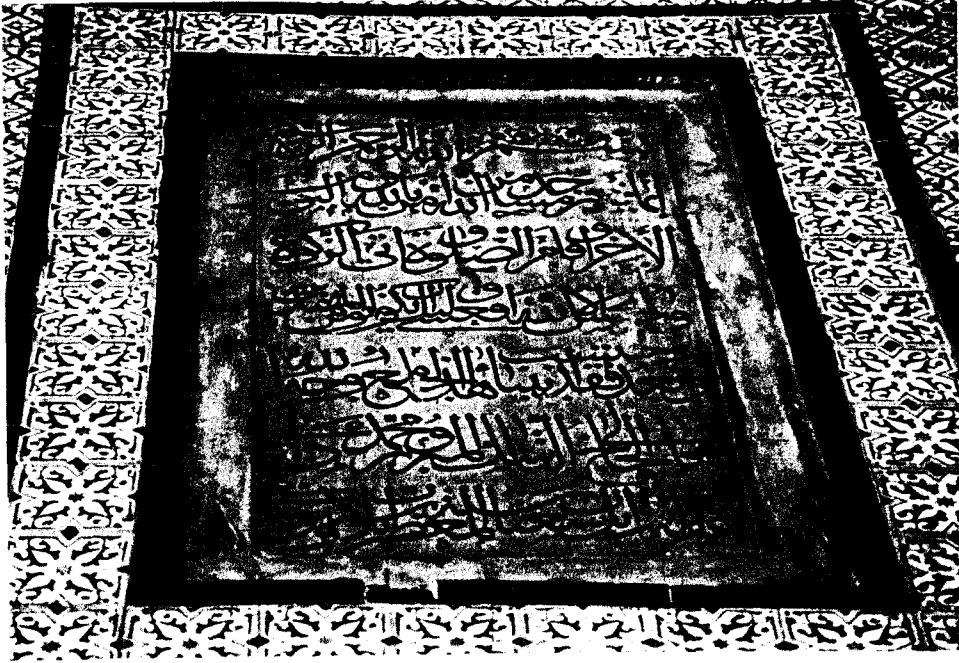
Resim = 92. Harim içinden ve mihrabdan görünüş.

Resim = 93. Harimin iç örtü sistemi.

Resim = 94. Harimin içinden.

Resim = 95. Binzert Ulu Camii yapım kitabesi.

Resim = 96. Binzer Ulu Camii genel görünümü.

Resim = 97. Son cemaat yeri avlu mihrabı.

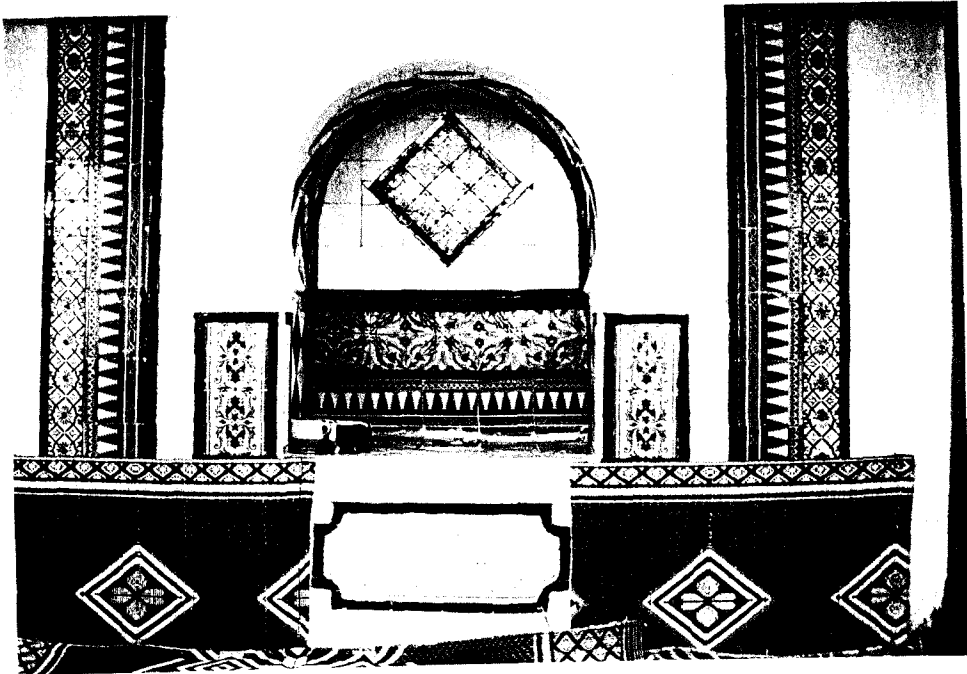
Resim = 98. Caminin doğu cephesi.

Resim = 99. Harim içinden.

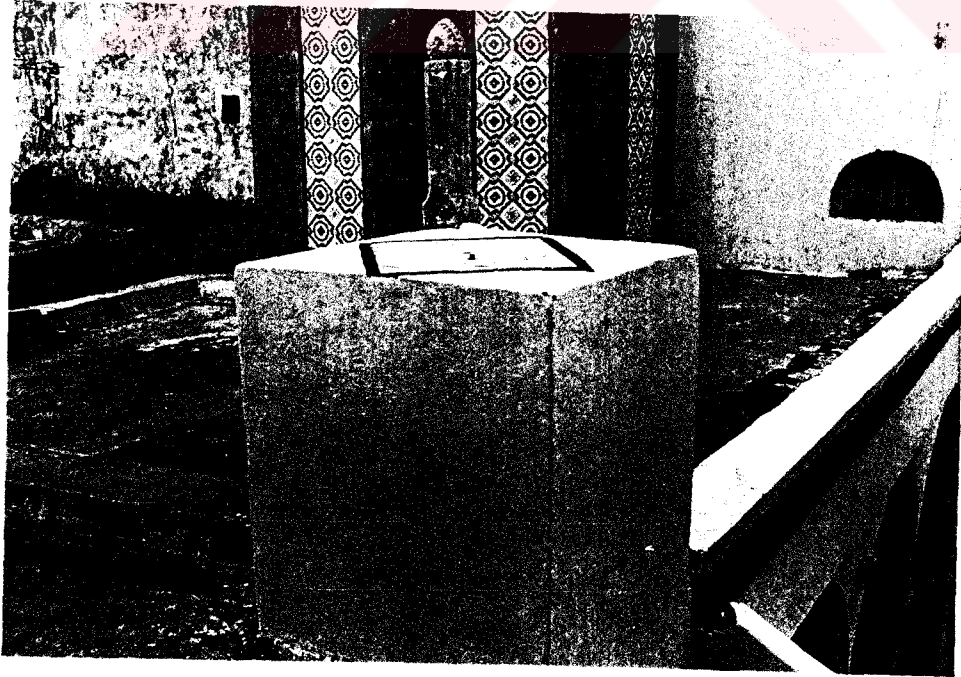
Resim = 100. Mihrab.

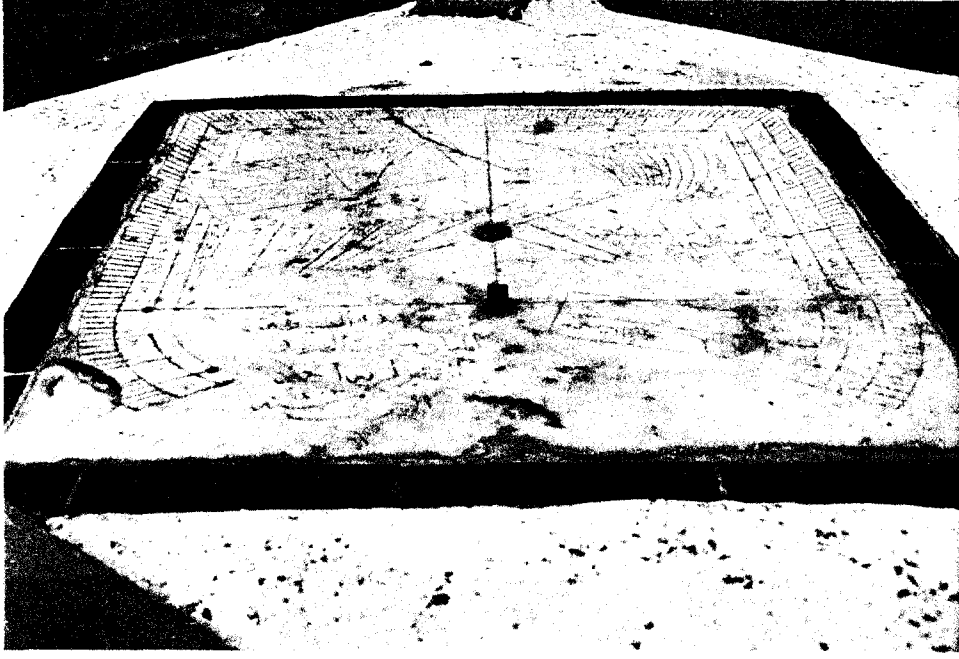
Resim = 101. Harimin içindeki küçük su kuyusu.

Resim = 102. Minare.

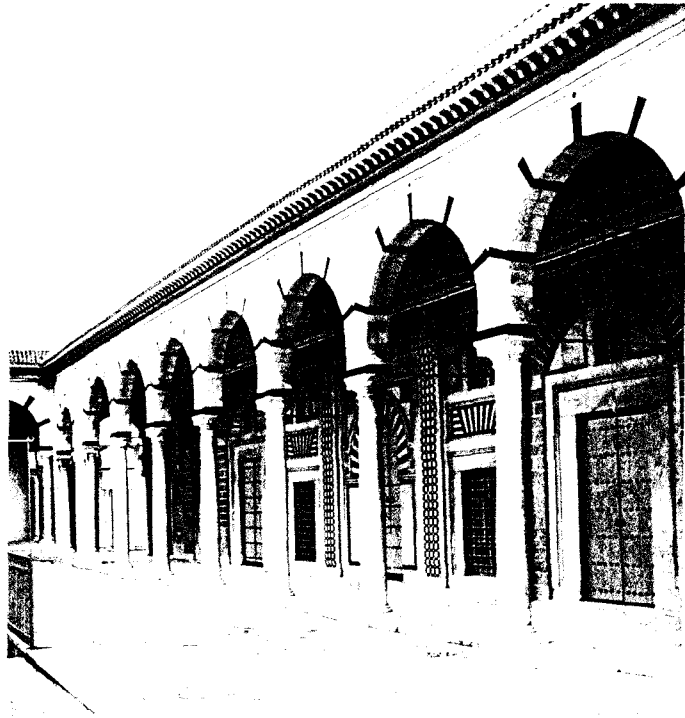
Resim = 103. Avlunun çatısı üzerindeki güneş saati.

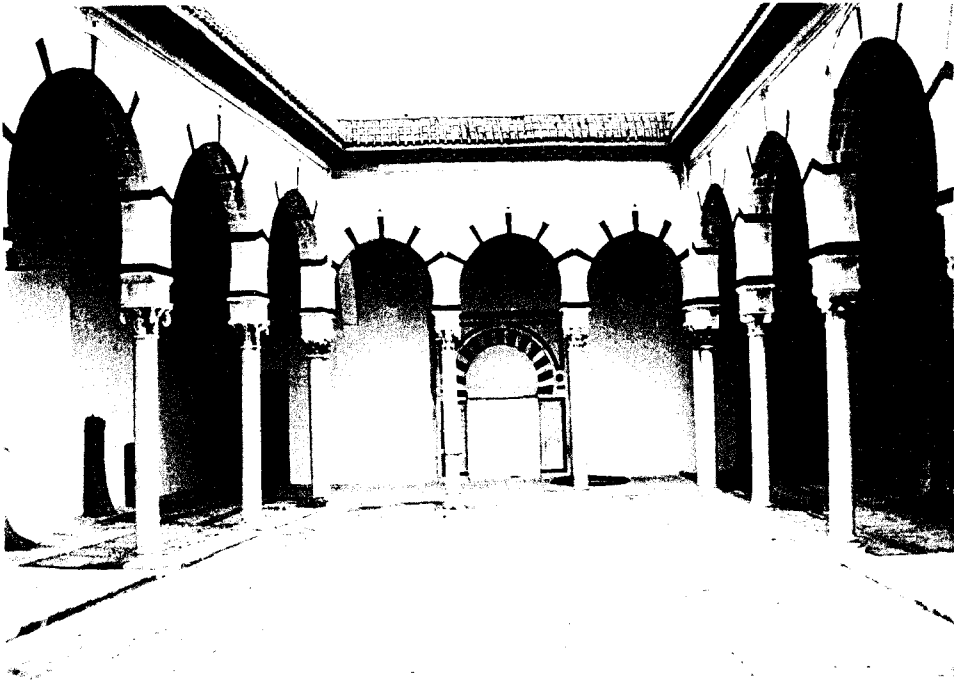
Resim = 104. Güneş saatinin üst kısmındaki mermer levha

Resim = 105. Hammuda Paşa Camii.

Resim = 106. Avlu ve revaklardan görünüş.

Resim = 107. Avlu mihrabı ve revaklar.

Resim = 108. Harimin dış cephelerindeki mermer kaplama.

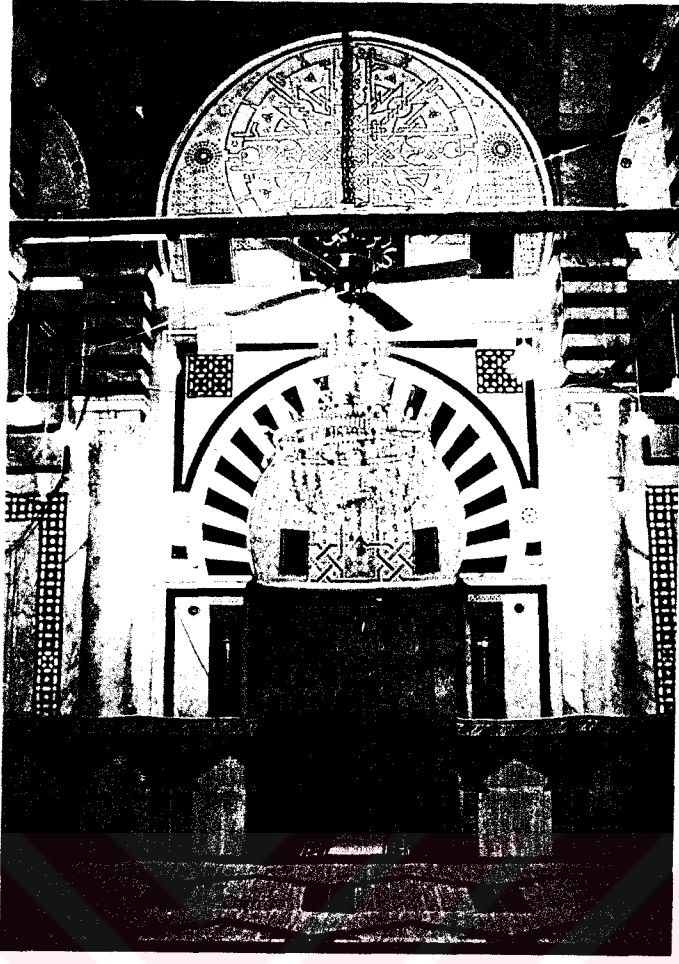
Resim = 109. Harim örtü sisteminin üstten görünüşü.

Resim = 110. Harimden sütun ve kemerlerle oluşturulan örtü sistemi.

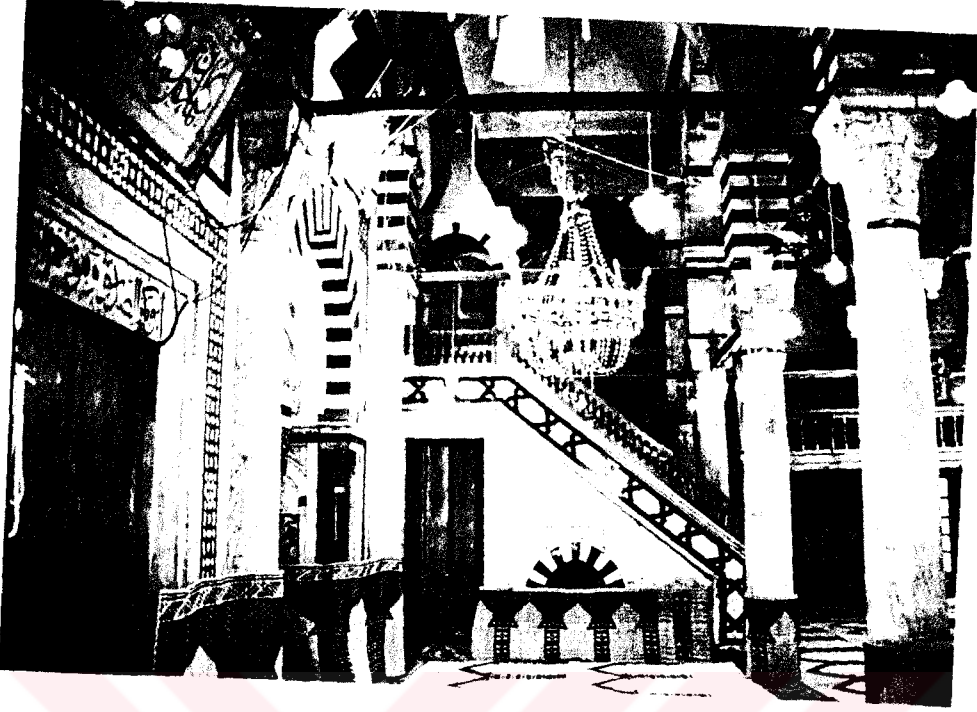
Resim = 111. Harimden diğer bir görünüş

Resim = 112. Mihrab

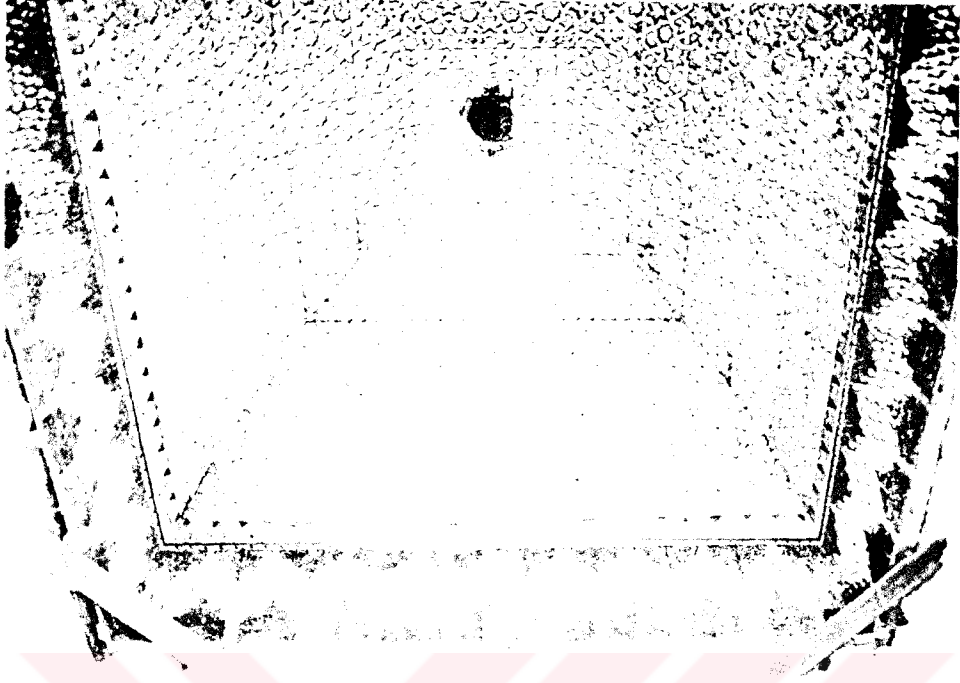
Resim = 114. Türbenin doğu cephesinden görünüş

Resim = 113. Minber

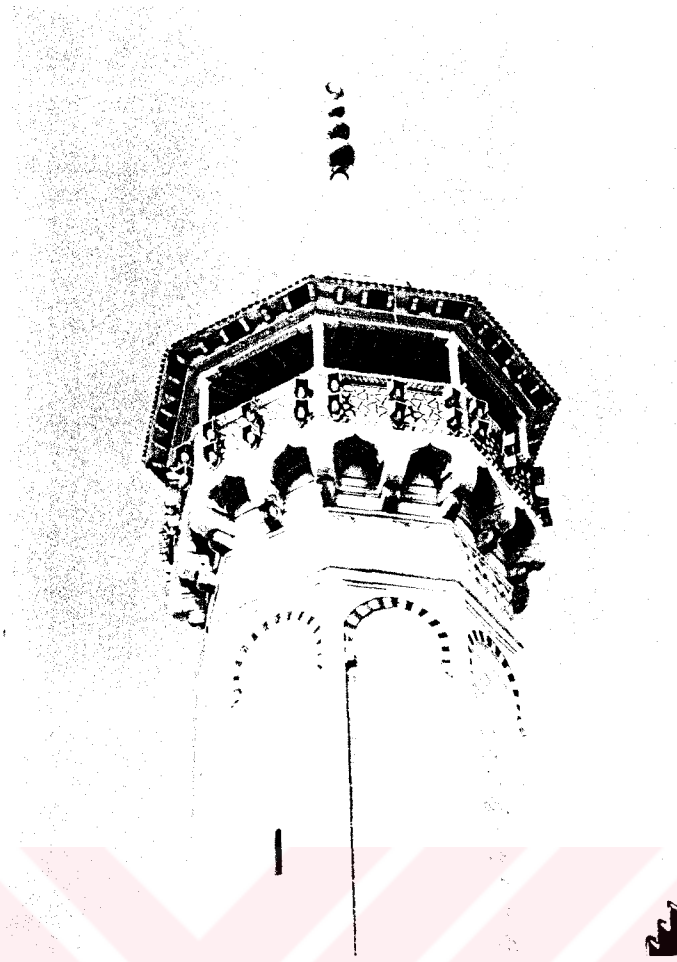
Resim = 115. Pencere alınlıklarındaki kitabe ve geometrik panolar.

Resim = 116. Türbenin üst örtüsü

Resim = 117. Avludan minarenin görünüşü

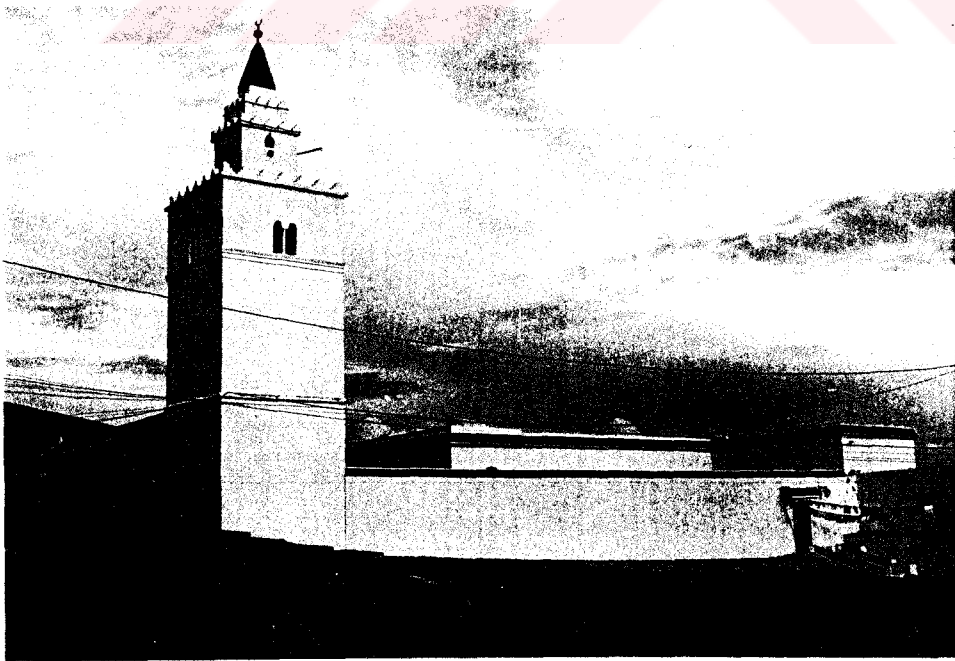
Resim = 118. Minareden detay

Resim = 119. Laz Mescidi

Resim = 120. Harim içinden

Resim = 121. Ğâr'ul-Melh Ulu Camii genel görünüş.

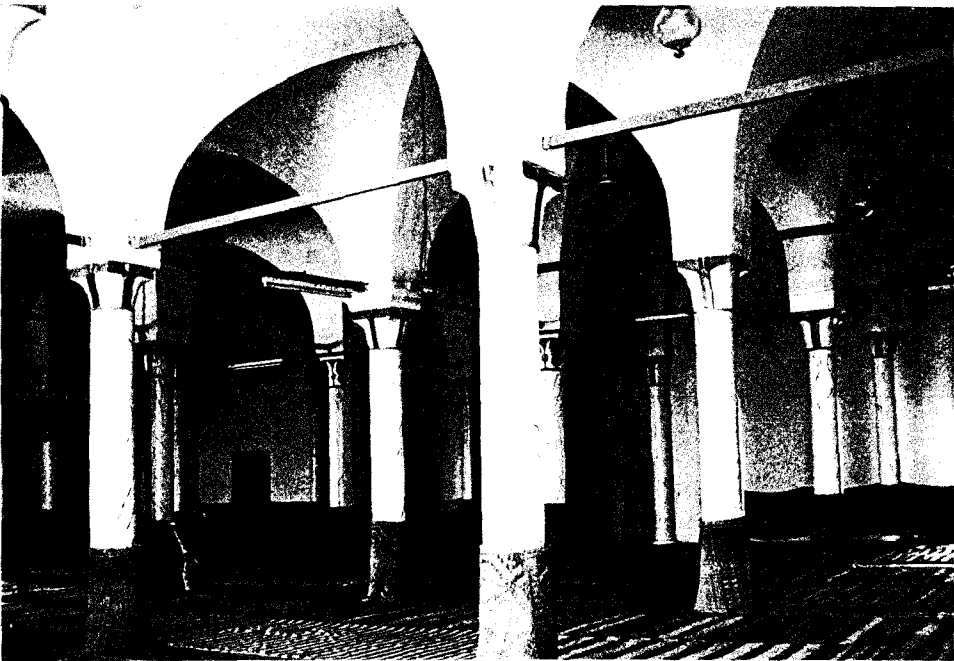
Resim = 122. Avludan görünüş

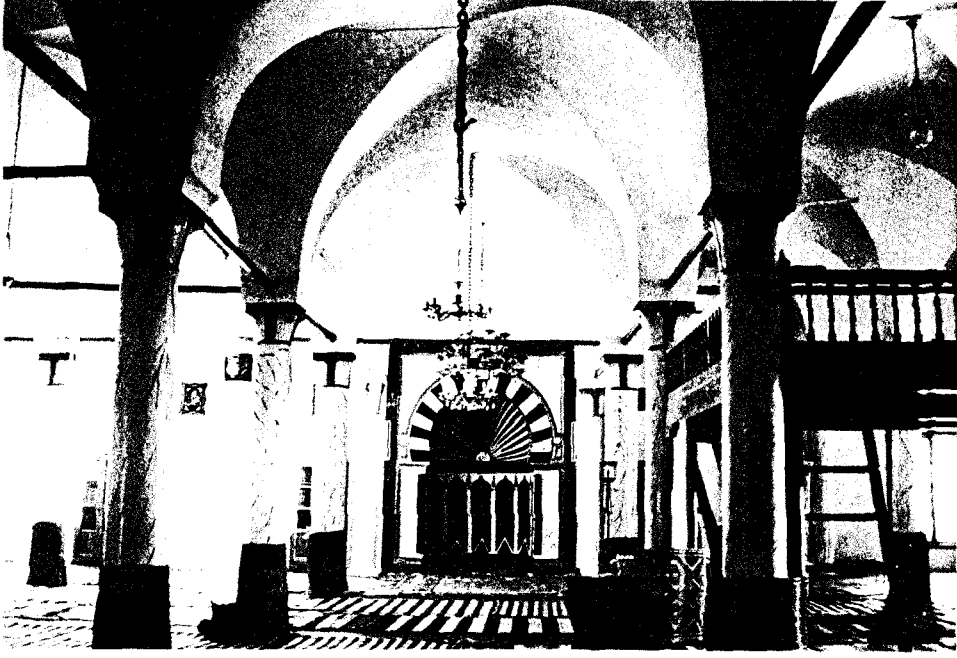
Resim = 123. Son cemaat yeri.

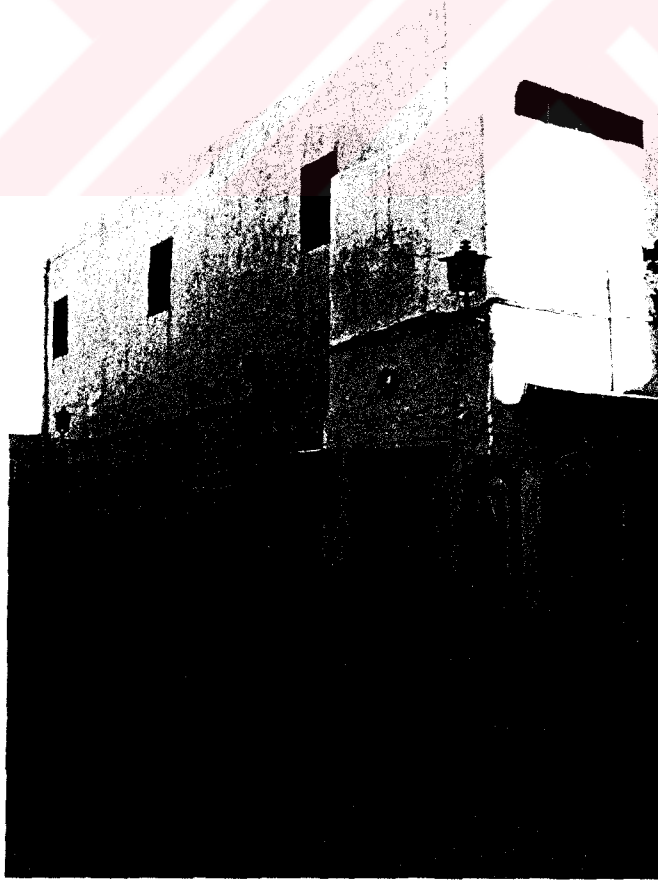
Resim = 124. Son cemaat yerinden harime geiş kapısı

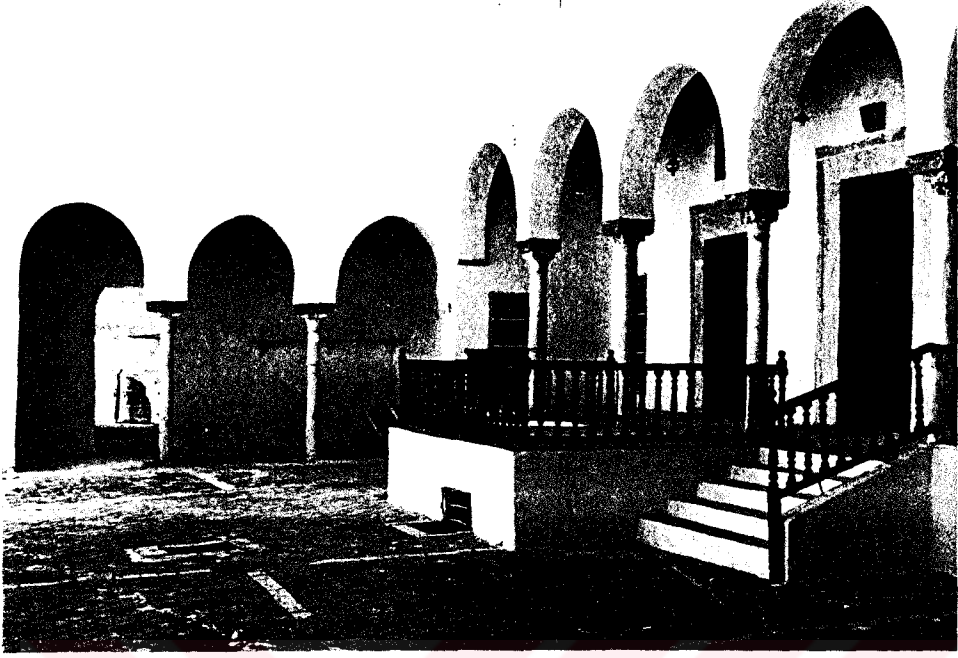
Resim = 125. Harim.

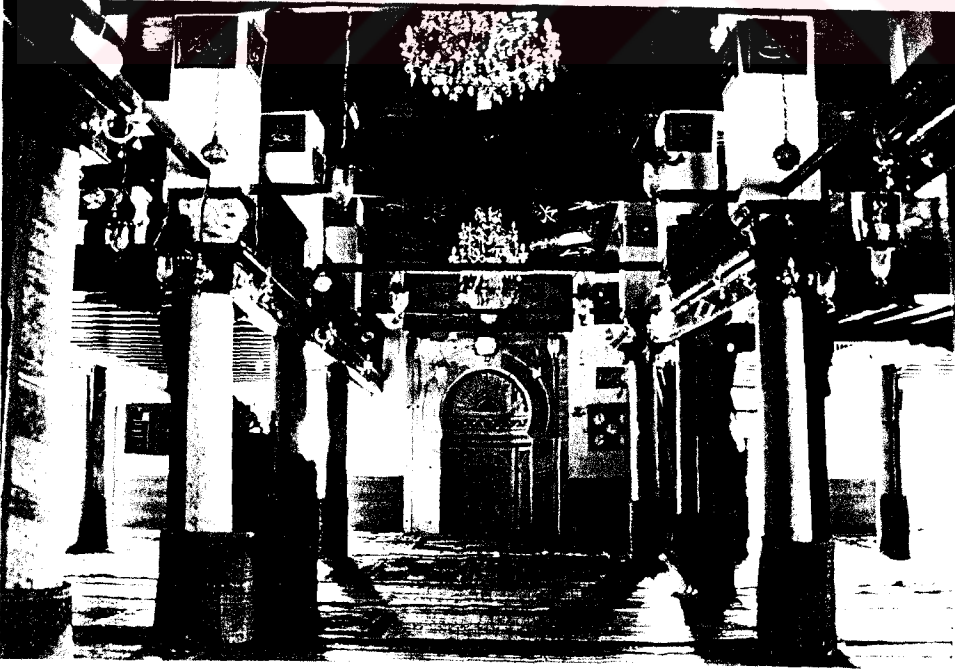
Resim = 126. Harim rt sistemi ve mihrab

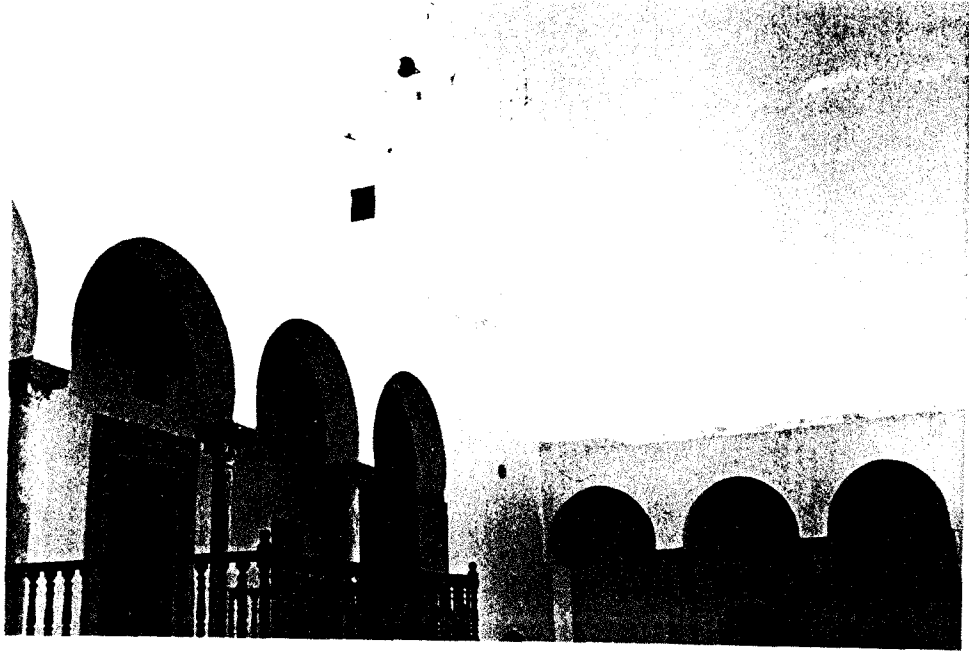
Resim = 127. Kayravan Bey Camii

Resim = 128. Kemerli ve merdivenleri yenilenen avludan görünüş

Resim = 129. Harim içinden

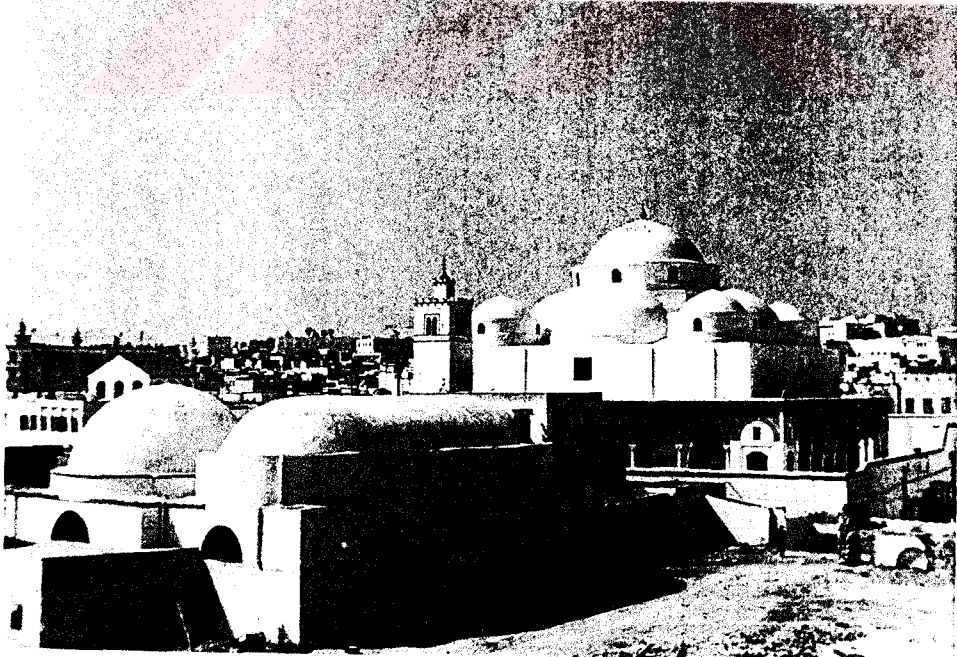
Resim = 130. Minareden görünüş

Resim = 131. Sidi Mahrez Camii ve çevresi (İ. Ü. Küt. No: 90598/25)

Resim = 132. Sidi Mahrez Camii genel görünüşü

Resim = 133. Caminin dıştan diğer bir görünüş

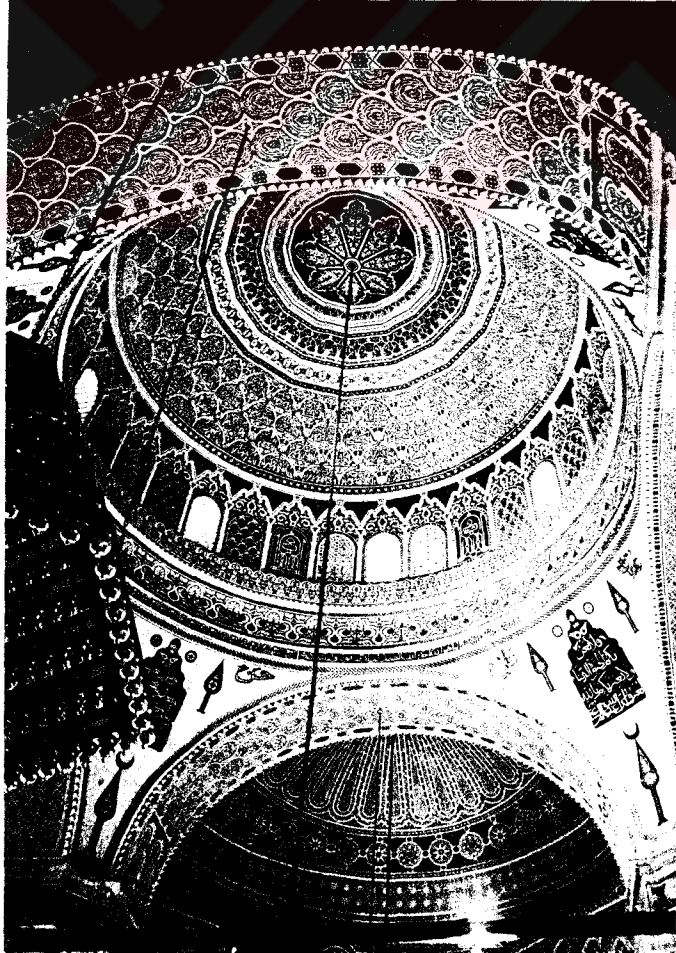
Resim = 134. Köşedeki kubbelerin avludan görünüşü

Resim = 135. Avlu revaklarından görünüş

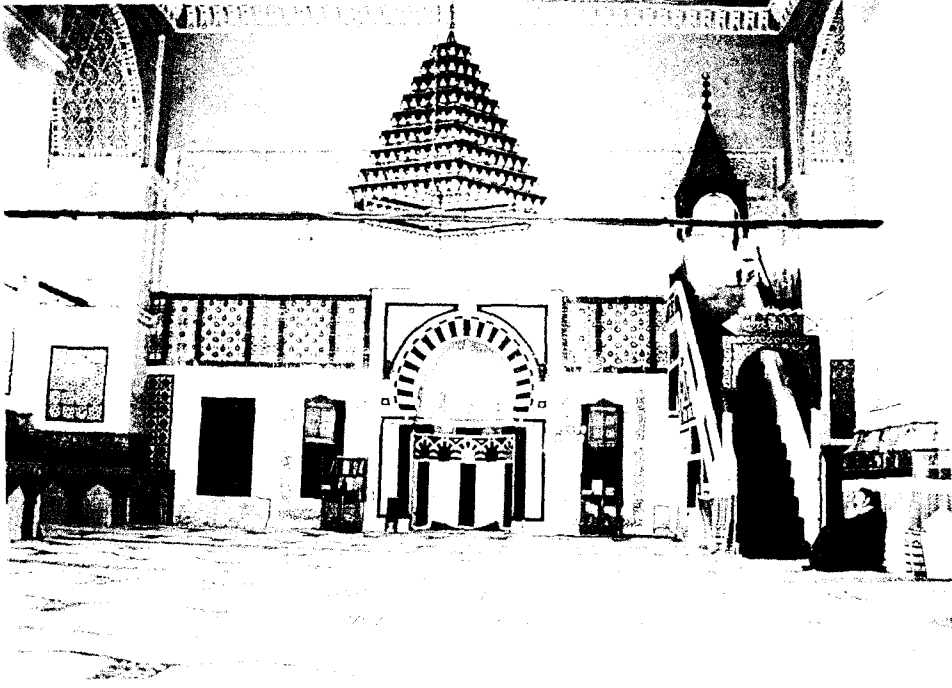
Resim = 136. Avluda revaklar ve mihrab

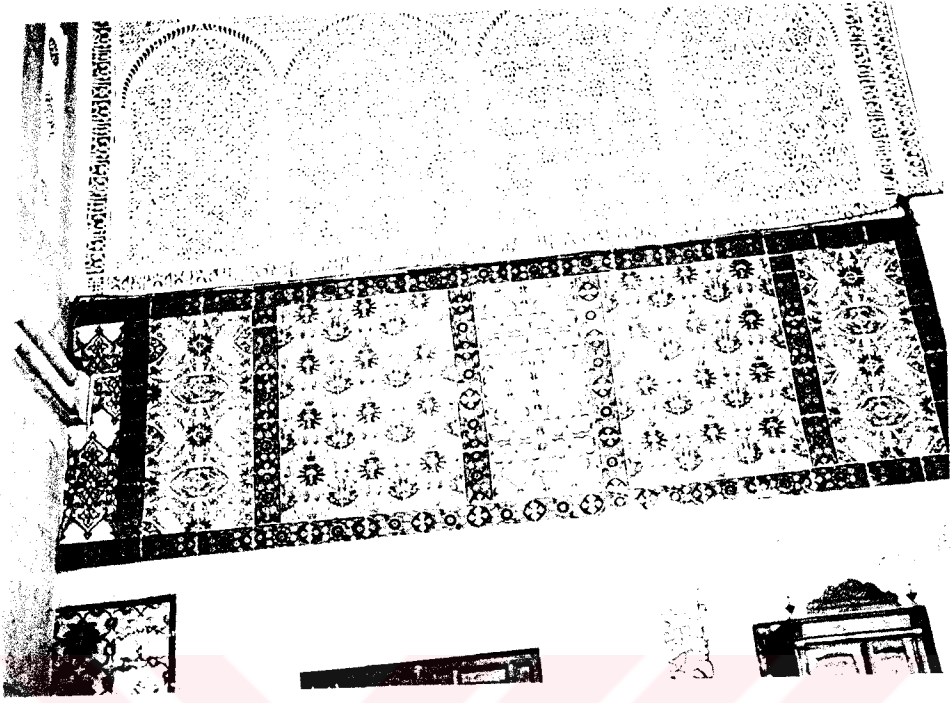
Resim = 137. Orta kubbenin içten görünüşü

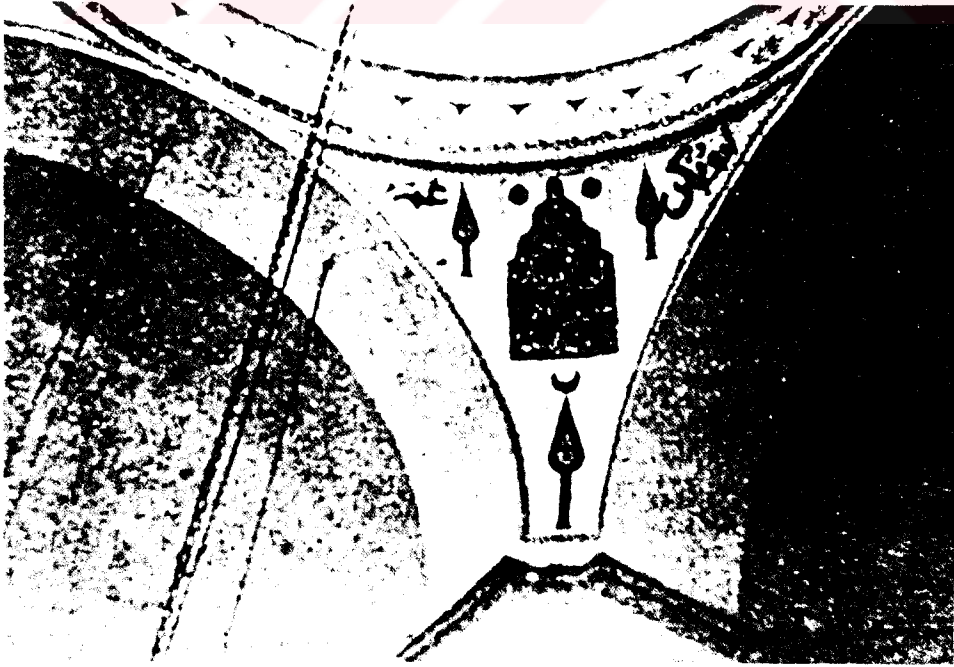
Resim = 138. Paye ve kubbe geişleri

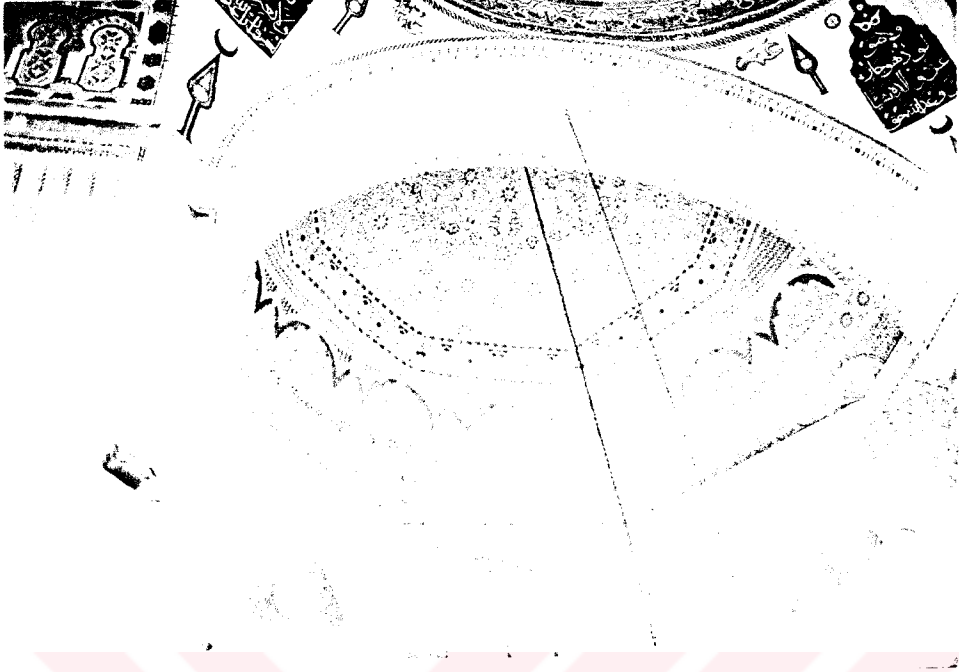
Resim = 139. Mihrab duvarı

Resim = 140. Mihrabın yan kısımlarındaki İznik çinileri

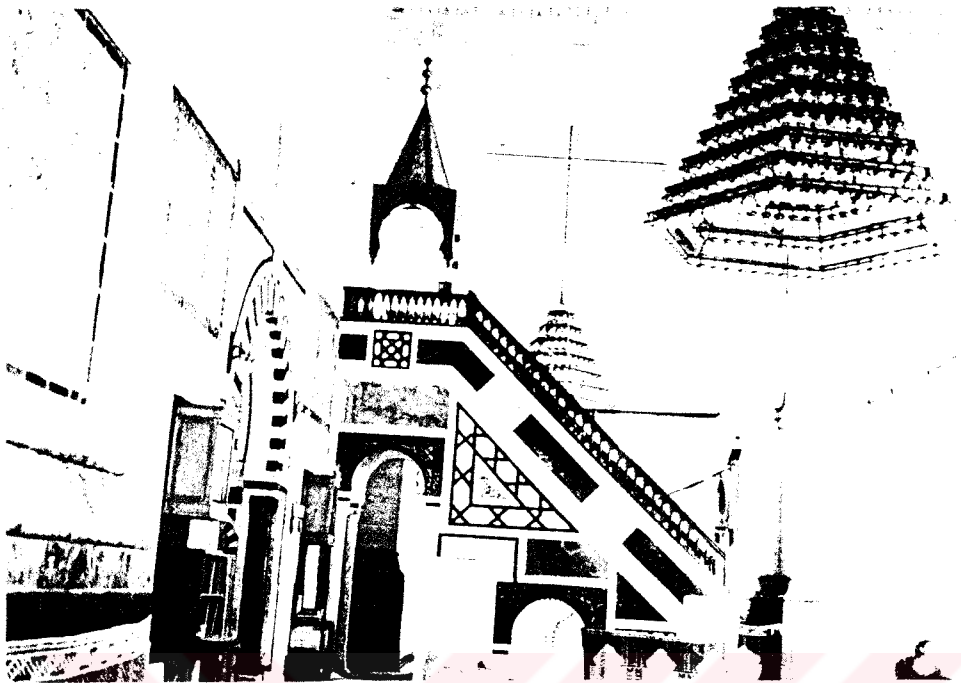
Resim = 141. Kubbe geçişi ve yarım kubbelerin eski bir resim (Zbiss'den)

Resim = 142. Yarım kubbe ve eksedralardaki yeni yapılan alçı kaplama

Resim = 143. Harim içinden

Resim = 145. Minber.

Resim = 144. Mihrab

Resim = 146. Müezzin Mahfili

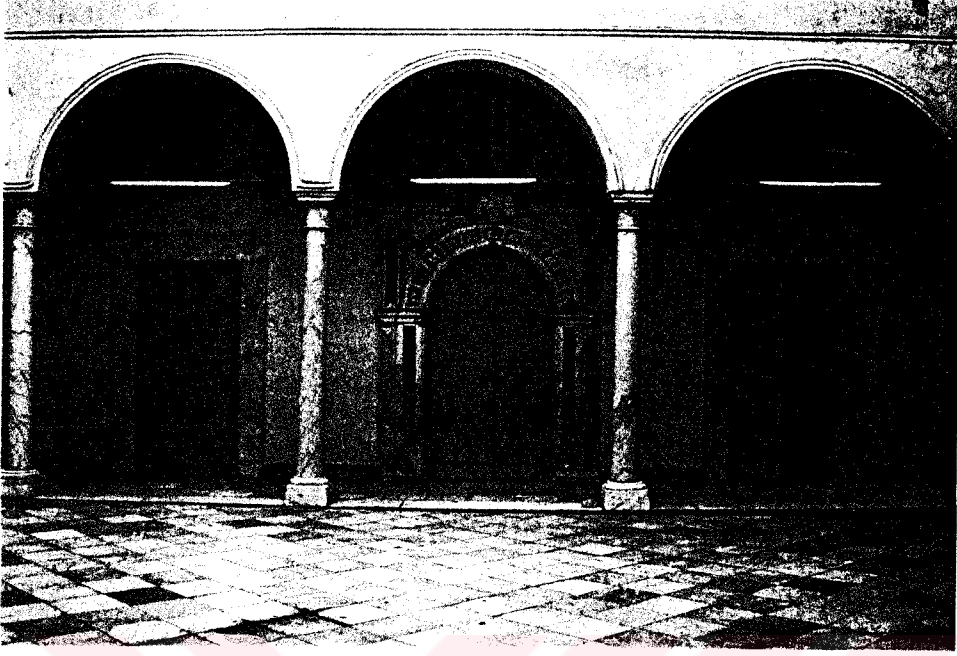
Resim = 147. Minare

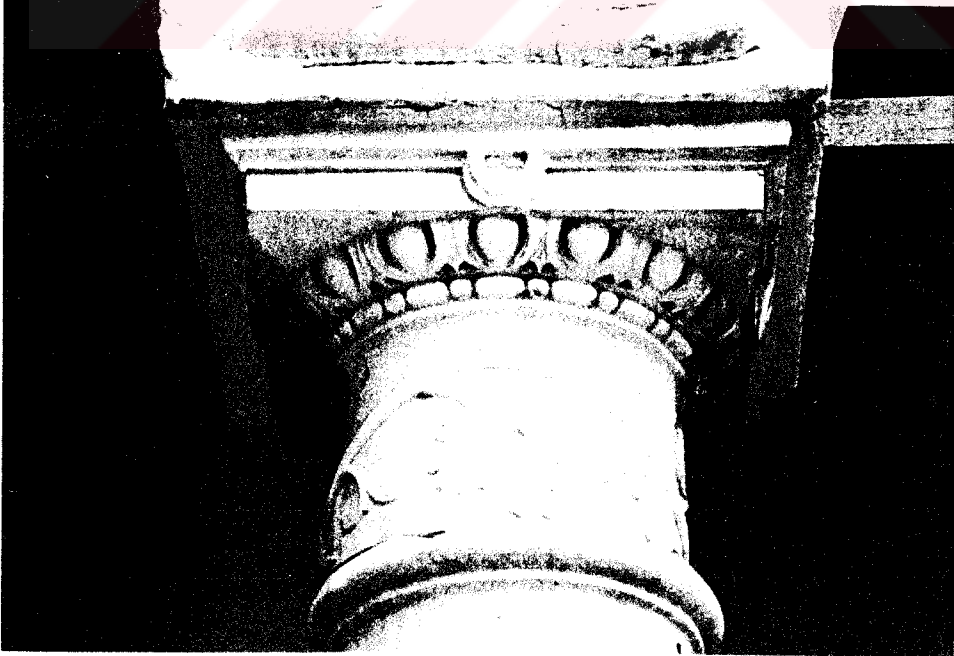
Resim = 148. Bardo Saray Camii

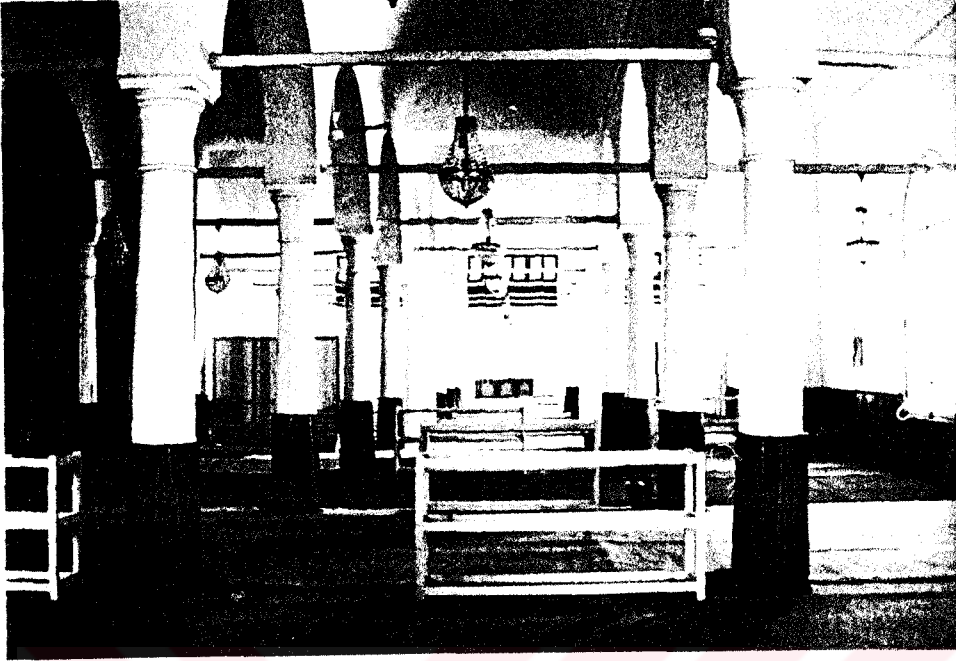
Resim = 149. Son cemaat yeri

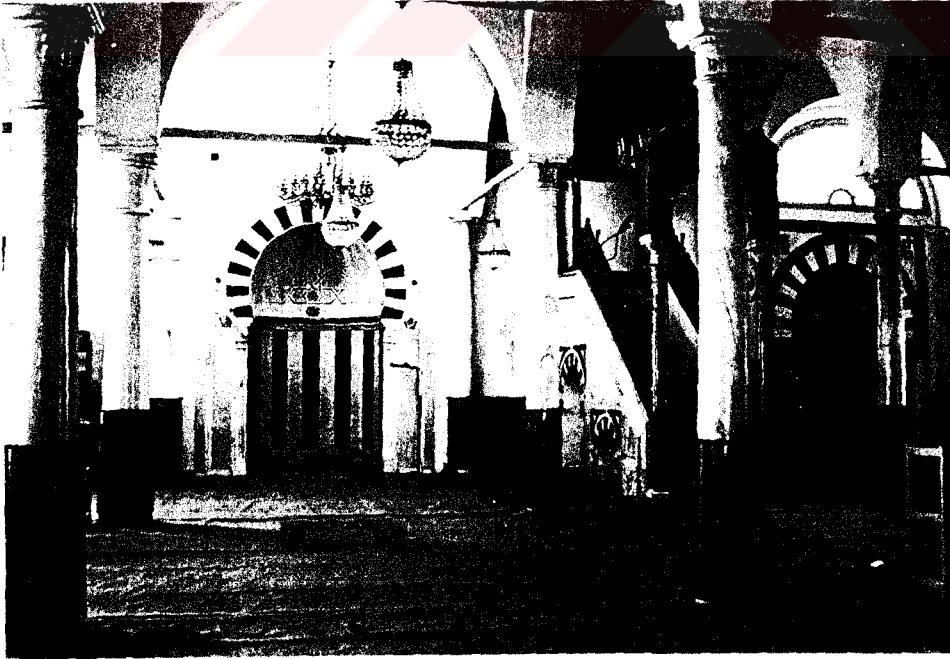
Resim = 150. Avludan harime geçiş kapıları

Resim = 151. Avludaki bir sütun başlığı

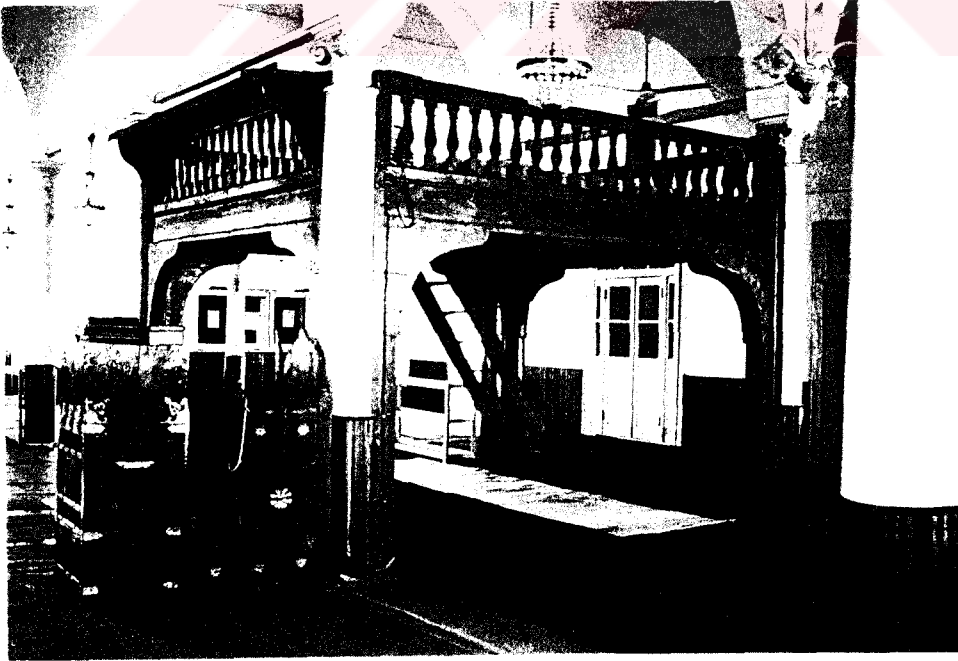
Resim = 152. Harim

Resim = 153. Mihrablar

Resim = 154. Minber

Resim = 155. Muezzin Mahfili

Resim = 156. Testur Hanefi Camii

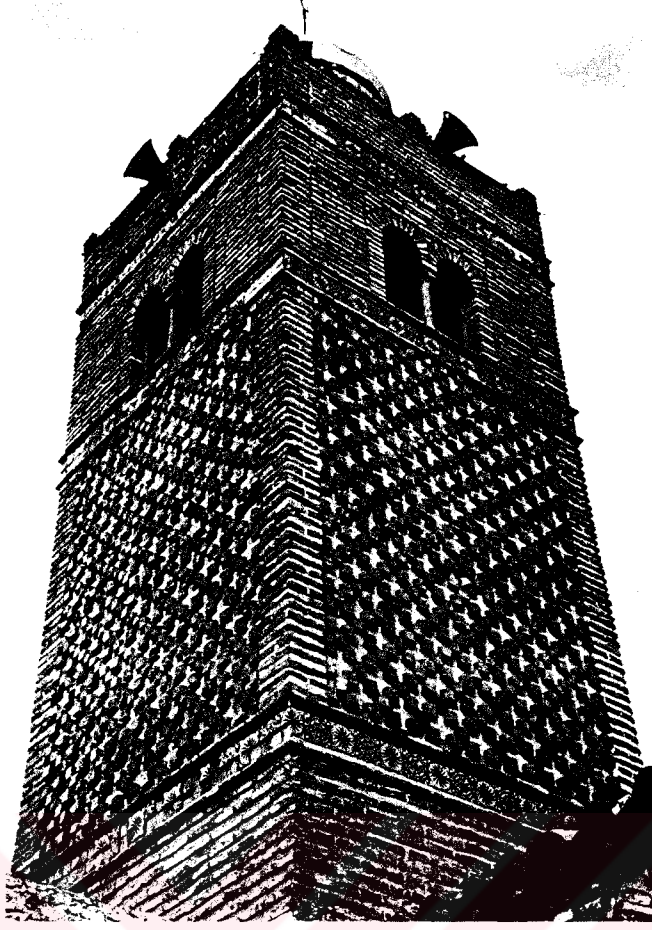
Resim = 157. Avlu revaklarından görünüş

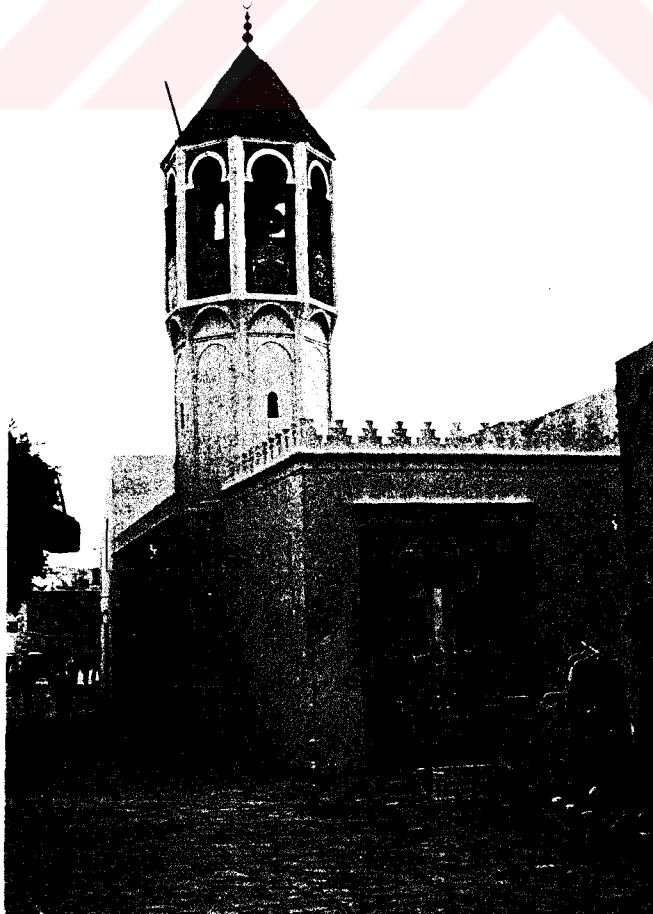
Resim = 158. Mihrab.

Resim = 159. Harim içi, örtü sistemi

Resim = 160. Minare gövdesindeki tuğla süslemeler

Resim = 161. Hacı Mustafa Hamza Camii

Resim = 162. Avlu revakları

Resim = 163. Cami giriş kapılarından görünüş.

Resim = 164. Avludan harime giriş kapıları

Resim = 165. Harim içi

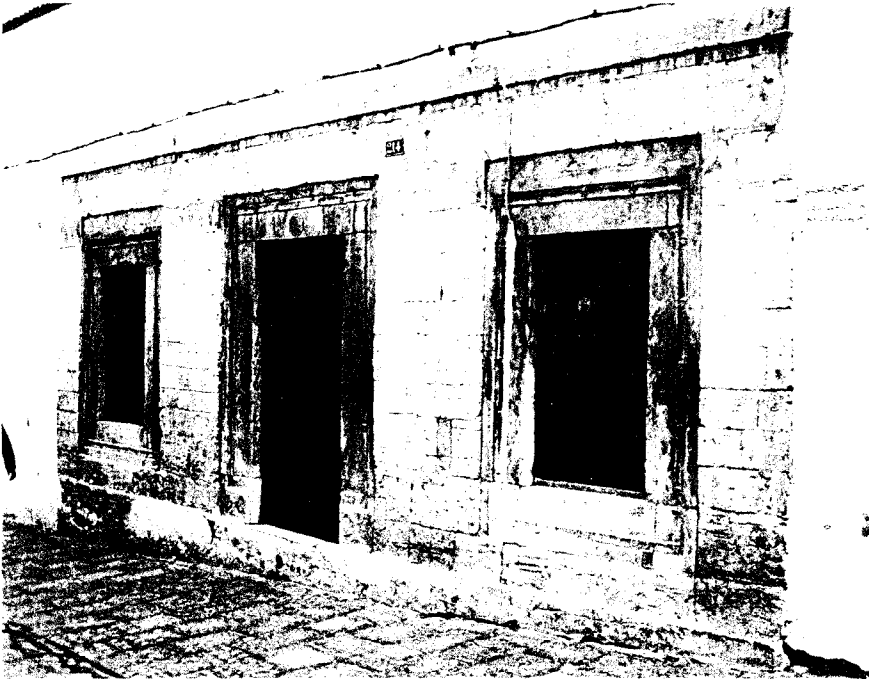
Resim = 166. Mihrab

Resim = 167. Minber

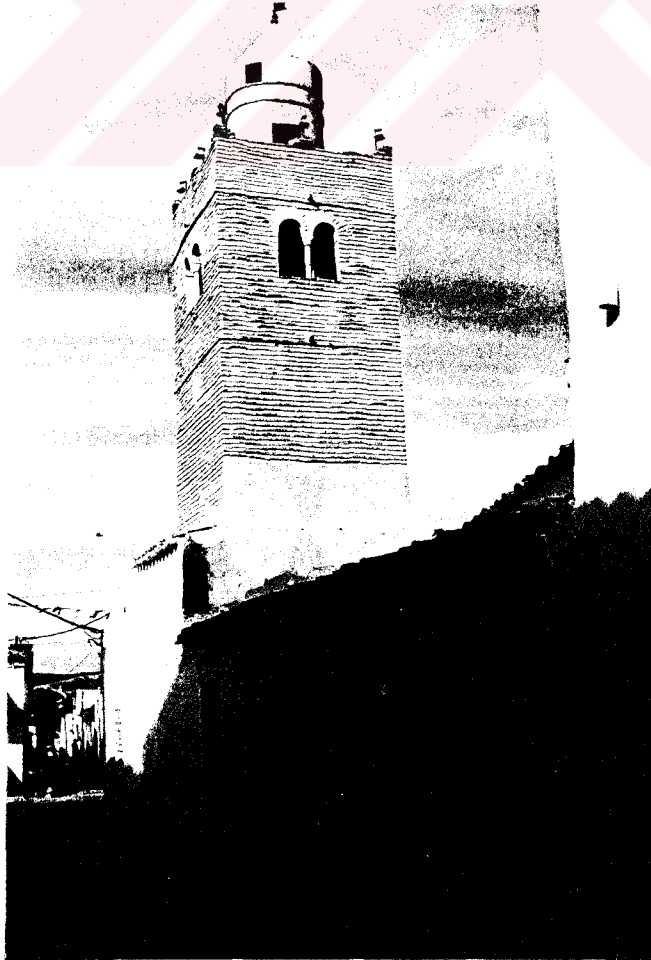
Resim = 168. Minare

Resim = 169. Hammuda Paşa Mescidi Dış Cephe

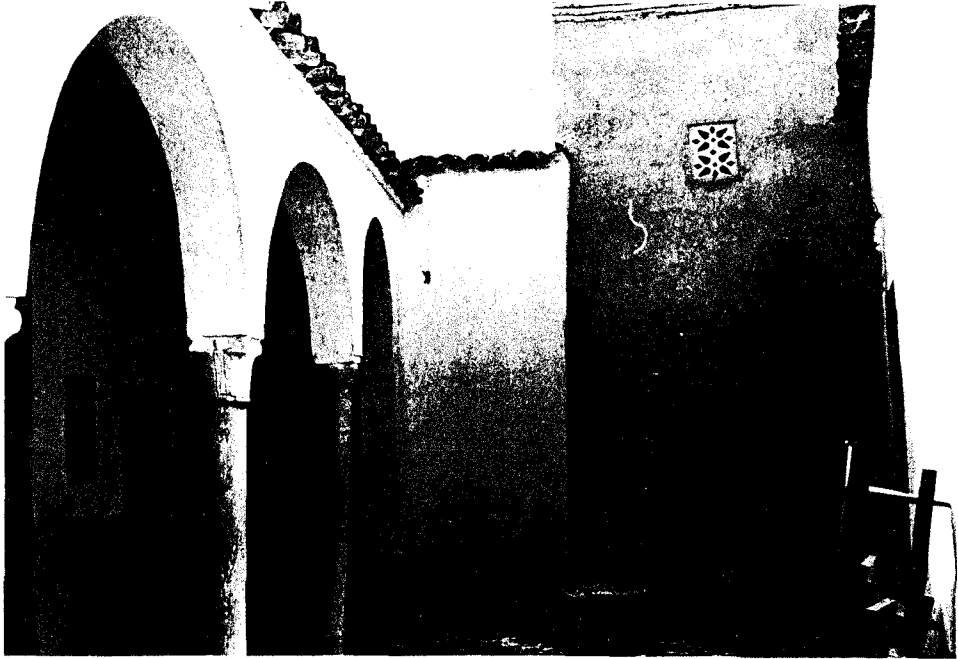
Resim = 170. Mihrab

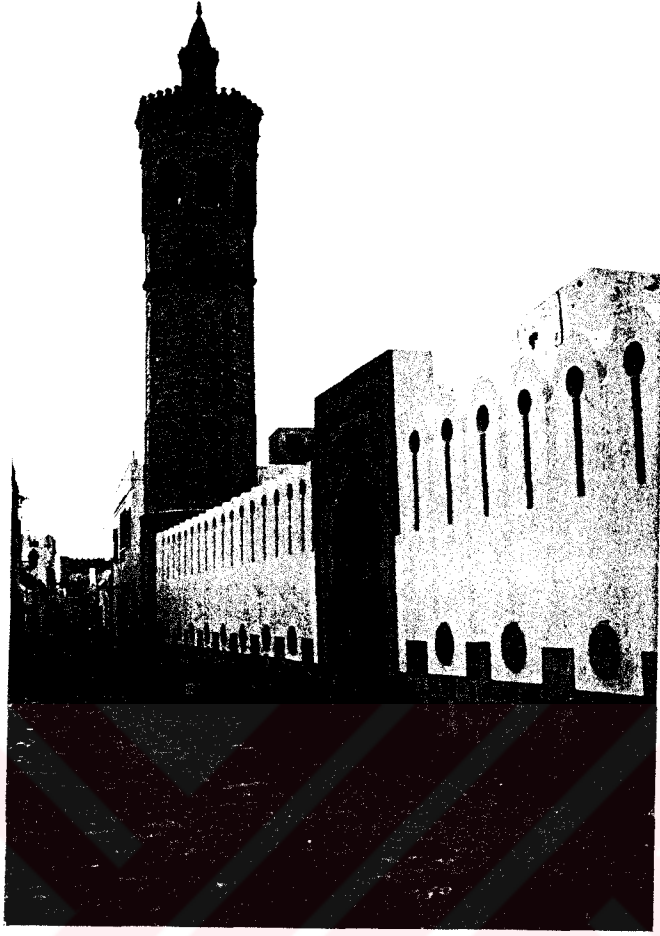
Resim = 171. Sağır-i Say Mescidi

Resim = 172. Mihrab

Resim = 173. Son cemaat yeri ve avludan görünüş

Resim = 174. Hacı Süleyman Hamza Camii Dış cepheler ve bugünkü minare

Resim = 175. Avludan Harime geçiş kapıları

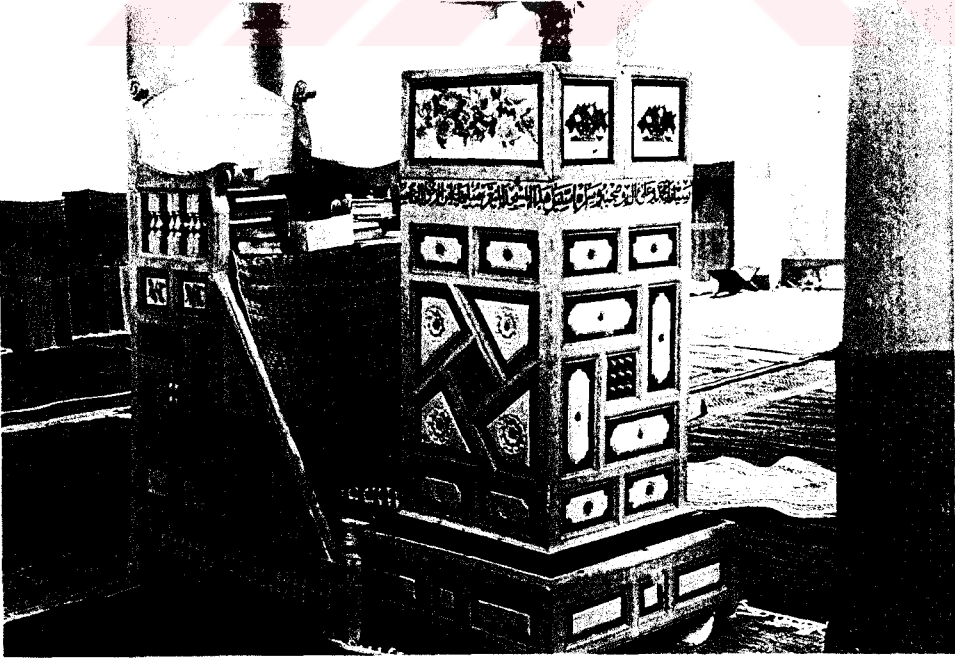
Resim = 176. Harim, içi, örtü sistemi

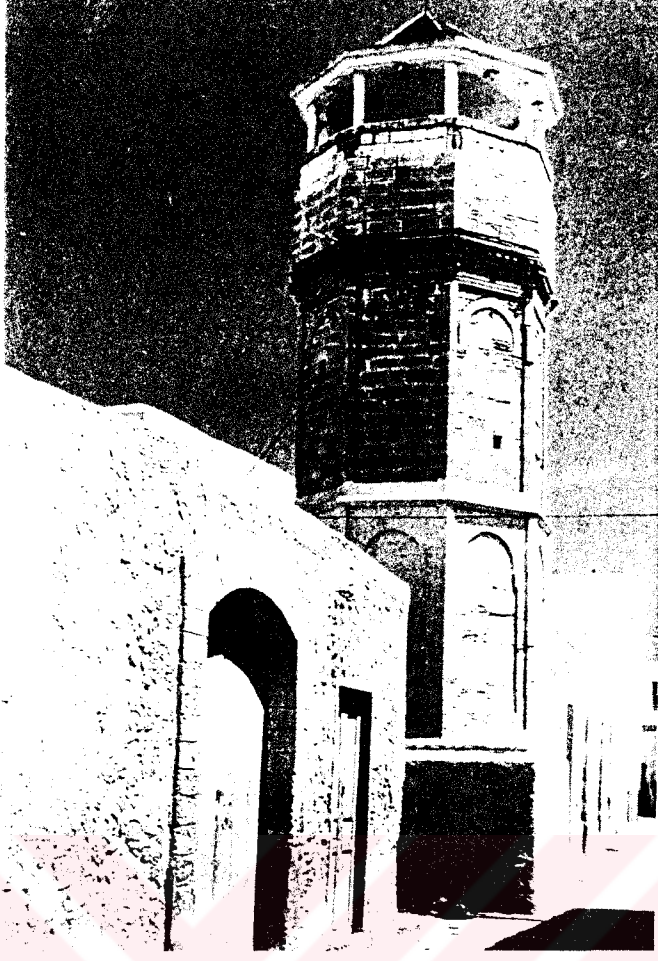
Resim = 177. Sütunlar ve mihrab

Resim = 178. Minare

Resim = 179. Tilâvet Kürsüsü

Resim = 180. Minarenin yenilenmeden önceki şekli (Santelli'den)

Resim = 181. Tarraz Mescidi dış cephe.

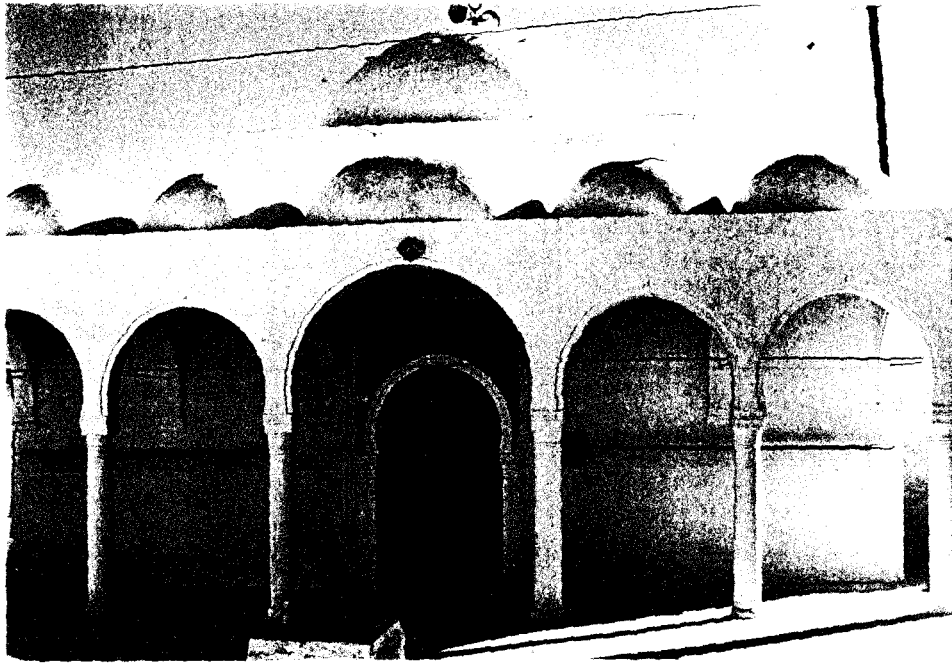
Resim = 182. Mihrab

Resim = 183. Katip Ali Camii genel görünüşü

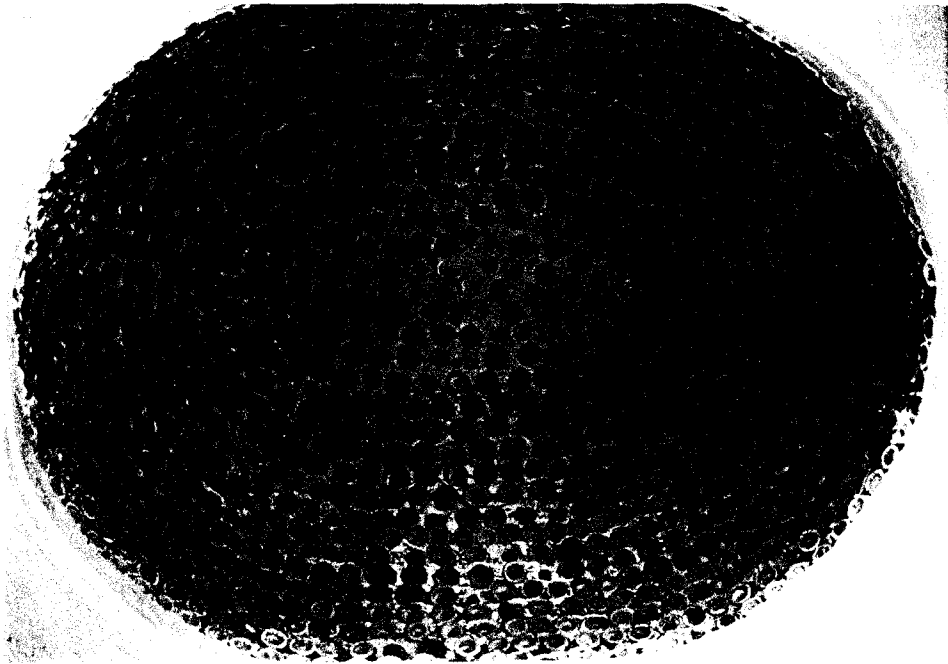
Resim = 184. Caminin kible cephesi

Resim = 185. Son cemaat yeri

Resim = 186. Harimin yan bölümleri ve kubbe geçişleri

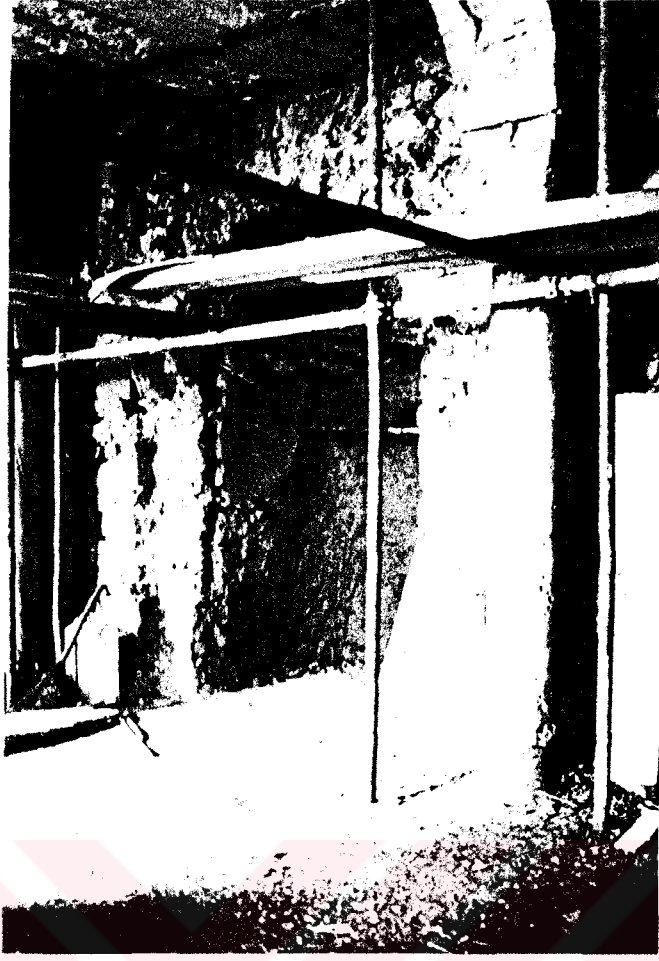
Resim = 187. Harime giriş kapısının önündeki bölümün üzerini örten ovâl kubbenin içten görünüşü.

Resim = 188. Mihrab ve minber

Resim = 189. Endülüsiye (Fetih) Medresesi sokaktan avluya geçiş kapısı

Resim = 190. Mescidin mihrabı

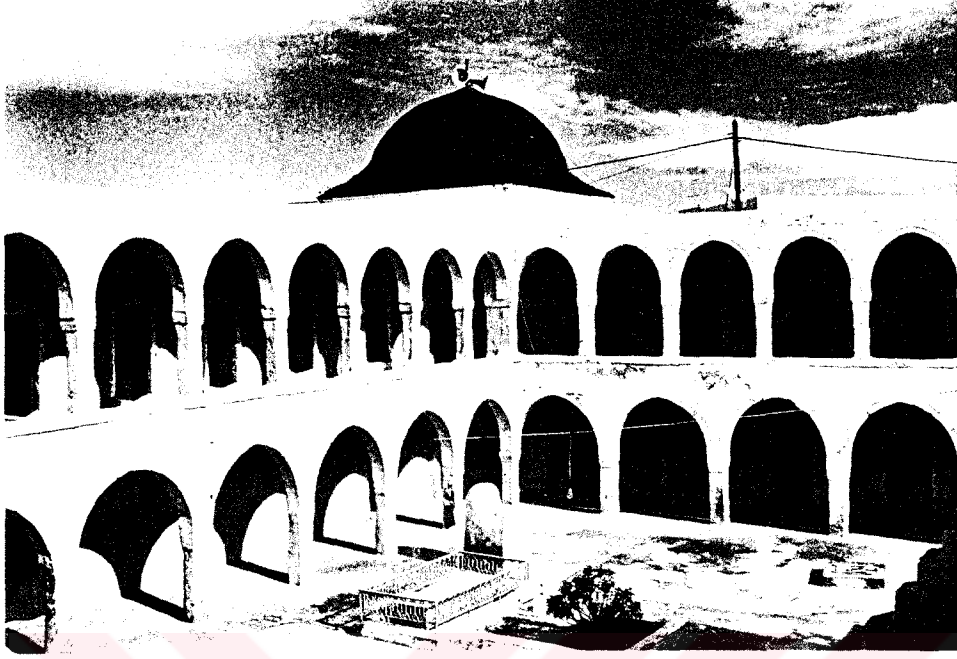
Resim = 191. Muradiye Medresesi revaklı avludan görünüş

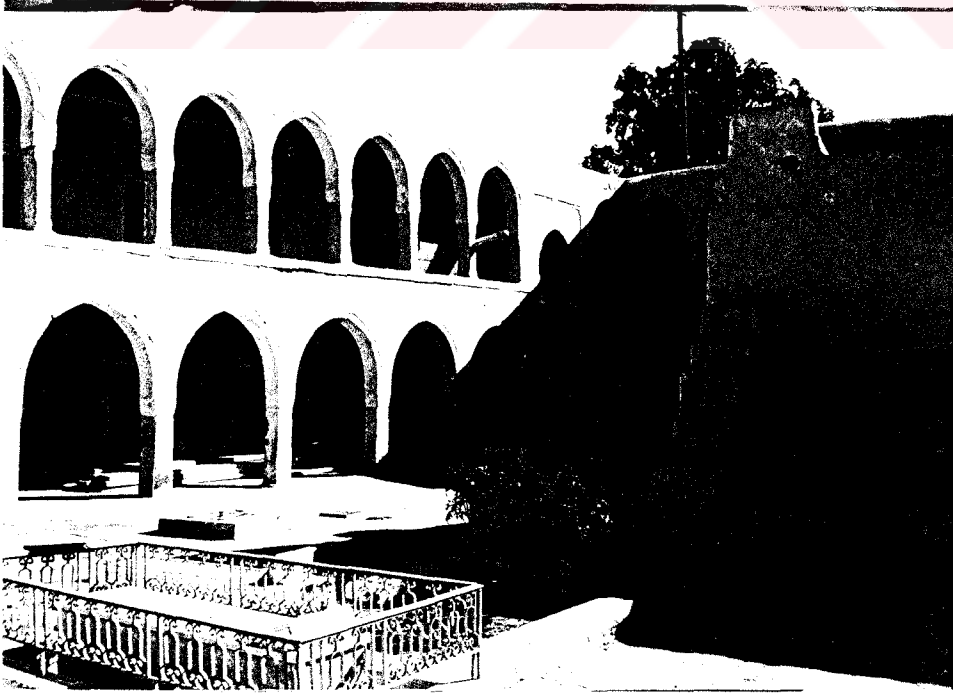
Resim = 192. Mescidin içindeki sütunlar ve mihrab

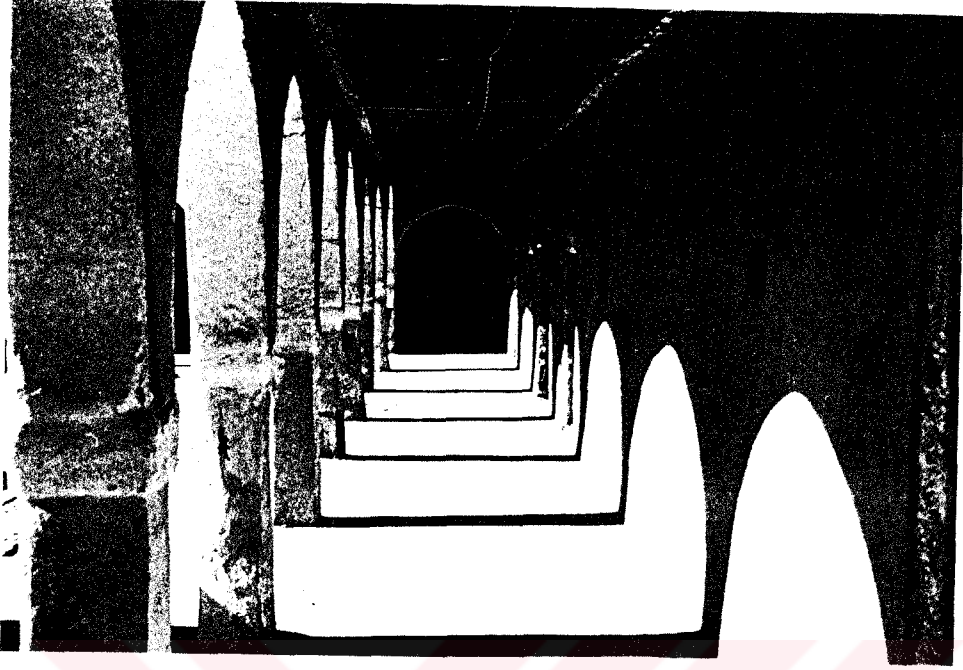
Resim = 193. Cerbe-Muradiye Medresesi genel görünüşü

Resim = 194. Revaklı avlu ve arkada türbenin üzerini örten kubbenin görünüşü

Resim = 195. Avludan diğer bir görünüş

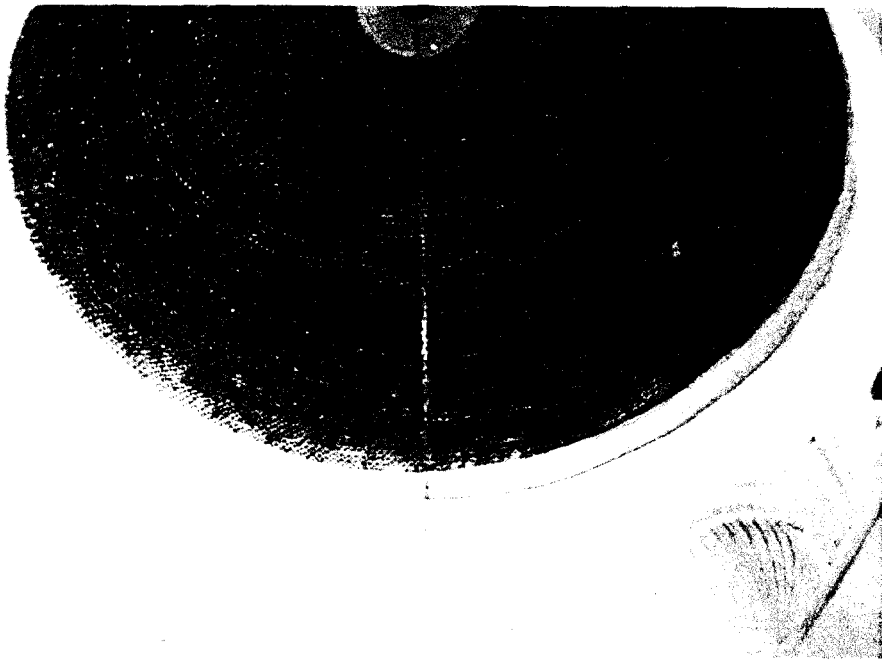
Resim = 196. Revakların içi

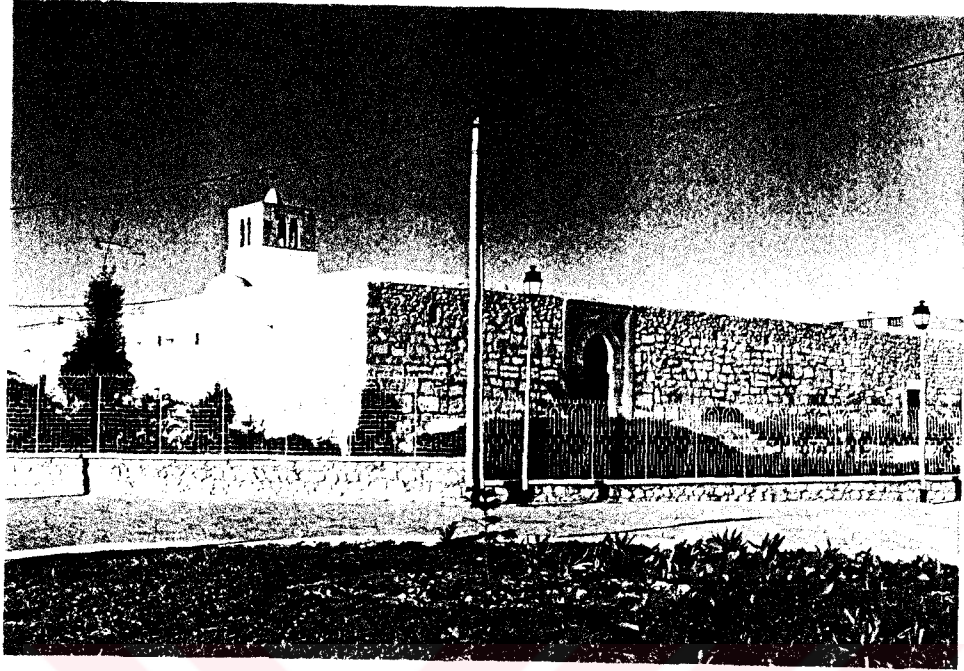
Resim = 197. Mescid

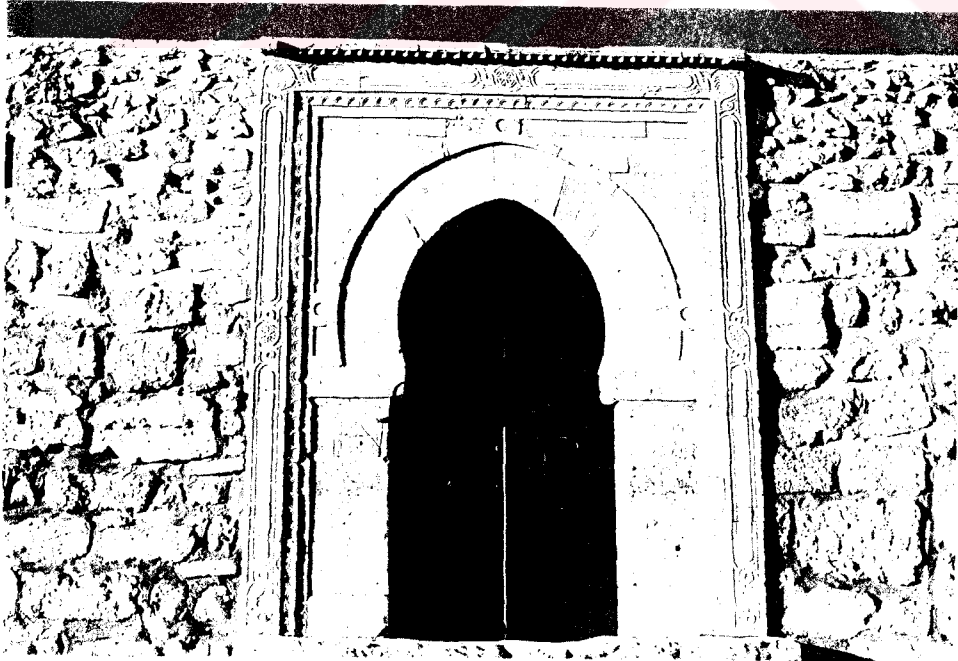
Resim = 198. Türbenin içinden.

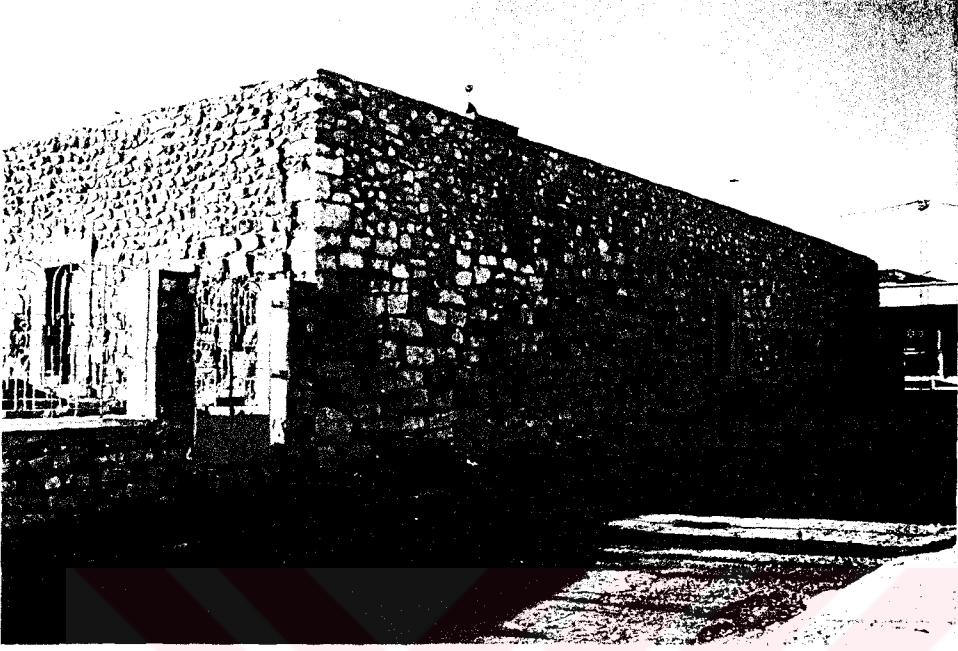
Resim = 199. Kubbe ve kubbe geçişlerinin görünüşü

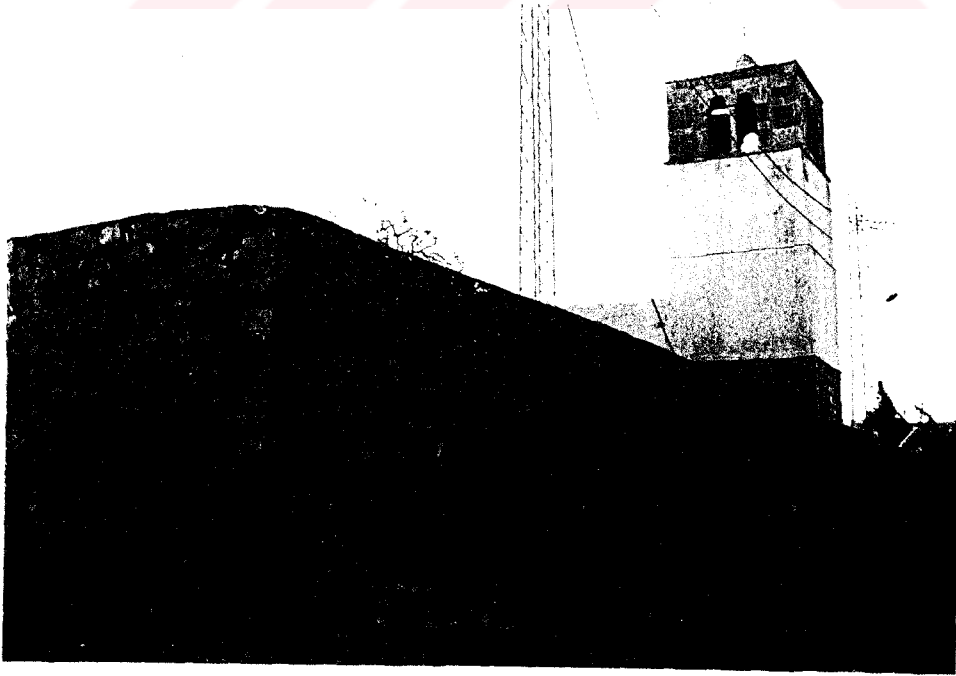
Resim = 200. Mehmed Bey Medresesi

Resim = 201. Giriş kapısı.

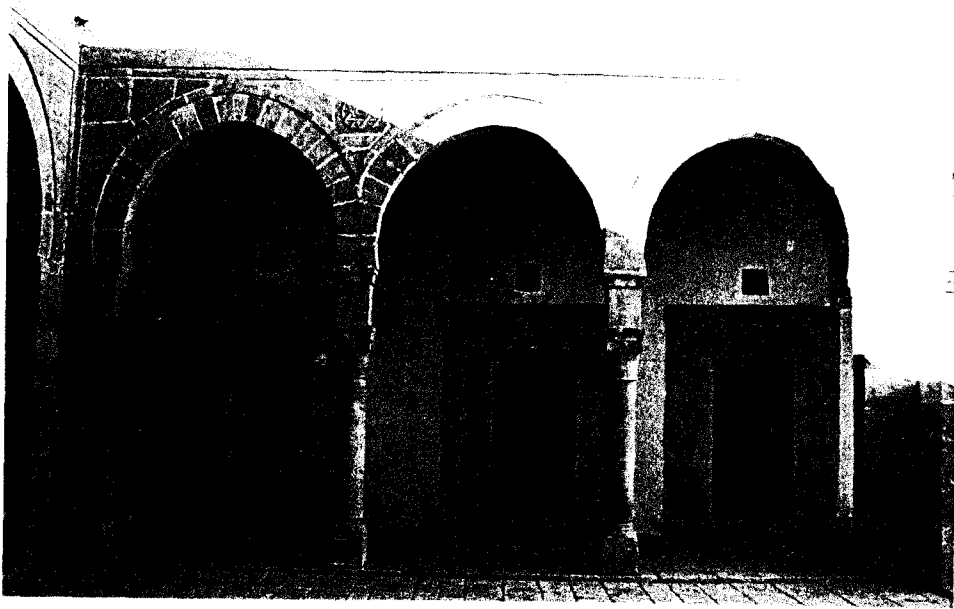
Resim = 202. Kuzey cephe

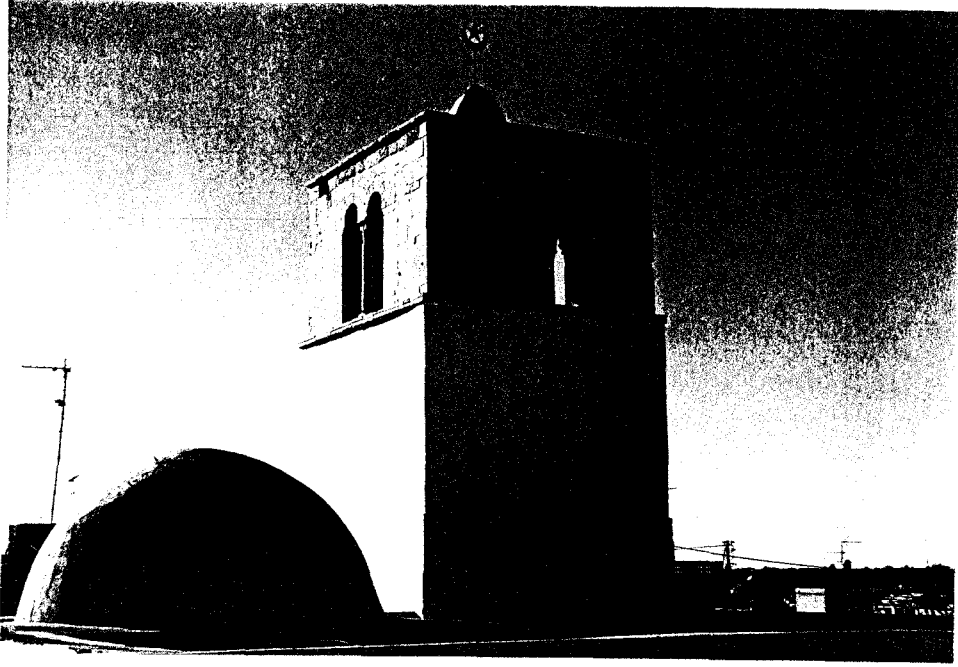
Resim = 203. Batı cephe

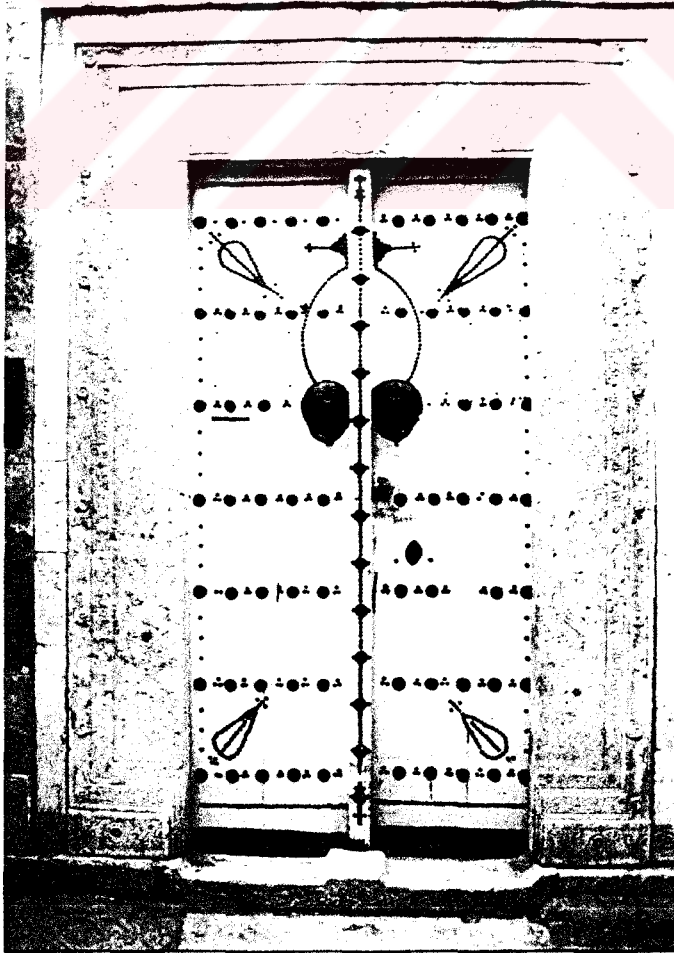
Resim = 204. Revaklı avludaki sütunlardan biri

Resim = 205. Revaklı avlu ve hücrelere geçiş kapıları

Resim = 206. Minare.

Resim = 207. Nahlâ Medresesi giriş kapısı

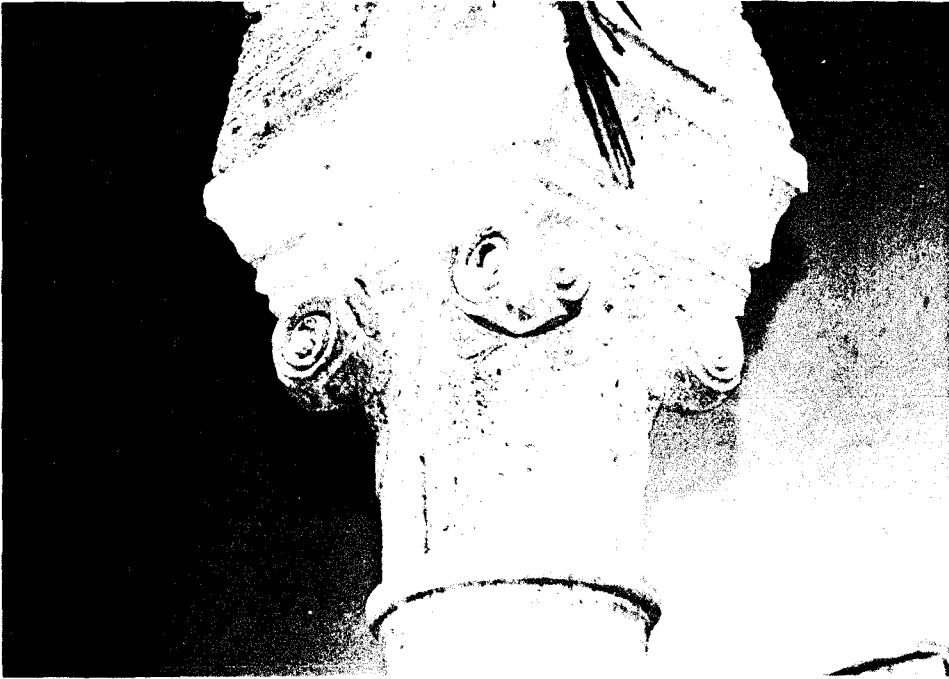
Resim = 208. Revaklı avludan görünüş

Resim = 209. Revakların köşelerindeki paye ve sütunlar

Resim = 210. Mescidin mihrabı

Resim = 211. Sütun başlığı

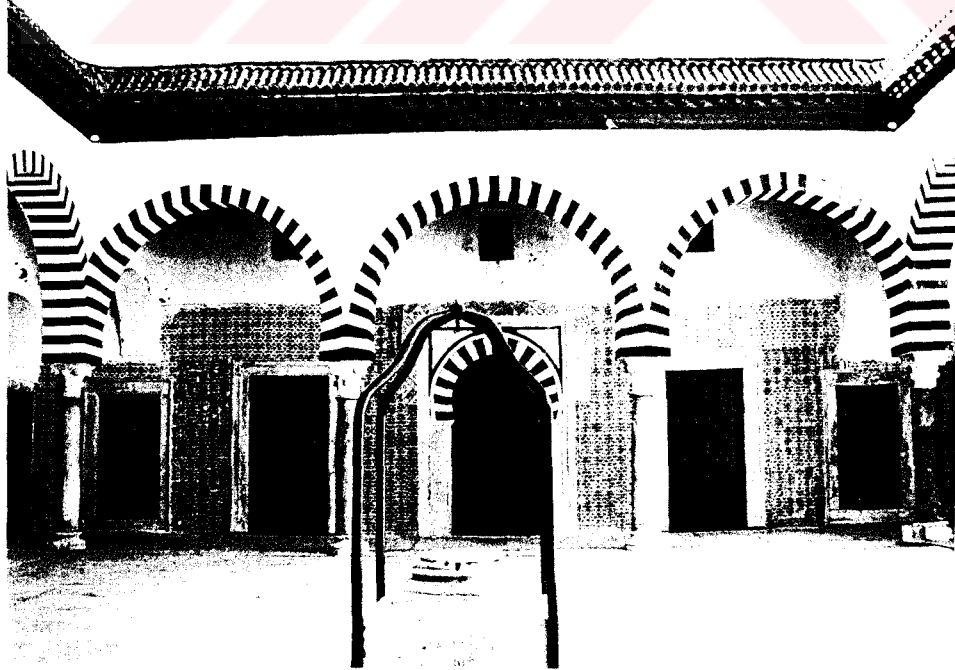
Resim = 212. Hüseyiniye'l-Kübra ve Hüseyiniye'l-Suğra Medreselerinin giriş kapıları

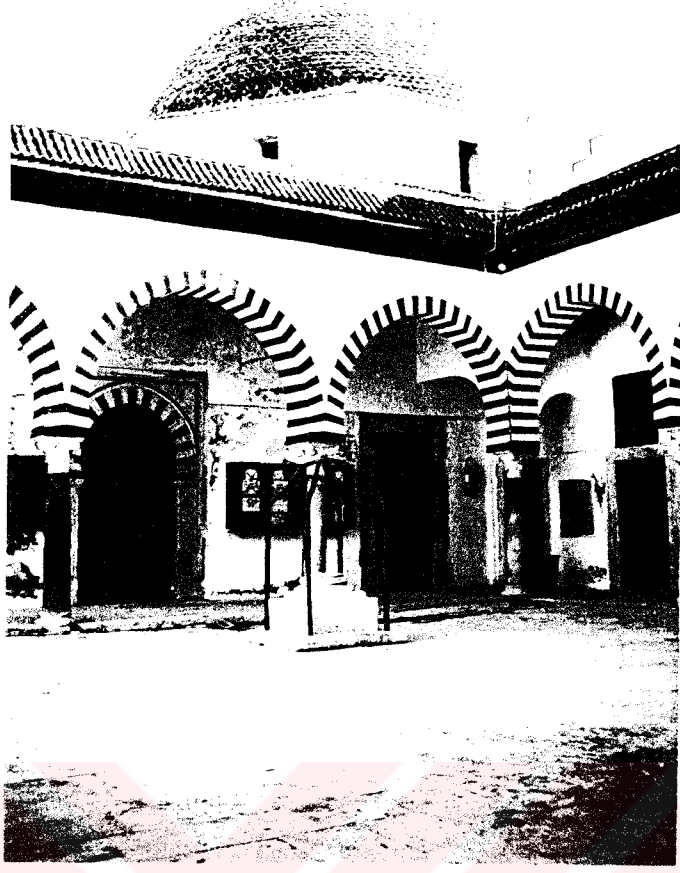
Resim = 213. Hüseyiniye'l-Kübra Medresesi revaklı avlu ve mescide giriş kapıları

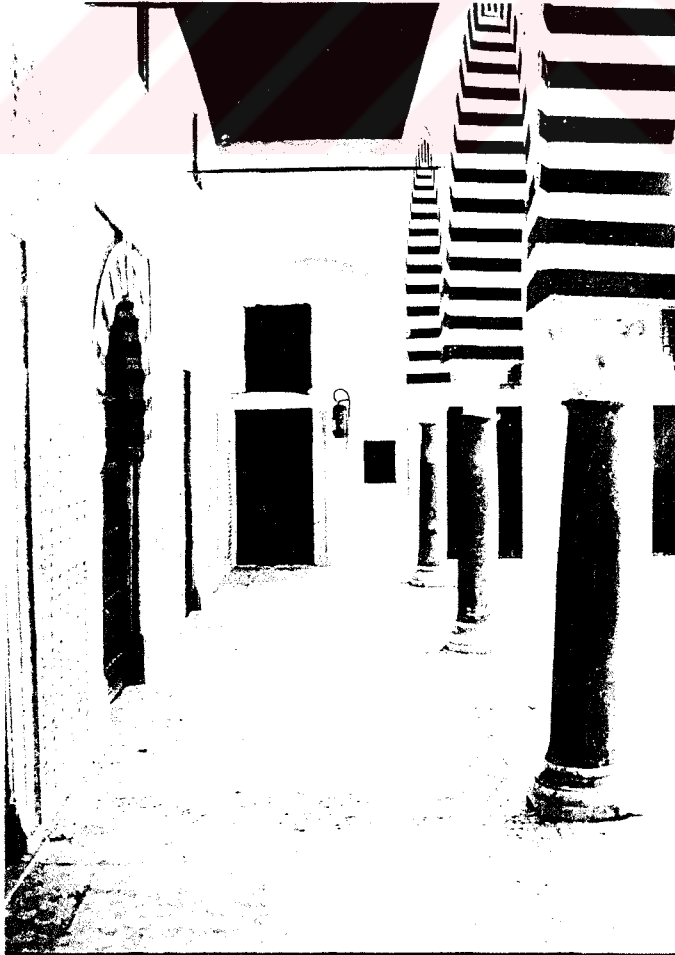
Resim = 214. Başıye Medresesi yapım kitabesi

Resim = 215. Revaklı avludan mescide giriş kapıları

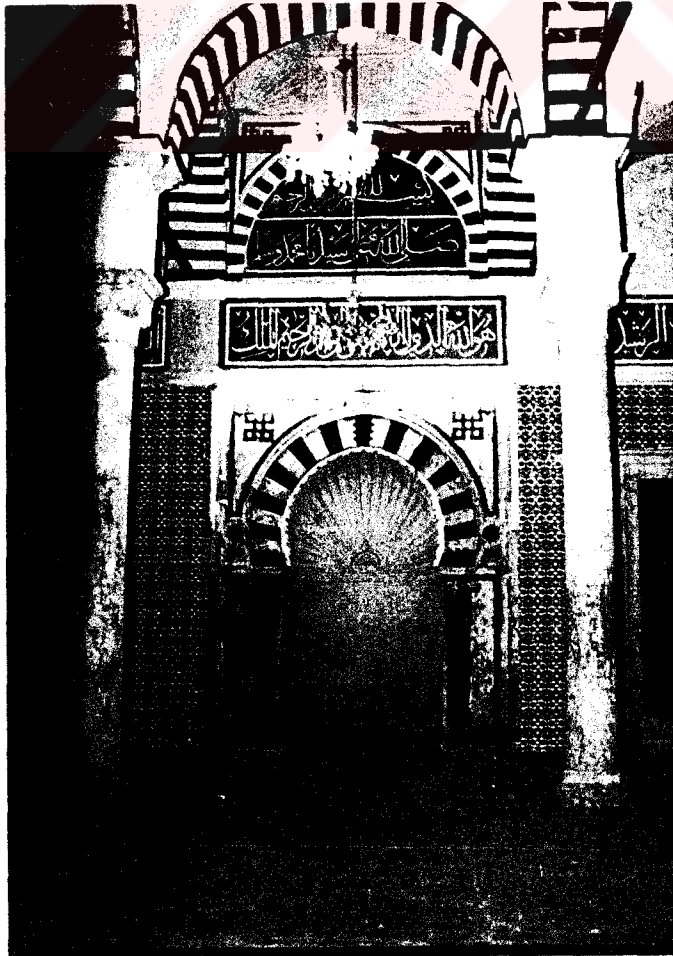
Resim = 216. Medrese avlusundan kuyu ve Ali Paşa Türbesi'nin görünüşü

Resim = 217. Avluyu kuşatan revakların içi

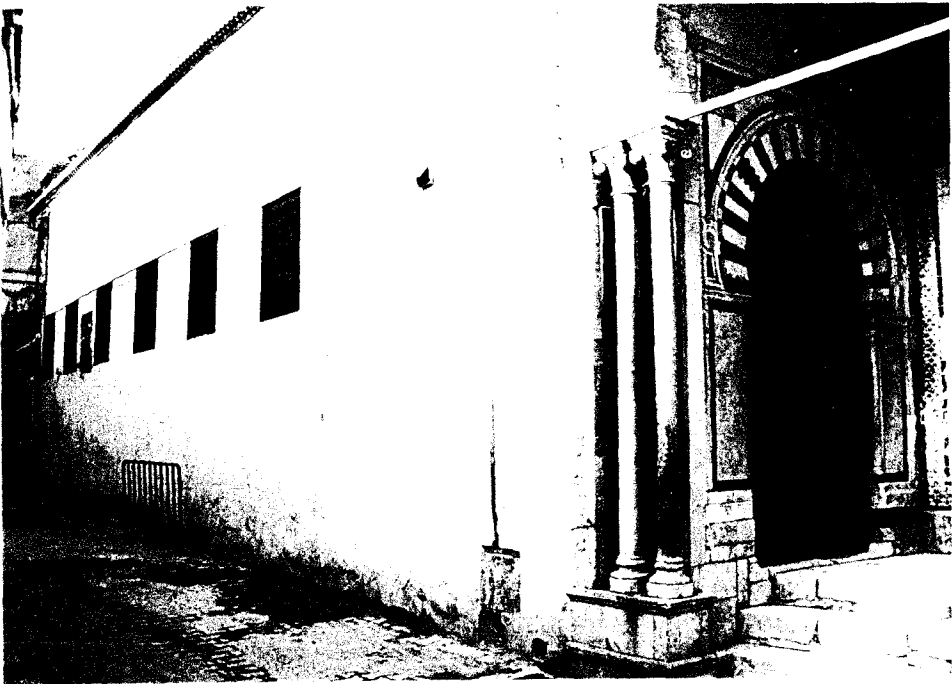
Resim = 218. Mescidin iç örtü sistemi

Resim = 219. Mihrab

Resim = 220. Abdest alma yerleri ve tuvaletler.

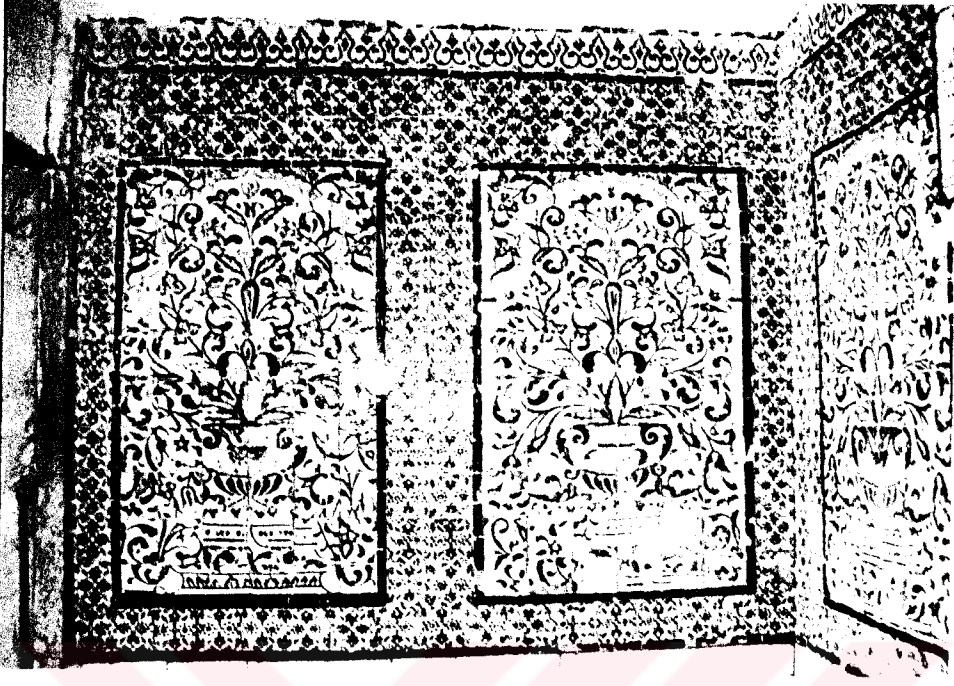
Resim = 221. Süleymaniye Medresesi

Resim = 222. Medrese giriş kapısı

Resim = 223. Kapının önündeki revak ve mihrab önü kubbesinin dıştan görünüşü

Resim = 224. Giriş h l n n duvarlarını süsleyen  ini panolar

Resim = 225. Medresenin revaklı avlusu

Resim = 226. Sütun başlıkları

Resim = 227. Mescidin avluya bakan cephesi

Resim = 228. Mescidin içinden görünüş

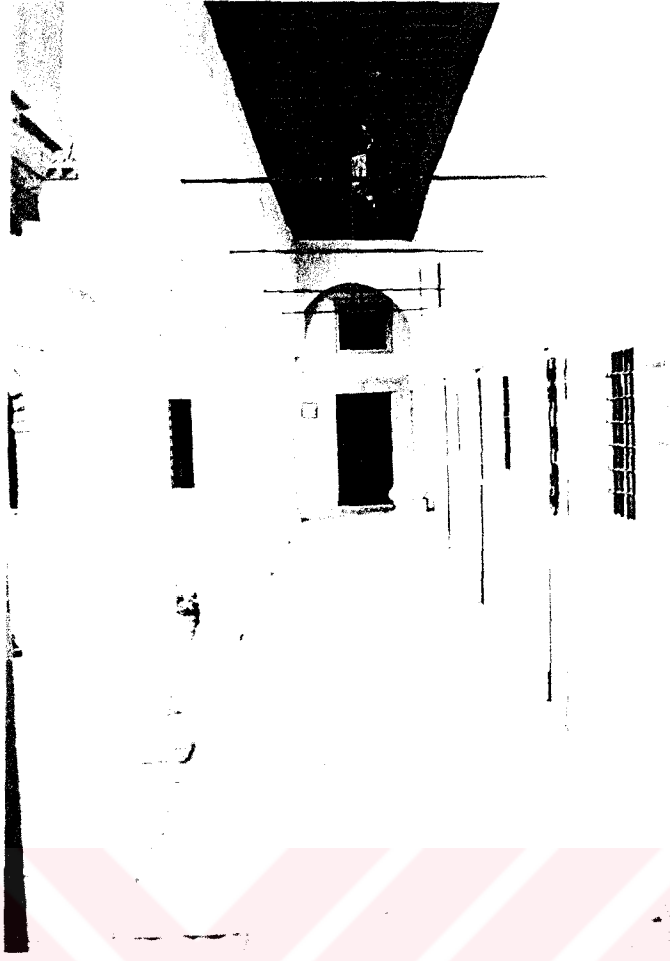
Resim = 229. Aşuriye Medresesi giriş cephesi

Resim = 230. Giriş holünü dolanan sedirler

Resim = 231. Revaklı avlu ve mescide açılan kapı ve pencereler

Resim = 232. Avluyu saran revakların içi

Resim = 233. Revakların köşelerindeki sütunlar

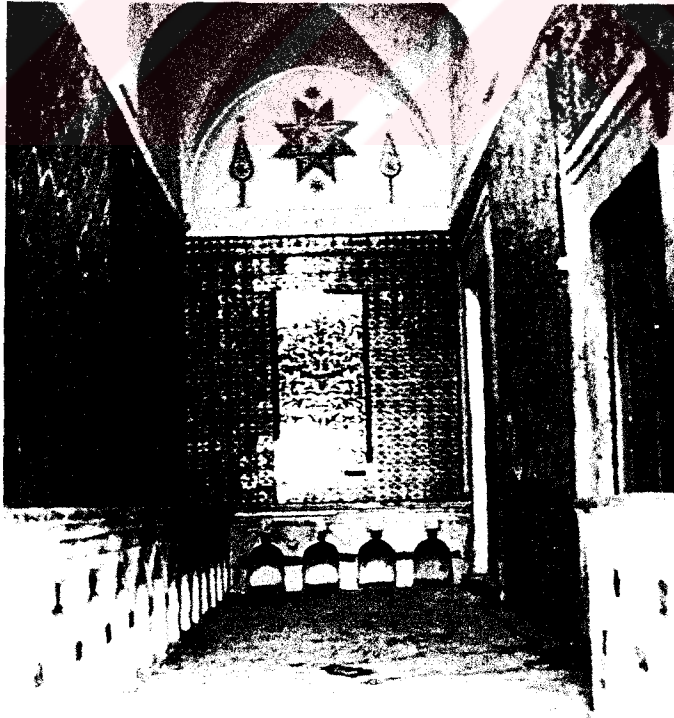
Resim = 234. Mescidin içinden

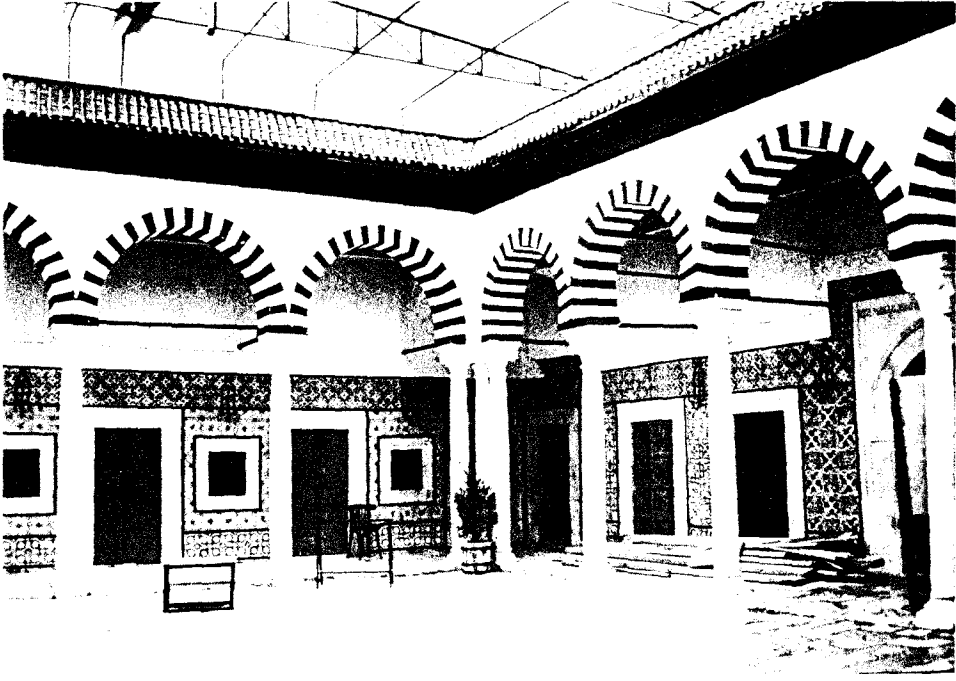
Resim = 235. Bir'El-Ahcâr Medresesi giriş cephesi

Resim = 236. Medrese dış giriş kapısı ve sebil penceresi.

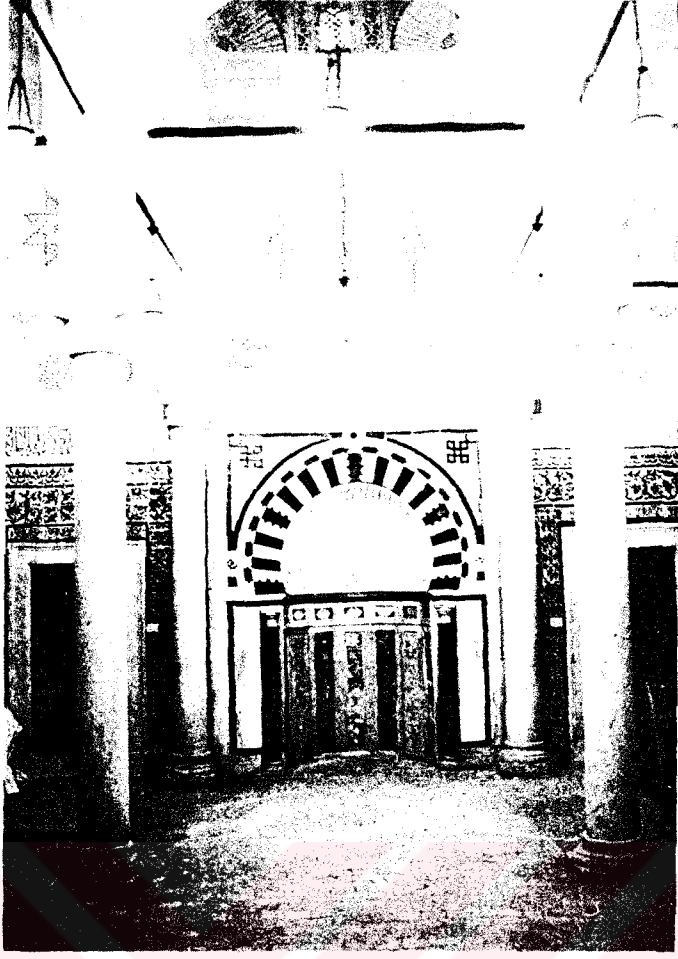
Resim = 237. Giriş holü

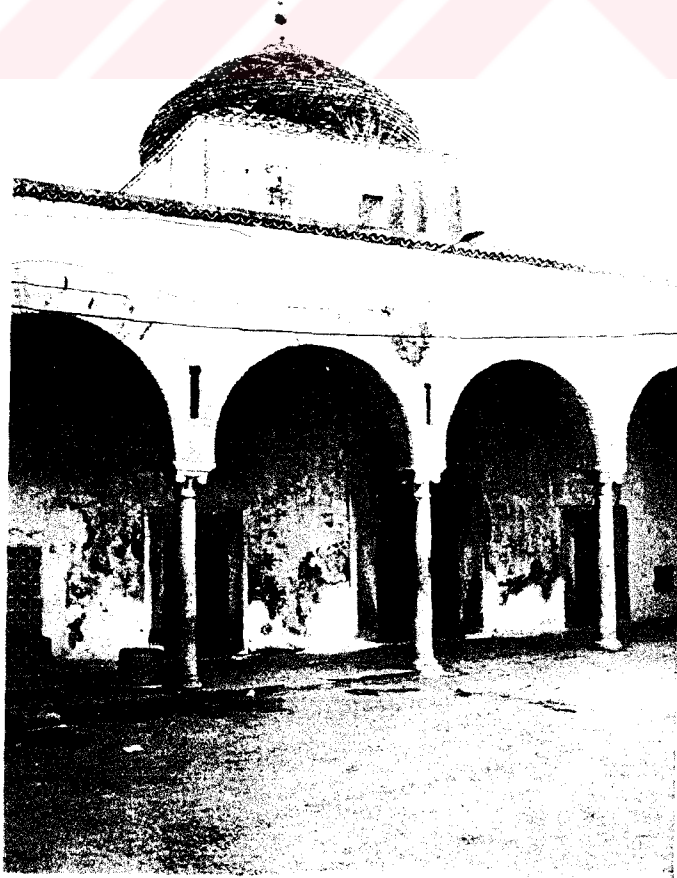
Resim = 238. Avlu revakları ve hücreler.

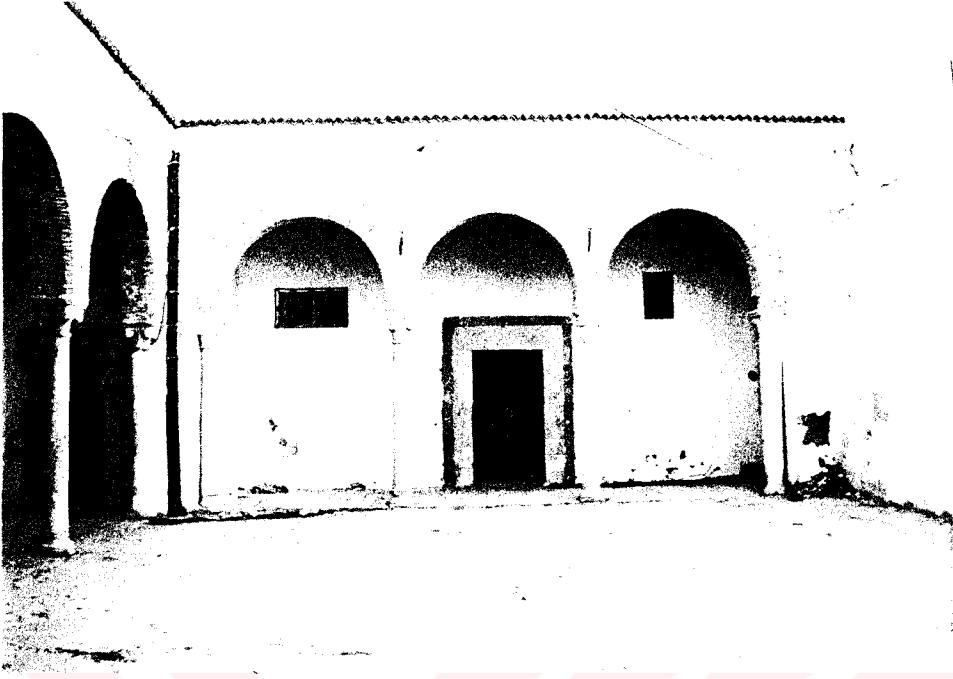
Resim = 239. Mescidin duvarlarını süsleyen çiniler ve örtü sistemi.

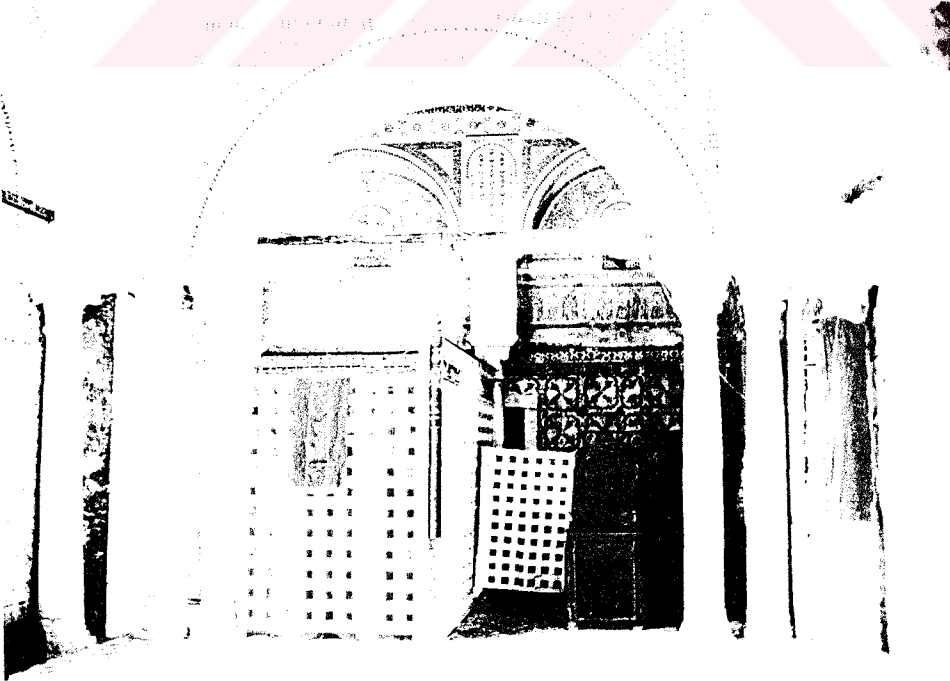
Resim = 240. Mihrab

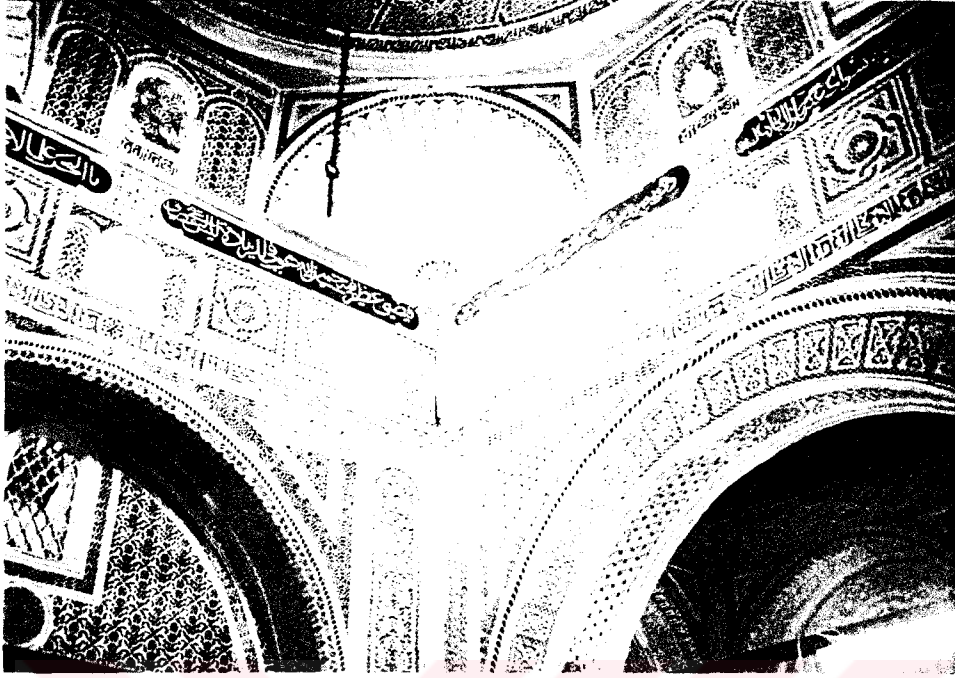
Resim = 241. Sidi El-Halfavi Zaviyesi

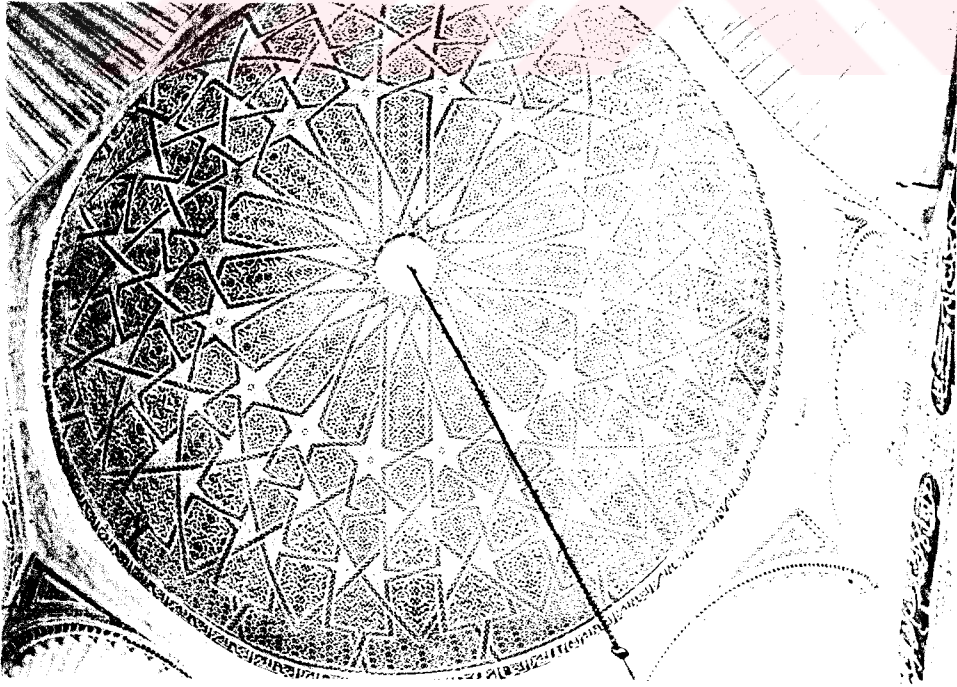
Resim = 242. Yapıyı saran revaklar

Resim = 243. Sidi El-Halfavi'nin sandukası

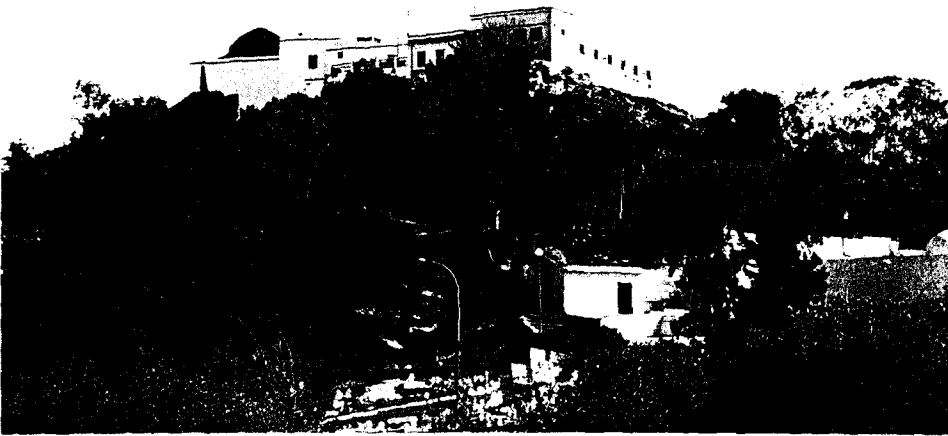
Resim = 244. Kubbe geçişleri

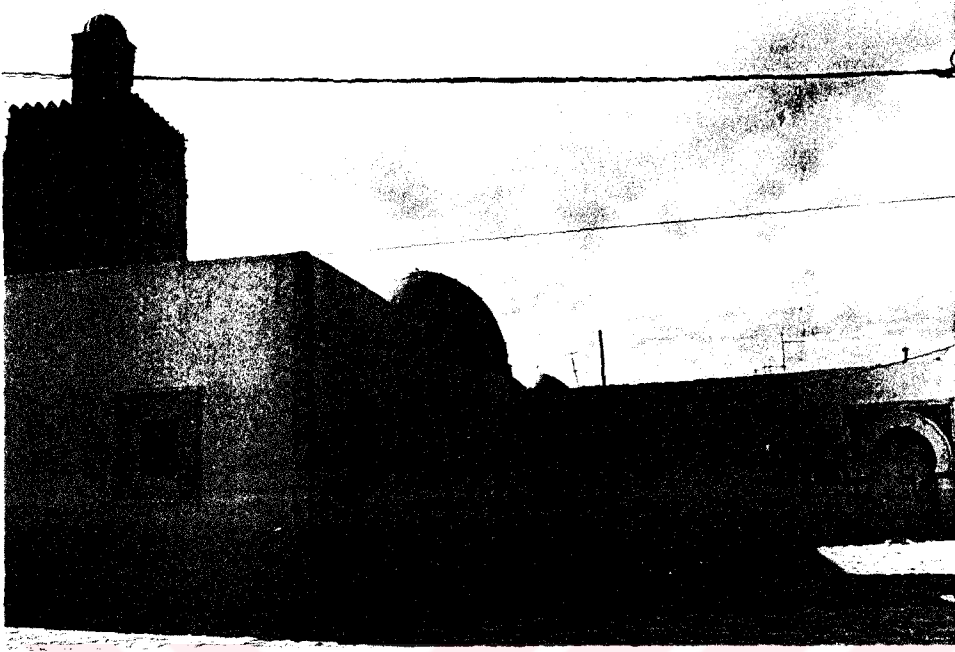
Resim = 245. Kubbenin içten görünüşü

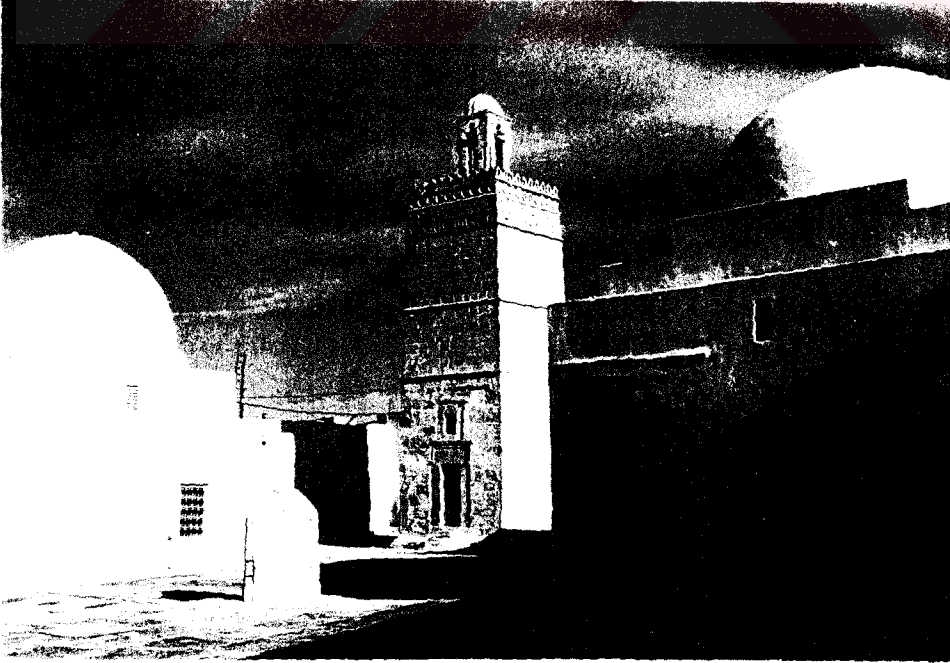
Resim = 246. Sidi Ebu'l-Hasan Şazeli Zaviyesi giriş kapısı ve kitabesi

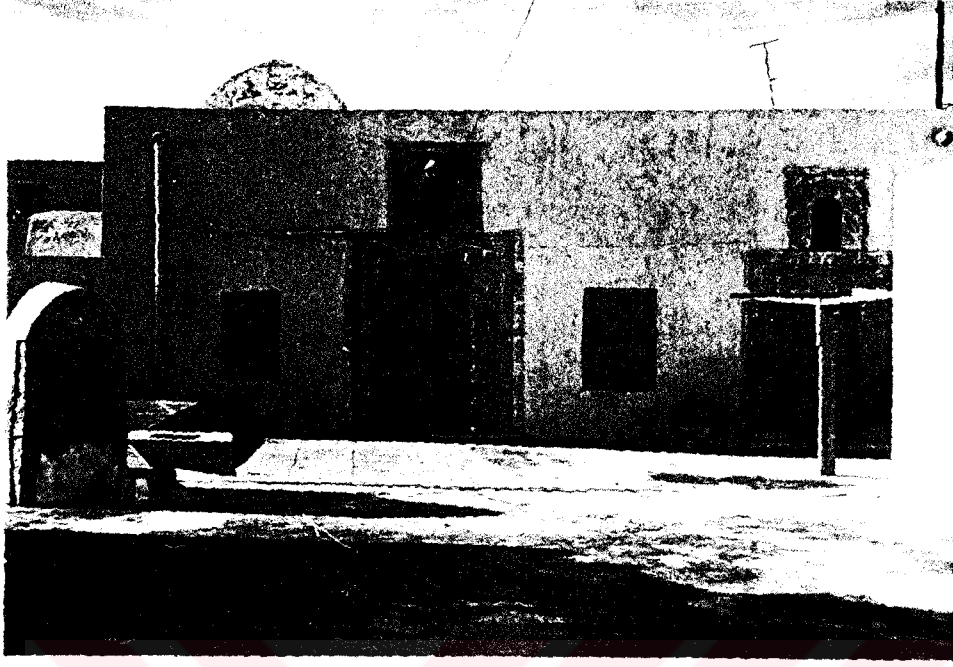
Resim = 247. Zaviyenin genel görünüşü

Resim = 248. Sâf-Sidi Ali Mahcûb Zaviyesi.

Resim = 249. Avludan görünüş

Resim = 250. Mescidin avluya açılan giriş kapıları

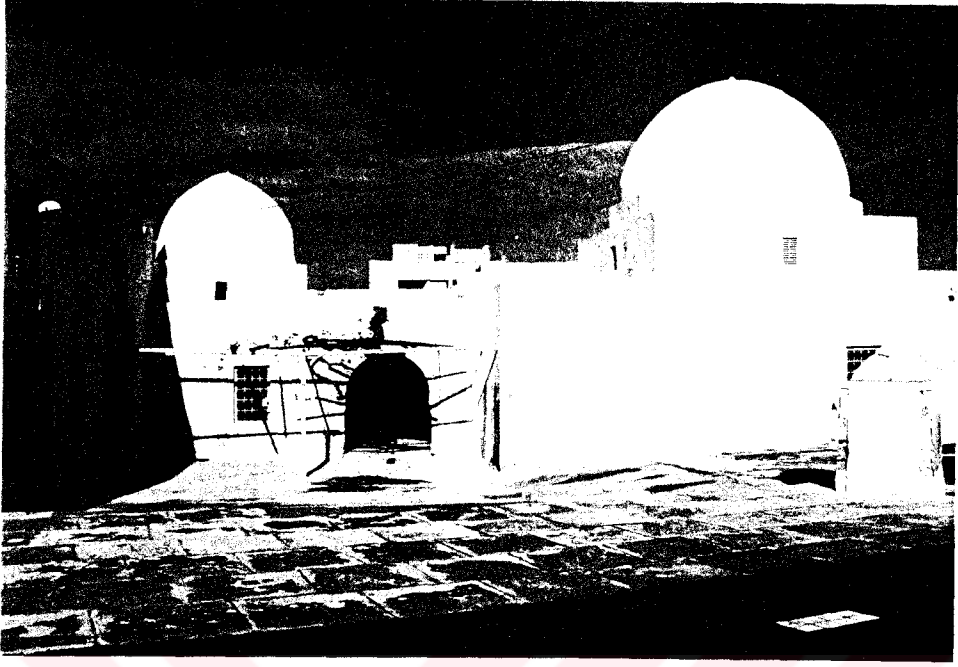
Resim = 251. Harim içinden

Resim = 252. Harim iç örtü sistemi.

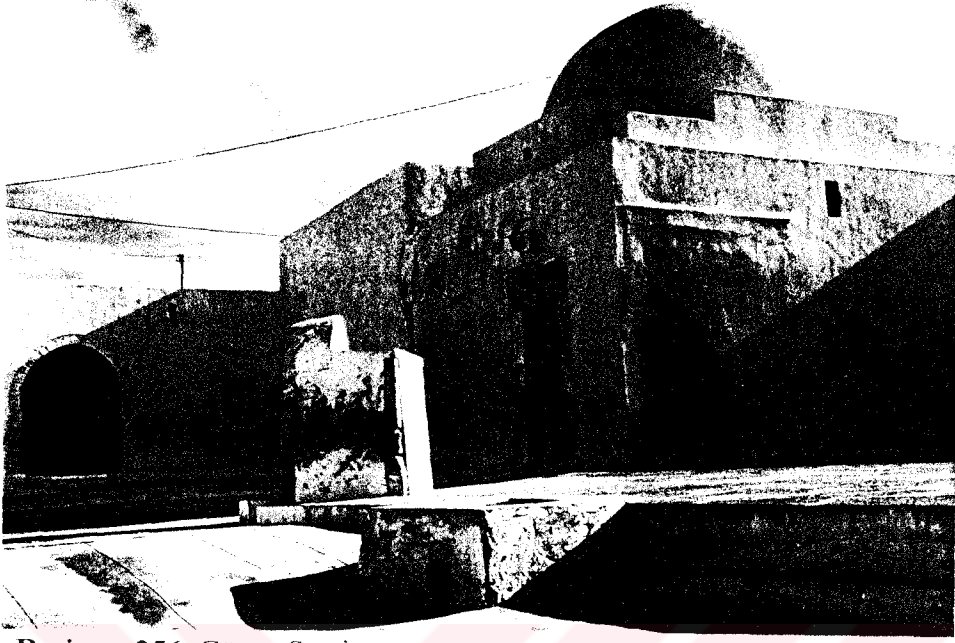
Resim = 253. Mihrab ve minber

Resim = 254. Türbeler

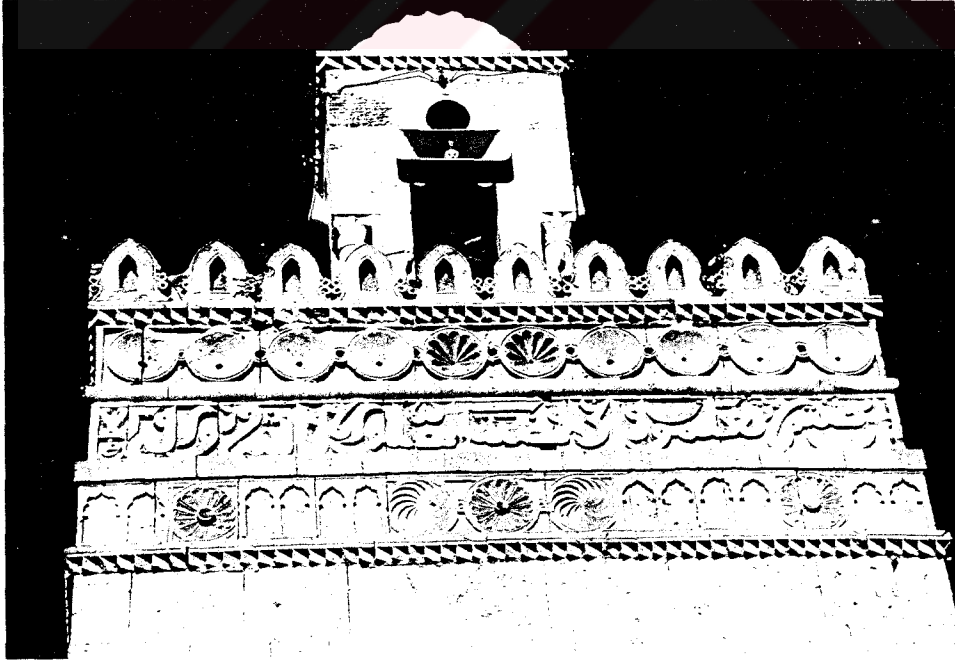

Resim = 255. Sidi Ali Mahcüb Türbesi kubbe geçişleri.

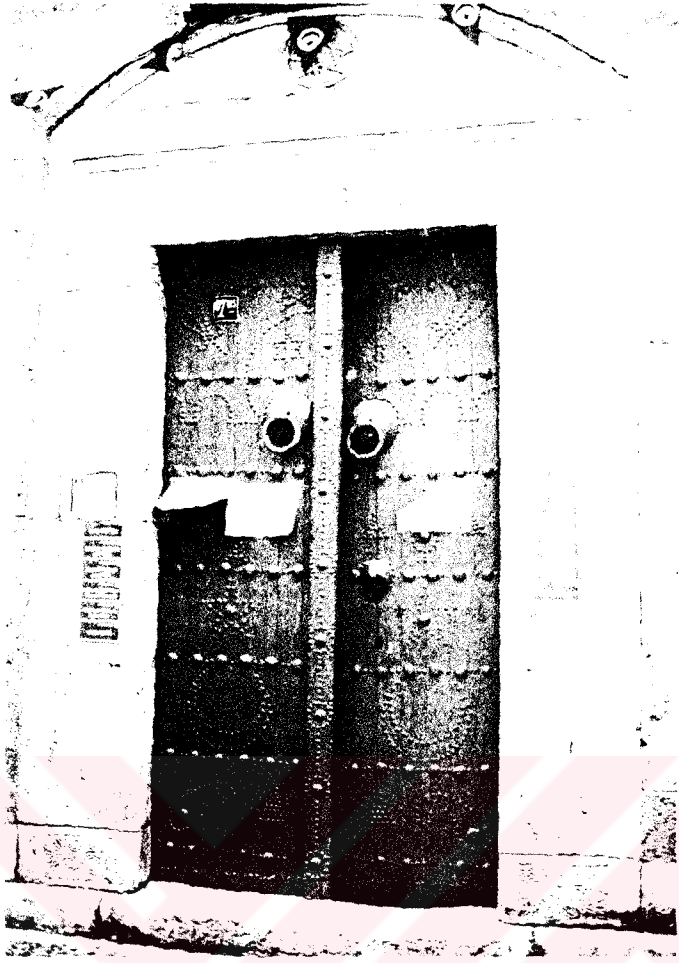

Resim = 256. Güneş Saati

Dr. Yılmaz Karaman
Mimarlık ve Sanat

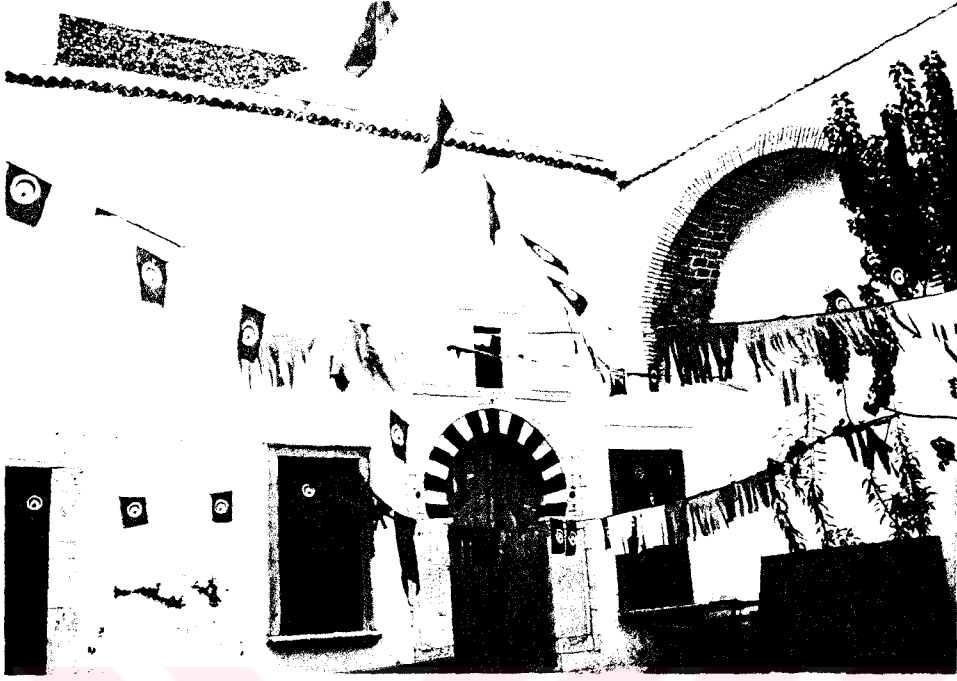
Resim = 257. Minareden detay

Resim = 258. Sidi Ali Azzûz Zaviyesi giriş kapısı

Resim = 259. Tevhidhanenin avludan görünüşü

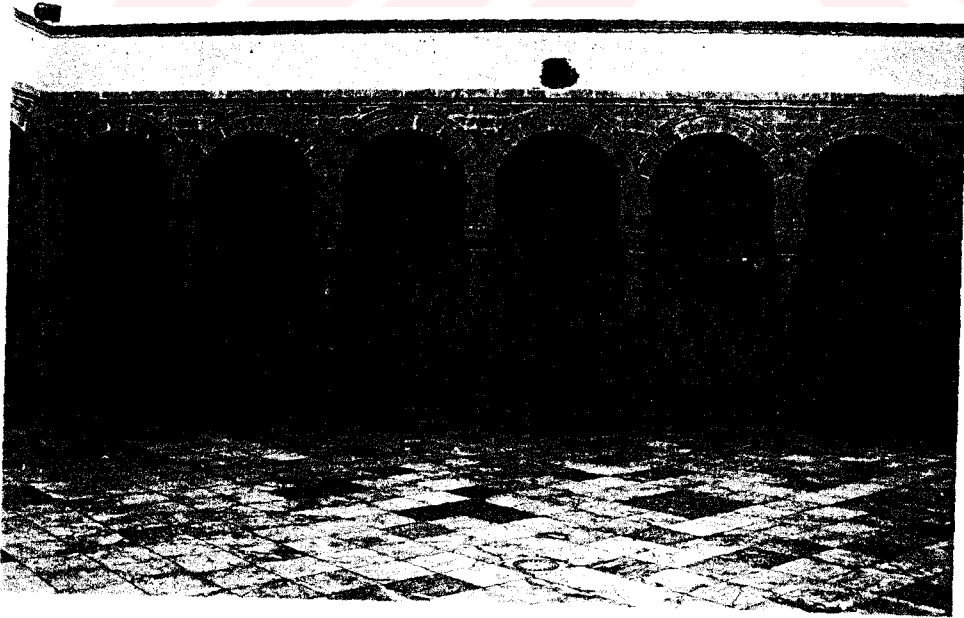
Resim = 260. Avludan görünüş

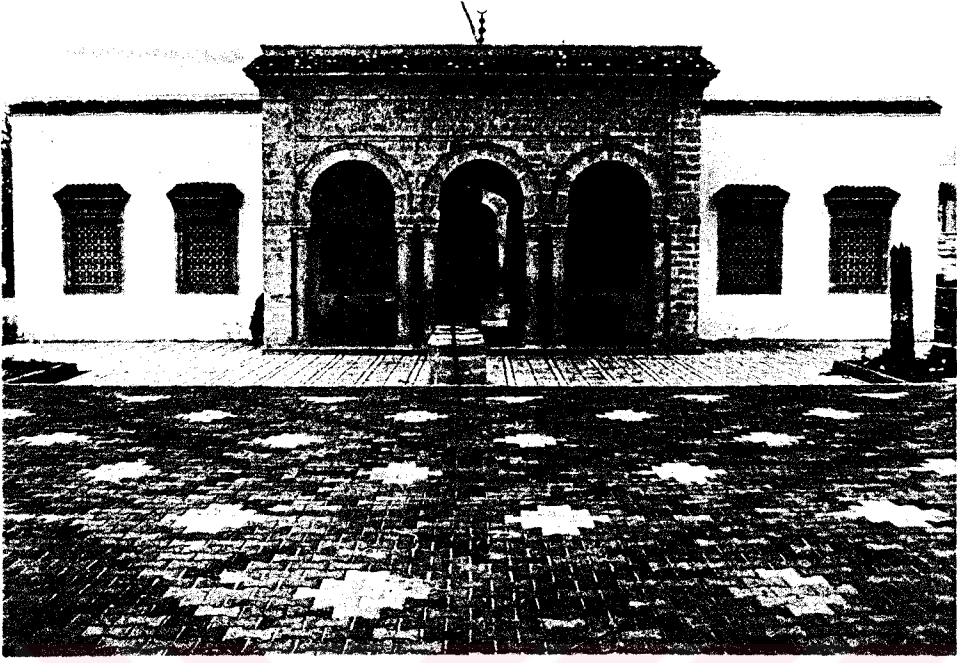
Resim = 261. Kuyu ve hücrelere geçiş kapısı

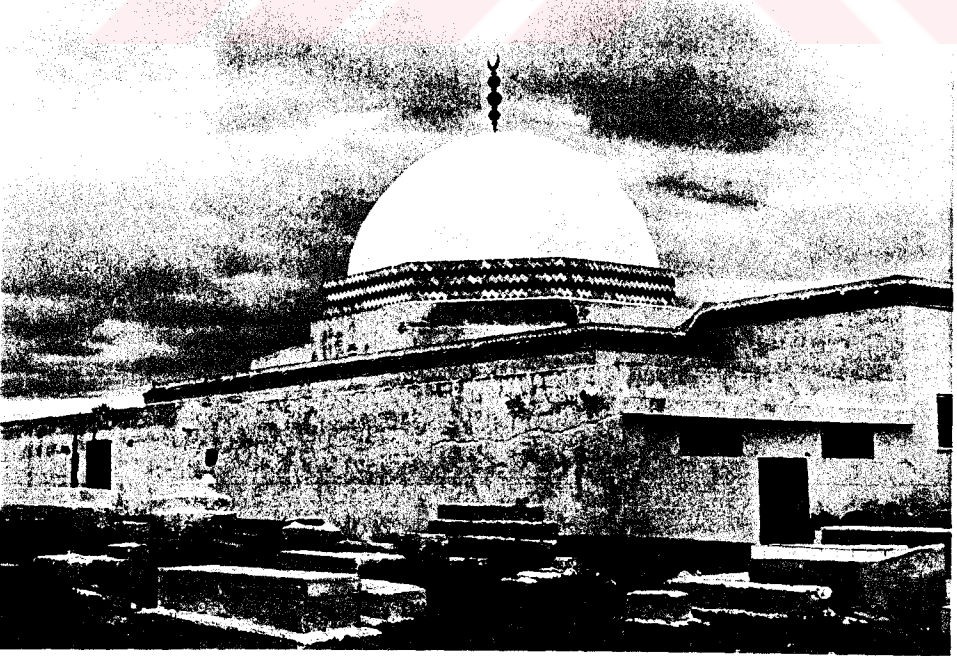
Resim = 262. Sidi Mezri Zaviyesi'nin genel görünüşü

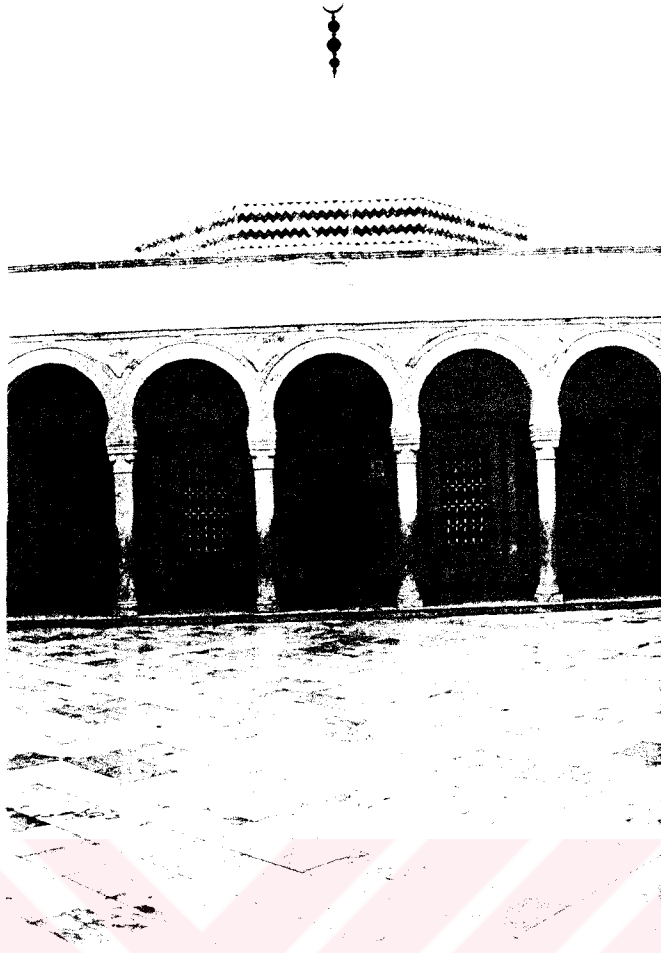
Resim = 263. Avlu revakları

Resim = 264. Giriş cephesi

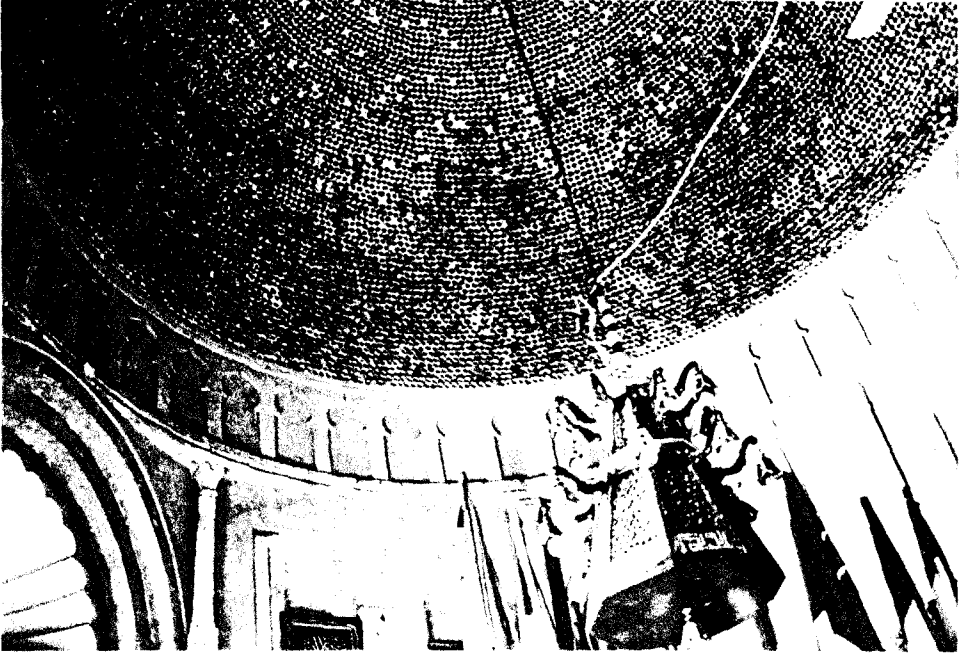
Resim = 265. Tevhidhanenin üzerini örten kubbe

Resim = 266. Tevhidhanenin avludan görünüşü

Resim = 267. Duvarları kaplayan çiniler ve kubbe geçişi

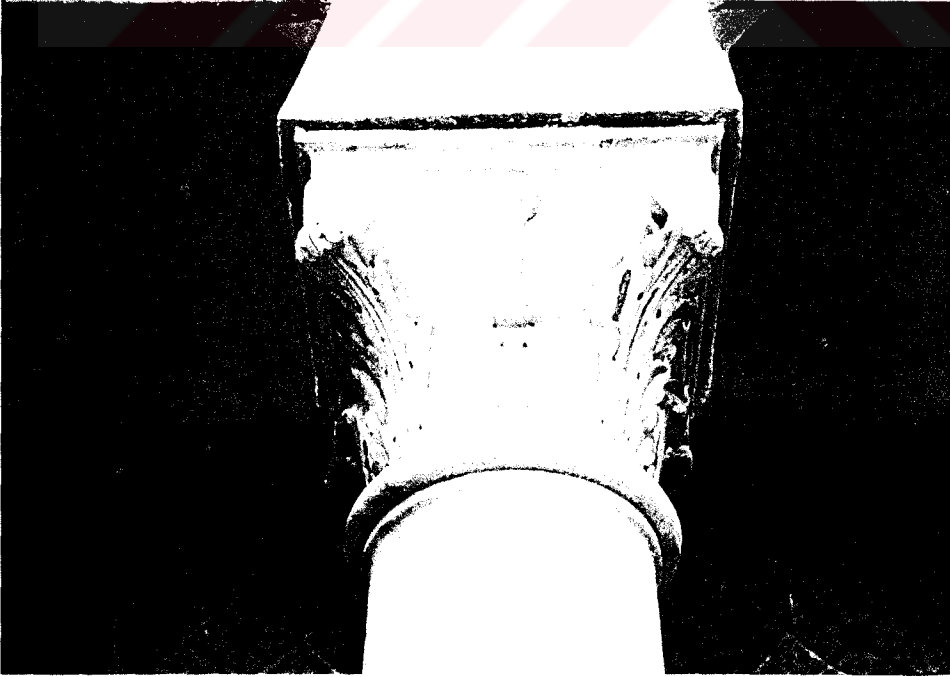
Resim = 268. Kubbe içi

Resim = 269. Sidi İbrahim Riyahi Zaviyesi giriş cephesi

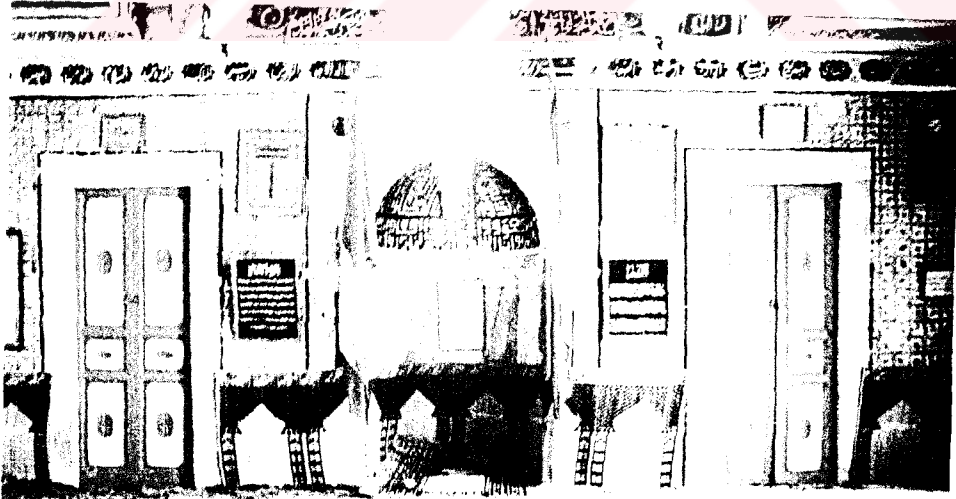
Resim = 270. Avlu

Resim = 271. Sütun başlığı

Resim = 272. Mescid-Tevhidhanenin üzerini örten kubbe

Resim = 273. Mihrab

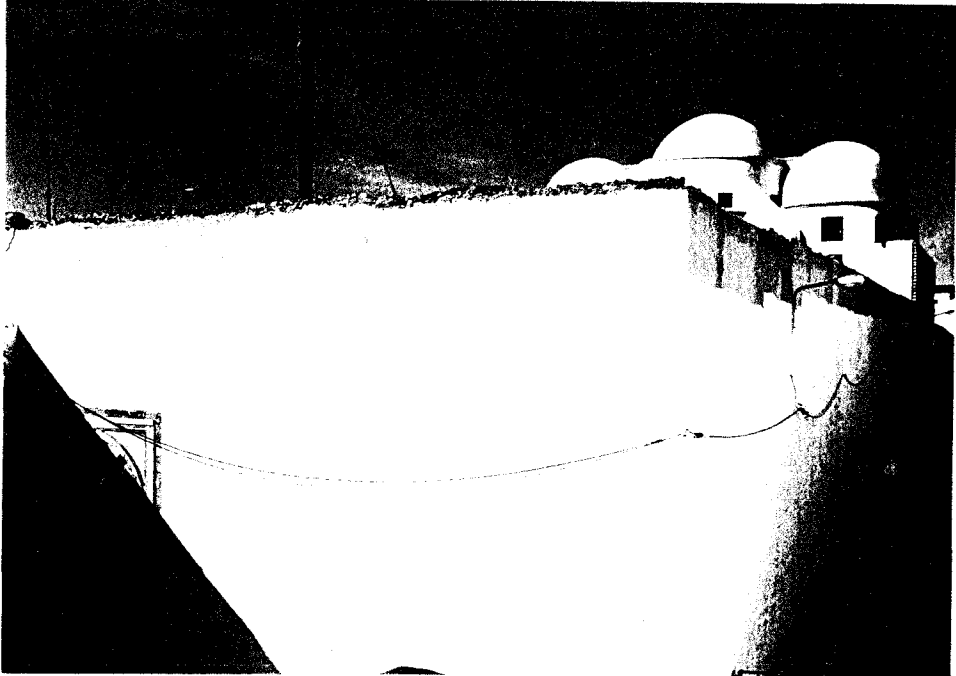
Resim = 274. Kubbe geçişleri

Resim = 275. Sidi Abdülkadir Zaviyesi giriş kapısı

Resim = 276. Avlu revakı

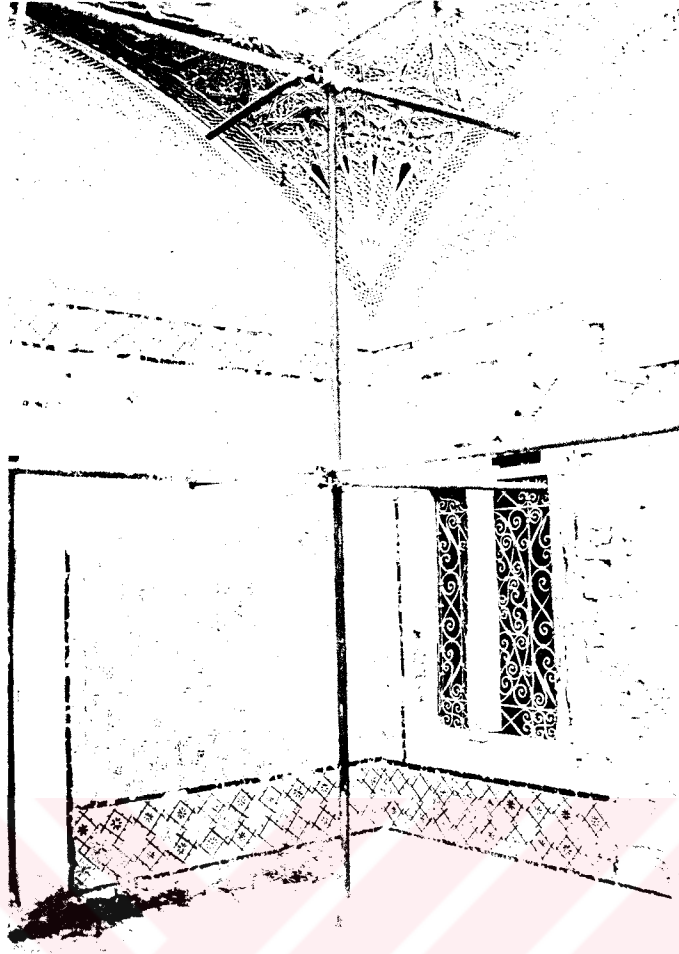
Resim = 277. Sidi Ali Şiha Zaviyesi genel görünüşü

Resim = 278. Kuzey cephesi

Resim = 279. Avlu

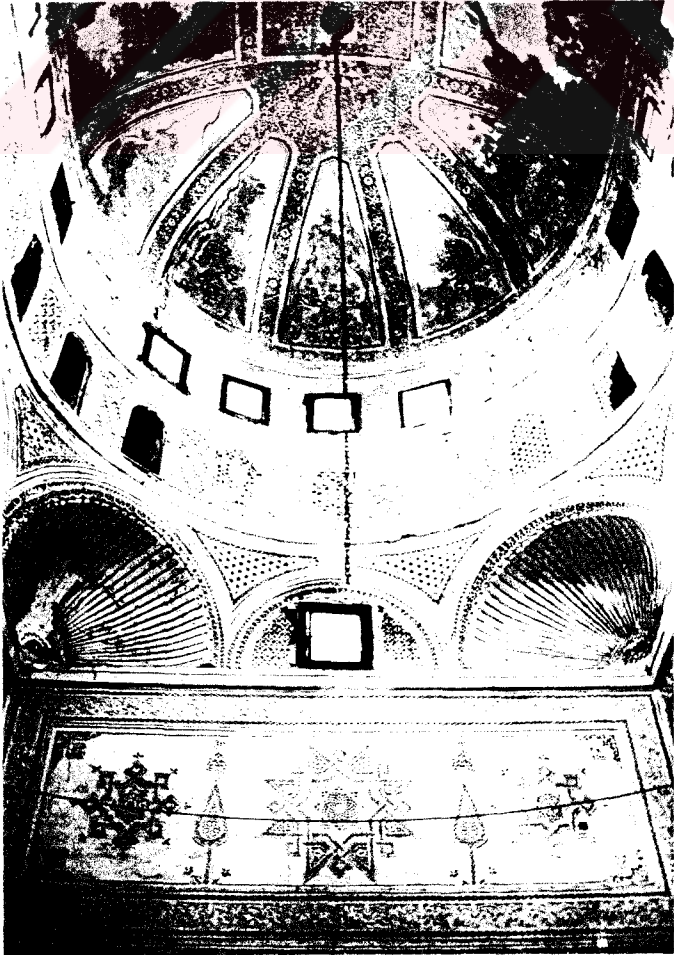
Resim = 280. Tevhidhanenin giriş revakı

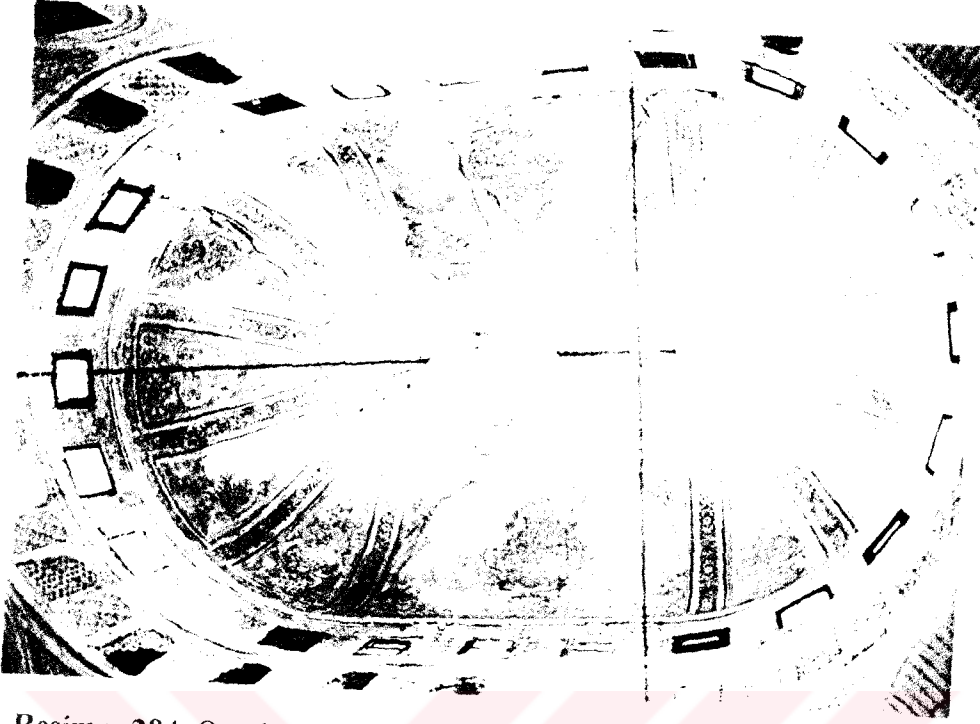
Resim = 281. Tevhidhanenin dıştan üst örtü sistemi

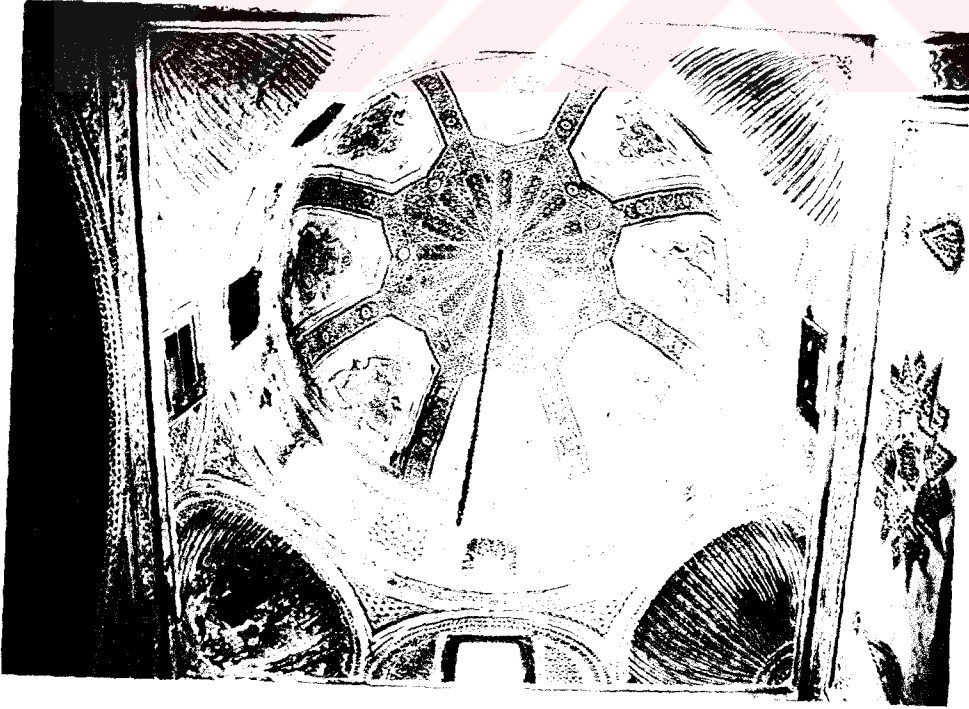
Resim = 282. Tevhidhane yan bölümleri

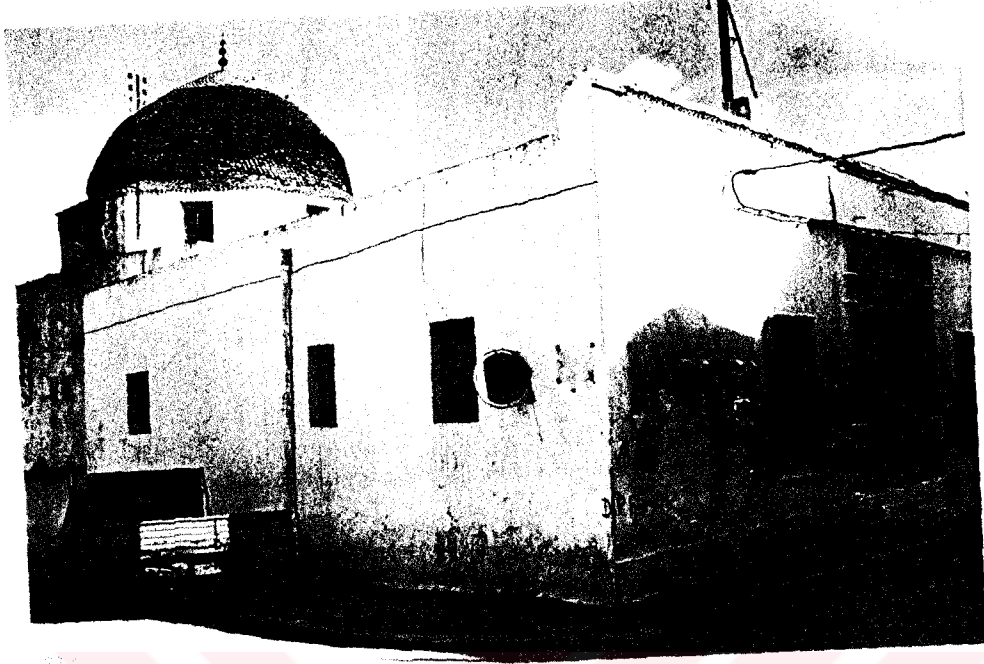
Resim = 283. Orta bölümde üst örtü geçişleri

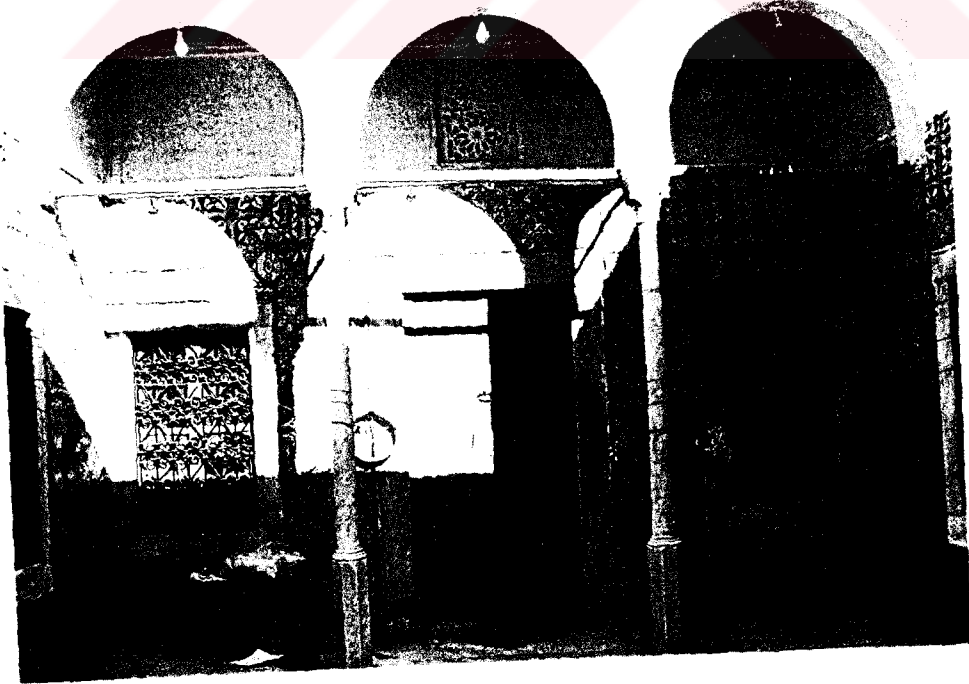
Resim = 284. Orta bölümün içten üst örtüsü

Resim = 285. Yan bölümlerin üzerini örten kubbelerden biri

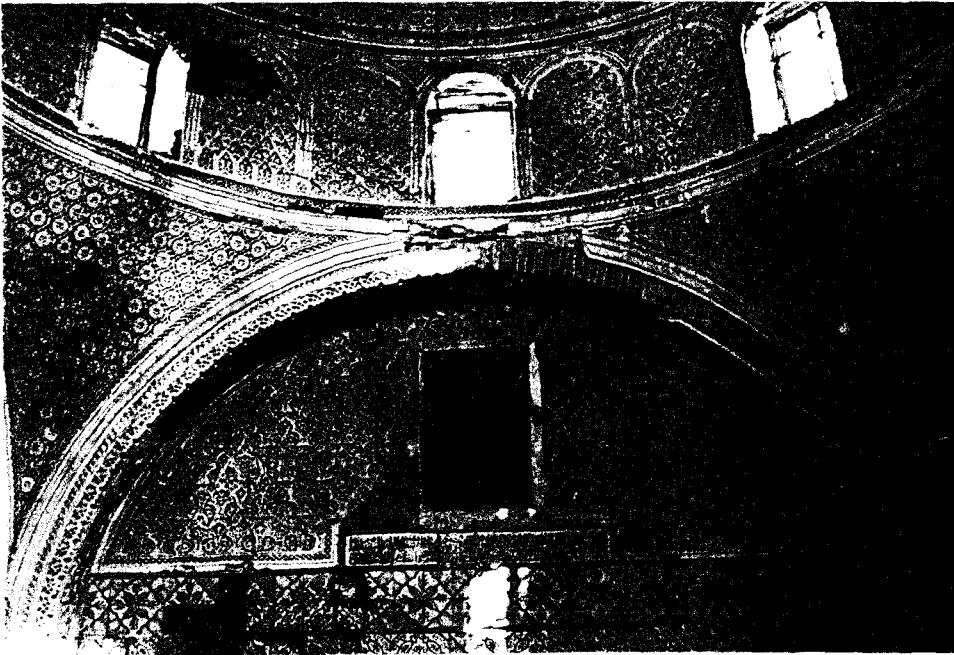
Resim = 286. Sidi Ebu Medyen Zaviyesi genel görünüş

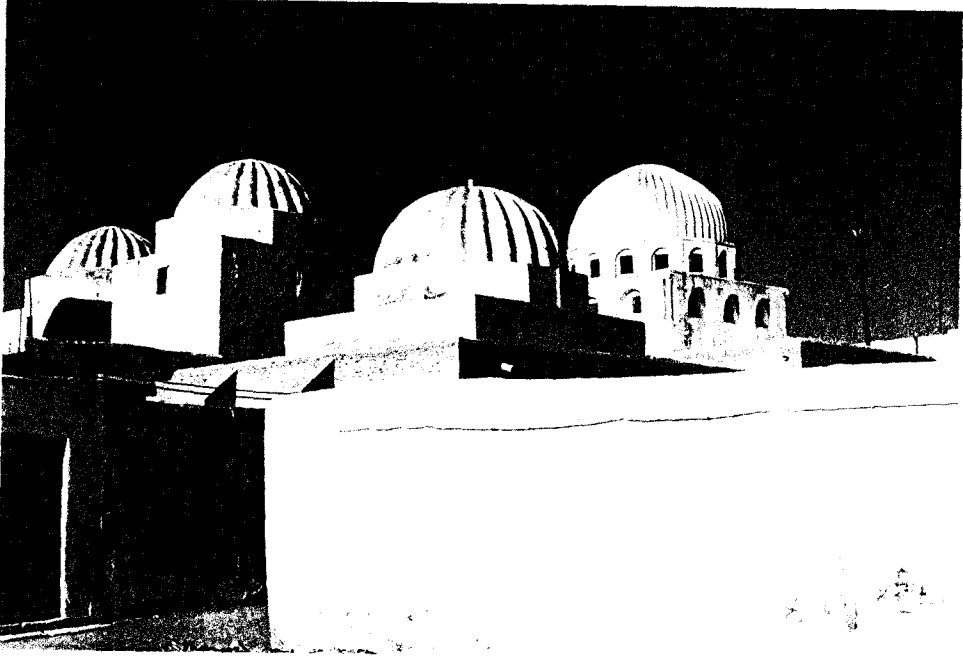
Resim = 287. Avlu

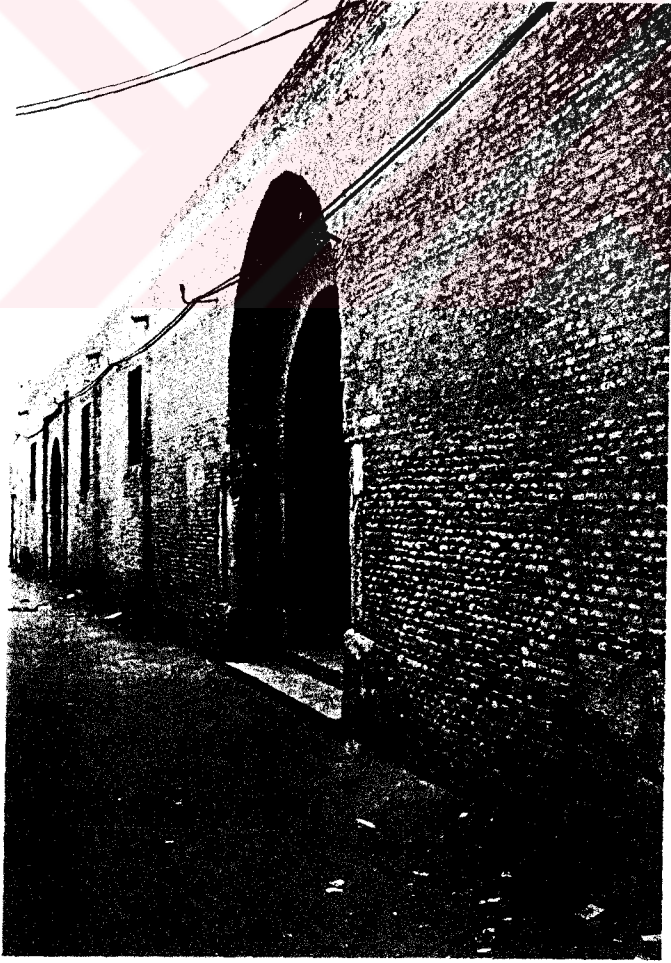
Resim = 288. Tevhidhanenin kubbesini taşıyan sütun ve kemerler

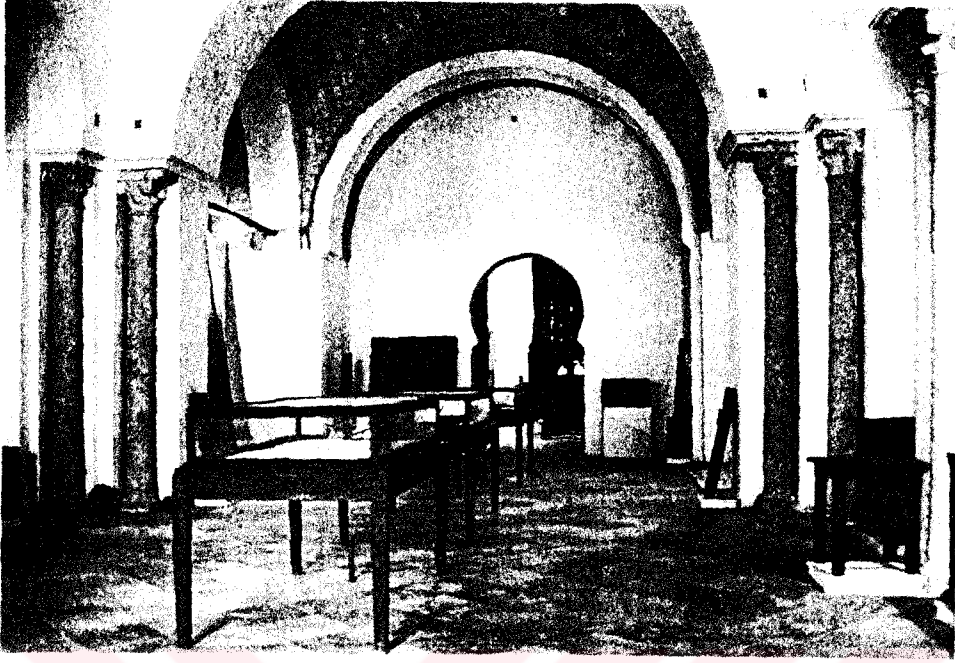
Resim = 289. Duvarların üst bölümünü süsleyen alçı kaplamalar

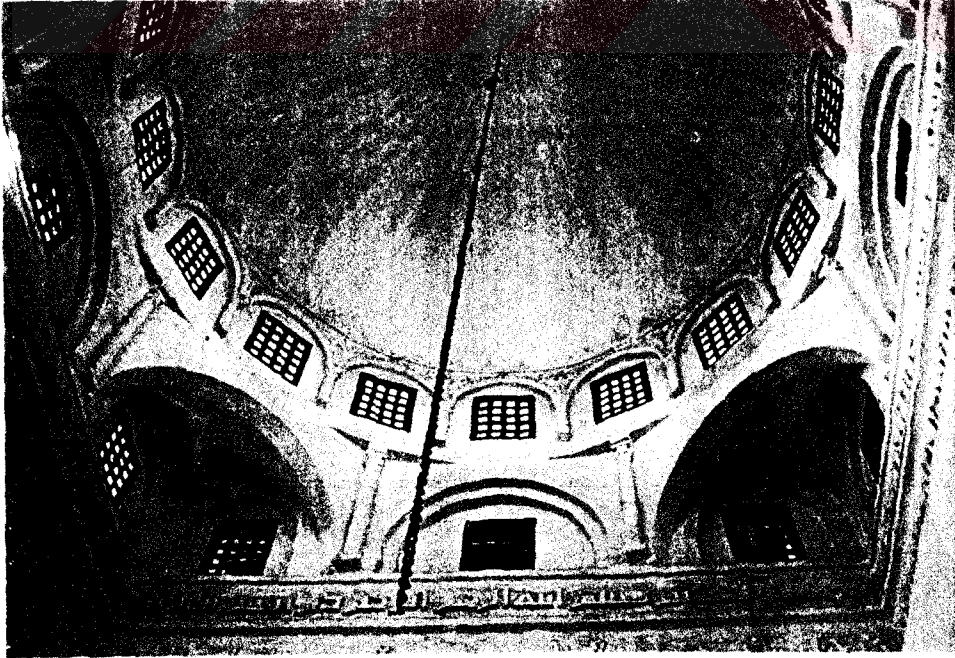
Resim = 290. Sidi Ömer Abbada Zaviyesi genel görünüşü

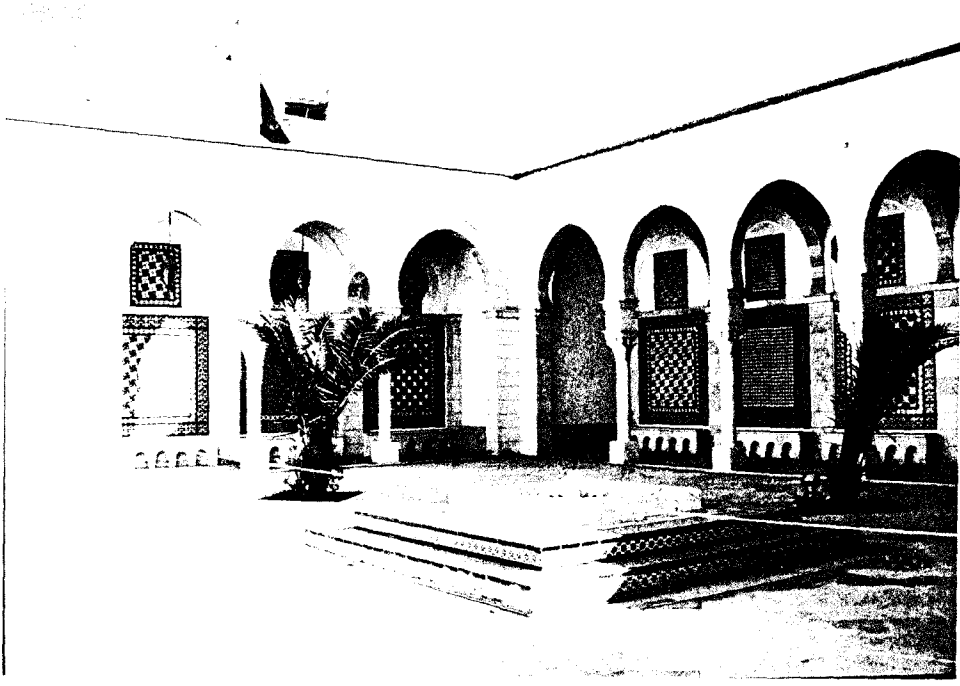
Resim = 291. Giriş Cephesi

Resim = 292. İç mekân

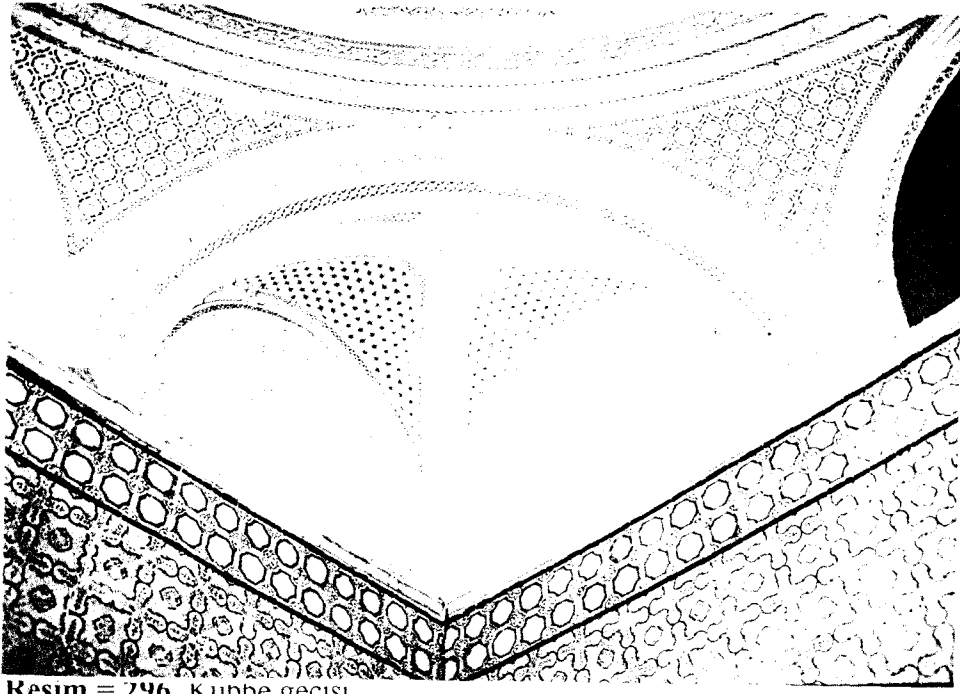
Resim = 293. İçten, kubbe ve kubbe geçişleri

Resim = 294. Sidi Mahrez Zaviyesi, avlu

Resim = 295. Semahane içinden

Resim = 296. Kubbe geçişi

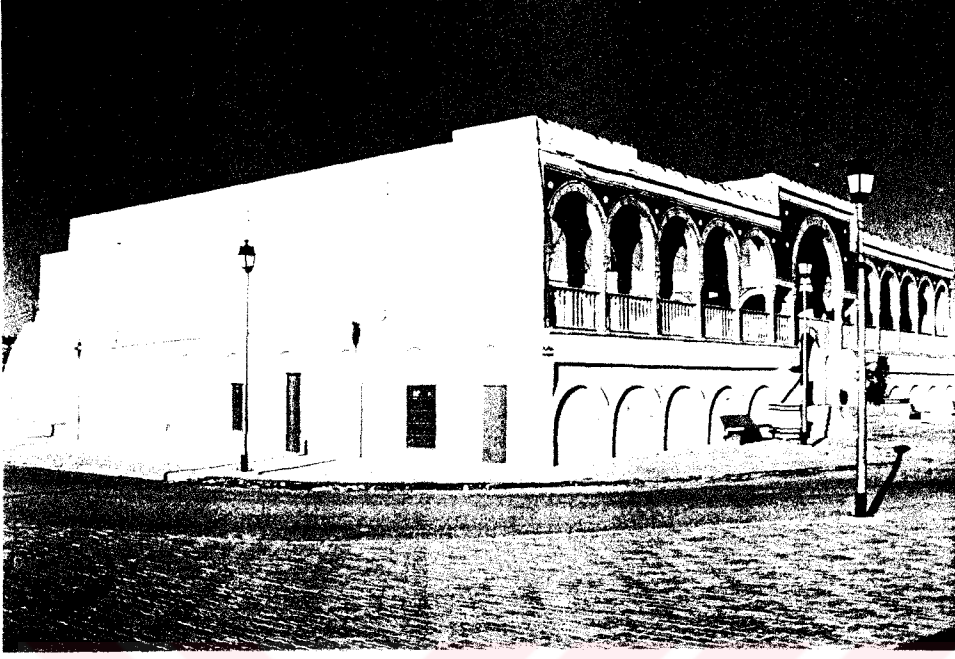
Resim = 297. Semehane-türbenin içinden görünüş

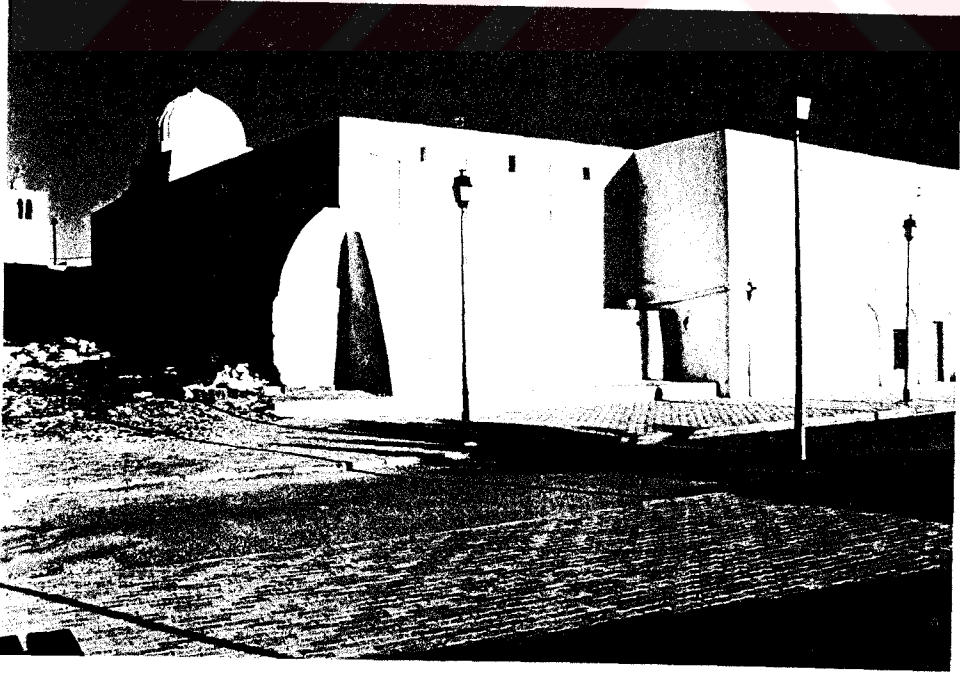
Resim = 298. Üst örtü

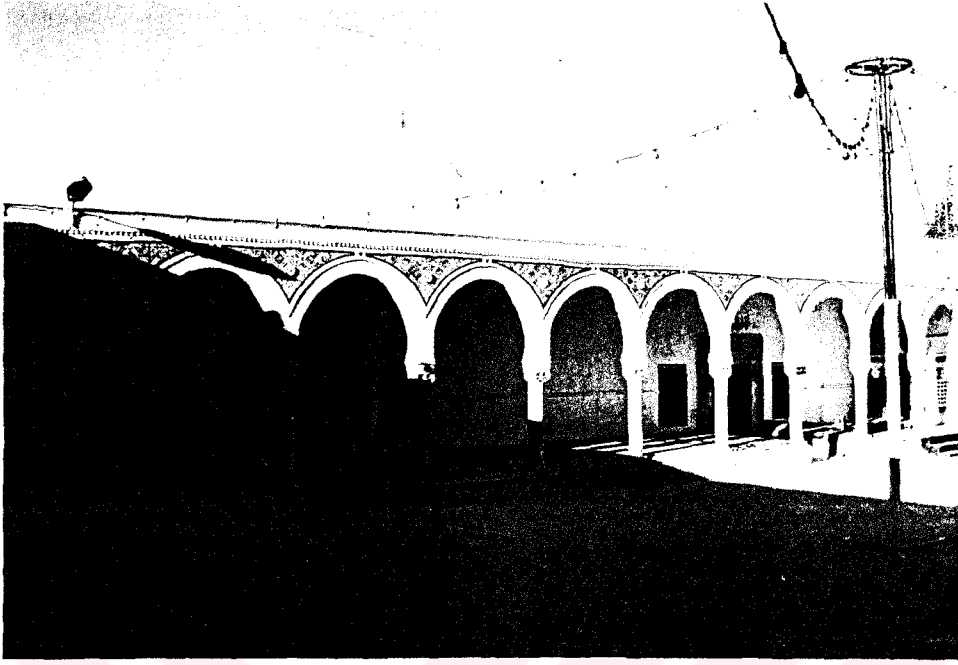
Resim = 299. Sidi Ebu Lebabe Zaviyesi

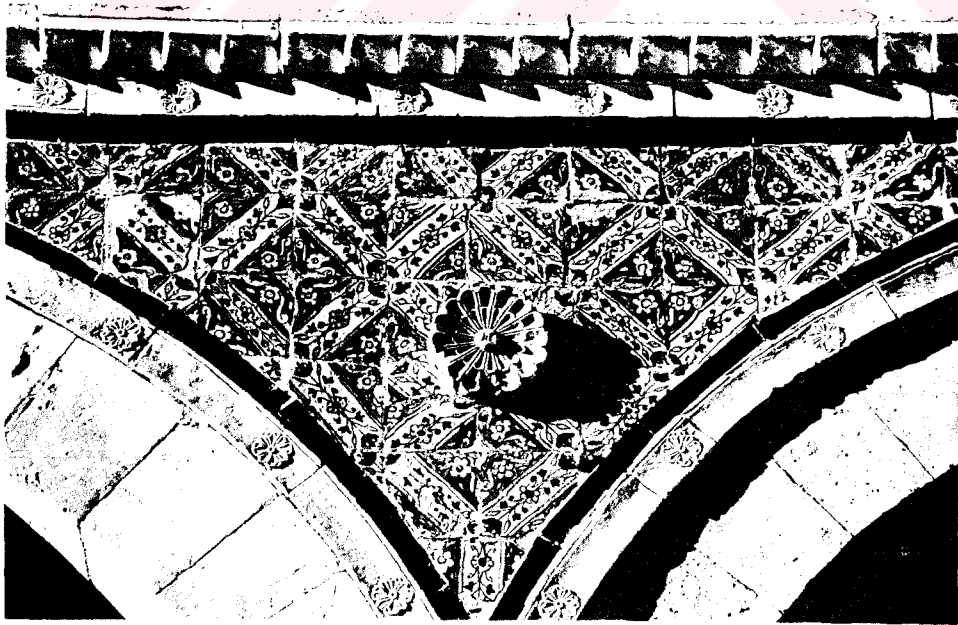
Resim = 300. Sonradan eklenen bölümün dış cepheleri

Resim = 301. Zaviyenin batı ve güneydoğu cephelerinden görünüş

Resim = 302. Doğu cepheden görünüş

Resim = 303. Revakların kemer alınlıkları

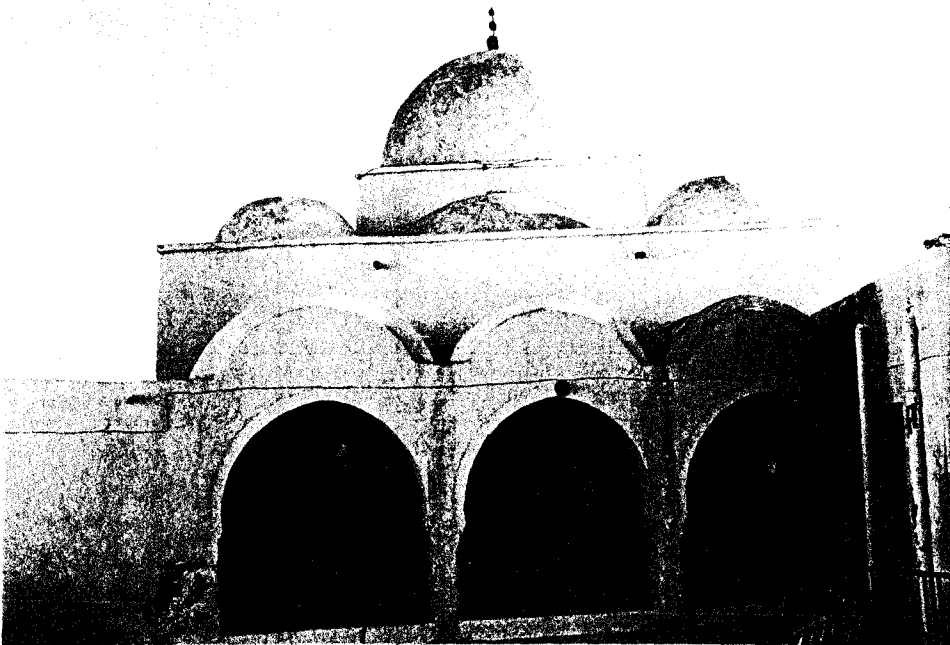
Resim = 304. İç mekân

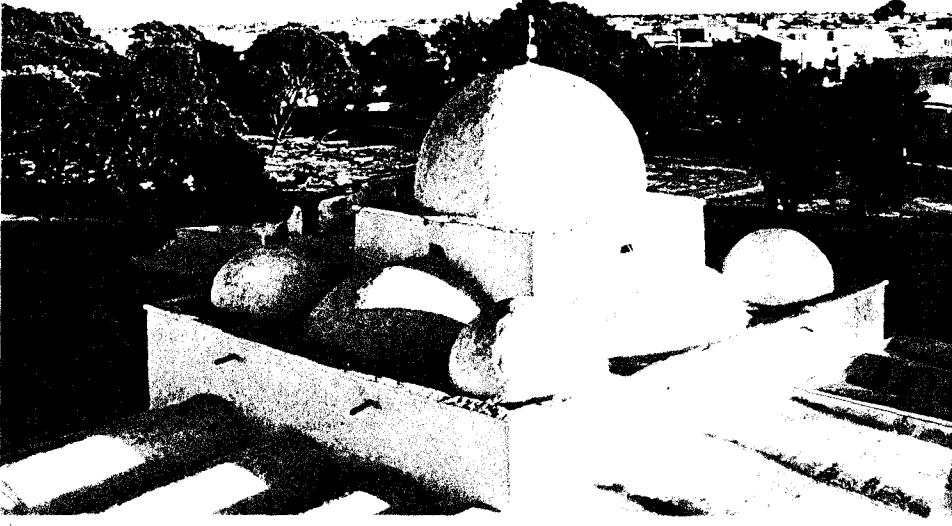
Resim = 305. Ramazanoğlu Zaviyesi

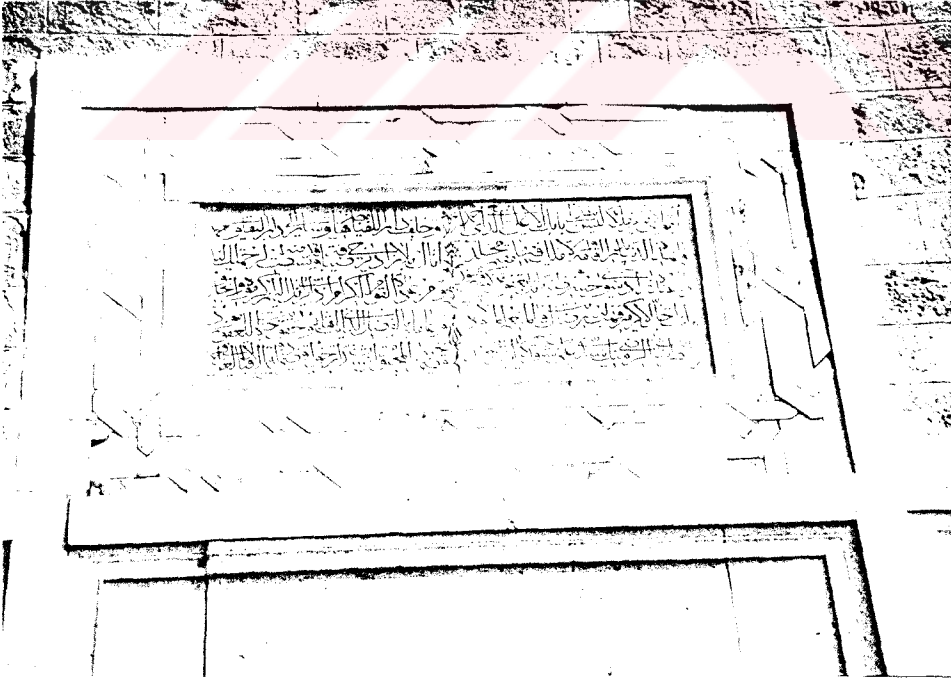
Resim = 306. Mescide geçiş kapısı

Resim = 307. Gureba Camii yanındaki türbe kuzey cephesi

Resim = 308. Üst örtü sistemi

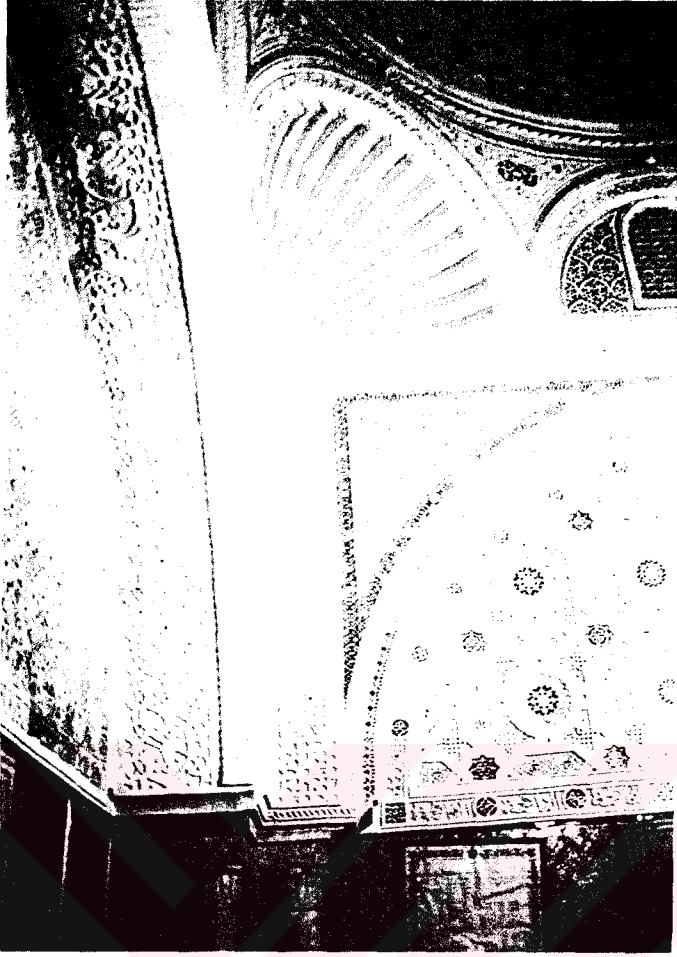
Resim = 309. Dayı Ahmed Hoca Türbesi yapım kitabesi

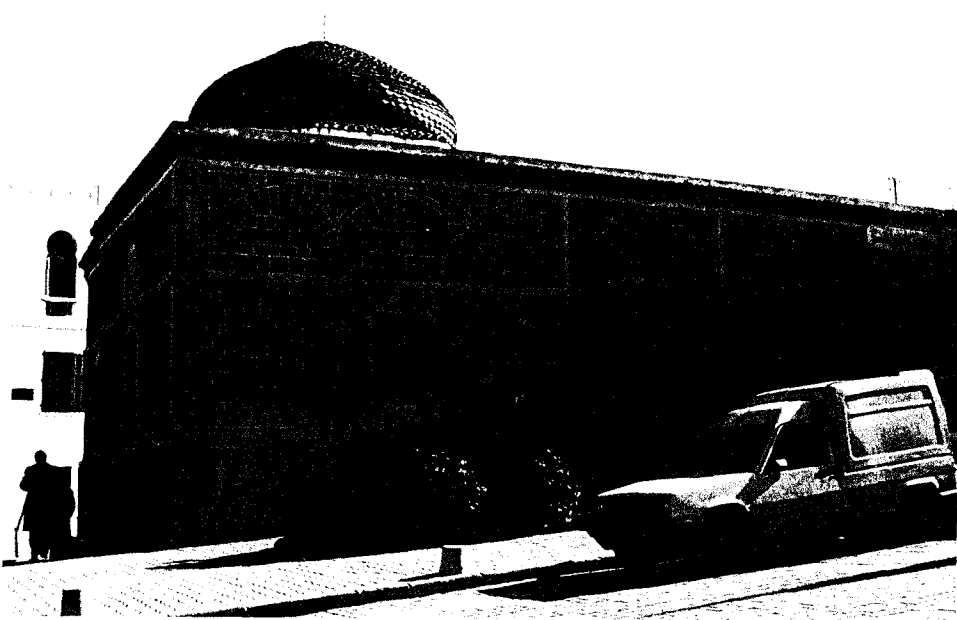
Resim = 310. Genel görünüş

Resim = 311. Avlu revakı

Resim = 312. Kubbe geçişleri

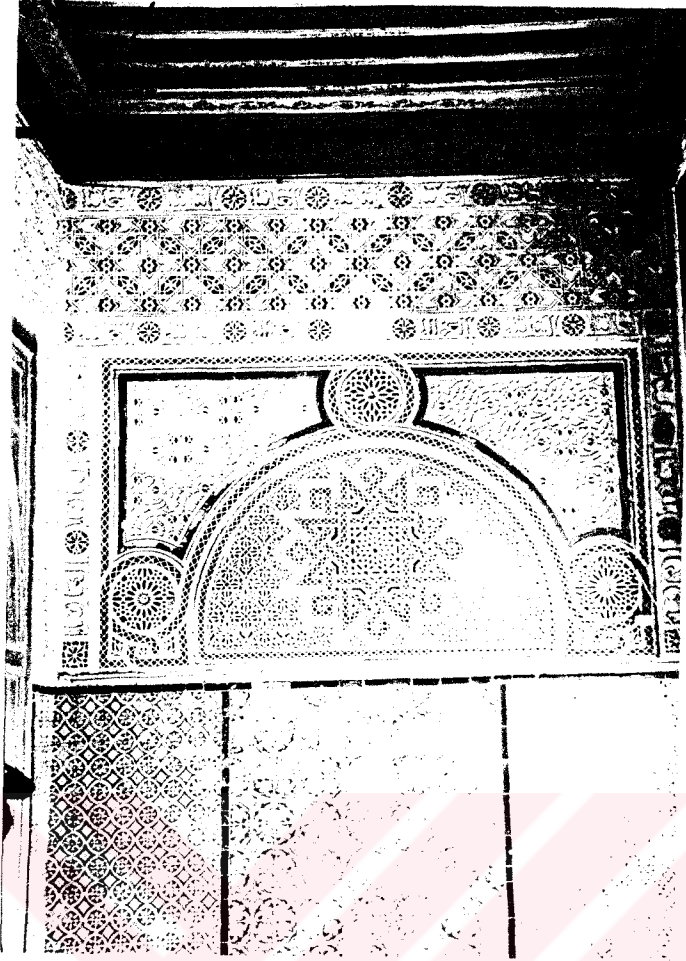
Resim = 313. Dayı Muhammed Laz Türbesi

Resim = 314. Dış Cephesi

Resim = 315. Revakların kemer alınlıklarındaki alçı kaplamalar.

Resim = 316. Avlu duvarlarındaki alçı ve çini süslemeler.

Resim = 317. Sütun başlıkları

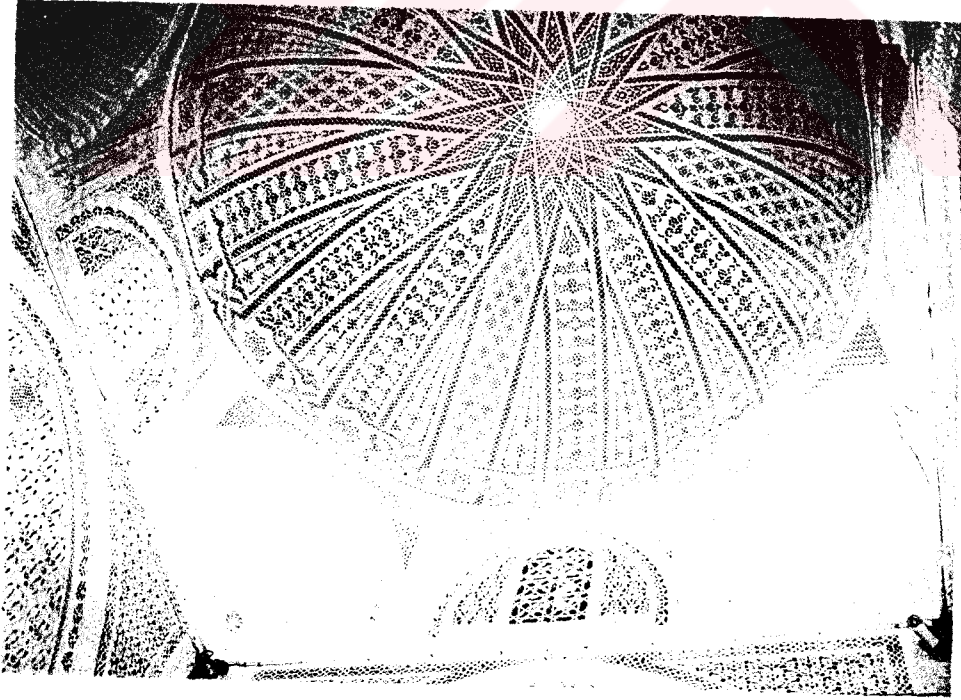
Resim = 318. Azize Osmana Türbesi

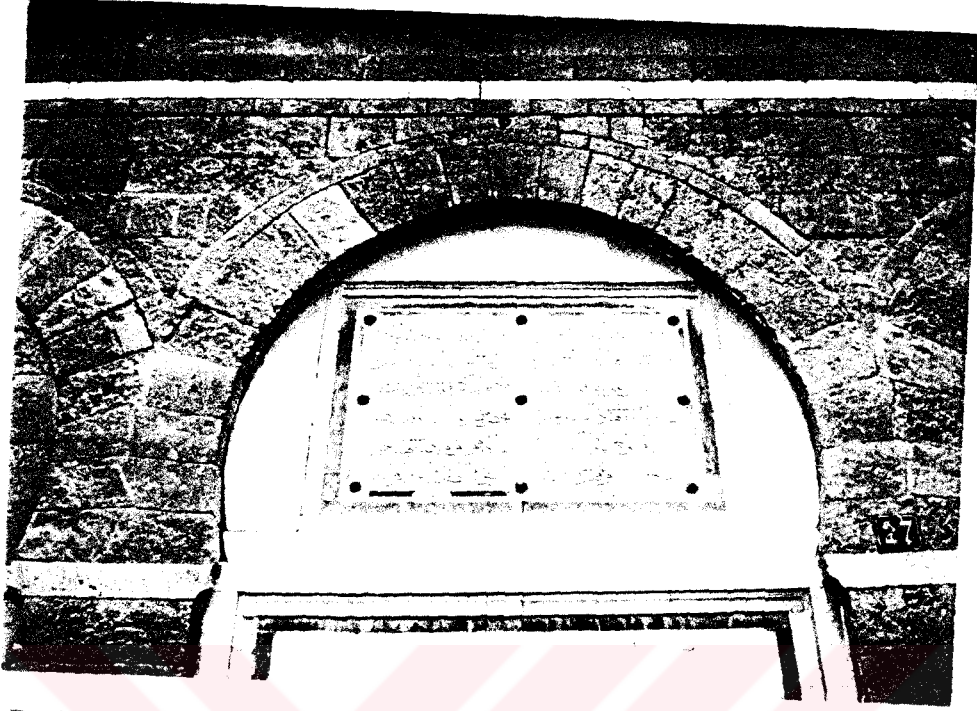
Resim = 319. İç mekândaki Dayı Osman'a ait sanduka

Resim = 320. İçten görünüş

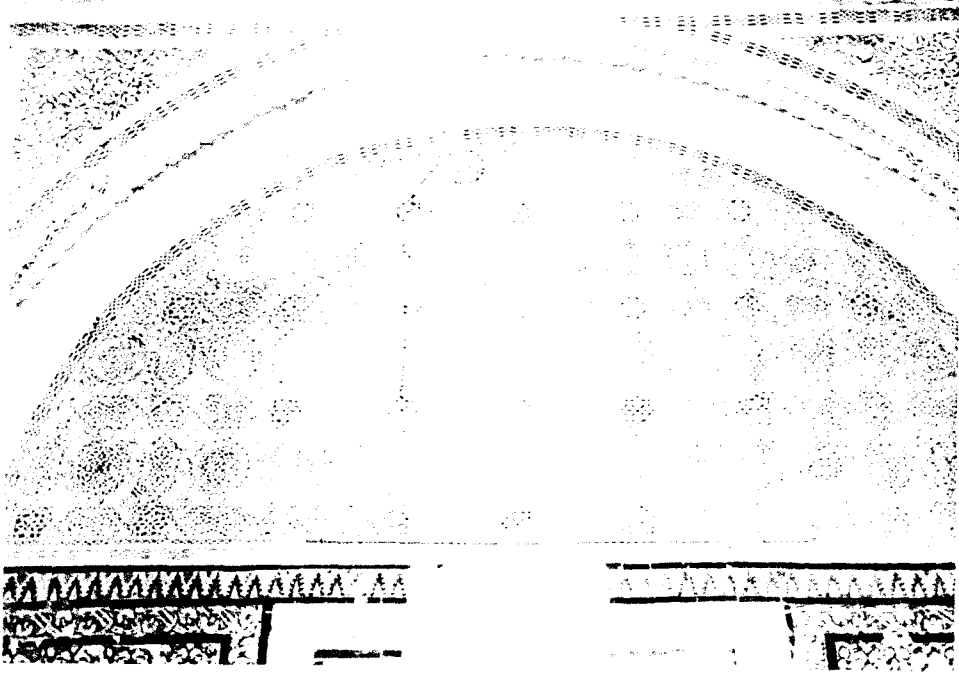
Resim = 321. Kubbe içi ve geçişleri

Resim = 322. Fellari Türbesi yapım kitabesi

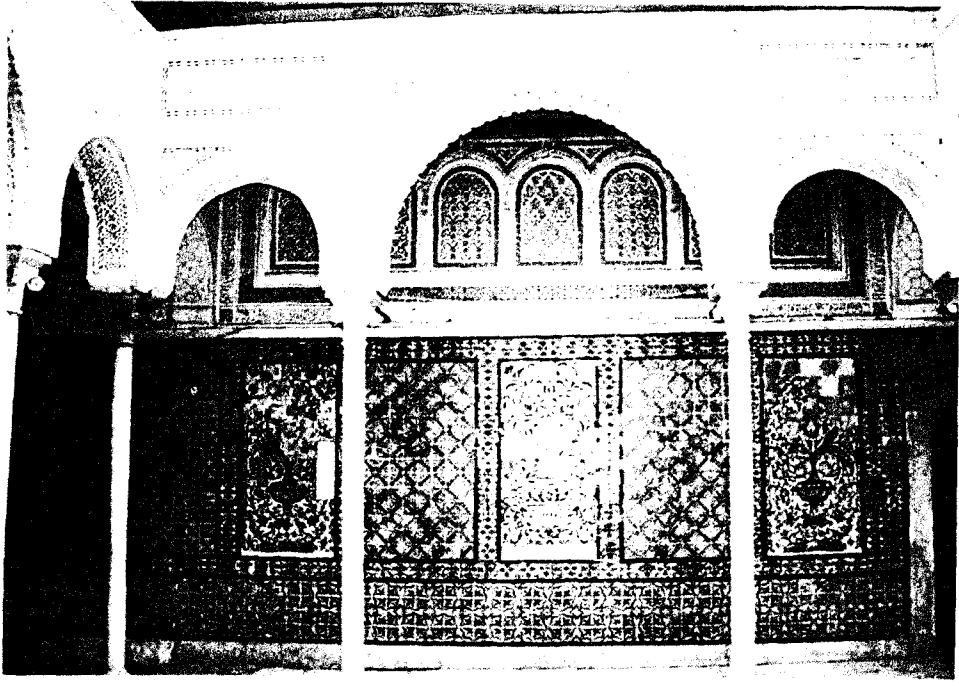
Resim = 323. Fellari Türbesi'nin genel görünüşü

Resim = 324. Kubbeyi taşıyan kemerlerin içindeki alçı kaplamalar

Resim = 325. Ali Paşa Türbesi giriş kapısı

Resim = 326. Avlu revakı

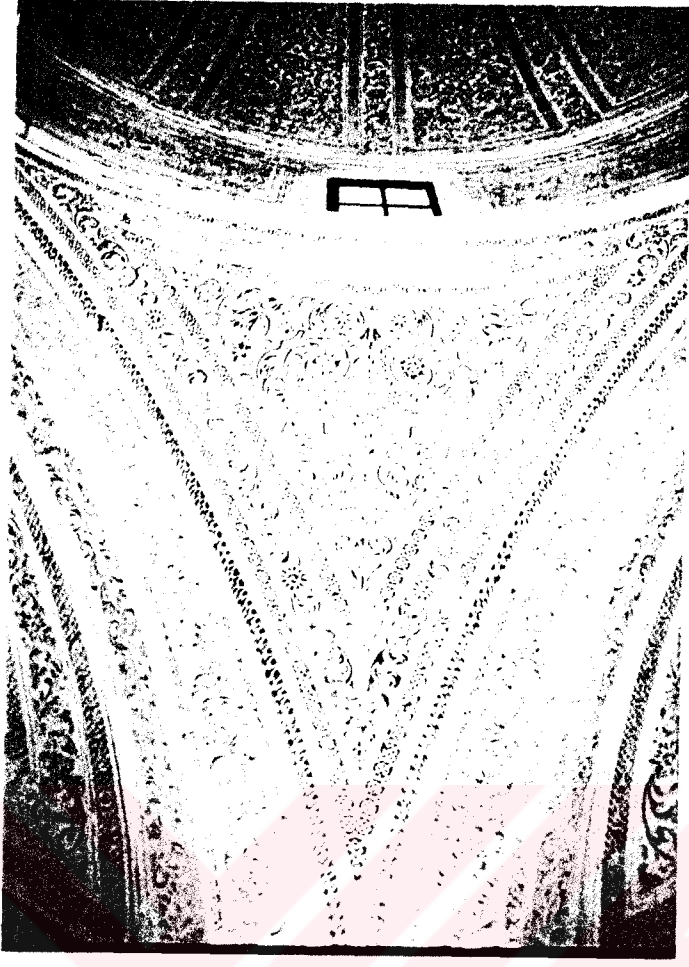
Resim = 327. Kemer alınlıkları

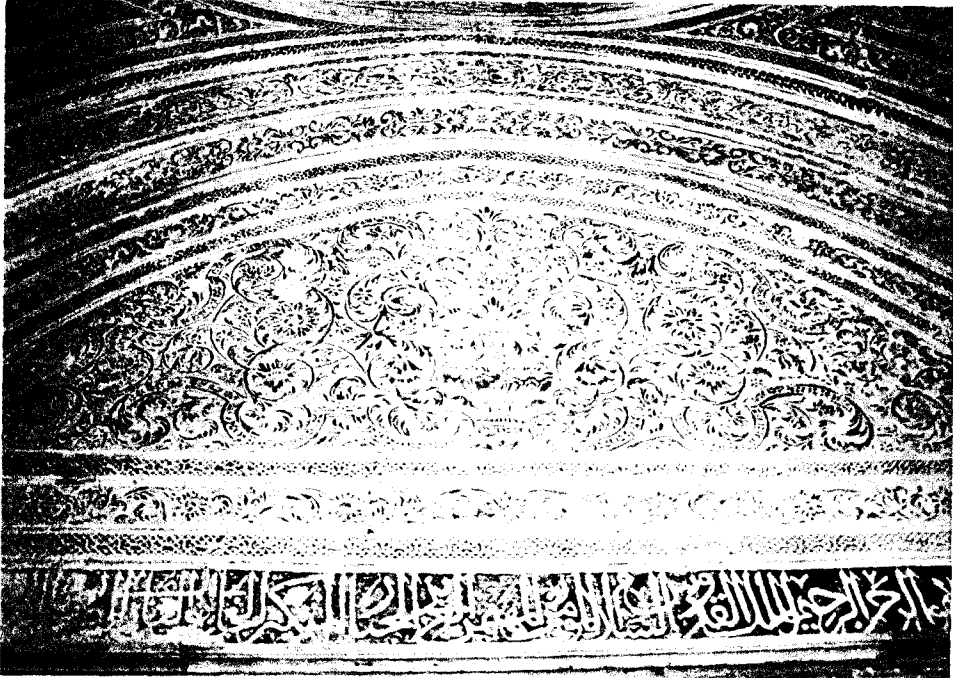
Resim = 328. Avludan türbeye geçiş kapısı

Resim = 329. İç mekândaki mermer panolardan biri

Resim = 330. Kubbe geçişleri

Resim = 331. Kemer içerindeki alçı süslemeler

Resim = 332. Sidi Bu Said Türbesi revakları

Resim = 333. Diştan türbenin örtü sistemi

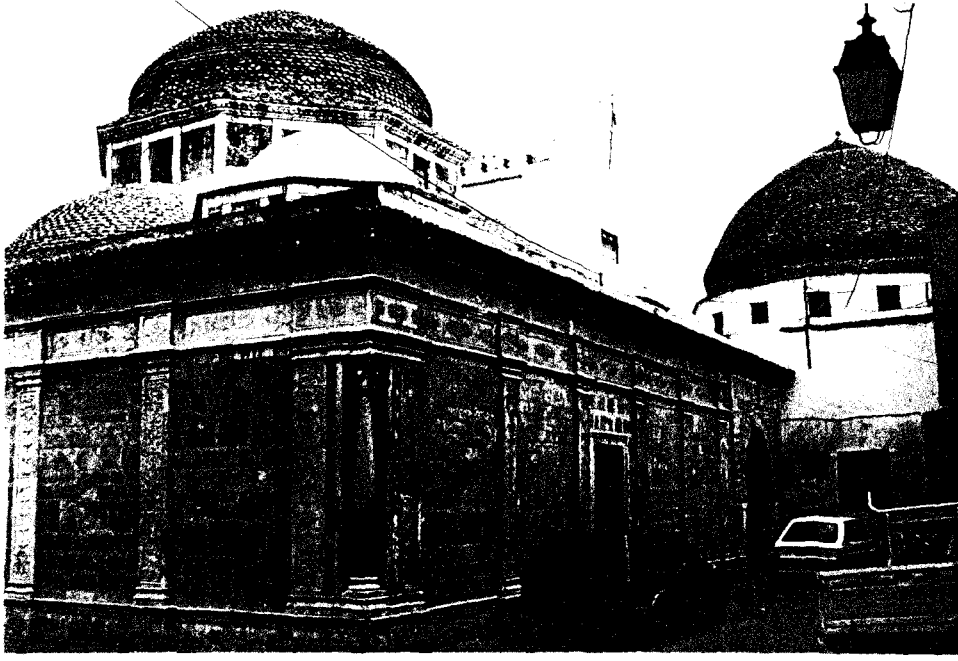

Resim = 334. Bey Türbesi

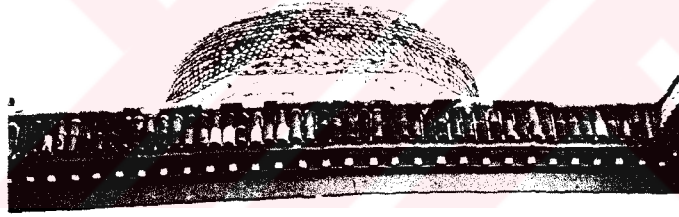

Resim = 335. Hüseyini Beylerinin gömüldüğü mekânın dıştan görünüşü (İ. Ü. Küt.

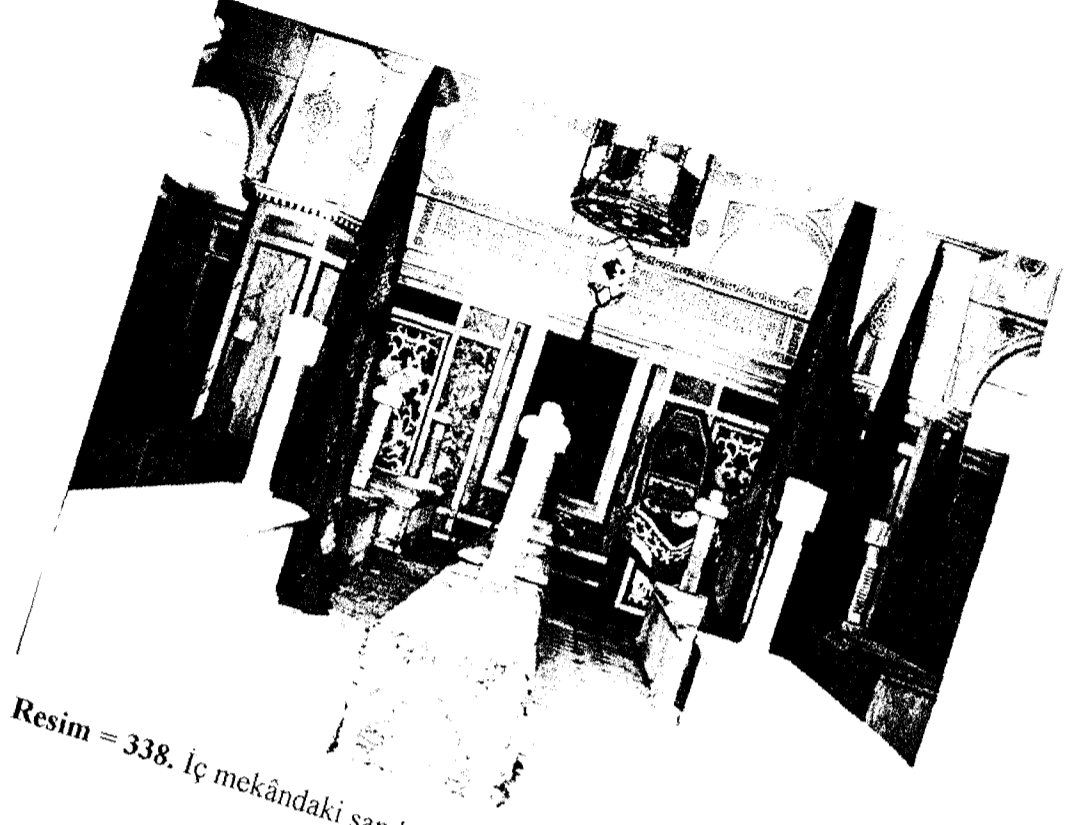
90598/29).

Resim = 336. Aynı cepheden diğer bir görünüş

Resim = 337. Avlu revakı

Resim = 338. İç mekândaki sandukalar

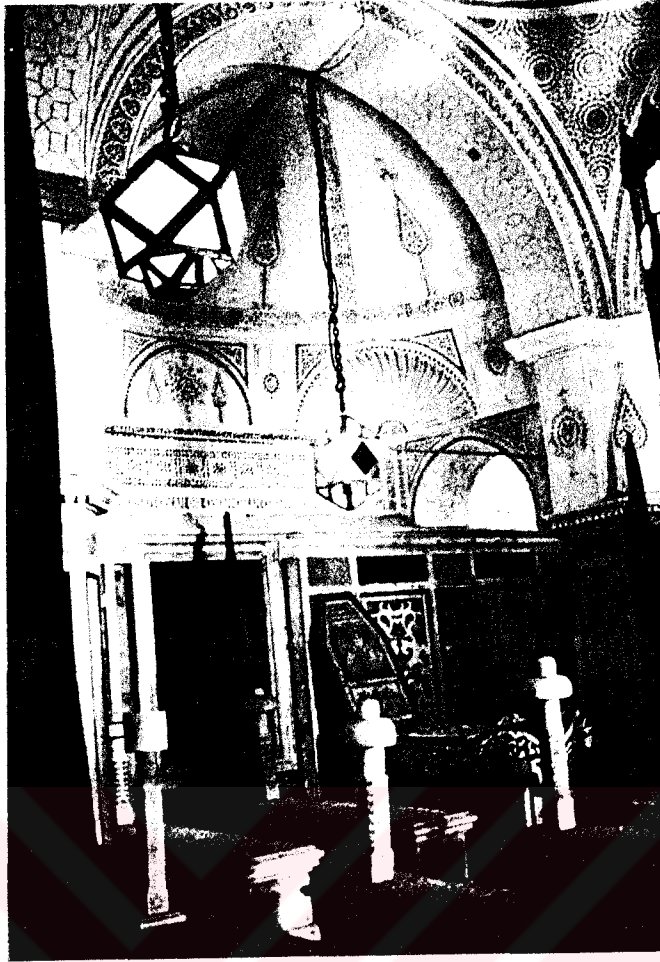
Resim = 339. Kubbeyi taşıyan payeler ve mermer kaplamalı duvarlar

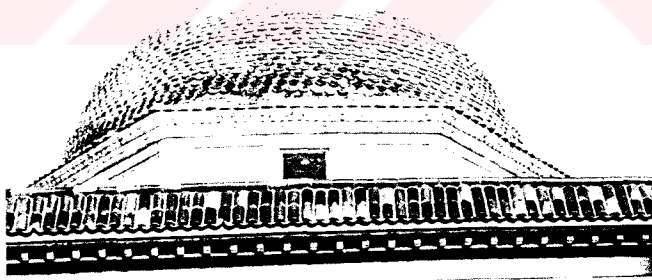
Resim = 340. Mermer panolarda stilize bitki ve hayvan kompozisyonları

Resim = 341. Bu kompozisyonlardan detay

Resim = 342. Yarım kubbelerin içi

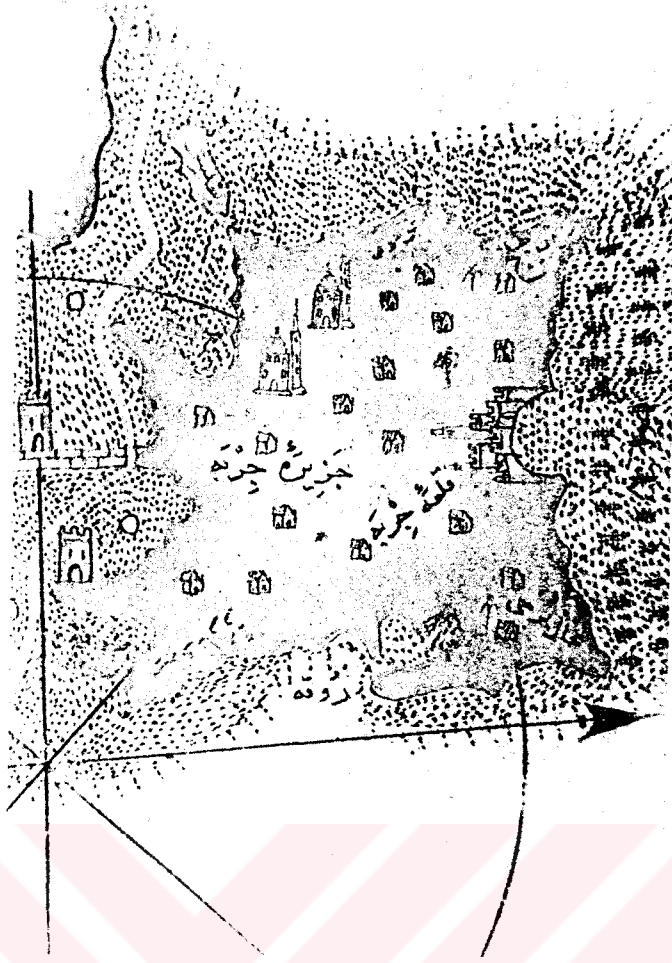
Resim = 343. 2 No'lu mekâna geçiş kapısı

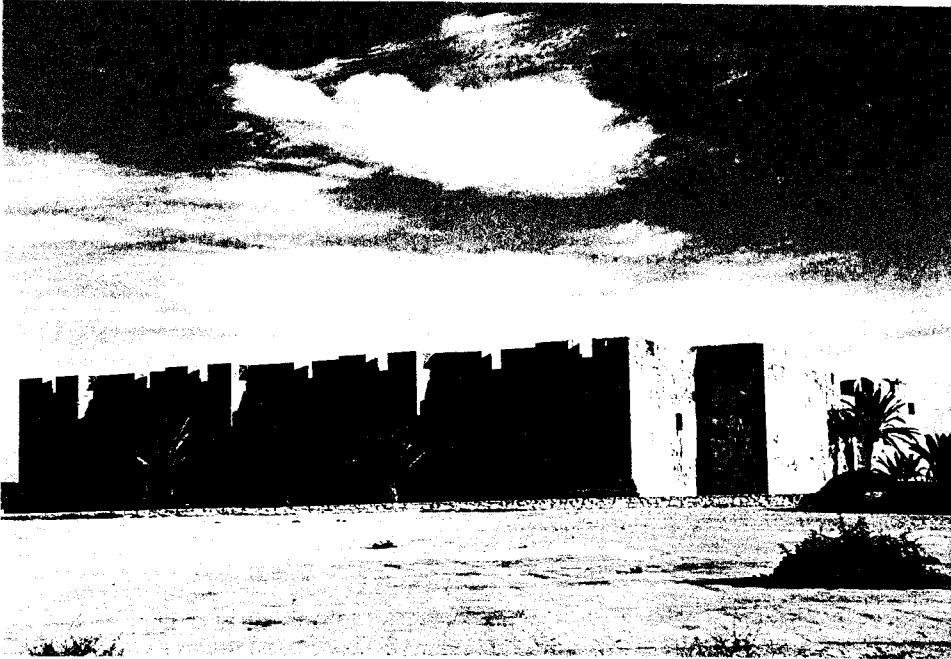
Resim = 344. 2 No'lu mekânın içten görünüşü

Resim = 345. 5 No'lu mekânın içten görünüşü

Resim = 346. Cerbe Adası ve kalesi (Piri Reis)

Resim = 347. Gazi Mustafa Burcu batı cephesi

Resim = 348. Güneydoğu köşedeki burçlar

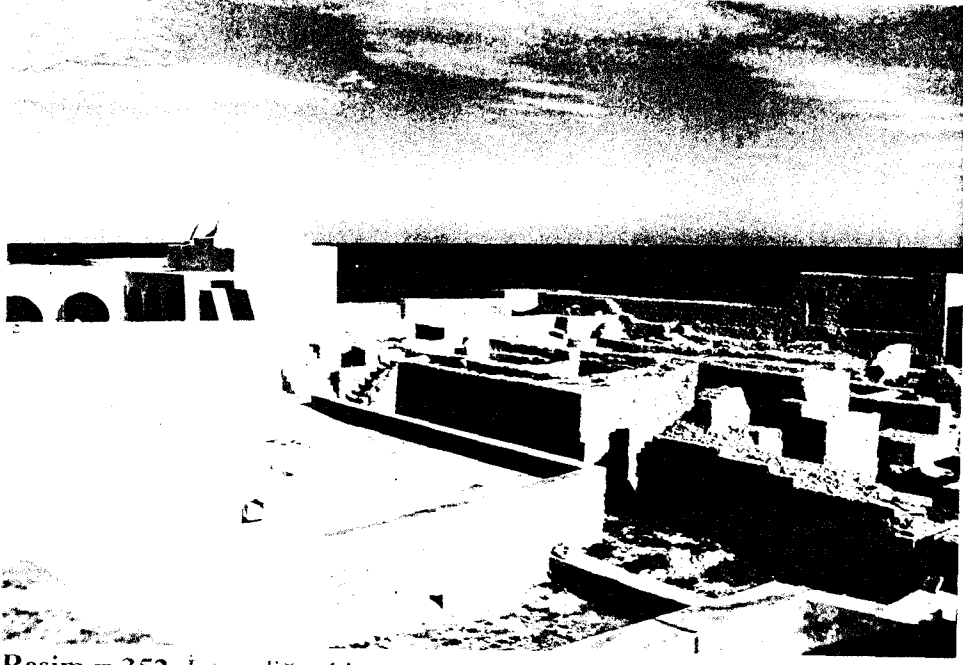
Resim = 349. Giriş kapısı

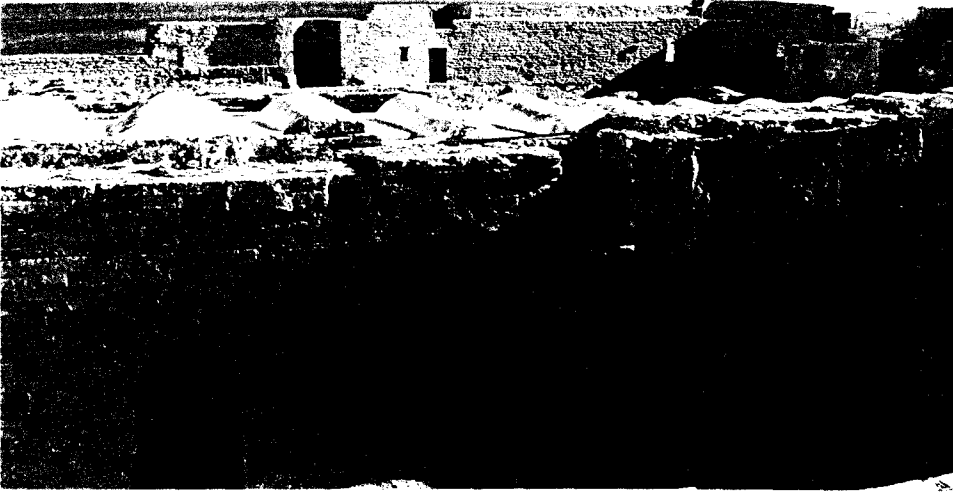
Resim = 350. Kapının önündeki küçük köprü

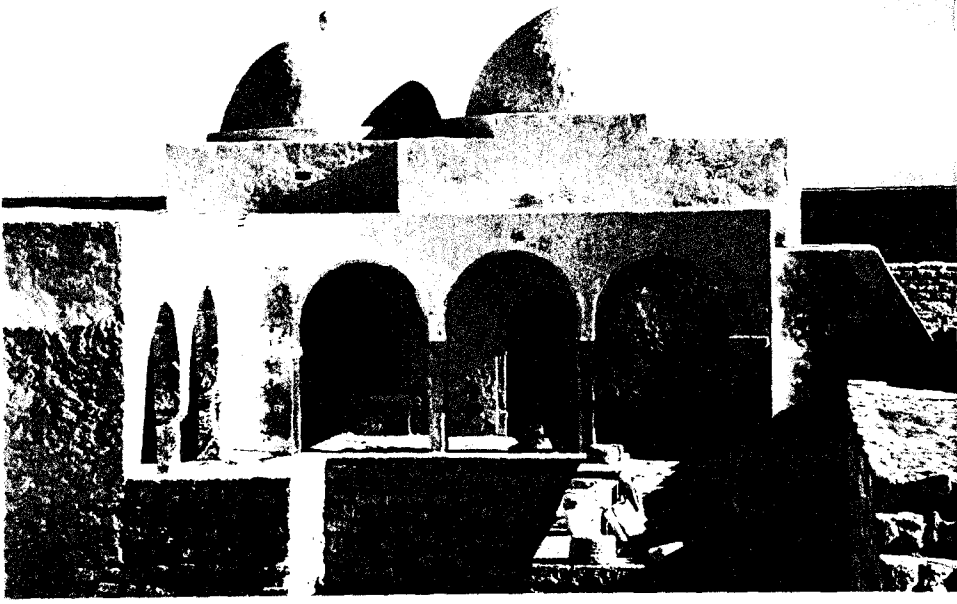
Resim = 351. Burcun içindeki yıkık duvarlar

Resim = 352. İçten diğeri bir görünüş

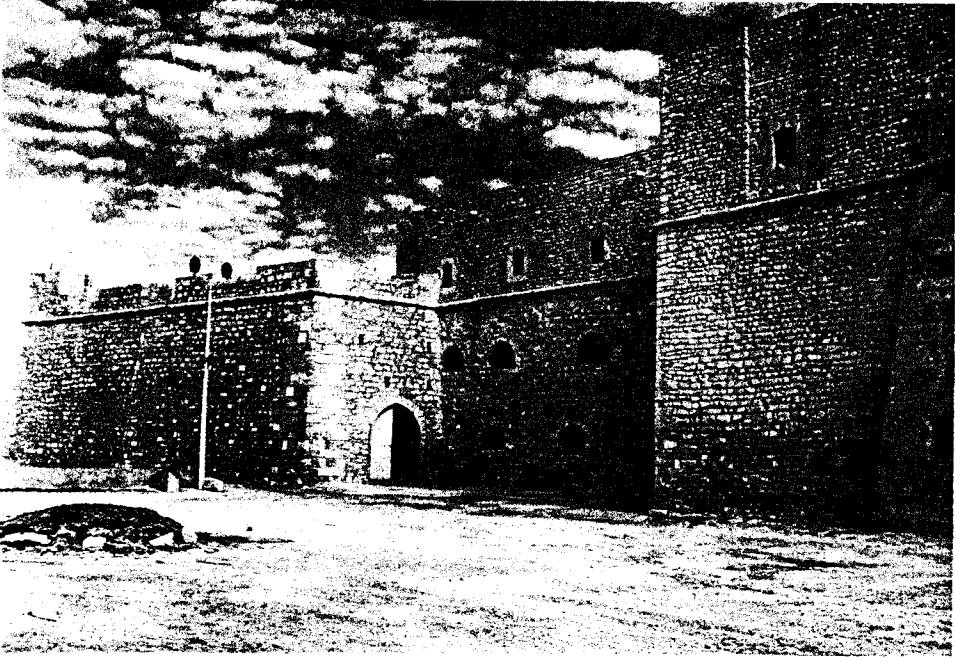
Resim = 353. Batı yöndeki koğuşlar

Resim = 354. Mescid

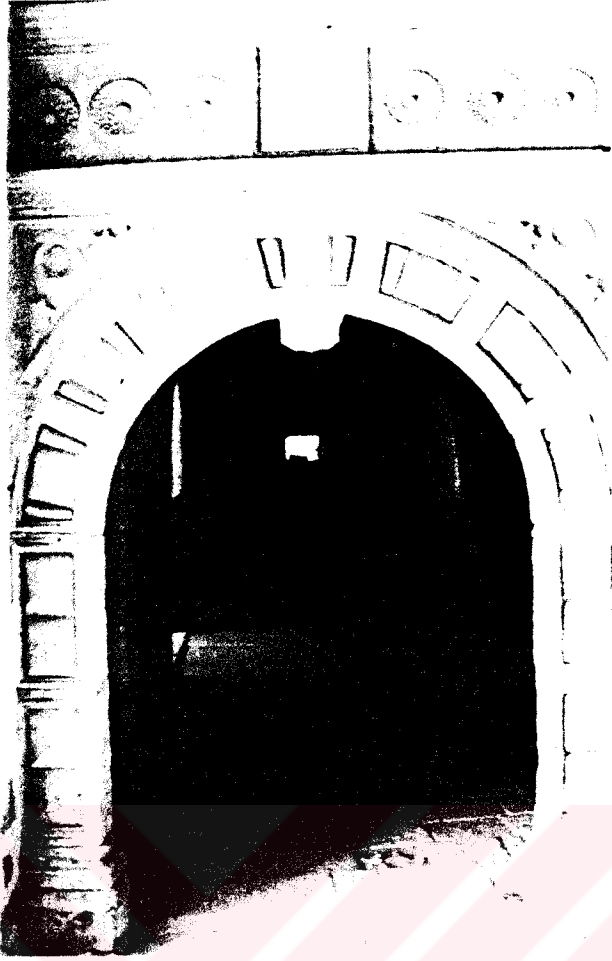
Resim = 355. Mehdiye-Büyük Burç güney cephesi

Resim = 356. Batı cephesi

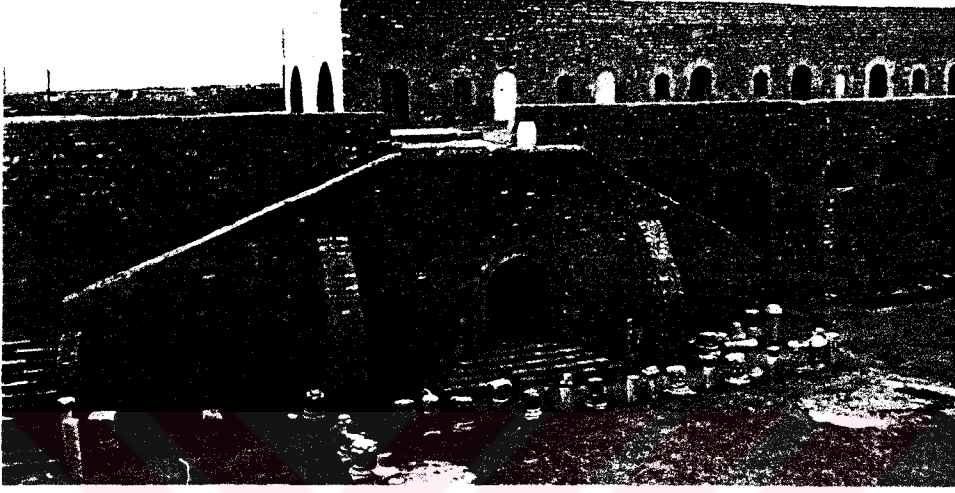
Resim = 357. Batı cephesindeki giriş kapıları ve pencere açıklıkları

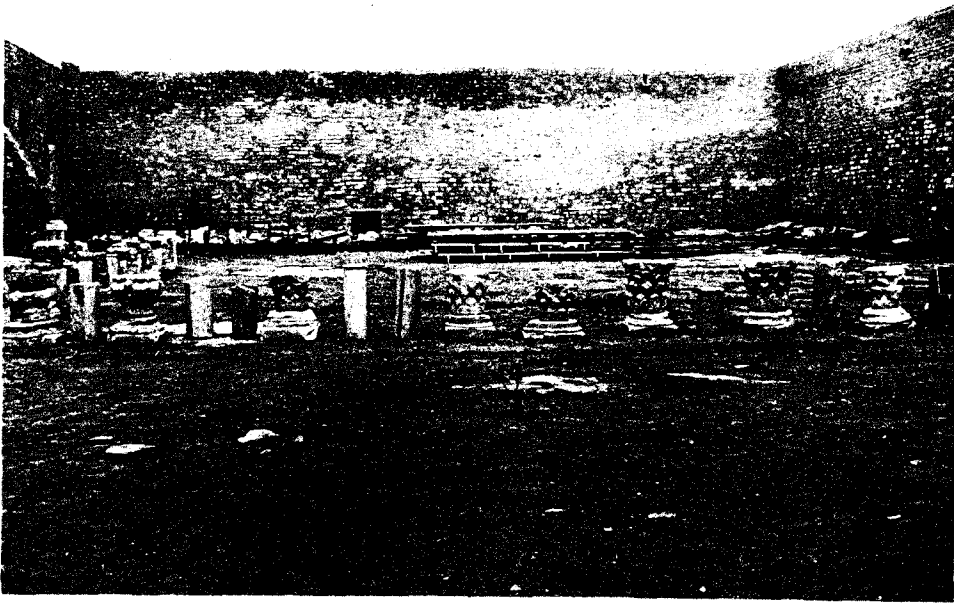
Resim = 358. Giriş holüne açılan yuvarlak kemerli açıklık

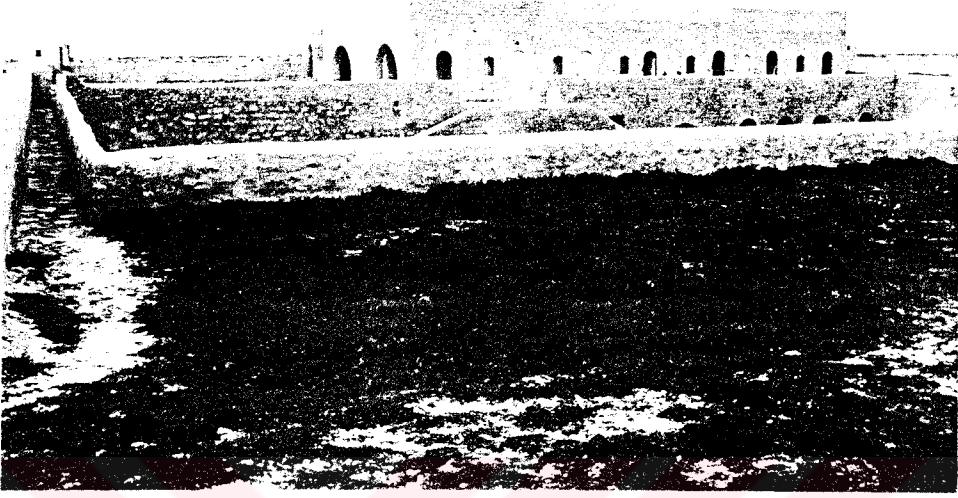
Resim = 359. Yapım kitabesi

Resim = 360. Burcun batı yönündeki yapılar

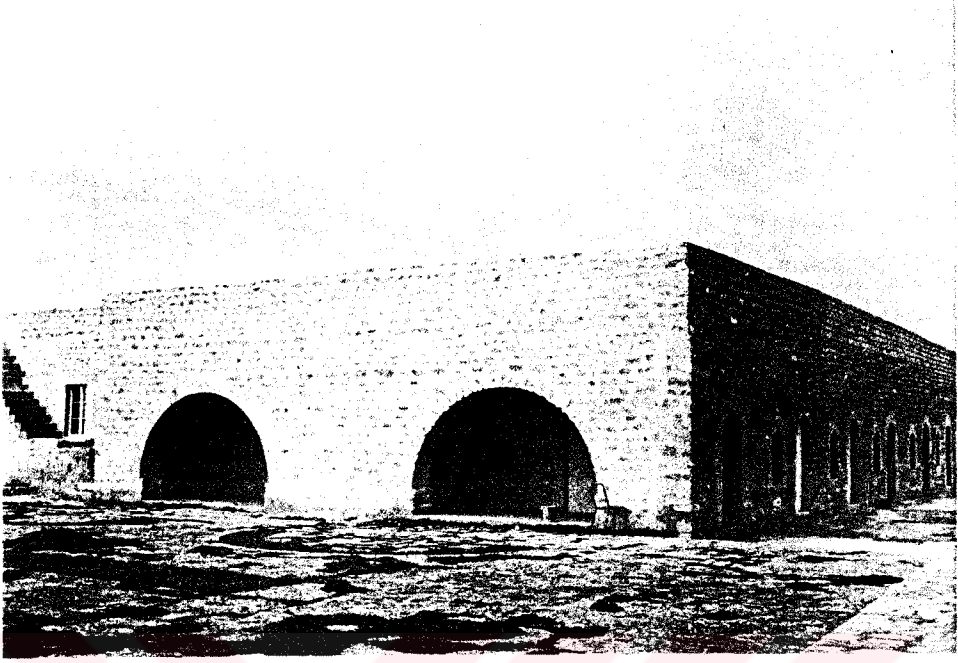
Resim = 361. Avlu

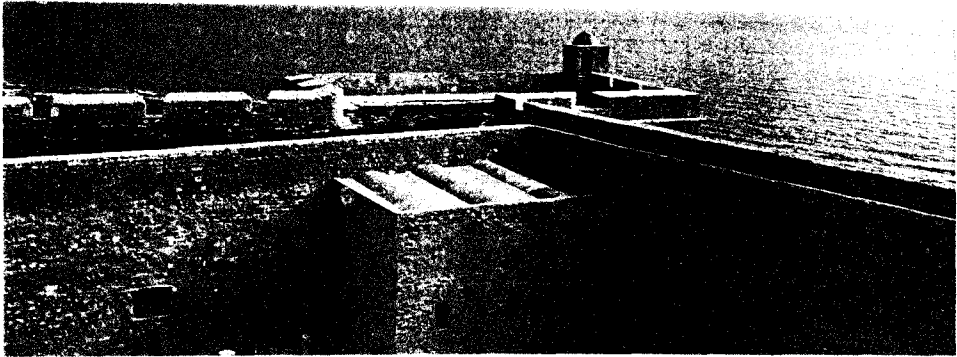
Resim = 362. Seğirdim yerleri

Resim = 363. Koğuşların içi

Resim = 364. Koğuşların dış cepheleri

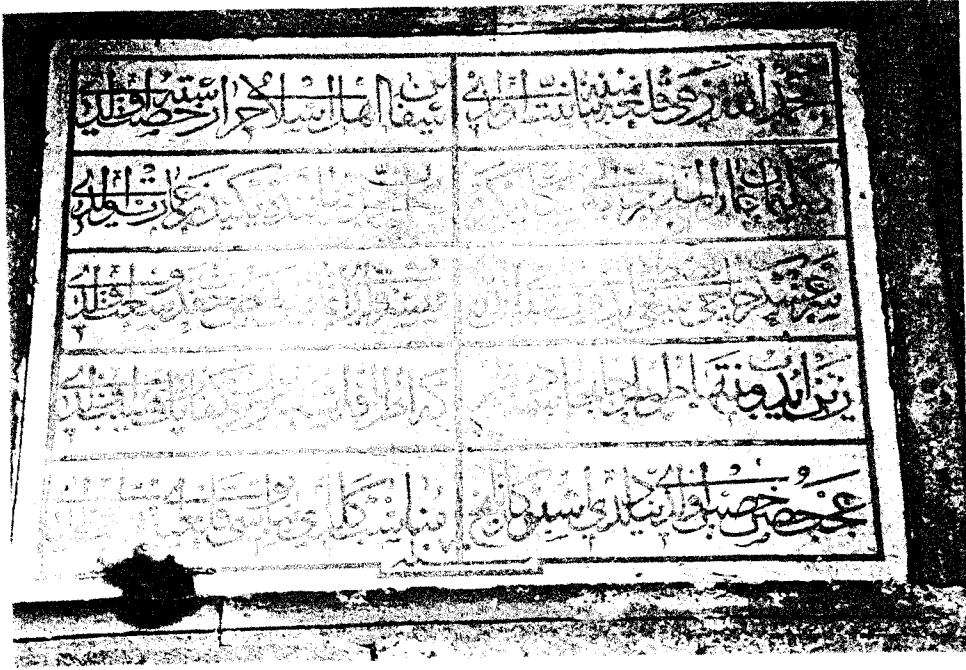
Resim = 365. Duvarların üst köşelerindeki nöbetçi hücreleri ve altta mescid

Resim = 366. Ali Reis Burcu

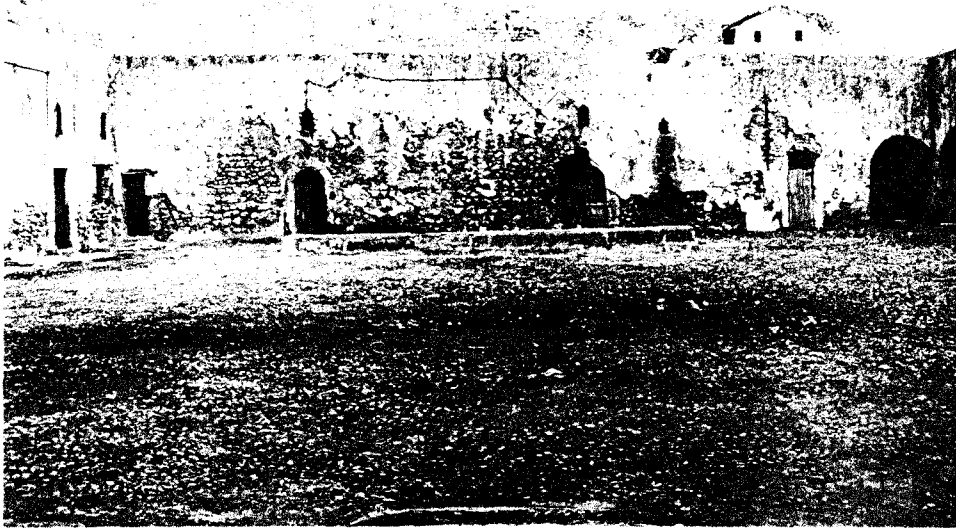
Resim = 367. Batı cephe

Resim = 368. Lûtânî Burcu Türkçe yapım kitabesi

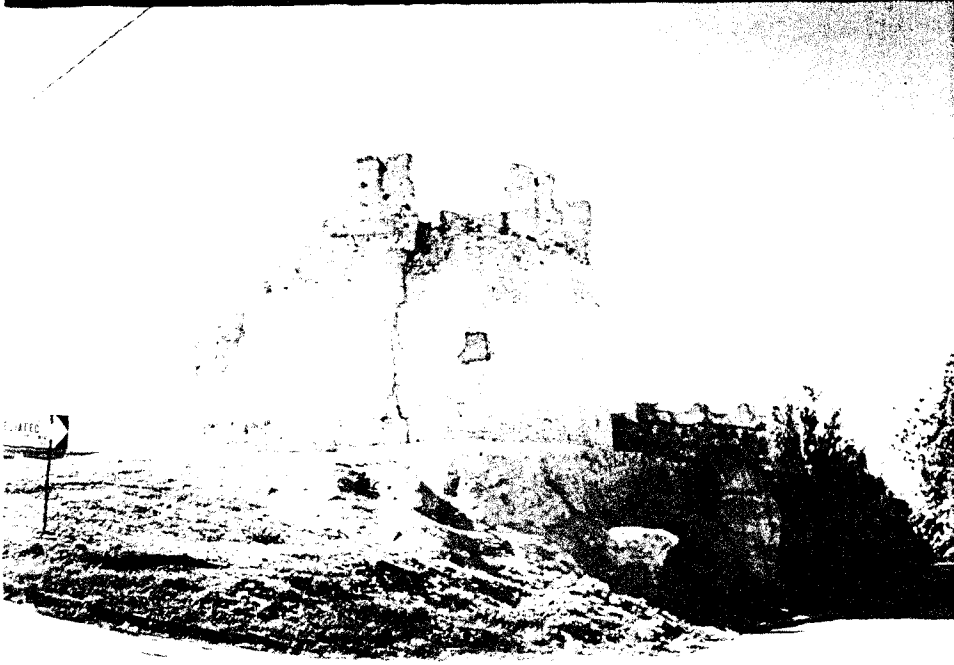
Resim = 369. Giriş kapısı

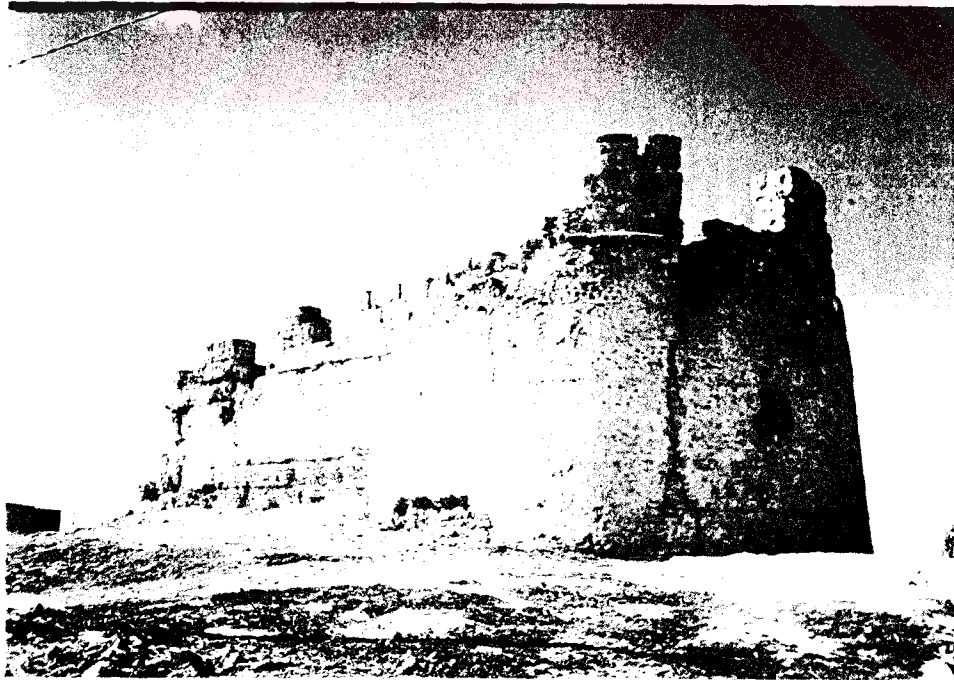
Resim = 370. Avlu

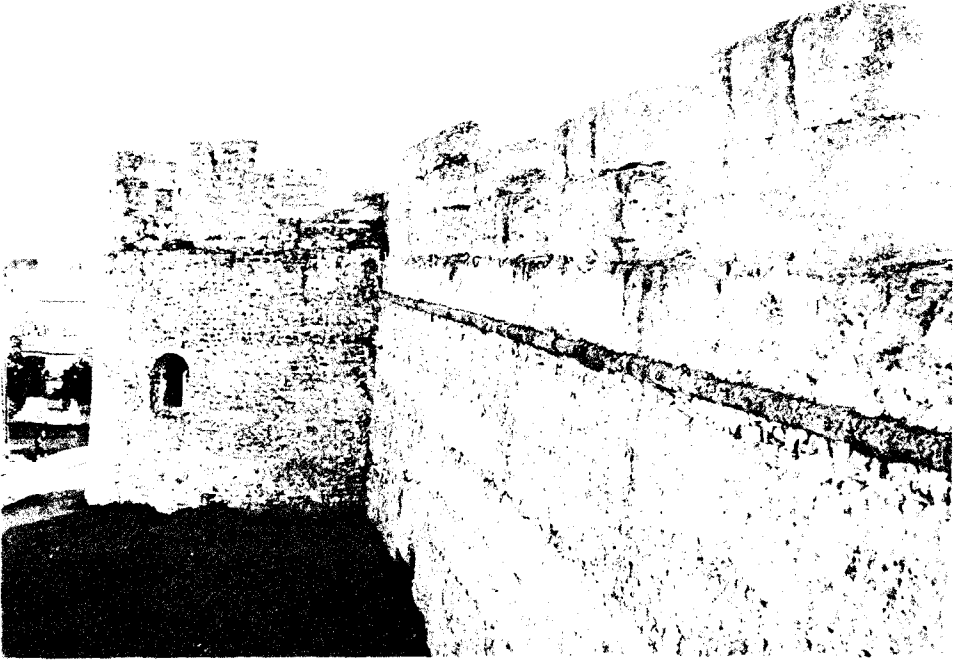
Resim = 371. Koğuşların avluya açılan geçiş kapıları

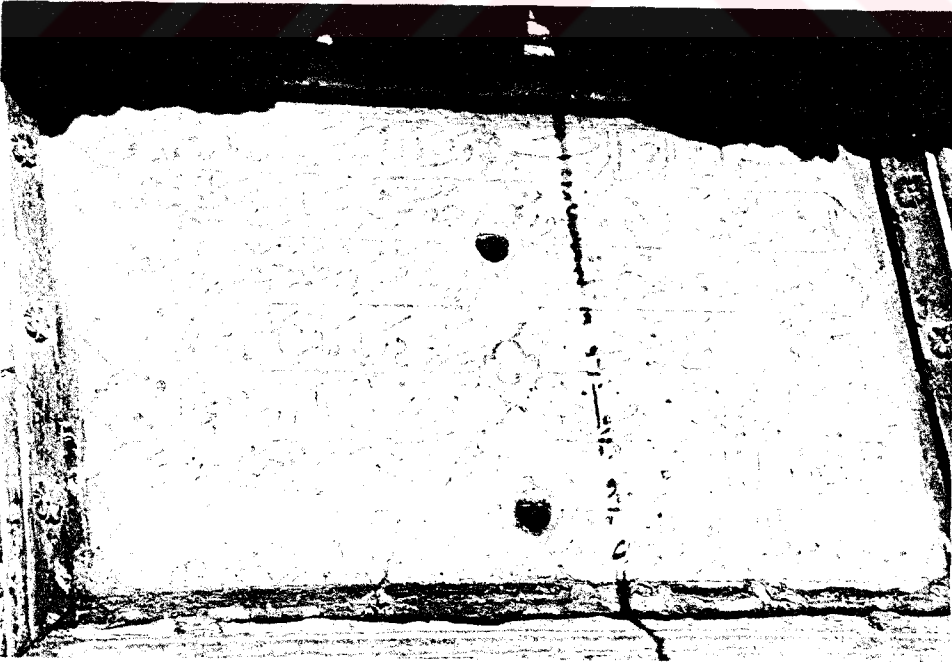
Resim = 372. Endülüs Burcu

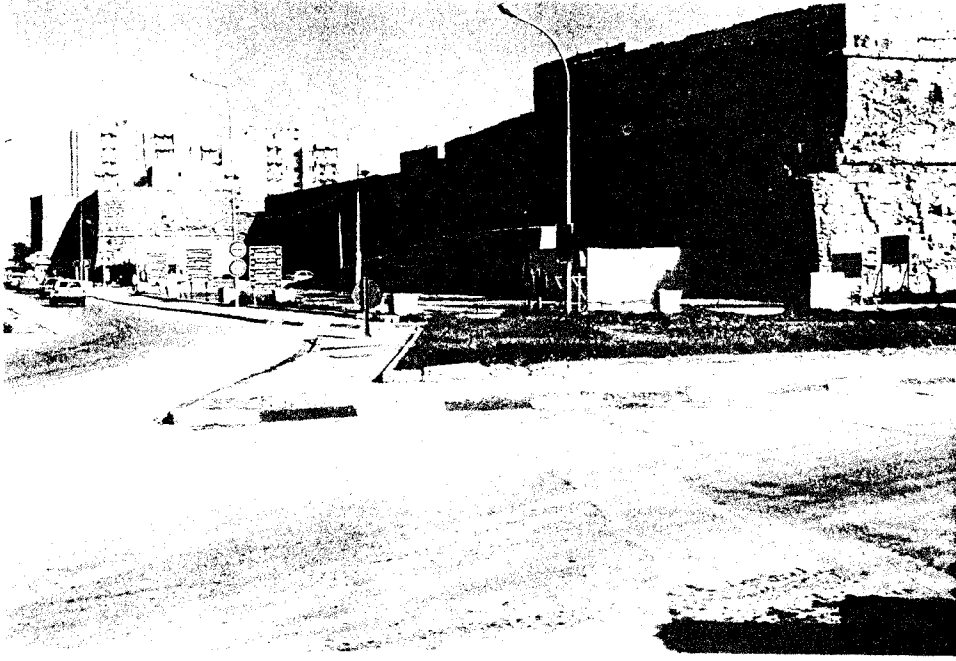
Resim = 373. Yapının ayakta kalan doğu yöndeki burcu

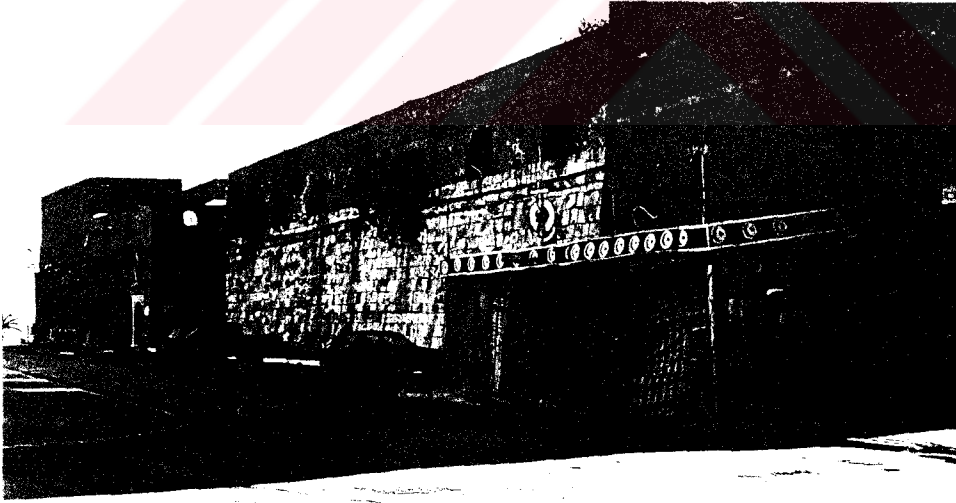
Resim = 374. Beden duvarları

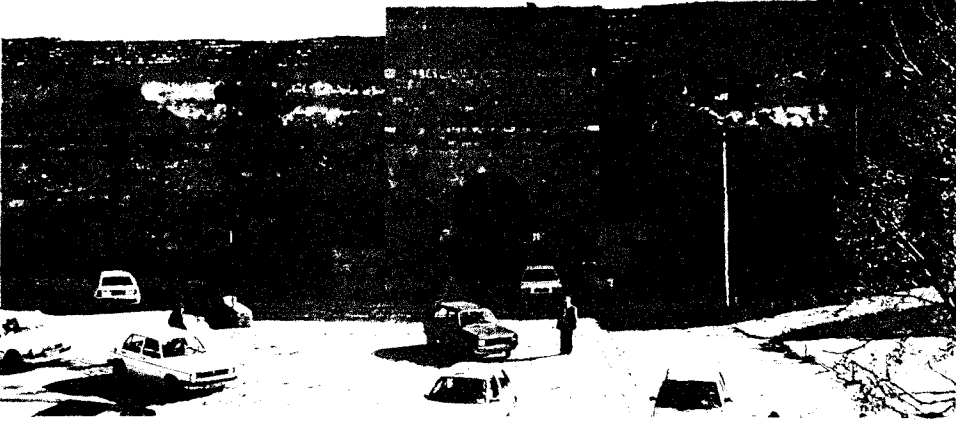
Resim = 375. Kerrake Kalesi Türkçe kitabesi

Resim = 376. Batı cepheden görünüş

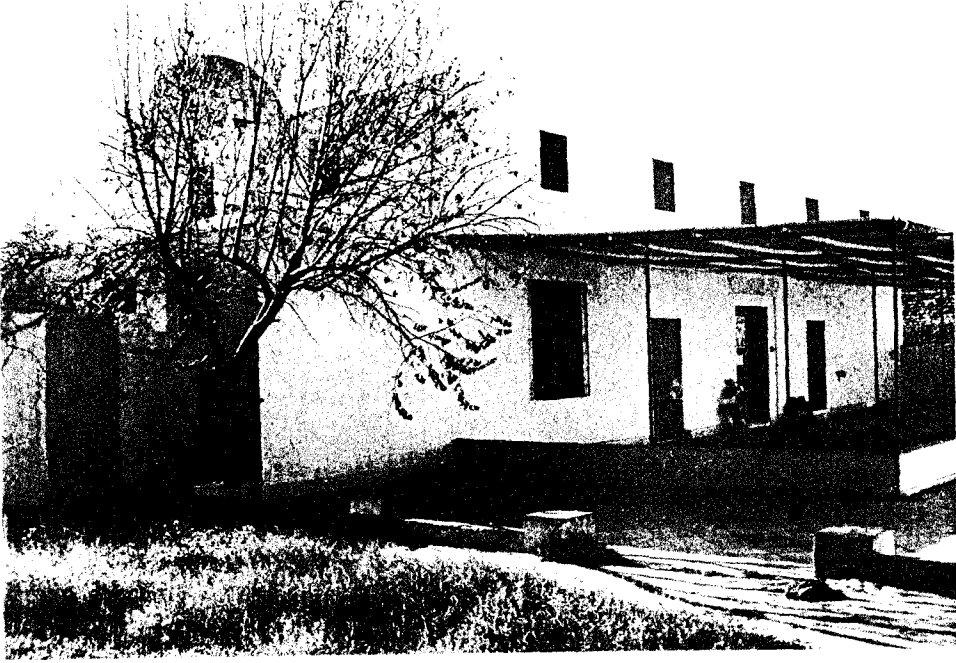
Resim = 377. Kuzey cephe

Resim = 378. Giriş kapısı

Resim = 379. Sonradan eklenen bölüme geçiş kapısı

Resim = 380. Üst kattaki caminin dıştan görünüşü

Resim = 381. Harim içinden

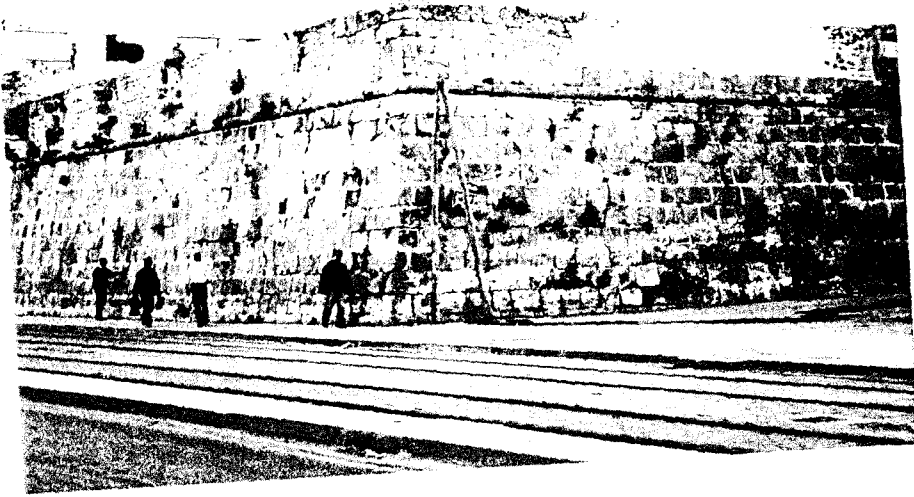
Resim = 382. Flifel Burcu doğu cephe

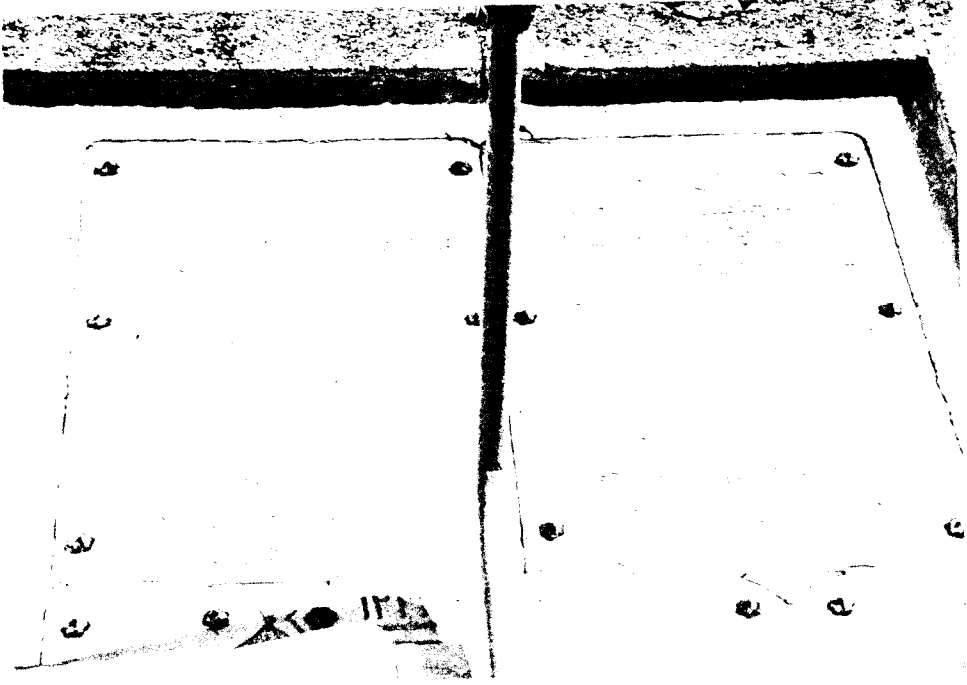
Resim = 383. Dairevi yapının dış cepheleri

Resim = 384. Sidi Bisilli Burcu giriş kapısı

Resim = 385. Beden duvarları

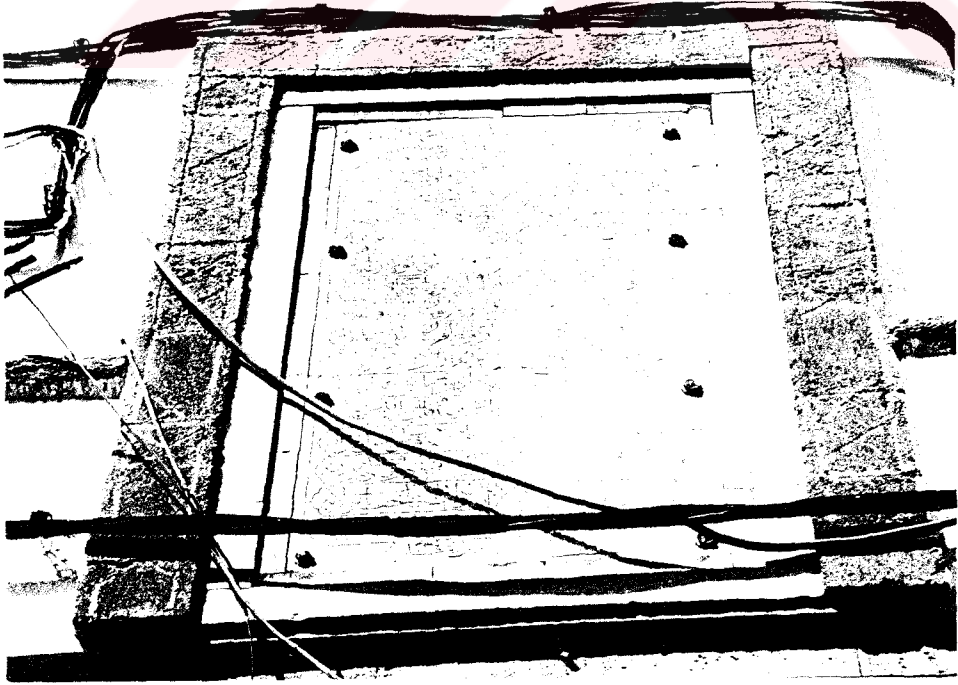
Resim = 386. Bâb'El-Asel Burcu Türkçe yapım kitabesi

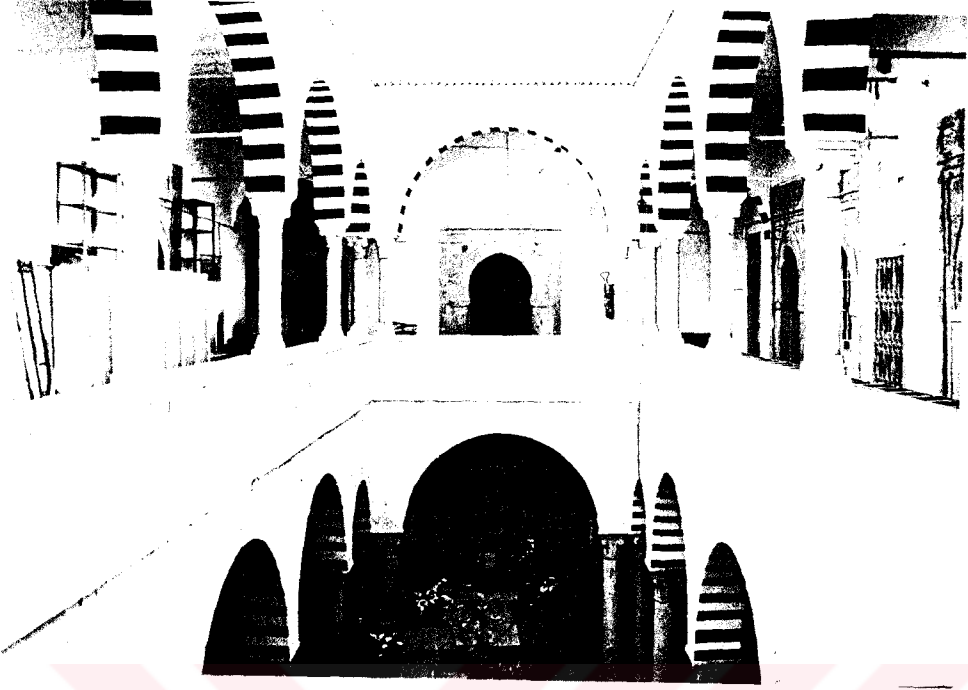
Resim = 387. Giriş kapısı

Resim = 388. Avluya açılan giriş eyvanı

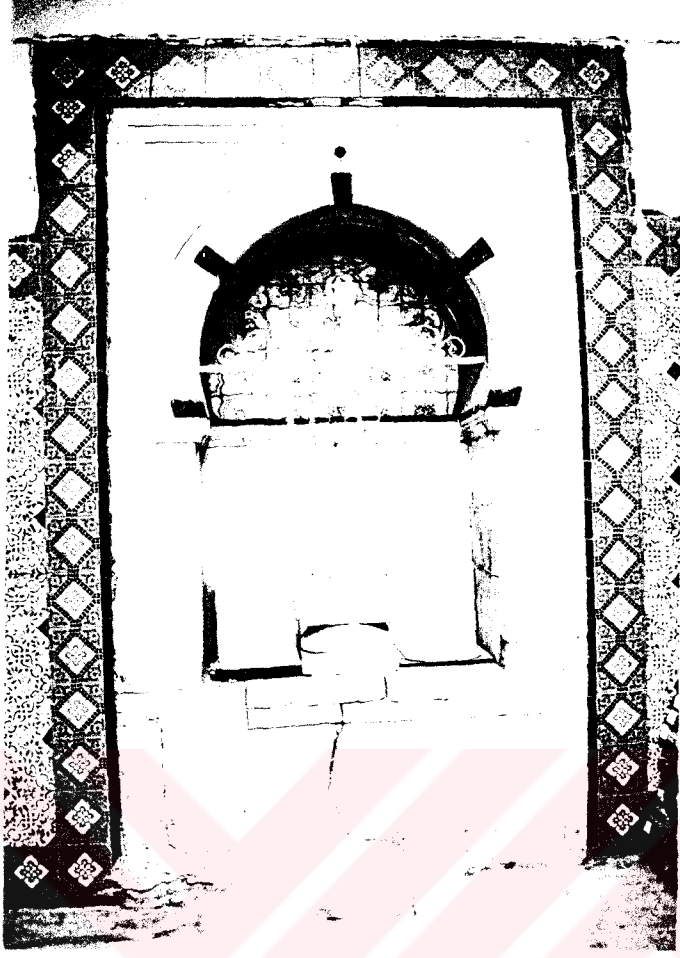
Resim = 389. Çakmakçılar Kışlası Türkçe yapım kitabesi

Resim = 390. Revaklı avlu

Resim = 391. Koğuşların avluya açılan giriş kapıları

Resim = 392. Su kuyusu

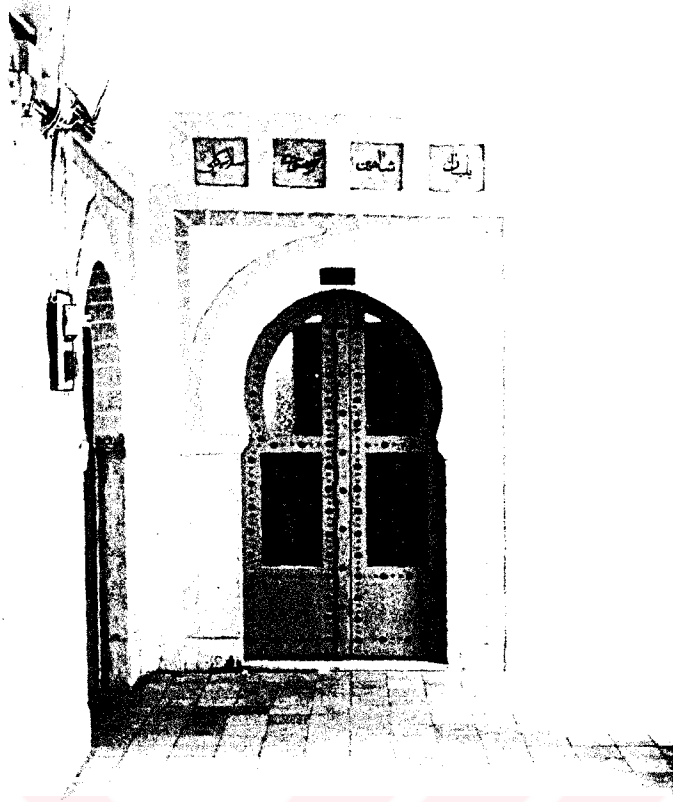
Resim = 393. Attarin Kışlası Türkçe yapım kitabesi.

Resim = 394. Batı cepheden görünüş

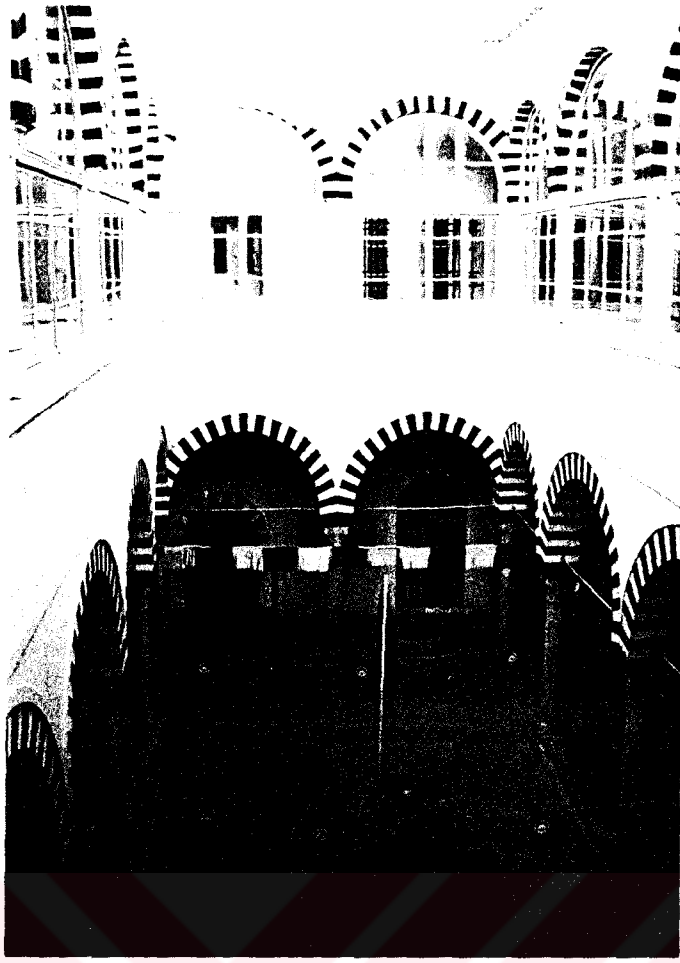
Resim = 395. Revaklı avlu

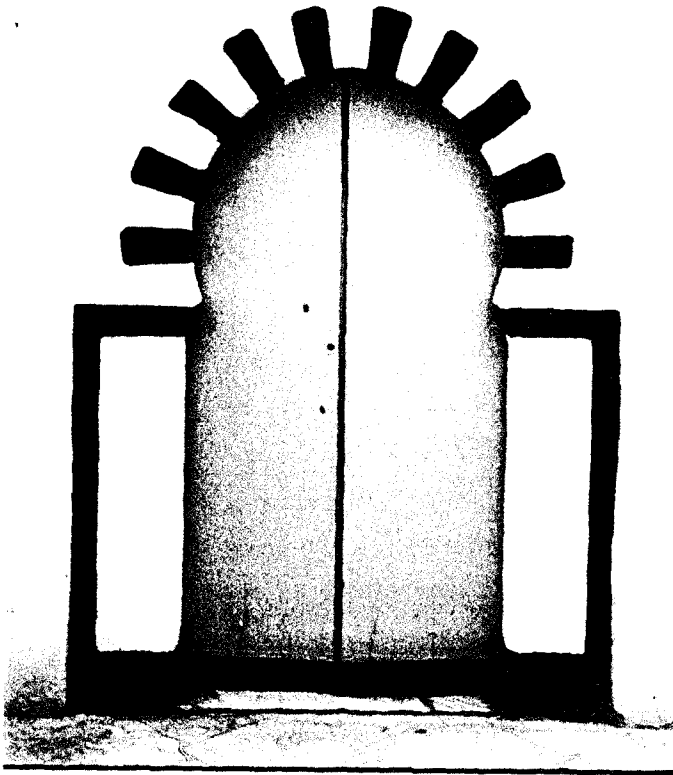
Resim = 396. Koğuşlara geçiş kapıları

Resim = 397. Başmakiye Kışlası giriş kapısı

Resim = 398. Avlu

Resim = 399. Koşulara geçiş kapılarında biri

Resim = 400. İkinci avlu

Resim = 401. Üst kat revaklarının içi

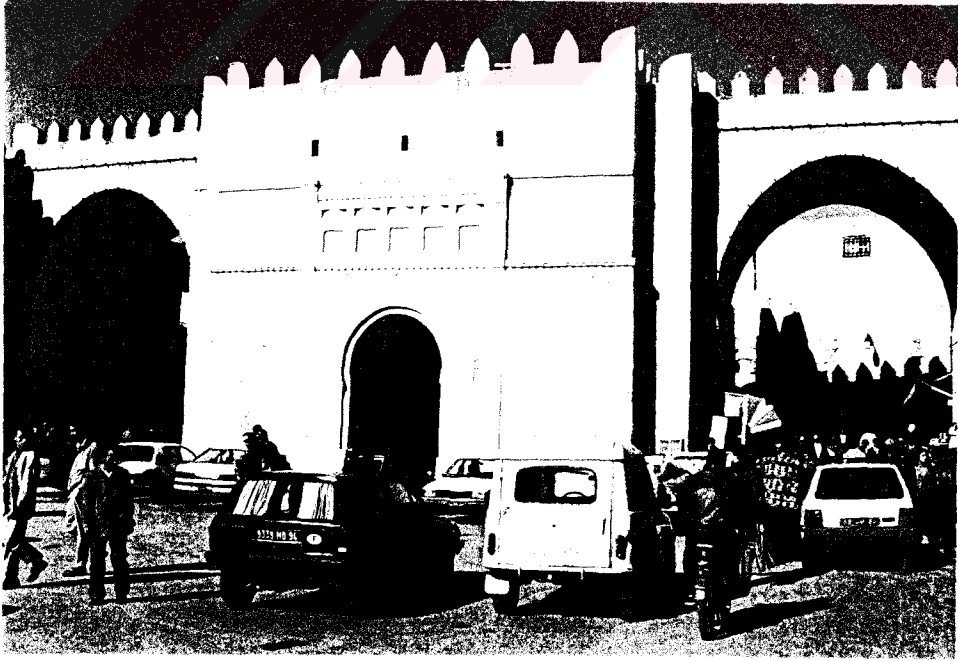
Resim = 402. Sidi Amir Kışlası batı cephesi

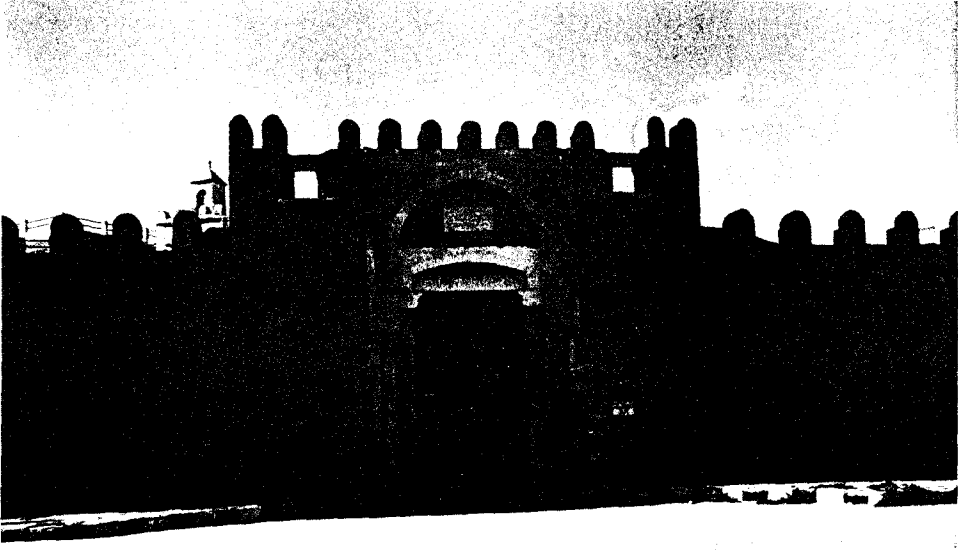
Resim = 403. Doğu cephe

Resim = 404. Bâb-ı Divan onarım kitabesi

Resim = 405. Kapının genel görünüşü

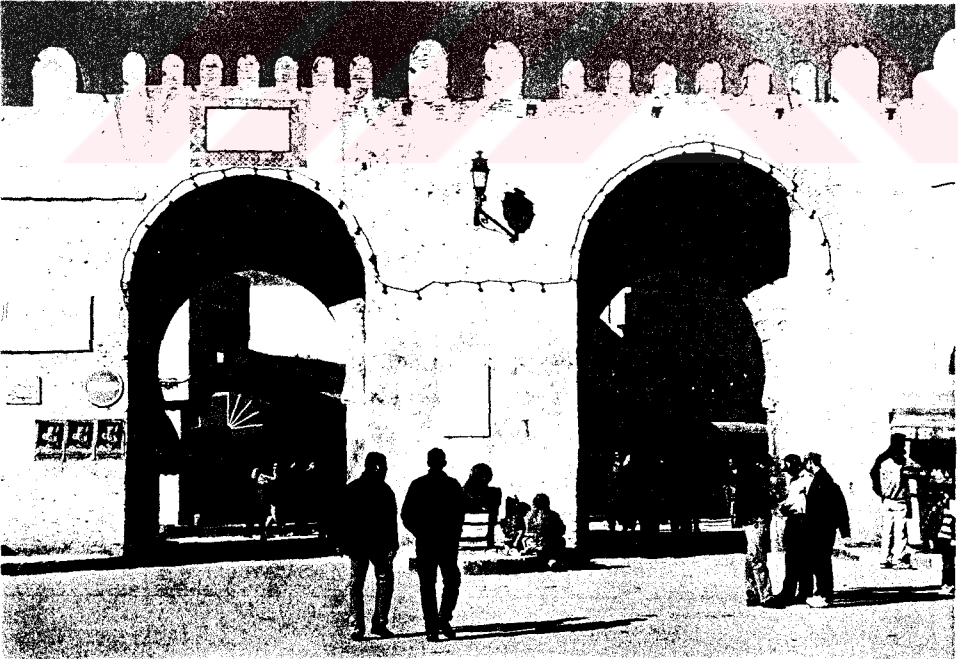
Resim = 406. Bâb'El-Hûha güney kapı

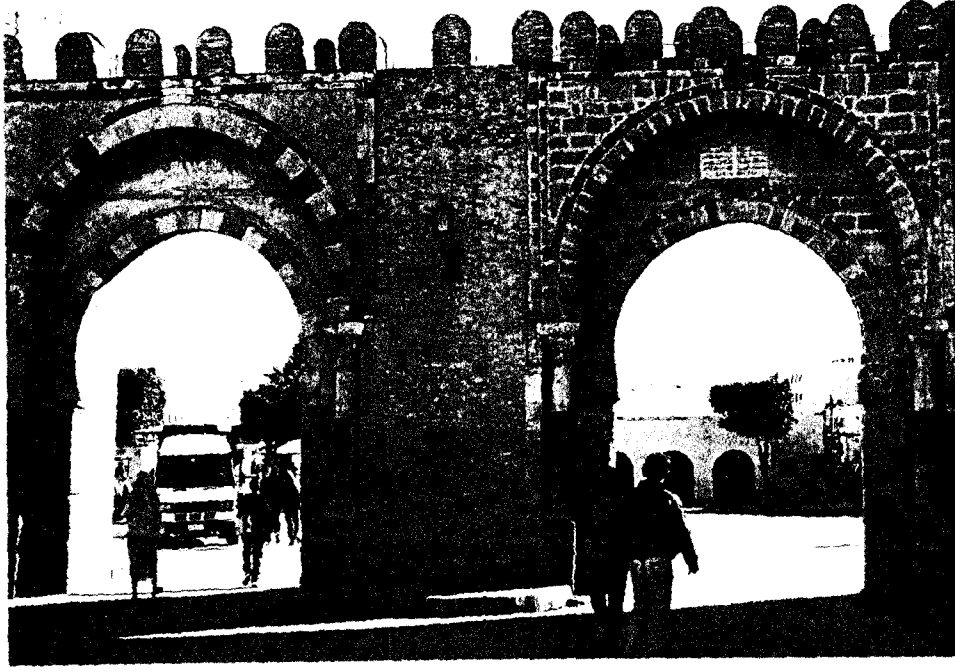
Resim = 407. Doğudaki kapı

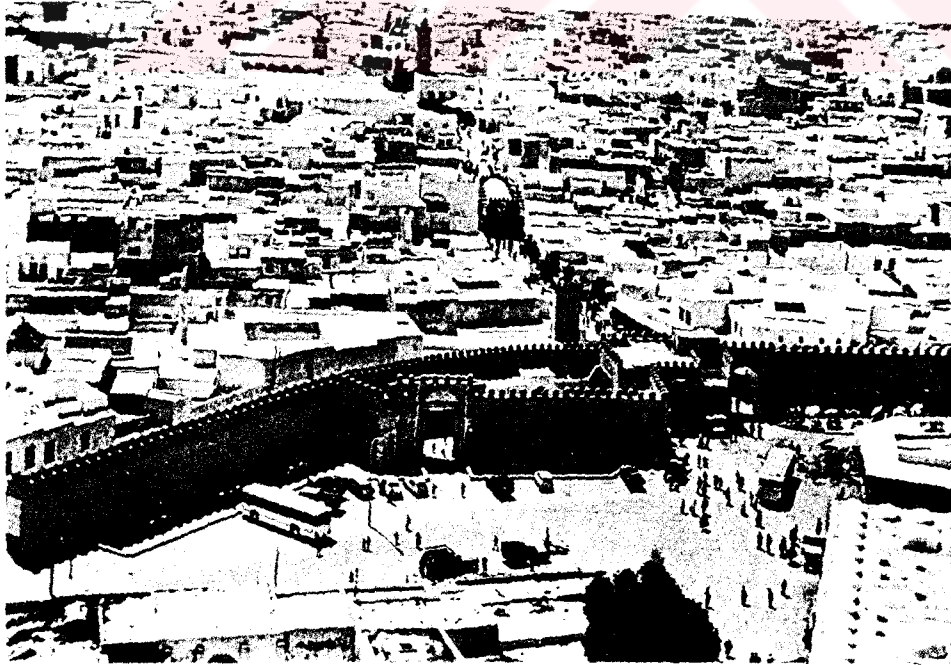
Resim = 408. Bâb-ı Cedid

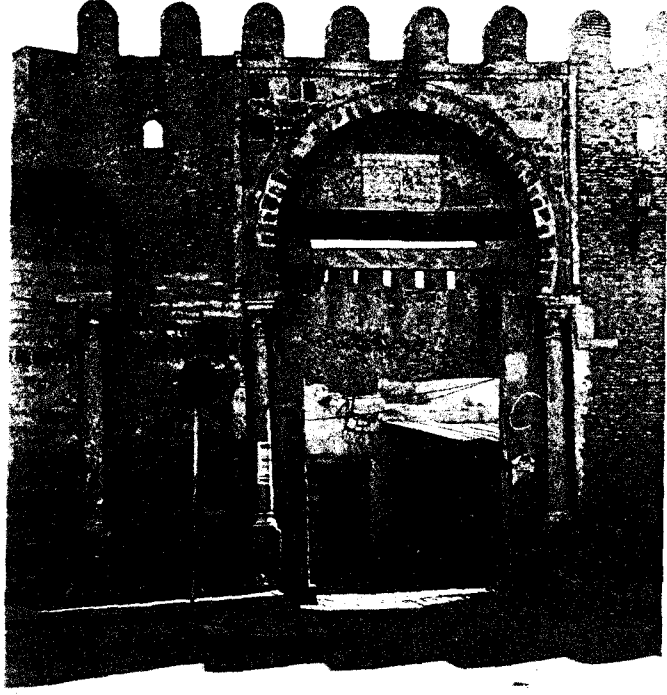
Resim = 409. Bâb-ı Cellâdin

Resim = 410. Kapının arka cephesi

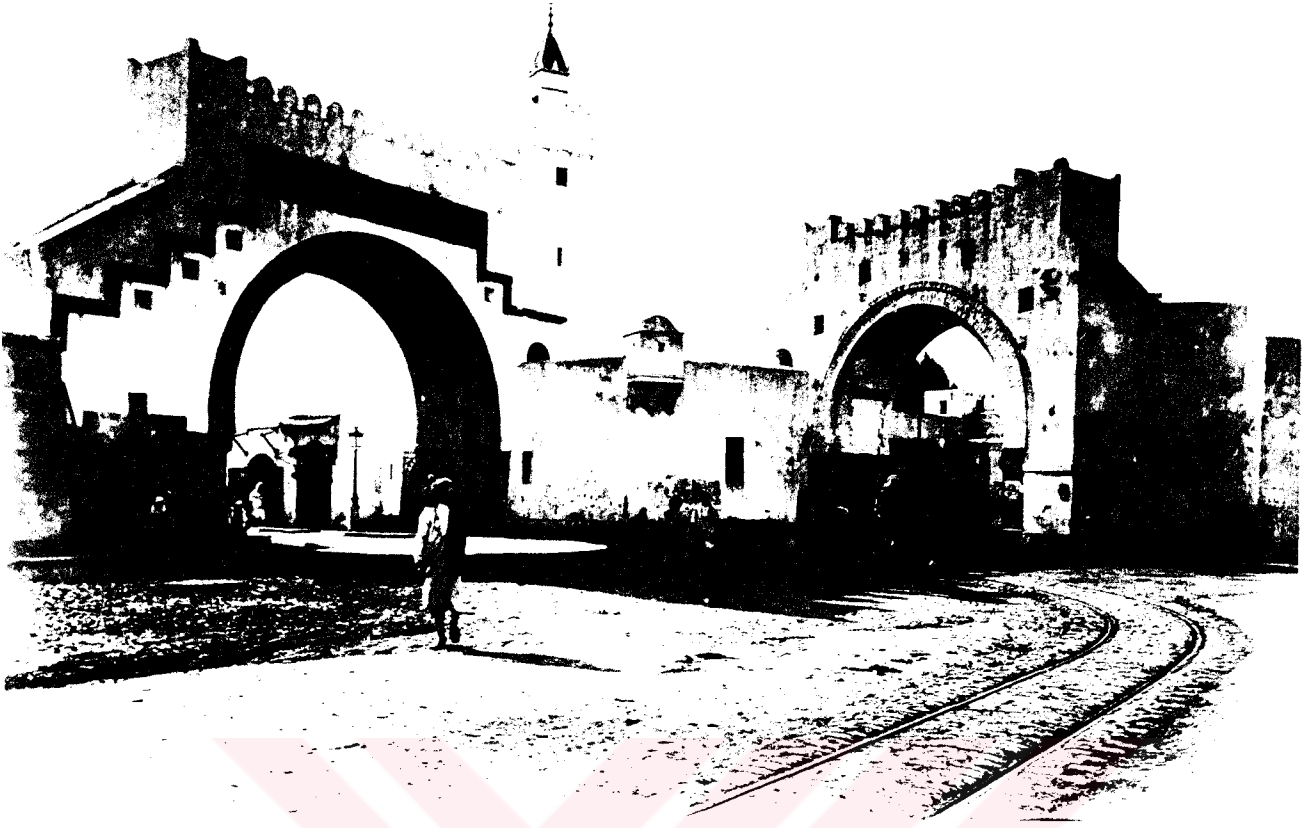
Resim = 411. Bâb-ı Tunus genel görünüş

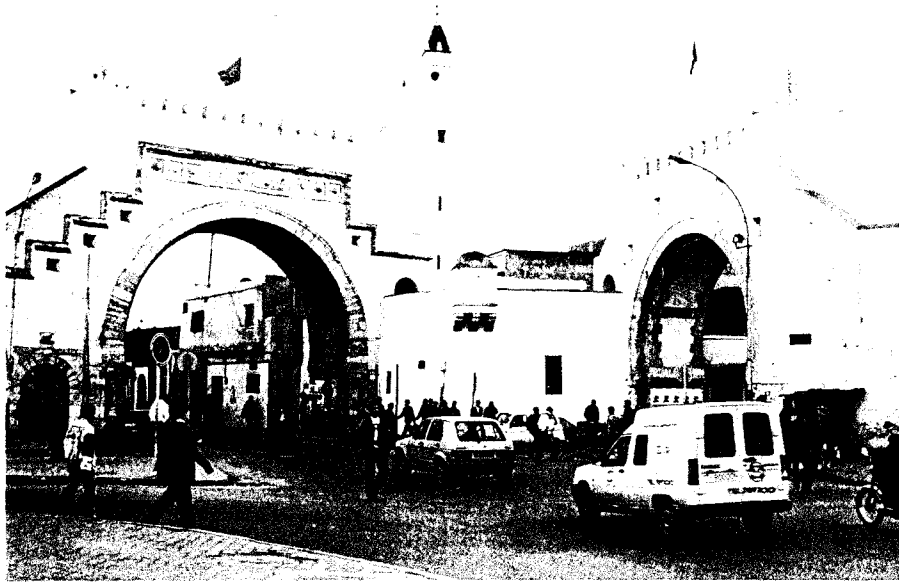
Resim = 412. Kuzey kapısı

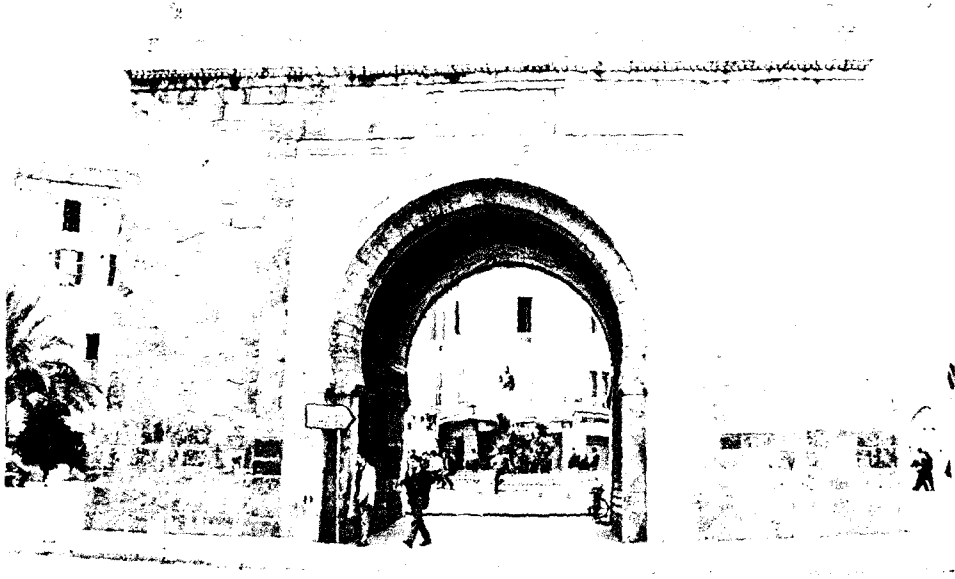
Resim = 413. Orta kapının şehre bakan güney cephesi

Resim = 414. Bâb'El Hadra eski bir resim (I. U. Küt. 90598/27).

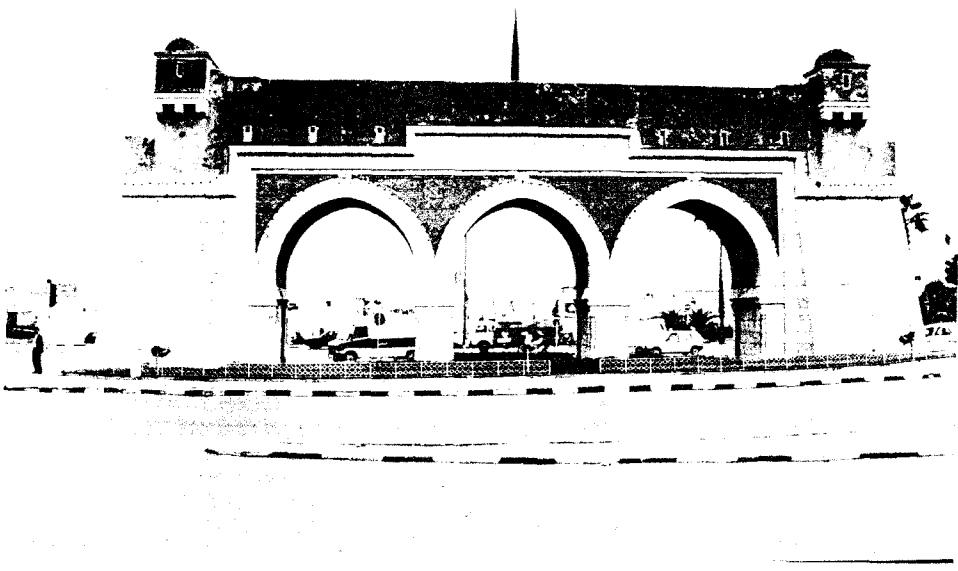
Resim = 415. Bugünkü görünüşü

Resim = 416. Bâb-ı Bahr

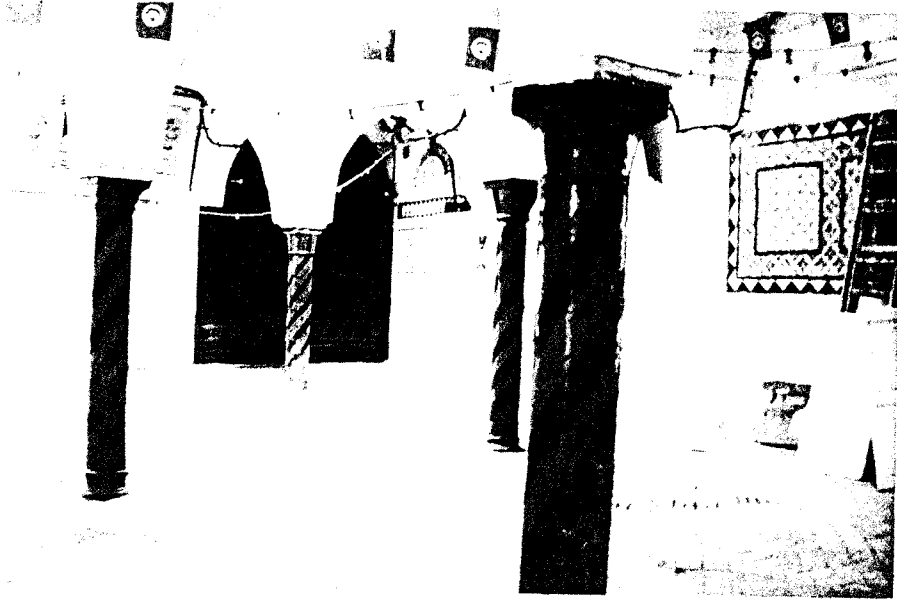
Resim = 417. Bâb-ı Cedid ve surlar

Resim = 418. Bâb-ı Sa'dûn doğu cephesi

Resim = 419. Batı cephe

Resim = 422. Birka Çarşısı

Resim = 423. Kubbe ile örtülen orta kısım

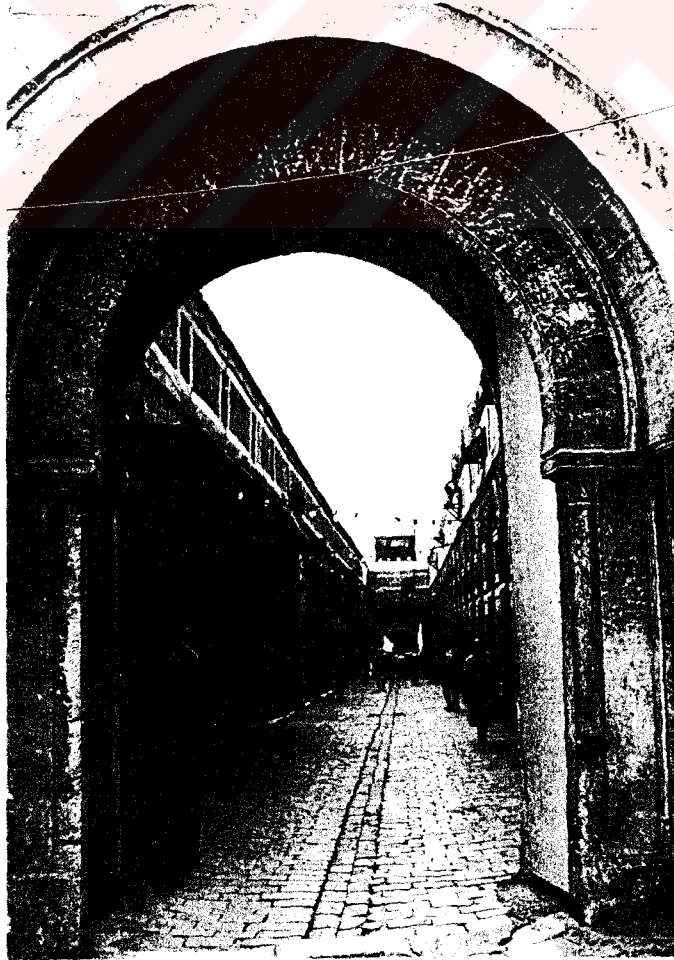
Resim = 424. Kebapçı çarşısı

Resim = 425. Balagciye Çarşısı

Resim = 426. Çarşıdan diğeri bir görünüş

Resim = 427. Bey Çarşısı Kasba sokağına açılan giriş kapısı

Resim = 428. İçten grnŖ

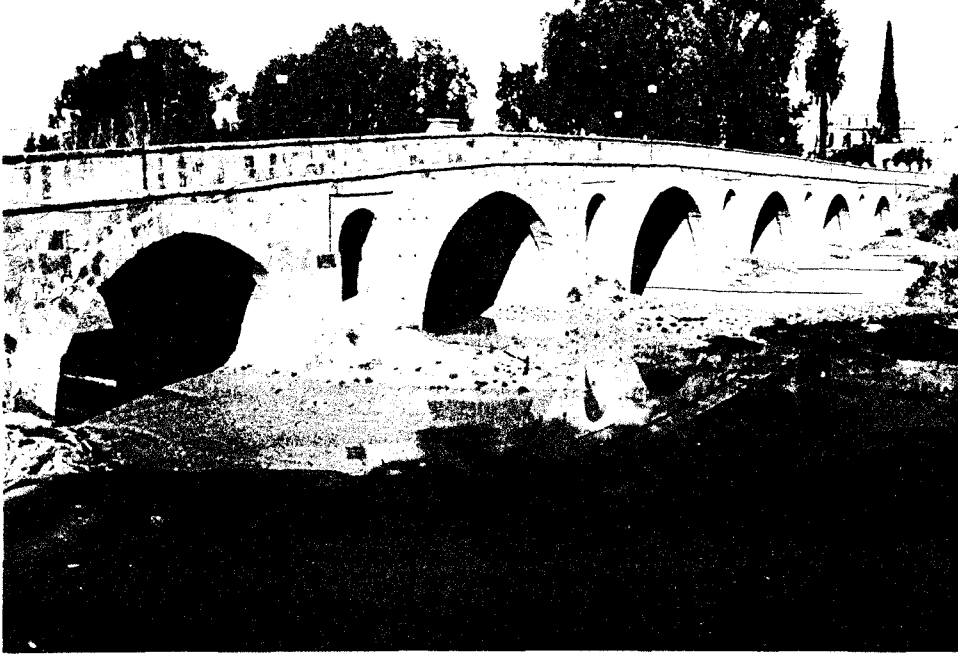
Resim = 429. Fransız Hanı giriŖ kapısı

Resim = 430. Avlu revakı

Resim = 431. Mecez'El-Bâb Köprüsü

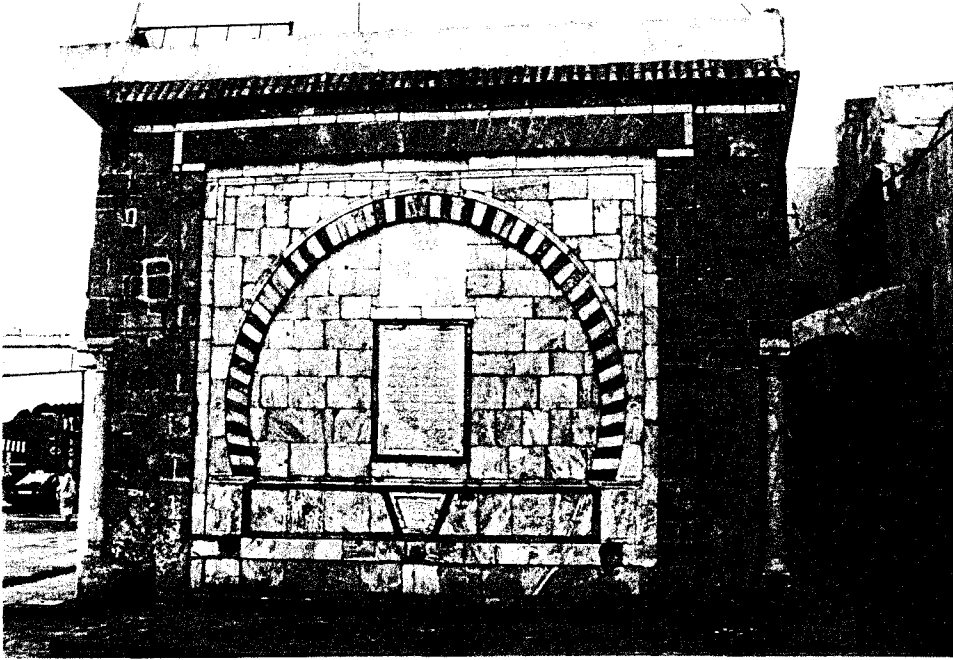
Resim = 432. Yakından görünüş

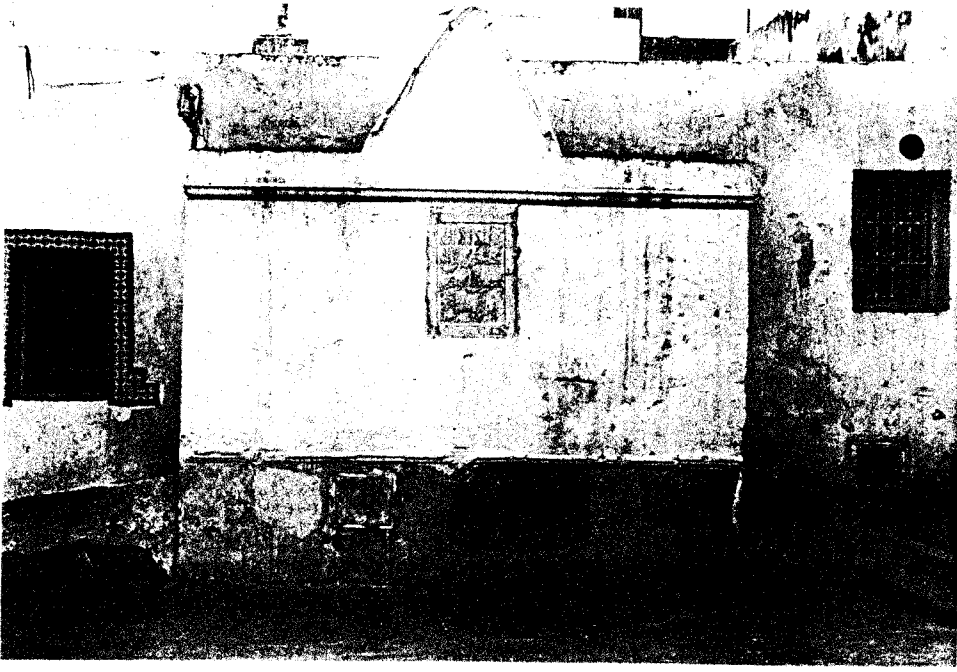
Resim = 433. Kitabe

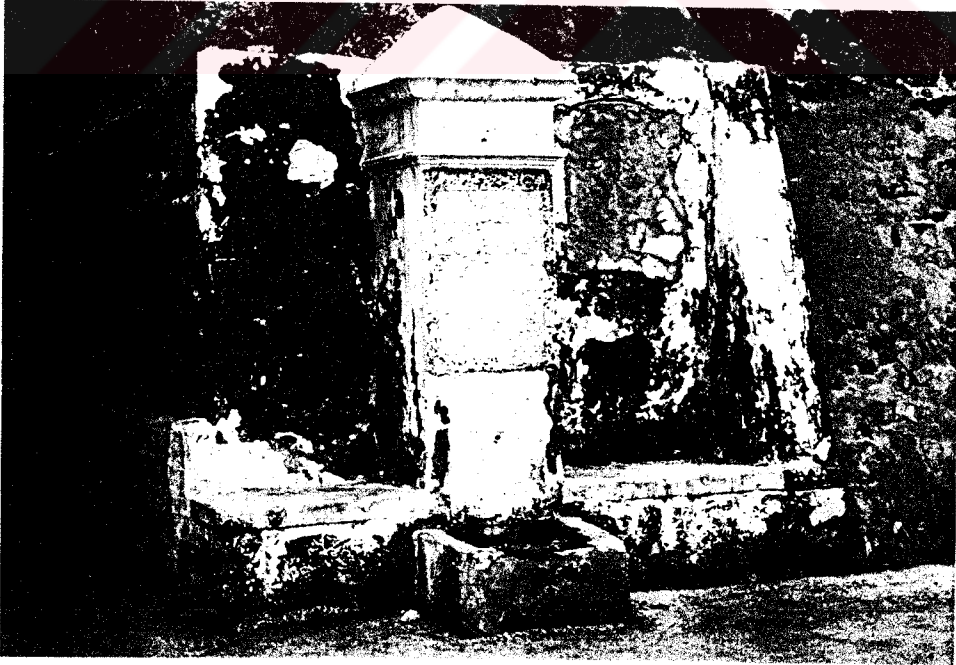
Resim = 434. Dayı Yusuf Çeşmesi (Ayn-ı Cereyna) yapım kitabesi.

Resim = 435. Çeşme

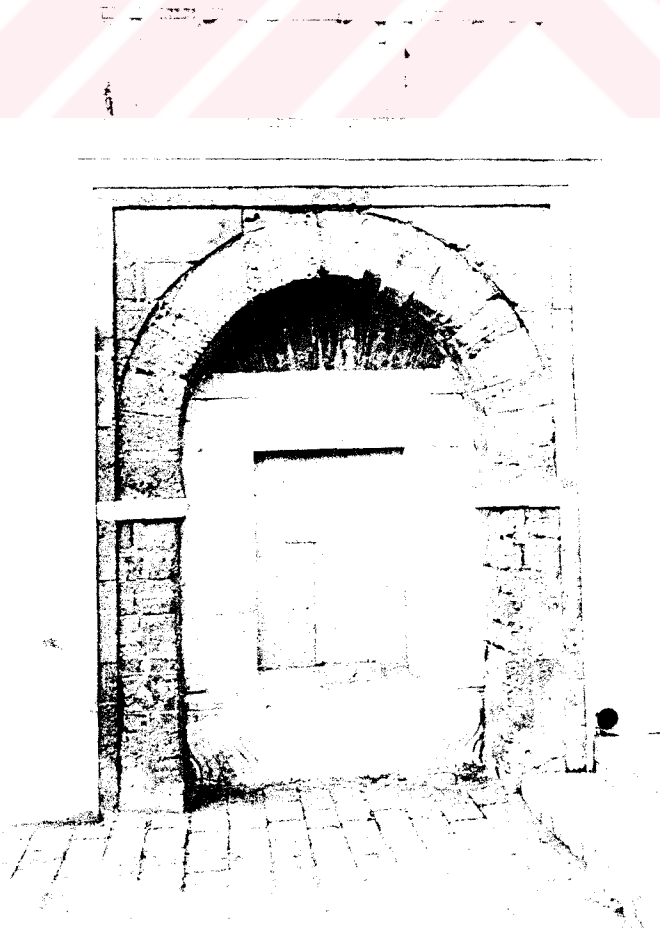
Resim = 436. Dayı Yusuf Çeşmesi (Bâb-'El-Medine Çeşmesi)

Resim = 437. Dayı Yusuf Çeşmesi

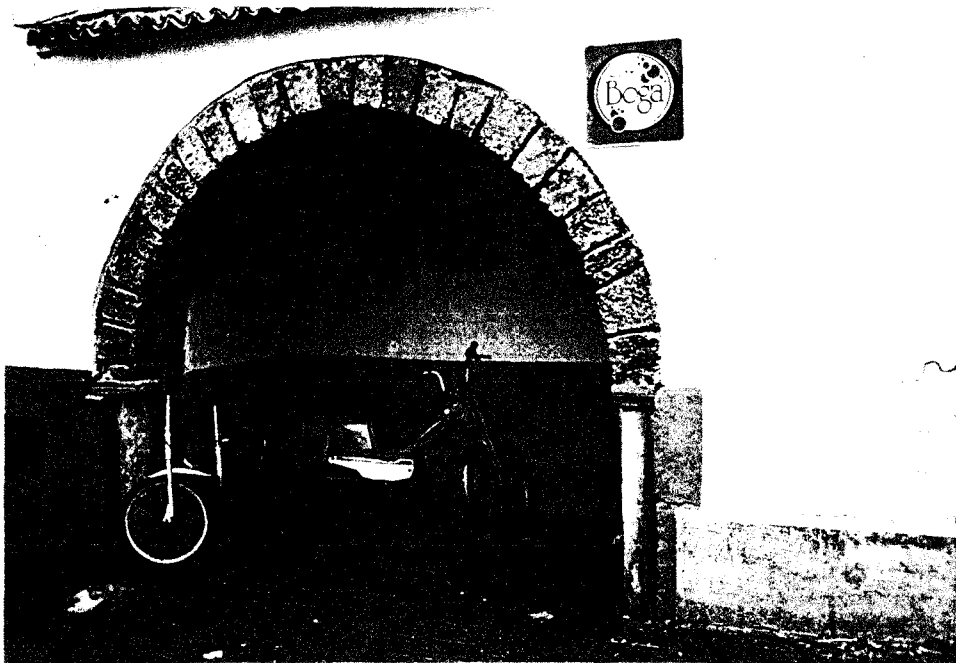
Resim = 438. Bâb'El-Cedid Çeşmesi

Resim = 439. Tunus-Zeytune Camii Çeşmesi

Resim = 440. Mustafa Kahya Çeşmesi

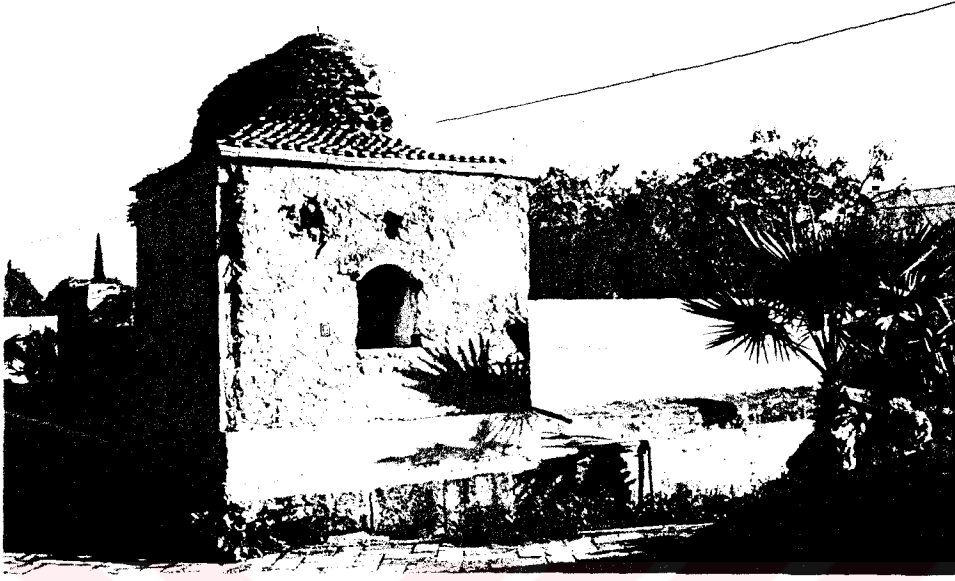
Resim = 441. Dayı İbrahim Çeşmesi

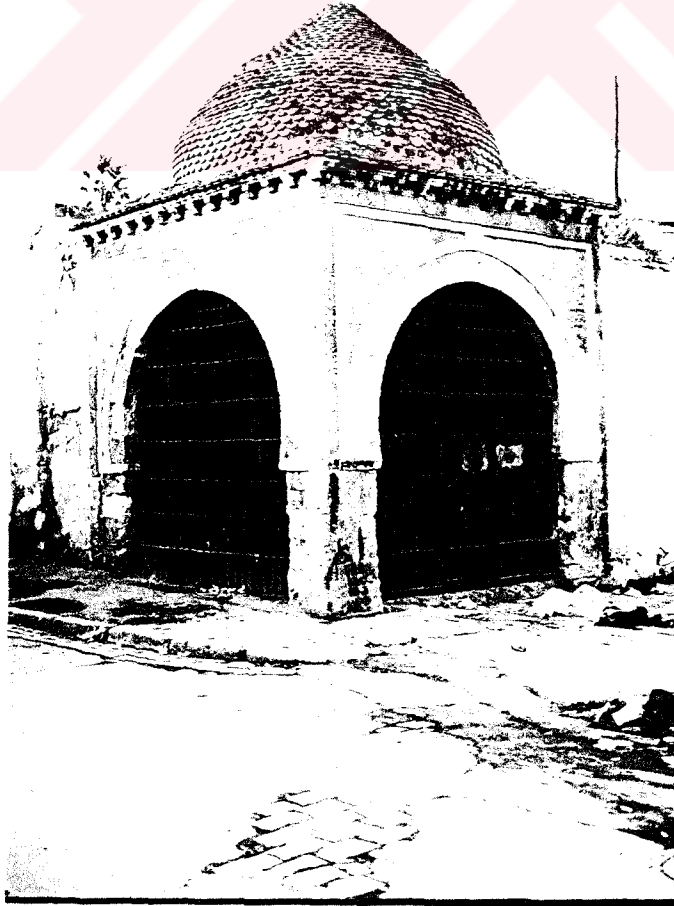
Resim = 442. Dayı Mustafa Sebili

Resim = 443. Hammuda Paşa Sebili

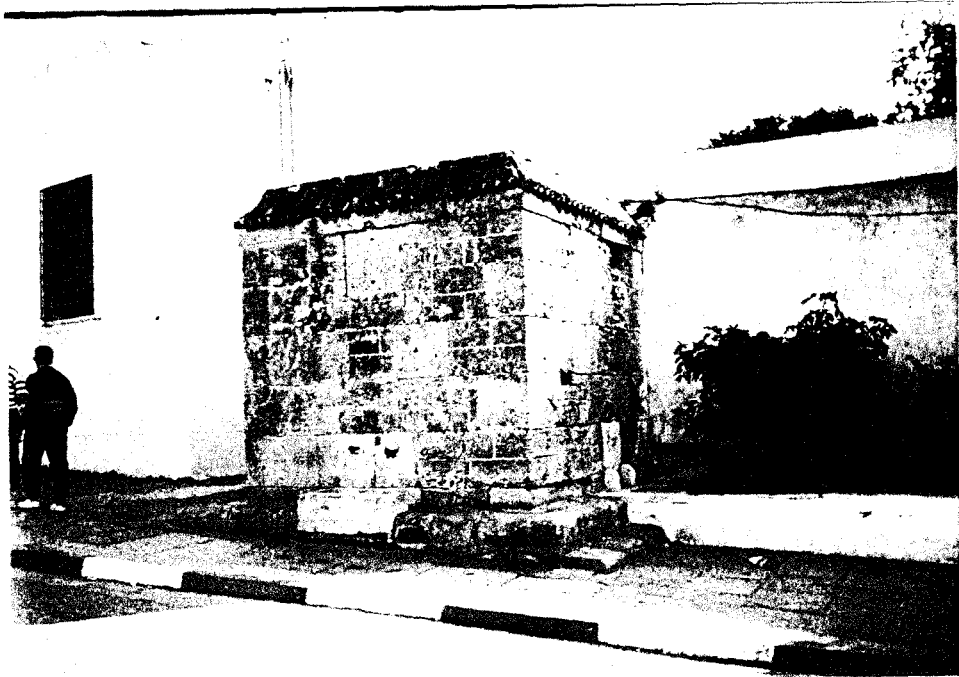
Resim = 444. Diğer bir görünüş.

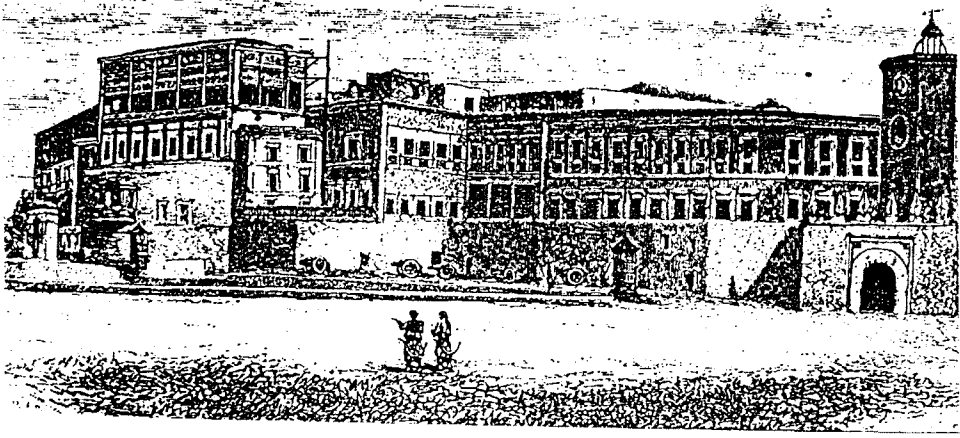
Resim = 445. Yusuf Sahib Tab'a Sebili

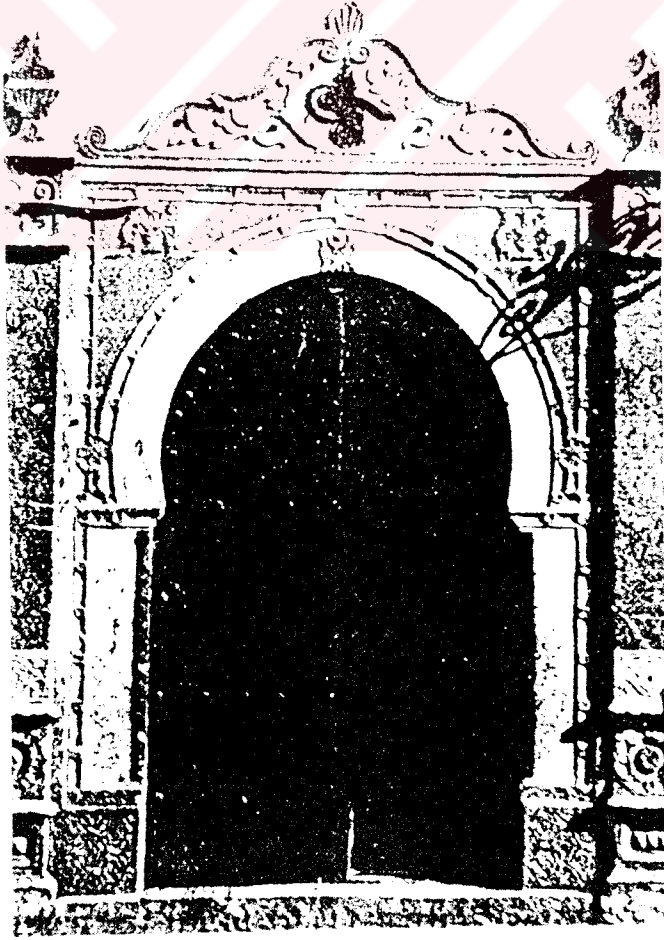
Resim = 446. Süleyman Sebili

Resim = 447. Ayn-ı Tassat Çeşmesi

Resim = 448. Bardo Sarayı

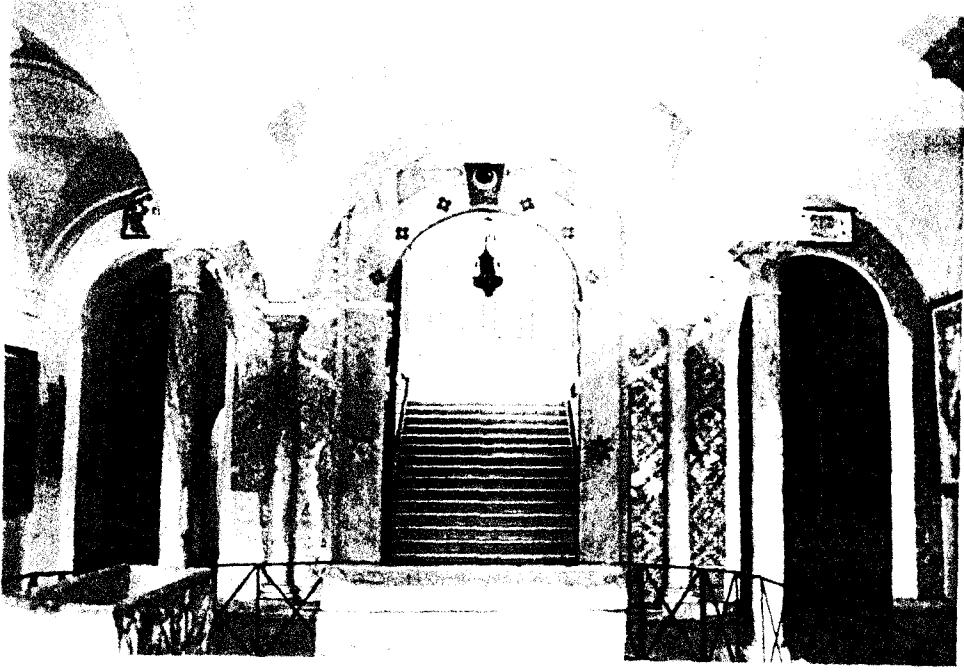
Resim = 449. Askeri okula giriş kapısı (Zbiss'den)

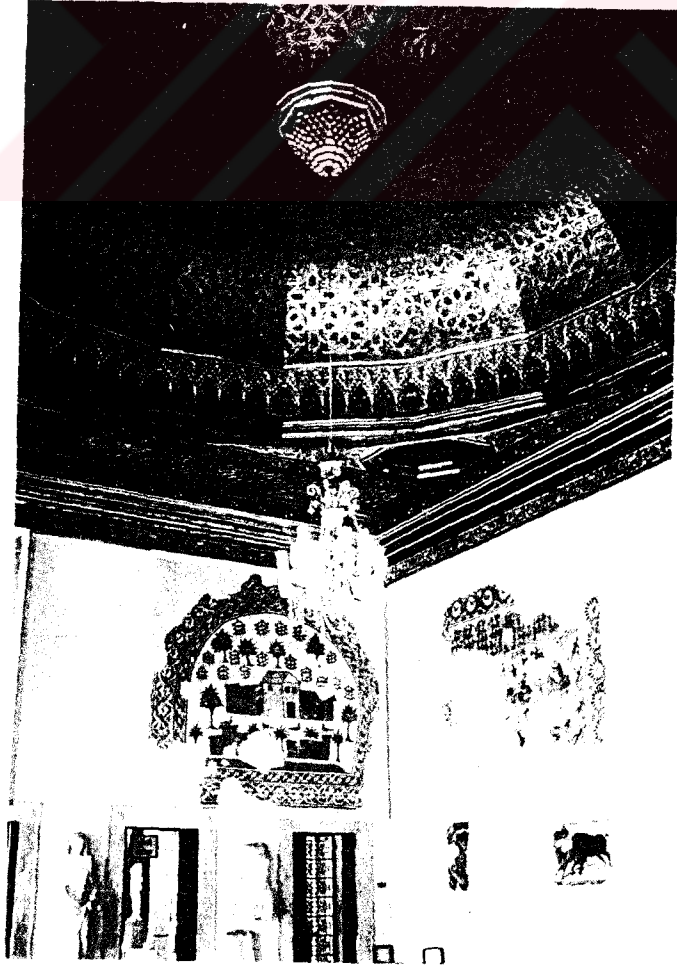
Resim = 450. Sarayın dış cepheleri

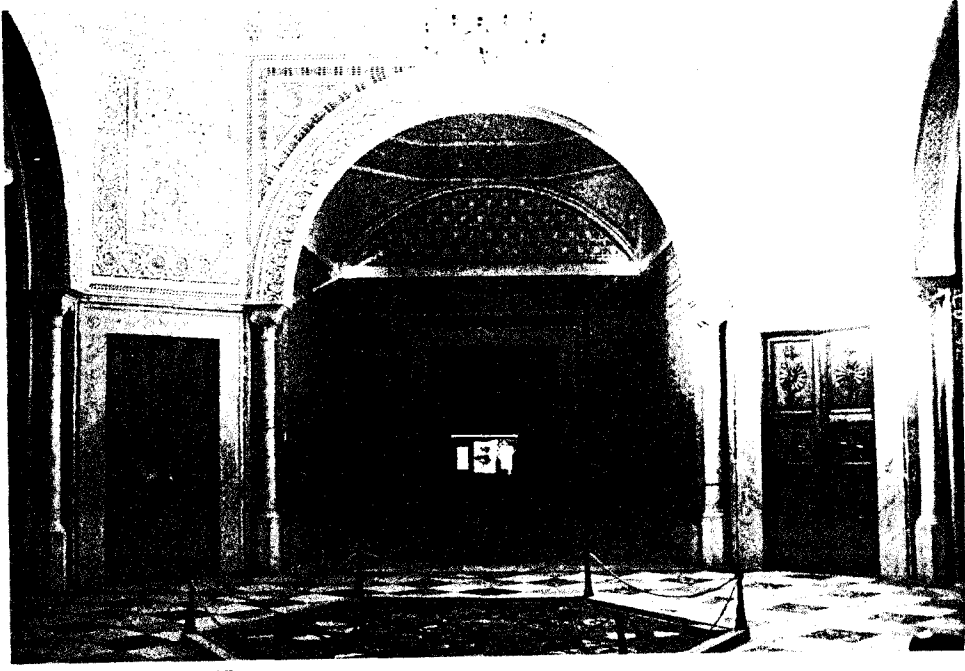
Resim = 451. Sarayın içindeki avlulardan (İ. Ü. Küt. 90598/19)

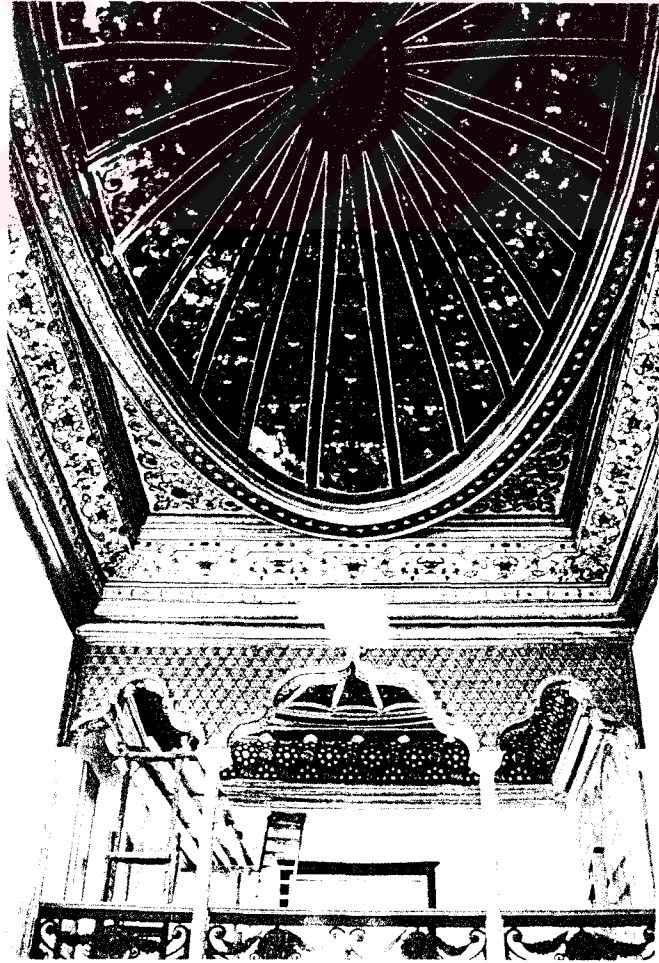
Resim = 452. Giriş holünün sonudaki ara mekân

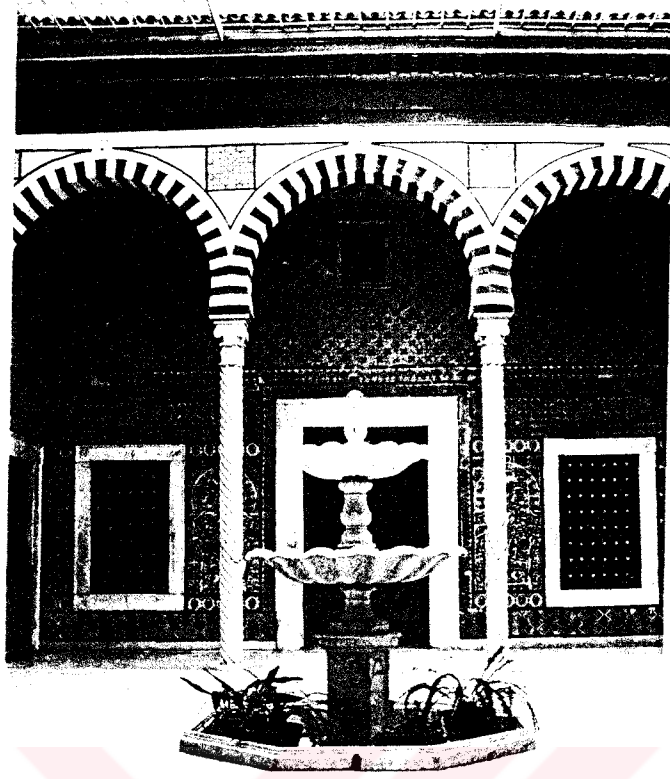
Resim = 453. Karşılama Odası

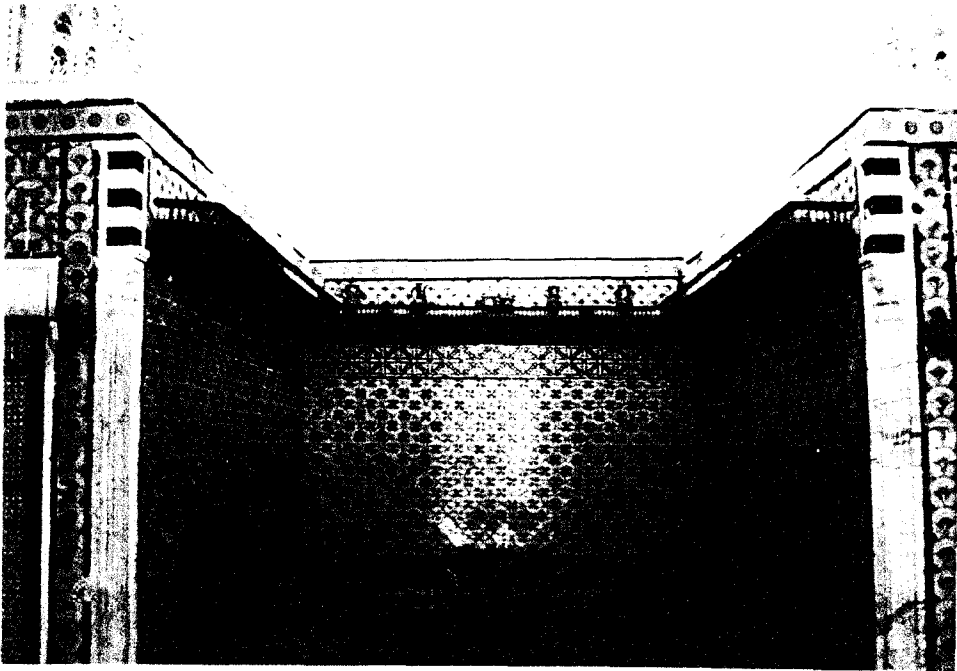
Resim = 454. Harem

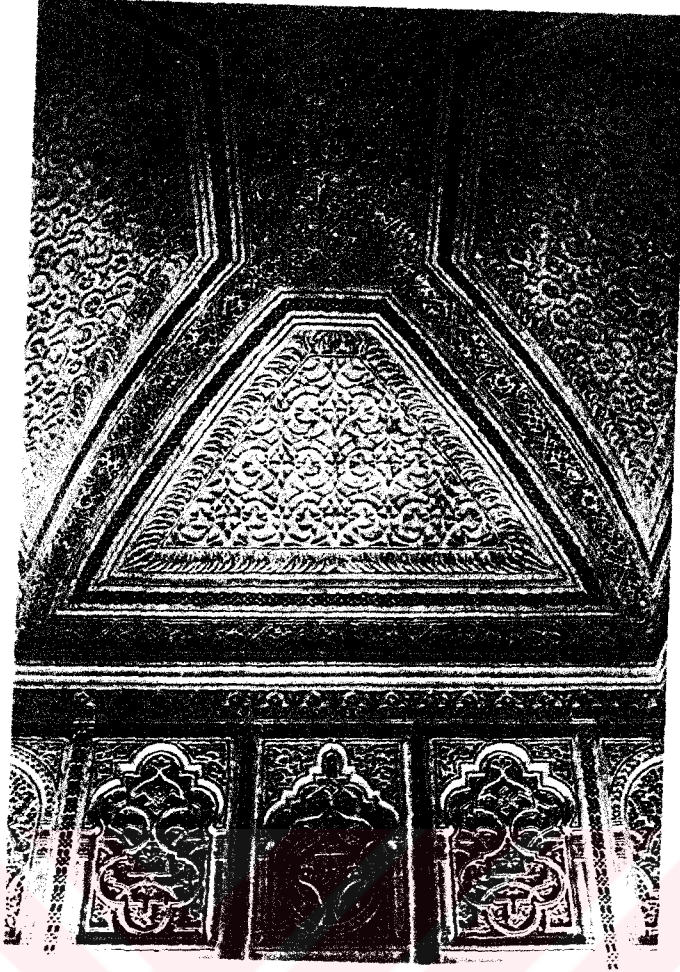
Resim = 455. Müzik Odası

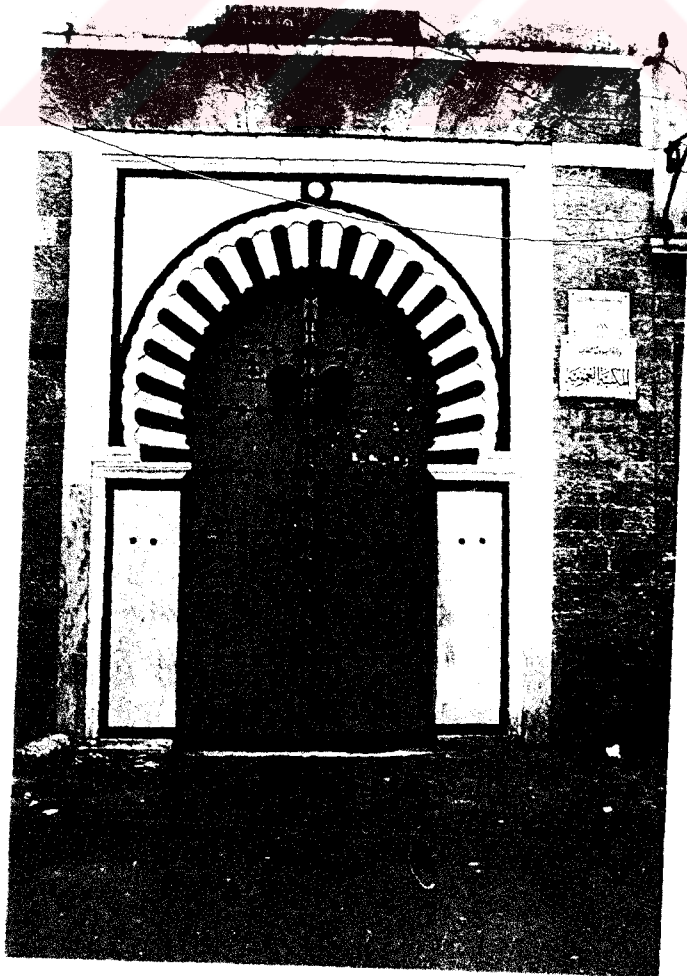
Resim = 456. Etrafında kahvelerin bulunduğu küçük avlu

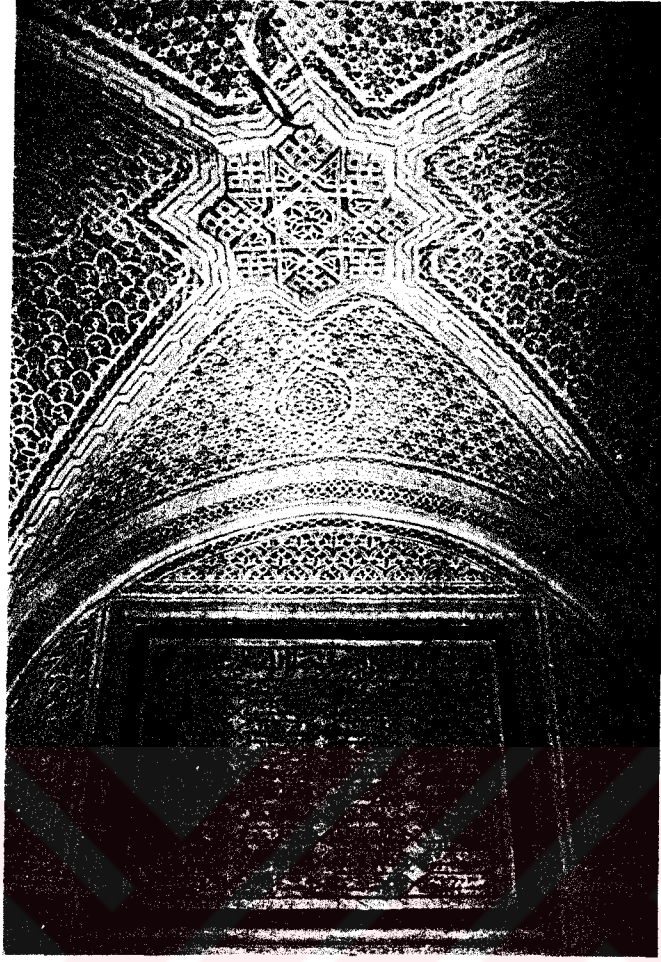
Resim = 457. Dairelerin içi

Resim = 458. Duvarların üst bölümün ve tavanı süsleyen alçı kaplamalar

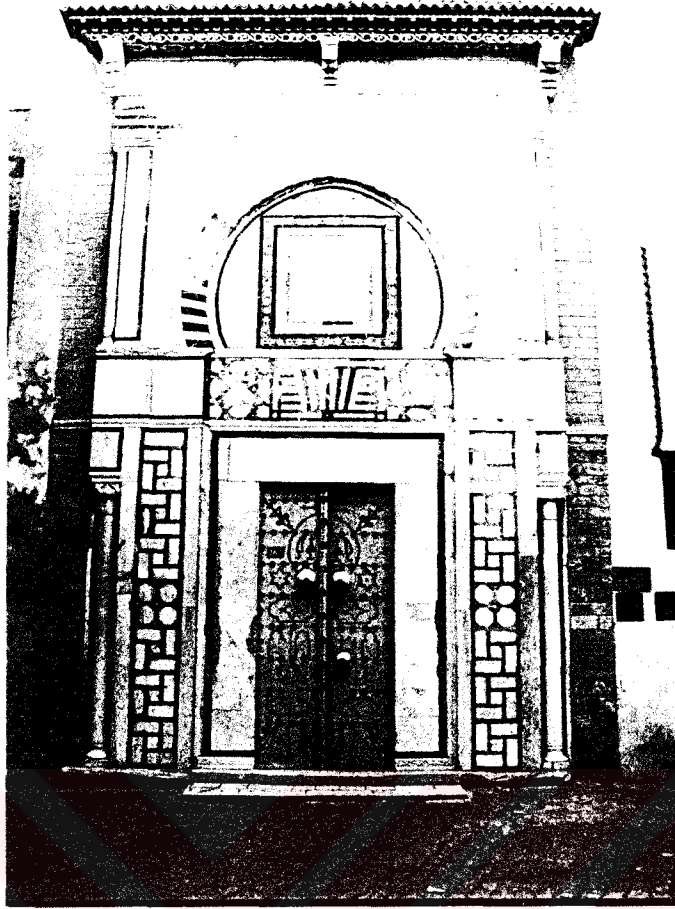
Resim = 459. Divan

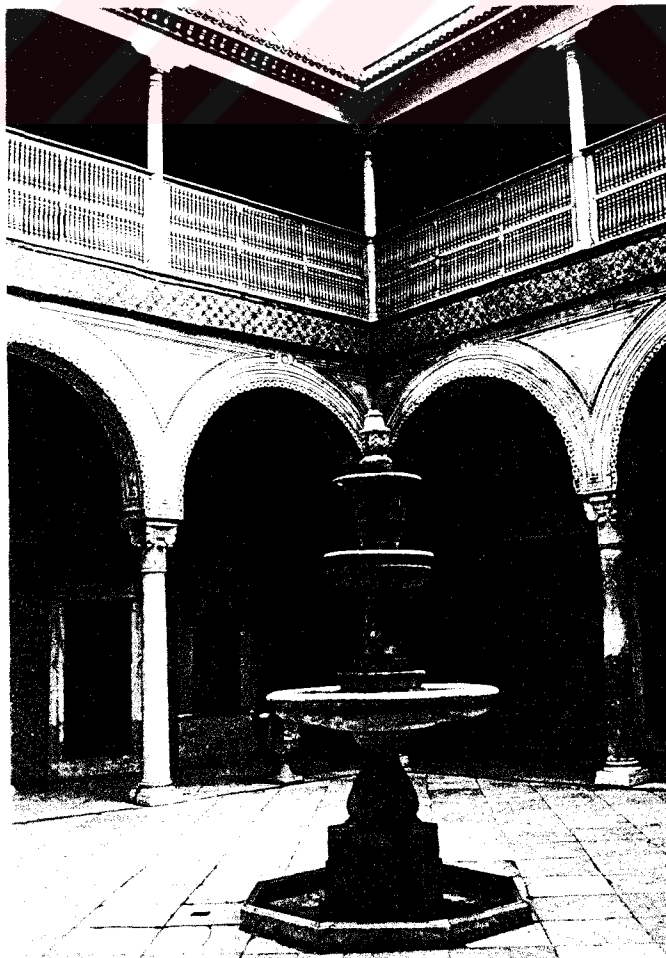
Resim = 460. Giriş holü

Resim = 461. Avlu

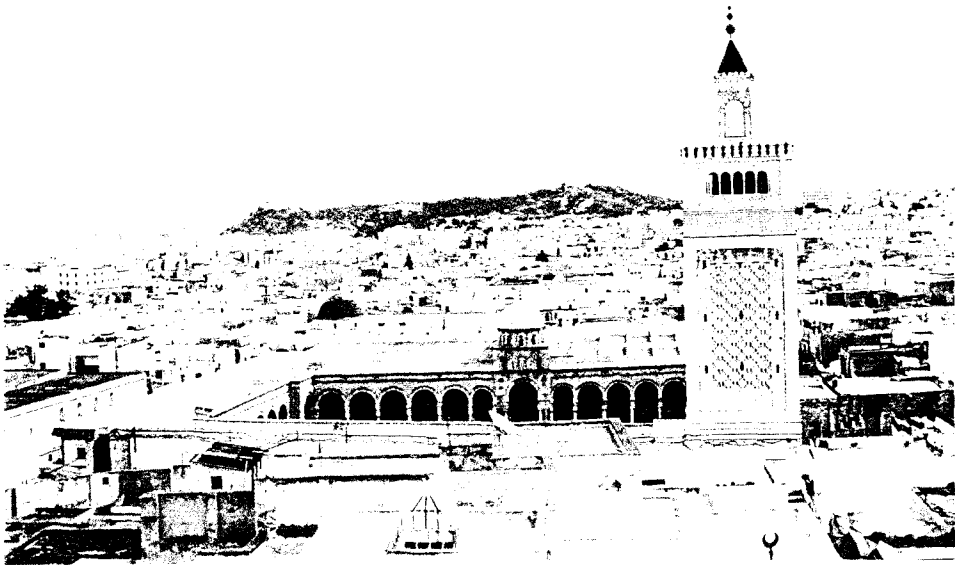
Resim = 462. Dayı Osman Evi

Resim = 463. Abd'ülâzîz Evi

Resim = 464. Su kuyusu

Resim = 465. Zeytune Camii genel görünüşü

Resim = 466. İmam odasının giriş kapısı üzerindeki kitabe

Resim = 467. Revaklı avlu

Resim = 468. Avlunun harim yönündeki revakları

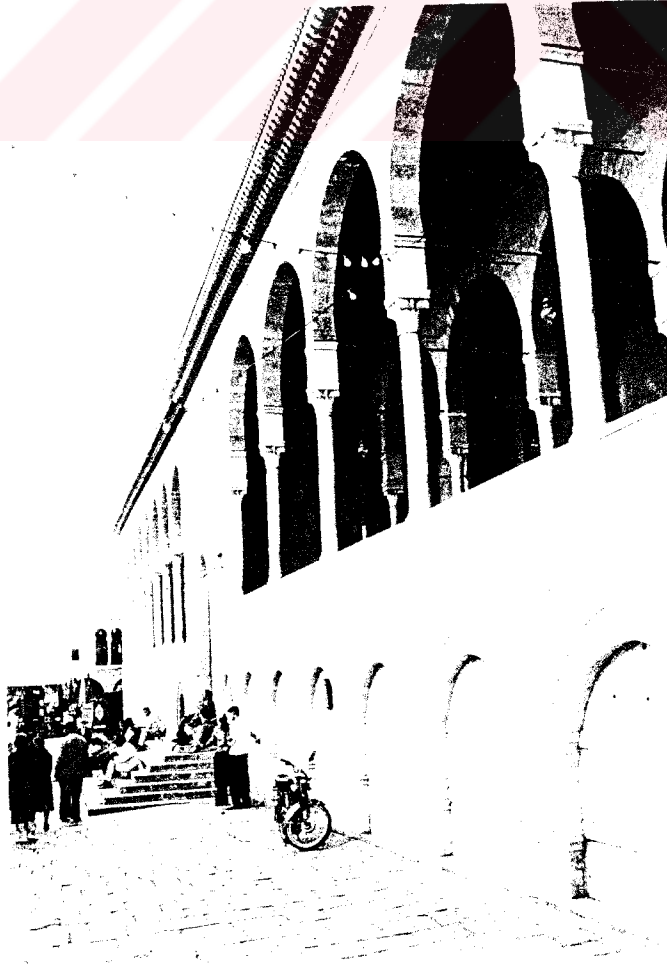

Resim = 469. Harim içinden

38. Tivris Medrese es-Selimiye

Resim = 470. Türk döneminde eklenen, Harim ve avluyu doğudan kuşatan revaklar
(İ. Ü. Küt. 90598/20).

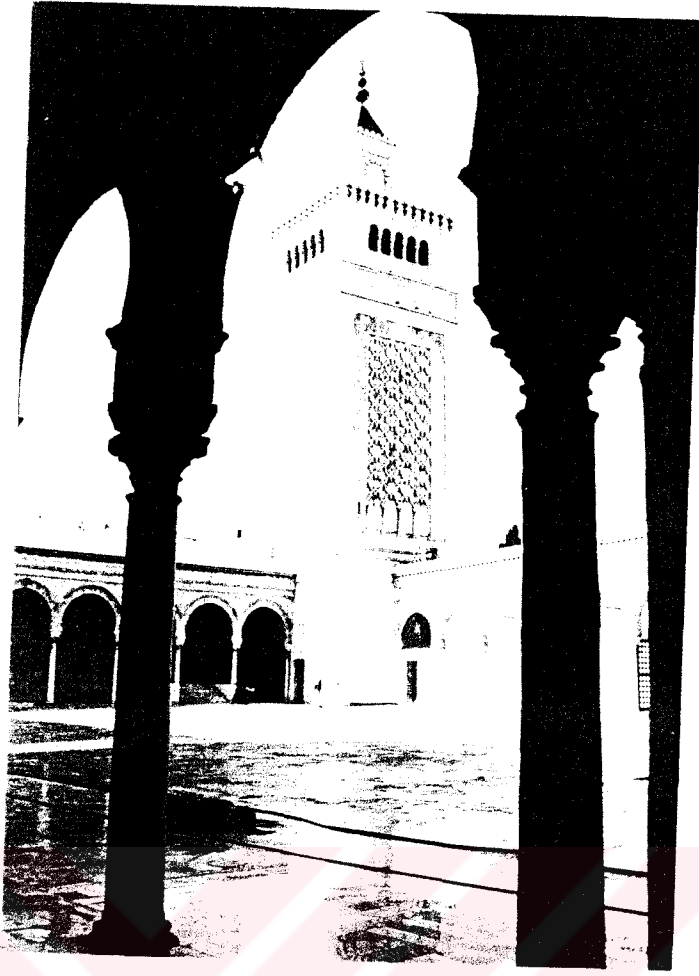
Resim = 471. Bugünkü görünüşü

Resim = 472. Orta nef

Resim = 473. Yenilenen mihrab ve imam odasına geçilen kapı

Resim = 474. Minare

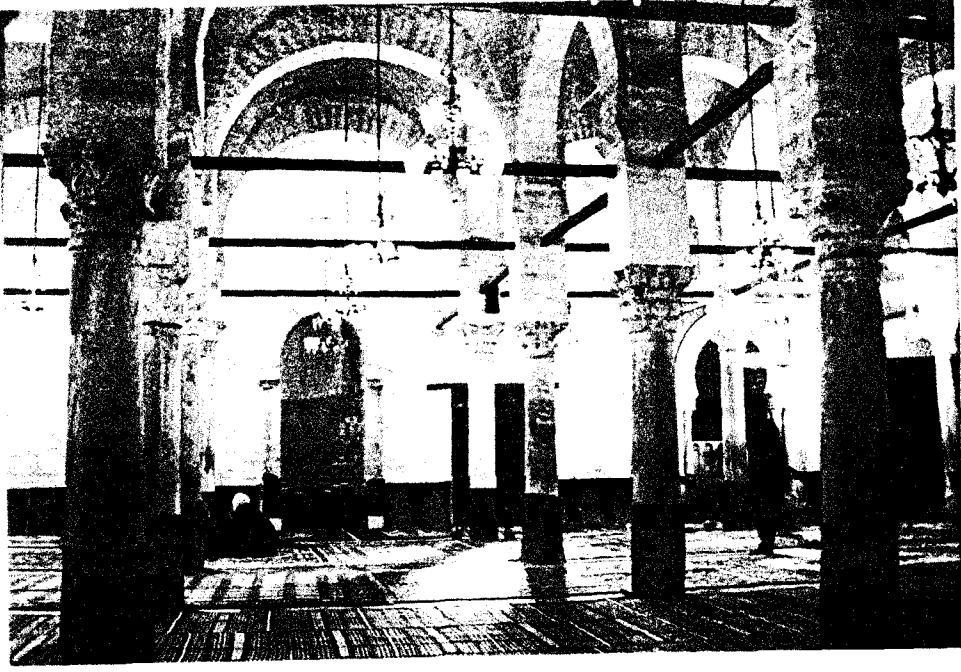
Resim = 475. Safaks Ulu Camii doğu cephesi

Resim = 476. Camii iç avlusu

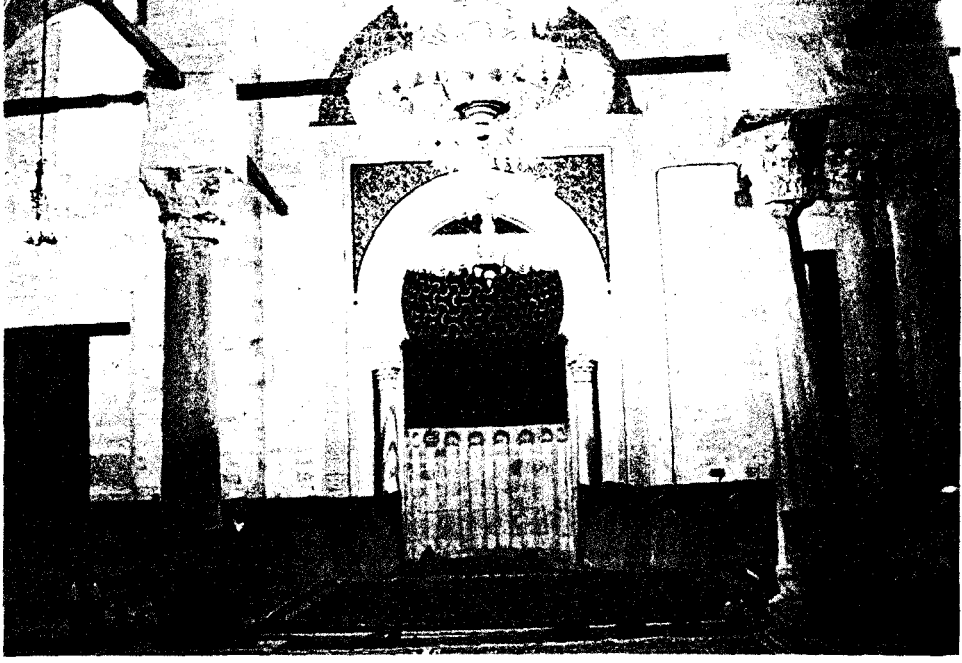
Resim = 477. Minare

Resim = 478. Caminin ilk mihrabı

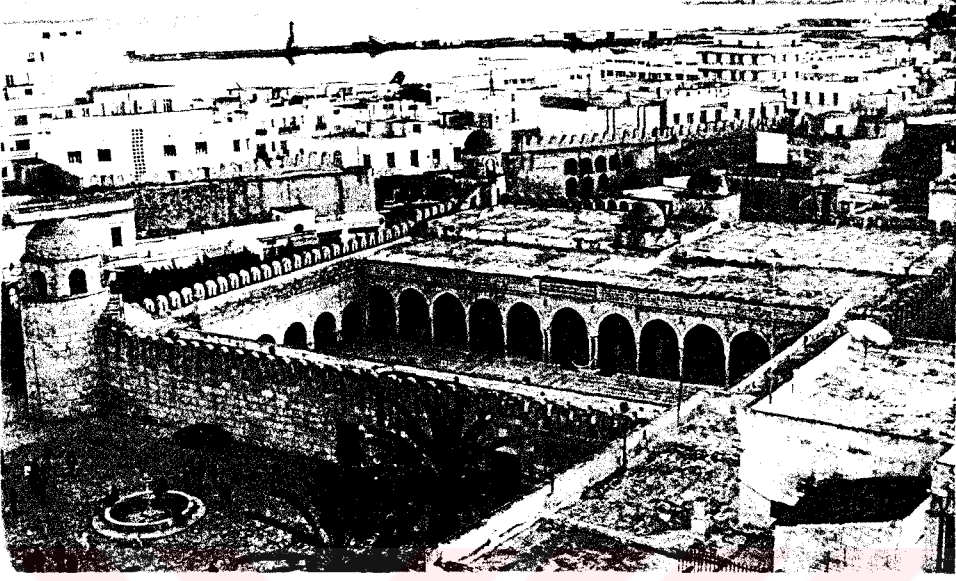
Resim = 479. Harim içinden

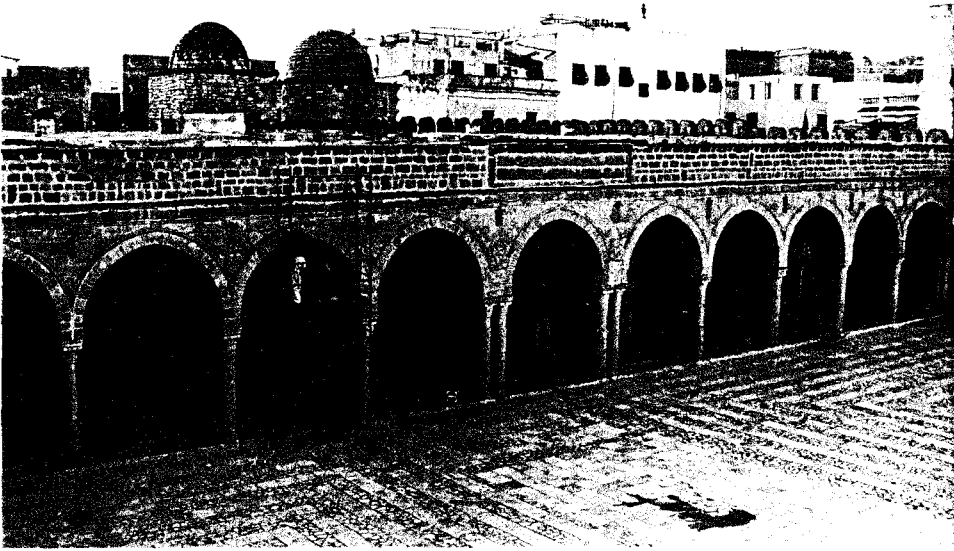
Resim = 480. Osmanlı döneminde açılan mihrab nişi.

Resim = 481. Mihrabdaki onarım kitabesi

Resim = 482. Sus Ulu Camii genel görünüşü

Resim = 483. Osmanlı döneminde eklenen revaklar

Resim = 484. Sidi Kasım Zelici Zaviyesi

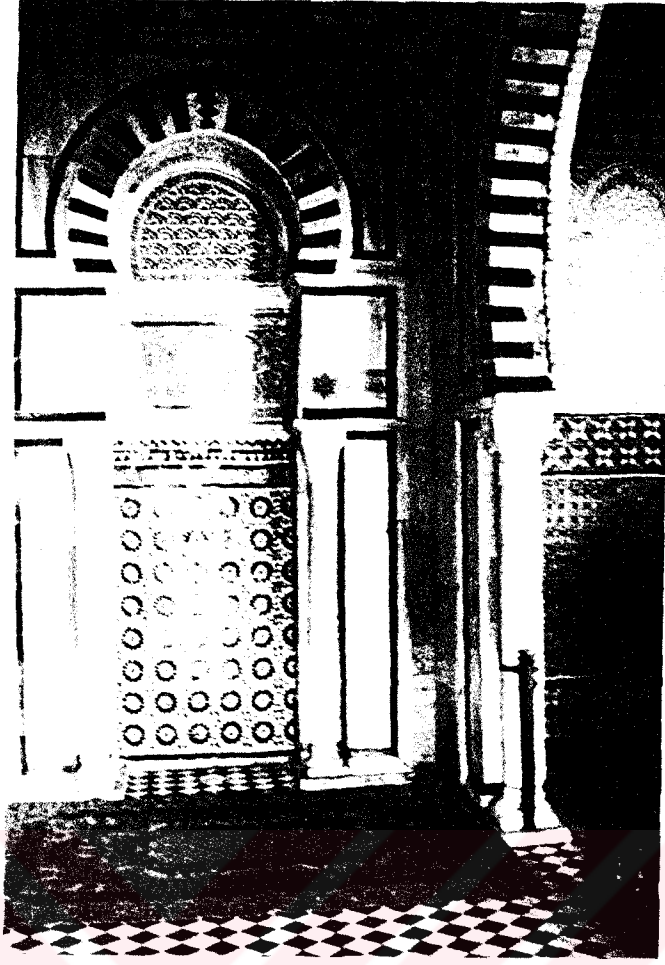
Resim = 485. Giriş kapısı

Resim = 486. Avlu revakı

Resim = 487. Türbenin avluya bakan dış cephesi

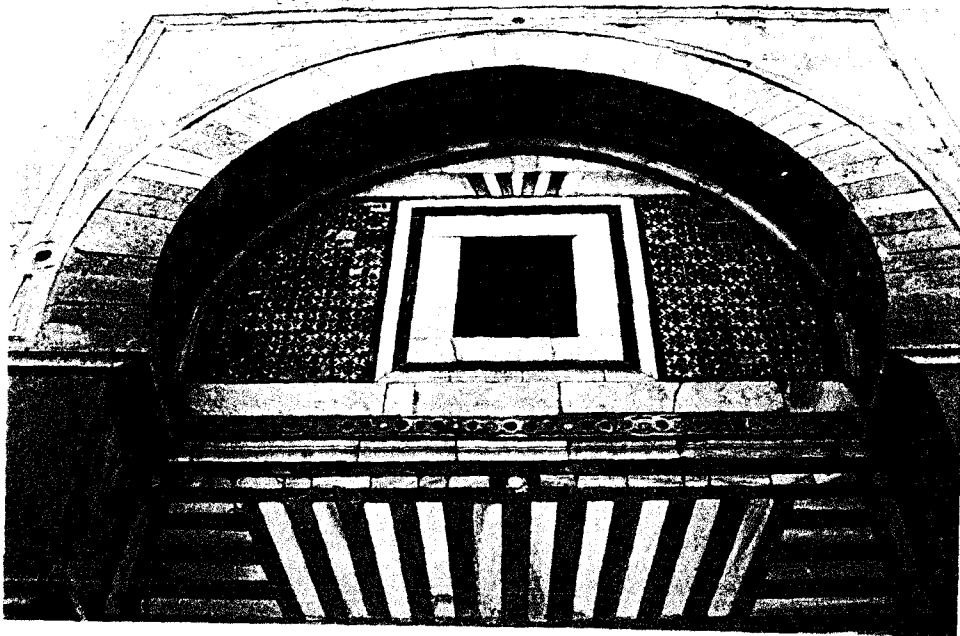
Resim = 488. Türbenin içinden

Resim = 489. Mescidin içinden

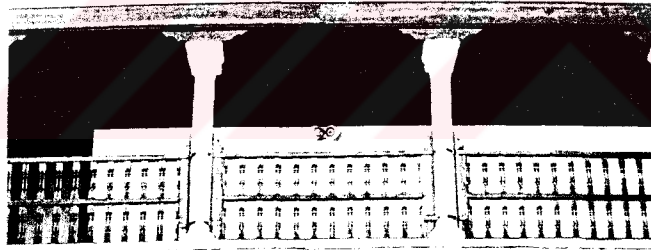
Resim = 490. Sidi Abid Garyani Zaviyesi kuzey cephesi

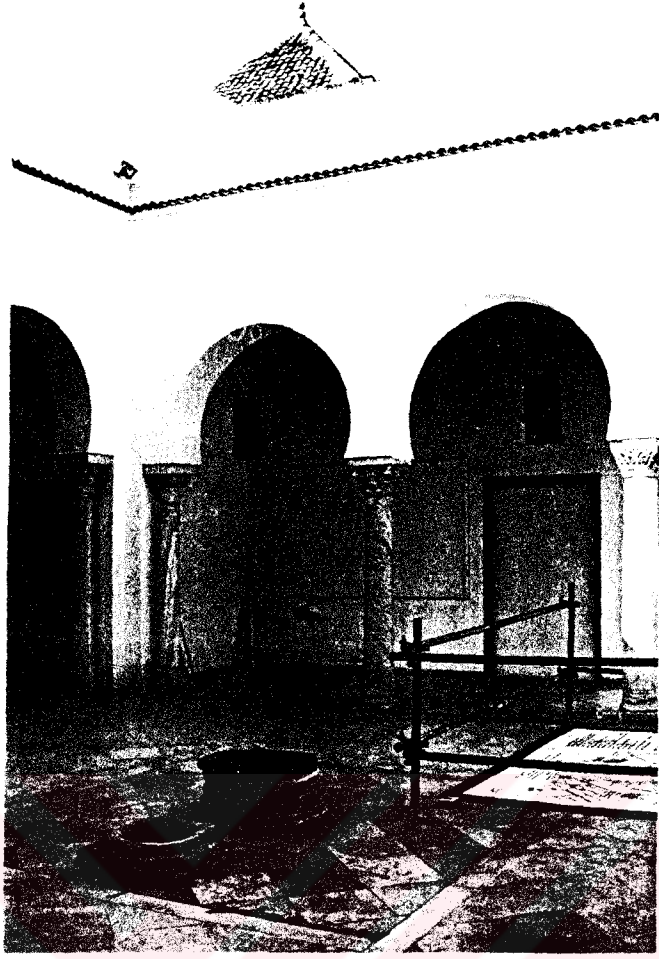
Resim = 491. Giriş kapısındaki çini bezemeler ve mermer panolar

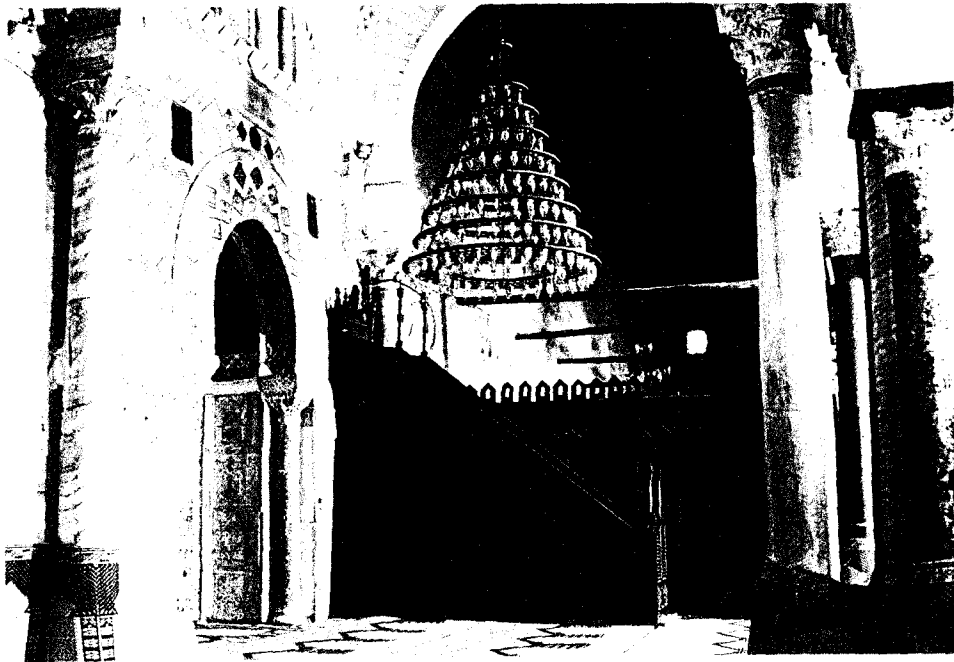
Resim = 492. Avlu.

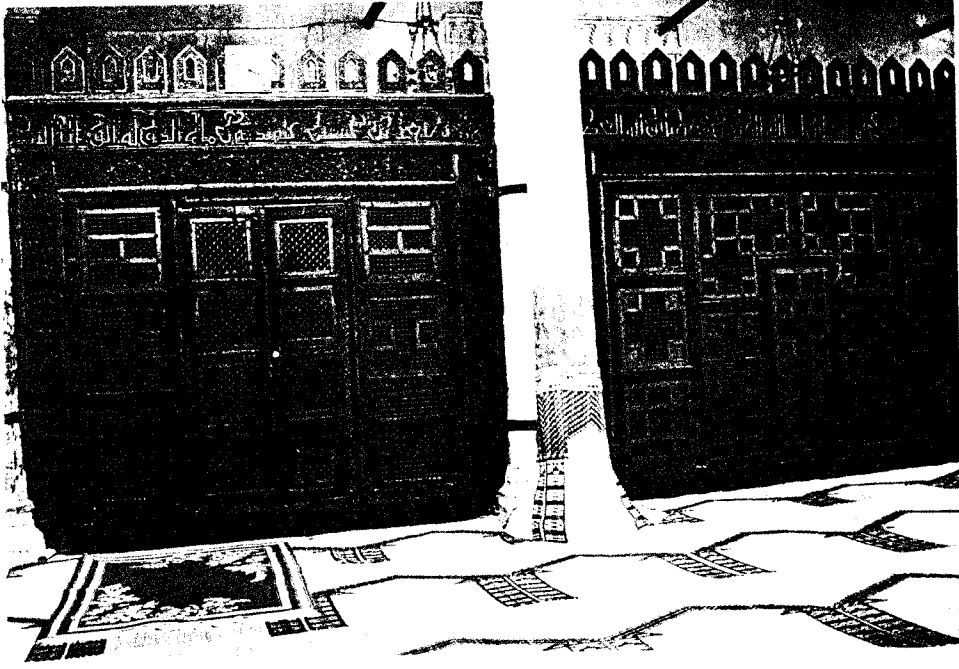
Resim = 493. Mescidin avluya bakan cephesi

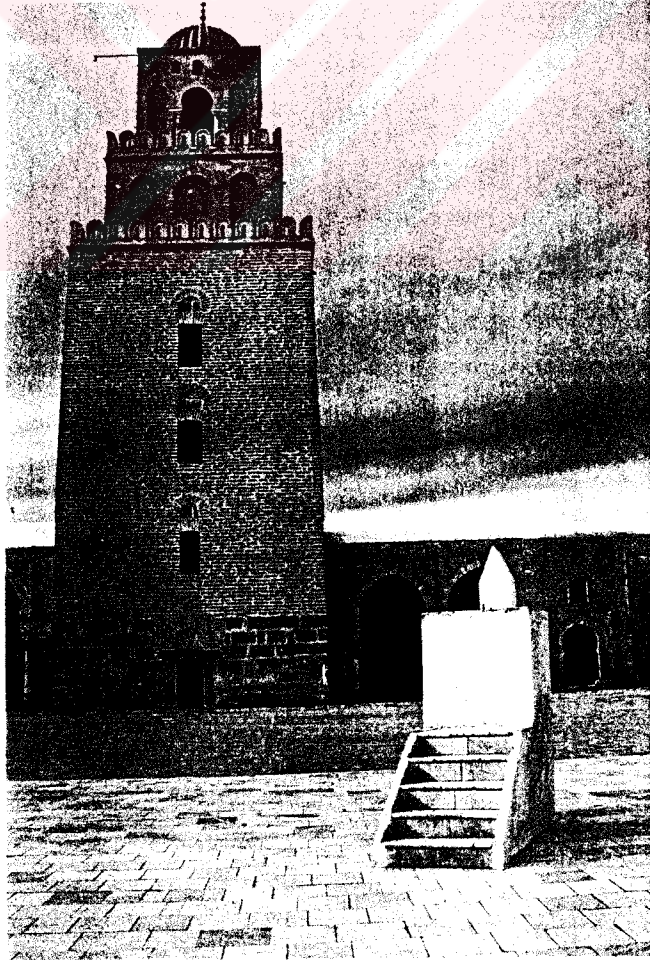
Resim = 494. Türk döneminde eklenen ikinci avlu

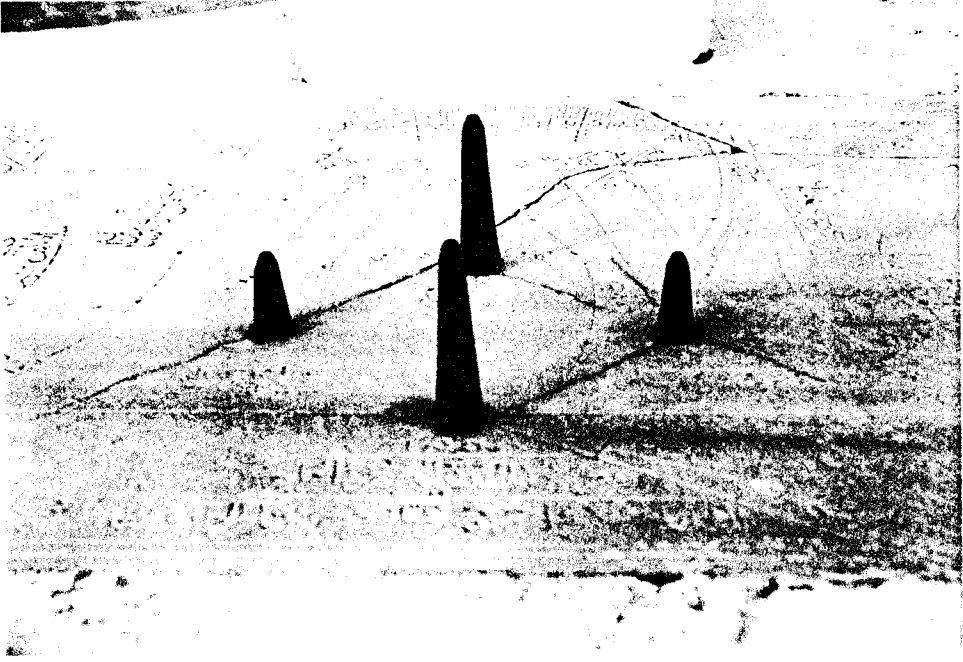
Resim = 495. Sidi Ukba Camii mihrab, minber ve arkada maksura

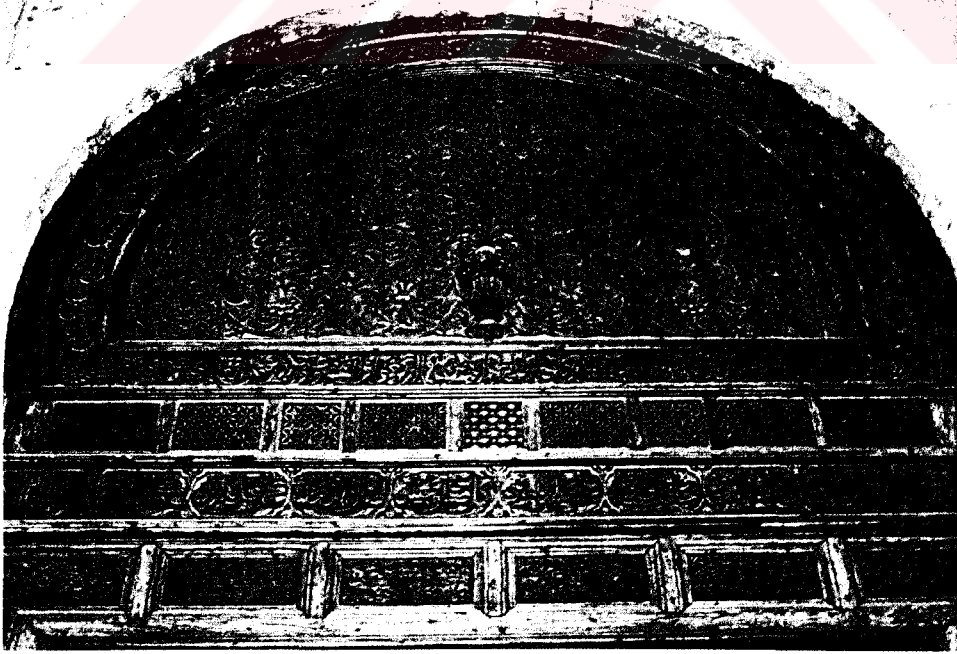
Resim = 496. Maksura

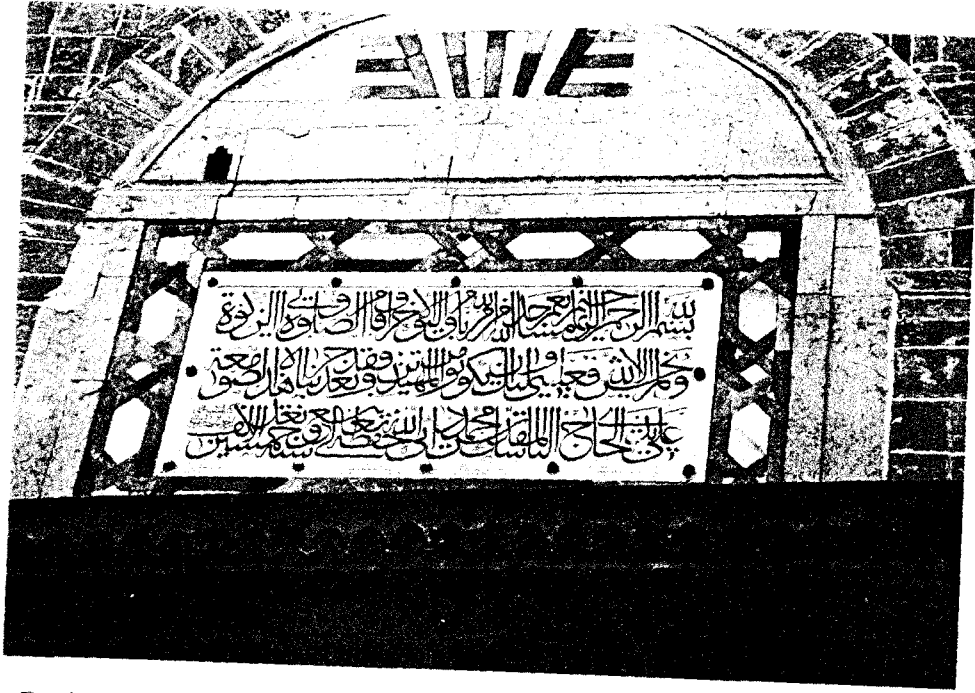
Resim = 497. Avluda yer alan güneş saati

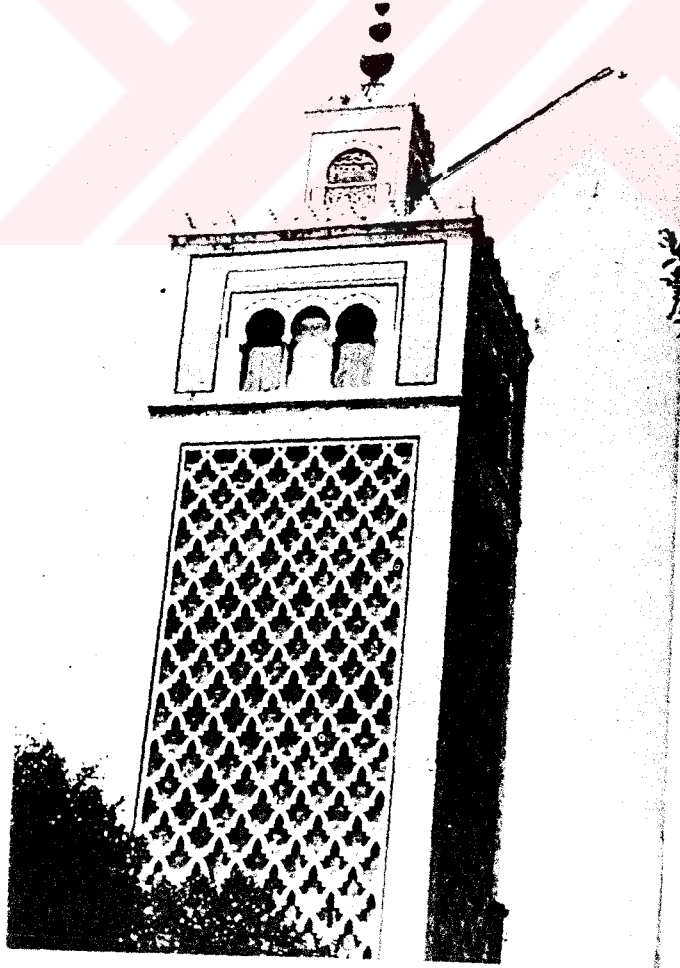
Resim = 498. Güneş saatinin mermer levhası

Resim = 499. Bâb-ı Bahû

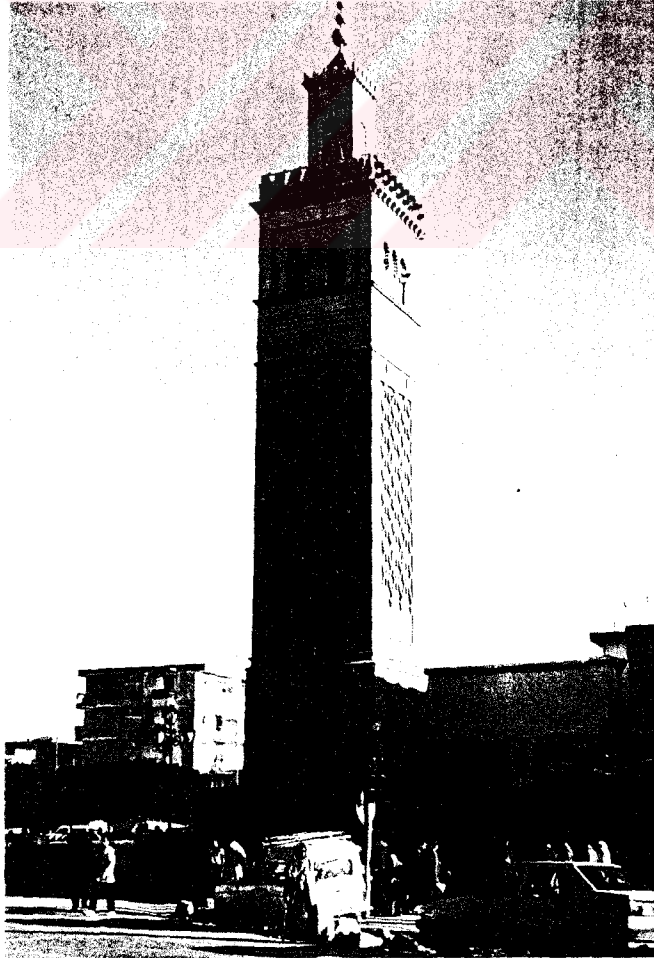
Resim = 500. Tunus-Kasr Camii Minarenin onarım kitabesi

Resim = 501. Tunus-Kasba Camii minaresi

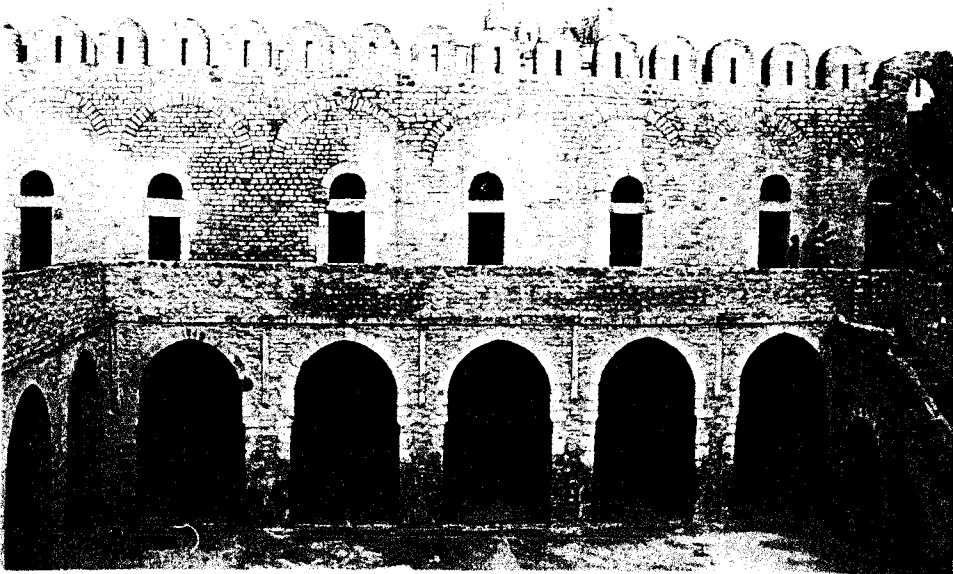
Resim = 502. Tunus-Harmal Camii minare kaidesine onarımdan sonra konan kitabe

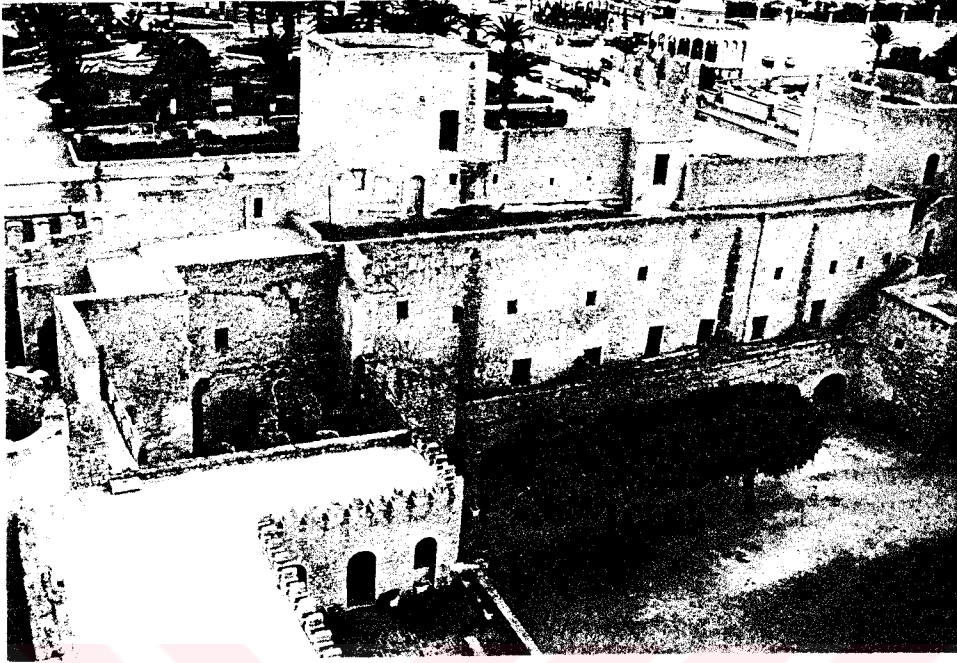
Resim = 503. Tunus-Sidi Bekir Camii minaresi

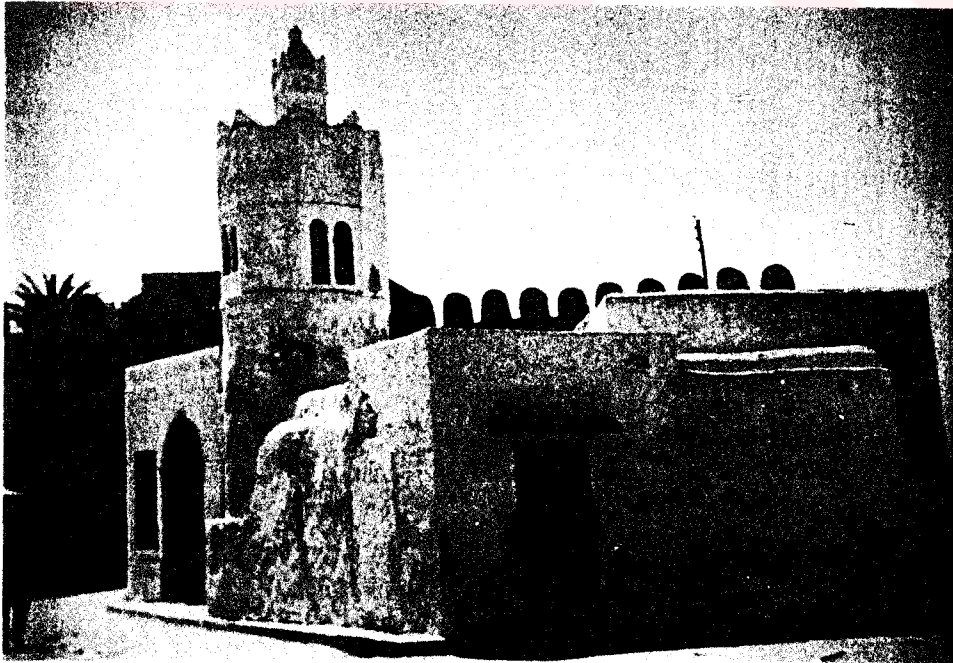
Resim = 504. Sus Ribatı

Resim = 505. Medreseye çevrilen doğu bölüm

Resim = 506. Manastır-Ribati

Resim = 507. Manastır-Laz Mescidi

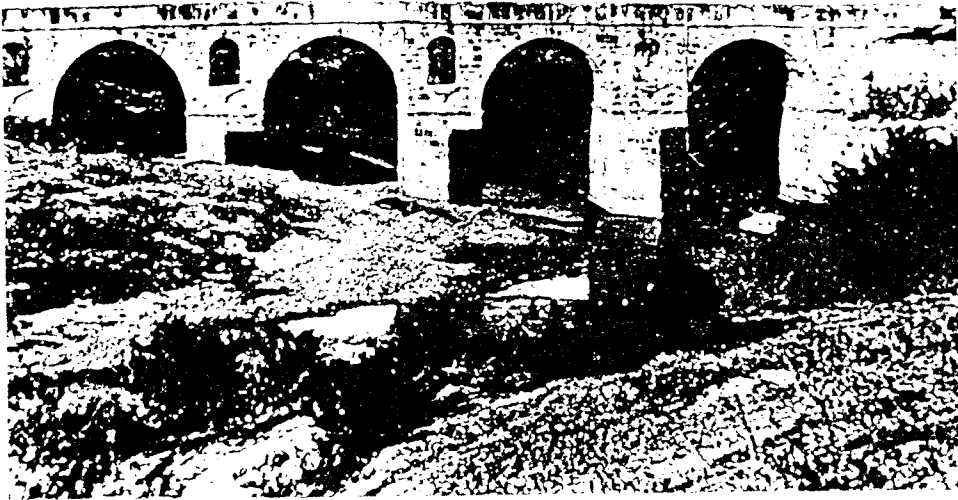
Resim = 508. Manastır-Hanefi Camii

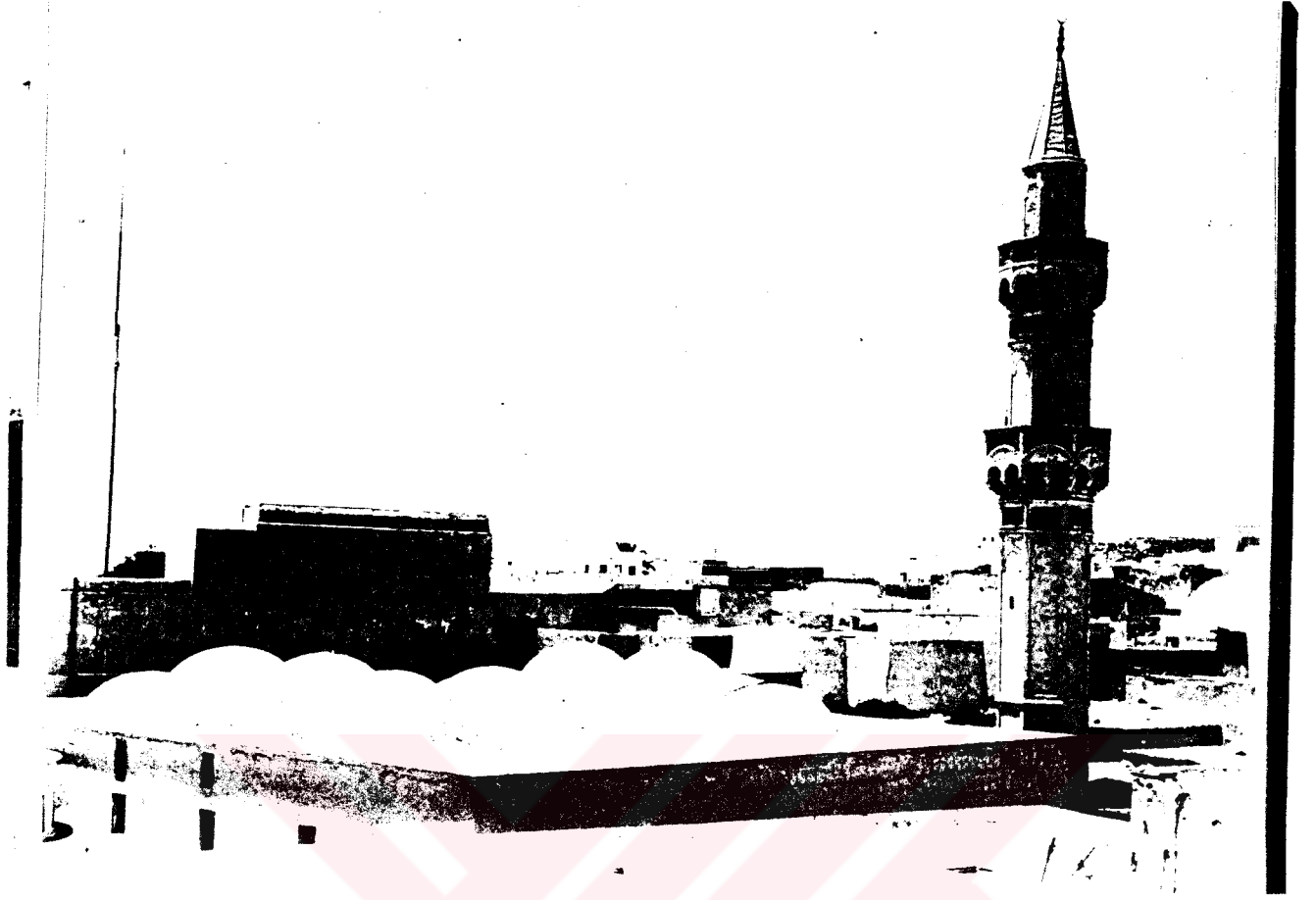
Resim = 509. Zağvan-Sidi Ali Azzûz Zaviyesi

Resim = 510. Tunus-Bektaş Hoca Türbesi Türkçe kitabe

Resim = 511. Radis-Ali Paşa Köprüsü

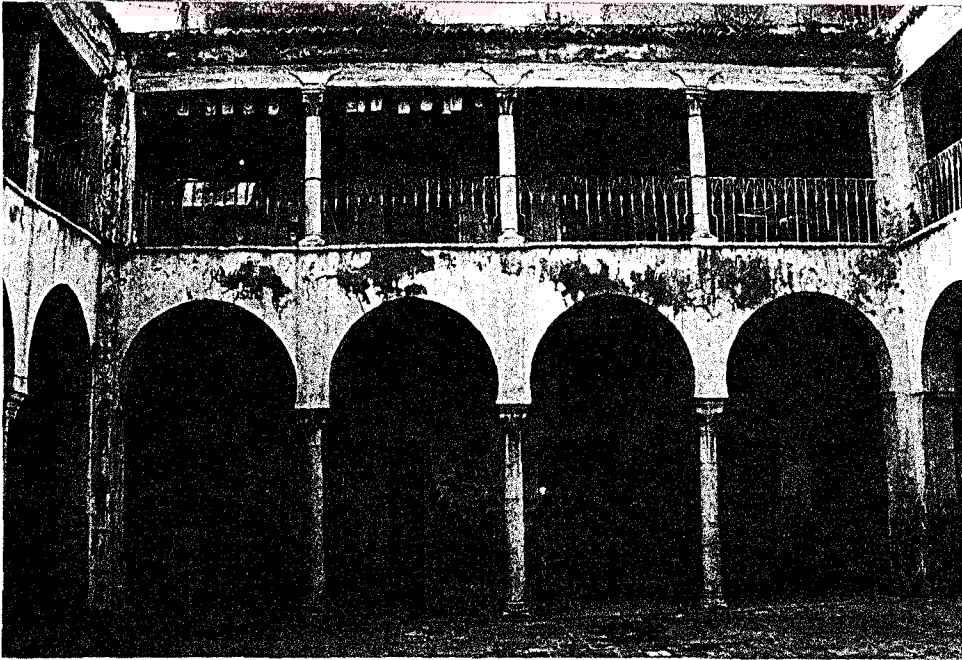
Resim = 512. Trablusgarb-Gürcü Camii (İ.Ü.Küt.90404/19)

Resim = 513. Reşid-Zağlül Camii(A. A. Bayhan'dan)

Resim = 514. Kahire-Mehmed Ali Paşa Camii (A. A. Bayhan'dan)

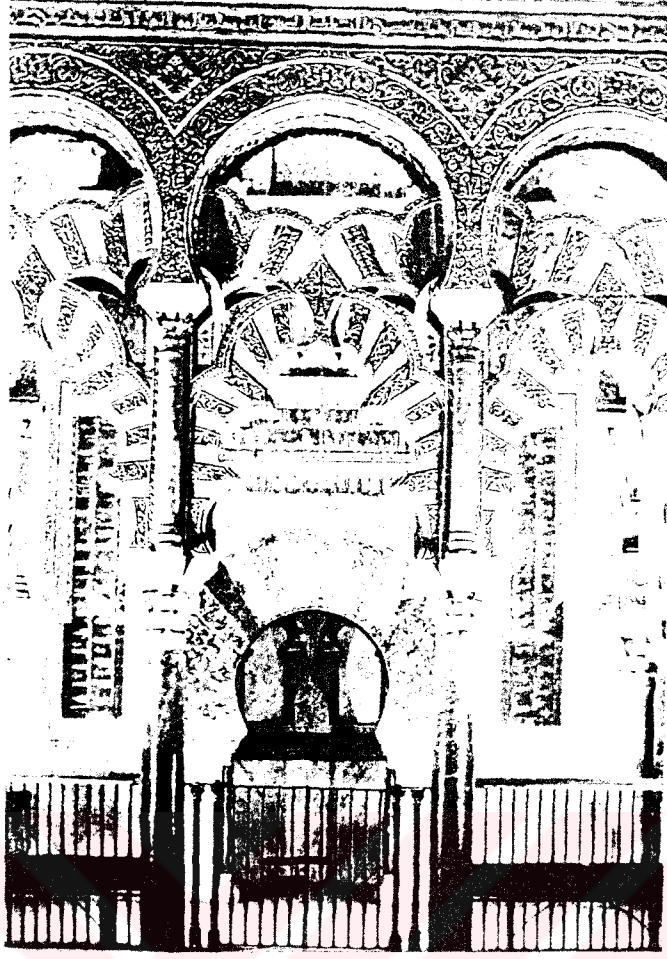
Resim = 515. Tunus-Attârîn Hanî.

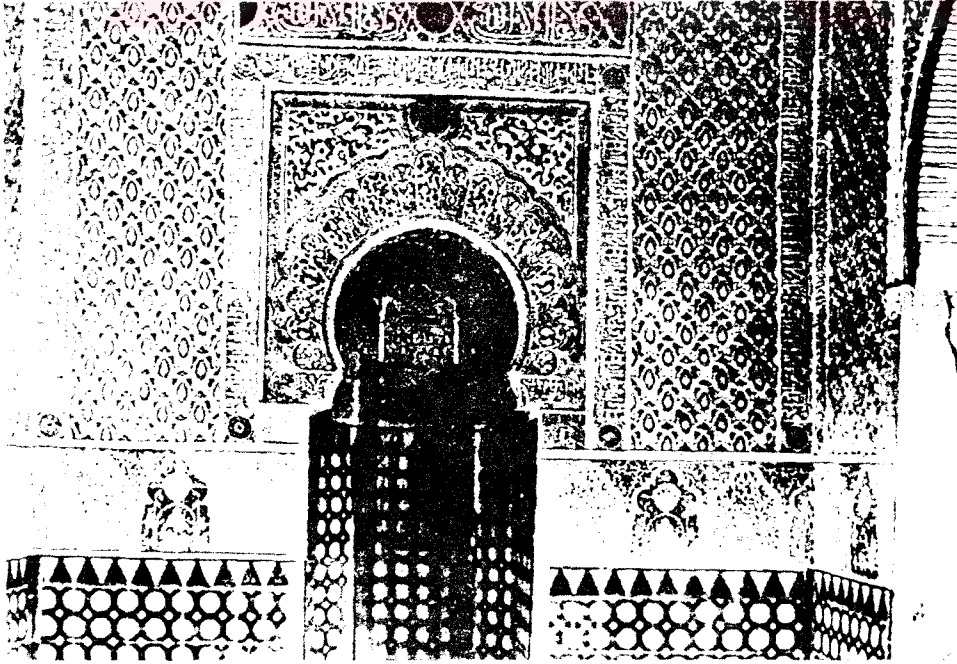
Resim = 516. Merakeş-Kutubiye Camii Minaresi(Yetkin'den)

Resim = 517. Trablusgarb-Ahmed Paşa Camii Minaresi (İ. Ü. Küt. 90404/10)

Resim = 518. Kurtuba Camii Mihrabı (Yetkin'den)

Resim = 519. Gırnata-Elhamra Sarayı mescid mihrabı (Yetkin'den)